HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK
MUZEA HUSITSKÉHO REVOLUČNÍHO HNUTÍ

6 - 7
(1983 - 1984)

TÁBOR 1984

© 1984 Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře

OBSAH

ČLÁNKY

Miloš Drda
Urbanistická tradice v zástavbě husitského Tábora 7
Die urbanistische Tradition in der Anlage des mittelalterlichen Tabor 45

Rudolf Krajíc
Současný stav poznání hmotné kultury středověké vesnice na Táborsku 47
Der gegenwärtige Forschungsstand zur materiellen Kultur des mittelalterlichen Dorfes im Taborer Gebiet 82

Petr Čornej
Geograficko-politický horizont kronikářů doby husitské 83
Der geographisch-politische Berichtshorizont der Chronisten der Hussitenzeit 121

Jindřich Kejř
Bitva u Vyšehradu roku 1420 123
Die Schlacht um den Vyšehrad im Jahre 1420 143

František Šmahel
Táborská obec a městská samospráva v letech 1420–1452 . . 145
Die Gemeinde- und Stadtverwaltung des hussitischen Tabor in den Jahren 1420–1452 179

Jiří Jurok
Zápas o zemský soud – jedna z příčin vzniku Zelenohorské jednoty roku 1465 181
Der Kampf um das Landesgericht – eine der Ursachen für das Entstehen des Grünberger Bundes im Jahre 1465 191

Rudolf Tecl
Tábor a zemská hotovost za tažení Vladislava Jagellonského do Uher v létě 1490 193
Tabor und das Landesaufgebot während des Feldzugs König Wladislaw Jagiellos nach Ungarn im Sommer 1490 214

Jiří Rak
Osudy české Walhally 215
Wechselfälle um eine böhmische Walhalla 237

Jiří Kořalka
Palacký a Frankfurt 1840–1860: husitské bádání a politická praxe 239
Palacký und Frankfurt 1840–1860: Hussitenforschung und politische Praxis 358

Zdeněk Šamberger
Rakouský neoabsolutismus po roce 1848 a jeho obavy z husitismu 361
Der österreichische Neoabsolutismus nach 1848 und seine Hussitismusfurcht 390

Květa Kořalková
Příklad husitů v časopisech československého zahraničního odboje za druhé světové války 391
Das Vorbild der Hussiten in den Zeitschriften des tschechoslowakischen Widerstandes im Exil während des zweiten Weltkriegs 410

PRAMENY

Karel Beránek
Mandát krále Václava IV. proti lupičům z roku 1407 411
Ein Mandat König Wenzels IV. gegen Räuber aus dem Jahre 1407 412

Jaroslav Čechura
Na okraj interpretace jednoho Žižkova listu 413
Randbemerkungen zur Interpretation eines Briefes von Žižka 420

František Fišer
Husovo upálení z Roudník 421
Hus' Feuertod aus Roudníky (Raudnig) 422

Amedeo Molnár
Neznámý spis Prokopa z Jindřichova Hradce 423
Eine unbekannte Schrift des Prokop von Jindřichův Hradec (Neuhaus) 448

Kristina Kaiserová
Méně známý spis o české reformaci z 18. století a jeho kritický ohlas 449
Eine kaum beachtete Schrift des 18. Jahrhunderts über die böhmische Reformation und ihre kritische Resonanz 452

OBZOR LITERATURY

Dějiny osídlení 453
Stavební památky a hmotná kultura 455
Předhusitské Čechy 459
Města a městečka 464
Feudální panství a poddanství 471
Literatura – umění – kultura 475
Hereze a reformní ideologie 481
Husitská revoluce 492
Husitství a cizina 505
Stavovství 510
Doznívání husitství 514
Dějiny výroby a techniky 519
Sociální struktura a způsob života 521
Národ a historické vědomí 529
Husitské bádání 549
Husitské tradice 551
Novodobé dějiny Táborska 556

KRONIKA

Sympozium „Český stát a stavovství v 15. a 16. století" . . . 559
Seznam zkratek 560
Rejstřík autorů recenzovaných prací 562

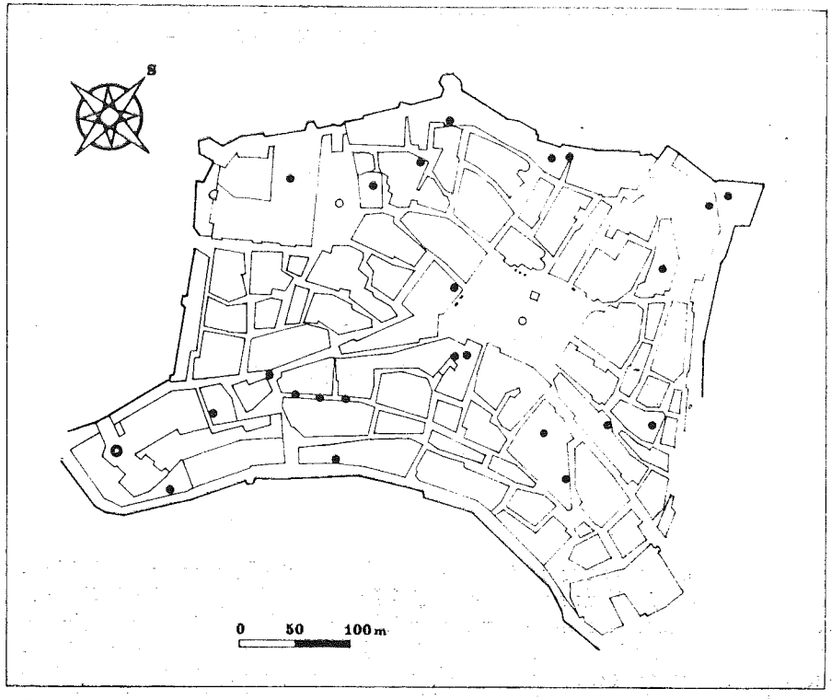
URBANISTICKÁ TRADICE V ZÁSTAVBĚ STŘEDOVĚKÉHO TÁBORA

Miloš Drda

Urbanistická struktura historického jádra města Tábora, národní kulturní památky, patří dosud k nejsložitějším otazníkům středověkého vývoje našich měst. Deset let systematického archeologického výzkumu městského jádra však postupně vnáší světlo nejen do dílčích, ale i některých zásadních otázek týkajících se stavebního vývoje tohoto města v raných etapách jeho existence. Přestože v posledních letech byla na některých místech zjištěna stavebně historickým průzkumem kamenná domovní architektura z 15. století, většina dosud stojících táborských domů sahá svým původem do 16. století. Proto patří archeologie k nejdůležitějším oborům řešícím problematiku počátků města.

Dlouhodobý archeologický výzkum ukázal, že husitský Tábor byl založen na místě výrazně poznamenaném starším osídlením, a dal tak za pravdu těm historikům, kteří se klonili k uznání existence předhusitského města Hradiště, byť jejich argumentace měla ve své době často spekulativní ráz.[1]) Přestože ve 13. století hustě osídlená plocha táborské ostrožny (obr. 1) byla s výjimkou hradu na jihozápadní šíji v době nástupu husitské revoluce pustá, přinesla archeologie větší počet dokladů o vzájemných dispozičních vazbách, o respektování či přímo využívání starších objektů husitskými osadníky. Tato skutečnost, prokázaná v některé ze svých forem prakticky na každé vykopané ploše, posouvá po-

[1]) Srov. Miloš Drda, Archeologický výzkum Tábora 1974–1977, ediční řada Tábor 11/1, Tábor 1978. Miloš Drda – Rudolf Tecl, K předhusitskému osídlení Tábora, ČSČH 26, 1978, s. 740–764. Miloš Drda, Archeologický výzkum Tábora, Archaeologia historica 5, 1980, s. 107–114. Miroslav Richter – Miloš Drda, Sezimovo Ústí (Alttabor) und Tabor, Ergebnisse archäologischer Forschungsgrabungen in Südböhmen, MIÖG 89, 1981, s. 1–21.

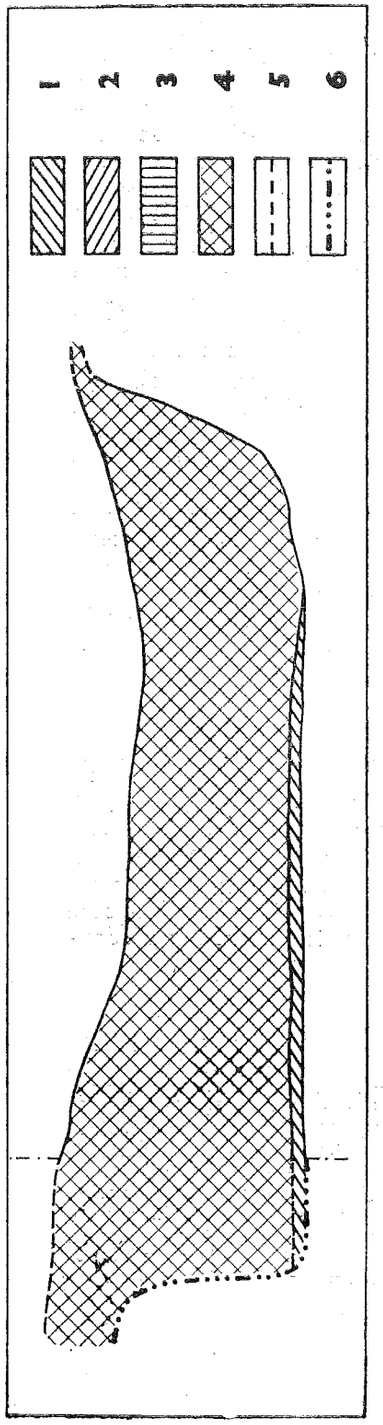
Obr. 1. Nálezy 13. století na ploše historického jádra Tábora

čátky urbanistické tradice Tábora do 13. století. Ve stavební činnosti tohoto období a způsobech překlenutí zhruba stopadesátileté cézury v osídlení při budování husitské pevnosti musíme také hledat klíč k řešení otázek neobvyklého půdorysu tohoto města.

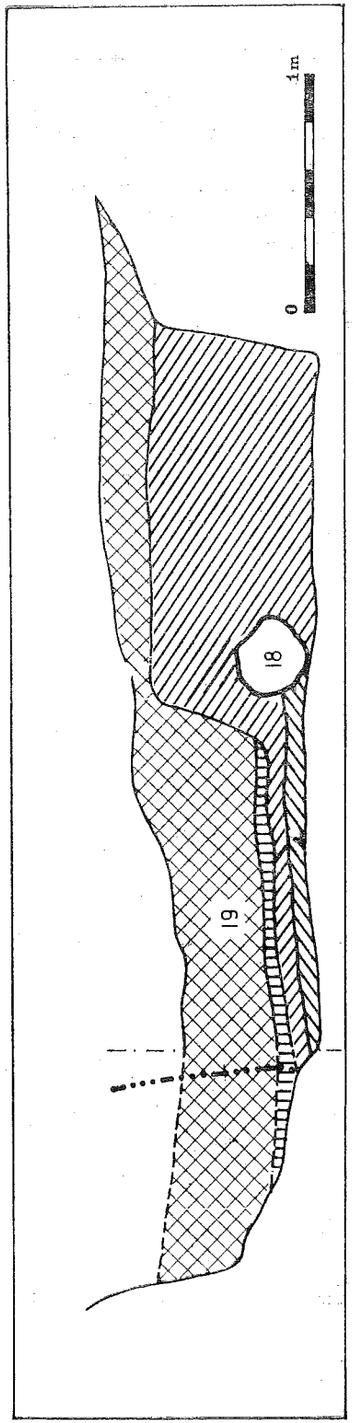
Archeologické doklady návaznosti husitských, případně mladších, a předhusitských objektů.

Přímé využití starších objektů

Na několika místech historického jádra města byla prokázána přímá adaptace zahloubeného objektu 13. století v počátcích budování husitské pevnosti. Tato skutečnost je vysvětlitelná pouze dvěma způsoby. Buď byly zasypané či jen částečně zanesené předhusitské polozemnice a zemnice na ploše ostrožny do té míry patrné, že terénní deprese přímo vybízely nové osadníky k vyčištění a provizorní úpravě pro vlastní potře-

Obr. 2. Schéma profilu objektu dokumentovaného na čp. 261. Čísla šrafur: **1** sídlištní vrstva na dně objektu 13. století; **2** zásyp objektů 13. století; **3** sídlištní vrstva na dně objektů 15. století; **4** zásyp objektů 15. století; **5** pravděpodobná rekonstrukce pokračování vrstev; **6** pravděpodobná rekonstrukce pokračování stěn objektů

Obr. 3. Schéma profilu zachycujícího objekty č. 18 a 19 na čp. 334 (čísla šrafur viz obr. 2)

bu, nebo došlo k více méně živelnému využití náhodně zjištěného měkkého zásypu, jehož odtěžení bylo nesrovnatelně snažší, než lámání syenitové skály.[2]) Je samozřejmé, že ani jedno z obou navrhovaných vysvětlení nevylučuje to druhé. Jejich kombinace se zdá být dokonce nejpravděpodobnější. Jestliže záměrná adaptace zavalených předhusitských objektů odráží vědomé navázání na starší stavební tradici, jejíž stopy musely být v roce 1420 jasně viditelné, obě řešení pak prokazují stupeň urbanistické kontinuity, spojující zástavbu 13. a 15. století.

Nálezové situace naznačují, že ať už záměrné či náhodné využití staršího objektu bylo v podstatě dvojího druhu. Za nejjednodušší lze považovat prosté vyčištění zemnice či polozemnice, vykopané do syenitového podloží, od měkkých hlinitých, písčitých či jílovitých vrstev ať už sídlištního, destrukčního, náplavového či vyrovnávacího charakteru.

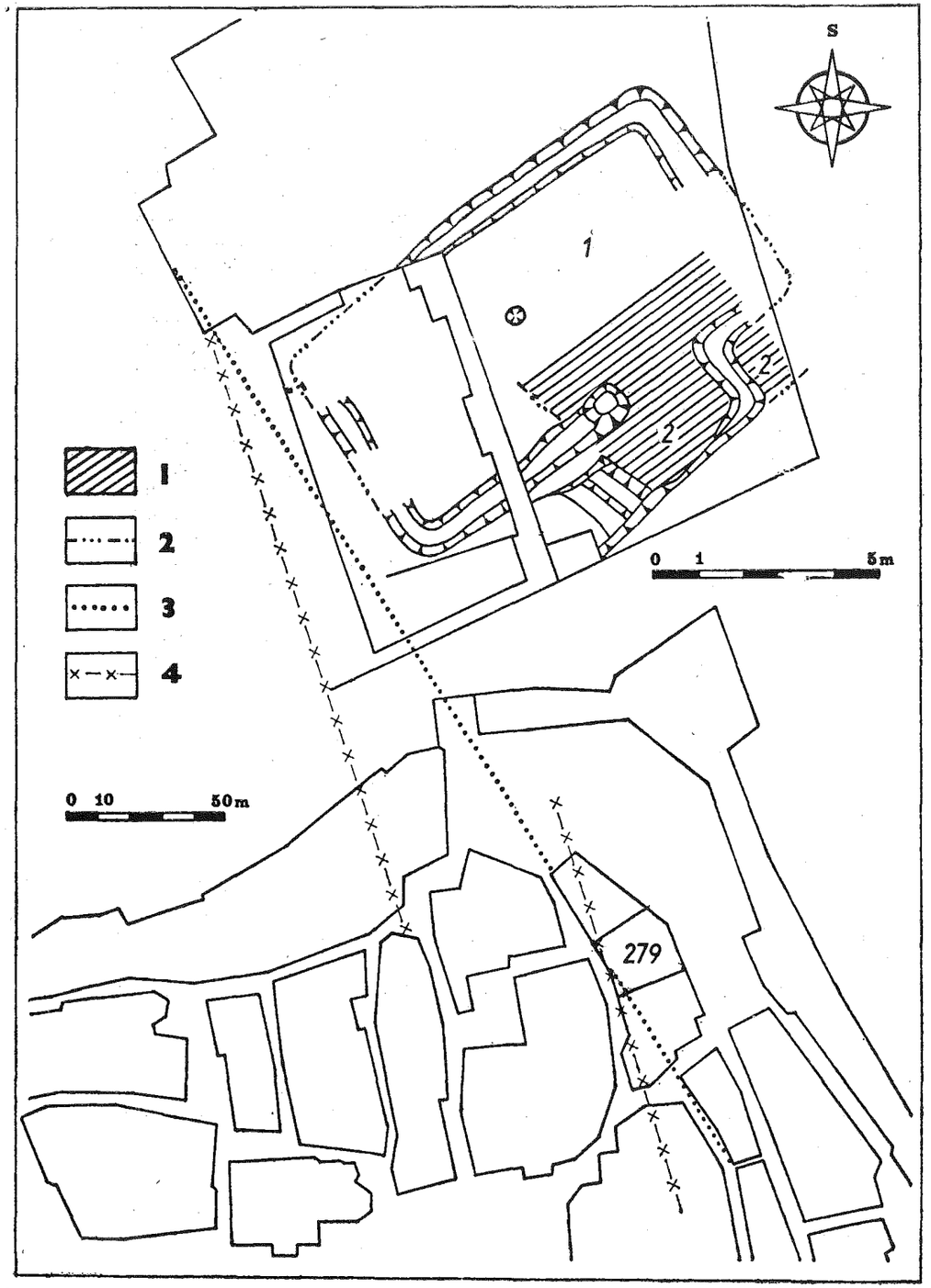
O tomto způsobu adaptace bylo hypoteticky uvažováno při prokopání cca jedné poloviny objektu č. 2 na parcele čp. 334 (obr. 8, tab. II/1). Šlo o polozemnici s délkou jedné strany 3,75 m, s vyrovnávacím hlinito-zvětralinovým zásypem, obsahujícím keramiku 13. století. V zásypu se však našlo i několik střepů století 15. a těsně nade dnem hrnek, odpovídající ústeckému zánikovému horizontu. Krom vrstvičky spálených uhlíků nebylo nade dnem ani stopy po nějaké vrstvě sídlištního charakteru. Na základě této nálezové situace bylo uvažováno o teoretické možnosti úplného vyčištění předhusitského objektu a jeho krátkodobém provizorním využití v době založení Tábora. Záhy byl však objekt č. 2 zasypán okolními vrstvami obsahujícími předhusitský materiál s přirozenou možností přimíšení keramiky 15. století a nahrazen také zahloubeným objektem č. 1 posunutým k jihovýchodu.[3])

O velmi podobném způsobu adaptace hovoří i objekt zjištěný záchranným výzkumem na dvorku čp. 261. I zde byla dokumentována asi polovina částečně zahloubené stavby vytesané ve skalnatém syenitovém podloží. Její konstrukce byla alespoň částečně dřevěná, o čemž svědčí několik kůlových jamek podél stěn. Destrukční i sídlištní vrstvy ji jednoznačně zařadily na počátek 15. století. Těsně nad dnem se však objevila tenká sídlištní vrstvička se střepy 13. století (obr. 2). Keramické zlomky stejného stáří obsahovala i výplň některých kůlových jamek. Zahloubení objektu do rostlého podloží a celkem jasný sídlištní charakter předhu-

---

[2]) Tuto eventualitu je snadné pochopit, uvědomíme-li si, že při založení husitského Tábora došlo k překrytí a průniku dvou horizontů poměrně značně hustého osídlení. Hustota osídlení 13. století s novými výkopy stále vzrůstá. Srov. obr. 2 in: D r d a, AH 5, 1980, s. 108, a obr. 1 této stati. K hustotě osídlení husitského Tábora nejnověji František Š m a h e l, Základy města: Tábor 1432–1452, HT 5, 1982, s. 21. Na základě rozboru nejstarší knihy trhové předpokládá ve 30.–40. letech 15. století hustotu 34 domů na 1 ha osídlené plochy města.

[3]) O reálnosti této jistě poněkud spekulativní úvahy však svědčila i horizontální stratigrafie objektů 13. století, jak se ukázala po plošném odkryvu celé parcely. S uvažovaným faktem je však třeba počítat i ryze teoreticky již od toho okamžiku, kdy připustíme využití starších objektů v době husitské, neboť ukazuje nejméně nákladnou možnost adaptace. Zároveň je třeba si uvědomit, že čím důslednější byla adaptace, tím lépe byly vymazány z terénu její stopy.

Obr. 4. Nálezová situace čp. 279 a okolní úsek města. Čísla šrafur: **1** hypoteticky předpokládaný plošný rozsah objektu č. 2; **2** rekonstrukce průběhu stěn objektů v neprokopaných místech; **3** rekonstrukce původního směru severovýchodní fronty Betlémské ulice; **4** současný směr jižního úseku severovýchodní fronty Betlémské ulice

sitské vrstvy vylučuje jiné vysvětlení nálezové situace než právě adaptací polozemnice 13. století husity.

Tímto nejsnadnějším způsobem adaptace, na nějž ukazují oba zmíněné, byť ne zcela prokopané příklady, mohli snadno husitští osadníci převzít vcelku beze změny do dispozičních jader mnoha svých domů půdorysy zahloubených staveb 13. století. Přestože není vyloučeno značné množství obdobných případů, lze právě tento způsob využití doložit jen výjimečně u staveb, které nebyly v následujících obdobích přeměněny ve sklepy domů, jejichž interiéry obvykle zničily veškeré stopy po starším osídlení.[4])

O něco větší šanci při dokumentaci stop předhusitských objektů máme v těch případech, kdy husitská provizoria pouze částečně využila zahloubených staveb 13. století. Jejich pozůstatky lze pak nalézt vně půdorysů datovatelných do 15. století.

Shodou okolností lze však i všechny tyto nálezové situace doložit pouze mimo souvislost s dodnes zachovanými sklepními prostory. Objekt (č. 1 na parcele čp. 279[5]) (obr. 4, tab. I/2) výrazně rozšiřuje polozemnici 13. století (objekt č. 2). Její jihovýchodní část se schodovitě upravenou vstupní šíjí je částečně využita za boční vstupní přístřešek. Severozápadní část je prokazatelně rozšířena na jihozápad směrem k současné uliční frontě. Pravděpodobné je i rozšíření na severozápad. Jelikož je podlaha vlastního zahloubeného objektu č. 1 níže položena, nelze plošný rozsah objektu č. 2 určit. Jeho zbytky se zachovaly pouze v místě vstupního přístřešku pod vrstvami 15. století a ve větším stratigrafickém rozsahu severovýchodně od něho.[6])

Půdorysně i stratigraficky opačnou situaci dokládá superpozice objektů č. 18 a 19 na parcele demolovaného domu čp. 334 (obr. 7), kde je více zahloubená část objektu č. 19 z 15. století přes určitý posun k uliční frontě menšího plošného rozsahu než jeho předhusitský protějšek (objekt č. 18). Také podlaha tohoto objektu je o něco vyšší, a překrývá tudíž část stratigrafie 13. století a zásyp předhusitského objektu č. 18 (obr. 3).

K využití měkkého zásypu objektu č. 6 (polozemnice 13. století) pro stavbu pece (objekt č. 2) došlo i na dvorku domu čp. 161. Podobná situace je dokumentována u superpozice objektů č. 5 (jímka 13. století) a č. 3 (odpadní jímka 15. století) u téhož popisného čísla (obr. 5, 11).[7])

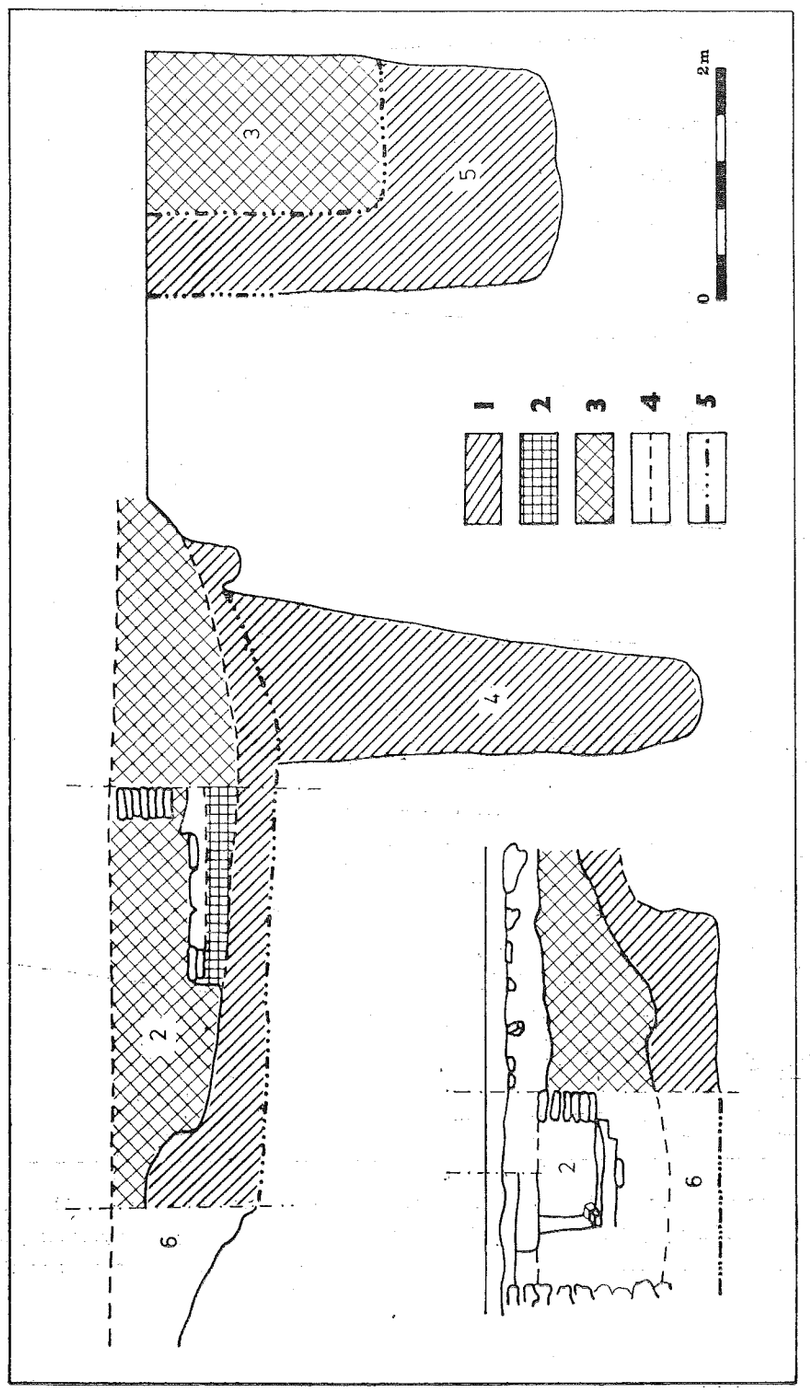
Dosud pouze ve dvou případech je doložena přímá přestavba staršího zahloubeného objektu na mladší sklep domu. Nejde však o polo-

[4]) Oba zmíněné příklady byly zjištěny v objektech opuštěných a zasypaných v průběhu 15. století.

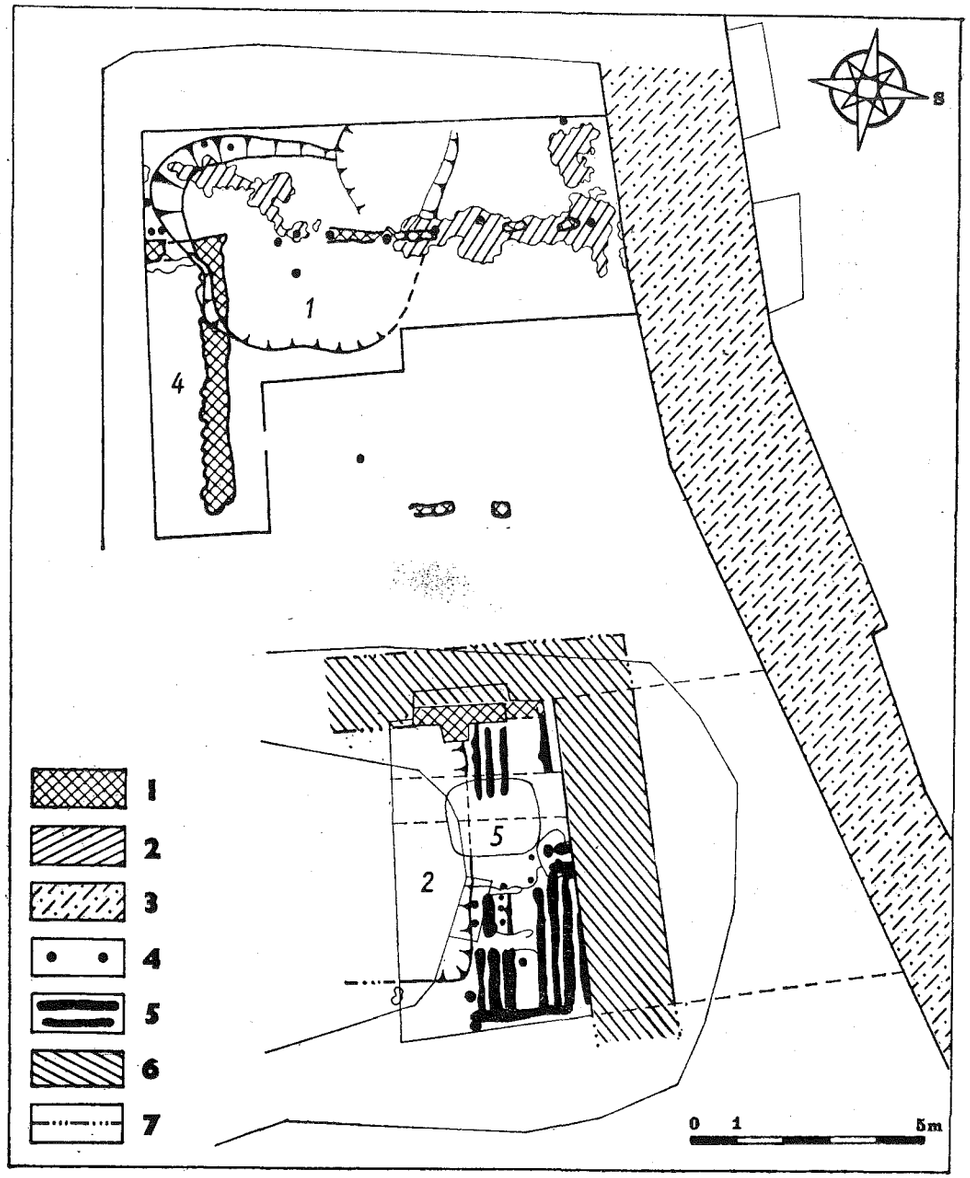
[5]) Miloš Drda, Archeologický výzkum čp. 279 v Táboře, AR 30, 1978, s. 76–86, 128.

[6]) Zde však nebylo možné výzkum dokončit z bezpečnostních důvodů.

[7]) Miloš Drda – Helena Mazurkiewiczová, Archeologický výzkum čp. 161 v Táboře, AR 34, 1982, s. 45–55, 119–120.

Obr. 5. Schéma profilů objektů č. 2,6 a 3,5 na dvorku čp. 161. Čísla šrafur: 1 zásyp objektů 13. století; 2 stavební vrstvy 15. století; 3 zásyp objektů 15. a 16. století; 4 pravděpodobná rekonstrukce pokračování vrstev; 5 pravděpodobná rekonstrukce pokračování stěn objektů

Obr. 6. Nálezová situace na čp. 340. Čísla šrafur: **1** na sucho ložené podezdívky 15. století; **2** destrukce parcelační zídky 15. století; **3** městská hradební zeď; **4** kůlové jamky; prkenná podlaha obj. č. 5; **6** mladší renesanční zdivo spojované maltou; **7** rekonstrukce pokračování stěn objektů nebo zdí

zemnice 13. století. Obě lze datovat k počátkům husitského osídlení. Jedna z nich je objekt č. 2 na parcele demolovaného domu čp. 340 (obr. 6, tab. III/1). Výzkum však právě v těchto místech nemohl být dokončen, a proto zde není nálezová situace příliš jasná.[8]) Daleko zřetelněji vystupuje obdobná situace na parcele demolovaného domu čp. 334, kde byla polozemnice patrně husitského stáří (objekt č. 1) přestavěna a rozšířena na pozdně gotický sklep v jádře domovního půdorysu (obr. 7, tab. I/1).

Respektování starší situace v orientaci mladších objektů

Vedle přímého využití, lze říci přestavby staršího, často předhusitského objektu mladším máme často doklady o určitém povědomí starší stavební tradice či přímo znalostech předcházející zástavby. Respektování kdysi daných stavebních čar, doslova umíněná snaha začlenit se do jednou rozvržené plochy, odráží v sobě nejen stav či vývoj majetkových poměrů na parcele dnešního domu. V případě vazby na předhusitskou situaci jasně dokumentuje viditelnost těchto starších stavebních linií v době zakládání husitského Tábora. Zde rozhodně nevystačíme s vysvětlením náhodného využití měkkého zásypu při kopání interiéru zahloubeného objektu. Tyto souvislosti mají totiž exteriérový charakter. Mladší objekty respektují starší situaci vně či povrchově.

Takováto situace je dobře patrná na parcele domu čp. 39. Při rozšiřování sklepního i povrchového prostoru domu ve II. stavební fázi bylo dosaženo linie dané západní stěnou zahloubeného objektu č. 1, patrně současného s I. fází jádra domu (obr. 9). Východní stěna sklepa II. fáze a západní stěna poměrně rozsáhlé a hluboké zemnice se tedy prakticky kryjí. Ve stejné čáře je i východní stěna hypotetického mírně zahloubeného objektu č. 2, doložitelného pouze na profilu. Není vyloučeno, že zmíněná stavební čára, daná stěnami tří objektů, je hranicí dvou původních městišť, teprve později spojených do jednoho stavebního celku.[9])

---

[8]) D r d a, Tábor 11/1, 1978, s. 20–23, 25–29.

[9]) Miloš D r d a, Archeologický výzkum čp. 39 v Táboře, AR 35, 1983, s. 274–283. Spojování menších parcel či připojování jejich částí k parcelám sousedním ve středověku i dobách pozdějších je v českých městech zcela běžné. V Táboře je doloženo archeologickými i historickými prameny. Vedle právě zmíněné i následující situace se s podobným případem setkáváme na parcele po demolovaném domu čp. 340, rozkládající se na místě patrně dvou celých a části třetího původního městiště. Srov. Drda, Tábor 11/1, 1978, s. 28. Četné příklady z písemných pramenů uvádí Karel T h i r, Staré domy a rodiny táborské I–II, Tábor 1920. Nejnovější rozbor majetkových poměrů a držby pozemků ve městě podal Š m a h e l, HT 5, 1983, s. 45 a 97. Autor předpokládá, že ke scelování původních značně malých parcel a výraznějším přestavbám domů začalo docházet po roce 1434, kdy přestává překotný růst města a klesají ceny městišť, což usnadňuje jejich majetkové spojování.

Ještě průkaznější v tomto směru je nálezová situace na plošně prokopané parcele demolovaného domu čp. 334 (obr. 7), kde je stavební tradice sledovatelná v jasné návaznosti od 13. století. Za nejstarší doklad osídlení parcely lze považovat zahloubený objekt č. 11, který je vlastně povrchovým lomem těžícím kámen ze šikmo stoupající aplitové žíly, patrně pro stavební účely. Tento povrchový lom je umístěn přibližně ve středu zadní části dnešní parcely. Přestože zmíněná aplitová žíla prostupuje dnešní parcelu po celé její šířce, je lomový objekt na obou koncích ukončen poměrně svislým odlámáním kamene, vytvářejícím v horních partiích dobře patrné stěny vzdálené od dnešní jihozápadní ohradní zdi 5 m, od současného severovýchodního ukončení 6 m. Samotná tato skutečnost naznačuje možnost rozložení lomu od jedné ke druhé hranici původního majetkového celku, tedy městiště 13. století. Patrně po krátké době byl povrchový lom zasypán.[10]) Celkový plán nálezové situace nám ukazuje, že obě zmíněné stavební čáry, dané severovýchodním a jihozápadním ukončením lomu, jsou důsledně respektovány dalšími hustě rozloženými sídlištními objekty 13. století. U jednoho z nich (objekt č. 4/20) je stratigraficky doložitelná chronologická následnost vůči povrchovému lomu.

Hypoteticky navržené severovýchodní hranice městiště se z jeho vnitřní strany dotýká stěna objektu č. 22, což je značně porušená polozemnice se zaobleným severním nárožím, posunutá oproti lomu k uliční frontě. Z vnější strany se pak této linie dotýká jihozápadní stěna další polozemnice 13. století (objekt č. 18). Předpokládaná stavební čára je tedy potvrzena dalšími dvěma objekty. Jelikož s ní budeme pracovat ještě v dalších stavebně dispozičních úvahách, bude vhodné, když si ji označíme a nadále ji budeme používat jako stavební linii (a). Velice podobná je situace na opačné straně, kde je jihozápadní ukončení lomového objektu č. 11 respektováno jihozápadní stěnou polozemnice (objekt č. 4/20), která sice částečně porušuje zásyp lomu, ale její západní roh se téměř kryje s jižním rohem objektu č. 11. Jestliže objekt č. 4/20 je umístěn uvnitř hypotetického městiště, lícuje další polozemnice 13. století (objekt č. 2) s danou stavební čarou, nadále označovanou písmenem (b), z vnější strany svou severovýchodní stěnou. Spojíme-li průčelní stěnu[11]) objektu č. 4/20 s jižním nárožím polozemnice objektu č. 18, lze v této stavební čáře (c) předpokládat část fronty původní ulice, dnes zvané Dlouhá. Je velmi pravděpodobné, že plochu vymezenou čarami

[10]) Ukončení jeho funkce snad souvisí s vytěžením potřebného množství kamene, neboť žíla je sledovatelná i vertikálním směrem a hloubka výkopu, dosahující 2,30 m, nebyla jistě ani z bezpečnostního hlediska nepřekročitelná.

[11]) Tato stěna je sice z větší části porušena a na plánu tudíž rekonstruována, ale bez větších možných pochybností vzhledem k dobře zachovanému nároží a pravidelnému obdélnému půdorysu.

(a), (b), (c), která je na severozápadě uzavřena fortifikací, lze považovat za původní městiště 13. století,[12]) široké 8 m (± 0,5 m) a hluboké minimálně 8 m (tab. I/2).[13])

Proti tomuto závěru zdánlivě hovoří vyústění vstupní šíje objektu 4/20 do prostoru na jihozápadě mimo vlastní městiště, který lze spíše považovat za vedlejší parcelu než veřejné prostranství. Pro vysvětlení tohoto rozporu nemáme sice doklady na základě výsledků archeologického výzkumu, lze je však pochopit s vědomím četných již zmíněných majetkových transakcí s nemovitostmi, při nichž byla prodaná parcela či její část po čase opět získána k původnímu majetku.[14]) Také táborská architektura mladších období nabízí analogie, které ukazují zřetelnou dispoziční souvislost určitého prostoru s jednou, avšak majetkovou příslušnost ke druhé parcele.[15]) Konečně není neobvyklá ani situace, kdy při majetkovém spojení vedle sebe stojících domů nedocházelo k jejich dispoziční přestavbě, ale pouze ke komunikačnímu propojení při zachování starého půdorysného členění, průčelí i štítů.[16])

Pro uznání stavebních čar (a), (b), (c) za parcelační hranice původního městiště hovoří také další doklady, tentokráte však časově dosti vzdálené. Tyto čáry jsou důsledně respektovány i u několika objektů 15., částečně i 16. století. Ze severovýchodu lícuje se stavební linií (a) jihozápadní stěna méně zahloubené části objektu č. 19. Zdá se, že se v tomto případě setkáváme s obdobnou situací jako v případě objektu 4/20, kdy

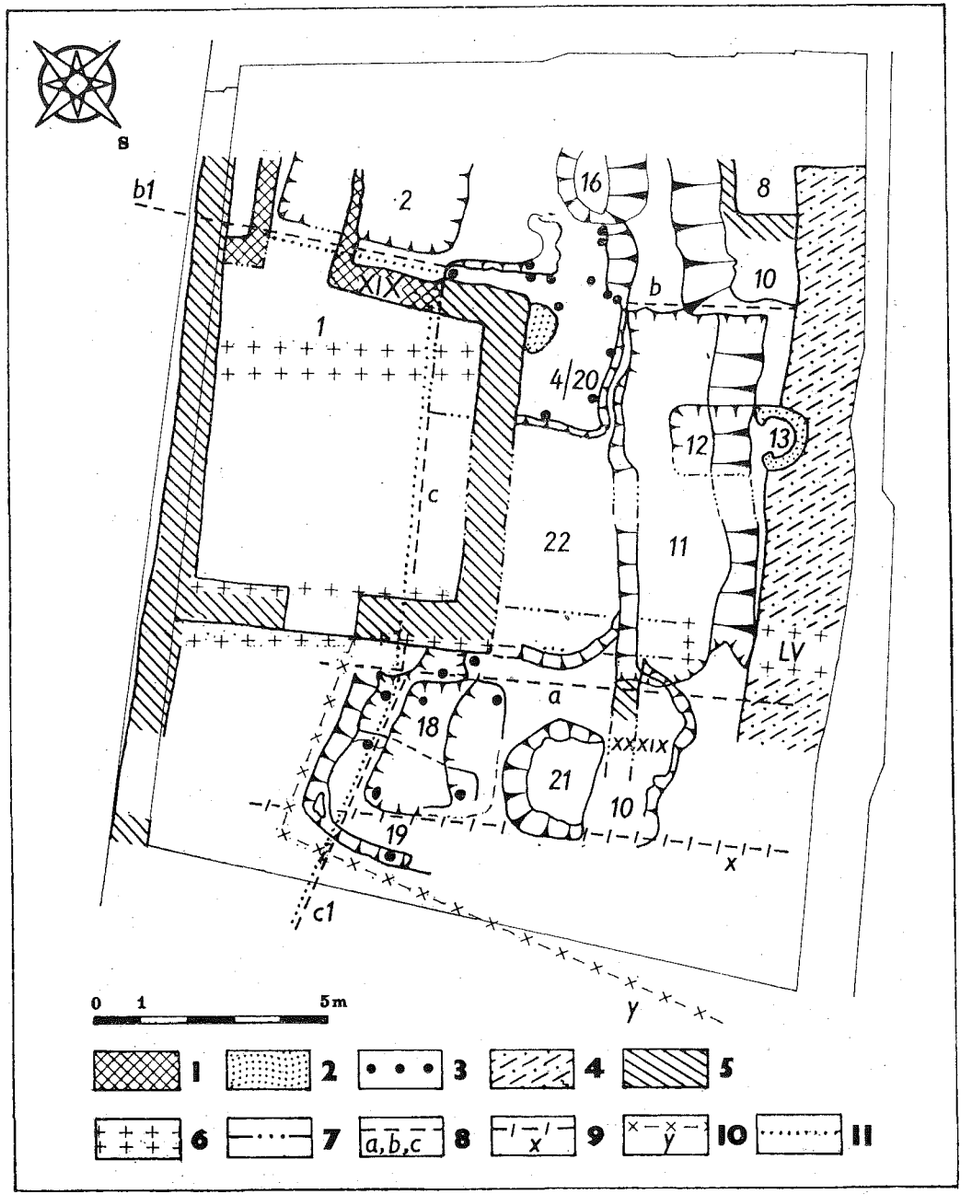
[12]) Šířka ± 8 m, zjištěná na původním městišti 13. století v čp. 334, v zásadě odpovídá šířce parcely ± 10 m, dokumentované při archeologickém výzkumu Sekanky; viz Miroslav Richter, Hradišťko u Davle, městečko ostrovského kláštera, Praha 1982, s. 216. Stejnou šířku původního městiště 10 m uvádí i Milada Radová-Stiková z několika měst v referátu Poznatky a otázky o nejstarší zděné městské zástavbě plynoucí ze stavebního průzkumu sklepů, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, AÚ ČSAV, s. 154. Oldřichu Vičarovi, Středověké městské parcelace, Památková péče 29, 1969, s. 35–38; slouží šířka 8 m jako dělítko mezi prvními dvěma velikostními skupinami parcel (5,8 m–8 m, 8,1 m–13 m), které tvoří 73 % městišť oceněných v brněnském rejstříku. Jde tedy o rozměr blízký spodní šířkové hranici. Osmimetrová šířka táborské parcely by mohla měřicky odpovídat 1/4 zemského provazce, jehož metrický rozměr byl necelých 31 m. Srov. Ivan Honl, Počátky českého zeměměřičství do poloviny 14. věku, Brno 1941 (Spisy odboru České společnosti zeměpisné v Brně, řada B, 9), s. 5; August Sedláček, Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách, Praha 1923, k tomu Adolf Lud. Krejčík, Rejstřík jmenný a věcný, Praha 1933, s. 52–54.

[13]) Není jasné, kde přesně končila parcela ve 13. století. Městská hradební zeď je husitského stáří a terénní výběžek ostrožny v těchto místech, stejně jako existence pecního objektu 13. století pod hradební zdí naznačuje, že případná fortifikační linie či samotné ukončení osídlené plochy bylo patrně o něco posunuto severozápadním směrem.

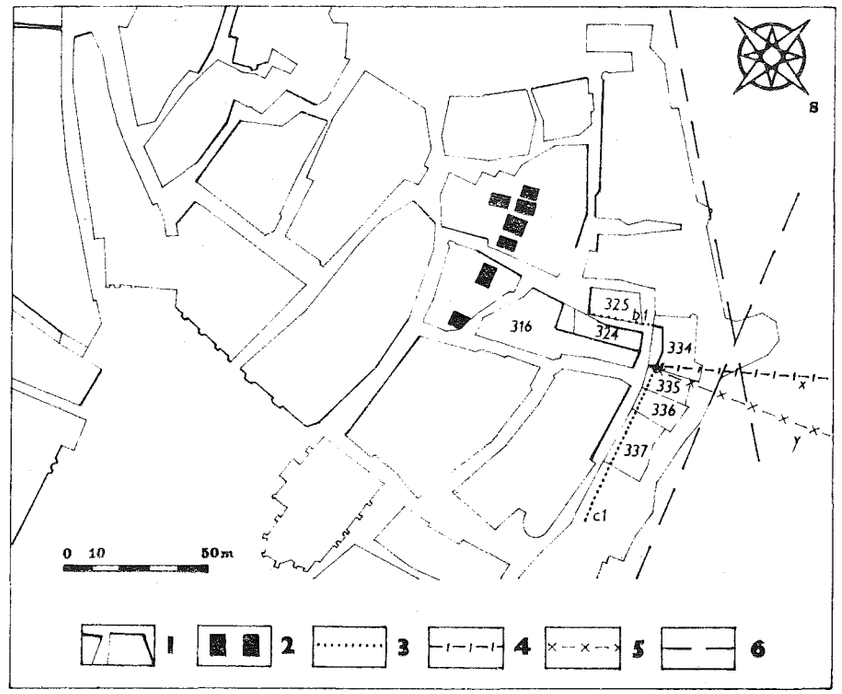
[14]) Četné příklady lze nalézt u Thira, Staré domy I–II, Tábor 1920.

[15]) Takovou situaci bylo možné doložit před asanací v domech čp. 38 a 39. Místnost zřetelně patřící do půdorysné dispozice čp. 39 byla přístupná pouze z prostoru domu čp. 38.

[16]) Mimo jiné lze uvést příklady čp. 138, 227, 228.

Obr. 7. Nálezová situace na čp. 334. Čísla šrafur: **1** starší zdivo 15. století, většinou na sucho ložené; **2** topeniště; **3** kůlové jamky; **4** městská hradební zeď; **5** mladší zdivo 15. a 16. století, většinou spojované maltou; **6** boční zdi renesančního přízemí; **7** pravděpodobná rekonstrukce pokračování stěn objektů; **8** původní stavební čáry 13. století, tvořící hranice parcel; **9** stavební čára blížící se kolmici na linii opevnění západně od Převrátilské bašty; **10** stavební čáry kolmé či rovnoběžné s linií opevnění východně od Převrátilské bašty; **11** původní severozápadní fronta dnešní Dlouhé ulice

Obr. 8. Úsek města kolem čp. 334. Čísla šrafur: **1** hranice původních stavebních bloků sledovatelné v dnešní zástavbě; **2** posunutá řada sklepů v dnešní severní frontě Svatošovy ulice; **3** prodloužené stavební čáry b_1, c_1 původní zástavby kolem 13. století na čp. 344; **4** stavební čára obj. 18 na čp. 334, blížící se kolmici na linii opevnění západně od Převrátilské bašty; **5** stavební čára obj. 19 na čp. 334, kolmá na linii opevnění východně od Převrátilské bašty; **6** směr linie opevnění východně a západně od Převrátilské bašty.

vstupní šíje vyúsťuje mimo hranice parcely, jakoby do vedlejšího městiště. Z téže strany se zmíněné linie dotýká zahloubený objekt nepravidelného oválného půdorysu č. 14, stejně tak jako nároží o něco mladší podezdívky č. XXXIX se zbytky trámové stěny, vymezující severovýchodně od linie (a) cihlami dlážděný prostor, který však byl z větší části porušen mladší zástavbou. Z jihozápadní strany pak k této čáře dosahuje gotický sklep a téměř s ní lícuje svou severovýchodní zdí. S určitou rezervou lze s touto linií půdorysně ztotožnit i zeď LV, vymezující mladší, patrně už renesanční severovýchodní trakt domu, zachovavší se až do doby demolice. Pro jeho výstavbu byla získána část parcely severovýchodně od linie (a).

Také stavební čára (b) je respektována dvěma mladšími, patrně husitskými objekty. U zadního traktu dnešní parcely je to zahloubený sklípek (objekt č. 10), který s ní lícuje svou severovýchodní stěnou. Blíže uliční frontě je to pak jihozápadní zeď objektu č. 1. Jako už ve dvou pří-

padech, i zde ústí vstupní šíje do původně vedlejšího městiště. Zmíněná zeď č. XIX, která je pojata do zdiva gotického sklepa, končí přesně v místě průniku stavební čáry (c), kterou, jak už bylo výše řečeno, považujeme za uliční frontu, přestože vnitřní plocha sklepa pokračuje ještě o 1 metr k severozápadu. Objekt č. 1 je tedy vysazen do původní komunikace. Podobně je tomu, jak vysvítá z obr. 7, i u objektu č. 2, polozemnice 13. století, která se šachovnicovitě dotýká objektu č. 4/20.

Vysvětlení tohoto zdánlivého porušení plynulého tahu uliční fronty nenajdeme při vnitřním rozboru nálezové situace na vykopané ploše. V minulých letech se však již několikrát ukázala nutnost brát při interpretaci půdorysné situace v úvahu vazby na urbanistickou dispozici okolních částí města. Protáhneme-li tedy severovýchodní stěnu objektu č. 2, která je vlastně prodlouženou stavební čarou (b), dále (b_1) k jihovýchodu, zjistíme, že velmi nápadně koresponduje se soutkou mezi domy č. 325 a 324 a východní frontou Převrátilské ulice (obr. 8). Zmíněná soutka byla již dříve[17]) interpretována jako pozůstatek původní uliční sítě, která v těchto místech vytvářela domovní blok určený ulicemi Dlouhou, Děkanskou, Svatošovou a Převrátilskou. Z tohoto hlediska se nároží svázané severovýchodní stěnou objektu č. 2 a jihovýchodní stěnou objektu 4/20 jeví jako protějšek západního rohu tohoto domovního bloku. Zároveň spolu se severovýchodní zdí domu čp. 325 určuje původní místo dvojitého lomu Dlouhé ulice, který je v současné době posunout jihozápadním směrem právě o šířku domu čp. 325. Původní místo zalomení je také daleko logičtější, neboť se nalézá přímo proti lomu fortifikace, zvýrazněnému ještě polygonální Převrátilskou baštou.

Tímto lomem opevnění, daným modifikací terénu, je také vysvětlitelný ohyb původní uliční fronty v místě jižního rohu objektu 13. století č. 18, stejně tak jako jeho lichoběžníkový půdorys. Jeho jihovýchodní stěna, způsobující lichoběžníkovitou půdorysnou nepravidelnost, směřuje totiž na jihovýchodní průčelní zeď domu čp. 337 (nadále linie (c_1)) a je spolu s ní rovnoběžná s fortifikační linií severovýchodně od Převrátilské bašty. Obě boční stěny objektu č. 18 (x) se však stále ještě orientují na původní parcelační hranici (a).

Jiná už je situace u husitského objektu č. 19. Jestliže jeho jihozápadní ne zcela zřetelná stěna v podstatě koresponduje s parcelační linií (a), všechny ostatní dokumentované stěny (y) se orientují buď rovnoběžně či kolmo na uliční frontu (c_1), sledující okraj plochy táborské ostrožny a na něm postavenou fortifikaci. Oproti původnímu se tedy dnešní tah severozápadní fronty tohoto úseku Dlouhé ulice spíše plynule ohýbá než lomí. K tomuto vyrovnání došlo až někdy v pohusitském období. Není však vyloučeno, že jeho předstupněm či prvou fází je již posun objektu č. 1 oproti objektu č. 2 a objektu č. 4/20 směrem do komunikační plochy

[17]) D r d a, Tábor 11/1, 1978, plán č. 11.

ulice, takže vyplňuje již zmíněné nároží, dané stavebními liniemi (b_1) + (c).

Na metodicky obdobné situace, při nichž je zjištěna zdánlivá orientační nelogičnost při utváření některých půdorysů objektů dokumentovaných archeologickým výzkumem vzhledem ke stávající uliční síti, jsme narazili již na více místech.

Při výzkumu domu čp. 39 došlo k určitému rozporu mezi archeologickou[18]) a stavebně historickou[19]) interpretací značně nepravidelného půdorysu a jeho stavebního vývoje. Šlo o to, zda silně lichoběžníkovitá sklepní místnost v průčelí dnešního domu je skutečným historickým jádrem stavby, jak potvrzovala i stratigrafická situace, nebo pouhým pozdějším přístavkem. Rozporně zde působil především lichoběžníkovitý půdorys, který se ze stavebně historického hlediska nejevil jako původní (obr. 9).

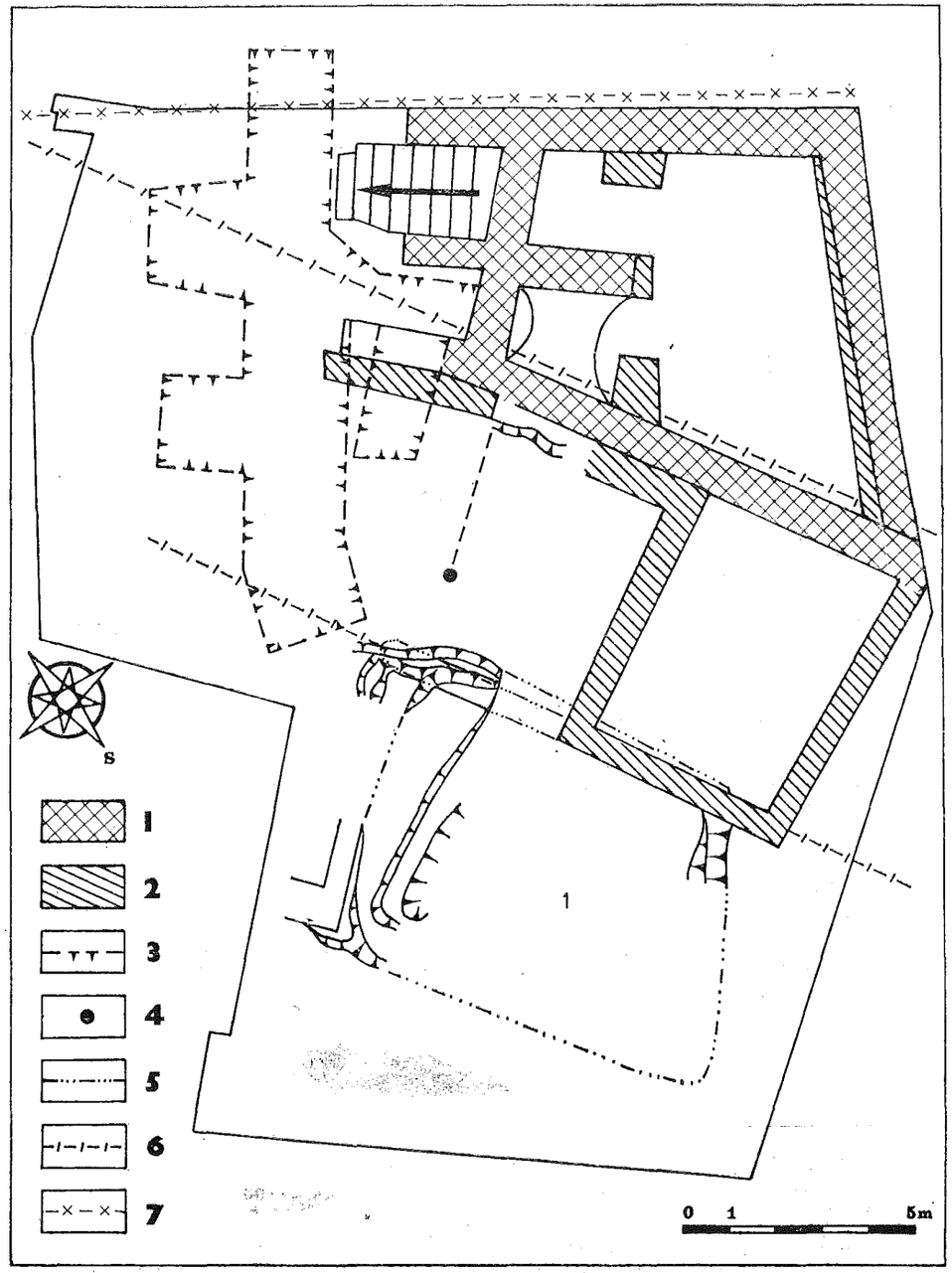
Jak již bylo výše uvedeno, na parcele čp. 334 byl dokumentován zcela původní lichoběžníkový půdorys 13. století. Lichoběžnost jeho stěn byla logicky vysvětlena snahou po orientaci na výrazné terénní či dříve dané urbanistické různoběžky. I v tomto případě hraje stěžejní roli lom severní fortifikační linie s Převrátilskou ulicí. Průčelní stěna lichoběžníkovitého sklepa I. stavební fáze čp. 39 je totiž orientována kolmo na hradební pás jihozápadně od Převrátilské bašty. Severovýchodní stěna téhož prostoru, stejně jako sklepní i povrchové stavby II. stavební fáze, jsou orientovány kolmo či rovnoběžně na Převrátilskou ulici, vymezující na západní straně již zmíněný domovní blok, určený dále ulicí Svatošovou, Děkanskou a Dlouhou. Jak je z předcházejícího výkladu a obr. 10 patrno, je tento blok orientován na hradební tah severovýchodně od Převrátilské bašty.

Jednu z možných odpovědí na původ lichoběžníkovitých půdorysů lze tedy hledat v rozporu mezi snahou o co možná pravidelnou zástavbu města v pravoúhlých blocích a snahou o orientaci stavebních čar v kolmém či rovnoběžném směru na linii opevnění. Tento rozpor modifikoval v místech blízko nepravidelného lomu fortifikace půdorysy místností domů, celých parcel či domovních bloků, takže vznikaly vzájemně kosé stavební linie. Četné přestavby v různých časových horizontech, časté majetkové přesuny částí parcel, reliéf terénu a jistěže i vlastní subjekt stavitele či majitele spolupůsobily na širší prostorové rozložení této urbanistické disproporce kolem místa nepravoúhlého lomu fortifikace.[20])

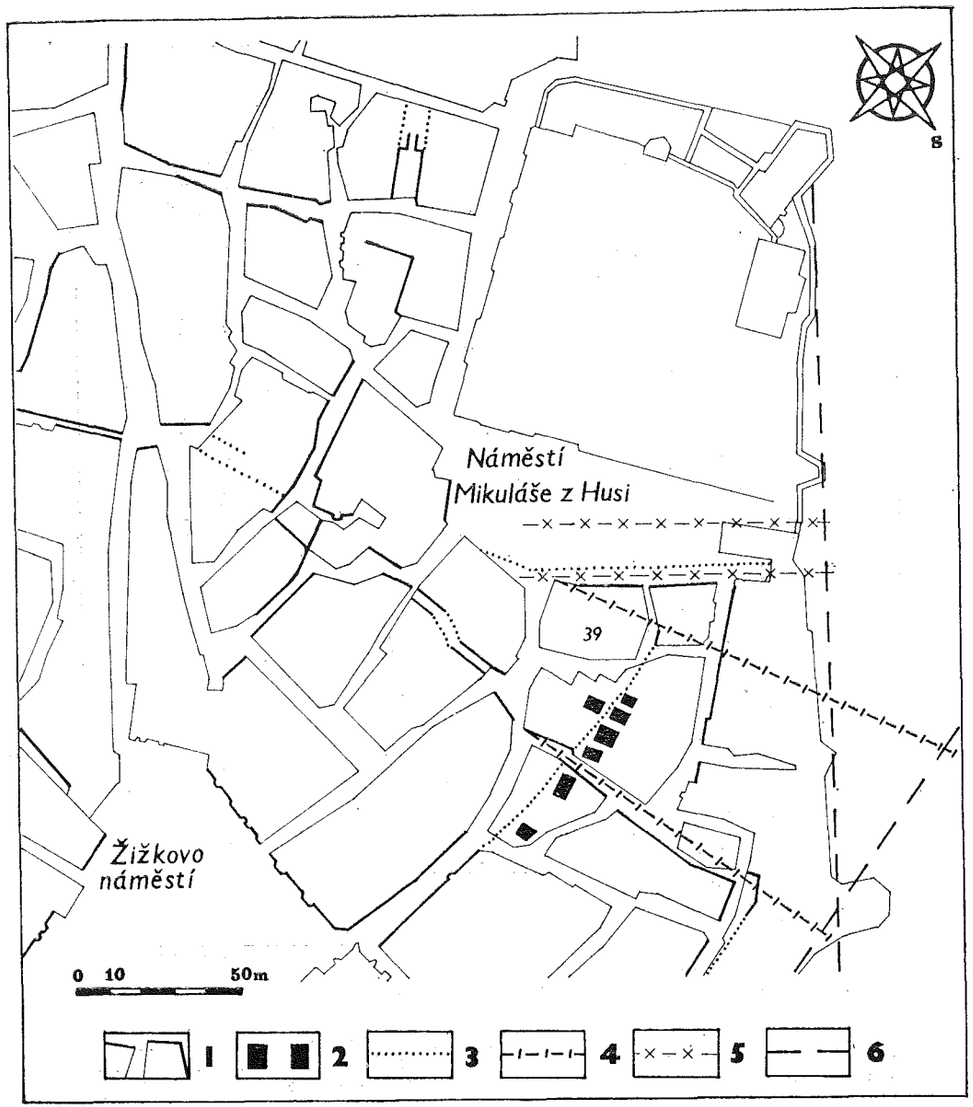
[18]) D r d a, Tábor 11/1, 1978, s. 31; D r d a, AR 35, 1983, s. 280–281.

[19]) Jan M u k, Tábor, stavebně historický průzkum čp. 39 na náměstí Mikuláše z Husi, Praha 1974, s. 15 (strojopis zprávy v SÚRPMO Praha a IOMT Tábor); Jan M u k, Příspěvek k poznání nejstarší architektury Tábora, AH 5, 1980, s. 119.

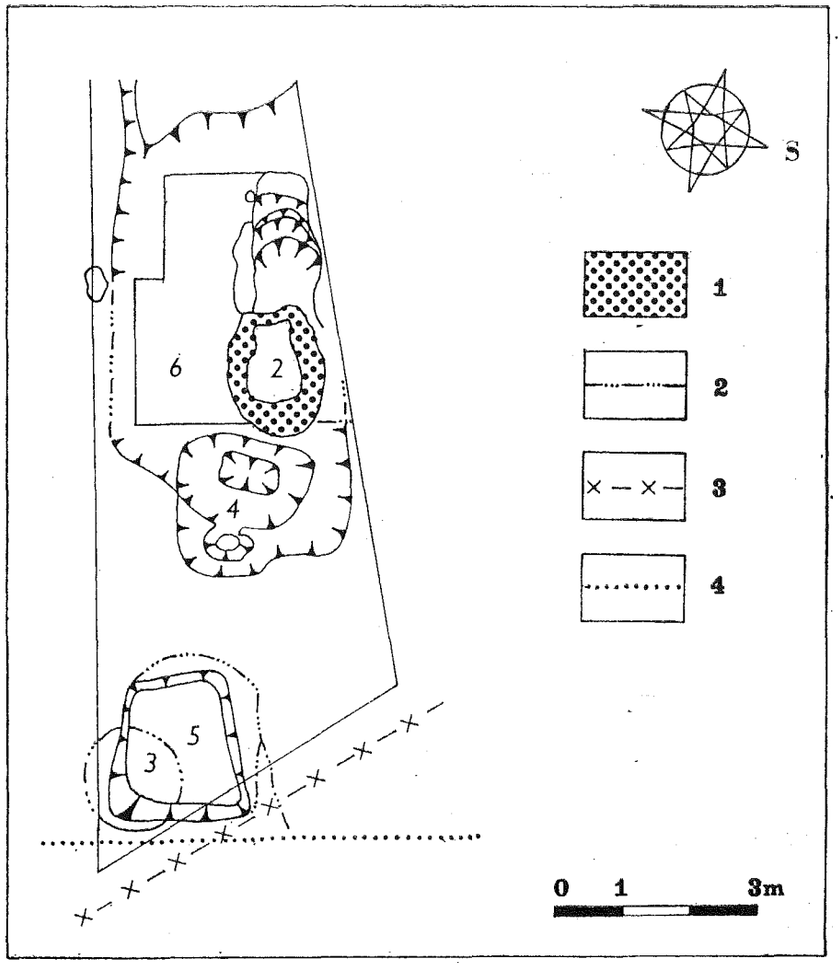
[20]) Takovýto jev je dobře patrný na mnoha půdorysech středověkých měst s pravidelnou pravoúhlou uliční sítí a nepravoúhlou fortifikační linií. Srov. Oldřich D o s t á l a kol., Československá historická města, Praha 1974. Lze si povšimnout zejména půdo-

Obr. 9. Nálezová situace na čp. 39. Čísla šrafur: **1** zdi I. fáze zástavby; **2** zdi II. fáze zástavby; **3** průběh **sklepů** 2. podlaží (lochů); **4** kůlová jamka; **5** pravděpodobná rekonstrukce pokračování stěn objektů; **6** stavební čára lichoběžníkového sklepa, blížící se kolmici na úsek opevnění východně od Převrátilské bašty; **7** stavební čára lichoběžníkovitého sklepa I. fáze, kolmá na úsek upevnění západně od Převrátilské bašty

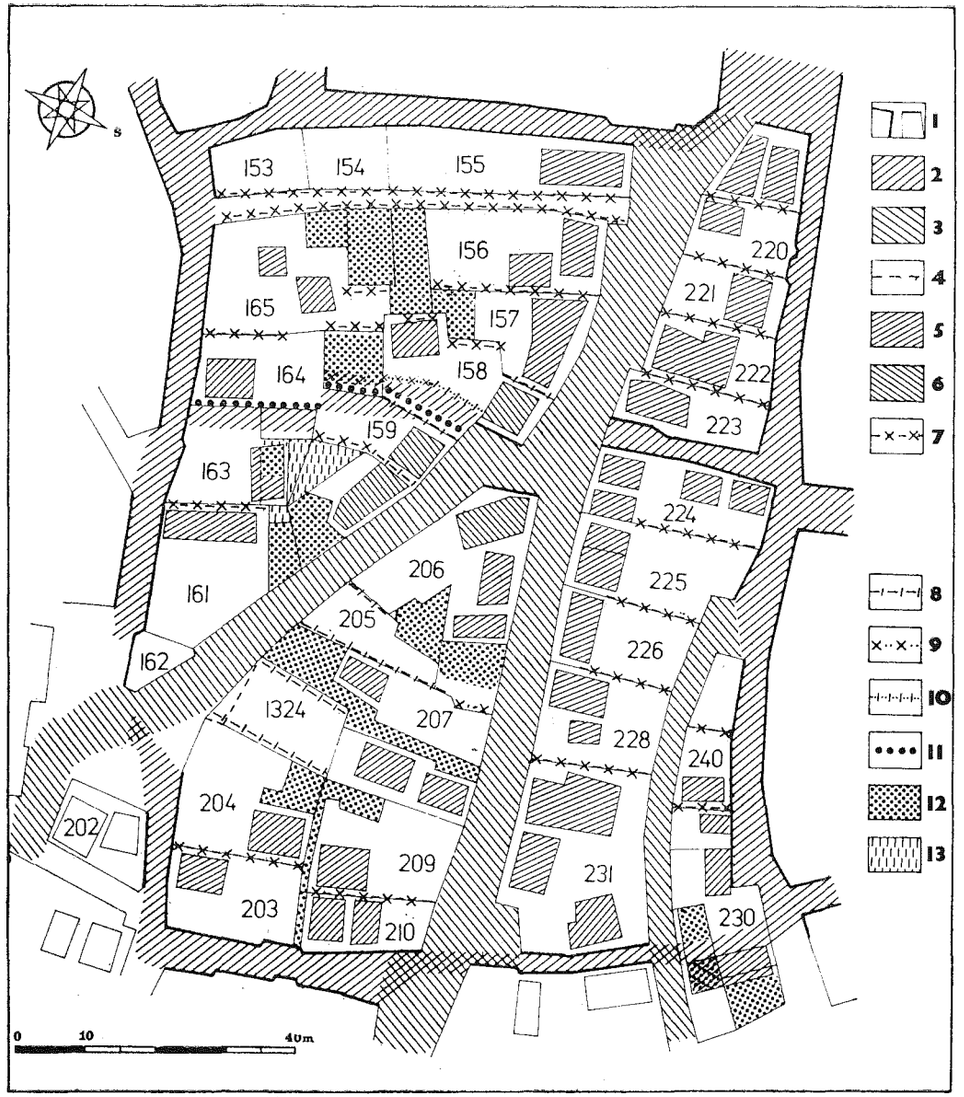

Obr. 10. Úsek města kolem čp. 39. Čísla šrafur: **1** hranice původních stavebních bloků sledovatelné v dnešní zástavbě; **2** posunutá řada sklepů v dnešní severní frontě Svatošovy ulice; **3** rekonstruovaný průběh původních uličních front; **4** stavební čára zadní zdi sklepa I. fáze v čp. 39 a osa Převrátilské ulice, kolmá či téměř kolmá na linii opevnění východně od Převrátilské bašty; **5** stavební čára přední zdi sklepa I. fáze v čp. 39 a čára objektů vykopaných na nám. Mikuláše z Husi, kolmá na linii opevnění západně od Převrátitelské bašty; **6** směr linie opevnění východně a západně od Převrátilské bašty

Obr. 11. Nálezová situace na čp. 161. Čísla šrafur: **1** pecní objekt; **2** pravděpodobná rekonstrukce pokračování stěn objektů; **3** směr jihozápadní fronty Široké ulice; **4** stavební čára objektu 5 ze 13. století, kolmá na směr Kotnovské ulice

Jestliže dosud uvedené příklady lze dobře interpretovat ve vztahu k okolní urbanistické dispozici a uliční síti, některé další půdorysné disproporce a objekty, nelogicky orientované na stávající uliční frontu, mohou naopak přispět k vysvětlení vývoje uliční sítě. První z výkopů, který vůbec podnítil tyto a následující úvahy, byla záchranná akce na čp. 279 (obr. 4). Obě zjištěné polozemnice ze 13. století (objekt č. 2) i z 15. století (objekt č. 1) jsou shodně orientované. Podstatný je ovšem

Obr. 12. Stavebně historická situace úseku východně od Žižkova náměstí. Čísla šrafur: **1** hranice původních stavebních bloků sledovatelné ve frontách dnešních ulic; **2** rekonstrukce původní uliční sítě města Hradiště; **3** hlavní husitská komunikace; **4** rekonstrukce starší ústupkovité fronty (dnes vyrovnané) v radiálních husitských komunikacích; **5** sklepy se stopami orientace na původní uliční síť; **6** sklepy výrazně kosé k původní uliční síti; **7** parcelační linie se stopami orientace na původní uliční síť; **8** parcelační linie výrazně kosé k původní uliční síti; **9** stavební čáry uvnitř domů se stopami orientace na původní uliční síť; **10** stavební čáry uvnitř domu, výrazně kosé k původní uliční síti; **11** historicky doložená soutka; **12** plochy dvorků a zahrádek včetně provizorních staveb a novodobých zděných přístavků (doplněno o situaci z indikační skici); **13** plochy zděné zástavby z indikační skici v místě dnešních dvorků

rozdíl mezi nimi a orientací v témže místě stojícího mladšího chléva, vytvářejícího průčelí jižní části parcely. Stávající směr Betlémské ulice se totiž právě v tomto místě lomí a dále pokračuje do severovýchodního rohu Žižkova náměstí. Oba jmenované archeologicky zjištěné objekty jsou shodně orientovány s vlastním obytným domem čp. 279, ale nerespektují změnu směru ulice, která je dána natočením chléva a dále pak linií zahradní zdi domu čp. 277. Protáhneme-li spojnicí průčelí obytného domu čp. 279 s průčelní stěnou objektu č. 1 na téže parcele, dostaneme uliční čáru směřující přímo na východní frontu Kožešnické ulice. Objekty č. 1 a 2 jsou tedy zjevným dokladem o pozdějším utváření dnešní podoby Betlémské ulice. Původní tah patrně směřoval od Klokotské fortny na dnešní ulici Kožešnickou.[21])

Ještě výraznější orientační disproporce byla dokumentována na dvorku čp. 161 (obr. 11, 12). Přestože se průčelí dvorku natáčí do Široké ulice, jsou orientovány prakticky všechny objekty 13. a 15. století nikoli na ni, ale na ulici Kotnovskou, případně na kolmici vztyčenou z ní jakožto ze základny. Zvláště výrazně se to projevuje u objektu č. 5, mírně lichoběžníkovité až obdélné jímky, která se natáčí k Široké ulici svým severovýchodním rohem. S tím koresponduje i většina parcelačních linií obou domovních bloků, jimiž Široká ulice prochází, stejně jako bývalá soutka mezi domy čp. 158, 164 a 159, 163.[22])

Dosavadní archeologický výzkum historického jádra Tábora přinesl četný pramenný materiál ke studiu urbanistických počátků a vývoje tohoto města. Je samozřejmé, že pro podrobný popis nejstarších stavebních fází této významné lokality bychom potřebovali daleko více prokopaných a zdokumentovaných nálezových situací, daleko více plošných odkryvů, které mohou přinést nesrovnatelně větší poznání než množství plošně omezených záchranných výkopů. Přesto se však dílem šťastné náhody, dílem výzkumného záměru ukázalo, že i malý sondážní výkop na pravém místě může poskytnout zásadní řešení či ověření navržené hypotézy. Vzhledem k tomu, že v současné době se krom dokončení výzkumu bývalého klášterního ambitu v čp. 44 nejeví v Táboře možnost dalších větších plošných odkryvů, považujeme za účelné uzavřít tuto etapu archeologického výzkumu města a směrovat pro budoucnost sondážní výzkum menšího plošného rozsahu tak, aby jeho efekt byl co největší.

V roce 1978[23]) byl učiněn prvý pokus o vytvoření chronologického schématu dvou nejstarších urbanistických etap ve vývoji Tábora. Výsledky následujících pěti výzkumných let navržené schéma plně podpořily.

rysů měst Jičína (s. 189), Kroměříže (s. 216), Levoči (s. 226), Litovle (s. 237), Šumperka (s. 352), Uherského Hradiště (s. 381), Uherského Brodu (s. 383), Ústí nad Labem (s. 385) a Žiliny (s. 406).

21) D r d a, AR 30, 1978, s. 76–86, 120.

22) Dnes zrušenou soutku uvádí T h i r, Staré domy II, s. 406.

23) D r d a, Tábor 11/1, 1978.

1. Předně byla prokázána vrstevnatost táborského půdorysu, které si již dříve povšimli někteří autoři[24]) a která vyplývá jak z výsledků archeologického, tak stavebně historického výzkumu. Zároveň bylo potvrzeno, že pověstná křivolakost táborských uliček, alespoň v několika zkoumaných případech, není jevem původním, ale až druhotným, který se nemusí vždy vztahovat ani k husitskému období.

2. Bylo plně prokázáno osídlení celé šestnáctihektarové plochy táborské ostrožny ve 13. století, i když není vyloučeno, že zástavba nebyla všude stejně hustá (obr. 1).

3. Bylo sneseno dostatečné množství příkladů buď přímého využití objektů 13. století při zakládání husitského Tábora, či záměrného půdorysného navázání na předhusitské stavební linie.

4. Bylo dokumentováno několik nálezových situací, v nichž zjištěné objekty nevylučují, spíše potvrzují určitou pravidelnost původní předhusitské zástavby, která dosti přesvědčivě koresponduje s prvky pravidelnosti patrnými ve zdánlivě chaotické dispozici městského jádra. Obě z těchto skutečností jsou v přímém souladu s navrženou hypotézou o královské lokaci města po roce 1268.[25])

Aplikace archeologických výsledků na stavebně historický průzkum

Výše uvedené archeologické závěry ukazují, že předhusitské osídlení vtisklo následující výstavbě Tábora nesmazatelný punc a že jeho stopy mohou být tudíž sledovatelné i v dnešním půdorysu městského jádra. Tento průzkum je jistě složitější a problematičtější než terénní průzkum povrchových reliktů na zaniklých osadách, ale proto nemůže být méně opodstatněný.[26]) Stejně jako terénní povrchový průzkum má svoji metodiku, která je neustále propracovávána, je i v tomto případě nutné hledat nové cesty poznání. V Táboře lze výsledky archeologického výzkumu aplikovat na stavebně historický průzkum městského půdorysu několika způsoby.

1. Ze stavebně historického a urbanistického hlediska je velmi důležitý archeologický doklad o dlouho přežívajícím respektování starších stavebních čar, ale zároveň o snaze, aby nově postavené stavby citlivě reagovaly na změny ve směru uliční fronty, k níž se snažily, pokud to parcely dovolovaly, natáčet své stěny rovnoběžně nebo kolmo.[27])

24) Srov. Karel T h i r, Hradiště hory Tábor jako pevnost v minulosti, Tábor 1895, s. 44; Roman C i k h a r t, Bylo město Hradiště nad Lužnicí ve 13. století či nebylo? JSH 4, 1936, s. 136–137; T h i r, Staré domy I, s. 10–11.

25) D r d a – T e c l, ČSČH 26, 1978, s. 740–764.

26) Ve stavebně historických studiích řešících obecné i dílčí otázky vývoje našich měst se ho běžně používá.

Charakteristickým příkladem je stavba chléva v čp. 279, který po změně tahu severovýchodní fronty Betlémské ulice k ní natáčí nejen své průčelí, ale i boční stěny. Přesto však je nucen respektovat pozvolnou či jen částečnou změnu parcelačních hranic, pro něž je úhel lomu ulice příliš výrazný, a nemohou tudíž s novým průčelím sevřít pravý úhel (obr. 4).

Právě v těchto místech počátečního bodu druhotného lomu či ohybu uliční fronty se může projevovat určitá rozpornost, nejednotnost či nerozhodnost v orientaci nových objektů, jak ukazují dva příklady z čp. 334. Jde o vztah mezi objekty č. 18 ze 13. století a č. 19 z 15. století a mezi gotickým sklepem a renesančním částečně srubovým přízemím. V případě prvé dvojice u staršího, v případě druhé dvojice u mladšího objektu se boční stěny neorientují kolmo na průčelí, ale rovnoběžně na vedle stojící objekty či parcelační hranici (obr. 7, 8).

V těchto místech obvykle dochází k orientačnímu vyrovnání základních bočních stavebních linií tak, aby v dalším tahu uliční fronty s ní mohly svírat úhel blížící se 90°.

2. Ukázalo se, že některé půdorysné disproporce archeologických objektů ve své orientaci reagují na stávající či zazděné nebo úplně zrušené soutky, které v některých případech korespondují s hypotézou o původní pravoúhlé osnově městského půdorysu. Není tudíž vyloučeno, že tyto úzké komunikační spojnice, sloužící v minulosti třeba jen k odtoku vody,[28]) jsou alespoň zčásti pozůstatkem starší uliční sítě, která mohla být samozřejmě po 150leté cézuře v osídlení i četných požárech, ničících velké úseky města, do určité míry narušena.

3. Vedle soutek je si třeba všímat schodovitých ústupků v některých frontách diagonálně směřujících ulic. Často korespondují s náhlým ukončením stavebního bloku, jakoby vklíněného přímo do komunikace. Toto řešení uliční fronty nelze považovat za současné či následné k vyměření tahu ulice „na zeleném drnu", neboť průčelí domu, stejně tak jako parcelační hranice, by se jistě orientovalo na uliční frontu. Pak zbývá jediné vysvětlení, a to je druhotné vyměření diagonálně směřující ulice.

Je známou skutečností, že v období renesance, ale i později,[29]) byly takovéto ústupky či jiné nepravidelnosti v uličních frontách často vy-

[27]) Zajímavý doklad o srovnávání parcelačních hranic uprostřed domovních bloků v 16. století přináší T h i r, Staré domy II, s. 493. „R. 1583 učinil (J. Kroupa – čp. 208) s J. Pšeničkou (čp. 207), jenž mu prodal kus domu za domem J. Kroupy pod tím přístřeším pokud ta zeď dolejší jest a po straně hořejší aby se zeď srovnala s tím úhlem domu Kučery soukeníka (čp. 204, dnes 1324)." K podobnému jevu mohlo jistě docházet i na jiných místech. V tomto případě je však obzvláště důležité, že jde o blok šikmo seříznutý severovýchodní frontou Široké ulice.

[28]) T h i r, Staré domy, na četných místech.

[29]) Srov. Zikmund W i n t e r, Kulturní obraz českých měst, Praha 1890, s. 500; Václav M e n c l, Výtvarný vývoj českých měst, Zprávy památkové péče 8, 1948, s. 25–42. Přímo z Tábora lze uvést několik příkladů vyrovnávání stupňovitého řešení

rovnávány ve snaze po plynulém navazování průčelí jednotlivých domů. Někdy bylo však vyrovnáno pouze průčelí se štítem, na rozdíl od sklepních prostorů, které mohou zachovávat starší situaci. Proto je vedle povrchového půdorysu nutné sledovat i dispoziční vztahy k tomuto podpodlaží, které je v Táboře naštěstí zaměřeno.

4. V neposlední řadě je nutné reagovat na všechny výsledky stavebně historického průzkumu, přestože vzhledem k relativně pozdní kamenné přestavbě města může jen zřídka chronologicky zasahovat do 15. století. Totéž platí o historických zprávách vážících se k jednotlivým popisným číslům.[30])

Bude jistě velmi užitečné na základě těchto kritérií podrobněji analyzovat alespoň dva výrazné stavební úseky města, jevící v sobě nejvíce urbanistické rozpornosti.

Prvý z nich je vymezen na jihozápadní straně Žižkova náměstí ulicí Koželužskou, Kotnovskou, Křížovou, Soukenickou, Zelenářskou a Arbeiterovou (obr. 13). Základnu přibližně obdélníkového obrazce tvoří západní úsek Kotnovské ulice. Ulice Koželužská, uzavírající zájmovou plochu na severovýchodní straně, se přibližně v jedné třetině své délky mezi náměstím a říční fortnou lomí a v druhé třetině svůj lom esovitě opakuje. Severní úsek ulice tvoří paralelu s východní frontou náměstí, přestože nevychází přímo z jeho rohu. Ten je utvářen poněkud zvláštním způsobem. Úhel, který svírá západní a jižní fronta náměstí, je otupen průčelím domů čp. 21, 22. Je zajímavé, že v ose tohoto průčelí pokračuje právě střední úsek tahu Koželužské ulice, tvořící kolmici na jižní fortifikační linii města. Na severozápadě ohraničuje daný obrazec severovýchodní úsek ulice Martínka Húsky pod podloubím mezi čp. 22 a 54. Dále je to východní úsek Arbeiterovy ulice až po její zalomení před domem čp. 58. Pokračování sledované linie lze vidět v zazděné a zrušené soutce mezi domy čp. 57 a 58,[31]) která patrně navazovala na západní

uliční fronty v době nedávné, tedy od 30. let 19. století. Indikační skica města ukazuje dnes neexistující schodovité ústupky u domu čp. 20 v Klokotské ulici, čp. 62 v ulici Martínka Húsky a čp. 273 v Betlémské ulici.

[30]) Srov. Milena R a d o v á, Stavebně historický průzkum táborského domu 16. století jako pramen poznání jeho středověké fáze (referát na III. husitologickém sympoziu, Tábor 1983). Podrobného průvodce po historii jednotlivých táborských domů sestavil Karel T h i r a vydal k 500. výročí založení husitského města v dvousvazkové publikaci Staré domy a rodiny táborské, Tábor 1920. Za předběžné příspěvky k tomuto dílu lze považovat dvě Thirovy menší studie ve Zprávách o městském muzeu a veřejné městské knihovně v Táboře: Zaniklé domy v Táboře za kostelem a na dobytčím trhu, 1907, s. 1–25; Zaniklé domy na místě a v okolí kláštera táborského, 1908, s. 1–34. Některé doplňky a opravy Thirova díla uspořádal Milan N e d v í d e k, Staré domy a rodiny táborské, příloha JSH 16, 1947, 28 s. Přes velké faktografické bohatství zmíněných publikací nelze jejich text kontrolovat v pramenech, neboť postrádají vědecký odkazový aparát.

[31]) T h i r, Staré domy I, s. 242.

úsek Zelenářské ulice a střední úsek ulice Soukenické. Jihozápadní hranici obrazce tvoří vcelku přímá ulice Křížová. Pravidelnost vyčleněného obrazce je porušena nepatrně na severovýchodní straně zalomením Koželužské ulice, které lze vysvětlovat orientační pohyblivostí strany bloku vzhledem k ostrému úhlu sevřenému prodlouženou západní frontou náměstí a jižní fortifikační linií. Podstatně větší zvlnění vykazuje severozápadní hraniční linie. I v těchto místech je však třeba počítat s orientační rozkolísaností relativně mladé zástavby, která je dána výrazně různoběžnými liniemi základních orientačních prvků, tedy západní frontou náměstí, jihozápadní a severozápadní fortifikací města, a radiálně směřujícími ulicemi Klokotskou a Martínka Húsky.

Obdélníkový obrazec je zhruba uprostřed rozdělen další komunikační linií na dva bloky přibližně čtvercového půdorysu. Tato linie je sledovatelná jakožto dodnes existující soutka mezi domy čp. 119 a 118, 135, jejíž osa je kolmá na Kotnovskou ulici. Po vyústění do Klokotské ulice s ní koresponduje průčelí domu čp. 107, uzavírající blok daný ulicí Martínka Húsky a Klokotskou, severovýchodní průčelí domu čp. 106, vyčnívající roh domu čp. 62 a snad i dvorek patřící k domu čp. 63. Mimo hranice daného obrazce navazuje na tuto rekonstruovanou linii soutka mezi domy čp. 58 a 59.

Krom několika krátkých uliček místního významu je zkoumaný obrazec rozdělen vidlicovitou úhlopříčkou ulice Klokotské a Martínka Húsky, patřící mezi hlavní komunikace městského jádra. S touto skutečností je však v rozporu fakt, že většina parcelačních linií nesvírá s těmito diagonálami pravý úhel. Pokud ano, lze z vnitřních dispozic domovních bloků vyčíst snahu o teprve druhotné přizpůsobení parcel osám komunikace. Největší přizpůsobivosti dosahují parcely v bezprostředním dotyku s diagonální komunikací, přestože skutečných kolmic je dosaženo jen v několika případech. Parcely vzdálenější, a to dokonce i ty z opačného konce, se většinou obracejí kolmo k základně obrazce tvořené Kotnovskou ulicí.

Podobný význam má bezesporu ústupkovité řešení jednotlivých front diagonálních komunikací, které je dodnes na některých místech zřetelně patrné.[32]) Pokusíme-li se však rekonstruovat podobu těchto front v minulosti více se blížící středověku, zjistíme, že těchto ústupků odpovídajících kosému napojení parcelačních hranic bylo podstatně více. Jsou zjistitelné z historických zpráv,[33]) indikační skizzy města[34]) i zaměření sklepních prostor.[35])

[32]) Jde především o domy čp. 19, 20, 21 a 113 při vyústění Klokotské ulice na Žižkovo náměstí, 121, 123, 96 a 97, 101, 103 a 104, stejně jako napojení ulic Ovocné, Zelenářské a Arbeiterovy na ulici Martínka Húsky.

[33]) Roh vyčnívající z průčelí domu čp. 62 do ulice Martínka Húsky před přestavbou na přelomu 19. a 20. století uvádí T h i r, Staré domy I, s. 254.

[34]) Srov. pozn. 29.

Druhý zájmový úsek je vytyčen na jihovýchodní straně náměstí ulicemi Provaznickou, Kotnovskou, Střelnickou I a Širokou B. Kotnovská ulice jako v prvém případě i zde hraje roli rovné základny obdélníkového obrazce, tentokrát poněkud pravidelnějšího (obr. 12). Jeho západní stranu tvoří mírně prohnutá Provaznická ulice, kolmo nasedající na základnu a na druhé straně navazující na výrazný schodovitý ústupek při ústí Pražské ulice do Žižkova náměstí, tvořený domem čp. 13. Tuto linii dále určuje dům čp. 12, uzavírající domovní blok mezi Střelnickou a Pražskou ulicí. Ze severu je obrazec tvořen Střelnickou a Střelnickou I až po výrazný ústupek ve frontě domu čp. 238, vytvářející protějšek Prokopovy ulice. Z východní strany uzavírá zájmový obdélný obrazec soutka mezi domy čp. 231 a 232, korespondující s výše zmíněným ústupkem a dvorkem na parcele domu čp. 238, dále pak ulice Široká B, procházející mezi domy čp. 210, 203 a 211, a západní fronta malého bloku tvořeného zdí čp. 201. Přibližně v jedné třetině od náměstí je vytyčený obrazec dělen bývalou komunikací, jejímž pozůstatkem je soutka s podloubím mezi domy čp. 223 a 224, na niž ze severní strany mimo zájmovou plochu navazuje Kožešnická ulice. Z jedné strany zmíněné soutce odpovídá ukončení bloku mezi Pražskou a Širokou ulicí A, tvořené průčelím domu čp. 206, a schodovitý ústupek v průčelí domu 158. Tento ústupek předvádí charakteristický příklad vzniku podobných půdorysných útvarů. Odsazená zadní část průčelí je totiž zazděným vyústěním soutky mezi domy čp. 158, 159 a 164, 163, zmiňované historickými prameny.[36]) Není zcela vyloučeno, že určitými pozůstatky druhého komunikačního tahu, který by mohl navazovat na jižní úsek Lucínovy ulice, je ukončení domovního bloku Střelnická I, Střelnická II, podlouhlý dvorek, původně snad soutka mezi domy čp. 207, 208 a 205, 1324 a oboustranné odsazení domu čp. 63 z Kotnovské i Široké ulice. Z jihu by na tuto spojnici mohla navazovat ulička mezi domy čp. 197, 198 a 199, která je však již mimo vytyčený úsek zástavby.

Zájmový obrazec je krom soutky paralelní s Provaznickou ulicí mezi domy čp. 155, 154, 153 a 156, 165 rozdělen ještě třemi diagonálními komunikacemi, ulicí Pražskou, Širokou A a Střelnickou II. Největší orientační disproporce jsou znatelné u parcel domů přilehlých k ulici Široké. Je to patrně způsobeno tím, že její úhel uzavřený se základnou Kotnovské ulice je oproti dvěma dále jmenovaným diagonálním spojnicím největší. Snahu o přizpůsobení parcel původně kolmých na Kotnovskou ulici lze spatřovat v postupném natáčení jejich částí v orientační kolmici k diagonálnímu komunikačnímu tahu. Stejně tak jako v předešlém případě jsou i zde uliční fronty řešeny často ústupkovitě, což je patrné především na Pražské ulici.

[35]) Jde o domy čp. 104, 119, 114 v Klokotské ulici. Použito zaměření sklepů historického jádra města Tábora 1 : 500, provedené Interprojektem Praha roku 1976 pod zakázkovým číslem 966-02-6-8002-1.

[36]) T h i r, Staré domy II, s. 406.

Zde lze však vysledovat ještě jednu historickou zajímavost. Prakticky všechny domy bloku mezi Střelnickou I a Střelnickou II jsou původní středověké stáje či stodoly, které náležely většinou majitelům domů stojících přes ulici Střelnickou II.[37]) Tato skutečnost, kterou lze v nikoli tak čisté podobě zjistit i v jiných úsecích protnutých diagonální spojnicí, nemůže dokládat nic jiného než původní topografickou celistvost příslušných městišť, tudíž až druhotné prolomení Střelnické uice II. Vzhledem k tomu, že tato ulička ústí přímo před bývalou baštou, je pravděpodobné, že její zřízení mělo strategický účel.

Z rozboru obou vybraných úseků zástavby města vyplývá jednoznačný závěr. Jako starší prvky komunikační osnovy se jeví pravidelné paralely se stranami Žižkova náměstí, jejichž základnu tvoří Kotnovská ulice. Diagonály protínající úhlopříčně oba analyzované obdélné úseky městské zástavby jsou do domovních bloků prolomeny teprve dodatečně. Jelikož spojují náměstí s významnými strategickými body na fortifikaci, a to Bechyňskou branou v případě Klokotské ulice a ulice Martínka Húsky, Novými branami v případě Pražské ulice, hypotetickou Starou branou v případě ulice Široké a půlválcovitou baštou na městské hradební zdi v případě Střelnické II, má jejich prolomení do zástavby zřejmou souvislost s dobudováním husitského opevnění města.

Pokus o rekonstrukci středověkého urbanistického vývoje Tábora

Pokusíme-li se tedy o rekonstrukci nejstarší sídelní vrstvy v zástavbě města a víme-li že jí nepředcházelo žádné rozsáhlé pravěké ani raně středověké osídlení,[38]) musíme vycházet z těch prvků pravidelnosti v půdorysu historického jádra, které nejlépe odpovídají geometrickému šachovnicovitému schématu, tak charakteristickému pro města založená ve 13. století. Jelikož obvod půdorysu městského jádra, zdůrazněný husitským opevněním, je v zásadě určen přírodní modifikací terénu ploché ostrožny, která nemá zcela pravidelný tvar, nemůžeme očekávat důsled-

[37]) Tamtéž, s. 569.
[38]) Dosud jediný sídlištní objekt starší než 13. století byl během dlouhodobého výzkumu zjištěn na parcele domu čp. 326. Z bezpečnostních důvodů však mohla být prokopána a dokumentována jen jeho část.

Obr. 13. Stavebně historická situace úseku jihozápadně od Žižkova náměstí. Čísla šrafur: **1** hranice původních stavebních bloků sledovatelné ve frontách dnešních ulic; **2** rekonstrukce původní uliční sítě města Hradiště; **3** hlavní husitská komunikace; **4** rekonstrukce starší ústupkovité fronty (dnes vyrovnané) v radiálních husitských komunikacích; **5** sklepy se stopami orientace na původní uliční síť; **6** sklepy výrazně kosé ke původní uliční síti; **7** parcelační linie se stopami orientace na původní uliční síť; **8** parcelační linie výrazně kosé k původní uliční síti; **9** stavební čáry uvnitř domu se stopami orientace na původní uliční síť; **10** stavební čáry uvnitř domu, výrazně kosé k původní uliční síti; **11** historicky doložená soutka; **12** plochy dvorků a zahrádek včetně provizorních staveb a novodobých zděných přístavků (doplněno o situaci z indikační skici); **13** plochy zděné zástavby z indikační skici v místě dnešních dvorků.

né uplatňování půdorysné geometrické dokonalosti, tak jak ji známe např. z Českých Budějovic, Kolína, Moravské Třebové, Nového Bydžova, Nového Jičína, Plzně či Vysokého Mýta.[39]) Lepším příkladem pro nás budou města, kde je šachovnicovitá osnova řešena spíše náznakem, jako například v Jihlavě, Písku, Poličce atd.[40])

Považujeme-li diagonální komunikační osnovu za husitskou, pak tedy pravoúhlé schéma, které je prokazatelně starší, je dosti zřetelné na dnešním půdorysu města a zároveň koresponduje s některými půdorysy předhusitského osídlení, musí svými kořeny nutně vyrůstat ze 13. století bez ohledu a detailní řešení místních situací, vysvětlitelných za současného stavu poznání i několika způsoby.

Základem této pravoúhlé půdorysné osnovy (obr. 16) je obdélné náměstí, poněkud excentricky umístěné v nepravidelném obvodu městského jádra. Není vyloučeno, že jeho původní plocha byla patrně o něco větší;[41]) je označeno číslem 0. Ze severní strany sousedí s pravoúhlým stavebním blokem č. 3[42]) (obr. 14), daným severní plochou náměstí, Děkanskou a Dlouhou ulicí, dále východní stranou Špitálního dvora a zrušenými soutkami mezi domy čp. 7 a 8[43]) a domy čp. 281 a 284.[44]) Průchod ke Klokotské fortně Špitálskou ulicí nelze považovat za původní z několika důvodů. Historicky doložený komunikační tah daný zmíněnými soutkami a východní stranou Špitálního dvora je v jedné ose s východní frontou náměstí a směřuje přímo na Klokotskou fortnu (obr. 15) na rozdíl od Špitálské ulice, jejíž tah je posunut k západu

---

39) Srov. D o s t á l a kol., Československá historická města, s. 146, 206, 255, 273, 274, 299, 394.

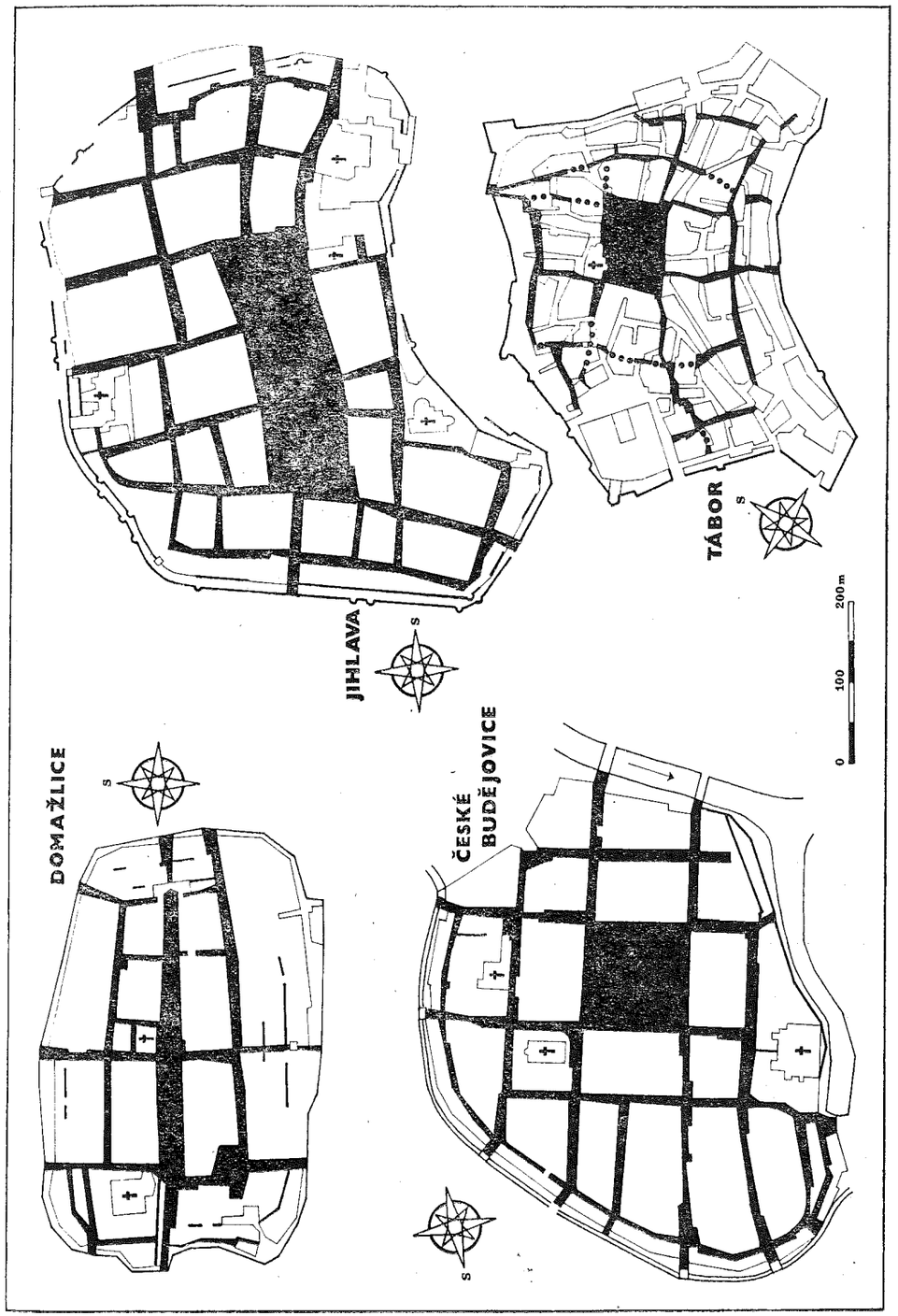
40) Viz tamtéž, s. 191, 295, 302.

41) Při záchranném výzkumu v čp. 1, budově středověké táborské radnice, bylo zjištěno, že nepodsklepená plocha jedné z průčelních místností nebyla zastavěna a patrně náležela do areálu náměstí. Podobná situace se ukázala při stavebně historickém průzkumu severní strany náměstí. Nejstarší část domů čp. 6, 7, 8 se nacházejí v zadních traktech. Přední části domů byly přistavěny patrně až v pozdějším průběhu 15. století. Za laskavé sdělení výsledků dosud nepublikovaného stavebně historického průzkumu děkuji ing. arch. Rudolfu Kristianovi.

42) Označení „blok" není na tomto a následujících místech zcela přesné vzhledem k rozdělení těchto úseků na menší části lokálními uličkami či soutkami. Jelikož však tyto komunikace považujeme až za husitské, používáme výrazu stavební blok v rekonstrukčním slova smyslu, zobrazujícím situaci ve 13. století.

43) T h i r, Staré domy I, s. 68, uvádí soutku mezi domem čp. 6 a zahrádkou patřící k čp. 7; s. 75 stoku či soutku u domu čp. 8. N e d v í d e k, příloha JSH 16, 1947, s. 9–10, upřesňuje polohu soutky sledující zadní trakty domů čp. 6, 7, 8, 274 rovnoběžně se severní stranou náměstí a vyúsťující do Tržní ulice mezi domy čp. 274 a 275. Stavebně historický průzkum domů čp. 6, 7, 8, provedený Rudolfem Kristiánem, však ukazuje patrně nejstarší tah zmíněné soutky mezi domy čp. 7 a 8, dělící od sebe původní stavební jádra těchto domů a dnes tvořící chodbičku a část dvorka čp. 8. Prodloužený tah této soutky v podstatě směřuje podél východní fronty Špitálního dvora na ústupek mezi domy čp. 281 a 285, soutku mezi čp. 281 a 284, schodovitý ústupek domu čp. 283 a Klokotskou fortnu.

44) T h i r, Staré domy II, s. 659.

Obr. 14. Plošné srovnání rekonstruovaných stavebních bloků města Hradiště se zástavbou některých lokačních měst 13. století

a proto se při průniku Dlouhou ulicí před domem čp. 345 lomí opět k východu, aby dosáhla průchodu ve fortifikaci.

Západním směrem je rovněž pravoúhlý domovní blok č. 2, daný Děkanskou a Dlouhou ulicí, dodnes patrnou soutkou mezi domy čp. 324 a 325, Převrátilskou a Svatošovou ulicí. Dnešní mírné ohnutí směru Svatošovy ulice je patrně mladší, což naznačuje celkem souvislá řada sklepů sledujících v těchto místech směr jejího východního úseku.[45])

Na východní straně sousedí blok č. 3 s trojúhelným blokem č. 4, určeným dvěma již zmíněnými soutkami a Špitálním dvorem, Betlémskou ulicí a soutkou mezi domy čp. 273 a 9, paralelní se severní stranou náměstí.[46]) Tržní ulice je typickou diagonálou a o jejím druhotném prolomení svědčí výrazně ústupkovité řešení obou front.

Ze západní strany je náměstí uzavřeno dnes již značně nepravidelným blokem č. 6, určeným ze severní strany Svatošovou ulicí, z jižní strany Arbeiterovou a zrušenou soutkou mezi domy čp. 57 a 58,[47]) ze západu linií v podstatě shodnou s osou Převrátilské ulice, která prochází zazděnou, avšak dodnes patrnou soutkou mezi domy čp. 35, 36 a 34, 50.

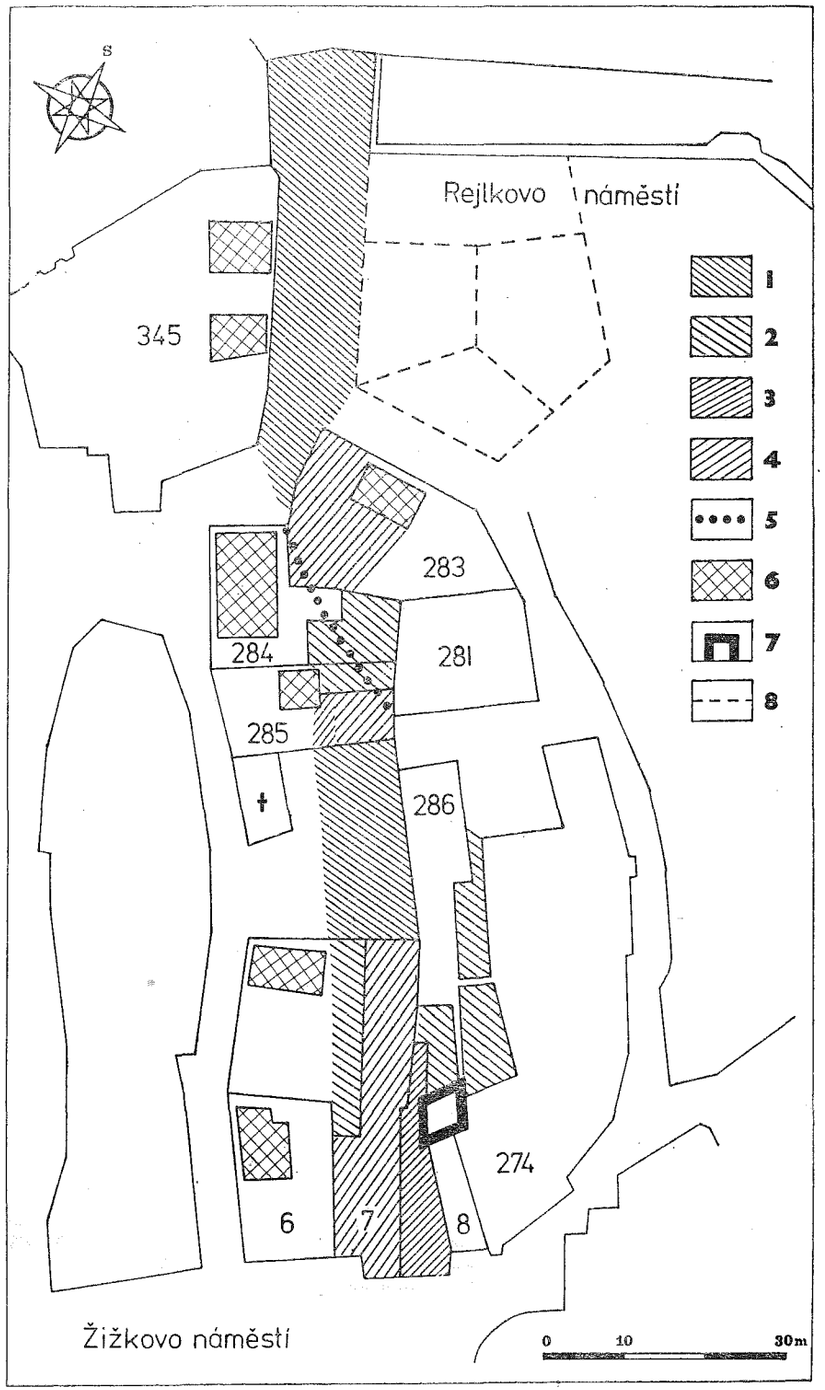
Protějšek bloku 6, uzavírající východní stranu náměstí, je blok č. 7, určený jižní hranicí bloku č. 4, dále Střelnickou a Kožešnickou ulicí. Stejně jako v případě bloku č. 4 není vyloučeno, že z východu je ohraničen místo Kožešnické ulicí Lucínovou. V tomto případě by případný posun hranic bloku byl patrně výraznější.

Jižní stranu této od východu na západ orientované šachovnice uzavírají tři více méně pravoúhlé domovní bloky č. 9, 10, 11, jejichž základnu tvoří Kotnovská ulice a dělítka pak ulice Koželužská a Provaznická.

Právě popsaný, dosti pravidelný topografický obrazec, rozdělený liniemi paralelními s jednotlivými frontami Žižkova náměstí na devět přibližně stejných polí, lze považovat za základ urbanistické osnovy města Hradiště, založeného i zničeného ve 13. století.

Vůči obvodu zastavěné plochy městského jádra, které má půdorysný tvar pětiúhelníka s prohnutou základnou, je tato šachovnice vyrovnána dalšími stavebními bloky či pásy zástavby sledujícími vnitřní stranu opevnění. Na severu a severozápadě je to pás č. 1, oddělený od fortifikace Dlouhou, a není vyloučeno, že i Převrátilskou ulicí. Blok, či spíše plocha č. 19 je těžko určitelná v původních hranicích, neboť je po-

[45]) D r d a, Tábor 11/1, 1978, plán č. 7.
[46]) T h i r, Staré domy II, s. 625.
[47]) T h i r, Staré domy I, s. 242.

Obr. 15. Rekonstrukce původního tahu dnešní Špitálské ulice. Čísla šrafur: **1** původní tah v místech dnešních komunikačních ploch; **2** stopy původní komunikace v místech dnešních dvorků; **3** stopy původního tahu v rámci vnitřních domovních komunikací; **4** hypoteticky předpokládaný komunikační tah v místech ostatní zástavby; **5** historicky doložená soutka; **6** sklepy; **7** nejstarší jádro domu čp. 8 na Žižkově náměstí; **8** Thirem rekonstruovaný bloků domů na dnešním Rejlkově náměstí

rušena stavbou kláštera, náměstí Mikuláše z Husi a školních budov. Je dosti pravděpodobné, že tato plocha byla ještě vnitřně členěna na vlastní stavební bloky. Lépe lze vymezit bloky 20 a 18, spočívající na základně Kotnovské ulice, ze severozápadu ohraničené Soukenickou, z východu hranicí bloku č. 9, ze západu fortifikací. Vzájemně jsou oddělené Růžovou ulicí. Mezi fortifikací a průběžnou Kotnovskou ulicí lze vidět pás či bloky 17, 16, 15, 14 se zřetelným dělítkem pouze v případě Koželužské ulice. Podél východní strany opevnění pak můžeme sledovat vyrovnávací bloky 5, 8, 12, 13, kde je původní situace opět značně porušena novodobou výstavbou. Za původní uliční tah se silně vyrovnávací tendencí lze považovat především ulici Prokopovu, soutku mezi domy 231, 232 a Širokou ulici B.

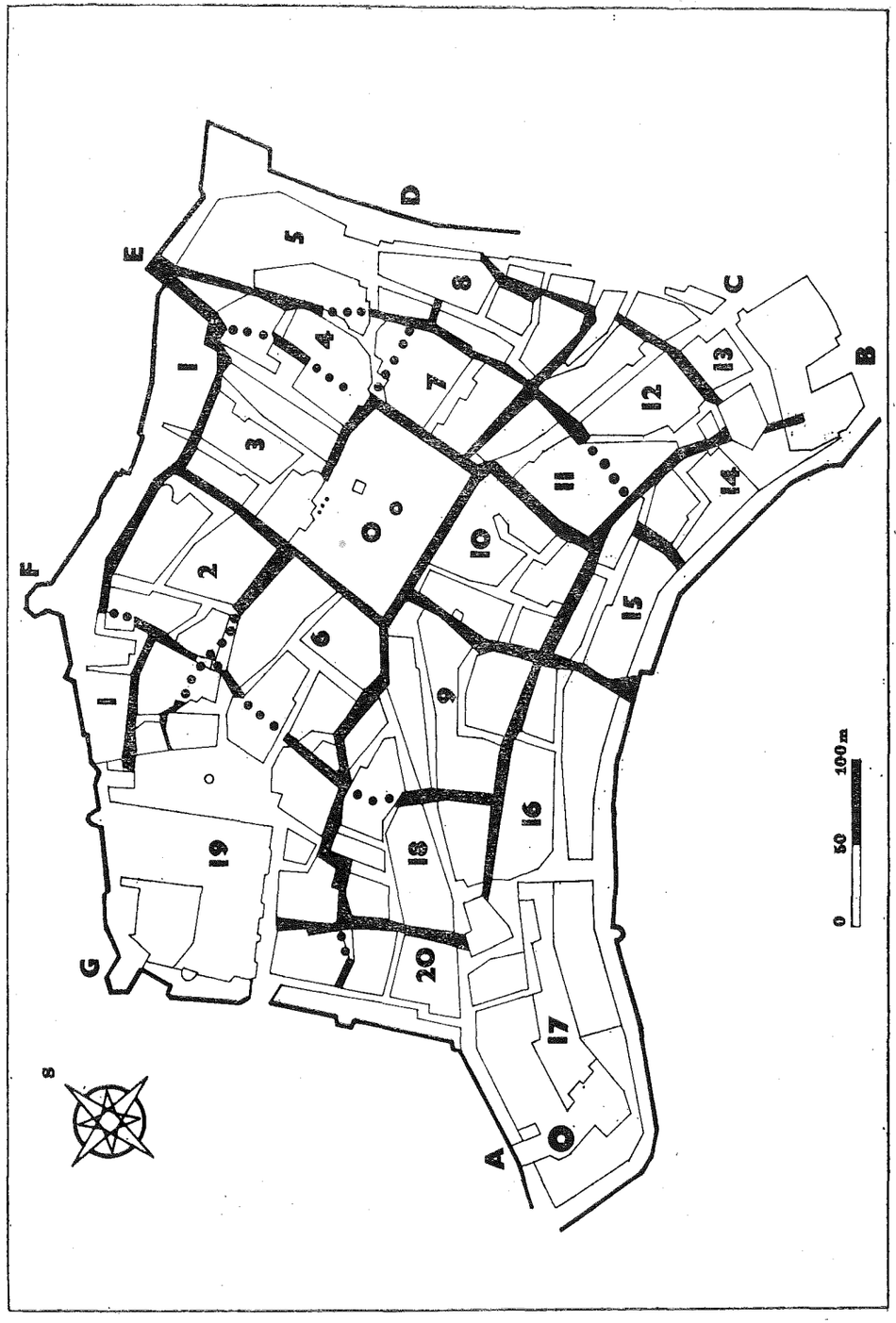
Tato šachovnicová zástavba, kterou lze snadno demonstrovat na půdorysném plánu historického jádra města, byla původně protkána pravidelnou uliční sítí, jejíž hlavní tahy jsou paralelami jednotlivých front náměstí. Jak už bylo výše řečeno, určitou základnu tohoto schématu tvoří Kotnovská ulice, spojující hrad, postavený na jihozápadní šíji lalokovité ostrožny, s druhou šíjí, která plochu ostrožny uzavírá na východě. Pokud přijmeme hypotézu o existenci jakéhokoliv druhu opevnění na zastavěné ploše,[48]) budeme asi v těchto místech předpokládat jeho prolomení nějakou branou. Není vyloučeno, že právě historicky zmiňovaná Stará brána,[49]) která předcházela výstavbě Nových bran pražských, pochází z těchto dob.

Pravděpodobné jsou ještě dva průchody ve fortifikaci, či prosté, patrně opevněné vyústění hlavních komunikačních os ze zastavěné plochy. Kolmici se základnou Kotnovské ulice svírá spojnice Provaznické ulice a východní fronty Žižkova náměstí s trasou dělící stavební bloky 3 a 4. Tato komunikace směřuje přímo na Kotnovskou fortnu. Stejný směr má postranní komunikace dělící bloky 4, 7, 11 od bloků 5, 8, 12, ať už za ni považujeme trasu danou Kožešnickou a Betlémskou ulicí, sledovatelnou na opačné jižní straně ještě v podobě soutek a ústupků v domovních blocích, nebo trasu tvořenou ulicí Lucinovou a jihozápadní, výrazně lomenou frontou dnešního Rejlkova náměstí. Bylo by velmi nepravděpodobné, kdyby takto se sbíhající ulice neústily v bráně, obzvláště když dodnes od tohoto místa pokračuje cesta dále do Tismenického údolí.

Přístup k Lužnici mohla již v této době zajišťovat Koželužská ulice,

[48]) Vzhledem k tomu, že ostrožna samotná je velice nepřístupná, mohlo být opevnění dosti jednoduché a nemuselo ani obepínat celou zástavbu. Že byly v této době strmé svahy nad vodními toky považovány za dostatečnou ochranu podobného typu sídliště, dokazuje i situace na Hradišťku u Davle, kde se fortifikační pásy táhly jen z obou stran osídlení příčně přes ostrožnu. Boční svahy zpevněny nebyly; srov. Miroslav Richter, Hradišťko u Davle, městečko ostrovského kláštera, Praha 1982, s. 17.

[49]) Srov. Thir, Hradiště, s. 44; Thir, Staré domy I, s. 359.

Obr. 16. Hypotetické komunikační schéma města Hradiště. Písmena označují významné fortifikační body: **A** Bechyňská brána; **B** hypotetická Stará brána; **C** Pražská brána; **D** vodárenská věž; **E** Velká fortna **F** Převrátilská bašta; **G** Žižkova bašta

spojující náměstí s pozdější Říční fortnou. I odtud klesá schůdná, v minulosti snad i sjízdná cesta (tzv. sv. Anna) na břeh řeky. Ostatní ulice 13. století patrně hrály pouze místní komunikační roli.

Na toto v hrubých rysech popsané půdorysné schéma zástavby a komunikační sítě krátce trvajícího města Hradiště navázali roku 1420 husité. V prvé, živelné fázi osídlení na ni nemohli nenavázat, neboť, jak praví Vavřinec z Březové[50]) a jak zřetelně ukazuje archeologický výzkum městského jádra, stopy staré předhusitské zástavby byly velice výrazné. Prvořadou starostí nových osadníků byla jistě vojenská a fortifikační ochrana nového revolučního střediska, jíž věnovali patrně převážnou část svých sil. Bylo by proto jistě pochybné předpokládat, že od základu přebudovali to, co bylo na znovu osídlené ploše k dispozici.[51]) První fáze husitského osídlení tedy okopírovala v hlavních rysech urbanistický záměr 13. století.

50) Vavřinec z Březové, Husitská kronika (přeložil Fr. Heřmanský), Praha 1954, s. 45: „Potom po mnoha dnech obklíčili svrchuřečení táborští bratří hrad Hradiště pánů z Ústí, kde bylo kdysi postaveno pevné město, jehož zdi dosud stály, v krátkém čase ho dobyli a uvázali se v něj . . ."

51) Předpokládáme-li převažující živelnost, o níž se zmiňuje i velice bystrý pozorovatel a návštěvník Tábora Eneáš Silvius Piccolomini ve svém dopise kardinálu Carvajalovi 21. srpna 1451, když výslovně podotýká, že „stěny domů jsou buď dřevěné nebo hliněné, postavené namátkou bez jakéhokoli pořádku a plánu. Neboť jak si kdysi postavili stany nazdařbůh, tak si potom budovali domy . . ." (přeložil Augustin Kadlec, JSH 22, 1953, s. 109), musíme počítat s výhodností využití starších, byť rozvalených staveb. Jsme-li ochotni uvažovat o větším stupni záměrnosti, pak pravidelná uliční osnova poskytuje dosti výhod pro uspořádání vojenského či polovojenského ležení. Určitý stupeň skepse k viditelnosti reliktů osídlení 13. století vyslovil v poslední době Šmahel, Základy města, HT 5, 1982, s. 47. Autor sice připouští využití zahloubených objektů 13. století v jarních měsících roku 1420, ale pochybuje o možné návaznosti městské půdorysné dispozice. „Zatímco za eventuální sněhové vrstvy v únoru a březnu 1420 mohlo být snadnější město znovu vyměřit, než se pídit po starší dispozici, využilo se jistě na druhé straně všech pozůstatků zemnic nebo polozemnic, na něž se při hloubení základů ve zmrzlé půdě narazilo." K výše uvedené citaci je třeba doplnit několik archeologických poznatků. Předně je velmi pravděpodobné, že povrch táborské ostrožny byl na jaře 1420 doslova perforován větším množstvím viditelných depresí po zahloubených objektech 13. století, které byly rozmístěny podle určitého pravidelného systému na základě původního vyměření parcel. Necelých 150 let po zániku města Hradiště nemohlo setřít a pravděpodobně také nesetřelo kontury tohoto osídlení, které se nemusely projevovat pouze v terénních depresích, ale i ve zdech výslovně jmenovaných Vavřincem z Březové. Podobnou terénní situaci, s níž se setkali husité na táborské ostrožně, pouze několikanásobně déle stíranou a narušovanou lesní vegetací, lze dodnes vidět na některých zaniklých středověkých osadách Táborska. Terénní deprese, vykazující v některých případech půdorysný systém na Kravíně, Kavčí, Smolíně, Potálově a jiných, dosahují 1–2 m hloubky, u mnoha lze pak zjistit i orientaci a umístění vstupní šíje. Obdoba kombinovaná s relikty na sucho ložených zdí je dobře viditelná na části zaniklého předměstí Sezimova Ústí (tzv. pivovárek) a v místě zaniklého příběnického latránu. Jakékoli, ať už záměrné či náhodné využití takovýchto zahloubených či zděných objektů přenášelo do vznikajícího půdorysu husitského Tábora větší či menší části urbanistické dispozice města Hradiště, aniž by se husité museli „pídit" po konturách staršího zaměření. K pozn. 154 ve zmíněné Šmahelově práci (s. 51) lze namítnout, že Eneáš Silvius jistě nechápal stan jako

Během relativně krátké doby vyrostl kolem revolučního Tábora nový, na svou dobu dokonalý a nedobytný fortifikační systém,[52]) který do sebe začlenil i některé starší předhusitské opevňovací prvky. V prvé řadě to byl hrad, k němuž byly přistaveny dvě brány, Klokotská a Bechyňská.[53]) Spolu s nimi se hrad stal jistě neprůchodnou překážkou při jakémkoli útoku směrovaném z místa druhého, jihozápadního laloku táborské ostrožny, pozvolna klesajícího k Lužnici a skýtajícího poměrně vhodnou plochu pro nástupiště nepřátelského vojska.

Druhou, východní šíji patrně zpočátku chránila Stará, snad ještě předhusitská brána.[54]) Bylo by dosti nepravděpodobné, i vzhledem k výše načrtnuté urbanistické tradici, kdyby husité v rozmezí asi deseti let bez vážných důvodů[55]) postavili na dvou místech relativně úzké šíje dvě brány prakticky vedle sebe. Spíše lze předpokládat, že nějakou dobu využívali brány Staré, k níž směřoval i patrně první diagonální komunikační tah z náměstí Širokou ulicí, a v poměrně krátké době, patrně na místě vhodnějším, vystavěli mohutné fortifikační dílo Nových bran pražských.[56])

Vlastní fortifikace[57]) byla vytvořena městskou a parkánovou zdí[58]) s průchody na starých místech Klokotské, Velké a Říční fortny. Hradby byly zesíleny ještě systémem hustě kladených půlválcovitých věžovitých bašt, většinou spojených s městskou zdí, dále pak trojúhelných, polygonálních či čtyřúhelných baštovitých zalomení, obvykle na zdi parkánové. V místech každého výrazného terénního výběžku na vrcholech

nezbytné vybavení domácnosti, ale jako výraz vojenského provizoria. Z tohoto hlediska bych rozhodně nechápal Silviovu představu o živelnosti prvé vlny husitského osídlení jako zcela mylnou, či dokonce smyšlenou.

52) Již zmíněný Eneáš Silvius, sám zapřísáhlý odpůrce revolučního Tábora, nešetří ve své historii české z roku 1458 slova chvály (překlad Jiří Vičar pro Ottovu Světovou knihovnu, 856–858, s. 97–99), když hodnotí důmyslnost a pevnost táborské fortifikace: „A tuť jest příkop hluboký rukou lidskou udělaný a trojí zeď tak tlustá a pevná, že žádnými nástroji a děly prolomena býti nemůže. Věže a bašty na zdech husté a arkéřové velmi mnozí a mistrně vystavení, kteréž sami Táboři, výborní mistři dobývání měst, v příležitých místech vtipně vymyslili."

53) Výsledky posledního stavebně historického průzkumu pozůstatků hradu shrnul Jan Muk, Táborský hrad Hradiště ve středověku, HT 5, 1982, s. 165–176.

54) Srov. pozn. 49.

55) Historické prameny neuvádějí žádné pobořené táborské fortifikace v průběhu husitské revoluce. Jediná zpráva z roku 1428 (Zacharias Theobald, Hussitenkrieg, Nürnberg 1621, s. 255), hovořící o založení ohně v Táboře Bechyňskými, se vztahuje spíše k vlastnímu hradu. Srov. Muk, HT 5, 1982, s. 172.

56) Nesmíme zapomínat, že ve 13. století hrál jistě důležitější úlohu městský hrad než náměstí a místo Staré brány někde při vyústění Kotnovské ulice na východní šíji mohlo být komunikačně výhodnější. Tyto úvahy však patrně navždy zůstanou na úrovni historických spekulací, neboť není prakticky naděje na provedení plošného výzkumu na těchto místech.

57) Srov. Thir, Hradiště, Tábor 1895; Dobroslava Menclová, Husitské opevnění Tábora, ZPP 13, 1953, s. 65–102. Josef Fencl – Karel Socha, Záchrana soustavy hradebních zdí, ediční řada Tábor 4/1, Tábor 1982.

obrazce fortifikací opsaného a v místech snadněji přístupných přesahovaly ještě parkánovou zeď mohutné stavby podlouhlých bašt s půlválcovým, trojúhelným či polygonálním závěrem. Teprve značně později, po roce 1492, byla vybudována v severovýchodní městské hradební zdi poslední významná strategická stavba středověkého Tábora – vodárna.

Výše zmíněné strategické body tedy vznikají na organismu rychle, na počátku asi živelně se rozvíjejícího sídliště jako novum a jejich důležitost je jistě taková, že si vyžadují určité změny v jeho komunikační síti. Do stávajících stavebních bloků, rozdrobených oproti 13. století patrně ze sociálních, ale není vyloučeno, že i z geomorfologických a místně komunikačních důvodů ještě na menší části, jsou tudíž prolamovány nové spojnice (obr. 17), jejichž účelem je propojit tyto body s náměstím, bezesporu nejdůležitějším prostorem husitského města. Jelikož pak nejdůležitější strategické body leží většinou ve vrcholech nepravidelného pětiúhelníka, s jehož mírně prohnutou základnou jsou obě delší strany náměstí v podstatě rovnoběžné, musí mít nové komunikační tepny nutně diagonální ráz.

Tak tedy ulice Klokotská propojuje jihozápadní roh náměstí s branou Klokotskou a Bechyňskou, ulice Pražská jihovýchodní roh náměstí s Novými branami. Svatošova ulice si z ryze komunikačních důvodů ponechává starší charakter[59]) a spojuje severozápadní roh náměstí patrně se Žižkovou baštou. Z ní se potom odděluje ulice Zahradnická, směřující na baštu Převrátilskou. U severovýchodního rohu náměstí byla patrně komunikační situace zkomplikována umístěním hřbitova.[60]) Zdá se, že původní spojnice z náměstí na Klokotskou fortnu je zrušena a obchází hřbitov ze západu ulicí Špitálskou, z východu pak Tržní, která se napojuje na Betlémskou. Není však vyloučeno, že prolomení Tržní ulice má souvislost až se stavbou vodárenské věže. Nasvědčovala by tomu i relativně největší ústupkovitost obou jejích front, například ve srovnání s malým počtem ústupků v ulici Široké. Je jasné, že tento fakt nelze považovat za důkaz, ale jisté je zároveň, že čím dříve byl stavební blok úhlopříčně prolomen, tím více bylo času i možností na vyrovnání ústupků v uliční frontě i natočení parcel. Na přelomu 15. a 16. století byla zástavba města podstatně stabilizovanější než ve dvacátých letech 15. století za husitské éry.

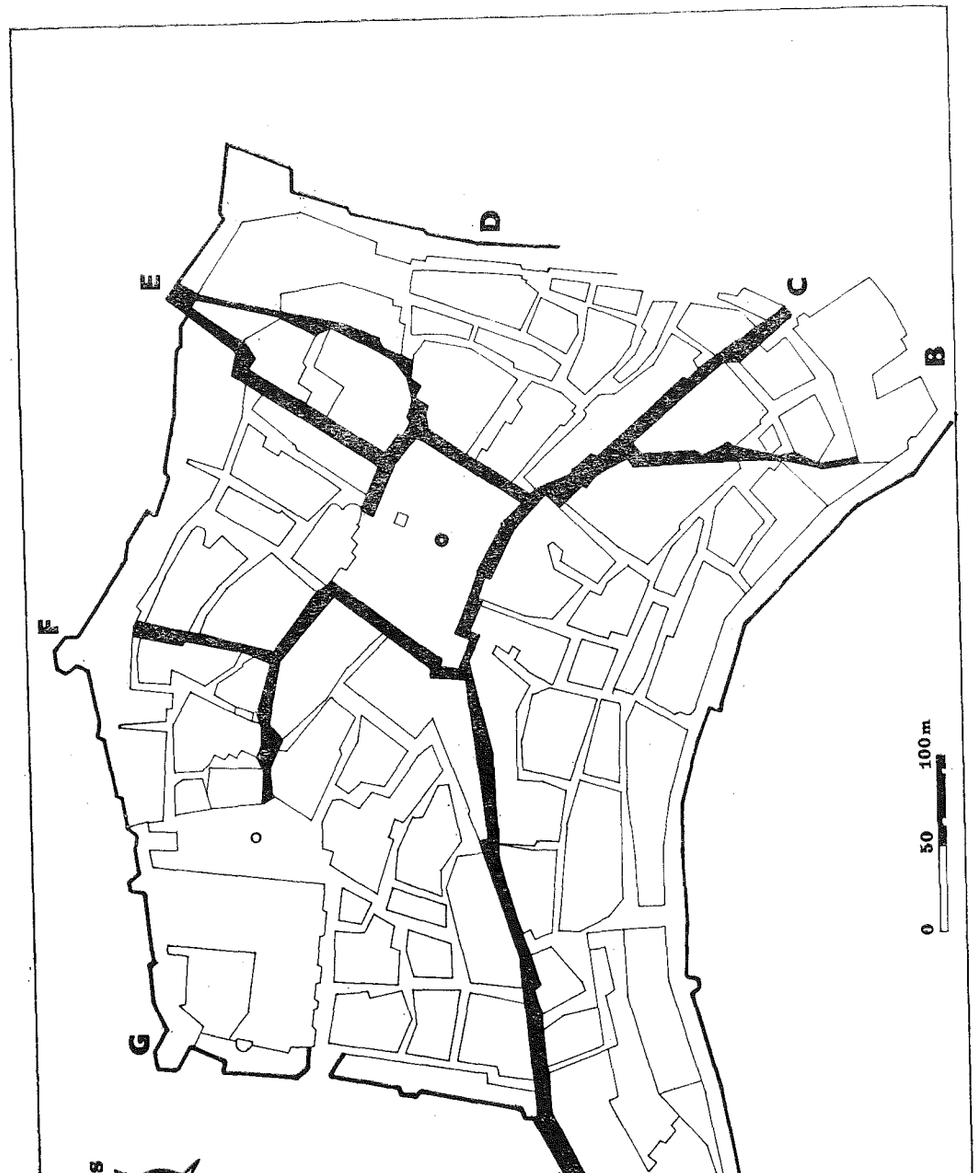
Nové spojnice však mohly být prolamovány nejen k velkým fortifikačním stavbám. Charakter a směr ulice Střelnické II naznačuje, že i menší

---

58) V místech východní šíje, z obou stran trojitého opevněného průchodu Nových bran byla i parkánová zeď zdvojena, takže v cestě útočícímu nepříteli stály za sebou tři kamenné zdi.

59) Dnešní mírně diagonální směr může být způsoben spíše určitým posunem severní fronty náměstí, snad ve snaze vyrovnat se alespoň do určité míry s jižní vstupní stranou děkanského kostela Proměnění Páně na hoře Tábor. Srov. pozn. 41.

60) Srov. Vojtěch Budavári, Nálezová zpráva AÚ ČSAV, čj. 790/1935; Nedvídek, příloha JSH 16, 1947, s. 4.

Obr. 17. Základní komunikační schéma husitského Tábora. Písmena označují významné fortifikační body (viz obr. 16)

bašty na důležitých místech bylo třeba propojit s náměstím pokud možno nejpřímějším směrem.

Význam nové komunikační sítě bezesporu rychle rostl, zatímco staré spojnice se stávaly druhořadými, měnily se někdy i v soutky sloužící prakticky jen k odtoku vody, dokonce byly pojímány do domovních parcel. Naproti tomu bylo postupně využíváno každé příležitosti nejen pro úpravy plynulého tahu uličních front nových komunikačních tepen, ale i k postupnému natáčení os či alespoň některé z hranic jednotlivých parcel vůči nim, se snahou dosáhnout kolmice. Tento proces přirozeně nebyl jednoduchý a vyžadoval více méně současné úpravy celých bloků či alespoň sousedních měststišť, což připadalo v úvahu prakticky pouze po větších požárech, pokud se nejednalo o individuální majetkové přesuny.

S postupující kamennou výstavbou se přirozeně možnosti těchto dispozičních změn zmenšovaly, takže po polovině 16. století lze považovat podobné stavební zásahy za zcela výjimečné, pokud nemáme na mysli nová půdorysná řešení bývalého Dobytčího trhu (Rejlkovo náměstí) a Klášterního náměstí (náměstí Mikuláše z Husi), způsobená likvidací dvou úseků města při dobývání v průběhu třicetileté války, a některé zcela neorganicky zakomponované stavby 19. a první poloviny 20. století.

Z tohoto hlediska lze tedy považovat táborský půdorys za průmět dvou výrazných urbanistických záměrů, komplikovaný do určité míry snahou o umístění co největšího počtu parcel, stejně tak jako místními terénními vlastnostmi původně poněkud členitějšího povrchu táborské ostrožny. Vepsal se do něho tedy zakladatelský záměr 13. století, blízký patrně prostředí krále Přemysla Otakara II., mohutný, v mnohých směrech živelný výbuch lidových vrstev v roce 1420 i promyšlená sociální a strategická koncepce husitské revoluce, s jejímž pokrokovým odkazem bude město Tábor navždy spojeno.

Die urbanistische Tradition in der Anlage des mittelalterlichen Tabor

Miloš Drda

Die Struktur des Stadtkerns von Tabor gehört bis heute zu den kompliziertesten Problemen der mittelalterlichen Entwicklung böhmischer Städte. Langjährige archäologische Forschungsgrabungen bestätigten, daß das hussitische Tabor an der Stelle der aus dem 13. Jahrhundert stammenden ehemaligen Stadtsiedlung Hradiště (Burgstadt) gegründet wurde. Obwohl diese Fläche, mit Ausnahme der Burg, zur Zeit der Anfänge der hussitischen Revolution wüst war, erbrachte die Grabung zahlreiche Belege dafür, daß die Disposition der späteren Ansiedlung an die vorhussitische anknüpfte. An mehreren Stellen ließ sich die direkte Adaptierung von Grubenhäusern aus dem 13. Jahrhundert durch die hussitische Besiedlung nachweisen. Es handelt sich dabei um die Objekte 2 im Haus Nr. 334 (Bild 7, Tab. II/1), Obj. 1 in Nr. 261 (Bild 2), Obj. 1,2 in Nr. 279 (Bild 4, Tab. I/2), Obj. 18, 19 in Nr. 334 (Bild 7), Obj. 2,6 und 5,3 in Nr. 161 (Bild 5, 11).

Neben der direkten Übernahme oder dem Umbau eines vorhussitischen Objekts haben wir auch Belege dafür, daß bestehende Baulinien respektiert wurden. Hierzu lieferten die Grabungen an den Häusern Nr. 39 und 334 Beispiele. Beim letzteren wurde anläßlich der Verbauung des 15. und 16. Jahrhunderts auf Parzellierungslinien des 13. Jahrhunderts Rücksicht genommen. Die Auswertung der Ergebnisse der archäologischen Forschungen erwies es als notwendig, die Lage des ausgegrabenen Objekts nicht nur mit den Objekten auf der gleichen Grabungsfläche, sondern auch mit der gesamten Konfiguration der umliegenden Verbauung zu konfrontieren. So ließ sich das scheinbar unlogische Vorspringen des Objekts 2 vor die ermittelte ursprüngliche Häuserfront durch eine Straßenbiegung erklären, die sich durch die Lage des Objekt 2 ergibt (Bild 9). Auf ähnliche Weise lassen sich auch einige trapezförmige Objekte interpretieren. Die Unregelmäßigkeit der trapezförmigen Grundrisse und des Objekt 18 in Nr. (Bild 7) sowie des Kellers der I. Bauphase in Nr. 39 spiegeln den Konflikt zwischen zwei Tendenzen wider, nämlich einerseits die möglichst regelmäßige Gliederung der Stadt in rechtwinkelige Blocks und andererseits eine Orientierung der Bebauungsgrenzen in paralleler bzw. rechtwinkeliger Richtung zur Stadtbefestigung. In der Nähe jener Ecken der Fortifikation, wo die Ummauerung nicht rechtwinkelig weiter verlief, entstanden so trapezförmige oder dreieckige Häuser, Parzellen oder ganze Häuserblocks.

Die Interpretation läßt sich auch umkehren: Einige scheinbare Disproportionen in den archäologisch erschlossenen Grundrissen von Objekten können zur Erklärung der Entwicklung des Straßennetzes beitragen. So belegen die Objekte 1 und 2 in Nr. 279 einen ursprünglich anderen Verlauf der Bethlehemgasse (Betlémská ulice) und ihrer Bebauung (Bild 4). Ebenso spricht die nachgewiesene Grube Nr. 5 im Haus Nr. 161 für einen sekundären Durchbruch der Breiten Gasse (Široká ulice) durch den ursprünglich dort errichteten Häuserblock.

Die archäologische Erforschung Tabors konnte nachweisen:

1. die Aufeinanderfolge von zwei ältesten Schichten im Grundriß der Stadt;

2. die bereits im 13. Jahrhundert erfolgte Besiedlung der Gesamtfläche der Taborer Landzunge;

3. teilweise Übernahmen der vorhussitischen Disposition auf die hussitische Verbauung;

4. Anzeichen für eine Regelmäßigkeit der vorhussitischen Stadtanlage, die mit charakteristischen Regelmäßigkeiten des neuzeitlichen Grundrisses korrespondiert.

Konfrontieren wir die Ergebnisse der archäologischen Forschung mit der Struktur des Stadtkerns, so ist vor allem folgendes zu beachten:

1. den Gegensatz zwischen dem Respektieren älterer Parzellierungslinien und dem Versuch, sich durch Neuorientierung jener geänderten Straßenzügen anzupassen;

2. Lage und Richtung von engen Straßenzügen, den sogenannten „soutky" (Enggassen), die häufig dem Wasserablauf dienten; sie können ein Überrest des ursprünglichen Straßennetzes sein;

3. die zurückweichende Front in einigen diagonalen Gassen, welche die sekundäre Anlage dieser Straßenzüge andeutet;

4. die ausführliche baugeschichtliche Erforschung einzelner Taborer Häuser und historische Nachrichten über diese Häuser.

Aufgrund der durch archäologische Ergebnisse erkannten Kriterien baugeschichtlichen Charakters wurde eine ausführliche Analyse der beiden Verbauungsphasen durchgeführt und dabei konstatiert, daß sich die diagonalen Straßenzüge gegenüber den Elementen des „Schachbrettentwurfs" als jünger erweisen.

Das rechtwinkelige Schema (deutlich sichtbar auf Bild 16), das mit einigen Grundrissen der vorhussitischen Besiedlung korrespondiert, hat offensichtlich seine Wurzeln im 13. Jahrhundert. Sein Mittelpunkt ist ein rechteckiger Marktplatz, etwas exzentrisch im unregelmäßigen Areals des Stadtkerns gelegen. Von allen Seiten wurde er von rechtwinkeligen, ausnahmsweise auch von trapezförmigen Blocks umgeben. Diese wurden von einem regelmäßige Straßennetz durchzogen, deren Hauptzüge parallel zu den Marktplatzseiten gehen. Die wichtigste Straße war wohl die Kotnower Gasse (Kotnovská ulice), welche die Burg auf der südwestlichen Verengung der Landzunge mit der östlichen Verengung der Landzunge verband. An die Wege, die den felsigen Abhang in das Lužnitzer und Tismenitzer Tal hinabführen, schließen sich zwei weitere Straßen an: die Gerbergasse (Koželužská ulice) parallel zur Westfront und die rekonstruierte Verbindung der Ostfront des Marktplatzes mit zwei vermauerten Enggäßchen östlich von der Spitalgasse (Špitálská ulice) und der Klokoter Pforte.

An die Ruinen jener Stadtanlage des 13. Jahrhunderts knüpften im Jahre 1420 die Hussiten an. Im Hinblick darauf, daß ihre größte Sorge die militärische Verteidigung der neuen Festung war, nützten sie – sicherlich aus Zeitersparungsgründen – die Bauten des 13. Jahrhunderts aus, womit sie eigentlich den Grundriß jener Zeit übernahmen. Relativ schnell wuchs um die Festung ein neues, für seine Zeit vollkommenes Fortifikationssystem mit einer Reihe von Toren und halbrunden oder polygonalen Basteien. Diese bedeutenden strategischen Punkte mußten mit dem Marktplatz, dem Sammelplatz des hussitischen Heeres, verbunden werden. So entstanden Straßenzüge (Bild 17), die in das übernommene regelmäßige Dispositionsschema des 13. Jahrhunderts störend eingriffen: die Prager Gasse (Pražská ulice) verbindet den Marktplatz mit den Neuen Toren, die Klokoter Gasse (Klokotská ulice) mit dem Bechiner Tor, die Svatoš-Gasse (Svatošova ulice) und die Gartengasse (Zahradní ulice) verbinden ihn mit der Žižka-Bastei und der Převrátil-Bastei und die Marktgasse (Tržní ulice) mit dem Wasserturm, dem wahrscheinlich letzten bedeutenden Bau der mittelalterlichen Befestigung. Ein weiteres Gäßchennetz verbindet den Marktplatz mit den anderen Basteien in den Befestigungsmauern.

Die Bedeutung des neuen Straßennetzes wuchs schnell, dagegen verloren die alten Verbindungen an Bedeutung. Inzwischen entstanden nach und nach Steinbauten in der Stadt die neuen Stand fixierten. Der Taborer Grundriß kann damit als Flächenprojektion zweier urbanistischer Richtungen angesehen werden. Die Rekonstruktion der Anlage des 13. Jahrhunderts wird dadurch kompliziert, daß die Hussiten versuchten die größtmögliche Anzahl von Parzellen anzulegen und den örtlichen Bedingungen anzupassen.

SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ HMOTNÉ KULTURY STŘEDOVĚKÉ VESNICE NA TÁBORSKU

Rudolf Krajíc

V souvislosti se studiem dějin osídlení táborského regionu probíhá v Muzeu husitského revolučního hnutí Tábor archeologická prospekční a výzkumná činnost, zaměřená na zjišťování, rozsah a charakter středověkého osídlení.

Význam oblasti v období středověku – a převážně pak v první polovině 15. století – podmínil i orientaci prvních archeologických výzkumů na Tábor,[1]) Kozí hrádek,[2]) Sezimovo Ústí,[3]) později Sedlec,[4]) Příběnice[5]) aj. Snaha o globální řešení problematiky, tj. studium předpokladů vzniku a dalšího politického a sociálně ekonomického vývoje „předhusitských" a „husitských" lokalit, si vyžádala rozšíření zájmu o jejich společenské a hospodářské zázemí. K tomu později přistoupila i archeologická prospekční činnost – především povrchové sběry – zabezpečující základní poznatky o výskytu, případně rozsahu středověkého osídlení regionu.

1) J. Švehla, Drobty k starému místopisu Táborska, Věstník jihočeských muzeí 4, 1911, s. 25–27.
2) J. Švehla, Kozí hrádek, Tábor 1915; J. Švehla, Kozí, Tábor 1920.
3) J. Švehla, Ústí Sezimovo, in: Tábor město Žižkovo, Tábor 1929, s. 39–42; MHRH Tábor, František Lískovec, rukopisné poznámky.
4) R. Cikhart – F. Lískovec, Tvrz Sedlec, JSH 17, 1948, s. 38–50.
5) A. Hejna, Archeologický výzkum latránu pod Příběnicemi, JSH 24, 1955, s. 79–90.

V současné době tedy probíhá vedle archeologických výzkumů středověkých měst Tábora[6]) a Sezimova Ústí[7]) i studium vesnického prostředí,[8]) byly zveřejněny práce o sídlech drobných feudálů v některých mikroregionech Táborska[9]) a k dispozici je i materiál k dějinám osídlení, průběžně získávaný při povrchové prospekci.[10])

1. Historie a způsob výzkumů zaniklých středověkých vesnic

V roce 1983 uplyne dvacet let od počátku hlubšího archeologického zájmu o problematiku středověkých vesnic na Táborsku, který byl, v souvislosti s výzkumem v Sezimově Ústí, započat průzkumem širokého okolí města, a to nejprve pracovníky Archeologického ústavu ČSAV Praha[11]) a od roku 1973 i pracovníky Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře.[12]) V uvedeném období byla soustředěna pozornost především na tzv. husitské středověké vesnice, tj. ty, které byly v literatuře uváděny přímo v souvislosti s husitským revolučním hnutím.[13]) Vedle toho bylo ve vesnickém prostředí zjišťováno středověké osídlení povrchovými sběry a záchrannými archeologickými akcemi.

Doposud bylo terénním průzkumem přesně lokalizováno sedm středověkých vesnic (Kavčí, Kravín, Leština, Lipí, Potálov, Strakačov, Smolín), u čtyř byla provedena lokalizace přibližná (Čabel, Doubrava, Hrotný, Lhota) a nově byly zjištěny relikty objektů u zaniklé vesnice u Chrbonína.[14]) U ostatních lokalit, z nichž máme středověký archeologický materiál, nebyly zatím objekty zjištěny. Archeologickými výzkumy i prospekční činností bylo za uplynulé období získáno několik desítek tisíc kusů (především však zlomků) materiálu z období 13.–17. století. Pro poznání hmotné kultury středověké vesnice mají největší význam objekty a materiál odkryté systematickými velkoplošnými výzkumy, kdy lze – v kombinaci s historickými údaji a za pomoci dalších vědních oborů – nejlépe interpretačně využít získaných souborů. Tímto způsobem byly zatím zkoumány tři zaniklé středověké vesnice (Kavčí, Kravín, Potálov) a bylo odkryto celkem 15 objektů z období druhé poloviny 13. – první poloviny 15. století.

2. Způsob života a bydlení

A. Dům

Terénní vizuální i geodeticko-topografickou prospekcí bylo zjištěno, že většina přesně lokalizovaných středověkých vesnic měla nepravidelné uspořádání objektů (tzv. rozptýlený typ vesnice). Výjimku tvoří zatím zaniklá středověká osada (ZSO) Potálov, kde lze uvažovat o návesním

---

[6]) V. Huml, Archeologické výzkumy v Táboře, in: Tábor. Sborník prací k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, s. 13–22; M. Drda, Archeologický výzkum města Tábora v letech 1974–1977 (Tábor 11/1), Tábor 1978; M. Richter – M. Drda, Sezimovo Ústí (Alttabor) und Tabor. Ergebnisse archäologischer Forschungsgrabungen in Südböhmen, MIÖG 89, 1981, s. 1–21.

[7]) M. Richter, Archeologický výzkum v Sezimově Ústí, in: Tábor. Sborník prací k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, s. 23–42; Richter – Drda, MIÖG 89, 1981, s. 1–21.

[8]) R. Krajíc, Příspěvek k dokumentaci některých zaniklých středověkých osad na Táborsku, AH 5, 1980, s. 165–172; R. Krajíc, Přehled archeologických výzkumů středověku na Táborsku (se zaměřením na zaniklé středověké osady), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 1, 1983 (v tisku); tam další literatura ke zkoumaným archeologickým lokalitám v okrese Tábor.

[9]) V. Huml, Sídla nižší šlechty na Jistebnicku (o. Tábor), AH 2, 1977, s. 93–104; V. Huml, K zanikání sídel nižší šlechty na Táborsku v období husitského revolučního hnutí, AH 5, 1980, s. 283–299; V. Huml, Ke studiu sídel nižší šlechty na Táborsku a Vltavotýnsku ve 13.–15. století, SH 29, 1982, s. 5–62.

[10]) Povrchovými průzkumy a archeologickými výzkumy byl doposud získán materiál z období 13.–16. století z následujících lokalit (vyjma měst, hradů a tvrzí): 1–Borovice, 2–Čabel, 3–Dráchov, 4–Dražice, 5–Dražičky, 6–Drhovice, 7–dvůr Bořichov (samota Časenský), 8–Hlavatce, 9–Hoštice, 10–Horky u Tábora, 11–Hroby, 12–Chrbonín (okolí), 13–Chýnov, 14–Kavčí, 15–Kášovice, 16–Košice–Habří, 17–Kravín, 18–Křiženec (okolí), 19–Leština, 20–Lipí, 21–Malšice, 22–Nedvědice, 23–Nový Kostelec, 24–Planá n. L., 25–Pořín, 26–Potálov, 27–Radimovice u Želče, 28–Rodná, 29–Rybova Lhota, 30–Řevnov, 31–Sedlec–Lhota Samoty, 32–Sezimovo Ústí II (okolí), 33–Skalice, 34–Smolín, 35–Strakačov, 36–Veselí–Mezimostí, 37–Vlkov I (pískovna), 38–Vlkov II–Horusice, 39–Vřesce, 40–Výrec, 41–Třebějice, 42–Zvěrotice, 43–Želeč. Uvedená čísla odpovídají číslování na obr. 1.

[11]) Z. Smetánka, Povrchový průzkum zaniklých osad v okolí Sezimova Ústí, AR 17, 1965, s. 668–674; Z. Smetánka, Problematika studia venkovského osídlení v okolí Sezimova Ústí, AR 19, 1967, s. 717–719; Z. Smetánka, Archeologický výzkum zaniklých osad na Táborsku, in: Tábor. Sborník prací k 550. výročí vzniku města, Tábor 1970, s. 39–42; Z. Smetánka, Archeologické výzkumy zaniklých středověkých osad v Čechách v letech 1965–1971, AR 24, 1972, s. 417–427; J. Klápště – Z. Smetánka, Archeologický výzkum české středověké vesnice v letech 1971–1981, AH 7, 1982, s. 313–363.

[12]) Práce byly započaty v roce 1973 pod vedením M. Drdy, který provedl lokalizaci a ve spolupráci se střediskem Geodézie Tábor dal zaměřit a kresebně dokumentovat některé ze zkoumaných zaniklých středověkých osad (Kavčí, Kravín, Potálov, Smolín, Strakačov). Do literatury uvedl Krajíc, AH 5, 1980, s. 167–172.

[13]) R. Cikhart, Zašlé vesnice na Táborsku, ČSPS 28, 1920, s. 16–32; R. Cikhart, Táborsko. Popis přírodní, historický a národopisný IV, Tábor 1922; R. Cikhart, Popis Táborska. Soupis archeologických, historických, lidových a přírodních památek politického okresu táborského s přehledem příslušné literatury, Tábor 1947; J. Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí I, 2. vyd., Praha 1956; Smetánka (viz pozn. 11).

[14]) Pravidelná přípotočná zástavba s relikty, zachovanými do výše 2 m, o průměru objektů 15–20 m, v počtu 10, vzdálených 50 m od sebe. Datovací materiál zatím nezískán. Oproti reliktům na dříve lokalizovaných zaniklých vesnicích jsou tyto atypické v našem prostředí svým nadzemním mohylovitým tvarem s propadlými středy. Na jiných vesnicích převládají relikty, typu výrazných depresí a nadzemní mohylovité útvary byly na každé z nich zjištěny, z celkových 10–40, v maximálním počtu 2–3. I z těchto důvodů je nutno získat historické údaje a archeologický datovací materiál k přesnějšímu označení uvedené vesnice. Na objekty poprvé upozornil v roce 1982 PhDr. A. Beneš, CSc., expozitura AÚ ČSAV v Plzni.

typu obce. Obytné objekty byly odkryty na dvou středověkých vesnických lokalitách (Kravín, Potálov) a zatím ani v jediném případě nebyl obytný prostor jediným prvkem sídelní jednotky, ačkoli by to bylo možno na základě povrchového průzkumu u některých reliktů předpokládat.

Charakteristickým rysem odkrytých obytných objektů je jejich zahloubení pod úroveň terénu (polozemnice – zemnice) ve tvaru jednoprostorového čtverce či obdélníka.[15]) V případě silně zahloubeného objektu (Kravín 1980, Potálov 1981) byl prostor kolem vlastní jámy, pravděpodobně z důvodů konstrukčních, bezpečnostních i obytných, ještě svahovitě vybrán, takže kolmé stěny polozemnice dosahovaly výšky 100–120 cm, ale výškový rozdíl dna objektu a úrovně terénu činil přes 200 cm.

Nadzemní část měla s největší pravděpodobností srubovou konstrukci, zakrytou sedlovou střechou s šindeli, na což ukazují nálezy opracovaných trámů a šindelů, získaných ze studní u obytných objektů Kravín 1974 a Potálov 1981, a otisky trámů v mazanici z objektu č. 1 Kravín 1980. Nálezy mazanice dokládají další úpravu stěn. Otázka konstrukce povrchové části nad vlastní zemnicí si vyžaduje dalšího ověřování zjištěných skutečností archeologickými odkryvy a nepovažujeme ji proto zatím za zcela vyřešenou. Již dnes je však patrné, že budování nadzemních částí mohlo probíhat na uvedených lokalitách několikerými způsoby:

1. přímo na terénu vně jámy (objekt č. 1 a č. 3 Potálov 1981);

2. na zídku, která byla vložena do zahloubených stěn objektu nebo byla postavena přímo na terénu a pojená jílem, eventuálně maltou (tento způsob stavby lze předpokládat u objektů Kravín 1965–67);

3. důležitým zjištěním z hlediska dalšího možného způsobu stavby nadzemní části domu bylo odkrytí masívních plochých rohových kamenů u objektů č. 1 a 2 Kravín 1973–74. Tyto kameny mohly sloužit jako podpěrné a izolační stavební prvky vně zahloubení obytného prostoru a nést srubovou konstrukci stěn. Prostor mezi vlastním terénem a spodním trámem stěny byl pravděpodobně vyplněn hlínou, jílem či jiným materiálem, na což ukazuje nález v objektu č. 2 Kravín 1980, kde je čelní strana stavby vymezena mezi dvěma plochými rohovými kameny pravidelnou řadou cihel. Oprávněnost domněnky o shora uvedeném využívání rohových kamenů ke stavebním účelům podporuje i to, že kamenná plenta, zabudovaná někdy do obvodu podpovrchových stěn obytného prostoru (viz níže), nemusela mít vždy stavebně konstrukční charakter, ale obdobně jako rohové kameny mohla plnit funkci izolační. Na to ukazují nálezy celých kovových předmětů (kopí, radlice, nebozez), které byly

[15]) Základní rozměry suterénních obytných částí zkoumaných objektů činily: Kravín 1965–67 – 654 × 734 cm, Kravín 1973–74 – 360 × 380 cm, Kravín 1980 – 270 × 540 cm, Potálov 1981 – 400 × 630 cm.

umístěny přímo v koruně zdi v témže objektu jako vnější rohové kameny, tj. v objektu č. 1 Kravín 1980. Zeď tedy nemohla plnit nosnou funkci stěn.

K dalším stavebním detailům nadzemních částí domu se můžeme zatím vyjádřit pouze rámcově, a to především na základě získaného archeologického materiálu, který součásti těchto těžko dochovatelných částí domu doprovází. Ze součástí oken a dveří je nutno zmínit nálezy pružinového visacího zámku, petlice, „U" skoby, kroužky a zlomky kování (obr. 8–9).

Vstup do objektů. Protože všechny doposud odkryté obytné objekty měly suterénní charakter, byl vstup do nich zajištěn svahovitou nebo schodovitou šíjí, která byla podle potřeb (a v souvislosti s vlastním obytným prostorem) buď prostě zahlubována do podloží až k úrovni podlahy domu nebo byla vyložena v bocích kamennou plentou. Přímá souvislost mezi vyložením boků vchodu kamennou zdí a stavební složitostí domu, či souvislost plenty v domu a plenty ve vstupu, nebyla prokázána. Naopak se podle dnešního stavu poznání zdá, že u vchodu mohly některé kamenné plenty plnit i funkci izolační (vlhko) a bezpečnostní (zvětralé podloží), spíše než konstrukční (nosnou) a estetickou. Vstupní šíje měla jílem pojenou zeď, vestavěnou do obou boků, v objektu č. 2 Kravín 1974, jeden bok byl vyzděn u objektu č. 1 Kravín 1973, bez vyzdění byla u objektu Kravín 1965, Kravín 1980 a Potálov 1981.

Také orientace vstupu nebyla jednotná, zvláště u rozptýleného typu vesnice, ale podřizovala se hlavně jeho postavení v rámci mikroprostoru – sídelní jednotky, a v souvislosti s tím i vnitřnímu uspořádání domu, tj. byla orientována ke dvorku, jinému objektu jednotky atd.[16]) Z hlediska geografické orientace byly vchody, v bezpečně interpretovatelných případech, zjištěny dvakrát na straně severní (Kravín 1974, objekt č. 1 Potálov 1981) a dvakrát na straně jižní (Kravín 1973, objekt č. 1 Kravín 1980). U objektu č. 1 Kravín 1965–67 šlo patrně o vchod z východu. Také v umístění vchodu vzhledem k osám domu (čelní, boční strana) nebyla zatím zjištěna žádná typizace. Z hlediska postavení jednotlivých objektů v rámci prostorového celku – jednotky, šlo však o nejvýhodnější využití orientace vchodu domu vůči ostatním stavbám a prostorům (obr. 2–3).

Otázku nadzemního zakrytí vchodu bude nutno řešit obdobně jako u vlastního obytného prostoru. I zde je nutno poukázat na zjištěné rohové ploché kameny u vchodu objektu č. 1 Kravín 1973 a objektu č. 1 Kravín 1980. Odlišnou konstrukci lze zatím prokázat pouze u objektu č. 1 Potálov 1981, kde byly v ústí vchodu odkryty kůlové jámy o průměru 40 cm a hloubce 10–15 cm, do nichž byly původně zapuštěny sloupy (trámy), vymezující šířku vchodu, a k nimž musela být vázána severní

[16]) U návesního typu k návsi a zároveň k ostatním objektům jednotky jak je doloženo např. na ZSO Potálov 1981.

stěna objektu.[17]) Metricky vykazují vstupní šíje obdobné rozměry o šíři 100–150 cm a jejich délka je úměrná zahloubení domu, tj. výškovému rozdílu úrovně podlahy a okolního terénu. V případě nutnosti byly do svahu vytesány schodovité ústupky. Délka dosud odkrytých vchodů dosahovala 150–200 cm.

Interiér domu. Jednoprostorové polozemnicové objekty, sloužící jako obytné domy, obsahovaly základní technicko-hospodářské a obytné prvky, tj. topeniště, zásobní jámu či jiný úložný prostor.

a) **Topeniště.** Z pěti zkoumaných obytných objektů bylo topeniště detekováno ve třech případech a u dvou zbývajících (Kravín 1973, 1974) je lze předpokládat.[18])

Nejjednodušším typem bylo prosté otevřené ohniště kruhového půdorysu, které bylo objeveno v jihozápadní polovině objektu č. 1 Kravín 1980. Bylo zahloubeno 25 cm do podloží a vymazáno do červena vypálenou mazanicí, zachycenou v síle 2–5 cm částečně v pozitivu.

Složitější vytápěcí zařízení bylo odkryto v objektu č. 1 Kravín 1965–67. Stálo v severovýchodním rohu polozemnice a tvořila ho předpecní jáma, vydlážděná plochými kameny, dále do rohu domu navazovalo otevřené ohniště. Přímo v rohu byla stabilně umístěna tuhová zásobnice, obložená, a tím na místě upevněná, cihlami a dlaždicemi. Sloužila v otevřeném ohništi na způsob kamnovce.[19])

Třetí topeniště bylo odkryto v objektu č. 1 Potálov 1981, jehož původní tvar ani případné části nebylo možno určit, ale na základě archeologických zjištění i technologických analýz získaného materiálu bylo určeno, že se jedná o pracoviště kováře, který měl topeniště, nacházející se v jihozápadním rohu domu, chráněno u západní stěny kamennou zdí.[20])

V jihovýchodním rohu objektu č. 2 Kravín 1974 byla objevena vůči východní stěně paralelně přestavěná kamenná zídka, částečně ohraničená v rohu do tvaru čtverce. Zda tento prostor mohl plnit funkci topeniště, nelze dnes již jednoznačně rozhodnout.

Obecněji lze o umístění těchto topenišť shrnout pouze to, že se nacházela, prostorově vzhledem ke vchodu, ve vzdálenější části domu.

b) **Zásobní jámy a úložné prostory.** Dalším prvkem interiérového vybavení domu byly zásobní jámy (Kravín 1965–67, Kravín 1973, Kravín 1980) nebo jiné úložné prostory (Potálov 1981). Zásobní jámy vykazují

17) Otázka případného zakrytí této vstupní šíje a navázání k domu nebyla zatím řešena.

18) K r a j í c, Přehled (v tisku).

19) S m e t á n k a, Archeologický výzkum, s. 41–42; S m e t á n k a, AR 24, 1972, s. 425.

20) R. K r a j í c – J. E i s l e r – M. S o u d n ý, Aplikace prospekčních metod a počítačové grafiky při archeologických výzkumech (ZSO Potálov, okr. Tábor), Supplementum AÚ ČSAV Praha (v tisku); R. K r a j í c – M. S o u d n ý – J. E i s l e r, Aplikace prospekčních metod na zaniklé osadě Potálov, okr. Tábor, AH 7, 1982, s. 229–246.

obdobný charakter, jsou kruhovitého tvaru o průměru 100–140 cm se zahloubením cca 50 cm pod úroveň podlahy. Jejich umístění ve vnitřním prostoru domu je typické polohou v rohu (Kravín 1973, Kravín 1980) nebo přisazením ke stěně v blízkosti rohu (Kravín 1965–67).[21])

K bližší interpretaci těchto jam, již dříve předpokládaných jako zásobní či chladicí jímky,[22]) přispěly především nálezy v objektu č. 1 Kravín 1980, kde byly z jámy vyzvednuty 70 cm vysoká zásobnice s rostlinnými zbytky na dně a stěnách, druhá 40 cm vysoká tenkostěnná nádoba a pod nimi zlomky další velké zásobní nádoby.[23]) V objektu č. 1 Potálov 1981 byla podél severní stěny v pásu 60 cm až ke vchodu, a východní stěny v pásu 10–25 cm do poloviny délky stěny, zjištěna plocha 20 cm schodovitě zvýšená oproti dnu, u níž bylo možno uvažovat o funkci úložného prostoru.

V objektech Kravín 1973, Kravín 1980 a snad i Potálov 1981[24]) byly zjištěny umístěním si velmi podobné[25]) kůlové jámy, které jsou pravděpodobně pozůstatkem po dalším členění interiéru domu. Jejich přesné funkční určení nelze za daného stavu poznání provést (spaní?, stolování?, souvislost s topeništěm?).

c) **Podlaha.** Ve všech případech bylo dno zahloubeného objektu zarovnáno, ale dále neupravováno.

Budování domu. Obytné objekty, u nichž bylo možno vysledovat postup výstavby, byly budovány dvěma způsoby:

1. vykopáním suterénní části a vybudováním nadzemní konstrukce (tímto způsobem byl vystavěn objekt č. 1 Potálov 1981, kde byla vyhloubena obdélníkovitá jáma s ponechaným ústupkem pro úložný prostor, ústupkem pro vložení zdi u topeniště, vstupní šíje a schody s kůlovými jámami, topeniště a vybudována nadzemní část vně jámy; obdobně, ale asi na zdi pojené maltou, byl vybudován objekt č. 1 Kravín 1965–67);

2. vykopáním suterénní části, nadzemní konstrukce a následné zdokonalování stavby, hlavně interiéru (tak budovány objekty Kravín 1973 a objekt č. 1 Kravín 1980, kdy byla vyhloubena suterénní obdélníkovitá část se vchodem, zásobní jámou a topeništěm, v ně jámy byla na rohových kamenech postavena nadzemní konstrukce a teprve následně byly stěny podzemní části obezděny kamennou plentou, pojenou jílem, a jdoucí přes starší objekty u původních stěn domu – zásobní jámy).

21) Částečné posunutí od severozápadního rohu objektu bylo pravděpodobně vyvoláno nutností pohybu kolem topeniště.

22) S m e t á n k a, Archeologický výzkum, s. 42.

23) Z hlediska budování domu je důležitým zjištěním to, že střepy z této nádoby byly objeveny přímo ve vyzdívce, tj. kamenné pleně, východní stěny domu, což podporuje domněnku o etapovém budování objektu.

24) V terénu velmi špatně zachováno. Archeologickým výzkumem nebylo možno přesně odlišit, zda šlo o kůlovou jamku či přirozené zahloubení v terénu, způsobené silně erodovaným podložím.

25) Všechny se nacházejí u stěn, přibližně v polovině délky jejího průběhu a nedaleko topeniště.

B. **Hospodářské objekty**

Součástí sídelní jednotky byly, vedle obytného domu, další stavby, zjištěné zatím bezpečně ve třech případech. Měly hospodářský charakter, využívaný především ke skladovacím účelům, případně mohly sloužit i jako prostory drobné řemeslné domácí činnosti. Byly budovány obvykle jako stavby povrchové (objekt č. 2 Kravín 1980, objekt č. 2 Kravín 1965–67), v jednom případě bylo zjištěno mírné zahloubení (objekt č. 3 Potálov 1981).

Z hlediska umístění i vlastní stavby je patrná přímá souvislost s vůdčím elementem sídelní jednotky – domem: přístavby byly navázány buď přímo na obytný objekt (Kravín 1965–67) nebo s ním byly shodně orientovány paralelně jdoucími stěnami a k sobě obrácenými vchody (Kravín 1980), či dotvářely základní vzhled parcely uzavřením dvora a orientací vchodu na vstup do domu (Potálov 1981). Obdobnou shodu vykazuje i budování objektů: na dům, postavený na kamenné zdi, pojené maltou, navazuje přístavba na kamenné podezdívce (Kravín 1965–67); u domu, jehož nadzemní část stála na rohových kamenech, stála obdobná nadzemní přístavba (Kravín 1980)[26]) a u domu, prostě zahloubeného do podloží, byla objevena analogicky budovaná stavba (Potálov 1981).

Ani u jednoho objektu nebyla zjištěna výrazná vstupní šíje a vchod byl patrně vymezen v rámci průběhu stěny s nejvýhodnější orientací vůči domu (Potálov 1981, Kravín 1980). Tvar stavení byl zakládán podle potřeby na čtvercové nebo obdélníkové základně a svými rozměry nepřesahoval velikost domu.

Z detailů interiéru těchto objektů byly odkryty pouze: mělká kruhová jáma v západní části objektu č. 3 Potálov 1981, z níž byly získány kusy několika zásobnic, a dále plocha do červena propálené dusané hlíny v části objektu č. 2 Kravín 1980 s nálezy kahanu, radlice, babky a železných zlomků.

C. **Studny**

Na uvedených archeologicky zkoumaných lokalitách byly odkryty tři studny. Nejstarším doposud zkoumaným objektem ve vesnickém prostředí Táborska (druhá polovina 13. – počátek 14. století) je studna, objevená v roce 1980 na ZSO Kravín mezi objekty č. 1 a 2. Byla prostě vyhloubena do podloží, měla v půdorysu oválný tvar o průměru 140–175 cm a dosahovala hloubky 410 cm. Ve středu dna bylo zjištěno pravidelné kruhovité zahloubení o průměru 60 cm a hloubce 20 cm, sloužící pravděpodobně jako odkalovač. Směrem od studny probíhal 70 cm dlouhý a 60 cm široký a hluboký vkop, jehož dno bylo vyloženo plochými kameny. Linie vkopu byla přerušena jižní stěnou mladšího objektu č. 1 – domu. Tím byla situace v okolí studny nerekonstruovatelně porušena mladší zástavbou (obr. 4:3).

[26]) Její jedna stěna, s plochými kameny v rozích a řadou cihel mezi nimi, byla zachycena v pozitivu.

Další dvě studny vykazují určité podobnosti: obě byly umístěny v těsné blízkosti domu,[27]) obě byly částečně zpevněny kamenným roubením a jejich okolí bylo dlážděno kameny. Studna u objektu č. 1 Potálov 1981 byla do hloubky 220 cm roubena kameny, jako ochrana proti silně erodovanému podloží (obr. 4:2). V tomto místě byl průměr studny schodovitě zúžen z původních 330–350 cm na 250–260 cm. Spodní polovina studny byla prostě vyhloubena do pevného podloží a měla válcovitý tvar. Ze dna studny byly získány opracované trámy nadzemní srubové konstrukce. Studna u objektu č. 2 Kravín 1974 byla vytěžena v roce 1981. Jedná se o objekt kruhového průřezu o průměru 80–90 cm a hloubce 810 cm. Do hloubky 710 cm byla obložena na sucho kladeným kamenným roubením. Z konstrukčních prvků nadzemní části byly ze studny vyzvednuty tesané trámy z boků i podpěrných kůlů[28]) a šindele, části dřevěného vědra a velká část pracovního mechanismu, snad rumpálu (obr. 4:1).

Budování a funkce studní. Studny kruhového až oválného průřezu byly zahlubovány do podloží[29]) a v případě nutnosti zpevňovány v bocích kamenným roubením. Nadzemní část byla tvořena patrně nižší srubovou ohradou, na níž byla upevněna na vzepřených kůlech stříška, snad krytá šindeli. Pod ní bylo mezi kůly upevněno rameno rumpálu, či prosté břevno.[30]) Příchod ke studni byl obvykle dlážděn drobnými kameny. Studny sloužily jako zásobárna spodní vody.[31])

D. **Výrobní objekty**

Součástí komplexu přímo na sebe navazujících objektů Kravín 1965–67 byla též 2 m dlouhá pec, interpretovaná jako chlebová, umístěná pod přístřeškem a přístupná z přístavby, tj. objektu č. 2.[32])

V jihozápadní části domu Potálov 1981 byly zjištěny pozůstatky po pracovišti kováře. Tvar objektu nebylo možno zachytit ani rekonstruovat. Bylo možno pouze určit, že asi v souvislosti s budováním tohoto zařízení[33]) byla (z bezpečnostních důvodů?) část západní stěny vyložena kamennou zdí.[34])

[27]) U jihozápadního rohu na úrovni prodloužené zadní stěny.

[28]) Částečně mohly pocházet i z rozpadlého domu, stojícího v těsné blízkosti.

[29]) Práce byly prováděny špičáky, jejichž stopy jsou dobře patrny především na stěnách studny Potálov 1981.

[30]) Na tento způsob budování ukazují především nálezy ze studny Potálov 1981, pracovní část ze studny Kravín 1981, velmi blízká části rumpálu. Na možnost vytahování vědra přes prostou kládu upozornil M. Richter, Hradišťko u Davle. Městečko ostrovského kláštera, Praha 1982, s. 53.

[31]) Ověřeno výzkumem, kdy týden po odkrytí byly studny opět do poloviny výšky zaplněny vodou.

[32]) Smetánka, Archeologický výzkum, s. 42.

[33]) Předpokládaným patrně již při budování domu, neboť kamenná plenta byla zapuštěna do ústupku v boční stěně.

[34]) Krajíc – Soudný – Eisler, AH 7, 1982, s. 242–243.

E. Ostatní prostory

Na základě geodeticko-topografického průzkumu a vyhodnocení provedené fosfátové analýzy lze předpokládat hospodářský prostor severně od objektu č. 3 Potálov 1981[35]) a další prostor severně od objektu č. 1 Kravín 1980, kde na základě geodeticko-topografické prospekce v kombinaci s archeologicky zjištěnými detaily[36]) lze oprávněně uvažovat o menší zemědělsky využívané ploše, ohraničené plotem. Na to ukazuje i konfigurace terénu.[37])

Plochy částečně dlážděné drobnými kameny mezi jednotlivými objekty sídelní jednotky a upomínající polohou i charakterem na prostory dvora byly odkryty při archeologických výzkumech Kravín 1973–74 a Potálov 1981.

Na lokalizovaných středověkých vesnicích táborského okresu se zatím nepodařilo blíže identifikovat plužinu. Pouze na jedné ze zkoumaných ploch byla vymezena parcela sídelní jednotky (Potálov 1981), a to na západní straně náspovitým zvýšením s linií kamenů na koruně. V ostatních případech lze o uzavřenosti sídelní jednotky uvažovat podle vnitřních souvislostí objektů a konfigurace terénu, což bylo nejlépe sledovatelné na ploše ZSO Kravín 1980.[38])

3. Materiál[39])

A. Stavební materiál

Cihlovina byla zjištěna na všech zkoumaných plochách. Tvarově i strukturálně vykazují cihly podobnosti. Základem je hranolovitý tvar o rozměrech: délka 245–255 mm, šířka 120–130 mm (s převládající šířkou 120 mm), konstantní výškou 65 mm a vahou cca 3 200 g. Byly vyráběny z hrubší hlíny s příměsí hrubého křemičitého písku, eventuálně slídy. Povrch byl hlazen, boky a spodní plocha jen v některých případech (formovky). Barva vypáleného materiálu je obvykle červená, se světlými i tmavšími odstíny. Výjimku tvoří cihla 50/60 ze ZSO Kravín (obr. 5:5),

[35]) Tamtéž, s. 243.

[36]) Drobné kůlové jamky v počtu čtyř byly zjištěny na hraně svahu zkoumané plochy. Při prvotním vyhodnocení nebyly – z důvodů mělkosti i možnosti záměny s recentními lidskými či živočišnými zásahy do půdy – předpokládány za pozůstatek po činnosti člověka v souvislosti se sousedními objekty počátkem 15. století.

[37]) Mírné zvýšení, dále svahovitost, respektující svou hranou průběh stěn domu, a kůlové jamky v tomto svahu, jdoucí paralelně se severní stěnou objektu č. 1, tj. domu.

[38]) Nezávisle na archeologickém výzkumu byla uzavřenost sídelní jednotky předpokládána geodeticko-topografickým průzkumem prováděným pracovníky AÚ ČSAV Praha.

[39]) U analogií uvádím předměty z nejbližšího okolí. Pouze v případech, že v tomto materiálu obdobné předměty neznáme nebo nebyly zatím publikovány, uvádím srovnatelný materiál z jiných lokalit.

která se liší užším šířkovým rozměrem (100 mm), vahou (3 500 g), silnou příměsí drobného písku a hlavně výpalem do fialové barvy. Zvláštní funkci mohly plnit speciálně tvarované cihly s obloukovitým vybráním rohu u hranolovitého tvaru (br. 5:3)[40]) nebo formované do podoby mnohoúhelníka (obr. 5:2). Otázka provenience tohoto materiálu nebyla zatím podrobněji řešena, ale i zde se pravděpodobně jedná o návaznost na výrobní okruhy v Sezimově Ústí či Táboře.

Dlaždice byly zjištěny na ZSO Kravín, při výzkumech v letech 1965–67 a 1980. Mají obdobnou strukturu jako cihly, horní část a boky byly hlazeny, spodní plocha je hrubá. Ve dvou případech byla horní plocha patrně glazována. Tvar je rekonstruovatelný zatím v jediném případě[41]) (obr. 5:4). Na umístění dlaždic v obytném prostoru by mohl ukazovat nález v objektu č. 1 Kravín 1965–67.[42])

Kámen. S otázkou výskytu stavebního kamene na zkoumaných plochách úzce souvisí i problematika transportu, neboť stavební materiál tohoto druhu, tj. aplit, se přímo na jmenovaných lokalitách nevyskytuje. Podloží oblasti tvoří biotitická pararula.[43]) Ke stavebním či jiným účelům (podezdívky, roubení studní, plenty aj.), se používalo, podle doposud zjištěných skutečností, výhradně tohoto pevného, ale dobře opracovatelného kamene, který se vyskytuje v žilách v okolí Tábora ve velkém množství. Proto jeho provenienci vzhledem k jednotlivým lokalitám, na nichž byl zjištěn, nelze přesně určit.[44])

Na ZSO Kravín byly, vedle stavebního lomového kamene, nalezeny opracované kamenné stavební články, které se na lokalitu dostaly druhotně a neplnily zde svoji původní funkci.[45]) Jedná se především o kamenné prvky, vyskytující se převážně v městském prostředí (práh, ostění) a 6 kusů masívních klenebních žeber (obr. 7:3). Z hlediska bližšího časového určení lokality je důležitým zjištěním, že tento materiál vykazuje značné tvarové i materiálové podobnosti s obdobnými články, nalezenými v zaniklém Sezimově Ústí, což potvrdil i petrografický rozbor.[46])

Dřevo. Ze studní Kravín 1981 a Potálov 1981 byly získány základní stavební články nadzemních konstrukcí objektů (obr. 6:1-3), tj. trámy, šindele, části pracovních mechanismů a větší množství opracovaných, ale blíže neinterpretovatelných hranolovitých a deskovitých dřev.

[40]) Rozměry 245 × 120 × 65 mm, o váze 2 700 g.

[41]) Jedná se o dlaždici 53/66 z výzkumu ZSO Kravín 1966, čtvercového tvaru o rozměrech 180 × 180 (?) × 40 mm, o váze 1 400 g.

[42]) Smetánka, Archeologický výzkum, s. 41–42.

[43]) V. Čech, Geologické a mineralogické poměry táborského okolí, in: Vlastivěda Táborska I: Zeměpisný přehled, geologie a mineralogie, Tábor 1969, s. 16, tab. II.

[44]) Odborný posudek provedla RNDr. M. Bukovanská, CSc., přírodovědné odd. NM Praha. Podrobněji zpracovali Krajíc – Eisler – Soudný, Aplikace prospekčních metod a počítačové grafiky (v tisku).

[45]) I podle archeologického zjištění, tj. uložením na podlaze domu Kravín 1980, v objektu č. 3 Kravín 1980, na dvoře mezi objekty č. 1 a 2 Kravín 1973–74.

[46]) Odborný posudek provedla RNDr. M. Bukovanská, CSc., přírodovědné odd. NM Praha (zpráva z 24. 3. 1982 uložena v MHRH Tábor).

Pojící materiály.

a) **Hlína – jíl.** Materiálu bylo použito k pojení tzv. na sucho kladených zdí, a to u plenty v objektu č. 1 Kravín 1980, v objektech Kravín 1973–74, v objektu č. 2 Kravín 1965–67, zdi v objektu č. 1 Potálov 1981 a roubení studní Kravín 1981 a Potálov 1981. Jílu v podobě mazanice mohlo být použito k omazání stěn objektů, jak dokazují nálezy ze všech zkoumaných ploch. Materiál má červenou až černočervenou barvu s dobře patrnou pojící rostlinnou příměsí. Na mazanici je v několika případech dobře patrný otisk trámu. Obdobným materiálem bylo vymazáno i dno otevřeného ohniště v objektu č. 1 Kravín 1980.

b) **Maltovina** byla zjištěna v jediném případě, a to v objektu č. 1 Kravín 1965–67, kde byla kamenná zeď suterénní části domu pojena na maltu.

Kovy (pojící a konstrukční prvky).

a) **Hřeby** se vyskytují ve třech základních modifikacích:

1. úzké s válečkovitým trnem (obr. 8:1-2)

2. v největší míře se vyskytující hřeby s delším trnem obdélného průřezu, s ostrým hrotem a masívní kruhovou mírně vypouklou hlavicí (obr. 8:3-9).

3. masívní dlouhé hřeby s trnem obdélného průřezu, zužujícím se k hrotu. Hlavici tvoří příčně roztepaná plochá část s vypouklou horní plochou a mírně zahrocenými boky (obr. 8:13), nebo má hlavice vytažené boky s horní a spodní částí plochou (obr. 8:11-12). Analogické nálezy pocházejí ve větším počtu z Tábora i Sezimova Ústí.[47])

b) **Skoby** se vyskytují ve dvou základních modifikacích:

1. jako obdoba hřebů skupiny 3 s hlavicí vytaženou pouze na jednu stranu; horní i spodní část hlavice je plochá (obr. 8:14);

2. různé tvary tzv. „U" skob (obr. 8:15-17); sloužily, v kombinaci s petlicemi a zástrčkami, k uzavírání prostorů; analogický materiál pochází ze Sezimova Ústí.[48])

c) **Petlice** byly získány z plochy, zkoumané na ZSO Kravín v letech 1973–74, a to ve 4 celých exemplářích a 5 kusech ve zlomcích. Všechny vykazují charakteristický osmičkovitý tvar a byly vyráběny ze železného prutu obdélníkovitého průřezu (obr. 9:3-5).

d) **Očko s trnem.** Jako další součást ochrany, tj. uzavírání objektů, sloužila očka s trnem, která byla v jednom případě zjištěna přímo ve spojení s petlicí, ve dvou případech samostatně. Všechna mají stejný tvar i rozměry. Byla vykována z jednoho kusu železného prutu obdélného průřezu, jehož hrany jsou v průběhu oka zaobleny a konce skovány v plochý trn (obr. 9:6). Analogické předměty pocházejí ze Sezimova Ústí.[49])

---

[47]) M. D r d a, Soubor nálezů ze Sezimova Ústí, Husitský Tábor 1, 1978, s. 18, 26, obr. XIII/15, 16.

[48]) Tamtéž, s. 18, 26, obr. XI/2, 4, 7.

[49]) Tamtéž, s. 18, 26, obr. XI/5, 15

e) **Zámky.** Zámek zjištěn v jediném případě, a to jako závěsný pružinový hranolovitého[50]) tvaru s obloukovitou zaklapovací částí, vybíhající na volném konci ve dva zuby, které zapadaly do otvorů horní plochy zámku (obr. 9:11). Rentgenové snímkování ukázalo vnitřní vinutí do tvaru písmene „V" směrem od otvoru pro klíč k patě oblouku zaklapovací části. Kruhovitý otvor s obdélným vybráním v čelní stěně sloužil k zasunutí klíče. Analogický předmět nebyl na lokalitách nejbližšího okolí zjištěn. Obdobný zámek pochází ze zaniklé středověké vesnice Pfaffenschlag na Moravě.[51])

f) **Klíče.** Ze zkoumané plochy na ZSO Kravín 1973–74 pocházejí zlomky tří exemplářů. Jedná se (alespoň u dvou rámcově rekonstruovatelných) o klíče s okrouhlým okem, vytvořeným z plné železné tyčinky obdélného nebo mírně zaobleného průřezu, trubkovitou násadou a prolamovanou bradou (obr. 9:8-10). Obdobné exempláře byly získány při archeologických výzkumech na Kozím hrádku[52]) a v Sezimově Ústí.[53])

g) **Zástrčky, háčky.** K dočasnému uzavírání hospodářských i obytných stavení mohly sloužit i železné hákovité zástrčky, které lze předpokládat v některých nalezených železných zlomcích a jednom předmětu s odlomeným koncem, jehož korozí narušená a odpadlá část vykazovala původně kruhový tvar do podoby oka (obr. 9:12).

h) **Kování.** Ke spojování a zpevňování některých stavebních částí, či předmětů v mobiliáři domu sloužila různá kování, která byla ve větším množství torzovitých, blíže neurčitelných pásků a kroužků, zjištěna na všech zkoumaných plochách (obr. 9:18-21, 10:1-2).

B. **Řemeslnické nástroje a předměty**

Archeologickými výzkumy na uvedených plochách zaniklých středověkých vesnic bylo získáno celkem třináct řemeslných nástrojů, u nichž bylo možno provést funkční zařazení. Jsou to: nebozez (obr. 15:8),[54])

---

[50]) „Kabelkovitého" tvaru (podle Nekudy); viz V. N e k u d a, Pfaffenschlag – zaniklá středověká ves u Slavonic, Brno 1975, s. 145ž 148, obr. 3.

[51]) N e k u d a, Pfaffenschlag, s. 148, obr. 3.

[52]) M. D r d a, Archeologické nálezy z Kozího hrádku, AR 30, 1978, s. 398, 403, obr. 3/7,9.

[53]) D r d a, HT 1, 1978, s. 18, 27, obr. XI, 10–14, 16.

[54]) Získán z koruny kamenné plenty v objektu č. 1 Kravín 1980. Dřík, dlouhý 192 mm, obdélného průřezu 11 X 12 mm, se směrem k hornímu okraji zplošťuje a zahrocuje (konec odlomen – oko?). Vlastní vrtná část, dlouhá 96 mm, má dobře patrnou špici a závit, obtáčející celou délku. Hrana závitu i hrot jsou velmi dobře zachovány. Šíře závitu je 20 mm a síla použitého železa 5 mm. Celkové délka předmětu činí 288 mm. Obdobné předměty byly nalezeny ve středověkém Sezimově Ústí (viz D r d a, HT 1, 1978, s. 14, 22, obr. V/6, 10).

[55]) Získána ze dna objektu č. 2 Kravín 1980. Má hranolovitý tvar o výšce 59 mm, šířce 36 a síle 33 mm, s roztepanou horní plochou a vytaženým masívním trnem ze spodní plochy. Trn má trojúhelníkovitý tvar s ostrými hranami o délce 45 mm, max. šířce 20 a max. síle 31 mm. Celková délka činí 104 mm. Rentgenovým snímkováním bylo zjištěno, že předmět byl vykován z jednoho kusu železa a nese stopy po pracovní činnosti na horní ploše a trnu. Analogická kovadlinka (navíc s uchem) pochází

kovadlinka – babka (obr. 10:12),[55]) dláto (obr. 10:9),[56]) kleště (obr. 11:1-2)[57]) větší množství železných klínů (obr. 10:3-8)[58]) a kamenný brousek. U dalších tří předmětů nelze zatím přesnou funkční interpretaci provést (obr. 10:10, 11, 13).[59])

z Tábora (viz Drda, Archeologický výzkum města Tábora, obr. 13). Další exemplář pochází ze Sezimova Ústí (viz Drda, HT 1, 1978, s. 12, 21, obr. II/13).

[56]) Získáno z plochy ZSO Kravín 1973. Má čtverhranný průřez, který je asi do poloviny délky roztepán v plochou pracovní část. Hrot je korozí odlomen. Délka 236 mm, průřez horní plochy je 10 × 10 mm a pracovní části u hrotu 12 × 4 mm. Analogické předměty pocházejí z Tábora (viz Drda, Archeologický výzkum města Tábora, obr. 13) a ze Sezimova Ústí (viz Drda, HT 1, 1978, s. 14, 22, obr. VI/1).

[57]) Pocházejí pravděpodobně z mírně časově odlišných horizontů, ale vykazují shodný tvar i funkci. Kleště z objektu č. 1 Potálov 1981 mají délku 220 mm, čelisti jsou obloukovité, zachovány pouze v torzu. Střední plochá část je 60 mm dlouhá, je roztepána do tvaru obdélníka a spojena nýtem s druhou částí ramen. Vlastní ramena, dlouhá 130 mm, mají čtvercový průřez o průměru 8–10 mm, na konci jednoho z nich je zbytek trojúhelníkovitého trnu vysokého 10 mm. Druhé rameno je na konci hákovitě ohnuto nahoru a tento hák má kruhovitý průřez o průměru 8 mm a délku 30 mm. Je umístěn na opačné straně než trn. Obdobný tvar, ale ve zmenšeném měřítku, mají kleště z objektu č. 1 Kravín 1965–67. Jejich délka činí 160 mm, střední plochá část je dlouhá 30 mm a ramena 115 mm. I zde se vyskytuje na konci jednoho ramene trn, vysoký 20 mm, ale tentokrát rovnoběžně s rozevíráním ramen. Konec druhého ramene je odlomen. Oba předměty, byť z období druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století, mají přesnou analogii v exemplář ze 13. století z Tábora (viz Drda, Archeologický výzkum města Tábora, obr. 13).

[58]) Železné klíny se vyskytují ve dvou základních modifikacích: a) obdélného průřezu, zužujícího se k tupému hrotu a s rovnou horní plochou, b) kruhového průřezu se spodní třetinou sploštělou do obdélného průřezu, s tupým hrotem a rovnou horní plochou. Vyskytují se v různých velikostech o délce 100–180 mm a zhruba shodném průřezu 12 × 15 mm v polovině délky, horní plochou cca 20 × 15 mm a různě deformovaným hrotem.

[59]) Jsou to: a) Předmět nožovitého až sudlicovitého tvaru (obr. 10:11), vyrobený ze železného plátu s mírně obloukovitým ostřím dlouhým 200 mm, o max. šířce 50 mm, s kolmo odsazenou horní částí v podobě 80 mm dlouhého trnu obdélného průřezu o max. rozměrech 10 × 15 mm směrem ke špici se pravidelně zužující. Spodní část předmětu byla vytažena ve 120 mm dlouhý trn obdélného průřezu 10 × 15 mm, který byl vražen do ratiště a na horním konci upevněn železnou kruhovou objímkou o rozměrech 40 × 30 × 3 mm. Ratiště s objímkou bylo naraženo až k pracovní části břitu. Celková délka předmětu činí 320 mm. V archeologickém materiálu analogie nezjištěna. Lze uvažovat, že mohlo jít o předmět k přitahování rákosu či jiného těžko dostupného vyššího porostu.

b) Hákovitý železný předmět s okem pro dřevěnou násadu (obr. 10:10), analogickým okům u motyk. Oko je vymezeno plátem železa o výšce 30 mm a vytváří otvor 20 × 25 mm se dvěma patrnými hranami a protilehlým obloukem. Z oka je vykován plochý trn o celkové délce 140 mm, který je 60 mm od oka ohnut v pravém úhlu kolmo na probíhající osu násady. Průměr háku je 5 × 10 mm. Analogie v archeologickém materiálu nenalezena, funkce nejasná.

c) Dlouhý železný předmět tyčinkovitého tvaru (obr. 10:13) s jedním koncem zahroceným a v délce 60 mm kruhového průřezu o průměru 5 mm, v následujícím průběhu obdélného tvaru s ostrými hranami v délce 150 mm a průměru 7 × 5 mm a zploštělou hraněnou druhou koncovou částí v délce 80 mm. Ta se na jedné straně mírně rozšiřuje uprostřed své délky a pak zužuje v ostrý hrot. Celková délka 300 mm. V archeologickém inventáři analogie nezjištěna, funkce nejasná.

Kromě kleští, objevených v objektu č. 1 Potálov 1981, které mohly sloužit, vedle běžné pracovní činnosti i ke specifické řemeslnické – kovářské – činnosti, představují ostatní předměty běžnou výbavu domácnosti, v níž se předpokládá soběstačnost při základních řemeslnických úkonech se dřevem (sekání, tesání, vrtání, pojení), kovy (úpravy a opravy) i při stavebních úpravách a pracích.

C. Zemědělské nástroje a předměty

Všechny zemědělské nástroje byly získány při výzkumech na zaniklé středověké vesnici Kravín. Jsou zastoupeny třemi symetrickými radličkami (obr. 11:4-6),[60]) jednou motykou – kratcem (obr. 15:1)[61]) a při vybrání studny Kravín 1981 byla získána pracovní část hrabí (obr. 7:1).[62]) Na uvedených zkoumaných lokalitách není zatím doloženo používání pluhu s asymetrickou radlicí. K obdělávání půdy sloužily patrně kopinaté radličky s tulejkou pro dřevěnou násadu. Jak bylo již v literatuře uvedeno, byly tyto symetrické radličky upevňovány tulejkou na násadu bez plazu a jako součást rádla, či sochy sloužily k rozrývání a kypření půdy.[63]) Z analogií mladšího období víme, že vícezubých soch se používalo i k rozrývání lesních pasek nebo sloužily i jako brány.[64]) Symetrické radličky, obdobné kravínským, jsou známy z nejbližšího okolí, a to ze Sezimova Ústí.[65])

[60]) Získány ve třech exemplářích ze ZSO Kravín. Všechny vykazují obdobné tvary a rozměry. Na základě rentgenového snímkování bylo zjištěno, že byly vykovány z jednoho kusu železa, list je symetrický, kopinatý o délce 60–90 mm, na něj navazuje neuzavřená tulej, obvykle shodného nebo delšího rozměru, než vlastní pracovní část. V jednom případě byl zjištěn hřeb v horní části tuleje, který sloužil k upevnění radličky k dřevěné vodící části. Celková délka předmětů se pohybuje mezi 150–180 mm. Obdobné předměty pocházejí ze středověkého Sezimova Ústí (viz Drda, HT 1, 1978, s. 11, 21, obr. I/6).

[61]) Nalezena u vnější stěny objektu č. 1 Kravín 1980. Má kopinatý tvar s jedním bokem narušeným korozí. List, o rozměrech 102 mm délky, max. šířce 108 mm a síle 3 mm, přechází v oko pro násadu, které je obdélného tvaru o síle použitého železa 6–11 mm, délce stran 55 × 40 mm a výšce 45 mm. Z pořízeného rentgenového snímku je patrné vykování z jednoho kusu železa.

[62]) Hrábě byly získány při archeologickém výzkumu studny na ZSO Kravín v roce 1981. Je zachováno torzo pracovní části, tj. ramene s dřevěnými kolíky a patrným otvorem pro násadu. Rameno čtvercového průřezu 25 × 25 mm má ve vzdálenosti po 30 mm od sebe zachovány tři otvory pro kolíky o průměru 15 mm. Dva kolíky s opracovanou hlavicí a válečkovitou spodní polovinou trnu o průměru 8 mm jsou ještě umístěny v otvorech. Další dva byly vyzvednuty samostatně. Měly délku 105 mm. Část dřevěného trnu, vedoucího k násadě, byla zapuštěna do boční části ramen šikmo, takže lze předpokládat vidlicovité upevnění ramene k násadě.

[63]) Nekuda, Pfaffenschlag, s. 135.

[64]) M. Stará, Nové příspěvky k otázkám staroslovanských oradel z hlediska Niederlových „Slovanských starožitností", Vznik a počátky Slovanů 2, 1958, s. 341.

[65]) Drda, HT 1, 1978, s. 11, 21, obr. I/6.

Na mnohostranné použití motyky-kratce bylo poukázáno v souvislosti s typologicky podobným nálezem ze Sezimova Ústí.[66]) I když předmět z Kravína představuje subtilnější variantu, lze vycházet z jeho používání, obecně uváděného v literatuře, v souvislosti s vinohradnictvím, zemědělstvím, případně i úpravami hlinitého terénu.[67])

D. **Vybavení domácnosti**

Keramika. Kromě dvou případů (studna na ZSO Kravín 1980 a vrstva v objektu č. 3 Potálov 1981) keramiky druhé poloviny 13. – počátku 14. století, pocházejí všechny keramické nálezy ze shora popsaných objektů z druhé poloviny 14. – první poloviny 15. století. Keramika vykazuje podobnosti v použitém materiálu, tvarové bohatosti a někdy i výzdobě, a svým charakterem ukazuje na souvislosti se středověkým Sezimovým Ústím a Táborem.

Detailnější rozbor keramického materiálu je připravován.[68]) Rámcově lze jednotlivé horizonty odlišit především procentuálním zastoupením některých okrajů a výskytem obtáčené a vytáčené keramiky. Z tenkostěnných tvarů jsou zastoupeny zlomky hrnců bezuchých i s uchy, džbánů, poklic, trojnožek, mis, kahanů a pohárů (obr. 12:3-6). V okrajích byly zjištěny varianty okruží, vodorovně vyložených okrajů, kyjovitě rozšířených, římsovitě seříznutých, až po velké množství okrajů ovalených, podtržených a podříznutých. Keramika je obvykle šedá, tenkostěnná, dobře pálená z kvalitního materiálu, často na povrchu hlazená či leštěná až do stříbřitě šedé barvy. Výzdoba byla prováděna radélkem v geometrických vzorech, méně často se vyskytují písmena, provedená v gotické minuskule (obr. 12:2).

Silnostěnná keramika je zastoupena v zásobnících, vyráběných z hrubého materiálu hnědočerveného, někdy částečně engobovaného povrchu, černého lomu, obvykle s příměsí tuhy. Okraje byly zataženy, měly vodorovnou horní plochu a pás pod okrajem byl obvykle zdoben liniemi vodorovných rýh, v několika případech i s vtlačenou nebo rytou výzdobou (obr. 12:1). Tenkostěnné zásobní tvary dosahovaly výšky až 40 cm a tvarově byly analogické menším hrncovitým tvarům (obr. 13:1-2).

Kovy. Na všech lokalitách byly získány části nožů, ani v jediném případě však v celém exempláři. Pro nůž je charakteristický tvar rovné čepele s jednostranným ostřím, poměrně ostrým hrotem a delším plochým trnem obdélného průřezu (obr. 9:13-17). Obdobné předměty byly nalezeny v nedalekém Sezimově Ústí.[69])

[66]) Tamtéž, obr. I/1.
[67]) Tamtéž, tam i další literatura.
[68]) M. Drda – R. Krajíc, Klasifikace středověké kuchyňské a stolní keramiky na Táborsku (Metodika třídění, morfologie a chronologie středověké keramiky), publikačně připravováno; výtah zpracovali M. Drda – R. Krajíc, K metodice třídění středověké keramiky na Táborsku, AH 8, 1983, s. 175–187.
[69]) Drda, HT 1, 1978, s. 19, 28, obr. X.

Dřevo: Funkci mísidla mohl snad plnit předmět získaný ze studny Kravín 1981, kde se na konci rovné násady kruhového průřezu nachází lopatkovitá část, opracovaná do plochého kosočtverečného tvaru s rovnou spodní plochou (obr. 6:4).[70]) Podobný předmět z táborského prostředí neznáme. Jisté tvarové podobnosti vykazuje předmět získaný výzkumem na Hradišťku u Davle.[71]) K výbavě domácnosti mohly patřit i další dřevěné předměty a nádoby, jak ukazuje např. nález části dna a boků vědra ze studny Kravín 1981 (obr. 7:2). Obdobné předměty byly archeologicky získány též ze středověkého Tábora.[72])

E. **Pozůstatky po jiné činnosti**

Výstroj koně a předměty související s chovem koní. Na všech zkoumaných lokalitách byly zjištěny části podkov. Vyskytují se ve dvou základních modifikacích: u obou typů jsou obdobně tvarována ramena, vyrobená z masívního železného plátu, který je uprostřed oblouku horizontálně rozšířen. Mají obdélný průřez a po vnějším obvodu otvory pro podkováky. Ukončení oblouků může mít podobu trojúhelníkovitého trnu až 20 mm vysokého (obr. 15:2) nebo hranolovitého výstupku (obr. 15:3-7).

Důležitým nálezem souvisejícím s chovem koní je hřeblo (obr. 15:9)[73]) získané při výzkumu ZSO Kravín v letech 1965–67. Analogický předmět byl získán při archeologickém výzkumu Tábora.[74]) Podobně také podkovy mají své analogie na nedalekých středověkých lokalitách, např. v Sezimově Ústí.[75])

Zbraně – lov. Jako zbraní bylo možno, z námi získaného inventáře, využít i některých řemeslnických předmětů (nože, sekáče apod.) Ze speciálních předmětů, sloužících k lovu či k boji, byl nalezen jeden hrot kopí (obr. 11:3),[76]) k němuž se zatím nepodařilo zjistit analogický předmět z nejbližšího okolí, a tři šipky do samostřílů (obr. 10:14-16).[77]) Typo-

[70]) Rovné držadlo, dlouhé 240 mm kruhového průřezu o průměru 20 mm, přechází v rozšířenou lopatkovitou část, opracovanou do plochého kosočtverečného tvaru s rovnou spodní plochou. Lopatka má délku 40 mm, šíři 40 mm a směrem ke spodní ploše se z původní síly násady zužuje na 8 mm. Vyřezáno z jednoho kusu dřeva.
[71]) Richter, Hradišťko, s. 193, obr. 139/5.
[72]) Drda, Archeologický výzkum města Tábora, obr. 14.
[73]) Bylo vyrobeno ze dvou částí: ze železného držadla s pravoúhle odsazenými rameny, jimiž bylo připevněno k pracovní části, a vlastního hřebla, vyrobeného z jednoho kusu obloukovitě zahnutého plátu železa, které má oba okraje pilovitě prořezány. Zachovaná délka činí 170 mm, průměr hřebla je 35 mm.
[74]) Drda, Archeologický výzkum města Tábora, obr. 13.
[75]) Drda, HT 1, 1978, s. 15, 23, obr. IV/1, 3, 5–10, 12, obr. VII/1–2.
[76]) Kopí má výraznou uzavřenou tulej a malý listovitý hrot. List má dobře patrnou špici, boky pravidelně zaobleny a podle rentgenového snímkování je patrné, že byl list skován ze dvou plátů železa a směrem od tuleje k hrotu probíhalo po obou stranách žebro, dnes téměř úplně setřené. Délka předmětu 183 mm, délka listu 61 mm, max. šíře 42 mm, max. síla 13 mm.
[77]) Všechny exempláře měly tulejkovité nasazení na ratiště. Vlastní šipka má kosočtverečný plochý nebo čtvercový průřez. Dosahovaly délky 75–110 mm.

logicky i rozměrově analogické předměty byly získány z Kozího hrádku[78]) a Sezimova Ústí.[79])

Odpadní materiály a suroviny. Na zaniklé středověké vesnici Potálov bylo v roce 1981 z objektu č. 1 a jeho bezprostředního okolí získáno 57 kusů železných strusek, po jejichž analýze bylo stanoveno, že se jedná o kovářský odpad, vzniklý roztavením okují a slinováním křemičitých a jiných složek.[80])

K výrobní činnosti mohly sloužit také suroviny nalezené v přímé souvislosti s řemeslnou výrobou. Je to především objevení 6 kusů hrudek kaolínu, skladovaného v objektu č. 3 Potálov 1981, jehož přesnou funkční interpretaci nebylo možno provést, ale bylo poukázáno na možnost užití kaolínu při práci se železnými předměty.[81]) Původ suroviny je pravděpodobně v blízkém okolí. Nejbližší ložiska se nacházela u Sudoměřic u Bechyně, Božetic aj.[82]) Na téže lokalitě byly nalezeny další suroviny, a to především železité pískovce a břidlice. Podle provedených analýz by mohly být železité pískovce využívány jako chudá železná ruda, ale železitá břidlice, která má již podstatnější podíl železa, je bezpečně železnou rudou. Oba materiály nelze přesně provenienčně lokalizovat, ale mohlo jít o naleziště poblíž Chýnova.[83]) Výskyt této suroviny na lokalitě nebyl doposud uspokojivě vyřešen, neboť v souvislosti s předpokládanou prací v objektu č. 1 Potálov 1981 asi využívána nebyla, protože zde šlo o kovářskou řemeslnou činnost, čemuž odpovídají jak analýzy získaných strusek, tak archeologické nálezy.

Způsob života z hlediska obživy a životního prostředí dokreslují nálezy osteologického materiálu a rostlinné zbytky. Osteologický materiál je zatím zastoupen ve velmi malém množství, a to především ve zlomcích kostí drobného zvířectva a ptactva. Podrobný rozbor rostlinných zbytků získaných ze studní ZSO Kravín a Potálov je publikačně připravován (E. Opravil, expozitura AÚ ČSAV Opava).

4. Závěr

Při hodnocení současného stavu poznání materiálu pocházejícího ze čtyř zkoumaných ploch zaniklých středověkých vesnic druhé poloviny 14. až první poloviny 15. století na Táborsku je patrné, že největší soubor tvoří pozůstatky stavebního materiálu a základního vybavení domu,

78) Drda, AR 30, 1978, s. 397, 402, obr. 2/5.
79) Drda, HT 1, 1978, s. 16, 24, obr. VIII/8, 10, 13, 14, 17, 20.
80) Krajíc – Eisler – Soudný, Aplikace prospekčních metod a počítačové grafiky (v tisku).
81) Tamtéž.
82) Čech, Geologické a mineralogické poměry, s. 33.
83) Krajíc – Eisler – Soudný, Aplikace prospekčních metod a počítačové grafiky (v tisku).

tj. především keramiky. Na všech lokalitách je doloženo využívání stavebního kamene, keramiky, železných předmětů a dostupného pojícího materiálu (jíl, hlína). V jednom případě bylo k pojení použito malty. Ze dvou zkoumaných ploch byly získány pozůstatky dřevěných nadzemních konstrukcí objektů.

Zemědělství je reprezentováno nálezy pěti předmětů, které sloužily především k obdělávání a úpravě půdy (radličky, motyka) nebo k činnosti s pěstováním přímo související (hrábě).

Řemeslo zastupuje sice nejméně šestnáct předmětů, ale při vydělení souboru deseti klínů, které mohly plnit funkci víceúčelovou (řemeslné, ale i stavební úpravy), zůstávají ještě dva předměty, jejichž činnost mohla souviset i se zemědělstvím (brousek, babka). Zbývající tři speciálně řemeslné předměty (dláto, nebozez, kleště) dokládají možnost domácí řemeslné činnosti. V jediném případě je nález nástroje doložen v objektu vykazujícím speciální výrobní činnost (kleště). Na význam využívání koňské síly ukazují nálezy deseti podkov a jednoho hřebla. Železné předměty, které mohly být používány k lovu nebo přímo v boji, jsou doloženy zatím ve čtyřech exemplářích (šipky, hrot kopí).

I nekeramické materiály (podle shora uvedených analogií u předmětů) vykazují podobnosti s předměty získanými archeologickými výzkumy v Sezimově Ústí, na Kozím hrádku a v Táboře, a proto je nutno otázky vztahu středověké vesnice a městského či jiného střediska, ale i problematiku přesnějšího datování jednotlivých objektů a lokalit zaniklých středověkých vesnic na Táborsku podrobit dalšímu srovnávání a mnohooborovému výzkumu.

Obrazová část textu

1. Mapa okresu Tábor se zakreslením lokalizovaných a archeologicky zkoumaných zaniklých středověkých vesnic spolu s vyznačením míst povrchových sběrů a náhodných nálezů z 13.–16. století (s výjimkou měst, hradů a tvrzí). Stav k 1. 4. 1983: a–povrchové sběry a náhodné nálezy, b–archeologicky zkoumané ZSO, c–lokalizované ZSO, d–lokalizovaná, zatím blíže neurčená zaniklá vesnice. 1–Borovice, 2–Čabel, 3–Dráchov, 4–Dražice, 5–Dražičky, 6–Drhovice okolí, 7–Samota Časenský (dvůr Bořichov), 8–Hlavatce, 9–Hoštice, 10–Horky u Tábora, 11–Hroby, 12–Chrbonín okolí, 13–Chýnov, 14–Kavčí, 15–Kášovice, 16–Košice–Habří, 17–Kravín, 18–Kříženec okolí, 19–Leština, 20–Lipí, 21–Malšice, 22–Nedvědice, 23–Nový Kostelec, 24–Planá n. L., 25–Pořín, 26–Potálov, 27–Radimovice u Želče, 28–Rodná, 29–Rybova Lhota, 30–Řevnov, 31–Sedlec–Lhota Samoty, 32–Sezimovo Ústí II okolí, 33–Skalice, 34–Smolín, 35–Strakačov, 36–Veselí–Mezimostí, 37–Vlkov I pískovna, 38–Vlkov II Horusice pískovna, 39–Vřesce, 40–Výrec, 41–Třebějice, 42–Zvěrotice, 43–Želeč.

2. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Objekty zkoumané v sezónách 1973–74 (obj. 1 a 2), v roce 1981 (studna u obj. 2) a v roce 1980 (obj. 1 a 2): a–sklon terénu, b–na sucho ložené kamenné plenty, c–linie stěny, vymezená cihlami, d–předpokládané průběhy částí objektů, e–kámen, f–dlážděná plocha, g–rozsah destrukce v objektu, J–jáma, K–kůlová jáma, T–topeniště, S–studna.

3. Zaniklé středověké vesnice Potálov, k. ú. Čenkov u Malšic (plocha 1. parcely, zkoumané v roce 1981) a Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor (plocha zkoumaná v sezóně 1965–67). a–kamenné zdi, b–sklon terénu, c–plocha, vymezená kameny, d–negativ průběhu stěn objektu, J–jáma, K–kůlová jáma, P–pec, S–studna, T–topeniště.

4. Půdorysy a řezy zkoumanými studnami. 1–studna u objektu č. 2 Kravín 1973–74 (první polovina 15. století), 2–studna u objektu č. 1 Potálov 1981 (druhá polovina 14. století), 3–studna ze 13. století na ploše ZSO Kravín 1980; a–předpokládaný průběh stěn, b–sklon terénu, c–kámen.

5. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Stavební materiál z pálené hlíny – cihly (č. 1, 5), formovky (č. 2, 3) a dlaždice (č. 4).

6. Zaniklá středověká vesnice Potálov, k. ú. Čenkov u Malšic, okr. Tábor. Stavební prvky nadzemních konstrukcí objektu, tesané trámy ze srubové konstrukce (č. 1–3), získané z objektu č. 2 – studny. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Předměty, získané výzkumem studny u objektu č. 2 Kravín 1973–74 v roce 1981 – mísidlo (č. 4) a část pracovního mechanismu – rumpálu? (č. 5).

7. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Předměty, získané výzkumem studny v roce 1981 – pracovní část hrabí (č. 1) a dno vědra (č. 2). Ukázka jednoho ze 6 zlomků klenebních žeber, získaných ze zkoumaných ploch (č. 3).

8. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Pojící a konstrukční stavební kovové předměty – hřeby (č. 1–13) a skoby (14–17).

9. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Kovové předměty – „U" skoby (č. 1, 2), petlice (č. 3–5), oka s trnem (č. 6, 7), klíče (č. 8–10), visací pružinový zámek (č. 11), háček (č. 12), zlomky nožů (č. 13–17), kroužky z kování (č. 18–21).

10. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Kovové předměty – klíny (č. 3–8), dláto (č. 9), kovadlinka (č. 12), šipky do kuší (č. 14–16), funkčně blíže neurčené předměty (č. 10, 11, 13).

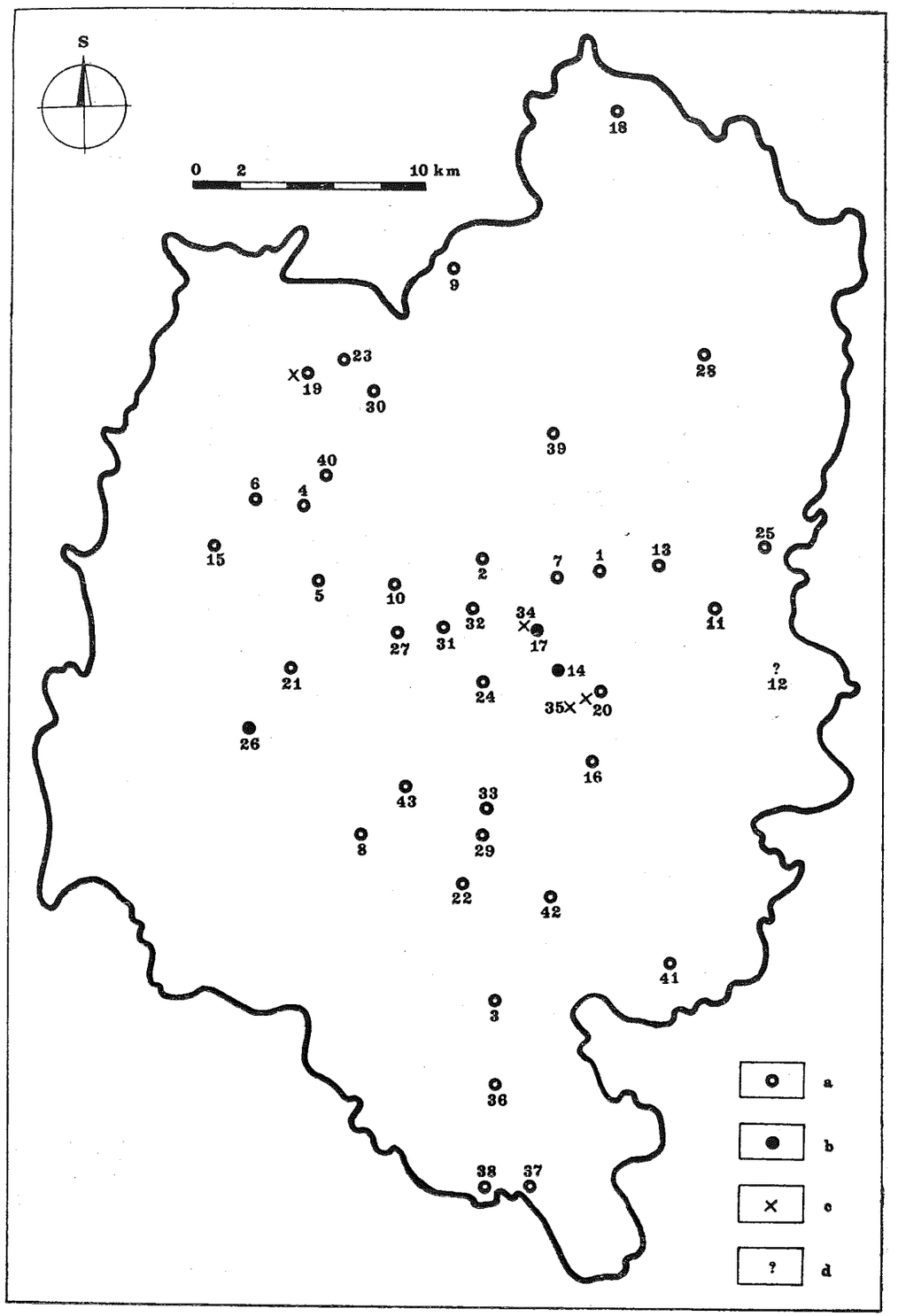
11. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Kovové předměty – kleště (č. 2), hrot kopí (č. 3), kopinaté radličky (č. 4–6). Zaniklá středověká vesnice Potálov, k. ú. Čenkov u Malšic, okr. Tábor. Kovové předměty – kleště (č. 1).

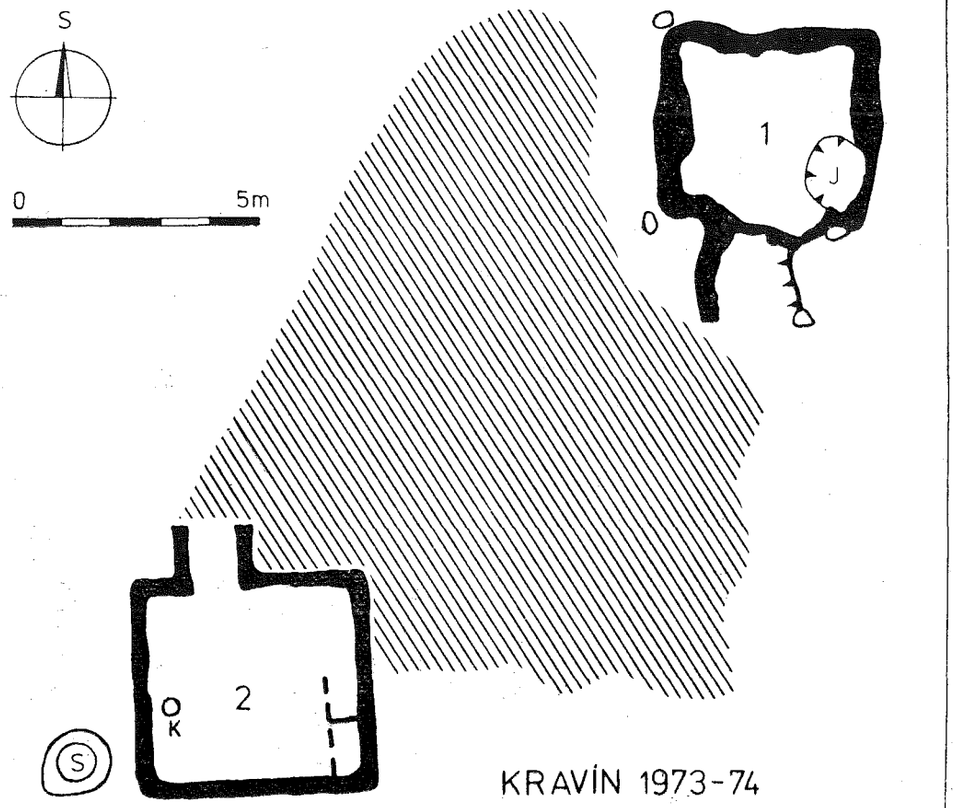
12. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Keramika počátku 15. století – kuchyňská a stolní (č. 3–6), zásobní tvary – tzv. zásobnice (č. 1), výzdoba gotickou minuskulou na hrncovité nádobě (č. 2).

13. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Zásobní tvary tenkostěnné keramiky počátku 15. století (č. 1–2) a výběr z výzdobných prvků na kuchyňské a stolní keramice (č. 3).

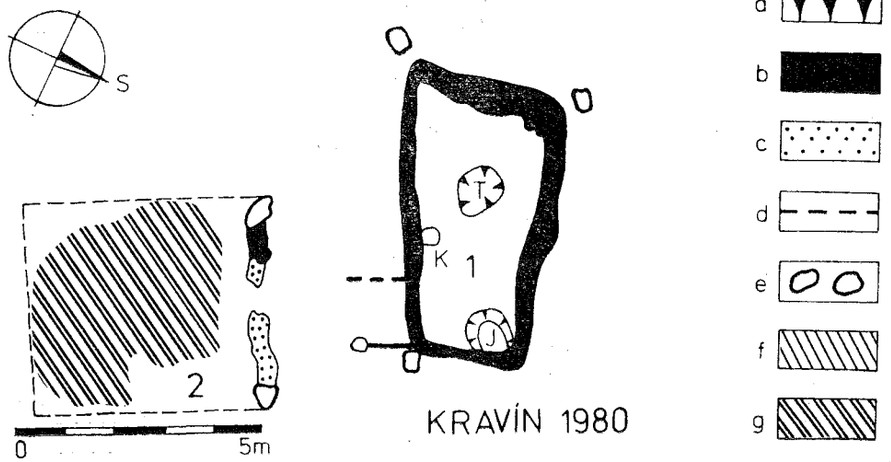
14. Zaniklé středověké vesnice Kravín, k. ú. Turovec, Kavčí, k. ú. Planá n. L., a Potálov, k. ú. Čenkov u Malšic. Půdorysné zaměření vesnic s vyznačením středověkých objektů; abstrahováno od nepravidelností v terénu blíže neurčitelných, cest, recentních zásahů atd. Z generalizovaného je patrná rozptýlená zástavba u vesnice Kravína. U Kavčí a Potálova jde o návesní typ: a–středověké objekty, b–archeologicky zkoumané objekty.

15. Zaniklá středověká vesnice Kravín, k. ú. Turovec, okr. Tábor. Kovové předměty – motyka (č. 1), části podkov (č. 2–7), nebozez (č. 8), hřeblo (č. 9).

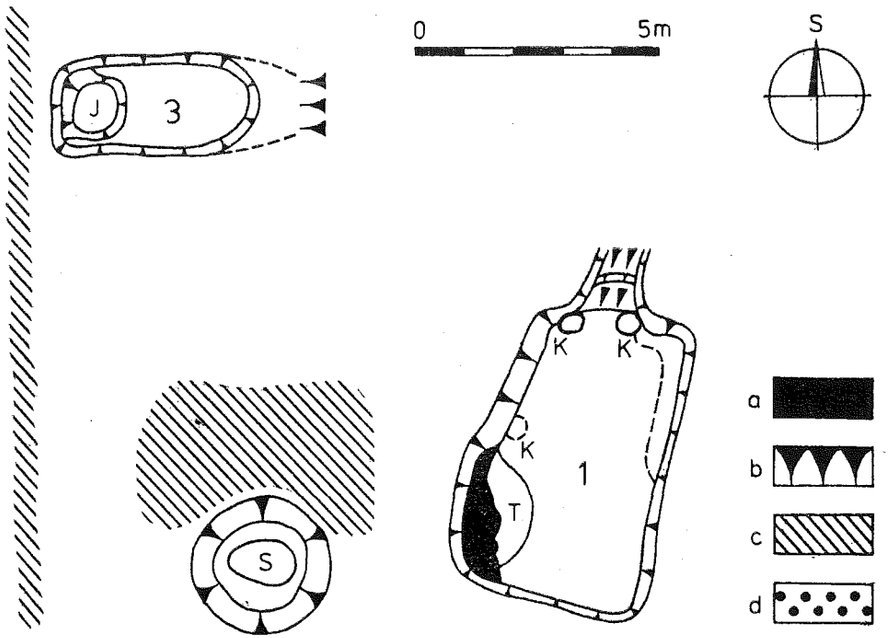

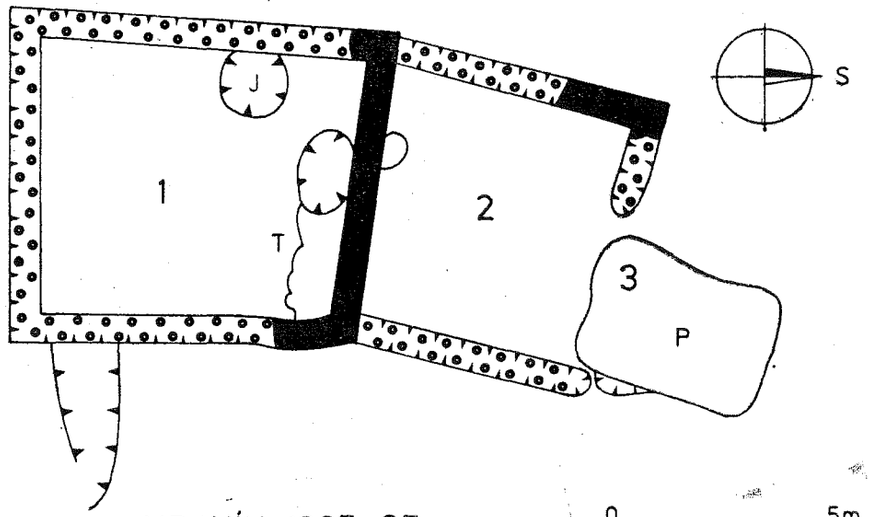
KRAVÍN 1973-74

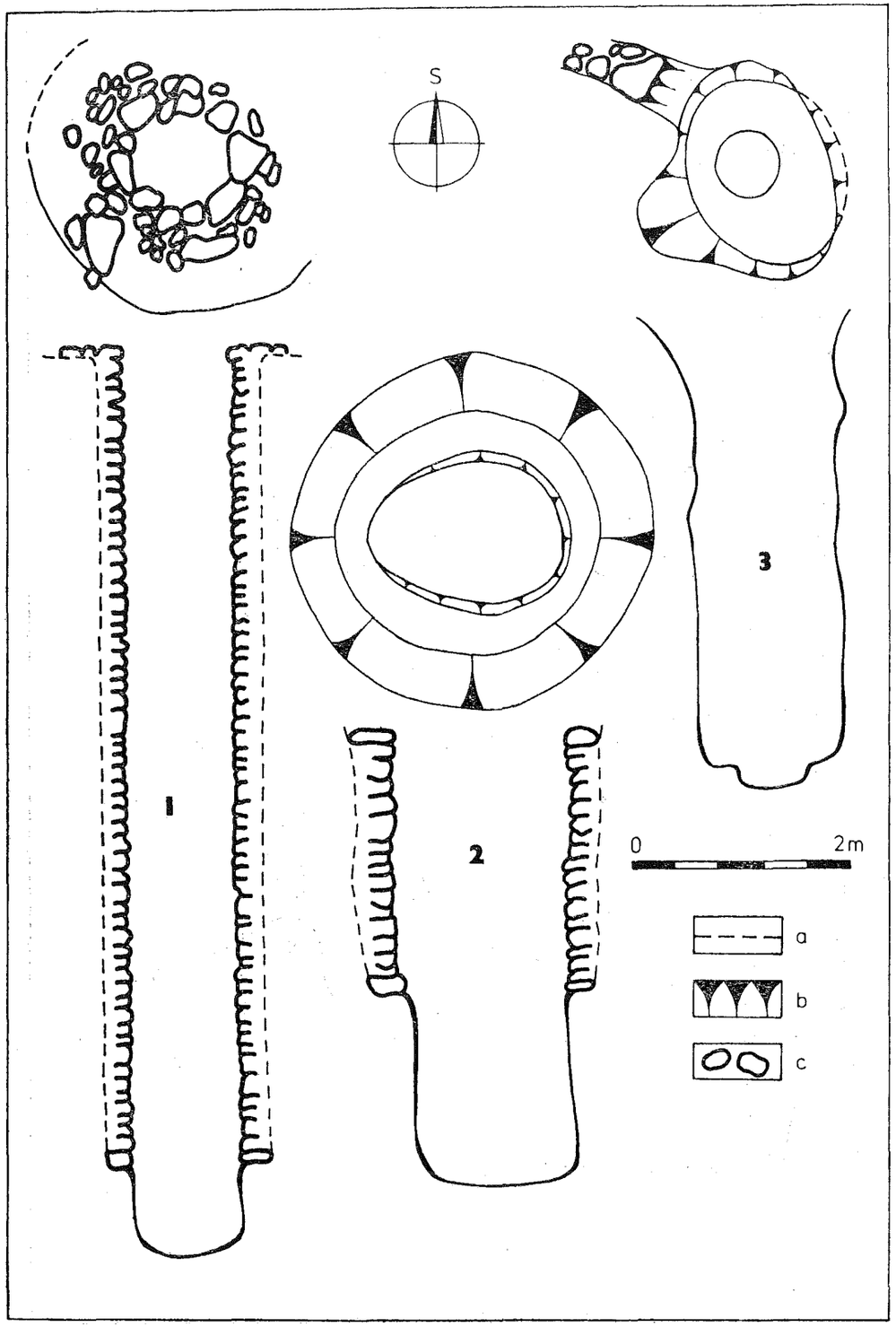
KRAVÍN 1980

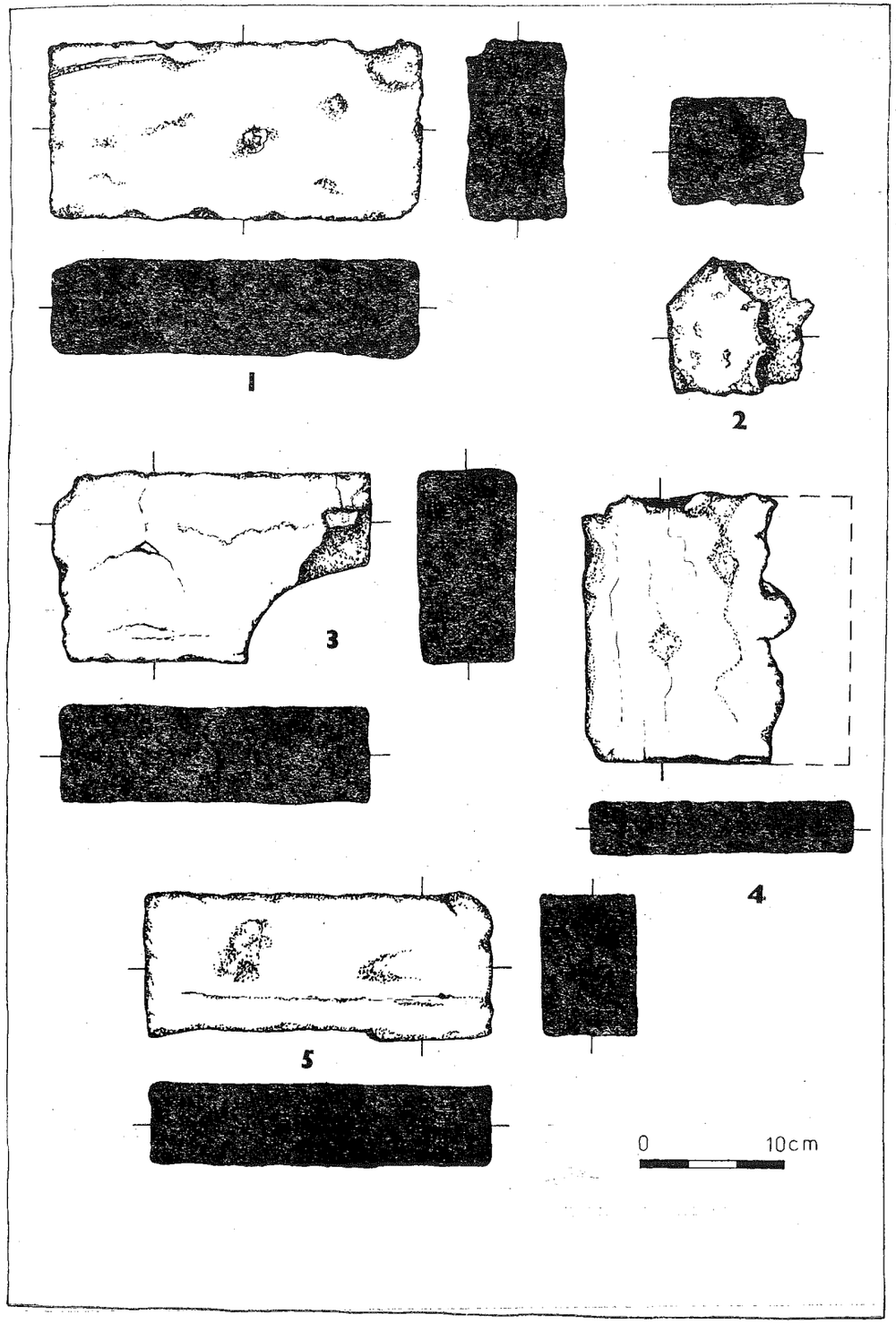

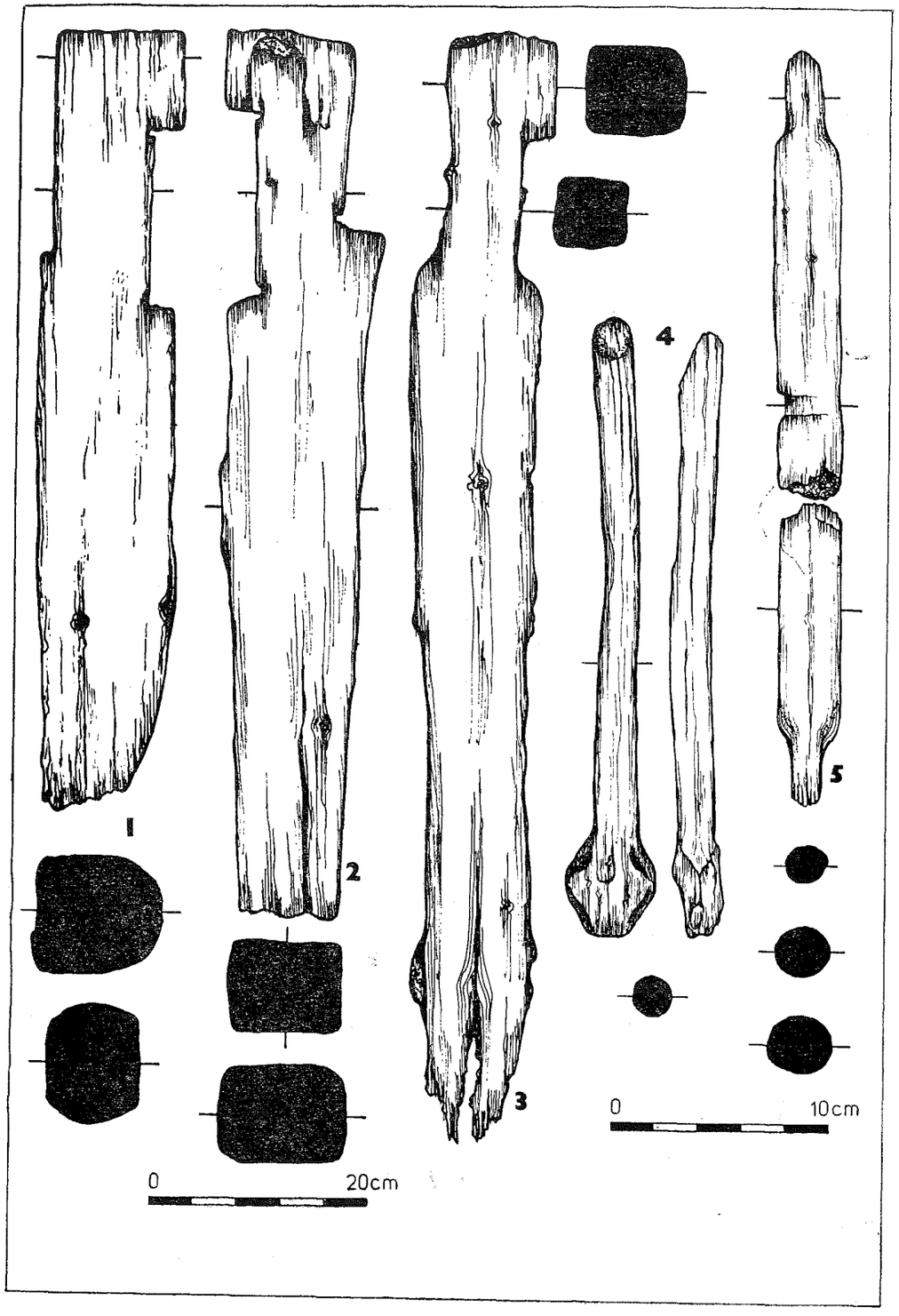
POTÁLOV 1981

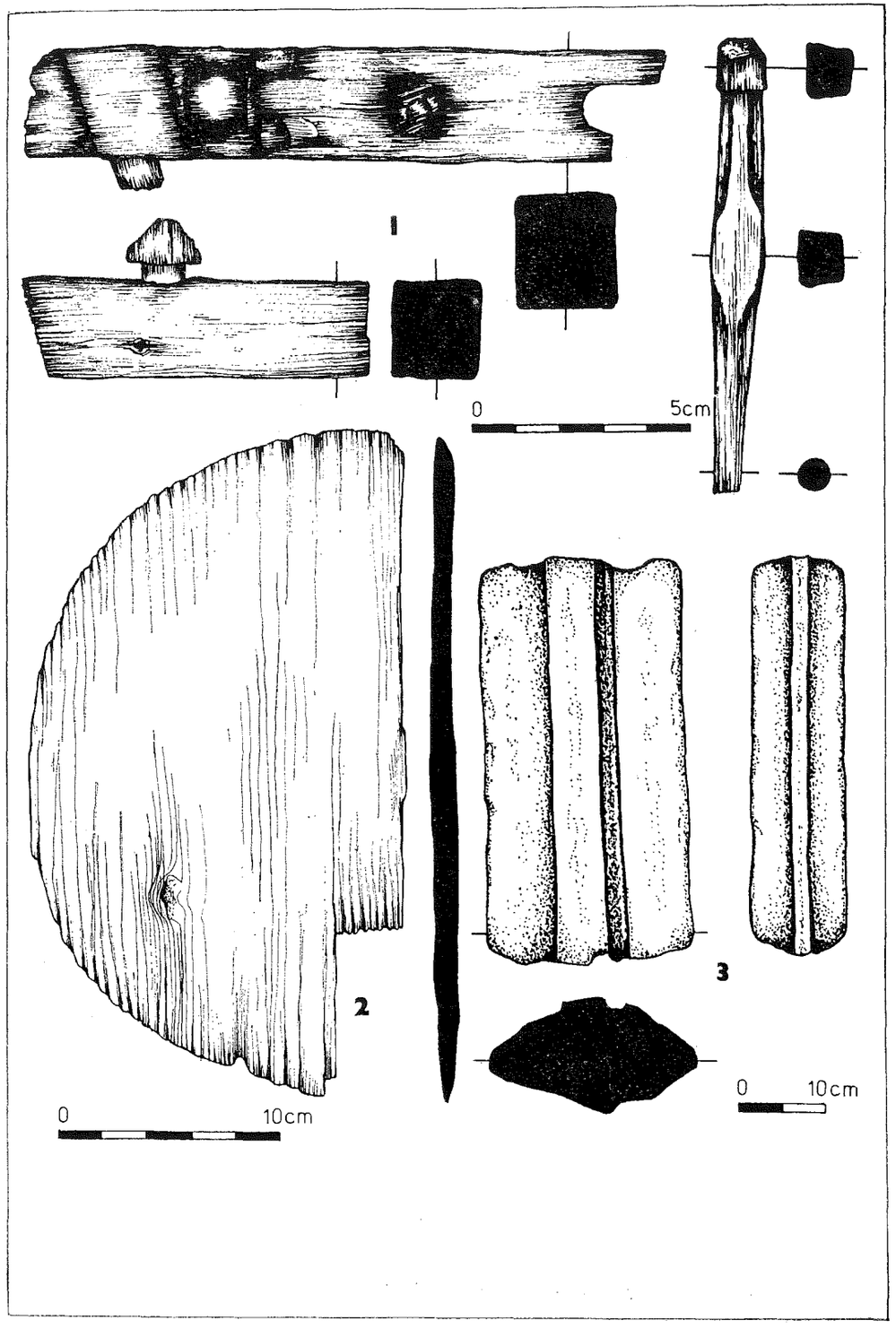

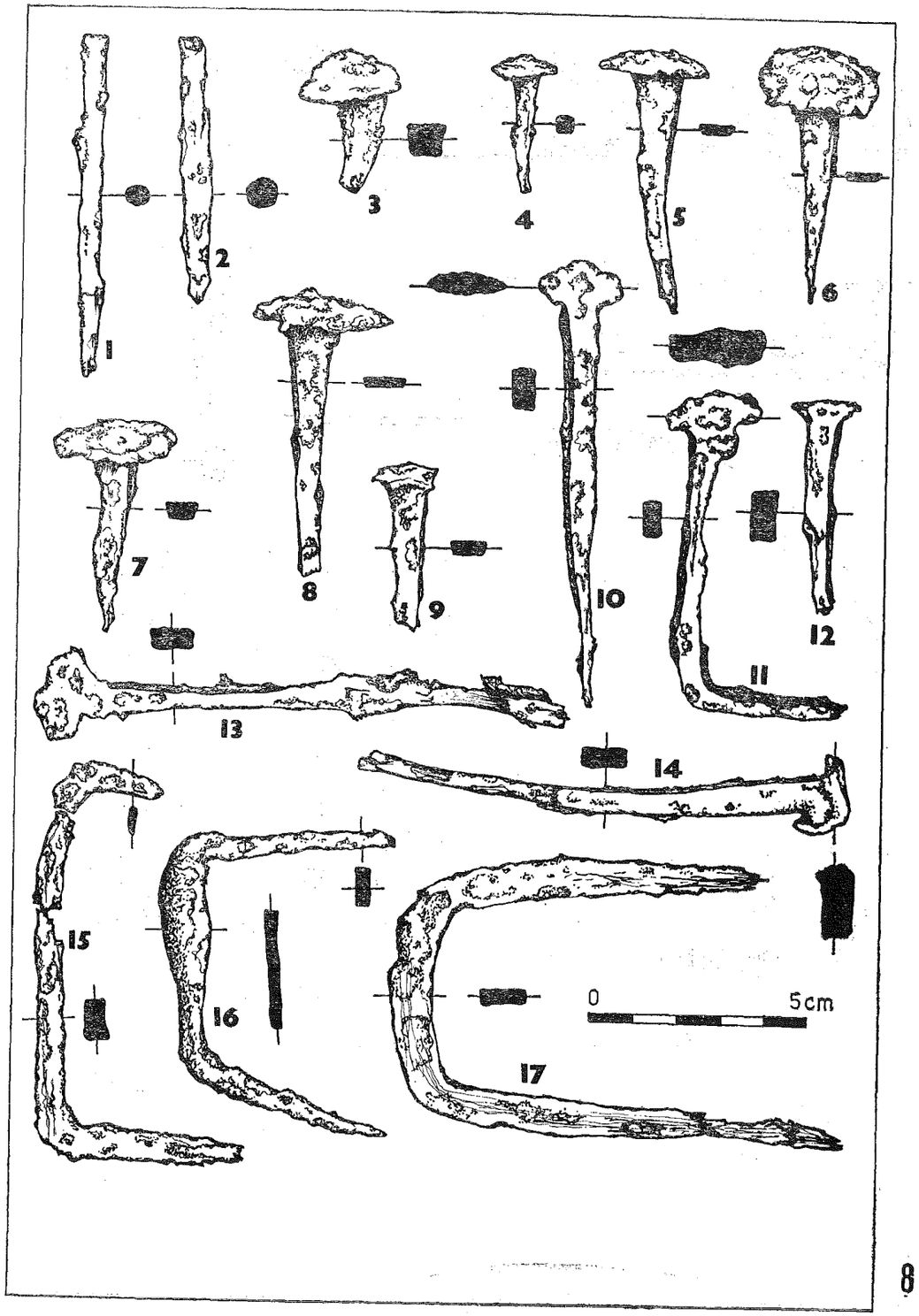
KRAVÍN 1965-67

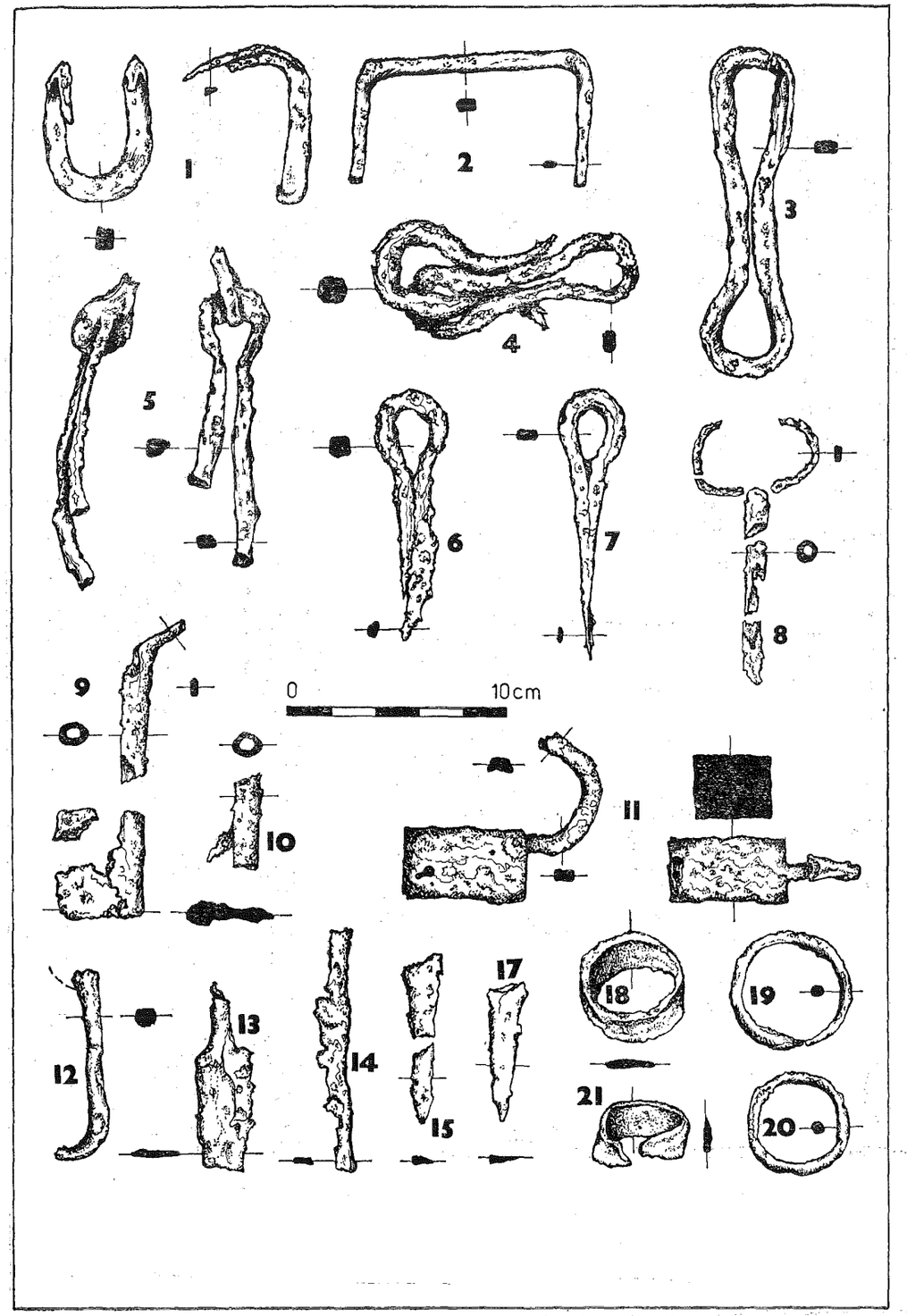

S
1
2
3
0
2m
a
b
c

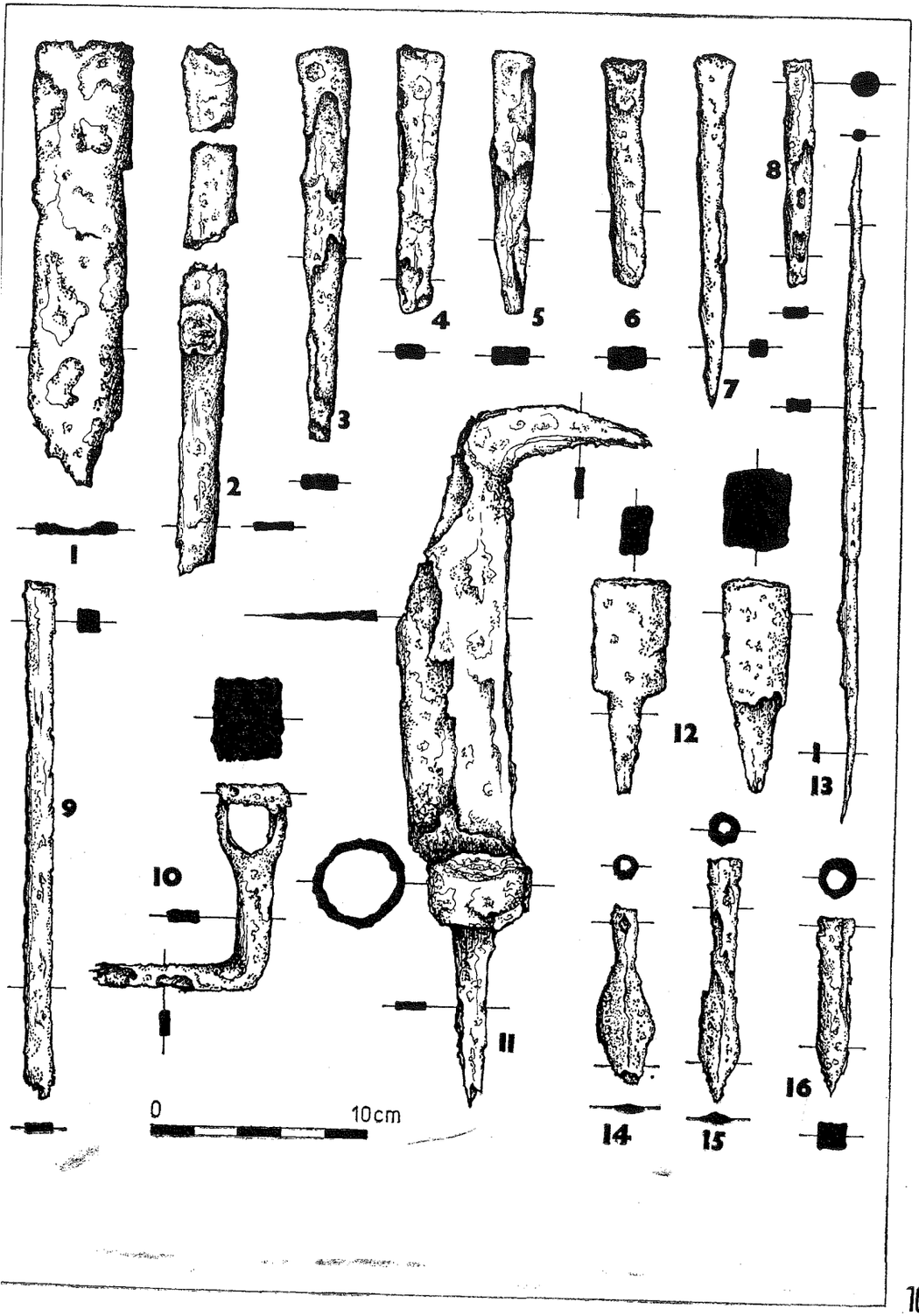

1
2
3
4
5
0
10cm

1
2
3
4
5
0
20cm
0
10cm

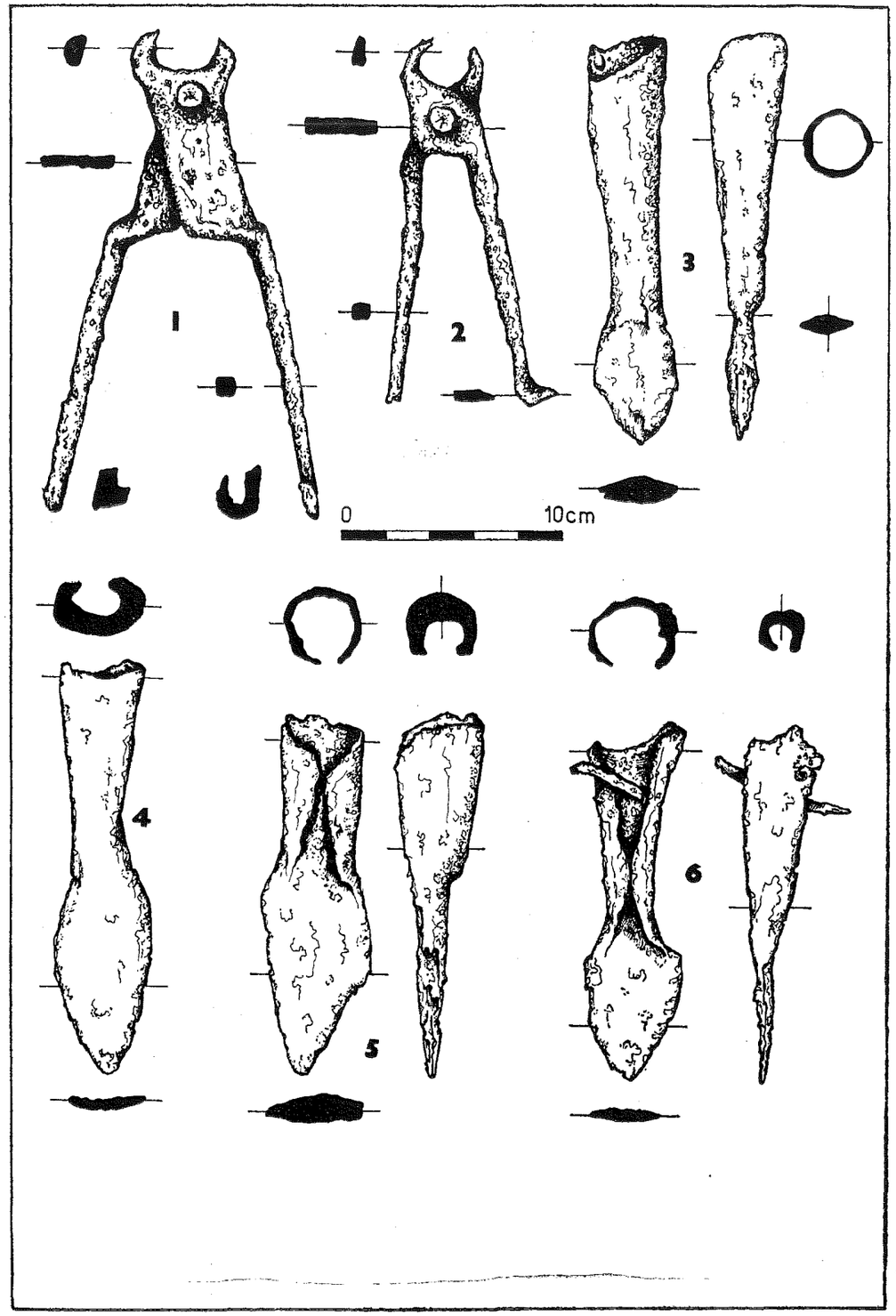

1
0
5cm
2
0
10cm
3
0
10cm

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
0
5cm

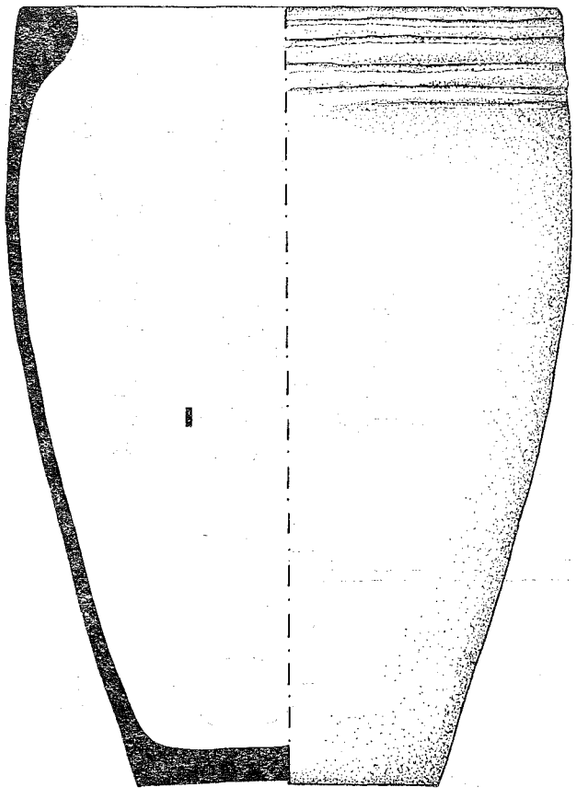

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
17
18
19
21
20
0
10cm

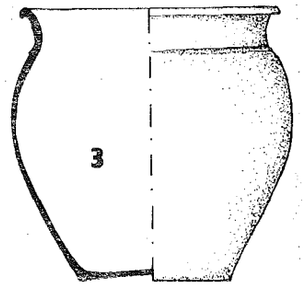
10

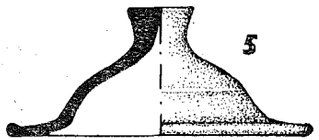
11

1
0
20cm

2
0
5cm

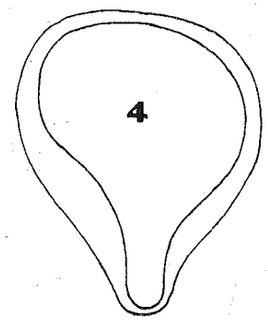

3

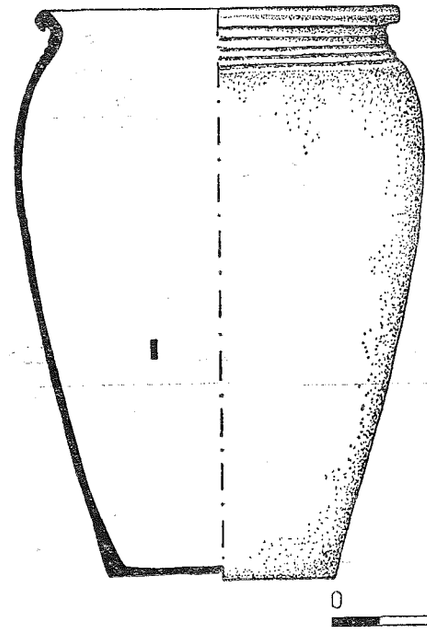

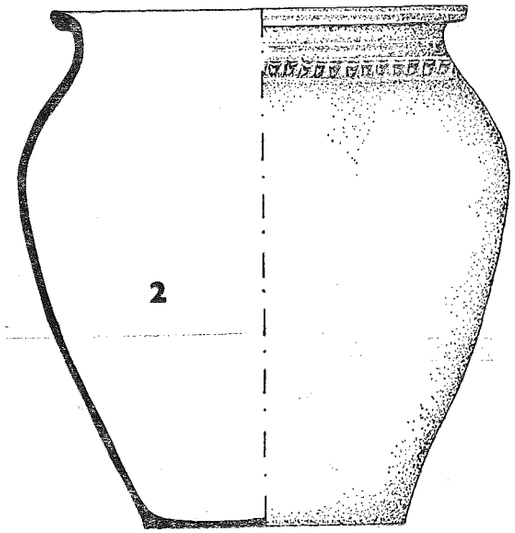

5

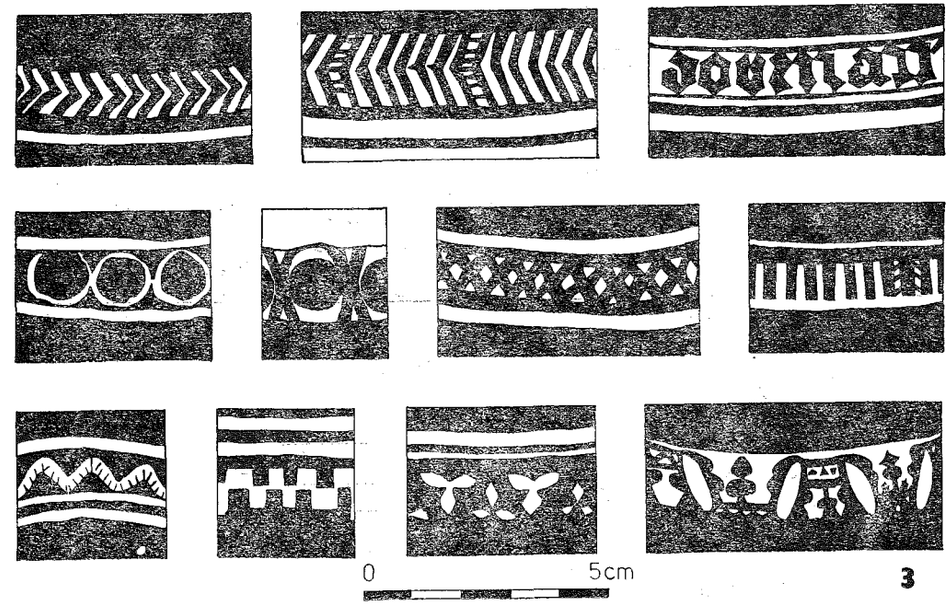

6

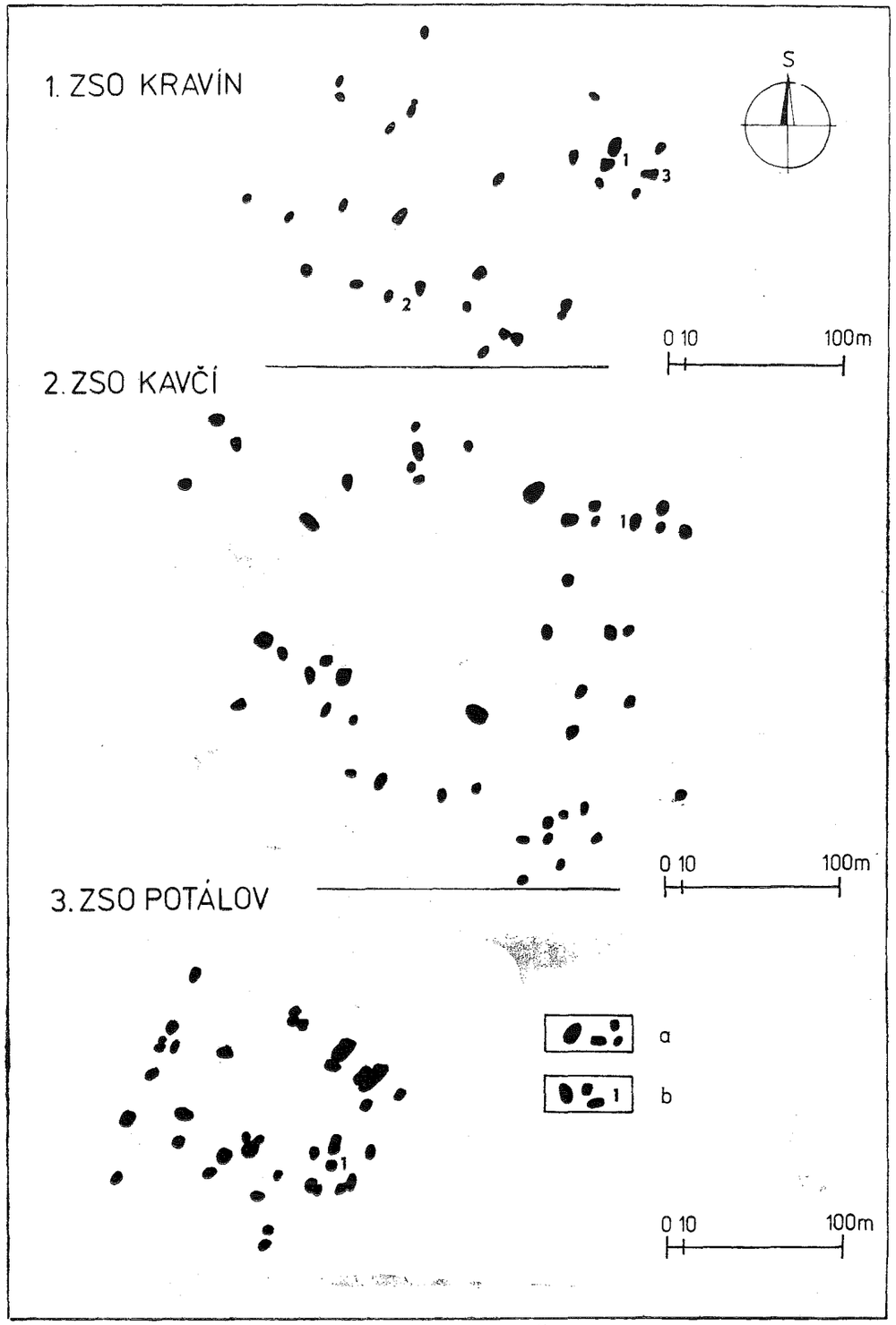

10cm
0

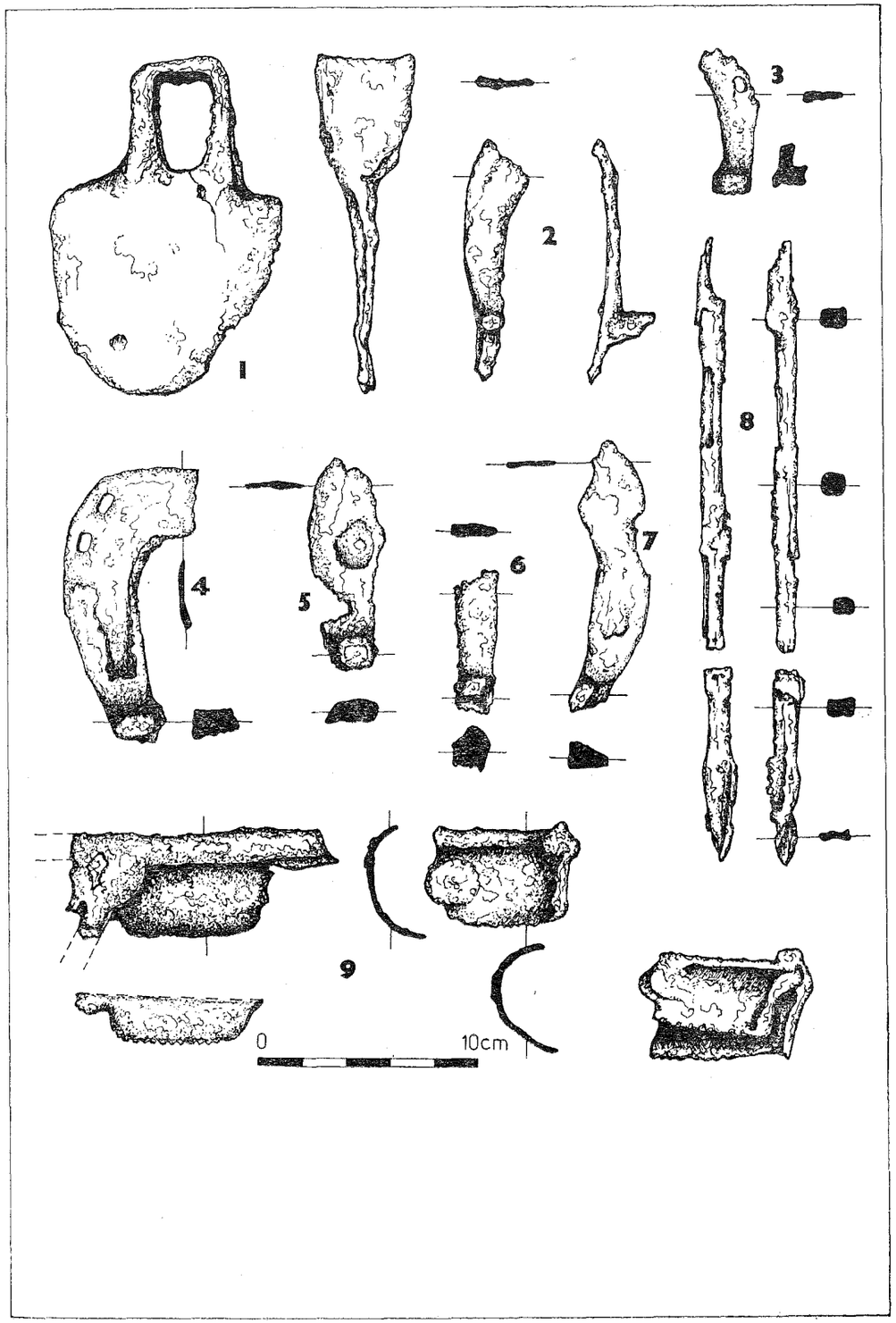

4

1

2
0
20cm

0
5cm
3

1. ZSO KRAVÍN
S
1
2
3
0 10 100m
2. ZSO KAVČÍ
1
0 10 100m
3. ZSO POTÁLOV
1
a
b
0 10 100m

1
2
3
4
5
6
7
8
9
0 10cm

Der gegenwärtige Forschungsstand zur materiellen Kultur des mittelalterlichen Dorfes im Taborer Gebiet

Rudolf Krajíc

Vor zwanzig Jahren wurde die systematische archäologische Erforschung von Wüstungen im Taborer Gebiet aufgenommen. Sie konzentrierte sich seither vor allem auf die sogenannten hussitischen Dörfer, d. h. jene Dörfer, die in der Literatur direkt im Zusammenhang mit der revolutionären Hussitenbewegung angeführt werden. Bisher wurden durch Terrainforschung sieben dieser Dörfer genau lokalisiert und zeichnerisch dokumentiert (Bild 14), für vier konnte eine annäherned Lokalisierung durchgeführt werden und in drei wurden archäologische Grabungen vorgenommen (Kavčí, Kravín, Potálov). In den Jahren 1965 bis 1981 wurden in diesen Wüstungen Bauten aus der zweiten Hälfte des 14. und der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts sowie ein Brunnen aus dem Ende des 13. bzw. der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert untersucht.

Nach dem gegenwärtigen Kenntnisstand kann vorläufig zusammengefaßt werden, daß das grundlegende Wohnelement ein Grubenhaus mit einer 100 bis 150 cm tiefen Ausschachtung war (Bild 2–3, Obj. 1). Der unter dem Bodenniveau liegende Teil hatte die Form einer quadratischen oder rechteckigen Grube. Die Grundmauern des Hauses bestehen aus Steinen, die ohne Verwendung von Mörtel aufgeschichtet wurden. Bisher konnte nur in einem einzigen Fall ein mit Mörtel verbunderer Steinmauerbau belegt werden. Auf zwei erforschten Flächen wurden Überreste hölzerner Oberflächenkonstruktionen gesichert. Mit Stufen versehene oder schräg abfallende Kellerhälse bildeten den Hauseingang. Zur Grundausstattung des Hausinneren gehörten eine Feuerstätte, Vorratsgruben und zum Teil weitere Lagerräume. Bei den Wohnbauten wurden gewöhnlich Brunnen angelegt (Bild 4), die manchmal ganz oder teilweise mit Steinen eingefaßt waren; der Bereich um den Brunnen war gepflastert. Jede Siedlungseinheit wurde gewöhnlich durch Wirtschaftsgebäude ergänzt, die entweder getrennt vom Haus errichtet oder direkt an das Haus angebaut waren (Bild 2: Potálov 1981, Obj. 3, Kravín 1965–1967, Obj. 2; Bild 3: Kravín 1980, Obj. 2).

Unter den Geräten und Werkzeugen ist die Landwirtschaft bisher mit fünf Funden ganzer Gegenstände vertreten. Es handelt sich dabei um drei lanzenförmige Pflugscharen (Bild II/4–6), eine Hacke (Bild 15/1) und einen Rechen (Bild 7/1). Das Handwerk ist mit mindestens 16 Gegenständen vertreten, darunter 10 Keile (Bild 10/3–8), die verschiedenen Zwecken dienen konnten. Zwei Gegenstände konnten auch in der Landwirtschaft Verwendung finden – ein Schleifstein und ein kleiner Amboß (Bild 10/12). Die restlichen vier Handwerksgeräte – ein Meißel (Bild 10/9), ein Bohrer (Bild 15/8) und zwei Zangen (Bild 11/1–2) – belegen die Möglichkeit häuslicher Handwerkstätigkeit. Nur in einem einzigen Falle ist der Fund eines Werkzeuges, das auf eine spezielle Produktionstätigkeit hinweist, am Ort der handwerklichen Arbeit, nämlich in einer Schmiede, belegt (eine Zange in Potálov 1981, Obj. 1). Auf die Bedeutung der Nutzung von Pferden deutet der Fund von 10 Hufeisen (Bild 15/2–7) und einem Striegel (Bild 15/9) hin. Eiserne Bestandteile von Gegenständen, die zur Jagd, aber auch zum Kampf dienen konnten, wurden in vier Exemplaren nachgewiesen – drei Pfeile (Bild 10/14–16) und eine Lanzenspitze (Bild 11/3).

Der gegenwärtige Forschungsstand zur materiellen Kultur des mittelalterlichen Dorfes von der zweiten Hälfte des 14. bis in die erste Hälfte des 15. Jahrhunderts im Taborer Gebiet belegt starke Ähnlichkeiten, aber darüber hinaus auch Zusammenhänge und Verbindungen mit den nahegelegenen Ortschaften Sezimovo Ústí, Tabor, Kozí hrádek usw. In Zukunft müssen daher die Beziehungen der mittelalterlichen Dörfer zu städtischen und anderen Zentren, aber auch die Problematik einer genaueren Datierung der einzelnen Bauten in den mittelalterlichen Wüstungen des Taborer Gebietes einer komparativen und interdisziplinären Forschung unterzogen werden.

GEOGRAFICKO - POLITICKÝ HORIZONT KRONIKÁŘŮ DOBY HUSITSKÉ

Petr Čornej

Po dlouhá léta sledovala česká historiografie vztahy mezi husity a okolním světem téměř výhradně z jednoho zorného úhlu. Pochopitelná touha prokázat evropský význam husitské revoluce vedla badatele k úsilí zachytit odezvu husitských Čech v sousedních i vzdálenějších oblastech. V tomto směru se nijak podstatně nelišili historikové akcentující národní hledisko[1]) od marxistického dějepisectví, hledajícího a nacházejícího ve vzpourách a bouřích vybuchujících pod vlivem husitství shodné či alespoň podobné sociální a hospodářské kořeny.[2]) V průběhu řady desetiletí vzniklo množství studií zabývajících se ohlasem husitství v Německu, Polsku, Uhrách, Moldávii, na Ukrajině, v rakouských zemích,

[1]) Nejvýrazněji z historiků 19. století F. Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III, 4. vyd., Praha 1894, s. 156–164. Velmi podobné stanovisko nalézáme u mladého J. Pekaře, Čechové jako apoštolé barbarství, Praha 1897, s. 4. Dále kupř. K. Krofta, Hnutí husitské po stránce sociální a národnostní, in: Duchovní odkaz husitství, Praha 1946, s. 115–117; týž, Žižka a husitská revoluce, Praha 1936, s. 175–184.

[2]) J. Macek, Husitské revoluční hnutí, Praha 1952, s. 166–168; F. Graus, Krize feudalismu ve 14. století, SH 1, 1953, s. 118–121. Velmi silná je tato tendence ve sborníku Mezinárodní ohlas husitství, Praha 1959. Etapa bádání, která proběhla v padesátých letech, se vyznačovala snahou doložit vliv husitství v cizině téměř za každou cenu, takže v některých otázkách docházelo ke zkreslením, jež další výzkum musel korigovat. Srov. kupř. interpretaci povstání Spytka z Melsztyna v knize J. Macka, Husité na Baltu a ve Velkopolsku, Praha 1952, s. 103–109. Odlišný výklad podala A. Sochacka, Konfederacja Spytka z Melsztyna z 1439 r. Rozgrywka polityczna czy ruch ideologiczny? Rocznik Lubelski 16, 1973, s. 41–65.

v Benátkách,[3]) ale též ve sféře vojenské,[4]) literární[5]) a v poslední době dokonce i v evropském malířství 15. věku.[6]) Nápadně menší prostor, snad z obav, že by výsledný obraz postrádal zářivých barev, byl věnován opačné a neméně důležité vazbě, totiž problému, co věděl husitský člověk o soudobém křesťanském světě a do jaké míry se ho dotýkalo evropské politické a myšlenkové dění.[7])

Takto pojatý okruh otázek je však příliš široký a v současnosti těžko řešitelný. Proto se předložený příspěvek zaměřuje na předstupeň celé složité problematiky a pozornost koncentruje výlučně na horizont (dá se též říci obzor) husitského člověka. Co se pod tímto termínem, resp. jeho synonymem skrývá? Stručně řečeno jde o prostorové, dobové a věcné hranice událostí, o které se lidé v husitských Čechách zajímali.[8]) Pojem horizont není tedy totožný se zeměpisnými znalostmi, jež bývaly zpravidla širší, než se jeví z pramenů, vypovídajících obvykle pouze o určitých stránkách života. Bližší poznání formulovaného problému má

[3]) J. Macek, K ohlasu husitství v Německu, ČSČH 4, 1956, s. 189–207; L. Hosák, Ohlasy husitství v Rakousku, tamtéž, s. 481–490; J. Mikulka, Husitské revoluční hnutí a Polsko, in: Češi a Poláci v minulosti I, Praha 1964, s. 119–199; J. Macůrek – M. Rejnuš, K otázce spisovné češtiny v Polsku v 15. a počátkem 16. století, Slovanské historické studie 4, 1961, s. 163–262; J. Macůrek, Po stopách spisovné češtiny v jihozápadní Ukrajině koncem 14. a v první polovině 15. století, in: F. Wollmanovi k 70. narozeninám, Praha 1958, s. 42–63; B. Varsik, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, Bratislava 1965; J. Bartl, Slovensko a husitské revolučné hnutie, HT 4, 1981, s. 131–136; B. Zane, Některé poznámky o stycích mezi Benátkami a husitskými Čechami, HT 4, 1981, s. 138–141, a řada dalších prací.

[4]) H. Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898; O. Frankenberger, Naše velká armáda III, Praha 1921, s. 174–178; E. D. A. Mittelhauser, Žižkovo válečnictví, in: Žižkův sborník, Praha 1924, s. 7–19; R. Urbánek, Žižka a husitské válečnictví, tamtéž, s. 20–74; J. Durdík, Husitské vojenství, 2. vyd., Praha 1954, s. 191–197; O. Frankenberger, Husitské válečnictví po Lipanech, Praha 1960; Slova a dějiny, Praha 1980, s. 163–184.

[5]) A. Kraus, Husitství v literatuře, zejména německé I, Praha 1917; K. Kolbuszewski, Ruchy husyckie w Polsce i wpływ ich na piśmenictwo, Kraków 1922; J. Magnuszewski, Literatura polska a literatura czeska do połowy XVIII w., zvl. otisk, s. 10–14.

[6]) F. Šmahel – J. Vacková, Odezva husitských Čech v evropském malířství 15. století, Umění 30, 1982, s. 308–342.

[7]) O potřebě studia těchto otázek se nezmínil ani Jiří Kejř v pěkném programovém projevu předneseném na sympoziu Idea míru a internacionální spolupráce v husitství v roce 1980. I tento husitolog zdůraznil především nutnost prohloubit poznatky o ohlasu husitských Čech. Srov. J. Kejř, Cesty bádání o husitství, HT 4, 1981, s. 245–260, zvláště s. 254–255. Jinak se vědecká literatura soustředila převážně na zachycení teologických podnětů, které ovlivňovaly názory českých reformních a husitských myslitelů. Srov. R. Holinka, Sektářství v Čechách před revolucí husitskou, Praha 1929; týž, Počátky táborského pikarství, Bratislava 6, 1932, s. 187–195; F. M. Bartoš, Husitství a cizina, Praha 1931; R. Kalivoda, Husitská ideologie, Praha 1961. Vzájemné ovlivňování valdenských a husitů ukázal A. Molnár, Valdenští, Praha 1973, s. 187–252.

[8]) K pojmu horizont F. J. Schmale, Mentalität und Berichtshorizont, Absicht und Situation hochmittelalterlicher Geschichtsschreiber, HZ 226, 1978, s. 1. Čeština bohužel nemá vhodný ekvivalent ke slovům Berichtshorizont či krugozor, které lépe vystihují podstatu věci.

nepopíratelný vědecký význam, neboť umožňuje alespoň dílčím způsobem objasnit chápání člověka na rozhraní dvou dějinných epoch a zároveň naznačuje cestu z labyrintu diskuse, zda husitská revoluce náleží středověku či byla-li již jedním z prvních projevů nové doby.[9])

Za daného stavu pramenné základny poskytují nejlepší (a dodejme hned nejsnadnější) možnosti pro nastínění obzoru husitského člověka prameny historiografické povahy, tj. anály a kroniky, které vytvářejí i solidní bázi pro porovnání dílčích výsledků. Toto řešení není ovšem ideální, neboť ukazuje rozhled intelektuála či na svou dobu nadprůměrně vzdělaného jedince, jehož osobní zájmy nemusely být zcela identické s interesy politické strany či sociální skupiny, k níž náležel. Rekonstrukce horizontu kronikářů husitského období narážela však především na překážky spočívající v samotném způsobu práce tehdejších spisovatelů. Autoři žijící na přelomu středověku a renesance pokládali stále ještě psané slovo za autoritu a z tohoto důvodu dávali nezřídka přednost údajům obsaženým v jiných dílech.[10]) U vědomí těchto zvyklostí bylo nutné postupovat zvláště bedlivě, odsunout stranou všechny kompilace a do výzkumu pojmout výhradně původní práce, prokazatelně sepsané současníky, resp. přímými svědky revolučních událostí.[11])

Po zvážení všech aspektů se tato studie omezila na postižení horizontu Vavřince z Březové, neznámého autora první verze Starých letopisů českých, anonymního tvůrce královéhradecké větve Starých letopisů českých, tzv. Starého kolegiáta pražského a Bartoška z Drahonic. Vyjma kroniky Vavřince z Březové, která vylíčila dění v relativně krátkém časovém úseku, zato však neobyčejně podrobně, popisují všechna ostatní uvedená díla události od počátku revoluce až do let třicátých, resp. čtyřicátých, jak dokumentuje následující přehled:

Kronika	Časový rozsah
Vavřinec z Březové	1414–1421
Staré letopisy české – první redakce	1419–1432
Staré letopisy české – východočeská větev	1416–1438
tzv. Starý kolegiát pražský	1419–1441
Bartošek z Drahonic	1419–1443

[9]) F. Šmahel, Renesance a husitství, Dějiny a současnost 6, 1964, č. 1, s. 34–37; týž, Vzdálená minulost husitství, in: Naše živá a mrtvá minulost, Praha 1968, s. 70.

[10]) S. Solicki, Wiadomości geograficzne o Czechach v Annales Poloniae Jana Długosza, Sobótka 36, 1981, s. 152.

[11]) Nedostatečné odlišení původní historiografické produkce doby husitské revoluce od prací autorů, kteří již toto období osobně neprožili, bylo jednou ze zásadních metodických chyb našich i zahraničních husitologů. V touze zjistit co nejvíce podrobností o českých dějinách první poloviny 15. století opírali se badatelé mnohdy o mladší prameny a přičítali jim stejnou cenu jako soudobým svědectvím. Obraz husitství pak byl logicky pokřivený. Okrajově k tomu P. Čornej, Nad Palackého edicí Starých letopisů českých, Slavia 51, 1982, s. 69–79.

Výběr a rozsah zpráv jednotlivých kronikářů závisely na faktorech subjektivní a objektivní povahy. Charakter záznamů byl podmíněn nejen stupněm autorova vzdělání, inteligenčním kvocientem, třídní příslušností a postavením, které ve společnosti zaujímal, ale i jeho osobními zájmy, zálibami a temperamentem. Nikoliv zanedbatelnou roli hrála okolnost, zda kronika vznikala jako oficiální, polooficiální či vysloveně soukromé dílo, a současně je třeba vzít v úvahu, odkud spisovatel čerpal zprávy a informace.[12])

Uvedené limitující prvky redukují i počet otázek, na něž hledáme odpověď. Vedle hlavního problému nás bude zajímat, jak dalece horizont vybraných kronikářů ovlivňovalo dosažené vzdělání, povolání, konfesijní příslušnost i místo bydliště a jaký posun ve vnímání světa nastal ve srovnání s předrevolučním obdobím.

Ještě dříve než přistoupím k detailním rozborům, je třeba říci několik slov k metodě. K závažným problémům patřil především způsob zpracování obzoru jednotlivých autorů. Po prověření různých alternativ byl horizont zvolených kronikářů znázorněn na mapách, což samo o sobě předpokládalo provedení evidence všech lidských sídlišť a jednotlivých hor a kopců (těm v revoluci připadla zvláštní úloha), pokud o nich existují zprávy ve spojení s konkrétními událostmi. Registrovány nebyly vodní toky a vodní plochy, neboť zmínky o nich se, až na výjimky, vyskytují v závislosti na lidských sídlištích. Pro větší přehlednost bylo třeba rozdělit obzor na dva okruhy – vnitřní a zahraniční. Do vnitřního obzoru řadím zprávy o událostech, které se odehrály v Českém království a Moravském markrabství, tedy na území tvořícím po dlouhá staletí celek pod vládou a kontrolou českého panovníka. Do zahraničního obzoru byly zahrnuty nejen zprávy o dění v suverénních státech, nýbrž i ve vedlejších zemích Koruny české. Vycházím přitom hlavně ze skutečnosti, že se slezská knížectví i obě Lužice stavěly k husitství odmítavě a často agresívně.[13]) Sami husitští kronikáři, přestože uznávali příslušnost těchto teritorií do svazku Koruny české, viděli v nich převážně nepřátelskou cizinu.[14])

Husitskou kroniku Vavřince z Březové není třeba blíže představovat. Ačkoliv o době jejího vzniku probíhají neustálé diskuse, zdá se nepochybné, že nejpodrobnější vypsání počátků husitské revoluce vzešlo z pera univerzitního vzdělance, vynikajícího spisovatele a člověka detailně zasvěceného do politických, teologických a kulturních

[12]) H. Schmidt, Die deutschen Städtechroniken als Spiegel des bürgerlichen Selbstverständnisses im Spätmittelalter, Göttingen 1958, s. 30, 101–108. Problematiku obstarávání zpráv shrnul na základě západní literatury H. Samsonowicz, Życie miasta średniowiecznego, Warszawa 1970, s. 114–116.

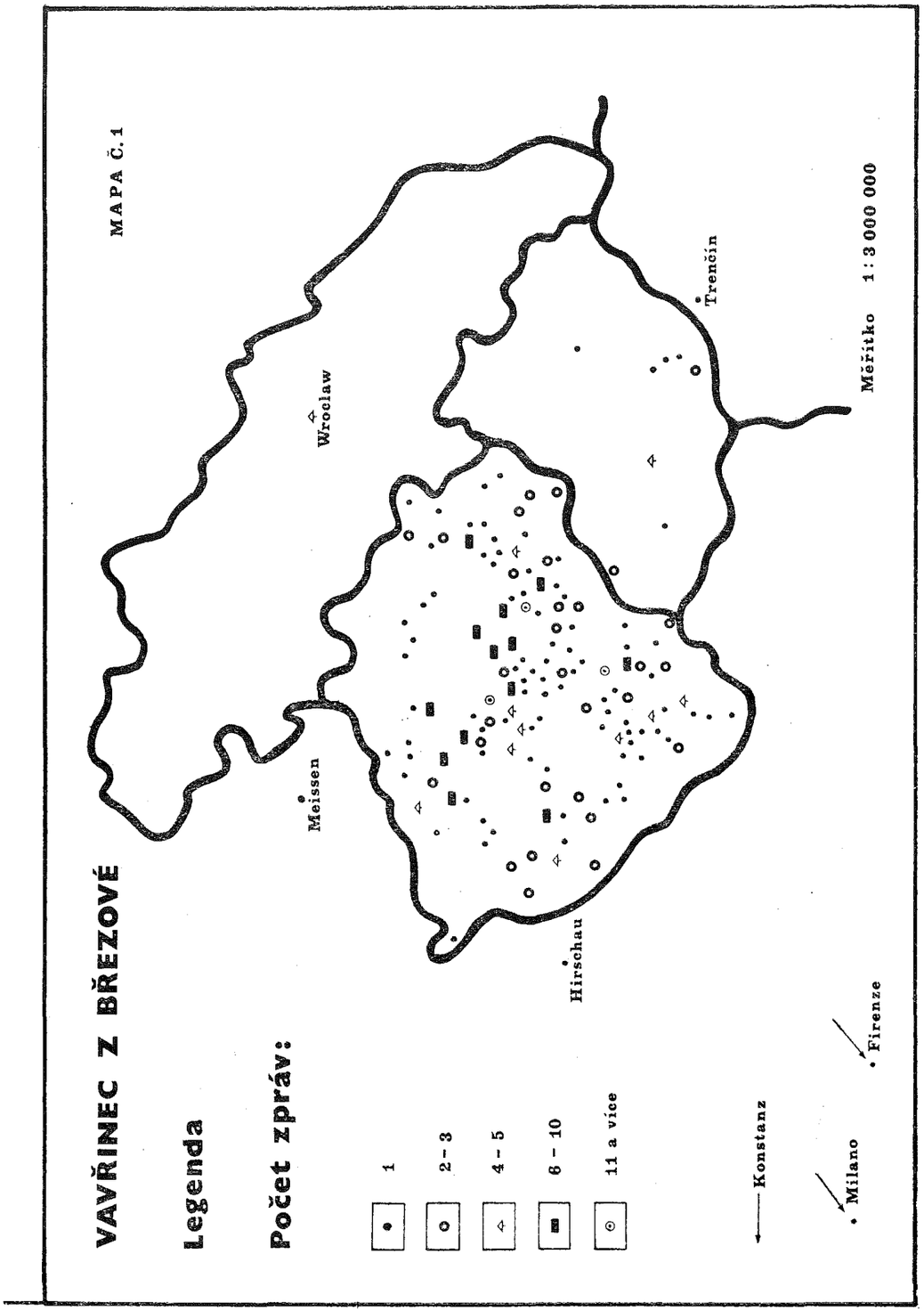
[13]) Kejř, Cesty bádání o husitství, s. 254–255.

[14]) Tak je tomu u Vavřince z Březové i u východočeské větve Starých letopisů českých. Srov. pozn. 38.

problémů doby.[15]) Za působení v kanceláři Nového Města pražského měl tento kronikář navíc nejednu příležitost seznámit se s úředním materiálem a proniknout do zákulisí politického dění, o němž ho jistě informovali i kolegové z řad mistrů a bakalářů pražského vysokého učení. Svými stanovisky reprezentoval Vavřinec upřímného husitu středního proudu, důsledně odsuzujícího táborské novoty, avšak zároveň nekompromisně naladěného vůči Zikmundovi. Jeho latinsky psané dílo je ze všech prací husitského dějepisectví nejrozsáhlejší, líčí ovšem pouze události let 1414–1421 se zvláštním důrazem na poslední dva roky. O výjimečnosti kroniky Vavřince z Březové nikdo nepochybuje, avšak teprve srovnání s ostatní historiografickou produkcí umožní, aby se rozhled jejího autora zaskvěl v plném světle.

V Husitské kronice lze nalézt zprávy o 514 událostech spjatých se 168 místy (mapa č. 1). Nejvíce zmínek se týká Prahy, v níž Vavřinec žil a působil. V případě české metropole jsem považoval za zbytečné rozlišovat zprávy ze Starého Města, Nového Města, Malé Strany, Hradčan, Vyšehradu a Pražského hradu, nejen proto, že se mnohdy dotýkaly celé Prahy,

[15]) Husitskou kroniku vydal J. Goll, FRB V, Praha 1893, s. 327–541. O době sepsání díla a jeho autorovi existuje bohatá literatura. O vzniku kroniky snad ještě ve dvacátých letech 15. století, rozhodně však před rokem 1436, uvažoval J. Goll, Mistr Vavřinec z Březové a jeho spisy, FRB V, s. XX–XL, zvláště s. XXIX–XXXIII. Josef Pekař byl přesvědčen, že pražský mistr pracoval na kronice již na počátku dvacátých let. Srov. J. Pekař, Žižka a jeho doba I, Praha 1927, s. 38 a 221. Kompromisní stanovisko zaujal v této otázce V. Novotný, O hlavních pramenech dějin doby husitské, in: Žižkova doba. Cyklus přednášek k pětistému výročí Žižkovy smrti I, Praha 1924, s. 8–15. Tento historik se domníval, že kronika vznikla po etapách (první část – k 14. 7. 1420 – ještě v témže roce, druhá uprostřed let dvacátých a konečně definitivní znění pochází z let 1431–1436). Naprostá většina literatury klade zrod kroniky do let třicátých: F. Palacký, Ocenění starých českých dějepisců, in: Dílo Františka Palackého I. (vydal a přeložil J. Charvát), Praha 1941, s. 239–248; F. Bezold, König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten bis zum Ausgang des dritten Kreuzzugs I, München 1872, s. 13; J. Jireček, Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku I, Praha 1875, s. 97–98; O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts I, 3. vyd., Berlin 1886, s. 323; R. Urbánek, Věk poděbradský (České dějiny III/1), Praha 1915, s. 883; R. Urbánek, Satirická skládání Budyšínského rukopisu M. Vavřince z Březové z roku 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951 (1953), s. 32–34; Z. Malý, Kronika mistra Vavřince z Březové v českých humanistických kalendáriích, ČNM 129, 1960, s. 175. Zajímavou teorii o sepsání Husitské kroniky ve čtyřicátých letech 15. století (polemizoval s ní právě Zbyněk Malý) vyslovil V. Flajšhans, M. Vavřinec, ČČH 39, 1933, s. 564–576; ČČH 40, 1934, s. 110–125. Korigoval tak své starší názory obsažené v článku Traktáty Husovy a kronika Vavřincova, LF 61, 1934, s. 64. Některé důvody pro pozdní zrod práce snesl J. Urban, Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce, FHB 4, 1982, s. 30 a 35. S různými, navzájem si odporujícími kombinacemi, vystoupil F. M. Bartoš. Nejprve kladl vznik první recenze díla do časů po bitvě u Domažlic a druhou do let po lipanském střetnutí, později do souvislosti se spisem De origine Taboritarum et de morte Wenceslai IV., a konečně jeho zrod položil před rok 1425. Srov. F. M. Bartoš, Z husitského a bratrského dějepisectví IV. Z nových i starých spisů Vavřince z Březové, ČČM 94, 1920, s. 193–203; Z husitského a bratrského dějepisectví I. Ztracená kronika o husitské revoluci a vznik kroniky Vavřince z Březové, SH 2, 1954, s. 83–97; Z politické literatury doby husitské, SH 5, 1957, s. 42–57. Někteří historikové se staví k problému přesnější datace Vavřincovy práce skepticky. Kupř. J. Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí I, 2. vyd., Praha 1956, s. 359, pozn. 109; M. Bláhová, M. Vavřinec z Březové a jeho dílo. Doslov k druhému vydání novočeského překladu Husitské kroniky. Praha 1979, s. 304–316.

ale i z toho důvodu, že o dění v pražském prostoru věděl každý obyvatel města, pokud se o ně zajímal. Vavřinec z Březové zaznamenal 138 událostí, jejichž dějištěm bylo hlavní město Českého království. S velkým odstupem následují Kutná Hora (23 zmínek), Tábor (16 zmínek), Plzeň (9 zmínek), Čáslav, Litoměřice, Hradec Králové, Nový hrádek u Kunratic a Sezimovo Ústí (po 8 zmínkách). Toto pořadí v podstatě věrně zrcadlí situaci v počátcích husitské revoluce. Kutná Hora byla po Praze nejdůležitějším a největším městem království[16]) a navíc představovala výrazný protiklad hlavního města v rovině ideově politické. Stříbronosné město se pro svůj nesmiřitelný protihusitský postoj stalo v letech 1419–1421 přímo symbolem kontrarevoluce,[17]) neboť sloužilo jako opěrný bod intervenčním vojskům při jejich tažení do Čech, poskytovalo prostředky k financování žoldnéřských oddílů a jeho obyvatelé nelítostně pronásledovali husity i ve vzdálenějším okolí.[18])

Samostatnou kapitolu tvoří v rámci Vavřincových zájmů Tábor. Pražský univerzitní mistr dobře pochopil snahy zakladatelů obce nad Lužnicí a uvědomoval si, že z hlediska politického i ideologického jde o programový postup řešit nahromaděné problémy způsobem odlišným od dosavadních zvyklostí. Zatímco ve vojenské sféře dokázal kronikář ocenit zásluhy táborských bojovníků a uznával nutnost koalice mezi Prahou a Táborem, v oblasti ideologické byl pro něho Tábor nebezpečným protivníkem. Právě z této příčiny usiloval zapsat vše, co se Tábora týkalo, a proto do svého díla vtělil řadu dokumentů vztahujících se k projevům táborského myšlení. Univerzitní mistr v politice Tábora nepochybně spatřoval hlavní důvod úpadku království po několika letech revolučních bouří[19]) a na paměť budoucím generacím kreslil negativní rysy táborského blouznění, ostře kontrastujícího s postoji strany pražské. Zdá se však, že pozornost věnovaná Táboru svědčí i o něčem jiném. Husitská kronika chtěla sice podat odsudek táborských bludů, zároveň se však stala bezděčným svědectvím, jak dalece mohl být ideový odpůrce Tábora fascinován nespornou velikostí snah o jiné pojetí života.

---

16) J. K e j ř, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958, s. 11–15.

17) Průkazné dobové svědectví poskytuje skladba Budyšínského rukopisu Hádání Prahy s Horou, sepsaná na podzim 1420. Vydal ji J. D a ň h e l k a, Husitské skladby Budyšínského rukopisu, Praha 1952, s. 80–165. Nejnovější edici s určitými drobnými korekturami proti vydání Daňhelkovu připravil E. P r a ž á k, Barvy všecky, Praha 1982, s. 177–265. Nejzajímavější interpretaci symbolů Prahy a Kutné Hory jako reprezentantů znepřátelených stran podali P e k a ř, Žižka I, s. 71–83; F. S e i b t, Communitas Primogenita. Zur Prager Hegemonialpolitik in der hussitischen Revolution, Historisches Jahrbuch 81, 1962, s. 80–100. K postavení Prahy F. G r a u s, Prag als Mitte Böhmens, in: Zentralität als Problem der mittelalterlichen Stadtgeschichtsforschung Köln–Wien 1979, s. 21–48, zvláště s. 44–45.

18) Prameny a literaturu k problému shrnul K e j ř, Právní život v husitské Kutné Hoře, s. 15–48.

19) Slova druhé předmluvy Vavřincovy kroniky, hořekující nad zkázou kdysi šťastného Království českého, jsou nepochybně narážkou na Tábor. O Vavřincově pojetí Tábora nejpodrobněji P e k a ř, Žižka I, s. 38–55, 222–229; M a c e k, Tábor I, s. 357–365.

I tak se dá vysvětlit, proč je Tábor co do počtu událostí až za Kutnou Horou, avšak proč mu patří druhé místo, bereme-li v úvahu délku textu.

Značný prostor, který Tábor ve Vavřincově díle zaujímá, vynikne zvláště při srovnání s ostatními kronikáři, kteří v táborech viděli pouze vojenskou sílu a mocenského činitele. Zřejmě se tu projevila skutečnost, že jako odchovanec pražské univerzity dosáhl Vavřinec jistého teologického vzdělání,[20]) a proto jej zajímaly věroučné odchylky, výrazné právě v jihočeském prostředí, více než jiné letopisce. Se soustředěním pozornosti na Tábor souvisí i Vavřincovy hojné zmínky o jiných jihočeských lokalitách, neboť detailně sledoval táborské výboje a postupné rozšiřování sféry vlivu nově založené obce.

Husitská kronika zachytila samozřejmě i množství událostí v bezprostřední blízkosti Prahy a poměrně dobře věděla i o dění v západních a jihozápadních Čechách. Ve východočeském regionu registrovala spíše oblast jižně od Hradce Králové, zatímco ze severovýchodních Čech měla, alespoň jak se jeví, informace nahodilejší. Boleslavska se dotkl kronikář minimálně, snad proto, že tento kraj ovládala protihusitská šlechta a až do poloviny dvacátých let nebylo v silách husitských vojsk do této části země úspěšněji proniknout. Bílé místo představuje ve Vavřincově záběru oblast severočeská – Ústecko a česko-lužické pomezí. Šlo o region husitům nepřátelský, osídlený německým etnikem,[21]) kam se husitské výpravy do konce roku 1421 prakticky nedostaly. Ani o horských oblastech Šumavy, Krušných hor a Krkonoš kronikář nepsal. Byla to území až do 16. století řídce kolonizovaná,[22]) jejichž význam se zvyšoval pouze při vpádech intervenčních vojsk. Vzhledem k tomu, že v letech 1420–1421 nastupovaly ozbrojené oddíly do Čech i odjinud (zejména přes Kladsko a Moravu), je mlčení autora Husitské kroniky vysvětlitelné. Rovněž na události v Moravském markrabství pražský vzdělanec rezignoval. Podrobněji vylíčil jedině pokus jihomoravských šlechticů o založení vlastního Tábora[23]) a kromě toho se rozepsal jen o jednání pražského poselstva v Brně na samém sklonku roku 1419.[24])

Nevšímal-li si Vavřinec příliš dění na Moravě, pak zprávy ze zahraničí vyloženě opomíjel. Sedm lokalit (devětkrát je uvedena Kostnice, pětkrát Vratislav a jednou Florencie, Milán, Hiršava, Míšeň a Trenčín) není právě mnoho. Svědčí snad tato bilance o úzkých zeměpisných znalostech pražského kronikáře? Rozhodně nikoliv. Týž Vavřinec se ještě

[20]) Hodnosti mistra svobodných umění dosáhl kronikář 22. března 1394, nedal se však vysvětit na kněze a nevěnoval se duchovnímu úřadu, nýbrž rozhodl se studovat na právnické fakultě. Studium práv i mnohoobročnictví (v roce 1404 měl Vavřinec prokazatelně tři církevní úřady) nasvědčují, že autor Husitské kroniky byl v základních teologických otázkách sběhlý člověk. Jeho život shrnula na základě starší literatury B l á h o v á, M. Vavřinec, s. 304–309.

[21]) Kartografické znázornění jazykové hranice uvnitř Čech, sestavené na základě výzkumů E. Schwarze, u F. Š m a h e l a, Idea národa v husitských Čechách, České Budějovice 1971, s. 208.

[22]) V. Š m i l a u e r, Osídlení Čech ve světle místních jmen, Praha 1960.

[23]) FRB V, s. 473–474.

[24]) FRB V, s. 353–354.

v předrevolučních časech pokusil o sepsání světové kroniky a přeložil do češtiny oblíbený cestopis tzv. Jana Mandevilla.[25]) Samotné tyto kroky vypovídají o šíři jeho vědomostí. Navíc je známo, že Jan Hus při svém proslulém kvodlibetu v roce 1411 přirovnal budoucího vynikajícího kronikáře ke starověkému vzdělanci Plútarchovi.[26]) Ačkoliv šlo, jak při podobných příležitostech bývalo zvykem, o zavedený úzus a společenskou lichotku, není vyloučeno, že Hus tímto výrokem narážel na Vavřincovy zájmy a záliby. Leč ani tím doklady o značném rozhledu univerzitního mistra nekončí. Víme-li o jeho stycích s královským dvorem Václava IV.,[27]) potom předpokládáme i slušnou informovanost o zahraničním dění. Proč se však nepromítla do Vavřincovy kroniky? S odpovědí posečkejme, dokud nebudeme znát výsledky rozboru ostatních děl.

Husitské kronice Vavřince z Březové nemohou jiné historiografické práce husitského období konkurovat promyšleností koncepce, postřehem ani hloubkou pohledu. Zbývající díla, jimiž se v této studii zabýváme, se dají ve srovnání se spisem pražského mistra charakterizovat v několika málo bodech:

1. objímají delší časový úsek,
2. jsou podstatně kratší,
3. pohybují se na hranici mezi kronikou a prostými analistickými záznamy.

Evidentně užší obzor než Vavřinec z Březové měl anonymní autor latinsky psaného archetypu Starých letopisů českých, kterému Constantin Höfler přiřkl podle místa uchování nepříliš šťastný název Chronicon Treboniense.[28])

[25]) O nedokončené světové kronice, kompilované česky z děl Petra Komestora a Martina Polona, srov. Urbánek, VKČSN 1951, s. 7–9. V úvodu kroniky se autor představuje jako „já, mistr Vavřinec, toho duostojného krále služebník . . ." Srov. rukopis SK ČSR Praha, sign. XVII F 47, fol. 1 a. Totožnost spisovatele s tvůrcem Husitské kroniky není sice přímo prokázána (v té době ještě žil mistr Vavřinec z Nymburka), vzhledem k zájmům Vavřince z Březové je však pravděpodobná. Podobnou formulaci nacházíme i v úvodu k překladu cestopisu tzv. Mandevilla: „Také já, mistr Vavřinec, najjasniejšieho kniežete a pána, pana Václava, římského a českého krále, služebník . . ." Srov. Cestopis tzv. Mandevilla, ed. F. Š i m e k, Praha 1963, s. 21.

[26]) Magistri Iohannis Hus Quodlibet, ed. B. R y b a, Praha 1948, s. 69 a 211.

[27]) U r b á n e k, VKČSN 1951, s. 5–9.

[28]) K. H ö f l e r byl i editorem této práce, kterou vydal (i s dodatky jdoucími k roku 1439) v Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I, Wien 1856, s. 50–65. Kronika je uchována v Státním oblastním archívu v Třeboni v manuskriptu A 7, fol. 16 b-25 b. Srov. J. W e b e r (J. Kadlec) – J. T ř í š k a – P. S p u n a r, Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově, Praha 1958, s. 63–64. Jeho soudobý český překlad, tzv. rukopis A starých letopisů českých, lišící se v některých detailech, je obsažen v kodexu knihovny metropolitní kapituly, uložené dnes v Archívu Pražského hradu, sign. H. VI/3, fol. 252a–263b. Vydání tohoto textu pořídili F. M. P e l c l a J. D o b r o v s k ý, SRB II, Praha 1784, s. 447–487. Na přelomu 19. a 20. století vzplál spor o to, zda je původní česká či latinská verze. Srov. K. K r o f t a, O poměru tzv. Kroniky třeboňské k Starým letopisům českým, VKČSN 1897, č. IX, s. 1–10; t ý ž, Ještě jednou o poměru tzv. Kroniky třeboňské k Starým letopisům českým, ČČH 5, 1899, s. 248–251; F. M a r e š, Chronicon Treboniense, ČČH 5, 1899, s. 135–143; J. V. Š i m á k, Studie k Starým letopisům českým, Věstník ČAVU 27, 1918, s. 171–185.

Nevelká práce obsahuje 109 zpráv spjatých s 67 lokalitami, přičemž do Prahy je situováno 29 událostí (srov. mapu č. 2). Jak už to ve vědě bývá, neříkají absolutní čísla zdaleka všechno. Podrobný rozbor prokázal, že se české metropole nějakým způsobem dotýká dalších 43 zpráv. Tvůrce díla totiž v maximální možné stručnosti zachytil tažení pražských vojsk, jednání pražských poselstev i politické zájmy hlavního města v různých oblastech země. Plných 70 % zpráv souvisejících s Prahou potvrzuje starší domněnku, že archetyp Starých letopisů vznikl v metropoli Českého království,[29]) se vší pravděpodobností ve staroměstském prostředí.[30]) Jeho autor byl zřejmě laik, měšťan, který sice slušně uměl latinsky, ale jenž si takřka nevšímal teologických problémů.

Většina českých lokalit, s výjimkou Prahy, je v Chronicon Treboniense zmíněna jednou, vzácně dvakrát, a jen katolická Plzeň třikrát. Neznámý pisatel se soustředil pouze na události, kterým přičítal celočeský význam. Velká část z nich se odehrála ve středočeském prostoru, zatímco zprávy z ostatních krajů jsou torzovité. Poněkud překvapuje absence zpráv z jižních Čech, především Tábora. I když se táborská a sirotčí vojska zúčastňovala ve dvacátých a třicátých letech po boku pražských oddílů válečných výprav proti společnému nepříteli, nemá původní verze Starých letopisů o životě na Táboře ani jedinou větu, ba neregistruje ani jeho založení. Z nejbližšího okolí Tábora se letopisec zmínil o vypálení Sezimova Ústí v roce 1420, dobývání Bechyně v roce 1428 a dvou krvavých událostech v Mladé Vožici (Žižkova vítězná šarvátka v roce 1420 a dobytí města tábory o pět let později). Jen o něco lépe se zachoval k druhému centru radikálního husitství, Hradci Králové, který uvedl jedenkrát. Jak tyto skutečnosti vysvětlit? Spíše než nedostatek zpráv z Tábora či nechuť vůči levému husitskému křídlu tu spolupůsobila okolnost, že autor preferoval dění v místě svého bydliště, Praze.[31])

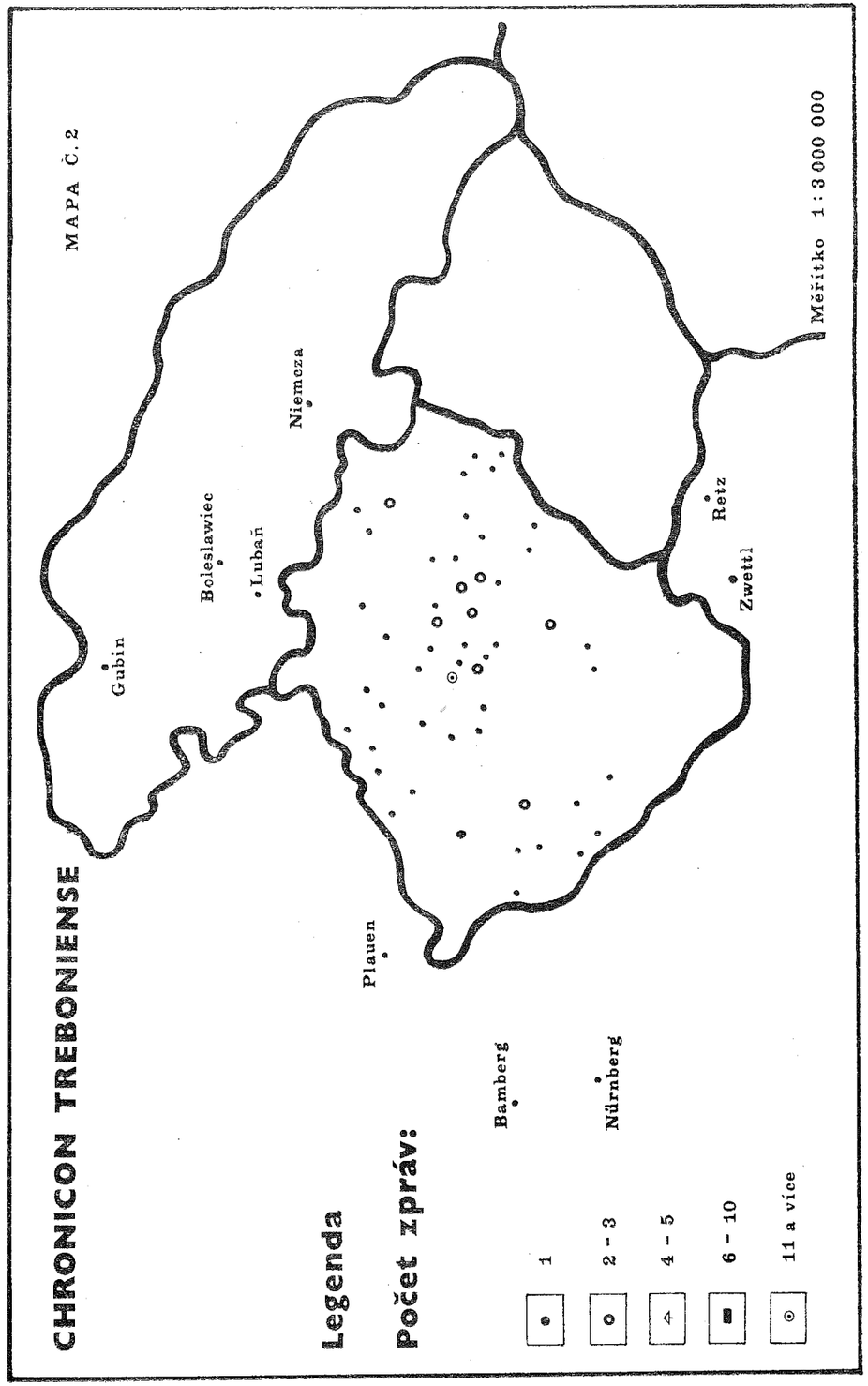
Zahraniční horizont neznámého letopisce se jeví zhruba ve stejném světle jako v případě Vavřince z Březové. Pouhých 9 míst (Boleslawiec, Němčí, Lubaň, Gubin ve Slezsku a Lužici, Retz a Zwettl v Rakousích a německá města Plavno, Norimberk, Bamberk) je vesměs spjato s vojenskou resp. diplomatickou aktivitou koaličních husitských seskupení. Ani zakladatele Starých letopisů českých nezajímaly události za hranicemi, pokud nesouvisely s děním v husitských Čechách.

---

29) F. M. Bartoš, Z muzejních i jiných rukopisů Starých letopisů, ČNM 102, 1928, s. 213.

30) Z 29 pražských událostí, které zaznamenal, se 15 odehrálo na Starém Městě pražském, většina zbývajících se dotýká hlavního města jako celku.

31) Byl to jev pro pozdněstředověké kronikáře, svázané s městským prostředím více než typický. K obdobné situaci na německém území Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 101–108.

Klíčový význam pro náš výzkum měl východočeský text Starých letopisů, sepsaný v Hradci Králové.[32]) Byl-li jeho autorem Jan Krušinka, jak se mnozí badatelé domnívají,[33]) nelze na tomto místě rozhodovat. Cena královéhradeckých záznamů, dochovaných v pevnějším tvaru ve dvou opisech z druhé poloviny 15. století,[34]) spočívá v tom, že vznikly v důležitém středisku husitství východočeského a umožňují tak sondu do dějin určité oblasti v dobách, kdy regionální rozdíly byly nesrovnatelně větší než v době pozdější.

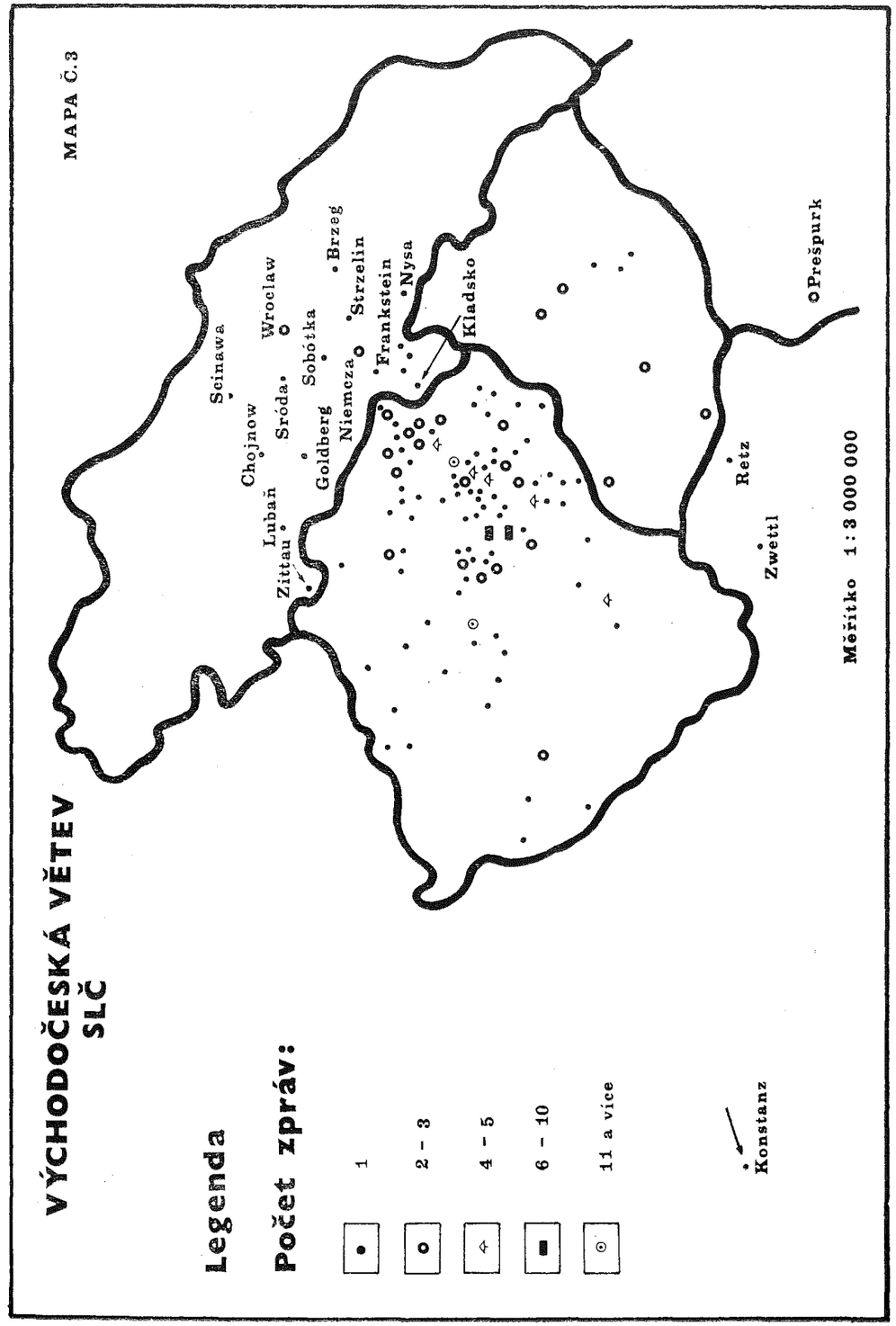
Analýza zpráv východočeských letopisů plně prokázala lokálně omezený horizont jejich tvůrce, koncentrujícího pozornost převážně na události v Hradci Králové a jeho okolí (srov. mapu č. 3). Hranice oblasti, o níž byl královéhradecký kronikář podrobněji informován a odkud snadno dostával zprávy, sahaly na jihu k Chrudimi, na západě k Českému Brodu a na severu k linii Turnov–Trutnov–Broumovské mezihoří. Nej-

---

[32]) Nejlépe se jejich znění uchovalo v rukopisech B a b Starých letopisů českých. Srov. text B SLČ, KNM Praha, II F 8, fol. 192a–207a; text b SLČ, SK ČSR Praha, XIX C 21, fol. 117b–138b. V obou případech jde o torzo díla, jehož zlomky se zachovaly i v textech T SLČ, SK ČSR Praha, MS 95 Osek, fol. 1a–129b; Sa SLČ, KNM V E 43, fol. 36a–17a; M SLČ, SK ČSR XIX A 50, fol. 184a–456a; R (vratislavském), který vydal F. Šimek, Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, Praha 1937. Značnou část zpráv východočeských letopisů přejala i kronika tzv. Starého kolegiáta pražského. O jejím vztahu ke královéhradecké větvi Starých letopisů níže. Všechna tato fakta neobyčejně komplikovala situaci při sestavování podkladů pro tuto studii. Opřel jsem se o texty B a b, jejichž zprávy jsem doplnil údaji ze zbývajících rukopisů, pokud se podařilo prokázat, že byly se vší pravděpodobností součástí původního díla královéhradeckého autora. Do výzkumu jsem zahrnul jen léta 1416–1438, které nepochybně zpracoval jediný autor.

[33]) Na Krušinkovo autorství se usuzuje podle zprávy rukopisu R Starých letopisů českých, který výslovně praví: „A téhož času umřel kněz Ambrož a Krušinka písař, kteryž ty příběhy těch let v kroniky spisoval, co se dálo v kraji hradeckém, jakož také v této kronice z jeho kněh drahně položeno jest. A jsú pochováni v Jaroměři." SLČ z vratislavského rukopisu, ed. Šimek, s. 84. O východočeské větvi SLČ J. V. Šimák, O starých letopisech, Národní listy, roč. 49, č. 51, 20. 2. 1909, s. 1–2; Bartoš, ČNM 102, 1928, s. 225–227; Pekař, Žižka II, s. 136–141, 255–256; F. M. Bartoš, Po stopách nezvěstných rukopisů Starých letopisů, JSH 18, 1949, s. 52; R. Urbánek, Materiály pro edici Staré letopisy české (rukopis), LA PNP Praha, Rudolf Urbánek, inv. č. 10736, s. 743–744; J. B. Čapek, K vývoji a problematice bratrstva orebského, JSH 35, 1966, s. 95–97. Pokus ztotožnit Krušinku s královéhradeckým městským písařem Janem podnikl J. Šůla, Staré letopisy české XV. století a jejich královéhradecká větev, SNM-C-literární historie 20, 1975, s. 37–68. Méně pravděpodobná se zdá Šůlova hypotéza, že autor psal své záznamy do ztracené městské knihy královéhradecké. Tamtéž, s. 64.

[34]) Shodou okolností se uchovaly ve sbornících, které s východními Čechami nemají nic společného. Text B je obsažen v tzv. kodexu Jana Pinvičky z Domažlic, pravděpodobně učitele v Ledči nad Sázavou. Zda Pinvička přepsal do svého sborníku i tento text, nelze bezpečně doložit, neboť indicie nasvědčují tomu, že k jejímu přepisu do kodexu došlo až po roce 1475. Literaturu k problému shrnul v diplomové práci M. Kunštát, Staré letopisy české. Materiály a zmínky diplomatické povahy, Praha 1981 (rukopis na katedře pomocných věd historických a archívního studia FFUK v Praze), s. 74–76. O Pinvičkovi nejnověji R. Šťastný, Rukopis Dalimilovy kroniky z poděbradské doby, Česká literatura 28, 1980, s. 538–543. Text b je součástí sborníku z konce 15. století, který obsahuje kronikářská díla a záznamy právní povahy. O textech B a b nejlépe Šůla, SNM-C 20, 1975, s. 47–51.

hustší síť zmiňovaných míst se rozprostírá v těsné blízkosti Hradce Králové, kde jsou nezřídka jmenovány i malé vsi, jejichž osudy, odjinud neznámé, spoluvytvářely obraz husitské revoluce.

I když autor letopisů pobýval v Hradci Králové, není toto město v jeho díle nejfrekventovanější lokalitou. Tou je bezkonkurenčně s 33 zprávami Praha a teprve po ní následuje Hradec, o němž kronikář referoval na 24 místech. Husitologie tak získává další doklad o významu české metropole v průběhu husitské revoluce. Markantně tato skutečnost vynikne při porovnání počtu zpráv z Prahy a Tábora. Ačkoliv byl Tábor téměř po celou dobu husitských bouří blízkým politickým a vojenským spojencem východočeských husitů, věnovaly mu královéhradecké letopisy pouhé 4 zmínky v rozpětí let 1436–1438, tedy až ve chvíli, kdy jako mocensko-politická síla svou úlohu dohrál. Autor sice evidoval válečné akce táborských oddílů, ale to, co se dálo v samotném Táboře, nepovažoval za důležité či prostě nevěděl. Vzdálené jižní Čechy pouštěl téměř ze zřetele. Zprávu o dobývání Bechyně nacházíme i v jiných kronikách (šlo tedy o významnější událost z hlediska celozemského)[35]) a záznam o Žižkově úspěchu v Mladé Vožici je dokonce mylně zařazen k roku 1421 (nejde-li tu ovšem o chybu opisovače). Červená Řečice je uvedena ve spojitosti s nezdařenou kořistnickou výpravou, kterou v roce 1431 zorganizoval Mikuláš Sokol z Lamberka.[36])

Ojedinělé jsou i zprávy ze západních, severních a středních Čech, všímající si událostí celočeského dosahu.[37]) Ještě hůře dopadla Morava. O městech na Hané (Litovel, Olomouc, Přerov, Kroměříž) hovořil kronikář jen v souvislosti s vpády východočeských vojsk a o zbývajících pouze tehdy, byla-li dějištěm důležitých diplomatických jednání (Jihlava, Znojmo, Brno).

Mýlil by se každý, kdo by se domníval, že královéhradecké letopisy viděly průběh husitské revoluce ve východních Čechách celistvě. Revoluce se v jejich podání rozpadala na množství lokálních událostí, v nichž prim hráli vůdčí činitelé orebského a sirotčího bratrstva i jednotliví ambiciózní šlechtici. Kdyby historikové neznali jiné prameny, mohlo by se zdát, že ve dvacátých a třicátých letech terorizovaly východní Čechy družiny Hynka a Viktorina z Poděbrad, Diviše Bořka z Miletínka, Hynka Krušiny z Lichtenburka, Půty z Častolovic a Jana Městeckého z Opočna, které přepadávaly kláštery a města, bily se mezi sebou, aby za jiné konstelace vystupovaly v roli spojenců. Je otázkou, zda prostý člověk, nezasvěcený do politického dění, takto revoluci neviděl.

Přesto však v této galerii osob, jdoucích namnoze za osobními cíli, vystupuje postava veskrze kladná. A tou je Jan Žižka, obnovitel východočeského husitského svazu, jehož kronikář důsledně nazývá bratrem

35) Kupř. v Chronicon Treboniense a u Bartoška z Drahonic.

36) K tomu J. Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí II/1, Pelhřimov 1936, s. 59–64.

37) Tak jsou krátce zmíněny, v souvislosti s vojenskými akcemi, Chomutov, Tachov, Domažlice, Karlštejn, Stříbro a některé jiné lokality.

Žižkou a už tím prozrazuje, s jakou stranou a s jakými názory sympatizoval. Se stejným porozuměním referoval i o výpravách sirotčích vojsk.

Obdobu rozhledu královéhradeckého letopisce po českém teritoriu tvoří jeho zahraniční horizont, upřený téměř výhradně na přilehlou oblast kladskou a slezskou, což vzhledem k poloze východočeského regionu nepřekvapuje. Oddíly slezských knížat a měst znepokojovaly české pohraniční oblasti (Náchodsko, Trutnovsko) již od samého počátku revoluce,[38]) takže východočeským stoupencům kalicha připadl nelehký úkol být hrází proti útokům ze severovýchodu. Až do poloviny 20. let se husité z Hradecka omezovali na akce defenzívního charakteru. Tento stav byl podmíněn nesemknutostí jejich řad, které se podařilo zkonsolidovat až Žižkovi v průběhu roku 1423. Úsilí velkého vojevůdce směřovalo však až do smrti k upevnění pozic východočeského bratrstva uvnitř Čech (boje s Čeňkem z Vartenberka a Divišem Bořkem z Miletínka v roce 1423, s podkrkonošskou šlechtou v zimě a na jaře 1424 i s koalicí ukutou na svatohavelském sněmu), resp. k ovládnutí celé země,[39]) nikoliv však k větším výpravám za hranice Čech. Teprve po konsolidaci a rozšíření vlastního zázemí v Čechách se mohli sirotci obrátit proti slezským nepřátelům a ohrozit je na jejich vlastním území. V letech 1428–1433 se Slezsko stalo terčem krátkodobých i déletrvajících rejs sirotčích vojsk, která často postupovala v součinnosti s táborskými a pražskými oddíly. Spanilé jízdy neměly za cíl pouhou pacifikaci sil slezských feudálů, nýbrž i zisk kořisti. Východočeský kronikář to také nijak nezastíral.[40]) Právě v období uvedených pěti let je výskyt slezských lokalit v královéhradeckých letopisech nejčastější, ba dá se bez obav říci, že všechna místa ve Slezsku a Kladsku jsou uváděna ve spojitosti s akcemi husitských vojsk. O výpravách za hranice si královéhradecký letopisec mohl snadno obstarat informace od přímých účastníků. Z ostatních lokalit

38) „Léta M°CCCC°XXI po bratrském obdržení (sic!) a dobývání měst vytrhli Slezáci do země a spálili Poličku (správně Polici – pozn. P. Č.) a šturmovali k Ostaši. A tu dobyvše bili všecky lidi napořád, muže, ženy, děti, kohožkolivěk mohli, toho zabili a jazyky řezali. Potom po dvú nedělí opět vytrhli a Stúpici (správně Úpici – pozn. P. Č.) spálili a lidi zabili všecky napořád." Text B SLČ, fol. 193 b-194 a. Chyby člověka, který kroniku přepisoval, ukazují, jak vzdáleny mu byly východní Čechy.

39) Pekař, Žižka III, s. 193–274; F. M. Bartoš, Husitská revoluce 1 (České dějiny II/7), Praha 1965, s. 181–200; F. Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 161–187; P. Klučina, Vojenská činnost Jana Žižky z Trocnova v letech 1423–1424, Štúdie k československým vojenským dejinám, Praha 1976, s. 5–22; I. Raková, Čeněk z Vartenberka. Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci. SH 28, 1982, s. 75–76. Nejnověji J. Urban v dosud nepublikované rozsáhlé práci o Hynku Krušinovi z Lichtenburka. Autorovi děkuji za zapůjčení rukopisu.

40) „Léta M°CCCCXXVII° sirotci a táboři táhli do Slez i dobyli měst Lubna, Kolperku . . ., a tak vojensky táhnúce z Slez mnoho set krav přihnali, zboží, střiebra, zlata, kněh i jiných rozličných věcí přivezli." Text Sa SLČ, fol. 69a. Tento zápis respektuje předlohu úplněji než texty B, b.

41) Edice kroniky u Höflera, Geschichtschreiber I, s. 78–102. Odtud přetištěna i v FRB VII, s. 25–39.

ležících mimo Čechy a Moravu jmenuje jedenkrát rakouská města Vídeň, Zwettl a Retz (poslední dvě jako objekt zájmu husitských oddílů), dále Kostnici a Plavno.

Z předcházejícího rozboru vyplývá poznatek, že tvůrce královéhradeckých letopisů sledoval husitskou revoluci mimovolně ve třech rovinách. Nejdetailněji se zaměřil na dění uvnitř východočeského regionu, druhou rovinu jeho zájmu představovaly vojenské akce východočeských husitů na celém teritoriu Českého království i za jeho hranicemi a konečně třetí sféru události celozemského dosahu, soustřeďující se do Prahy a několika dalších lokalit. Omezenost regionálního pohledu provinčního intelektuála v porovnání s šíří záběru pražského univerzitního mistra Vavřince z Březové tak vystává více než zřetelně.

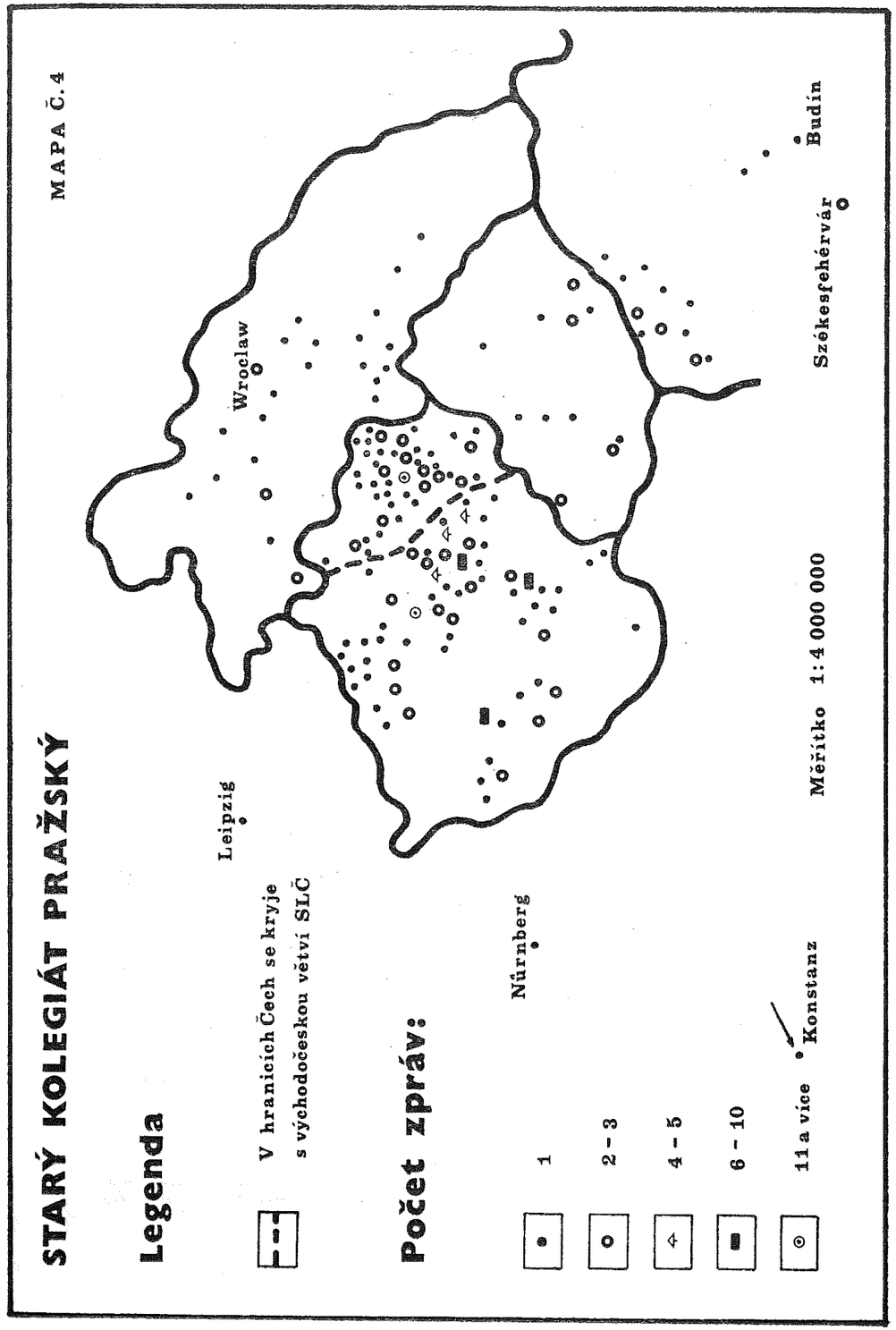
V roce 1441 či krátce po tomto datu využil východočeské letopisy ve svém díle tzv. Starý kolegiát pražský.[41]) Jaké bylo curriculum vitae této tajemné postavy, se historikové stále dohadují.[42]) Některé náznaky nasvědčují tomu, že první polovinu dvacátých let strávil kronikář v Praze. Za nepokojů po zavraždění Jana Želivského mu pražští radikálové sebrali knihy, včetně Husova autografu; v následujícím roce se na straně husitské pravice zúčastnil bitvy u Strauchova dvora, přičemž stěží zachránil holý život a roku 1428 táhl s husitskými oddíly na Slovensko a do Slezska.[43]) Vyprávění o pozdějších letech zase ukazuje na jeho kontakty s východočeskou kališnickou šlechtou, i když přesná místa pobytu nelze z kroniky určit. Hypotéza F. M. Bartoše připisující kroniku mistru pražské univerzity Janovi z Borotína by mnohé nesnáze odstranila, neboť uznávaný lékař žil ve dvacátých letech v Praze a později se pohyboval v Hradci Králové.[44])

Do rekonstrukce obzoru tzv. Starého kolegiáta nebyly pojaty zprávy prokazatelně převzaté či opsané z východočeských letopisů (na mapě č. 4 jsou odděleny čarou). I přes toto omezení jsou výsledky analýzy zajímavé. Tzv. Starý kolegiát, podobně jako Vavřinec z Březové, zaznamenával všechny důležité události na českém území a usiloval podat i vývoj Tábora (8 zpráv přímo z centra jihočeských husitů a 13 dalších z jeho blízkého okolí). Dobře byl též obeznámen se situací ve stře-

42) Bezold, König Sigmund, s. 8–9; F. M. Bartoš, Chronicon veteris collegiati Pragensis, ČNM 98, 1924, s. 260–267; V. Novotný, O hlavních pramenech dějin doby husitské, s. 24–25; týž, Kdy vznikla Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, in: Z dějin východní Evropy. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy univerzity, k šedesátým narozeninám. Praha 1928, s. 239–241; Pekař, Žižka II, s. 98–104, 240–242; E. Stein, O autora kroniky tzv. starého kolegiáta pražského, ČČH 41, 1935, s. 113–118; R. Urbánek, Materiály pro edici Staré letopisy české, s. 783 (zde pokus o identifikaci se staroměstským měšťanem Václavem Duršmidem); F. M. Bartoš, Jan Borotín a Kronika starého kolegiáta, JSH 19, 1950, s. 37–43; týž, Dr. Jan Borotín a kronika starého kolegiáta, AUC-HUCP XII/1–2, 1972, s. 49–54 (článek je doslovným přetiskem předcházejícího).

43) FRB VII, s. 30, 32.

44) Srov. pozn. 42. K Bartošovu ztotožnění tzv. Starého kolegiáta s mistrem Janem Borotínem se přihlásil Šůla, SNM-C 20, 1975, s. 52. Základní data o Borotínově životě a činnosti shrnul F. Šmahel, Mistři a studenti pražské lékařské fakulty do roku 1419, AUC-HUCP XX/2, 1980, s. 56. Přes Bartošovy a Šůlovy důvody nepokládám otázku identifikace autora za uzavřenou.

dočeské a severočeské oblasti, avšak v ohnisku jeho zájmu stála přirozeně Praha (36 zmínek). Kronikářovo líčení, jeho rozhled, zájmy i pokusy o latinské hexametry napovídají, že šlo o člověka vzdělaného a žijícího dlouhý čas v Praze.[45]) Od sklonku let dvacátých až do roku 1440 se dílo opírá převážně o východočeské letopisy.[46]) Přes tuto skutečnost je ale nutné konstatovat, že se tzv. Starému kolegiátovi podařilo takřka beze zbytku vypsat rozhodující události v životě husitských Čech. Prvořadou pramennou hodnotu si udržuje popis spanilé jízdy na západní Slovensko a do Slezska v roce 1428, jejímž byl přímým účastníkem. Tím se vysvětlují zprávy o západoslovenských lokalitách, které se v jiných kronikách nevyskytují. Pomineme-li tento fakt, vycházející z autopsie, nepřesáhl zahraniční obzor tzv. Starého kolegiáta nijak výrazně záběr ostatních husitských kronikářů.

Vítaný pendant k dosud uvedeným dílům tvoří kronika Bartoška z Drahenic.[47]) Vítaný ze dvou důvodů. Umožňuje totiž poznání horizontu českého katolíka, příslušníka nižší šlechty a navíc muže, jehož život byl těsně svázán s podbrdskou oblastí, o které ostatní prameny fakticky mlčí. Již Bartoškovi rodice pobývali v kraji mezi Berounem a Příbrami a syn kráčel v jejich stopách.[48]) V roce 1408 navštívil sice, neznámo při jaké příležitosti, Itálii,[49]) avšak od roku 1421 až do smrti (zemřel pravděpodobně 4. října 1443)[50]) dlel na Karlštejně nebo v jeho blízkém sousedství. Tam také začal psát neumělou latinou, plnou četných bohemismů, kroniku, již dovedl od 30. července 1419 k 28. září 1443. Svůj spisek rozšířil o krátké česko-latinské poznámky soukromého rázu, vztahující se k předrevolučním událostem.[51])

Bartoškovo dílo je vedle východočeské větve Starých letopisů jednou z mála prací, jejichž prostřednictvím můžeme zjistit, jak viděl husitskou revoluci člověk žijící v Čechách, avšak nikoliv v Praze. Dalo by se tedy předpokládat, že se obě kroniky budou vyznačovat určitými shodnými rysy, i když jejich autory rozdělovalo náboženské a politické smýšlení.

45) K tomu též P. Čornej, K projevům nacionalismu ve Starých letopisech českých, HT 4, 1981, s. 42.

46) V letech 1427–1440 zaznamenal pouze 10 zpráv z Prahy, což je nápadně málo ve srovnání s lety 1419–1426, kdy se hlavního města týká 26 zpráv.

47) Vydal ji J. Goll, v FRB V, s. 589–624. O díle Palacký, Ocenění starých českých dějepisců, s. 252–260; Jireček, Rukověť, s. 169–170; Bezold, König Sigmund, s. 10–11; Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen I, s. 324–325; J. Goll, O kronice Bartoška z Drahonic, SB KBGW 1884, s. 32–41; týž, Kronika Bartoška z Drahonic, FRB V, s. XLII–XLIII; F. M. Bartoš, Husitská revoluce II (České dějiny II/8), Praha 1966, s. 238–239.

48) Vyplývá to z dodatků ke kronice, psaných Bortoškem samým, které zveřejnil Goll, FRB V, s. 625–628. Údaje o kronikářových rodičích na s. 628.

49) Tamtéž.

50) Poslední zpráva v kronice je datována k 28. září 1443, v roce 1445 byl již Bartošek mrtev. Srov. Jireček, Rukověť, s. 170. Karlštejnské nekrologium uvádí, že dne „4. X. Obiit Bartossko cliens." F. M. Bartoš, Rukopisy děkanství karlštejnského, VKČSN 1944, č. V (vyšlo 1946), s. 13. Z let 1443 a 1444, která připadají v úvahu, se vzhledem k údajům v kronice jeví pravděpodobnější rok 1443.

51) Srov. pozn. 48. Tyto Bartoškovy záznamy se proplétají s torzy díla Chronicon Boemorum a s pražskými zápisky z padesátých a šedesátých let 15. věku.

A vskutku. Královéhradecké letopisy a Bartoškovu kroniku spojují totožné roviny nazírání – regionální, stranická (ve smyslu působnosti politické skupiny, k níž daný autor náležel) a celozemská. Mapa č. 5 ukazuje, že si Bartošek z Drahonic všímal podbrdského regionu a oblasti Královského hvozdu velmi detailně. Události, které zaznamenával, však podstatně ovlivnila ještě jedno okolnost. Autor kroniky byl voják, který v počátcích revoluce sloužil v družině Hanuše z Kolovrat a jaro 1421 strávil dokonce v posádce Pražského hradu.[52]) Není proto náhodou, že nejfrekventovanějšími lokalitami v oblasti mezi Berounkou a Vltavou, kterou znal nejdůvěrněji, jsou hradní pevnosti. Na prvním místě samozřejmě Karlštejn (24 zpráv), dále táborský hrad Ostromeč (6 zpráv), Libštejn (4 zprávy), Zvíkov (4 zprávy), ale stranou nezůstaly ani Týřov (2 zprávy), Krašov (2 zprávy), Žebrák (1 zpráva) a Točník (1 zpráva).

Staré letopisy české královéhradecké provenience vydávají průkazné svědectví o permanentních místních konfliktech mezi jednotlivými šlechtici a jejich ozbrojenými oddíly. V českém prostoru nešlo o žádné novum či výjimku, což dokládá i Bartošek, s povzdechem kreslící neutěšený obraz podobné guerilly na Podbrdsku, kde pustošivými vpády šlechtických družin trpělo město Příbram (v letech 1421–1424 je poničil Hanuš z Kolovrat čtyřikrát)[53]) i četné vesnice a jejich obyvatelé.[54]) Zprávy z Berounska a Příbramska tak potvrzují, že i v odlehlých oblastech, v nichž se přímo nerozhodovalo o budoucnosti království, panoval obdobný stav jako v jiných krajích.

Na rozdíl od královéhradeckého letopisce byl Bartošek z Drahonic dobře informován o dění takřka v celém Českém království, což bylo do značné míry dáno jeho vztahy ke Karlštejnu. Velkolepý gotický hrad představoval jednu z nejsilnějších a nejdůležitějších pevností protihusitského tábora,[55]) měl elitní posádku a jeho purkrabí Zdeslav Tluksa z Buřenic býval zván k důležitým diplomatickým jednáním.[56]) Žoldnéři měnící místo působení, členové nejrůznějších poselstev, která se na hradě střídala, okruh karlštejnských manů[57]) i sám purkrabí byli hlavním zdrojem kronikářových zpráv.

Vedle Podbrdska a Královského hvozdu sledoval Bartošek se zájmem dění na území kontrolovaném plzeňským landfrídem, které s krajem, v němž kronikář pobýval, bezprostředně sousedilo. Klíčové postavení

52) FRB V, s. 592 a 626.

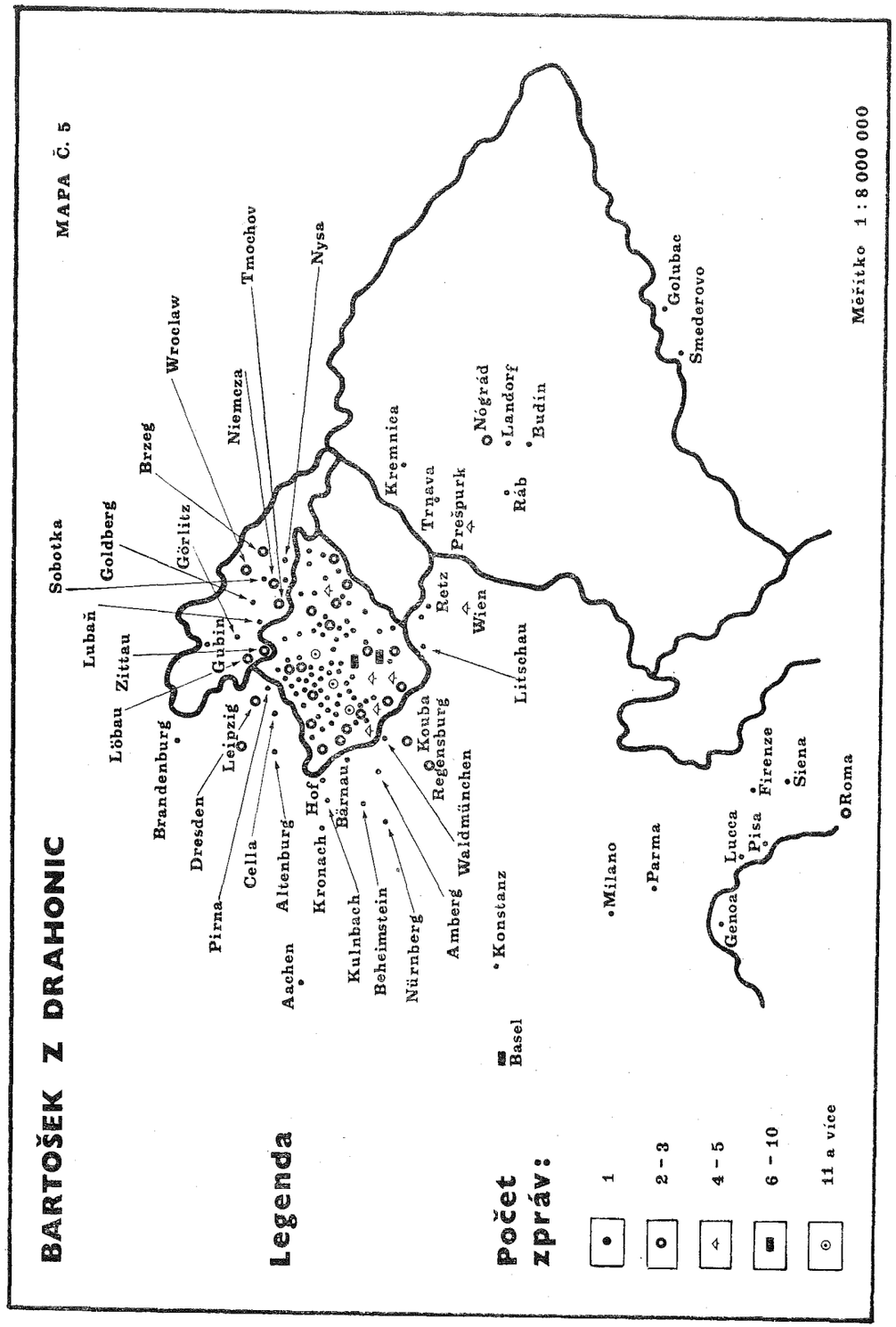
53) Tamtéž, s. 625.

54) Tamtéž, s. 607, 626.

55) K postavení Karlštejna Graus, Prag als Mitte Böhmens, s. 23–24; J. Spěváček, Karel IV. Život a dílo. Praha 1979, s. 401–402.

56) FRB V, s. 599.

57) Relativně značný prostor věnoval Bartošek skonům osob spjatých nějakým poutem s Karlštejnem, především příslušníkům hradní posádky a manům. Někteří z nich náleželi jistě ke kronikářovým přátelům. Stejně tak zaznamenal smrt několika vojáků na Zvíkově. Je nutno ocenit, že Bartošek hodlal uchovat jména a památku svých spolubojovníků alespoň ve svém díle.

hlavní opory českých katolíků zaujímala přirozeně Plzeň sama (11 zpráv), ale Bartoškově pozornosti neušly ani události týkající se západočeských hradů. Slušné vědomosti měl o krajích severočeských a celém středočeském regionu.

V husitech všech směrů spatřoval sice kronikář své protivníky,[58]) ale netradiční způsob vedení války i rozsah akcí husitských vojsk jej zajímal z profesionálního hlediska. Nepoměrně více údajů než o vzdálených východních Čechách uchoval o činnosti pražských a táborských oddílů, s nimiž přicházeli katolíci z Plzeňska, Berounska a Příbramska nejčastěji do konfliktů. Konstatoval-li jsem, že tvůrce pražských a východočeských textů Starých letopisů interesovala více síla táborských vojsk než Tábor sám, rozmnožuje Bartošek z Drahonic počet těchto kronikářů. Ač byl výborně informován o stavech táborských oddílů, osobnostech jednotlivých hejtmanů i o celkové situaci v jižních Čechách, objevil se Tábor v jeho zorném poli až v letech 1434–1438, tedy ve stejném období jako u královéhradeckého spisovatele.

Ve shodě s předcházejícími kronikami připadla i v Bartoškově díle dominantní úloha Praze. A to bez ohledu na okolnost, že se autor hlásil ke katolicismu, zatímco hlavní město bylo vysloveně husitské. Bartošek popsal 52 pražských událostí v časovém rozmezí 1419–1441, to jest počet proti Karlštejnu více než dvojnásobný! Poskytl tak výmluvný důkaz, že i pro české katolíky zůstávala Praha nadále metropolí království. Častěji než v jiných kronikách je u Bartoška frekventována Morava. I tu lze nalézt vysvětlení. Akce katolické strany v Moravském markrabství zajímaly katolíka více než husity.

Byl-li Vavřinec z Březové nejinformovanějším českým kronikářem, pokud šlo o domácí události, potom Bartošek neměl konkurenta ve zprávách ze zahraničí. Na rozdíl od husitských autorů nereferoval pouze o vojenských akcích utrakvistů mimo vlastní teritorium Českého království či o diplomatických jednáních husitských poselstev, nýbrž i o dění, jež husitští kronikáři míjeli bez komentářů. Do této sféry patří kupříkladu politická aktivita Zikmunda Lucemburského, jehož husité až do roku 1436 nepovažovali za českého krále. V Bartoškových očích byl ovšem legitimním českým panovníkem. Relativně hojné zprávy z Uher (i z Dolní země), které se v kronikách a análech husitské provenience vyskytují zřídka, souvisejí v Bartoškově práci právě s místy Zikmundových pobytů. Většině husitů nepochybně unikaly evropské dimenze Zikmundovy politiky a v jejich úzkém, do sebe zahleděném chápání světa byl uherský král „největší nepřítel a krutě nenávistný protivník koruny a nejkřesťanštějšího Českého království“,[59]) zatímco katolíci, jako byl Bartošek, viděli

---

58) Svědčí o tom užívané pojmenování Wiklefistae, secta Wiklefistarum. Hojně kupř. FRB V, s. 605.

59) Manifest husitské Prahy do Benátek z 10. 7. 1420. Edice latinského originálu u F. M. Bartoše, Manifesty města Prahy z doby husitské, Praha 1932, s. 278. Cituji podle překladu A. Molnára, Husitské manifesty, Praha 1980, s. 84.

i boj schopného vládce s tureckou expanzí, začínající nebezpečně ohrožovat jižní hranici Uher. O velikonocích 1441 zaznamenal kronikář, aniž by uvedl konkrétní lokality, vpád Turků do Sedmihradska[60]) a již dříve psal o srbských a jihouherských výspách Smederovu a Golubaci.[61])

Poměrně často se Bartošek zmiňoval o severní Itálii, ovšem také v tomto případě téměř důsledně ve spojení se Zikmundem, resp. jeho jízdou za císařskou korunou[62]) v letech 1432–1433. Data, která uvedl, nebyla sice vždy přesná, avšak samotné záznamy o Zikmundově italském putování svědčí o nadějích, které kronikář vkládal do osoby chytrého, nicméně ne vždy úspěšného Lucemburka. Přestože informace z Itálie získával zprostředkovaně, nebudeme asi daleko od pravdy, když zájem o tuto oblast spojíme s Bartoškovou cestou podniknutou v roce 1408. Výprava do Itálie nebyla ani v předhusitské době pro obyčejného panoše něčím obvyklým a zážitky ze vzdálených krajin se jistě vryly hluboko do paměti budoucího kronikáře.[63])

I osm zmínek o Basileji pochopíme u katolíka, který konání koncilu považoval za událost mimořádného významu, i když ji sledoval s jinými nadějemi než jeho husitští krajané. Naproti tomu události z bezprostředního sousedství Čech, tj. Bavor, Falce, Míšně, Saska, Durynska, Horní a Dolní Lužice a území slezského, zapisoval Bartošek vesměs v kapitolkách pojednávajících o husitských rejsách a nelišil se v tomto směru od husitských autorů. Na základě uvedených zjištění se dá o Bartoškově horizontu říci, že zahrnoval prakticky celou střední Evropu, i když zprávy ze zahraničí nejsou v žádném případě soustavné.

✦

Z provedeného srovnání jasně vyplývá, že si katolík Bartošek z Drahonic všímal zahraničního dění nepoměrně více než kronikáři husitských stran, přestože mezi nimi lze nalézt lidi s univerzitním vzděláním. Zcela zákonitě se nabízí otázka, proč tomu tak bylo? Odkaz na Bartoškův katolicismus postihuje jen půl pravdy, současně však otvírá cestu k odpovědi relativně úplné.

Středověký člověk žijící v oblasti západního křesťanstva považoval sám sebe za součást křesťanského univerza[64]) a v tomto smyslu neznal hranic.[65]) Cítil-li se panoš Bartošek součástí křesťanského světa, bylo logické, že si od tohoto světa také sliboval pomoc v boji proti kacířům narušujícím jeho jednotu, i když měl k intervenčním tažením proti Čechům výhrady. Reprezentanem křesťanstva nebyl v Bartoškově chápání

60) FRB V, s. 624.
61) FRB V, s. 623.
62) Tamtéž, s. 609–611.
63) O cestách z Čech do Itálie na přelomu 14. a 15. století F. Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských, Praha 1897, s. 65–66, 229–231.
64) A. J. Gurevič, Kategorie středověké kultury, Praha 1979, s. 62.
65) Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 106.

papež (to je ostatně pro českého katolického šlechtice oné doby typické), nýbrž římský král, který byl zároveň českým panovníkem. Je těžké rozhodnout, zda kronikář spatřoval v Zikmundovi především ztělesnění světské univerzální moci nebo hlavně českého krále, v jehož službách stál. Ať je tomu jakkoliv, poskytuje autorův postoj výmluvný důkaz, že v očích českých (a nejenom českých) katolíků zůstával Zikmund panovníkem, jenž má jako skutečný miles Christi povinnost vést křesťanská vojska do vítězného boje s husity i tureckými pohany.[66])

Zájem o dění v západním křesťanstvu spojoval Bartoška s myšlením lucemburských Čech. Tuto kontinuitu je sice možné u katolíka a royalisty předpokládat, ale v první řadě je třeba snést pro ni průkazný materiál. Jak ale zjišťovat, v čem se shodoval Bartoškův rozhled s horizontem kronikářů předcházejícího období, když se z časů vlády Václava IV. nezachovalo žádné větší historiografické dílo a jsou oprávněné pochybnosti, zda vůbec existovalo?[67]) V důsledku tohoto faktu bylo nutné ponořit se hlouběji do minulosti a hledat odpovídající narativní pramen v době Karla IV.

Ani velký panovník však neměl na dějepisce štěstí, ač historiografické snahy všemožně podporoval.[68]) Pokus italského minority Giovanniho Marignoly, obeznámeného z vlastní zkušenosti s životem v Indii a Číně, skončil fiaskem, Přibík Pulkava z Radenína dovedl své vyprávění pouze k roku 1330 a František Pražský k roku 1353, přičemž se však až do roku 1335 opřel o text Zbraslavské kroniky.[69]) A tak jediné dílo, které připadalo v úvahu, byla latinsky psaná práce Beneše Krabice z Weitmile.[70]) Vzdělaný kanovník metropolitní kapituly a dlouholetý ředitel stavby svatovítské katedrály tvořil kroniku na přímou výzvu císařovu a plně v duchu jeho záměrů.[71]) Krabice navázal na starší analistické svody dovedené k roku 1283, avšak až do zvolení Karla Lucemburského římským králem exploatoval převážně starší prameny, jen občas k nim přidávaje

66) Stejné představy o osobnosti římského císaře jako u Bartoška z Drahonic lze nalézt u soudobých městských kronikářů německých, ať již jde o Zikmunda či Albrechta Rakouského. Je tomu tak v kronice augsburského měšťana Burkarda Zinka i v norimberských análech 15. století, které jsou obdobou Starých letopisů českých. Srov. Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 34–35, 41–42, 79–82. O pojetí Zikmunda jako křesťanského rytíře Šmahel – Vacková, Umění 30, 1982, s. 308n. V tomto kontextu je pozoruhodné, že němečtí kronikáři považovali Zikmunda (kupř. ve srovnání s Fridrichem III.) za panovníka-mírotvorce. K tomu Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 82.
67) F. M. Bartoš, Čechy v době Husově (České dějiny II/6), Praha 1947, s. 450–453; P. Čornej, Tzv. kronika univerzity pražské a její místo v husitské historiografii, AUC-HUCP XXIII/1, 1983, s. 7–25.
68) O českém dějepisectví doby Karlovy souhrnně Palacký, Ocenění starých českých dějepisců, s. 173–238; Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen I, s. 309–315; J. Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou. (České dějiny II/4), Praha 1948, s. 143–168; Z. Fiala, úvod k edici Čtení o Karlu IV. a jeho době, Praha 1958, s. 5–88; týž, Předhusitské Čechy, Praha 1968, s. 253–258; W. Baumann, Die Literatur des Mittelalters in Böhmen, München–Wien 1978, s. 43–47; Spěváček, Karel IV. Život a dílo, s. 385–389.
69) Šusta, ČD II/4, s. 150–151, 158–159.
70) Vydal ji J. Emler, v FRB IV, Praha 1884, s. 457–548.
71) Krabice se přímo dovolává, že své dílo psal „. . . secundum intentionem dominis imperatoris." Tamtéž, s. 467.

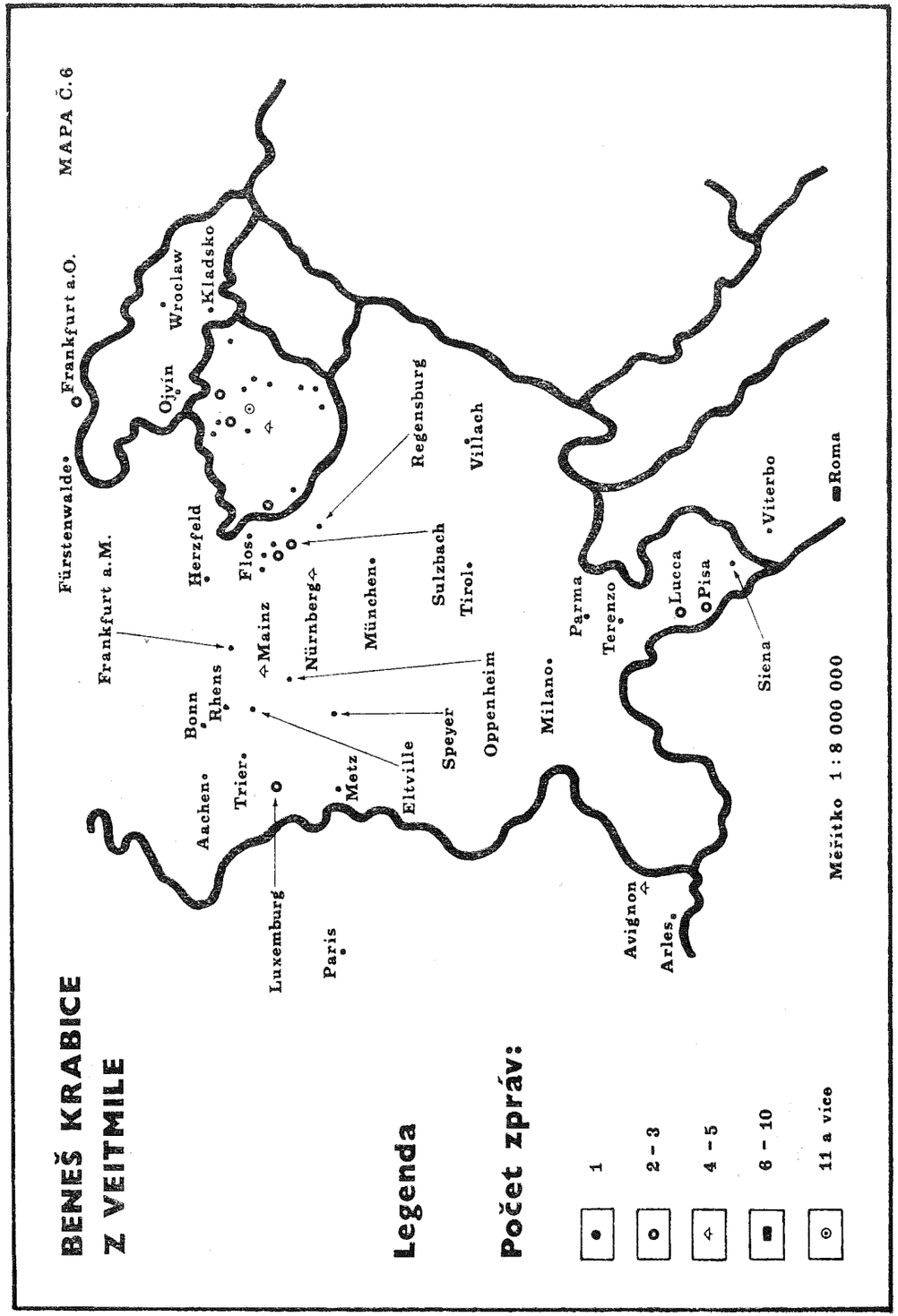
svůj vlastní text. Teprve poslední kniha díla, objímající události let 1346–1374, je původní autorovou prací. Poslední zpráva je datována 19. listopadu 1374; 27. července následujícího roku Beneš Krabice zemřel.[72]) Na základě těchto údajů se zdá, že na kronice, kterou začal psát v roce 1372, pracoval až do posledních chvil svého života.[73])

Pro potřeby této studie přichází samozřejmě v úvahu až závěrečný oddíl Krabicova vyprávění, tj. zprávy z let 1346–1374, jichž byl kronikář současníkem. Na druhé straně není možné pouštět ze zřetele, že celá kronika je dílem psaným na přímou Karlovu objednávku, jehož oficiální ráz je na první pohled patrný. Od roku 1346 si autor všímal především běhu panovníkova života a jeho státnických činů, čímž mohl být kronikářův záběr podstatně zúžen. To by ovšem tolik nevadilo, kdyby práce registrovala i události z jiného prostředí než z Karlova okruhu. Těch však lze nalézt v díle poskrovnu. Vedle panovníkovy činnosti stála v centru pozornosti Beneše Krabice stavba svatovítského dómu, kterou měl na starosti a za niž zodpovídal. Poněkud paradoxně tak v závěrečné knize kroniky autor vyzvedl nejen nespornou Karlovu státnickou velikost, ale i své vlastní zásluhy. Ani tento okrajový postřeh není zanedbatelný, neboť ukazuje, jak výrazně se v Čechách 14. věku prosazovala tvůrčí individualita, nehodlající již dále setrvávat v temnu anonymity.[74]) Přes uvedené limitující momenty je rekonstrukce obzoru pražského kanovníka zajímavá, protože nás zavádí do atmosféry doby Karlovy, atmosféry tolik odlišné od vřavy husitské bouře.

Panovník-státník, panovník-sběratel ostatků, panovník-manžel, ale zejména panovník-podporovatel a mecenáš církve, to jsou obrazy, které se na stránkách díla střídají jen v nepatrných obměnách. Při takovém přístupu k látce není divu, že daleko nejfrekventovanější lokalitou v Krabicově kronice je Karlovo sídelní město – Praha. Celkem 74 zpráv zachycuje dění v české metropoli. Kromě Prahy registroval kronikář už jen 15 českých lokalit, z nichž více než jednou se symptomaticky objevují královské hrady Karlštejn (4 zprávy) a Bezděz (2 zprávy), arcibiskupská Roudnice (3 zprávy) a víceméně náhodně Tachov (2 zprávy). Ani kronikářův vztah k rodnému kraji, ať už pocházel z Benátecka, Bydžovska či Českolipska,[75]) se do díla nikterak nepromítl. Těžko uvěřit, že by Beneš Krabice nevěděl, co se dálo v jiných oblastech Čech, nebo že se Karlova činnost v Českém království omezila pouze na Prahu. Hlavní město však bylo cílevědomě budovaným skvostem nejen Čech, ale celé Svaté říše

---

72) Z. Fiala, O vzájemném poměru kroniky Beneše Krabice z Weitmile a vlastního životopisu Karla IV., ČSČH 17, 1969, s. 225–235.
73) Tamtéž, s. 234–235.
74) Gurevič, Kategorie, s. 225–242.
75) Šusta, ČD II/4, s. 152. Nikterak se v kronice neprojevil ani vztah k Moravě, který předpokládá R. Gladkiewicz, Zarys problematyki badań nad kroniką Benesza Krabicy z Weitmile, Historia XVII, Wrocław 1970, s. 21–43; týž, „Brněnská léta" Beneše Krabice z Weitmile, ČMM 92, 1973, s. 43–61.

římské,[76]) jehož lesk muselo dílo zachytit. Benešovi tento přístup vyhovoval i z osobních důvodů; v Praze dosáhl význačného postavení, v Praze se stal proslulým. Krátce řečeno: Praha byla pro kronikáře nejdůležitějším místem i bez ohledu na císařovy zájmy. Omezení pohledu jen na sídelní město, resp. místo bydliště, jak se projevuje v práci Krabicově, signalizuje, jaký význam měla pro rozšiřování vnitročeského obzoru husitská revoluce. O budoucnosti země se netradičně začalo rozhodovat i v dosud okrajových oblastech Čech, prudce vzrostla úloha středních i menších lokalit a mnozí lidé se zcela pochopitelně začali zajímat i o dění ve vzdálenějších regionech.

Podstatně jinak vypadá zahraniční rozhled Beneše Krabice z Weitmile. 41 lokalit ležících mimo teritorium Českého království a Moravského markrabství dobře ilustruje evropskou koncepci Karlovy politiky a vypovídá i o panovníkových cestách. Na mapě č. 6 jsou zakreslena místa v severní Itálii, Francii, Lucembursku, německých oblastech a Slezsku. Krabice znal i politické poměry v Polsku, Uhrách a rakouských zemích, i když se o nich nerozepisoval. Jestliže byl Benešův český záběr ve srovnání s kronikáři husitské doby jednostranně úzký, pak byl naopak jeho zahraniční horizont mnohem rozsáhlejší. Tato skutečnost věrně odrážela situaci. Karel IV. jako římský král a později císař důsledně vycházel ze středověkých univerzalistických představ. V rámci panovníkových koncepcí náleželo sice Českému království výjimečné, dá se říci centrální postavení,[77]) avšak Čechy zůstávaly pevnou složkou západního křesťanstva. Šíře evropského obzoru Beneše Krabice v podstatě zrcadlí Karlovo působení v mezinárodní politice.

Pojímání Čech jako organické součásti křesťanského světa se ovšem nezrodilo až v době Karlově, nýbrž vyrůstalo ze středověkého univerzalistického modelu, jak jej podávala křesťanská filozofie. Hlavním nositelem idejí univerzalismu byla katolická církev a církevní vzdělanci také jejich prizmatem pohlíželi na dějiny lidstva.[78]) V českém prostředí 14. století dokládají tento fakt téměř všechna větší kronikářská díla. Nejen Beneš Krabice z Weitmile, ale i oba autoři Zbraslavské kroniky,[79]) František Pražský a Giovanni Marignola náleželi k církevním hodnostářům.

[76]) Dějiny Prahy, Praha 1964, s. 103–138; V. Lorenc, Nové Město pražské, Praha 1973, s. 14–22, 91–134; J. Vančura, Hradčany, Praha 1976, s. 77–80; Spěváček, Karel IV. Život a dílo, s. 409, a řada uměleckohistorických studií.

[77]) J. Spěváček, Lucemburské koncepce českého státu a jejich přemyslovské kořeny, SH 24, 1976, s. 5–51; týž, Karel IV. Život a dílo, s. 261–275 a zvl. s. 304–307.

[78]) O. L. Vajnštejn, Zapadnoevropejskaja srednevekovaja istoriografija, Moskva–Leningrad 1964, s. 202–205; H. Grundmann, Geschichtsschreibung im Mittelalter, Göttingen 1965, s. 18–24; Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 14–16.

[79]) Zbraslavskou kroniku vydal J. Emler, v FRB IV, s. 1–337. O autorech práce Z. Fiala, Kronika zbraslavská (Chronicon Aulae regiae) jako dílo historiografické, in: Kronika zbraslavská, Praha 1952, s. 743–756.

Z jejich prací, ale i z kroniky Bartoška z Drahonic vyvstává, jak idea univerzalismu v sobě nedílně obsahovala myšlenku univerzální světské moci, reprezentované osobou římského císaře, a jak tyto představy byly ještě ve 14. a 15. století živé. I když všichni jmenovaní kronikáři vycházeli z univerzalistické koncepce, byla by nesmyslná domněnka, že české a evropské události viděli v celistvosti. Takového záběru středověký člověk schopen nebyl a ani být nemohl. I největší osobnosti té doby nazíraly a posuzovaly svět podle svého omezeného obzoru. Středověké vědomí v sobě nerozlučně spojovalo partikularismus s univerzalismem,[80]) což kartografická znázornění horizontu Beneše Krabice a Bartoška z Drahonic jasně ilustrují.

Univerzalistický přístup k souvěkým událostem posunulo husitství směrem k partikularismu. Po tomto tak kategorickém výroku se dá namítnout, že porovnávám neporovnatelné. Jakým právem směšuji různé typy a žánry historiografických prací a kladu vedle sebe oficiální kroniku vlády Karla IV., pocházející z pera pražského kanovníka, dílo katolického vojáka šlechtického původu, spis univerzitního mistra a polosoukromé zápisky, předznamenávající zrod měšťanského dějepisectví? Lze vůbec vyvozovat soudy obecnější platnosti, když je více než logické, že královéhradecký písař a pražský měšťan nedosáhli vzdělání a postavení Vavřince z Březové či Beneše Krabice z Weitmile a už z tohoto důvodu byl jejich rozhled podstatně užší?[81]) Vstup laického živlu, především měšťanského, na pole historiografické tvorby, který v Čechách nastal v husitském období, nepochybně pozměnil tvářnost dějepisecké produkce a bylo by pošetilé to popírat.[82]) Zúžení zahraničního obzoru husitských kronikářů mohlo tedy být způsobeno diferencemi v erudici a pohledech intelektuálů spjatých s církví na jedné straně a jinak orientovanými měšťany na straně druhé. Stručně řečeno: měšťan viděl svět jinak než univerzitní mistr či kněz.

Ačkoliv je třeba s rozdíly ve vnímání světa i s různým systémem hodnot vážně počítat, svědčí dvě okolnosti pro správnost zvoleného postupu. Nemohlo být náhodné, že univerzitní mistr a uznávaný spisovatel ohraničil v Husitské kronice svůj záběr pouze na české prostředí, zatímco katolický voják byl blíže myšlení dvorských historiografů Karla IV. Ještě pádnějším argumentem je převedení analyzovaných děl (Beneše Kra-

[80]) Gurevič, Kategorie, s. 57.

[81]) K rozlišení žánrů v pozdněstředověké historiografii Grundmann, Geschichtsschreibung, s. 7–51. O poměru dějepisců spjatých s městským prostředím k dílům církevních intelektuálů Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 14.

[82]) Tuto stránku problému zdůraznil F. Kutnar, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I, Praha 1973, s. 31–36. Otevřenou otázkou zůstává, zda husitská revoluce vznik kronikářských děl, psaných příslušníky měšťanstva či intelektuály sympatizujícími s politickými snahami měst, uspíšila či zda by k němu došlo i bez mohutného společenského otřesu pouze v důsledku rozvoje vzdělání a celkové situace. Vývoj anglické historiografie i dějepisectví v německých oblastech ukazuje, že se v těchto zemích prosazovaly v 15. století podobné trendy jako v Čechách. Slabé plody dějepisecké produkce v období vlády Václava IV. však signalizují, že revoluce vývoj v této sféře přece jen urychlila.

bice, tzv. Starého kolegiáta, obou větví Starých letopisů a kroniky Vavřince z Březové) na společného jmenovatele. Jejich autoři nepsali městskou kroniku, dějiny kláštera či řádu ani neoslavovali vládu jednoho jediného panovníka,[83]) nýbrž všem bez výjimky tanul na mysli jediný cíl – zachytit historii Českého království v určitém časovém úseku.[84]) Každý kronikář však toto téma pojednal jinak, přičemž není pochyb, že evropský kontext se u husitských autorů zeslabil. Přesvědčivý důkaz bohemocentrického chápání světa podává rozšířená verze základního pražského textu Starých letopisů.[85]) Anonymní pražský měšťan, pamětník revoluce a pevný kališník,[86]) který původní znění v roce 1460 přepracoval, vytkl v předmluvě, že chce pokračovat v oblíbené kronice Jakuba Twingera z Königshofen, vyprávějící o západoevropských dějinách,[87]) přitom však vypsal pouze české události z let 1378–1440! Nerovnoměrná pozornost věnovaná v kronikách husitské provenience českému území a cizině odráží v první řadě nepřátelské vztahy panující mezi husity a katolickým světem.

Svazky mezi husitskými Čechami a západoevropským křesťanským kulturním okruhem se ovšem neuvolnily náhle, až v okamžiku, kdy došlo k neodvratnému konfliktu. Příčiny tohoto dlouhodobého procesu byly hlubší a jejich podstata spočívala v předcházejícím vývoji. Bylo by proto chybou vést mezi zahraničním horizontem předhusitského člověka a horizontem účastníků husitské revoluce ostrou cézuru.[88]) Jak ukázal dosavadní výklad, k úplné izolaci husitských Čech od okolního světa nikdy nedošlo, soustředěnost na dramatický vnitropolitický vývoj však automaticky potlačovala zájem o dění za hranicemi. Pokusme se nyní alespoň v náznaku vystopovat vývojové trendy vedoucí k narušení zahraničního obzoru českých utrakvistů. Lze je rozdělit zhruba do čtyř oddílů:

1. České království a jeho metropole ztrácely své mezinárodní postavení, systematicky budované Karlem IV., již od nástupu Václava IV. na panovnický trůn.[89]) Politika Karlova syna byla nesouměřitelná s politikou největšího císaře sklonku středověku a po roce 1400, kdy Václav faktický přestal být římským králem, prestiž Čech ještě více povadla. Těžko lze však předpokládat, že by měl v důsledku těchto okolností Vavřinec z Březové menší vědomosti o Evropě než Beneš Krabice z Weitmile. K tak prudkému zvratu na přelomu 14. a 15. století dojít nemohlo. Na základě hospodářských a kulturních styků se zahraničím doložených na počátku 15. věku se dá usuzovat, že pražské (opakujeme pražské, neboť situace v provinčních městech a na venkově se zásadně lišila) dvorské, církevní, intelektuální a měšťanské kruhy[90]) měly v předvečer husitské revoluce relativně slušné znalosti západoevropského a středoevropského prostoru.[91]) Bylo ovšem charakteristické, že se tyto vědomosti promítly do husitských kronik ve velmi omezené míře.

---

[83]) K typům dějepiseckých prací v 15. století V a j n š t e j n, Zapadnoevropejskaja srednovekovaja istoriografija, s. 202–231; G r u n d m a n n, Geschichtsschreibung, s. 64–68.

[84]) V kroniku Českého království přerostla i původně jinak koncipovaná Zbraslavská kronika. Beneš Krabice z Weitmile výslovně říká, že jeho úkolem bylo vylíčit české dějiny, stejný záměr lze předpokládat u tzv. Starého kolegiáta a Bartoška z Drahonic, i když oba posledně jmenovaní se soustředili pouze na dobu husitské revoluce. Vavřinec z Březové v předmluvě k Husitské kronice uvedl, že na ni pracoval, aby shromáždil příhody, které se udály v Českém království. Srov. FRB V, s. 329. Ani anonymní autor původního textu Starých letopisů či královéhradecký kronikář nepsali městskou kroniku, nýbrž dějiny země.

[85]) Druhá redakce Starých letopisů je nejlépe uchována v textech E SLČ, SK ČSR, XIX C 21, fol. 49a–117a; F SLČ, SOA Brno, G 10/480, fol. 153a–279a.

[86]) Za autora této recenze bývá považován Matyáš Louda z Chlumčan. Srov. F. M. B a r t o š, Z husitského a bratrského dějepisectví II. Po stopách ztracené kroniky Matěje Loudy z Chlumčan, ČČM 94, 1920, s. 6–9; t ý ž, Z muzejních i jiných rukopisů Starých letopisů, ČNM 102, 1928, s. 213n.; t ý ž, předmluva k edici Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, s. V–VII; též V. H r u b ý v diplomové práci Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman a autor Starých letopisů českých, Praha 1973 (rukopis v AUK Praha); t ý ž, Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman města Písku, JSH 47, 1978, s. 183–194.

[87]) „Tu, kdež jest pan Beneš z Hořovic (= český překlad Twingerova díla – pozn. P. Č.) přestal mluviti o králích a ciesařích římských, jak o tom v jeho kronikách českým jazykem jest popsáno." Text E SLČ, fol. 49a.

[88]) Kronikáři, jejichž díla nám slouží jako základní prameny, dosáhli vzdělání nepochybně ještě v předrevolučním období.

[89]) F i a l a, Předhusitské Čechy, s. 289–298; J. S p ě v á č e k, K některým problémům hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v předhusitském období, FHB 3, 1981, s. 53–54; Přehled dějin Československa I/1, Praha 1980, s. 362–368 (tam i další literatura).

[90]) Nutno k nim připočítat vojáky a žoldnéře, ať už urozeného či prostého původu. V četných domácích konfliktech, k nimž docházelo za panování Václava IV. (kupř. v bojích na česko-moravsko-rakouském pomezí), ale i v zahraničí (pomoc českých bojovníků polskému králi proti Řádu německých rytířů bývá v tomto kontextu uváděna tradičně) získávali nejen válečnické zkušenosti, nýbrž poznávali i prostor, v němž za husitské revoluce probíhaly válečné akce v mnohem větším měřítku. Srov. též exkurs, kde blíže o horizontu rolníků a měšťanstva.

[91]) Povědomí o středoevropských a západoevropských oblastech vyplývalo přímo z funkce, kterou Karel IV. určil Českému království a zvláště Praze. Horší již to bylo s globálními představami o světě a o vzdálených končinách Asie či Afriky. Relativně nízká úroveň dobových geografických idejí, v nichž se prolínaly úlomky reálných zeměpisných vědomostí s výroky bible, dalších středověkých autorit a více či méně věrohodnými údaji získanými z literatury, nebyla podmíněna jen omezenými možnostmi poznání konkrétního světa, nýbrž především skutečností, že středověký člověk nepovažoval představy o zemském povrchu za příliš důležité. Rozsah a šíři zeměpisných vědomostí lze rekonstruovat alespoň přibližně u českých intelektuálů pohybujících se v blízkosti panovnického dvora a pražské univerzity. Studium na artistické fakultě zahrnovalo i astronomii, přednášenou jako jednu z částí quadrivia. Na pražském vysokém učení dosáhl tento obor značné úrovně, což potvrzují díla Křišťana z Prachatic i výsledky dosažené Janem Šindelem. Na základě spisů, podle nichž se v Praze vyučovalo, možno usuzovat, že absolvent artistické fakulty získal základní geografické znalosti, kupř. o poloze obratníků a polárních kruhů. Soudobé astronomické teorie, respektující Ptolemaiovu soustavu, neposkytovaly ovšem konkrétní informace o jednotlivých státech a oblastech. Ty byly čerpány odjinud. Oblíbeným zdrojem poučení bývaly antické popisy země, starší kroniky a cestopisy. Vedle líčení cest do Svaté země se značné oblibě těšila i vyprávění o putování po dalekých východních končinách, Persii, Indii a Číně, jak je vrcholnému a pozdnímu středověku prezentovaly práce Oderica de Pordenone a Marka Pola, poslední z nich přeložená kolem roku 1400 do češtiny. V cestopise tzv. Mandevilla, ale i v pověsti o Bruncvíkovi se k pravidelným údajům přidružovala fantastická, pohádková podání, která ani středověký vzdělanec

2. Závažným projevem počínající izolace husitského světa byly události po vydání Dekretu kutnohorského.[92]) Secese mistrů, bakalářů a studentů německé národnosti v roce 1409 vedla sice k ovládnutí pražského vysokého učení reformní stranou Husovou, avšak zároveň zpřetrhala užší kontakty univerzity s ostatními centry evropské vzdělanosti.[93]) Proměna vysokého učení v národnostně a konfesijně uzavřený ústav nepřinesla pouze ekonomickou škodu pražským měšťanům,[94]) nýbrž znamenala výrazné snížení informovanosti o událostech v Evropě. Přicházeli-li před rokem 1409 do Prahy studovat mladí lidé z německy mluvících zemí, Polska, Uher i oblastí severských,[95]) dá se soudit, že se jejich prostřednictvím obyvatelé české metropole dozvídali leccos zajímavého o dění v bližších i vzdálenějších evropských státech. Rovněž pobyt českých scholárů na zahraničních univerzitách přispíval k výměně informací, do níž revoluce zasáhla rušivě.[96])

---

nedokázal oddělit od skutečnosti. Užití map ve středoevropském prostoru bylo ještě řídké a přesné zprávy o něm chybějí. Srov. G u r e v i č, Kategorie, s. 55–62; T a d r a, Kulturní styky, s. 1–17; V. V. T o m e k, Děje univerzity pražské I, Praha 1849, s. 100; B. H o r á k, Dějiny zeměpisu I. Starověk a středověk. Praha 1954, s. 103–110; Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století, Praha 1961, s. 24–28; z polské literatury srov. B. O l s z e w i c z, Kartografia polska XV. i XVI. wieku. Przegląd chronologiczno-bibliograficzny. Lwów–Warszawa 1930, s. 9; sborník Dziewięć wieków geografii polskiej, Warszawa 1967, s. 9–22; S. S o l i c k i, Źródla Jana Długosza do problematyki czeskiej, Wrocław 1973, s. 52–54.

92) F. Š m a h e l, Karlova univerzita a husitské revoluční hnutí, AUC-HUCP IV/1, 1963, s. 107–115; t ý ž, Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419, Praha 1967, s. 61–83; t ý ž, Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622, Zprávy AUK 4, 1982, s. 3–28.

93) Š m a h e l, Pražské univerzitní studentstvo, s. 80–83.

94) „Pražanóm toho bylo velmi žel, neb jimi Praha velmi silna (byla), neb synové velkých kniežat a pánóv v Praze se učili a obývali a potom v svých zemiech velicí biskupové a preláti byli. Kupci také vezúce kúpi velikú do Prahy porúčeli svým synóm zbožie, aby jim to prodávali a jiného zbožie nakúpíce svým otcóm do jiných zemí poslali." Text E SLČ, fol. 53a.

95) Š m a h e l, Pražské univerzitní studentstvo, s. 16–29. Zásadní význam pro tento problém má studie H. V á c l a v ů, Počet graduovaných a negraduovaných studentů na pražské artistické fakultě v letech 1367–1398 a jejich rozdělení podle původu do univerzitních národů, AUC-HUCP XVII/1, 1977, s. 7–32. Dovídáme se z ní, že ve sledovaném období bylo na uvedené fakultě zapsáno 212 studentů z Bavorska, 128 z Porýní, 119 ze švýcarských a rakouských zemí, 74 z Holandska, 72 z Bádenska-Württemberska, 69 z Hesenska-Nasavska, 36 z Vestfálska, 118 z Pruska, 66 z Míšeňska, 64 z Polska, 40 z Durynska, 77 z Meklenburska a Holštýnska, 67 z Branibor, 53 z Magdeburka, 52 z Pomořan, 48 ze Švédska, 68 z Uher, 176 ze Slezska, 7 ze Žitavska, 4 z Kladska, 44 z Lužice a 389 z jiných oblastí. Některá data i u T a d r y, Kulturní styky, s. 121, 144–145, 154, 232–233.

96) T a d r a, Kulturní styky, s. 232–302; J. K r z y ż a n i a k o w a, Związki uniwersytetu praskiego z uniwersytetem krakowskim w drugiej polowie XIV. wieku, AUC-HUCP V/1–2, 1964, s. 53–134. Po roce 1409 odcházeli na cizí univerzity studovat převážně katolíci. K tomu I. H l a v á č e k – L. H l a v á č k o v á, Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské univerzitě, AUC-HUCP II/1, 1961, s. 97–32; III/2, 1962, s 135–159; M. T r u c, Jagellonská univerzita a české země v 15. a 16. století, AUC-HUCP V/1–2, 1964, s. 135–172; J. G a r b a c i k – A. S t r z e l e c k a, Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich w XV. w., tamtéž, s. 7–52; F. Š m a h e l – M. T r u c, Studie k dějinám Univerzity Karlovy, AUC-HUCP IV/2, 1963, s. 37–46.

3. Revoluční události byly jednou z hlavních příčin, proč se pozornost obyvatel Čech takřka výhradně orientovala na domácí dění, neboť jejich důsledky se dotýkaly značné části populace.[97]) Avšak rozhodující úloha připadla českému mesianismu, jehož genezi možno vysledovat v myšlení reprezentantů reformního hnutí již na konci 14. století.[98]) Představy o výjimečnosti a vyvolenosti českého národa, tak symptomatické pro úvahy předních husitských ideologů,[99]) zákonitě změnily tradiční chápání univerza. Za opravdovou křesťanskou společnosti začali husité pokládat sami sebe, neboť podle svého přesvědčení jen oni žili v souladu se zákonem božím.[100]) Od tohoto přesvědčení byl pouhý krok k závěru, že je jejich povinností přivést k respektování božího zákona celý křesťanský svět. Svět, který pro ně získával smysl jen tehdy, stal-li se objektem jejich působení. Vítězství, jichž dosáhli, je v této víře utvrdila. Tyto skutečnosti jsou zároveň odpovědí na výše položenou otázku, proč husitští kronikáři, včetně intelektuálů Vavřincova typu, zaznamenávali za hranicemi Čech pouze tažení svých vojsk, diplomatická a teologická jednání svých poselstev, resp. místa smrti svých mučedníků.

4. K celkové izolaci Čech přispěla i blokáda Českého království ze strany katolické Evropy, blokáda ve sféře duchovní i hospodářské, jejíž rozsah bude třeba v budoucnu zjistit.[101]) Český zahraniční obchod nebyl ani v době vlády Karla IV. adekvátní vynikajícímu postavení českých zemí v mezinárodně politických vztazích a zůstával fakticky omezen na středoevropský prostor.[102]) Blokáda obchodní spojení Čech s cizinou nepřerušila úplně,[103]) podstatně je však oslabila, čímž logicky zmenšila i přísun informací ze zahraničí.[104]) Také odchod pražských německých a katolických měšťanů i církevních intelektuálů v průběhu roku 1420[105]) i rozpad královského dvora[106]) – podle výpočtů Františka Šmahela opus-

---

97) K u t n a r, Přehledné dějiny I, s. 31–32. Podobně P. Č o r n e j, Staré letopisy české v kontextu narativních pramenů doby husitské (nepublikovaná rukopisná studie).

98) R. U r b á n e k, Počátky českého mesianismu, in: Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy univerzity Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám. Praha 1929, s. 124–143.

99) R. U r b á n e k, Český mesianismus ve své době hrdinské, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Praha 1930, s. 262–284.

100) Š m a h e l, Idea národa v husitských Čechách, s. 64–68. Tam i určité výhrady k Urbánkovu výkladu.

101) K e j ř, Cesty bádání o husitství, s. 254.

102) F. G r a u s, Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts, Historica 2, 1960, s. 77–110.

103) Vyhraněné soudy Z. Wintra korigoval J. J a n á č e k, Der böhmische Aussenhandel in der Hälfte des 15. Jahrhunderts, Historica 4, 1962, s. 39–58, zvl. s. 43–47.

104) O roli kupců při šíření informací S a m s o n o w i c z, Życie miasta średniowiecznego, s. 114–116.

105) FRB V, s. 360, 363.

106) K jednotlivým osobnostem působícím na dvoře Václava IV. a jejich původu H. P a t z e, Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag, Blätter für Landesgeschichte 114, 1978, s. 733–773; I. H l a v á č e k, Studie ke dvoru Václava IV., FHB 3, 1981, s. 135–193.

tilo hlavní město na 5 000 lidí – negativně poznamenaly vztahy v Evropě. Ani husité nemohli však existovat bez ekonomického zázemí. V tomto ohledu je pozoruhodné, jak se mapa husitských výbojů téměř přesně kryje s prostorem, k němuž předrevoluční Čechy poutaly hospodářské, resp. politické svazky.[107])

Bylo by mylné ztotožňovat zahraniční obzor husitských kronikářů s horizontem husitských předáků, zasvěcených do problémů evropské či alespoň středoevropské politiky. Toto konstatování neplatí zcela pro první fázi revoluce, spojovanou se jménem Žižkovým,[108]) má však své opodstatnění, pokud jde o konec dvacátých a celá třicátá léta. Snaha Prokopa Holého a jeho spolupracovníků prorazit mezinárodní izolaci se projevila jak pokusy o kontakty s Cařihradem,[109]) tak zejména jednáním v Chebu o účasti husitské delegace na basilejském koncilu. S výjimkou Basileje se však diplomatická aktivita husitských stran neodrazila v narativních pramenech utrakvistické provenience, snad proto, že se „obyčejného člověka" bezprostředně netýkala, a je otázkou, do jaké míry byla obecně známa.

✦

Závěry vyplývající z provedených rozborů mají vzhledem k povaze a počtu použitých pramenů nutně dílčí platnost. Přesto je však třeba pokusit se o jejich shrnutí.

Kombinace metody kvantifikační analýzy, přihlížející pochopitelně i k obsahu zpráv, s kartografickým znázorněním prokázala, že horizont kronikářů husitského období byl limitován úrovní vzdělání, konfesijní příslušností a osobními zájmy. Kupř. mistr pražského vysokého učení měl větší porozumění pro náboženské otázky než staroměstský měšťan, naproti tomu panoše Bartošek z Drahonic pozoroval dění kolem sebe očima vojáka.[110]) Šíři rozhledu podstatně ovlivňovalo i místo kronikářova pobytu. Obecně platí, že jednotliví autoři považovali za zaznamenáníhodné převážně události ve svém nejbližším okolí. Medievalistika snesla řadu důkazů pro tvrzení, že středověký člověk vnímal místo, v němž žil, jako centrální a tudíž nejdůležitější.[111]) Tento poznatek je kupř. přesvědčivě doložen četnými analýzami městských kronik sepsanými v 15. století v německých oblastech Svaté říše římské,[112]) nelze ho však mechanicky

107) Srov. mapu č. 2 ve studii Grause, Die Handelsbeziehungen, za s. 96.

108) V první polovině dvacátých let se husitská diplomacie snažila získat především podporu polského krále. K diplomatickým prostředkům náležely i manifesty, které husité zasílali do evropských zemí. K jejich funkci a zaměření A. Molnár, Husitství jako výzva, in: Husitské manifesty, s. 7–40.

109) K jednání husitů s Byzancí v druhé polovině dvacátých let A. Molnár, Mírový aspekt patristického argumentu v české reformaci, Křesťanská revue 48, 1981, s. 125.

110) K vlivu povolání na vnímání světa sborník Beiträge zum Berufbewusstsein des mittelalterlichen Menschen, Berlin 1964.

111) Gurevič, Kategorie, s. 55–56.

112) Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 101–108.

aplikovat na české poměry. Pro katolíka Bartoška z Drahonic, pobývajícího na Karlštejně, i pro královéhradeckého letopisce nebylo nejdůležitější lokalitou a středem dění jejich bydliště, nýbrž Praha. Toto konečně dokumentují rozbory všech šesti prací:

Poř.	Krabice	Vavřinec	SLČ A	SLČ HK	Kolegiát	Bartošek
1.	Praha 74	Praha 138	Praha 43	Praha 33	Praha 36	Praha 52
2.	Karlštejn 4	K. Hora 23	Plzeň 3	Hradec Králové 24	Hradec Králové 13	Karlštejn 24
3.	Roudnice 3	Tábor 16	9 dalších 2	K. Hora 9	K. Hora 8	Plzeň 11
4.	Bezděz 2	Plzeň 9		Kolín 6	Tábor 8	Příbram 8
5.	Tachov 2	6 dalších 8		Jaroměř 5	Plzeň 7	Kolín 7
				Náchod 5		

Praha zůstala i v časech husitské revoluce nejvýznamnějším městem Českého království. V tomto směru se její pozice proti době Karla IV. nezměnila.[113]) Události v metropoli nad Vltavou sledovali s oprávněným zájmem katolíci i stoupenci různých husitských směrů. Znamená to, že Praha určovala rytmus politického života v celé zemi? Do určité míry ano. Dá se vystopovat, jak poměry v Praze ovlivňovaly situaci v revolučních Čechách. Hlavní město, snažící se o prosazení vlastní politické hegemonie v prvních letech husitské bouře, nástup pravicového křídla po pádu Želivského, porážka husitských konzervativců v roce 1427, boj o Prahu ve dnech těsně předcházejících lipanské bitvě – všechny tyto události se promítly do vývoje v zemi. Z tohoto pohledu porozumíme snahám táborských hejtmanů zmocnit se hlavního města, pochopíme, proč v časech interregna po smrti Albrechta Habsburského docházelo k četným pokusům o jeho ovládnutí, které vyvrcholily úspěšnou akcí Jiřího z Poděbrad v roce 1448.[114]) Kdo držel Prahu, disponoval rozhodující politickou silou a mohl určovat chod království. Současníci si byli tohoto faktu dobře vědomi, a proto registrovali pražské události jako citlivý barometr. Pro husitologii má tento poznatek svou cenu, neboť dokládá, že ani vznik nových mocensko-politických středisek (Tábor, Hradec Králové, Plzeň), a tudíž i decentralizace správy, nebyly s to významem Prahy otřást.[115]) Žádné jiné hlavní město ve střední Evropě nedosáhlo ve 14. a 15. století takového klíčového postavení, jaké zaujímala v Čechách Praha.[116])

113) Patze, Die Hofgesellschaft, s. 735–739; Graus, Prag als Mitte Böhmens, s. 22–30; P. Moraw, Zur Mittelpunktion Prags im Zeitalter Karls IV., in: Giessener Abhandlungen zur Agrar-und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens 100, 1980, s. 445–489; Hlaváček, FHB 3, 1981, s. 144–146.

114) Seibt, Communitas Primogenita, s. 80–100.

115) V tomto smyslu je třeba korigovat závěry F. Grause, který jistě správně vidí vrchol politického vzepětí Prahy v roce 1421, avšak příliš přeceňuje úlohu nových center. Graus, Prag als Mitte Böhmens, s. 46–47.

116) K významu Prahy jako centra Čech v pohusitském období cenné postřehy v rukopisné studii A. Kostlána, Dějiny každodenního života a lounská kniha počtů.

Mezi často zmiňované lokality náležela Kutná Hora. Tato skutečnost odráží především stav v letech 1419–1421, kdy po Praze nejdůležitější město království bylo hlavním sloupem katolické strany.[117]) Od 7. června 1424, kdy rozlícený Žižka dobyl po vítězné malešovské bitvě město definitivně,[118]) pozbyla Kutná Hora mnoho ze svého významu, přestože se stala jedním ze středisek táborského a sirotčího svazu.[119]) Úlohu hlavní katolické pevnosti převzala od roku 1421 Plzeň. Jako hojně frekventované místo vyskytuje se ve čtyřech analyzovaných kronikách husitské epochy, nejvíce samozřejmě u katolíka Bartoška. Určitou pozornost přitahoval i Kolín, který jako strategicky důležitá lokalita na Labi prodělal dramatické osudy.

Zbývá promluvit o Táboru. Lépe řečeno shrnout to, co již bylo nadhozeno v dosavadním textu. Nebude asi sporu, že postavení Tábora v tabulce není adekvátní jeho významu v husitské revoluci. Zájem, který mu věnoval Vavřinec z Březové, je – posuzováno zprávami ostatních kronikářů – výjimečný. Počátky Tábora zachytil ještě tzv. Starý kolegiát; v ostatních dílech nepatří centrum radikálního husitismu mezi pět nejčastěji evidovaných lokalit. Původní text Starých letopisů nezaznamenal ani jednu událost, k níž došlo přímo na Táboře, Bartošek o nich hovoří šestkrát a východočeské letopisy čtyřikrát. Zprávy však vesměs pocházejí z let 1434–1438, tedy z období, kdy Tábor mocensko-politickou roli dohrál a kdy se začal pozvolna začleňovat do porevoluční struktury.[120]) Pozornost celých Čech na sebe Tábor strhl v roce 1438, kdy byl obležen Albrechtem Habsburským. Co z tohoto zjištění vyplývá? Uzavřenost Tábora, přetrvávající v náboženské sféře až do roku 1452, se – podle rozebíraných pramenů – projevovala už ve dvacátých a třicátých letech. Tábor – to byla pro Čechy i cizinu hlavně vojenská síla, vlastní život této jedinečné obce většině českého obyvatelstva, s výjimkou teologů a politiků, unikal. V samotném táborském svazu vzrostla časem důležitost jiných měst,[121]) což prestiž Tábora nezvýšilo. Tím více musíme želet toho, že není k dispozici žádné historiografické dílo táborské provenience (práce Mikuláše Biskupce z Pelhřimova není kronikou v pravém slova smyslu),[122]) abychom mohli pohlédnout na husitské Čechy jeho prismatem.

Podobně jako se uzavřel Tábor vůči svému okolí, uzavíraly se husitské Čechy vůči cizině. Husitská nedůvěra ke katolíkům se projevila i uvolněním svazků s Moravou a vedlejšími zeměmi Koruny české. Je až neuvěřitelné, jak málo zpráv z moravských oblastí husitští kronikáři zaznamenali. Tato situace nepochybně odrážela jak specifičnost řešení nahromaděných společenských problémů na Moravě,[123]) tak skutečnost, že značná část markrabství zůstala katolická. Jestliže měla Morava pro husity smysl převážně jako objekt jejich politického a vojenského působení, pak tím více platí tento závěr o jejich poměru k Horní a Dolní Lužici i oblastem Slezska. K rozkolísání vztahů Českého království k vedlejším zemím Koruny české došlo již před vypuknutím revoluce a další dění ještě více oslabilo vzájemná pouta, složitými diplomatickými cestami pracně ukovaná. Husitská politika ovšem na udržení celku zemí Koruny české nerezignovala. Naopak. Plné ovládnutí celého státního útvaru, budovaného úsilím dvou generací Lucemburků, bylo cílem, k němuž směřovaly i vojenské výpravy. Realita se však ukázala silnější než plány husitských vůdců, což značně poznamenalo hospodářské i politické postavení vlastního českého teritoria. Rozdílný vývoj Čech, Moravy a vedlejších zemí Koruny české se negativně projevil v následujících desetiletích, za válek Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem a vyvrcholil dočasným vyčleněním Moravy, Slezska a obojí Lužice ze svrchovanosti českého panovníka.

Na provokativní otázku, zda husitství zúžilo obzor českého člověka, nelze odpovědět jednoznačně. Na jedné straně nepochybně uzavřelo Čechy do ulity bohemocentrismu,[124]) na druhé straně však rozšířilo vnitročeský horizont většiny obyvatelstva a celkové znalosti střední Evropy. Pohyb, který převratné události vyvolaly, strhl široké vrstvy k aktivnímu dějinnému vystoupení.[125]) Měnil se způsob uvažování, poutě na hory,[126])

---

117) K e j ř, Právní život v husitské Kutné Hoře, s. 15–48.

118) Tamtéž, s. 54–55.

119) Tamtéž, s. 55–61. Nově se postavením Kutné Hory v rámci táborského svazu zabývá F. Šmahel.

120) R. T e c l, Tábor v druhé polovině 15. století, HT 2, 1979, s. 69–89.

121) K roli města Písku F. Š m a h e l, Táborští vladaři, FHB 4, 1982, s. 95–104. Srov. též pozn. 119.

122) Vydal ji K. H ö f l e r, Geschichtschreiber II, Wien 1865, s. 475–822.

123) B. Č e r e š ň á k a kol., Přehled dějin Moravy I, Brno 1980, s. 113–149; J. V á l k a, Morava roku 1421, Studia Comeniana et historica 20, IX, s. 5–30; F. H o f f m a n n, Morava na cestě k husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 57–68.

124) Tento poznatek platí o období revolučních bojů (1419–1436). Cílem husitů bylo, jak jsme již upozornili, vnutit svůj model života a hodnot celému křesťanskému světu, nelze však přehlížet izolacionistické tendence, které v důsledku nejrůznějších skutečností existovaly v husitství již od samého jeho zrodu. Uzavřely-li se husitské Čechy vůči cizím vlivům, uzavřel se Tábor vůči ostatním husitským proudům a jednotlivé sekty, vypuzené z Tábora v roce 1421, zaujaly stejný postoj vůči táborské obci. Uzavřenost husitských stran v rámci izolacionismu a izolace husitských Čech je možné přirovnat k principu ruských panenek-„matrjošek". Tento model lze ovšem postihnout i v buržoazních revolucích 16.–18. století. V poděbradském období vypadala již situace poněkud jinak. Srov. Š m a h e l, Idea národa v husitských Čechách, s. 154–167.

125) A. M o l n á r, Aktywność ludu v ruchu reformatorskim. Świadectwo kazań husyckich, in: Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 77–119; t ý ž, K otázce reformační iniciativy lidu, in: Acta reformationem Bohemicam illustrantia, Praha 1978, s. 5–44.

126) Sebrání na horách v roce 1419 rozšířila obzor vesnického člověka již v samém počátku revoluce. Duch eschatologické naděje a náboženské vytržení účastníků poutí překrývaly sice vnímání prostředí, v němž se shromáždění konala, ale cesty do oblastí vzdálených někdy i desítky kilometrů přispívaly k určitějším představám o vzdálenostech i k poznání lokalit, jimiž poutníci procházeli. Srovnání s cestami na tradiční poutní místa v předrevolučním období je dost obtížné, neboť celková atmosféra v červáncích revoluce byla jiná a také masová účast na jednotlivých shromážděních předčila výrazně vše, na co byly Čechy zvyklé.

vojenská tažení po Čechách i za jejich hranicemi lámaly dosavadní přehrady. Člověk zvyklý na pravidelný životní rytmus, člověk spjatý s místem svého působení a jeho nejbližším okolím,[127]) byl náhle vytržen z tradičních zvyklostí a v šicích husitských vojsk poznával nejen české země, ale i Slezsko, Horní Uhry, Sasko, Míšeň, Bavory, Franky . . . I když se vojenských výprav zúčastnil jen omezený počet českého obyvatelstva (většina rolníků neopustila své usedlosti a nesla na svých bedrech tíhu revolučních válek), ústním podáním se povědomí o cizině rychle šířilo. Nikoliv náhodou patřil k nejlépe informovaným kronikářům Bartošek z Drahonic. Podobný obzor po válečném dění je nutné předpokládat i u husitského bojovníka. Obraz zkušeného a zcestovalého válečného veterána, vyprávějícího o svých neobyčejných zážitcích, rozhodně není až dílem 17.–18. století.

Přes všechny úspěchy husitských vojsk obsáhl rozhled českého člověka především středoevropský prostor, tj. Polsko, Uhry, Slezsko, sousední německé oblasti a rakouské země. Povědomí o celoevropském dění, které za vlády Karla IV. a jeho syna existovalo alespoň v určitých kruzích, revoluce oslabila, stejně jako narušila kulturní a ekonomické styky Čech s cizinou. Kontinuitu s horizontem předrevolučních intelektuálů udržovali převážně katoličtí vzdělanci. Tento poznatek koresponduje se závěry bádání v jiných disciplínách. Kupř. ve sféře právního myšlení udržovali povědomí o jeho předrevoluční úrovni úředníci konceláře katolického magnáta Oldřicha z Rožmberka.[128])

K pozvolné reintegraci husitských Čech do Evropy a postupnému znovurozšiřování obzoru českého člověka přispěla zahraniční politika Jiřího z Poděbrad,[129]) stále sílící humanistické myšlení[130])a hrozba tureckého nebezpečí. I tyto procesy lze na základě narativních pramenů dobře sledovat.[131]) Východiskem by tu mohly být pozdní texty Starých letopisů českých, kronika Václava Hájka z Libočan i práce autorů renesančního období. Realizovat takto založený výzkum bude však již úkolem jiných badatelů.

---

127) Srov. exkurs, kde o rozhledu rolníků podrobněji.

128) Na to upozornil J. V á l k a na sympoziu Stavovství v českých dějinách 15. a 16. století, které uspořádal Ústav československých a světových dějin ČSAV v Praze 1. 12. 1982.

129) R. U r b á n e k, České cesty na západ a nejstarší dva české cestopisy, in: Ve službách Jiříka krále. Deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bířkova. Praha 1940, s. IX–XLVIII; Š m a h e l, Idea národa v husitských Čechách, s. 172–176.

130) F. Š m a h e l, Humanismus v době poděbradské, Praha 1963, s. 62–91; t ý ž, Idea národa v husitských Čechách, s. 172–176.

131) Zahraniční horizont českého intelektuála druhé poloviny 16. století ve srovnání s husitskými vzdělanci 15. věku byl mnohem širší. Oba typy vzdělanců od sebe dělila skutečně celá epocha, v níž se změnil způsob uvažování a zároveň podstatně zlepšila informovanost o cizině. Srov. kupř. J. K o l á r, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina, Strahovská knihovna 12–13, 1977–1978 (1982), s. 17–55.

Exkurs

Meze, možnosti a perspektivy dalšího výzkumu

Rekonstrukce horizontu kronikářů doby husitské přispěla sice k objasnění obzoru vzdělaných jednotlivců v první polovině 15. století, rozhodně však nevyčerpala mnohem širší a závažnější téma, jakým je rozhled husitského člověka. Tento dovětek si neklade za cíl doplnit hlavní stať, nýbrž se snaží ukázat na problémy, s nimiž se badatel musí vyrovnat, chce-li postihnout obzor lidí husitské epochy v celistvosti.

Nejtěžší úkol představuje v tomto směru otázka, do jaké míry rozšířila husitská revoluce rozhled českých rolníků, kteří tvořili naprostou většinu obyvatelstva. K tomu je ovšem zapotřebí znát předrevoluční stav. Bohužel, materiály, jimiž badatel disponuje, stačí jen k načrtnutí mlhavých obrysů, nikoliv k sestavení rozsáhlé mozaiky. I jedinečný vizitační protokol Pavla z Janovic, pořízený na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. věku, vypovídá spíše o obzoru bohatších venkovanů či lidí s vyhraněnějšími zájmy než o mentalitě sociálně nejslabších vrstev.[132]) Řeč tohoto unikátního pramene sice varuje před vyloženým podceňováním vesničanů, avšak jiné indicie naznačují zjevnou zaostalost venkova ve srovnání s obyvateli královských měst či dokonce Prahy. Nedávné výzkumy Františka Šmahela zpochybnily tezi o větší hustotě farních škol na české vesnici přinejmenším do roku 1526,[133]) což pro sledovaný problém není zanedbatelné. V takových poměrech nebylo ovšem nic divného, objevil-li se v roce 1404 v okolí Vlašimi jakýsi laik, tvrdící, že na Blaníku leží pochována těla svatého Petra a svatého Pavla.[134])

Jako model pro rekonstrukci obzoru českého rolníka nemůže v plném rozsahu sloužit ani pozoruhodná práce francouzského historika Emanuela Le Roy Ladurieho o všedním životě v pyrenejské vsi Montaillou.[135]) Obyvatelé této vesnice získávali poměrně snadno zprávy o událostech v okolních oblastech prostřednictvím pastevců putujících se stády často do značných vzdáleností od místa bydliště. Záchytným bodem zůstává proto převážně analogie s mladším stavem, beroucí v potaz obtížné komunikační možnosti, řídkou síť silnic a cest i celkově nízkou úroveň vzdělání. Ještě v 18. století byl život vesničana spoután do hranic jednoho panství a jeho pevně stanovený rytmus umocňován pravidelnými návštěvami trhu v nejbližším poddanském městě či městečku a v delších časových periodách i cestami do většího svobodného města. Teprve rozšíření kapitalistických vztahů a průmyslová revoluce přinesly zásadní zvrat, jehož důsledkem bylo rozrušení tradičních regionálních bariér. Ani tento proces neprobíhal však rovnoměrně a všude se stejnou intenzitou. Uvědomíme-li si situaci

---

132) Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae, ed. I. H l a v á č e k – Z. H l e d í k o v á, Praha 1973. K využití pramene I. H l a v á č e k, Několik k příspěvků k poznání života v předhusitských Čechách, SSH 10, 1975, s. 151–172; S. B y l i n a, Laicy w życiu kościelnym Czech schylku XIV w. w swietle źródel wizytacyjnych, Sobótka 36, 1981, s. 95–101.

133) F. Š m a h e l, Nižší školy na Podblanicku a Vltavsku do roku 1526, SVPP 19, 1978, s. 133–167; t ý ž, Piśmienność warstw ludowych w Czechach w XIV i XV wieku, in: Kultura elitarna a kultura masowa, s. 189–205. K Šmahelovým závěrům se kriticky vyjádřil E. W i ś n i o w s k i, Uwagi o liczebności wiejskiego szkolnictwa parafialnego w Polsce i w Czechach u schyłku średniowiecza, tamtéž, s. 207–210. Polský badatel argumentoval zjištěním, že v oblastech Velkopolska a Malopolska existovala škola téměř u každého farního kostela. Vyslovil proto domněnku o značné neúplnosti pramenů české provenience.

134) Z. H l e d í k o v á, Ještě k počátkům blanické pověsti, SVPP 20, 1979, s. 123–124.

135) E. L e R o y L a d u r i e, Montaillou, village occitan de 1294–1324,, Paris 1975. Srov. též obsáhlé referáty P. C h a r v á t a – Z. S m e t á n k y, Montaillou – možnosti poznání života středověké vesnice, ČSČH 30, 1982, s. 219–235, a F. Š m a h e l a, HT 5, 1982, s. 303–308.

v 18. století, kdy již kniha byla snadno dostupnou věcí a škola na vesnici běžným jevem,[136]) jak asi vypadaly poměry o tři sta let dříve? Vedle vzájemné výměny informací při návštěvách trhů, dozvídali se ve 14. a 15. století vesničané o důležitějších událostech v první řadě z kazatelny, která byla hlavním zdrojem zpráv o okolním světě.[137]) Mnohé zajímavosti vyprávěli kupci, kramáři, potulní řemeslníci, žoldnéři, žebráci, tuláci a také krajané o rodáci, pokud studovali na nějaké škole či dokonce na univerzitě.[138]) Podstatně lépe na tom byly (vlastně až donedávna) vesnice ležící při hlavních silnicích než osady ztracené v lesích či odloučené v horských a podhorských oblastech.[139]) Události celozemského dosahu, ať už šlo kupř. o větší válečné konflikty, korunovace panovníků nebo jejich smrt přitahovaly ovšem pozornost veškerého obyvatelstva.[140]) Tím spíše bylo prudké zvýšení zájmu o dění přesahující hranice regionu, v němž se středověký člověk pohyboval, průvodním jevem husitské revoluce, která se dotkla značné části lidí žijících na teritoriu Českého království.[141])

Základní funkce středověkých měst stačí k vysvětlení, proč i nižší složky městského obyvatelstva mohly mít hlubší povědomí o situaci v Českém království než venkované.[142]) Četné návštěvy kupců, trhy, přistěhovalectví lidí z vesnice i cesty měšťanů za obchodními záležitostmi formovaly v sevřeném městském prostředí dost jasně představy o prostoru, vzdálenostech i pozoruhodných událostech. K tomu všemu je nutné připočítat působení městských škol i sílící vliv kazatelny. Nicméně obzor městské chudiny či průměrného měšťana zůstává nadále desideratem. Mluvíme tu samozřejmě o větších královských městech, situace v městech poddanských byla jistě mnohem horší. Na pevnější půdu historik vstupuje, má-li se pokusit o rekonstrukci horizontu kupců či členů městských rad. Zachované účty, městské knihy i korespondence, pokud nezmizely v temnotách minulosti, skýtají základ, na němž lze dále stavět.[143]) Nejsnáze přístupný materiál představují městské listáře a listináře, sebrané a publikované převážně editory německé národnosti. Tento materiál se pochopitelně vztahuje ponejvíce k pohraničním lokalitám, které v době husitské revoluce stály na straně katolické a udržovaly úzké kontakty s oblastmi za hranicemi Českého království. Výjimečné postavení mezi českými městy zaujímala samozřejmě Praha, politické, hospodářské a kulturní centrum Čech, a za Karla IV. dokonce i Svaté říše římské. Rozhled průměrného pražského měšťana zřejmě mnohonásobně převyšoval horizont obyvatel ostatních českých měst.

Za náročný úkol nutno považovat rekonstrukci obzoru jednotlivých politiků (měšťanů, šlechticů i kněží), kteří výrazně zasáhli do událostí husitské revoluce ať již na straně katolické či utrakvistické. Unikátní materiál umožňuje zachytit horizont představitele katolické šlechty, jihočeského velmože Oldřicha z Rožmberka.[144]) Žel, v případě jiných urozených protagonistů není k dispozici obdobné pramenné bohatství, takže je vyloučeno zajímavé srovnání vnitročeského a zahraničního rozhledu husitské a protihusitské šlechty. Ostatně některé studie sepsané v poslední době výmluvně naznačily, jak je obtížné sestavit pouhou biografii význačných husitských politiků.[145])

Odpovědi si ovšem žádají i speciální otázky. K nim nepochybně patří šíře znalostí úředního aparátu, který stál ve službách státu, jednotlivých šlechticů, městských svazů i měst.[146]) Kupř. zajištění chodu desk zemských a desk dvorských nepochybně předpokládalo slušné geografické vědomosti alespoň o českém prostoru. Stejně tak by bez podobných znalostí byla nemyslitelná činnost hejtmanů husitských vojsk i velitelů katolických oddílů.[147]) Konečně bude třeba zpracovat horizont lidí obývajících vedlejší země Koruny české či sousední státy, abychom získali co nejvíce podkladů pro komparaci.[148])

Jen letmé nadhození základních problémů ukazuje, co práce ještě čeká, než budeme moci vyslovit o obzoru husitského člověka pevnější soudy.

---

[136]) J. Hanzal, Nižší školy v Čechách v 17. a 18. století, MVP 10, 1972, s. 152–170.

[137]) Molnár, K otázce reformační iniciativy lidu, s. 9–13.

[138]) V první polovině 15. století pocházelo zhruba 25 % posluchačů, kteří dosáhli na artistické fakultě bakalářského gradu, z vesnice. To je na první pohled více než dost. Ve skutečnosti šlo o 20 studentů promovaných v letech 1433–1450. Šmahel – Truc, AUC-HUCP IV/2, 1963, s. 31.

[139]) Jistá odloučenost horských osad přetrvávala hluboko do 19. století. Nejlepší doklady poskytuje krásná literatura.

[140]) Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 42.

[141]) Molnár, K otázce reformační iniciativy lidu, s. 5–44.

[142]) H. Pirenne, Středověká města, Praha 1928, s. 107–189; Samsonowicz, Życie, s. 17–45.

[143]) Samsonowicz, Życie, s. 110–121; Schmidt, Die deutschen Städtechroniken, s. 16–18.

[144]) Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, ed. B. Rynešová (spolueditorem IV. svazku J. Pelikán), Praha 1929–1954.

[145]) V. Hrubý, Matěj Louda z Chlumčan; I. Raková, Čeněk z Vartenberka; J. Urban, Hynek Krušina z Lichtenburka; M. Polívka, K biografii Mikuláše z Husi, FHB 3, 1981, s. 195–261; týž, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, Praha 1982.

[146]) Třeba si ale uvědomit, že úředníci tvořili zlomek obyvatelstva Českého království.

[147]) Při větších výpravách se husitská a katolická vojska musela přidržovat hlavních silnic. Platí to zvláště o husitských oddílech, které se svými vozy byly odkázány na poměrně široké cesty.

[148]) Z narativních pramenů tu máme na mysli především dobře přístupné slezské, lužické a rakouské kroniky.

Der geographisch-politische Berichtshorizont der Chronisten der Hussitenzeit

Petr Čornej

Die tschechische Geschichtsschreibung betrachtete die Beziehungen zwischen den Hussiten und der sie umgebenden Welt lange Jahre fast ausschließlich in einer Richtung: In der Absicht, die europäische Bedeutung der hussitischen Revolution zu beweisen, interessierte sie die Resonanz, die das hussitische Böhmen in den Nachbarländern und entfernteren Gebieten fand. Weniger Beachtung wurde dem umgekehrten und nicht weniger wichtigen Problem gewidmet: Was wußte der hussitische Mensch von der zeitgenössischen Welt und in welchen Maße beschäftigte ihn das politische Geschehen und die damalige Geisteswelt in Europa? Ein so aufgefaßter Fragenkreis ist allerdings sehr weit und beim gegenwärtigen Kenntnisstand schwer auszumessen. Aus diesem Grunde konzentriert sich die vorliegende Studie auf eine Vorstufe der komplizierten Problematik und beschäftigt sich lediglich mit dem geographisch-politischen Berichtshorizont der Hussiten. Unter diesem Begriff wird der räumliche, zeitliche und sachliche Gesichtskreis der Ereignisse verstanden, für die sich die Menschen im hussitischen Böhmen interessierten. Dieser Begriff ist also nicht identisch mit den geographischen Kenntnissen, denn diese waren meist größer, als die schriftlichen Quellen ausweisen.

Beim derzeitigen Zustand der Quellenbasis bieten die historiographischen Quellen, d. h. die Annalen und Chroniken, die gleichzeitig eine solide Grundlage für den Vergleich von Teilergebnissen bilden, die besten Möglichkeiten, den Wissenhorizont der Hussiten auszuleuchten. Dieser Zugang ist natürlich nicht ideal, denn er macht lediglich den geographisch-politischen Berichtshorizont des Intellektuellen bzw. für seine Zeit überdurchschnittlich gebildeten Menschen sichtbar, dessen Interessen und Kenntnisse das Niveau der Mehrzahl der Einwohnerschaft überstiegen. Um möglichst unverzerrte Ergebnisse zu erreichen, hat man nur solche Annalen und Chroniken herangezogen, die von direkten Teilnehmern oder Augenzeugen der revolutionären Ereignisse geschrieben wurden. Bei der Auswahl wurde auch darauf geachtet, daß

Autoren aus verschiedenen Gesellschaftsschichten vertreten waren. Nach Abwägung aller dieser Aspekte wurden als Objekte der Analyse aufgenommen:
die Hussitische Chronik des Laurentius von Březová, eines Hussiten, der eine gemäßigte Mittelposition repräsentierte;

die Originalversion der Alten böhmischen Annalen, von einem anonymen Prager Bürger konservativ-utraquistischer Richtung geschrieben;

die Königgrätzer Fassung der Alten böhmischen Annalen aus der Feder eines Anhängers der radikaleren ostböhmischen Hussiten;

die Chronik des sogenannten Alten Prager Kollegiaten;

die Chronik des Katholiken Bartošek von Drahonice, eines niedrigen Adeligen, der eine gewisse Zeit in Kriegsdiensten verbrachte.

Für den Vergleich mit der vorhergehenden Entwicklung wurde das letzte Buch der Chronik des Beneš Krabice von Weitmühl über die Regierungszeit Karls IV. mit herangezogen. Alle menschlichen Ansiedlungen, soweit Belege über sie im Zusammenhang mit konkreten Ereignissen vorliegen, wurden in Karten eingetragen.

Die Schlüsse, die sich aus der Analyse ziehen ließen, haben entsprechend der Art und Anzahl der verwendeten Quellen notwendigerweise nur partielle Aussagekraft. Die Analyse zeigte wie erwartet, daß der geographisch-politische Berichtshorizont der Chronisten der Hussitenzeit von ihrem Bildungsniveau, der konfessionellen Zugehörigkeit und ihren persönlichen Interesen bestimmt war. Im Unterschied zu den deutschen Chronisten jener Zeit, welche die Stadt, in der sie lebten, wie selbstverständlich als Zentralort und somit als den Mittelpunkt ansahen, treffen wir in Böhmen eine etwas andere Situation an. Die Autoren interessieren sich zwar für die Ereignisse in ihrer nächsten Umgebung, aber am wichtigsten war in Böhmen für alle – ohne Rücksicht auf ihren Wohnsitz – Prag. Die Landeshauptstadt Böhmens wird ohne Ausnahme in allen Werken am häufigsten erwähnt. Diese Tatsache zeigt die hervorragende Stellung der böhmischen Metropole, die sich aus der älteren Entwicklung, sowie aus der Rolle, die Prag in der hussitischen Revolution spielte, ergab. Zu den häufig erwähnten Orten gehört bis Ende 1421 Kuttenberg, die zweitgrößte böhmische Stadt, bekannt durch ihre Silberbergwerke und ihre unversöhnliche antihussitische Einstellung. Seit sie dann von den Hussiten eingenommen war, verlor sie viel an Bedeutung. Die Rolle der wichtigsten katholischen Festung übernahm seit 1421 Pilsen, das als häufig erwähnter Ort in vier Chroniken erscheint. Überraschend wenig beachteten die gemäßigt hussitischen und katholischen Chronisten Tabor, die Bastion des radikalen Hussitentums. Diese revolutionäre Gemeinde erfreute sich erst 1434–1438, als sie sich schon in die nachrevolutionäre Struktur einfügte, größerer Aufmerksamkeit. Dies war wohl eine Folge der Abgeschlossenheit Tabors, die in religiöser Hinsicht bis 1452 andauerte. Tabor war für Böhmen und das Ausland hauptsächlich eine militärische Potenz, während das eigentliche Leben dieser einzigartigen Gemeinde der Mehrheit der tschechischen Bevölkerung entging.

Ähnlich, wie sich Tabor gegen seine Umgebung abschloß, schloß sich das hussitische Böhmen gegen das Ausland ab. Das hussitische Mißtrauen gegenüber den Katholiken und die Konzentrierung auf die innerböhmischen Probleme spiegeln sich im nachlassenden Interesse für das Geschehen im Ausland, wie ein Vergleich des Berichtshorizonts der hussitischen Chronisten mit dem geographisch-politischen Gesichtskreis von Beneš Krabice und dem Katholiken Bartošek zeigt. Aber auch dieses Problem kann nicht einseitig betrachtet werden. Wenn die hussitische Revolution die Kenntnis des europäischen Geschehens verringerte, die während der Regierung Karls IV. und seines Sohnes Wenzel bestand, so erweiterte sie anderseits den Horizont der einfachen Stadt- und Landbewohner, die an den hussitischen Feldzügen nach Schlesien, Sachsen, Meißen, Bayern, Oberungarn und Österreich teilnahmen. Die hussitischen Chronisten beschrieben diese Feldzüge auch, wie die Karten zeigen. Dennoch bleibt es eine Tatsache, daß vor allem die katholischen Gebildeten die Kontinuität mit dem Wissenshorizont der vorrevolutionären Intelektuellen im hussitischen Böhmen aufrechterhielten. Zur langsamen Reintegration des hussitischen Böhmen in die europäischen Verhältnisse und zur allmählichen neuerlichen Entfaltung des Horizonts der Böhmen trugen die Außenpolitik Georgs von Podiebrad, die Ausbreitung des humanistischen Denkens und die drohende Türkengefahr bei.

BITVA U VYŠEHRADU ROKU 1420

Jindřich Kejř

V historickém povědomí široké veřejnosti jsou s husitským revolučním hnutím spojena vítězství husitů nad křižáky na Vítkově, u Ústí a u Domažlic. V defilé velkých bitev husitského období nelze však ani pominout bitvu u Vyšehradu roku 1420, v níž se podařilo Pražanům a jejich venkovským spojencům rozdrtit výkvět české a moravské šlechty i uherské a německé oddíly krále Zikmunda. Vojenská srážka u Vyšehradu patřila k nejúpornějším v průběhu celého husitského revolučního hnutí.

Ideologický, politický, stejně tak jako ekonomický důsledek pražského vítězství nad Zikmundem, neušel pozornosti většiny historiků husitství.[1]) Naposledy se touto problematikou více zabýval Ferdinand Seibt.[2]) Všeobecně je zdůrazňován význam vítězství u Vyšehradu zvláště pro Pražany. Úspěchu v bitvě dosáhli Pražané s pomocí oddílů husitského panstva, orebitů, spojeneckých měst z českého severozápadu, ale jen s malou pomocí z Tábora. Po vítězství u Vyšehradu přešla k pražanům část šlechty, která byla dosud neutrální, i menší skupina z té, jež byla věrna Zikmundovi. Důsledkem spojení s panstvem bylo oslabení politického vlivu radikálních sil kolem Želivského a posílení těch skupin v Praze, které hledaly spojence všude jinde, jen ne v Táboře. To se konec konců projevilo již při roztržce s táborskou skupinou Mikuláše z Husi v průběhu

[1]) V. V. Tomek, Dějepis města Prahy IV, Praha 1879, s. 101–106; týž, Jan Žižka, Praha 1879, s. 66; Hugo Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898, s. 312–314; K. V. Zap, Vypsání husitské války, 3. vyd., Praha 1907, s. 260–268; Jaroslav Prokeš, Jan Žižka z Trocnova a jeho doba, Praha 1920, s. 65; Rudolf Urbánek, Jan Žižka, Praha 1925, s. 113–114; F. G. Heymann, John Žižka and the Hussite Revolution, Princeton, New Jersey, 1955, s. 110–111; František Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 111.

[2]) Ferdinand Seibt, Vom Vítkov bis zum Vyšehrad. Der Kampf um die böhmische Krone 1420 im Licht der Prager Propaganda, in: Historisches Jahrbuch 94, 1974, s. 90–111.

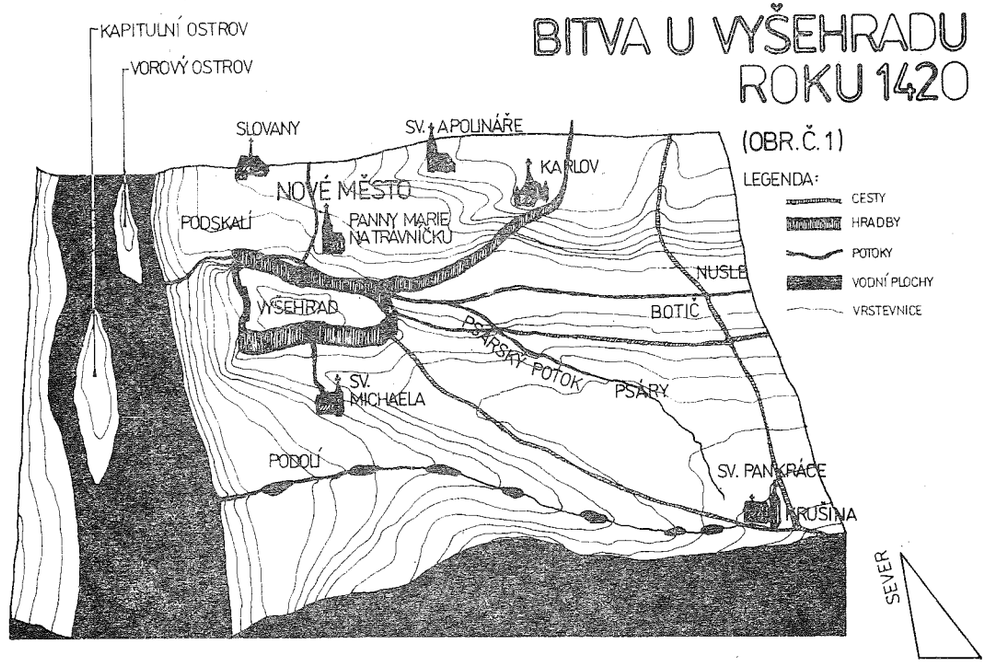
obléhání Vyšehradu a později událostmi v polovině listopadu 1420. Pražané měli rozhodující podíl i na vydání známého manifestu vítězů od Vyšehradu se žalobami na Zikmunda.[3])

Od tohoto vítězství, jímž neobyčejně vzrostla autorita hlavního města, započal nástup Prahy k prioritnímu mocenskému postavení v zemi, jež bylo stvrzeno na Čáslavském sněmu v červnu 1421 a zůstalo neotřeseno až do vytvoření Žižkova východočeského bratrstva.

Nejen politicko-mocenské důsledky vítězství pod Vyšehradem, ale i ryze vojenské aspekty této bitvy byly již předmětem řady studií. Z historiků husitského vojenství se problematikou vyšehradské operace zabývali zvláště Hugo Toman, Otakar Frankenberger, František Kurfürst, Hanuš Kuffner, Jan Durdík a Pavel Choc.[4]) Obsáhlé výklady nalezneme i v šíře zaměřených dílech Josefa Macka a F. G. Heymanna.[5]) Některými aspekty vojenských akcí u Vyšehradu se zabýval nejnověji Jan Urban.[6]) Jelikož však některé ze závažných otázek zůstaly otevřeny, nebude na škodu se k nim vrátit. V rámci tohoto příspěvku, který vychází z mé diplomové práce, se soustředím na vojenskou problematiku obležení vyšehradské pevnosti a jednotlivých fází bitvy.[7])

V neděli 15. září 1420 zahájilo pražské vojsko obležení Vyšehradu.[8]) Pražané se nepochybně soustředili v prostoru pankrácké planiny okolo kostela sv. Pankráce. Dokonalé obležení, případně též pokus o dobytí tak rozsáhlé pevnosti s množstvím obránců, jakou byl Vyšehrad, nebylo jednoduché, neboť vyžadovalo soustředění značných sil a prostředků.[9]) Pražské vojsko sice přehradilo svým obléhacím táborem hlavní zásobovací tepnu, ale k úplnému uzavření Vyšehradu bylo třeba větších sil (srov. obr. 1). Proto již krátce po zahájení obléhání vzkázali Pražané pro „. . . dominis Hynkone Crussina, Victorino dicto Boczkone et Thaboritis . . ., ut in auxilium pro expugnando castro Wyssegradensi Pragam venire non negligant, mittentes".[10]) Naléhavé žádosti o pomoc Pražané asi poslali i dalším husitským spojencům, především do Žatce. Již 4. října Pražané uvítali orebity, které přivedl Hynek Krušina z Lichtenburku.[11])

3) Amedeo Molnár, Husitské manifesty, Praha 1980, s. 105–107.
4) Hugo Toman, Husitské válečnictví, s. 312–314; Otakar Frankenberger, Naše veliká armáda I–III, Praha 1921, s. 102–108; František Kurfürst, Válečné dějiny československé, Praha 1937, s. 148–149; Hanuš Kuffner, Husitské vojny v obrazech, Královské Vinohrady s. a., s. 13; Jan Durdík, Husitské vojenství, Praha 1954, s. 223 a příloha; Pavel Choc, Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, s. 310–321.
5) Josef Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí II, Praha 1952, s. 260–268; Heymann, John Žižka, s. 176–178; ale také Josef Janáček, Vyprávění o Vyšehradu, Praha 1964, s. 150–167.
6) Jan Urban, Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce, FHB 4, 1982, s. 7–47.
7) Jindřich Kejř, Bitva u Vyšehradu roku 1420 (diplomová práce, VPA KG), Bratislava 1981, rukopis.
8) Jaroslav Goll (ed.), Kronika Vavřince z Březové, FRB V, Praha 1893, s. 431.
9) K obléhacímu táboru Pražanů u Vyšehradu a obhajobě obléhacích prací Jakoubkem ze Stříbra, F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra, Praha 1925, s. 64.
10) FRB V, s. 432.
11) Staří letopisové čeští od roku 1378 do roku 1527, in: Dílo Františka Palackého II, ed. Jaroslav Charvát, Praha 1941, s. 53, udávají, že Hynek Krušina přijel po sv. Václavovi se 7 000 lidu. K osobnosti prvního vůdce orebitů viz Urban, Hynek Krušina z Lichtenburka, s. 7–47.

Spolu s ním přišel i jeho bratr Jan Krušina, pán na Hostinném, který přivedl svého přítele Diviše Bořka z Miletínka. Snad současně s orebity, nebo krátce potom posílil vojsko u Vyšehradu i Viktorin Boček z Kunštátu[12]) a Hynek z Valdštejna, jenž byl ve službách Prahy již od jara a někdy v říjnu se vrátil z diplomatického poslání.[13]) Na pomoc přišli i husité ze severozápadních Čech, hlavně Žatečtí pod vedením hejtmana Záviše Bradatého. Rozhodující slovo u Vyšehradu si však nadále podrželi Pražané, kteří zvolili Hynka Krušinu z Lichtenburka svým hejtmanem.[14])

12) Eberhard Windecke jmenuje Viktorina Bočka z Kunštátu mezi těmi, kdo se zaručovali za manifest vydaný po bitvě, jako „vicar von Smistroit, Andreas genant von Podiebrant". Srov. Wilhelm Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds, Berlin 1893, s. 138.
13) Poslání Hynka z Valdštejna obšírně popisuje F. M. Bartoš, Husitská revoluce I, Doba Žižkova 1415–1426, Praha 1965, s. 102–103. Hynek z Valdštejna se přidal k Pražanům již na jaře 1420 a stal se jejich předním vůdcem a politickým mluvčím. Známější byl pod jménem z Kolštejna, k tomu srov. Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 138: „Hanko von Waltstein, Andres genant von Colstein".
14) FRB V, s. 432: „dominum Crussinam Pragenses in capitaneum elegerunt".

Pražané a jejich spojenci mohli nyní Vyšehrad sevřít těsněji. Vyšehradská posádka teprve po příchodu spojenců pocítila celou tíži obležení.[15]) Hynek Krušina nepochybně rozmístil vojsko tak, aby i zbývající volné přístupy k Vyšehradu, kterými se posádka ještě mohla pokoušet doplňovat zásoby, byly uzavřeny.[16])

Na základě Vavřincova sdělení lze vojenský tábor husitů ze severozápadních Čech vymezit bez potíží.[17]) V odborné literatuře panuje v této otázce shoda. Domnívám se, že nejpřesnější lokalizaci má Hanuš Kuffner,[18]) jehož schéma vojenského tábora Záviše Bradatého postrádá jen vymezení směrem k východu. Po doplnění tohoto úseku se nabízí tato situace: Záviš Bradatý se rozložil se svými Žateckými, Lounskými a Slánskými od Karlova dolů k Botiči. Tábor byl chráněn z jedné strany novoměstskou hradební zdí a z druhé strany korytem Botiče. Směrem na Nusle a Vršovice se rozkládal až ke staré cestě, která vedla kolem kostela sv. Pankráce napříč údolím Botiče vzhůru k novoměstské bráně sv. Jana. Závišův tábor byl přitom dostatečně vzdálen od vyšehradských hradeb, takže nemohl být ohrožován střelbou z hradu a proti výpadu vyšehradské posádky byl chráněn Botičem a později i vyhloubením příkopu. Závišovi lidé tedy uzavřeli část údolí Botiče, kterým do té doby mohli pronikat vyšehradští a zároveň střežili cesty z jihu od kostela sv. Pankráce a z východu od Vršovic do města. Velikost vojska pod velením hejtmana Záviše Bradatého neznáme, můžeme však předpokládat, že se příliš nelišilo od toho, které v květnu přispěchalo na pomoc proti vojskům prvé kruciáty.[19]) Zaměřme se nyní na lokalizaci vojenských táborů východočeských husitů u Vyšehradu z hlediska průběhu bitvy na pankrácké planině.

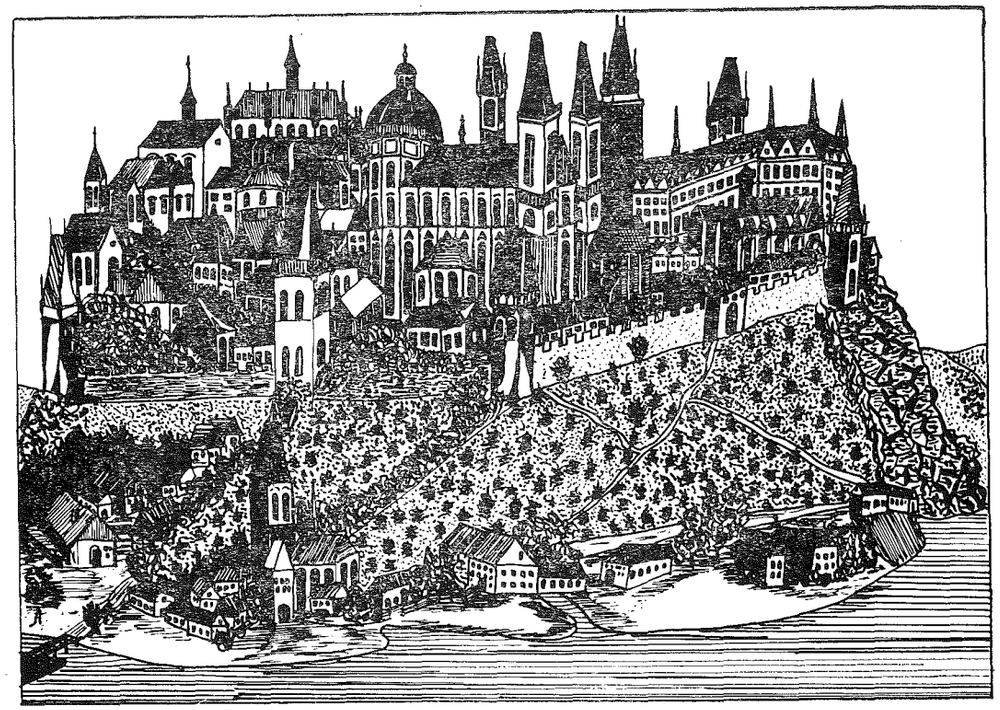
15) Kronikáři většinou poukazují na to, že vyšehradskou posádku brzy sužoval velký hlad, protože nebyla na delší obléhání připravena. Podle Vavřince z Březové, FRB V, s. 433, jedla posádka koňské maso skoro tři neděle, tedy asi od 11. října až do konce obléhání Vyšehradu. Eberhard Windecke (Denkwürdigkeiten, ed. Altmann, s. 136) zaznamenal, že pro obživu posádky muselo být v průběhu obležení poraženo 72 koní, zatímco Starý letopisec (Dílo Františka Palackého II, s. 63) uvádí 130 koní. Byl to však jen nedostatek potravin, který sužoval obležené? V básni Budyšínského rukopisu Hádání Prahy s Kutnou Horou se praví: „koně jedli, vodu pili, a té dosti sú neměli . . .". Srov. Bohuslav Havránek – Josef Hrabák – Jiří Daňhelka (ed.), Výbor z české literatury doby husitské I, Praha 1963, s. 372. Víme, že na Vyšehradě byl nedostatek vody důvodem k tomu, aby v roce 1361 nechala kapitula místo starého dřevěného vodovodu postavit nový, kamenný. Voda byla na Vyšehrad sváděna z míst dnešní Jezerky. Srov. Edvard Herold, Vyšehrad, Praha 1894, s. 265.

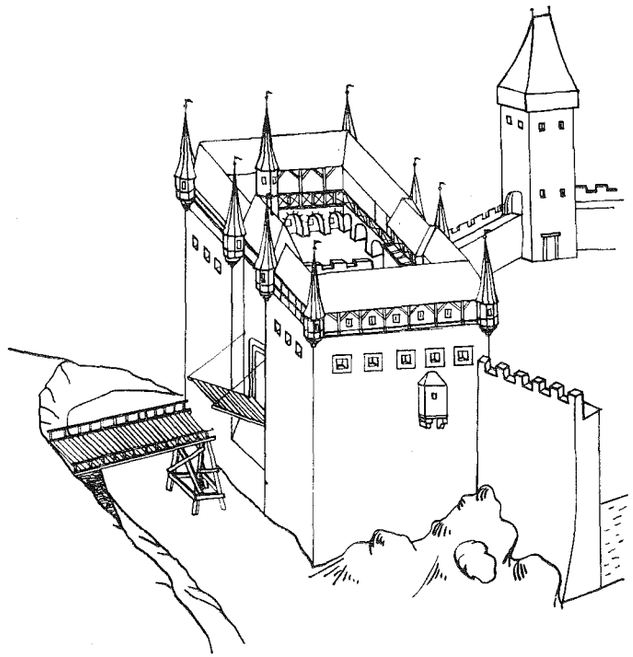
16) Volný přístup k zásobování měla posádka do této doby údolím Botiče směrem na Nusle.

17) FRB V, s. 432: „. . . dominum Zavissium, qui cum quibusdam Lunensibus et Zacensibus sub monte a sancto Karolo descendendo locum obsidebant, optime muniverunt".

18) Kuffner, Husitské vojny v obrazech, s. 13.

19) FRB V, s. 372: „cum corporis dominici sacramento curribusque et equestribus ac mulieribus non paucis . . .".

Vavřinec z Březové zaznamenal, že Hynek Krušina s Viktorinem Bočkem „et suis clientibus se in valle vinearum ascendendo de Psarz versus sanctum Pancracium cum suis tentoriis locaverunt".[20] Vzápětí však dodal, že je denně navštěvovali Pražané s kněžími[21] „fossatis a sancto Pangracio incipiendo et descendendo ad tentoria dominorum usque rivulum Psarz et dominum Zavissium".[22] Z rozboru informací, které nám zanechal autor Husitské kroniky, se pokusilo několik historiků určit prostor, kde se východočeští spojenci na příkaz nejvyššího hejtmana rozložili. Jedno z prvních řešení navrhl v polovině 19. století Vojtěch Ruffer. Podle něho se Hynek Krušina „položil se svými od oudolí vinného přes Psáře až k Svatému Pankrací".[23] František Palacký umístil orebity i panské oddíly „v oudolí viničném, kdež se vstupovalo ze Psar k sv. Pankrací".[24] Podobné řešení nalezneme v díle V. V. Tomka, podle něhož se Hynek Krušina s Viktorinem Bočkem a vojskem orebským rozložil „opodál od Pražanů v oudolí Nůselském blíž staré cesty, po které se chodívalo ze Psář nahoru k sv. Pankrací".[25] Podle Otakara Frankenbergera byli orebité a poděbradské oddíly v Nuselském údolí pod Karlovem na levém břehu Botiče.[26] Ze současných historiků uvádí Pavel Choc, že Hynek Krušina s orebskými a Bočkem z Kunštátu se položili ve vinicích na cestě ze Psář na Pankrác, tedy asi někde na poslední terase Botiče na pankráckém svahu.[27]

Domnívám se, že celý problém lokalizace vojenských táborů východočeských spojenců u Vyšehradu nelze vyřešit bez důsledné analýzy pramenných svědectví a bez podrobné znalosti terénu a zástavby v prostoru pravděpodobného rozmístění spojeneckého vojska. Před vlastní lokalizací táborů spojenců je třeba zjistit polohu vsi Psáře a potůčku Psářského.

V pramenech je vesnice připomínána k roku 1222 jako „. . . „villa Psarz et Nuosle capituli Wissegrad" . . .".[28] O faře v Psářích nad potůčkem pod Vyšehradem a plebánovi v Psářích se dozvídáme v soudních aktech konsistoře Pražské.[29] Významnou informaci k lokalizaci vesnice nalezneme v pramenech Vyšehradské kapituli: „. . . „quartali strichones agrorum retro montem Wissegradensem penes viam publicam in parte sinistra super villam Psarz situatos" . . .".[30] Na několika místech se s vesnicí Psáře nebo Psáry setkáváme v díle V. V. Tomka, který vesnici situuje mezi Vyšehrad a potok Botič. V Tomkově díle je připomenut nejen farní kostel spolu s kaplí sv. Markéty, ale i kaple sv. Michala.[31] Na jiném místě se dovídáme, že po vybudování hradební zdi okolo Nového Města zůstala část vesnice poblíže Slupi na Novém Městě a část za hradbami směrem k Nuslím.[32] Bořivoj Nechvátal uvádí, že Psáry byla vesnice s kostelem patrně románského založení ve vyšehradském podhradí, která byla za revoluce téměř zničena. Hranicí mezi zástavbou Nového Města a Vyšehradu zůstal potok Botič. Osídlení bylo tak souvislé, že se vytrácel starší název Psáry a stále častěji se používal název Podvyšehradí.[33] Jiného názoru byl Zikmund Winter, který Psáry určil východněji.[34] Patrně nejvíce se přiblížil skutečnosti Vilém Lorenc, který určil zmíněnou ves do prostoru mezi dnešní Hanusovou školu nad Nuselským údolím a rozcestím Na Paloučku.[35] Lorencovu domněnku podporuje i Sadelerův prospekt Prahy z roku 1618, na němž je zakreslen kostel na vyvýšeném místě v údolí mezi Vyšehradem a Karlovem. Jeho název na prospektu sice chybí, ale můžeme se domnívat, že jde o kostelík v Psářích, kde existence kostela byla prokázána, zatímco v přilehlé vsi Nuslích nebyl žádný.

Dále je třeba charakterizovat „viničné údolí", kterým podle Vavřince vystoupil „Hynek Krušina z Lichtenburka s panem Bočkem a svými panoši" nahoru ke kostelu. Nepochybně to bylo dnešní Nuselské údolí. Potok Botič zde protékal širokým a hlubokým údolím, byl obklopen zahradami, chmelnicemi a vinicemi, které údolí určily i jeho název.[36] Vinice se táhly vzhůru po stráních k Novému Městu i na druhou stranu ke kostelu sv. Pankráce a k Vyšehradu. To je dostatečně patrné i z prospektu M. Peterleho a J. Kozla z roku 1562. Viničné údolí se rozkládalo od východně položených vsí Vršovice a Nusle až pod Karlov, kde bylo ukončeno hradební zdí Nového Města v místě Slupi.

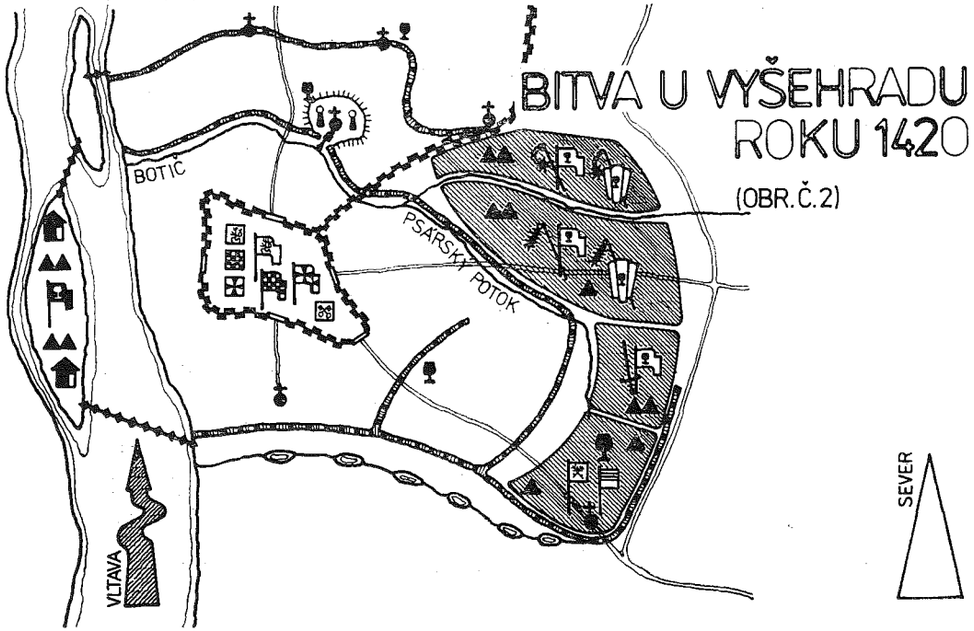
Stejný význam pro lokalizaci vojenských ležení východočeských spojenců má i Psářský potůček. Víme z Husitské kroniky, že od sv. Pankráce až dolů ke stanům pánů až k potůčku Psářskému a dále k ležení Závišovu byly vykopány příkopy.[37] Na otázku, kde ležel Psářský potůček, není odpověď snadná, neboť žádný pomístní název v Nuslích či v Nuselském údolí nepřipomíná jeho existenci. Není sice vyloučeno, že Vavřinec z Březové pod Psářským potůčkem myslel Botič, ale to však je málo pravděpodobné vzhledem k dalším známým variantám pojmenování tohoto přítoku Vltavy (Vinný potok, Cedron, Kydron).[38] Zatím jediný známý topografický doklad z minulosti, podle kterého bychom celý problém vyřešili, plán okolí Vyšehradu a pankrácké planiny z poloviny 17. století, je dnes nezvěstný.[39] Na vojenské mapě Prahy a nejbližšího okolí z 19. století[40] jsou zmapovány dva malé potůčky. Jeden poblíž severovýchodní fronty Vyšehradských hradeb a druhý východněji, takže stékal z planiny asi v místech,

---

[20]) FRB V, s. 432.
[21]) Nepochybná je účast Jakoubka ze Stříbra. Srov. Bartoš, Literární činnost, s. 64.
[22]) FRB V, s. 432.
[23]) Vojtěch Ruffer, Historie Vyšehradská, neb vypravování o hradu, o kapitole a městu hory Vyšehradu u Prahy v Království českém, Praha 1861, s. 193.
[24]) František Palacký, Dějiny národu českého III, Praha 1968, s. 238.
[25]) Tomek, Dějepis města Prahy IV, s. 102.
[26]) Frankenberger, Naše veliká armáda I, s. 103.
[27]) Choc, Boje o Prahu za feudalismu, s. 312.
[28]) Antonín Profous, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny III, Praha 1951, s. 497.
[29]) Ferdinand Tadra (ed.), Soudní akta konsistoře pražské v letech 1373–1379, I, Praha 1893, s. 240–241.
[30]) Vladimír Vavřínek (ed.), Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV, Praha 1968, s. 33.
[31]) V. V. Tomek, Dějepis města Prahy I, 2. vyd., Praha 1892, s. 252–253.
[32]) V. V. Tomek, Dějepis města Prahy VIII, Praha 1891, s. 238–239.
[33]) Bořivoj Nechvátal, Vyšehrad, Praha 1976, s. 113–115.
[34]) Zikmund Winter, Mistrovské lesy a mistrovské grunty ve Psářích, in: Pražské obrázky IV, Praha 1918, s. 197.
[35]) Vilém Lorenc, Nové Město pražské, Praha 1973, s. 23.
[36]) O vinicích v Nuselském údolí píše František Vacek, Dějiny vinic na území nynějších Královských Vinohradů od počátků XV. století do roku 1526, SPDMP VIII, 1938, s. 191–193. Největší vinicí byla Folimanka, ke které se vztahuje zápis Vyšehradské kapituly k roku 1403: „parte ex altera vertente super vinea in monte Psarz penes Novam civitatem Pragensem per quendam Foloman olim plantata" a v pozn. dále: „Eius confines sunt ab oriente vineae Franconis, civis Novae civitatis Pragensis, et Pesconis et Drobnicziae, civium Maioris civitatis Pragensis, a meridie flumen Botyecz (Botič), ab occidente mons Wissergradensis, a septentrione murus et monasterium s. Karoli cum suis pertinentiis". Viz Vavřínek (ed.), RBM aetatis Venceslai IV, s. 34.
[37]) FRB V, s. 432.
[38]) V edici Vavřínka, RBM aetatis Venceslai IV, s. 31, se píše: „Item statuunt decanos eiusdem ecclesiae praenominato Petro in villa Psarz, de qua aqua fluit ad sictum molendinum, obstacula quae libet facere non audere". Vavřinec z Březové ve své kronice rozlišuje Botič a Psárský potůček, a to nelze přehlédnout.
[39]) Opírám se o poznámku u Lorence, Nové Město pražské, s. 23, kde uvádí, že plán okolí Vyšehradu a Pankrácké pláně z poloviny 17. století uložený v AMP č. IV–22–10 z let 1663–75, je dnes nezvěstný.
[40]) Carl Kořistka, Niveau-Karte der Stadt Prag nach neuen Nivellements, Prag 1858.

mezi dnešní školou Na Vítězné pláni a Palácem kultury. Z historiků, kteří se věnovali výkladu obležení Vyšehradu, předpokládal existenci Psářského potůčku jen Pavel Choc.[41]) Avšak i on se při interpretaci Vavřincových zpráv k vojenskému táboru husitů z východních Čech nevyjadřuje jasně. Staří občané z Nuslí se ještě upamatovali, že na severní části pankrácké planiny bylo několik pramenů, jejichž vody posilněny většími dešti stékaly se svahu dolů, do Botiče. V místech, kde dříve vedla od Hanusovy školy úvozem na pankráckou planinu cesta, stékal prý dolů do Botiče potůček, který zanikl při úpravách terénu na počátku našeho století. Ve směru jeho koryta však ještě nedávno vyvěral ze svahu poblíž školy vydatný pramen vody. I když ani nyní nelze určit polohu Psářského potůčku a přilehlé vsi naprosto jednoznačně, považuji naznačenou lokalizaci za natolik pravděpodobnou, že na jejím základě je možné přesněji určit rozmístění vojska pražských spojenců z východních Čech.

Orebské vojsko a oddíly husitských pánů byly rozmístěny tak, aby přehradily prostor mezi pražským vojenským táborem a táborem Záviše Bradatého (srov. obr. 2). Jen tak bylo možno uzavřít příhodný směr pro Vyšehradské, kterým zatím mohli pronikat z hradu pro zásoby, ale kterým také mohli obdržet pomoc. Většina historiků však umisťuje východočeské husity poblíž vyšehradských hradeb na rovinu podél levého břehu

41) Choc, Boje o Prahu za feudalismu, s. 17.

Botiče.[42]) To by mělo své opodstatnění tehdy, kdyby obléhatelé usilovali na této straně obléhací fronty o aktivní činnost a stálou střelbu proti hradbám.[43]) Budeme proto respektovat vojenské myšlení a schopnosti Hynka Krušiny z Lichtenburku i ostatních předních válečníků a hledat vojenské tábory tam, kde to bylo nejúčelnější nejen vzhledem k cíli obléhání, ale i obraně před nepřítelem. Takový prostor byl mezi pražským vojenským táborem a táborem Záviše Bradatého pod Karlovem na pravém břehu Botiče. Oddíly husitských pánů zůstaly, jak soudím, v prostoru Psár. Jestliže byly Psáry skutečně založeny, aby plnily úlohu před-

42) Srov. Toman, Husitské válečnictví, tab. VIII, ale i Macek, Tábor II, s. 265.

43) Na úseku obléhací fronty v Podvyšehradí byla vedena z obou stran i aktivní bojová činnost. O střelbě proti vyšehradským hradbám nás informuje i Jaroslav Goll (ed.), Kronika Bartoška z Drahonic, in: FRB V, Praha 1893, s. 591, kde „circumvallatum est castrum Wyssegradum et gentes regis predicti per cives Pragenses, ubi ipsos pixidibus et machinis lucrare conabantur"; i Vavřinec z Březové, FRB V, s. 432, popisuje vzájemné soupeření střelců pražských a vyšehradských. Staří letopisové čeští (Dílo Františka Palackého II, s. 53) uvádějí jak „také v ty časy, když leželi u Vyšehradu, tehdy v jednu neděli stekše doluov, i porazili vartu pražskú na Botiči a zbito tu bratróv na dvě stě", což nasvědčuje snaze vyšehradské posádky umlčet pražskou pušku ve výhodném postavení v kostele P. Marie Na Trávníčku.

sunuté ostrahy Vyšehradu, musela jejich výhodná poloha vybízet k obsazení.[44]) Navíc mohly nezničené objekty ve vesnici posloužit k ubytování. Rozmístění oddílů husitských pánů v prostoru Psár však nevylučuje to, co nám zaznamenal Vavřinec z Březové, že totiž Hynek Krušina i Viktorin Boček tábořili přímo u kostela v pražském vojenském táboře. Zde bylo velitelské stanoviště pražského vojska a po příchodu spojenců nejspíše též celého husitského vojska.

Orebské vojsko bylo pravděpodobně rozmístěno od Psár dolů až k Botiči, takže jeho vojenský tábor sousedil s ležením Záviše Bradatého a uzavíral údolí Botiče i při jeho levém břehu. Dále je možno se domnívat, že velením orebského vojska byl pověřen Diviš Bořek z Miletínka.[45]) Podobně jako pražský vojenský tábor byly zřejmě i tábory spojenců zabezpečeny příkopy jak proti Vyšehradu, tak i na druhou stranu proti nepříteli od východu. Při budování hlavního příkopu proti Vyšehradu využili obléhatelé ke zvýšení obranné funkce vhodné terénní situace. Příkop byl vykopán podél úvozu, který rozděloval prudce klesající svah z pankrácké planiny dolů k Botiči, a kde při troše odvahy mohl být i potůček Psářský. Dále byl příkop vykopán až k Botiči a ukončen pod novoměstskými hradbami západně od tábora Závišova. Vojenské tábory východočeských spojenců Pražanů u Vyšehradu můžeme tedy lokalizovat přibližně takto: orebské vojsko a panské oddíly byly rozmístěny severně od okraje pražského vojenského tábora, počínaje prostorem mezi dnešní ulicí 1. listopadu a rozcestím Na Paloučku a dále směrem ke škole Ladislava Hanuse až po ulice Křesomyslovu a Jaromírovu v Nuselském údolí. Proti Vyšehradu vedl přední okraj postavení spojenců za hlavním obranným příkopem, tedy asi tam, kde dnes vede ulice Lounských a dále dolů po okraji zavezeného úvozu až k Botiči. Týlová hranice táborů probíhala asi v místech dnešních ulic Petra Rezka a Závišovy v Nuslích.

Husitské vojsko tak obklopilo Vyšehrad od kostela sv. Pankráce až k novoměstské hradební zdi. Obléhací fronta uzavírala Vyšehradské i v údolí Botiče v Podvyšehradí. Pod kontrolou husitů byl i směr dolů od kostela sv. Pankráce do Podolí k Vltavě.[46]) Zde sice asi nebyla posádka sevřena souvislou obléhací frontou, ale na její situaci se tím mnoho

44) K tomu srov. Bořivoj Nechvátal – František Kašička, K problematice osídlení vyšehradského podhradí, in: Středověká archeologie a studium měst, Praha 1977, s. 192.

45) O účasti Diviše Bořka z Miletínka nás informuje Chronicon veteris collegiati, ed. Konstantin Höfler, Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I, Wien 1856, s. 81. Vyšehrad zřejmě znamenal počátek jeho kariéry a byl odrazovým můstkem k jeho příštímu postavení spojence Prahy ve východních Čechách.

46) Od kostela sv. Pankráce až dolů do Podolí a k řece byl také vykopán příkop. Zdá se, že v samotném Podolí byla větší stráž Pražanů, která střežila přístup podél řeky k Vyšehradu i výpadní branku z hradu do Podolí. Tomu nasvědčuje i význam osady Podolí s dvorcem. K tomu srov. Nechvátal – Kašička, K problematice osídlení vyšehradského podhradí, s. 190–191. Zde i o vesnici Krušina, což umožňuje i další důkaz o linii obléhací fronty husitů od zdí Nového Města a kostela sv. Karla přes vesnici Psáry, Krušinu dolů do Podolí a k řece Vltavě.

nezměnilo. Výpadní branka do Podolí stejně jako vodní branka k Vltavě spíše posloužily posádce k tomu, aby mohla zasílat za Zikmundem naléhavé prosby o pomoc. Stezka, která vedla od výpadní branky do Podolí, nenavazovala na žádnou cestu, kterou by bylo možno hrad zásobovat a byla pouze pro pěší.[47]) V nevýhodu posádky se změnila nepřístupnost ke hradu i ze strany od řeky, takže ke střežení obležených stačilo udržovat pohotovostní hlídky. Zcela neprodyšně pak byla vyšehradská posádka uzavřena, když táborská skupina Mikuláše z Husi zablokovala z kapitulního ostrova Vltavu.[48])

Jednou ze složitých otázek, ke které je třeba se vyjádřit, je poměr sil mezi oběma stranami. Vojsko Zikmundovo je obvykle považováno za početnější než vojsko husitů.

Většina historiků, která sdílí tento názor, se opírá o informaci Vavřince z Březové, podle které přitáhl Zikmund k Vyšehradu „cum suo exercitu de XVI vel XX millibus bene armatorum".[49]) Stejný počet i kvalitu má samozřejmě i text M Starých letopisů českých: „s 16 nebo 20 tisíci lidu oděného dobře".[50]) Proto stejný počet nalezneme u Františka Palackého, V. V. Tomka i Hugo Tomana.[51]) Podle G. Revzina se Zikmund přiblížil k Vyšehradu dokonce s 20 tisíci jezdci a v bitvě padlo 500 českých a moravských pánů.[52]) F. G. Heymann odhaduje sílu vojska okolo 16 tisíc mužů.[53]) Odlišný názor má Otakar Frankenberger, podle něhož neměl Zikmund u Vyšehradu více než 6 až 8 tisíc mužů.[54]) Zajímavé je i to, jak se liší zprávy dvou současníků, Vavřince z Březové a Eberharda Windeckeho. Na rozdíl od Vavřince tvrdí Windecke, že král shromáždil „wol mit vir tausend pferden in Beheim und Ungern".[55]) Přesně zjistit, jak početné bylo vojsko krále, se asi nepodaří. Víme, že ještě 14. října byl Zikmund se svými uherskými oddíly zahnán od Žatce se „značnou škodou", ale že také naléhal na šlechtu, objížděl města i hrady a intenzívně sháněl vojsko.[56]) Od Windeckeho víme, že kutnohorský mincmistr velel v bitvě 1 500 mužů.[57]) Jako problémová se v dosavadní literatuře jeví otázka výše posil Zikmundovi z Moravy. Vavřinec z Březové udává, že „rex in vigilia Omnium sanctorum ad Castrum Novum ad prandium cum suo exercitu veniens timuit eoden die in Pragenses irruere maiorem gentem baronum de Moravia expectando", a dále na jiném místě „qui pro sponsa sua cum duobus militibus suis",[58])

47) Nechvátal, Vyšehrad, s. 96. O vyšehradských branách dále František Kašička – Bořivoj Nechvátal, Vyšehradské brány, in: Staletá Praha VIII, 1977, s. 239n.

48) Skupina Mikuláše z Husi, která po příchodu k Vyšehradu střežila vyšehradskou posádku z Kapitulního ostrova, srov. FRB V, s. 434, mohla i provádět průzkumnou činnost směrem k jihu podél levého břehu Vltavy, k čemuž ji i předurčovala její mobilnost a nepochybně i zkušenosti z tohoto prvku bojového zabezpečení.

49) FRB V, s. 439.

50) Staří letopisové čeští, in: Dílo Františka Palackého II, s. 54.

51) Srov. Palacký, Dějiny národu českého III, s. 240; Tomek, Dějepis města Prahy IV, s. 108; Toman, Husitské válečnictví, s. 315.

52) Revzin, Jan Žižka, s. 151.

53) Heymann, John Žižka, s. 177, uvádí, že Zikmund „having with him still a fair sized army of some 16 000 men". Je však otázka, zda tyto síly Zikmund dokázal soustředit.

54) Frankenberger, Naše veliká armáda I, s. 104.

55) Altmann, (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 135.

56) FRB V, s. 435.

57) Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 135.

58) FRB V, s. 438, 440.

v čemž zřejmě tkví jádro různého výkladu problému.[59]) Tomkovým výkladem byl patrně ovlivněn Frankenberger při odhadu početního stavu Zikmundova vojska. I kdybychom se přiklonili k výkladu V. V. Tomka, měli bychom považovat za pravděpodobné, že kronikář zaznamenal příchod kvalitní části králova vojska a že část Moravanů se připojila k Zikmundovi již dříve. Naprosto neinformováni jsme o množství bojovníků české šlechty, uherských oddílů a dalších součástí královského vojska. Jistou představu by si bylo snad možno vytvořit podle jmenného výčtu padlých, který má Windecke.[60]) Zcela jistě však víme, že ve vojsku krále bylo mnoho šlechticů Českého království, Uhrů, Němců ze Slezska i Lužice a jiných „vznešených" lidí z různých zemí. Na to klade důraz při výčtu mrtvých jeden z kronikářů,[61]) zatímco jiný připomíná, že u Vyšehradu měl Zikmund mnoho „nobiles et praecique barones potentes regni Bohemiae".[62]) V dalším z pramenů je kladen důraz na skutečnost, že vojsko bylo „congragata magna multitudina populí equestris".[63])

Zprávy z pramenů nám tedy umožňují učinit si dostatečný přehled o kvalitě vojska. Domnívám se, že velikost vojska se blížila spodní hranici Vavřincova odhadu, přičemž do vzájemného poměru sil před bitvou je třeba zahrnout i posádky obou pražských hradů, v jejichž aktivitu jedna strana doufala a druhá musela proti ní učinit příslušná opatření. O nic jednodušší není vyřešení problému, čí oddíly tvořily spojené husitské vojsko a jak toto vojsko bylo početné.

Na první otázku odpovídají prameny celkem shodně a zdůrazňují: „pražané s jinými pány",[64]) „Pragenses cives ipsisque nogilibus Johanne Crussyna de Leuchtemberg atque Boczone de Cunsteth alias de Podiebrad ipsorumque complicibus assistentibus"[65]) nebo „civibus Pragensibus, domino Boczone, domino Crussina, domino Hinkone de Colsten et allis ipsorum comblicibus".[66]) Z předcházející části víme, že Pražanům přišli na pomoc Hynek Krušina z Lichtenburku, který se svým bratrem Janem Krušinou přivedl orebity, dále Viktorin Boček z Kunštátu, Hynek z Valdštejna, Žatečtí s Lounskými a Slánskými pod velením hejtmana Záviše Bradatého. Později přijel i oddíl Mikuláše z Husi a Prokop z Ústí. V dosavadní literatuře najdeme odpověď na složení husitského vojska u Vyšehradu, ale jen zřídka jeho celkovou početnost. Většinou jsou parafrázovány zprávy pramenů, tedy ty, že orebitů bylo 7 000 a jezdců Mikuláše z Husi 30 až 40. Převažuje názor, že husitů bylo méně než královských. Přesto však Otakar Frankenberger zastával názor, že síly husitů byly značně vyšší než Zikmundovy. Podle Frankenbergera měli Pražané 8 000, orebité 7 000 mužů, oddíl Mikuláše z Husi o síle 30–40 jezdců, a později i pěší oddíl, Žatecké a Lounské, lid Hynka z Valdštejna a Viktorina Bočka z Poděbrad. Celkem měli mít husité s 15 až 20 tisíci muži značnou převahu nad vojskem Zikmundovým o síle 6 až 8 000 mužů.[67]) Frankenberger počítal s maximálním množstvím vojska, jaké asi mohli Pražané postavit, ale podobně i u vojska orebitů a Záviše Bradatého asi nezvážil skutečnost, že zvláště u vojsk z husitského venkova je nutno brát v úvahu podíl „lidu nebranného" na celkovém počtu vojska. Jinak se však domnívám, správně nezahrnuje oddíly panských spojenců do vojska orebitů.

Dosti sporů je o táborskou pomoc před Vyšehradem. Vavřinec z Březové udává „Nicolaus de Hus cum XXX vel XL equis",[68])ale zprávu o nějakém pěším oddílu z Tábora nemá. Zmínky o táborské pomoci v jiných zprávách pramenů nenalezneme, pokud bychom snad nepovažovali za důkaz zprávy o cepnících, kteří ubíjeli v bitvě šlechtice.[69]) Ale totéž dokázali skvěle i cepníci orebští a tito bojovníci mohli být i v oddílech pražských.[70]) Zajímavý názor Jana Urbana, že Mikuláš z Husi velel u Vyšehradu na základě táborské čtvrtní organizace asi 2 000 mužů, zatím nelze prokázat.[71]) Domnívám se, že ani obléhání Popovic a Leštna v listopadu nelze považovat za důkaz o existenci pěších táborů u Vyšehradu.[72]) Zatím je v tomto případě třeba dát za pravdu Vavřincovi z Březové a zvláště uvážit i politickou situaci v říjnu v Táboře, ale i v Praze. Podle F. G. Heymanna měli Pražané a jejich panští spojenci dohromady, s pomocí poslanou městy Žatcem a Louny, okolo 12 000 mužů.[73]) Odhad Heymannův nemusí být příliš vzdálen od skutečnosti, i když historik nezdůvodňuje, jak k němu došel. Přesně odhadnout celkový poměr sil vojska husitů a krále lze z toho, co známe, jen nepřesně. Blízko pravdě je snad výklad F. G. Heymanna, který proti 12 000 husitů uvádí 16 000 mužů Zikmunda. Asi nejlépe vyjádřil poměr sil jako přibližně stejný, ale s převahou obrněné jízdy na straně Zikmunda, vojenský historik František Kurfürst.[74]) Rozhodující údernou silou husitů byli pěšáci. K tomu je však třeba dodat, že panské oddíly a početně zastoupená nižší šlechta v orebitském vojsku zvyšovala procento jízdných nad stav v husitském vojsku obvyklý. Již Kurfürst si povšiml, že husitské vojsko mělo díky účasti vysoké šlechty jízdní oddíly, které se kvalitou vyrovnaly těžkooděncům v Zikmundově vojsku.[75])

Jak je dobře známo, vyrazil král Zikmund 1. listopadu 1420 s celým vojskem na pochod od Nového hradu k Vyšehradu. Krátkou vzdálenost bylo možno překonat poměrně rychle, neboť vojsko bylo z větší části složeno z jízdy. Předpokládejme, že jednotlivé oddíly se soustřeďovaly asi v polovině svahu z Psárského kopce ke kostelu sv. Pankráce proti husitským postavením u kostela, kde, jak víme, byli zvláště Pražané. Bitva měla být zahájena současným útokem posádek pražských hradů a Zikmundova vojska, aby tak husité byli přinuceni rozdělit své síly na něko-

---

59) Srov. Husitská kronika Vavřince z Březové, ed. František Heřmanský, Praha 1979, s. 356, pozn. 8 a 9, kde je zdůvodnění.
60) Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 136.
61) Chronicon universitatis Pragensis, ed. Konstantin Höfler, Geschichtschreiber der husitischen Bewegung II, Wien 1865, s. 68, uvádí, že v boji bylo zabito u Vyšehradu mnoho „nobiles diversorum lingvagium".
62) Fratris Johannis Andreas Ratisbonensis, Cronica de expeditionibus in Bohemian contra Hussitas haereticos, ed. Konstantin Höfler, Geschichtschreiber der husitischen Bewegung II, Wien 1865, s. 408.
63) Höfler (ed.) Chronicon veteris collegiati, s. 81.
64) Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava, ed. Jaroslav Šůla, Hradec Králové 1979, s. 16.
65) Höfler, (ed.), Chronicon universitatis Pragensis, s. 68.
66) Jaroslav Goll (ed.), Kronika Bartoška z Drahonic, FRB V, s. 590.
67) Frankenberger, Naše veliká armáda I, s. 104.
68) FRB V, s. 434.
69) Husitské skladby Budyšínského rukopisu, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1952, s. 139.
70) Srov. FRB V, s. 384. Cepy byly i výzbrojí městských žoldnéřů. Ukázku těchto zbraní má také Conrad Kyeser aus Eichstätt, Bellifortis, vyd. Götz Quarg, Düsseldorf 1967.
71) Srov. Urban, Hynek Krušina z Lichtenburka, s. 32, pozn. 34.
72) Srov. např. Macek, Tábor II, s. 260.
73) Heymann, John Žižka, s. 176, podává přehled o spojencích Prahy, přičemž zdůrazňuje úlohu Hynka Krušiny z Lichtenburku jako vrchního velitele i účast předního člena rodu z Kunštátu Viktorina Bočka z Poděbrad.
74) Kurfürst, Válečné dějiny československé, s. 148.
75) Tamtéž, s. 149.

lik míst.[76]) Zatímco k výpadu posádky Pražského hradu proti obráncům malostranského předmostí skutečně došlo, i když bez valného účinku, Vyšehradští neporušili podmínky sjednané v úmluvě s husity a do boje nezasáhli.[77]) Zajímavá je i otázka, kdy Zikmund dorazil před Vyšehrad a kdy dával znamení posádce hradu, aby provedla výpad proti husitům.

Vavřinec z Březové uvádí, že král „elapsa iam XVI hora"[78]) se přiblížil od Nového hradu v čele svých vojsk k táboru Pražanů. Stejný čas má i text M Starých letopisů českých,[79]) ale texty E a N mají „do šestnácté hodiny".[80]) V rukopise vratislavském je: „i zmeškal šestnáctú hodinu"[81]) a v rukopise křížovnickém: „král přijel s lidem z Nového Hradu, i zmeškal XVItú hodinu".[82]) Domnívám se, že celý problém velmi dobře vysvětluje Josef Macek, jehož závěr zní – osmá hodina ranní.[83]) Na podporu jeho závěrů je snad možno uvést ještě zprávu z dalšího pramene: „ante horam tertiarum",[84]) kterou nutno chápat jako vymezení liturgické a jako další důkaz pro osmou hodinu ranní.[85]) Zda Zikmund věděl či nevěděl o podmínkách, které zabraňovaly vyšehradské posádce po uplynutí termínu zasáhnout do boje, s určitostí nelze rozhodnout. Z vyprávění Vavřincova, které je v tomto ohledu nejobšírnější, to zjistit nelze, ale podle Eneáše Silvia Piccolimini o tom Zikmund nevěděl.[86]) Josef Macek věc vysvětluje tak, že se Silvius snažil tímto způsobem zmenšit Zikmundovu vinu na porážce.

Riskoval by však Zikmund, kdyby byl skutečně s podmínkami smlouvy Vyšehradských s husity seznámen? Věděl přece, že trpělivost hladové posádky je již u konce. Vzdálenost od Nového hradu k Vyšehradu mohla být i s pěším vojskem překonána za půl druhé hodiny. Jak víme z pramenů, bylo celé vojsko soustředěno u Nového hradu již večer 31. října a vojsko odpočívalo ve zbroji, aby bylo připraveno, takže v případě, že by Zikmund a jeho velitelé znali kritickou dobu, jistě by vydali rozkazy včas. Jen tak bylo možno uskutečnit bojovou součinnost nejen s posádkou Pražského hradu, ale i s vyšehradskou posádkou. To jsou ovšem jen domněnky, které bezpečně nelze opřít o zprávy pramenů. Jisté je

[76]) Vavřinec z Březové, FRB V, s. 438–439, popisuje, že: „Mittitque rex eadem nocte cartulum ad Pragensis castri stipendiarios, ut in crastino mane sint in suis armis parati et de castro descendentes turrim seu domum Saxonie ducis inpugnent et, si poterint, et succendant, quia ipse eadem hora cum multitudine gencium, que sibi de vespere in auxilium venit Pragenses velit de campo repellere", což může svádět ke kalkulaci o možnosti soustředění sil na nejohroženějších místech. Průběh bitvy však ukázal, že husitští hejtmané střežili obléhací frontu u Vyšehradu na celé linii až do rozkrytí Zikmundových záměrů.

[77]) FRB V, s. 436–437, 442.

[78]) FRB V, s. 439.

[79]) Staří letopisové čeští, in: Dílo Františka Palackého II, s. 54.

[80]) Tamtéž, s. 54.

[81]) Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 33.

[82]) Staré letopisy české z rukopisu křížovnického, ed. František Šimák – Milan Kaňák, Praha 1959, s. 65.

[83]) Macek, Tábor II, s. 262.

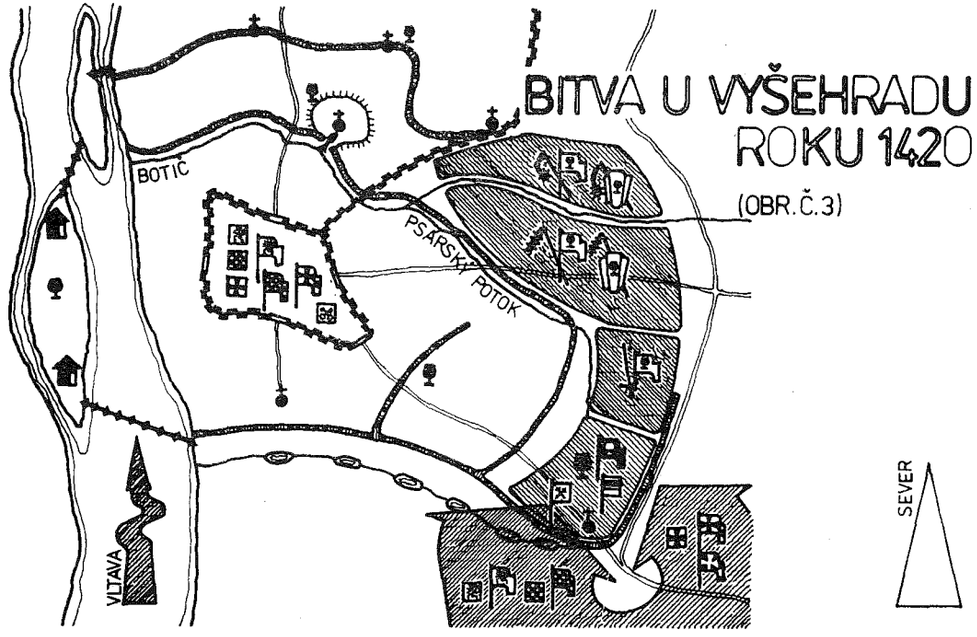
[84]) Höfler (ed.), Chronicon universitatis Pragensis, s. 68.

[85]) Jedná se o tzv. kanonickou hodinku; k tomu srov. Gustav Friedrich, Rukověť křesťanské chronologie, Praha 1934, s. 31.

[86]) Historie česká Aeneáše Sylvia, in: Otakar Dorazil (ed.), Kroniky mluví, Praha 1946, s. 254.

pouze tolik, že na rozdíl od Zikmunda, který nepovažoval slovo dané kacířům za závazné, Jan Šembera z Boskovic i další čeští hejtmané na Vyšehradě smlouvu dodrželi. To podstatně změnilo vyhlídky obou stran na úspěch, neboť oddíly, jež měly zachytit výpad posádky z hradu, mohl Hynek Krušina v průběhu boje stáhnout a zasadit na rozhodujícím místě. Jakmile velitelé králova vojska zjistili, že Vyšehradští do boje nezasáhnou, poradili králi, aby od útoku upustil, protože tušili, že probít se výborně připravenou obranou bude obtížné. Rozhovor, který se odehrál mezi Zikmundem a moravskými šlechtici, nám z kronikářů zachoval Vavřinec z Březové i Eberhard Windecke. Zikmund byl přesvědčen, že vítězství nad „sedláky" mu nemůže uniknout.[87]) Pohaněnému panstvu nezbývalo nic jiného, než urážky, které jim vmetl Zikmund do tváře, smýt krví v boji.[88])

Král potom rozmístil vojsko k boji. Uherským a německým oddílům nařídil, vést útok čelně podél silnice ke kostelu sv. Pankráce; moravské a české šlechtě útočit na levém křídle sestavy vojska a zasadit tak husitům úder do boku (viz obr. 3). Královo rozhodnutí je dosavadní

[87]) FRB V, s. 439: „Absit, me enim omnino oportet hodie cum istis rusticis bellare".

[88]) FRB V, s. 439, zachycuje rozhovor mezi Zikmundem o moravskými pány.

literaturou většinou hodnoceno jako chybné, protože prý záměrně poslal českou a moravskou šlechtu na jistou smrt.[89]) Zdálo by se, že tímto názorem nelze otřást. Ztráty v řadách šlechty byly skutečně značné, a kromě toho i manifest husitských pánů a Prahy po bitvě označuje Zikmundovo rozhodnutí za úmyslné, aby „. . . Čechové, sami se z obou stran vraždíce, zeslábli a on aby je takto oslabené tím snáze s pomocí Němců a Uhrů porazil".[90]) I když spojenectví Zikmunda a šlechty vyplývalo z toho, že jeden druhého potřeboval a že šlechta si za ně navíc nechala dobře zaplatit, bylo by nelogické, aby nejlepší část svého vojska Zikmund nechal záměrně vykrvácet.[91]) Je sice pravda, že páni museli postupovat proti postavení husitů velmi těžkým terénem, napříč údolím s potokem, přes rybníčky a močály, a potom do svahu, ale to nemohlo být pro bojovníky od mládí cvičené k boji tak nepřekonatelné. Bylo tedy rozhodnutí Zikmunda špatné? Zásadní chybou bylo patrně to, že nebyly vyčleněny dostatečně silné zálohy, které by byly schopny rozvíjet úspěch po průlomu husitských postavení anebo, že nebyly zasazeny včas. Počáteční úspěšný útok šlechty se nakonec vyčerpal a byl zastaven zálohami husitů (srov. obr. 4).

Nejlépe vybudovanou obranu měli husité před kostelem, po obou stranách silnice k Vyšehradu, kde očekávali nejsilnější úder nepřítele. Do tohoto úseku obrany také jistě hejtmané soustředili množství palebných prostředků. Čelní útok uherských a německých oddílů byl přivítán silnou střelbou obránců z příkopů a s náspů, „že tu bude také hřiemanie a pušek dosti súdného dne".[92])

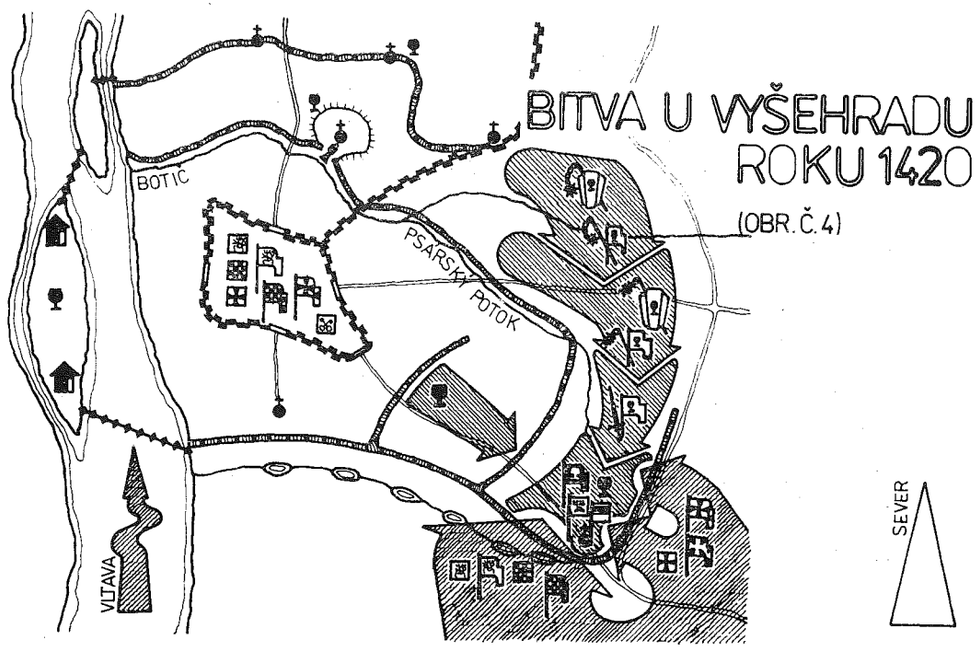
Podstatně těžší byla situace těch pražských oddílů, které se po odhalení úmyslu nepřítele útočit i ze strany, od Podolí, musely rychle přemístit na podolskou stranu (srov. obr. 5). Průběh bitvy však plně potvrdil schopnosti husitských hejtmanů, kteří se ve složitých podmínkách naučili dovedně improvizovat. Na základě zadrženého listu posádce Pražského hradu bylo sice možné útok očekávat, ale kromě směru přímo na postavení u kostela, které přehrazovalo nejpřístupnější a nejkratší směr, nebylo možno předpokládat všechny záměry nepřítele. Husitské vojsko proto až do poslední chvíle krylo všechny přístupy k Vyšehradu, neboť nebylo jisté, zda boj nebude pouze předstírán, aby na jiném místě mohl být hrad zásoben. Nemohl být vyloučen ani útok jízdy na tábory orebitů a Záviše Bradatého, a proto asi jen některé oddíly byly před bitvou vyčleněny k posílení obrany na hlavním směru a do zálohy nejvyššího

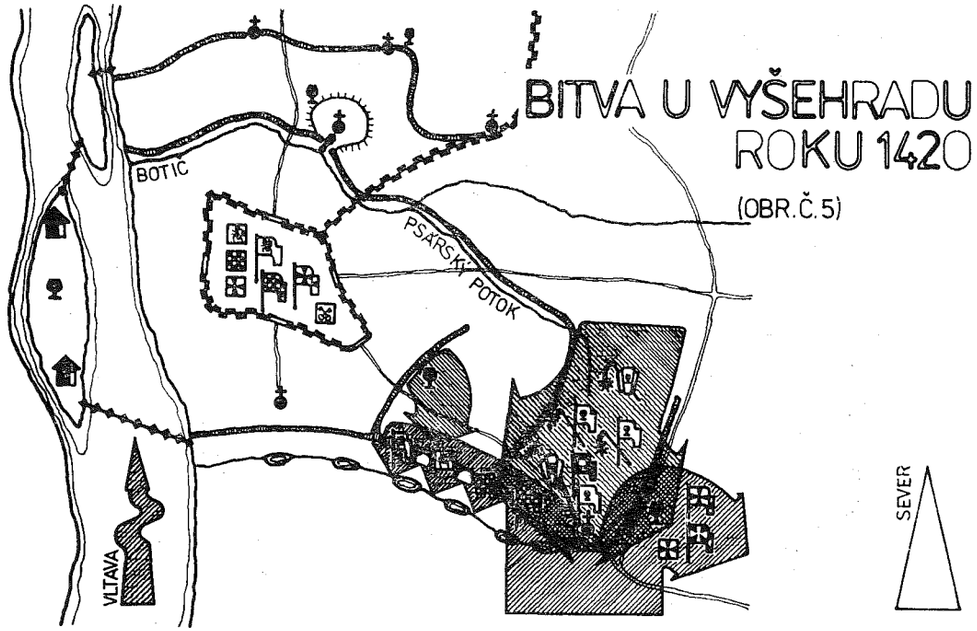
[89]) Ztotožňuji se s názorem Josefa Macka, který uvádí, že král nebyl schopen zvládnout paniku a porážku na všech stranách, což bylo hlavním důvodem, proč panstvo zůstalo v boji osamoceno. Srov. M a c e k, Tábor II, s. 266–267 a pozn. 96.

[90]) M o l n á r, Husitské manifesty, s. 105–106.

[91]) Z toho jej obviňuje i autor Hádání Prahy s Kutnou Horou: „. . . a sám pak z daleka stoje s svými Uhry, Němci, Švaby. Dosti na něm hnilé baby! Nechtěl v núzi jim pomoci, maje k tomu dosti moci". Srov. H a v r á n e k – H r a b á k – D a ň h e l k a (ed.), Výbor z české literatury doby husitské I, s. 371.

[92]) Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, ed. Š i m e k, s. 34.

hejtmana ke kostelu. Byl tu i Mikuláš z Husi, Prokop z Ústí a husitští páni se svými družinami. Urputný boj se rozpoutal tam, kde útočili Uhři a Němci, a dále i ve směru od Podolí, kde silný úder panských oddílů vytlačil Pražany z nedostatečně připravené obrany. Na některých místech se dali Pražané na útěk.

Další průběh bitvy je popisován dosti nejasně. Zprávy pramenů stranících Zikmundovi se podivují, že nepřišla pomoc vyšší moci: „O pancraci martir christi cur tuos non adiuvisti sed host tecum maluisti esse quos nec reliquisti";[93]) „cristen glawben alse frume lewte, die bliben tot diz sint tot bliben . . .".[94]) Ale i podle Vavřince z Březové způsobilo obrat v bitvě až zvolání Hynka Krušiny z Lichtenburku.[95])

Hejtmané a kněží u kostela jistě přesvědčili prchající Pražany, kteří zde hledali útočiště, aby se znovu vrátili do boje. Ale rozhodujícím pro obrat v bitvě bylo, že Hynek Krušina z Lichtenburka postupně zasazoval do boje oddíly, které až do této doby kryly prostor od pražského vojenského tábora až pod Karlov. Zikmund naopak v této chvíli bitvu ztratil, protože nepodpořil úspěšný útok zvláště tam, kde útočila moravská šlechta a oddíly české šlechty. Předpokládejme, že postup královských se podařilo zastavit společně s Pražany táborskému oddílu Mikuláše z Husi a oddílům husitského panstva, které mohly zasáhnout do boje nejdříve. Postupně na bojiště dorazili i jízdní a pěší orebité. Do boje se zapojily i krycí síly proti Vyšehradu, protože bylo jasné, že posádka smlouvu dodrží. Tento protiútok a postupné narůstání sil husitů na bojišti nemohli královští dlouho vydržet. Dříve než Zikmund asi zareagovaly na změnu situace uherské a německé oddíly, které se daly první na ústup.

Snad se k tomuto okamžiku vztahuje i zpráva letopiscova: „A v tom hned Pražané je otrazili a vyskočivše ven, i porazí lid králuov . . .".[96]) Podle Windeckeho to byl „ein Bosewicht ein Beheim, hie Hermitsch von Jenize, mit funffzenhundert pferden", který z boje první uprchl a strhnul i ostatní k útěku.[97])

Husité přešli na všech stranách do protiútoku a ústup královských se změnil záhy v útěk.[98]) Oddíly české a moravské šlechty byly odděleny od ostatního vojska a dostaly se do kleští. Podle všeho však šlechta v útěku spásu ani nehledala a bojovala až do konce marný boj. Naplnila se slova moravského zemského hejtmana k Zikmundovi, že oni budou po bitvě tam, kde on nebude.[99]) Snad má pravdu i čáslavský písař, který obviňuje služebnictvo, že zanechalo pány osudu.[100]) Prostí žoldnéři ani

[93]) M. J. Pulec, Z ideologické zbrojnice protihusitského spiknutí, ThPř KR 30, 1963, s. 114.
[94]) Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 136.
[95]) FRB V, s. 440.
[96]) Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, ed. Šimák – Kaňák, s. 65.
[97]) Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 136.
[98]) FRB V, s. 440.
[99]) FRB V, s. 439.
[100]) „. . . sed infausti servitores qui liquentes fidos mores ad mortem non perstiterunt sed terga fuge dederunt . . .". Viz Pulec, Z ideologické zbrojnice, s. 114, kde má Píseň o bitvě před Vyšehradem.

služebníci však o smrt nestáli. Husitští šlechtici sice brali své urozené soky do zajetí, ale museli je přímo brát zpod cepů svých spolubojovníků.[101]) Přesto však měla šlechta, zvláště moravská, značné ztráty, což neuniklo pozornosti většiny kronikářů. Máme-li jim věřit, byla to jedna z nejkrvavějších bitev v průběhu revoluce.

Celkové ztráty odhaduje Vavřinec z Březové na 500 mužů dobře oděných.[102]) Podle jednoho z kronikářů bylo v boji zabito „barones numero XVI".[103]) Obvykle dobře informovaný Bartošek z Drahonic udává „trecenti barones, milites et clientes et quidam dux Bosnensis".[104]) Další z pramenů má: „ex cujus exercitu regis ceciderunt plures quam CCCC viri nobiles diversorum lingvagium"[105]) apod. Jiní kronikáři jmenují významné padlé: „Dominus Henricus de Plumlow supremus Capitaneus Moravie, Dominus Petrus de Konopisst, Dominus Henricus de Crumlow, Dominus Jarosiaus de Weselec, et Dominus Woko de Halstayn, Dominus Nicolaus Lepus de Haznburk, Dominus Samualensky de Malenowicz, Dominus Czernohorsky, et Dominus Michalko juvenis Dominus Sobinus miles audax . . .".[106]) Husité ztratili v boji snad jen 30 bojovníků, mezi nimiž Vavřinec z Březové jmenuje Ješka zlatníka, který si prý spolu s husitskými pány a Mikulášem z Husi zasloužil rytířský pás.[107])

Bitva u Vyšehradu byla skvělým úspěchem husitských vojsk. Na rozdíl od obrany Prahy proti vojskům prvé kruciáty měli inicativu a vedení bojů pevně v rukou Pražané. Opírali se přitom o kališnickou šlechtu, což třídním zájmům měšťanstva vyhovovalo více, než spojení s táborskými radikály. Zatímco ještě na jaře 1420 se hlásili ke spojenectví s Prahou jen Hynek z Valdštejna a Hynek Krušina z Lichtenburka, získalo nyní hlavní město významného spojence ve Viktorinovi Bočkovi z Kunštátu. Kromě toho pod Vyšehradem Praha utužila své svazky s husitským severozápadem, neboť vedle Žateckých se v boji uplatnily i posily z Loun a Slaného. V neposlední řadě je třeba vyzvednout statečný boj táborů, i když ku Praze přijeli jen v malém počtu.[108]) Pod přímým dojmem z vítězství husitských vojsk, vydali ti, kdo se o ně zasloužili, stručnou a mobilizující výzvu k pokračujícímu boji.[109])

[101]) Höfler (ed.), Chronicon veteris collegiati, s. 82, uvádí: „Et capti sunt Hassko de Walsstein, dominus Johannes do Czimburgk et de Towaczow, dominus Johannes de Bietow et alii multi".
[102]) FRB V, s. 441.
[103]) Höfler (ed.), Fratris Johannis Andreas Ratisbonensis, s. 408.
[104]) Goll (ed.), Kronika Bartoška z Drahonic, FRB V, s. 590.
[105]) Höfler (ed.), Chronicon universitatis Pragensis, s. 69.
[106]) Chronicon Benessii Krabice de Waitmile, ed. Gelasius Dobner, Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita IV, Pragae 1779, s. 70. Padlé moravské šlechtice identifikoval Rudolf Urbánek, K historii husitské Moravy, ČMM 63–64, 1940, s. 253–254.
[107]) FRB V, s. 441.
[108]) Srov. Josef Pekař, Žižka a jeho doba III, Praha 1929, s. 84–85.
[109]) Signatáře Manifestu vítězů u Vyšehradu uvádí Altmann (ed.), Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 138. Je zajímavé, že zdůrazňuje předního člena či pokračovatele z Kunštátu, jinak zvaného z Poděbrad: „vicar von Smistroit, Andres genant von Podiebrant". Původní text manifestu má Vavřinec z Březové, FRB V, s. 445. Molnár, Husitské manifesty, s. 107, rozluštil Windeckem zkomolené podpisy panské, zvláště Prokopa z Ústí.

U Vyšehradu dosáhla husitská vojska dvojího vítězství. Usilovným obléháním pevnosti, která představovala pro město neustálou hrozbu, přinutila posádku k tomu, aby se vzdala za podmínek velmi výhodných pro Prahu. I zde se ukázalo, že husité byli schopni vítězit i jinak než zbraněmi. Vítězství vojsk v bitvě je též vynikající ukázkou vojenského umění husitů, i když v bitvě nebylo použito taktického prvku vozové hradby. Bitva u Vyšehradu je též dostatečným příkladem umění husitských hejtmanů. V pravou chvíli na bojiště přivolané silné zálohy znamenaly rozhodnutí bitvy. Postupné narůstání sil husitů z hloubky útok nepřítele vyčerpalo, a protože Zikmundovi velitelé nebyli schopni provést takový manévr, jež by jej obnovil, začali ustupovat, až se jejich ústup změnil v útěk. Obrana nejdůležitějších úseků, na kterých hejtmané očekávali největší tlak nepřítele, byla dobře vybudována a ženijně upravena.[110]) Obrana byla rovněž dostatečně nasycena palebnými prostředky. Rozumí se také samo sebou, že vítězství by nemohlo být dosaženo bez vysoké kázně a bojové morálky husitských bojovníků.

110) O ženijních nástrahách se zmiňuje polský kronikář Jan Długosz. Srov. Roman Heck, Jan Žižka z Trocnova v Annales Poloniae Jana Długosze, JSH 43, 1974, zvl. č., s. 71.

Die Schlacht um den Vyšehrad im Jahre 1420

Jindřich Kejř

Am 1. November 1420 besiegten die Hussiten in der Schlacht um den Vyšehrad das Her König Sigismunds. Die ideologischen, politischen und auch die wirtschaftlichen Folgen des Sieges der Prager Hussiten und ihrer Verbündeten sind aus den bisherigen historischen Arbeiten hinreichend bekannt. In der vorliegenden Studie werden die Aktivitäten der hussitischen Belagerer besonders unter dem Aspekt der Lokalisierung der Verbündeten Prags aus Ostböhmen und der Truppen aus Saaz (Žatec), Laun (Louny) und Schlan (Slaný) untersucht.

Die Belagerung von Vyšehrad wurde durch die Prager Armee am 15. September 1420 mit dem Ziel aufgenommen, der zahlreichen Besatzung die Versorgungslinien abzuschneiden und sie so zur Kapitulation zu zwingen. Zur raschen Erfüllung dieser Hauptaufgabe, ehe Sigismund die nötigen Kräfte zur Befreiung oder Verpflegung der Belagerten sammeln konnte, reichten die Kräfte der Prager nicht aus. Erst nach Ankunft der Verbündeten gelang es, ein wirkungsvolles Belagerungssystem aufzubauen, das den Belagerten keine Chancen zur erfolgreichen Verteidigung der Burg ließ. Die Versorgung der Vyšehrader über die Moldau konnte erst abgeschnitten werden, nachdem Nikolaus von Hus zu den Belagerern hinzugestoßen war, die Kapitelinsel besetzt hatte und die Moldau zwischen dem Podoler Ufer und der Insel durch ein schwimmendes Hindernis abgesperrt wurde. Der entscheidende Abschnitt des Belagerungsrings war aber der verwundbarste Teil von der Pankrazkirche bis zur neustädtischen Schanze unter dem Karlsberg (Karlov), wo das Heer der Prager, des hussitischen Adels, der Orebiten und die Truppen des Hauptmanns Záviš Bradatý lagen. Die vollkommene Einnahme dieses Raumes durch die Hussiten war die Voraussetzung für den Erfolg der Belagerung. Die hussitischen Hauptleute bewiesen bei der ganzen Belagerung große Umsicht, zumal sie auch mit der Möglichkeit einer Entsatzungsaktion Sigismunds für die Belagerten rechnen mußten. Die Zugangs- und Rückzugswege in Richtung Slup und zum Johannestor hatten eine nicht zu unterschätzende Bedeutung. Die Besetzung dieses Abschnittes engte auch die Manövrierfähigkeit der Belagerten ein. Die Hauptleute erkannten genau, daß zur Verteidigung des entscheidenden Abschnitts bei der Pankrazkirche der Raum Psáry und das Nusler Tal gehalten werden mußten.

Die Organisation des Belagerungssystems und der Verlauf der Schlacht am Vyšehrad von der Vorbereitungsphase bis zur Vernichtung der Heere Sigismunds sind ein glänzendes Beispiel für die Kriegskunst der Hussiten. Obgleich die Kräfte auf beiden Seiten ungefähr gleich verteilt waren, erkämpften sich die Hussiten auch hier den Sieg über einen Feind, der die taktische Wahl eines Manövers auf breiter Front oder eines Angriffs in den Rücken hatte. Die Grundsätze der hussitischen Militärtaktik wurden, auch wenn die sonst bekannten Wagenburgen nicht eingesetzt wurden, auch hier befolgt. Der Angriff des Feindes auf eine im voraus vorbereitete Verteidigungsstellung, die genügend mit Feuerwaffen versehen und pioniermäßig ausgebaut war, erschöpfte seine Kräfte und lief sich fest. Die nachrückenden Reserven der Hussiten, denen die Befehlshaber Sigismunds nichts Entsprechendes entgegenzusetzen hatten, verschoben die Kräfteverhältnisse auf dem Schlachtfeld. Bei aller Wertschätzung des Improvisationstalents und der Kriegskunst der hussitischen Hauptleute darf auch die strenge Disziplin der einfachen Kämpfer nicht übersehen werden. Es soll auch darauf hingewiesen werden, daß es damals auch im hussitischen Heer Truppen gab, die sich durch ihre professionelle Qualität gewiß mit dem Feind messen konnten.

Obwohl die siegreiche Beendigung des ganzen Feldzugs vor allem ein Erfolg der Prager Hussiten und der Verbündeten aus den Reihen des utraquistischen Adels und

der Orebiten war, kann die Hilfe der Taborer unter Nikolaus von Hus und Prokop von Ústí nicht übergangen werden. Die Tapferkeit der Taborer Truppe und ihrer Befehlshaber erkannte auch Chronist Laurentius von Březová an.

Die Belagerung des Vyšehrad und die Schlacht auf der Pankrazer Ebene bewiesen, wenn sie auch auf den ersten Blick nicht die hussitischen Kampfformen zeigen, daß die hussitische Kriegskunst den Methoden der Kriegsführung der feudalen Heere jener Zeit überlegen war.

TÁBORSKÁ OBEC A MĚSTSKÁ SAMOSPRÁVA V LETECH 1420 - 1452

František Šmahel

Mocenská struktura husitské revoluce se na první pohled jeví kvasivou směsí starých i nových organizačních forem, v níž se neustále měnily vzájemné poměry i povaha dočasných složek. Zdání příliš neklame. Revoluční vlna let 1419 až 1420 zasáhla do ústrojí českého státu, země i společnosti tak pronikavě, že se správní a mocenský systém starého režimu ocitl téměř v troskách. V tomto ohledu se převratnost husitské epochy nelišila od následujících velkých revolucí evropského kontinentu. Rozdílnost mimo jiné padá na vrub předčasnosti a překotnosti českého revolučního procesu. Zrychlený běh událostí kladl ze dne na den před husitské vůdce a ideology otázky, s nimiž předem nepočítali. Revoluční praxe zaskočila a předběhla revoluční teorii. Všude, kde to bylo možné a nutné, se vědomě i spontánně využívaly nebo adaptovaly předchozí správní, zastupitelské a korporativní formy. Nebylo tomu tak vždy ve stejné míře a rozsahu u jednotlivých revolučních stran. Rozdílné třídní a mocenské zájmy se výrazně projevovaly zejména ve sféře vrcholných institucí českého státu a české země. Jestliže zemské sněmy se do jisté míry uplatnily jako společný orgán, více či méně odrážející poměr sil v zemi, narážely otázky související s hlavou státu a s vnitřními vazbami mezi zeměmi České koruny buď na rozdílná stanoviska anebo na vnější překážky.[1]). Rozpad ústřední moci s sebou nesl i partikularizaci panov-

[1]) Nejnověji na opomíjené vazby mezi zeměmi České koruny a na absenci státních zřetelů v husitských Čechách záslužně upozornil Josef Válka, Morava a krize české státnosti, FHB 6, 1984 (v tisku). Užší, českohusitský aspekt otázky postihly již dříve studie Jiřího Kejře, Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, PHS 2, 1956, s. 130–175, a Stát, církev a společnost v disputacích na pražské univerzitě v době Husově a husitské, Praha 1964 (Rozpravy ČSAV, řada SV, 74, seš. 14).

nických držav a regálů, jejichž uzurpace byla jedním z podstatných znaků systému d ě l e n é moci, v němž žádná z revolučních frakcí nebyla s to trvale uhájit roli hegemona. Ze tří rozhodujících svazů husitského seskupení nejvíce využíval starších institucí mocenský útvar Prahy. Naopak organizační struktura táborské strany a východočeského orebsko-sirotčího bratrstva vykazuje řadu nových forem, odpovídajících proměnlivé skladbě a vazbě jednotlivých složek obou těchto polovojenských a polocivilních svazů.

Již delší dobu je zřejmé, že přes úctyhodné výsledky mnoha vědeckých generací zůstává nemálo zásadních otázek husitologického studia bez zevrubného rozboru. Platí to i o problematice, jejíž povšechné obrysy jsem právě naznačil. Výzkumný úkol, který pro mne vyplynul v rámci přípravných studií k dějinám husitského Tábora, je ovšem užší, neboť se týká jen mocenské, politické a organizační skladby ústřední revoluční pevnosti a její strany.[2]) Jelikož však řada zkoumaných procesů i institucí je obecnější povahy, považoval jsem za účelné sevřít systémovou analýzu vlastního tématu několika šíře zaměřenými úvahami. Jejich předběžnost a diskusní zaměření zčásti padá na vrub mezerovitosti dosavadního poznání.[3]) Vzhledem k značnému rozsahu jsem studii rozdělil na dvě části. V první se zaměřuji na samotný Tábor a jeho nejbližší zázemí, v druhé části pak pojednám o mocenské a organizační struktuře táborské strany včetně jejích polních vojsk. V závěru tohoto druhého pojednání se pokusím postihout základní rysy celého táborského společenství v jeho vícevrstevnosti a vývojovém sledu.

S p o l e č e n s k á s k l a d b a r e v o l u č n í c h f r a k c í : p ř e d b ě ž n é ú v a h y a g l o s y

Selsko-plebejská povaha Tábora a táborství je dějinným faktem natolik nesporným a doloženým, že se lze právem ptát, co ještě další průzkum může v tomto ohledu přinést nového. Předem připouštím, že jen velmi málo, neboť bez povšimnutí nezůstaly ani tak závažné otázky, jako proměna táborské revoluční komuny v regulérní královské město či role

[2]) Navazuji zde zejména na dvě studie z poslední doby: Táborští vladaři, FHB 4, 1982, s. 83–125, a Základy města: Tábor 1432–1452, HT 5, 1982, s. 7–134, v nichž jsem se již pokusil naznačit možnosti systémové analýzy.

[3]) Prvým vykročením v tomto směru byla disertace Františka K a v k y, Zikmundova strana v husitské revoluci, Praha 1947, která však nebyla publikována. Dále srov. Ferdinand S e i b t, Hussitica. Zur Struktur einer Revolution, Köln-Graz 1965; Karel H r u b ý, Sociologický model husitské revoluce v hranicích politického systému pražských měst, Sociologický časopis 3, 1967, s. 575–590; a Miloš V i d l á k, Stupnice společenského rozvrstvení na počátku husitské revoluce (Metodologická studie), Sociologický časopis 5, 1969, s. 47–57.

nižší šlechty ve velitelských sborech táborských vojsk.[4]) A přece, jak se pokusím doložit, zbývá i tu na husitské badatele nemálo mikroskopické, a proto málo vděčné práce.

O řadových stoupencích a bojovnících Tábora a jeho strany konec konců víme zatím jen velmi málo. Sotva se lze ovšem nadít, že by z anonymních zástupů vystoupily některé tváře tak zřetelně, aby z nich bylo možné rozpoznat jejich i n d i v i d u á l n í touhy a naděje. Omezené vypovídací možnosti pramenů však nevylučují úvahy nad rámec dosavadních povšechných představ revoluční masy jako polofaktické, poloimaginární síly, působící vně husitských frakcí.[5]) Třídní sounáležitost ještě eo ipso neznamenala třídní soudržnost. Více než v moderních revolucích s plně již zformovanými třídami buržoazie a proletariátu se v husitství uplatňovaly pevné a závazné vazby k nacionálním a ideovým společenstvím i k místním komunitám, jež snáze mohl přervat jednotlivec než početné skupiny a vrstvy městského či selského lidu. Jestliže se na jedné straně právem vyzdvihuje do popředí dějinný význam všelidové mobilizace od podzimu 1419 do jara 1420, pak se na druhé straně nesmí ztrácet ze zřetele, že u Hořic, Malešova i Lipan bojovali proti sobě i příslušníci lidových vrstev. Jinak řečeno, husitští plebejci po většinu revolučního času netvořili jednotnou revoluční masu, nýbrž několik proudů v základech paralelních celostavovských struktur hlavních stran. Odtud plyne otázka, v jakém rozsahu a rámci mohl husitský lid prosazovat své autonomní zájmy a cíle. A to nejen všeobecně, ale v jednotlivých etapách vývoje.

Není tu třeba zacházet do podrobností; pro účely této studie stačí postihnout rozhodující vývojové parametry a sociologicko-mocenské determinanty.[6]) Výchozím bodem nám budou devadesátá léta 14. století, doba, kdy již reformní snahy a myšlenky dávaly o sobě hlasitě slyšet, aniž by však přerůstaly v širší opravné hnutí. Nejasné tušení naléhavé nápravy zesvětštělé církve a pokleslých mravů, vlastní ostatně každému období a každé generaci středověké společnosti, nabývalo pevnějších obrysů zatím jen v myslích nemnoha učenců a reformátorů. Snad s výjimkou Prahy české obyvatelstvo ve městech a na venkově ještě zřetelně nevykračovalo ze stadia zvýšené individuální religiozity, citlivosti a reflexe. Kdyby arcijáhen Pavel z Janovic vizitoval své pražské arcijáhenství o deset let později, jeho protokol by s největší pravděpodobností ob-

[4]) Srov. Josef M a c e k, Tábor v husitském revolučním hnutí I–II, Praha 1952–1955; Rudolf U r b á n e k, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, s. 21n, 69n; John M. K l a s s e n, The Nobility and the Making of the Hussite Revolution, New York 1978; Miloslav P o l í v k a, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, Praha 1982 (Rozpravy ČSAV, řada SV, 92, seš. 1) aj.

[5]) Cenným z tohoto hlediska je pojednání Rostislava N o v é h o, Poddaní v husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 93–100.

[6]) Vycházím tu ze své širší studie L'Anomalie de la Bohême hussite (v tisku), kde shrnuji dosavadní výsledky studia sociální otázky v husitské revoluci a kde naznačuji i své vlastní pojetí některých sporných bodů.

sahoval shodný rejstřík přestupků a prohřešků.[7]) Naproti tomu v jazykově německých oblastech, jak o tom svědčí nejnovější nálezy inkvizičních fragmentů z konce 14. století, se církvi nepodařilo zcela vymýtit starší valdenské a jiné heretické skupiny.[8])

Bylo by jistě značným zjednodušením, kdybychom proti sobě stavěli heterodoxní postoje části německého obyvatelstva a českou „pravověrnost", na níž se odvolávali ve svých obranách univerzitní viklefité kolem roku 1409. Nicméně však nelze přehlédnout, že po odvolání vynuceném na Matějovi z Janova usilovala česká reformní družina o legitimnost svého postupu a že k tomu postupně využívala dočasné podpory pražského arcibiskupa, krále Václava i dvorské šlechty. Tím, že se učený viklefismus distancoval od valdenství a jiných latentních herezí, na dlouhou dobu zbavil vytvářející se české reformní hnutí bezprostřední odezvy v heterodoxním německém prostředí.[9]) V nemalé míře k tomu přispělo i sepětí viklefismu s emancipačním hnutím českého národa na univerzitě i v hlavním městě. Jestliže již dříve český živel v řadě národnostně smíšených měst, pronikal do zastupitelských orgánů, nyní tento proces dostával širší základnu. Požadavek, aby Češi zaujali přední místa ve svém království, nutně aktivizoval německou vládnoucí elitu na univerzitě i ve městech, jež začala být na poplach proti viklefsko-husitskému kacířství. Silná vlna protičeské a protiviklefské agitace po odchodu cizích studentů a mistrů z Prahy na jaře 1409 měla za následek, že ještě dříve než husitství přerostlo do své revoluční podoby, domácí Němci se z valné většiny postavili proti kalichu. Ani shodnost sociálních podmínek nižších vrstev obou národních entit, ani univerzálně křesťanské zaměření husitského reformního programu nebyly pak již s to napravit toto osudové rozštěpení městského lidu na dvě jazykově a ideově odlišné pospolitosti.

Počínaje odpustkovou aférou v roce 1412 zřetelně vystoupila na povrch iluzívnost všečeského zastupitelství Husovy skupiny. Jestliže již dříve většina farského kléru zůstala věrna arcibiskupovi,[10]) nyní diferenciace zasáhla i feudalitu a vyšší městské vrstvy. Vytvořením kališnické a katolické ligy v září a říjnu 1415 byly dány základy ideově religiózního rozštěpení české aristokracie, jež se fakticky vyřešilo až kutnohorským náboženským smírem o sedmdesát let později. Nyní již husitům nestačilo dovolávat se všech Čechů, nýbrž „věrných", kalichu stranících věřících. Nic na věci nemění, že právě v tomto období husitství začalo získávat větší oporu na venkově. Všude tam, kde se uplatňovala vrchnostenská a

7) Srov. Ivan Hlaváček – Zdeňka Hledíková (edd.), Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382, Praha 1973. Neměnnost situace v 90. letech 14. století vyvozuji ovšem jen ex silentio známých pramenů.

8) Opírám se tu o předběžné zpracování dvou nově objevených inkvizičních zlomků z konce 14. století, které mi laskavě umožnil prostudovat doc. Ivan Hlaváček.

9) K tomu více František Šmahel, Idea internacionální spolupráce v husitství, HT 4, 1981, s. 34–40, kde i další literatura.

10) Srov. Amedeo Molnár, Krize farnosti, Theologická revue Československé církve, 1969, s. 152–161.

patronátní práva katolických feudálů, kališnictví bylo více méně zatlačeno do ilegality. Víme ovšem, že ani tato represívní vlna nedokázala zamezit dalšímu šíření husitství, a to i na území ovládaném katolíky. I tu však je nutno vyvarovat se zjednodušujících představ. Zatímco část poddaných se pod vlivem husitských agitátorů přiklonila ke kalichu, zůstávala druhá část indiferentní a vyčkávala vývoje událostí. V tom se venkov nelišil od Prahy. Tu i tam byli „vrtochové", na něž si stěžuje autor skladby Václav, Havel a Tábor.[11]) Je omylem se domnívat, že prostý sedlák nebo řemeslník neměl co ztratit. V sázce bylo jeho živobytí i střecha nad hlavou, o rodinných závazcích nemluvě. Proto také ne náhodou k masové mobilizaci selskoplebejských vrstev docházelo až ve vypjatém ovzduší let 1419 až 1420, kdy chiliastické vizionářství a rozpad ústřední moci uvolnily vázanost k hodnotám a jistotám zakořeněné každodennosti. Ostatně ani v tomto období zdaleka ne všichni poddaní opustili své grunty, takže i v bezprostředním okolí Tábora se udržely katolické a indiferentní enklávy, v nichž nepřestal pulsovat tep staré doby.[12]) Tyto skutečnosti nelze pominout při úvahách o selsko-plebejském základu husitství. Tak jako zůstala stranou reformního hnutí většina německého obyvatelstva, nepřipojili se k němu ani všichni čeští příslušníci neprivilegovaných vrstev.

Nepozorovaně jsme překročili bod, kdy diferenciační proces zasáhl i samo husitství. Prudká radikalizace hnutí po Husově smrti postupně vedla k zájmovému a názorovému vyhranění dvou základních proudů, jež se sice později ještě rozrůznily, jež však v podstatě spolu nepřetržitě soupeřily až do bitvy u Lipan. Šlechticko-univerzitní koalice měla k dispozici mocenské prostředky, institucionální zázemí i učenou elitu.[13]) Síla radikální strany spočívala v její masové základně a v přitažlivém účinku jejího stále se rozšiřujícího, vizionářsky neseného programu. Zatímco konzervativní křídlo svůj program již v podstatě uzavřelo požadavkem laického přijímání z kalicha a chudé, od světského zboží očištěné církve, radikálové zprvu mlhavě, stále více však obsažněji hlásali potřebu i nutnost celkové očisty společnosti.

11) „Čtvrtý také lid takový bieše, ten se sem i tam mezi třmi stranami vrtieše" (Václav, Havel a Tábor, ed. František Svejkovský, Veršované skladby doby husitské, Praha 1963, s. 116 v. 23–24). K tomu třeba dodat, že v každém hnutí výrazněji vystupují do popředí aktivní jedinci a že tudíž pasívní příslušnost či pouhé sympatie nelze směšovat s vyčkávacími postoji.

12) Zčásti tato setrvačnost starších poddanských svazků i postojů je patrna i na Podblanicku ve 20. letech 15. století, jak jsem na to již upozornil ve studii Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547, SVPP 22, 1981, s. 172. Příznačný je i útěk řady sedláků z Tábora v letech 1422 až 1424, k němuž Macek, Tábor II, s. 373–382. Jiné aspekty tohoto problému rozebral Nový, Poddaní v husitské revoluci, s. 97n.

13) Více k tomu Howard Kaminsky, A History of the Hussite Revolution, Berkeley–Los Angeles 1967, kap. IV–VI, Klassen, The Nobility, kap. 8–9, a nejnověji Jiří Kejř, Misři pražské univerzity a kněží táborští, Praha 1981, kap. 1–4.

Revoluce není produktem ideologie, bez ideologie není však revoluce. Přesto zatím na všechny, kteří v českém reformním myšlení před rokem 1419 hledali jednoznačné náznaky revoluční jiskry, čekalo zklamání. Ani nejodvážnější z radikálních myslitelů a teoretiků, kteří kladli prsty do otevřených ran nemocné církve, neznali jiného léku než nápravy shora, ze strany feudální světské moci, anebo, ještě častěji, zásahem supranaturálních sil. Cesta vpřed byla cestou návratu, a to nejen pro rané humanisty Karlova dvora, ale i pro hlasatele evangelické pokory chudobné prvotní církve. Směřování k ideálům minulosti vyznačovalo i pozdější raně buržoazní revoluce i Velkou revoluci francouzskou, v žádné z nich však retrospektivní východisko nebylo tak přímočaře spjato s perspektivou eschatologicky podmíněné naděje.[14])

Ve stabilizovaném režimu prakticky všechno myšlení, včetně heretických úchylek, vyvěralo z normativního církevního učení o státu a společnosti, rezonovalo s ním, někdy je i kritizovalo, nikdy však nepřekračovalo meze dvou základních principů: teorie o rozdělení moci mezi mečem duchovním a světským a učení o trojím lidu. Drtivá kritika naposled uvedené teorie v díle Petra Chelčického stejně tak jako nonkonformní úvahy Mikuláše Biskupce o vztahu světské a duchovní moci, přišly již příliš pozdě, aby mohly mít praktický vliv ve vrcholném vzepětí revoluce.[15])

Vysvětlení netřeba hledat jen v kulturním monopolu a dozoru církve. Přes prudký nástup urbánní civilizace nestačila ještě česká a moravská města ani v ekonomické, ani v politickosprávní rovině vytvořit zájmovou jednotu, v jejímž rámci by vykrystalizovalo programové povědomí městského stavu. Měšťanští delegáti na sněmech zastupovali jen své obce a podobně i Staré Město pražské, jehož role neobyčejně stoupala v obdobích interregna a nepřítomnosti panovníka v zemi, nereprezentovalo celý městský stav.[16]) Nicméně i tato částečná participace na centrální politické moci nebyla bez významu, neboť předjímala hegemoniální nároky Prahy jako hlavy Českého království na počátku dvacátých let. Stejně tak si nelze představit některé projevy revolučního demokratismu bez praktických zkušeností, které části městského obyvatelstva získaly svou aktivní spoluúčastí v městské samosprávě a v lokálním politickém dění takzvaných velkých obcí.

Přestože nechybějí ani náznaky jisté samosprávy selských komunit, můžeme bez rozpaků říci, že nejmenší vyhlídky na samostatnou aktivní roli (a tím i na podíl z výdobytků revoluce) mělo vesnické obyvatelstvo. Dříve než si český sedlák v revoluci stačil uvědomit svou možnou roli, revoluce překročila svůj zenit a horečně vytrysklé požadavky chiliastických článků vzaly ve víru doby za své. Archaické složky selské mentality vzpěčovaly se navíc všemu, co vybočovalo z „možného vědomí" živitelů společnosti. Stupeň možností v oblasti myšlení nejen selských vrstev, ale převážné části celé společnosti, který podmiňoval jak recepci a interiorizaci konkrétních programových prvků, tak i jejich praktické uplatnění, byl v podstatě určen horizontem religiózního přístupu k objektivní realitě. Jakkoli christianizace českého venkova nebyla ještě zcela ukončeným procesem, náboženská věrouka byla již do té míry jednotící složkou společenského vědomí, že jen v jejím rámci mohly vzniknout prvé reformní a revoluční programy i cíle. Jestliže tedy česká reformace i husitská revoluce se v prvé řadě stavěly proti institucioální světské církvi, nebylo to jen proto, že církev byla nejslabším článkem feudálního systému, jak zdůvodnil již Bedřich Engels,[17]) ale i proto, že monopolizací soudobého vědomí církev nechtěně vytvořila podhoubí, z něhož mohly vykrystalizovat celou společnost objímající představy všeobecné nápravy. „Možné vědomí" řadových bojovníků revoluce bylo tak sevřeno horizontem náboženské věrouky a citovosti, v nichž se uplatňovaly i opiáty a iluze, vlastní podle Karla Marxe každému fideismu.

Vše nasvědčuje, že nikoli husitská ideologie, nýbrž totální rozpad ústřední moci během revoluce a následné formování zemského stavovského zřízení byly rozhodujícím impulsem k politickým aspiracím královských měst v celozemském měřítku. Tato tendence, mířící k vyčlenění svobodného měšťanstva z předchozího společenství „obecného lidu", byla ovšem staršího data a pramenila ze specifické role městského prvku v rámci feudální společnosti. Třetí stav byl třetím stavem potud, pokud jako celek nepožíval práv světské a duchovní feudality. V oblasti feudálních vztahů, ekonomických možností a samosprávní autonomie byla již v předhusitské době rozdílnost mezi městským a poddaným obyvatelstvem tak hluboká, že již přesahovala do sféry sociálního antagonismu. Poddaní městských vesnic a feudálních statků měšťanů měli ke svým vrchnostem tak daleko, jako poddaní na statcích církve a šlechty. Ne náhodou také již předhusitští ideologové a teoretici se nespokojovali s povšechnou apelací k „obecnému" lidu a podle okolností a potřeby rozlišovali nejen jeho různé sociální vrstvy, ale i profe-

14) Historismu raného humanismu a českého reformního myšlení věnuji pozornost ve studii Antiteze české kultury pozdního středověku (v tisku).

15) Pokud jde o sociální názory Petra Chelčického odkazuji zvl. na pojednání Howarda K a m i n s k y h o, Peter Chelčický's Place on the Hussite Left, in: Studies in Medieval and Renaissance History I, 1964, s. 107–136. Srov. k tomu též Amedeo M o l n á r, K otázce reformační iniciativy lidu, in: Acta reformationem Bohemicam illustrantia I, Praha 1978, s. 22–24, kde i o Biskupcově nonkonformistickém pojetí teorie dvou mečů.

16) Doklady o účasti českých královských měst na sněmech v předhusitské době zaznamenal již Jaromír Č e l a k o v s k ý, O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských, SPDMP I, 1907, s. 130, pozn. 27. K povaze této účasti Ivan H l a v á č e k, Husitské sněmy, SH 4, 1956, s. 73, a Jiří K e j ř, Zur Entstehung des städtischen Standes im hussitischen Böhmen, in: Städte und Ständestaat, Berlin 1980, s. 209n. Nejnověji k této otázce v širších souvislostech Miloslav P o l í v k a, Stavovství v době předhusitské a husitské, FHB 6 (v tisku). K velkým obcím před rokem 1419 Jaroslav M e z n í k – František Š m a h e l, Husitství – stavovská revoluce?, SMM 86, 1967, s. 237–240.

17) Bedřich E n g e l s, Německá selská válka, Praha 1950, s. 36–37.

sionální kategorie.[18]) Jestliže tedy „obecný" lid představoval složitě strukturovanou pospolitost odlišných zájmů i odlišného sociálně profesionálního statutu, pak to nutně bylo na překážku jeho jednotného revolučního vystoupení v rovině politických a sociálně třídních požadavků, čili, jednoduše řečeno, v rovině sekulárních potřeb a zájmů. Byl to ostatně až proletariát, jehož mluvčí programově hájili i zájmy svých spojenců z drobné buržoazie a z nezámožného vesnického obyvatelstva. Sjednocujícím poutem „obecného dělného" lidu se stala husitská ideologie, jež přesto, že do jisté míry odrážela i ryze světské rozpory a tužby, byla ve své podstatě ideologií religiózní povahy.

Vyčlenění a uzavření se konzervativního feudálně aristokratického křídla sice upevnilo dočasnou jednotu všech složek třetího stavu – poutě na hory a všehusitská shromáždění v Praze na podzim 1419 tuto jednotu manifestovaly více než přesvědčivě –, současně však uvolnilo všechny zábrany stavící se do cesty náboženskému vizionářství a volnomyšlenkářství. V kritických měsících na přelomu let 1419 až 1420 tak nedošlo jen k apogeu revoluční selsko-plebejské ideologie, ale současně i k rozpadu její sjednocující role. Nedejme se zmást jednostranným rozbory chiliastických pramenů, jež skupinové či jen individuální projevy povýšila na všeobjímající direktivy. Zkoumáme-li celkové poměry v zemi a rozložení jednotlivých mocenských sil a center, objeví se nám obraz značně rozdílný. Nejradikálnější skupiny byly buď ze svých dosavadních středisek vytlačeny anebo byly izolovány ve dvou oblastech, jmenovitě v Plzni a rozptýleně na Sezimovoústecku a Kamenicku. Směrodatné bylo zvláště město Slunce, jež do svých zdí pojmulo i čelné mluvčí jihočeského táborství.[19]) Zde také krystalizovaly základní články chiliastické věrouky, jež sice udávaly směr k táborství revolučně komunální podoby, jež však předbíhaly a zaskakovaly další střediska a ohniska radikálního husitství. Je příznačné, že proměna fatalistického chiliasmu do jeho činorodého stadia se příliš neodrazila na Žatecku, ve východních Čechách i v Praze. Příčinu lze vidět jednak v sektářských rysech projevujících se v chiliasmu již v samém počátku, jednak v omezených možnostech orální agitace a komunikace. Husitství ještě nemohlo využít masově unifikační funkce knihtisku, jež hrála tak závažnou roli již v německé selské válce. Jakkoli husitská agitace dosáhla dříve nevídané intenzity, její orální povaha byla zábranou žádoucí jednotnosti, rychlosti a rozšířenosti mobilizujících sdělení. Rozdílný profil i dosah agitačního působení pak přispíval k diferenciaci postojů a k rozdílnému pojetí programových cílů i uvnitř jedné třídy či sociální vrstvy.

[18]) Dokladů je v předhusitských a husitských pramenech tak mnoho, že je zde nemohu uvádět. Časem bude i tomuto významovému spojení třeba věnovat pozornost, a to již proto, že obdobně závažnou roli mělo i v předvečer německé selské války. K tomu podrobně Robert H. Lutz, Wer war der gemeine Mann? Der dritte Stand in der Krise des Spätmittelalters, München–Wien 1979.

[19]) Více se touto etapou zabývám ve studii Plzeň 1419–1420: Husitské město Slunce, Minulostí Západočeského kraje 19, 1983, s. 137–152.

Nebylo-li jednoho centra a jednotné profilace masového působení, docházelo nejen ke zpožďování informativního toku, ale i k jeho ideovému rozptylu. Mohutná vlna revoluční fáze táborství po založení komuny na Hradišti hory Tábor přišla v době, kdy pod nátlakem vnějšího ohrožení husitství se v celé zemi formovala prvá organizační seskupení na teritoriálním principu. I když tyto organizační prvostruktury zatím měly mlhavé obrysy a v následující době prošly mnoha proměnami, jejich vnitřní vazby byly již natolik pevné, že si podržely svou ideovou i zájmovou soudržnost a že nesplynuly s táborstvím ani při celohusitské mobilizaci proti vojskům prvé kruciáty v letních měsících roku 1420. Od této doby máme již co činit s paralelními strukturami husitských stran v celém rozsahu společenské škály, jež byly hlavními složkami systému d ě l e n é moci husitských Čech až do bitvy u Lipan.

Výzkum, který sledoval intitulace v oficiálních husitských dokumentech, mimo jiné dospěl k závěru, že v období stabilizované revoluční mocenské skladby v letech 1421 až 1434 místo religiózně chápané obce věřících (communitas fidelium) vystupuje do popředí hierarchizované členění obcí podle stavovského či organizačního principu.[20]) Platí to pro všechny tři hlavní složky revoluční fronty, tj. pro pražský městský svaz, táborské bratrstvo i východočeské orebity. Zvlášť výrazně je tomu v zakládající chartě východočeského bratrstva z roku 1423, v němž se rozlišují obce „knížat, pánů, rytířů, panoší, měšťanů, řemeslníků, robotězů a sedláků".[21]) V táborských listinách z přelomu 20. a 30. let převažují sice organizační zřetele, ani v nich však nejsou feudalitě upírány jejich stavovské výsady. Paralelnost společenské skladby hlavních husitských stran i možné třídní, sociální a ideové vazby mezi jejich jednotlivými složkami hypoteticky vyjadřuje schéma v příloze I.[22])

Na první pohled je patrná jednak samostatná role pražanů, jednak těsné spojenectví táborského a východočeského svazu. Pokud jde o pány, byli v mizivém počtu zastoupeni jako velitelé či spojenci ve všech třech stranách, aniž by jim příslušel rozhodující vliv. Politicko-mocenský pokles vůdčího postavení panstva v husitském seskupení lze považovat za jeden z určujících rysů revoluční doby. Zcela opačný trend pozorujeme u všech složek nižší šlechty, jež díky své profesionálně vojenské kvalifikaci zaujala odpovědná velitelská místa ve všech husitských svazech. Příslušnost k jedné ze stran byla převážně dána ideově konfesní-

[20]) Srov. S e i b t, Hussitica, 4. kap.

[21]) František S v e j k o v s k ý (ed.), Staročeské vojenské řády, Praha 1952, s. 23–27.

[22]) Zdůrazňuji, že nevytvářím umělou strukturu, nýbrž že se přidržuji základního členění husitských stran v návaznosti na soudobé prameny i na základní díla o husitství. Vede mne k tomu skutečnost, že vyabstrahované skupiny a vrstvy mohly své společné či odlišné cíle uplatňovat převážně jen v rámci tří hlavních stran. Platí to jak o pěti akčních skupinách, k nimž dospěl S e i b t, Hussitica, s. 185–186 (1. Die Magister, 2. Die Nationalisten, 3. Die „kleinen Leute", 4. Die Bruderschaften, 5. Der Hochadel), tak i o patnácti akčních skupinách podle V i d l á k a, Stupnice společenského rozvrstvení, s. 47–57 (k tomu srov. kritiku Jaroslava M e z n í k a v ČSČH 19, 1971, s. 437).

mi zřeteli, jež se v případě spojenecké šlechty pražanů promítaly i do roviny společných mocenských zájmů. Proto také až do počátku 30. let není výraznějších známek užších kontaktů mezi feudalitou pražského svazu a šlechtici v táborském a sirotčím bratrstvu,[23]) zatímco velitelské sbory táborských a sirotčích vojsk spolupracovaly více než těsně. Nejhlubší rozpory přirozeně byly mezi skupinami ideologů, neboť rozdíly mezi svazy se navenek projevovaly především v oblasti věrouky a liturgie. Ideové diference mezi táborskými a sirotčími kazateli nebyly sice po roce 1421 zvlášť podstatné, ani ty však nelze zcela pominout.

Sociální skladba a početnost základních vrstev se v jednotlivých husitských stranách lišily dosti výrazně. Zatímco v pražském svazu podíl selského lidu byl zanedbatelný, u táborů tvořil podstatnou složku jejich sociální struktury. Naopak zase pouze v pražském svazu se uplatnily zájmy a cíle vyšších městských vrstev, které dokonce na počátku dvacátých let směřovaly k hegemoniálnímu postavení Prahy v celém husitském seskupení. Vzhledem k počátečnímu stadiu svého městského vývoje Tábor v tomto ohledu nemohl plně uplatnit svou dominantní roli, takže vztahy mezi městy jeho svazu byly převážně založeny na kooperaci samostatných městských obcí, jak ukáži v ohlášené studii. Spolupůsobil tu i další závažný faktor, tj. všeobecný nástup zástupců středních a nižších vrstev do čela samosprávných orgánů, jejichž politika se více soustřeďovala na upevnění vnitřního statu quo než na celozemské aspirace městského stavu jako celku. Zvlášť silnou můžeme tuto vnitřní tendenci předpokládat u těch měst východočeského i táborského svazu, kde nastolení husitské samosprávy současně vyřadilo z komunální politiky početně i ekonomicky silnou složku německého obyvatelstva.[24])

Likvidací táborských sekt roku 1421 zmizel z revoluční scény nejradikálnější ferment, který sice nebyl s to stát se tmelem městských i selských plebejských vrstev, který však byl zažehující jiskrou jejich potencionálně výbušné aktivity. Zatímco u venkovských husitských seskupení není po roce 1421 slyšet o samostatných projevech či akcích selsko-plebejských vrstev, v čemž možno spatřovat nejen utužení disciplíny na polovojenském základě, ale i projev poměrně vyvážených vztahů mezi vůdčí elitou a řadovou základnou, Praha v tomto ohledu nepřestala být čas od času vybuchujícím kotlem, na což se nezřídka zapomíná. Nemám tu na mysli jen bouře po smrti Želivského, ale i převrat v roce 1427. Samostatnou kapitolou jsou pak pobyty bratrských vojsk a jejich částí v Praze v závěru revoluční etapy, stejně tak jako spojenecké vztahy mezi

[23]) Zvláštním případem je tu role Viléma Kostky z Postupic, který díky své politické obratnosti se uplatňoval jako diplomat i prostředník všech husitských stran. Výstižně k jeho činnosti František Hoffmann, Litomyšl v husitském revolučním hnutí, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 59–63.

[24]) Platí to zejména o Jaroměři, Dvoru Králové, Trutnovu, Čáslavi, Vysokém Mýtě a Kolíně.

Novým Městem a sirotčím bratrstvem. Labilnost mocenského postavení Prahy v těchto letech vysvítá nejlépe z faktu, že se ji pokoušely dobýt relativně slabé vojenské jednotky.[25])

Po tomto všeobecném nástinu problematiky společenské skladby tří hlavních husitských svazů postoupíme od obecného k jednotlivému, k mocenské a organizační struktuře revolučního Tábora.

Táborská „obec domácí" a počátky městské samosprávy

V slovní zásobě husitského období má výraz „obec" poměrně silnou frekvenci a několikeré významové užití. Záslužná analýza sémantické struktury tohoto slova vynesla na povrch neméně než jedenáct jeho významů v písemných památkách do konce 15. století.[26]) Celkem šest z nich se více méně vztahuje k organizační, společenské, náboženské či teritoriální skladbě Tábora a jeho strany, a proto právem můžeme být zvědavi, jaké poučení lze vytěžit z výsledků sociolinguistického rozboru.

Začneme předposledním sémantickým polem, jehož význam se váže k prapočátkům táborské komuny. V soupisu táborských článků a bludů z roku 1420 čteme mnohokrát citovaný artikul: „Item jakož na Hradišti neb na Táboře není nic mé a tvé, než všecko v obec rovně mají: takéž všem všecko vždycky má v obec býti, a nižádný nemá nic zvláště mieti".[27]) Spojením „v obec" míní se tu „k společnému užitku" nebo prostě „společně". V tomto smyslu se význam uvedených spojení blíží sémantickému poli druhému (obec = společenství lidí stejné víry, stejného náboženského vyznání) i třetímu (obec = společenství stavovské či sociální inferiority, jež přesněji postihuje spojení „obecný lid"). Tak jako nemůže být pochyb o tom, že Tábor představoval na počátku i později entitu lidí společné víry, tak také nikdy nebylo bráno v potaz, že naprostou většinu táborského obyvatelstva tvořil prostý lid z vesnic, měst a městeček. Ekvivalentem obou těchto významů slova obec bylo spojení „bratří táborští", jež vedle rovné participace na společné víře za určitých okolností vyjadřovalo i rovnost mnohem obsažnější, ať už ve sféře majetkové či korporativně politické. Ještě za života Jana Žižky, který s oblibou sám sebe nechával nazývat „bratrem", slovo bratří ztratilo své přidruže-

[25]) Podrobně k tomu již V. V. Tomek, Dějepis města Prahy IV², Praha 1899, s. 361n.

[26]) Jaroslava Pečírková, Sémantická analýza staročeského slova obec, LF 97, 1974, s. 89–100, a Jaroslava Pečírková a kol., Pojem a pojmenování městské obce ve středověkých Čechách, LF 98, 1975, s. 79–88.

[27]) František Palacký (ed.), AČ III, Praha 1844, s. 220.

né významy a značilo pouhou pospolitost víry.[28]) V tzv. Žižkově vojenském řádu sice ještě k rovnosti víry přistupuje rovnost v plnění příkazů a zákazů kázeňských pravidel, avšak na druhé straně se již tu plně respektuje předrevoluční nerovnost, vyplývající z různosti stavovské i profesionální. V případě, že obec robotězů a sedláků skutečně měla své porady a zástupce, byl by to poslední doklad omezené autonomie vesnického lidu v rámci husitského společenství. V táborských listinách o příměří z 16. října 1432 a z 8. ledna 1434, v jediných písemnostech začleňujících tuto sociální vrstvu do korporativně teritoriálního celku, se již mluví o „poddaných", ač samo město legálně žádný pozemkový majetek ještě nedrželo.[29])

A protože sedmým významem slova „obec", souvisejícím s pokusem o vytvoření husitské zemské moci dělenou teritoriální pravomocí mezi obcí táborskou a obcí siroťčí (případně též obcemi dalšími), se budu podrobně zabývat později, zbývají nám již jen dvě sémantické pole. Páté, postihující kolektiv plnoprávných obyvatel města podílejících se na samosprávě, bude vzápětí předmětem našeho oprávněného zájmu. Sporné naproti tomu je, zda se k naší problematice váže i nejstarší význam (v pořadí tedy první), označující pospolitost či zájmovou jednotu lidí na určitém území v opozici vůči jednotlivci, aniž by se tu kladla do popředí víra, ideologie, mocenské postavení apod. Pokud jde o táborské městské zázemí či jeho širší mocenskou sféru, slovo „obec" se v naznačeném významu ve známých pramenech nevyskytuje. Teritoriální rozsah táborského dominia bývá v intitulacích listin vyjádřen výčtem obcí, měst, posádek a zámků. Naproti tomu v případě samotného Hradiště hory Tábor jsme již na pochybách, do jaké míry splývá význam pátý s významem prvým. Teoreticky vzato, kolektiv plnoprávných členů obce nemusel zahrnovat všechny obyvatele města (např. děti a ženy, jejichž účast na shromážděních obce se nepodařilo prokázat). V tomto ohledu je první význam ze všech sémantických polí vztahujících se k táborské revoluční komunitě nejširší a zčásti se kryje s významem slova „město". Odtud také již je pouze krok k otázce, jež se nabízí sama sebou: jaký byl vztah mezi obcí a městem v prvých desetiletích husitského Tábora.

Na základě detailních výzkumů Jiřího Kejře lze mít korporativní povahu hradištsko-táborské obce ve smyslu městského zřízení za plně prokázánu již k roku 1424. Přesto jsem však trochu na rozpacích, zda již v tomto roce se vlastní Hradiště „představuje jako skutečné město".[30]) V listině o příměří z 10. září 1424 se sice praví, že dohodu s Oldřichem z Rožmberka mimo jiné uzavírají „města Hradiště, Písek a Prachatice",[31]) jde však o doklad v táborských písemnostech až do roku 1436 naprosto ojedinělý. V intitulacích listin se napořád mluví jen o obci hory Hradiště řečené Tábor. Je tomu tak ještě v listině o příměří s Oldřichem z Rožmberka a s Českými Budějovicemi z 26. listopadu 1435.[32]) Teprve v listu Bedřicha ze Strážnice a táborských z 2. dubna 1436 výslovně stojí „purkmistr a radda města Hradiště Thábor".[33]) V následujících dokumentech počínaje námluvami mezi Táborem a císařem Zikmundem se již trvale objevuje jen město Tábor.[34])

Neméně poučné je z tohoto hlediska sledovat legendu táborských pečetí. Nejstarší dochovaná táborská pečeť při listině z 10. září 1424 nese nápis **sigillum : comunitatis : montis : Hradie.**[35]) Další typ pečeti používané v letech 1428 až 1433 má jen nepatrnou změny legendy: **sigillum · comunitatis : montis : hradysst.**[36]) Pozoruhodné je, že existuje ještě další varianta táborské pečeti, jež se dochovala při listině z 26. listopadu 1431. Opis, opět v gotické minuskule, má hned několik odchylek: **Sigillum comunitat ' mont ' hradist.**[37]) A jelikož tento nový typ byl užíván nejdříve po 28. říjnu 1433, kdy se předchozí pečeť objevuje na-

---

28) Je příznačné, že po Žižkově smrti se v husitských písemnostech výraz „bratři" vyskytuje jen sporadicky.

29) Blažena Rynešová (ed.), Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462, I, Praha 1929, s. 149, č. 217 a s. 164–165, č. 240 (regest).

30) Jiří Kejř, Vznik městského zřízení v Táboře, in: Tábor a husitská revoluce, JSH 40, 1971, zvl. číslo, s. 39.

31) AČ III, s. 245–246, č. 32. Za povšimnutí stojí, že Tábor je tu jmenován se skutečnými městy, i když ani tato indicie není zcela zanedbatelná.

32) Rynešová, Listář I, s. 193–194, č. 285 (reg.).

33) Rynešová, Listář I, s. 198, č. 291.

34) Srov. zvl. AČ III, s. 450–451, č. 23 a Jaromír Čelakovský, Privilegia královských měst českých 1420–1526, CIM III, Praha 1948, s. 167–174, č. 102. Povýšením Tábora na královské město dne 25. ledna 1437 ztrácí vztah obec – město smyslu.

35) Rynešová, Listář I, s. 64–65, č. 90. Základní studií zůstává článek Václava Vojtíška, O táborských pečetích a erbech, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 380–397. Zhruba do roku 1436 Vojtíškova studie téměř vyčerpává dosud známé prameny, pro léta 1436 až 1452 již je méně spolehlivá.

36) Hugo Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898, s. 128, uvádí první výskyt této pečetě u listiny vydané 11. listopadu 1428. Vojtíšek, O táborských pečetích, s. 387, pozn. 23 odkazuje pouze na Tomana, ač jinak cituje edice nebo přímo originály. Zdá se tedy, že již Vojtíšek neměl možnost Tomanovo zjištění ověřit. Nepodařilo se to ani mně. Přesto nemusí jít o omyl, neboť mezi listinami o příměří, jež v listopadu 1428 uzavíraly jednotlivé součásti táborské strany, chybí právě doklad pro obec Hradiště hory Tábor. Jestliže 7. listopadu 1428 s Oldřichem z Rožmberka uzavřely příměří obce měst Písku, Sušice a Prachatic (Rynešová, Listář I, s. 100, č. 148) a 30. téhož měsíce separátně i táborská obec polem pracující (Rynešová, tamtéž, s. 104, č. 152), měl Toman nejspíše v rukou listinu o příměří, kterou 11. listopadu 1428 uzavřelo podle týchž dohod helfenburských s Oldřichem i Hradiště hory Tábor. Naproti tomu soudím, že v případě údajné táborské pečeti z roku 1433 s pouhým kalichem ve znaku a s legendou **Sigillum civitatis Tabor** jde o nedopatření Martina Kláře, Královské město Tábor, in: Sborník historických prací prof. Martina Kláře o dějinách Tábora, Tábor 1924, s. 83. Vojtíšek nechal Kolářovu zmínku bez povšimnutí, Kejř, Vznik městského zřízení, s. 42, pozn. 93 zdrženlivě mluví o nejasnosti. Za směrodatné považuji, že Kolář nepřesně udává i legendu výše zmíněného typu (Sigillum communitatis Tabor). Z tohoto důvodu v dalším textu neberu Kolářovy údaje na vědomí. Příznačné rovněž je, že Rynešová si povšimla změny táborské pečeti až u písemnosti z 28. září 1433 (Listář I, s. 161, č. 235), ač se vyskytuje u dalších tří listin z let 1430 až 1432 (Listář I, s. 120, č. 176, s. 138, č. 201 a s. 149, č. 217).

37) Rynešová, Listář I, s. 193–194, č. 285, jež si opět změny nepovšimla, ač zaznamenána již u Vojtíška, O táborských pečetích, s. 388.

posledy,[38]) plyne z toho, že ani v letech 1434 a 1435 se Hradiště hory Tábor neprezentovalo jako město. Shoda intitulací a legendy na pečetích tu je nanejvýš nápadná. Od roku 1437 je již v opisech táborských pečetí slovo **comunitatis** nahrazeno výrazem **civitatis.** Za povšimnutí pouze stojí, že malý sekret města Tábora přitištěný či přivěšený k listům a listinám z let 1439 až 1444 má opis: **x secretum : minus : civitatis magne · dicte · tabor.**[39]) Naproti tomu jak velký sekret u listiny z 4. července 1437, tak varianta menšího sekretu používaná od 25. července 1444 mají v legendě pouze genitiv **civitatis.**[40]) Na první pohled by se mohlo zdát, jako by tu došlo k záměně s velkou obcí (communitas magna). Omyl je však třeba vyloučit, neboť v možnostech města bylo opatřit si menší sekret se správnou legendou dříve než po pěti letech. Škoda jen, že z doby 1437 až 1452 není znám žádný exemplář velké pečetě města Tábora, aby bylo možné posoudit, do jaké míry spojení **civitatis magna** bylo vlastní všem pečetím z let 1439 až 1444.[41]) K možnému vysvětlení se vrátím později v souvislosti s vývojem města a jeho strany po roce 1434.

Výskyt termínu „communitas" v legendě městských pečetí z předhusitského období je naprosto ojedinělý, neboť se vyskytuje, pokud je mi známo, jen na velké kutnohorské pečeti doložené v letech 1347 až 1407. A protože Kutná Hora byla královským městem, máme tu zřejmě co činit s novým, dvanáctým již sémantickým polem slova „communitas – obec" ve smyslu města jako veškerenstva měšťanů (universitas civium).[42]) Tento výklad však sotva obstojí v případě nejstarších táborských pečetí, zvláště když se s obdobným posunem od obce (communitas) k městu (civitas) setkáváme i v legendě prachatických pečetí mezi léty 1424 až 1428. Prvotní důraz na „obec" tu vystupuje zcela jednoznačně v souladu s frekvencí tohoto pojmu v písemných pramenech prvé poloviny

[38]) Rynešová, Listář I, s. 161, č. 235.

[39]) Rynešová, Listář II, Praha 1932, s. 51, č. 67 a s. 353, č. 405. Vojtíšek, O táborských pečetích, s. 396–397 tuto variantu menšího sekretu o průměru 38 mm nezaznamenal.

[40]) Sekret města Tábora o průměru 53 mm (srov. Vojtíšek, O táborských pečetích, s. 396) přivěšen k listině ze 4. července 1437 (Rynešová, Listář I, s. 225, č. 333). Druhá varianta menšího sekretu se poprvé objevuje u písemnosti z 25. července 1444 (Rynešová, Listář II, s. 361, č. 413).

[41]) Vojtíšek, O táborských pečetích, s. 396, pozn. 46, zná velkou pečeť až z listiny vydané v Praze 13. srpna 1593. Přesto však spolu s ním předpokládám, že šlo o otisk z původního pečetidla pořízeného hned v roce 1437. V legendě pečeti totiž stojí pozoruhodný dovětek „et cetera", který jako by byl jiným vyjádřením pojmu civitas magna. „Zdá se", praví Vojtíšek, „jako by velká pečeť táborská neměla zastupovat jen městskou obec, ale i všechno společenství táborské (O táborských pečetích, s. 397). Pro úplnost zde uvádím i opis velké pečeti: **Sigillum civitatis Hradist dicti Thabor et cetera.**

[42]) Legendu kutnohorské pečeti (+ S: MAIVS X IVURATORVM X ET X CONMVNITATIS X MONTIS X CHVTENSIS XX) uvádí Václav Vojtíšek, O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých, Zprávy památkového sboru hl. města Prahy 8, 1928, s. 35 a 72. Pro dvanácté sémantické pole je však směrodatná legenda mosteckých pečetí z let 1273, 1290, 1302 a 1312 obsahující významové spojení „sigillum universitatis civium" (tamtéž, s. 19).

dvacátých let, zatímco název „civitas" bezpochyby již naznačuje „přilnutí k starým řádům". Zatímco tedy v případě kutnohorské pečeti „communitas" mohla znamenat jak obec ve smyslu plnoprávné korporace, tak město, označení „obec Hradiště hory Tábor" je nutno chápat nejspíše jen ve významu vyjadřujícím veškerenstvo obyvatel řečeného sídliště, respektive veškerenstvo jeho plnoprávných, na samosprávě se podílejících obyvatel.[43]) K této opatrnosti mne vedou dva důvody. První už známe, neboť jím je úzkostlivý zřetel k legitimnosti formálně právní terminologie. Ač skutečným již městem, Tábor se oficiálně odhodlal nárokovat toto označení až v předvečer svého právoplatného povýšení. Po pravdě řečeno, nic táborské kanceláři fakticky nebránilo učinit tak již mnohem dříve. Nelze vyloučit, že vedle pozoruhodného lpění na starších formálních zvyklostech, se uplatňoval i ohled ke skutečným městům táborské strany. Také v listinách těchto měst s malými obměnami vystupují „purkmistr, konšelé a (všecka) obec", vždy však s důležitým dodatkem „města" Písku, Sušice, Klatov, Vodňan či Prachatic.[44])

Ať už formální odlišnosti v pojmosloví měly menší či větší dosah, máme tu co činit se zvláštním a ojedinělým případem revoluční pospolitosti, jež bez podnětu či souhlasu nadřazené autority si vytvořila autonomní samosprávu podle městského vzoru. Vzhledem k značnému vlivu sezimovoústeckých starousedlíků lze oprávněně předpokládat, že pravzorem se staly výsady a zvyklosti právě tohoto poddanského města. Zčásti tomu tak skutečně bylo, jak je zřejmé jak ze Zikmundovy zakládací listiny, tak i z některých dalších pramenů.[45])Václav Vojtíšek nepřímo dokonce naznačil, že původně v čele samosprávy stálo osm bratří, „jako v městech poddanských bylo osm konšelů", a že i táborský rychtář vykonával funkce po většině nezvyklé už v jiných královských městech.[46])

[43]) K prachatickým pečetím Vojtíšek, O táborských pečetích, s. 389. Vše nasvědčuje, že plnoprávné členství nebylo v táborské obci omezeno sociálně ekonomickými výsadami. K této problematice srov. Seibt, Hussitica, s. 141–142, a Pečírková a kol., Pojem a pojmenování, s. 81.

[44]) Srov. Rynešová, Listář I, s. 86–87, č. 128–130, s. 98, č. 143, s. 100, č. 148, s. 108, č. 159, s. 115–116, č. 169–170 a s. 147–148, č. 215. Ve většině případů Rynešová otiskuje pouze regesty, proto vycházím z originálních písemností uložených v SOA Třeboň (signatury srov. u uvedených čísel). Věrohodně podle mého soudu vysvětluje absenci slova „město" v táborských dokumentech Vojtíšek, O táborských pečetích, s. 388: „možno přijímati, že se Táborští záhy snažili o to, aby pro svou obec získali postavení a práva města, ale narazili na odpor zvláště ostatních netáborských měst. Zavedli sice městské řády, ale měli je de facto, nikoliv de jure". Výmluvné jsou v tomto ohledu i dohody mezi zástupci císaře Zikmunda a Táborem z 16. října 1436. Zatímco v preambuli se praví, že úmluvy se týkají Bedřicha ze Strážnice, purkmistra, konšelů i „vší obce hory Tábor", v jednotlivých článcích se již mluví o městu Tábor (AČ III, s. 450–451, č. 23).

[45]) V zakládací listině z 25. ledna 1437 se návaznost vztahuje na trhy a jarmarky (Čelakovský – Friedrich, CIM III, s. 169, č. 102). Srov. k tomu Šmahel, Základy města, s. 73, pozn. 253 a s. 89, kde o knapovském „pořádku".

[46]) Václav Vojtíšek, Na Táboře v letech 1432–1450, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 282–285.

Otázek spjatých s počátky městského zřízení na Hradišti hory Tábor je více. A i když ne všechny se podaří přesněji zodpovědět, přece jen je možné alespoň v některých ohledech postoupit dále.

Víme-li již, že slovo „obec" v táborských dokumentech do roku 1436 nejčastěji zastupuje pojem „město", pak k tomu třeba dodat, že téměř vždy se jím současně míní kolektiv plnoprávných osob podílejících se aktivně i pasívně na místní samosprávě. Výjimky ovšem nalezneme. Když v roce 1434 táborští zástupci opatřovali na Novém Městě pražském vhodný dům, kupovali ho „discretis viris magistro civium, consulibus totique communitati montis Thabor".[47]) Ani tu se nemluví o městu, i když de facto šlo o jeho příští majetek. Naopak v listu Jana z Lažan a na Bechyni Oldřichovi z Rožmberka z 18. května 1450 vystupuje táborská obec již jen jako korporace: „neboť jest byl jeden osedlý s Tábora u mne a pravě, že by některaké listiny přinesli od p. Jiříka, a že má obec svolána býti o to tento pondělí".[48]) Tento ojedinělý, i když pozdní doklad dává současně nahlédnout do vnitřního táborského ústrojí. Nemůže být sporu o tom, že od samého počátku revoluční pevnosti se o všech závažných věcech rozhodovalo na shromážděních celé obce. Ačkoli o „velké obci" se nikde nedočteme, existovala sama od sebe a až do konce sledovaného období si podržela svou suverénní autonomii.

Jelikož však z praktických důvodů nebylo možné, aby se o všech obecních záležitostech rokovalo a hlasovalo na shromážděních všech dospělých obyvatel (nevíme, do jaké míry a jak dlouho tu vystupovaly i ženy), obec ze svého středu volila své zástupce a ve vymezeném rozsahu na ně dočasně přenášela své pravomoci, přičemž si ponechávala právo dohledu, kontroly a případného zásahu. Podle Václava Vojtíška obec byla zprvu představena snad hejtmanem a „staršími", kteří po uznání Tábora za město byli zváni konšeli, pány, radou či úředníky. A protože o „starších" se údajně přestává mluvit od roku 1441, Vojtíšek z toho vyvodil, že v instituci „starších" nelze spatřovat samostatný zvláštní orgán správní trvající vedle městské rady, jak tomu bylo v řadě českých měst.[49]) Bylo tomu skutečně tak?

Nejstarší dochovaná táborská Kniha trhová (dále jen KT), o níž se Vojtíšek opíral, zmiňuje se o „starších" jen vzácně. Vojtíšek se podle všeho nechal svést zápisem o prodeji domu ze dne 17. března 1441: „Item ponócky podle obce s toho aby trpěl, leč jeho obec neb starší složie."[50]) Již to, že o rozdělení ponůcek a hlásek, o něž byly zřejmě časté spory, rozhodovala shromáždění celé obce, nabádá k opatrnosti. Do kompetence „velké rady" zřejmě náležely jen ponůcky spjaté s podružstvím.[51]) V případě, že tomu tak bylo, potvrzovala by tato praxe svrchovanou roli obecního shromáždění. Z uvedeného zápisu však ještě přímo neplyne odlišnost funkcí „starších" a konšelů. „Staršími" tu prostě mohli být řádní členové rady. S touto záměnou se např. shledáváme v adrese listu choustnického písaře Maksanta z 6. listopadu 1443: „Súsedóm starším některým v raddě města Hradiště Thábor buď dán."[52]) Pozoruhodné není ani tak datum dokumentu (název „starší" se pro konšela vyskytuje i v jiných dokladech po roce 1441), jako adverbium „některým", z něhož by bylo možné vyvozovat, že ne všichni „starší" byli členy rady. K této možnosti se zanedlouho vrátím, zatím hledáme doklad o existenci „starších" ve smyslu zvláštní a samostatné instituce. Více než slibnou stopu nalezneme v intitulaci manifestu Jana Roháče z Dubé z 21. prosince 1434: „my, Jan Roháč z Dubé, hejtman města Hradiště, jenž slove Tábor, purgmistr, konšelé i s t a r š í téhož města". Možné pochybnosti o autentičnosti tohoto svědectví zcela rozptýlí následující místo z výpovědi Hynka Krušiny ze Švamberka ve sporných záležitostech mezi Táborem a Oldřichem z Rožmberka ze 14. července 1442: „konečně vypoviedám, aby z stran svrchupsaných, totiž urozený pán, pan Oldřich z Rosenberka, a z opatrných mužuov města Hradiště řečeného Thábor purgmistr, dva konšeli a třie s t a r š í z o b c e . . . přede mnú osobně stáli."[53]) Purkmistr a konšelé zde vystupují právě tak samostatně jako „starší z obce", takže záměna je vyloučena. Proti třem členům rady tu stojí tři „starší z obce", což by mohlo nasvědčovat, že obě instituce byly stejně početné.

Zatím se mi nepodařilo nalézt zápisy, na jejichž základě by bylo možné s naprostou jistotou jmenovitě doložit „starší" vně rady. Příkladem sporného dokladu může být zápis o prodeji domku z 19. července 1437: „A přitom sú byli starší tito – Vaněk Lomnický, v ty časy purgmistr, Petr Vnúček, Řešetko, Hýlovec, Zigmund Fryml, Hašek Stehlík, Augustin, Jíra Bielý, Beneš Maxim a Filip, jenž jest byl toho času na miestě rychtáře."[54]) Kdybychom nevěděli o výpovědi Hynka ze Švamberka, snadno bychom mohli ztotožnit „starší" s konšeli. Nyní jsme naopak vnímavější k tomu, že z rady je výslovně uveden pouze purkmistr. Přitom však nejen on, ale i rychtář je počítán mezi „starší". A protože táborští rychtáři, jak se domnívám, nebyli členy rady, víme alespoň o jednom ze „starších" vně výkonného městského zastupitelství. Naproti tomu v případě ostatních jmenovitě uvedených starších ze zápisu z 19. července 1437 zůstáváme na rozpacích. Víme-li totiž, že jeden z nich (Beneš Ma-

47) Viz V. V. T o m e k, Základy starého místopisu pražského II. Nové Město pražské, Praha 1870, s. 44, č. 738b. Dům byl koupen za částku 70 kop grošů.
48) R y n e š o v á – P e l i k á n, Listář IV, Praha 1954, s. 209, č. 287.
49) V o j t í š e k, Na Táboře, s. 282 a zde zvl. pozn. 17.
50) KT 1441/362–42r. Po letopočtu zápisu následuje jeho číslo v připravované edici a folio originálu Knihy trhové, uložené v Okresním archivu v Táboře pod sign. AMT, kniha č. 18.

51) O zasedáních táborské velké obce nevíme jinak nic bližšího. Představu o jejich pravomocích si lze však učinit na základě analogií z jiných husitských měst. K tomu srov. zvláště S e i b t, Hussitica, s. 133–136, a P e č í r k o v á a kol., Pojem a pojmenování městské obce, s. 82–84. Pravomoc táborské obce ve věci ponůcek a hlásek lze vysledovat v zápisech KT 1434/62–7r, KT 1436/101–12r a KT 1436/106–12v. O podružské ponůcce KT 1441/377–44r.
52) R y n e š o v á, Listář II, s. 276, č. 320, pozn. 1.
53) F. M. B a r t o š, Manifest Jana Roháče z Dubé, JSH 4, 1931, s. 55, a R y n e š o v á, Listář II, s. 165, č. 198.
54) KT 1437/173–19v.

xim, srov. příl. sub 6) byl prokazatelně konšelem, nemůžeme to vyloučit ani u zbývajících. To však nic nemění na podstatě našeho zjištění: můžeme-li existenci samostatného orgánu „starších" považovat téměř za nespornou, pak také můžeme oprávněně soudit, že jeho členy byli i konšelé spolu s rychtářem. Obojí, pokud je mi známo, lze považovat za novum v dějinách samosprávního zřízení českých středověkých měst.[55]) Odtud nutně plyne i otázka subordinačního vztahu mezi městskou radou na straně jedné a sborem „starších" na straně druhé.

Nic zatím nenasvědčuje, že by táborští „starší" byli pouhými poradci městské rady. Na pomoc vezmeme dvě svědectví ze zákulisí táborské samosprávy. V dubnu 1441 rožmberský písař Jan ze Srlína vypověděl, že nalezl ze zrady obviněného táborského písaře Pešu „u Mikuláše Frimle, an s staršími oběduje". Ve zprávě o jednání rožmberského posla Jana z Kozího z 27. ledna 1447 zase čteme, že Kozský po příjezdu na Tábor nejprve mluvil s Řešetkem, který „vznesl to na staršie, a starší, tázavše se o to, i dali Kozskému . . . odpověď".[56]) Předmětem jednání byla závažná věc smíru mezi Táborem a Rakousy, jež nejspíše překračovala kompetenci městské rady. Jelikož však její členové spolu s rychtářem byli současně členy sboru „starších", nebylo nutné svolávat oba orgány po sobě v subordinační návažnosti. O početnosti sboru „starších" se můžeme jen dohadovat. Vzhledem k paritnímu zastoupení konšelů a „starších" při jednáních vedených Hynkem Krušinou ze Švamberka lze však vyslovit domněnku, že „starších" bylo dvakrát více než členů rady.[57]) Podobně lze též předpokládat, že „starší" byli voleni obcí spolu s radou.

I když nestojíme na půdě zcela pevné, přece jen tuto část výkladu můžeme uzavřít zjištěním tří stupňů táborské samosprávy. Nejvyšším orgánem bylo shromáždění celé obce, jež se scházelo jednak k volbě svých zástupců, jednak podle naléhavosti vnitřních i vnějších potřeb. Mezistupněm mezi městskou radou a obecní korporací byla instituce „starších", jíž obec svěřila část své kontrolní i výkonné pravomoci. Tím, že členové rady spolu s rychtářem byli současně „staršími", nestály proti sobě dva paralelní, navzájem soupeřící orgány. Rada se sice musela podřídit usnesením „starších", spolupodílela se však svými jednotlivými členy na rozhodování a pravomocích tohoto orgánu. Pokud došlo k závažnějším neshodám (např. v případě rozdílných postojů členů rady), mohla se menšina odvolat k shromáždění celé obce.

---

55) Jistou analogii lze spatřovat ve dvanáctičlenném poradním a kontrolním sboru obecních starších, který byl v lednu 1423 zvolen v Českém Brodě. Podle Miloše Dvořáka, Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623, SAP 32, 1982, s. 176, byl tento obecní orgán protivahou „autokracie patriciátu". O instituci obecních starších v Kutné Hoře srov. Jiří Kejř, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958, s. 166–187.

56) Rynešová, Listář II, s. 96, č. 119, III, s. 179, č. 249.

57) Počet starších, jejich volba i pravomoci se lišily případ od případu. Srov. zvláště V. V. Tomek, Dějepis města Prahy VIII, Praha 1891, s. 278, Čelakovský, O vývoji, s. 150–151, a Zikmund Winter, Kulturní obraz českých měst I, Praha 1890, s. 633–634.

Do jaké míry a jak dlouho se naznačené funkční schéma uplatňovalo ve vnitřním životě táborské obce, je nesnadné povědět. Citelný nedostatek základních pramenů pro období 1450 až 1510 mimo jiné znemožňuje retrospektivní korekce předchozího stavu.[58]) Platí to zejména o instituci starších, jejich volitelnosti obcí a jejich faktickém vlivu v posledních letech táborské autonomie. Hypoteticky soudím, že rady „starších" byly počátečními zastupitelskými orgány domácí i polem pracující obce. Zatímco v polních vojscích si tyto rady podržely svou funkci až do bitvy u Lipan, na Táboře musely postoupit značnou část výkonné pravomoci vznikající městské radě. Splynutí obou orgánů bránila zejména ta okolnost, že „starších" bylo voleno více než dvanáct. Nejspíše také dočasně nebo trvale vedle sebe existovaly dvě rady „starších", z nichž jedna spravovala vnitřní život obce a druhá fungovala jako velitelský sbor při výpravách domácího vojska. Není dokonce vyloučeno, že vojenské rady „starších", složené z nižších hejtmanů a služebníků, se udržely až do počátku čtyřicátých let. V prvém ze dvou nedatovaných listů choustnickému purkrabí Vítovi ze Rzavého použil Petr Růže z Tábora obratu „Píšeš mým starším, aby synu Barthoňovu z Miličína šípy a jiné věci kázali navrátiti, jemuž sú v květnú neděli pobrali".[59]) Na první pohled by se mohlo zdát, že Petr Růže má na mysli buď táborské konšely nebo starší a že tu vystupuje ve funkci purkmistra. Není to zcela vyloučeno, i když by bylo s podivem, že by purkmistr mluvil o „svých starších". Událost samu osvětluje výpověď Hynka Krušiny ze Švamberka z 14. července 1442. Táborští, kteří od jisté doby začali vybírat mýta v Chýnově a v Dobronicích, pobrali někdy před tímto datem dvěma rožmberským poddaným, Šímovi a Bartoňovi z Miličína, samostříl, šípy a jiné věci. Stalo se tak patrně proto, že oba odmítli zaplatit poplatky, na něž si činil nárok Oldřich z Rožmberka. „Na to jest Ruoži", jak se praví ve výpovědi Hynka Krušiny, „jich hajtmana, purkrabie z Chúsníka obeslal."[60]) Tato věta je dvojnásob cenná. Předně tím, že upřesňuje Růžovu funkci na Táboře. Petr Růže choustnickému purkrabí odpovídal jako táborský hejtman, a nikoli jako purkmistr. Nejen to. „Staršími" v jeho listu nebyli míněni konšelé, nýbrž jeho podřízení velitelé. Tím se rovněž potvrzuje výše vyslovená domněnka, že i na počátku čtyřicátých let město mělo svého vrchního hejtmana a jemu podřízený sbor „starších".

---

58) Viz Rudolf Tecl, Tábor v druhé polovině 15. století, HT 2, 1979, s. 68–69.

59) Josef Kalousek (ed.), Dodatek ke sbírce dopisův rodu rosenberského do roku 1526, AČ XIV, Praha 1895, s. 74–75, č. 1645–1646, kde s otazníkem neudržitelná datace do roku 1458.

60) Rynešová, Listář II, s. 185, č. 202.

Radní vrstva, hejtmané, služebníci a táborská šlechta

Podobně jako v jiných revolučních společnostech a obcích vytvářela se i na Táboře vlivná vrstva vůdců a tribunů, kteří svou neformální autoritu postupně upevňovali svými majetky a politicko-mocenskými prostředky. Začít bychom měli revolučními kazateli, složitá problematika táborské teokracie však přesahuje záměr studie. Kromě toho, což je samo o sobě dostatek výmluvné vzhledem k rozdílné situaci v polních vojscích, žádného kněze či kazatele po roce 1422 ve vládnoucí vrstvě domácí obce nenalezneme. Jinými slovy, táborská obecní a městská samospráva se světskou rolí duchovních nepočítala nejen v teorii, ale ani v praxi.

Již tím, že někteří vlivní „starší" se trvale uplatňovali v civilních i vojenských orgánech, se via facti zužoval okruh volitelných osob v čele obce. I když formálně příslušelo aktivní volební právo každému plnoprávnému (mužskému?) členu obecní pospolitosti, ve skutečnosti se stále více omezovalo na poměrně úzkou skupinu osob. Nejsme tu vázáni jen na předpoklady, neboť se můžeme opřít o výsledky rozboru skupiny jmenovitě známých funkcionářů a zástupců táborské domácí obce z let 1432 až 1450.

V souladu s poznatky o volitelných orgánech samosprávy začleňuji do zkoumaného souboru obecní „starší", členy městské rady a rychtáře. Pokud jde o „starší", s jistou pravděpodobností známe jen několik členů tohoto sboru v období od prosince 1436 do listopadu následujícího roku. Je sice možné, že „staršími" byli i někteří svědci majetkoprávních pořízení zapsaných v Knize trhové, nelze je však odlišit od jiných svědků, kteří k datu zápisu žádné funkce nezastávali.[61]) Městské rychtáře beru v úvahu ze dvou důvodů. Předně proto, že táborští rychtáři, jak naznačil již Václav Vojtíšek, měli širší pravomoci než policejní dohled a výkon nižší soudní instance.[62]) Již to je povyšovalo nad pouhé zaměstnance obce a jejich úřadu navíc propůjčovalo jistou nezávislost na městské radě. Druhým důvodem je volitelnost této funkce, vyplývající z pravidelného střídání rychtářů. V devatenácti funkčních obdobích od roku 1432 do jara 1450 se vystřídalo na místě rychtáře sice jen třináct osob, avšak

61) Martin Kolář, Obraz města Tábora a jeho okolí v letech 1432–1450, in: Sborník historických prací, Tábor 1924, s. 105, např. považuje za „starší" svědky Kunáše a Kyselina, ač podobných případů by bylo možné uvést mnohem více. Řadu nepřesností má Kolář i v údajích o purkmistrech a členech městských rad.

62) Vojtíšek, Na Táboře 1432–1450, s. 284–285. Upřesnění rychtářovy pravomoci bude součástí úvodu edice Knihy trhové.

pouze ve dvou případech zastával týž rychtář úřad dvakrát po sobě.[63]) Pět z rychtářů nalezneme v jiných obdobích jako členy rady nebo sboru „starších", což jen dokládá váhu této funkce a její sepětí s vládnoucí skupinou.

Jelikož v Knize trhové někdy během roku vystupují dva rychtáři, Martin Kolář z toho vyvozoval, že se táborští rychtáři původně střídali po půl roce.[64]) Rozpisem celého pramene vyšlo však najevo, že rychtář byl vždy jen jeden a že k nedorozumění došlo tím, že počátek a konec volebního období se neřídil kalendářním rokem. Jisté dále je, že nový rychtář nastupoval svou funkci vždy při výměně rady. Vzhledem k tomu, že ani v jednom případě neznáme dvě úplné po sobě jdoucí rady, považuji za směrodatné, že Vaněk Dobešík z Ústí vykonával úřad purkmistra v roce 1443 dvakrát, a to v odlišných volebních obdobích.[65]) K obnově rad přitom nedocházelo v pevně stanovený termín. Velká obec se k volbě nové rady pravidelně scházela již v průběhu posledního, dvanáctého měsíce, takže během let se termín postupně posunoval. Díky tomu, že ve třech případech známe přesné datum počátku úřadu příslušných rychtářů, bylo možné časové údaje rektifikovat do souvislé časové řady.[66])

Zatímco nemáme žádného dokladu, z něhož by bylo možné vyvozovat, zda rychtář byl volen přímo velkou obcí (mohl být dosazován i radou starších), u členů městských rad tomu tak bylo až do konce táborské samostatnosti v roce 1452. V privilegiu z 25. ledna 1437 císař Zikmund omezil sice právo obce sadit konšele na šest následujících let, v době interregna však nebylo síly, jež by táborské obci mohla starou pravomoc odejmout.[67]) Od počátku také táborská rada měla dvanáct členů, nikoli tedy až v důsledku Zikmundova privilegia. Důkazem zcela nesporným je v tomto ohledu devět známých členů rady z roku 1432. S největší pravděpobností již před tímto datem každý z konšelů zastával na čtyři týdny funkci purkmistra. Od ledna 1437 dělo se tak na základě zvyklostí staroměstského práva, jehož výsad se městu dostalo. Potvrzení toho nalezneme v údajích Knihy trhové z roku 1440, kdy k 7. říjnu je doložen v úřadě purkmistra Prokůpek a k 7. listopadu již Tomáš Čekanický.[68])

63) Srov. příl. II, volební období 5–6, 18–19. Roman Cikhart, Petr Růže z Ústí, JSH 8, 1935, s. 11, mluví o tom, že Petr Růže si činil nároky na městské rychtářství jako potomek zakladatele nebo majetníka Hradiště. V textu, na který se odvolává (SÚA Praha, DD č. 52, pag. 24/6, správné datum 28. 3. 1463, nikoli 1465), nic takového nestojí, a navíc se mluví o Petru Růžovi jako mrtvém. Při této příležitosti dodávám, že domněnka o urozeném původu tohoto muže je veskrze mylná, neboť v žádném z doposud známých a dosti početných dokladů Petr nevystupuje jako šlechtic. K označení „pan" v Knize trhové ještě níže.

64) Kolář, Obraz města, s. 106. Zvláštním případem je zastupování řádného rychtáře Jana Pražáka řeč. Stuchlík Filipem z Padařova (?), „jenž jest byl toho času na místě rychtáře" (KT 1437 173–19v). Jelikož Pražák zastával úřad rychtáře ještě 25. října 1437, musel být v červenci dlouhodobě nemocen nebo mimo Tábor.

65) Srov. příloha, volební období 12 a 13.

66) Příloha, volební období 12, 15 a 17.

67) K tomu již Vojtíšek, Na Táboře 1432–1450, s. 283.

68) Příloha, volební období 10.

V devatenácti dvanáctičlenných radách z let 1432 až 1450 zasedalo celkem 228 konšelů. Z nich jmenovitě známe jen 61, tj. necelou třetinu. Jelikož však čtyři konšelé drželi úřad třikrát a dalších jedenáct dvakrát, čítá soubor doložených konšelů jen 42 osob.[69]) Připočteme-li k 61 konšelským místům deset jmenovitě známých starších a dvacet rychtářů, rozšíří se počet funkcí na 91. Soubor osob se naproti tomu zvýší jen o dvanáct, neboť dva z jeho členů zastávali pět funkcí, devět tři a třináct dvě.[70]) Z toho plyne, že na necelou polovinu vzorku (24 osob) připadlo více než dvě třetiny funkčních míst (celkem 63). Kumulace funkcí v držení minority vlivných mužů není v husitských i jiných městech tohoto období ničím neobvyklým.[71]) Přesto však svědčí o tom, že prapůvodní demokraticky otevřené zřízení na Hradišti hory Tábor vzalo rychle za své. Od počátku třicátých let, kdy je již tento proces zcela zřejmý, se uzavírání radní a vládnoucí skupiny ještě zrychlilo. Příznačné je, že z 28 osob volených jen jednou připadá na čtyřicátá léta pouze deset. Úměrně k tomu se zvýšilo i několikanásobné držení funkcí v rukou nepočetné skupiny vlivných a zámožných jedinců.

Neformální autorita členů tohoto souboru je na první pohled zřejmá z faktu, že každý z nich průměrně sedmkrát vystupuje v zápisech Knihy trhové.[72]) Téměř v každém třetím zápisu tak zastihneme některého z 52 jednotlivců zkoumané skupiny. Nejčastěji plní roli svědků (celkem 110×) a rukojmích (40×), setkáme se však s nimi i v úloze poručníků (11×) a úmluvců (5×). Nepřekvapí rovněž, že v 36 případech jsou zmíněni jako majitelé realit, ve 13 jako věřitelé či dlužníci a ve stejném počtu ve vztahu k členům rodiny. Rozumí se samo sebou, že všichni byli majitelé domů. Přesto však překvapuje, že v 94 případech byli jednou z tržních stran při koupi, prodeji a směně domů, městišť či živností a v 36

[69]) Ve volebním období od září 1443 do srpna 1444 známe třináct osob, z nichž jen dvanáct mohlo být členy rady. Lze sice předpokládat, že první z nich, Mareš Kršňák byl asi hejtmanem, s jistotou to však tvrdit nelze. Třikrát byli členy rady Mikuláš Rytíř slaměný, Ondrášek Berounský řeč. Dismas, Petr Růže a Vaněk Dobeš-ík z Ústí.

[70]) Připomínám, že z deseti starších byli současně dva členy rady (Vaněk Lomnický a Beneš Maxim) a že k devatenácti rychtářům připočítávám i Filipa z Padařova, zástupce Jana Pražáka řeč. Stuchlík. Pět funkcí držel právě posledně jmenovaný spolu s Ondráškem Berounským řeč. Dismas.

[71]) Dokladem toho, jak se pod vrchním panstvím táborů a sirotků upevňovala vládnoucí skupina kutnohorského měšťanstva, je tabelární přehled o mnohonásobném členství v radě, který K e j ř, Právní život v husitské Kutné Hoře, připojil k s. 185. Srov. zde také na s. 166–187 cenný výklad o městské samosprávě, složení rady i o „starších" obecních. Okruh osob střídajících se v městské radě se podstatně zúžil i v Litomyšli, přičemž někteří měšťané zejména ve čtyřicátých letech byli konšeli téměř nepřetržitě, jak prokázal František H o f f m a n n, Litomyšl, s. 70–71. Podobný jev lze pozorovat i ve Vysokém Mýtě. K tomu Radovan D v o ř á k – František H y k s a, Kniha bílá (městská registra vysokomýtská), Listy Orlického muzea 1967, 3–4, s. 164–167. Nověji potvrdil tuto tendenci pro Český Brod D v o ř á k, Městská správa v Českém Brodě, s. 180.

[72]) Členové skupiny vystupují celkem v 362 z 1123 zápisů Knihy trhové. Nejčastěji se objevují Jan Pražák řeč. Stuchlík (16×), Petr Řešetko (15×) a Jan Kamenička s Mikulášem Pechanem (oba 14×).

případech při trhu s pozemky, zemědělskými usedlostmi a jejich vybavením. Nešlo přitom zpravidla jen o koupi domu vhodnějšího a prodej staršího, neboť dvacet z těchto mužů prokazatelně bylo vlastníky dvou a více domů.[73]) Jen u osmi členů naší skupiny nemůžeme vůbec postihnout jejich majetkové poměry. Majetek dalších čtrnácti nevybočuje z obrazu průměrné zámožnosti, který poskytuje Kniha trhová, zbývající pak náleželi k největším vlastníkům nemovitostí (zvláště drahých domů) a realit. Vztah mezi zámožností a vlivným postavením v městským a obecních orgánech lze doložit zjištěním, že devatenáct největších vlastníků drželo 35 funkčních míst.

Povolání neznáme u 27 funkcionářů, což nepřekvapuje, neboť zhruba u poloviny z nich šlo o nejzámožnější měšťany. Mezi zbytkem 25 osob mají naprostou převahu hejtmané a služebníci v počtu jedenácti. Zastoupení 5 sladovníků a 3 soukeníků odráží početnost a význam obou výrobních odvětví v ekonomickém životě města.[74]) Po jednom mají v našem souboru svého zástupce kramáři, pekaři, lazebníci, kováři, krejčí a vetešníci.[75]) Početnost souboru není však natolik veliká, aby z něho bylo v tomto ohledu možné vyvozovat platnější závěry. Dodat lze jen tolik, že cechovní organizace se na Táboře rozvinula až později, takže o zastoupení výrobních odvětví nejspíše rozhodovalo vlivné postavení jednotlivých řemeslníků a živnostníků.

Nic zatím nenasvědčuje, že by již před rokem 1452 město zavedlo šestipanský úřad,[76]) případně další správní orgány podřízené městské radě. Důkaz „ex silentio" je přitom značně oslaben existující již naléhavou potřebou zvláštních pověřenců pro správu rozsáhlého městského pozemkového majetku i pro stavební dohled ve městě, jež bylo jedním velkým staveništěm. Z povahy zápisného louňovického zboží vyplývalo, že táborská obec je pojímala odděleně od vesnic patřících přímo k městu.[77]) Agenda spojená s převodem gruntů a s vybíráním platů připadla nejspíše městské kanceláři, zatímco vlastními správními, kontrolními a dozorčími úkony byli pověřováni vybraní členové rady, případně též sboru „starších". Nejinak tomu patrně bylo i v případě stavebního dozoru a v řešení pří mezi stavebníky. Ze dvou zápisů Knihy trhové by sice bylo

[73]) Často zmíněný Petr Řešetko prodal celkem 6 domů za souhrnnou sumu 45 a půl kopy a tři domy v tržní ceně 59 kop naopak koupil. Podobně Prokůpek koupil tři domy za 59 kop a tři jiné prodal zhruba za 27 kop. Podrobnější údaje o mnohonásobných vlastnících domů uvádím ve studii Základy města, s. 37–39.

[74]) Srov. k tomu Š m a h e l, Základy města, s. 85–87.

[75]) Zastoupení vetešníků je tu navíc fiktivní, neboť Vaněk Dobešík, jeden z nejzámožnějších měšťanů, pověsil své původní inferiorní řemeslo dávno na hřebík.

[76]) Prvé zmínky o něm jsou až z období po roce 1510. Srov. níže pozn. 106 a zápis z roku 1516 u Rudolfa H r d l i č k y, Staré i nové letopisy táborské, seš. 23, květen 1931, Rozmanité zvěsti, s. 4–5. Instituce šestipanská vznikla nepochybně již dříve, a to po vzoru staroměstského úřadu, o němž Miloš K r a t o c h v í l, Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do r. 1547 a jejich knihy, SPDMP VI, 1930, s. 149–264.

[77]) O táborských urbářích a výběrčích rejstřících z pozdějšího období František Š m a h e l, Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547, SVPP 22, 1981, s. 174n., kde také nepočetné zmínky o jednotlivých správních úkonech.

možné usuzovat na zvláštní „úředníky", kteří spolu s měřiči byli kompetentní ve všech sporných stavebních záležitostech, přesto se však přikláním k tomu, že „úředníky" jsou tu míněni prostě konšelé, jak je tomu i v jiných případech.[78]) Bylo-li tomu tak, zbývá tu připomenout jen městskou kancelář, zvláštního písaře rychtářského úřadu a poměrně početné obecní zaměstnance, tvořící značnou část osob činných v terciární sféře[79]).

Vzhledem k neúplným soupisům členů městských rad je velmi obtížné zjistit, v jakém rozsahu se prostřednictvím samosprávných orgánů uplatňovala mocenská váha dvou zvláštních minoritních skupin obyvatelstva, a to profesionálních válečníků na straně jedné a příslušníků šlechty na straně druhé. Víme již, že jedenáct hejtmanů a služebníků zastávalo volitelné funkce. V případě jiných, neméně vlivných válečníků, jakým byl např. Jan Malohradecký z Bernartic, o ničem takovém neslyšíme. Přitom právě uvedený Jan Malohradecký nejednou za svou osobu i za jiné táborské měšťany vedl samostatnou korespondeci s rožmberskými purkrabími i s panem Oldřichem z Rožmberka.[80]) Podobně si počínali i někteří další hejtmané a služebníci, včetně Petra Růže z Ústí.[81]) Nebudeme asi daleko pravdy, jestliže přisoudíme táborským hejtmanům a služebníkům zvláštní nepsané výsady, jež si postupně vydobyli a jež jim umožňovali rozsáhlou soukromou činnost, pokud nebyla v rozporu se zájmy celé obce. Vliv domácích táborských hejtmanů a služebníků byl v polovině třicátých let natolik silný, že dvanácti z nich císař Zikmund 30. ledna 1437 připsal drobné církevní statky a roční platy z vyšehradského výtonu.[82]) Stalo se tak zcela jistě na základě předběžných dohod z října až prosince předcházejícího roku, kdy byla u moci rada, z níž známe pět konšelů. Žádný z této pětice, jak se zdá, mezi dvanácti odměněnými služebníky nevystupuje.[83]) Z následující rady, jež úřadovala od prosince 1436 do listopadu 1437, jmenovitě známe dva konšely a dalších osm „starších", mezi nimiž byli jen dva ze zápisníků, a to Jíra Bílý a Petr Vnúček. Z toho nade vší pochybnost vyplývá, že dvanáct služebníků v Zikmundově zápisné listině nelze považovat za městskou radu a že při jednáních se Zikmundem se více uplatnila mocenská váha zájmové skupiny vojenských velitelů než zástupců civilní samosprávy. K tomu však dodávám, že se tak nestalo na úkor obce jako celku, jež získala od Zikmunda maximum možných výsad i statků všeho druhu a jež také na zápisné zboží a platy svých služebníků více méně pohlížela jako na dočasnou individuální držbu majetku v rámci městského fisku.[84]) A protože podrobněji se budu zabývat táborskými hejtmany a služebníky při jiné příležitosti, mohu přejít k málo dosud známé minoritě táborské nižší šlechty.

Ačkoli skupinu, o níž byla právě řeč, vyznačovala vojenská profese a druhou stavovský původ, obě se překrývaly. Prvními táborskými hejtmany byli téměř výhradně příslušníci šlechty včetně dvou až tří potomků panských rodů.[85]) Válka byla pro ně řemeslem a jejich zkušenosti i schopnosti, spojené s upřímným zápalem víry, přišly revolučním zástupům více než vhod. Na oplátku zase revoluce mnohé z těchto zemanů a vladyků vynesla do postavení, o nichž se jim dříve ani nesnilo. Po vzniku polní táborské obce většina urozených hejtmanů pobývala a sídlela již mimo Hradiště. Řada z nich buď zahynula na bojištích anebo se z různých důvodů na Táboře ani později neusadila. Během let se na válečném poli osvědčili i nižší velitelé neurozeného původu, kteří se časem stali samostatnými veliteli domácích i polních jednotek nebo posádek. Za mnohé tu stačí jmenovat bratry Filipa a Mikuláše z Padařova, hejtmany na hradu Ostromeči, a velitele lomnické posádky Jana Malohradeckého, řezníka z Bernartic. Proto také pojednávám o obou skupinách zvlášť, neboť jen část táborských velitelů požívala stavovských výsad šlechty.

---

78) Srov. KT 1441/354-41r a KT 1444/531-63r. Podrobněji o stavební činnosti i o táborských měřičích Šmahel, Základy města, s. 51–52. Pravomoc „úředníků" ve věcech sirotčích dosvědčena v zápisech KT 1441/32–43r a KT 1443/503–579r. Předpoklad, že táborské „úředníky" nelze považovat za šestipány, potvrzuje zápis KT 1432/641-76r, který jmenovitě vypočítává osm „úředníků". Naposled uvedené funkcionáře stotožnil s členy rady již Vojtíšek, Na Táboře, s. 282. Zde také na s. 285n. o radnici, zasedáních rady a jiných správních záležitostech, pokud se vyskytují v Knihe trhové. O domu, který pro své potřeby město zakoupilo na Novém Městě pražském jsem se zmínil již výše.

79) Řadu cenných podrobností jistě přinese studium táborské kanceláře, jehož potřeba se jeví stále naléhavěji. K počtu písařů a zaměstnanců ve službách obce srov. zatím Šmahel, Základy města, s. 95 a 116.

80) Pozůstatky korespondence Jana Malohradeckého nalezneme ve vydaných i nevydaných listech SOA Třeboň. Srv. např. Ryneš ová, Listář III, s. 73, č. 103, a SOA Třeboň, Historica č. 403, 1215 a 1540. Nezacházím zde do podrobností, neboť o tomto služebníku pojednává Rudolf Tecl ve studii Tábor v roce 1435 a bitva u Křeče (rukopis). Jeho vlivné postavení v životě města dokládá mimo jiné list choustnického písaře Petra Maksanta z 9. listopadu 1443, mezi jehož čtrnácti adresáty na prvém místě stojí právě Jan Malohradecký. Právě proto soudím, že na rozdíl od ostatních adresátů zastával zvláštní funkci, nejspíše městského hejtmana. Stavím přitom zejména na skutečnosti, že Jan Malohradecký nikde není zmíněn jako člen táborské samosprávy a že tudíž byl jen ve služebním poměru k městu, podobně jako dříve již v Lomnici a později ve Vodňanech.

81) Příkladů by bylo možné uvést více. Za zvlášť názorné považuji samostatné listy Petra Řešetka, Jana Malohradeckého z Bernartic a Petra Růže, které jmenovaní zaslali 16. února 1446 Oldřichovi z Rožmberka se shodnou žádostí o propuštění Němečka z Dražic. Každý vystupuje jen za svou osobu, přičemž Petr Řešetko byl prokazatelně v té době konšelem (srov. Ryneš ová, Listář III, s. 73–74, č. 102–104).

82) Čelakovský – Friedrich, CIM III, s. 177–180, č. 106.

83) Rady si nevím se služebníky Trutmaňským a Buzkem. Vydavatelé Zikmundovy zápisné listiny některá jména špatně přečetli (Buozovi místo Ruozovi, Václav Kytlice místo Kyselice, Peškaň místo Pechan), a proto nelze vyloučit, že místo Buzek mohlo stát Pucek, který byl členem rady od ledna do prosince 1436. V Knize trhové jsou přitom doloženi vlivní nositelé obou jmen. Pokud jde o Trutmaňského, mohl by jím být konšel Jindra, jehož původ a přízvisko se mi nepodařilo zjistit.

84) Za táborské konšele, kteří si za „málo ctnou" smlouvu vysloužili od císaře odměnu, považoval dvanáct služebníků F. M. Bartoš, Dva hejtmané táborského bratrstva, JSH 33, 1964, s. 85. K pozdějšímu začlenění zápisných statků a platů služebníků do městského majetku Šmahel, Základy města, s. 112–113.

85) Myslím tu na mladého Prokopa z Ústí, Jana Roháče z Dubé a zčásti na Bohuslava ze Švamberka, k jehož spornému táborskému hejtmanství Kejř, Vznik městského zřízení, s. 40, pozn. 69.

Ne všichni také, jak ještě uslyšíme, si během válečných let nashromáždili takový majetek, aby postačoval k trvalému zabezpečení rodu a k případné pozdější nobilitaci.[86]) V této souvislosti ještě dodávám, že stranou zde ponechávám spojeneckou šlechtu Tábora a jeho strany, jíž se budu zabývat v další studii.

V polipanském období se část táborských hejtmanů a velitelů posádek vrátila na Tábor anebo se zde trvale usídlila. Z nižší šlechty jich nebylo mnoho. Z Moravy se stáhli Martin ze Sulišovic, Jan Hlavsa a Diviš z Přehořova, velitel posádek v Ivančicích a v Moravském Krumlově, o němž však nevíme, zda byl či nebyl zemanského původu.[87]) Většina příslušníků nižší šlechty sloužila a sídlila na Táboře již před Lipany. Jmenovitě šlo o Zbyňka Velikého z Květuše a jeho bratra Jana, panoše Matěje Chúsníka „Starého", Petříka z Hlinic a snad i Šimona z Hroznějovic. Jan Morava z Lideřovic je doložen jen roku 1432, Ondřej Keřský z Římovic se po Lipanech z Tábora odstěhoval. Zbývá několik služebníků, u nichž zemanský původ nelze zcela vyloučit.[88]) Sporné jsou i případy mužů a žen, k jejichž jménům rychtářův písař připojil uctivé oslovení „pan" nebo „paní". Ojedinělost tohoto oslovení (napočítal jsem jich méně než dvacet) spolu s tím, že se objevuje i u několika doložených příslušníků nižší šlechty,[89]) zdály by se nasvědčovat urozenému původu všech takto označených osob. Leč zdání opět klame, neboť „panem" příležitostně je i jindřichohradecký měšťan Marek nebo táborský „soused" Petr Hýlovec.[90]) Není ani divu, že právě na Táboře se setkáváme s demokratizačním rozšiřováním sémantické struktury slova „pan" nejen na purkmistry a konšely, ale i na vlivné a zámožné členy městských obcí, včetně jejich

[86]) Neodkazuji tu na prameny a literaturu, neboť táborskými hejtmany a služebníky se budu zabývat při jiné příležitosti.

[87]) Z Moravy přišel i služebník Urban Sopúšek z Uničova, o němž předpokládám, že pocházel z uvedeného města.

[88]) Záhadným je např. rytíř Buzek, jinak táborský služebník, u něhož není vyloučeno, že šlo o známého hejtmana Buzka ze Smolotel. Je rovněž možné, že se časem prokáže zemanský původ některých služebníků, které zatím známe jen z doby jejich působení na Táboře. Platí to např. o zmíněném již Trutmaňském.

[89]) Vztahuje se to na pana Martina ze Sulišovic (KT 1445 588–70r), na pana Zbyňka Velikého z Květuše a na jeho bratra Jana (KT 1439 272–32r a KT 1444 544–64v).

[90]) Srov. KT 1450/1110–120v (pan Marek z Hradce) a KT 1438/188–22r (Petr Hýlovec). Svým „sousedem" zvou táborští členové rady Hýlovce v listu rychtáři a konšelům městečka Jistebnice z 26. srpna 1443 (SOA Třeboň, Historica č. 635). Dosavadní literatura zatím tohoto Petra Hýlovce nespojila s erbovním rodem Hýlovců z Polkovic usazeném na Táboře v 16. století. Srov. např. Martin K o l á ř, Hýlovcové a Petříkové z Polkovic, in: Sborník historických prací, s. 143–144. Další literaturu uvádí Roman C i k h a r t, Šlechtické a erbovní rodiny z Táborska, JSH 5, 1932, s. 68. Za povšimnutí stojí, že dvakrát je v Knize trhové označen jako „pan" Petr Růže (KT 1446 615–73v a 1449 1105–120v), o jehož údajném původu z rodu pánů z Ústí výše pozn. 63. K tomu dodávám, že v listě Oldřichovi z Rožmberka z 24. května 1443 se Petr podepisuje „Petr Ruože s Tábora" (R y n e š o v á, Listář II, s. 236, č. 258, srov. též s. 238, č. 260 a jinde) a že Oldřich v odpovědi nejspíše ho oslovoval „Petře milý", jak tomu bylo i v případě Jana Malohradeckého (R y n e š o v á, Listář III, s. 74, č. 105).

manželek.[91]) Nad jiné výmluvným dokladem této tendence je oslovení „slovutnému pánu", adresované ostromečskému hejtmanovi Filipovi z Padařova, jinak původem „chlapovi".[92]) Vcelku tedy se podařilo na Táboře vysledovat méně usedlých šlechticů, než by se vzhledem k jejich vůdčí vojenské roli v táborské straně čekalo. Zní-li náš přibližný odhad na patnáct až dvacet osob urozeného původu, odpovídá to jak velikosti města, tak i jeho revoluční minulosti a strohému životnímu stylu.

Zatím jsme se zabývali civilní samosprávou táborské obce, a pokud jsme hovořili o hejtmanech a služebnících, měli jsme převážně na mysli jejich individuální a skupinovou roli v životě městské pospolitosti. Zbývá si povšimnout povahy vztahů mezi samosprávními orgány a vojenskými veliteli táborské pevnosti a jejího zázemí. Původní kolektivní velení čtyř hejtmanů vzalo za své úmrtí Mikuláše z Husi. V zbývajícím triumvirátu strhl na sebe rozhodující slovo Jan Žižka, který většinu času strávil v poli. Již tím stoupala vnitřní váha domácího hejtmana, jímž se stal velitel příběnických hradů Zbyněk z Buchova, zatímco Chvalovi z Machovic připadlo hejtmanství v Písku.[93]) Vznikem východočeského Žižkova bratrstva vyvstala potřeba reorganizace domácí táborské hotovosti. Stálé jádro táborské domobrany se rozšířilo a postupně se ustavilo v relativně samostatnou jednotku, z níž nejpozději v roce 1426 vznikla „obec polem pracující" v té podobě, v jaké ji známe z doby vrchní správy Prokopa Holého. Nadále se však příležitostně na válečných akcích podílela i domácí táborská hotovost v čele s místním vrchním hejtmanem, který současně, jak se domnívám, byl velitelem hradu Kotnova.[94]) Dobytím Příběnic, Příběníčka, Lomnice a později též tvrze Křížence a hradu Ostromeče táborská revoluční pevnost rozšířila svou doménu na poměrně rozsáhlé území, jež ovládala prostřednictvím detašovaných posádek ve výše uvedených místech. Vedle stálých posádek se Tábor opíral o spo-

[91]) Srov. Alena F i e d l e r o v á a kol., Ze staročeské terminologie sociálních vztahů (pán), Slovo a slovesnost 38, 1977, zvl. s. 62, a Ze staročeské terminologie sociálních vztahů (paní), tamtéž 43, 1982, s. 218–221, kde doklady vztahující se i k vdaným bohatým měšťkám. Zámožnost, respektive postavení manžela se odráží i v zápisech táborské Knihy trhové. Ve většině případů jde o manželky služebníků (např. paní Káča Malohradecká, KT 1449 1090–119r) nebo jejich dcery (paní Machna Lomnická, nevěsta Petra od Dubu, byla nejspíše dcerou Vaňka Lomnického, viz KT 1446 857–100r a 1447 948–10v), dále o ženy bohatých a vlivných sousedů (paní Kateřina Mincířová, KT 1446 615–73v, paní Anežka Slámová z Prahy, KT 1443 461–54v, paní Dóra, nebožka po školním mistru a městském písaři Ondráčkovi, KT 1441 402–47r). Nic bližšího neumím povědět o paní Přibce (KT 14379 731–87r). Oslovení „pan" je připojeno i ke jménům Pavla z Kravína (KT 1438 200–23v, zde také pan Svašek) a Jana Drhy (KT 1449 1090–119r).

[92]) Srov. Jindřich H o l e č e k, Příspěvky k metodologickým aspektům výzkumu české šlechty v období husitské revoluce, Ústecký sborník historický 1979, s. 98, podle Palackého diplomatáře z ANM Praha. „Slovutnými" jsou i vlivní mužové táborské obce v listu Petra Maksanta z 6. listopadu 1443 (R y n e š o v á, Listář II, s. 276, č. 320, pozn. 1).

[93]) Soudím tak podle dalšího Chvalova působení v Písku.

[94]) Opravuji tak svou domněnku, že velitelem Kotnova byl vladař (Š m a h e l, Táborští vladaři, s. 104 a 109).

jeneckou šlechtu v kraji, jež se pravidelně se svými služebníky zúčastňovala bojových akcí. A protože od roku 1428 v doméně táborské „domácí" obce vedle sebe vystupují dva vrchní hejtmané, soudím, že jeden velel domobraně a druhý posádkám a bojovým oddílům spojenecké šlechty v mocenském zázemí Tábora.

Po tomto stručném nástinu vojenské organizace do roku 1428, k jehož některým bodům se ještě vrátím, přichází na řadu sporná funkce táborských vladařů. V nedávno uveřejněném pojednání jsem dospěl k závěru, že vladařem nejspíše byl druhý hejtman domácí obce, jemuž bylo svěřeno velení nad městy, zámky a posádkami táborské mocenské domény.[95]) Již to, že vladař zprvu byl druhým v pořadí z táborských vrchních hejtmanů, naznačuje, že jeho funkce vznikla později a že jí z počátku nebyl přiznáván prvořadý význam. Tak jako po vzniku obecní samosprávy domácí hejtmané přestali být vládci vznikající městské pospolitosti, byli i vladaři dosazováni obcí a jí se také odpovídali. Svrchovaná pravomoc jim náležela jen v poli a v předem dohodnutých sférách působnosti. Přesněji řečeno, mělo tomu tak být, neboť ve skutečnosti autorita hejtmanů, opřená o vnější vlivy vycházející z ústředí polního bratrstva, se prosazovala ve volnějším rámci. Nezávislé postavení Tábora v celé straně spolu s přežívajícím kolektivismem revoluční obce přispěly k tomu, že domácí hejtmané se nestali de facto držiteli a samovládci města, s nimiž se setkáváme v některých městech táborské strany. Kompetenci a subordinaci městských hejtmanů spojeneckých budeme zkoumat později v širších souvislostech mocenské struktury táborské strany. Již nyní je však třeba říci, že táborská obec si i v době největšího rozmachu Prokopova bratrstva podržela autonomii do té míry, že nebyla spravována vladařem určeným z vnějšího ústředí. Směrodatnou tu je skutečnost, že všichni jmenovitě doložení táborští vladaři byli pevně spjati s domácí táborskou obcí, s níž prožívali dobré i zlé před Lipany i po nich.

Na počátku roku 1432 došlo ke změně v tom smyslu, že postupující obnova krajských mocenských seskupení přiměla i táborskou obec vytvořit formálně správní obdobu jiných mocenských držav a spolků. Více z důvodů vnějších než správních postoupil do čela intitulací táborských listin vladař, který vůči Oldřichovi z Rožmberka a jiným smluvním stranám reprezentoval celou táborskou doménu. Na jeho nesamostatném postavení se tím fakticky nic nezměnilo, neboť i nadále vladaři zůstali nositeli delegované pravomoci táborské obce, jež se z větší části vztahovala jen k vojenským záležitostem.[96])

Zánik polních bratrstev a rozpad táborské strany po květnu 1434 dotkl se vlastní táborské domény méně, než by se čekalo. Tím také nebylo zprvu důvodu cokoli měnit na dosavadní spolehlivě fungující orga-

95) Šmahel, Táborští vladaři, s. 109.

96) Napovídá tomu i spojení vladařské funkce s osobou Filipa z Padeřova, v době jeho hejtmanství na táborském hradu Ostromeči. Na doklad, jímž doplňuji svůj výklad v citovaném pojednání o táborských vladařích, upozornil Holeček, Příspěvky, s. 98.

nizaci. Ani tu však důsledky lipanského zlomu na sebe nedaly dlouho čekat. Tábor se postupně musel vzdát svých předsunutých opěrných bodů (Lomnice a Ostromeč) a zbořením příběnických hradů naplnit podmínky kompromisního narovnání s Oldřichem z Rožmberka. Pokud se nemýlím, vladař tím přišel i o své sídlo. Zatímco dříve jsem předpokládal, že vladaři byli veliteli městského hradu Kotnova, nyní se přikláním k Příběnicům, jejichž mocenský význam tím se zpožděním doceňuji. Příběnice byly sídlem Zbyňka z Buchova i vězením prominentních táborských zajatců, zde se také nejspíše usadil Bedřich ze Strážnice po svém propuštění ze slezského zajetí.[97]) Bedřich také záhy zaujal postavení představitele a vrchního hejtmana táborské oblasti, k níž mj. 26. listopadu 1435 náležely oba příběnické hrady, dále Kolín a Paběnice.[98]) Ač nikde se Bedřich nenazývá vladařem, jakoby zaujal jeho místo, i když rozsah táborského zázemí se mezitím zmenšil. Jeho politické závazky i soukromé zájmy na kolínském panství však téměř vylučují, aby přímo na Táboře hrál vůdčí roli. Z tohoto důvodu soudím, že i v druhé polovině třicátých let mělo město svého domácího hejtmana.

Po definitivním odchodu Bedřichově z Tábora – naposled je uveden v čele „velkého" Tábora 5. března 1439 – funkce vladaře či vrchního hejtmana kraje definitivně zanikla..[99]) Nejspíše proto, že jí nebylo již zapotřebí, neboť město se spokojilo se svým legálně drženým zázemím, které také ústředně ovládalo a spravovalo. Výrazy „civitas magna" a „et cetera" v legendě táborských pečetí patrně měly vyjádřit a postihnout nemalé zázemí i odloučené legálně zapsané državy města, i když v nich jistě dožívaly starší a širší mocenské ambice.[100]) Z tohoto důvodu, jak soudím, se od sklonku třicátých let velení nad městskou domobranou, služebníky i případnými městskými spojenci soustředilo v rukou jediného domácího hejtmana.

✦

Vpravdě epochální, více než tři desetiletí trvající historie táborské republiky se uzavřela vzdáním města zemskému správci Jiřímu z Poděbrad dne 1. září 1452. Ztráta politicko-mocenské i náboženskoideové autonomie se záhy odrazila i v závažných proměnách z revoluce vyrostlého samosprávního systému. Začlenění Tábora do soustavy královských měst podřízených podkomořskému úřadu nutně vedlo nejen k redukci a k úpravám vojenské organizace, ale i k reformám dosavadního trojstupňovitého městského zřízení. Shromáždění velké obce si sice i v následujícím období podrželo svou mimořádnou komunální roli, jak

97) Musím připustit, že svůj dohad zakládám jen na intuici.

98) Ryneš ová, Listář I, s. 193, č. 285 (regest).

99) Ryneš ová, Listář III, s. 25–26, č. 36. Následující příměří uzavírali již jen purkmistr, rada a všechna obec města Hradiště Tábor (tamtéž, s. 35–36, s. 47). Tím ještě není vyloučeno, že funkce vladaře nezanikla dříve, tj. již v roce 1434, kdy v čele zbytku táborské strany stál jediný hejtman, Jan Roháč z Dubé (doklad výše v textu, odkaz v pozn. 53).

100) Srov. k tomu výše pozn. 41.

o tom dodnes svědčí neobvykle rozměrný sál v této době vybudované radnice, její autonomní pravomoci byly však podstatně omezeny podřízením městské rady i rychtářského úřadu královské moci.[101]) Tím také poklesla váha sboru „starších", který se s největší pravděpodobností postupně změnil v poradní orgán rady po způsobu jiných královských i poddanských měst.[102]) Další reformy vyplývaly i z vnitřních potřeb stabilizovaného města. Za jiné tu stačí uvést rychlý rozvoj cechovní organizace a zřízení šestipanského úřadu.[103]) Bylo by nanejvýš zajímavé sledovat tyto proměny krok za krokem, pro tíživý nedostatek dochovaných pramenů úřední provenience to však není možné.[104]) Víme jen, že od roku 1510, kdy začíná souvislá řada městských knih, táborská samospráva měla již novou podobu.

---

[101]) Je více než pozoruhodné, že po roce 1452 Tábor s největší pravděpodobností neuhájil podřízenost rychtářského úřadu městské radě, čímž se odlišoval od většiny královských měst. Srov. k tomu Rudolf Urbánek, Věk poděbradský III (České dějiny III/3), Praha 1930, s. 140–145, kde i odkazy na starší literaturu. Směrodatný je tu zejména list ze 17. května 1455, v němž si Jindřich z Rožmberka vyhrazuje účast při udělení táborského rychtářství (ed. Josef Kalousek, AČ XIV, Praha 1895, s. 65–66, č. 1621). K nárokům Petra Růže na městské rychtářství výše pozn. 63.

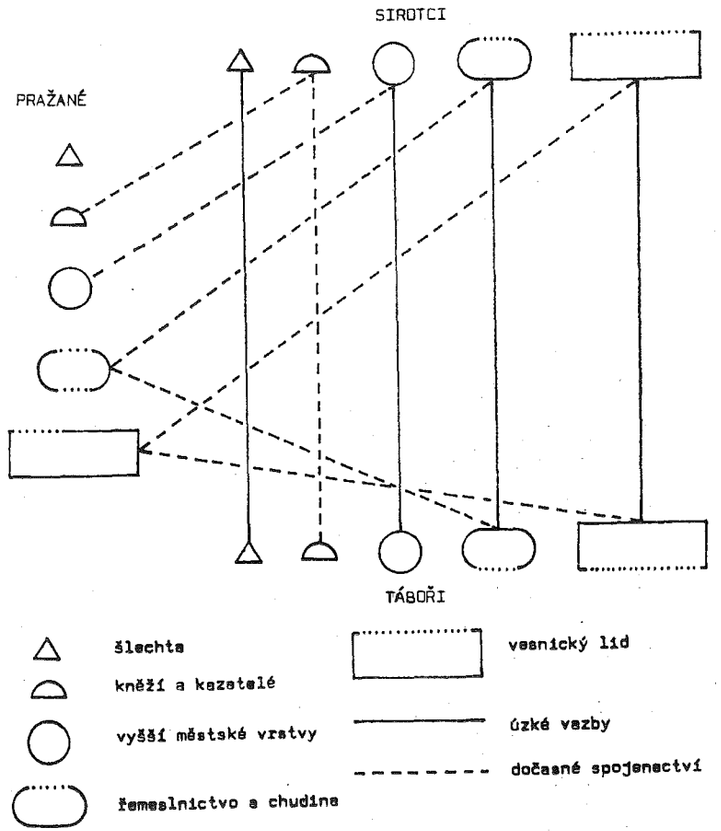
[102]) Stojí za zmínku, že o „starších" po roce 1452 není již slyšet. Členové městské rady, i to je příznačné, jsou již v pramenech označováni jako „přísežní konšelé". Srov. Jiří Kořalka – Rudolf Tecl, Historické osudy táborské městské knihy z druhé poloviny 15. století, HT 1, 1978, s. 64–66.

[103]) Městskou radou a šestipanským úřadem po roce 1510 se zabývá Jiří Prášek, K některým otázkám městské správy v Táboře v 1. polovině 16. století, diplomová práce Filozofické fakulty UJEP, Brno 1983, rukopis.

[104]) Není zcela vyloučeno, že se časem podaří objevit ztracenou městskou knihu kšaftů z 2. poloviny 15. století, jejíž existenci prokázali Kořalka – Tecl, Historické osudy, s. 45–77.

Příloha I

Orientační schéma spojeneckých svazků paralelních společenských struktur hlavních husitských stran

Volené orgány táborské samosprávy 1432–1450

Intervaly volebních období hypoteticky určuji podle nástupu a konce úřadu příslušných rychtářů, kteří byli voleni spolu s radou. V seznamu uvádím pouze osoby, u nichž prameny výslovně udávají funkci. Z tohoto důvodu pomíjím např. jména svědků vystupujících v Knize trhové i některé významné činitele táborské obce, kteří za svou osobu vedli jednání s Oldřichem z Rožmberka apod. Velkými písmeny vyznačuji zápis osobních jmen podle uvedeného pramene. Neúplné údaje doplňuji na základě prosopografického studia a celkové identifikace osob Knihy trhové z let 1432 až 1450.

(1.) březen 1432 – únor 1433
rada MICHAL TVAROH – purkmistr: Šmahel, Rejstříky, s. 356
Pavel JANÁK ČERNOVSKÝ – úředník 6. 6. : KT 1432/641–76r
MAREŠ Kršňák – –„–
PUCEK – –„–
Petr HÝLOVEC – –„–
Matěj CHÚSNÍK – –„–
JAN PANKAROVIC – –„–
Zika ŠMÍD – –„–
Jan KAMENIČKA – –„–
rychtář JAN Stuchlík řeč. Pražák (?) – 11. 3. 1432/24. 2. 1433 : KT 1r–3v, 76r–77r

(2.) březen 1433 – únor 1434
rada MARTÍNEK kovář – purkmistr 24. 4. : KT 1433/38-4r
rychtář VÍTEK pekař (?) – 6. 4. 1433/27. 1. 1434 : KT 4r, 7r

(3.) únor 1434 – leden 1435
rada ZIKMUND Fryml (?) – purkmistr 9. 11. : KT 1434/79-9r
rychtář MAREŠ Kršňák (?) – 12. 4. 1434/16. 10. 1434 : KT 7r-9r, 78r-v

(4.) leden 1435 – prosinec 1435
rada MATĚJ PRAŽÁK – konšel 5. 3. a 6. 12. : KT 1435/661-79r a KT 1435/671-81r
JAN CHOTČINA – konšel 5. 3. : KT 1435/661-79r
MATĚJ ŠEŠELE – purkmistr 15. 9. : KT/1435/667-80r
rychtář Pavel JANÁK ČERNOVSKÝ – 16. 2./6. 12. : KT 9v-11r, 78v-81r

(5.) leden 1436 – prosinec 1436
rada MARTÍNEK KOVÁŘ – purkmisr 24. 4. a 4. 5. : KT 1436/38-4r a KT 1436/119-13v
PUCEK – konšel 4. 5. : KT 1436/119-13v
Petr PANOCHA – konšel 4. 5. : KT 1436/119-13v
JINDRA – konšel 4. 5. : KT 1436/119-13v
ONDRÁČEK BEROUNSKÝ, řeč. Dismas – konšel 4. 5. : KT 1436/119/13v
rychtář JAN PRAŽÁK, řeč. Stuchlík – 2. 1. 1436/25. 10. 1437 : KT 11r-20r, 81r-83v

(6.) prosinec 1436 – listopad 1437
rada BENEŠ MAXIM – consul 13. 2. : KT 1437/147-17r
VANĚK LOMNICKÝ – purkmistr 19. 7. : KT 1437/173-19v
starší VANĚK LOMNICKÝ – 19. 7. : KT 1437/173-19v
PETR VNÚČEK – –„–
Petr ŘEŠETKO – –„–
Petr HÝLOVEC – –„–
ZIKMUND FRYML – –„–
HAŠEK Dříteňský – –„–
SIEBLIK – –„–
AUGUSTIN soukeník – –„–
JÍRA BÍLÝ – –„–
BENEŠ MAXIM – –„–
rychtář JAN PRAŽÁK, řeč. Stuchlík – do 25. 10. 1437 : KT 11r-20r, 81r-83v
FILIP z Padařova (?) – 19. 7. „jenž jest byl toho času na místě rychtáře : KT 1437/173-19v

(7.) listopad 1437 – říjen 1438
rada ŠIMON z Hroznějovic – konšel 8. 1. : KT 1438/181-21r
rychtář AUGUSTIN soukeník – 18. 11. 1437/27. 10. 1438 : KT 20r-25r, 84r-85v

(8.) listopad 1438 – říjen 1439
rada JÍRA BÍLÝ – purkmistr 20. 3. : KT 1439/720-86r
VANĚK SLADOVNÍK – konšel 20. 3. : KT 1439/720-86r
Petr HÝLOVEC – konšel 1. 5. : KT 1439/724-86v
MIKULÁŠ KAMNOVIC – –„–
MATĚJ ZE SEDLCE – –„–
BRDAŘ STARÝ – –„–
rychtář MIKULÁŠ Pechan (?) – 4. 11. 1438/22. 9. 1439 : KT 25r-31v, 85v–87v

(9.) říjen 1439 – září 1440
rada TOMÁŠ ČEKANICKÝ – purkmistr 18. 11. : KT 1439/734-87v
TOMEK SOUKENÍK – konšel 18. 11. : KT 1439/734-87v
PEŠEK OPARSKÝ – –„–
HAŠEK Dříteňský – konšel 1. a 15. 1. : KT 1440/261-30v, KT 1440/286-33r
rychtář MARTIN HOLÝ MAŽICKÝ – 16. 10. 1439/29. 8. 1440 : KT 32r-35v, 87v-88v

(10.) září 1440 – září 1441
rada PROKŮPEK kramář – purkmistr 7. 10. : KT 1440/324-37r
TOMÁŠ ČEKANICKÝ – purkmistr 7. a 14. 11. : KT 1440/336-38r, KT 1440/339-38v
Mikuláš RYTÍŘ SLAMĚNÝ – konšel 7. 11. : KT 1440/336-38r, purkmistr 17. 1. : KT 1441/346-39v
PEŠEK OPARSKÝ – purkmistr 22. 6. : KT 1441/377-44r, konšel 25. 8. : KT 1441/384-45r
rychtář MIKULÁŠ Pechan (?) – 5. 9. 1440/14. 9. 1441 : KT 36r-46r, 88v-90v

(11.) září 1441 – 8. září 1442
rada PETR RŮŽE – purkmistr 1. a 6. 4. 1442 (?) : AČ XIV, s. 74–75, č. 1645a-b, viz výše s XXX, pozn.
rychtář Jan RYBA Moravský – 23. 9. 1441/28. 8. 1442 : KT 46v-52r, 91r-92r

(12.) 9. září 1442 – srpen 1443
rada Vaněk DOBEŠ z Ústí – purkmistr před 20. 2. : KT 1443/464-55r
rychtář ONDŘEJ BEROUNSKÝ řeč. Dismas – 9. 9. 1442/29. 8. 1443 : KT 52r-58r, 92r-94v

(13.) září 1443 – srpen 1444
rada MAREŠ KRŠNÁK – konšel (?) 6. 11. : Rynešová, Listář II, s. 276, č. 320, pozn. 1
MATĚJ VNÚČKOVIC – –„–
MIKULÁŠ PECHANOVIC – –„–
ONDŘEJ KARTÁK – –„–
MATĚJ ŠEŠELE – –„–
LAURIN – –„–
MIKULÁŠ Rytíř Slaměný (?) – –„–
ZIKMUND FRYML – –„–
Vaněk DOBEŠÍK z Ústí – purkmistr před 9. 11. : Rynešová, Listář II, s. 277, č. 320, konšel tamtéž, s. 284, č. 327
Petr RŮŽE z Ústí – purkmistr před 9. 11. : Rynešová, Listář II, s. 277, č. 320
Jan Pražák řeč. STUCHLÍK – člen rady (?) : Rynešová, Listář II, s. 277, č. 320, s. 284, č. 327
Petr ŘEŠETKO – členy rady (?) : Rynešová, Listář II, s. 277, č. 320, s. 284, č. 327
ONDRÁK BEROUNSKÝ řeč. Dismas – člen rady (?) : Rynešová, Listář II, s. 284, č. 327
rychtář PROKOP PRAŽSKÝ – 10. 9. 1443/16. 8. 1444 : KT 58v-55r, 95r

(14.) srpen 1444 – 24. července 1445
rychtář ZIKMUND DRAŽICKÝ krejčí – 28. 8. 1444/19. 7. 1445 : KT 63r-69r, 97v-99r

(15.) 25. července 1445 – červen 1446
rada BENEŠ Maxim – konšel 13. 9. : KT 1445/589-70v
Vaněk DOBEŠ z Ústí – purkmistr 14. 9. : KT 1445/534-63v,
officialis : KT 1445/780-93r
MACHKO sladovník – magister civium : KT 1445/780-93r
PETR RŮŽE – purkmistr 30. 11. : KT 1445/608-72v
PETR ŘEŠETKO – magister civium 10. 5., 18. 5., 26. 5. : KT 1446/857-100v, KT 1446/628-75r, KT 1446/632-775v
rychtář ONDŘEJ BEROUNSKÝ řeč. Dismas – 25. 7. 1445/10. 6. 1446 : KT 69r-75v, 99r

(16.) červenec 1446 – 3. června 1447
rada TOMEK soukeník – purkmistr v březnu či dubnu : SOA Třeboň, Historica č. 903a
rychtář JAN PRAŽÁK – 5. 7. 1446/17. 5. 1447 : KT 99r, 104v, a Rynešová, Listář III, s. 191, č. 263

(17.) 4. června 1447 – květen 1448
rada ONDRAŠEK BEROUNSKÝ řeč. Dismas – konšel 12. 7. : KT 1447/749-89r
MIKULÁŠ RYTÍŘ Slaměný – purkmistr 5. 8. : KT 1447/749-89r
rychtář PROKOP PRAŽSKÝ – 4. 6. 1447/13. 5. 1448 : KT 107r, 112r

(18.) květen 1448 – duben 1449
rada VALEŠ SLADOVNÍK – purkmistr 2. 7. : KT 1448/1009-113v
rychtář VÁCLAV HRUŠKA – 31. 5. 1448/14. 2. 1450 : KT 112r, 121v

(19.) duben 1449 – duben 1450
rada Mikuláš KMOCH – purkmistr 24. 5. : KT 1449/1060-117r
rychtář VÁCLAV HRUŠKA – 31. 5. 1448/14. 2. 1450 : KT 112r, 121v

Die Gemeinde- und Stadtverwaltung des hussitischen Tabor in den Jahren 1420–1452

František Šmahel

Als zweite in der geplanten Reihe von Quellenstudien zur sozialen, ökonomischen und administrativen Struktur Tabors und seines Bundes im Zeitalter der hussitischen Revolution wird hier eine Untersuchung der Selbstverwaltung der Taborer Gemeinde und der Anfänge des Aufbaus der Stadtverwaltung vorgelegt.

Vorläufige Betrachtungen: Gesellschaftsstruktur und ständische Gliederung der hussitischen Städte- und Territorialbünde

Nach der revolutionären Welle der Jahre 1419–1420 lag die Staatsgewalt und der Verwaltungsapparat des alten Regimes in Trümmern. Der sich überstürzende Verlauf der Ereignisse überraschte die Anführer und Ideologen der Revolution derart, daß keine der hussitischen Gruppen eine klare Vorstellung davon hatte, wie eine etwa neue Landesregierung aussehen sollte. Im System der Teilgewalten, das via facti entstanden war, bildeten sich innerhalb der drei hussitischen Stadt- und Territorialbünde (Prager, Taborer, Orebiten-Waisen) parallele ständische Schichtungen, die um unterschiedliche politische und ideologische Ziele kämpften. Von diesen drei Fraktionen waren es die Prager, welche am ehesten die alten Verfassungsmodalitäten und Institutionen zu nutzen verstanden. In der Verwaltungsstruktur der radikalen Bruderschaften lassen sich dagegen neue Organisationsformen finden, die diesen halb militärischen, halb zivilen Allianzen entsprachen.

Die Taborer Gemeinde- und Stadtverwaltung

Im alttschechischen Wörterbuch weiste das Wort „obec" (Gemeinde) insgesamt elf Bedeutungen auf, von denen fünf die verschiedenen Seiten des kommunalen Lebens im radikalen Zentrum der Revolution widerspiegeln. In zwei semantischen Feldern wird durch den Begriff „obec" das Kollektiv der vollberechtigten Stadtbewohner bezeichnet. Das Überdecken der Begriffe „Gemeinde" und „Stadt" hat in unseren Falle konkrete Relevanz, da die Stadtverwaltung Tabors sich bereits herausgebildet hatte, als Kaiser Sigismund im Januar 1437 die aus der Revolution entstandene Siedlung zur königlichen Stadt erhob. Auch in den Intitulationen der offiziellen Dokumente und ebenso in den Legenden der Taborer Siegel ist diese Dichothomie zu erkennen. Obwohl die Kommune bereits in der zweiten Hälfte der zwanziger Jahre alle Eigenschaften einer wirklichen Stadt besaß, begann Tabor erst kurz vor seiner Anerkennung als Stadt diese Bezeichnung zu beanspruchen. Als Grundmuster dienten infolge des starken Einflusses der ehemaligen Bürger von Sezimovo Ústí die Privilegien und Gewohnheitsrechte dieser untertänigen Stadt. Die Quellenanalyse ergab eine Dreistufengliederung der Gemeinde- und Stadtordnung. Das höchste Organ war die Versammlung der sog. Großen Gemeinde („velká obec"), welche die Rolle eines autonomen städtischen Parlaments erfüllte. Die Verbindungsstufe zwischen der „Großen Gemeinde" und dem Stadtrat, dem dritten Organ, stellte die Institution der „Ältesten" („starší z obce") dar, die als ständige gewählte Gemeindevertretung eine Kontrollfunktion ausübte. Da die Ratsmitglieder zusammen mit dem Richter gleichzeitig auch die „Ältesten" waren, standen hier nicht zwei oppositionelle Organe gegeneinander. Der Stadtrat mußte sich zwar den Beschlüssen der „Ältesten" unterordnen, durch Vermittlung seiner Mitglieder hatte es jedoch an den Entscheidungen dieser Körperschaft teil. Nachdem sich Tabor im September 1452 dem Regenten Georg von Podiebrad ergab, verlor die Stadtrepublik nicht nur ihre Autonomie, sondern auch manche Besonderheiten der Verfassung des Revolutionszeitalters.

Die Ratsmitglieder, die Hauptleute und die adeligen Ansässigen

Analog zu allen revolutionären Gemeinschaften grenzte sich allmählich auch im Tabor eine Elite führender Gemeinderepräsentanten, Tribunen und Hauptleute ab, die sich in ihrer Macht, und Autoritätsstellung immer mehr behauptete. Schon dadurch, daß einige der „Ältesten" Funktion in den Zivil- und den Militärorganen zugleich ausübten, verengte sich der für die Ämter wahlfähige Personenkreis. Eine soziologische Analyse der Taborer Oberschicht liefert nur ein annäherndes Bild von

ihrer wirklichen Rolle, da eine vollständige Liste der „Ältesten" und Schöffen sich nicht erhalten hat. Die Mehrheit der namentlich bekannten Ämterträger waren mittlere und große Eigentümer. Die Ämterhäufung vermehrte sich seit Anfang der dreißiger Jahre, zu jener Zeit also, als die urdemokratische Gemeindeordnung ihren Niedergang erlebte. Das Militärkommando konzentrierte sich in den Händen von zwei Oberhauptleuten, von denen der eine den Befehl über die Stadt und der andere (der sog. „vladař") über die Besatzungen und das Kriegsaufgebot des Stadtterritoriums hatte. Kriegsführer und Adel waren keineswegs identisch; vielmehr waren einige Hauptleute einfacher Herkunft. Die relativ kleine Anzahl der in Tabor ansässigen Adeligen (15–20) läßt sich leicht damit erklären, daß die Mehrheit der adeligen Verbündeten ihren Wohnsitz auf dem Lande hatte.

ZÁPAS O ZEMSKÝ SOUD - JEDNA Z PŘÍČIN VZNIKU ZELENOHORSKÉ JEDNOTY ROKU 1465

Jiří Jurok

Pokusím se v tomto příspěvku vysledovat cestu od zdánlivého spojenectví panstva s králem Jiřím z Poděbrad v počátcích jeho vlády až k vypuknutí otevřeného nepřátelství obou stran odbojem Zelenohorské jednoty roku 1465. Půjde o to, zjistit spojitost nejprve mírového zápasu o zemský soud a jiné centrální instituce, v pramenech nazývaného boj „o sedání v lavicích" a v tradičním výkladu podávaného jako stavovský zápas vyšší a nižší šlechty (Urbánek, Markov),[1]) s otevřeným politicko-ekonomickým odbojem panstva, dirigovaným ze zahraničí papežem Piem II. Tuto souvislost probereme jednak z hlediska narůstání rozporů a požadavků panstva v období let 1458–1465, jednak se zřetelem k jednotlivým osobnostem, které vedly panskou politiku od boje o zemský soud po odboj Zelenohorské jednoty.

Z počátečního období Poděbradovy vlády je známo několik dokladů orientace politiky českého panstva na Jiřího z Poděbrad (jejím prostřednictvím mělo být dosaženo panské převahy v centrálních politických institucích, v tom i zemského soudu), přičemž jedním z nich je dosud ne-

[1]) Rudolf Urbánek, Věk poděbradský (České dějiny, III/1–4), Praha 1915–1964; Josef Markov, Spor pánů a rytířů o sedání v lavicích, in: Sborník prací z dějin práva československého, I, Praha 1930; týž, Kapitoly z dějin českého zemského zřízení XII.–XVII. století, Praha 1967.

známý list českého panstva z let 1458–1460.[2]) V něm zdůrazněná apelace na stavovskou příbuznost krále a panstva svědčí pro dočasnou možnost spolupráce katolické vyšší šlechty s králem Jiříkem z Poděbrad v počátku jeho vlády v České koruně. Zdá se, že příbuznost stavovská a shodné třídní povědomí vysoké feudality přibližovalo Jiříka panstvu, ale současně právě v této stavovské blízkosti tkvělo hlavní nebezpečí pro královský majestát,[3]) což se projevilo později v odboji Zelenohorské jednoty, v jejímž čele stál Zdeněk ze Šternberka a Jan Zajíc z Hazmburka. Posledně jmenovaný podával Jiříkovi Poděbradskému roku 1465 protestní spis Jednoty zelenohorské, v jehož prvním článku právě jednotníci požadovali svoji větší účast na rozhodování o dosazování královských a stavovských úředníků, v tom i přísedících zemského soudu, který tvořil i Jiřího královskou radu.[4])

Zatím v letech 1458–1461 se panstvo snažilo obsadit vrcholné instituce roku 1453 de facto znovuobnoveného feudálního Českého království nenásilnou cestou a Jiří z Poděbrad, „král dvojího lidu", usiloval o své rychlé uznání od všech stavů a vedlejších zemí, přičemž se snažil opřít o obvyklou strukturu feudálního státu, v němž má rozhodující slovo vyšší šlechta. Jsou dokonce doklady, že v roce 1459 usiloval o získání titulu německého krále, nominálně jako zástupce římského císaře Fridricha III. ve správě římské říše. Adolf Bachmann z toho usuzuje, že vzhledem k tomu, že německým králem mohl být pouze katolík, plánoval

[2]) V tomto článku se v klasifikaci zápasu o zemský soud jako střetu především politického a nikoliv jen stavovského v podstatě opírám o závěry své studie Neznámý rukopis doby poděbradské. Příspěvek k problematice politického zápasu panstva, rytířstva a panovníka o zemský soud v Čechách během XV. století, Právněhistorické studie 26, 1983 (v tisku). Článek čerpá především z prozkoumání obsahu rkp. uloženého v SÚA Praha, fond Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské, sign. Kvš. 374, který obsahuje dosud neznámé verze právních knih Rožmberské, Ondřeje z Dubé a Řádu práva zemského, opisy výsad a privilegií českých králů Karla IV., Václava IV. a Zikmunda Lucemburského (včetně dosud neznámé listiny Václava IV. z roku 1398), neznámý list českého panstva Jiřímu Poděbradskému z let 1458–1460 a závěrem četné výpisy z desk zemských (mezi nimi mnoho neevidovaných v edici J. Emlera, Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I–II, Praha, 1870–1872). Političnost stavovského zápasu o zemský soud prokazuje obsah spisu, především opisy výsad a privilegií udělených vyšší šlechtě českými králi (zejména vítězným panským odbojům před husitskou revolucí – tyto výsady mají rozhodně širší význam státně politický než stavovský) a též v textu zmíněný list králi, jehož cílem je získat Poděbrada pro spolupráci s oligarchickou špičkou a tak ho přímo podřídit směru panské a stavovské politiky.

[3]) K tomu se vyjadřuje Josef Macek: „Sám Jiří – už z prestižních důvodů – se hlásil k nejstarším panským rodům a odmítal všechny útoky na neurozenost svého zrození." Dále pak: „Politické nezbytí a zájmy vladařské vedly Jiřího dokonce zcela rozhodně proti panstvu. Jestliže nejprve byl první mezi rovnými, brzy se stával panovníkem nadřazeným panstvu a celé stavovské obci." Srov. Josef Macek, Jiří z Poděbrad, Praha 1967, s. 18.

[4]) O obsahu podávaného spisu Staré letopisy české z rkp. křižovnického, ed. F. Šimek – M. Kaňák, Praha 1959, s. 271, a Archiv český I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 103.

zřejmě Jiří z Poděbrad přestup ke katolictví,[5]) a hovoří v této době přímo o utrakvisticko-katolické koalici v čele s Jiřím Poděbradským. Tyto plány v podstatě překazil Jan Rokycana svým převratem v Praze roku 1461, kdy se mu s pomocí lidových bouří podařilo vymoci na Jiřím Poděbradském 15. května 1461 právní potvrzení kompaktát, základní věrouky utrakvistické církve a své arcibiskupské hodnosti, což v podstatě znamenalo popření možného narovnání s Římem.[6]) Přesto ještě roku 1462 papež Pius II. kalkuloval s konverzí českého krále od kalicha a sliboval mu za to velké výhody, snad měl na mysli podporu v Jiřího římském plánu.[7]) To nakonec téhož roku nevylučují ani domácí katolíci, jako Hilarius Litoměřický, který vidí pro českého krále i možnost získání císařské koruny.[8])

K uvedenému názoru A. Bachmanna nutno podotknout následující. I v případě, že by Jiří Poděbradský usiloval postupně převést kališnickou církev k Římu, zrušit tak pro Čechy potupnou příhanu kacířství a obnovit co nejširší styky s okolními zeměmi, opíraje se v prvé řadě o vyšší šlechtu, z druhé strany stejně tak panstvo usilovalo zapojit se co nejvíce do feudálního aparátu a pojistit si v něm rozhodující pozice, i tak přes snahy o spojenectví obě tyto strany v konečných důsledcích historického procesu směřovaly objektivně proti sobě v boji o absolutní prioritu v českém státě. Z toho důvodu se původní spojenectví muselo změnit v otevřený boj.

Ještě z doby tohoto formálního spojenectví máme zachovány názory českého panstva na historii jeho práv ve středověkém českém státě a přímo na původ knížecí, královské moci a společenského, stavovského uspořádání Českého království: „Neb, milostivý králi, za prvních a dávních časuov za prvnieho Přemysla českého kniežete i potom vladyky nebyli tak bohati, jakož již sú a pánóm slúžili a páni zemi řiedili i kniežata sobě volili a je nadali i měliť jsú mocnosť i právo sobě súdy a zřiezenosti (a) takové zemské zachovati a ne služebníky své k sobě přitovařišiti a připojiti. Jakož vždy pak z takové zřiezenosti kniežata a králi vždy jeden po druhém tomu jsú dosti učinili a pány z toho nikdy nevyvedli, ale vždy v tom zachovali."[9])

[5]) Adolf Bachmann, Geschichte Böhmens II, Gotha 1905, s. 521.

[6]) Urbánek, ČD, III/4, s. 241, a rovněž srov. Žídkovu referenci tamtéž, s. 335.

[7]) Urbánek, ČD, III/4, s. 534. V roce 1463 se stanovisko papežovo definitivně změnilo. Tamtéž, s. 653.

[8]) Tamtéž, s. 17. Je otázka, do jaké míry byly tyto koncepce nahrazeny dalekosáhlým plánem evropského mírového parlamentu a spolku křesťanských zemí proti Turkům, jenž měl společně vytlačit Tureckou říši z Evropy. V čele spolku měl sice stát francouzský král Ludvík XI., ale ve vedení připravované křížové výpravy pravděpodobně český král (opírající se o nejsilnější vojenskou moc střední Evropy) s nárokovaným titulem císaře byzantského. Tento titul nemusel znamenat cíl skutečně se zmocnit území Byzantského císařství a tak ho obnovit, ale měl sloužit jako politická zbraň Jiříka jako bojovníka proti nekřesťanům v katolické Evropě. Tamtéž, s. 596.

[9]) SÚA Praha, fond Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské, rkp. sign. Kvš 374, fol. 129r.

Podívejme se nyní, jak se vyvíjelo narůstání rozporů mezi Jiříkem Poděbradským (v podstatě zastáncem panovnické, dynastické a absolutistické koncepce) a českým panstvem (zástupcem části stavovské obce a koncepce stavovského státu). Spojenectví obou táborů bylo formálně založeno na ústupcích krále přijetím stavovských a katolických požadavků před jeho korunovací 7. května 1458,[10]) nicméně na druhé straně zůstalo skryté nepřátelství u Zdeňka Šternberka i Rožmberků pro jejich královské ambice.[11]) První zprávy o odporu panstva pocházejí již z prosincového sněmu roku 1458 ohledně tažení do Rakous, obecně (nevíme o co šlo) potom z roku 1459.[12]) Náznaky vyhraňování katolické panské opozice souvisely s odporem Jiřího Poděbradského proti zrušení kompaktát a s jeho zhoršujícím se vztahem s kurií. Od roku 1460 docházelo k silnějšímu zastoupení utrakvistických rádců v okruhu králově a vůbec k přesunu výkonné moci do užší dvorské rady. Téhož roku byl rovněž vyřešen spor o zemský soud ve prospěch panstva v tom smyslu, že dosáhlo plné kontroly vynášení potazů (rozsudků), ale v jeho neprospěch samotnou skutečností, že mezi přísedící zemského soudu bylo definitivně zařazeno vedle 12 zástupců stavu panského 8 zástupců stavu rytířského.

Na květnovém sněmu roku 1461 se poprvé katolická panská skupina v počtu 24 pánů spojila v odporu vůči královské restituci bývalých církevních statků, držených šlechtou (o čemž rozhodovaly v konkrétních případech revizní komise a zemský soud) a druhotně vůči potvrzení kompaktát králem za zemský zákon v jednu pevnou stranu. Zde se objevuje předobraz budoucí Jednoty zelenohorské, z jejichž 16 signatářů vystoupilo 15 již tu. Otázka návratu církevních statků zde patrně sehrála jednu z hlavních příčin odboje vedle osazení nejvyšších úřadů, vztahu ke kurii, kompaktátům aj., neboť její nevyřešení máme dosvědčeno ještě 5. září 1463.[13]) První zformování Jednoty v souvislosti s obranou statků zabraných pány v husitské revoluci dokazuje zcela prokazatelně primárnost ekonomicko-politických cílů opozice před cíli nábožensko-ideovými a současně prokazuje úzkou návaznost na boje o zemský soud v letech 1437–1460 a i později (do roku 1485), neboť právě on svými výnosy rozhodoval o všech majetkových otázkách. Pravděpodobně již v roce 1461 jednali představitelé panstva s císařem Fridrichem III. o jeho podporu a pomoc.[14])

10) Urbánek, ČD, III/3, s. 348, 352; požadavky otištěny in: FRA XLII, Wien 1860, s. 237n.
11) Věra Kosinová, Zdeněk ze Šternberka a jeho královské ambice, Sborník prací J. B. Novákovi, Praha 1932; Urbánek, ČD III/3, s. 289; Alois Míka, Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia, České Budějovice 1970, s. 19 a 25.
12) Urbánek, ČD III/3, s. 476n.
13) Urbánek, ČD III/4, s. 49, 469. Soupis opozičníků ve zprávě duryňských místodržících z 22. 7. 1461, in: FRA XLIV, s. 129n.
14) Urbánek, ČD III/4, s. 470n., též srov. s. 515. Podle zprávy vyslance Albrechta Braniborského z 11. 7. 1461.

Panská opozice od tohoto otevřeného střetu v květnu 1461 čekala jen na vhodnou situaci a na podporu zvenčí. Další zesílení rozporů přineslo zrušení kompaktát papežem Piem II. Nespokojení největší feudálové v čele se Zdeňkem ze Šternberka a Joštem z Rožmberka proto odmítli na srpnovém sněmu roku 1462 postavit se za krále a pomáhat mu,[15]) po zatčení Fantinově oba odešli z královy rady. Své stanovisko zopakovala katolická strana i na sněmu brněnském roku 1463. V květnu 1463 se Jošt z Rožmberka pokusil svolat sjezd katolické strany, na němž by se jednalo o smírném řešení neshod.[16]) Vypuknutí otevřeného odboje na čas zastavila morová epidemie od září 1463 do roku 1464, jíž král využil při znalosti mocenských cílů opozice pro zajištění své vlády, a to jednak dosazováním utrakvistických hejtmanů do královských hradů a měst, jednak svěřováním odúmrtí na něj spadlých feudálních panství svým stoupencům. V tom viděli Palacký i Urbánek příčinu konečného rozchodu obou stran,[17]) což bylo přímým důsledkem jejich pojetí odboje Jednoty jako nábožensko-mocenského konfliktu. My jsme ale výše vyložili, že epidemie pravděpodobně konflikt oddálila a hrála pouze úlohu jakéhosi katalyzátora, neboť hlavní příčina, spočívající ve střetu absolutistické a stavovské koncepce státu, vystoupila zřetelně na povrch roku 1461 ve formě požadavků politického ovládnutí revizní komise a zemského soudu a zabezpečení ekonomické síly odbojných stavů zastavením restituce. Náš výklad potvrzuje fakt, že zformování panské opozice nedošlo v souvislosti se zrušením kompaktát roku 1462, ale již dříve v květnu 1461.

Po půhonu českého krále ke kurii a jejímu církevnímu soudu, jakož i zproštění jakýchkoliv závazků jeho poddaných vůči němu 18. července 1464 nastala vhodná situace k otevřenému a papežskou mocí podporovanému vystoupení českého panstva. V té době, asi v červnu 1465, se Jošt z Rožmberka, který již znal úmysl radikálů z řad panstva, zvláště Zdeňka ze Šternberka, pokusil naposledy svým memorandem vyzvat krále k podrobení se papeži a tak dosáhnout odvrácení nové občanské války v zemi. Ve svém spise se kromě konverze od kalicha dotýká i sporů mezi pány, rytíři a městy, k nimž se staví negativně, žádaje zachování stávajícího uspořádání: „. . . a protož kdo chce nové rady dělati, nechť sobě dá nový svět stvořiti."[18])

Mise Joštova u krále skončila bez úspěchu a panstvo stupňovalo protikrálovskou a protipoděbradskou agitaci. Proto Jiří Poděbradský svolal zářijový sněm, jenž měl rozsoudit obě strany a vyslovit podporu králově politice zachování kompaktát. Panská opozice se vyhnula postavení souzeného tím, že sama na tomto sněmu 25. září prostřednictvím Jana Zajíce z Hazmburka a Jaroslava ze Šternberka podala obžalovací spis

15) Tamtéž, s. 561 a 569, dále pro další výklad s. 705.
16) AČ IV, s. 99.
17) František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, Praha 1921, s. 929; Urbánek, III/4, s. 697 a 705.
18) Palacký, Dějiny, s. 935.

Poděbradovy vlády od Zdeňka ze Šternberka, Jana a Jošta z Rožmberka, Jana a Oldřicha z Hazmburka.[19]) V čele požadavků panské skupiny stojí poukaz na odstavení panstva z rozhodování o vládních záležitostech přenesením všech důležitých jednání z královské (korunní) rady do dvorské rady, přičemž zvlášť je vyzdviženo její složení z osob, jež se nemohly vykázat stavovskou příslušností (patrně byly nižšího postavení a z řad cizích rádců), „ježto na nich zemská věc i svobody pánuov a zeman nezáležie, teprv na pány vznesete a chtiece jmieti".[20]) Cílem požadavku bylo vrátit panstvu pozice v nejvyšší instituci, dvorské radě krále, tak jak je částečně dobyli na zemském soudě, korunní radě a nejvyšších zemských úřadech. Vlastně tu zjišťujeme pokračování a rozšíření zápasu o zemský soud do další instituce. Z dalších požadavků ve třech žádají zachování svých starých výsad a privilegií (čl. 5 a 12), částečně též v otázce správy zemského archívu příslušníkem zemského stavu (čl. 10), ve čtyřech článcích staví cíle hospodářské: zrušení berně (čl. 6), nakládání s odúmrtěmi podle práva (čl. 8 – odvolávají se na Majestes Carolina),[21]) nezcizitelnost šlechtou získaných zástav (čl. 9) a zlepšení mince (čl. 11); dva jsou povahy náboženské: proti kazatelské činnosti Rokycanově a jeho strany (čl. 4), odklad korunovace dalšího utrakvistického krále z poděbradské dynastie (čl. 3); a konečně ze zbylých dvou se jeden staví na pomoc vratislavským v odmítnutí zařazení slovenských bratříků do českého vojska a druhý odmítá účast šlechty na vojenských taženích. Naprostou převahu mají cíle politické (4) a ekonomické (4) nad religiózními (s výhradou 2) a jinými (2) – ani slovo nikde nenacházíme o podpoře a věrnosti kurii proti králi-kacíři. Tyto cíle jsou znovu obsaženy v zápisu Jednoty zelenohorské z 28. listopadu 1465.[22])

Z odpovědi královy dané na sněmu v Praze seznáváme, že splnění dvou ekonomických či spíše majetkových požadavků panstva bylo závislé na ovládnutí zemského soudu, a to články 8 a 9. Jiří Poděbradský praví, že odúmrti „súdie páni u dvorských desk aneb u zemských vedle práva a úřaduov svých" a šlechtické zástavy, že „i toho sme sami nesúdili, ale na súd dvorský neb zemský toho sme podávali, aby to

[19]) SLČ (ed. F. Šimek – M. Kaňák), s. 271. Spojitosti zápasu o zemský soud a vzniku Zelenohorské jednoty by nasvědčoval i tento moment: jestliže k roku 1460 připravoval podání svého právního a politického spisu nejvyšší sudí Mikuláš Zajíc z Hazmburka (jde o předlohu rkp. Kvš 374, viz blíže můj článek uvedený v pozn. 2), potom ho ve stejném směru na zemském sněmu roku 1465, tedy již před širším veřejným fórem následoval jeho syn Jan Zajíc z Hazmburka, který předal králi stížné články spolu s Jaroslavem ze Šternberka.

[20]) AČ IV, s. 103.

[21]) Tamtéž, články na s. 102–105. R. Urbánek poznamenává, že Majestas Carolinu musel Jiří z Poděbrad prosadit za právně platnou před tímto datem, což je další doklad jeho absolutismu, vždyť císař Karel IV. v tomto směru ztroskotal. Viz Urbánek, ČD III/4, s. 328, pozn. 336.

[22]) AČ IV, s. 110–114.

súzeno bylo".[23]) Nicméně obratně zamlčuje faktické podřízení zemského soudu královské moci prostřednictvím úřadu královského prokurátora, jenž se v této instituci stal nástrojem královského absolutismu; jasný doklad nacházíme v návrhu volební kapitulace českými stavy v Kutné Hoře z května 1471.

V požadavcích stavů z roku 1471 můžeme vysledovat zřetelný obsahový posun oproti požadavkům vůči králi Ladislavovi Habsburskému. Roku 1453 v čele návrhu stálo zachování kompaktát, uvedení arcibiskupa a potvrzení výsad, získaných od císaře Zikmunda a posléze především sankcionování majetkových zisků panstva a vůbec šlechty z husitství a bezvládí: zástavy, odúmrti aj.[24]) Roku 1471 dominuje celému podání snaha zajistit obnovení moci panstva v nejvyšších institucích, především zemském soudu – o jeho osazení a činnosti pojednává hned první článek. Ve čl. 3 se přímo nárokuje účast panstva a rytířstva na rozhodování o osazení nejvyšších úřadů. Že na kutnohorském sněmu převládl vliv dvou šlechtických stavů, ukazuje snaha zamezit v budoucnosti účast na sněmech městům. Zvláště silný vliv zde získali lidé patrně ne zcela spojeni s Poděbradovým okruhem. Jinak si těžko můžeme vyložit odpor proti čtyřem nejvyšším úředníkům dosazeným ještě Jiřím z Poděbrad a snahu svobodně osadit tyto úřady s novým králem (čl. 4 a 5). Podezřelý je důraz na moudrost, urozenost starších z „rodů znamenitých" (snad některých jednotníků) proti mladším úředníkům, kteří prý práva neznají (čl. 7 a 8). Tendenční je rovněž poukaz na nepořádek u desk zemských, jež se mají chovat na Hradě, dopsané kvaterny potom pod ochranou klíčů a pečetí čtyř nejvyšších úředníků ve svatovítské katedrále, čímž k nim měl být znemožněn přístup prokurátora. Vůbec tuto funkci žádají sněmovníci zrušit. Důvody, jež pro zrušení prokurátorské funkce snášejí, jasně odhalují skutečnou bezmocnost panské, převahou katolické skupiny na zemském soudě za Jiřího z Poděbrad. Královský prokurátor, vykázav se královským pověřením přímo proti rozhodnutí a zákazu zemských soudců, vyhledával v zemských deskách doklady o církevním a královském původu šlechtických zboží, stejně jako odúmrtě a tak údajně mnohé připravil o statky. Též proti starším právům činil relace k zemským deskám, tj. vklady.[25]) To znamená, že vítězství, které dobylo panstvo na králi jeho rozhodnutím ze 14. března 1460 ohledně vynášení potazů na zemském soudě – po čtyřletém období začínajícím 27. února 1456, kdy vynášení potazů přešlo na zemského správce Jiřího z Poděbrad do doby, než obě strany ve sporu „o sedání v lavicích",

[23]) Tamtéž s. 107 a 108. Nutno ovšem podotknout, že v období pohusitského politického rozvratu a uzurpačních snah katolické panské opozice představoval poděbradský absolutismus nesporně pokrokový faktor na cestě k vytvoření centralizovaného státu, což vůbec nelze říci o habsburském absolutismu, zejména po roce 1547, jenž svou reakční náboženskou, vysávající finanční a regresívní hospodářskou politikou postupně přeměnil český stát na pouhou provincii Vídně (a to již před Bílou horou).

[24]) AČ IV, s. 413n. Volební kapitulací se zabýval Roman Heck, Tabor a kandydatura Jagiellońska w Czechach, Wrocław 1964.

[25]) AČ IV, s. 445–451.

páni a rytíři, předloží doklady svých privilegií a výsad na zemském soudě[26]) (což se právě stalo) – nebylo vůbec k ničemu. Tím se nám objasní rozhodný odpor dvacetičtyřčlenné panské skupiny z jara 1461 proti programu navrácení církevních zástav, který vyplýval z vědomí ztráty dominantní pozice na zemském soudu, jenž měl o této otázce rozhodnout. V roce 1461 a v boji o zástavy tedy dlužno hledat spojovací můstek mezi sporem o sedání v lavicích a ustavením Zelenohorské jednoty.

Převaha dvou šlechtických stavů z roku 1471 se průběhem doby neustále stupňovala. Po vyrovnání mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem roku 1478 v Olomouci se postupně do nejvyšších úřadů v Čechách dostali Matyášovi straníci. Podle nás v této době dochází k prvnímu politickému sjednocení dotud neustále rozdělené pohusitské feudality i její oligarchické špičky.[27]) Odrazem tohoto spojenectví je obsazení zemského soudu od let 1485–1487 příslušníky obou bývalých stran, nyní těsně spolupracujících. V tom smyslu jako výraz mocenského vítězství sjednocených magnátských klik nad panovnickou mocí, nikoliv vítězství pouze katolické panské skupiny,[28]) lze hodnotit ojedinělé vyobrazení zemského soudu kolem roku 1490 v komnatě Červené věže na zámku v Jindřichově Hradci, pořízené členem katolické skupiny, Jindřichem z Hradce.

Závěrem tohoto přehledu boje stavů s panovníkem v Čechách po husitské revoluci vzpomeňme zcela odlišného vývoje na Moravě. Jestliže v Čechách stály v čele husitského revolučního hnutí města a městské svazy, kdežto panstvo až na druhém a dalších místech, na Moravě tomu bylo naopak. Valnou většinou moravské utrakvistické panstvo podporoval Jiří z Poděbrad donacemi, ohleduplnější restitucí královského majektu, roku 1464 zrušil berni a hlavně v lednu 1464 rozhodl stavovský spor o moravský zemský soud ve prospěch panstva a naprostým vyloučením rytířstva.[29]) Zbohatlá nižší šlechta pronikala až do konce 15. století vzhůru přijetím do panského stavu a tak posílila tento stav, což se projevilo v 16. století daleko silnějším hospodářským postavením panstva na Moravě než v Čechách. Tak se dá říci, že husitská revoluce a Poděbradova stavovská politika určila poměr moci obou stavů v Čechách a na Moravě až do Bílé hory.

Pokusme se nyní vysledovat, kdo mohl být nositelem myšlenky ovládnutí zemského soudu a jiných institucí v Zelenohorské jednotě. Obnovený soud roku 1454 ve svých dvanácti příslušnících vyšší šlechty přinášel převahu katolické skupině, i když asi většina jejích příslušníků byla vázána k Poděbradově straně, jako katolíci Zdeněk ze Šternberka,

[26]) Urbánek, ČD III/3, s. 119, a III/4, s. 357.
[27]) K otázce aristokracie a oligarchie v pohusitských Čechách Josef Petráň, Skladba pohusitské aristokracie v Čechách, in: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním středověku, AUC- Phil. et Hist. 1976, 1 (Studia historica, XIV), s. 9–80.
[28]) Josef Krása, Nástěnná malba, in: Pozdněgotické umění v Čechách (1471–1526), Praha 1978, s. 298n., a podle Jarmily Vackové, Některé aspekty jagellonského dvorského umění, Umění 21, 1973, s. 504.
[29]) Urbánek, ČD III/4, s. 122, též s. 139 a 141.

Zbyněk Zajíc z Hazmburka (nejvyšší sudí od roku 1459), Zdeněk z Rožmitálu, Jaroslav Plichta z Žirotína, Jindřich z Michalovic aj., částečně i Jan z Rožmberka. Obdobně získal zemský správce s pomocí katolických pánů převahu pro svou stranu ve správčí radě 1452, v revizní komisi pro královské a církevní statky a v komisi pro soukromé statky (zde i Jan Zajíc z Kosti).[30])

Ze zemských soudců z roku 1454 zaznamenáváme přímo v zápisu Jednoty zelenohorské Zdeňka ze Šternberka, který tam přivedl i Jaroslava a Jana ze Šternberka. Zbyňkovi Zajícovi z Hazmburka adresuje Jošt z Rožmberka spolu s jinými v květnu 1463 list za svolání sjezdu katolické strany,[31]) což dosvědčuje jeho účast v ní, i když zanedlouho zemřel. V Jednotě jsou zapsáni jeho synovci, synové nejvyššího sudího (před rokem 1459) Mikuláše z Hazmburka, jednak dvorský sudí Jan, jednak Oldřich. O obdobné rodové politice jako u Hazmburků lze mluvit u Rožmberků. Jindřicha z Rožmberka z kolegia zemského soudu roku 1454 nahrazují v Jednotě jeho bratří Jan a Jošt z Rožmberka. Z těchto sedmi jednotníků šest podává stížné články na sněmu 25. září 1465 (bez Jana ze Šternberka), a to znamená, že jde o vůdčí skupinu složenou z příslušníků tří nejvlivnějších a nejbohatších českých rodů. A právě tyto tři rody měly všechny svého zástupce na zemském soudě v letech vrcholu boje „o sedání v lavicích" 1454–1460. V dalších devíti zápisnících jsou páni ze Švamberka, Gutštejna, Plavna, Rízmberka, Ronšperka, Hradce a Illburka. Z těchto rodů pouze páni z Rízmberka obsazovali zemský soud v uvedených letech Vilémem ml. z Rábí (v Jednotě Děpold z Rízmberka). Roku 1468 k těmto přistupují páni z Biberšteina, z Lichtenburka a z Kolovrat,[32]) z nichž pouze poslední se mohou vykázat zástupcem na zemském soudě v letech 1454–1460, nicméně přímou spojitost koncepce tu vylučuje jejich pozdní přistoupení a druhořadé postavení v Jednotě. Za specifické lze označit v Jednotě kolísání Jana z Rožmberka, jenž dočasně přestoupil na Poděbradovu stranu, načež i Jiří z Poděbrad se snaží dosáhnout kompromisu některými ústupky z 27. února 1467, z nichž hlavním uvolňoval král dohled nad zemským soudem, takže vklady mohli činit, „aniž třeba bude povolenie k tomu žádati K(rálovské) m(ilos)ti".[33])

Z materiálu revizní komise můžeme doložit výše ukořistěných zástav, jež komise nárokovala k vrácení u jednotlivých rodů. Mezi nejvíce postižené z jednotníků patřili páni ze Šternberka (druzí v celkovém pořadí všech držitelů zástav, majetek 19 400 kop gr. českých), z Rízmberka (čtvrté místo spolu se spřízněnými rody z Oseka, Janovic a Vřešťova, 11 500 kop gr. čes.), z Kolovrat (5. místo, 10 500 kop gr. čes.), ze Švamberka (6. místo, 8 900 kop gr. čes.), z Lichtenburka (12. místo, 4000 kop gr. čes.), z Gutštejna (14. místo, 3 300 kop gr. čes.) a z Hazmburka

[30]) Urbánek, ČD III/2, s. 795, 782 a 786.
[31]) AČ IV, s. 99.
[32]) Tamtéž, s. 161.
[33]) Tamtéž, s. 135.

(15. místo, 3 300 kop gr. čes.)[34]) Tento přehled nám opět činí srozumitelnějším prudkost odporu dvacetičtyřčlenné panské skupiny proti restituci zástav z roku 1461.

Kontinuitu politiky Jednoty přináší na nově ustavený zemský soud roku 1485 již známý nejvyšší komorník Jindřich z Hradce, živě se zajímající o právní otázky a staré zemské soudnictví,[35]) dále Jan Zajíc z Hazmburka, Burian z Gutštejna a k nim přistupují Matyášovi stoupenci Vok z Rožmberka a Jan ze Švamberka.[36])

✦

V této studii jsme vyložili, že nadále již nevystačíme s tradiční charakterizací některých historických procesů a událostí pohusitského období, ale bude třeba k nim přistupovat pod zřetelem nových aspektů. Toto tvrzení se především týká v článku dotčeného stavovského sporu panstva a rytířstva „o sedání v lavicích" a charakteru odboje Zelenohorské jednoty. Pokud se dosud tyto záležitosti rozebíraly každá zvlášť, spor o zemský soud v rámci dějin právních a vznik Zelenohorské jednoty v rámci výkladu politických dějin království Poděbradova, nemohl být nalezen klíč k nové intepretaci. Jakmile se však podařilo dokázat výrazný politický charakter stavovského zápasu „o sedání v lavicích", aspoň v letech 1454–1460, jehož využil k posílení poděbradské strany Jiří z Poděbrad, otevírá se nám nový pohled i na příčiny vzniku Zelenohorské jednoty v přímé návaznosti se zápasem o ovládnutí zemského soudu. Jestliže spor „o sedání v lavicích" budeme nyní klasifikovat nejen jako stavovský, ale i jako politický (aspoň v letech 1454–1460), potom docházíme k názoru, že rovněž příčiny branného odporu Jednoty neležely jen v oblasti náboženské-mocenské (náhled Palackého i Urbánka), ale především v oblasti ekonomické a politické (státoprávní), ve které došlo ke střetu zastánců koncepcí absolutistického a stavovského státu. Důkazem tohoto tvrzení je podávané osvětlení prvních nejzazších počátků Jednoty, výsledky rozboru politicko-ekonomických cílů panské opozice a konečně i samotné její složení.

Předobraz Zelenohorské jednoty se totiž poprvé vytvořil roku 1461 v souvislosti s hájením zcizených církevních zástav získaných v husitské revoluci (o těch se rozhodovalo na zemském soudě a v revizní komisi) proti rostoucímu královskému absolutismu, jenž se prosazoval na zemském soudě prostřednictvím funkce královského prokurátora. Nedošlo tedy k prvnímu vytvoření panské opozice ve spojitosti s vystoupením papeže Pia II. a zrušením kompaktát 1462, ale v přímé souvislosti se stupňujícím se absolutismem panovníka. Jdeme-li ještě dále, můžeme hovořit o anticipaci Jednoty již v době politického zápasu o ovládnutí

34) Bohuslava Rotterová, Revize feudálního majetku v Čechách v polovině 15. století, in: Proměny feudální třídy, s. 264.
35) Krása, Nástěnná malba, s. 296.
36) Petráň, Skladba, s. 66; týž, Stavovské království a jeho kultura v Čechách (1471–1526), in: Pozdněgotické umění v Čechách (1471–1526), Praha 1978 s. 29.

zemského soudu před rokem 1460. V zápase o zástavy z roku 1461 je pak nutno hledat přímý spojovací článek mezi sporem o zemský soud a vznikem Zelenohorské jednoty.

Odpor vyšší šlechty proti králově restituční politice vyvrcholil roku 1465 na zářijovém sněmu podáním protestního spisu a v listopadu ustavením Zelenohorské jednoty, jejíž hlavní cíle byly v podstatě státoprávní a ekonomické. Panstvo především žádalo větší účast na rozhodování, na vládě v nově zřízené dvorské radě (posun boje o zemský soud do absolutistické rady panovníka), uchování svých hospodářských zisků z husitství a bezvládí jako zástav a odúmrtí, a jen spíše záminkou mu bylo potvrzení kompaktát Jiřím Poděbradským v roce 1461. Splnění těchto požadavků bylo úzce spojeno s ovládáním zemského soudu, což plně potvrdil návrh volební kapitulace z roku 1471, v jejímž čele stály články o obsazování zemského soudu, o jmenování nových zemských úředníků a soudců šlechtou a konečně článek o zrušení funkce královského prokurátora, který údajně mnohé z řad šlechty připravil o odúmrti a zástavy přes odpor zemských soudců.

Samotná sedmičlenná vůdčí skupina Zelenohorské jednoty z roku 1465, již tvořili příslušníci rodů ze Šternberka, Hazmburka a Rožmberka, tedy tří rodů, jež měly všechny svého zástupce na zemském soudě v letech 1454–1460, byla osobami Zdeňka ze Šternberka a zprostředkovaně přes Zbyňka Zajíce z Hazmburka (zemřel roku 1463) přímo obeznámena s vývojem sporu „o sedání v lavicích".

Nakonec dalším dokladem státoprávního charakteru rozporu mezi panovníkem a panstvem je v první části studie uvedený náhled panstva na charakter počátků státní moci ještě z období vzájemného spojenectví panstva s králem Jiřím Poděbradským v letech 1458–1461. Tento náhled, že šlechta, nikoliv panovník, vládla zemí, se musel zásadně lišit od stanoviska panovnického.

Závěrem tedy lze říci, že v článku uvedená spojitost zápasu o zemský soud a vzniku Zelenohorské jednoty v podstatě ukazuje dosud skryté formy boje o charakter českého pohusitského feudálního státu mezi panovníkem a stavy, a tak zapojuje tyto oba dva dosud izolované procesy do celkového kontextu doby poděbradské.

Der Kampf um das Landesgericht – eine der Ursachen für das Entstehen des Grünberger Bundes im Jahre 1465

Jiří Jurok

Der vorliegende Beitrag legt dar, daß die traditionelle Interpretation einiger historischer Prozesse und Ereignisse der nachhussitischen Zeit nicht mehr genügt und neue Gesichtspunkte herangetragen werden müssen. Diese Behauptung bezieht sich vor allem auf den Konflikt zwischen dem Herren- und dem Ritterstande in Böhmen um die „Sitzordnung in den Bänken" und auf die Rebellion des Grünberger Bundes. Solange diese Vorgänge isoliert voneinander analysiert wurden, der Streit um das Landesgericht im Rahmen der Rechtsgeschichte und das Entstehen des Grünberger Bundes im Rahmen der politischen Geschichte des Königtums Georgs von Podiebrad, ließ sich der Ansatz ihrer Neuinterpretation nicht finden. Sobald aber der eindeutig

politische Charakter des Ständekonflikts um die „Sitzordnung in den Bänken" wenigstens für 1454–1460 nachgewiesen werden konnte, den Georg von Podiebrad zur Stärkung seiner Partei ausnützte, eröffnete sich auch auf die Ursachen der Entstehung des Grünberger Bundes eine neue Perspektive, die auf eine Verbindung mit dem Kampf um die Beherrschung des Landesgerichts hindeutete. Wenn jetzt der Streit um die „Sitzordnung in den Bänken" nicht nur als ständischer, sondern auch als politischer Konflikt klassifiziert wird (wenigstens in den Jahren 1454–1460), ergibt sich die Möglichkeit, auch die Gründe für den bewaffneten Widerstand des Grünberger Bundes nicht nur in der religiösen und Machtsphäre (so die Ansicht Palackýs und Urbáneks) zu sehen, sondern vor allem auf ökonomischen und politischen (staatsrechtlichem) Gebiet, wo es zum Zusammenstoß der Vertreter einer eher absolutistischen Konzeption mit den ständischen Tendenzen kam. Diese Ansicht belegt die hier vorgetragene Deutung der ersten Anfänge des Bundes, die Analyse der politisch-ökonomischen Ziele der Opposition des Herrenstandes und endlich auch dessen Zusammensetzung.

Ein Vorgänger des Grünberger Bundes entstand bereits im Jahre 1461 im Zusammenhang mit der Verteidigung der entwendeten kirchlichen Pfänder, die während der hussitischen Revolution genommen worden waren (über diese wurde im Landesgericht und in der Revisionskommission entschieden), gegen den wachsenden königlichen Absolutismus, der sich im Landesgericht über den königlichen Prokurator geltend machte. Zur ersten Opposition des Herrenstandes kam es nicht im Zusammenhang mit dem Auftreten des Papstes Pius II. und der Abschaffung der Kompaktaten 1462, sondern im direkten Zusammenhang mit dem sich steigernden Absolutismus des Herrschers. Geht man noch weiter, kann von einer Antizipation des Bundes schon in der Zeit des politischen Kampfes um die Beherrschung des Landesgerichts vor dem Jahre 1460 gesprochen werden. Im Kampf um die verpfändeten Güter im Jahre 1461 muß dann das direkte Verbindungsglied zwischen dem Streit um das Landesgericht und der Entstehung des Grünberger Bundes gesucht werden.

Der Widerstand des höheren Adels gegen die Restitutionspolitik des Königs erreichte seinen Höhepunkt im Jahre 1465 auf der Septembersitzung des Landtags mit der Übergabe einer Protestschrift und im November mit der Bildung des Grünberger Bundes, dessen Hauptziele im Grunde staatsrechtlichen und politisch-ökonomischen Charakter hatten. Der Herrenstand verlangte vor allem, stärker an den Entscheidungen, an der Regierung und dem neugebildeten Hofrat beteiligt zu werden, weiter die Erhaltung seiner wirtschaftlichen Gewinne (bei den Pfändern und Heimfällen) aus der Hussitenzeit und dem Interregnum. Die Bestätigung der Kompaktaten durch Georg von Podiebrad 1461 diente dem Herrenstand eher als Vorwand. Die Erfüllung dieser Forderungen war eng mit der Beherrschung des Landesgerichts verbunden, was der Entwurf der Wahlkapitulation aus dem Jahre 1471 voll bestätigt. An dessen Spitze standen Artikel über die Besetzung des Landesgerichts und die Ernennung neuer Landesbeamten und Richter durch den Adel und über das Abschaffen der Funktion des königlichen Prokurators, dem vorgeworfen wurde, er habe, trotz Widerstands des Landesrichter, viele Adelige um Heimfälle und Pfänder gebracht.

Die eigentliche Führungsgruppe des Grünberger Bundes von 1465 bestand aus sieben Personen, die alle Angehörige der Adelsgeschlechter Sternberg, Hasenburg und Rosenberg waren, drei Familien, die 1454–1460 ihre Vertreter im Landesgericht hatten. Die Führungsgruppe war durch Zdeněk von Sternberg und über Vermittlung Zbyněks Zajíc von Hasenburg direkt über den Streit um die „Sitzordnung in den Bänken" unterrichtet. Ein weiterer Beleg für den staatsrechtlichen Charakters des Streites zwischen dem Herrscher und dem Herrenst and ist die im ersten Teil des Aufsatzes erwähnte Auffassung des Herrenstandes von den Anfängen der Staatsmacht noch aus der Zeit der Allianz des hohen Adels mit dem König Georg in den Jahren 1458–1461. Die Meinung des Herrenstandes, daß der Adel und nicht der König im Lande regiere, mußte sich grundsätzlich vom Standepunkt des Herrschers unterscheiden.

Der Zusammehang zwischen dem Kampf um das Landesgericht und dem Entstehen des Grünberger Bundes zeigt bisher nicht aufgedeckte Formen des Kampfes um das Wesen des feudalen böhmischen Staates der nachhussitischen Zeit zwischen dem Herrscher und den Ständen und fügt so diese beiden bisher isolierten Prozesse in den Gesamtkontext der Regierungszeit Georgs von Podiebrad ein.

HUSITSKÝ TÁBOR 6–7 / 1983 - 1984/

TÁBOR A ZEMSKÁ HOTOVOST ZA TAŽENÍ VLADISLAVA JAGELLONSKÉHO DO UHER V LÉTĚ 1490

Rudolf Tecl

O přípravách a průběhu tažení krále Vladislava Jagellonského za uherskou korunou v roce 1490 pojednalo v české historiografii pouze několik autorů.

Na prvém místě to byl František Palacký, který v pátém díle svých Dějin podal velmi hutný a faktograficky dosud základní přehled příprav i vlastního tažení do Uher na podkladě řady domácích a zahraničních pramenů.[1]) Další badatel, Karel Köpl, místy doplnil Palackého závěry v pramenné studii, v níž otiskl několik listů z českobudějovického městského archivu.[2]) Na základě jeho poznatků provedl V. V. Tomek ve svém Dějepise města Prahy některé drobné retuše a upřesnění vůči Palackého Dějinám.[3]) Posléze je nutné připomenout jméno Ludwiga Schönacha, který jako poslední programově přispěl k lepšímu poznání celé problematiky edicí Vladislavova německého listu.[4]) Zmíněná čtyři jména však nepředstavují vše, co bylo editorsky vydáno k tomuto tématu. Zvláště v jednotlivých dílech Archivu českého bylo otištěno několik písemností, které se bezprostředně vztahují k přípravám tažení, ale nebyly využity Palackým ani dalšími historiky. Rozptýlenost těchto pramenů ztěžovala jejich dosavadní využití. Nutno však současně zdůraznit, že vedle toho se v řadě českých

[1]) František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě V/1, 2. vyd., Praha 1878, zvl. s. 298–310.

[2]) Karel Köpl, Příspěvek ku válečným přípravám roku 1490, Sborník historický 2, 1884, s. 314.

[3]) V. V. Tomek, Dějepis města Prahy X, Praha 1894, s. 100–102.

[4]) Ludwig Schönach, Eine Urkunde zum Feldzuge K. Wladislaws nach Ungarn aus dem Jahre 1489, MVGDB 50, 1912, s. 306–307. K nesprávné dataci tohoto listu k roku 1489 a jeho zařazení do roku 1490 srov. Josef Macek, O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského, SAP II/1, 1952, s. 113, pozn. 104.

archivů a v některých slovenských archivech nachází dosud nezveřejněný, mnohdy zcela neznámý písemný materiál, který spolu se závěry starší literatury a edicemi může podstatně upřesnit a rozmnožit znalosti studovaného problému.

O intenzívním jednání krále Vladislava s moravskými, slezskými a lužickými stavy o získání uherské koruny, jež probíhala vzápětí po smrti Matyáše Korvína v dubnu 1490, nás plasticky seznámil již F. Palacký.[5]) Právě on naznačil dosti pravděpodobnou možnost, že Vladislav obdržel pozitivní relace o své možné volbě z Uher již někdy koncem dubna.[6]) O prvotních přípravách tažení, které vedle reprezentačně politické úlohy mělo i svůj specifický význam vojenský, svědčí nepřímo skutečnost, že král Vladislav již 1. května 1490 zapsal Vilémovi z Pernštejna, jednomu z hlavních aktérů nástupu Vladislava na uherský trůn, hrad a panství Hlubokou za 24 tisíc dukátů, půjčených od něho „pro pilnú a znamenitú potřebu, kterážto jest nyní od nás i na všecku naši korunu Českú přišla".[7]) Možno tedy říci, že od samého počátku května 1490 zahájil český panovník vlastní konkrétní přípravy na tažení do Uher.

Vedle krále se na tuto jízdu neméně intenzívně připravovala také řada českých pánů. Patrně nejstarší dochovaný údaj, nepřímo potvrzující chystanou účast předních domácích feudálů, je list Petra ze Šternberka Vokovi z Rožmberka, v němž Petr oznamoval svůj příjezd s rodinou na Krumlov a naléhavě žádal, aby Vokův platnéř připravil pro něho

5) Palacký, Dějiny V/1, zvl. s. 299–301. Poslední zhodnocení srov. Přehled dějin Československa I/1 (do r. 1526), Praha 1980, s. 523.

6) Palacký, Dějiny V/1, s. 301.

7) Zápis krále Vladislava na hrad a panství Hlubokou z 1. května 1490, in: AČ 10, Praha 1890 (Listiny jindřichohradecké z let 1482–1508), s. 375–376, č. 153. Inventář hradu (zámku) Hluboké a soupis rybníků na panství s rybí násadou z 24. května 1490, in: AČ 16, Praha 1897 (Listář pana Viléma z Pernštejna z let 1304–1501), s. 346–348, č. 419; k tomu Palacký, Dějiny V/2, s. 302. O významné úloze Vilémově, zvláště o jeho finanční pomoci panovníkovi při získání uherské koruny srov. také list Viléma z Pernštejna polskému králi Zikmundovi I. z 13. srpna 1520 se vzpomínkou na rok 1490, in: AČ 1, Praha 1840, s. 71–72, č. 2, a Palacký, Dějiny V/1, s. 302, pozn. 264. K Vilémově osobě naposledy Josef Válka, „Politická závěť" Viléma z Pernštejna (1520–1521), ČMM 90, 1971, s. 63–82. Vilém sám se ovšem patrně vlastního korunovačního tažení krále Vladislava do Uher nezúčastnil, a to ze zdravotních důvodů. Srov. k tomu list Jana Filipce, biskupa varadínského, Vilémovi z Pernštejna z 26. června 1490 (Vídeň), vyjadřující hlubokou účast nad Vilémovou nemocí, in: AČ 16 (Dopisy pana Viléma z Pernštejna z let 1480–1521), s. 7–8, č. 17. Někdy na přelomu srpna a září 1490 dlel snad Vilém z Pernštejna v Uhrách v doprovodu krále, jak by o tom nepřímo svědčila konfirmace krále Vladislava, potvrzující mnohá starší panovnická privilegia a svobody na žádost řady osob moravských stavů, mezi nimiž byl na druhém místě uveden právě Vilém z Pernštejna (datum Budae, 1. září 1490). Otištěno AČ 11, Praha 1892, s. 386–389, č. 155, s nesprávným datem 1. prosince 1490; antedatace k 1. září 1490 v regestu listiny, in: AČ 16, s. 353, č. 429. Srov. též zcela neznámou, pramenně fundovanou rozpravu Františka Voříška, Vilém z Pernštejna (Příspěvek k dějinám jagellovského věku), Výroční zpráva státního reálného gymnázia v Táboře za školní rok 1925–26, Tábor 1926, s. 1–13.

brnění k vyzkoušení, „neboť pro nic jiného nepojedu než na schvál pro tu zbroji", „neb sě bojím, že já ji budu potřebovati prve, nežli kto z vás".[8]) Od Petra ze Šternberka pochází též další list z 10. května 1490, v němž se poprvé zcela jasně mluvilo o předpokládaném zvolení Vladislava za uherského krále a o úmyslu Petra vyslat k tažení vojska do Uher svého syna Jana.[9]) Během poloviny května postoupily přípravy na výpravu tak daleko, že ve třetím dochovaném listě z 18. května 1490 informoval Petr ze Šternberka Voka z Rožmberka o „barvách" (případně „barvě"), v nichž král a mnozí z panstva pojedou do Uher. Podle tohoto sdělení měl panovník se svým dvorem, podobně jako většina pánů, jet v červené barvě, i když jiní si měli ponechat své barvy. Podobně i Petr měl jet „v brunátné barvě, kromě že štrichy svých barev mieti budu".[10])

Údaj o rozšířenosti červené barvy pro účastníky tažení opět zprostředkovaně potvrzuje další, dosud zcela nevyužitý pramen, kniha počtů města Soběslavi z let 1484–1505.[11]) Navíc je tato zpráva časově starší než citovaný list Petra ze Šternberka. V účtovacím období purkmistra Hrona Vavřincovic, které začíná 18. dubnem 1490 (dominica in conductu Pasce!), je v části vydání na 19. místě uvedeno: „Item za červené plátno k praporci za loket VIII gr."[12]) Jelikož nejbližší další účtovací období začíná nástupem purkmistra Petra Slacha 16. května 1490 (dominica Rogationum),[13]) je nutné předpokládat, že zmíněné vydání za červené plátno bylo realizováno někdy po 18. dubnu a před 16. květnem, nejspíše během první poloviny května 1490. Nákup červeného plátna k ušití městského praporce lze na základě uvedených skutečností spojit s přípravami Rožmberků, případně jednoho jejich poddanského města, k tažení do Uher.

Vedle panovníka a řady feudálů s vlastním doprovodem (z poddanských měst) začínáme však v druhé polovině května 1490 nacházet také zprávy o účasti královských měst. Prvním dokladem je list podkomořího Království českého Albrechta z Leskovce purkmistru a radě města Čes-

8) AČ 10, s. 56, č. 1049. V edici je však list nesprávně datován ke 14. září 1490. „Feria II ipso die Inventionis s. Crucis anno etc. XC°", jak zní celá datační formule, tj. svátek nalezení sv. Kříže, je vždy 3. května; editor zaměnil se svátkem povýšení sv. Kříže (Crucis exaltatio), připadajícím na 14. září.

9) AČ 10, s. 54–55, č. 1046a.

10) Tamtéž, s. 55, č. 1046b. O barevné symbolice ve středověku u nás srov. Čeněk Zíbrt, Symbolika barev u starých Čechů, in: Listy z českých dějin kulturních, Praha 1891, s. 49–64, o barvě červené (brunátné) zvl. s. 54–56.

11) OA Tábor, fond Archiv města Soběslavi (AMS), sign. IV A 4/1. Stručný popis Rostislav Nový, Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526, Praha 1963 (AUC – Phil. et Hist. 4), s. 171–172, č. 1053 (počty radní). Podrobnější zhodnocení podal Miloslav Bělohlávek, Kniha počtů města Plzně 1524–1525, Plzeň 1957, s. 31 (a pozn. 103) a s. 96 (těžiště této monografie však je ve 20.–30. letech 16. století, kdežto 15. století se dotýká jen letmo); Jaroslav Vaniš, Knihy počtů českých měst v 2. polovině 15. století (Příspěvek k městské diplomatice doby vlády Jiřího z Poděbrad), SH 16, 1968, s. 43–79 (k Soběslavi zvl. s. 69).

12) OA Tábor, AMS, sign. IV A 4/1, fol. 77r.

13) Tamtéž, fol. 77v a dále.

kých Budějovic z 19. května 1490, v němž bylo město informováno o svolání zemské hotovosti. Vlastní svolání bylo patrně staršího data, jak ukazuje obrat listu „jakož Vám již vědomo jest o hotovosti zemské". Té se měly České Budějovice s určitostí zúčastnit, přičemž zvláštní důraz se kladl na připravenost jezdeckých oddílů. Vedle této vojenské stránky pisatel v závěru nařizoval, aby město neodkladně zaslalo berni panovníkovi.[14]) Přinejmenším stejně důležitá, ne-li důležitější než vojenská účast (tj. vyzbrojením, zaplacením a vysláním pěších či jezdeckých houfů) byla finanční stránka, jíž se města měla podílet na proponované výpravě, jak o tom svědčí imperativní závěr listu.[15]) Mezitím, patrně koncem května 1490, pokračovaly další přípravy, jež se opět odrážejí v knize počtů města Soběslavi. Někdy mezi 16. květnem a 13. červnem je na 13. místě vydání zapsána položka: „Item od praporce ušití VIII gr."[16])

V těchto chronologických souvislostech je třeba se zmínit o závěrech starší literatury, která v uvedených přípravách viděla v první řadě vojenskou výpravu chystanou panovníkem na polovinu června 1490 na česko-bavorské pomezí s úkolem zamezit údajným sporům a výtržnostem. Pouze povolání do Uher mělo způsobit odklad a poté i zrušení celé této vojenské akce.[17]) Tento názor nelze paušálně zavrhnout, protože některé soudobé zprávy jej do jisté míry potvrzují. Především je to list Buška z Ošelína, hejtmana na západočeském Boru, panu Jindřichovi (Henrichovi) ze Švamberka a na Zvíkově z 23. května 1490, v němž hejtman kromě jiného informoval pana ze Švamberka o sporu vzniklém odehnáním krav Němcům, za což se Němci chtěli mstít, a ptal se, zda má získaný dobytek vrátit.[18]) Druhý list je daleko konkrétnější. Kancléř Českého království Jan ze Šelnberka psal 8. června 1490 rovněž Henrichovi ze Švamberka o své rozmluvě s králem, „poněvadž vy s JMtí na pole táhnúti máte, aby račil ta pomezie vaše opatřili pro ty výtržky, kteréž se z Bavor dějí. I ráčil mi jest JMt takovú odpověď, že ráčí tu lidu něco jiezdných na tom pomezí položiti, a nad to prvé než by JMt z země vytáhl . . ."[19]) Zde se tedy skutečně objevuje úmysl vojenského zabezpečení pomezí země přímo panovníkem.

Nicméně ukazuje sled předcházejících zpráv, svědčících o programové, konkrétní a postupné přípravě tažení za uherskou korunou, spolu s druhou částí citovaného listu z 8. června 1490 („položit tu něco jízdních"), že problematika údajného vojenského tažení směrem k Bavorsku měla pouze momentální, lokální a v daných souvislostech druhořadý

14) Originál v OA České Budějovice, fond Archiv města České Budějovice, nezpracované archiválie; s komentářem otiskl K ö p l (srov. pozn. 2).

15) „A berně od Vás aby byla bez meškánie JMti poslána, to s pilností opatřte beze všech odtahuov."

16) OA Tábor, AMS, sign. IV A 4/1, fol. 78r. Tento zápis se týká vydání purkmistra Petra Slacha, který nastoupil 16. května 1490 (dominica Rogationum). Nové účtovací období začíná v neděli před sv. Vítem (dominica ante Viti), tj. 13. června, nástupem purkmistra Václava z Hor. Znamená to tedy, že výdaj byl uskutečněn nejspíše koncem května nebo na přelomu května a června.

17) Srov. P a l a c k ý, Dějiny V/1, zvl. s. 305. Podle Palackého zastával tento názor i K ö p l, SH 2, 1884, s. 314.

18) AČ 15, Praha 1896, s. 43–44, č. 92 (datace „Ex Bor, dominico die post ascensionem domini, etc. LXXXX"). Z listu vyplývá, že o tomto incidentu byl písemně informován také panovník („I to se já jim odepsal, že sem podal na KMt a potom na VMt, rozkáže-li KMt nebo VMt vrátiti").

19) AČ 15, s. 44, č. 93.

význam. Svědčí o tom navíc směr tažení panovníka a jeho průvodu, o němž máme plastickou představu již ze samého počátku června. V té době bylo též stanoveno místo a datum, kde a kdy se měla shromáždit zemská hotovost doprovázející krále Vladislava do Uher. Petr ze Šternberka poslal 4. června 1490 Vokovi z Rožmberka list, v němž ho informoval, že král potáhne kolem Petrova sídla, hradu Leštna (dnes Líšno, okres Benešov), někdy před sv. Vítem (tj. před 15. červnem) a má u něho nocovat („ležeti bude"). Nejcennější je však sdělení, že páni ani rytíři „již viece o tuto vojnu obsieláni nebudú", pouze města, a shromaždiště hotovosti má být na den sv. Víta (tj. 15. června) „tu u Ústí nad Táborem" (dnešního Sezimova Ústí I). V listu dále Petr žádal Voka o zaslání zvěřiny, bezpochyby pro hostinu na královu počest, a chtěl vědět kde se svými lidmi a panem (Jindřichem) Zajímačem z Kunštátu se může s Vokem při výpravě setkat.[20]) Zde se poprvé objevuje místo srazu zemské hotovosti a současně místo, odkud vyšel průvod Vladislava Jagellonského do Uher – „Ústí nad Táborem", což ostatní následné zprávy potvrzují. Výběr místa logicky zpochybňuje předpoklad o primárnosti králova tažení na česko-bavorské hranice. Ve zmíněném již listě Jana ze Šelnberka Henrichovi ze Švamberka z 8. června 1490 se uvádí, že panovník – z důvodů, jež nám nejsou zcela jasné – odložil termín shromáždění zemské hotovosti, a tím i termín počátku celé výpravy, až na den sv. Jana (Křtitele, tj. 24. června), ale místo srazu, Sezimovo Ústí, zůstalo i nadále v platnosti.[21])

Postup příprav můžeme sledovat v jiném dosud zcela nevyužitém pramenu, v knize počtů města Jindřichova Hradce z let 1487–1537.[22]) Již 8. června 1490 nacházíme v části příjmů tehdejšího jindřichohradeckého purkmistra Mikuláše Šmierara položku: „Item feria III ante Corporis Christi z panské truhly od pánuov na žoldnéře XXXVI sex". Následující položka z 9. června zní: „Item feria IV nazajtří víc od týchž pánuov z městské truhly XLVIII sex. XLIV gr."[23]) Dnem 8. června se v jindřichohradecké knize počtů začínají také v části vydání objevovat první konkrétní položky na výpravu do Uher: „Item feria III ante Corporis Christi

20) AČ 10, s. 55–56, č. 1047.

21) AČ 15, s. 44, č. 93 („král . . . ráčil . . . odložiti vojenského vytaženie až do svatého Jana najprv přieštieho, tak aby na ten den všichni k JMti přitáhli k Oustí blíž Tábora").

22) OA Jindřichův Hradec, fond Archiv města Jindřichova Hradce (AMJH), sign. 271, kniha č. 662, inv. č. 2832. Stručný popis N o v ý, Soupis městských knih, s. 89, k č. 728; detailnější rozbor a zhodnocení V a n i š, SH 16, 1968, s. 69. Některé položky vztahující se k přípravám města na tažení do Uher otiskl již Zikmund W i n t e r, Kulturní obraz českých měst I, Praha 1890, s. 312–313, pozn. 96 (výlohy na pořízení městského praporce aj., s nesprávným vročením k roku 1489). Jindřichův Hradec patřil v té době Jindřichovi (IV.) z Hradce; o jeho diplomatické činnosti v Uhrách ve jménu Vladislava Jagellonského po smrti Matyášově srov. František T e p l ý, Dějiny města Jindřichova Hradce I/2, Jindřichův Hradec 1927, zvl. s. 74 (s chybným údajem, že Jindřich z Hradce byl po Vladislavově odchodu z Čech zvolen za jednoho ze čtyř hejtmanů).

23) OA Jindřichův Hradec, AMJH, sign. 271, pag. 42.

panským rozkázáním Martišovi a Beránkovi s jich rotú na službu jako měli do Uher s panie Miti jíti dedit XXX sex." 9. června pak byla zapsána položka: „Item feria IV nazajtří též panským rozkázáním Martišovi a Beránkovi na žold na dráby aby přijímali dedit XXX sex."[24]) Zde je nastíněn v té době již běžný mechanismus najímání žoldnéřů (drábů) z městské pokladnice, jejichž velitelé (hejtmané), v našem případě Martiš (Martin) a Beránek, byli placenými válečníky; o jejich původu však nelze říci nic bližšího.[25])

Ze dne 9. června 1490 se dochoval další list Jana ze Šelnberka Henrichovi ze Švamberka, v němž Jan opakoval zprávu o odkladu vojenského tažení až na 24. června s opětovným potvrzením místa srazu hotovosti „Ústí blíž Tábora". Začátek listu však navíc obsahuje údaj, který podle mého náhledu má širší platnost. Jan ze Šelnberka totiž sděloval Henrichovi, že jeho nesouhlas s tím, aby jeho lidé měli odvést berni a navíc táhli na vojenskou výpravu, panovník uznal a odložil zaplacení berně „až do sv. Martina najprve příštího", tj. do 11. listopadu 1490.[26]) V souvislosti s dříve citovaným listem podkomořího Albrechta z Leskovic purkmistru a radě města Českých Budějovic z 19. května 1490, v němž se město důrazně upozorňovalo na odeslání berně, je nasnadě otázka, zda se v obou případech jedná o stejnou mimořádnou berni, která byla vypsána právě u příležitosti tažení do Uher a v dosavadní literatuře se v těchto souvislostech neuváděla.[27]) Posléze je 9. června 1490 datován další, v tomto případě zcela neznámý a nevyužitý list Mikuláše mladšího z Hořic a na Pecce, purkrabího Hradeckého kraje, purkmistrovi a radě

[24]) Tamtéž, pag. 43.

[25]) K této problematice srov. Zbyněk M a l ý, Vojenská hotovost města Slaného v době poděbradské, SNM-A 15, 1961, č. 4–5, s. 143–234, zvl. s. 144–145.

[26]) Originál listu SOA Třeboň, fond Vs Orlík (registratura do roku 1784), sign. IV K 38/2, otištěn AČ 15, s. 44–45, č. 94: „I jakož mi píšete, což se nynějšie pomoci dotýče, pokládajíce toho lidí svých obtížnost, by i berni dáti i na vojnu táhnúti měli etc.: věztež, že jest král JMt pán náš také tu věc prvé vážiti ráčil, a JMt se zdá obtiežné i také nesnesitedlné lidem; a protož již JMt, což se lidí vašich pomoci dotýče, toho zprodlenie dává až do sv. Martina najprve příštího" (sv. Martina je 11. listopadu, ale v úvahu by mohl přicházet i svátek přenesení sv. Martina, tj. 4. července).

[27]) Srov. pozn. 2 a 14. Čeněk K l i e r, Bernictví Království českého po válkách husitských do konce věku jagellonského, ČČM 79, 1905, s. 234–237, vztahuje odklad berně v listě z 9. června 1490 na berni čtvrtúroku svatohavelského, svolenou roku 1487 (s. 235–236). Na sněmu v Praze 8. května 1490 slíbili prý shromáždění stavové panovníkovi pomoc při opětném připojení okolních zemí ke koruně české a při získání koruny uherské. Nezbytnou finanční částku však Vladislav získal až půjčkou 24 tisíc dukátů od Viléma z Pernštejna a spokojil se pouze s pomocí válečnou (srov. též pozn. 7). Až po Vladislavově volbě a korunovaci v Uhrách svolili stavové na sněmu v Praze 2. října 1490 k berni půl úroku svatohavelského, která byla zřejmě vybírána jiknavě. Svědčí o tom zápis sněmu konaného v Benešově 6. prosince 1490, aby dlužníci onu berni okamžitě odvedli (s. 237). Oba listy – z 18. května a 9. června 1490 – však podle mého mínění naznačují pravděpodobnou možnost, že vedle okamžité válečné pomoci byla patrně vypsána mimořádná berně na zabezpečení příprav k tažení do Uher, snad již na sněmu 8. května 1490, a že právě k této berni se obě zprávy vztahují, přičemž zvláště druhá přibližuje peripetie jejího vybírání.

města Hradce Králové, v němž se adresátům oznamovalo, že král odvolal původní termín příchodu hotovosti Hradeckého kraje do Ústí blíž Tábora na den sv. Víta (tj. 15. června), a to „pro krátkost času", a jako nový stanovil den sv. Jana Křtitele (tj. 24. června). Mikuláš z Hořic sděloval Hradeckým, že oddíly krajské hotovosti se shromáždí 23. června u Chlumce (tj. Chlumce nad Cidlinou), odkud společně potáhnou k místu určenému králem, tj. k dnešnímu Sezimovu Ústí.[28])

Postup příprav se odráží i v horečné korespondenci nejen mezi panstvem, jejich úřednictvem, zemskými úředníky a královskými městy, ale i mezi těmito městy navzájem. Ojedinělým dochovaným dokladem této skutečnosti je list purkmistra a rady města Tábora adresovaný 11. června 1490 purkmistru a radě města Českých Budějovic, v němž Táborští na nedochovaný písemný dotaz sdělovali, za jakých finančních podmínek najímali žoldnéře – pěší ozbrojence a pavézníky. Pěšímu platili na týden 35 míšeňských grošů, pavézníkovi 50 míšeňských grošů, přičemž vozy nenajímali. S notnou hořkostí pak informovali Budějovické o tom, že plat jde žoldnéřům i v případě jejich uvěznění.[29]) Vedle poddanského Jindřichova Hradce je to další důkaz, jak i královská města, v našem případě Tábor a České Budějovice, zabezpečovala finančně i konkrétní vojenskou stránku celého tažení. I když se ve zmíněném listě nic nepraví o účelu najímání žoldnéřů, je tento účel z celkových souvislostí evidentní. Shodným způsobem postupovala patrně i další královská města.[30])

Vojenské přípravy pokračovaly v té době kvapem i v poddanských městech. Tak je k 12. červnu 1490 v Jindřichově Hradci zapsán výdaj o pobíjení sudů na prach.[31]) Rovněž v knize počtů v Soběslavi se ve vydání po 13. červnu objevují položky za nákup koulí a od opravy

[28]) Originál českého, rokem nedatovaného listu v OA Hradec Králové, listář 5 (HK), neotištěn. Dataci k roku 1490 lze bezpečně stanovit podle souvislostí i odesílatele listu. Srov. přílohu 1.

[29]) Originál českého listu v ANM Praha, sbírka F – 20, České Budějovice (korespondence 1490–1495), kart. 19; otištěn in: AČ 21, Praha 1903, s. 222, č. 118. Srov. opět W i n t e r, Kulturní obraz, s. 307.

[30]) Mohu zde jen zběžně upozornit na další nevyužitý pramen, knihu počtů královského města Kouřimi z let 1484–1500, dnes v OA Kolín, fond Archiv města Kouřimi, sign. A.II.c, nezařazeno. N o v ý, Soupis městských knih, tuto knihu neeviduje; zhodnocení V a n i š, SH 16, 1968, s. 69. Na fol. 114v–117r je řada údajů, které se týkají příprav Kouřimských na vojenské tažení. Položky výdajů jsou datovány zčásti do doby před sv. Vítem (tj. 15. červnem), ale většinou poté, např. výdaje na platy poslům s královým listem (fol. 114–115v), výdaj „Item pro rubeo panno pro sagittariis missis ad exercitu etc. LVIII gr." (fol. 115v), dále položky za výstroj „Item za střmeny (!) a za střmeniště (!) XXII gr." (fol. 115v), řada zmínek se týká „ad banderia" (fol. 115v a 116v) i žoldnéřských oddílů („ad exercitum . . . stipendariorum, fol. 116v) apod.

[31]) OA Jindřichův Hradec, AMJH, sign. 271, pag. 43: „Item sabbato ante sancti Viti Markovi bednáři od pobíjení suduov, jakosme (!) prach přesypovali (!) dedit III gr."

vojenského vozu.[32]) Usilovné přípravy panstva lze doložit na příkladu ze západních Čech. Českým listem ze 12. června 1490 se Jaroslav ze Šternberka obrátil na purkmistra a radu města Chebu se žádostí o zapůjčení dvou trubačů na výpravu královu do pole.[33]) Týž pán odpověděl 15. června 1490 Vokovi z Rožmberka, že mu na jeho žádost půjčí stan k jeho potřebě.[34])

Mezitím se přiblížil další termín svolání zemské hotovosti, a tím i začátek tažení do Uher – svátek Jana Křtitele, den 24. června 1490. Opětovným listem, psaným na králův rozkaz, upomínal podkomoří Českého království purkmistra a radu Českých Budějovic 18. června 1490, aby „podle svolenie vší země" neopomněli vojensky přitáhnout k panovníkovi do Ústí.[35]) Z období, které těsně předcházelo počátku tažení, pochází velmi zajímavý český list nejmenovaného, snad domažlického úředníka panu Henrichovi ze Švamberka, psaný v Domažlicích 21. června 1490. Podstatné pasáže listu se i v tomto případě týkají závěrečné fáze příprav tažení. Pisatel sděloval panu ze Švamberka, že podle jeho písemného i ústního příkazu zajistil, aby vojenský oddíl Chodů, který má adresáta doprovázet při tažení, vytrhl 22. června tak, aby 23. června byli již na Zvíkově. Zcela závěrem, za datační formulí, je obsažena stručná informace o tom, že Domažličtí posílají na tažení jen třicet žoldnéřů (pacholkuov) a tři vozy.[36])

Tím dosáhly přípravy vrcholu, protože na rozdíl od původního termínu byl druhý termín, 24. červen 1490, skutečně dodržen. Podle narativních pramenů vyjel král Vladislav Jagellonský, patrně již s početným doprovodem nejen vlastního dvora, ale snad i s řadou příslušníků panských rodů a pražskými oddíly, 23. června z Prahy směrem na jih.[37]) Trasu

[32]) OA Tábor, AMS, sign. IV A 4/1, fol. 80r, „dominica ante Viti za purgmistra Václava z Hor" (tj. 13. června) vydání „Item za kuole VI gr.", „Item od vojenského (vozu opravení) II gr."

[33]) Originál českého listu (1490 červen 12, Zelená Hora) v OA Cheb, fond 1, kart. 6, A 93; dosud neotištěn.

[34]) AČ 10, s. 56, č. 1048. Také tento list byl vystaven v Zelené Hoře. Ačkoliv se v něm nic nepraví o účelu použití stanu, je z celkových souvislostí zřejmé, že šlo o zápůjčku pro připravovanou výpravu do Uher.

[35]) Originál českého listu v OA České Budějovice, AMČB, nezpracované archiválie. Otiskl in extenso K ö p l, SH 2, 1884, s. 314, č. 2; regest podle tohoto otisku AČ 7, Praha 1887, s. 409, č. 23 (v rejstříku edice je nesprávně uvedeno Ústí nad Labem!), a AČ 21, Praha 1903, s. 222, č. 117.

[36]) AČ 15, s. 45–46, č. 95. Naskýtá se otázka, zda anonymním odesílatelem listu nebyl již zmíněný Bušek z Ošelína, hejtman na Boru (srov. k tomu pozn. 18).

[37]) Ještě 21. června 1490, tedy před svým odjezdem, obnovil král Vladislav novoměstskou radu. Všechny narativní prameny se shodují v termínu králova výjezdu z Prahy (ve středu u vigilií sv. Jana Křtitele). Srov. Staří letopisové čeští, in: Dílo Františka Palackého 2, vyd. Jaroslav Charvát, Praha 1941, s. 210; František Š i m e k – Miloslav K a ň á k (edd.), Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, Praha 1959, s. 303. Dále srov. Václav H á j e k z Libočan, Kronika česká (přetisk), Praha 1818, list CCCLVr; M. Daniel Adam z V e l e s l a v í n a, Kalendář historický, Praha 1590, s. 344; Jan Frant. B e c k o v s k ý, Poselkyně starých příběhů českých I, Praha 1700, s. 964 (ten uvádí zajímavou fabulační podrobnost, že král měl s sebou vojska na

králova pochodu můžeme nyní přesně rekonstruovat na základě zmínek některých již citovaných listů, itineráře králem vydaných listů a starších analogií. Podle listu Petra ze Šternberka ze 4. června 1490 můžeme snad oprávněně soudit, že král a jeho doprovod strávili noc z 23. na 24. června někde v blízkosti tehdejšího hradu Leštna, panovník s určitostí přímo na tomto hradě.[38]) Snad již 24. června, nejpozději někdy během 25. června dorazil král Vladislav do Tábora, protože tímto dnem je datován jeho německý list zavřený – misiv, adresovaný římskému císaři Fridrichovi III.[39]) Vladislav v něm sděloval císaři svůj úmysl táhnout osobně se svým vojskem a ve svém zájmu k uherským hranicím, a to přes rakouské území. Žádal Fridricha III. o povolení průchodu s ujištěním, že jeho oddíly neučiní žádné násilí proti domácímu obyvatelstvu.[40]) Panovník tedy dorazil do Tábora po staré obchodní trase, zemské stezce cmuntské (gmündské), která až do Tábora byla totožná se stezkou vitorazskou (českou).[41]) Ubíral se z Prahy stejnou cestou, byť mnohokrát rychleji, jako zhruba před padesáti lety král Albrecht II. Habsburský, který táhl v srpnu 1438 proti Táboru a spojeným česko-polským vojskům.[42])

Povšimněme si však v této souvislosti Vladislavova itineráře, jak ho pro tuto dobu uspořádal F. Palacký. Ten totiž nic nevěděl o králově pobytu na Táboře ani o srazu zemské hotovosti na místě dnešního Sezimova Ústí, jak to po Köplových edicích v případě Ústí již správně uvedl V. V. Tomek.[43]) Palacký udával 23. červen jako den od-

deset tisíc mužů, „ti pak všickni v pancířích a v železné zbroji oblečeni byli a černí vojáci slouli . . .."). Méně konkrétní je tzv. Mikšovicova Kronika lounská (Chronica civitatis Launensis in Boemia auctore Paulo Mikssowicz servo consulari), kterou na pokračování ne zcela kriticky vydal Mat. K o v á ř, Pavel Mikšovic a jeho kronika lounská, Sborník Historického kroužku (SHK) 1, 1900, s. 118–125, a řada pokračování až do roč. 16, 1915. Zpráva k roku 1490 stojí poměrně neústrojně na samém počátku kroniky (s. 121), jejíž těžiště je zcela v 16.–17. století, a zní: „Léta Božího 1490 p ř i sv. Janu Křtiteli, když nejjasnější kníže a pán, Vladislav, král český, jel jest se vší mocí z Království českého velmi silně s panstvem, rytířstvem a se všemi městy do Uher přijímat království . . ." Neříká se tedy výslovně, zda je míněn panovníkův odjezd z Prahy nebo z Tábora, případně ze Sezimova Ústí.

[38]) Srov. pozn. 20.

[39]) Originál německého listu Vladislava Jagellonského z 25. června 1490, dosud pro dějiny Tábora nepovšimnutého, je dnes uložen v Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum Innsbruck, Urkunde Nr. 489. Děkuji dr. Wolfgangu Köglerovi a prof. dr. Johannu Rainerovi z Innsbrucku za zprostředkování xerokopie tohoto listu. S chybnou datací otiskl in extenso S c h ö n a c h, MVGDB 50, 1912, s. 306–307. Základní studií k diplomatice a kanceláři Vladislava Jagellonského je dosud M a c e k, SAP II/1, 1952, s. 45–122 (srov. pozn. 4).

[40]) Datační formule listu zní: „Geben in unser stat zum Tabor am freitag nach Johannis bapt. unsers reichs ym newzehenden iaren."

[41]) Srov. J. K. H r a š e, Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách, 2. vyd., Nové Město nad Metují 1885, s. 41–42 (stezka gmündská), s. 44–45 (stezka vitorazská, též česká) a mapa zemských stezek za titulní stranou.

[42]) Albrecht vyjel z Prahy 3. srpna a teprve 11. srpna 1438 se přiblížil k Táboru. Podrobný itinerář jeho tažení včetně rozboru celkové situace podal Rudolf U r b á n e k, Věk poděbradský I (České dějiny III/1), Praha 1915, s. 354–356 a pozn. 1.

[43]) P a l a c k ý, Dějiny V/1, s. 305; T o m e k, Dějepis města Prahy X, s. 101 (uvádí Ústí blíž Tábora).

chodu panovníka z Prahy a pak až uvedl 28. červen, kdy je datován Vladislavův list na poli u Kamýka.[44]) Je zřejmé, že Palacký ztotožňoval toto místo s Kamýkem nad Vltavou ve středních Čechách, čili poměrně nedaleko Prahy. Dalším místem Vladislavova itineráře je rakouský Waidhofen (v českých pramenech zvaný též Bejdov či Býdov), kde byl 3. července vydán další list českého krále.[45]) Jestliže jsem v první části této studie silně zpochybnil, ne-li vyvrátil možnost, že král se svým vojskem táhl k česko-bavorskému pomezí, aby zde nastolil klid, a víme-li nyní bezpečně o místě a datu panovníkova pobytu v Táboře a blízkém Ústí, je nutné středočeský Kamýk z dalších úvah vyloučit.[46]) Již při letmém pohledu na mapu a s přihlédnutím k poměrně krátkému časovému úseku mezi datacemi listů v Táboře a u Kamýka je jasné, že král a jeho průvod směřovali k česko-rakouské hranici a dále do Rakouska. Je pravděpodobnější, že směr dalšího pochodu byl dán spíše stezkou gmündskou než vitorazskou, i když ani tu nelze z úvah vyloučit. Spíše se nabízí směr na Jindřichův Hradec, Stráž nad Nežárkou a snad i rakouský Gmünd. V každém případě vylučuje tato úvaha lokalitu Kamýk z rámce Čech a umisťuje ji do Rakouska, do blízkosti města Waidhofenu. Jedinou lokalitou v této části Rakouska, kterou je možné s datací králova listu ztotožnit, je dnešní Heidenreichstein v blízkosti česko-rakouských hranic. Oporou pro toto tvrzení jsou české názvy z 15. století pro uvedené místo – Kamýk, Kamejk apod.[47])

Po objasnění a upřesnění pochodu krále Vladislava z Tábora směrem do Rakouska se vraťme opět na Táborsko. Z mnoha předcházejících informací jasně vyplývá, že se zemská hotovost skutečně sešla na den sv. Jana Křtitele, 24. června 1490, v Ústí u Tábora (dnešním Sezimově Ústí I). Panovník, jak svědčí jeho citovaný list z 25. června 1490, se spolu s nejvýznamnějšími osobnostmi svého doprovodu ubytoval v Táboře. Zemská hotovost – oddíly královských měst, panstva, poddanských měst i nižší šlechty – se na místo určení scházela různými způsoby. Část šlechty a patrně i některá královská města v čele s Pražany táhla s panovníkem již z Prahy, další část feudálů se k průvodu připojovala asi během královy cesty do Tábora (zřejmě případ Petra ze Šternberka). Hotovosti některých krajů (podle našich znalostí Hradeckého kraje, snad i Kouřimského) se shromažďovaly na předem stanoveném místě v rámci kraje, odkud pak táhly do Ústí u Tábora. U jiných šlechticů předpokládáme, že se jejich doprovodné houfy i ze vzdálenějších panství scházely na stanovených místech, zpravidla ve významném sídle šlechtice, odkud dále mířily do Ústí (např. západočeští Chodové táhli na Zvíkov k Henrichovi ze Švamberka). Další královská města (např.

[44]) P a l a c k ý, Dějiny V/1, s. 305.

[45]) Tamtéž, s. 305, bohužel bez jakékoliv citace pramene.

[46]) Z Tábora, kde pobýval 25. června, by panovník musel táhnout zpět směrem severozápadním (tedy vlastně zpátky ku Praze), aby 28. června 1490 mohl vydat svůj list v Kamýku nad Vltavou!

[47]) Opis německého listu (srov. níže) z 28. června 1490 udává místo vystavení „Geben Im feld zu Kameyk". K identifikaci srov. Mappa historica Regni Bohemiae, navrženou roku 1847 Františkem Palackým a doplněnou roku 1874 Josefem Kalouskem (přetisk Praha 1976), kde Kamýk = Heidenreichstein. K soudobým českým názvům této rakouské lokality jako Kamýk srov. AČ 8, Praha 1888, s. 122–123, č. 635 („z Kamayku", doklad z 28. února 1474); s. 130, č. 650 („na Kamajk vzali", z 3. dubna 1474); s. 133–134, č. 657 („z Kamajku", „na Kamayk", z 3. dubna 1474); dále AČ 9, Praha 1889, s. 171–172, č. 815 („na Kamejku ani na Cmundu", z 19. září 1476); s. 177–178, č. 827 („z Kamejku", z 31. října 1476), a možno pokračovat i dále.

České Budějovice, snad i Domažlice) posílala na písemný příkaz své oddíly přímo do Ústí, podobně asi jako ostatní feudálové. O případném připojení zbytků sil na trase mezi Ústím u Tábora a rakouskými hranicemi nelze nic bližšího říci.

U místa srazu hotovosti – Sezimova Ústí – je ještě nutné se trochu zastavit, ačkoliv nadhozená otázka má spíše regionální význam. Ze všech uváděných listů bezpečně vyplývá, že ono Ústí „blíž Tábora" (či „nad Táborem") může být pouze Sezimovo Ústí. Víme-li však, že toto město zaniklo v březnu 1420 v souvislosti se vznikem husitského Tábora, jsou údaje listů o to pozoruhodnější (a svým způsobem i záhadnější), že sedmdesát let po zániku Ústí se ani v jedné písemnosti nespojuje tato lokalita s přívlastkem „zaniklá", „pustá" aj. Naopak kontext zpráv jako by naznačoval, že jde o místo živé, všem v království dostatečně známé. V souvislosti s tím se nabízí dosti smělá otázka, zda přes imperativní tvrzení jiných diplomatických pramenů 15. a počátku 16. století o „neexistenci" Ústí od roku 1420 je možné, že v těchto místech přetrvávalo, případně živořilo malé osídlení, snad i periodického rázu, jak se tento názor výjimečně objevoval ve starší, zvláště regionální literatuře.[48]) Stručná mluva listů z roku 1490 ve srovnání s odlišnými údaji městských knih a úročních rejstříků z druhé poloviny 15. a počátku 16.

[48]) Veškerá dosavadní literatura k dějinám Sezimova Ústí neví vůbec nic o vztahu Ústí k tažení Vladislava Jagellonského do Uher roku 1490. Srov. poslední syntetizující studii Romana C i k h a r t a, Minulost Sezimova Ústí, JSH 20, 1951, s. 7–14, 87–93 a 128–133, kde i přehled starší literatury. K problematice stavu Ústí po vzniku Tábora roku 1420 naposledy František Š m a h e l, Základy města: Tábor 1432–1452, HT 5, 1982, s. 7–134, zvl. s. 32 a 59, kde je soupis další, i mladší literatury a pramenné citace. Zápisy nejstarší dochované táborské městské knihy, které vydal poměrně v úplnosti Josef Š v e h l a, Ohlasy z Ústí Sezimova v nejstarší gruntovní knize táborské z r. 1432–1450, JSH 1, 1928, s. 80–84 a 120–124, uvádějí zahrady, luční a orná jitra, dvory, městiště a mlýniště, případně i pozůstatky některých významných staveb bývalého Ústí, např. mosty, špitál, příkopy aj. Na samotném počátku 16. století máme podle výběrčích rejstříků z let 1502–1503 dokázanou existenci celkem 41 dvorů (dvorové ústští) v obvodu bývalého Sezimova Ústí. Srov. František A. S l a v í k, Panství táborské a bývalé poměry jeho poddaných, Tábor 1884, s. 50. Určité nejasnosti do uvedeného stavu vnesl nález opisu české listiny pro dominikánský klášter v Sezimově Ústí z roku 1434 v kopiáři dominikánského kláštera v Písku z poloviny 17. století (otiskl in extenso J. V. Š i m á k, Listina Petra ze Dvorce kláštera v Ústí Sezimově z roku 1434, JSH 4, 1931, s. 34–36). I když editor sám toto datum brzy poté odmítl jako omyl vzniklý nesprávným opisem a list antedatoval k tomu 1404 (J. V. Š i m á k, Na vysvětlenou, JSH 4, 1931, s. 72, již předtím t ý ž, Bylo město Hradiště nad Lužnicí ve XIII. stol. či nebylo?, ČČH 36, 1930, zvl. s. 362, pozn. 1), uváděl již před ním např. Zikmund Winter, Život církevní v Čechách 2, Praha 1896, s. 696, že roku 1434 byli „převor a bratři v Ústí nad Lužnicí, ale nevíme, pevně-li a dlouho-li tu pobyli". Myšlenku dále rozvedl Josef Š v e h l a, Bylo město Hradiště nad Lužnicí ve XIII. stol. či nebylo?, JSH 2, 1929, zvl. s. 71, když psal, „že ústští dominikáni . . . byli nalezeni v klášteře ještě za 13 roků po jeho zničení". O časově omezené existenci dominikánského kláštera, opět založené na údajné dataci listiny k roku 1434, uvažoval Josef Š v e h l a, Několik vzpomínek na dominikánský klášter v Ústí Sezimově, JSH 3, 1930, s. 6, navíc s domněnkou, že řeholníci zde našli útulek v nějaké dochované části jinak devastovaného kláštera. To vše vyvrátil Š i m á k, ČČH 36, 1930, s. 362, pozn. 1.

století nedává mnoho příležitostí k jednoznačnému řešení této otázky, i když bude asi nutno poněkud oslabit mnohdy apriorní tvrzení o opuštění a likvidaci Sezimova Ústí v roce 1420.

Mohu zde nastínit ještě jednu, snad epizodní, nicméně podnětnou okolnost související se srazem zemské hotovosti v Ústí u Tábora 24. června 1490, ačkoliv se vlastní řešení problému pohybuje spíše ve sféře archeologického a vojenskohistorického výzkumu. V minulosti byl v místech zaniklého Sezimova Ústí nalezen jednostranný meč se záštitou a náběhem na koš, který je v současné době ve sbírkách Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře.[49]) V dosud základní syntetické práci o zbraních doby předhusitské a husitské je tato zbraň uvedena jako kord s dlouhou, úzkou čepelí, přičemž byla zdůrazněna její poměrně přesná datovatelnost, daná zánikem Ústí v březnu 1420; autor však marginálně nevyloučil ani možnost druhotného uložení.[50]) Naposledy však Jan Durdík datoval tuto zbraň až do 16. století, s poukazem na skutečnost, že trosky Sezimova Ústí mohly ještě v té době poskytovat úkryt různým ozbrojencům.[51]) Nyní, když bezpečně víme, že Sezimovo Ústí na několik dní v červnu 1490 ožilo několika tisíci lidmi z ozbrojených kontingentů zemské hotovosti, je možné a snad pravděpodobné, že se ztráta meče v těchto místech stala právě za této situace.[52])

Měli jsme již možnost naznačit další směr králova pochodu z Tábora do nitra Rakouska. Víme, že 28. června 1490 byl Vladislav v Heidenreichsteinu (Kamýku), v němž je datován německý uzavřený list, misiv, adresovaný purkmistru a radě města Zhořelce. Král v něm nařídil Zhořeleckým, aby ve sporech o vaření a rozvoz piva, k nimž došlo mezi rytíři zhořeleckého městského obvodu, městy Zhořelcem a Žitavou, nepodnikali nic proti starým právům a zvykům Žitavských a aby celý tento spor řešili smírně a podle práva, nikoliv násilím.[53]) Panovník se na tomto místě asi zdržel nebo táhl velmi pomalu, protože 3. července 1490 zaslal z pole u Waidhofenu (Bejdova), což je jen asi 13 km vzdušnou čarou na jihovýchod od Heidenreichsteinu, opět uzavřený list německého znění purkmistru a radě města Zhořelce. Obsah listu se týká soudu

[49]) MHRH Tábor, inv. č. 2085. Meč je vystaven v 1. sále muzejní expozice Husité. Stručný popis a vyobrazení naposledy Miloš Drda, Soubor nálezů ze Sezimova Ústí, HT 1, 1978, s. 16 a tab. VIII, obr. 1.

[50]) Eduard Wagner – Zoroslava Drobná – Jan Durdík, Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské, Praha 1956, s. 69, pozn. 10 a 11.

[51]) Stanovisko Jana Durdíka uvedl Drda, HT 1, 1978, s. 16, pozn. 62.

[52]) Početnost králova průvodu stanovil F. Palacký podle zahraničních pramenů na deset tisíc jezdců a pět tisíc pěších; tento údaj se ovšem vztahuje na konec července, kdy se Vladislav sešel u slovenské Šintavy se zástupci Uherského království. Podobně Beckovský, Poselkyně, s. 964, uvedl, že král měl s sebou vojska na deset tisíc mužů. Uvážíme-li, že jádro králova doprovodu tvořily houfy shromážděné v Ústí, pak odhad pobytu několika tisíc lidí na tomto místě zhruba od 23. června (kdy se hotovost patrně začala postupně scházet) do 25. nebo 26. června 1490 (kdy panovník a jeho průvod zřejmě odešli z Tábora, případně z Ústí) není tak přehnaný.

[53]) ANM Praha, Muzejní diplomatář, opisy z roku 1490. Tento novodobý přepis byl pořízen ze soudobého kopiáře, který F. Palacký nazval Oberlausitzer Urkundenbuch; v 19. století byl ve sbírkách Hornolužické společnosti nauk ve Zhořelci. Protože základní ediční podnik k dějinám středověké Horní Lužice pokročil zatím jen k roku 1463 (srov. R. Jecht, ed., Codex diplomaticus Lusatiae superioris VI/1, 1458–1463, Görlitz 1931), otiskuji tento list in extenso v příloze 2 podle opisu v ANM.

v Radměřicích, přičemž Vladislav sliboval Zhořeleckým svou ochranu a přízeň.[54]) O další trase králova průvodu na jeho cestě z Horních do Dolních Rakous se mi nepodařilo získat bližší zprávy. Až z 16. července 1490 je dochován další, tentokrát český uzavřený list z pole u Angern, adresovaný purkmistru a radě města Bratislavy, které král žádal, aby Havlovi a Schneidrovi, jeho služebníkům, umožnili nakoupit ve městě různé zásoby pro potřeby vojska.[55]) Již 18. července 1490 zaslal Vladislav bratislavskému purkmistru a radě list z pole u Malacek s informací o své volbě uherským králem.[56]) Další tři v originálech dochované české listy ukazují, že po své volbě přebýval král Vladislav ve dnech 20. a 21. července1490 v blízkosti Bratislavy,[57]) na počátku dalšího měsíce (konkrétně 3. srpna 1490) u Šintavy.[58])

Třebaže byl král Vladislav se svým početným doprovodem již 28. června 1490 na rakouském území, setkáváme se v českých pramenech i z následujících dnů s četnými svědectvími týkajícími se králova tažení. V knize počtů města Jindřichova Hradce byla koncem června a během července 1490 zapsána řada položek na vydání, které můžeme zčásti interpretovat jako dodatečné zápisy za vydání učiněná ještě před panovníkovým odchodem z Čech, ale spíše jsou to ukázky další, plynule pokračující pomoci města panovníkovým záměrům a doklady péče, kterou Jindřichův Hradec poskytoval svým kontingentům pochodujícím v té

[54]) Tamtéž, původně Oberlausitzer Urkundenbuch, n. 1404aa. Srov. přílohu 3.

[55]) Originál listu uložen v AM Bratislava. Regest uveřejnili D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabušťay, N. Merglová, Archiv města Bratislavy. Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písemností. Praha 1956, s. 531, č. 3908. List in extenso naposledy otiskl Václav Chaloupecký, Středověké listy ze Slovenska, in: Slovenský archiv 1, Bratislava-Praha 1937, s. 160, č. 194.

[56]) Slovenský regest německého listu z AM Bratislava podává Inventár stredovekých listín, s. 531, č. 3909. Itinerář králova pochodu od 28. června do 16. července 1490 zpracoval Palacký, Dějiny V/1, s. 305–306 (s nesrovnalostí v případě Kamýka). Ve všech chronologických příručkách je volba Vladislava Jagellonského uherským králem datována 15. července 1490, vlastní korunovace pak 21. září 1490. Srov. Gustav Friedrich, Rukověť křesťanské chronologie, Praha 1934, s. 268. Při tažení Rakouskem měly Vladislavovy oddíly asi podstatné ztráty. Udává to zpráva Daniela Adama z Veleslavína v Kalendáři historickém (srov. pozn. 37): „. . . mnoho tam lidu českého zemřelo od červené nemoci, kteráž na ně přišla z nezralého ovoce, jež oni hned jakž do Rakous přijeli lakotně česali a zmetali se co skot." K počtu doprovodných houfů srov. pozn. 52.

[57]) Originál českého listu z 20. července 1490, dán na poli u Prešpurka, SOA Brno, fond G 2, 662/72, dosud neotištěn. Originál českého listu z 21. července 1490, dán na poli u Prešpurka, Archiv města Brna (AMB), sbírka listin, mandátů a listů (SLMAL), č. 780, dosud neotištěn.

[58]) Originál českého listu z 3. srpna 1490, dán u Šintavy (Ssintavy), AMB, SLMAL, č. 781, dosud neotištěn. U všech tří uvedených listů je zajímavá část jejich datační formule. Vzápětí po volbě za uherského panovníka (k tomu s řadou podrobností Palacký, Dějiny V/1, s. 304, 306–307 a pozn. 270) se ve Vladislavových listech píše „království našich uherského léta prvního a českého devatenáctého" (AMB, SLMAL, č. 781, v podstatě shodně u ostatních), což někdy svádí k dataci do roku 1491. K tomu Macek, SAP II/1, s. 77–80, zvl. s. 79.

době rakouskými zeměmi do Uher. Dnem 29. června je datována položka výdajů jindřichohradeckým formanům, kteří patrně jeli s královským průvodem.[59]) Pod stejným datem byly do knihy počtů zapsány ještě tři další položky, které se bezprostředně týkaly výpravy do Uher.[60]) I za červenec 1490 se v knize počtů objevuje řada výdajů svědčících o tom, že ani po volbě Vladislava uherským králem neustal styk města prostřednictvím poslů se vzdálenými vojenskými oddíly v Uhrách, průběžně dotovanými z městské pokladnice.[61]) Ze srpna 1490 se dochovala jediná, nicméně významná zpráva, z níž vyplývá, že počátkem měsíce hostili představitelé města Petra z Rožmberka, který se vracel z Uher přes Jindřichův Hradec na Krumlov.[62])

V historické literatuře se traktuje názor, že král Vladislav při svém odchodu z Čech, tj. někdy po 24. červnu 1490, ustanovil čtyři hejtmany, dva z příslušníků panstva a dva z rytířů. Z pánů to vedle Jana Jence z Janovic měl být Vok z Rožmberka,[63]) jenž se snad nechal zastupovat během svého pobytu v Uhrách svým bratrem Petrem.[64]) Zápis v knize počtů města Jindřichova Hradce však dokazuje, že v Uhrách pobýval i Petr z Rožmberka, i když je těžko říci, zda jel od počátku s králem nebo se v Uhrách zdržoval později, snad jen v období volby.[65])

---

[59]) OA Jindřichův Hradec, AMJH, sign. 271, pag. 43: „Item feria III sanctorum Petri et Pauli tiemto formanuóm pořádpsaným ⟨!⟩ jako se panie milosti vedle královské milosti do Uher jezdili – Petrovi, Černému Jankovi, Rojkrovi, Řehořovi, Šimkovi, Franclovi, Zyglovi každému po VIII sex. ⟨!⟩ i s prvním což zavdal všeho dedit LVI sex." ⟨!⟩ Je možné, že to jsou formani, kteří doprovázeli vojsko na rakouské území, odkud se vrátili.

[60]) OA Jindřichův Hradec, AMJH, sign. 271, pag. 43: „Item zamečníkovi za cvočky k praporci dedit VII d... Item Martišovi a Beránkovi na dráby druhého závdavku, když sú měli na pole vytrnuti, dedit XLV funtuov . . . Item od praporce nesení tomu u Martiše a Beránka XL gr."

[61]) „Item feria III ante Marie Magdalene ⟨20. července⟩ Šneklovi na stravu jako páni poněm ⟨!⟩ peníze poslali pěším do Uher do vojsky dedit II sex... Item Prymsovu koni za puol čtvrti ovsa jako měl Šnekl jeti na něm VII d... Item panským rozkázáním po Šneklovi sedmi formanuom do vojsky dedit XIII sex. (k tomu srov. pozn. 59). Se záležitostmi uherského tažení je snad spojena i položka vydání: „Item od majestátu do listu hamfeštu ⟨!⟩ královského maléřovi dedit II funty."

[62]) „Item počtu panu Petrovi Rozumberskému jako jel z Uher do Krumlova za malvazie a za víno ode panuov konšel dedit XXXI gr. a III d." (pag. 43, k datu kolem 4. srpna 1490).

[63]) O volbě Voka z Rožmberka za jednoho z hejtmanů hovoří jednoznačně narativní pramen podstatně mladšího data (Rožmberské kroniky krátký a sumovní výtah sepsaný 1609 od Václava Březana, ČČM 2, 1828, sv. 4, s. 71); stejné líčení je i v německém znění kroniky (srov. Matthäus Klimesch, Norbert Heermann's Rosenberg'sche Chronik, Prag 1897, s. 164). Oba prameny též souhlasně mluví o Vokově účasti na králově korunovací v Uhrách „s nemalým počtem koní a služebníků" (Rožmberské kroniky, s. 70; Klimesch, s. 164–165). Snad se tím rozumí nejen Vokova účast na vlastní korunovaci, ale během celého uherského tažení.

[64]) Palacký, Dějiny V/1, s. 313, uvádí, že Vladislav jmenoval „odcházeje z Čech" Petra z Rožmberka jedním z hejtmanů („namístě staršího jeho bratra Voka, často churavého"). Klimesch, Norbert Heermann's, s. 165, pozn. 51, koriguje Palackého údaj v tom smyslu, že Petr zastupoval svého bratra jako hejtman v Čechách pouze během Vokova pobytu v Uhrách, kde se účastnil královy korunovace.

[65]) Údaj knihy počtů Jindřichova Hradce dokazuje, že v Uhrách patrně pobývali oba bratři. Vok z Rožmberka osobně zastával funkci zemského hejtmana poprvé až na zemském sněmu v Benešově 7. prosince 1490 (srov. AČ 5, Praha 1862, s. 436–438, č. 39).

Měsícem září 1490 položky v jindřichohradecké knize počtů na královo tažení do Uher a jeho korunovaci vrcholí, ale současně i končí. Ani v těchto případech nelze vždy jednoznačně rozhodnout, zda byla zapsána dodatečná vyúčtování za výdaje uskutečněné již v předešlých měsících nebo zda položky měly aktuální vztah ke korunovaci provedené v září.[66]) Pro druhou eventualitu svědčí vyúčtování přímo luxusních záležitostí, v našem případě výdajů za součásti k praporci (výroba hrotu, ratiště a vlastní šití) a zvláště na nákup modrého plátna k růžím a malování sedmi vozů růžemi vpředu i vzadu.[67]) Můžeme se oprávněně domnívat, že všechny vyúčtované záležitosti luxusního a zjevně reprezentativního charakteru měly sloužit během korunovace českého krále v Uhrách jako důkaz bohatství a moci pánů z Hradce a jejich sídelního města.

K počátku tažení krále Vladislava do Uher se vztahuje ještě jeden poznatek obecné platnosti, spadající do problematiky vojenské organizace. V souvislosti se zprávou o tomto tažení zachoval Pavel Mikšovic ve své kronice unikátní informaci o tom, jakým způsobem panovník „jeda do Uher sešikoval" královská města v určitý hierarchický pořádek, který podle autora měl být zachován i v budoucnosti.[68]) Je známo, že Pavel Mikšovic není ve svých údajích vždy dost konkrétní.[69]) Kde tedy panovník sešikoval kontingenty královských měst, kde vznikl tento řád, který byl kodifikován zápisem i do pramenů úřední povahy, ačkoliv jeho globální základ dochoval jen pramen narativní? Poměrně přesnou odpověď dává řada citovaných listů z června 1490. Víme, že sraz všech

---

[66]) Bylo to, jak známo, 21. září 1490.

[67]) OA Jindřichův Hradec, AMJH, sign. 271, pag. 43: „Item ten den ⟨feria II post sancti Egidii, tj. 2. září⟩ Petrovi kováři za hrot k dřevu praporci dedit III gr... Item sabbato post s. Crucis ⟨18. září⟩ za VII½ lokte tafatu per XXIIII gr. loket a za IIII½ lokte plátna modrého k ruožím a za tkaničky všeho dedit III½ sex... Item ten den maléřovi k praporci za dřevo dedit XX gr. a na sedm vozuov ješto ruože maloval s předu i s zadu ⟨!⟩ na vuoz od jedné po VII d. a od šití praporce II gr." Tafat (resp. taffat) je označení látky, taftu; srov. Jaromír Bělič a kol., Malý staročeský slovník, Praha 1978, s. 506.

[68]) Srov. Kovář, Pavel Mikšovic, s. 121. Pravou stranu průvodu mělo tvořit celkem dvanáct královských měst, počínaje Starým Městem pražským a konče Plzní na dvanáctém místě; uzavírku na této straně tvořila právě města Tábor a Písek. Na levé straně mělo být jedenáct měst od prvního Hradce (Králové) až po Ústí (nad Labem), uzavírku tvořily Vodňany, Most a Sušice. Celkem bylo v průvodu zastoupeno 28 královských měst. Poprvé použil této zprávy, pokud je mi známo, August Sedláček, Děje města Čáslavě, Praha 1874, s. 96, podle rkp. nyní v SK ČSR, sign. I A 5, Historia regiae urbis Launae ab anno 1517 (usque ad a. 1631) combinata et conscripta opera Joannis Floriani Hammerschmid (popis Josef Truhlář, Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in c. r. bibliotheca publica . . . asservantur I, Pragae 1905, s. 3, č. 6). Je to patrně mladší opis (doplněný?) kroniky Pavla Mikšovice (srov. pozn. 37), jejíž editor Mat. Kovář použil za základ vydání novodobý opis rukopisu uloženého původně v hrabčím archivu duchcovském (sign. 48. III. 18); srov. SHK 1, 1900, s. 118. Od Augusta Sedláčka přebíraly údaj další monografie dějin českých královských měst, např. Václav Mostecký, Dějiny bývalého královského města Vodňan I, Praha 1940, s. 120. Podle edice M. Kováře cituje pramen např. Jindřich Vančura, Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1, Klatovy 1927, s. 259.

[69]) Srov. pozn. 37 a pozn. 68.

královských měst, případně jejich pomocných a vojenských oddílů, byl v Sezimově Ústí. Nemohlo to být v Praze, protože o mnoha městech víme, že mířila do Ústí samostatně, mnohdy na základě písemného příkazu (např. České Budějovice, Hradec Králové, patrně i Kouřim a Domažlice). Sezimovo Ústí se stalo místem, kde byla česká královská města zřejmě poprvé uspořádána do uvedeného pořádku.

Skutečnost, že zmíněný „vojenský pořádek" královských měst nevznikl ve fantazii kronikářů, ale že existoval i jeho zápis v úřední podobě, potvrzuje dodatečně opis listu dochovaný v městské knize plzeňské ze 17. prosince 1521;[70]) poprvé upozornil na tento doklad skoro před sto dvaceti lety A. Kraft.[71]) Je to opis listu purkmistra a rady města Prahy adresovaného purkmistru a radě města Plzně ve věci sporu mezi Plzeňskými a Klatovskými o místo ve vojenském průvodu (tažení) královských měst.[72]) Pražané sdělovali, že tento pořádek byl ustanoven v době, „pro kterú jsme v jeho KMsti pána našeho osoby a toho království uherského bezpečenstvie lid vojenský do koruny uherské byli vyslali". Protože se však stala chyba písaře, který „ten řád vojenský z registr našich obecních vojenských vypisoval", Pražané „pro futuro" vyhlásili, že „za slavné paměti krále Vladislava JMsti . . ., když na korunovanie království uherského z této země české s lidem velikým a znamenitým jeti ráčil, stalo se jest zřízení skrze Královu milost mezi všemi městy, kto kde a na kterém miestě polem vojensky tahnúti, klásti a postaviti se má". V závěru listu je určeno postavení plzeňských kontingentů tak, že po Litoměřických mají táhnout žatecké oddíly, po nich Plzeňští, poté klatovské houfce a dále následující města. Tento pořádek, jak pražský list připomínal, měl mít platnost i pro budoucnost.

Srovnáme-li údaje tohoto listu a Mikšovicovy kroniky, zjistíme již v samotném postavení měst značné rozdíly. Pavel Mikšovic píše, že na pravé straně měly táhnout jako třetí v pořadí Litoměřice, po nich Žatec, dále Louny, Klatovy, Slaný a až na posledním, dvanáctém místě této řady Plzeň. List Pražanů klade naopak Plzeň do popředí, hned za Žatec a namísto Loun, ještě před Klatovy. I když srovnání obou pramenů vykazuje nesrovnatelnosti, nelze Mikšovicův údaj zcela zpochybnit, protože – jak to dokazuje i pražský list Plzeňským – je jeho jádro věrohodné. Oba prameny se rovněž shodují ve stanovení vzniku tohoto pořádku královských měst (či snad vojenského řádu) a souhlasně datují tento vznik k počátku výpravy krále Vladislava Jagellonského do Uher roku 1490. Tento pořádek jako součást vojenského řádu panovníka byl pak písemně zachycen v příslušných pražských městských knihách, zde označených jako obecní registra vojenská.[73]) Na základě obou svědectví nelze pochybovat o tom, že tzv. Vladislavovo zřízení měst královských skutečně vzniklo při koncentraci vojenských oddílů českých královských měst v Sezimově Ústí kolem 24.–25. června 1490.

Jak je možné shrnout dosavadní výklad? Vedle poznatků regionálního charakteru jsou neméně důležité některé skutečnosti širšího dosahu. Kombinací různých diplomatických pramenů (listů, knih počtů aj.) s prameny narativními jsme mohli přiblížit bouřlivý kvas, jímž Čechy provázely během května až června 1490, s pokračováním až do září 1490, kdy byl král Vladislav korunován za uherského panovníka. Záměrně jsme omezili studium celé problematiky z obecnějšího hlediska, např. soudobých uherských a rakouských zdrojů, aby co nejvíce vynikla aktivita českého, zvláště pak jihočeského prostředí. V tematickém a chronologickém řazení je tak možné vyvodit tyto poznatky:

1. Zahájení vlastních konkrétních příprav tažení krále Vladislava do Uher lze stanovit na počátek května 1490. Příprav se bez rozdílu účastnili panovník a jeho dvůr, nejvyšší zemští, případně i dvorští úředníci, ostatní vysocí feudálové, všechna královská města a patrně i řada poddanských měst. Nepoměrně méně zpráv se dochovalo o účasti nižší šlechty, která se zřejmě ve valné míře ztrácela v doprovodech příslušníků panstva, nebo v některých případech její představitelé zastávali funkce hejtmanů žoldnéřských oddílů z měst. Žádné informace nemáme z církevního prostředí, což v dané situaci a době nijak nepřekvapuje. Vedle šlechty leželo hlavní břímě příprav na městech.

2. Právě města zajišťovala královo tažení po stránce finanční, vojenské a materiálové (zásobování). Vedle vlastních vojenských, zpravidla již žoldnéřských pěších (ze specializovaných houfů víme o přítomnosti pavézníků) a jízdních měly nemenší význam oddíly doprovodné, zvláště vozatajstvo prostřednictvím zpravidla najatých formanů.

---

[70]) Opis listu s nesprávným datem 18. prosince 1521 (feria III ante Thome apostoli, tj. úterý před sv. Tomášem, 17. prosince) pořídil Josef Strnad jako přílohu edice M. Šimona Plachého z Třebnice, Paměti plzeňské, Plzeň 1883, s. 226–227, č. II, a to z městské knihy plzeňské, zvané Register causarum; je to kniha soudní a pamětní z let 1492–1532 (–1614), opis listu na pag. 75 (popis knihy Nový, Soupis městských knih, s. 139–140, č. 916, s uvedením starší literatury).

[71]) A. Kraft, Vojenský pořádek měst královských, PAM 6, 1865, s. 195.

[72]) Příčinu sporu, na nějž reagovalo vystavení listu Pražany ze 17. prosince 1521, obsáhle popisuje Šimon Plachý (edice v pozn. 70), s. 111–115. Při tažení do Uher roku 1514 došlo k nesrovnalostem mezi oddíly plzeňskými, vedenými hejtmanem Petrem Vydrou, a klatovskými v čele s hejtmanem Martinem Lichvicem o vzájemné postavení a umístění měst při tažení. Při plastickém líčení sporu připomíná Šimon Plachý, že důkazem při řešení sporu bylo odvolání na pořádek, „když byl (panovník) do Uher ke korunování nešen" (edice, s. 113), tedy z roku 1490. Šimon Plachý navíc uvádí jmenovitě dva hejtmany plzeňských oddílů k tomuto roku (1490), pana Šatavu (Oldřich Šatava z Oujezda) a pana Zikeše (Zikmund z Truclar a na Tejnci). Kronikář se tu odvolává také na registra obecní Starého Města pražského, kde „podle nařízení krále Vladislava zapsáno se nachází, které město po druhém polem vojenským táhnouti a postaviti se má" (edice, s. 114); srov. k tomu pozn. 70. K výpravě do Uher roku 1514 srov. Palacký, Dějiny V/2, Praha 1878, s. 267–271 (tzv. kurucká válka). Další příklady sporů mezi královskými městy z první poloviny 16. století o jejich umístění ve vojenském tažení uvádí Winter, Kulturní obraz, s. 316–318.

[73]) Ani z vojenskohistorického hlediska nebyla dosud věnována potřebná pozornost problematice zemské hotovosti a jejího shromažďování. Jan Kapras, Z dějin českého zřízení vojenského (od nejstarších dob až do počátku XIX. století), doplněné vyd., Praha 1922, zvl. s. 20–21, uvádí jen obecné postřehy k otázkám zemské a krajské hotovosti.

V čele městských vojenských kontigentů stáli obyčejně dva hejtmani, mnohdy asi najatí příslušníci nižší šlechty. Rozsah účasti měst na králově tažení, jak to ukazují prameny, byl značně rozdílný. Velké rozdíly zjistíme nejen mezi královskými městy, která se tažení zúčastnila v plném počtu, ale i při srovnání některých královských a poddanských měst. Zatímco královské město Domažlice poslalo na tuto výpravu patrně třicet ozbrojenců a tři vozy, najal poddanský Jindřichův Hradec, jak naznačují vyplacené finanční částky, nepoměrně více žoldnéřů a nejméně sedm formanů s vozy. I když se ve starší literatuře zdůrazňovaly finanční zásluhy panstva, zvláště jeho konkrétních představitelů (např. půjčka Viléma z Pernštejna králi ve výši 24 tisíc dukátů), byly zásluhy měst jistě nemenší. Velice pravděpodobná je možnost vybírání všeobecné mimořádné berně pro zajištění královy výpravy do Uher.

Jednotící barva pro naprostou většinu účastníků průvodu byla barva červená – symbol vítězství, jak to potvrzují listy některých feudálů i knihy počtů některých měst (např. královské Kouřimi a poddanské Soběslavi). Přes tíži výdajů se města k vlastnímu tažení postavila dosti ochotně. Dosvědčují to zprávy o vydáních na reprezentaci města, mnohdy luxusního charakteru. Vedle zmíněné červené barvy to byly v jednotlivých městech výdaje na pořízení (nebo obnovení) městského praporce (královská Kouřim i poddanská města Jindřichův Hradec a Soběslav), popřípadě najmutí praporečníka (případ Jindřichova Hradce) a nákladné zdobení či malování doprovodných vozů (opět Jindřichův Hradec). Z okruhu vysokého panstva máme zprávu o najímání trubačů.

3. Podařilo se odmítnout nebo alespoň zpochybnit závěry starších badatelů o údajné primární snaze panovníka zajistit shromážděnými vojenskými oddíly česko-bavorské pomezí; tento závěr nelze skloubit s celkovým rozsahem a charakterem příprav a s vlastním směrem králova tažení z Prahy na jih. K poznatkům obecné povahy patří snad definitivní upřesnění trasy tažení králova průvodu nejen v Čechách, ale i přes Rakousko až k uherským hranicím, a přibližné stanovení celkových časových korelací postupu.

4. Důležitým poznatkem v této souvislosti je význam Tábora a zvláště Sezimova Ústí jako místa svolání celé zemské hotovosti, místa, odkud někdy po 25. červnu 1490 vyšel průvod, jenž byl symbolicky zakončen 21. září 1490 korunovací Vladislava Jagellonského za uherského krále a vznikem česko-uherské personální unie, která poté měla několikastaleté trvání. Otevřená zůstává otázka případného, byť jen minimálního (a archeologii snad až na nález meče dosud unikajícího) místního osídlení Sezimova Ústí na sklonku 15. století.

5. Nečetné doklady přibližují mechanismus scházení svolané zemské hotovosti. Některé oddíly se sbíraly v krajích na určených místech, odkud pak společně táhly do místa svolání zemské hotovosti (případ Hradeckého, snad i Kouřimského kraje). Další oddíly městské i panské přicházely do místa srazu jednotlivě, ale někdy se spojovaly ve stanovených lokalitách (např. Chodové táhli na Zvíkov), odkud mířily k vlastnímu místu svolání zemské hotovosti.

6. Podstatným obohacením dosavadních znalostí je úvaha o vzniku Vladislavského vojenského řádu (pořadníku) právě v souvislosti s výpravou do Uher, nejpravděpodobněji při řazení zemské hotovosti ještě v Sezimově Ústí, než průvod vytáhl směrem na jih, do Rakouska.

7. Zprávy ze září 1490 plasticky dokumentují účast českých stavů na korunovaci krále Vladislava, zvláště reprezentativní a mnohdy luxusní vybavení a vystrojení oddílů (příklad Jindřichova Hradce). Přes poměrně vysoké finanční i materiálové náklady, hrazené především panstvem a městy, byla účast na celém podniku značná, možno bez nadsázky říci spontánní. Právě plná podpora, kterou panovník dosáhl pro svůj záměr v Čechách, se stala jedním ze základních předpokladů získání uherské koruny.[74])

[74]) Děkuji dr. Karlu Beránkovi, CSc., SÚA Praha, za zpřístupnění přípravného materiálu k soupisu českých listů do roku 1526 a dr. Františku Šmahelovi, CSc., za cenné rady a připomínky.

Příloha 1

Pecka ⟨1490⟩, 9. června.[75])

Mikuláš mladší z Hořic a na Pecce, purkrabí kraje Hradeckého, oznamuje purkmistru a radě města Hradce Králové změnu termínu srazu zemské hotovosti v (Sezimově) Ústí ze dne 15. června na 24. června 1490 a jako místo shromáždění hotovosti Hradeckého kraje stanoví Chlumec (nad Cidlinou) na 23. června.[76])

Múdrým a opatrným pánom purkmistru a radě města Hradce nad Labem přátelóm mým milým.

Službu svú vzkazují, múdří a opatní párni a přietelé moji milí. Mám za to, že vás tajné nenie, co se nyniejšieho na pole vytrženie s králem Jeho Milosti dotýče, jakož Jeho Milost královská ráčil jest pány, rytieřstvo i města kraje hradeckého, aby na den Sv. Víta ⟨15. června⟩ v Ústí blíž Tábora se strhli (obsélati)[77]) etc. Teď pak v tuto středu nynie najprv minulú král Jeho Milost ráčil mi jest psáti, že téhož taženie Jeho Milost královská pro krátkost času až do Svatého Jana Křtitele Buožieho najprv příštího ⟨24. června⟩ se odkládá, přitom pak Jeho Milost královská ráčil mi jest rozkázati, abych k tomu času pohotově se měl i jiným všem pánuom v kraji obývajícím to abych oznámil a na den jmenovaný k Ústí blíž Tábora, což bych nejsilněji mohl, přitáhl, i vědúce o tom, vidí se mi za slušné, abyšte tuto věc a to taženie v městě vašem rozkázali provolati, aby o tom vědúce, jeden každý k tomu se uměl mieti a abychom již ten den před Svatým Janem okolo Chlumce spolu se strhli a odtud buohdá k miestu od Jeho královské Milosti ukázanému abychom spolu táhli. V tu středu před Svatým Janem ⟨23. června⟩ abychom se sjeli u Chlumce. Prosímť vždy za to, že pro lid obecní rozkážete to oznámiti.
Ex Pecka feria IV. ante festum Corporis Christi.

Mikuláš mladší z Hořic a na Pecce, purkrabě kraje hradeckého.

Příloha 2

Na poli u Kamýku (Heidenreichstein), ⟨1490⟩, 28. června.

Český král Vladislav Jagellonský nařizuje městu Zhořelci, aby smírně vyřešilo své spory o vaření piva s městem Žitavou.[78])

Den Ersamen vnnsern Liebn getrewen Burgrmeister vnnd Rathe der Stat Görlittz. Wladislaw von gots gnaden Konig zu Behmen Marggraw zu Merhern und so weiter.

Ersamen lieben getrewen, des irsten eingangs Ewer houldung, glubde vnd Eide, die Ir vns, als ewren naturlichen erbhern rechtlich vnd gehorsam gethan, haben wir merglich Irrung vorstanden, die sich tzwyschen der Ritterschafft des Gorlittschen

[75]) Ke vročení listu do roku 1490 vedle předchozího výkladu srov. August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého II, 2. vyd., Praha 1931, s. 220, kde uvádí Mikuláše Hořického z Hořic ve funkci purkrabího Hradeckého kraje v letech 1479–1494, a týž, Hrady V, 2. vyd., Praha 1933, s. 105, pozn. 6, kde upozorňuje na to, že se Mikuláš připomíná na Pecce poprvé až roku 1481.

[76]) OA Hradec Králové, listář 5 (HK), papírový misiv 21 × 16 cm, originál, na dorzu adresa a zbytky přitištěné pečeti z tmavého vosku. Děkuji řediteli OA Hradec Králové Petru Zimmermannovi za zaslání costarové kopie listu a za souhlas k jeho otištění.

[77]) Nadepsaná vsuvka.

[78]) ANM Praha, Muzejní diplomatář, opisy z roku 1490, novodobý opis, po pravé straně zkrácená citace původního pramene OL. Urkb. (n. 1379b). Protože v současné době nebylo možné provést srovnání s originálem, je otištěno doslovné znění opisu.

weigbilde Ewr vnnd den von der Zittaw, der Bierfur halden vnnd sunder wider der von Zittaw altherkomen einer newickeit notiget vnd annemet. Als wir ir vornemen, auss einer Supplication von In vns obizantwort derlicher gehort haben, wenn vns aber nicht gemeint ist. Auch in denselben Irrungen lenger zu bleiben, adir deme stat zwgeben, nach hengen lassen mit ernstlichem fleis, dem selben ewren furnemen ein anstandt zu geben, vnnd keiner newickeit wider der von Sittau noch andern, Irer alder aussatzung nicht vorhaben, adir gebrauchen, adir kegen In dorvmb vnfreuntlichs nicht furnnemen sunder was Ir sie gedencket nach gewonlichen vnd billicheren antzulangen, das mit In rechtlichen vnd mit eigenn gewalt verfolgen, vnd also nicht anders Irtzeigen vnd deme anstand bis zu vnsserm zukunfftigen voit, den wir euch von disser Data, kortzlich vnd balde zugeben wellen nachfolgen, thut ir allen vnsern gefallen doran Geben Im feld zu Kameyk am Montag vor Sant Peter vnd pauls tag vnsers Reichs Im newntzehnden Jarenn.

Ad mandatum domini Regis.

Příloha 3

Na poli u Waidhofenu ⟨1490⟩, 3. července.

Český král Vladislav Jagellonský píše městu Zhořelci v záležitosti soudu obce Radměřice.[79])

Den Ersamen vnnsern lieben getrewen Burgermeistern vnnd Rathmannen zu Gorlitz. Wladislaw von gots gnaden Konig zu Behmen Marggraw zu Merhern und so weiter.

Ersamen lieben wir haben gesehen ewer schrifften die ir vnserm Cantzler dem Edeln Jhann vom Schelmberg gethan habt, des gerichtes zu Radmeriz,[80]) vnnd ist aber ganz vnser vnwissen Jetzt dorzu Wollen dannoch vnsir vbirkeit doran nicht vergessen vnd euch desgleychen, durch vnsern zukunfftigen voit, dorinn gnediglichen vorsehen, ab dasselbige gericht stehenn bleybet, nichtes schadens brengen vnd ewerm herkomen gantz keyn abbruch seyn sal, dann euch In den vnnd andern thun nichts anders dann rechtlichs gescheen. In schutz vnnd schewern haben wollen, vnd lass euch nichts vorhindern das vnser voit euch zugegeben wirth, geschyt In gutter menung vnd euch zu forderung vnd pesten. Geben im veldt bey waydthouen am Samtztag noch visitasionis Marie, vnsers Reychs Im newntzehenden Jarenn.

Ad mandatum domini Regis.

[79]) ANM Praha, Muzejní diplomatář, opisy z roku 1490, novodobý opis, po pravé straně zkrácená citace původního pramene OL. Urk. Buch (n. 1404aa). Otištěno doslovné znění opisu.

[80]) Obec na soutoku řeky Nisy a říčky Smědé, dnes na území Polské lidové republiky (Radomierzyce), severovýchodně od města Ostritz (NDR), nedaleko československých státních hranic.

Tabor und das Landesaufgebot während des Feldzugs König Wladislaw Jagiellos nach Ungarn im Sommer 1490

Rudolf Tecl

Der Aufsatz behandelt die Vorbereitungen und den eigentlichen Feldzug, den der böhmische König Wladislaw Jagiello ab Juni 1490 unternahm, um die ungarische Krone zu gewinnen. Auf der Basis von verstreut publizierten diplomatischen und narrativen, sowie weiteren, bisher unveröffentlichten und unbekannten Quellen (Briefe, Rechnungsbücher aus drei Städten u. a.) gelingt es, das Einsetzen der Vorbereitungen zum Feldzug, die finanziellen, materiellen und militärischen Maßnahmen in den königlichen und untertänigen Städten und beim Adel präzise darzustellen. Auch die Frage einer speziellen Steuereinhebung wird behandelt und das Itinerar des Königs (d. h. Fortgang und Richtung seines Feldzugs auf dem Territorium Böhmens, teilweise auch Oberösterreichs) rekonstruiert. Neu wird die Rolle der königlichen Stadt Tabor und besonders der benachbarten verwüsteten Stadt Sezimovo Ústí (Alttabor) beleuchtet. Gerade dorthin wurde das Landesaufgebot einberufen und von dort zog der König von Böhmen, nach dem 25. Juni 1490, ins Feld mit seinem zahlreichen Gefolge, das aus militärischen Kontingenten aller königlichen und mehrerer untertäniger Städte und einer starken Suite hoher Feudalherren mit eigenen Gefolgsleuten bestand. Eine Teilnahme des niederen Adels läßt sich grundsätzlich, aber nich im einzelnen nachweisen.

Die Analyse kommt zu dem Schluß, daß die sogenannte Heeresordnung König Wladislaws für die königlichen Städte Böhmens (eigentlich die Rangfolge der königlichen Städte bei einem militärischen Feldzug) wahrscheinlich am Anfang des hier behandelten Feldzugs des böhmischen Königs nach Ungarn, noch am Orte des Landesaufgebots in Sezimovo Ústí, zum erstenmal auch schriftlich fixiert wurde. Die anschaulichen Quellenangaben über die recht beträchtliche finanzielle und wirtschaftliche Belastung der königlichen Städte, des höheren und auch des niederen Adels und ihrer untertänigen Städte läßt die Schlußfolgerung zu, daß diese ergiebige und wirksame Hilfe, einschließlich der eigenen oft luxuriösen und repräsentativen Teilnahme am Feldzug, eine wichtige Voraussetzung für die Krönung des böhmischen Königs zum König von Ungarn am 21. Sptember 1490 und damit zur Bildung der böhmisch-ungarischen Personalunion darstellte.

OSUDY ČESKÉ WALHALLY

Jiří Rak

Třicátá a čtyřicátá léta 19. století jsou v našich zemích charakterizována značným rozmachem českého národního hnutí, které v té době nabývá na intenzitě a celkem rychle se zvyšuje i počet jeho aktivních stoupenců.[1]) V tomto stadiu se také pozvolna počíná měnit jeho obsah; ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že česká vlastenecká obec je stále ještě plně zaměstnána jazykovými problémy, dostává se národní program na kvalitativně novou úroveň. Někteří z vlastenců se ve své činnosti zaměřují již k vyšším cílům: „Co nyní chceme? Rádi bychom pokročili dále", píše František Palacký roku 1837 na stránkách muzejního časopisu.[2]) Zároveň jsme svědky toho, jak se v pestré směsi vlasteneckých provolání, proklamací i uměleckých děl počíná krystalizovat určité pevné jádro představ a názorů, které můžeme s jistou licencí označit za zárodečnou formu budoucí české národně politické ideologie.

Ta nastupovala vlastně na místo tradiční ideologie náboženské, která od středověku ovládala lidské myšlení a až na sklonku 18. století začala vyklízet pole pod drtivými nárazy osvícenských názorů a rozleptávána osvícenskou kritičností. Vliv osvícenství v Čechách ale trval příliš krátce, než aby zde mohla vzniknout určitá pevná a jasná soustava, jejímu přijetí většinou společnosti pak navíc bránil také přílišný racionalismus, postrádající faktory potřebné pro citové zaangažování každého jednotlivce. To vše měla přinést, stejně jako jinde ve střední Evropě, až následující doba protifrancouzských válek a zvláště potom

1) Přehled dějin Československa I/2 (1526–1848), Praha 1982, s. 514–541.
2) František Palacký, Předmluva k vlasteneckému čtenářstvu, ČČM 11, 1837, s. 3–8.

romantismem a biedermeierem prosycená první polovina 19. století. Tak se stalo, že v myšlení většiny obyvatelstva je cítění náboženské rovnou nahrazováno vřelým vztahem k vlastnímu národu a často také nepřátelstvím k národům ostatním. Proto se také v historické literatuře běžně hovoří o nacionalistické sakralizaci národa, jehož uctívání dostává takřka náboženský charakter.

Nově vznikající národní ideologie potřebovala své symboly, pod nimiž by se mohli její stoupenci shromažďovat a které tak působily jako významný integrační faktor. Tehdy vznikají národní hymny, ustaluje se používání národních barev atd.[3]) Důležitou roli – a o Čechách toto konstatování platí dvojnásob – sehrála také nově přetvářená národní historická tradice; také ona měla sjednocovat a národně uvědomovat, napomáhat při formování občanské národní společnosti. Před její tváří byla nastolována národní rovnost, mizely všechny dosavadní stavovské i náboženské přehrady a rozdíly, které byly vyrovnávány společným českým původem, láskou k vlasti a národu. Proto jsou v dějinách s oblibou vyhledávány velké postavy, k jejichž dědictví se nyní může každý uvědomělý Čech přihlásit. Již roku 1806 napsal Jan Rulík v předmluvě k vypsání dějin švamberského rodu: „Nevím, upřímný a slovutný Čechu, co by tobě nad takové čtení měly být milejšího, jako kdež se připomínají šlechetnosti a statečnosti slavných předků našich, kteří o rozšíření cti a dobré pověsti svého národu jedině pečovali a byvše rodem i ctnostmi znamenití, k následování hodných příkladů nám pozůstavili."[4])

Důležitou kapitolou v tomto ohledu byla široká propagandistická akce rozvinutá z vládní iniciativy za napoleonských válek, která měla na tehdejší dobu velmi širokou publicitu. Zcela mimořádný význam pak měla husitská tematika zde traktovaná. Zatímco osvícenství svými principy náboženské tolerance setřelo z tohoto období kletbu, kterou je zatížila protireformace, a nastupující kritické dějepisectví odmítlo řadu bajek, které se k němu vázaly, byla husitská epocha nyní, jako vynikající a zavazující příklad české statečnosti a vojenské zdatnosti, vyzdvižena na jedno z předních míst národní tradice. Ve smyslu toho, co bylo řečeno výše, se ovšem nejednalo o husitství jako reformní náboženské hnutí, zapomenuty byly vnitřní rozpory a vzájemné boje jednotlivých husitských stran a frakcí, ale bylo chápáno jako skvělé období vítězných válek proti vnějším nepřátelům, zvláště Němcům, které vedl sjednocený národ, v jehož čele stál Jan Žižka z Trocnova, obdivovaný jako symbol celé epochy. I když po konečné porážce napoleonské Francie nechyběly snahy po opětovném potlačení husitských reminiscencí ve společenském vědomí, lze říci, že husitství své přední postavení v české tradici již nikdy neztratilo.[5])

[3]) Elisabeth Fehrenbach, Über die Bedeutung der politischen Symbole im Nationalstaat, Historische Zeitschrift 213, 1971, s. 296–357.

[4]) Jan Rulík, Historické vypsání starožitného a slavného rodu panského pánů Krušinův ze Švanbergka v Království českém, Praha 1806, s. 9.

[5]) Jiří Rak, Husitské reminiscence v české protinapoleonské propagandě, JSH 49, 1980, s. 256–265.

Jedním z oblíbených způsobů symbolizace národa bylo ideální shromáždění vynikajících postav jeho minulosti, bez ohledu na to, čím byla jejich proslulost získána. Jednalo se o jakousi elitu ducha i činu, která měla povzbuzovat domácí a cizincům dokazovat národní vyspělost a tím odrážet výtky malosti, zaostalosti či nekulturnosti. Ani v tomto případě se nejednalo o nic nového, ale o transformaci starších způsobů. Srovnatelné s takovými výběry postav vzniklými v obrozenském období jsou např. některé obrazy našeho baroka znázorňující shromáždění českých světců kolem božího trůnu: i zde kromě faktorů ryze náboženských působily i činitelé světské, až přímo politické povahy. Jednalo se o odvrácení předhůzek českého kacířství, kdy tyto obrazy a ve stejné atmosféře vzniklá literární díla umělecká nebo historická, měly jasně dokazovat, že národ, který ze svého středu vydal takové množství svatých mužů a žen prostě kacířský ani být nemůže.[6]) Pro úplnost je nutno říci, že tento typ protireformačního vlastenectví, jehož základem byla svatováclavská tradice a který vrchol českých dějin spatřoval v době Karla IV., přežíval v konzervativnějším prostředí ještě na počátku 19. století. Příkladem může být známý milčický písmák Vavák, opírající své přesvědčení, že současné germanizační pokusy jsou odsouzeny k neúspěchu, vírou v nebeskou ochranu českého národa, kterou mu symbolizuje „kopí sv. Václava, veslo sv. Vojtěcha, kříž sv. Prokopa, koruna Karla IV. a jazyk sv. Jana Nepomuckého".[7])

Tento typ vlastenectví byl ale již na ústupu a právě v období dvacátých a třicátých let minulého století prodělávalo složení českého Panteonu výrazné změny. Zachytit je bude úkolem této studie.

Projekty budování národních svatyň věnovaných památce slavných postav toho kterého národa byly rozšířeny po celé Evropě. Ve stručnosti lze říci, že zde vykrystalizovaly dva základní typy. První z nich představuje slavný Panteon, založený v době Velké francouzské revoluce v pařížském kostele sv. Jenovefy a je vlastně mauzoleem, místem posledního odpočinku zasloužilých jedinců. U nás je tento typ zastoupen vyšehradským Slavínem jako čestným národním pohřebištěm.

Druhým typem, jímž se zde budeme zabývat především, je ideální místo, na němž jsou shromážděny vynikající osobnosti minulosti, a to buď souborem konkrétních památek na jejich život a dílo, nebo jsou zde vystavena jejich současná výtvarná zobrazení či alespoň pamětní desky s jejich jmény. Dobrým příkladem národního památníku, v němž předmětem úcty jsou konkrétní historické památky, mohou být polské Pulavy.[8])

[6]) Srov. např. Karel Škréta 1610–1674. Katalog výstavy Národní galerie, Praha 1974.

[7]) František Kutnar, František Jan Vavák, Praha 1941, s. 135.

[8]) Zdzisław Żygulski, Dzieje zbiorów pulawskich (Świątynia Sybilli i Dom gotycki), in: Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie 7, 1962, s. 5–265.

Polsko na počátku 19. století prožívalo jednu z nejbolestnějších epoch své historie. Na sklonku předchozího věku došlo po dlouhé agonii ke konci polské státní samostatnosti a území kdysi mocného polsko-litevského státu bylo ve třech etapách rozděleno mezi Rusko, Prusko a habsburskou monarchii. Na tomto smutném osudu nic nezměnila ani hrdinská epopej polských legionů ve francouzských službách či krátká existence z Napoleonovy milosti samostatného Varšavského knížectví. Není proto divu, že i pro vlastenecky smýšlející Poláky byla minulost a její památky statkem nad jiné významným. Historická tradice měla za úkol udržovat povědomí o někdejší samostatnosti a hrdinské vzory z ní čerpané měly povzbuzovat k přinášení obětí pro budoucí svobodu. Z těchto nálad se zrodil podnik, jehož iniciátorkou byla kněžna Isabela Czartoryska, příslušnice jednoho z nejvýznamnějších rodů starého Polska. Ta začala na svém panství v Pulavách nedaleko Lublina budovat nejprve tzv. Sibylinu svatyni, označovanou také jako chrám Paměti, pro niž sbírala nejrůznější národní relikvie. Stavba byla započata roku 1798, ukončena 1801 a v jejím programu byl hlavní důraz kladen na oslavu polských králů a vojevůdců. Byly zde uloženy jednak skutečné relikvie, které kněžnini přátelé a spolupracovníci vybírali z hrobů národních velikánů a opatřené příslušnými autentikami je zasílali do Pulav. Tak zde našly své místo části tělesných pozůstatků vybrané z královských hrobů na Wawelu, nebo alespoň části náhrobků. Kromě nich sbírala a vystavovala Isabela Czartoryska i konkrétní osobní památky jako šavle Tadeusze Kosciuszka, kámen z jeho rodného domu, ale třeba i prst z památných bojišť apod. Její sběratelská činnost našla značný společenský ohlas a tak třeba oddíly rozpuštěného polského vojska po roce 1815 pro Sibylin chrám odevzdaly své bojové prapory. Jednalo se jasně o chrám staré polské válečné slávy a jejích představitelů.

Vedle toho vybudovala Isabela Czartoryska také tzv. gotický domek, který byl naplněn kuriózní sbírkou relikvií a památek mimopolských. Kuriózní byla ostatně již stavba sama – každý kámen na ni použitý byl totiž vzat z určité historicky nebo kulturně významné památky, např. kameny ze zřícenin středověkých hradů, z rodných či úmrtních domů významných osobností. Jestliže v případě Sibylina chrámu existovala určitá jednotící idea určující náplň zde shromažďovaných sbírek, u gotického domku se urozená sběratelka nenechala omezovat žádnými jinými hledisky kromě svých osobních zálib a ochotně do tohoto muzea zařazovala i ty nejpodezřelejší památky. Nalézáme zde vedle sebe ostatky Abélarda a Heloisy, umělecky cenné gotické vitráže i nohu od postele, na které ve 13. století spával rytíř hrabě z Gleichenu se svými dvěma ženami. Pro nás může být zajímavé, že se zde nacházela i soška Mistra Jana Husa, údajně zhotovená z hlíny sebrané na místě jeho smrti.

Vraťme se ale ještě k tendenci těchto podniků – plně ji vyjadřuje zakladatelčino heslo umístěné nad vchodem do Sibylina chrámu: „Vlasti, nemohla jsem tě zachránit, ať tě alespoň zvěčním." Pulavy až do svého úpadku v době porážky listopadového povstání roku 1830 pak skutečně byly jedním z center polského vlasteneckého hnutí. Byly místem, kde hledali inspiraci umělci, a symbolicky je roku 1830 před odchodem na bojiště navštívily i některé jednotky povstalecké armády.

Mnohem bezprostřednější vliv na naše poměry mělo romantické vlastenecké hnutí v německých zemích. Jeho počátek bývá obvykle kladen do doby osvobozovacích válek proti francouzskému panství, s nímž byly spojovány také naděje na opětné sjednocení Německa. Jako posily a vzory v tomto boji byly vzývány také velké postavy německých dějin počínaje vítězem nad Římany Hermannem. Národní panteony či Walhally, které později byly v Německu budovány, také nikdy nezapřely atmosféru doby protifrancouzského boje a vždy v sobě nesly sjednocovací tendence. Z velké řady památníků německého romantického nacionalismu zde připomeňme alespoň některé.[9])

[9]) Přehled je založen na stati Thomase N i p p e r d e y e, Nationalidee und Nationaldenkmal in Deutschland im 19. Jahrhundert, Historische Zeitschrift 206, 1968, s. 529–585.

Roku 1817 vydal v Darmstadtu Georg Wilhelm Issel pamětní spis s charakteristickým názvem „O německém národním muzeu. Několik zbožných slov o muzeu německých starožitností a umění." V tomto muzeu pak předpokládal i prostor zasvěcený památce o vlast zasloužilých mužů a podobné tendence se projevovaly i v prvních návrzích na vybudování germánského muzea v Norimberku.[10]) Další projekty byť neuskutečněné se již blíží typu Walhally. Roku 1814 navrhl hamburský senátor Sieveking stavbu národního chrámu na lipském bojišti, který by byl věnován především účastníkům a hrdinům osvobozovacích válek, ale v jeho předsíni měla být oslavována památka všech velkých mužů německého národa. Podobnou ideu měl mít i chrám berlínský, ve stejné době navrhovaný známým architektem Friedrichem Schinkelem, koncipovaný vyloženě jako poutní místo. Podle Schinkelových představ neměl být tento památník zasvěcen pouze padlým z posledních válek, ale měly zde být vyjádřeny „celé dřívější vlastenecké dějiny v hlavních rysech". Vně dómu měly být postaveny sochy pruských králů, hrdinů a státníků (to byl ústupek pruskému králi, který měl celou stavbu financovat), uvnitř ale měly stát portréty vynikajících duchovních, umělců a učenců z celého Německa; podobných projektů na tzv. Befreiungshalle se vynořila celá řada.

Nejlepším příkladem tohoto druhu pak je německá Walhalla postavená v údolí Dunaje nedaleko Řezna, která se již svým názvem (Walhalla byla v německé mytologii místem věčného blaženství hrdinů padlých v boji) hlásí k romantickému zaujetí dávnověkem. Myšlenku na její vybudování formuloval bavorský korunní princ, pozdější král Ludvík již v roce 1807, konečné rozhodnutí ale padlo později, až roku 1821, deset let potom byl položen základní kámen a až roku 1842 byla stavba slavnostně otevřena. Pozoruhodná je i její forma, která tuto typicky romantickou myšlenku obléká do klasického roucha: Walhalla není totiž vybudována v německém národním stylu, za nějž tehdy byla považována gotika, ale je to antický chrám. Výběr postav zde umístěných pak ukazuje na velmi široce pojímané německé – je tu Vilém Oranžský, carevna Kateřina II. i ruský generál Barclay de Tolly a vedle nich hrdinové germánských ság. Vůdčí myšlenkou byla reprezentace německé národní a kulturní jednoty, politicky ovšem chápané jako jednota států německého spolku, jehož založení zobrazuje jedna z fresek v kopuli stavby.

Zprávy o realizaci německé Walhally u Řezna byly v Čechách se zájmem přijímány; hodnoceny pak byly z dvojího hlediska. V prvé řadě byl odsuzován způsob provedení stavby. Roku 1836 si o ní do svého deníku poznamenal hrabě Eugen Černín z Chudenic: „Walhalla. Ungeheures Werk. Überall blöcke, Capiteln etc. von weisen und bunten Marmor",[11]) a v podobném duchu o více než třicet let později píše o svých dojmech z návštěvy v Bavorsku Karel Jaromír Erben: „Moc hluku, málo tuku" a příteli Rybičkovi se svěřuje obšírněji: „Přicházelať mi celá ta zevnějškem nádherná budova uvnitř se svými nepatrnými poprsími výtečníků německých i neněmeckých jako ušlechtilá – kůlna neb stodola, jestiť to prázdná čtyřhranná podlouhlá síň".[12])

K odsudkům exteriéru německého chrámu slávy brzy přibyly i projevy nesouhlasu s jeho náplní; českým vlastencům se nelíbilo zařazení některých slovanských velikánů mezi německé hrdiny. Roku 1845 zhlédl Walhallu během prázdninové cesty Vilém Lambl a své rozhořčení nad

[10]) Gudrun C a l o v, Museum und Sammler des 19. Jahrhunderts in Deutschland, Museumskunde 38, 1969, s. 69.

[11]) SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Černín, deník hraběte Eugena Černína z Chudenic. Za citát děkuji dr. Karlu Sklenářovi, CSc.

[12]) Antonín G r u n d, Karel Jaromír Erben, Praha 1935, s. 236, pozn. 42.

německou rozpínavostí, která si chce přivlastňovat i zásluhy jiných, zvláště ovšem slovanských národů, vyjádřil na stránkách Květů:

„Nevím také a nebylo by lehko uhodnouti, podle jakého měřítka ‚zásluhy německých velduchů' odměřovány a Walhallou odměňovány byly. Nadarmo hledali jsme zde Jeana Paula, mistra lidského srdce, aniž jsme tu spatřili důmyslnou tvář velikého mocnáře Josefa II., zato ale nalezli jsme tady nejisté povahy Wallensteina a mnoho ‚velikých vojáků'. Na západní stěně v posledním oddílu, v sousedství Götheho a Mozarta, je viděti našeho Koperníka a tu prostomilou tvář Děbiče Zabalkánského. To je sice staré téma, pro nás ale bylo v jistém způsobu novým. Posavád jsme totiž o této nespravedlivosti jenom vypravovati slýchali: tady jsme ji na své oči spatřili; my se zamlčeli nemajíce slov k vyjádření svého hněvu i lítosti. Jestliť to divné podívání na tak dokonalé umělecké dílo, v němž něco obsaženo, co není pravda!"[13])

V následujícím ročníku Květů pak dal Němcům pádnou odpověď Antonín Rybička článkem „Koperník a Walhala", zaměřeným hlavně jako polemika se spisem Theodora Röhmera „Deutschlands Beruf in der Gegenwart und Zukunft". Pozdější životopisec českých buditelů tu odsoudil německý zvyk přivlastňovat si významné postavy ostatních národů (tak Pölitz přisoudil Němcům Husa a Herder Komenského), a dokázal, že Koperník byl Polákem, a to nota bene českého původu.[14]) Naproti tomu Ludwig Häusser v polemice s Františkem Palackým na stránkách augsburské Allgemeine Zeitung vystupoval proti snahám sousedních národů, které chtějí Němcům vnutit obdiv ke svým vlastním hrdinům, kteří velmi často byli přímo protiněmeckého zaměření, a ironicky dodal, že Češi budou se zřejmě pro Otakara, Žižku a Prokopa snažit nalézt místo v německé Walhalle.[15]) Jak vidět, důvodů vzájemného nepochopení zde bylo více než dost.

Mnohem lépe byla v Čechách chápána základní idea Walhally, myšlenka oslavy národa prostřednictvím jeho velikánů. Než přejdeme k pokusům o vybudování podobného podniku vlastního, je nutno se alespoň zmínit o tom, že půda zde byla velmi dobře připravena krásnou literaturou a publicistikou.

Nejznámějším a až ad absurdum jdoucím příkladem tohoto druhu je Kollárova „Slávy dcera". Zde uplatněný pohled je ještě širší, autor se snaží obhlédnout celé Slovanstvo a významné jednotlivce umisťuje do nebe či do pekla, na základě toho, jaké pozitivní nebo negativní zásluhy o rozvoj slovanských národů jim připisuje. Společné jednotné slovanství zde ruší všechny ostatní rozdíly a tak v přímo zoufalé snaze o zachování této jednoty dochází Kollár k proslavenému závěru, že:

13) Vilém Dušan L a m b l, Drobnůstky cestopisné z prázdnin 1845, Květy 12, 1846, s. 611.
14) Antonín R y b i č k a, Koperník a Walhalla, Květy 13, 1847, s. 225.
15) Ein Wort aus Deutschland über böhmische Geschichtschreibung, Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 147, 27. 5. 1846, s. 1169–1170. Podrobněji o Häusserově článku srov. Jiří K o ř a l k a, Palacký a Frankfurt 1840–1860: husitské bádání a politická praxe (v tomto svazku HT).

„Váš je Hus, i Nepomuk i Cyril."[16]) Ve slovanském nebi se objevuje i Žižka ve společnosti Boleslava Chrabrého a maršála Suvorova.[17]) Ze středu statečných Slovanek, kde našly své místo i husitské bojovnice z bitvy na Vítkově, ale příznačně vylučuje hrdinku polského listopadového povstání hraběnku Emilii Platterovou, která se podle jeho názoru provinila tím, že vedla bratrovražedný boj proti jinému slovanskému národu.[18]) Za lásku ke slovanským Polákům zato do nebe umisťuje cara Mikuláše.[19]) Uvidíme ještě dále, že tato koncepce byla, i přes nesporně velikou Kollárovu popularitu, poměrně brzy kritizována.

S jiným příkladem personalistického pohledu na dějiny, který je již bližší myšlence ryze českého národního Panteonu, se setkáme u Václava Bolemíra Nebeského v článku „Třetí říjen 1843". V jeho úvaze se národní minulost rozpadá do řady slavných období, která jsou představována vždy určitou postavou, s níž se básník snaží ztotožnit:

„Před mou duší stála celá naše minulost, já ji prožil v bolesti a radosti. S Čechem jsem přitáhl, na Řípu s ním stál, ohlížeje se po kraji požehnaném, s Libuší viděl jsem věšteckým okem budoucí slávu, s Břetislavem unášel Jitku, s Otakarem stál na Baltickém moři, a všecky jeho rány trpěl na poli osudném, s pluky Žižkovými táhl jsem stopou ohnivou a krvavou."[20])

Již na přelomu 18. a 19. století se v Čechách můžeme setkat se soukromým založením srovnatelným snad nejlépe s Pulavami. Pražský tiskař Jan Ferdinand ze Schönfeldu shromáždil, většinou nekriticky, pestrou směs údajných památek na významné postavy a momenty české minulosti, měl ve svých sbírkách např. popravčí meč ze staroměstské exekuce 1621, krucifix z Valdštejnovy chebské ložnice, pravou podobu Jana Žižky apod. Kromě toho před svou vilou v Růžodole u Prahy vybudoval zahradu, která byla vlastně miniaturou Českého království, kde vodní stružky znázorňovaly říční toky atd., o Schönfeldově romantickém vztahu k českým dějinám svědčí ostatně i jeho vzorné vydání přetisku kroniky Václava Hájka z Libočan.[21])

Chronologicky dalším pokusem tohoto druhu je skalní Panteon, založený ve Frýdštejně u Malé Skály nobilitovaným podnikatelem baronem Zachariášem Röhmischem. Tento podnik umístěný ve volné přírodě v romantických skalách nedaleko zříceniny středověkého hradu obsahoval památníky a oslavné nápisy pro muže i ženy z dávné i nedávné minulosti a současnosti, k nimž zakladatel z jakéhokoliv důvodu pociťoval úctu či lásku, ať již se jednalo o členy jeho rodiny, významné vo-

16) Jan K o l l á r, Slávy dcera, 4. vyd., Praha 1868, II/99, s. 126.
17) Tamtéž, IV/15, s. 224.
18) Tamtéž, IV/21–22, s. 227.
19) Tamtéž, IV/40, s. 236.
20) Josef H a n u š, Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského, Praha 1896, s. 8.
21) Antonín R y b i č k a, Jan Ferdinand z Schönfeldu a jeho muzeum, PA 14, 1887–1889, s. 69–74. Viz též Jaroslav K o l á r, Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor, Česká literatura 26, 1978, s. 527–540.

jáky, umělce či mýtické postavy.[22]) Sám Röhmisch o svém úmyslu údajně prohlásil, že již od mládí choval myšlenku zvěčnit jména těch nesmrtelných lidí, kteří svým dílem měli rozhodující vliv na jeho výchovu a život.

Pokud je vůbec možno tuto pestrou směs nějakým způsobem charakterizovat, lze říci asi toto: Röhmischův Panteon vychází v základu ze sentimentálních a preromantických nálad konce 18. a počátku 19. století; kromě památníků hrdinů, učenců a umělců jsou zde svatyně zasvěcené abstraktním ideám jako Přátelství, jeskyně Spokojenosti, chrám Pohostinnosti, v romantickém zákoutí mezi skalami má poutník meditovat nad pomíjejícností života atd. Ve výběru hrdinů a v interpretaci jejich významu, jak je možno ji na základě některých textů rekonstruovat, se pak projevovaly i nálady nastupujícího evropského romantismu (několik památníků zasvěcených hrdinům Ossianových zpěvů). U některých pomníků je možno postřehnout projevy českého zemského patriotismu, dominovat ale zřejmě začínal výbojnější německý nacionalismus, je zde – v Německu té doby takřka obligátní – připomínka Hermannova vítězství v Teutoburském lese a dalších germánských hrdinů, nechybí ani oltář germánské bohyně zpěvu Bragy a dokonce i romantiky znovu objevovaný Shakespeare tu je apostrofován jako „největší dramatický básník germánského původu".

Skutečně také Panteon jinou vůdčí myšlenku nemá a sestavení jednotlivých památníků působí náhodným dojmem, řídilo se zřejmě jen tím, v jakém pořadí jednotlivé postavy Röhmischovi přicházely na mysl. Jen tak si je možno vysvětlit, že doporučená procházka Panteonem začíná památníkem věnovaným „příteli bohů" Horymírovi, který je umístěn nedaleko velkého památníku císařovny Marie Terezie. Dále je zde uctívána památka obránce Vídně proti Turkům hraběte Starhenberga stejně jako českého krále Přemysla Otakara II. Nemá smysl uvádět všechny osoby, jejichž jména jsou v Panteonu zvěčněna, a všimneme se pouze těch, kteří souvisejí s českými dějinami. Kromě již vzpomenutých je to Jaroslav ze Šternberka (s odvoláním na báseň rukopisu Královédvorského a podotknutím, že bránil svou vlast a zachránil polovinu Evropy), Jiří z Poděbrad, jehož památník zdobil nápis oslavující husitského krále za jeho nestrannou spravedlnost a snahu poskytnout svým poddaným i svým nepřátelům dobrodiní míru.[23]) Zvláštní prostor byl v Panteonu vyhrazen Karlu IV. doprovázenému tradičním přívlastkem „Pater patriae", přičemž desky kolem byly popsány jmény vynikajících umělců, učenců a hrdinů jeho doby. Připomínka českého zemského vlastenectví se objevuje i ve velkém chrámu zasvěceném osvoboditelům Evropy od napoleonské nadvlády, kde je vedle císařského orla umístěn i český lev symbolizující skutečnost, že vrchním velitelem spojeneckých armád byl český šlechtic polní maršál Karel za Schwarzenberga.

Další postavy českých dějin stačí již pouze vyjmenovat v pořadí, v němž je viděl návštěvník Panteonu, držící se doporučené cesty: Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Břetislav I., Václav II. a Jitka Habsburská, runovým písmem na kameni bylo vzpomenuto bájné kněžny Libuše.

[22]) Popis maloskalského Panteonu podávám podle knihy Franze Ferdinanda Effenbergera, Felsen-Pantheon und Natur-Park auf der Herrschaft Klein-Skal in Böhmen, Leitmeritz 1828.

[23]) „Wache Sorgfalt für die öffentliche Ruhe mit unparteiicher Gerechtigkeit, weiser Eifer für das allgemeine Beste mit der zärtlichsten Vaterliebe gegen jeden einzelnen Staatsbürger in Gesellschaft – waren die Grundzüge seines edlen Charakters. Das Glück, mit dem er sein Heldenschwert führte, hielt ihn nicht ab, den Ölzweig des Friedens seinen bittersten Feinden willig entgegen zu tragen., Tamtéž, s. 66.

Pochopitelně, že stranou těchto nálad nezůstalo ani české vlastenecké prostředí a i zde bylo uvažováno o možnostech zřízení podobného památníku. Problémy ale vyvstávaly již při otázce jeho umístění. Nepochybně největší úcty požívala hlava království – Praha. Proto by „poslední táborita" Jan Jeník rytíř z Bratřic viděl takový podnik nejraději přímo uprostřed hlavního města. V šestém díle svých Bohemik, aneb sbírky rozličných příběhů a památných věcí Království českého se dotýkajících, výtahův ze starých kněh a rukopisův, též i také co se jest za našich časův pamětihodného a podivného přihodilo, poznamenal na závěr popisu soch na Karlově mostě:

„A teď ku konci téhož popsání, zdá se býti slušno, následovní otázku předložiti. Totiž: Zdaž by o mnoho moudřejc – a chvalitebnějc bylo: kdyby se na místě těch ničemných cizozemcův tak nazvaných svatých (jenž českému národu v tom nejmenším prospěšni nebyli – ba! i mnohý z nich in sua simplicitate beata, tj. ve své blahoslavené ničemnosti (sic) ani nevěděl, že království české v Evropě se nachází) raději k okrášlení téhož mostu, jakési statue neb sochy našich znamenitých vlastencův, k. p. nepřemoženého vůdce Táboritův Jana Žižky z Trocnova, našeho nejvýbornějšího krále Jiřího z Poděbrad, velmi učeného Adama z Veleslavína, Matouše Collina z Choteriny – Amos Comeniusa a tak mnohých jiných . . . postavili". Kromě dominujícího postavení protagonistů husitského a reformačního období, které Jeník, jak známo, obzvláště uctíval, nezapomněl samozřejmě ani na zakladatele mostu Karla IV., to, že v Praze vůbec není jeho pomník, shledává dokonce „jakožto přenáramnou nevděčnost těchto potomkův nezdárných, ba zlořečených".[24])

Tato myšlenka ale byla evidentně nerealizovatelná stejně jako nepřicházel v úvahu ani Vyšehrad, sídlo prvních českých knížat a v první polovině 19. století snad nejuctívanější místo v Čechách, jehož popularita ještě stoupla „objevem" podvržené staročeské památky. Bohužel byl v majetku kapituly a vojenského eráru. Podobně byl uctívaný i Pražský hrad, symbol někdejší samostatnosti a místo posledního odpočinku českých panovníků. Královské hroby ve svatovítské katedrále skutečně byly místem k rozněcování vlasteneckých citů zvláště vhodným. Velký impuls pro jejich popularitu znamenalo otevření královské hrobky roku 1804, když do ní byla pochovávána arcivévodkyně Marie Amalie. Pilný vlastenecký spisovatel Jan Rulík tehdy pohotově vydal popis hrobky a zachytil i nálady, které se jej při této příležitosti zmocnily:

„Mne co se dotýče, nemáť nikdy to pohnutedlné i radostné patření z mysli mé sejíti; ač o tom nelze pochybovati, že všichni tu přítomní vděční toho budou pamětníci."[25])

Ani zde ale z pochopitelných důvodů česká Walhalla vyrůst nemohla. Reálně uvažující František Palacký pomýšlel na vybudování památníku velikým Čechům při Vlasteneckém muzeu. V návrhu na postavení Franciscea, což měla být společná budova pro Vlastenecké muzeum a galerii Společnosti vlasteneckých přátel umění, ze dne 10. listopadu 1839 napsal: „. . . že by hlavní sál Franciscea kromě toho, že by sloužil k slavnostním shromážděním a koncertům, časem mohl být zařízen za jakousi

[24]) KNM Praha, rkp. IV G 13/VI, s. 9–11.

[25]) Jan Rulík, Náležité vypsání hrobů královských a knížecích v hlavním kostele na hradě Pražském, Praha 1804, s. II.

českou Walhallu".[26]) Po neúspěchu snah o Francisceum se pak k této myšlence ještě jednou vrátil a rozvedl ji v rozsáhlém pamětním spise „Přání týkající se českého muzea" z 8. května 1840. Vzhledem k tomu, že podle jeho představ je muzeum povoláno především k tomu, aby znázorňovalo „všeobecně dějinný význam Čech a Čechů" je také povinností této instituce vybudování památníku významných historických osobností. „Proto mělo by Muzeum míti také účel, přijímati jednou ve svých sálech také obrazy velikých Čechů (sochy, poprsí, podobizny apod.), jakož i malby z českých dějin. Nejvyšším dobrem národa jsou přece jen jeho velicí mužové a slavné činy jeho dějin", odůvodňuje Palacký svou ideu, ale realisticky dodává „ovšem jest to poněkud choulostivý předmět a za našich dnů sotva způsobilý, aby se o něm úředně jednalo; zdá se ale býti radno, aby se aspoň k tomu pracovalo, aby méně obmezované budoucnosti neodnímala se možnost uskutečniti tuto myšlenku". Ještě jednou se Palacký k této ideji vrací při popisu ideální muzejní budovy, která by podle jeho představ měla mít uprostřed svrchu osvětlovanou rotundu, v jejímž centru by stála socha císaře Františka I. a „později ještě jiné obrazy velikých Čechů. Byla by pro přítomnost žádoucí chloubou a ještě žádoucnější ressourcí pro budoucnost".[27]) Jak známo, ke stavbě Franciscea vůbec nedošlo a v rámci muzea se tato myšlenka realizovala až při stavbě nové muzejní budovy na samém sklonku 19. století.

Mimo Prahu pak chtěl Walhallu vidět Václav Bolemír Nebeský. V již zmíněném článku „Třetí říjen 1843" si povzdechl při úvahách nad „českým Arraratem" – Řípem, „zde by se měla stavěti česká Walhalla".[28])

Realizace Walhally se nakonec ujal Antonín Veith, který se rozhodl postavit památník velkých postav české minulosti na svém panství v Liběchově nedaleko Mělníka. A. Veith byl nesporně velmi zajímavou postavou předbřeznových Čech.[29]) Byl synem zbohatlíka z doby napoleonských válek, sám se ale věnoval spíše podpoře vědy a umění, než obchodnímu podnikání. Na Liběchově poskytl velkou zakázku malíři Antonínu Navrátilovi, na vlastní náklady nechal umělecky vzdělat sochaře Václava Levého a poskytoval útulek do nemilosti upadnuvším svobodomyslným kněžím Bernardu Bolzanovi a Františku Martinu Klácelovi. Ve svém okolí požíval značné vážnosti, byl předsedou pražské Měšťanské besedy, roku 1846 ve volbách do výboru zamýšlené akciové společnosti pro zřízení českého národního divadla se umístil jako sedmý s počtem 61 hlasů (pro srovnání: pátý Palacký jich získal 67),[30]) roku 1848 se

[26]) Františka P a l a c k é h o Spisy drobné III, ed. Leander Čech, Praha 1903, s. 289.
[27]) Tamtéž, s. 294–295.
[28]) H a n u š, Život a spisy V. B. Nebeského, s. 8–9.
[29]) Studiu osobnosti Antonína Veitha zasvětil svůj život mělnický nakladatel Jiří Jelen, z jehož pozůstalosti uložené v LA PNP Praha jsou čerpány následující údaje, pokud není uveden jiný pramen.
[30]) Volební protokol publikován v článku Jiřího R a k a, Divadlo jako prostředek politické propagandy v 19. století (v tisku).

stal členem Svatováclavského výboru. K určitým rozpakům dochází při hodnocení jeho národnostních postojů. Čeští vlastenci se jej snažili získat pro sebe, např. Josef Kajetán Tyl mu věnoval svou proslulou novelu „Poslední Čech", zatímco Bolzano o něm psal Feslovi: „Pan Veith, pokud jsem ho poznal, náleží pramálo mezi ultrapatrioty, daleko spíše se mi zdá, že je z těch, jimž se rejdy těchto lidí hnusí asi tak jako mně."[31]) Pravda bude zřejmě taková, že Veith náležel k tomu proudu, který bývá označován jako bohemismus a vychází ze staršího typu zemského patriotismu. Tento směr ztrácí svůj význam v roce 1848, kdy příslušníci českého i německého národa v Čechách vystupují se samostatnými a namnoze protichůdnými politickými programy a pro bohemistickou stranu středu již nezbývá místo.[32]) Toto poznání také zřejmě vedlo Veitha k ústupu do pozadí. V České včele z 5. srpna 1848 vyšel proti Veithovi ostrý útok, podle něhož měl poštvat všechny Němce ze svého okolí proti vlasteneckému knězi Filipu Čermákovi,[33]) ale ten toto nařčení dementoval 7. října v témže časopise a o tom, že by se Veith někdy skutečně nějakým způsobem protičesky angažoval, chybí jakékoliv doklady.[34])

Bohužel jsme o Veithově projektu české Walhally informováni jen sporadicky, jeho osobní pozůstalost se nezachovala a rozchvácen byl i archiv liběchovského velkostatku. Základním pramenem jsou proto, vedle novinových zpráv a několika zlomků korespondence, paměti Veithova tajemníka Františka Emanuela Velce (svou vlastní korespondenci Velc, jak sám uvádí, zničil ještě za bachovské éry).[35]) Velc ovšem své paměti, „knihy vděčných upomínek", psal se značným časovým odstupem. Na základě těchto vzpomínek se Velc jeví jako typický český vlastenec předbřeznového období, ovšem do pamětí psaných na sklonku života proniká mnoho zahořklých a pesimistických tónů:

„Dobrý člověk vidí se mně býti netoliko terčem neštěstí z přirozeného běhu věcí pošlého a ještě více vyvolenou obětí všech dravých sobců, pokrytců, podvodníků, škodolibců a závistníků, jichž jest v celém člověčenstvu nesčíslný počet a kterýchž po tuku a krvi svých bližních dychtivost a chudých statečku hltavost nezná mezí. Viděl jsem dobráka bědovat a trpět, kde zlosyn si v dostatku hovil. Ovšemže někdy také na zlosyna trhne ale mnohem řidčeji než na poctivce, považíme-li, že věčšina člověčenstva se skládá z ničemníků a blbců, či neučí nás tomu celá historie lidská?"

Z velké míry je třeba tento pochmurný tón přičíst také na vrub skutečnosti, že v době kdy Velc psal své „vděčné upomínky", tj. až v 80. a 90. letech 19. století, se cítil osamocený a mnohdy měl zřejmě dojem, že současná doba již dostatečně neoceňuje vlastenecké úsilí prvních buditelů jeho generace. Velcovy společenské názory vykazují značné množství osvícenských a protifeudálních idejí; ty se pak spojily s Palackého názory o praslovanské demokracii:

[31]) Josef H a n z a l, Liběchov osvícenský a romantický, Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 192.
[32]) Jiří K o ř a l k a, Fünf Tendenzen einer modernen nationalen Entwicklung in Böhmen, Österreichische Osthefte 22, 1980, s. 199–213.
[33]) Česká včela 1848, s. 241–242.
[34]) Tamtéž, s. 318.
[35]) Velcovy Paměti jsou uloženy v LA PNP Praha, Paměti jsou nestránkovány, v textu uvedené citáty pocházejí všechny z prvého dílu.

„Z mrzkého spojení s odnárodněnou šlechtou českému národu žádné blaho nevykvete. Šlechta dříve národ zotročivši zavedla ho na Bílou horu, šlechta polská pohrobila svou anarchickou bezuzdností Polsko. Šlechta pokud jí stávalo a stává vždy jen za svým interesem tíhla a tíhne. Hleďme si toho, co má budoucnost, a šlechta budoucnosti nemá. Že by mělo pouze nahodilé narození poskytovati práva a nároky, tomu nevěří už ani prostý rozum obyčejného člověka . . . Národ slovanský šlechty neznal, je to plod a výmysl národu německého, jenž se pak jeho panovačností a dobývavostí po celé Evropě rozežral a dosud jeho šeredné a škodlivé býlí živoří."

Není ovšem možno opominout, že z Velce tu hovoří osobní zatrpklost, špatné zkušenosti dlouholetého vychovatele ve šlechtických rodinách. Jedinou cestu pro zdárný rozvoj národní věci viděl v osobní obětavosti a příklonu k vlastním mravním hodnotám:

„Národ malý může se dodělati své sebeurčivosti a samobytosti jen svou osvíceností a neúhonností mravní, získaje si takto vážnost a přízeň všech sousedů, ba celé Evropy. Potřebí nám věčší obětivosti, věčší vědoucnosti a mravní integrity, chceme-li se při životu zachovati. Sluší následovati předků našich statečných příklad a prvních národu našeho buditelův, našich Husův, Jungmannův a zvláště Havlíčkův."

Samozřejmě, že i Velc podléhal dobovým romantickým proudům a jim přizpůsoboval projevy svého vlastenectví – např. zříceninu hradu Klenová vyzdobil nápisy s citáty z rukopisu Královédvorského a českých básníků.

Jen těžko lze rekonstruovat jeho vztah k významným osobnostem doby. Pochopitelně, že si vysoce váží čelných představitelů národního hnutí, „Jungmann s nesmrtelným historikem Palackým a důmyslným Šafaříkem tvořili onen požehnaný trojlist národu českého". Kromě nich často v pozitivním smyslu hovoří často ještě o Havlíčkovi, Tylovi, Kalinovi, Arnoldovi a Sladkovském. Bohužel se asi nikdy nepodaří zjistit přesně důvody, pro které jiné stíhá s tak ostrou nenávistí a takovým hněvem, že někdy zapomíná i na gramatická pravidla:

„Staviti lidí daremných za příklad považuji za mravní zvrhlost. Husa, Havlíčka, Šafaříka, Jungmanna, Palackého, Kalinu a jiných více lidu stavte za vzory, nikoliv Braunerové, Jirečkové (!) atd., ti a jim podobní zasluhují opovržení, i kdyby se po prožilé ničemné minulosti v samém vlastenectví až po krk brodili."

Nejblíže pravdě bude snad domněnka, že Velcovo rozhořčení má ryze osobní základ. Shodně s ostatní českou společností druhé poloviny století má pak jen slova odsudku pro „arcizrádce" Karla Sabinu. Mezi jeho osobní přátele ze známých vlastenců patřil ještě rázovitý Václav Krolmus. „Tak jak on se jevil v postavě, způsobech a řečích, představoval jsem si vždy starotáborské kněžstvo", napsal o něm a je to vlastně jediná slušná vzpomínka věnovaná církevní osobě (samozřejmě s výjimkou Bolzana a Klácela). Nejvýše v jeho očích pak stojí liběchovský pán Antonín Veith, jehož líčí jako zobecnění všech ctností. Pokud jde o jeho vlastenectví, uvádí Velc, že „ten pán naší věci české přející ač byl původem Němec a měl na panství svém samých jen Němců, z čisté lásky ku krásné naší vlasti a zaujatý slavnou minulostí národu českého" se rozhodl podporovat vlastenecké snažení. Velkou část zásluhy o to si ovšem přičítá Velc sám.

Poslední otázkou je pohled autora „vděčných upomínek" na české dějiny. Již z výše uvedených citátů je jasné jeho zaujetí husitstvím, nikdy nepřestal litovat, že Ohéral ve strachu před policejním vyšetřováním spálil písemnosti, které si u něho v Brně uložil a mezi kterými byl i sešit s básněmi Uffo Horna: „bohatý věnec pěkných básní opěvujících slavnou naši reformaci od Husa blahé paměti až po panování krále Jiřího Jediného". Na neštěstí to byl jediný exemplář tohoto jistě zajímavého díla. Protipólem husitství je pak habsburská éra, Bílá hora a období po ní následující. To je doba úpadku a ponížení. Slova soucitu má ještě pro oběti staroměstské exekuce, pro vítězné Habsburky a církev pak jen odsudek, např. Ferdinanda II. charakterizuje stručně jako „jezuitskou hyenu".

Tento stručný rozbor Velcových pamětí snad postačí k tomu, abychom jim správně rozuměli při sledování jejich vyprávění o liběchovské Walhalle.

První obtíže nastávají již při otázce po samotném zrodu myšlenky na postavení tohoto národního památníku. Většinou se uvádí, že impuls k tomu dalo Veithovo osobní setkání s bavorským sochařem Ludwigem Schwanthalerem, jedním z autorů sochařské výzdoby německé Walhally u Řezna. K setkání obou mužů došlo v roce 1839 v lázních Jeseník a od té doby se prý Veith touto ideou zabýval, od faráře Čermáka pak měl vzejít název český Slavín a jako autor soch byl získán právě Schwanthaler. Jaká byla skutečnost nevíme, jisté ale je, že Veith měl k podobnému podniku určité vlastní předpoklady; zdaleka se totiž nejednalo pouze o Slavín. Víme o něm, že podporoval malíře historických výjevů Františka Tkadlíka, který právě pro něho namaloval mj. obrazy „Sv. Václav a sv. Ludmila při mši" a „Sv. Václav vykupuje pohanské děti". Roku 1845 pro něho Antonín Lhota maloval Přemysla Otakara II. obracejícího pohanské Prusy na křesťanství a u Františka Augustina Palmeho si objednal obraz s tématem návratu sv. Vojtěcha do Čech. Ale nešlo jenom o toto katolicky pojímané vlastenectví, i když svatováclavský kult byl ve Veithově rodině velice populární, jeho bratr Václav dal dokonce svému synovi jméno Podiven, podle světcova služebníka. Hostitel Bolzanův a Klácelův nemohl opomenout ani otázku náboženské tolerance. Na jeho zakázku také skutečně vznikl Machkův obraz Rudolfa II. udělujícího Majestát.[36]) Navíc si Veith na Liběchově vytvořil i jakéhosi předchůdce Walhally, tzv. český pokoj. Zprávu o něm podává V. H. Kokořínský v časopise Poutník roku 1846:

„Kam jsem v tomto pokoji pohlédnul, tu se na mne velebné tváře osvícenců a hrdin našich dívaly, neb po všech stěnách zadělány jsou malé malované podobizny slavných mužů národu českého, od Kosmasa až na Haranta z Polžic a jiné pozdější o národ náš velezasloužilé muže. Jakýsi neznámý a svatý cit ozval se při pohledu tomto v srdci mém. Celá historie česká vznášela se mi tu před očima mýma, hrdě jsem pohlížel na svého druha, na valný počet těch synů ukazuje, ježto ve slávě vlasti, svou vlastní slávu hledali."[37])

Není třeba pochybovat o tom, že v tomto pokoji měla své významné zastoupení i tematika husitská, o niž víme, že byla v liběchovském okruhu pěstována. Václav Levý vytesal ve skalách nad Liběchovem skupinu Blaník, kam vedle Zdeňka Zásmuckého umístil i Jana Žižku a Prokopa Holého a jídelnu vlasteneckého faráře Čermáka zdobila soška slepého vojevůdce od téhož umělce. I tato skutečnost je charakteristická pro tehdejší čistě národní pojímání husitské epochy, uvážíme-li, že Václav Levý byl od svého mládí hluboce věřícím katolíkem.[38])

Vraťme se však ke zrodu ideje Slavína, i když se nám asi nikdy nepodaří zachytit jej zcela přesně, domnívám se, že nejkrásnější vysvětlení podal pamětník těch časů, František Martin Klácel, píšící pod značkou „K" do Ohéralova časopisu Týdeník, když vložil Veithovi do úst tato slova:

---

[36]) LA PNP Praha, pozůstalost J. Jelena.
[37]) Liběchov v Litoměřicku, Poutník 1, 1846, s. 252.
[38]) Marie Černá, Václav Levý, Praha 1964, zvl. s. 26–31.

„. . . řekl jsem jednou v blahé chvíli, když, což mi odjakživa velmi milé bývalo, probíral jsem dějstvo Království českého. Což bys nemohl i vtěliti nějak tuto svou libost historickou. Mineralog má sbírku rud a kamení, botanikus svůj herbář, entomolog své brouky v pěkných schránkách – nuže usmyslil jsem si zanechati památku národu českého."[39])

Lépe jsme informováni o zamýšlené podobě Slavína. Naštěstí se zachovala fotografie původního modelu od architekta W. Gaila. Model byl v Praze vystaven roku 1847 společně se sochou Přemysla Otakara II. Na rozdíl od německé Walhally se v případě českém jednalo o použití maurského slohu. Před budovou pak byla na volném prostranství socha bájného pěvce Lumíra[40]) a podle jedné zprávy měl být vnitřek Slavína vyzdoben citáty z Rukopisu královéhradeckého.[41])

Ještě složitější situace nastává pokud se jedná o výběr slavných postav, které ve Slavíně měly být umístěny. Nejobšírnější seznam, z něhož můžeme vyjít, byl publikován roku 1848 ve zmíněném Klácelově článku. Podle něho zde mělo stát celkem 25 soch a to: „Přemysla, prvního vojvody českého, Libuše, Svatopluka Moravského, Přemysla Otakara II., Karla IV., Alžběty jeho matky, sv. Václava, Jiřího z Poděbrad, císaře Maxmiliána II., císaře Rudolfa II., sv. Cyrila a Metoděje, Žižky co vůdce, Viktorina Kornela ze Všehrad co právníka, Jeronyma Pražského, Viléma z Pernštejna, Jana Husa, Ctibora z Cimburka, Daniela Adama z Veleslavína, Tomáše Štítného, Karla ze Žerotína, Amose Komenského, Kosmasa historika, Jana z Rokycan, sv. Vojtěcha, sv. Prokopa sázavského opata."[42]) V roce 1847 informovala své čtenáře Česká včela o postupu prací na Slavíně a uvedla, že soch má být pouze šestnáct. V tomto seznamu chybí Svatopluk, sv. Václav, Jeronym Pražský, Ctibor z Cimburka, Veleslavín, Štítný, Karel ze Žerotína, Rokycana a sv. Vojtěch i sv. Prokop. Nejvíce překvapuje skutečnost, že zde není ani Přemysl II., který byl právě roku 1847 převezen do Prahy a vystaven ve Veithově domě; naproti tomu jsou zde uvedeni arcibiskup Arnošt z Pardubic a vítěz nad Tatary Jaroslav ze Šternberka.[43]) Náčrtek půdorysu Slavína uchovaný v pozůstalosti Jana Erazima Vocela pak předpokládá celkem také 25 soch, ale jmenovitě jich uvádí pouze 20. Na rozdíl od předchozích soupisů se zde objevují navíc jména Záboj, Božetěch a záhadný Mengs.[44]) Situaci nevyjasní ani pohled do Schwanthalerovy výtvarné pozůstalosti, v níž se zachovaly modely a náčrty soch Přemysla Otakara II., Maxmiliána II. a blíže neurčeného krále Václava (podle mého názoru se nejspíše jednalo o Václava II., který se do této společnosti dostal pro svou podporu kultury a snahu o založení univerzity), Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Jana Husa, Jana Žižky,

[39]) Týdeník 1848, s. 189.
[40]) Bohemia 1840, č. 84.
[41]) Allgemeine Zeitung (Augsburg) 1847, s. 312.
[42]) Týdeník 1848, s. 189.
[43]) Česká včela 1857, s. 300.
[44]) Část pozůstalosti J. E. Vocela v ANM Praha.

Rudolfa II., Arnošta z Pardubic, Libuše, Karla IV., Jiřího z Poděbrad, Rastislava, Elišky Přemyslovny, Kosmy, Marie Terezie, sv. Cyrila, sv. Vojtěcha, Viléma z Pernštejna, sv. Metoděje, Přemysla a konečně symbolické Bohemie.[45])

Ještě méně víme o konkrétním ideovém pozadí výběru a jeho kritériích, jedině Velc vzpomíná na zajímavou schůzku, kterou měl Veith svolat do svého bytu v roce 1847 a na níž se mělo rozhodnout o konečném výběru soch. Účastnil se jí kromě Veitha a Velce ještě Palacký a Šafařík. Velcův referát nám odkrývá něco z nálad, s nimiž byly některé postavy v české společnosti přijímány a hodnoceny. Vrcholně zajímavý je v této souvislosti jasně zaznamenaný ústup svatováclavské tradice; stejně pozoruhodné je ovšem i vystoupení Františka Palackého na její obranu:

„Konečně se po dlouhém rokování určili oni proslavení mužové, jejichž sochy v Slavínu umístiti se měly. Divil jsem se jen tomu, že pan Palacký s houževnatou neústupností na tom stál, aby sv. Václav a Rudolf II. z řady vyjmuti nebyli. Ostatní tři pánové tomu důvody ráznými odpírali. Sochou Rudolfa II. měla se patrně učiniti vládě jakási poklona, jen aby krásnému a vlasteneckému podniku nepřekážela. Ačkoliv jsem nikdy rod habsburský, nám Čechům vždy osudný nevelebil, viděl jsem toho přání pana Palackého důležitou příčinu. Ač sám o sobě byl Rudolf II. panovníkem velmi ničemným, předc za jeho vlády kvetla literatura česká a vzmáhal se dlouhým jen málo přerušeným mírem blahobyt v Čechách, ačkoliv nelze přehlížeti, že zároveň rozmařilost, prodejnost a znemravnělost ve všech našeho lidu vrstvách se šířily. Tolikéž sv. Václav měl býti koncesí učiněnou kněžím, proč to? Svatý Václav, byl-li za svou pobožnost a soukromou dobročinnost vyhlášen za svatého, patří do chrámu, nikoliv do nějakého Slavínu. Jako osobnost historická nemá pražádného významu, ba vladaření jeho bylo Čechům patrně škodlivé, ať nedím záhubné. Konečně pan Palacký dosáhl svého, ani ostatní tři pánové po dlouhém a živém hovoru, jemu své přesvědčení obětovali."[46])

Vzhledem k mlčení pramenů je možno pokusit se jen o povšechné zhodnocení názoru na českou minulost, který byl v projektu Slavína uplatňován. Na první pohled je zřejmé úsilí o jeho integrační působení, jsou zde zastoupeni Češi i Moravané, církví uctívaní světci i husité, katolíci i utrakvisté, panovníci, šlechtici i měšťanští vzdělanci. Dále je patrná snaha představit český národ v mnohostrannosti jeho historického významu, proto zde nacházíme válečníky reprezentující českou statečnost i vědce, umělce a myslitele, kteří mají symbolizovat českou vzdělanost a kulturní vyspělost. Zajímavé je zastoupení husitství, jehož protagonisté jsou již pevně začleněni do českého panteonu, ale, na rozdíl od druhé poloviny 19. století, ještě českému středověku nedominují. Symbolem této epochy je Hus a Žižka, personifikace víry a meče (Jiří z Poděbrad je podle mého názoru v této souvislosti oslavován spíše jako svobodně zvolený český panovník než jako husitský král). Představitelé husitství ale v kontextu Slavína ještě mohou klidně stát vedle sv. Václava či Karla IV., kterým zase nevadí sousedství Komenského. Jedi-

[45]) Frank Otten, Ludwig Michael Schwanthaler, Ein Bildhauer unter König Ludwig I. von Bayern. Monographie und Werkverzeichnis. München 1970, s. 118.
[46]) Paměti F. E. Velce v LA PNP Praha.

ným programem je Omnia ad maiorem Nationis gloriam. Charakteristický je i fakt, že výběr postav (s výjimkou Marie Terezie ve Schwanthalerově pozůstalosti) nepřesahuje třicetiletou válku; právě v této době se rodil dodnes v českém historickém povědomí tvrdošíjně se udržující názor, že české dějiny končí vlastně Bílou horou, po níž následuje třistaleté období Temna . . . Dobové zhodnocení Slavína, postihující většinu těchto rysů, nalezneme opět u Klácela:

„Kdož poněkud jen znaje historii českou a moravskou s hlubokou úctou a potěšením nevidí z těchto vyvolenců pro Slavín Kostelecký, skromnost a šetrnost volitele, jenž ke všem stranám života českého rovnou láskou jako matka k dětem svým přizírá se snášenlivou mysli utěšeností a pokorou před Boží vševědoucností, jenž rozličné nádoby a náčiní povolává, aby vyjevily slávu jeho na věky věkův."[47])

Povšimněme si nyní společenské reakce na Veithův projekt. Roku 1843 vyšla zajímavá zpráva Květů, že první dokončené sochy pro „na způsob Valhally památce slavných Čechů učiněném skvostném stavení" jsou Hus a Žižka. Tuto informaci opakuje i Dušan Lambl v Květech z roku 1846, který také myšlenku Slavína nadšeně vítá a připojuje úvahu, typickou pro všechny další zprávy; totiž srovnání Slavína s německou Walhallou, z něhož samozřejmě Slavín vychází vítězně:

„Při srovnání s německou Walhallou netřeba se ani zmíniti o tom, že sochy v životní velikosti a u mírném počtu (jako ve Slavíně) mnohem důstojnější pohled poskytnou, nežli jednotvárné stěny a dlouhé čáry ptáčkovitě seřaděných poprsí, jak se ve Walhalle nacházejí."[48])

Ve stejném duchu referuje v témže roce i časopis Poutník. Jeho zpráva je zajímavá i tím, že se zde poprvé objevuje, později z české i německé strany často traktovaná skutečnost, že Slavín je budován v oblasti obývané výhradně Němci:

„Slavín čili chrám slavných mužů českých, jejž pan Veit staví, nachází se ještě o dobrou půl hodinu dále na vrchu nad vesnicí Tupadlemi. Vystavěna jest posud věž, 16 sáhů zvýše, šestihranná, v orientálském slohu. Chrám se začne snad v příštím roce stavěti. Budou v něm státi jenom sochy ve výklencích, žádná poprsí jako v bavorské Walhalle, a jednohlasné jest mínění, že Slavín bude daleko vznešeněji na duši navštěvovatele působit nežli slavná Walhalla. Kolik soch do něho přijde, posud není ustanoveno. Možná, že jejich počet vzroste až na 24. Přeškoda, že krajina tato jest již poněmčena. Ó by tam se sochami oslavenců našich vstěhoval se i jejich vlastenecký genius a vzbudil tu k životu jazyk, jejž mor cizoty byl usmrtil."[49])

Týž časopis se pak k této problematice vrátil ještě roku 1847 u příležitosti pražské výstavy právě dokončené sochy Přemysla Otakara II.; jeho zpráva se místy mění v oslavu Veithovu:

„Pan Antonín Veit, majitel panství liběchovského v litoměřickém kraji převzal za celý národ český sám jediný úlohu na sebe, vystaviti nejznamenitějším mužům minulosti české chrám slávy, sice v takovém způsobu, že se může státi skutečně nejslavnějším pomníkem umění v celé zemi. V našich časích, kdy každý všecko jen pro pouhý užitek dělá, a málo kdo k vyšším záměrům duši svou povznáší a prostředků svých

[47]) Týdeník 1848, s. 189.
[48]) Květy 12, 1846, s. 611.
[49]) Poutník 1, 1846, s. 253.

používá, jest podnikání páně Veitovo tím vzácnější, tím šlechetnější, a kdo se takovým způsobem o slávu našich předků stará, a takové oběti národní cti přináší, sám největší cti hoden jest. Slavín bude vznešený a dostojný veliké minulosti naší. Toho přesvědčení nabyli jsme, spatřivše první sochu pro Slavín určenou v Praze, v domě spanilomyslného zakladatele svatyně této na odiv prozatím vystavenou."

Pouze na okraj poznamenávám, že tento článek opět mate informace o zamýšleném počtu soch svým údajem, že jich má být celkem 17.[50])

Řady novinářských chvál o liběchovské stavbě zakončíme už několikrát citovaným Klácelovým článkem. Líbí se mu zvolený architektonický styl, předvídá celému podniku velkou budoucnost a navíc se z tohoto článku dozvíme i o zamýšleném malířském doplňku sochařské výzdoby Slavína: „Jest i ustanoven sál, aby budoucí poutníci mohli se ukrýt před povětřím slotským aneb podle libosti hleděti po údolíčku milém. Tento sál okrášlí Navrátil obrazy vítězství pána z Hvězdy nad Tatary."[51])

Z českých poetů se o Slavíně zmínil Václav Štulc v básni Říp. Při rozhledu z této památné hory vyzývá strážného anděla vlasti, aby pohlédl též k severu:

„Tam kde stkví se k nebi pnoucí
Slavných síní průčelí,
Hle! jaké to síně slavné,
Čí to stánek? Čí to chrám?
Aj to síně slávopravné,
Stan to českým hrdinám.
Nuž do knihy vpiš anjeli,
Ná list slávy zlatoskvělý
Mezi reky národda
Slavínova původa."

Pro méně informované čtenáře pak autor připojil ještě vysvětlující poznámku: „Slavín sluje chrámec onen, který vysoce ušlechtilý pan Antonín Veit, pán na Libochově k oslavě nejznamenitějších synů národa českého založil, a výtečnými sochami jejich okrášliti hodlá."[52])

Jiným básnickým dílem s touto tematikou jsou verše Karla Sabiny, které na Veithovu objednávku věnoval Schwanthalerovi. Mnichovský sochař je v nich opěvován jako křisitel staré české slávy:

„Tobě, mistře slavný, bylo však dopřáno
Oblesk dávné slávy naší zpřítomniti,
Věkem zavátým co v prachu pochováno,
Praotce rekovské lze nám živé zříti,;

představuje mu i účinek, který bude mít jeho dílo na české vlastence:

„Tu hle! poutník tichý se sklopenou hlavou,
Na Slavín putuje blouzně v minulosti,
Ten pak k slávě mladík rozjitřený slávou,
Čelo co vypíná vroucí toužeností",

a na závěr ujišťuje Schwanthalera nikdy nehynoucími díky celého českého národa.[53])

[50]) Poutník 2, 1847, s. 220.
[51]) Týdeník 1848, s. 193.
[52]) Václav Štulc, Pomněnky na cestách života, Praha 1845, s. 110.
[53]) Vybrané spisy Karla Sabiny I, Básně, ed. Jan Thon, Praha 1911, s. 198–199.

Jedinou disonancí v nadšeném tónu většiny soudobých zpráv o liběchovském Slavíně jsou vzpomínky Josefa Václava Friče: tomu totiž, přes všechno romantické zaujetí pro českou minulost, byla bytostně cizí již jeho základní myšlenka národního smíru. Frič se uvědoměle hlásil pouze k některým stránkám národní tradice, které pokládal za pozitivní (to bylo samozřejmě především husitství), a idea společné oslavy sv. Vojtěcha a Jana Husa mu připadala přímo směšná. Mladý bouřlivák v jednom případě vzpomíná na svá studentská léta, kdy vytvořil přátelský kroužek pro cvičení v řečnictví a tehdy uspořádal jednu, zřejmě velmi provokativní přednášku o Janu Žižkovi, v níž nešetřil ani uctívaného Kollára:

„Byl to poněkud ohlas oněch běžných a nedovařených mínění jistých vlastenců, domnívajících se, že slepý náš rek měl snad na vůli vésti jen s Němci válku a šetřiti přitom protivné sobě Čechy, kteří patrně s nepřáteli našimi drželi. Tvořil sice celý tehdejší zástup našich vlastimilů jediný jakoby tábor – ale kvůli zdánlivé té a jalové svornosti a lásce neplodné jakéž to protivy měly se srovnávati, jak různé živly měly se vjedno slíti! Lež a pravda, Řím a Slovanstvo, starý pořádek i národní duch, cenzura i svoboda, vše mělo vedle sebe obstáti, vzájemně se doplňovati a společně prospívati. Protestant Kollár stavil dokonce Husa i Jana z Nepomuku v jedno nebe."[54])

Proto také Fričův pohled na Slavín byl zbaven všeho patosu a věc viděl jasně; založení „v těch krajinách slovanského slávy chrámu v děsné, přímo směšné miniatuře proti letohrádku v maurickém slohu" považuje za nešťastnou myšlenku. Zajímavé je, že při vší ironii lze z jeho pamětí vycítit úctu k Veithovi (za iniciátora Slavína považuje faráře Čermáka), jehož si váží především pro jeho statečnou podporu Bernarda Bolzana. V souvislosti se Slavínem jej spíše lituje, zvláště, když vidí, jak je tato snaha předmětem úsměšků jeho německých hostů.[55])

Stavba Slavína byla sledována i v německém prostředí. Rozšířený list Allgemeine Zeitung vycházející v Augsburgu přinášel celkem pravidelně objektivní informace o postupu prací, až roku 1847 se dostal jeho pražský dopisovatel, kterým byl tentokrát Jan Erazim Vocel, do polemiky s listem Nürnberger Correspondent. Norimberské noviny totiž kritizovaly Veitha za to, že on, ačkoliv rodilý Němec, za peníze, které vydělá na práci svých německých poddaných, staví památník české slávy, v němž budou zastoupeni jen staří Čechové, mezi nimi i nejlítější nepřátelé Němců, a sochy mají být označeny výlučně českými nápisy. Tato pasáž vyprovokovala Vocela k obšírné odpovědi, v níž uvedl, že Veith jako bezdětný soukromník má nepopiratelné právo část svých příjmů investovat do památníku historických vzpomínek, který zasvětil své vlasti, přičemž peníze na tento podnik vynaložené se z velké části jeho německým poddaným vrací zpátky vzhledem k tomu, že tvoří 4/5 všech zaměstnanců stavby. Němci jsou také vlastními tvůrci projektu

54) Josef Václav F r i č, Paměti I, ed. Karel Cvejn, Praha 1957, s. 90–91.

55) Tamtéž, s. 312–313. Zvláště jej pobouřil ironický posměšek jednoho rakouského důstojníka, původem říšského Němce: „Also das ist der Prachttempel, wo die großartigen böhmischen Könige und merkwürdigen Helden untergebracht werden sollen?! Meiner Seel' – ein echtes Weltwunder!"

a kdyby Veith byl takovým ultračechem, jakým ho líčí norimberský list, jistě by se obrátil raději na české umělce než na Schwanthalera a Gaila. Vrchol polemiky tvoří pasáž, kde se obrací proti výtce, že ve Slavíně (označení česká Walhalla odmítá jako nesmysl) budou zastoupeni pouze Češi. Kdyby Němci ve starších českých dějinách způsobili něco vynikajícího, jistě by tu nalezli své místo; z novějších dob zde budou přec zastoupeni habsburští panovníci Maxmilián II. a Rudolf II. Ostatně, vykládá Vocel, jména jako Otakar II., přítel Němců, přemožitel Tatarů Jaroslav Šternberk, Štítný, Komenský, Žerotín, Jiří z Poděbrad a Hus by mohl každý národ s hrdostí přičíst ke svým krajanům a jejich podoby vystavit ve vlastním Slavínu. S nepokrytou ironií pak Vocel přechází k výtce ryze českých nápisů a poznamenává, že na dokončené a právě v Praze vystavené soše Přemysla Otakara II. je umístěn nápis „Otacarus II. rex", že se v tomto případě nejedná o česká slova, by snad mohl připustit i Nürnberger Correspondent.[56]) V této souvislosti stojí za to vrátit se ještě jednou k výše citovanému českému článku v časopisu Poutník. V jeho nadšeném tónu totiž zaznívá jediná výhrada a to právě proti latinskému označení českého panovníka: „Nebyl by snad český podpis lépe slušel?"[57])

Jak již bylo řečeno, převratné události revolučního roku 1848 přinesly rozchod Antonína Veitha s českým národním hnutím. To pak vedlo k tomu, že dohotovení dalších soch a jejich přeprava do Prahy proběhly již bez výraznějšího zájmu české veřejnosti. Když potom Veith upadl do finanční tísně a další stavbu zastavil, zdálo se, že toho nikdo nelituje. Pozornost publika se ale k projektu Slavína měla ještě vrátit v šedesátých letech. Předtím ale bude vhodné pro srovnání se Slavínem uvést ještě jeden příklad ideje symbolizace a oslavy národa výběrem reprezentativních postav nebo výjevů z jeho minulosti, tentokrát ale z iniciativy a pod patronací nejvyšších míst státní správy. Také tento pokus má své kořeny v atmosféře čtyřicátých let.

Tehdy se jednalo o to, že vojenský erár právě vyklidil pražský Belveder, a tím vyvstala otázka vnitřní výzdoby této stavby, jejíž exteriér měl být na císařovo přání uveden do původního stavu. 12. listopadu 1842 se proto nejvyšší purkrabí hrabě Chotek, kterému panovník přenechal vyřízení této záležitosti, obrátil na Společnost vlasteneckých přátel umění, jejímuž výboru tyto skutečnosti sdělil a požádal jej o spolupráci. Původně se Chotek, jak píše, domníval, že prostory by mohly být vyzdobeny bystami vynikajících Čechů, ale později tuto myšlenku zavrhl pro přílišné náklady spojené s její realizací a pojal přání vyzdobit Belveder freskami znázorňujícími vybrané scény z českých dějin.[58]) Historie malířské výzdoby Belvederu by si vyžádala samostatnou

56) „Übrigens sind Otakar II., der große Freund der Deutschen, Jaroslaw Sternberg, der Tatarenbesieger, Stítný, Comenius, Zerotín, Georg v. Podiebrad, Hus Namen, die jedes Volk mit Stolz zu den seinen zählen und in seinem Ruhmestempel aufstellen würde." In: Die Slaven und ihre Bestrebungen in Böhmen und Mähren, Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 248, 5. 9. 1847, s. 1981. Za určení Vocelova autorství děkuji dr. Jiřímu Kořalkovi, CSc.; srov. HT 5, 1982, s. 357.

57) Viz pozn. 50.

58) ANG Praha, fond SVPU, sign. 1549/1.

monografii, z hlediska vývoje jejího programu je zajímavé upozornit alespoň na změny, k nimž během realizace došlo. 27. září 1848 podala Společnost vlasteneckých přátel umění svůj návrh programu obrazů, v nichž vždy s odvoláním na patřičné stránky Palackého Dějin (jejich německé verze), byla navržena tato témata:

1. Zavedení křesťanství do Čech knížetem Bořivojem, Svatoplukem a Metodějem.
2. Kníže Břetislav přiváží do Prahy ostatky sv. Vojtěcha.
3. Bitva u Chlumce roku 1126. Soběslav a císař Lothar.
4. Král Otakar opouští Prahu roku 1278.
5. Karel IV. zasedá na veřejném soudu.
6. Hus na kostnickém koncilu.
7. Husitské války. Bitva u Domažlic.
8. Uzavření basilejských kompaktát.
9. Král Jiří z Poděbrad na sněmu 25. září roku 1465.
10. Stavovská svatováclavská smlouva roku 1517.
11. Rudolf II. jako přítel umění.
12. Odchod utrakvistů z Čech roku 1624.

Pro třináctou fresku pak Společnost navrhovala zatím nespecifikované téma ze současnosti.[59])

K realizaci projektu došlo ovšem s určitým zpožděním až během padesátých let, a to s podstatnými změnami. Vládě řízené mladým císařem Františkem Josefem I. se zřejmě přílišné akcentování středověké české státnosti a připomínky některých slavných českých vítězství mnoho nelíbilo. A tak v definitivní náplni Belvederu zbyl pouze kníže Bořivoj zavádějící v Čechách křesťanství, Břetislavův vjezd do Prahy s pozůstatky sv. Vojtěcha a uměnímilovný císař Rudolf II. Všechna ostatní témata byla změněna, a to takovým způsobem, že výsledný obraz významných momentů českých dějin vyhlížel naprosto jinak, než bylo původně zamýšleno. Tak zmizela vítězná bitva u Chlumce, upravující poměr mezi Čechy a říší, a místo ní se objevilo zavraždění sv. Václava, přibyla korunovace Vratislava I. provedená z moci římského císaře roku 1096, Vladislavova abdikace ve prospěch Přemysla Otakara I. a objevil se i tak důležitý motiv, jaký představuje zavedení turnajů v Čechách králem Václavem I. Přemysl Otakar II. není na zdech Belvederu zachycen v dramatickém okamžiku svého odjezdu do rozhodujícího střetnutí s Rudolfem Habsburským, ale jako dobyvatel Prus násilně zavádějící křesťanství. Také Karel IV. nemohl pod státním dohledem asistovat při veřejném soudním líčení a byl zobrazen jako zakladatel univerzity. Nejpodstatnějších změn, jak ostatně bylo možno očekávat, došla husitská tematika: namísto navrhovaného Husa, bitvy u Domažlic a přijetí kompaktát se zde objevila pouze bitva u Lipan. Úplně zmizel král Jiří z Poděbrad a namísto něho byla z pohusitské doby zvěčněna korunovace Albrechta I. českým králem. Proti původnímu návrhu pak byl zvýšen počet obrazů s pobělohorskou tematikou, objevila se zde obrana Prahy proti Švédům roku 1648, císař Josef II. zmírňující nouzi v Praze v době hladomoru 1772 a konečně císař Leopold II. na slavnostním zasedání učené společnosti roku 1790.[60])

Tendence provedených změn je jasná, kromě vypuštění připomínek husitských vítězství vojenských i diplomatických a zařazení obrazů zdůrazňujících české vztahy k říši a habsburskému rodu vyplývá hlavně z obrazů s novější tematikou. Vzpomeňme, že Slavín ve svém výběru postav nešel nad třicetiletou válku. Zde bylo naopak; obrana Prahy proti Švédům byla již od 17. století pevnou součástí katolicko-procísařské tradice. Poslední dva obrazy pak symbolizují dobrodiní, jemuž se Čechy pod císařskou vládou mohou těšit, když je o ně pečováno jak po stránce materiální, tak i kulturní.

[59]) Tamtéž.

[60]) Konečný program nástěnných maleb v Belvederu tamtéž, sign. 1184/1. Za upozornění na tyto prameny děkuji dr. Zdeňku Hojdovi.

Po smrti Antonína Veitha († 1853) se zdálo, že česká veřejnost o Slavín ztratila zájem a osm dokončených soch (Libuše, Přemysl, sv. Václav, Přemysl Otakar II., Eliška Přemyslovna, Arnošt z Pardubic, Jiří z Poděbrad a Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic) zůstanou v držení Veithových dědiců na Liběchově. Jedině Josef František Smetana v básni věnované Filipu Čermákovi (z let 1852–1854) si na projekt Slavína vzpomněl při povzdechu nad současným útlumem národního života:

„Nevidím, jak ze Slavína
snad kravín již udělán,
ale cítím, že nadějný
Slávy čas již pochován."[61])

Ale i sochy mají své osudy a Slavín se v druhé polovině šedesátých let znovu dostal do popředí pozornosti, ovšem již v podstatně změněné společenské i politické situaci. O Schwanthalerova díla se tehdy počalo zajímat Muzeum Království českého. Podle § 14 Veithovy závěti měly sochy přejít do muzejních sbírek, pokud dědicové nedovedou stavbu Slavína do konce. Roku 1866 dědic Antonín Veith mladší oznámil, že chce věnovat sochu Arnošta z Pardubic městu Praze a v dalším jednání pak dal najevo své odhodlání dokončit Slavín. Muzeum, které již nyní začalo uvažovat o stavbě nové budovy, se ale svého práva na sochy nemínilo vzdát a proběhlo dost složité jednání.[62]) V tomto okamžiku na straně muzea zasáhl časopis Květy, který roku 1867 připomenul:

„Nebožtík Antonín Veith, pán na Liběchově, pojal krásnou myšlenku vlasteneckou: vystavěti v Čechách tak zvaný Slavín, tj. uměleckou budovu, v níž by postaveny byly sochy nejpamátnějších osob z dějin národa českého, vladařů a vládkyň, bojovníků a věrozvěstů. Budova ta vystavena jest za Liběchovem a jest už až na dnešní den pusta . . .",

aby zakrátko přešel k jádru věci:

„Kdyby sochy Schwanthalerovy byly vystaveny tam (tj. v liběchovském Slavíně), byl by věru zmařen úmysl zakladatelův a celá věc byla by jakoby z těžiště vyzvednuta, ano všeobecné pozornosti odňata. Ležíť předně tak zvaný Slavín v krajině již německé a za druhé (a to je hlavní důvod) tak stranou ode vší hlavní komunikace, že by všeobecného významu neměl stoje spíše v úkrytu, než aby k návštěvě vybízel. Ze všeho ale jest patrno, že sochy ty určeny jsou, aby se staly majetkem národním, aby tudíž stály na místě všeobecně přístupném, kde by působily i momentem národním. A tu jest jasno, že nejpříhodnější k tomu místo jest jedině české Muzeum."[63])

Nejzajímavější na tomto novinářském vystoupení ale jsou komentáře a hodnocení jednotlivých soch a navržených postav, z nich jasně vyplývají změny, k nimž za dvacet let od Veithova projektu v českém historickém povědomí došlo.[64])

[61]) Básně Josefa Františka S m e t a n y, Praha 1905, oddíl Pomněnky 1852–4, s. 35–36.

[62]) ANM Praha, registratura NM, spisy 266/1866, 282/1866 a nesignované; protokoly schůzí správního výboru z let 1866–1868.

[63]) Květy 1867, s. 167.

[64]) K obdobným proměnám a nedorozuměním došlo v důsledku rozpadu původní bohemisticky orientované koncepce i v německém prostředí. Např. list Prager Morgenpost roku 1858 již nechápal smysl liběchovského Blaníku od V. Levého, považoval jej za Herkulaneum a Zdeňka Zásmuckého zaměnil za Friedricha Barbarossu. Viz Č e r n á, Václav Levý, s. 28.

V prvé řadě je to návrat svatováclavské tradice, u níž jsme viděli ve čtyřicátých letech určité rozpaky. Nyní se již nejedná o mučedníka, ale o bojovného knížete, symbol českého státu:

„Schwanthalerova socha představuje nám Václava co bojovníka s kopím, a sice proto, že Čechové pod svatováclavským praporem, jejž jako svatost chovali, srdnatě se do vražedných bitev vrhali . . ."[65]) Jenom na okraj podotýkám, že ve skutečnosti je Schwanthalerova socha, zpodobující sv. Václava jako mladíka s palmovou ratolestí v ruce, od této představy dost vzdálená.

Také Eliška Přemyslovna je nyní chápána jako symbol české státnosti, důkaz kontinuity dalších dynastií s původním domácím panovnickým rodem:

„. . . náleží mezi nejslavnější ženy českého národa. Byloť jí co Češce vypíti utrpení až na dno za to, že ruku podala Janu Lucemburskému, muži to, jemuž hýrání a toulky více platily než národ český. Po boku krále tuláka, jenž na životní síle Čech co upír ssál, stála Eliška Přemyslovna co pravá dědička moci a slávy svých předků, pečujíc o dobro koruny i o dobro lidu . . ."[66])

Ani Arnošt z Pardubic již není hodnocen jako první pražský arcibiskup a blízký spolupracovník na velkém státnickém a kulturním díle Karla IV.:

„Arnošt není památný tím, že byl prvním arcibiskupem pražským co do počtu, ale tím hlavně, že ze všech pražských arcibiskupů až na naše dni byl nejslavnějším. Předně hleděl Arnošt ku svému biskupství co Čech, poopraviv zcela dle potřeb země a času statut svého arcibiskupství, původně německý. Za druhé hleděl k mravné kázni svého duchovenstva a stal se takto předchůdcem Husovým: Ano, možná tvrditi, že by sotva bylo došlo k válkám husitským, kdyby pozdější arcibiskupové byli bývali nadšeni duchem Arnoštovým." Teprve potom se dostává na řadu ocenění Arnoštovy činnosti kulturní a politické.[67])

Jestliže u Arnošta zaujme jeho jistě odvážné srovnání s Husem, obraz Husa samotného nové aspekty nepřináší. Neznámý autor článků jej vidí jako českého mučedníka, který podstoupil smrt pro věrnost svému přesvědčení.[68]) Zajímavý je ale komentář připojený k obrazu Jana Žižky:

„. . . podáváme dnes slavného vojevůdce českého, velkého bojovníka za svobodu svědomí a víry, mstitele křivd na českém národu páchaných, chloubu vlasti – Jana Žižku z Trocnova a Kalichu. Schwanthalerova koncepce značně se liší od běžných u nás vyobrazení téhož vojevůdce, kdež nám ho představují jako nějakého divocha a lupiče, jehož tvář často se podobá více tváři zvířecí než lidské. Umění naše domácí ale ještě nevyvedlo tuto mohutnou postavu tak platně, aby panující předsudky tím poraženy byly."[69]) Obraz Schwanthalerova Žižky v příloze ukazuje ale výrazně, že domácí ikonografie táborského hejtmana se ubírala zcela odlišnou cestou.

Nejcharakterističtější ukázkou přehodnocení, jemuž byly jednotlivé postavy podrobeny, je případ Rudolfa II., kterého Květy ze Slavína přímo vylučují. Sebevědomá formulace poukazu na stavovský odboj pak zvláštního komentáře nevyžaduje:

[65]) Květy 1868, s. 78.
[66]) Tamtéž, s. 150.
[67]) Květy 1867, s. 218.
[68]) Tamtéž, s. 190.
[69]) Květy 1868, s. 38.

„Vladaře toho Schwanthaler zobrazuje v momentu, kdy podává majestátem stvrzené svobody náboženské. Ovšem možná podotknouti, že Rudolfova zásluha při tom jest negativní, an majestát neudělil z vlastní vůle, nýbrž tenkráte teprve, když musel: když stavové mezi sebou učinili zápis a konfederaci se stavy slezskými, sebrali vojsko a zřídili direktorstvo . . ."[70])

Dnes již lze těžko rozsoudit, zda rozhodující byl tento hlas české veřejnosti reprezentované tiskem, nebo zda si Veith ml. uvědomil finanční náklady, které by si dostavění Slavína vyžádalo. Jisté je, že se svých práv ke Schwanthalerovým sochám vzdal a roku 1868, v souvislosti s oslavami 50. výročí založení Muzea, je této instituci odevzdal.[71])

Sochy pak byly ještě dlouho umístěny v muzejním domě na Příkopech. Až když na sklonku 19. století byla dokončena nová reprezentativní budova, zdálo se, že konečně dojdou svého uplatnění. Ideovým jádrem muzejního paláce je totiž Panteon vyplněný sochami a bystami jedinců zasloužilých o rozvoj české vědy a kultury. Ale mění se doba a lidé, zatímco sochy zůstávají stejné, a proto s odůvodněním, že by „se sochy ty pocházející z doby starší velice lišily od nových soch a poprsí, jež budou v době nejbližší v Panteonu postaveny . . .",[72]) byly postavy původního Slavína z moderního Panteonu vyloučeny. Jediným zbytkem zajímavé Veithovy myšlenky tedy zůstává nedokončený zámeček nedaleko Liběchova a osm soch ve vestibulu Národního muzea v Praze.

[70]) Tamtéž, s. 103.
[71]) ANM Praha, registratura NM, protokoly schůzí správního výboru, schůze 21. března 1868, § 7.
[72]) Vladimír Denkstein, Vývoj koncepce Panteonu a umělecké výzdoby Národního muzea v Praze v 19. století, ČNM 142, 1973, s. 78.

Wechselfälle um eine böhmische Walhalla

Jiří Rak

Eine der Ausdrucksformen, deren sich der romantische Nationalismus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts zur öffentlichen Darstellung der Vorzüge der eigenen Nation mit Vorliebe bediente, bildete eine Art idealer Versammlung hervorragender Persönlichkeiten der eigenen Vergangenheit. Kriterien für die Aufnahme in diese erlauchte Gesellschaft waren allein die nationale Herkunft und die geschichtliche Bedeutung, sodaß sich hier in einer Reihe Soldaten, Herrscher, Künstler und Denker zusammenfanden. Beispiele für diesen Typus von Nationaldenkmal finden sich etwa in Pulawy südöstlich von Warschau, wo die Fürstin Isabella Czartoryska einen den polnischen Helden geweihten Tempel errichten ließ. Am berühmtesten ist die deutsche Walhalla, die in den dreißiger und vierziger Jahren des 19. Jahrhundets unweit von Regensburg erbaut wurde.

Entsprechenden Grundstimmungen begegnen wir natürlich auch im tschechischen patriotischen Milieu. Sie äußerten sich in der Literatur, wo sie in Kollárs „Slávy dcera" gipfelten. Es fehlte auch nicht an Versuchen, eine eigene böhmische Walhalla zu errichten. Schon zu Anfang des 19. Jahrhunderts ließ Zacharias Freiherr von Röhmisch auf seiner böhmischen Herrschaft Malá Skála ein „Pantheon" errichten, das er mit

den Denkmälern großer Männer und Frauen der böhmischen und der Weltgeschichte ausschmückte. Jan Jeník z Bratřic spielte, wenn auch nur in seinen persönlichen Aufzeichnungen, mit dem Gedanken, daß die Barockskulpturen von der Karlsbrücke entfernt und durch die Denkmäler hervorragender Tschechen ersetzt werden sollten. Der Dichter Václav Bolemír Nebeský träumte vom Bau einer tschechischen Walhalla auf dem sagenumwobenen Berge Říp (St. Georgsberg).

Eine böhmische Walhalla oder einen „Slavín", wie in patriotischen Kreisen genannt wurde, beschloß Anton Veith, der bekannte Mäzen der Vormärzzeit, auf seinem Gut bei Liběchov errichten zu lassen. Den Bau führte der Münchner Architekt Gail auf. Die Anfertigung der Skulpturen wurde dem bayerischen Bildhauer Ludwig Schwanthaler, der auch an der deutschen Walhalla mitgewirkt hatte, anvertraut. Das Veithsche Projekt löste in den vierziger Jahren beträchtliche gesellschaftliche Resonanz aus und wurde mit großen Sympathien aufgenommen. In der tschechischen Presse wurde dabei hervorgehoben, daß es sich hier um einen weit repräsentativeren Bau handle als die Walhalla in Bayern. Im Slavín sollten die Skulpturen großer Tschechen und Persönlichkeiten der böhmischen Geschichte aufgestellt werden – vom sagenhaften Fürsten Přemysl und bis zum Anfang des Dreißigjährigen Kriegs. Ihren Platz sollten hier ebenso der Heilige Wenzel wie der Magister Jan Hus und Jan Žižka und auch die Habsburger Maximilian II. und Rudolph II. finden. Der Slavín wurde aber nicht vollendet, über den Ereignissen des Jahres 1848 kühlten die Sympathien zwischen Veith und der tschechischen Nationalbewegung ab; außerdem war der Mäzen in finanzielle Schwierigkeiten geraten. Bei seinem Tode 1853 waren lediglich die Statuen der Libussa, Přemysls, des Heiligen Wenzel, König Přemysl Otakars II., der Königin Elisabeth , Erzbischof Ernst von Pardubitz, König Georgs von Podiebrad und Bohuslav Hasištejnský von Lobkowitz fertiggestellt.

Von anderen Rahmenbedingungen ging ein Projekt zur Ausschmückung des Prager Belvederes mit Wandgemälden aus, die berühmte Szenen der böhmischen Geschichte zeigen sollten. Dieses Unternehmen unterstand nämlich staatlicher Patronage, was dazu führte, daß der Entwurf aus dem Jahre 1848, der die mittelalterliche böhmische Staatlichkeit betonte und an das hohe nationale Bildungsniveau ebenso wie an ruhmreiche Siege erinnerte, Anfang der fünfziger Jahre im prohabsburgischen Geist geändert wurde. Bezeichnenderweise war in der definitiven Version das Hussitentum nur durch die Niederlage der Taboriten bei Lipany vertreten.

In den sechziger Jahren wurde in der tschechischen Öffentlichkeit erneut die Frage diskutiert, was mit den Statuen Schwanthalers geschehen solle, und zwar als es um ihre Aufstellung im Museum des Königreichs Böhmen ging. Eingehende Kommentare in der Presse zeigen allerdings, wie weit diese Zeit bereits von der romantischen Atmosphäre der Entstehung der Idee dieser böhmischen Walhalla entfernt war.

Ihren endgültigen Platz fanden die Statuen im Neubau des Museums. Man empfand sie aber bereits als derart unzeitgemäß, daß man sie nicht in das Pantheon des Museums, den Tempel der tschechischen Wissenschaft und Kultur, einreihte. So zieren sie bis heute Vestibül und Treppenhaus des Nationalmuseums in Prag.

PALACKÝ A FRANKFURT 1840 - 1860: HUSITSKÉ BÁDÁNÍ A POLITICKÁ PRAXE

Jiří Kořalka

Mezi národně uvědomělými českými vzdělanci, kteří kolem poloviny 19. století působili v Praze, měl František Palacký bezpochyby nejrozsáhlejší styky s vlivnými vědeckými a politickými kruhy mimorakouského Německa. Některé doklady o korespondenčním a osobním kontaktu Palackého s bavorským a saským prostředím do roku 1846 jsem zpřístupnil v předcházejícím svazku tohoto sborníku.[1]) Jsem přesvědčen o tom, že podobné analytické zkoumání může podstatně přispět k hlubší znalosti dějin husitského bádání v 19. století i k solidnější přípravě důkladného historického životopisu Františka Palackého, který stále ještě postrádáme. Druhou pramennou studii, spojenou s uveřejňováním dosud netištěných dopisů Palackého, dopisů adresovaných Palackému a jiných závažných pramenů, věnuji vztahu Františka Palackého k Frankfurtu nad Mohanem, případně k celoněmeckým národně politickým snahám symbolizovaným Frankfurtem, ve čtyřicátých a padesátých letech 19. století. V této souvislosti považuji za vhodné zahrnout do své studie také soudobou korespondenci Palackého s některými univerzitními a kulturními středisky v menších státech jihozápadního a středního Německa, kde se celoněmecké tendence – podobně jako ve Frankfurtu – projevovaly v té době silněji než v Rakouském císařství a v pěti královstvích začleněných do Německého spolku.

1) Jiří Kořalka, Bavorská a saská korespondence Františka Palackého 1836–1846, HT 5, 1982, s. 209–252.

Styk Palackého s frankfurtskými historiky do roku 1844

Mezi 39 německými spolkovými státy po roce 1815 zaujímala zvláštní postavení čtyři svobodná města. Zatímco vnitřní správa i zahraniční styky hanzovních přístavů Brém, Hamburku a Lübecku se rozvíjely téměř nezávisle na ostatních německých státech, využíval Frankfurt nad Mohanem k velkému rozkvětu svého zvláštního postavení v Německu. Jako sídlo institucí Německého spolku, zejména spolkového sněmu (Bundestag), tohoto stálého orgánu vyslanců členských vlád, a především jako hospodářské a finanční středisko celoněmeckého významu vynikalo frankfurtské buržoazní prostředí první poloviny 19. století v tehdejší střední Evropě nevídaným sebevědomím a sociální jistotou.[2]) Frankfurtští bankéři poskytovali půjčky mnoha evropským panovnickým dvorům a vládám. Současně byl Frankfurt oporou liberálních a radikálně opozičních tendencí, které se i navenek projevily pokusem o demokratické povstání v dubnu 1833.[3]) I když ve městě v 19. století nebyla univerzita, působili tam kolem roku 1840 dva významní historikové, kteří se z vlastní iniciativy obrátili svými dopisy na Františka Palackého, po prvních dvou svazcích německy vydaných Dějin Čech všeobecně známého a uznávaného.

Prvním z nich byl tehdy devětatřicetiletý hesenský rodák Joseph **Aschbach** (1801–1882), který od roku 1823 působil ve Frankfurtu nad Mohanem na střední škole jako profesor klasické filologie a historie. Uznávané vědecké jméno si Aschbach získal svými spisy z dějin raného středověku, zejména z období stěhování národů, ale od roku 1838 začal v Hamburku vydávat své obsáhlé Dějiny císaře Zikmunda.[4]) Vědecká kritika oceňovala, že se Aschbach nesoustředil jen na Zikmundovu osobu, ale že se pokusil ji zařadit do souvislostí s evropskými událostmi přelomu 14. a 15. století a podal široký obraz Zikmundovy doby. Ve Frankfurtu se Aschbach projevoval jako oblíbený společník a přesvědčený katolík,[5]) stoupenec tzv. křesťansko-germánské ideologie konzervativního zaměření. Jeho první dopis Palackému svědčí o tom, že se oba historikové původně osobně neznali, i když Palacký později citoval Aschbachovo dílo už od prvního svazku a vysoko je oceňoval.[6])

2) „Für diejenigen Deutschen, die das Unglück haben, nicht aus Frankfurt zu stammen, ist Maß und Eigenart des frankfurtischen Selbstgefühls nicht faßbar", napsal s neskrývanou ironií o svém frankfurtském rodišti levicově liberální historik Veit Valentin, Geschichte der deutschen Revolution von 1848–49, I, Berlin 1930, reprint Köln-Berlin 1970, s. 239.

3) K tomu Miroslav Hroch, Der soziale Charakter des Frankfurter Wachensturms 1833, in: Aus 500 Jahren deutsch-tschechoslowakischer Geschichte, ed. Karl Obermann – Josef Polišenský, Berlin 1958 (Schriftenreihe der Kommission der Historiker der DDR und der ČSR, 1), s. 149–169.

4) Životopisné údaje RSN 1, 1860, s. 346–347; OSN 2, 1889, s. 841; ADB 46, 1902, s. 59–68 (shodný text s ukázkami korespondence Karl Schrauf, Josef von Aschbach, Wien 1900); ÖBL 1, 1957, s. 32.

5) Aschbach patřil k nejužšímu kruhu přátel vůdčího frankfurtského historika Johanna Friedricha Böhmera, tzv. „Dienstagsmänner", kteří se u Böhmera scházeli každé úterý večer. Srov. Johann Friedrich Böhmer, Briefe I (1815–1849), ed. Johannes Janssen, Freiburg im Breisgau 1868, s. 322. Böhmer zařazoval Aschbacha mezi „die par excellence katholischen Schriftsteller". Tamtéž, s. 447.

1840, 30. května, Frankfurt nad Mohanem. Joseph Aschbach se obrací na Františka Palackého s několika otázkami z dějin husitství v souvislosti s přípravou třetího svazku svých Dějin císaře Zikmunda, zahrnujícího léta 1420–1431. Věří, že pečlivě konzultoval tištěné prameny k českým dějinám, a získal několik netištěných zpráv o husitství z frankfurtského městského archivu, ale nepoužil nevydané české prameny. Protože nemůže na delší dobu odjet z Frankfurtu a navíc předpokládá, že cizincům snad ani není přístup k archivním pramenům povolen, žádá o pomoc Palackého jako učence, který má nejhlubší a nejrozsáhlejší znalosti o českých dějinách a jejich pramenech. Aschbachovy dotazy se týkají: 1. informativní ceny kroniky Vavřince z Březové; 2. případných jiných českých kronik o husitské válce; 3. Zikmundových listů o sekularizaci církevního majetku koncem roku 1420; 4. případné listiny o protihusitském spojenectví katolických měst v Čechách 1420/21; 5. míst Zikmundova pobytu v prosinci 1420; 6. údajné bitvy mezi Zikmundem a Žižkou u Vilštejna; 7. nepravděpodobnosti údaje o cestě Prokopa Velikého do Rakouska roku 1428; 8. záznamu o jednáních mezi Zikmundem a Čechy roku 1431. Slibuje, že Palackého sdělení ve své knize jmenovitě odkáže, a projevuje ochotu k protislužbě.[7])

Hochgeehrtester Herr!

Ew. Wohlgeboren werden mich gütigst entschuldigen, wenn ich, ohne die Ehre Ihrer persönlichen Bekanntschaft zu haben, mir die Freiheit nehme, Sie mit einigen die böhmische Geschichte betreffenden Fragen zu belästigen. In meiner Geschichte des Kaisers[8]) Sigmund werden im dritten und vierten Bande auch den Hussitenkriegen eine ziemliche Anzahl Blätter gewidmet. Gegenwärtig bin ich damit beschäftigt, den dritten Band, welcher die Geschichte vom J(ahr) 1420–1431 umfaßt, zum Druck vorzubereiten. Die gedruckten Quellen über die böhmische Geschichte glaube ich sorgfältig zu Rat gezogen zu haben: auch habe ich einige handschriftliche Nachrichten, welche über Einzelnes in den Hussitenkriegen Aufklärung gaben, im hiesigen Stadtarchiv vorgefunden. Von den ungedruckten böhmischen Quellen aber habe ich keine benutzt. Da meine sonstigen Geschäfte mir nicht erlauben, auf längere Zeit von Frankfurt abwesend zu sein und die handschriftlichen Quellen in Böhmen selbst zu benutzen (vielleicht würde einem Fremden die Einsicht der archivalischen Quellen nicht einmal gestattet), so bleibt mir nichts anderes übrig, als mich an die Gefälligkeit desjenigen Gelehrten zu wenden, der von der böhmischen Geschichte und ihren

6) Srov. Franz Palacky, Geschichte von Böhmen III/1, Prag 1845, s. 125, pozn. 142; s. 153, pozn. 179; s. 304, pozn. 416 aj. Ostře se Palacký ohradil proti Aschbachovu tvrzení o zamýšleném útěku Jana Husa z Kostnice (tamtéž, s. 322, pozn. 434). To nic neměnilo na celkovém pozitivním hodnocení Palackého, že Aschbachovo čtyřsvazkové dílo o životě a panování Zikmunda je „spis velmi pilný a důkladný". František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě III/2, Praha 1851, s. 403, pozn. 470; v nezměněné podobě i v dalších vydáních (naposledy Dějiny národu českého VI, Praha 1973, s. 571, pozn. 258).

7) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Aschbach Palackému, 2 listy 21,5 × 26 cm, popsány 3 strany, originál, na rubu adresa: „S(eine)r Wohlgeboren Herrn Franz Palacky, Sekretär der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Prag", červená pečeť, označení „frei", kulaté červené razítko „Frankfurt 30 Mai 1840, 2–3", kulaté černé razítko „Prag 4 Jun".

8) Joseph Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's I–IV, Hamburg 1838–1845, má ve všech svazcích na titulní straně nezkrácené slovo „Kaiser". V dalším textu, podobně jako v dopise Palackému, dával Aschbach přednost zkratce „K.", která se mohla číst i jako „König"; Zikmund byl sice roku 1410 zvolen římsko-německým králem, ale na císaře byl korunován v Římě až 31. května 1433.

Quellen die tiefsten und umfassendsten Kenntnisse besitzt. Ich erlaube mir daher über mehrere Punkte der böhmischen Geschichte, in so weit K. Sigmund damit in Berührung steht, einige Fragen an Ew. Wohlgeboren zu richten:

1. Enthalten die noch ungedruckten Teile des Laurentius von Březowa solche Stücke, welche wesentliche Punkte in den ersten Jahren des Hussitenkrieges aufklären, oder geben sie nur eine detaillierte Beschreibung des schon Bekannten, wie die Beschreibung der Schlacht am Wyssehrad, welche Sie publiziert haben?[9])

2. Gibt es noch andere gleichzeitige ungedruckte böhmische Chroniken über den Hussitenkrieg, welche mehr enthalten als die bisher edierten böhmischen Chronisten und Annalisten?

3. Eberhard Windeck c. 83 p. 1139 spricht davon, daß K. Sigmund zu Gunsten böhmischer Großen Kirchengut säkularisiert habe. Die Briefe habe der Kanzler Georg Bischof von Passau nicht besiegeln wollen, weil die Säkularisierung wider die Kirche und des Reichs Ehre gelaufen. Die Briefe wären daher mit dem ungerischen Siegel versehen worden. Sie mögen im J⟨ahr⟩ 1420 in Kuttenberg, Slan, Czaslau, wo Sigmund vom 3. Nov⟨ember⟩ bis 6. Dez⟨ember⟩ sich aufhielt, ausgestellt worden sein. Ohne Zweifel haben Ew. Wohlgeboren solche Briefe vor sich gehabt und in Ihr Diplomatarium eingetragen. Dürfte ich Sie bitten, mir davon ganz kurze Auszüge mitzuteilen.

4. Findet sich jetzt noch eine Originalurkunde über das Bündnis katholischer Städte in Böhmen gegen die Hussiten im J⟨ahr⟩ 1420 oder Anfang 1421 vor, wovon Windeck c. 71 und 83 spricht?

5. Über Sigmund's Aufenthaltsort vom 6. bis 31. Dez⟨ember⟩ 1420 fehlen mir die urkundlichen Nachweisungen. Er scheint damals von Czaslau in den Pilsener Kreis gezogen zu sein. Doch Anfangs Januar 1421 finde ich ihn in Leitmeritz, Aussig und bald darauf in Pilsen.

6. Lieferte Sigmund Ende Januar oder Anf⟨ang⟩ Febr⟨uar⟩ dem Zizka bei Wildstein wirklich eine Schlacht?

7. Die Reise des Procopius des Großen zu Sigmund nach Östreich im Jahr 1428, wovon Balbin und Neuere sprechen, halte ich für eine Verwechslung mit der spätern im J⟨ahr⟩ 1429 nach Preßburg. Auch war K. Sigmund im Sommer 1428 während der Belagerung Bechin's nicht in Östreich, sondern auf dem Feldzug gegen die Türken.

8. Findet sich über die Unterhandlungen zwischen K. Sigmund und den Böhmen zu Eger im J⟨ahr⟩ 1431 kein ausführlicher Gesandtschaftsbericht vor?

Ich werde Ihnen zum lebhaftesten Danke verbunden sein, wenn Sie mir über den einen oder andern Punkt gefälligen Aufschluß geben wollten. Auch werde ich nicht verfehlen, im Buche selbst Ihrer gütigen Mitteilungen namentlich zu gedenken. Zu Gegendiensten bin ich zu jeder Zeit gern bereit und es wird mich sehr freuen, wenn sich bald dazu eine Gelegenheit darbieten sollte.

Mit der vollkommensten Hochachtung habe ich die Ehre zu sein Ew. Wohlgeboren
ergebenster
Aschbach.

Frankfurt a. M., den 30. Mai 1840.

Byl to široký okruh otázek, na něž Joseph Aschbach žádal odpověď. Během jednoho měsíce však František Palacký téměř na všechny otázky konkrétně odpověděl, zbývající – např. informativní hodnotu Vavřince z Březové – vysvětlil aspoň v obecné rovině. Palackého odpověď je průkazným svědectvím, jak obsáhlé a hluboké znalosti o husitské revoluci, podstatně přesahující dosavadní literaturu, si Palacký dokázal získat deset let předtím, než příslušné husitské svazky jeho Dějin vyšly tiskem.

---

[9]) Úryvek z dobového českého překladu části kroniky Vavřince z Březové z rukopisu M vydal František Palacký ve své edici SLČ, Praha 1829 (Scriptorum rerum Bohemicarum III), s. 39–42; nově Dílo Františka Palackého II, ed. Jaroslav Charvát, Praha 1941, s. 53–55.

1840, 29. června, Praha. František Palacký odpovídá Josephu Aschbachovi na jeho osm otázek. Kronika Vavřince z Březové byla dosud vydána jen z menší části a obsahuje některé podrobnosti, které se v další literatuře neopakují. Jiné netištěné kroniky o husitské válce neexistují, jen roztroušené zprávy v různých rukopisech, které jsou zčásti cenné. Tím větší je bohatství archivních zpráv o událostech v Čechách, které Palacký sbírá už osmnáct let. Některé z nich nejsou v uveřejněných pramenech vůbec zachyceny, takže by skoro prohlásil, že husitské války, zejména duchovní hnutí, jež je vyvolalo a provázelo, jsou v dějinách terra incognita. Informuje pak Aschbacha o množství Zikmundových listin týkajících se zastavení církevních statků, o Zikmundově itineráři od listopadu 1420 do února 1421, o pohybech Žižkových vojsk ve stejné době a obsazení Vilštejna bez boje. Souhlasí s Aschbachovou úvahou o nepravděpodobnosti cesty Prokopa Velikého do Rakouska roku 1428. K Zikmundovu jednání s Čechy v Chebu roku 1431 má Palacký tři spisy, mj. Zikmundův dopis polskému králi, ale podle platného zákona si musí vyžádat povolení cenzury k odeslání netištěných spisů. Vzhledem k tomu, že Aschbach zřejmě rozumí česky, upozorňuje ho na připravenou edici dopisů Zikmundových z let 1414–1437[10]) a slibuje, že mu tyto velice zajímavé dopisy pošle, jakmile vyjdou tiskem. Závěrem se Palacký dotazuje na společného římského přítele Felixe Papencordta (1811–1841)[11]) a očekává o něm nebo od něho zprávu.[12])

Hochgeehrtester Herr!

Březowa's hussitisches Tagebuch füllt in meiner Abschrift 265 Folioseiten; davon sind bei Ludewig[13]) 102 Seiten gedruckt, das Übrige aber noch unediert. Da seit Hayek mehre böhmische Geschichtschreiber sein Werk benützten, so sind zwar die wichtigeren von ihm im ungedruckten Teile erzählten Ereignisse nicht unbekannt: aber die Details, die er berichtet, sind seitdem nirgends wiederholt worden und lassen sich überhaupt durch keine mittelbare Mitteilung erschöpfen oder ersetzen. Außer Březowa gibt es keine ungedruckten Chroniken über den Hussitenkrieg, die von größerem Belang wären, sondern nur einzelne in verschiedenen Handschriften zerstreute Notizen, mitunter von Wert. Um so größer ist dagegen der Schatz an archivarischen Nachrichten, den ich seit achtzehn Jahren gesammelt habe, vorzüglich für die Ereignisse in Böhmen selbst. Von vielen der wichtigsten Verhandlungen ist in den gedruckten Quellen auch nicht die leiseste Spur zu finden; und fast möchte ich behaupten, daß der Hussitenkrieg, zumal der geistigen Bewegung nach, die ihn erzeugte und begleitete, noch eine terra incognita in der Geschichte sei.

K⟨önig⟩[14]) Sigmunds Verpfändungsbriefe von Kirchengütern an Weltliche in Böhmen sind seit dem 16. Sept⟨ember⟩ 1420 in Menge vorhanden. Im J⟨ahre⟩ 1453 wurde eine ständische Kommission mit deren Revision und Registrierung beauftragt; ihr Elaborat hat sich erhalten. Alle diese Urkunden aus dem J⟨ahre⟩ 1420 waren mit dem kleinen königlichen Siegel versehen und in die böhmischen königlichen Regesten,

---

[10]) Psaní česká císaře Sigmunda od roku 1414 do 1437, vydal František Palacký, AČ 1, 1840, s. 5–51.

[11]) Palacký si velice oblíbil Papencordta jako svého průvodce a společníka při pobytu v Římě na jaře 1837. K tomu Josef Borovička, Palackého italská cesta r. 1837. Historie čtyř měsíců. ČČH 24, 1918, s. 165–208, zvl. s. 189. Životopisné údaje ADB 25, 1887, s. 140–141.

[12]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná, Palacký Aschbachovi, 2 listy 22,5 × 29 cm, popsány 3 strany, soudobý opis.

[13]) Johann Peter Ludewig (1668–1743), profesor univerzity v Halle, vydal dva zlomky kroniky Vavřince z Březové, in: Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum VI, Halle 1724, s. 124–216. Podrobně charakterizoval Jaroslav Goll, Mistr Vavřinec z Březové a jeho spisy, in: FRB V, 1893, s. XXVI–XXVII.

[14]) V německém i českém znění Dějin označoval Palacký Zikmunda až do května 1433 důsledně jako krále a teprve od římské korunovace psal o císaři Zikmundovi.

mit Ausnahme von wenigen, richtig eingetragen. Bei der Menge der Urkunden läßt sich ein Auszug daraus nicht leicht geben. Die meisten sind von Leitmeritz, den 21. bis 26. Dez⟨ember⟩ 1420 datiert. Nach dem Itinerar K⟨önig⟩ Sigmunds, das ich aus Urkundendaten mir zusammengestellt, befand er sich im J⟨ahre⟩ 1420 vom 25. bis 27. Nov⟨ember⟩ in Časlau, 29. Nov⟨ember⟩ bis 14. Dez⟨ember⟩ in Leitmeritz, 28. bis 30. Dez⟨ember⟩ in Brüx, 1421 am 3. Januar wieder in Leitmeritz, 6. Jan⟨uar⟩ in Aussig usw.

Rundbriefe antihussitischer Städte in Böhmen aus den Jahren 1420 und 1421 haben sich meines Wissens nicht erhalten, sondern nur von einigen Herren und Rittern, zumal im Pilsner Kreise. Žiška hat dem Könige Sigmund im Febr⟨uar⟩ 1421 keine Schlacht bei Wildstein liefern können, da letzterer bei seiner Annäherung das Feld räumte; Žiška vereinigte sich mit den Pragern bei Dobříš am 6. Febr⟨uar⟩ und zog mit ihnen gegen Mies (wo K⟨önig⟩ Sigmund vom 6. bis 10. Febr⟨uar⟩ sich aufhielt); auf diesem Zug nahm Žiška Wildstein ein, und „cum adhuc per quinque milliaria a Rege distarent, dissoluit rex suum exercitum, et non audens hostes expectare, fugit de campis versus Litoměřic" etc. (Březowa). In Leitmeritz finde ich den König schon am 14. Februar wieder. Dann zog er über Časlau und Kuttenberg nach Mähren und Ungarn, von beiden Königinnen begleitet.

Ihre Vermutung hinsichtlich der angeblichen Reise des Prokopius zu K⟨önig⟩ Sigmund im J⟨ahre⟩ 1428 ist allerdings gegründet. Über die Unterhandlungen zwischen K⟨önig⟩ Sigmund und den Böhmen zu Eger im J⟨ahre⟩ 1431 besitze ich nur drei Aktenstücke, darunter einen Brief K⟨önig⟩ Sigmunds selbst darüber an den König von Polen. Diese ungedruckten Aktenstücke darf ich Ihnen schon aus dem Grunde nicht einsenden, weil ich nach dem hier bestehenden Gesetze erst die Zensurbewilligung dazu einholen müßte, was eine Menge Umstände und überdies Aufsehen machen würde. Da es mir, nach Ihren Zitaten, scheint, daß Sie auch böhmisch verstehen, so dürfte es Sie interessieren zu erfahren, daß ich nach bereits erlangter Zensurbewilligung so eben im Begriffe bin, etwa 64 Stück in böhmischer Sprache geschriebene, meist den Originalien selbst entnommene Briefe K⟨önig⟩ Sigmunds aus den Jahren 1414 bis 1437 in Druck zu legen. Ich werde mir ein Vergnügen daraus machen, Ihnen diese mitunter sehr interessanten Briefe mit Post zuzusenden, sobald sie die Presse werden verlassen haben.

Brauchen Sie auch sonst noch Aufschlüsse, die zu geben ich im Stande bin, so werde ich Ihnen gerne dienen. Wenn ich mich recht erinnere, so ist mein römischer Freund, Dr Papencordt, auch der Ihrige. Es wird mich immer freuen, wenn ich durch ihn von Ihnen oder durch Sie von ihm etwas erfahre, der ich mit vorzüglicher Hochachtung geharre Ew. Wohlgeboren ergebenster Franz Palacky.
Prag, den 29. Juni 1840.

Ve třetím svazku svých Dějin císaře Zikmunda, který vyšel v hamburském nakladatelství Friedricha Perthese[15]) v květnu 1841, Joseph Aschbach bohatě využil informace a údaje z dopisu Františka Palackého. Aschbachův úvod k třetímu svazku ocenil tuto pomoc a odkazem na očekávaný svazek Palackého Dějin zdůvodnil, proč se husitstvím důkladněji nezabýval; formulace o tom, že Palacký již osmnáct let pilně sbírá archivní zprávy o husitství,[16]) případně o Zikmundově jednání

[15]) Zakladatelem slavného vydavatelského podniku v Hamburku byl Friedrich Christoph Perthes (1772–1843); gothajské nakladatelství v té době vedl jeho syn Friedrich Andreas Perthes (1813–1890).

[16]) „Da von dem gelehrten böhmischen Historiker Herrn Franz Palacky, der seit achtzehn Jahren den Schatz archivalischen Nachrichten mit unermüdetem Fleiß und

s Čechy v Chebu,[17]) převzal vlastně Aschbach téměř doslovně z Palackého dopisu. Obraz krále a císaře Zikmunda jako uvážlivého reformátora, který se snažil překonat rozkol v církvi a mocenské spory v říši, ale ve svých snahách neuspěl, vykreslil Aschbach dosti působivě. Dokázal přitom najít slova obdivu pro Jana Husa, který „za své učení a přesvědčení zemřel jako opravdový mučedník",[18]) ale přitom obhajoval Husovo odsouzení zásadou, že jedinec nemůže mít nikdy pravdu vůči obecné církvi; podle Aschbacha by však bývalo moudřejší, kdyby kostnický koncil v Husově případě neprosazoval tuto zásadu tak neústupně.[19]) Husitské války se pak v Aschbachově hodnocení jevily jako trest za nepořádky v církvi i v říši, jako „věčná hanba" a „nesmazatelná skvrna" v dějinách Německa, jako „ústřední článek Zikmundova řetězu neštěstí".[20]) Třetí svazek Aschbachových Dějin císaře Zikmunda byl v době vydání zřejmě nejvýznamnějším příspěvkem německých historiků k politickým dějinám husitství, podobně jako v roce 1845 závěrečný čtvrtý svazek díla.[21]) Nebylo však jen formální poklonou, prohlásil-li Aschbach ve svém druhém dopise do Prahy, že Palacký měl ze všech tehdy žijících badatelů největší znalosti o dějinách husitství.

großer Umsicht gesammelt hat, eine ausführliche Geschichte Böhmens zur Zeit der Hussitenkriege zu erwarten steht und er dabei die inneren Verhältnisse und die geistige Bewegung, welche jene Kriege hervorriefen und begleiteten, aus den archivalischen Quellen, welche allein dazu die Materialien liefern, genau und gründlich beleuchten wird; so konnte sich der Verfasser der Geschichte K. Sigmunds damit begnügen, einen Beitrag zur Aufhellung mancher Verhältnisse in diesen denkwürdigen Kriegen gegeben zu haben, indem er die innern Zustände des deutschen Reiches und Sigmunds vielfach gelähmte und zerrüttete Regierung in der damaligen Zeit vor Augen geführt und daraus das Mißlingen der Kriegszüge gegen die Böhmen erklärlich gemacht hat. Der Verfasser ergreift hier die Gelegenheit, dem Herrn Palacky seinen lebhaftesten Dank für die gefällige Mitteilung von Notizen über manche schwierige Punkte in der böhmischen Geschichte öffentlich auszusprechen. Im Buche selbst wird man in mehreren Noten diese Mitteilungen näher erwähnt finden." Joseph Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's III, Hamburg 1841, s. VI–VII.

[17]) „Über die Unterhandlungen zwischen K. Sigmund und den Böhmen zu Eger gibt es einige ungedruckte Aktenstücke, darunter auch einen Brief des römischen Königs an Wladislaus K⟨önig⟩ von Polen. Diese Aktenstücke wird Herr Palacky in seiner böhmischen Geschichte näher mitteilen." Tamtéž, s. 371, pozn. 12.

[18]) „Offenbar starb Huß für seine Lehre und Überzeugung wie ein wahrhafter Märtyrer." Joseph Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's II, Hamburg 1839, s. 127.

[19]) „Eine andere Frage ist es, ob das Concilium nicht im Stande gewesen, in dieser schwierigen Sache einen Ausweg zu finden, wodurch ebensowohl das Ansehen der Kirche, als auch das Wort des Fürsten, das heilig und unverbrüchlich gehalten werden soll, gesichert worden. Dieses hätte, wenn man die ganzen Folgen der Verurteilung bedenken wollte, wohl geschehen können." Tamtéž, s. 128.

[20]) „Der Hussitenkrieg, für Deutschland eine ewige Schmach, ein unauslöschbarer Schandfleck in seiner Geschichte, bildet den Mittelpunkt von Sigmund's Unglücksskette." Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's III, s. 386.

[21]) Třetí svazek vyšel s podtitulem Die Zeit des Hussitenkrieges bis auf die Eröffnung des Basler Conciliums, čtvrtý s podtitulem Sigmund's letzte Regierungsjahre zur Zeit des Basler Conciliums (Hamburg 1845).

1841, 31. května, Frankfurt nad Mohanem. Joseph Aschbach opakuje v dopise Františku Palackému svůj závazný dík, vyjádřený v předmluvě k třetímu svazku Dějin císaře Zikmunda, za poskytnutí informací o několika obtížných otázkách českých dějin. Zda se mu podařilo přispět k objasnění vztahu císaře Zikmunda k českému národu, jak doufá, může ze všech žijících historiků nejlépe posoudit Palacký, který ve svých speciálních studiích nejpodrobněji prozkoumal období husitské války. Byl by pro svůj třetí svazek využil Zikmundových českých listin, které Palacký chtěl dát do tisku, ale dosud se nedozvěděl, zda jsou vytištěny.[22]) Doručitelem dopisu je mladý nakladatel Friedrich Hurter, syn známého historika.[23])

Hochgeehrtester Herr!

Aus dem Ihnen durch H⟨errn⟩ Perthes von Gotha übersandten dritten Band der Geschichte K⟨aiser⟩ Sigmunds, wovon ich hoffe, daß er Ihnen richtig zugekommen ist, werden Sie ersehen haben, wie sehr mir Ihre gefälligen Mitteilungen über einzelne schwierige Punkte in der böhmischen Geschichte zu Statten gekommen sind. Ich wiederhole dafür den in der Vorrede ausgesprochenen verbindlichsten Dank. Es wird mich freuen, wenn es mir gelungen, einige Beiträge zur Aufklärung der Verhältnisse des K⟨aisers⟩ Sigmund zu der böhmischen Nation gegeben zu haben. Ob dieses geschehen, können Sie am besten von allen jetzt lebenden Geschichtsforschern beurteilen, da Sie durch Ihre speziellen Studien mit der böhmischen Geschichte die Verhältnisse der Zeit des Hussitenkrieges am genausten erforscht haben. – Es wäre mir wichtig gewesen, wenn ich die böhmischen Urkunden Sigmunds, welche Sie zum Drucke geben wollten, noch für den 3. Band hätte benutzen können. Bis jetzt habe ich nicht in Erfahrung gebracht, ob der Druck stattgefunden.

Ich erlaube mir zugleich, den Überbringer dieses, den Herrn Friedrich Hurter von Schaffhausen, Sohn des berühmten Geschichtschreibers des P⟨apstes⟩ Innozenz III., Ihnen vorzustellen. Sie werden in ihm einen in der historischen und belletristischen Literatur Deutschlands höchst bewanderten jungen Mann finden.

Genehmigen Sie die Versicherung der vollkommensten Hochachtung, womit ich die Ehre habe zu sein Ihr ergebenster
Aschbach.
Frankfurt a. M., den 31. Mai 1841.

Ve Frankfurtu nad Mohanem působil Joseph Aschbach devatenáct let. Úspěch prvních tří svazků Dějin císaře Zikmunda přispěl k tomu, že v dubnu 1842 byl Aschbach povolán jako profesor historie na univerzitu v Bonnu, kam v září 1842 přesídlil. S Františkem Palackým se Aschbach ještě několik let osobně neznal. Podle deníkového záznamu Palackého[24]) oba společně cestovali 21. června 1846 vlakem z Kolína

[22]) Závěrečný Aschbachův svazek obsahuje v textu i v itineráři císaře Zikmunda velké množství odkazů na Archiv český 1.

[23]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Aschbach Palackému, 2 listy 22 × 27 cm, popsány 2 strany, originál, na rubu adresa: „S⟨eine⟩r Wohlgeboren Herrn Franz Palacky in Prag, d. G." Friedrich Emanuel Hurter (1787–1865), konzervativně smýšlející historik ze švýcarského Schaffhausenu, vzbudil jako protestantský autor mezinárodní pozornost svými Dějinami papeže Inocence III. a následujícím přestupem ke katolictví; od počátku roku 1846 byl rakouským dvorním historiografem ve Vídni. Jeho syn Friedrich Hurter, povoláním knihkupec a nakladatel, působil v letech 1839–1841 ve Frankfurtu nad Mohanem a v červnu 1841 jel přes Prahu do Vídně. Srov. B ö h m e r, Briefe I, s. 273, 286 a 323.

[24]) Jubilejní edice Františka Palackého Korespondence a zápisky I, ed. V. J. N o v á č e k, Praha 1898, zahrnuje jen asi polovinu deníkových záznamů Palackého, uložených nyní v LA PNP Praha. Palackého deníky z let 1842–1876 připravil k vydání Miroslav T r u c, ale jeho edice zatím zůstává v rukopise. Velice se přimlouvám za brzké vydání tohoto závažného pramene; dr. M. Trucovi děkuji za zapůjčení rukopisu.

nad Rýnem do Bonnu, aniž by o sobě věděli, a teprve při odpolední návštěvě Palackého v Aschbachově bytě se seznámili.[25]) Po říjnu 1853, kdy se Joseph[26]) Aschbach stal univerzitním profesorem ve Vídni, o několik let později také členem Císařské akademie věd, měli oba nepochybně možnost osobního setkání, ale v korespondenci Palackého se případný vzájemný styk obou historiků nijak neobráží. Není ani příliš pravděpodobný, uvážíme-li jejich protikladný ideový a politický vývoj v dalších desetiletích.[27])

Trvalejší ráz měly kontakty Františka Palackého s nejvýznamnějším frankfurtským historikem kolem poloviny 19. století, jímž nepochybně byl městský archivář a knihovník Johann Friedrich **Böhmer** (1795–1863).[28]) Jako frankfurtský rodák, trvale ovlivněný romantickým vlastenectvím období protinapoleonských válek, považoval Böhmer pěstování vlastenecných dějin v celoněmeckém pojetí za svou národní povinnost. Jeho představa, že staří Germáni byli při svém vstupu do dějin nejsvobodnější ze všech národů,[29]) byla neméně romanticky zkreslená než představa o staroslovanské svobodě, zprostředkovaná v českém prostředí Rukopisy. Idealizovaná křesťansko-germánská svoboda z počátků Svaté říše římské se v tomto konzervativním pojetí ocitla v protikladu vůči zásadám svrchovanosti a ústavnosti, jak je prosazovali hlavně Francouzi; i němečtí liberálové po roce 1830 byli pro Böhmera „Deutschfranzosen".[30]) Po celý život se Johann Friedrich Böhmer zabýval obdobími, v nichž německé poměry údajně nebyly narušeny cizími vlivy, hlavně raným a vrcholným středověkem, a získal si velké zásluhy jako dlouholetý zasloužilý editor řady Regesta imperii.[31])

[25]) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 17, záznam k 21. červnu 1846 (rkp. edice M. Truce, s. 83).

[26]) Zatímco ve Frankfurtu nad Mohanem psal Aschbach své křestní jméno na konci -ph, byl ve Vídni všude uváděn Josef.

[27]) V základním díle svého vídeňského působení, Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens I, Wien 1865, projevoval Josef A s c h b a c h podstatně menší pochopení pro Husa a husitství než v Dějinách císaře Zikmunda; všechno to byly jen „die ketzerischen Lehren" (s. 256), „Ausrottung der hussitischen Ketzerei" (s. 260, 263).

[28]) Srov. RSN 1, 1860, s. 761; ADB 3, 1876, s. 76–78; OSN 4, 1891, s. 254. Dodnes základní informace poskytuje Johannes J a n s s e n, Johann Friedrich Böhmer's Leben, Briefe und kleinere Schriften I–III, Freiburg im Breisgau 1868. Novější zpracování srov. Erwin K l e i n s t ü c k, Johann Friedrich Böhmer, Frankfurt am Main 1959 (Frankfurter Lebensbilder).

[29]) „Die Geschichte kennt kein Beispiel einer Nation, welche von ihrem ersten Auftreten an im Ganzen und im Einzelnen mehr Freiheit besessen hätte und eifersüchtiger auf deren Besitz gewesen wäre, als die verschiedenen germanischen Völker es waren", napsal J. F. Böhmer v politicko-historické brožuře z roku 1832. J a n s s e n, Johann Friedrich Böhmer's Leben I, s. 171.

[30]) Tamtéž, s. 172.

[31]) Johann Friedrich B ö h m e r, Regesta chronologico-diplomatica regum atque imperatorum Romanorum, Frankfurt am Main 1831–1839; Codex diplomaticus Moenofrancofurtanus, Frankfurt am Main 1836; Fontes rerum Germanicarum, Stuttgart 1843; Regesta imperii, Stuttgart 1844.

Badatelskou a historiografickou činnost Františka Palackého sledoval Johann Friedrich Böhmer s uznáním, ale i s mnoha kritickými výhradami, které lze nalézt v poměrně rozsáhlé Böhmerově korespondenci, vydané ještě za života Palackého. Jednou se mu nelíbilo, že Palacký psal o nevyhovujících poměrech v římských knihovnách a archivech jen náznakem, zatímco Böhmerova „porýnská povaha" si vynutila otevřenější kritiku.[32]) Po vydání svazku II/1 Palackého Dějin Čech z roku 1839 byl Böhmer přímo pobouřen tím, že Palacký hodnotil kladněji Přemysla Otakara II. než jeho protivníka Rudolfa Habsburského v mocenském boji, jenž vyvrcholil bitvou na Moravském poli roku 1278. Několik týdnů před připravovanou společnou cestou do Salcburku, Lince, Vídně a Prahy, kterou chtěli uskutečnit v září a říjnu 1843, psal Böhmer Georgu Heinrichu Pertzovi, že sdílí jeho „příznivý názor na Palackého", ale že vztah Přemysla Otakara a Rudolfa vylíčil Palacký nepravdivě. Böhmer byl ochoten brát trochu ohled na speciální patriotismus (v tomto případě český), ale u Palackého je to prý „příliš zlé".[33]) Böhmer považoval za nutné ohradit se proti Palackému ve svých Regestech,[34]) ale ještě spokojenější byl tím, že proti Palackému chtěl vystoupit také jeden rakouský historik, který s ním mohl soupeřit.[35]) V prvních dnech října

[32]) „Es ist Wahrheit und es wäre gegen meine rheinländische Natur gewesen, über diese Gegenstände so dunkel zu sprechen, wie Pertz und Blume, oder auch nur so andeutend wie Palacky", psal J. F. Böhmer 17. června 1841 J. E. Koppovi. B ö h m e r, Briefe I, s. 319.

[33]) „In vieler Hinsicht teile ich Deine günstige Ansicht von Palacky", psal Böhmer G. H. Pertzovi 9. srpna 1843. „Ich sage daher, was mir genaue Prüfung ergab, nicht ohne Bedauern, daß seine Darstellung der Verhältnisse Ottokar's und Rudolph's wahrhaft empörend unwahr ist. Dem speziellen Patriotismus weiß ich etwas nachzusehen, je er freut mich, aber hier ist's zu arg. Ich weiß mir es weder zu erklären, wie Palacky willkürlich, noch wie er unwillkürlich so gegen den offenbaren Tatbestand schreiben mochte." B ö h m e r, Briefe I, s. 355.

[34]) „Zu der Vorstellung, die sich Palacky von Ottokars Charakter und Handlungsweise macht, passen die hier zusammengestellten Tatsachen freilich nicht. Ich bedauere, daß dieser sonst verdiente Historiker hier gröber und weiter von der augenscheinlichen Wahrheit abgewichen ist, als man der Vaterlandsliebe nachsehen kann." Johann Friedrich B ö h m e r, Regesta imperii. Die Regesten des Kaiserreichs unter Heinrich Raspe, Wilhelm, Richard, Rudolf, Adolf, Albrecht und Heinrich VII. 1246–1313. Stuttgart 1844, s. 93. Podobné kritické poznámky („aus der Luft gegriffen") na s. 90 a 95–96.

[35]) V dopise G. H. Pertzovi z 9. srpna 1843 sděloval Böhmer, že se proti Palackému ohradil ve svých Regestech, a vyjádřil spokojenost, „da ich weiß, daß auch ein Österreicher, der ihm gewachsen ist, als vindex veritatis auftreten wird". B ö h m e r, Briefe I, s. 355. Tímto Rakušanem byl tehdejší pracovník vídeňské dvorské knihovny Theodor Georg Karajan (1810–1873). O rok později si však Böhmer stěžoval v dopise J. E. Koppovi ze 4. srpna 1844, že ve Vídni nejsou schopni Palackého vyvrátit: „Außer an Sie habe ich auch noch an Karajan und Pertz Aushängebogen meiner Regesten gesendet. Ersterer, der den Ottokar bearbeitet, dankt mir für meine ‚gold'nen Regesten'. Weiter nichts. Nicht einmal darüber ein Wort, daß ich den Palacky angepackt, von dem sie in Wien wissen, daß er ihnen Unrecht getan hat, den sie aber zu widerlegen nicht vermögen." Tamtéž, s. 382.

1843 měl frankfurtský historik Johann Friedrich Böhmer poprvé přijet do Prahy, jak to Palackému sdělil Georg Heinrich Pertz.[36])

1843, 25. září, Salcburk (datum a místo poštovního razítka). Georg Heinrich Pertz sděluje Františku Palackému, že 26. září odjíždí společně s bibliotekářem Böhmerem do Vídně, a prosí, aby mu tam Palacký zaslal připojené doporučení. Doufá, že během osmi až deseti dnů znovu pozdraví Palackého v Praze.[37])

In großer Eile verfehle ich nicht Sie, hochgeehrter Herr und Freund, davon zu benachrichtigen, daß ich mit Herrn Bibliothekar Dr Böhmer morgen früh nach Wien abreise, und bitte Sie mir die gütigst angefügte Empfehlung dahin poste restante so bald als möglich senden zu wollen. In etwa 8–10 Tagen hoffe ich Sie nochmals in Prag zu begrüßen.
Pertz.

Tři dny poté, co František Palacký dostal poštou stručné sdělení, že Georg Heinrich Pertz a Johann Friedrich Böhmer přijedou do Prahy, přednesl na řádném zasedání Královské české společnosti nauk 1. října 1843 svůj návrh, aby „němečtí dějezpytci Pertz a Böhmer, vysoce zasloužilí také o dějiny Čech",[38]) byli zvoleni přespolními[39]) členy Královské české společnosti nauk. Palackého návrh, podpořený Pavlem Josefem Šafaříkem, byl přijat se souhlasem,[40]) ale hlasování o tomto návrhu bylo podle platných stanov společnosti zařazeno až na příští zasedání.[41]) Stalo se tak 5. listopadu 1843, kdy složení přítomných členů

[36]) Georg Heinrich Pertz (1795–1876), zakladatel a hlavní redaktor ediční řady Monumenta Germaniae historica, působil od roku 1842 jako vrchní bibliotekář královské knihovny v Berlíně. S Palackým se Pertz osobně seznámil již v zimních měsících roku 1820/21, kdy oba pobývali ve stejné době ve Vídni, Palacký jako soukromý vychovatel a Pertz při studiu v dvorní knihovně. Vzpomínku Josefa Hormayra, jak Pertz a Palacký sedávali u jednoho stolu společně s Dobrovským a Kopitarem, zařadil do zimního období 1820/21 Pavel K ř i v s k ý, Palacký a Hormayr, Strahovská knihovna 11, 1976, s. 65–66.

[37]) LA PNP Praha, František Palacký, G. H. Pertz Palackému, 1 list 20,5 × 26 cm, popsána 1 strana, originál, na rubu adresa: „Herrn Dr. von Palacky Hochwohlgeboren in Prag, frei", poštovní razítka „Salzburg 25 Sep", „franco". Připsáno rukou Palackého: „Praes. 28 Sept. 1843".

[38]) ÚA ČSAV, KČSN, inv. č. 19, Protokoly o schůzích členů 1843, schůze 1. 10. 1843 (kart. 2): „die auch um Böhmens Geschichte hochverdienten deutschen Geschichtsforscher Pertz und Böhmer".

[39]) Německý výraz „auswärtig" v případě členů Královské české společnosti nauk, kteří neměli své trvalé sídlo v Praze, se vztahoval nejen k zahraničním členům, ale týkal se i vědců z jiných měst habsburské monarchie, v české terminologii „přespolních". K rozlišení členů řádných, mimořádných a přespolních, k nimž od roku 1849 přistoupili také členové dopisující, srov. Josef K a l o u s e k, Děje Královské české společnosti nauk, spolu s kritickým přehledem publikací jejích z oboru filozofie, historie a jazykovědy, Praha 1885, s. 143–144 a 177.

[40]) Vedle Palackého a Šafaříka byli na schůzi 1. 10. 1843 přítomi jazykovědci Václav Hanka, Josef Jungmann a Antonín Spirk, filozof Bernard Bolzano, přírodovědci Jan Svatopluk Presl a Karel Bořivoj Presl a matematik Jakub Filip Kulik.

[41]) Na stejném zasedání navrhli František Palacký a Karel Bořivoj Presl, aby novým přespolním členem Královské české společnosti nauk byl zvolen také klasický archeolog a historik umění Giovanni Labus (1775–1853), sekretář Císařsko-královského institutu pro vědu, literaturu a umění v Miláně.

na řádném zasedání bylo podstatně odlišné.[42]) Zatímco milánský klasický archeolog Giovanni Labus prošel jen těsnou většinou šesti proti pěti hlasům, byli G. H. Pertz a J. F. Böhmer zvoleni všemi hlasy přespolními členy Královské české společnosti nauk.[43]) Členství vědců, kteří nebyli poddanými rakouského císaře, muselo být předem schváleno nejvyššími vídeňskými úřady. A tak se František Palacký ve své tehdejší funkci sekretáře Královské české společnosti nauk[44]) obrátil na prezídium českého zemského gubernia se žádostí, v níž přehledně shrnul důvody, které ho vedly k podání návrhu na zvolení G. H. Pertze a J. F. Böhmera.

1843, 16. listopadu, Praha. František Palacký sděluje prezídiu zemského gubernia, že na řádném zasedání Královské české společnosti nauk 5. listopadu 1843 byli přespolními členy společnosti zvoleni Georg Heinrich Pertz, vrchní bibliotekář v Berlíně a vydavatel Monumenta Germaniae historica, a Johann Friedrich Böhmer, přednosta městské knihovny ve Frankfurtu nad Mohanem a vydavatel Regesta imperii, kteří si získali neobyčejné zásluhy o studium dějin vůbec a dějin naší vlasti zvláště, a žádá o schválení této volby.[45])

An das k.k. Landespräsidium. (Stempel 10 kr.)

Die k⟨önigliche⟩ böhm⟨ische⟩ Ges⟨ellschaft⟩ der Wiss⟨enschaften⟩ hat in Berücksichtigung der ungemeinen Verdienste, welche zwei der bedeutendsten deutschen Geschichtsforscher, die Herren Dr Georg Heinrich Pertz, kön⟨iglicher⟩ Oberbibliothekar in Berlin und Herausgeber der Monumenta Germaniae historica, und Dr Joh⟨ann⟩ Friedrich Böhmer, Vorsteher der Stadtbibliothek zu Frankfurt am Main und Herausgeber der Kaiserregesten, um das Studium der Geschichte überhaupt und unserer vaterländischen insbesondere, sich erworben haben, sich bewogen gefunden, sie in ihrer ordentlichen Sitzung am 5. Nov⟨ember⟩ l.J. zu ihren auswärtigen Mitgliedern zu wählen.

Den betreffenden Verordnungen zu Folge bringt sie diese Wahl zur Kenntnis Eines hochlöbl⟨ichen⟩ Landespräsidiums und bittet hiemit um deren Genehmigung.

Von der k⟨öniglichen⟩ böhm⟨ischen⟩ Ges⟨ellschaft⟩ der Wissenschaften.

Prag, den 16. Nov⟨ember⟩ 1843.

Přestože byl ohlášen, nepřijel Johann Friedrich Böhmer v říjnu 1843 do Prahy a nechtěl se ještě odhodlat ani k navázání přímého korespondenčního styku s Františkem Palackým. Švýcarský historik Joseph Eustych Kopp (1793–1866), který právě dokončoval první svazek Dějin Švýcarska

[redacted]

[42]) Nebyli přítomni bratři Preslové, Pavel Josef Šafařík a Jakub F. Kulik, zato se hlasování zúčastnili – vedle Bolzana, Hanky, Jungmanna, Palackého a Spirka – také filozof František Exner, fyzik Ferdinand Hessler, matematik Josef Ladislav Jandera, právník a archeolog rytíř Matěj Kalina, astronom Karel Kreil a mineralog František X. Zippe.

[43]) ÚA ČSAV, KČSN, inv. č. 19, Protokoly o schůzích členů 1843, schůze 5. 11. 1843 (kart. 2).

[44]) K tomu Jiří B e r a n, František Palacký jako sekretář Královské české společnosti nauk, in: Akademiku Václavu Vojtíškovi k 75. narozeninám, Praha 1958 (Práce z Archivu Československé akademie věd), s. 96–121.

[45]) ÚA ČSAV, KČSN, inv. č. 115, Spisy 1843/66, 1 list 21,5 X 36 cm, popsána 1 strana, vlastnoruční koncept Františka Palackého (kart. 42).

a zabýval se posledními desetiletími 13. století,[46]) naléhal na svého přítele J. F. Böhmera, aby pro něho od Palackého získal opisy dvou listů z roku 1275. „O listiny nebo listy, které si přejete, bych mu ⟨tj. Palackému⟩ rád napsal a jistě bych je dostal, ale protože ve svých Regestech sám proti němu polemizuji (i když s uznáním jeho skutečných zásluh), nechtěl bych se právě teď vůči němu zavazovat",[47]) vysvětloval Böhmer 19. února 1844 J. E. Koppovi, proč ještě Palackému nenapsal. Mezitím však probíhalo úřední jednání o schválení volby J. F. Böhmera členem Královské české společnosti nauk; prezídium dvorské kanceláře ve Vídni sdělilo 13. července 1844 českému guberniu, že proti volbě G. H. Pertze a J. F. Böhmera nejsou námitky.[48]) A tak když nástupce Palackého ve funkci sekretáře Královské české společnosti nauk Franz Exner oznámil 27. července 1844 Böhmerovi, že byl zvolen přespolním členem společnosti,[49]) přislíbil Böhmer na novou žádost J. E. Koppa, že se na Palackého obrátí.[50]) Ve stejný den, 11. srpna 1844, napsal J. F. Böhmer do Prahy dva dopisy, jeden sekretáři Exnerovi, v němž volbu s díkem přijal,[51]) a druhý, méně oficiální, Františku Palackému. Jako doklad toho, jak si vážil členství v Královské české společnosti nauk, věnoval Böhmer většinu svého prvního dopisu Palackému informacím o pramenech z husitského období, o nichž předpokládal, že budou Palackého zvláště zajímat, a jen na závěr se zmínil o Koppově žádosti.

[46]) Svou několikasvazkovou prací Geschichte der eidgenössischen Bünde je považován za zakladatele moderního švýcarského dějepisectví. RSN 4, 1865, s. 810; ADB 16, 1882, s. 685–690; OSN 14, 1899, s. 776–777.

[47]) Böhmer se o tom zmiňoval v souvislosti s napjatými vztahy mezi vídeňskými historiky a Palackým: „Sie vermuten ganz recht: zwischen den Wienern und Palacky ist durchaus kein Verkehr, und ebenso unfreundlich isoliert steht Boczek. Die Wiener wissen, daß Palacky ihnen zu nahe getreten ist, sie fühlen in sich aber nicht die Kraft, ihn zu bekämpfen. Wegen den von Ihnen gewünschten Urkunden oder Briefen würde ich gern an ihn schreiben und sie gewiß erhalten, da ich aber in meinen Regesten selbst gegen ihn polemisierte (wenngleich mit Achtung vor seinem wirklichen Verdienst), mag ich mich ihm gerade jetzt nicht gern verpflichten. Doch will ich den Gegenstand im Sinne behalten, ob sich vielleicht eine Gelegenheit ergibt, Ihren Wunsch zu erfüllen." B ö h m e r, Briefe I, s. 366.

[48]) ÚA ČSAV, KČSN, inv. č. 116, Spisy 1844/29 (kart. 42), prezídium českého gubernia 20. 7. 1844 Královské české společnosti nauk.

[49]) Tamtéž, 1844/30, sekretář Franz Exner 27. 7. 1844 in dupplo G. H. Pertzovi a J. F. Böhmerovi, s využitím původní formulace z návrhu Palackého: „Die wahrhaft ausgezeichneten Verdienste, welche Sie sich um die Geschichte überhaupt, und besonders auch um die Geschichte Böhmens erworben haben . . ." Teprve 18. července 1844 převzal Exner od Palackého funkci sekretáře a také oběma novým členům připomněl, že k této změně došlo „in der Zeit zwischen Ihrer Erwählung und der gesetzlich geforderten höchsten Genehmigung dieser Wahl".

[50]) „Die gewünschte Auskunft von Palacky und aus München würde ich schaffen, wenn meine Gesundheit nicht so elend wäre", psal J. F. Böhmer 4. srpna 1844 J. E. Koppovi. B ö h m e r, Briefe I, s. 382.

[51]) ÚA ČSAV, KČSN, inv. č. 116, Spisy 1844/35 (kart. 42).

1844, 11. srpna, Frankfurt nad Mohanem. Johann Friedrich Böhmer objasňuje Františku Palackému, že pro nevolnost nemohl na podzim 1843 přijet společně s Georgem Heinrichem Pertzem do Prahy a osobně se s Palackým seznámit. Děkuje za vyznamenání od Královské české společnosti nauk v Praze a při této příležitosti informuje Palackého o dvou pramenech k českým dějinám, které jeho přítel Ludwig Baur nalezl při pořádání státního archivu v Darmstadtu mezi materiály pocházejícími z biskupství ve Wormsu. Sbíral je Johann Friedrich Schannat (1683–1739)[52]) a většinou byly bez udání původu otištěny,[53]) ale mezi ostatními je opis latinského životopisu Jiřího z Poděbrad, který snad Palackému při jeho studiu v Římě unikl, a rukopis českých letopisů z let 1402–1441 (s přestávkami).[54]) Böhmer pak informuje Palackého o postupu nového zpracování Regest imperii z let 1246–1313, které jsou nyní mnohem obsáhlejší a úplnější, a připomíná, že Palackého práce mu přitom byly velice užitečné. Přál by si, aby bylo v plném rozsahu vydáno a všem zpřístupněno bohatství netištěného materiálu, jež měl Palacký k dispozici; Joseph Eustych Kopp by měl pro své dějiny Rudolfa Habsburského zájem o dva listy z 9. března 1275.[55])

Euer Hochwohlgeboren werden im vorigen Herbste von Herrn geh⟨eimem⟩ Reg⟨ierungs⟩ Rat Pertz vernommen haben, wie gar leid es mir tat, diesen wegen Unwohlsein nicht von Wien aus noch Prag begleiten und dann mich auch Ihnen vorstellen zu können. Indem ich heute auch Ihnen meinen verbindlichsten Dank darbringe für die mir von der dortigen Gesellschaft der Wissenschaften gewordene ehrenvolle Auszeichnung, benutze ich die Gelegenheit, Sie von einem kleinen Funde in Kenntnis zu setzen, dessen allfälligen Wert Sie besser werden beurteilen können als ich.

Mein Freund, der geheime Staatsarchivar Baur in Darmstadt, hat bei der fortschreitenden Aufräumung des dortigen Archivs unter den ehemals Wormser Sachen einen großen Pack Schannatiana aufgefunden und mir zur Kenntnisnahme mitgeteilt. Das meiste davon war schon von Würdtwein ohne Benennung des Ursprungs in seinen Subsidia und Nova Subsidia abgedruckt. Unter dem übrigen fanden sich folgende zwei Stücke zur böhmischen Geschichte:

1. Georgii Bodiebratii regis Bohemiae Gesta ex Cod. Vat. 3923. Klein Folio auf Papier 11½ Blätter von einer italienischen Hand aus dem Anfang des vorigen Jahrhunderts. Anfang: Georgius de Bodiebrat regni Bohemiae gubernator defuncto Ladislao Hungariae et Bohemiae rege, quem plerique fraude Georgii extinctum putant, favore hereticorum in regem Bohemiae anno domini 1458 electus est. In electione huiusmodi etc. Ende: cum potestate legati de latere, qui nichil ad felicem exitum omittit quem omnipotens deus concedere dignetur. Amen. Diese Lebensgeschichte scheint Ihnen bei Ihrem ersten Aufenthalt in Rom nicht bekannt geworden zu sein. Vielleicht beim zweiten.

2. Annales Bohemici. HS. in 8°, Papier, Sec. 15., 21 Blätter. Folgende Jahre werden abgehandelt: 1402. 1407–1409. 1415. 1416. 1418–1441. Früher war die H⟨and⟩s⟨chrift⟩ wohl vollständiger. Die Annalen scheinen in der Stadt Nowa Plzne geschrieben, jedenfalls stammen sie aus Böhmen. Hier einige Proben:

A.d. 1421 Zizka cum suo exercitu post novum annum exussit monasterium Nepomuk et monasterium Chotiessow acquisivit et ibidem suos locat. Et similiter monasterium Cladlrub. Et tunc eciam lucratus ⟨sic!⟩ est castrum Krasikow etc.

A.d. 1431 feria quarta (?) ante assumptionem sancte Marie prostrati sunt per Boemos omnes ellectores imperii tam spirituales quam seculares cum aliis principibus utrisque status de Bawaria, Missna et de Reno et cum civibus imperialibus. Qui venerant etc.

A.d. 1441 ad festum penthecostes supradictus capitaneus dominus Getrzich (?) cum suo districtu et cum domino Georgio de Podiebrad et cum prefatis capitaneis, domino Ptazkone, domino Johanne de Russynow et cum eorum districtibus etc. bis obediencia promiserunt.

Huc usque de antiquitatibus regni Boemie.

Wenn beide Stücke bekannte Sachen sein sollten, was ich doch nicht finden konnte, so bitte ich Sie mit meinem guten Willen vorlieb zu nehmen.

Ich habe mich in den letzten paar Jahren mit einer neuen Bearbeitung der Kaiserregesten beschäftigt. Die Jahre 1246–1313, welche früher 75 Blätter einnahmen, füllen nun circa 45 Bogen größeren Formates und engeren Druckes, wovon 36 bereits fertig sind. Die Zahl der Kaiserurkunden ist verdoppelt, die Extrakte sind vollständiger, die Chronisten sind mitbenutzt, meine Ansichten über Hauptpunkte sind beigegeben. Ihre Arbeiten und Veröffentlichungen kamen mir dabei natürlich nicht von der Seite und waren mir vielfach von großem Nutzen. Möchte nur auch der reiche Schatz ungedruckten Materials, der Ihnen zu Gebote stand, bald in vollständigem Abdruck allen zugänglich sein! Dies wünscht mein Freund Regierungsrat Kopp in Luzern (dessen Geschichte König Rudolfs im nächsten Winter gedruckt werden wird) besonders in Bezug auf die zwei Stücke N° 357 und 358 der Italienischen Reise,[56]) beide vom 9. März 1275, deren eines Sie in der Geschichte Böhmens 2ª, 241 teilweise abdrucken ließen.

Mit der vollkommensten Hochachtung beehre ich mich zu bestehen Euer Hochwohlgeboren gehorsamster Diener Stadtbibliothekar Böhmer.

Frankfurt, 11. Aug⟨ust⟩ 1844.

František Palacký si ve velkém pracovním vypětí při dokončování rukopisu Dějin Čech III/1 před chystaným odjezdem celé rodiny do Nizzy[57]) nenašel čas k tomu, aby Johannu Friedrichovi Böhmerovi na

---

[52]) ADB 30, 1890, s. 571–572. V prvních desetiletích 18. století soustřeďoval J. F. Schannat historické dokumenty pro klášter ve Fuldě, pro biskupa wormského a arcibiskupy trevírského a pražského. Např. roku 1735 vyslal pražský arcibiskup Manderscheid Schannata do Říma, aby tam sbíral materiály k dějinám koncilů.

[53]) Vydal je Stephan Alexander W ü r d t w e i n (1719–1796), německý diplomat a historik, světící biskup ve Wormsu, ve sbírkách Subsidia diplomatica ad selecta iuris ecclesiastici Germaniae et historiarum capita elucidanda, 13 sv., Francofurti 1772–1783; Nova subsidia diplomatica etc., 14 sv., Heidelbergae 1781–1789. Srov. RSN 10, 1873, s. 165; ADB 44, 1898, s. 323–324.

[54]) Podrobnou zprávu o tomto rukopise tzv. Starého kolegiáta pražského podal František P a l a c k ý na schůzi historické sekce Královské české společnosti nauk 12. února 1846 (zpráva otištěna v AKBGW V/4, s. 23–26); opravil přitom datování 1402 na 1412, 1407 na 1409, 1408 na 1413 atd. a poznamenal, že část rukopisu do roku 1419 byla vcelku bezvýznamná. Zato vlastní husitskou kroniku, „von einem ungenannten gleichzeitigen Mitglied der Prager Universität verfaßt", považoval Palacký za důležitý pramen. Tuto část uveřejnil – s výslovným poukazem na to, že opis rukopisu dostal od Palackého – Konstantin H ö f l e r, Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen I, Wien 1856 (FRA I/2), s. 78–102. Nová kritická edice je v nedokončeném svazku FRB VII, s. 25–39 (Böhmerem citované úryvky na s. 27, 33 a 39).

[55]) LA PNP Praha, František Palacký, J. F. Böhmer Palackému, 2 listy 22 X 27 cm, popsány 3 strany, na rubu adresa: „S⟨eine⟩r Hochwohlgeboren dem königl⟨ichen⟩ böhmischen ständischen Historiografen Herrn Palacky etc. etc. Prag, d. E." Dopis přiložil Böhmer ke svému oficiálnímu poděkování Královské české společnosti nauk. Připsáno rukou Palackého: „Praes. 17 Aug 1844. Beantw. Nizza, 28 Nov 1844."

[56]) Franz P a l a c k y, Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte, Prag 1838 (rovněž AKBGW V/1, oddíl B), s. 45.

[57]) Hlavním důvodem této cesty byl zdravotní stav Palackého manželky Terezie, která špatně snášela zimní počasí v Praze. Z dosud uveřejněných materiálů srov. František P a l a c k ý, Italská cesta r. 1844 (Zlomek), vyd. Josef Borovička, Lumír 53, 1926, s. 225–229 (úryvek z deníku o cestě z Milána do Janova koncem října 1844 s Borovičkovým úvodem); Josef B o r o v i č k a, Palacký v Itálii roku 1847. Úryvek z životopisu, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, II, Praha 1930, s. 389–395.

jeho dopis odpověděl z Prahy. Právě v době, kdy Palacký cestoval přes jižní Německo na pobřeží Středozemního moře,[58]) napsal mu ve stejné záležitosti husitských rukopisů Ludwig **Baur,** působící od února 1844 ve funkci druhého archiváře velkovévodského hesenského státního archivu; později, v letech 1854–1876, byl Ludwig Baur ředitelem darmstadtského státního archivu.[59]) Přestože se Baur staral o svěřený archiv více než jeho předchůdci, je celkové hodnocení jeho archivářského působení v Darmstadtu spíše negativní. Je to způsobeno nejen tím, že měl hlavní odpovědnost za „řádění archivářského racionalismu", projevující se opuštěním provenienčního principu a přeskupením archiválií podle věcných hesel, ale především se mu přičítalo k tíži, že dal odvézt rozsáhlé fondy do stoupy a že se prodejem cennějších archiválií obohacoval.[60]) Tři husitské rukopisy, které Ludwig Baur nabídl Františku Palackému, se také nedostaly do jeho rukou „náhodou", jak tvrdil, ale podle Böhmerova svědectví se k nim dostal při pořádání Schannatovy sbírky. Z dopisu adresovaného Palackému se však případný Baurův zištný úmysl nedá prokázat; zmiňoval se pouze o vědeckých zájmech a obracel se na Palackého jako na „muže, který zaujímá nyní v učeném světě jeden z prvních stupňů".

1844, 15. října, Darmstadt. Ludwig Baur sděluje Františku Palackému, že náhodou získal originální rukopisy: 1. české letopisy z let 1402–1441, 2. dopis Mikuláše Kusánského Čechům z roku 1452 a rozhodnutí basilejského koncilu od roku 1439, 3. opis životopisu Jiřího z Poděbrad z vatikánského rukopisu. Použití těchto dokumentů by mohlo podpořit práci Palackého nebo jeho historického spolku. Byl by hned přiložil tyto listiny, kdyby se neobával, že jsou Palackému známé z některého jiného rukopisu.[61])

Hochgeehrtester Herr!

Stets mit wahrem Vergnügen bereit, meine geringen Kräfte gemeinnützigen und wissenschaftlichen Instituten zu widmen, erlaube ich mir Ew. Wohlgeboren mit diesen Zeilen zu belästigen.

Zufällig bin ich in den Besitz nachstehender Orig⟨inal-⟩Handschriften gelangt. Es sind böhmische Annalen von 1402, 1407–1409, 1415, 1416, 1418–1441, wahrscheinlich in der Stadt Nowa Plzne geschrieben und von bedeutendem Werte für die Hussitenzeit. Die Benutzung dieser Dokumente dürfte vielleicht Ew. Wohlgeboren, einem Mann, welcher in der gelehrten Welt jetzt eine der ersten Stufen einnimmt, erwünscht sein, und ich würde mich glücklich schätzen, wenn ich auf diese Weise Ihre eignen oder Ihres historischen Vereines Zwecke einigermaßen zu fördern im Stande wäre. Ich würde sogleich die Urkunden beigeschlossen haben, wenn ich nicht

[58]) Celý den 15. října 1844 strávil František Palacký s rodinou v Augsburgu. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1844, pag. 5 (rkp. edice M. Truce, s. 21).

[59]) Georg Fink, Geschichte des Hessischen Staatsarchivs zu Darmstadt, Darmstadt 1925, s. 169.

[60]) Tamtéž, s. 156 („daß hier der archivalische Rationalismus gewütet hat"), s. 174 („weil er seine amtliche Stellung zum Herauswirtschaften persönlicher pekuniärer Vorteile ausgenutzt hatte").

[61]) LA PNP Praha, František Palacký, Baur Palackému, 2 listy 22 × 28 cm, popsány 2 strany, na rubu adresa: „Herrn Professor und Historiographen Palaczky Wohlgeboren zu Prag", razítka „Darmstadt 15 10 1844 6–8", „Prag 19 Oct", červená pečeť hesenského archivu. Připsáno rukou Palackého: „Beantw. 5 Sept 1845 (durch Tempsky)".

fürchtete, daß deren Inhalt Ew. Wohlgeboren vielleicht schon aus einer anderen Handschrift bekannt sind. Die Einsicht derselben steht Ihnen jederzeit sogleich zu Diensten.

Genehmigen Ew. Wohlgeboren die Versicherung der ausgezeichnetsten Hochachtung, mit welcher ich die Ehre habe zu sein Ew. Wohlgeboren ganz gehorsamster Diener

Baur.

Großh⟨erzoglich-⟩ Hess⟨isches⟩ Geh⟨eimes⟩ Archiv in dem Haus- und Staatsarchive, Sekretär des Hist⟨orischen⟩ Vereins für das Gr⟨oßherzogtum⟩ Hessen etc.

Darmstadt, am 15ten Okt⟨ober⟩ 1844.

1. Annales Bohemici. De antiquitatibus regni Bohemie. HS. in 8°, Pap., Saec. XV, 21 Bl.
2. Epistola Nicolai Cusani Cardinalis ad Bohemos de 1452. Decreta raria concilii Basil⟨iensis⟩ de 1439 fgg. HS. in 8°. Pap. Saec. XV. Ferner.
3. Georgii Bodibrati Reg⟨is⟩ Bohem⟨iae⟩ gesta. Abschr⟨ift⟩ aus dem Manuskripten-Codex aus der Vatikan⟨ischen⟩ Bibliothek Num. 3923. 1458 fgg.

Po dvaatřicetidenní cestě přes Klatovy, Řezno, Mnichov, Augsburg, Memmingen, Lindau, Vaduz, Milán a Janov dorazil František Palacký se svou rodinou 4. listopadu 1844 do Nizzy. Z Palackého deníkových záznamů[62]) lze zjistit, že jeden z prvních dopisů za svého pobytu v Nizze, z vědecké korespondence zřejmě první vůbec, napsal Palacký Johannu Friedrichu Böhmerovi do Frankfurtu nad Mohanem. Je to pozoruhodný dopis, jako málokterý z té doby otevřeně vystihující lidské i vědecké starosti Františka Palackého. V tehdejších dopravních podmínkách nepohodlnou cestu z Prahy do Nizzy a zpět nepodnikl Palacký z badatelského zájmu, jako tomu bylo u většiny jeho předcházejících cest do zahraničí, nýbrž s ohledem na podlomené zdraví své ženy Terezie, která špatně snášela zimní období v Praze. Snad ještě tíživější však byly Palackého starosti vědecké, vyplývající z toho, že rakouská cenzura kladla velké překážky publikačnímu uplatnění výsledků Palackého bádání o Husovi a husitství. Dva dny před odjezdem z Prahy, 1. října 1844, dopsal Palacký na pěti arších rukopisu svou obsáhlou odpověď na stanovisko vídeňského cenzora k třetímu sešitu Dějin Čech III/1 o Husovi a kostnickém koncilu,[63]) jak je Palackému ve výtahu sdělilo prezídium zemského gubernia.[64]) S rozhořčením odmítl zaujatost teologického cenzora, který Palackému vytýkal protikatolické zaměření jeho výkladu dějin kostnického koncilu, a vysvětlil, že pokud na Husovo vystoupení padá více světla než stínů, je to způsobeno hodnověrnými

[62]) Záznam k 28. listopadu 1844: „Psal sem Böhmerovi do Frankfurta . . ." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1844, pag. 21 (rkp. edice M. Truce, s. 36).

[63]) Teologickým cenzorem ve Vídni byl tehdy profesor Josef Scheiner (1798–1867), rodák z České Lípy, pozdější kanovník dómu sv. Štěpána ve Vídni. Srov. Franz Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung. Aktenmäßige Aufschlüsse und Worte der Abwehr. Prag 1871, s. 95; ADB 30, 1890, s. 720.

[64]) Stanovisko zaslal prezident nejvyššího policejního a cenzurního úřadu hrabě Sedlnitzky 19. září 1844 (otiskl Karl Köpl, Palacký und die Censur, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 672–676); výtah zemského gubernia, datovaný 27. září 1844, byl doručen Palackému 30. září 1844 (otiskl Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 96–99).

historickými prameny a skutečným významem Husovým. Palacký souhlasil s řadou požadovaných dílčích úprav, ale v jádře své hodnocení přesvědčivě a důstojně obhájil.[65]) S odstupem několika týdnů však Palackému zůstal z celé záležitosti pocit únavy a smutku. Uvědomoval si, že musel-li podle pokynů cenzury upravovat pasáže o Husovi, očekávaly ho pravděpodobně ještě větší překážky při líčení a rozboru husitské revoluce. „Zda bude nyní cenzura s mými změnami spokojena a jak brzo poté vyjde můj příští svazek, nemohu Vám říci", postěžoval si Palacký Böhmerovi. Snad i proto se Palacký v Nizze zaměřil spíše na zpracování českého textu prvního dílu Dějin než na pokračování husitských dějin po roce 1419.

1844, 28. listopadu, Nizza. František Palacký vysvětluje Johannu Friedrichu Böhmerovi opožděnou odpověď na jeho dopis z 11. srpna 1844 tím, že před odjezdem do Nizzy musel všechen čas věnovat dokončení naléhavých literárních prací, zejména nového svazku Dějin Čech do roku 1419. Zdržel ho v posledních dnech hlavně příkaz dvorní cenzury ve Vídni, aby přepracoval některé části svého líčení kostnického koncilu. Nemůže však říci, zda bude cenzura se změnami spokojena a kdy nový svazek vyjde. Doufá však, že tam Böhmer najde některá objasnění k německým říšským dějinám. Vzrůstající sílu ultramontanismu a svou úctu k zákonům státu, v němž žije, uvádí Palacký jako příčinu neuveřejnění mnoha českých historických pramenů, které by vzbudily zájem za hranicemi Čech, ale věří, že se v Rakousku dočká mírnější církevně historické cenzury. Vyslovuje se ke dvěma bohemikám z 15. století, jež Böhmer charakterizoval ve svém dopise. Spis římské kurie proti králi Jiřímu pokládá za jeden z mnoha podobných z let 1464–1468, které se vyskytují v českých a slezských rukopisech, takže jej ve zprávě o své italské cestě neuvedl. Spor krále Jiřího s Římem je veřejnosti velice málo známý, i když k němu existuje množství nevyužitých pramenů. Letopisy české z let 1402–1441 však nezná a byl by povděčen za jejich úplné sdělení; snad by mohl navštívit Frankfurt na zpáteční cestě. Těší se na přepracovaná Böhmerova Regesta imperii a na další výsledky jeho bádání.[66])

Nizza, den 28. November 1844.

Euer Hochwohlgeboren werden in Ihrem freundlichen Wohlwollen schon zum Teil aus dem Datum dieses Briefes eine Entschuldigung für das verspätete Eintreffen meiner Antwort auf Ihren Brief vom 11. August l.J. zu schöpfen die Güte haben. Häusliche Rücksichten, namentlich die zerrüttete Gesundheit meiner Frau, veranlaßten mich jetzt, wie schon vor sechs Jahren,[67]) wieder einen Winter in Italien zuzubringen; nach Prag gedenke ich erst im April des nächstkünftigen Jahres zurückzukehren. Vor meiner letzten Abreise von dort war ich bemüßigt, alle Zeit, die ich mit der Feder in der Hand zubringen durfte, der Vollendung meiner dringendsten literarischen Arbeiten, insbesondere eines neuen Bandes meiner Geschichte von Böhmen, der bis zum Jahre 1419 herab reicht, zu widmen. Dennoch wäre ich der angenehmen Pflicht, Ihnen zu antworten, noch von Prag aus nachgekommen, wenn mir nicht in den letzten Tagen noch der Befehl von der k.k. Zensurhofstelle in Wien zugekommen wäre, einige

[65]) Plné znění Palackého odpovědi z 1. října 1844 uveřejnil K ö p l, Palacký una die Censur, s. 677–683.

[66]) Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, Ms. Ff. J. F. Böhmer, 1. Abt. K 5 P Nr. 2, na rubu adresa: „Nice. À Monsieur Monsieur J. F. Böhmer, bibliothécaire de la ville à Francfort sur le Mein", razítka „Nizza 29 Nov.", „Frankfurt 5. Dec. 1844 7–8", pečeť; otištěno podle xerokopie.

[67]) Palacký byl v Itálii se svou rodinou od druhé poloviny října 1838 do počátku května 1839. K tomu P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 209–230.

Partien in meiner Schilderung des Konstanzer Konziliums in dem mir vorgezeichneten Sinne zu überarbeiten, so daß dieses unerfreuliche Geschäft endlich alle meine dort übrig gebliebene Zeit absorbierte. Ob nunmehr die Zensur mit meinen Änderungen zufrieden sein und wie bald demnach mein nächster Band erschienen wird, weiß ich Ihnen nicht zu sagen. Jedenfalls schmeichle ich mir mit der Hoffnung, daß Sie darin manchen auch für die deutsche Reichsgeschichte nicht unwillkommenen Aufschluß finden dürften. Nur die je länger je höher steigende Macht des Ultramontanismus einerseits, und anderseits meine unverbrüchliche Achtung für die Gesetze des Staats, in welchen ich lebe, sind Ursache, daß ich nicht schon manche böhmisch-historischen Quellen zur Öffentlichkeit brachte, deren Interesse weit über Böhmens Grenzen hinausreicht. Vielleicht erlebe ich noch die Zeit, wo die Zensur in Österreich auch im kirchlichhistorischen Fache nach milderen Grundsätzen gehandhabt werden wird. Der gegenwärtige Stand der Dinge ist wahrhaft entmutigend.

Hier in Nizza erhielt ich von meinem Schwiegervater aus Prag[68]) die Nachricht, daß nach meiner Abreise von dort von dem geheimen Staatsarchivar Baur in Darmstadt ein Brief an mich eingegangen sei, dessen Inhalt mit dem, was Sie mir zu melden die Güte hatten, übereinzustimmen scheint. Ich bitte deshalb mich bei ihm entschuldigen zu wollen,[69]) wenn ich meine Antwort an ihn erst nach meiner Rückkehr nach Prag verschiebe, und inzwischen mich nur gegen Sie über die mir angezeigten zwei Bohemica erkläre. Die Gesta Georgii Podiebracii ex Cod. Vatic. 3923 sind, nach dem Incipit und Explicit zu urteilen, eine mir bekannte Satzschrift der römischen Kurie gegen unsern König Georg, wie deren in den Jahren 1464–1468 so viele von beiden Seiten gewechselt worden sind. Sie kömmt in böhmischen und schlesischen Handschriften sehr oft vor; darum überging ich sie in meiner italienischen Reise mit Stillschweigen. Der vulgo so wenig bekannte Streit jenes Königs mit Rom ist sehr interessant und noch unbenützte Quellen darüber sind in Fülle vorhanden: nur weiß ich nicht, ob es mir gestattet sein wird, diese Geschichte klar und wahr darstellen. Die Annales Bohemici von den Jahren 1402–1441 sind mir dagegen bis jetzt unbekannt, und dürften vielleicht manches einzelne Datum enthalten, das anderswoher nicht bekannt ist. Darum wäre mir ihre vollständige Mitteilung sehr wünschenswert, und ich werde darum ersuchen, sobald ich nach Böhmen zurückgelangt sein werde. Vielleicht nehme ich im nächsten Frühling meinen Rückweg von hier über Lyon, Straßburg und Stuttgart: wenn nur Darmstadt und Frankfurt nicht allzuweit abseits lägen!

Auf Ihre umgearbeiteten Regesten freue ich mich sehr, wie auf alles, was Sie dem Geschichtsforscher bieten; ich bin Ihnen für so manche Belehrung zu Dank verpflichtet, und wünsche im Interesse der Wissenschaft, Sie recht lange in der bisherigen Weise tätig zu sehen. Wenn Sie Zeit fänden, mich im Laufe der nächsten drei Monate noch ein paar Zeilen von Ihrer Hand hieher nach Nizza (poste restante) zu beehren, so würden Sie mich damit ungemein erfreuen und zu noch mehr Dank verbinden. Auf jeden Fall bin und verbleibe ich mit der vollkommensten Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren gehorsamster Diener

Palacky.

Johann Friedrich Böhmer však neodpověděl do Nizzy ani později do Prahy. I někteří jeho blízcí přátelé si občas stěžovali, že Böhmerova nálada bývá dost nestálá a ovlivněná drobnými příhodami a dojmy, jichž

[68]) Jan Měchura psal 20. října 1844 své dceři Terezii Palacké do Nizzy: „Eine Abschrift des an Palacký angelangten Schreibens wird beigeschlossen; er wird wohl die Rüge in der Allgemeinen Zeitung nicht unbeantwortet belassen. In der Bohemia wurde seine Abreise nach Italien zur allgemeinen Kenntnis gebracht." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 815, Johann Měchura Terezii Palacké (kart. 21). Zmínka o augsburské Allgemeine Zeitung se týkala korespondence „Von den Sudeten", uveřejněné 9. října 1844. Srov. dále pozn. 107 a 108.

[69]) Böhmerovou rukou připsáno na okraji: „Geschehen den 30 Dec. 1844".

si jiní lidé ani nevšímali.[70]) V případě Palackého dopisu z 28. listopadu 1844 byl Böhmer velice dotčen tím, jak Palacký reagoval na jeho zmínku o latinském životopise Jiřího z Poděbrad ve vatikánské knihovně. Mnichovskému katolickému historikovi Konstantinu Höflerovi, pozdějšímu ideovému a vědeckému protivníku Palackého v Praze, vylíčil Böhmer, jak o opise tohoto životopisu, nalezeném v pozůstalosti Johanna Friedricha Schannata, informoval Palackého, ale ten mu sdělil, že spis zná také odjinud a že jej úmyslně přešel, protože prý je sepsán z hlediska římského státu. To bylo podle Böhmera v rozporu s nestranným postojem, takže by bylo správné spis vydat tiskem; s ohledem na svůj špatný zdravotní stav Böhmer o toto vydání nepřímo požádal Höflera.[71]) Na přelomu roku 1844/45 ovšem nemohl mít Böhmer ani tušení o tom, jak rozsáhlý výzkum do té doby neznámých historických pramenů k období vlády Jiřího z Poděbrad podnikl Palacký v českých i zahraničních archivech a knihovnách, a bezpochyby nedocenil ani větu v Palackého dopise, která tuto znalost pramenů naznačovala. O tom se širší okruh německých historiků dozvěděl až v průběhu padesátých let 19. století, kdy bylo také výjimečné postavení Palackého mezi znalci druhé poloviny 15. století náležitě doceněno.

A tak první léta kontaktů Františka Palackého s frankfurtskými historiky do roku 1844 zůstala jen jakousi předehrou k mnohem rozsáhlejším stykům vědeckým, politickým a osobním v následujících letech. Zatím Palacký dostal jen několik dopisů od historiků konzervativně nacionálního kruhu frankfurtského knihovníka Johanna Friedricha Böhmera a – pokud je známo – na dva z nich odpověděl. Mezi historiky tohoto kruhu byly již před rokem 1844 známy a uznávány Palackého odborné práce, i když se projevoval značný nesoulad při hodnocení význačných historických událostí 13. a 14. století. Ještě více než v osobní korespondenci to vyšlo najevo v novinových recenzích a polemikách, na nichž se vedle konzervativních zastánců tzv. křesťansko-germánské ideologie podíleli také liberální stoupenci německého národně sjednocovacího hnutí. Patří k četným paradoxům dějin, že možnost širšího

[70]) V listopadu a prosinci 1844 se J. F. Böhmer cítil být nesmírně unaven a vážně nemocen; navíc ho právě v této době postihla citelná ztráta úmrtím matky. J a n s s e n, Johann Friedrich Böhmer's Leben I, s. 257–266.

[71]) Konstantinu Höflerovi psal J. F. Böhmer 31. ledna 1845: „Unter dem Schannatischen Nachlaß in Darmstadt fand ich eine aus einem vatikanischen Codex abgeschriebene, vom katholischen Standpunkt verfaßte Lebensbeschreibung des Georg Podiebrad. Ich dachte, Palacky habe solche in Rom, von wo er so viel Unbedeutenderes meldet, übersehen und setzte ihn davon in Kenntnis. Nun schreibt er mir, er habe dies ihm auch sonst bekannte Stück absichtlich übergangen, weil es eine ‚römische Staatsschrift' sei. Wahrlich eine saubere Unparteilichkeit! Man müßte doch dafür sorgen, daß dies Stück einmal gedruckt werde. Ich schreibe Ihnen dieses absichtlich, weil es mit meiner Gesundheit noch immer so unsicher steht, daß ich nicht weiß, wie viel ich noch leisten werde, obwohl ich – Gott sei Dank – fortwährend arbeiten kann." B ö h m e r, Briefe I, s. 396–397. H ö f l e r uveřejnil vatikánský rkp. 3923 jako přílohu k textovému svazku Geschichtschreiber der husitischen Bewegung III, Wien 1866 (FRA I/7), s. 211–226.

publicistického působení poskytl po roce 1840 mladším liberálním historikům oblíbený jihoněmecký deník Allgemeine Zeitung, vycházející v Augsburgu, který jinak ve většině politických záležitostí zaujímal stanovisko blízké rakouské vládě.[72])

Augsburský deník Allgemeine Zeitung o Palackého Dějinách

Podnětem k mimořádnému vzepětí německého národního hnutí roku 1840 byla mezinárodně politická zápletka, kdy francouzská publicistika a po delším váhání i francouzská vláda reagovala na údajné ponížení Francie[73]) obnoveným požadavkem „přirozených hranic" na Rýně a v Alpách. Tato agitace, rozšířená hlavně mezi francouzskými republikány a radikály, nebyla provázena protiněmeckými náladami, ale naopak se v duchu tradic revoluční a napoleonské Francie snažila získat podporu německých demokratických sil proti reakčním velmocem, Prusku a Rakousku.[74]) Německá politicky aktivní veřejnost však reagovala na mezinárodní krizi roku 1840 úplně jinak, než se ve Francii předpokládalo. Vlády jednotlivých států Německého spolku byly obviňovány, že nedostatečně obhajují německé národní zájmy, a téměř všeobecně se rozšířily názory o německé sounáležitosti, o potřebě německé svornosti a o nutnosti hájení německé národní cti. Vytvořila se atmosféra údajného národního ohrožení Němců na všech světových stranách, která přetrvávala ještě řadu let poté, co mezinárodní krize roku 1840 byla urovnána. Právě z tohoto ovzduší vznikly texty později velice populárních písní Wacht am Rhein od Maxe Schneckenburgera[75]) a Deutschland, Deutschland über alles od Heinricha Augusta Hoffmanna (von Fallersleben).[76])

[72]) K tomu Eduard H e y c k, Die Allgemeine Zeitung 1798–1898, München 1898; Johann H a n o u s e k, Die Stellung der Augsburger Allgemeinen Zeitung im vormärzlichen Österreich und die vermittelnde Tätigkeit des Freiherrn Joseph Christian von Zedlitz für dieses Blatt, Wien 1949, disertace, strojopis; Werner F u n k, Die Verfassungsfrage im Spiegel der Augsburger „Allgemeinen Zeitung" von 1818–1848, Berlin (West) 1977 (se životopisy přispěvatelů v příloze).

[73]) Podnětem byla londýnská smlouva z 15. července 1840, v níž se Velká Británie, Prusko, Rakousko, Rusko a Turecko sjednotily na ultimátu egyptskému pašovi Muhammadu Alímu, chráněnci Francie.

[74]) Řadu příkladů uvádí Irmline V e i t - B r a u s e, Die deutsch-französische Krise von 1840. Studien zur deutschen Einheitsbewegung. Köln 1967, disertace, fotoprint.

[75]) Autor písně Max Schneckenburger (1819–1849) se jejího velkého rozšíření za války proti Francii roku 1870/71 již nedožil. ADB 32, 1891, s. 88–89. Srov. Werner D e e t j e n, Sie sollen ihn nicht haben! Tatsachen und Stimmungen aus dem Jahr 1840, Weimar 1920.

[76]) Autorem slov na melodii Josepha Haydna byl básník a profesor germanistiky na univerzitě ve Vratislavi August Heinrich Hoffmann, po svém rodišti zvaný „von Fallersleben" (1798–1874). Srov. ADB 12, 1880, s. 608–616; Heinrich G e r s t e n b e r g, Deutschland über alles. Vom Sinn und Werden der deutschen Volkshymne. München 1933 (Schriften der Deutschen Akademie, 16); Max Hildebert B o e h m, Ursprung und nationale Funktion des Deutschlandliedes, in: West-östliche Perspektiven. Festschrift für Prof. Dr. Erik von Sivers zu seinem 65. Geburtstag, Stuttgart 1966, s. 9–29.

Za těchto podmínek získávaly také všechny vědecké a kulturní akce prvořadý národně politický význam. Týkalo se to otevření nového přístavu na Rýně, návrhu na dokončení stavby dómu v Kolíně nad Rýnem, budování pomníků, stejně jako slavností k výročím Johanna Gutenberga nebo Friedricha Schillera. Nelze se divit tomu, že se zvýšená pozornost upírala také k historickým pracím ze středověkých německých dějin, které se zdály poskytovat novodobé německé národně politické ideologii dva důležité argumenty. Předně to byla doba, kdy Němci měli svůj vlastní velký stát (v tomto duchu byly běžně vykládány dějiny Svaté říše římské), a navíc bylo území tohoto středověkého státu mnohem rozsáhlejší než území Německého spolku, ve čtyřicátých letech 19. století běžně ztotožňované s Německem; přinejmenším Nizozemí, Belgie a Švýcarsko (nebo aspoň jejich části, kde se mluvilo německy, případně dolnoněmecky) se jevily jako historicky odůvodnitelné součásti budoucího německého národního státu.[77]) Veřejné diskuse o středověké říši, o hodnocení jednotlivých císařů a králů, se v německých novinách a časopisech po roce 1840 stávaly prvořadou politickou záležitostí, posuzovanou hlavně z hlediska německé národní jednoty a moci.

V augsburském deníku Allgemeine Zeitung, který byl v roce 1840 jediným celoněmecky uznávaným politickým listem,[78]) se mezi přispěvateli-historiky právě v té době nejvíce prosadil Ludwig **Häusser** (1818–1867), nedlouho předtím habilitovaný dvaadvacetiletý docent univerzity v Heidelbergu.[79]) Smýšlením byl Häusser liberálem, pokud se týkalo vnitropolitických a ústavních problémů, ale ve vztahu k jiným národům hlásal zásadu národního egoismu a rozhodně odmítal kosmopolitismus a „uspávající toleranci".[80]) Ve svých univerzitních přednáškách se zaměřoval na období německé reformace, na novodobé dějiny Francie a období protinapoleonských válek, z nichž čerpal argumenty pro aktuálně politické posilování německého národního uvědomění. Od 2. listopadu 1840, kdy začal s augsburskou Allgemeine Zeitung spolupracovat, uveřejnil Häusser v tomto deníku za více než osmnáct let kolem 540 rozsáhlejších článků, z nichž některé měly v tehdejší německé i mezinárodní veřejnosti široký ohlas.[81]) Mezi Häusserovými příspěvky po celou zmíněnou dobu vynikaly obšírné recenze na velké množství knih německých i zahraničních historiků, hlavně francouzských; ve dvou dubnových číslech Allgemeine Zeitung roku 1843 se přitom dostaly na řadu také svazky I, II/1 a II/2 Dějin Čech od Františka Palackého.[82])

Häusserovy úvahy nad českými dějinami a prvními svazky Palackého životního díla vycházely z dobového přesvědčení o mimořádném významu historického bádání v Německu, které si získalo „charakteristickou převahu" nad jinými vědními oblastmi a podněcovalo i oplodňovalo jazykovědné, právní, filozofické i jiné poznání v germánské a románské cizině. Tyto vlivy německého bádání se podle Häussera projevovaly také ve slovanských zemích, a přestože se „moderní slavismus" jako svébytná národnost stavěl proti germánskému světu, nepodařilo se slovanské vědě, především slovanskému dějepisectví, emancipovat se plně z germánských vlivů. Palackého Dějiny Čech považoval Häusser za „velice zajímavý jev" hlavně pro zřetelné napětí mezi autorovým českým smýšlením a jeho německým historickým vzděláním a uměním. Pro německé dějepisectví nebylo příjemné, že Palacký prosazoval slovanské stanovisko nejen v případě konfliktu zájmů s Němci, ale často i v méně významných záležitostech. Häusser konstatoval u Palackého rozpor mezi jeho slovanskou národností a cizím jazykem a vzděláním, ale přitom ho dával za příklad německým historikům, aby přistupovali ke svým dějinám s tak silnou a vyhraněnou láskou, jakou Palacký projevuje k českým dějinám.[83]) Na rozdíl od jiných stoupenců německých národně politic-

---

Ve vztahu k Palackému, kterého Hoffmann ve svých vzpomínkách z roku 1868 neoprávněně napadl, srov. Václav Kratochvíl, Hoffmann von Fallersleben o Palackém a jiných, ČČH 5, 1899, s. 43–44.

77) K tomu Hermann von der Dunk, Der deutsche Vormärz und Belgien 1830/48, Wiesbaden 1966 (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, 41); Günter Wollstein, Das „Großdeutschland" der Paulskirche. Nationale Ziele in der bürgerlichen Revolution 1848/49. Düsseldorf 1977.

78) Projevilo se to mj. podstatným zvýšením nákladu Allgemeine Zeitung v polovině čtyřicátých let na více než devět tisíc výtisků, což nedosahoval žádný jiný německý deník té doby. Heyck, Die Allgemeine Zeitung, s. 99 a 295. Zhruba polovina nákladu byla posílána do Rakouska.

79) Srov. údaje RSN 3, 1863, s. 572; ADB 11, 1880, s. 100–112; OSN 10, 1896, s. 972. Základní kritickou biografii napsala Anneliese Kaltenbach, Orientation et définition du patriotisme allemand chez un historien de l'Allemagne du Sud: le Palatin-Badois Ludwig Haeusser (1818–1867), Paris 1965.

80) Ludwig Häusser psal v Allgemeine Zeitung, 22. 11. 1840, v článku Vom Rhein: „Soll die Gleichgültigkeit gegen die heiligsten Interessen, die ihr Kosmopolitismus nennt, soll die auch jetzt unsere aufkeimende Nationalität ersticken? Der Patriotismus ist rein exklusiv. Mit der schläfrigen Toleranz hat er nichts zu schaffen. Der Brite ist Brite, der Franzose Franzose geworden, weil ihm kein Volk gilt als das seine, keine Sprache gilt als die seinige, kein Recht als das seinige. So sind sie freilich Egoisten im großen geworden . . . Wo jene angefangen, müssen auch wir beginnen. Weg mit der matten, farblosen Duldung gegen den Westen und die Bringer einer drückenden Freiheit!" Kaltenbach, Orientation, s. 401.

81) Kolem 190 článků, uveřejněných původně v Allgemeine Zeitung, je přetištěno ve dvousvazkové edici Ludwig Häusser, Gesammelte Schriften: Zur Geschichts-Literatur, ed. Carl Pfeiffer, Berlin 1869–1870; celkový počet udává Kaltenbach, Orientation, s. 267.

82) Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 114 a 115, 24.–25. 4. 1843, F. Palacky, Geschichte von Böhmen, Prag 1836 bis 1842, 3 Bände; přetisk Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 257–269.

83) „Insofern war uns Palacky's böhmische Geschichte eine sehr interessante Erscheinung; der Verfasser ist böhmisch, sehr gut böhmisch gesinnt; die deutsche Geschichtforschung muß manch bittere Pille verschlucken, weil sie beim Konflikt beider Interessen bisweilen lebhafter sich fürs Deutsche erklärte als fürs Slavische, oder weil sie einen Fürsten im germanischen Sinne schlecht nannte, den der Slave unbedenklich für gut halten kann; der individuelle Charakter stellt sich auch in Unbedeutendem sehr schroff und oft feindselig dem deutschen entgegen; allein dessen ungeachtet ist der Verfasser in Inhalt und Form ein Kind der deutschen Bildung, und so imponierend uns der böhmische Patriotismus die Spitze bietet, wir finden allenthalben nur die Frucht deutscher Studien, ein Erzeugnis deutscher historischer Kunst. Weit entfernt dieses Zwiespältige einer slavischen Nationalität und einer

kých snah, kteří kolem roku 1840 přicházeli ke slovu v augsburské Allgemeine Zeitung,[84]) uznával Häusser historickou oprávněnost konstituování Čechů jako svébytného národa, odlišného od Němců, a byl v tomto směru nepochybně ovlivněn argumenty Palackého.

Recenze Ludwiga Häusera v Allgemeine Zeitung se s uznáním vyslovila o tom, jak Palacký, pověřený českými stavy před více než deseti lety sepsáním vlasteneckých dějin, prozkoumával s neúnavnou pílí knihovny v Čechách, i když výsledek tohoto úsilí pro nejstarší období zůstal daleko za očekáváním. Souhlas recenzenta vyvolala také zdrženlivost Palackého k výsledkům vědeckého snažení historiků, kteří si nemohou myslet, že vždy a všude nalezli pravdu.[85]) Je jistě pozoruhodné, že Palackého líčení nejstarších slovanských a českých dějin, ovlivněné Rukopisy, nevyvolávalo v německém prostředí roku 1843 vážnější námitky; připomínalo se spíše, že výsledkům českého bádání o jazyku a literatuře, mravech a právních památkách vděčil první díl Dějin Čech za své nejzajímavější výklady. Bylo to způsobeno nejen tím, že se Häusser sám odborně zabýval hlavně obdobím pozdního středověku a novodobými dějinami, ale především silnými romantickými vlivy také mezi německými historiky. Výslovně poukázal na to, že Palacký vylíčil boje Čechů s německými panovníky na základě výborné znalosti pramenů, a přitom vřele, živě a s odporem proti německým utlačovatelům, o nichž – jak výstižně poznamenal – hovořil Palackého český patriotismus ve stejném tónu jako němečtí teutomani o válkách proti Římu.[86])

fremden Sprache und Bildung tadeln zu wollen, wünschen wir allen deutschen Historikern eine so kräftige und bestimmte Liebe zu den Ihrigen, wie Palacky für das Seinige sie besitzt und den Deutschen sie zuzutrauen scheint . . ." Tamtéž, s. 258.

84) Autorem zřejmě první větší série protičeských článků v augsburském deníku Allgemeine Zeitung od srpna do listopadu 1839 byl ve svých dopisech z Berlína bývalý pruský důstojník a pozdější národohospodář Gustav Höfken (1811–1889), s nímž z Prahy polemizoval Jan Erazim Vocel. Zatímco první Höfkenovy příspěvky, uveřejněné 5. a 6. srpna 1839, varovaly před nebezpečím slovanské univerzální říše a všeslovanského spiknutí, byla jeho odpověď Vocelovi (Allgemeine Zeitung, příloha č. 328, 24. 11. 1839, s. 2565–2568, Die Czechen und die übrigen Westslaven) namířena již výslovně proti Čechům. Höfken obhajoval německý vliv a německou vládu v Čechách, která však musela brát ohled na svéráz (Eigentümlichkeit) slovanského obyvatelstva spojeného s Německem, aby zamezila šíření vlivu Ruska. Jména autorů jednotlivých článků a dopisů, až na malé výjimky nepodepisovaných, jsem zjistil z redakčního exempláře Allgemeine Zeitung, který je uložen v Schiller-Nationalmuseum, Deutsches Literaturarchiv Marbach am Neckar, Cotta-Archiv.

85) V recenzním článku citoval Häusser delší úryvek z Palackého předmluvy k prvnímu dílu Geschichte von Böhmen, zdůrazňující poctivé snažení a bádání historiků při hledání pravdy. Srov. P a l a c k y, Geschichte von Böhmen I, s. VII–VIII.

86) „. . . die Kämpfe mit den Carolingern und ihren Vorgängern schildert uns der Verfasser mit überlegener Kenntnis deutscher und böhmischer Quellen, und mit ebenso viel Wärme und Lebendigkeit als nationaler Abneigung gegen die deutschen Unterdrücker; von den deutschen Königen spricht sein böhmischer Patriotismus in demselben Ton wie unsere Teutomanen von den Römerkriegen . . ."; vítězství velkomoravského knížete Svatopluka pod Velehradem roku 871 přirovnával Palacký k Arminiově bitvě (Hermannsschlacht) v Teutoburském lese. H ä u s s e r, Gesammelte Schriften I, s. 260–261.

Na rozdíl od pozdějších německo-českých polemik neměl Häusser zásadní námitky proti závěrům Palackého o dalekosáhlé nezávislosti středověkého státu na římské říši a německých panovnících do 13. století.[87]) Prohlásil dokonce, že v jednotlivých případech, kde české dějiny byly v úzké souvislosti s dějinami Německa, umožnila Palackému lepší interpretace pramenů nebo větší objektivita, aby usvědčil německé historiky z některých nesprávných závěrů, případně z přílišné zběžnosti v práci.[88])

Kritické výhrady však Ludwig Häusser vyslovil proti přecenění společenské a kulturní úrovně „slovanské národnosti" ve 12. a 13. století na úkor Němců. Palacký měl jistě právo odmítnout rozšířené představy o údajném surovém barbarství a divokosti tehdejších Čechů, ale tvrdil-li, že Češi té doby nezůstávali pozadu ve vzdělání a mravech za národy západní a jižní Evropy, dokonce že již tehdy patřili v mnohém k nejpřednějším, mluvil z něho podle Häussera přece jen víc slovanský vlastenec než nezaujatý historik.[89]) Nejvíce však Häusserovi vadil „čistě apologetický postoj" Palackého vůči německému dějepisectví ve dvou případech, kde se německé a české zájmy nepřátelsky střetly, a to při hodnocení Přemysla Otakara II. a Karla IV. Zatímco u německých historiků bylo vyzvedávání Rudolfa Habsburského tradičně provázeno co nejčernějším vylíčením osobních vlastností a skutků Přemysla Otakara II., pokusil se Palacký ukázat tohoto nejmocnějšího přemyslovského krále jako ušlechtilého hrdinu a spravedlivého panovníka, uctívaného lidem a podlehnuvšího jen zrádným úkladům aristokracie. Häusser opět uznal, že dřívější pojetí německých historiků bylo jednostranné, ale nechtěl souhlasit ani s tím, označil-li Palacký Přemysla Otakara II. jako

87) „Doch war das Band nicht allzu eng, wodurch das slavische Land an den germanischen Lehensstaat geknüpft war; es blieb der nationellen Ausbildung immer noch Unabhängigkeit genug. Palacky weist nach, daß namentlich die Heeresfolge nicht weiter war als eine ziemlich weite Verbindlichkeit den Kaiser bei seiner Römerfahrt zu unterstützen; daß der Lehenszwang den böhmischen Fürsten mehr politische Rechte in Deutschland einräumte als drückende Pflichten auferlegte. Niemals, sagt er von den deutschen Kaisern, übten sie irgend eine Art von Gerichtsbarkeit im Lande aus, nie bezogen sie ein Regale aus demselben; und die böhmischen Fürsten und Stände ordneten ihre Gesetze auf den Landtagen, führten Kriege und schlossen Verträge mit den benachbarten Mächten, und teilten Ländereien und Gebiete in ihrem Staate aus, ohne dazu irgend einer Sanktion von Seite des Kaisers zu bedürfen." Tamtéž, s. 262–263.

88) „In allen diesen Punkten gibt uns Palacky neue und gründliche Belehrung; in einzelnen Fällen, wo die böhmische Geschichte mit der deutschen im engsten Zusammenhang steht, hat er aus besserer Beurteilung der Quellen oder größerer Unbefangenheit unsere Historiker auf Fehlschlüssen ertappt und die Beziehungen des deutschen Lehensherrn zum böhmischen Vasallen ganz anders erläutert als bisher irgendwo geschehen war. Aus dem Wust einzelner Notizen hat er ein Ganzes geschaffen, das uns über Böhmens innere Zustände unerwartet reiche Aufschlüse gibt, und die deutsche Geschichtschreibung muß oft eingestehen, daß sie über diese Punkte meist allzuflüchtig hinweggeeilt ist." Tamtéž, s. 263–264.

89) „. . . so hat eben doch mehr der slavische Patriot als der vorurteilslose Historiker aus ihm gesprochen." Tamtéž, s. 264.

největšího politického reformátora středověku;[90]) také v tomto případě vyčítal Häusser Palackému národní vzplanutí a vlastenecký patos na úkor historické objektivity.[91])

Ještě vyhraněnější protiklad mezi názory německých historiků a postojem Palackého konstatoval Ludwig Häusser při hodnocení období Jana Lucemburského a Karla IV. Znovu ocenil, s jakou přesností a ostrostí dokázal Palacký vylíčit sociální a právní poměry v Čechách na počátku 14. století, a jak se v celém nově vydaném svazku II/2 Dějin Čech příznivě projevuje důkladné bádání a živý plastický výklad autorův. Ve svém polemickém stanovisku proti Německu a jeho historikům zašel však Palacký příliš daleko. Häusser mu vytýkal, že všechny negativní zmínky soudobých německých kronikářů odmítal jen jako lži a pomluvy českého národa a jeho panovníků; pokračovateli kronikářů 14. století byli pro Palackého novodobí němečtí historikové, v jejich čele Friedrich Christoph Schlosser (1776–1861).[92]) Podle Häussera bylo protikladné hodnocení způsobeno především tím, že lucemburští panovníci zapomínali na své německé zájmy a stali se Čechy (Böhmen). V případě Karla IV. nekritizovali němečtí kronikáři a pozdější historikové všestrannou péči panovníka o rozvoj zákonodárství, správy, věd a umění v Čechách, ale stavěli tuto aktivitu do protikladu k zanedbávání a zubožení Německa. „Jako Čecha nelze Palackého kárat za to, označuje-li Karla IV. jako nejoblíbenějšího krále své vlasti . . .[93]) Jen ať neočekává od nás Němců, že budeme blahořečit jméno jednoho z nejméně aktivních a

[90]) V německém znění „über den größten politischen Reformator des Mittelalters" (Palacky, Geschichte von Böhmen II/1, Prag 1839, s. 282), s oslabením tohoto výroku v poznámce, že pokud by to neplatilo pro celou Evropu, je tomu tak nepochybně pro Čechy, na rozdíl od rozšířeného názoru, že by tento titul měl příslušet jinak velice zasloužilému Karlu IV.; v českém znění z roku 1875 bylo toto hodnocení omezeno teritoriálně, ale rozšířeno časově, čímž Přemysl Otakar II. „stal se největším v dějinách českých reformátorem politickým, takže nejedny řády od něho zavedené udržely se v národu až do naší paměti" (Palacký, Dějiny II, Praha 1968, s. 104).

[91]) „. . . Darin ist mehr nationale Emphase als historische Ruhe. Wenn auch, wie wir fest überzeugt sind, solchen Stellen von des Geschichtschreibers böhmischen Landsleuten ein reicher Beifall zu Teil wird, das Werk selbst verliert an innerem Wert, und mancher könnte vielleicht durch den patriotischen Pathos verleitet werden, in dem Buch mehr apologetisch polemischen Charakter zu finden als historischen." Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 266.

[92]) Schlosserovi se Karel IV. jevil jako špatný a bezzásadový císař, který měl smysl jen pro vnější nádheru a neúnavně vyhotovoval pergameny a diplomy, přitom však zcela zanedbával německé národní zájmy. Shrnul Ludwig Häusser v recenzi pro Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 43–45, 12., 13. a 14. 2. 1842, přetisk Häusser, Gesammelte Schriften I, zvl. s. 86–91. Ostře kriticky se o „módě" v Německu psát nepříznivě o Karlu IV. vyslovil Palacky, Geschichte von Böhmen, II/2, Prag 1842, s. 277–278, pozn. 394; s. 329, pozn. 467; s. 385–386, pozn. 542; v českém znění Palacký, Dějiny VI, Praha 1973, s. 297–298, s. 148; s. 310, pozn. 219; s. 320–321, pozn. 293.

[93]) „Karl IV. ist der populärste König, der jemals in Böhmen geherrscht hat. Bei dem Klange seines Namens erwarmt noch heutzutage jedes Böhmenherz . . ." Palacky, Geschichte von Böhmen II/2, s. 394. Shodně v českém znění Dějiny II, s. 380.

zcela neněmeckých panovníků . . .",[94]) prohlásil Häusser v souvislosti s tím, že s vládou Karla IV. spojoval počátek německé státní roztříštěnosti. Rozpor mezi německým a českým národním hodnocením se v tomto směru zdál být nepřeklenutelný.[95])

Na závěr svých dvou článků o Palackého Dějinách Čech v augsburské Allgemeine Zeitung, podobně jako v jiných svých vystoupeních z té doby,[96]) zaútočil Ludwig Häusser proti údajným snahám „slovanského a románského zahraničí" zahnat německé dějepisectví zpět na stanovisko „mdlého kosmopolitismu" a pokračoval: „Nestačí, že jsme dost nezaujatí a uznáváme cizí národnost na jejím území" (to byla zřetelná narážka na diskuse o postavení Čechů uvnitř Německého spolku); „v projevech slovanského nebo románského patriotismu se zcela přirozeně předpokládá, že s obvyklým sebezapřením zapomeneme na vlastní národnost ve prospěch cizí. Z tohoto hlediska bylo pro nás Palackého dílo, vědecky jeden z nejvýznamnějších projevů moderního slovanství, v mnohém ohledu zajímavé; nechtěli jsme jen doporučit německé veřejnosti zdařilé bádání, dovedné a přitažlivé líčení, ale chtěli jsme hlavně ukázat, jaké požadavky nám může klást národnost, která se ještě nedostala ani tak daleko, aby pro svou vědeckou činnost mohla všeobecně používat vlastního národního jazyka. Vypůjčují si naše vzdělání, dokonce náš jazyk, a potom jako dobří kosmopolité mentorují projevy německého vlasteneckého smýšlení. Palacký je Čech, smýšlí a píše jako Čech; dobrá. Proč bychom my neměli být Němci a nesměli smýšlet, psát a – jednat jako Němci?"[97])

[94]) „Als Böhme ist Palacky nicht zu tadeln, wenn er Karl IV. als den populärsten König seines Vaterlandes bezeichnet . . . Nur mute er uns Deutschen nicht zu, den Namen eines der tatlosesten und durchaus undeutschen Fürsten auch noch zu segnen . . ." Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 268.

[95]) K tomu v poslední době zejména pět historiografických příspěvků (Irena Raithel-Živsa, Beat Frey, Helmut Slapnicka, Walter Schamschula a Hans Lemberg) ve sborníku Kaiser Karl IV., Staatsmann und Mäzen, ed. Ferdinand Seibt, München 1978. Srov. též Jiří Spěváček, Karel IV. Život a dílo (1316–1378), Praha 1979, s. 535–539, 567–573.

[96]) S důrazem na protifrancouzskou polemiku shrnuje Kaltenbach, Orientation, s. 86–90, 137–144.

[97]) „Es ist bezeichnend für die Achtung, welche deutscher Patriotismus im slavischen und romanischen Ausland genießt, daß man, erstaunt über die ungewohnte Keckheit des ‚geduldigsten' aller Völker, nur eine alte Pflicht zu erfüllen glaubt, wenn man den nationalen Unmut mit kritischer Rute drohend in die Grenzen des faden Kosmopolitismus zurückweist. Daß wir Unbefangenheit genug besitzen, eine fremde Nationalität innerhalb ihres Gebietes anzuerkennen, befriedigt nicht; daß wir auch noch unsere eigene zum Vorteil der fremden mit gewohnter Selbstverleugnung vergessen, ist im Munde des slavischen oder romanischen Patriotismus eine ganz natürliche Zumutung. Von diesem Gesichtspunkt aus war uns Palacky's Werk, wissenschaftlich eine der bedeutendsten Erscheinungen des modernen Slavismus, vielfach interessant; nicht die gediegene Forschung, die gewandte und anziehende Darstellung allein wollten wir dem deutschen Publikum empfehlen, wir wollten hauptsächlich auch zeigen, welche Anmutungen uns eine Nationalität tun kann, die es noch nicht einmal so weit gebracht hat, für ihre wissenschaftliche Tätigkeit ihre eigne Nationalsprache allgemein gebrauchen zu können. Man borgt unsere Bildung, unsere Sprache sogar, und dann

Recenzní články Ludwiga Häussera byly do té doby nejrozsáhlejším a nejzávažnějším stanoviskem k prvním třem svazkům Palackého německy psaných Dějin Čech.[98]) Závažnost Häusserových článků byla způsobena v prvé řadě jejich uveřejněním v augsburské Allgemeine Zeitung, která byla ve čtyřicátých letech 19. století běžnou denní četbou vzdělanců po celé střední Evropě a pravidelně byla sledována také v Praze.[99]) V době, kdy se oba výtisky Allgemeine Zeitung – zpravidla s tří- až čtyřdenním zpožděním – dostaly do habsburské říše, byl František Palacký na studijním pobytu ve Vídni; tam se s nimi seznámil 27. dubna 1843 večer a 29. dubna 1843 ráno.[100]) Při svém tehdejším vídeňském pobytu hovořil Palacký s několika vysoce postavenými osobnostmi politického a vědeckého života a lze předpokládat, že s některými z nich o článcích Allgemeine Zeitung aspoň zběžně mluvil, i když se o tom ve svých deníkových záznamech nezmínil.[101]) V dopise z Vídně, datovaném 30. dubna 1843, Palacký předpokládal, že jeho žena Terezie recenzní článek na Dějiny Čech četla, a ptal se: „Co se o tom říká v Praze? Ještě jsem se sám nerozhodl, zda mám psát odpověď na tuto rozporuplnou směs komplimentů a nesnášenlivosti. Zdejší Češi říkají všichni, že ano, ale jejich důvody nejsou pro mne závažné; pravděpodobně ponechám celou věc, jak je."[102]) O pět dnů později, právě

hofmeistert man auf gut kosmopolitisch die Äußerungen der deutschen vaterländischen Gesinnung. Palacky ist Böhme, denkt und schreibt als Böhme; gut. Warum sollen wir nicht Deutsche sein, als Deutsche denken, schreiben und – handeln dürfen?" H ä u s s e r, Gesammelte Schriften I, s. 269.

98) Srov. Čeněk Z í b r t, Bibliografie o Fr. Palackém, oddíl Z posudků o knihách F. Palackého, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 722.

99) „Hlavní potravou tehdejších čtenářů byla ‚Augsburger Allgemeine Zeitung', která přicházela do Prahy teprv pátého dne a na niž už v kavárnách dychtivě čekáno", psal o pražských poměrech před rokem 1848 Jakub M a l ý, Zpomínky a úvahy starého vlastence, in: Výbor drobných spisů Jakuba Malého II, Praha 1876, s. 433. Podle jiné vzpomínky bylo tehdy nejvíce politických a zábavných novin a časopisů, mezi nimi augsburská Allgemeine Zeitung, vyloženo v kavárně U zlatého tygra v Dominikánské (dnešní Husově) ulici: „Když jsi vstoupil, bylo tu ticho jako ve svatyni a slyšels toliko šust listů z ruky do ruky přecházejících a někdy jen šepot dvou čtenářů náhledy své o rozličných článcích si sdílejících. Mohls tu viděti skoro každodenně z našich Palackého vedle K. E. Eberta, Chmelenského a Čelakovského s Gerlem a Glaserem, Tomíčka a Tyla vedle hraběte Ferd. Schirndinga všecky pospolu." Josef Bojislav P i c h l, Vlastenecké vzpomínky, ed. Miloslav Hýsek, Praha 1936, s. 78.

100) „Večer četl sem ve Všeobecných novinách posudek mé Historie české", zapsal si Palacký k 27. dubnu 1843. „Já ráno u bratra pro Noviny všeobecné", zaznamenal k 29. dubnu 1843. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1843, pag. 20–21 (rkp. edice M. Truce, s. 9).

101) Např. 28. a 29. dubna večer byl Palacký u hraběte Bedřicha Deyma, 29. dubna a 2. května navštívil místokancléře spojené dvorské kanceláře barona Krticzku, 5. května přijal Palackého státní a konferenční ministr hrabě František Antonín Kolovrat, 7. května byl u šéfa nejvyššího policejního a cenzurního úřadu hraběte Josefa Sedlnitzkého a poté v dvorské kanceláři u barona F. X. Pillersdorfa a hraběte Karla Inzaghiho. Tamtéž, pag. 20–24 (rkp. edice M. Truce, s. 9–10).

102) „Den Aufsatz in der Allgem⟨einen⟩ Zeitung über meine Geschichte hast Du wohl gelesen. Was spricht man in Prag davon? Ich bin mit mir nicht einig, ob ich auf dieses Gemische von Komplimenten und Intoleranzen voller Widersprüche eine

v den, kdy měl audienci u státního ministra Františka Antonína Kolovrata,[103]) se Palacký už jednoznačně rozhodl: „Článek o mých Dějinách v Allgemeine Zeitung chci nechat tak, jak je; i když obsahuje mnoho podlého, v zásadě mi více prospívá než škodí a já už si najdu příležitost, abych se obhájil proti jeho nespravedlivým výtkám."[104])

V následujících měsících pokračovaly národně politické polemiky v článcích a korespondencích augsburské Allgemeine Zeitung s neztenčenou silou. Vestfálský publicista Levin Schücking (1814–1883) zaútočil v listopadu 1843 proti „malé straně čechomanů", která chce údajně vyhladit všechno německé a sní o „nové slovanské říši středu" na území Čech, Moravy a severních Uher.[105]) Na obranu jazykových a kulturních požadavků českého národního hnutí vystoupil v několika článcích do Allgemeine Zeitung Jan Erazim Vocel,[106]) ale odpůrci zdůrazňovali politické důsledky postupné emancipace českého národa mnohem otevřeněji, než to v tehdejších rakouských poměrech bylo Čechům milé. Do polemiky proti Vocelovi zatáhl dopisovatel „od Sudet" také Františka Palackého a jeho Dějiny Čech. Toto stanovisko je pozoruhodné tím, jak otevřeně prohlašovalo, že české národní hnutí mohlo být trpěno nanejvýš v oblasti jazykové a literární, pokud neusilovalo o spojení s ostatními Slovany a pokud se neprojevovalo v protiněmeckém duchu: „Jak se staví vaše literatura vůči nám Němcům? Odpověď: Palackého Dějiny. Neříkejte, že to je jednotlivec. Tento dějepisec hlásá nenávist k Němcům, aniž by se proti tomu ze strany Čechů objevilo jediné

Erwiderung schreiben soll. Die hiesigen Böhmen sagen alle ja! aber ihre Gründe haben für mich kein Gewicht; wahrscheinlich lasse ich das Ganze auf sich beruhen." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22).

103) Do deníku si k 5. květnu 1843 bez komentáře zapsal: „audiencie u hraběte Kolovrata".

104) „Den Aufsatz über meine Geschichte in der Allgem⟨einen⟩ Zeitung will ich auf sich beruhen lassen; trotz dem, daß er manches Perfide enthält, nützt er mir im Grunde mehr, als er schadet, und ich werde schon eine Gelegenheit finden, mich gegen seine ungerechten Vorwürfe zu schützen." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký, Vídeň, 5. 5. 1843, Terezii Palacké (kart. 22).

105) „Eine kleine Partei von Czechomanen hat sich gebildet, die vertilgungseifrig gegen alles Deutsche von einem neuen slavischen Mittelreich träumt aus Böhmen, Mähren und wenigstens Nordungarn." Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 312, 8. 11. 1843, Deutschland und das österreichische Kaiserhaus. I s uvedením autorství tehdejšího radikálního demokrata Levina Schückinga, přítele Heinricha Heina a Ferdinanda Freiligratha, uveřejnil Valentin R o l z h ä u s e r, Grenzlandkämpfe des Deutschtums und seine Stellung in fremden Staatsgebieten im Spiegel der Cotta'schen „Allgemeinen Zeitung" 1815–1848, Immenstadt 1933 (původně disertace München 1931), s. 89.

106) V širších souvislostech srov. Karel S k l e n á ř, Jan Erazim Vocel, zakladatel české archeologie, Praha 1981, s. 79–81. Článek Die Westslaven und ihre Ankläger, Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 223, 10. 8. 1844, s. 1787–1790, vyšel bez podpisu, ale v redakčním exemplář (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar) je tužkou na okraji připsáno „Wocel in Prag"; o necelé dva týdny později byl článek Die Czechophobie, Allgemeine Zeitung, příloha č. 236, 23. 8. 1844, s. 1881–1883, podepsán J. E. W. (v redakčním exemplář plným jménem).

vážně míněné prohlášení", pokračoval tento polemický útok proti českému národnímu hnutí a hned vysvětloval: „Co říkáte o národních snahách Čechů, tomu nerozumíme. Čechy byly německou říšskou zemí, jejich vzdělání, jejich veřejné poměry, jejich stavovské a městské zřízení se vyvíjely německy, jsou součástí německého Rakouska, jejich král je Němec. V čem má být podstata národních snah v Čechách? Mají se rozvíjet v německém duchu? Pak se k nim žádný Němec nebude stavět nepřátelsky. Nebo chcete své veřejné poměry, které jsou až na dřeň kosti německé, poslovanštit? . . . Kdo si přeje velikost Rakouska, velikost Německa, nemůže strpět Slovanstvo, které vládne nebo chce vládnout v německých zemích." Článek odmítal zaměňování pojmů „Böhmen" a „Czechen", jak se to projevovalo právě v Palackého Dějinách, a prohlašoval: „Čechy (Böhmen) jsou německou půdou, zčásti obývanou německými praobyvateli, a přistěhovalí Češi (Czechen) se nesmějí tvářit jako jediní páni v zemi a nesmějí vydávat své slovanství za českou národnost (böhmische Nationalität)."[107])

[107]) Byla to odpověď na článek Jana Erazima Vocela o čechofóbii. V redakčním exemplář Allgemeine Zeitung v Marbachu je na okraji článku namísto autora uvedeno pouze „Aus Böhmen"; ani označení dopisovatele třemi hvězdičkami se podle sdělení dr. Jochena Meyera (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar) nepodařilo přisoudit konkrétní osobě. Je zřejmé, že to byl některý bojovný německý nacionalista z Čech: „Also wir Deutschen greifen an; aus Furcht – denn wir sind Czechophoben – werden wir Czechenfresser! Wunderbar! Doch zur Sache. Wir feinden keine literarische Bestrebung an, insofern sie eine solche bleibt, und sich nicht auf ganz andere Wege verirrt. Ihr begannet eure Sprache aus der Erstarrung, in welche sie durch eure Schuld gefallen, zu wecken; aus der Grammatik wolltet ihr eine Literatur schaffen; und die Königinhofer Handschrift, welche noch jetzt nicht von allen Seiten als echt anerkannt wird, ward eure Wehr und Waffen. Nun reges Leben, Slawa's Ruhm ward ausposaunt; mit brüderlichem Mitleid umfaßtet ihr bald die Slowaken Ungarns, und Kollar's Klagen ertönten. Bald regte sich der Wunsch nach einer – natürlich nur literarischen – Vereinigung der Westslawen, und er soll durchaus Wirklichkeit werden. Doch weit über die Grenzen des Westslawentums gegen Osten drangen schärfere Blicke." Dopisovatel pak připomněl příklad českých kulturních styků s Ruskem a pokračoval: „Wie nimmt sich eure Literatur gegen uns Deutsche? Antwort: Palazky's Geschichte. Sagt nicht, er sei ein einzelner Mann. Dieser Geschichtschreiber predigt Deutschenhaß, ohne daß von Seite der Czechen eine ernst gemeinte Erklärung dagegen gefallen wäre. So ist der Charakter eurer Literatur, und die sollen wir lieben? Ihr säet Deutschenhaß; was wollt ihr ernten? Wer ist Angreifer? Was ihr von nationalen Bestrebungen der Böhmen sprecht, verstehen wir nicht. Böhmen war ein deutsches Reichsland, seine Bildung, seine öffentlichen Verhältnisse, seine Stände- und Städteverfassung entwickelten sich deutsch, es ist ein Glied des deutschen Österreichs, sein König ein Deutscher. Worin sollen seine nationalen Strebungen bestehen? Sollen sie in deutschem Sinn vor sich gehen? Dann wird kein Deutscher sie anfeinden. Oder wollt ihr eure öffentlichen Verhältnisse, bisher bis ins Mark deutsch, verslawen, quand même? Nennt uns die Grundsteine, auf denen ihr solch ein Gebäude aufführen wollt, ja nennt einen bestandenen oder noch bestehenden echt slawischen Staat, den ihr euch zum Muster nehmt. Wollt ihr in diesem Sinne nicht deutsch, sondern gegendeutsch sein, so verlangt nicht, daß wir eurem Tun ruhig zuschauen; und wenn ihr euer Schwert auch noch mit Myrten umwindet, so wundert euch nicht, wenn wir euer Treiben bekämpfen. Wer Österreichs, wer Deutschlands Größe will, kann ein Slawentum, welches in deutschen Landen herrscht oder herrschen will, nicht dulden; ein solches Slawentum wäre schon ein gutes Stück Allslawentum. Ist eure bisherige gegendeutsche Richtung natürlich, so muß sie bekämpft werden; ist sie unnatürlich, so muß sie untergehen, und alles Hätscheln hilft nichts, wenn auch ein deutscher Graf" (zřejmě hrabě Leo Thun) „darob gepriesen wird. Übrigens protestieren wir gegen das Verwechseln der Böhmen mit den Czechen; Böhmen ist deutscher Boden, teilweise von ureingebornen Deutschen bewohnt, die eingewanderten Czechen dürfen sich nicht als alleinige Herren im Lande gebärden, und ihr Slawentum als böhmische Nationalität aufputzen. Czechenfurcht oder Czechenfresserei ist uns noch nicht angekommen, und wirklich scheinen sich die beiden Begriffe nicht recht zu vertragen. Wir glauben auch gar nicht an das Dasein von Czechomanen; der Czeche, welcher dem bloßen Czechentum weltgeschichtliche Bedeutung zuschriebe, könnte füglich mit dem Prediger Flachsenfingischer oder anderer Nationalitäten Arm in Arm gehen." Allgemeine Zeitung (Augsburg), č. 283, 9. 10. 1844, s. 2262–2263, Von den Sudeten.

Häusserova výtka, že se Palacký ve svém vlasteneckém nadšení dal místy strhnout k protiněmeckému stanovisku, se v článku dopisovatele „od Sudet" posunula do jiné polohy. Zde už nebylo ani řeči o uznání práv české národnosti na jejím území, zde se vůbec nepřipouštěly pochyby o příslušnosti Čech k Německu a obyvatelstva českých zemí k německému národu. Takový článek musel Palacký považovat za otevřený útok proti základní koncepci svých Dějin, která směřovala k prosazení a uznání svébytnosti českého státu a českého národa v Evropě. Shodou okolností se Palacký o novém kritickém výpadu proti Dějinám Čech opět nedozvěděl v Praze, ale na cestě z Prahy do Nizzy, když 10. října 1844 projížděl Bavorskem. Do svého deníku k tomuto datu si Palacký poznamenal: „Večer v $5^1/_2$ stihli sme do Landshutu a ubytovali se v hospodě Zum Kronprinzen. Tam sme četli artikul hanebný proti Čechům i proti mně zvláště, tištěný v Augšpurských všeobecných novinách od 9 Oct. a datovaný Von den Sudeten, 8 Sept."[108]) Když pak 14. října 1844 přijel z Mnichova do Augsburgu, navštívil na druhý den Cottovo vydavatelství, kde se deník Allgemeine Zeitung tiskl, prohlédl si tiskárnu a při odpolední vycházce se pokusil přesvědčit jednoho z redaktorů, aby se v listě neútočilo proti Čechům.[109]) Hluboký rozpor mezi geografickým rozsahem a politickým zaměřením německého a českého národního

[108]) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1844, pag. 3 (rkp. edice M. Truce, s. 19).

[109]) „Ráno přišed k nám dr. Girl, pozval nás na večer k sobě" (k tomu se pravděpodobně vztahuje nedatované pozvání J. M. Girla Palackému, ANM Praha, František Palacký, korespondence, kart. 2). „S ním šel sem já nejprv na radnici, pak do čtenárny u bursy, do biskupského starého kostela, pak do Kottova domu, kde Všeobecné noviny se tisknou. Tam mluvil sem s pp. Widemannem a Altenhöferem, Kolb nebyl doma. Widemann provodil nás po tiskárně etc. ⟨. . .⟩ Potom šli sme na procházku, pp. Widemann, Girl a já, okolo města i mluvili o věcech německých i slovanských mnoho. Widemann byl mi po rozumu a slíbil nevybíhati více proti nám." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1844, pag. 5 (rkp. edice M. Truce, s. 21). Georg von Cotta (1796–1863) byl tehdy majitelem nakladatelství a Allgemeine Zeitung; Gustav Kolb (1798–1865) byl od roku 1837 hlavním redaktorem, Eduard Widenmann (1801–1854) a August Josef Altenhöfer (1804–1876) byli členy redakce Allgemeine Zeitung. Životopisné údaje podle edice Briefe an Cotta III: Vom Vormärz bis Bismarck 1833–1863, ed. Herbert Schiller, Stuttgart–Berlin 1934, s. XII, 56 (pozn. 174), 148, 149 (pozn. 3), 221.

hnutí ve čtyřicátých letech 19. století se však nedal tak snadno překlenout, i když augsburská Allgemeine Zeitung dopřávala ve svých článcích a korespondencích otištění různorodých, někdy i protikladných názorů.

Palackého Dějiny Čech a celkové zaměření jeho historiografické práce se v augsburské Allgemeine Zeitung znovu dostaly na přetřes koncem března 1846, když Ludwig Häusser uveřejnil ve dvou pokračováních další ze svých přehledných recenzních článků o německém dějepisectví.[110]) Na rozdíl od předcházejících let si tentokrát Häusser pochvaloval, že se už vytratila dřívější „stoická lhostejnost našeho dějepisectví vůči vlasteneckým látkám" a že „návrat národního sebevědomí ze všech vědních oblastí snad nejrychleji a nejradostněji oplodnil historické vědění". Opět dával za příklad francouzské a anglické historiky, kteří se chovali chladně k zahraničním tématům a vřele se ujímali vlasteneckých dějin, a vypočítal velkou řadu nedávno vydaných pramenných i přehledných knih, z nichž by měla v dohledné době vyrůst vytoužená stavba celistvě chápaných národních dějin Němců. Na prvním místě připomněl Häusser kvalitní edice pramenů, jež připravil Johann Friedrich Böhmer, a mezi šestnácti dalšími autory věnoval obsáhlou pozornost prvnímu svazku Geschichte der eidgenössischen Bünde od Josepha Eustycha Koppa a závěrečnému, čtvrtému svazku Geschichte Kaiser Sigmunds od Josepha Aschbacha; obě tato díla měla přímý vztah také k českým dějinám. Vylíčení mocenského boje mezi Rudolfem Habsburským a Přemyslem Otakarem II. považoval Häusser za nejzajímavější část Koppovy knihy. Proti pojetí Palackého, který „s velkými nároky dal průchod svému českému odporu proti Německu a vyjádřil o Rudolfovi mnoho nepříznivých názorů", dokázal prý Kopp, že český historik ve většině podstatných otázek neměl pravdu a „že byl pomýlen na jedné straně neúplností svých pramenů, na druhé straně zaujatostí svého národního smýšlení".[111]) V případě Aschbachova díla vyzvedl Häusser autorovu snahu o nezaujaté historické hodnocení kostnického a basilejského koncilu, mimo jiné ve vztahu k Husovi a husitům.

Novému svazku III/1 Dějin Čech od Františka Palackého zůstal Ludwig Häusser ve srovnání s jinými historickými díly, o nichž psal, i ve srovnání s recenzí předcházejících tří svazků Palackého mnoho dlužen. Úplně přehlédl, co nového i z hlediska mezinárodního bádání tento

110) Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 87, 28. 3. 1846, s. 689–691; příloha č. 88, 29. 3. 1846, s. 697–699, Deutsche Geschichtschreibung. Do sebraných spisů Ludwiga Häussera nebyl tento recenzní článek zařazen, ale Häusserovo autorství jsem ověřil v redakčním exemplář Allgemeine Zeitung (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar).

111) „Am interessantesten ist die Darstellung der Kämpfe mit Otakar. Palazky hat da mit vieler Prätension seinem czechischen Widerwillen gegen Deutschland Luft gemacht und über Rudolf eine Menge ungünstiger Urteile ausgesprochen. Kopp zeigt, daß der Böhme in den meisten wesentlichen Punkten Unrecht gehabt hat, daß ihn hier die Unvollständigkeit seiner Quellen, dort die Befangenheit seiner nationalen Stimmung irre leitet." Tamtéž, s. 691.

nový svazek Dějin Čech přinesl, a soustředil se na údajnou „českou zlobu" vůči Německu, která se podle jeho názoru v Palackého díle projevovala. Obával se dokonce, že „toto jinak zdatné a záslužné dílo" bude v „uraženém veřejném mínění Německa" přijato příliš shovívavě. „Je příznačným dokladem našich poměrů", psal dále Häusser, „že proslulý český dějepisec smí zahrnout náš národ nespravedlivými výtkami, aniž by se musel obávat přísného trestu", a pokračoval mnohoznačnou myšlenkou, která vyvolala rozhořčení Palackého a málo obvyklý zásah redakce Allgemeine Zeitung: „Myslíme si, že byť i jen šetrný přístup k dějinám počínaje patnáctým stoletím se nesetká s tak šťastným osudem, ale zůstane mrtvě narozeným. Nebo se snad vážně věří tomu, že takovým způsobem lze nabarvit pravdu nebo usmířit roztrpčené nálady?"[112]) Tyto Häusserovy kritické poznámky se pohybovaly v náznacích, ale v dobové atmosféře roku 1846 byly velice problematické tím, jak nadbíhaly otevřeně protičeským tendencím, které v tehdejším německém národním hnutí byly nepochybně silnější než v roce 1843. Projevilo se to i v terminologické oblasti: Palacký jako „proslulý český dějepisec" byl ještě stále „böhmisch", ale jeho „český odpor proti Německu" a „česká zloba" byly zřetelně v pejorativním smyslu „czechisch".

Tím se dá zčásti vysvětlit podrážděný tón odpovědi Františka Palackého, datované v Praze 19. dubna 1846.[113]) Byl to vlastně jediný příspěvek, jejž Palacký za celý svůj život do augsburské Allgemeine Zeitung napsal, i když po tři až čtyři desetiletí byl pravidelným čtenářem těchto novin. Hned na úvod svého „Slova z Čech o německém dějepisectví" si Palacký postěžoval, že již řadu let je ve velice čtené Allgemeine Zeitung vystaven útokům, které se při každé příležitosti opakují a jsou čím dále tím prudší. Pokud by se tyto útoky dotýkaly pouze jeho smýšlení a charakteru, mohl by je ignorovat tím spíše, že postrádaly jakékoli odůvodnění; podobná obvinění nelze vyvracet slovy, nýbrž skutky. Ozval se nyní jedině proto, že dva korespondenti Allgemeine Zeitung[114]) převedli spor

112) Po zmínce, že Palackého Dějiny Čech byly již v Allgemeine Zeitung recenzovány, článek pokračoval: „. . . dem zuletzt genannten Buche möchten wir statt des czechischen Ingrimms mehr unbefangene Ruhe und Parteilosigkeit gegenüber von Deutschland wünschen, fürchten aber, daß das sonst tüchtige und verdienstvolle Werk von der beleidigten öffentlichen Meinung Deutschlands viel nachsichtiger wird aufgenommen werden als dort, wo man die Wahrheit vor dem Druck in die Grenzen einer vagen Farblosigkeit einzuschränken weiß. Es ist ein bezeichnender Beleg für unsere Zustände, daß der berühmte böhmische Geschichtschreiber unsere Nation hat mit ungerechten Vorwürfen überschütten dürfen, ohne eine ernste Ahndung fürchten zu müssen; wir glauben, ein selbst schonender Angriff auf die Geschichten vom fünfzehnten Jahrhundert an wird dies glückliche Schicksal nicht haben, sondern totgeboren bleiben. Ob man denn im Ernste glaubt, die Wahrheit auf diese Weise färben, oder verbitterte Stimmungen versöhnen zu können?" Tamtéž, s. 698–699.

113) Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 123, 3. 5. 1846, s. 980–981, Ein Wort aus Böhmen über deutsche Geschichtschreibung, podpis: F. Palacký; přetisk Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 154–160.

114) V tom se Palacký mýlil, protože i z tiskové úpravy (shodný nadpis, dokončení příště) vycházelo najevo, že o Koppovi i Palackém psal jeden dopisovatel.

na vědecké pole v souvislosti s mocenským bojem mezi Rudolfem Habsburským a Přemyslem Otakarem II. a při posouzení nejnovějšího svazku Palackého Dějin. Převážnou většinu svého příspěvku zaměřil Palacký k obhajobě svého původního tvrzení, že se odpůrci českého krále od roku 1273 v řadě případů dopustili porušení práva. Z metodického hlediska měl Palacký nepochybně pravdu v tom, že proti málo spolehlivým zprávám kronikářů, zčásti z pozdějších desetiletí, dával přednost prvořadým právním pramenům a soudobým dopisům. Téměř všechny námitky J. F. Böhmera a J. E. Koppa prohlásil Palacký za neodůvodněné, i když se s ohledem na omezenost článku v novinách nemohl jejich argumenty podrobně zabývat a omezil se jen na několik příkladů.[115])

Mnohem závažnější však byl spor o politický dosah Palackého Dějin Čech, které svazkem III/1 dospěly k Janu Husovi, kostnickému koncilu a na počátek husitské revoluce. Poměrně stručný odstavec recenzního článku, řadící toto dílo do skupiny „speciálních dějin" německých teritorií, o nichž se už předtím v Allgemeine Zeitung psalo,[116]) označil Palacký celkem právem jako „prazvláštní výlev", posudek to rozhodně nebyl.[117]) Recenzent zřejmě ani nečetl knihu, kterou posuzoval, protože právě v posledním svazku Palackého Dějin by těžko hledal, kde a při jaké příležitosti zahrnul autor Němce nespravedlivými výtkami. Dosti nešťastnou formulaci recenzenta, že Palackého dílo bude „uraženým veřejným míněním Německa" přijato shovívavěji než „tam, kde před vytištěním dokáží stlačit pravdu do mezí mlhavé bezbarvosti", si Palacký vysvětlil jako výzvu k rakouské cenzuře, aby přísněji zasahovala proti jeho Dějinám.[118]) Podle Palackého bylo příznačným dokladem poměrů v německém tisku, že vlivná politická strana, která se vydávala za svobodomyslnou, nepohrdala ani prostředky terorismu, pokud jí scházely důvody rozumového přesvědčení. Vyjádřil však pevnou důvěru, že veřejné mínění Německa spočívá na solidnějších základech než na povyku několika novinářů, kteří si nyní přivlastňují monopol na německé vlastenectví. Snažil se podle svých možností zjišťovat dějinnou pravdu, a pokud přitom nikdy neskrýval chyby a bezpráví svých krajanů, nemohl udělat výjimku ani u jejich protivníků.[119])

115) Vyvážené hodnocení Přemysla Otakara II. v dnešní rakouské i české historiografii dává za pravdu spíše Palackému než jeho tehdejším kritikům. Srov. Erich Zöllner, Geschichte Österreichs, 3. vyd., Wien 1966, s. 112–116; Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), Praha 1980, s. 228–230.

116) Vedle Palackého Dějin Čech to byl Dietrich Christoph Rommel (1781–1859) se svými Geschichte von Hessen, 10 sv., Marburg–Kassel 1820–1858, a také autor článku Ludwig Häusser, Geschichte der rheinischen Pfalz nach ihren politischen, kirchlichen und literarischen Verhältnissen, 2 sv., Heidelberg 1845.

117) Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 159: „die sonderbare Expectoration (ein Urteil kann ich es nicht nennen)".

118) Ještě počátkem roku 1871, kdy Palacký svůj polemický článek z roku 1846 znovu vydával, se podivoval nad tím, jaký účel a smysl měla vůbec Häusserova zmínka o cenzuře, když se nechtěl dovolávat její pomoci proti Palackému: „Ich las und erkannte in diesen Worten den Ausdruck des Bedauerns, daß die Wiener k. k. Zensur das Interesse der deutschen Nationalität mir gegenüber nicht strenger gewahrt habe, und die Andeutung, daß sie wohl da ganz anders verfahren werde, wo erst die Interessen des Katholizismus (gegenüber dem Hussitismus) in Frage kommen." Tamtéž, s. 159–160, poznámka pod čarou.

Redakce augsburské Allgemeine Zeitung považovala za nutné připojit k závěru Palackého článku vysvětlující poznámku, že Palacký zřejmě vůbec neporozuměl smyslu slov, proti nimž se tak rozhodně ohradil.[120]) Autora této kritiky označila redakce jako „jednoho z našich nejsvobodomyslnějších historiků", kterého nemohlo ani napadnout, že by se obrátil na rakouskou cenzuru, a také Allgemeine Zeitung by nikdy nebyla srozuměna s uveřejněním takové výzvy.[121]) V té době se zřejmě ani mezi německými historiky běžně nevědělo, kdo se skrývá za značkou ≡, jak byl autor historiografických článků v tomto deníku označen. Obvykle dobře informovaný Johann Friedrich Böhmer, který měl ve svém frankfurtském působišti dostatek vědeckých kontaktů a informací, sděloval 10. května 1846 svému švýcarskému příteli J. E. Koppovi jako velkou novinku ze dvou odlišných hodnověrných pramenů, že takto označeným dopisovatelem byl heidelberský profesor Ludwig Häusser.[122]) Palackého zmínka o „dvou korespondentech" nasvědčuje tomu, že před svým odjezdem z Prahy 10. května 1846 na více než dvouměsíční okružní cestu rovněž Häussera jako autora článku neznal. Informaci o Häusserově autorství získal zřejmě při své cestě po jižním Německu, protože se o něm zmínil v dopise své ženě Terezii z Bambergu 14. června 1846,[123]) šest dnů po své návštěvě Augsburgu, při níž se setkal s jedním z redaktorů Allgemeine Zeitung.[124]) Bylo to však zřejmě pokládáno za re-

119) V závěrečných větách článku se obrážela dobová německo-česká polemika o národním charakteru. Podle Palackého nebylo možné, aby se Němci současně dovolávali pro sebe slávy výbojného a chvály mírumilovného národa. Tamtéž, s. 160.

120) Nedorozumění bylo vyvoláno především dost nešťastnou formulací Ludwiga Häussera, že se Palacký ani nebojí „přísného stíhání" (ohne eine ernste Ahndung fürchten zu müssen), tj. stíhání veřejným míněním Německa.

121) „Herr Palacky hat den Sinn jener Worte offenbar ganz mißverstanden. Dem Verfasser jenes Aufsatzes, einem unserer freisinnigsten Historiker, konnte es so wenig einfallen, eine Appellation an die österreichische Zensur zu richten, als die Allg(emeine) Zeitung sich je zur Aufnahme einer solchen Appellation verstehen würde. Wir bitten Herrn Palacky jenen Satz seines Gegners noch einmal anzusehen." Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 981, 3. 5. 1846, s. 981, podpis: Red. d. Allg. Z.

122) „Da Sie mich neulich frugen, wer der = -Korrespondent der Allgemeinen Zeitung sei, so stelle ich mir vor, daß es Ihnen nunmehr noch interessanter sein möge, zu wissen, wer der ≡ -Korrespondent ist, der am 28. März sich über Sie und Palacky ausgesprochen hat, und gegen den nun der letztere im Blatt vom 3. Mai auftritt. Es ist dies, wie ich aus zwei ganz verschiedenen Quellen auf's Glaubhafteste erfahre, derselbe Professor Häusser in Heidelberg, welcher Höflern so heftig angefallen hat. Häusser ist aus der badischen Pfalz, ein Schüler Schlosser's, dessen Ton er nachahmt, ebenso wenig ein Urkundenmann, wie sein Meister. Es ist von ihm zu erwarten, daß er sich gegen Palacky gut – oder auch schlecht! – wehren werde." Böhmer, Briefe I, s. 436–437.

123) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22); srov. dále text dopisu (k pozn. 157).

124) K 8. červnu 1846, kdy přijel z Mnichova do Augsburgu, si Palacký zapsal: „. . . byl sem nejprv u dr. Girla, jenž mě pak vedl k bytům Widemanna i Kolba. Onoho našel sem později doma, tohoto hledal sem dvakrát nadarmo, an byl v divadle." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 12 (rkp. edice M. Truce, s. 78).

dakční tajemství, protože v osobním rozhovoru s J. F. Böhmerem ve Frankfurtu nad Mohanem 24. června 1846,[125]) dokonce ani o čtvrtstoletí později při knižním vydání svého polemického článku,[126]) se Palacký nezmínil ani nenaznačil, že by mu bylo autorství Ludwiga Häussera známo.

Právě v době, kdy František Palacký cestoval z Vídně přes Melk, Linec a Salcburk do Mnichova, uveřejnil Ludwig Häusser v Allgemeine Zeitung svou repliku, nadepsanou (obměnou názvu Palackého článku) „Slovo z Německa o českém dějepisectví";[127]) podle svého deníkového záznamu ji Palacký četl 29. května 1846 večer v Salcburku.[128]) Celkové zaměření Häusserovy repliky bylo podstatně smířlivější a nedotýkalo se vědecké autority Palackého, o jehož Dějinách Čech se v Allgemeine Zeitung psalo v dubnu 1843 a v březnu 1846; „v obou případech byly náležitě uznány zásluhy toho vynikajícího díla". Na závěr svého článku se Häusser ještě vrátil k dřívější sporné zmínce o cenzuře, která byla podle jeho názoru jasná každému, kdo ví, že Palackého dílo je ve svém pokračování ohroženo cenzurními překážkami. Při vší své národní antipatii vůči Čechům vyjádřil Häusser své rozladění nad tím, že schopnému historikovi se omezuje možnost napsat to, co pokládá za pravdu.[129]) Pokud se Palacký domníval, že tomu bylo naopak, přičetl to Häusser neuváženému zápalu, který je ovšem špatným závazkem pro budoucnost. Celá tato polemika by byla stěží vysvětlitelná bez přihlédnutí k odlišným politickým poměrům, v nichž před rokem 1848 oba významní historikové žili a pracovali. I když se Häusser při vysvětlování své dřívější sporné zmínky obecně vyslovil proti cenzurním potížím, nedokázal si

125) „Übrigens war Palacky vor kurzem hier, auf einer Sammelreise für den Hussitenkrieg. Wir haben auf gutem Fuße miteinander verkehrt und zuletzt auch die Streitpunkte besprochen. Palacky gibt zu, daß die gedruckten Urkunden über Böhmens Kur, die von Rudolph nämlich, verunechtet sein dürften Ohne Zweifel wird er künftig vorsichtiger sein. Jene Erklärung in der Allgemeinen Zeitung hatten ihm, wie er sagte, die Leute in Prag abgedrungen. Wer der ≡ -Korrespondent ist, weiß er nicht." Böhmer, Briefe I, s. 447 (J. F. Böhmer 10. 7. 1846 J. E. Koppovi). K datování Palackého návštěvy u Böhmera LA PNP, František Palacký, deník 1846, pag. 19 (rkp. edice M. Truce, s. 84), záznam z Frankfurtu nad Mohanem 24. června 1846: „. . . byl sem . . . u Suchslanda, jenž mě sprovodil k Böhmerovi, u kteréhož sem až do pozdního večera v hádkách historických prodlil a pak v dešti tuhém s ním do města se vrátil (ze zahrady jeho)."

126) Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 154, 159–160 (pozn. pod čarou).

127) Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 147, 27. 5. 1846, s. 1169–1170, Ein Wort aus Deutschland über böhmische Geschichtschreibung. Häusserovo autorství ověřeno v redakčním exempláři (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar).

128) „Večer četl sem Häusserův článek proti mně ve Všeobecných novinách ode 27. máje." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 8 (rkp. edice M. Truce, s. 75).

129) „Diese Worte sind für jeden klar, der deutsch lesen kann und weiß, daß Palacky's Werk in seinen Fortsetzungen von der Misere der Zensurhemmungen bedroht ist; es ist für jeden klar, daß Schreiber dieses bei aller nationalen Antipathie gegen den Czechen doch seine Verstimmung darüber ausspricht, daß man einem tüchtigen Geschichtschreiber das, was er für Wahrheit hält, beschneiden will." Allgemeine Zeitung, příloha č. 147, 27. 5. 1846, s. 1170.

v liberálním Bádensku vůbec představit, jaké úporné a vysilující boje sváděl Palacký v případě Dějin Čech III/1 hlavně s teologickou cenzurou. Naopak Palacký si neuvědomoval, že podobné starosti byly Häusserovi vzdálené, a vyčítal mu, že se dovolává pomoci cenzury v narůstajícím německo-českém národně politickém střetávání. Přes některé podrážděné výroky na obou stranách[130]) se však vzájemná stanoviska dostatečně objasnila, což nepochybně přispělo k pozdějšímu přátelskému vztahu mezi oběma historiky.

František Palacký neodešel z polemiky s Ludwigem Häusserem poražen ani v klíčové otázce rozdílného hodnocení významných osobností německých a českých dějin 13. a 14. století. Na přímou otázku Palackého, v čem konkrétně se projevily údajné nespravedlivé výtky na adresu Němců v jeho díle, zejména v posledním svazku III/1, vrátil se Häusser opět k Přemyslu Otakaru II. a Karlu IV.; snad ani Palacký tuto svou „českou jednostrannost" necítí, ale německému čtenáři připadala vskutku nepřátelská.[131]) Nešlo ani tak o jednotlivé události a postoje, rozdílně hodnocené v dílech Palackého a J. E. Koppa, ale především o zásadní problém, formulovaný Häusserem, že Německo 13. století nemohlo strpět na své východní hranici Přemysla Otakara II. jako odbojného panovníka a že obnovení podřízenosti Čech bylo životní otázkou germánské říše.[132]) V tomto případě už byla paralela mezi sedmdesátými lety 13. století a čtyřicátými lety 19. století zcela zjevná. Proti Palackému vystoupil Häusser s názorem, že protivníkem Přemysla Otakara II. nebyla nějaká „pomstychtivá strana", nýbrž celý německý národ, a stejně tak se celého německého národa dotýkala kritika, kterou Palacký adresoval německým historikům, posuzujícím negativně vládu císaře Karla IV. „Hodnotí-li Palacký nepříznivě jednoho z našich velkých králů, Rudolfa, promarňuje naopak veškerou svou přízeň na jednom z našich nejmenších – na Karlu IV.", prohlásil Häusser a dotvrdil tento odsudek charakteristikou Karla IV. jako „jednoho z nejbezstarostnějších a nejméně významných císařů".[133]) Východiskem tohoto hodnocení bylo na-

130) Proti Palackého „sonderbare Expectoration" je u Häussera „eine so beleidigende Insinuation, wie sie der böhmische Geschichtschreiber gegen uns vorbringt". Tamtéž, s. 1170.

131) „. . . Klage erhoben gegen die czechische Einseitigkeit in Besprechung nationaler Streitfragen, eine Einseitigkeit, die vielleicht Palacky nicht fühlt, die aber dem deutschen Leser an vielen Stellen, namentlich bei Otakar und Karl IV., wahrhaft feindselig entgegentritt." Tamtéž, s. 1169.

132) „Daß Deutschland im dreizehnten Jahrhundert diesen Joseph II., womit ihn Palacky gelegentlich auch parallelisiert, nicht als rebellischen Reichsfürsten an der Ostgrenze dulden durfte, daß die Wiederherstellung der böhmischen Unterwürfigkeit eine Lebensfrage für das germanische Reich war, kann der böhmische Geschichtschreiber nicht einsehen; das ist alles nur Kabale und Verfolgung." Tamtéž, s. 1169–1170.

133) „Wenn Palacky einen unserer großen Könige, Rudolf, ungünstig beurteilt, so verschwendet er dagegen seine ganze Gunst an einem unserer kleinsten – an Karl IV. ⟨. . .⟩ Daß wir das Recht haben, einen der sorglosesten und unbedeutendsten Kaiser so zu zeichnen, wie er ist, das sollte doch czechischer Stolz dem bescheidenen Deutschtum nicht streitig machen; und doch tut es Palacky." Tamtéž, s. 1170.

nejvýš problematické ztotožňování středověké římsko-německé říše s německým národním státem: co prospívalo centralizaci středověké říše, jevilo se jako pozitivní, co naopak podporovalo individualizaci a rozvoj jednotlivých teritorií, odsuzovalo se jako negativní.

Zvlášť zřetelně a v širších evropských souvislostech se tato národně politická aktualizace starších německých dějin projevila v pozoruhodné úvodní úvaze Häusserova „Slova z Německa o českém dějepisectví". Bylo velkým zadostiučiněním pro Františka Palackého a jeho pojetí českých dějin, že se tu německo-český rozpor v dějinách i v polovině 19. století ocitl na jedné úrovni s jinými národně politickými a hraničními konflikty, do nichž se německé národní hnutí a vznikající německý národní stát dostávaly na severu i na jihu, na západě i na východě (a to ještě Häusser opomenul závažný spor s polským národním hnutím, který v jihozápadním Německu nebyl pociťován tak silně jako v Prusku nebo Sasku).[134]) „Německé dějepisectví si musí chránit svou kůži, jinak by brzy přišlo na všech stranách zkrátka", psal Ludwig Häusser. „Jsme obklopeni takovým množstvím národních tužeb a choutek, že nám brzy nezůstane žádné společné neutrální území; na jedné straně si Francie přisvojila Karla Velikého, na druhé straně nás chtějí svými nároky trpce zkrátit Holandsko, Dánsko, Čechy, Švýcarsko a všichni podobní. Nejenže nám míní vzít naše vlastní velikány, ale také nás chtějí přinutit, abychom se pokorně klaněli odpadlíkům, kteří sloužili cizině, zhoubným a nezdárným synům vlasti. Holandsko bude požadovat úctu pro Oranžské, kteří nás připravili o Severní moře,[135]) Dánsko bude stejným právem žádat více respektu pro své Valdemary,[136]) Švýcaři budou usilovat o to, abychom s pietou mluvili o jejich odpadnutí od říše, Češi budou považovat za vhodné, aby se pro jejich Otakara, Žižku a Prokopa našlo místo v německé Walhalle,[137]) Francie si zakáže, abychom s despektem mluvili o Mořicovi Saském,[138]) o Bernardovi Výmarském[139]) atd."[140]) I na

134) K mezinárodním komplikacím německého národně sjednocovacího hnutí před rokem 1848 srov. Valentin, Geschichte der deutschen Revolution I, s. 328–337. Ve vztahu k polskému národnímu hnutí se požadavku obnovení polského státu, rozšířenému mezi německými liberály a demokraty, snažil čelit Heinrich Wuttke, Polen und Deutsche, Schkeuditz 1846 (soubor článků, které původně vyšly v augsburské Allgemeine Zeitung).

135) Vilém Oranžský a jeho syn Mořic stáli v čele boje nizozemských provincií za nezávislost v posledních desetiletích 16. století.

136) Dánští králové Valdemar I. a II. v druhé polovině 12. a počátkem 13. století ovládli severoněmecké baltické pobřeží; také Valdemar IV. v polovině 14. století bojoval proti německé hanze.

137) K tomu podrobněji Jiří Rak, Osudy české Walhally (v tomto svazku HT).

138) Mořic Saský uzavřel roku 1551 spojenectví s francouzským králem proti Habsburkům.

139) Bernard Výmarský bojoval za třicetileté války ve švédských a francouzských službách v čele vojsk protihabsburského tábora.

140) „Die deutsche Geschichtschreibung muß sich ihrer Haut wehren, sonst kommt sie bald auf allen Seiten zu kurz. Wir sind von so vielen nationalen Gelüsten und Gelüstchen umgeben, daß uns bald kein gemeinsamer neutraler Platz mehr übrig bleiben wird; hier hat Frankreich sich Karl den Großen vindiziert, dort wollen Holland,

jiném místě, když porovnával údajný celonárodní odpor Němců proti Přemyslu Otakaru II. s německými osvobozeneckými válkami proti Napoleonovi, případně hodnocení těchto událostí u Palackého a u francouzských historiků, poznamenal Häusser, že „ve skutečnosti se český vlastenec podivuhodně setkává s francouzskými".[141])

Snad by bylo vhodné dodat, že ve vztahu k Čechům Häusser nesprávně vysvětloval politické cíle českého národního hnutí. V květnu 1846, kdy Häusser psal svůj článek, neuvažoval nikdo z uznávaných českých představitelů o tom, jak by se Češi měli začlenit do německého národa a německého národního státu, nebo s Häusserem obrazně řečeno, jak by se podařilo umístit Přemysla Otakara II., Janu Žižku z Trocnova a Prokopa Holého do německé Walhally. Překvapuje, jak špatně byli významní političtí ideologové německého národního hnutí zpraveni dokonce o těch českých národně politických brožurách, které byly nedlouho předtím, v roce 1845, vydány v Lipsku. Ve své odpovědi na spisek hraběte Josefa Matyáše Thuna o slovanství v Čechách zdůraznil Jakub Malý, že „dobře uznávajíce potřebu svornosti mezi Čechy a Němci v Čechách, nemáme na zřeteli žádného jiného cíle, než abychom opět zaujali ono místo v řadě civilizovaných národů, z jakého jsme bez viny své byli vytištěni".[142]) Jiná, v Lipsku česky vydaná brožura, jejímž autorem byl Jan Hulakovský, požadovala výslovně přerušení všech kontaktů Čech a Čechů s Německým spolkem.[143]) Dva až tři měsíce před Häusserovým „Slovem z Německa", v únoru a březnu 1846, uveřejnil Karel Havlíček v Pražských novinách ucelený novodobý program českého národního hnutí, v němž rozhodně odmítl představu, že by Češi měli být „Němci, jenomže česky mluvící".[144]) Byl to zcela jednoznačný poža-

Dänemark, Böhmen, die Schweiz e tutti quanti mit ihren Ansprüchen uns bitter verkürzen. Ja nicht die eigenen Größen will man uns allein entziehen, man will uns auch zwingen, die in der Fremde Abgefallenen, die verderblichen und ungeratenen Söhne des Vaterlandes demütig anzubeten. Holland wird für die Oranier, die uns um die Nordsee brachten, Verehrung fordern, Dänemark wie billig für seine Waldemare mehr Respekt verlangen, die Schweizer werden prätendieren, daß wir mit Pietät von dem Abfall vom Reiche reden, die Böhmen werden für Otakar, Ziska und Prokop eine Stelle in der deutschen Walhalla passend finden, und Frankreich wird sich verbitten, daß man von Moritz von Sachsen, Bernhard von Weimar usw. despektierlich rede. Der Furor Teutonicus, von dem im Mittelalter viel die Rede war, ist ja längst zum Mythus geworden; statt dessen dürfen wir hoffen, wegen vielgeprüfter Geduld und Bescheidenheit dereinst den prix Monthyon zu erlangen." Allgemeine Zeitung, příloha č. 147, 27. 5. 1846, s. 1169.

141) „In der Tat der böhmische Patriot trifft mit den französischen wunderbar zusammen . . ." Tamtéž, s. 1170.

142) (Jakub Malý), Worte eines Čechen, veranlaßt durch die Graf Jos. Math. v. Thunsche Broschüre Der Slavismus in Böhmen, Leipzig 1845, s. 6; český překlad ve Výboru drobných spisů Jakuba Malého I, Praha 1872, s. 5.

143) (Jan Hulakovský), Slovo včas o vlastenectví, o češtině a národu českoslovanském s ohledem na spolek německý, zvláště celní, Lipsko 1845; k tomu Josef Kollmann, Jan Hulakovský, archivář obrozenecké doby (1804–1877), SAP 25, 1975, zvl. s. 420–424.

144) Karel Havlíček Borovský, Politické spisy I, vydal Zdeněk V. Tobolka, Praha 1900, s. 41.

davek konstituování Čechů jako jednoho z moderních evropských národů, který v německém národním hnutí před rokem 1848 nebyl až na malé výjimky vůbec brán vážně; pro ně to byla pouze malá skupina nebo strana „čechomanů",[145]) bez vlivu na širší vrstvy obyvatelstva v Čechách.

Palacký jako známá osobnost mezi stoupenci liberálního Německa před rokem 1848

Na květen a červen 1846 si František Palacký naplánoval velkou studijní cestu. Chystal se při této příležitosti navštívit nejen Vídeň a Mnichov, kde už v předcházejících letech delší dobu pracoval v archivech a knihovnách, ale také některá významná střediska menších německých států, která ještě neznal. Pravidelnou četbou novin si Palacký získával dostatečné informace o tom, jak v různých německých státech od poloviny čtyřicátých let sílila politická iniciativa buržoazně liberální opozice. Hospodářský vzestup a rozšiřování železniční sítě v zemích Německého celního spolku přispívaly k dalšímu posilování celoněmeckých tendencí v kulturním, vědeckém i politickém životě. K hlavním oporám liberální opozice v jednotlivých zemských sněmech a v publicistice patřili profesoři německých univerzit, na předním místě historikové. Palacký znal jejich jména z vědeckých publikací i z novin, a přestože si předtím s nimi nedopisoval, setkal se na své jarní cestě roku 1846 s některými předními stoupenci liberálního Německa, kteří o dva roky později sehráli významnou úlohu v celoněmeckém parlamentu ve Frankfurtu nad Mohanem. Zhruba měsíc před svým odjezdem dostal Palacký v Praze dopis z okruhu přátel frankfurtského Johanna Friedricha Böhmera, týkající se husitských pramenů.

1846, 6. dubna, Darmstadt. Ludwig Baur děkuje Františku Palackému za knihy, které Královská česká společnost nauk darovala Historickému spolku Hesenského velkovévodství v Darmstadtu, a Palackému osobně děkuje za zprostředkování. Zašle některé spisy vydané hesenským spolkem a projevuje zájem o výměnu publikací i do budoucna. Husitskou kroniku[146]) dostal v pořádku i s cennými poznámkami Palackého o jejím obsahu a formě. Znovu upozorňuje, že ze stejného pramene, tj. z pozůstalosti Johanna Friedricha Schannata, si povšimnul také opisu netištěného životopisu Jiřího z Poděbrad z vatikánské knihovny a navíc může sdělit výtahy originálních listin z jednoho alsaského archivu, týkající se Jana Lucemburského, moravského markraběte Jošta, krále Václava IV. a hrabat pfirtských.[147])

Hochwohlgeborner, hochgeehrtester Herr!

In diesem Augenblicke erhalte ich die überaus wertvolle Gabe, welche die Kön⟨igliche⟩ böhm⟨ische⟩ Gesellschaft der Wissenschaften dem diesseitigen Vereine zum Geschenke gemacht hat. Ich kann Ew. Hochwohlgeboren nicht sagen, wie sehr wir das freundliche Entgegenkommen einer so ausgezeichneten Gesellschaft zu schätzen wissen. Bei der Übersendung der diesseits edierten Schriften, die freilich nur ein sehr unbedeutendes Äquivalent darbieten, werden wir unsern innigsten Dank für so viele Güte noch besonders aussprechen und auch Ihnen selbst einen Teil der Anerkennung zollen, die wir Ihnen für Ihre Vermittelung schuldig sind. Es versteht sich von selbst, daß wir uns sehr glücklich schätzen werden, wenn auch für die Zukunft ein gegenseitiger Austausch stattfinden kann.

Die Hussiten-Chronik habe ich richtig erhalten nebst den mir sehr wertvollen Bemerkungen über Inhalt und Gestalt. Es ist mir aus derselben Quelle währenddem noch ein Manuskript bemerkbar geworden, welches mir ebenfalls ungedruckt zu sein scheint. Der Vatikan⟨ischen⟩ Bibliothek (N. 3923) entnommen, führt er den Titel Georgii de Bogiebrat reg. Bohem. gesta (1458). Pap. 13 Blätter gr. 4°.

Glauben Ew. Hochwohlgeboren, daß solches einige Bedeutung haben könnte, so steht es Ihnen, wann, wie und so lange es Ihnen beliebt, zu Diensten.

Auch einige ältere Orig⟨inal-⟩ Urkunden aus einem elsässischen Archive (Johann von Böhmen, Jost Herzog von Mähren, Wenzel, Grafen von Pfirt) werde ich in Regesten vorläufig mitteilen, wenn man dies wünschen sollte. Zum Itinerar der betr⟨effenden⟩ Personen dürfen sie einen, wenigstens unbekannten Beitrag liefern.

Genehmigen Ew. Hochwohlgeboren den Ausdruck wahrhafter Hochachtung und Verehrung, womit ich die Ehre habe, mich zu nennen Ew. Hochwohlgeboren dankbarster Diener Baur.

Darmstadt, am 6. April 1846.

Dopis od hesenského archiváře Ludwiga Baura připomněl Palackému, že v Darmstadtu, podobně jako ve Frankfurtu nad Mohanem, Mohuči, Koblenci, Bonnu a dalších německých městech, kam měl namířeno, byla s uznáním sledována jeho vědecká práce historiografická. Nebyl si však jistý tím, zda tento příznivý dojem nepokazila na jaře 1846 jeho polemika s Häusserem v augsburské Allgemeine Zeitung. Proto byl Palacký již v Mnichově velice potěšen nejen přátelským přijetím, kterého se mu všude dostalo,[148]) ale v nemenší míře také kladným ohlasem článků v Allgemeine Zeitung.[149]) Současně měl jako badatel velkou radost z toho, že se mu podařilo objevit některé neznámé prameny k dě-

145) I když byl Ludwig Häusser podstatně umírněnější než jiní němečtí odpůrci českého národního hnutí před rokem 1848, neodpustil si emocionální výrazy, jako „die Czechomanie des Geschichtschreibers", a již podruhé předhodil Palackému, že své protiněmecké stanovisko vyjadřuje německým jazykem: „. . . schon vor drei Jahren haben wir in einer übrigens sehr anerkennenden Beurteilung dem böhmischen Geschichtschreiber an Stellen seines eigenen, in dem Idiom eines verhaßten Barbarenvolks geschriebenen Buches die czechische Einseitigkeit, die nationale Abneigung gegen Deutschland vorgehalten." Allgemeine Zeitung, příloha č. 147, 27. 5. 1846, s. 1169.

146) K této kronice tzv. Starého kolegiáta pražského a jejímu autorství nyní podrobněji Petr Čornej, Geograficko-politický horizont kronikářů doby husitské (v tomto svazku HT).

147) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Baur Palackému, 2 listy 22 × 28 cm, popsány 3 strany, adresa na zvláštním složeném listě: „S⟨einer⟩ Hochwohlgeboren dem k⟨öniglichen⟩ Landeshistoriographen von Böhmen, Herrn Franz Palacky zu Prag. Frei"; červená pečeť „Gr. hess. geh. Staats-Archiv", razítka „Darmstadt 6/4 1846, 2–3", „Prag 10 Apr". Pfirt (Ferette), hrabství v horním Alsasku, které roku 1324 připadlo Habsburkům.

148) Srov. Kořalka, HT 5, 1982, s. 226–228.

149) „Ich sehe wenigstens, daß mir die bisherige Polemik in der Allgemeinen Zeitung eher genützt als geschadet hat", psal František Palacký 3. června 1846 z Mnichova Terezii Palacké. ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826 (kart. 22).

jinám husitství v bavorské královské knihovně v Mnichově,[150]) v městském archivu v Bambergu[151]) a v univerzitní knihovně ve Würzburgu,[152]) i když to byly prameny nestejné hodnoty. Dopisy, které František Palacký téměř v pravidelných intervalech psal z různých měst Německa své ženě Terezii, umožňují – lépe než kterýkoli jiný pramen[153]) – poznat příjemné i stinné stránky Palackého cestování po Německu, jeho dojmy a hodnocení prostředí i lidí, s nimiž se setkával. Bamberský dopis je kromě toho cenný tím, že zachycuje Palackého bezprostřední reakci na Häusserovo „Slovo z Německa o českém dějepisectví", uveřejněné v augsburské Allgemeine Zeitung 27. května 1846.

1846, 14. června, Bamberg. František Palacký píše Terezii Palacké bezprostředně před svým odjezdem z Bambergu,[154]) podobně jako předcházející dopis jí napsal 8. června krátce před odjezdem z Mnichova. V den svých 48. narozenin, kdy se opět vzdaluje od Prahy, vzpomíná na svou rodinu. Popisuje svou cestu z Mnichova přes Augsburg, kde potkal jen málo významných osob,[155]) a přes Donauwörth do Norimberka. Tam viděl mj. sochu císaře Karla IV. od Ernsta Hähnela,[156]) která má být v Norimberku odlita pro pomník v Praze, a vyjádřil svou spokojenost nad touto sochou, přidržující se pražské a karlštejnské podoby Karla IV. Do Bambergu přijel Palacký 10. června odpoledne, kde v archivu nenašel skoro nic z toho, co hledal. Několik opisů listin pro Vlastenecké muzeum v Praze bude zhotoveno dodatečně a posláno Palackému, podobně jako se mnoho opisů připravuje v Mnichově. Sděluje Terezii další zastávky na své cestě po Německu a žádá ji, aby příští dopis poslala do Frankfurtu nad Mohanem. K poslednímu článku Ludwiga Häussera v Allgemeine Zeitung informuje svou ženu, že vůbec není rozhořčen, ale naopak je mu Häussera líto, že tak odhalil své slabiny a nevěcně odbyl nevědomou veřejnost. Bude muset Häussera tak pokárat, že jemu samotnému to bude nemilé, ačkoli se Häusser dal vůči Palackému poštvat až k nedůstojnému jednání. Byl by mu již odpověděl, ale

150) „Dopoledne pracovav ve královské bibliotéce, našel sem mnohé zprávy české z času basilejského sboru 1432–37 etc.", zaznamenal si Palacký v Mnichově k 3. červnu 1846. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 10 (rkp. edice M. Truce, s. 76).

151) „Dopoledne v archivu plassenburském skončil sem práce své. Po obědě šed s prof. Rudhardtem do městského archivu, přepsal sem tam 2 listiny z r. 1430, 6. Februarii" (záznam v Bambergu k 13. červnu 1846). Tamtéž, pag. 14 (rkp. s. 80). Georg Thomas Rudhardt (1792–1860) spravoval v té době městský archiv v Bambergu, od roku 1849 vedl bavorský říšský archiv v Mnichově. ADB 29, 1889, s. 457–459.

152) Ve Würzburgu, jak si zapsal k 15. červnu 1846, byl v univerzitní knihovně dvakrát: dopoledne mu bylo předloženo „množství rukopisův o husitství, bohužel neplatných", ale odpoledne měl možnost vidět „aspoň rukopisy k historii sboru basilejského platné". LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 14–15 (rkp. edice M. Truce, s. 80–81).

153) Ve srovnání s dopisy Františka Palackého Terezii obsahují deníkové záznamy mnoho informací, které nelze zjistit z jiných pramenů; jsou však příliš stručné a jen málokdy vyjadřují Palackého dojmy a názory.

154) „V Bamberce napsav psaní Theresii zanesl sem je sám na poštu", zaznamenal ke 14. červnu 1846 před devátou hodinou ráno, kdy odjel přes Schweinfurt do Würzburgu. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 14 (rkp. edice M. Truce, s. 80).

155) Bez úspěchu se Palacký dvakrát pokusil navštívit hlavního redaktora Allgemeine Zeitung Gustava Kolba. Srov. pozn. 124.

156) Drážďanský sochař Ernst Hähnel (1811–1884) byl autorem několika významných pomníků v novogotickém slohu. Srov. RSN 3, 1863, s. 568; OSN 10, 1896, s. 739–740; Jakub P a v e l, Dějiny umění v Československu, 2. vyd., Praha 1978, s. 168.

nechce tak učinit bez rakouské cenzury. V německé veřejnosti má tato záležitost menší význam než v Čechách; všude je Palacký přijímán s blahovůlí a vyznamenáním. Z časových důvodů již nemůže z Bambergu psát dětem a Pavlu Josefu Šafaříkovi.[157])

Bamberg den 14. Juni 1846.

Meine liebe Therese!

Den letzten Brief schrieb ich Dir am 8. Juni, als ich eben im Begriff war, München zu verlassen; ich hoffe, Du hast ihn eben so richtig erhalten, wie ich den Deinigen von demselben Tage hier in Bamberg erhalten habe. Jetzt, im Begriff auch Bamberg zu verlassen, kann ich nicht scheiden, ohne wieder einige Zeilen an Dich zu richten. Denn erstens entferne ich mich heute wieder mehr von Dir, indem ich nach Würzburg und von dort nach Frankfurt a/M. abreise; und zweitens, ich besinne mich eben, daß heute mein 48ter Geburtstag ist, den ich nicht besser feiern kann, als indem ich mich mit Euch, meine Lieben, im Geiste unterhalte.

Zuerst will ich Dir meine Reise von München hieher berichten. Die Strecke zwischen München und Augsburg wurde am 8. Juni in 2 Stunden zurückgelegt. In Augsburg regnete es wieder, als ich dort ankam. Ich besuchte Dr Girl, der sich viel nach Dir erkundigte und sich wieder so herzlich erwies, wie zuvor. Von den Notabilitäten der Stadt habe ich wieder nur wenige gesehen. Tags darauf, den 9. Juni fuhr ich frühzeitig weiter, auf der Eisenbahn bis Donauwörth, dann mit dem Postwagen weiter, so daß ich am selben Tage abends in Nürnberg eintraf. Am 10ten hielt ich mich vormittag in Nürnberg auf, und sah unter anderm auch die Statue Kaiser Karls IV. von Hähnel, wie sie für das Monument in Prag gegossen werden wird. Ich bin damit zufrieden und glaube, daß man es auch überhaupt sein werde. Hähnel hat sich nach den Prager und Karlsteiner, nicht nach dem Nürnberger Exemplar von Karl IV. gerichtet. Nachmittag den 10. Juni traf ich hier in Bamberg ein und wurde sogleich ins Archiv geführt. Nun kann ich nicht läugnen, daß meine hoch gespannten Hoffnungen hier gänzlich getäuscht worden sind. Das hiesige Archiv mag sehr reich sein, aber für mich erwies es sich wenig fruchtbar, und von dem, was ich hier suchte, fand sich beinahe nichts vor. Ich kürzte daher meine Zeit und Arbeit hier ab; einige Abschriften von hiesigen Urkunden werden für mich nachträglich gemacht und mir zugeschickt werden, so wie auch in München für unser Museum sehr viel kopiert werden wird. Nun reise ich nach Würzburg, wo ich jedoch nur einen Tag verweile, dann nach Frankfurt, Mainz und Coblenz, dann von dort wieder nach Frankfurt zurück und von da nach Gotha, Erfurt und Leipzig. Nach Empfang dieses Briefes schreibe mir daher ungesäumt nach Frankfurt am Main, damit ich auf der Rückkehr von Coblenz Deinen Brief dort finde; von mir erhältst Du auch den nächsten Brief aus Frankfurt.

Du frägst mich, ob mich nicht der letzte Artikel Prof. Häussers gegen mich in der Allgem⟨einen⟩ Zeitung indigniert hat? Nein, nicht im mindesten; im Gegenteil bedauerte ich den sonst wackeren Mann, der so auffallende Blößen gegen mich gegeben und das unwissende Publikum mit nichts als blauem Dunst abgefertigt hat. Ich werde ihn so zurechtweisen müssen, daß es mir jetzt schon um ihn selbst leid tut, obgleich er sich sogar zu unwürdigem Verfahren gegen mich hat verhetzen lassen. Ich hätte ihm schon geantwortet, will es aber ohne österreichische Zensur, die ich hier nicht haben kann, nicht tun. Im Publikum hat die Sache hier weniger Gewicht, als bei uns; ich werde überall mit Wohlwollen und Auszeichnung aufgenommen und behandelt.

Den Kindern und Herrn Šafařik habe ich zwar auch von hier antworten wollen,[158]) allein die Zeit wird mir jetzt schon zu kurz und ich muß es aufs nächste Mal verschieben. Man möge mich daher entschuldigen. Grüße alle guten Freunde von mir und lebe wohl! Ich bin stets und überall mit inniger Liebe

Dein treuer P.

157) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22), 2 listy 14,5 × 22,5 cm, popsány 3 strany.

158) Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým, ed. Věnceslava B e c h y ň o v á – Zoe H a u p t o v á, Praha 1961, s. 185–187, obsahuje z roku 1846 jen čtyři Šafaříkova stručná sdělení z doby, kdy Palacký byl v Praze, ale nic z května nebo června 1846, co by se mohlo vztahovat k Palackého zmínce.

Příjemné zjištění, že na své cestě po německých městech se všude setkával s dobrou vůlí a ochotou, si František Palacký potvrdil hned následující den, 15. června 1846, ve Würzburgu, kde se dozvěděl, že se má stát čestným členem místní historické společnosti,[159]) a kde se mimo jiné setkal s církevním historikem Johannem Martinem Düxem, znalcem husitského období.[160]) Ještě významnější setkání a rozhovory čekaly Palackého ve dnech 17. a 18. června 1846 ve Frankfurtu nad Mohanem. Jeho průvodcem a prostředníkem byl knihkupec Friedrich Emil Suchsland, který dříve působil v Praze a byl spřízněn s pražským knihkupcem a nakladatelem Bedřichem Tempským.[161]) Suchsland zařídil hned 17. června dopoledne návštěvu Palackého u vůdčího frankfurtského historika Johanna Friedricha Böhmera. Palacký si pak do deníku o Böhmerovi se zřejmou spokojeností poznamenal: „Ten vlídně mne přijav, uvedl do městské bibliotéky a vyhledal tam hned žádaný rukopis o Roháčovi 1437 pro mne.[162]) Potom vodil mne po městě, ukazoval památná stavení v něm, i Goethův dům, až do ústavu Städelova,[163]) kdežto sem spatřil Lessingova Husa i Overbekovu Krásoumu[164]) etc."[165]) Také Johann Friedrich Böhmer si po tomto setkání pochvaloval, že si s Palackým dobře porozuměl.[166]) Vedle stavebních památek a muzeí se Palacký ve Frankfurtu zajímal také o politické záležitosti, například o nejnovější brožury Franze Schuselky;[167]) na druhý den si šel mimo jiné ještě jednou prohlédnout obraz Karla Friedricha Lessinga Hus před koncilem.[168]) Frankfurtské prostředí zapůsobilo na Palackého hlubokým dojmem, a to i ve srovnání s jinými významnými městy v Porýní.

159) „Poznal sem tam i legačního radu Scharolda i časopis Jednoty historické vircpurské a oznámeno mi, že chtějí mne oudem čestným učiniti", zapsal si Palacký k 15. červnu 1846 dopoledne, kdy poprvé navštívil univerzitní knihovnu ve Würzburgu. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 14 (rkp. edice M. Truce, s. 80). Tehdy sedmasedmdesátiletý Karl Gottfried Scharold (1769–1847), který se do smrti nesmířil s připojením Würzburgu k Bavorsku, byl dlouholetým hlavním organizátorem spolku Historischer Verein für Unterfranken. ADB 30, 1890, s. 598–599.

160) Johann Martin Düx (1806–1875), rektor biskupského semináře ve Würzburgu, proslul o několik let později jako autor dvousvazkové monografie Der deutsche Cardinal Nicolaus von Cusa und die Kirche seiner Zeit, Regensburg 1847–1848.

161) O úzkých přátelských vztazích svědčí okolnost, že 9. září 1846 zastupoval Palacký F. E. Suchslanda jako kmotra při křtu Emila Tempského, syna pražského nakladatele. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Friedrich Tempsky 7. 9. 1846 Palackému, F. E. Suchsland 3. 10. 1846 Palackému.

162) Byla to stará latinská píseň o Roháčovi z Dubé (rkp. č. 62). Srov. Palacký, Dějiny III/2, Praha 1851, s. 394, pozn. 460; Dějiny VI, Praha 1973, s. 569, pozn. 247.

163) Johann Friedrich Städel (1728–1816) založil svým odkazem z roku 1815 hlavní středisko výtvarného umění ve Frankfurtu nad Mohanem. ADB 35, 1893, s. 358.

164) Karl Friedrich Lessing (1808–1872), malíř düsseldorfské historické školy, vyvolal svým Husem před koncilem z roku 1828 velké vzrušení v německé společnosti: „Lessing mußte sich gegen die Einwürfe verteidigen, welche der in dieser Zeichnung ausgedrückte Sinn hervorgebracht hatte. Man sah darin einen Angriff gegen den geistlichen Gerichtshof und gegen die katholische Religion. Lessing soll gesagt haben, Christen seien es, die ihn hindern, einen Heiligen in Huß zu malen", komentoval současník G. K. Nagler, Neues allgemeines Künstler-Lexicon 17, München 1839, s. 464. Naproti tomu Friedrich Overbeck (1789–1869), který na svém Triumfu náboženství v umění pracoval devět let, patřil k hlavním představitelům nazarénské školy. ADB 25, 1887, s. 7–14.

165) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 15 (rkp. edice M. Truce, s. 81).

166) Böhmer, Briefe I, s. 447. Otevřený rozhovor mezi Böhmerem a Palackým o hodnocení Rudolfa Habsburského a polemice v Allgemeine Zeitung se však konal zřejmě až 24. června 1846, když se Palacký vrátil do Frankfurtu po návštěvě Kolína nad Rýnem, Bonnu a Koblence. Srov. pozn. 125.

1846, 20. června, Kolín nad Rýnem. František Palacký píše Terezii Palacké, že na své cestě po Německu zajel dále, než původně předpokládal. Pokládal by však za úzkoprsé, kdyby byl na středním Rýně a neviděl Kolín, vzdálený pouze několik hodin. Cesta z Frankfurtu po Rýně do Kolína je jednou z nejkrásnějších, kterou je možné na zeměkouli podniknout; uběhla však příliš rychle a skoro jako ve snu, popisoval by ji nekonečně dlouho. Plavba po Dunaji mezi Lincem a Vídní nezůstává za cestou po Rýně pozadu v přírodních krásách, ale jen pokud jde o dílo lidských rukou, množství hradů, kvetoucí města, obdělávání půdy a dopravu. Dnes si prohlížel pamětihodnosti Kolína nad Rýnem, nejdříve velkolepý dóm, na němž je ovšem třeba ještě mnoho stavět. Kolín je staré obchodní město, které se však nedá srovnávat s Janovem nebo Benátkami, a kde vládnou obchodníci, není domov pro múzy. Jedinou výjimkou mezi německými městy je Frankfurt nad Mohanem, kde byli a stále jsou muži, kteří při svém mimořádném bohatství věnují almužnu umění. Ve Frankfurtu se mu líbilo víc než v Kolíně, zejména umělecké a přírodovědné sbírky. Lessingův Hus před koncilem je vskutku vynikající obraz. Velice přátelsky přijala Palackého paní Tempská a zajímala se o jeho rodinu, stejně jako ve Würzburgu dr. Kiwisch, jeho žena a sestra.[169]) Zítra chce Palacký odjet do Bonnu, aby mohl osobně mluvit s Josephem Aschbachem, a poté do Koblence. Nechce se dlouho zdržovat v cizině, ale přesto má mnoho cestování před sebou. Další dopis pošle z Frankfurtu nad Mohanem.[170])

Köln, den 20. Juni 1846.

Meine liebe Therese!

Du wirst vielleicht auch diesem Briefe schon mit Besorgnis entgegengesehen haben; er kömmt Dir aber nur darum später zu, weil er aus weiterer Entfernung geschrieben wird, daher auch länger unterwegs bleibt. Obiges Datum zeigt Dir, daß ich auf meinem Wege weiter gegangen bin, als ich anfangs selbst beabsichtigte. Wie könnte man es aber verantworten, am Mittelrhein, in Koblenz gewesen zu sein und Köln nicht gesehen zu haben? Einen solchen Philistersinn würdest kaum Du mir zumuten. Ich fuhr also bis hieher, da es sich nur um einige Stunden Unterschied handelte, und zwar ließ ich mich zuerst nach Köln führen, um meine Untersuchungen von unten zu beginnen, und dann nach und nach wieder zurück zu gehen.

So verließ ich denn Frankfurt a/M. gestern vor Mittag um 9 Uhr, und traf hier um 8¼ Uhr abends ein. Es war eine der schönsten Fahrten, die man auf dem Erdboden machen kann: ging aber zu schnell und fast im Traume vorüber. Überdies war der Tag unerträglich schwül. An eine Schilderung der Rheinfahrt werde ich mich

167) V letech 1845–1846 vydal Franz Schuselka brožury: Der Jesuitenkrieg gegen Österreich und Deutschland, Leipzig 1845; Mittelmeer, Ost- und Nordsee, Leipzig 1845; Deutsche Volkspolitik, Hamburg 1846; a další.

168) Podle svého záznamu se 18. června 1846 šel Palacký dopoledne podívat „na kostel kathedrální s náhrobkem Guthera z Švarcburka, pak na radnici s obrazy císařů římských, potom na bursu a kostel vedle ní evangelický a zase na Städelův ústav, kdežto Lessingův Hus opět velice mne zajímal." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 16 (rkp. edice M. Truce, s. 82).

169) Franz Ritter von Kiwisch (1814–1852), lékař-gynekolog, rodák z Klatov, se zřejmě znal s Palackým z doby svého působení na pražské univerzitě. ADB 16, 1882, s. 47–49.

170) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22), 2 listy 14,5 × 22,5 cm, popsány 3 strany.

jedoch nicht wagen; das wäre endlos. Nur die eine Bemerkung erlaube ich mir, daß die Donaufahrt zwischen Linz und Wien, hinsichtlich der Naturschönheit, der Rheinfahrt im Ganzen nicht nachsteht, sondern nur in dem, was das Werk der Menschenhände ist, die Menge romantisch gelegener Burgen, blühender Städte und Weiler, der Bodenkultur und Lebendigkeit des Verkehrs. Wir begegneten gestern auf der Strecke von Biberach bis Köln im Ganzen an 20 Dampfschiffen, die den Rhein hinauf fuhren. Heute habe ich nun die Merkwürdigkeiten Kölns besichtigt, den Dom, wie natürlich, zuerst. Es ist das freilich ein in seiner Art und Anlage eben so großartiges Gebäude, wie die Peterskirche in Rom: aber es ist noch so unendlich viel daran zu bauen, daß wohl niemand von den jetzt lebenden Menschen die Vollendung des Ganzen erleben wird. Im Übrigen möchte ich nicht behaupten, daß mich Köln besonders anspricht. Es ist eine alte Kaufmannstadt, die aber nicht etwa mit Genua oder Venedig, außer in Bezug auf schmale krumme Gassen, zu vergleichen ist. Wo der Kaufmann herrscht, da ist für die Musen keine Heimat.

Nur Frankfurt macht hier unter den deutschen Städten einigermaßen eine Ausnahme, indem es da Männer gab und noch gibt, die bei ihrem außerordentlichen Reichtum ohne Erben, der Kunst mit unter ein Almosen spenden. In Frankfurt gefiel es mir viel besser, und das Städelsche Kunstinstitut so wie das Senkenberg'sche Naturalienkabinet zogen mich sehr an. Lessings „Hus vor dem Concilium" ist ein wirklich ausgezeichnetes Bild, neben welchem Overbecks vielbesprochener „Triumph der Religion in den Künsten" verbleicht. Die Frau Tempsky nahm mich in jener Stadt sehr freundlich auf, und erkundigte sich, was mir sehr wohl tat, nach Dir und nach unsern Kindern, auf welche sie sich noch zu erinnern wußte. Ich werde nach Frankfurt noch zurückkehren und hoffe dort Deinen Brief zu finden.

Doch muß ich Dir noch melden, daß ich in Würzburg auch Kiwisch und seine Frau und Schwester besuchte, welche da alle herzlicher als gewöhnlich sich zeigten. Er, der Professor, hatte einen Ruf erhalten nach Ischl zur Großfürstin Helene pro consilio zu kommen, ob und wie sie die dortigen Bäder brauchen soll, und war schon im Begriff dahin abzureisen. Man frug auch nach Dir und Deiner Schwester Marie. Ich gedenke morgen von hier nach Bonn abzureisen, um die dortigen Herren, wie Aschbach, persönlich zu sprechen, und dann nach Coblenz, wo ich nicht viel Arbeit zu finden hoffe. Denn in der Tat will ich mich nicht lange in der Fremde aufhalten, und doch habe ich noch so viel zu reisen. Von Frankfurt aus erhältst Du wieder einen Brief von mir, in welchem ich Dir erst angeben werde, wohin Du mir weiter zu schreiben hast. Lebe wohl! ich küsse Euch alle mit der innigsten Herzlichkeit

Dein treuer P.

Ve svých deníkových záznamech a především v dopisech své ženě Terezii se František Palacký otevřeně vyjadřoval o tom, co bylo hlavním záměrem jeho několikatýdenního putování po Německu od konce května do počátku července 1846. „. . . Nechci promeškat žádnou příležitost, která by mi mohla být nápomocna k tomu, abych se orientoval v poměrech dobových a osobních. Užitek mé cesty nebude spočívat ani tak ve spoustě materiálů, jež s sebou přivezu, ale v rozšířené a vytříbené znalosti Německa, kterou jsem si získal a která je pro historika Čech nezbytná", napsal Palacký ve svém následujícím frankfurtském dopise, když se vrátil z návštěvy Porýní. Jistě nebylo náhodné, že v Kolíně nad Rýnem vyhledal redaktory obou vlivných novin, Kölnischer Beobachter a Kölnische Zeitung. V Bonnu – vedle Josepha Aschbacha, s nímž si už psal – byl hlavním partnerem Palackého rozmluv snad nejváženější německý liberál z doby kolem poloviny 19. století, historik a státovědec Friedrich Christoph Dahlmann (1785–1860), propuštěný z göttingenské univerzity roku 1837 jako hlavní autor protestu sedmi profesorů proti odstranění hannoverské ústavy, pozdější vlivný poslanec frankfurtského parlamentu a autor prvního návrhu ústavy německého spolkového státu;[171]) pro možnost delšího rozhovoru s Dahlmannem odložil Palacký svůj odjezd z Bonnu o půl dne.[172]) Se Suchslandovým doporučením se Palacký v Koblenci ohlásil u knihkupce a nakladatele Karla Baedekera, s nímž se setkal ještě druhý den znovu.[173]) Druhá Palackého zastávka ve Frankfurtu nad Mohanem trvala půl druhého dne a za tuto dobu stihl vedle nákupů a soukromých návštěv dva další rozhovory s J. F. Böhmerem a dvakrát soustředěnou četbu novin a časopisů ve frankfurtské čítárně.[174]) František Palacký si vždy uvědomoval politickou závažnost i politické souvislosti svých historických prací, takže se nelze divit tomu, že právě ve společensky a politicky pokročilém prostředí Porýní a Frankfurtu nad Mohanem věnoval tolik času a pozornosti narůstajícímu národně politickému vření v Německu, které se bezprostředně dotýkalo také dalšího osudu Čech.

1846, 25. června, Frankfurt nad Mohanem. František Palacký sděluje Terezii Palacké, že se vrátil z Mohuče do Frankfurtu včera, v den jmenin syna Jana, a porovnává s ní počet dopisů, které si vzájemně poslali. Je zdráv a cítí se ve Frankfurtu také duševně lépe než při plavbě po Rýně, kde mu vadili angličtí turisté. Má všude málo času, chce-li uskutečnit hlavní záměr své cesty, poznání soudobého Německa. Ozývá se však u něho touha po vlasti a chtěl by se vrátit domů spíše dříve než později, snad kolem 10. července. Dnes večer odjíždí dostavníkem do Gothy, ale neví, jak dlouho tam, dále v Erfurtu a Výmaru zůstane, určité ne déle než týden. Žádá Terezii, aby mu příští dopis poslala do Lipska a aby ho omluvila u Pavla Josefa Šafaříka, že mu neodpověděl.[175])

Frankfurt, den 25. Jun(i) 1846.

Meine liebe Therese!

Meinen Brief von Köln wirst Du hoffentlich schon seit lange in Händen haben. Gestern, am Namenstag unseres Hanses, kehrte ich von Mainz hieher nach Frankfurt zurück, und mein erster Gang war auf die Post, um Deinen lieben Brief vom 17. Jun(i) in Empfang zu nehmen. Da Du von zwei Briefen schreibst, die Du nach Bamberg geschickt, und ich nur einen dort erhalten, so schreibe ich dorthin, und lasse mir den andern nach Sachsen nachsenden. Ich bin fortwährend gesund, und fühle mich,

---

171) Srov. ADB 4, 1876, s. 639–699; Biographisches Lexikon zur deutschen Geschichte, 2. vyd. Berlin 1970 (BLDG), s. 122–123.

172) „Prof. Dahlmanna dvakrát hledav, nestihl sem doma", zaznamenal Palacký k 21. červnu 1846 v Bonnu. Zato 22. června 1846 dopoledne k setkání obou historiků skutečně došlo: „Mezitím Dahlmann mne byl hledal. Proto ustanovil sem zůstati dopoledne v Bonnu a navštívil sem v 9 hod. Dahlmanna i zůstal u něho dlouho." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 17–18 (rkp. edice M. Truce, s. 83).

173) Byl to Karl Baedeker (1801–1859), který se již roku 1842 proslavil svým průvodcem Handbuch für Reisende durch Deutschland und den österreichischen Kaiserstaat. K tomu ADB 1, 1875, s. 759–760; deníkové záznamy Palackého k 22. a 23. červnu 1846.

174) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 19 (rkp. edice M. Truce, s. 84–85).

175) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22), 1 list 15 × 22,5 cm, popsány 2 strany.

namentlich hier in Frankfurt, auch geistig wohler, als dies auf dem Rhein der Fall gewesen. So interessant auch die Rheinfahrt ist, so möchte ich sie doch nicht mehr zum zweiten Mal machen. Da ist alles mit Engländern vollgepropft, und Du weißt, wie sehr ihre Schroffheit, ihre Flausen und Grimassen mich anwidern. Ich muß das alles der mündlichen Erzählung vorbehalten, denn wenn ich hier anfinge, so fände nicht so bald ein Ende.

Auch wird mir die Zeit überall zu kurz, da ich doch keine Gelegenheit versäumen will, die mir behilflich werden könnte, mich in den Zeit- und Personenverhältnissen zu orientieren. Der Nutzen meiner Reise wird nicht so sehr in der Masse der Materialien, die ich mitbringe, als in der erweiterten und geläuterten Kenntnis von Deutschland bestehen, die ich mir erworben, und die einem Historiker von Böhmen notwendig ist. Doch regt sich schon die Sehnsucht nach dem Vaterlande in mir, und ich möchte lieber früher als später bei Euch wieder sein; ich denke um den 10. Juli herum in Prag wieder einzutreffen. Ich reise heute abends mit Post von hier ab, und treffe morgen abends in Gotha ein. Wie lange ich dort und in Erfurt, Weimar etc. verweile, weiß ich nicht, doch jedenfalls nicht über eine Woche lang; daher adressiere Du Deinen nächsten Brief lieber gleich nach Leipzig, welches ich ohnehin zweimal passieren werde, einmal auf der Reise nach Wolfenbüttel und Berlin, das andere Mal von dort zurück. Daher kannst Du mir dorthin auch zweimal schreiben. Entschuldige mich bei Herrn Šafařík, daß ich ihm nicht antworte; ich hoffe, daß die Sache Zeit hat, und ich bin jetzt mit der Zeit überall im Gedränge.

Lebe wohl!

Dein Dich innig liebender P.

Je-li tedy možné považovat návštěvu Kolína nad Rýnem, Bonnu a Frankfurtu nad Mohanem za společenské a politické vyvrcholení cesty Františka Palackého po Německu na jaře a na počátku léta 1846, soustředil se jeho zájem po odjezdu z Frankfurtu opět převážně na hledání a výzkum pramenů k dějinám husitství i v širším měřítku k dějinám Čech. Palacký byl překvapen Gothou, kde zjistil rozsáhlé sbírky bohemik ve vévodském archivu a knihovně, většinou ovšem z období třicetileté války.[176]) Některé originální rukopisy, zřejmě z 15. století, si Palacký směl vypůjčit k opsání z erfurtské knihovny.[177]) Největší radost však měl z dvoudenního studia ve staré knihovně Brunšvického vévodství ve Wolfenbüttelu, o níž předem věděl, že se tam najdou neznámá bohemika. V deníku si Palacký poznamenal, že byl i ve Wollfenbüttelu přijat velice srdečně a že mu v knihovně ukázali všechna bohemika, jak se původně domníval, „pohříchu ne tuze valná".[178]) Druhý den však sám rozpoznal mezi rukopisy kroniku Beneše Minority, o níž se předpokládalo, že

[176]) „Ráno v 7 hod. šel sem ku prof. Möllerovi a s ním do archivu i biblioteky. V této našly se výpisy privilegií na Karlštejně etc. a nejvíce 6 foliantů sebraných akt z částky originálních z války 1618-21 sq., pak dopisy Bernarda Saskovýmarského, as 24 foliantů v bibliotéce i v archivu chovaných a od Röse na míle užitých, konečně 49 kvartantů pamfletů tištěných z třicetileté války", popsal Palacký své studijní dojmy z Gothy 27. června 1846 dopoledne. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 20 (rkp. edice M. Truce, s. 85).

[177]) Tamtéž, pag. 20 (rkp. s. 85–86). Podrobně se však nezmínil o obsahu rukopisů, které studoval v sobotu 27. června večer a v neděli 28. června dopoledne ve svém pokoji v erfurtském hostinci U císaře.

[178]) Tamtéž, pag. 22 (rkp. s. 88), záznam k 2. červenci 1846.

je ztracena,[179]) a kromě toho zpracovával z jiného rukopisu obžalovací články proti Janu Milíčovi z Kroměříže.[180]) V obou posledních dopisech, které František Palacký ze své cesty po Německu roku 1846 poslal své ženě Terezii, zaujímal proto nález z. wolfenbüttelské knihovny důležité místo.

1846, 29. června, Výmar. František Palacký píše Terezii Palacké z místa, které získalo nehynoucí slávu pobytem hrdinů německé literatury Goetha, Herdera, Schillera, Wielanda a jiných. Sotvaže včera do těchto bývalých německých Atén přijel, je dnes s prací hotov, protože pro nejbližší dobu našel jen velmi málo, a i to málo je prozatím nepřístupné. Všude se k němu chovají přátelsky a mnohdy nachází své „ctitele" i tam, kde to nejméně předpokládal. Odjíždí zítra večer do Lipska a odtud do knihovny ve Wolfenbüttelu, kde jsou ještě neznámá bohemika, dále pravděpodobně do Magdeburgu a Berlína, což je nyní po železnici snadné, a nakonec bude ještě pracovat v Lipsku a okolí. Nepřijede proto do Prahy před 10. červencem, takže by mu bylo milé, kdyby mu Terezie napsala dvakrát do Lipska. Z předcházející cesty se mu velice líbila Gotha, kam bude třeba jednou poslat badatele na delší dobu. Cenné materiály nalezl v Erfurtu, kde k němu byli tak ochotní, že mu dokonce půjčili materiály do pokoje v hostinci; to by bylo u nás něco neslýchaného. Příjemný dojem učinil na Palackého také Výmar, kde v době nepřítomnosti velkovévodského dvora navštívil i zámek a uvědomil si rozdílné sociální podmínky, v nichž ve Výmaru žili Goethe a Schiller.[181])

Weimar, den 29. Juni 1846.

Meine liebe Therese!

Ich weiß die Zeit, die mir nach abgetanem Geschäft und nach Besichtigung der vornehmsten Merkwürdigkeiten Weimars noch übrig bleibt, nicht besser zu benützen, als daß ich mich mit Dir wieder im Geiste beschäftige. Vielleicht ist es Dir interessant, aus diesem Orte, der einst durch den Aufenthalt der Heroen deutscher Literatur, Goethe, Herder, Schiller, Wieland und anderer, einen so unvergänglichen Ruhm erlangt, direkte Nachrichten von mir zu erhalten. Ich bin gestern in diesem ehemaligen deutschen Athen erst angelangt, und bin heute schon damit fertig geworden. Das ist Beweis genug, daß ich hier sehr wenig zu tun fand, wenigstens für diesen Augenblick. Man benimmt sich überall sehr freundlich gegen mich, und ich finde

[179]) „Potom v bibliotéce mezi rukopisy poznal sem Beneše Minoritu . . .", zapsal si Palacký k 3. červenci 1846 ve Wolfenbüttelu. „Poobědvav doma, popoledni pracoval sem opět v rukopisech a dostal potom Beneše Minoritu i domů, s nímž sem se pak až do večera obíral." Ke 4. červenci 1846 si pak poznamenal: „V rukopisu Beneše Minority pracoval sem až do hod. 9½ a zanesl jej potom Schönemannovi." Tamtéž, pag. 22 (rkp. s. 88). O Carlu Schönemannovi, správci wolfenbüttelské knihovny, srov. pozn. 187. Pozdější české bádání upřesnilo, že zmíněný rukopis ve Wolfenbüttelu obsahoval „‚Chronicon Bohemicum', kompilaci to kronik českých na konci XV. století sestavenou, jíž byla základem takzvaná kronika Beneše Minority, nyní v původním znění neznámá" (Josef Emler, FRB IV, Praha 1884, s. XVI). Názor, že tento rukopis byl psán písařem 17. nebo 18. století (Jaroslav Goll, FRB V, Praha 1893, s. XXVII), opravil Jaroslav Kašpar, Poznámka k datování wolfenbüttelského rukopisu kroniky takřečeného Beneše minority, Archivní časopis 19, 1969, s. 220–224, a podle základních znaků písma vyslovil předpoklad, že rukopis vznikl v druhé polovině 16. století.

[180]) Palacký zaznamenal k 3. červenci 1846 dopoledne, že také „pracoval v jiných" rukopisech, mj. „Helmstadt 367, kdežto artikulové proti Miličovi". LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 22 (rkp. edice M. Truce, s. 88).

[181]) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22), 2 listy 13,5 × 21 cm, popsány 3 strany.

manchmal sogar „Verehrer" von mir, wo ich sie am wenigsten vermute. So ging es auch hier, und es verschaffte mir ein sehr angenehmes Entgegenkommen. Leider fand ich nicht so viel als ich erwartete, und auch dies Wenige ist durch besonderen Zufall für diesen Augenblick unzugänglich geworden. Darum reise ich schon morgen wieder von hier ab, und treffe abends in Leipzig ein. Von dort könnte ich gar bald wieder bei Dir sein: allein ich will noch die Bibliothek von Wolfenbüttel, wo noch unbekannte Bohemica stecken, dann vielleicht Magdeburg und Berlin besuchen, was jetzt durch die Eisenbahn so leicht geworden ist, dann auch bei Leipzig in Wurzen und an anderen Orten mehr arbeiten. Darum werde ich wohl nicht vor dem 10. Juli in Prag eintreffen können, und es wird mir lieb sein, wenn Du mir auch zwei mal nach Leipzig schreibst.

Um auf meinen Bericht zurückzukommen, so habe ich in Gotha einen Tag zugebracht, und die Überzeugung gewonnen, daß es nötig werden wird, einmal einen Forscher auf längere Zeit dahin zu schicken. Ich durfte mich dort nicht so lange aufhalten, da für meine nächsten Zwecke jetzt nichts zu gewinnen war. Der Ort hat mir sehr gut gefallen, obgleich er nicht ansehnlich ist. Dann brachte ich einen Tag und darüber in Erfurt zu, wo es mir nicht gefiel, wo ich aber etwas sehr Wertvolles fand und benützte. Auch dort zeigte man sich äußerst gefällig, und gab mir sogar Originale zur Benützung auf meinem Zimmer im Gasthofe mit, was bei uns etwas Unerhörtes wäre. Hier in Weimar habe ich nun bereits die Orte und Reliquien, an welche sich so interessante Erinnerungen für jeden Gebildeten knüpfen, mit vieler Teilnahme besichtigt, und die Stadt hat einen angenehmen Eindruck auf mich gemacht, obgleich ich sie ansehnlicher und schöner zu finden gehofft hatte, als es der Fall war. Der Hof von Weimar ist jetzt abwesend, und so konnte ich auch im Schlosse vieles Sehenswertes besichtigen. Goethe lebte einst hier herrschaftlich, Schiller dagegen noch weniger als bescheiden: wie ist doch das Los großer Männer verschieden!

Doch nun habe ich Dir wieder genug vorgeplaudert. Von Leipzig wirst Du weiteres von mir hören, doch erst nach mehreren Tagen. Grüße alle meine guten Freunde, küsse unsere lieben Kinder, und denke eben so liebevoll an mich, wie an Dich stets denkt

Dein treuer P.

1846, 6. července, Berlín. František Palacký píše Terezii Palacké, že při své současné cestě neponechává bez návštěvy žádné hlavní město v Německu. Jeho příjezd do Berlína, kde mnohé zpracoval již před třemi lety,[182]) má zvláštní podněty, hlavně získávání materiálů pro Dějiny a pro Muzeum; zatím však s nikým nemluvil. Zamýšlí zůstat v Berlíně jen dva dny a pak se vrátí do Lipska, kde musí ještě několik dnů pracovat, takže nemůže ještě stanovit datum svého návratu do Prahy. Nepřijede však před 15. červencem, ačkoli se mu již cestování omrzelo a stýská se mu po domácím klidu a pořádku.[183]) Po odeslání posledního dopisu z Výmaru se mu podařilo ve slavné knihovně ve Wolfenbüttelu nalézt spis starého českého kronikáře Beneše Minority, pokládaný dosud za ztracený, i když jen v neúplném exempláři. Tento nález, který poskytuje mnoho nových a důležitých poznatků hlavně k dějinám let 1272–1292, je nejlepší odměnou při jeho letošní cestě. Nemůže popřít, že tato cesta je nákladnější, než původně počítal, ale doufá, že se při zvažování potěšitelných výsledků této cesty nebude hledět na několik set zlatých navíc. Má naději, že rukopis z Wolfenbüttelu bude zaslán do Prahy, aby se mohl řádně využít jako celek; předběžně si odtud opsal nejdůležitější části, aby byl pojištěn proti všem náhodám. Z Wolfenbüttelu podnikl Palacký výlet do Brunšviku, kde se mu příliš nelíbilo, a na zpáteční cestě se na několik hodin zastavil v Magdeburku, aby si prohlédl tamní výstavný dóm a získal představu o poloze města. Takto poznal nyní na vlastní oči

[182]) V Berlíně pracoval Palacký od 15. do 29. června 1843. Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 232.

[183]) Na zpáteční cestě pocítil Palacký v Drážďanech velkou únavu a bolesti v krku, takže se vrátil do Prahy 14. července. Tamtéž, s. 233; LA PNP Praha, František Palacký, deník 1846, pag. 25 (rkp. edice M. Truce, s. 90).

historicky nejvýznamnější místa v Německu, což bylo pro něho jako historika zajímavé. Posílá pozdrav přátelům a rodině a omlouvá se Pavlu Josefu Šafaříkovi a dr. Václavu Staňkovi, že jim neodpovídá. Ve spěchu, aby se mohl brzy vrátit, mu psaní dopisů připadá ještě těžší než obvykle.[184])

Berlin, den 6. Jul⟨i⟩ 1846.

Meine liebe Therese!

Du merkst wohl schon aus dem Datum dieses Briefs, daß ich diesmal keine Hauptstadt in Deutschland unbesucht lasse. Daß ich endlich auch hieher kam, wo ich vor drei Jahren schon ziemlich aufgearbeitet, hat besondere Anlässe, die ich hier nicht auseinander setzen kann; ich hoffe auch hier etwas für unsere Geschichte und unser Museum zu erwerben. Ich habe jedoch hier noch niemanden gesprochen, da ich gestern erst angekommen, wo niemand zu Hause zu treffen war, und heute ist dieser Brief meine erste Sorge. Ich denke jedoch in Berlin nur heute und morgen zu verweilen, und dann nach Leipzig zurückzukehren, wo ich dann noch mehrere Tage lang werde arbeiten müssen, so daß ich den Tag meiner Rückkehr nach Prag noch nicht bestimmen kann. Auf keinen Fall treffe ich vor dem 15ten d. M. bei Dir ein, obgleich ich das Reisen schon überdrüssig bin und mich nach der häuslichen Ruhe und Ordnung herzlich zurück sehne.

Mein letzter Brief an Dich war, wenn ich nicht irre, von Weimar datiert. Seitdem war ich schon in Leipzig, wo ich auch Deinen und der Kinder Brief vom 29. Jun⟨i⟩ erhalten habe. Es freut mich sehr, daß Du mit Deiner Gesundheit ziemlich zufrieden bist; auch die Briefe der Kinder haben mir wieder Vergnügen gemacht. Seitdem war ich auf mehrere Tage in Wolfenbüttel, in dessen berühmter Bibliothek es mir gelang, einen alten böhmischen Chronisten, den Benessius Minorita, der bisher für gänzlich verloren gehalten wurde, wieder zu finden, obgleich in einem leider unvollständigen Exemplar. Dennoch wird dieser Fund, der namentlich zur Geschichte der Jahre 1272–1292 (vor und nach Otakars II. Tode) manche neuen und wichtigen Aufschlüsse bietet, der beste Lohn meiner heurigen Reise sein. Denn ich kann nicht läugnen, daß diese Reise endlich doch kostspieliger geworden ist, als ich anfangs berechnet hatte: aber ich hoffe, daß man bei Erwägung der erfreulichen Resultate derselben auf ein paar hundert Gulden mehr oder weniger nicht schauen wird. Ich habe die Hoffnung, daß man uns die Handschrift von Wolfenbüttel nach Prag senden wird, um das Ganze ordentlich benützen zu können; ich habe vorläufig nur die wichtigsten Stücke daraus abgeschrieben, damit man wenigstens von allen Zufällen gesichert sei. Auch habe ich von Wolfenbüttel aus eine Exkursion nach Braunschweig gemacht, wo es mir jedoch nicht sehr gefiel. Auf dem Rückweg hielt ich mich einige Stunden lang in Magdeburg auf, um den dortigen ansehnlichen Dom zu besichtigen und von der Lage der Stadt eine Vorstellung zu bekommen. So habe ich nun die historisch bedeutendsten Orte in Deutschland aus eigener Ansicht kennen gelernt, was mir als Historiker von Interesse war.

Grüße alle meine Freunde, und entschuldige mich bei Šafařik und Staněk, daß ich ihnen nicht selbst antworte. Bei der Eile, die ich überall habe, um nur bald zurückkehren zu können, fällt mir das Briefschreiben jetzt noch schwerer als gewöhnlich. Ich werde ohnehin schon bald bei Euch sein, und freue mich schon im voraus des Wiedersehens, der ich Dich und die Kinder mit Herzlichkeit küsse

Dein P.

Vědecké poznatky a osobní setkání, které se Palackému podařilo uskutečnit na závěr jeho cesty po Německu od 5. do 12. července 1846 v Berlíně, Lipsku a Drážďanech, navazovaly na jeho předcházející studijní pobyty v Prusku a Sasku a zaslouží si všestrannější rozbor, než jaký

[184]) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký Terezii Palacké (kart. 22), 2 listy 13,5 × 21 cm, popsány 3 strany.

je možný v souvislosti se vztahem Palackého k Frankfurtu a k celoněmeckým tendencím v předvečer revolučního roku 1848. Je ovšem příznačné, že 21. června 1846, tedy v den, který Palacký trávil v Kolíně nad Rýnem a Bonnu, odeslal Georg Heinrich Pertz z Berlína Františku Palackému do Prahy tištěné pozvání na sjezd vědců-germanistů, který se měl konat ve Frankfurtu nad Mohanem od 24. září 1846. Tištěné pozvání, jež podepsali společně s Pertzem také Ernst Moritz Arndt, Friedrich Christoph Dahlmann, Wilhelm Grimm a Leopold Ranke, doprovodil Pertz vlastnoručním pozdravem a podpisem.[185]) Text pozvání i vlastní průběh sjezdu vědců, kteří se zabývali německým právem, německými dějinami a německým jazykem, byl v mnohém směru předobrazem jednání frankfurtského předparlamentu, Výboru padesáti a zvoleného Národního shromáždění od března do května 1848.[186]) V případě sjezdu germanistů, pokud se dalo zjistit, František Palacký na pozvání ještě nereagoval. I když nadále s velkým zájmem sledoval politický vývoj v Německu, neodrážel se tento zájem ještě otevřeně v jeho korespondenci. Tam doznívaly spíše vědecké výsledky Palackého cesty po Německu výměnou dopisů o zapůjčení rukopisu Beneše Minority z brunšvické vévodské knihovny ve Wolfenbüttelu, kterou od roku 1831 spravoval Carl Philipp Christian **Schönemann** (1801–1855), významný znalec rukopisů této knihovny.[187])

1846, 30. července, Wolfenbüttel. Carl Schönemann sděluje Františku Palackému, že souhlas k odeslání Kroniky české byl vydán později než obvykle, takže Palacký nemohl ještě nalézt kodex doma při svém návratu. Bylo mu líto, že rychlý odjezd Palackého mu neumožnil prohlídku hlavních rukopisných a tištěných pamětihodností knihovny, a přeje si, aby Palacký přijel jednou do Wolfenbüttelu na delší dobu. Upozorňuje Palackého, aby nezapomněl vepsat do kodexu slíbenou dokladovou zprávu, a to co nejobšírnější.[188])

Wolfenbüttel, 30st Jul⟨i⟩ 1846.

Hochverehrter Herr!

Später, als gewöhnlich, ist die Genehmigung der Versendung des verlangten Chron. Bohem. Extrav. Nr. 154 erfolgt, weshalb ich Ihnen das Vergnügen, den Codex schon zu Hause vorzufinden, nicht habe machen können.

Es hat mir sehr leid getan, daß Ihre schnelle Abreise Ihnen nicht einmal Zeit gelassen hat, unsere handschriftlichen und gedruckten Hauptmerkwürdigkeiten an-

[185]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, G. H. Pertz Palackému; do literatury uvedl Joseph Frederick Zacek, Palacký: The Historian as Scholar and Nationalist, The Hague-Paris 1970 (Studies in European History, 5), s. 57, pozn. 13.

[186]) Svědčí o tom Bericht über die Zusammenkunft der Germanisten in Frankfurt am 24., 25. und 26. September 1846, uveřejněný v Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 295, 22. 10. 1846, s. 2353–2355; v širších souvislostech R. H. Thomas, Liberalism, Nationalism, and the German Intellectuals (1822–1847), Cambridge 1951.

[187]) K tomu ADB 32, 1891, s. 291–293. V letech 1843–1844 uveřejnil Carl Schönemann, Umrisse zur Geschichte und Beschreibung der Wolfenbütter Bibliothek. Právě v roce 1846, kdy ho Palacký navštívil, se u Schönemanna začaly objevovat příznaky postupného ochrnutí.

[188]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, C. Schönemann Palackému, 2 listy 13 X 21 cm s drobnou litografií, popsány 2 strany. Popis obsahu wolfenbüttelského rukopisu Extrav. Nr. 154 srov. FRB IV, s. XVI; FRB V, s. XXVI–XXVII.

zusehen, und ich wünsche daher recht sicher, Sie einst auf längere Zeit wieder hier zu sehen. Vergessen Sie nur nicht, die versprochene belegende Notiz in den beifolgenden Codex zu schreiben, und zwar so umständlich als möglich.

Mit dem herzlichen Wunsche, daß Sie mit allen Ihren Lieben sich jetzt und fernerhin des ungestörtesten Wohlseins erfreuen mögen, empfehle ich mich Ihrem freundlichen Andenken hochachtungsvoll und ergebenst C. Schönemann.

1847, 14. května, Praha. František Palacký omlouvá Carlu Schönemannovi poněkud opožděné vrácení kroniky Beneše Minority svým velkým zaneprázdněním v poslední době. Připojil podle Schönemannova přání stručnou charakteristiku kodexu a jeho obsahu. Do zásilky vložil také výtisk svého Ocenění starých českých dějepisců a slíbenou pozornost pro sluhu ve wolfenbüttelské knihovně.[189])

Prag, den 14. Mai 1847.

Hochverehrter Herr!

Mit dem innigsten Dank für die ausgezeichnete Gefälligkeit, welche Ew. Wohlgeboren mir durch die Zusendung der beiliegenden Handschrift erwiesen haben, sende ich dieselbe jetzt, vielleicht zu spät für Ihre Erwartung, zurück, und bitte diese Verspätung durch die Menge der mir in der letzten Zeit zugewachsenen Geschäfte gütigst entschuldigen zu wollen. Eine kurze Charakteristik des Codex und seines Inhalts[190]) habe ich Ihrem Wunsche gemäß hier beigefügt. Ein Exemplar meiner „Würdigung" füge ich gleichfalls bei als Emballage zu gefälliger Verwendung. Den Diener habe ich seinem Wunsche gemäß in der Beilage bedacht. Meinen herzlichen Dank wiederholend verbleibe ich mit ausgezeichneter Hochachtung Ew. Wohlgeboren gehorsamer Diener Fr. Palacky

Pozvání Palackého do frankfurtského Výboru padesáti

Je dobře pochopitelné, že se František Palacký po zkušenostech a zážitcích z Německa zabýval v letech 1846–1847 víc než kdy předtím vztahem Českého království ke Svaté říši římské ve středověku. Bylo to pro něho nejen závažné historické téma, ale v konkrétních podmínkách čtyřicátých let 19. století především neobyčejně palčivý problém aktuálně politický. V německém národně politickém hnutí té doby si jen zcela ojedinělé hlasy dovolovaly naznačit, že by se budoucí německý stát mohl ustavit s vyloučením území Rakouského císařství, považovaného v některých severoněmeckých kruzích za překážku německé národní jedno-

[189]) Herzog August-Bibliothek Wolfenbüttel, Briefwechsel Schönemann, Nr. 2149, 1 popsaná strana, na rubu adresa: „S⟨eine⟩r Wohlgeboren Herrn C. Schönemann Bibliothekar in Wolfenbüttel", rozlomená pečeť, otištěno podle fotokopie.

[190]) Na okraji připsal zřejmě Carl Schönemann tužkou: „bezieht sich auf 154 Extr". František Palacký vložil při vrácení do rukopisu lístek s vlastnoruční poznámkou: „Extravag. N. 154, Cod. Ms. chart. in 4°, seculi XVI. N. 2. 60–222. Historia Hussitarum ist das noch nicht ganz edierte, aber aus anderen guten Handschriften wohlbekannte Werk des Mag. Laurenz von Březowa über den Hussitenkrieg. Die gegenwärtige Abschrift bietet nichts Eigentümliches dar. Sie beginnt, wie alle anderen, mit der Vorrede, und schließt im J⟨ahre⟩ 1422 mit den Worten ‚Et facto mane'. Fr. Palacky." Jaroslav Goll, který Palackého poznámku otiskl (FRB V, s. XXVII, pozn. 6), opravil toto příliš jednoznačné tvrzení a připomněl, že opis není bezcenný, protože nahrazuje mezery, které v exempláři Univerzitní knihovny v Praze vznikly vytržením několika listů.

ty.[191]) Jinak se přeměna Německého spolku z roku 1815, zahrnujícího rovněž území českých a alpských zemí, Kraňska a Terstu, v německý spolkový nebo jednotný stát jevila z teritoriálního hlediska požadavkem spíše minimálním. Většina německých publicistů před rokem 1848 dávala přednost podstatnému rozšíření území budoucího německého národního státu a často přitom uplatňovala historickou argumentaci, ztotožňující středověkou říši s Německem. Nebylo údajně možné připustit, aby se toto historické území německého národa, v důsledku slabosti dřívějších německých panovníků beztak již zmenšené o Švýcarsko, Nizozemí a Belgii, ještě dále oklešťovalo. Střídala se přitom podle okolností hlediska historicko-státoprávní a etnicko-jazyková, jak to ostatně bylo běžné téměř ve všech evropských národních hnutích 19. a 20. století.[192])

Palacký bezpochyby znal české národně politické brožury a novinové články z let 1845–1846, které rozhodně odmítaly německé národně politické nároky na české země, případně požadovaly oddělení Čech od Německého spolku.[193]) Představa o začlenění českých zemí do budoucího sjednoceného Německa byla pro Palackého neslučitelná s požadavkem svébytné české národní a státní existence, logicky vyplývajícím z jeho celoživotního díla. Nebylo proto náhodné, že do úvodní kapitoly svazku III/2 německé verze Dějin Čech, kterou aspoň zčásti[194]) napsal

191) K tomu zejména Paul Wentzcke, Kritische Bibliographie der Flugschriften zur deutschen Verfassungsfrage 1848–1851, Halle 1911; Richard Haufe, Der deutsche Nationalstaat in den Flugschriften von 1848/49, Leipzig 1915; Günter Wollstein, Das „Großdeutschland" der Paulskirche. Nationale Ziele in der bürgerlichen Revolution 1848/49, Düsseldorf 1977; Josef Kolejka, Národně sjednocovací hnutí Němců a jejich vztah k sousedům v období buržoazní revoluce 1848–1849, Slovanský přehled 66, 1980, s. 273–285, 353–365.

192) Výrazně se to projevovalo např. ve vztahu ke Šlesvickému vévodství, které nebylo součástí Německého spolku, ale každý pokus o rozšíření dánského politického vlivu na tomto území, podléhajícím dánskému králi, byl všeobecně považován za urážku německého národního cítění.

193) Jan Hulakovský se ve svém Slovu včas rozhodně ohradil proti tomu, aby Čechy, Morava a Slezsko byly nazývány německými zeměmi. Kollmann, SAP 25, 1975, s. 422. Podobné výroky lze nalézt i v českých časopisech před rokem 1848.

194) V rukopisné předmluvě k německému svazku Dějin Čech III/2, datované 26. října 1851 (srov. dále text k pozn. 293), Palacký napsal, že první dvě kapitoly tohoto svazku začal sám německy ještě před rokem 1848. Úryvek o příčinách vítězství husitů, který je v německém svazku III/2 zhruba o padesát stran dále než úvaha o vztahu Čech k Německu, byl v konečné formulaci hotov nejpozději 7. srpna 1847 (k tomu HT 5, 1982, s. 212, pozn. 12). Druhou kapitolu německého svazku III/2 o počátcích husitské revoluce v letech 1419–1420, která odpovídá v českém znění (v 1. i 2. vydání) prvnímu článku knihy dvanácté, napsal tedy Palacký původně německy, a to pravděpodobně ještě před odjezdem do Nizzy 29. srpna 1847. Také první kapitolu svazku o vnitřních poměrech v Čechách na počátku 15. století formuloval mnohem dříve německy než česky, ale jen zčásti v letech 1846–1847, zčásti až v průběhu roku 1850, a definitivně ji dokončil 22. listopadu 1850. Své ženě Terezii o tom František Palacký napsal z Prahy 23. listopadu 1850: „. . . gestern vollendete ich endlich auch das schon im J(ahre) 1847 begonnene Kapitel über die Verfassung Böhmens vor dem Hussitenkriege (in deutscher Sprache) und übergab es auch alsogleich dem landständischen Ausschusse, damit der Druck des deutschen Textes meiner Geschichte des Hussitenkriegs endlich vor sich gehen könne." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826 (kart. 23).

nejpozději v první polovině roku 1847, zařadil Palacký velice důležitý výklad o zvláštním postavení českého státu v druhé polovině 14. století.[195]) Starodávný poměr Čech k římské nebo německé říši,[196]) který nikdy nebyl vztahem národa k národu, ale vždy jen panovníka k panovníkovi,[197]) se pozměnil tím, že čeští králové Karel a Václav IV. získali římskou korunu. Sama příroda se však podle Palackého odmítla podílet na záměrech císaře Karla IV., jenž chtěl postavit Čechy do čela Německa a z Prahy učinit metropoli římské říše, zvláště když on sám nepodnikl vše, co bylo zapotřebí k uskutečnění tohoto záměru. Již za jeho synů a nástupců se Čechy více a více odcizovaly říši: král Ruprecht po roce 1400 nezískal vůbec moc nad Čechami, po smrti Václava IV. vedli Češi mnohaletou vítěznou válku proti Německu, vnitřní organizace říše se upevnila při vybírání daní na války proti husitským Čechám a Čechy do ní přirozeně nebyly zahrnuty. České království by bylo ještě dříve než Švýcarsko přerušilo svůj svazek s říší, kdyby se jeho panovníci nesnažili o udržení tohoto svazku pro své výhody při volbě římských králů a císařů, přičemž se vůbec nestarali o vnitřní potřeby a finanční závazky říše. Čeští stavové a celá země nebrali tento osobní vztah českého panovníka k říši na vědomí.[198])

195) Palacky, Geschichte von Böhmen III/2, Prag 1851, s. 4–6, regest v záhlaví a obsahu „Böhmens Verhältnis zu Deutschland". V českém znění se tato pasáž objevila až roku 1875 v třetím článku knihy desáté (naposledy Palacký, Dějiny II, Praha 1968, s. 468–469).

196) V původním Palackého rukopise německého svazku III/2 (KNM Praha, rkp. VI A 19, sv. III/1–2) jsou ve formulaci „Verhältnis zum römischen (oder deutschen) Reiche" obě slova v závorce škrtnuta, takže v tisku německého svazku III/2, s. 4, zůstalo pouze „Verhältnis zum römischen Reiche". Je pravděpodobné, že tento škrt byl ovlivněn aktuálně politickými ohledy kolem roku 1848, protože roku 1875 se v českém znění Palacký vrátil k původní formulaci „poměr k římské neboli k německé říši" (takto i ve všech dalších českých vydáních).

197) Zde se objevuje pověstný výrok „ein Verhältnis, nicht von Volk zu Volk, sondern von Herrscher zu Herrscher", často citovaný z Palackého Psaní do Frankfurtu a rozebíraný v ostré polemice mezi starší českou a německou historiografií. Vyváženější stanovisko srov. Zdeněk Fiala, Vztah českého státu k německé říši do počátku 13. století, SH 6, 1958, s. 23–88; Friedrich Prinz, Die Stellung Böhmens im mittelalterlichen deutschen Reich, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 28, 1965, s. 99–113. Přes některé přetrvávající rozdíly v hodnocení se novější české i německé bádání shoduje v tom, že do tohoto vztahu nelze ahistoricky vnášet novodobé národní aspekty.

198) Vyhraněnější a ostřejší formulace německého svazku III/2 ve srovnání s Palackého rukopisným článkem Böhmens Verbindung mit Deutschland z počátku dubna 1848 (srov. dále pozn. 215) naznačují možnost, že po zkušenostech z revolučních let 1848–1849 Palacký svůj původní text z roku 1847 částečně přepracoval. Jsou to především obraty: „und die Böhmen von dem in Deutschland regierenden römischen König ohnehin keine Kenntnis nahmen" (po sesazení Václava IV. v říši roku 1400), „nach Wenzels Tode aber führte das Land einen offenen und langen Kampf gegen Deutschland siegreich durch" (o husitských vítězstvích po roce 1419). Palacky, Geschichte von Böhmen III/2, s. 6.

Ve vnitropolitických otázkách stál tehdy Palacký blízko opozičním skupinám tehdejšího českého stavovského sněmu,[199]) ale nepodléhal zcela jejich vlivu a naopak se snažil získat čelné představitele bohemistické aristokracie pro český národní program. Některé pozoruhodné formulace Palackého o společenské úloze šlechty v novodobé společnosti je možné nalézt v jeho hodnocení Kašpara a Františka Šternberka z roku 1842.[200]) Historicko-státoprávní výklad poskytl Palacký vybraným příslušníkům české vyšší šlechty počátkem roku 1843 v domě knížete Karla Schwarzenberga.[201]) Významný dopis Palackého hraběti Bedřichu Deymovi z 27. prosince 1846 o proměnách české zemské ústavy zdůraznil „přirozený zákon polarity" mezi královskou a stavovskou mocí od středověku, stejně jako mezi centralizovanou státní mocí na jedné straně, úlohou veřejného mínění a národnostním principem na straně druhé v soudobém světě.[202]) Většinu důvěrných zpráv o vnitropolitických záležitostech získával Palacký před rokem 1848 z kruhů české šlechty, jak ani nebylo jinak možné, ale přitom se stavěl skepticky k pověstem o tom, že se čeští stavové koncem roku 1847 chtěli z politických důvodů hlásit k české národnosti v jazykově kulturním smyslu.[203])

Mezinárodně politické informace čerpal Palacký hlavně z pravidelné četby augsburského deníku Allgemeine Zeitung. To doporučoval také své ženě Terezii, když se ho v listopadu 1847 z Nizzy ptala na některé politické otázky; připomněl jí, že se o politických tématech nerad vyjadřoval v dopisech.[204]) Už předtím však Palacký projevil pozoruhodný

---

[199]) K tomu Antonín Oká č, Český sněm a vláda před březnem 1848. Kapitoly o jejich ústavních sporech. Praha 1947, s. 78–81, 215–218, 229–235. Nesouhlasím však s hodnocením, že Palacký byl „ursprünglich Sprachrohr und Günstling des böhmischen Herrenstandes" (takto Friedrich Prinz, Die böhmischen Länder von 1848 bis 1914, in: Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder III, ed. Karl Bosl, Stuttgart 1968, s. 18).

[200]) Upozornil na to Friedrich Prinz, František Palacký als Historiograph der böhmischen Stände, in: Probleme der böhmischen Geschichte, München 1964 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, 16), s. 89–90.

[201]) Srov. vlastní vzpomínku Františka Palackého, Gedenkblätter, Prag 1874, s. 135.

[202]) Tamtéž, s. 135–142; v českém překladu Františka Palackého Spisy drobné I, ed. Bohuš Rieger, Praha 1898, s. 1–6.

[203]) „Da jetzt alle Kavaliere auf dem Lande mit Jagden beschäftigt sind, so erfahre ich wenig, was vorgeht; es heißt, die Stände wollen jetzt, aus politischen Gründen mehr als aus Überzeugung, der Sache unserer Nationalität das Wort reden, um in Volke mehr Popularität zu gewinnen, und man spricht von mehreren Maßregeln, die sie zu diesem Zweck in Vorschlag bringen wollen. Vedremo. Ich lege nicht viel Gewicht darauf", psal František Palacký 6. prosince 1847 z Prahy Terezii Palacké do Nizzy. ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826 (kart. 23).

[204]) „Deine politischen Fragen habe ich meist unbeantwortet gelassen, weil ich glaubte, die in der Allgemeinen Zeitung vorkommenden Nachrichten (die freilich nicht immer wahr sind) würden Dir genügen, zumal Du die Frage schon vergessen dürftest, bevor die Antwort einlangen kann. Auch korrespondiere ich, wie Du weißt, nicht gerne über politische Gegenstände der Gegenwart. In der neuesten Zeit hat sich bei uns leider alles zum Schlimmen gewendet; die Regierung hat zu Maßregeln des Terrorismus gegen die böhmischen Stände gegriffen . . . Das geheime Spionierwesen ist gleichzeitig in die höchste Blüte getreten, und niemand weiß, wie weit die

zájem o sociální problémy sousedních zemí, jejichž znalost patřila podle jeho názoru k opravdovému vzdělání.[205]) Tím spíše sledoval s mimořádnou pozorností vývoj revolučních událostí v Německu, ve Vídni i v Praze v březnu 1848, ačkoli zpočátku zůstával v pozadí a správně předvídal, že jeho doba ještě přijde; nikoho však nechtěl nechat na pochybách o svém národním přesvědčení.[206]) „Tam, kde jsem předpokládal největší klid, to vře v poslední době zvlášť prudce . . .",[207]) poznamenal

---

Reaktion zu schreiten gesonnen ist. Ich und alle Guten beklagen das sehr, da die Folgen jedenfalls ungünstig sein werden." František Palacký 29. listopadu 1847 Terezii Palacké. Tamtéž.

[205]) „Daß Ihr alle einen politischen Anstrich und Geist annehmet, ist gar nicht übel", psal František Palacký 22. listopadu 1847 do Nizzy své ženě Terezii a oběma dětem, „obgleich es droht, Euch die hiesigen philisterhaften Zustände noch zu verleiden; aber allerdings gehört es zur echten Bildung des Menschen, daß er an den sozialen Zuständen auch seiner Nachbarn, deren Wohl und Weh von ihnen abhängt, näheren Anteil nehmen. Italien und die Schweiz sind daher auch für mich jetzt interessante Länder, da dort wichtige soziale Fragen zur Entscheidung kommen." Tamtéž.

[206]) Soubor devíti dopisů Františka Palackého odeslaných z Prahy mezi 2. březnem a 8. dubnem 1848 do Nizzy Terezii Palacké je vynikajícím, téměř nevyužitým pramenem k ohlasu francouzských a italských revolučních událostí v Praze, k prvním týdnům revolučního vývoje v Čechách a především k osobním názorům a podílu Palackého na politickém životě. Tyto dopisy potvrzují například několikaletou předhistorii první veřejné schůze ve Svatováclavských lázních 11. března 1848: „Die große Bewegung, die jetzt alle Völker ergriffen, hat auch das unsrige nicht unberührt gelassen; und sonderbar genug! der erste unmittelbare Anstoß dazu kam von der Seite her, wo man ihn am wenigsten vermutete. Du kennst wohl noch die seit Jahren in Schwung gekommenen Versammlungen der mittleren Bürgerklassen, Zünfte und Handwerker, welche im Wenzelsbade stattfanden, und zu deren Bällen und Reunionen auch ich geladen wurde. Dieselben Leute veranstalteten am 11. März abends im Wenzelsbade eine öffentliche Versammlung, um über eine Bittschrift an den Kaiser zu beraten. Die Behörden wollten anfangs diese Versammlung mit Gewalt hindern: da aber die Aufregung darüber mit jeder Minute sich mehrte, so ließen sie davon ab – es wäre sonst wahrscheinlich zum Blutvergießen gekommen. Die Versammlung wurde dann außerordentlich zahlreich; nicht nur alle Säle des Gebäudes vollgepfroft, sondern auch draußen der ganze Garten, trotz dem ungünstigen Wetter. Man beratschlagte mit Ordnung, Ruhe und Anstand, in böhmischer Sprache und in böhmischem Geiste, doch mit brüderlicher Gesinnung gegen die Deutschen, patriotisch und liberal, doch ohne die Achtung für die bestehende Regierung zu verletzen. (. . .) Dieser Vorgang hat auf die ganze Bevölkerung Prags wie ein elektrischer Schlag gewirkt, und seitdem ist die geistige Physiognomie unserer Stadt ganz verändert. Alles dies ist ohne meine unmittelbare persönliche Mitwirkung, ja selbst ohne daß ich davon voraus gewußt, vor sich gegangen; ich habe keinen direkten Teil daran gehabt; meine Zeit dürfte erst kommen, bis die unausbleibliche Reaktion dagegen eintritt; denn daß ich mich von unserm Volke nicht trennen will und nicht trennen werde (es komme was da will), das weißt Du schon längst." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký 13. března 1848 Terezii Palacké (kart. 23). Krátké úryvky ze dvou dopisů z 5. a 13. března 1848 uveřejnil Karel Kazbunda, České hnutí roku 1848, Praha 1929, s. 36 a 51 (pozn. 1).

[207]) „Da, wo ich die meiste Ruhe vorausgesetzt hatte, in Frankfurt am Main und Leipzig, gährt es seit einiger Zeit am heftigsten; dagegen scheint Frankreich ganz ruhig bleiben zu wollen, und Italien dürfte am Ende alle Erwartungen täuschen. Hier spricht man jetzt davon, daß die wesentlich sozialistische Umwälzung in Paris habe die Klasse der Possidenti in der Lombardie zum Nachdenken gebracht, ob die Coloni nicht in die Fußtapfen der Ouvriers treten und einige Schritte noch weiter möchten, um selbst Eigentümer zu werden; darum suchten die obersten Schichten der Population wieder umzulenken und sich der Regierung wieder zu nähern." Tamtéž.

František Palacký 13. března 1848 v dopise Terezii a dával tím najevo, jak pozorně se díval na vzestup sociální a národně politické aktivity v Německu. Ke společenské úloze šlechty v nových podmínkách, k národnostní otázce v Čechách a především k revolučnímu národně politickému vývoji v Německu zaujal Palacký své umírněné liberální stanovisko v obsáhlém článku, napsaném původně německy a určeném zřejmě pro některý deník v Praze, pravděpodobně Bohemii.[208])

1848, počátek dubna, Praha. František Palacký považuje za šťastně vyřešené dvě otázky, které od počátku ohrožovaly obnovený politický život v Čechách. Spor národností byl snad navždy odstraněn všeobecným uznáním úplné rovnoprávnosti[209]) a oboustrannou snahou prosadit tuto zásadu ve skutečnosti. Prohlášení vynikajících hlav české šlechty, že se chtějí upřímně podílet na konstituování Čech na dobovém základě a dobrovolně se vzdávají všech feudálních výsad,[210]) je nejkrásnějším činem, jímž se dějiny této šlechty mohou vykázat, a vytváří nové pouto důvěry a jednoty mezi všemi třídami občanské společnosti. Do popředí dějin se však dostává třetí, neméně důležitá otázka, která vyžaduje den ode dne větší pozornost Čechů. Volání německého národa po vnitřním sjednocení na lidovém základě nalezlo ohlas také v zemích Rakouska a k černo-červeno-zlatému praporu se hlásí nejen Fridrich Vilém IV., ale i císař Ferdinand I. Zdá se, že jedině v Čechách nechtějí toto volání následovat; každý se hlásí ke starým zemským barvám, k červeno-bílé kokardě. Zatímco frankfurtský parlament[211]) přijímá opatření o zastoupení zemí koruny české v novém spolku, pozvedají se zde hlasy, které rozhodně odmítají nejen rozplynutí Čech v Německu, nýbrž i každé bližší spojení obou národů. Při svém postavení historiografa Čech pokládá Palacký za svou povinnost vyjádřit se k historickému základu tohoto vztahu. Prohlašuje, že český král sice byl jedním z německých kurfiřtů, ale České království a jeho korunní země nepatřily mezi kraje říše; dokládá to např. Büschingovým Popisem země z roku 1779.[212]) Tvrzení, že Čechy nikdy nepatřily k německé říši, odůvodňuje Palacký všeobecně známou skutečností, že němečtí císaři a králové jako takoví neměli v Čechách zákonodárnou, soudní ani výkonnou moc, nepříslušelo jim právo svolávat vojenskou pohotovost ani vybírat daně. Podle svědectví tisíciletých dějin se Čechy ve vztahu k Německu nikdy, ani v dobách nejhlubšího politického

[208]) Je to naznačeno v dopise, který poslal Pavel Josef Šafařík 16. dubna 1848 z Vídně Janu Erazimu Vocelovi: „Slyším, že přítel Palacký podal do Bohemie krásný článek o poměru Čech k Němcům. Ještě jsem ho nečetl." Karel Hikl, Listy českého probuzení, Praha 1920, s. 100, č. 45.

[209]) Palacký měl zřejmě na mysli prohlášení zásady rovnoprávnosti národností již v první pražské petici, předložené císaři 22. března, v prvním bodu císařské odpovědi na tuto petici a především ve společném prohlášení spisovatelů českého i německého jazyka, jež Palacký sám zformuloval. Srov. Jan M. Černý, Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848, I, Praha 1893, s. 3–4, 39 a 46; k výkladu stanoviska vlády Karel Kazbunda, České hnutí roku 1848, Praha 1929, s. 75.

[210]) Příslušné tři dokumenty představitelů české aristokracie otiskl Černý, Boj za právo I, s. 31–33, 74–76, 77–79.

[211]) Z časových souvislostí vysvítá, že se Palacký zmiňoval o tzv. předparlamentu, nevoleném iniciativním sboru veřejně činných osob, převážně z jihozápadních oblastí Německa, který zasedal ve Frankfurtu nad Mohanem od 31. března do 3. dubna 1848.

[212]) Anton Friedrich Büsching, Große Erdbeschreibung 14, 6. vyd. Brünn 1786 (předmluvu k tomuto vydání datoval Büsching v Berlíně 7. dubna 1779), s. 231: „Das Königreich Böheim, nebst Mähren und der Lausitz, welche Länder nicht zu den Kreisen des deutschen Reichs gehören" (ve 3. vyd., Hamburg 1761, s. 97, je méně přesná formulace: „welche Länder keine Kreisverfassung haben"). K životopisu A. F. Büschinga (1724–1793) srov. OSN 4, 1891, s. 975.

ponížení nevzdaly a neztratily nic ze své svrchovanosti a bezpodmínečné vnitřní autonomie. Závislost Čech na Německu nebyla nikdy vztahem národa k národu, nýbrž pouze panovníka k panovníkovi, a český národ, čeští stavové ji nikdy nevzali na vědomí. O německém císaři a Svaté římské říši se české zákonodárné a sněmovní prameny zmiňují jako o sousední, nikoli nadřízené moci. Jiný směr dostával vztah Čech k Německu za císaře a krále Karla IV., ale sám panovník nechtěl svůj záměr prosazovat silou. Sesazením krále Václava roku 1400 přestalo existovat jakékoli politické spojení Čech s Německem fakticky a husitská válka toto spojení zcela zrušila. Anomálií zůstalo pouze kurfiřtské právo českého krále. Všechny pokusy říšského sněmu o uplatnění říšských usnesení v Čechách zůstaly na papíře a čeští králové proti nim protestovali. Podstatnou změnu nepřinesla ani přeměna Čech v absolutní monarchii, bez ohledu na Goldasta,[213]) a až od readmise roku 1708 zasedal v zájmu katolictví český zástupce v kurfiřtském kolegiu a český vyslanec v Řezně, aniž se to nějak dotklo stavovských práv a poměrů. Všeobecně je známo a nevyžaduje bližší objasnění, jakým způsobem vstoupil císař František I. s částí své říše do Německého spolku.[214]) Závěrem Palacký shrnul, že český král sice patřil mezi panovníky říše, avšak národ Čech nikdy nemohl být počítán k německému národu. Z toho jasně vyplývá, že pokud by se Německý spolek měl změnit ze svazku panovníků ve svazek německého národa, nemůže se od Čechů očekávat, že by vstoupili do německého národního svazku a obeslali frankfurtský národní parlament. Je to zcela nový požadavek, který nemá žádné oprávnění v dosavadních historických vztazích obou národů, ale nanejvýš by mohl být doporučován politickými důvody.[215])

Böhmens Verbindung mit Deutschland

Von Fr. Palacky

Zwei Fragen, welche das zum politischen Leben so eben wiedererwachte Böhmen in vorhinein gleich verderblichen Gewitterwolken bedrohten, sind durch des Volkes edle Gesinnung und Haltung bereits glücklich gelöst, und haben anstatt der befürchteten Stürme, nur neue Garantien des Friedens, der Eintracht und des Heils uns hinterlassen. Der Streit um die Nationalitäten ist durch die allgemeine Anerkennung des Grundsatzes der vollen Gleichberechtigung beider Parteien und durch die beiderseitigen redlichen Bemühungen, ihm wirkliche Geltung zu verschaffen, hoffentlich für immer beseitigt. Die öffentliche Erklärung der vorzüglichsten Häupter des böhmischen Adels, daß sie zur Konstituierung Böhmens auf der zeitgemäßen Grundlage einer repräsentativen Verfassung mit voller Aufrichtigkeit mitwirken wollen, daher in vorhinein freiwillig allen ihren feudalen Vorrechten entsagen, ist gewiß der schönste Akt, den die Geschichte dieses Adels aufzuweisen hat, und schlingt ein neues Band des Vertrauens und der Einigkeit und Liebe um alle Klassen der bürgerlichen Gesellschaft.

Doch kaum sind diese gelöst, so drängt schon wieder eine dritte nicht minder wichtige Frage sich in den Vordergrund der Geschichte und nimmt die Aufmerksamkeit der Böhmen mit jedem Tage mächtiger in Anspruch. Der Ruf des deutschen

[213]) Melchior Goldast von Heimensfeld (1578–1635) se zabýval sbíráním a vydáváním císařských listin. Dílům Commentarii de Bohemaiae regno libris XVI constans, Consultatio de officio electoris Bohemiae, Commentarii de Regni Bohemiae incorporatarumque proviciarum aj. vytýkala česká historická kritika nepřípustné zásahy do textu pramenů, vynechávky a interpolace. Srov. RSN 3, 1863, s. 433; ADB 9, 1879, s. 327–330; OSN 10, 1896, s. 257–258.

[214]) Z hlediska českého právněhistorického pojetí byl tento akt „libovolným skutkem vlády, provedeným bez otázání sněmův". Josef Kalousek, České státní právo, 2. vyd., Praha 1892, s. 66–67. Podrobněji Bohumil Baxa, Jednání o připojení zemí koruny české k německému Bundu, ČČM 80, 1906, s. 322–336, 497–510.

[215]) LA PNP Praha, František Palacký, rukopisy, Böhmens Verbindung mit Deutschland, 2 listy 22 X 35,5 cm, popsány 4 strany.

Volkes nach Einheit, nach inniger volkstümlicher Verbindung hat auch in Österreichs Ländern mannigfachen Anklang gefunden, und nicht Friedrich Wilhelm IV. allein, auch Kaiser Ferdinand I. hat bereits zur schwarzrotgoldenen Fahne sich bekannt. Nur in Böhmen scheint man diesem Rufe nicht entsprechen, diesem Schwunge nicht folgen zu wollen; jedermann hält die alte Landesfarbe, die rotweiße Kokarde fest; ja während das Frankfurter Parlament über die Repräsentation der Länder der böhmischen Krone bei dem neuen Bunde schon Verfügungen trifft, erheben sich hier Stimmen, welche nicht nur ein Aufgehen Böhmens in Deutschland, sondern auch jede nähere Einigung der beiden Völker laut und entschieden zurückweisen.

Da bei solchem Konflikt der Meinungen und Interessen die Erörterung der Frage, **was in dieser Sache zu Recht besteht?** vor allem dringend notwendig ist, so halte ich mich schon durch meine Stellung verpflichtet, die historische Grundlage derselben zu untersuchen.

Jedem, der eine auch noch so geringe Kenntnis der deutschen Geschichte und älteren Geographie besitzt, sind gewiß folgende zwei gleich wichtige und gleich bedeutsame Grundsätze bekannt:

1. „der König von Böhmen war ein deutscher Kurfürst", und

2. „das Königreich Böhmen und dessen Kronländer Mähren, Schlesien und die Lausitz gehörten nicht zu den Kreisen des deutschen Reichs". Wem letzteres etwa nicht deutlich und sicher genug gestellt scheinen möchte, der braucht nur z. B. Büschings große Erdbeschreibung (1779) zur Hand zu nehmen, um sich davon vollends zu überzeugen.

„Wie? gehörte denn Böhmen nicht von jeher zu Deutschland?" – höre ich von allen Seiten fragen. Ich antworte darauf ganz einfach: „der König von Böhmen wurde von jeher unter die deutschen Kurfürsten gezählt, Böhmen selbst aber hat nie und niemals zum deutschen Reich gehört".

Damit der deutsche Leser in seinem heiligen Eifer mich deshalb nicht gleich einer historischen Ketzerei beschuldige, bitte ich ihn, der folgenden ganz kurzen und ruhigen Übersicht der alten Verhältnisse Böhmens zu Deutschland nicht in vorhinein alle Beachtung zu versagen.

Ich darf es wohl als eine allbekannte Tatsache voraussetzen, daß die deutschen Kaiser und Könige, als solche, in und über Böhmen niemals weder die gesetzgebende, noch die richterliche oder vollziehende Gewalt ausgeübt haben, daß ihnen nicht einmal der Heerbann im Lande zustand, und sie endlich nie ein Regale aus demselben bezogen. Böhmen hat also, nach Zeugnis einer tausendjährigen Geschichte, seine Souveränität und unbedingte Autonomie im Innern gegenüber von Deutschland niemals, selbt in den Zeiten seiner tiefsten politischen Erniedrigung nicht, aufgegeben oder eingebüßt.

Aus dem Gesagten folgt aber unwiderleglich, daß wenn in der Geschichte dennoch von einer Abhängigkeit Böhmens von Deutschland die Rede ist, diese ganze Angelegenheit gleichwohl nicht als ein Verhältnis von Volk zu Volk, sondern von Herrscher zu Herrscher aufgefaßt und beurteilt werden muß. Von jeher wurde Böhmens kurfürstliche Stellung als ein reines Regale, als eine Privat- oder Haus-Angelegenheit des böhmischen Königs angesehen und behandelt; das böhmische Volk, die böhmischen Stände pflegten kaum jemals eine Kenntnis davon zu nehmen. Wer sich davon eine gründliche Überzeugung verschaffen will, der möge nur die sämtlichen Quellen der ehemaligen inneren Gesetzgebung Böhmens, die ganze große Reihe von böhmischen Landtags-Verhandlungen und -Schlüssen durchsehen – und sie wird sich ihm von selbst aufdringen; er wird sehen, daß alle öffentlichen Akte dieser Art von einer Verbindung Böhmens mit Deutschland gar nichts wissen, und daß wenn sie je vom deutschen Kaiser oder dem heil⟨igen⟩ römischen Reich zu sprechen kommen, dies immer nur mit solchen Ausdrücken geschieht, wie man sie von einer benachbarten, nicht aber von einer übergeordneten Macht zu gebrauchen pflegt. Für das hohe Alter dieser Auffassungsweise sprechen, neben anderen Gründen, schon die böhmischen Landtagsverhandlungen vom J⟨ahre⟩ 1158 deutlich und entscheidend. Als nämlich K⟨önig⟩ Wladislaw I. ankündigte, daß er persönlich nach Italien ziehen wolle, um dem Kaiser das empörte Mailand wiederbezwingen zu helfen, wollten die böhmischen Stände diejenigen Räte des Königs, die dafür gestimmt, als Landesverräter zur Verantwortung ziehen, und der Streit wurde endlich nur durch die

Erklärung beigelegt, daß der Zug gegen Mailand ohnehin nur eine persönliche Angelegenheit des Königs, nicht aber des Landes sei. (S⟨iehe⟩ Gesch⟨ichte⟩ von Böhmen, I, 438 fg.)

Als hierauf, vor einem halben Jahrtausend, in Karl IV. ein böhmischer König selbst den Kaiserthron bestieg, schien dieses Verhältnis allerdings eine andere Richtung nehmen zu wollen. Es unterliegt keinem Zweifel, daß der in Frankreich erzogene Kaiser seine beiden Kronen in eine einzige zu verschmelzen, Deutschland in eine Erbmonarchie umzugestalten, Böhmen an deren Spitze zu stellen und Prag à l'instar de Paris zur Metropole des heiligen römischen Reichs zu erheben beabsichtigte. Da er jedoch nicht der Mann war, eine solche Idee frank und frei mit dem Schwert in der Hand durchzuführen, sondern meist auf dem langsamen Wege diplomatischer Künste dazu gelangen wollte, so scheiterte sein Plan schon an der Unfähigkeit seiner Söhne und nächsten Erben. Mit König Wenzels Absetzung 1400 hörte zuerst faktisch alle politische Verbindung Böhmens mit Deutschland auf; der bald darauf erfolgte Hussitenkrieg löste dieselbe vollends. Bekanntlich hat das deutsche Reich seine spätere innere Organisation zunächst durch die Reichsmatriken gegen die Hussiten praktisch ausgebildet: es war aber natürlich, daß es Böhmen nicht in einen Organismus aufnahm, der eben gegen dasselbe, und zwar erfolglos, gerichtet war. Somit wäre dieses Land, früher noch als die Schweiz, selbst dem Namen nach aus dem Reichsverbande getreten, wenn nicht die böhmischen Könige ihren Vorteil bei Erhaltung desselben wahrgenommen und gesichert hätten; denn durch eine eigene Anomalie hatten sie als Kurfürsten nur noch Rechte auszuüben, während sie aller Pflichten gegen das Reich fortan ledig blieben; sie machten bei den meisten Kaiserwahlen einen vorherrschenden Einfluß geltend, ohne zu den innern Reichslasten das Geringste beizutragen; denn die Leistung eines kleinen Beitrags an Geld oder Bewaffneten zur Kaiserfahrt nach Rom hörte mit den Romfahrten nach und nach von selbst auf. Die deutschen Reichsfürsten wurden nun allerdings auf diese Anomalie aufmerksam, und machten schon 1486 bei K⟨aiser⟩ Maximilans Wahl den Versuch, den König von Böhmen von der Kur auszuschließen, indem sie ihn gar nicht dazu einladen ließen: als aber Wladislaw II. von Böhmen und mit ihm König Mathias Corvinus von Ungarn, der sich vertragsmäßig gleichfalls einen König von Böhmen schrieb, diese Schmach mit einem Kriege gegen Deutschland, an welchem auch Polen sich zu beteiligen bereit war, zu rächen Anstalten machten, entschuldigten sich die Kurfürsten und gelobten förmlich, daß solches nimmermehr wieder geschehen werde. Der deutsche Reichstag machte wiederholte Versuche, Böhmen zu den Reichsanschlägen mit zu ziehen: aber seine diesfälligen Beschlüsse blieben jedesmal bloße papierne Akte, von welchen nicht einmal unsere Könige, viel weniger denn die böhmischen Stände Kenntnis nahmen.

Der letzte mir bekannte Versuch dieser Art erfolgte auf dem großen Reichstage zu Augsburg im J⟨ahre⟩ 1548: doch K⟨aiser⟩ Ferdinand I., zu dessen Gunsten eben der neue Reichsanschlag gemacht wurde, protestierte als König von Böhmen dagegen und beschwerte sich, wie die Akten bei Londorp[216]) ausweisen, laut darüber, „daß in deren zu Wormbs anno 1521 verfaßten Matricul das Königreich Böheimb mit 400 zu Roß und 600 zu Fuß belegt werden, da doch die Stände der Cron Böheimb gantz keiner Reichsanschläge bekentlich und gar nicht wusten geständig zu seyn, daß weder der angezogene Wormbsische, noch anderen älteren Reichsanschläge mit ihrer königl⟨ichen⟩ Majestät Vorfahren Könige zu Böheimb wissen noch willen geschetzen, viel weniger dieselbe jemahls darein gehohlen oder einige Hülffe darauff

---

[216]) Extract ex actis des zu Augsburg gehaltenen Reichs-Tags im Jahr 1548 das Königreich Böhmen betreffend, in: Caspar Michael Londorpius ⟨= Lundorp⟩, Actorum Publicorum IV, Frankfurt am Main 1641, s. 537–538 (citát Palackého má některé menší odchylky). Analogicky Kalousek, České státní právo, s. 54–55, 582–583.

entrichtet, oder auch die wenigste zu leisten schuldig gewest wären; weil auch die Steuren im Reich mehrentheils auff die Stände in den 10 Kraysen bestimbt, die Cron Böheimb aber in einigen des Reichs Bezirck niemahls gewissen worden, sey leichtlich abzunehmen, daß dieselbe Cron mit dem Reich in vorigen Zeiten ganz nicht gesteuret, und dannenhero jetzt unbillig in die Anschläge des Reichs gezogen würde". Natürlich blieb dieser Versuch, wie alle früheren, erfolglos, und scheint seitdem auch nicht mehr wiederholt worden zu sein.

So geschah es, daß die Könige von Böhmen das ganze XVte, XVIte und XVIIte Jahrhundert hindurch sich ihrer kurfürstlichen Stellung nur dann zu erinnern pflegten, wenn ein neuer Kaiser zu wählen war, daß sie aber von allen übrigen Verhandlungen im Innern des deutschen Reichs keine andere Kenntnis nahmen, als welche ihnen durch die bloße Nachbarschaft geboten wurde. Denn auch die Umwandlung Böhmens in eine absolute Monarchie (1627) brachte, trotz Goldasts bekannten Künsten, keine wesentliche Änderung dieser Verhältnisse hervor. Erst im J(ahre) 1708, als durch die Aufnahme des Hauses Braunschweig in das Kurfürstencollegium das **Corpus** Evangelicorum auf dem Reichstage zu größerer Macht gelangte, fand K(aiser) Joseph I. im Interesse des Katholizismus sich bewogen, als Kurfürst von Böhmen in jenes Collegium sich neu einführen zu lassen; erst von dieser Zeit an saß auch ein churböhmischer Gesandter mit in Regensburg, bis zur Auflösung des deutschen Reichs durch den Rheinbund.[217]) Den Ständen Böhmens wurde jedoch von dieser Veränderung kaum eine offizielle Kunde mitgeteilt; sie bedurften deren auch um so weniger, als durch die Einführung Böhmens ins Kurfürstencollegium die ständischen Rechte und Verhältnisse nicht die geringste Änderung erlitten.

Auf welche Art und Weise, nach Errichtung des deutschen Bundes, Kaiser Franz I. mit einem Teile seines Reichs demselben beitrat, ist allgemein bekannt und bedarf keiner Aufklärung von meiner Seite.

Meiner vielleicht langen Rede kurzer Sinn ist nun der, daß wenn schon im eigentlichen Deutschland die Einheit des Reichs einst überhaupt mit jedem Jahrhunderte mehr und mehr in einen bloßen **Fürstenbund** sich auflöste, es dagegen unwiderlegbar ist, daß das Band, welches Böhmen einst an Deutschland kettete, von vornhinein und von jeher ausschließlich nur auf dem Bunde der Fürsten allein, keineswegs aber auf dem der Völker beruhte, oder mit andern Worten, daß wohl der böhmische König zu den deutschen Reichsfürsten, nicht aber das Volk von Böhmen zum deutschen Volke jemals gezählt werden konnte.

Hieraus folgt aber eben so klar und notwendig, daß wenn der deutsche Bund aufhört, ein bloßer Fürstenbund, wie bisher, zu sein, und wenn er nunmehr durch einen **Bund des deutschen Volkes** ersetzt werden soll, den Böhmen aus keinem historischen Rechtsgrunde zugemutet werden kann, sich bei diesem neuen Bunde gleichfalls zu beteiligen, somit in den deutschen Volksbund einzutreten, das neue Frankfurter Volksparlament zu beschicken usw. Wenigstens ist das eine durchaus neue Zumutung, welche keineswegs in den bisherigen historischen Verhältnissen der beiden Völker eine Rechtfertigung findet, sondern nur höchstens durch Gründe der **Politik** empfohlen werden könnte.

Je odůvodněný předpoklad, že František Palacký svým článkem o spojení Čech s Německem reagoval na jednání velkého iniciativního shromáždění německých liberálů a demokratů, tzv. předparlamentu, které probíhalo ve Frankfurtu nad Mohanem ve dnech 31. března až 3. dubna 1848 a rozhodlo o svolání celoněmeckého národního shromáždění na základě všeobecných voleb v dohodě s vládami jednotlivých

[217]) K tomu zevrubně Karl Otmar Freiherr von A r e t i n, Heiliges Römisches Reich 1776–1806. Reichsverfassung und Staatssouveränität, I–II, Wiesbaden 1967 (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 38).

států.[218]) Tím se vysvětlují narážky Palackého na „nový frankfurtský lidový parlament" a na jeho snahu rozhodovat o zastoupení zemí české koruny u „nového spolku". Článek tedy nemohl být napsán dříve než 3. nebo 4. dubna 1848, kdy do Prahy došly první spolehlivé zprávy o jednání frankfurtského předparlamentu, a ne později než 7. dubna, protože již 8. dubna 1848 otiskly Havlíčkovy Národní noviny podstatnou část Palackého článku v českém znění, a to bez uvedení autora.[219]) Snad je to víc než pouhá časová shoda, že se Palacký chystal předložit širší veřejnosti politické závěry svých historických studií o vztahu Německa a Čech přesně ve stejné době, kdy se ve Frankfurtu nad Mohanem jednalo o způsobu zastoupení rakouských a českých zemí v budoucím německém národním shromáždění i v přípravných orgánech, které měly zabezpečit svolání celoněmeckého parlamentu. Dokazuje to, že Palacký, který se ze všech představitelů českého národního hnutí před rokem 1848 nejdůkladněji seznámil se společenskými a politickými problémy mimorakouského Německa, byl mimořádně dobře připraven na novou národně politickou situaci ve střední Evropě na jaře 1848.

V průběhu čtyřdenního jednání předparlamentu ve Frankfurtu nad Mohanem se při různých příležitostech připomínalo, že zastoupení pouhých dvou představitelů Rakouska mezi více než pěti sty delegáty je zcela nerovnoměrné a nedůstojné.[220]) Pražský rodák, od třicátých let ve Vídni působící advokát Adolf Wiesner (1807–1867) se v tomto shromáždění těšil velké popularitě, o níž svědčil absolutně nejvyšší počet hlasů, které Wiesner ze všech členů předparlamentu získal při volbě do Výboru padesáti, reprezentativního orgánu pro přípravu svolání celoněmeckého parlamentu.[221]) Jako velice sympatické se jevilo Wiesnerovo

[218]) „Das ‚Vorparlament' trägt in der Geschichte einen Namen, der weder sein Wesen noch seine Bedeutung ganz richtig bezeichnet. Es war . . . eine Notablenversammlung rein revolutionären Charakters, geschichtlich der Endpunkt der seit 1839 fast alljährlich stattfindenden Versammlungen deutscher Patrioten", charakterizoval význam tzv. předparlamentu V a l e n t i n, Geschichte der deutschen Revolution I, s. 468.

[219]) Národní noviny, č. 4, 8. 4. 1848, s. 13, Čechy a německý spolek. Původní německý rukopis Palackého byl předeslán novým prvním odstavcem, který jen vzdáleně připomíná formulace Palackého a byl pravděpodobně napsán jiným autorem: „Němci, považující povždy českou korunu za část německé říše, počínají nyní více než prve, poněvadž to důležité, o domnělé na ni právo se ucházeti. Nám Čechům ale velice na tom záleží, aby nás německý spolek nepohltil netoliko proto, že nám od něho žádná spása nekyne, nýbrž i proto, že národ sám spojení s Německem se zpouzí a že nikdo ve světě nemá práva, nás k německému spolku připojovati. Co jsme tuto vyřkli, to i dokážeme." Od čtvrtého odstavce německého rukopisu se český překlad vcelku přesně přidržuje původního znění, včetně konkrétních odkazů na Büschinga a Londorpa, příkladů krále Vladislava I., nového vývoje za Karla IV. a po sesazení Václava IV. v říši, se zdůrazněním významu husitství atd., jen s nepodstatným krácením úvodních nebo spojovacích vět; závěr článku je přeložen doslovně.

[220]) Die Protokolle der vorberatenden Versammlung für Deutschlands Volksparlament, Grimma 1848, s. 304–306.

[221]) W u r z b a c h 56, 1888, s. 78–82. Adolf Wiesner získal při této volbě 457 hlasů; pouze dva další, Johann Adam Itzstein z Bádenska a Robert Blum ze Saska, dostali přes 400 a všichni ostatní zvolení méně než 400 hlasů. Deutsche Allgemeine Zeitung (Leipzig), č. 98, 7. 4. 1848, s. 1183.

hájení jazykových a kulturních práv „slovanských bratří" ve vznikajícím německém národním státě; v tomto duchu Wiesner navrhoval, aby původně předložený výraz „jeder Deutsche" v dokumentech předparlamentu byl změněn na „jeder Staatsangehörige".[222]) Tyto a podobné úvahy, které byly značně rozšířené v německých politických diskusích jarních měsíců roku 1848, směřovaly k tomu, aby za cenu některých ústupků v nepolitické sféře bylo pro myšlenku německého národního státu získáno veškeré obyvatelstvo rakouských a českých zemí, začleněných do Německého spolku, to znamená vedle rakouských Němců hlavně Češi a Slovinci.

Teoretickým východiskem těchto návrhů bylo západoevropské státně politické pojetí národa, v prvé řadě představa, že teritoriální stát je určujícím faktorem národní příslušnosti. V prostředí českých zemí byl přesvědčeným stoupencem tohoto pojetí profesor lékařství na olomoucké univerzitě Andreas Ludwig Jeitteles (1799–1869), koncem dvacátých let přispěvatel do německého časopisu Vlasteneckého muzea v Čechách, od poloviny dubna 1848 nástupce Ignáce Jana Hanuše v redakci olomouckého politického časopisu Die neue Zeit.[223]) V polemice proti českým národním snahám dával tento časopis Čechům za vzor Alsasany jako přesvědčené Francouze, francouzsky a italsky mluvící Švýcary, nebo americké Němce, Angličany a Francouze jako uvědomělé Severoameričany.[224]) Češi, Slovinci a Lužičtí Srbové na území Německého spolku, podobně jako Rusíni v polské Haliči, Slováci, Rusíni a Rumuni v Uhrách

[222]) Verhandlungen des Deutschen Parlaments. Enthaltend die Verhandlungen des Fünfziger-Ausschusses, der Bundesversammlung und der XVII Vertrauensmänner I, ed. Friedrich S. J u c h o, Frankfurt am Main 1848, s. 55 a 98.

[223]) W u r z b a c h 10, 1863, s. 119–121. Srov. též Miloslav T r a p l, Olomoucká univerzita v prvním (vzestupném) období revoluce roku 1848, SVŠPO-H 4, 1957, zvl. s. 28–29, kde polemizuje proti tvrzení starší literatury o Jeittelesově „surové zášti" proti Čechům.

[224]) „Gestern hat sich hier das Gerücht verbreitet, daß in Prag die deutsche Fahne aufgestellt worden sei. Heil Dir, wackeres Löwenland, dadurch beurkundest Du Deine Gesinnung, daß Separatismus zum Verderben führe . . . Wir sind, denn auch ich bin ein Böhme, ein freies Volk, welches keine Knute verträgt, welches, um nur ein Beispiel anzuführen, in der Person des edlen Huß seine unerschrockene Stirne einem ganzen Konzilium wälscher und wälschgesinnter Rothäuptler gegenüber zeigte. Hadern wir nicht, geliebte Vaterlandsgenossen! um den Vorzug des sprachlichen Idioms, in welchem zufällig jeder erzogen wurde. Der deutsch geborne Elasser ist heute mit Leib und Seele Franzose; der französisch geborne Genfer und Waadtländer, der italienisch geborne Tessiner – Schweizer; der transatlantische Deutsche, Engländer, Franzose – freistaatlicher Nordamerikaner. Oder hat Euch unsere itzt entfesselte Regierung nicht vor allen übrigen Provinzen dadurch geadelt, daß sie aus den Provinzen n u r einen Palacky, einen Schaffařik nach Frankfurt zum d e u t s c h e n Reichstag entsandte? (Ich weiß dies nicht zuverlässig)." Die neue Zeit (Olmütz), č. 8, 22. 4. 1848, s. 1–2, podpis: Pf. Lz. – Národní noviny, č. 17, 25. 4. 1848, s. 68, Z Holomouce, uveřejnily český překlad této úvahy jako důkaz „lží a úskoků" německé strany, aby získala „slovanské bratry na Moravě". K úvaze o jazykově odlišných Francouzích, Švýcarech a Američanech byl v závorce doplněn komentář: „a Čech, jsa rozený Slovan, má být tělem duší Němec!!!"

(případně i Chorvati), se v duchu tohoto pojetí neměli ustavit jako plnoprávné národy, ale museli zůstat etnickou skupinou, kmenem, nanejvýš národností, bez národně politických práv a nároků. Přehlížel se přitom podstatný rozdíl od tehdejší národně politické situace Anglie, Francie nebo Španělska, které v polovině 19. století již dlouho byly národními státy, zatímco Německo, Itálie, Polsko a Uhry vyhlašovaly v revolučních letech 1848–1849 požadavky národně politické loajality jiných národností vůči národnímu státu, který ještě nebyl konstituován.

Když tzv. předparlament na svém závěrečném zasedání 3. dubna 1848 odpoledne přikročil k volbě Výboru padesáti, navrhl mnichovský delegát Karl von Closen, aby se Výbor padesáti zplnomocnil k výběru šesti dalších důvěryhodných mužů z Rakouska, není-li možné uskutečnit volbu okamžitě.[225]) Objevily se i některé další návrhy, jak dosáhnout početnějšího zastoupení rakouských delegátů ve Frankfurtu, ale původně přijatý Closenův návrh zůstal nakonec v platnosti. Zvláštní komise Výboru padesáti, kterou vedl Adolf Wiesner, uvažovala o možnosti devíti rakouských členů, jejichž volbu by měly provést magistráty větších měst. Proti návrhu Wiesnerovy komise se na odpoledním zasedání Výboru padesáti 5. dubna 1848 objevily námitky, pokud šlo o navrhovaný počet členů i způsob volby, a tak se zdálo být jednodušší a rychlejší vyzvat každého přítomného člena Výboru padesáti, aby podle svého uvážení navrhl Rakušany, kteří by byli vhodní k volbě. Tímto způsobem se sešlo patnáct jmen, mezi nimi František Palacký a snad i Pavel Josef Šafařík, většina ostatních navrhovaných byla z Vídně, dva z Terstu a jeden z Innsbrucku. Užší výběr pak na návrh hesenského člena Ludwiga Schwarzenberga provedli ti členové Výboru padesáti, kteří uvedli jednotlivá jména. Komise z nich složená zvolila požadovaný počet šesti nových členů Výboru padesáti; byli to Viktor von Andrian-Werburg, Alexander Bach, František Palacký, Johannes Schuler (historik a archivář z Innsbrucku), Franz Schuselka a Ernst Schwarzer (novinář z Terstu, který od 31. března 1848 redigoval Österreichische Zeitung ve Vídni). Výbor padesáti pověřil svého předsedu a jednatele, aby zvolených šest mužů vyzvali k okamžitému příjezdu do Frankfurtu nad Mohanem nebo k vyslání náhradníka, pokud by jim něco v příjezdu bránilo.[226]) Tak se zrodilo pověstné pozvání Františka Palackého do Frankfurtu.

[225]) Die Protokolle der vorberatenden Versammlung, s. 305. Karl Freiherr von Closen (1786–1856) byl bavorský státník a přívrženec umírněné reformy. ADB 4, 1876, s. 339–341.

[226]) Příslušný úryvek z oficiálního protokolu zasedání Výboru padesáti 5. dubna 1848 odpoledne, ověřeného podpisy předsedy Alexandra von Soirona a zapisovatele Jakoba Venedeye, zní: „Den nächsten Gegenstand der Verhandlung bildet ein Kommissionsbericht des Dr. Wiesner über die Art, wie die sechs Österreicher, die dem Fünfzigerausschuß sich nach dem Beschlusse des Vorparlaments zugesellen sollen, zu wählen seien. Der Bericht beantragt, anstatt sechs Österreicher deren neun zum Fünfzigerausschuß zuzuziehen und die Wahl derselben durch die Magistrate in den größern Städten Österreichs veranlassen zu wollen. Nach gepflogener Beratung be-

1848, 6. dubna, Frankfurt nad Mohanem. Alexander von Soiron jako prezident a Heinrich Simon jako jednatel Výboru padesáti oznamují Františku Palackému a pěti dalším zástupcům Rakouska, že na zasedání předparlamentu byli přítomni jen dva Rakušané, i když byla rozeslána různá pozvání. K provedení svých usnesení, která se týkají hlavně co nejrychlejšího svolání německého parlamentu, zvolilo shromáždění Výbor padesáti, mezi nimi dva rakouské členy, a současně pověřilo Výbor, aby se posílil o šest dalších členů z Rakouska. Volba připadla na šest mužů, kteří podle názoru výboru mají důvěru rakouského lidu a vyznačují se láskou k vlasti. Sdělují Palackému, že jeho jméno je mezi šesti zvolenými, a žádají ho, aby brzy sám přijel do Frankfurtu nebo k tomu přiměl spolehlivého vlastence z Rakouska.[227])

---

schließt der Ausschuß, daß nur s e c h s Österreicher zuzuziehen seien und daß zu dem Ende von den anwesenden Mitgliedern des Ausschusses ihnen bekannte tüchtige österreichische Männer vorgeschlagen werden sollen. So wurden genannt: die Herren C. v. Andriani; Dr. Schuler, Archivar in Innsbruck; Schuselka in Hamburg; Zufachi; Palazki; Bach, Advokat von Wien; Professor Hye; Ign. Kuranda; Alf. Meißner; Professor Scota in Wien; Kaufmann Tychy in Triest; Braunschweig von Wien; Schwarzer (aus Triest) von Wien; Graf Auersperg; Joseph Kitka von Wien. Der Ausschuß beschließt dann, daß diejenigen seiner Mitglieder, die die obigen Namen genannt, zusammentreten und sechs aus Genannten wählen sollen. Dies geschah und das Ergebnis ist, daß die Herren Schwarzer, Andriani, Bach, Schuler, Palazki, Schuselka zum Fünfzigerauschuß zogezogen werden. Dieselben sollen unmittelbar benachrichtigt und zugleich aufgefordert werden, daß sie für den Fall der Verhinderung einen Mann ihres Vertrauens als Stellvertreter zu senden berechtigt sein sollen." Deutsche Allgemeine Zeitung (Leipzig), č. 102, 11. 4. 1848, s. 1246. Téměř shodná zpráva se objevila také v Allgemeine Zeitung (Augsburg), č. 99, 8. 4. 1848, s. 1571, Frankfurt a. M., bez podpisu. Odlišovala se jen menšími stylistickými úpravami (zejména převedením textu do minulého času), uvedením jména Ludwiga Schwarzenberga (1787–1857) z Kasselu jako autora konečného návrhu na užší výběr šesti jmen, upřesněním úkolu zvolených šesti Rakušanů („die aufgefordert werden sollen, sich in Frankfurt unmittelbar einzufinden oder im Verhinderungsfall einen Mann ihres Vertrauens als Stellvertreter zu senden") a především závažným rozdílem při vyjmenování patnácti původně navržených osob: v Allgemeine Zeitung je mezi Schuselkou a Palackým uveden „Schafarik" (nikoli Zufachi), tj. Pavel Josef Šafařík (1795–1861). Stojí za povšimnutí, že Palacký – a v druhém případě i Šafařík – jsou zde jmenováni bez bližší charakteristiky a působiště (tj. Prahy), takže lze předpokládat, že mezi tehdejšími německými vzdělanci to byla běžně známá jména. Jako autor zprávy je v redakčním exempláři augsburské Allgemeine Zeitung (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar) uveden Jakob Venedey (1805–1871), dřívější radikál, jeden z organizátorů hambašské slavnosti roku 1832, spoluzakladatel Svazu psanců v Paříži a nyní jeden ze dvou zapisovatelů Výboru padesáti.

227) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Soiron Palackému, 2 listy 21,5 × 27 cm, popsány 2 strany, na rubu adresa: „Herrn Dr. Palaizky, Böhmisch-ständischer Historiograph Prag", razítka „Frankfurt 7 Apr 1848 5–5½", „EB Prag 10 Apr abends". Vložen „Aufgabs-Recepisse über ein rekommandiertes Schreiben" s adresou „H. v. Soiron, Frankfurt a/M.", podaný na poště v Praze 12. dubna 1848 (21 kr. poštovné, 6 kr. poplatek za doporučenou zásilku, 12 kr. za návratné potvrzení o příjmu dopisu). Text frankfurtského pozvání uveřejnil Ernst Schwarzer v příloze večerního vydání Österreichische Zeitung (Wien), č. 102 (Neue Folge Nr. 12), 11. 4. 1848, s. 526. V nedávné době si někteří historikové neprávem stěžovali, že text oficiálního dopisu z Frankfurtu neexistuje nebo aspoň není známý; srov. Stanley Z. P e c h, The Czech Revolution of 1848, Chapel Hill 1969, s. 80 („The text of the letter dated April 6, by which the invitation was extended, is not extant"); W o l l s t e i n, Das „Großdeutschland" der Paulskirche, s. 196 („Obwohl der Wortlaut des Einladungsschreibens vom 6. 4. nicht bekannt ist, darf davon ausgegangen werden, daß der Fünfziger-Ausschuß in Palacký nur einen liberal-konstitutionellen Bundesgenossen, nicht aber einen potentiellen nationalen Gegner sah").

Frankfurt a/M., den 6. April 1848.

P. P.

Die Versammlung deutscher Vaterlandsfreunde, welche am 30. v(origen) M(ona)ts hier zusammengetreten und am darauf folgenden Tag ihre Sitzung begonnen, hat sehr bedauert, daß nur zwei Östreicher derselben beigewohnt haben, obgleich das mit der Berufung der Versammlung beauftragte Siebnerkomitee verschiedene Einladungen hatte ergehen lassen. Zum Vollzug ihrer Beschlüsse, welche hauptsächlich die schleunigste Berufung des deutschen Parlaments betreffen, hat die Versammlung einen Ausschuß von 50 Mitgliedern, worunter zwei Östreicher, berufen; die Versammlung hat aber diesen Ausschuß zugleich beauftragt, sich durch sechs weitere Mitglieder aus Östreich zu verstärken. Die Wahl ist auf sechs Männer gefallen, welche nach der Überzeugung des Ausschusses das Vertrauen des östreichischen Volks besitzen und von deren Vaterlandsliebe wir erwarten, daß sie so schnell wie möglich in unserer Mitte erscheinen.

Indem wir Ihnen die Namen der Männer, unter welchen sich auch der Ihrige befindet, am Fuße mitteilen, ersuchen wir Sie, entweder selbst recht bald hier einzutreffen oder einen zuverlässigen Patrioten aus Östreich veranlassen zu wollen, hierher zu kommen.

Namens des Fünfziger-Ausschusses
der Präsident Soiron — Simon, Schriftführer.

Die Namen sind:

von Schwarzer, Redakteur des Österr(eichischen) Beobachters in Wien
Baron Victor von Andriani in Wien
Dr. Alexander Bach in Wien
Dr. I. Schuler in Innsbruck
Dr. Palatzki in Prag
Dr. Franz Schuselka in Wien.

Soudobí političtí komentátoři roku 1848 i pozdější historikové si často kladli otázku, kdo a z jakých důvodů vlastně Františka Palackého do Frankfurtu pozval. Dost často se ozývaly hlasy, že se Alexander von Soiron pořádně zmýlil, když se údajně domníval, že pozvání poslal německy píšícímu historikovi z Čech, u něhož snad předpokládal německé národní smýšlení.[228]) Uvažovalo se také o tom, že k pozvání Palackého mohli dát podnět němečtí historikové, kteří byli ve frankfurtském parlamentu od května 1848 významně zastoupeni a nepochybně znali Palackého z jeho prací.[229]) Přehled členů Výboru padesáti[230]) však ukazuje, že mezi nimi nebyl ani jediný historik, s nímž by se Palacký před rokem 1848 blíže znal nebo s nímž by si dopisoval; snad jedinou výjimkou byl

---

228) „Herr v. Soiron hat seinen Mann wahrlich nicht gekannt, als er Herrn Palazky in den Fünfzigerausschuß einlud", formuloval tuto myšlenku dopis z Prahy, datovaný 28. května 1848, v Allgemeine Zeitung (Augsburg), č. 154, 2. 6. 1848, s. 2455. V redakčním exempláři (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar) byl jako autor dopisu původně uveden Dr. Füller; jeho jméno je však škrtnuto a opraveno na „Hermann", aniž je zřejmé, zda titul doktora patří i k novému jménu. Tento názor se později velice rozšířil v německé publicistice i v historických pracích.

229) Srov. Otakar O d l o ž i l í k, A Czech Plan for a Danube Federation in 1848, Journal of Central European Affairs 1, 1941/42, s. 253–274.

230) Např. Allgemeine Zeitung (Augsburg), č. 98, 7. 4. 1848, s. 1554, Frankfurt a. M.; podobně v Deutsche Allgemeine Zeitung (Leipzig) a dalších německých denících.

saský liberální historik a publicista Karl Biedermann (1812–1901), a ten nepatřil k blízkým známým Palackého.[231]) Recenzní a polemické články Ludwiga Häussera v augsburské Allgemeine Zeitung však rozšířily povědomí o Františku Palackém a jeho díle daleko přes okruh profesionálních historiků. S některými názory Palackého se v mimorakouském Německu nesouhlasilo, ale téměř všeobecně se až do dubna 1848 uznávala jeho vědecká a společenská autorita. Právě takoví lidé, kteří si svým opozičním postojem a samostatnými názory získali před rokem 1848 dobré jméno a věhlas v širším celoněmeckém prostředí, tvořili většinu mezi členy Výboru padesáti,[232]) a zdálo se, že přítomnost Palackého ve Frankfurtu by tuto vážnost výboru ještě potvrdila. Dokladem úvah v tomto smyslu je závažný dopis, který Palackému právě v den, kdy mu bylo doručeno oficiální pozvání předsedy a jednatele Výboru padesáti, adresoval z Frankfurtu Viktor von Andrian-Werburg (1813–1858), jeden z nejvýznamnějších kritiků společenských a politických poměrů v Rakousku v brožurách čtyřicátých let.[233])

1848, 10. dubna, Frankfurt nad Mohanem. Viktor Andrian-Werburg připojuje k oficiálnímu pozvání Františka Palackého do Výboru padesáti naléhavou výzvu rakouských i ostatních členů výboru, aby Palacký své zvolení přijal v celorakouském zájmu i ve zvláštním zájmu Čech. Výbor padesáti je nyní faktickou vládou Německého spolku a slavnostně prohlásil, že záruku vývoje a konsolidace neněmeckých národností v Německém spolku počítá mezi své nejpřednější povinnosti; na Andrianův návrh to má Výbor padesáti prohlásit 11. dubna ještě jednou, a to výslovně ve vztahu k Rakousku. Jméno Palackého, stejně oslavované u Čechů jako u Němců, přispěje nesmírně ke sblížení obou národností, což může být jen v zájmu rakouské monarchie. Čechy budou ve Frankfurtu Palackým mocně zastoupeny. Ujišťuje Palackého, že jeho brzký příjezd je všeobecným přáním a že bude ve Frankfurtu přijat s nadšením. Jen kdyby to vůbec nebylo možné, má Palacký vyslat náhradníka, který by byl schopen zastupovat jeho i Čechy.[234])

[231]) Srov. Rolf Weber, Die Revolution in Sachsen 1848/49. Entwicklung und Analyse ihrer Triebkräfte. Berlin 1970, s. 8–10, 15–18; BLDG, s. 64–65. V Biedermannově sborníku Unsre Gegenwart und Zukunft 4, Leipzig 1846, s. 1–44, vyšla pozoruhodná stať Die slawische Frage und Östreichs Stellung zu ihr, doporučující přeměnu Rakouska ve stát západních Slovanů, zejména Poláků a Čechů.

[232]) Výbor padesáti působil především jako morální autorita, „abgekühlt, beruhigt, ausschußmäßig, also vernünftig, dem Gesetzlichen zugewandt". Valentin, Geschichte der deutschen Revolution I, s. 514.

[233]) Široce proslulým se stal svou dvousvazkovou knihou Österreich und dessen Zukunft, Hamburg 1843–1847. Srov. Jan Heidler, Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových, Praha 1920, s. 70–72, 77–83; ÖBL 1, 1957, s. 22. Vyvážené hodnocení podal Fritz Fellner, Die Tagebücher des Viktor Franz von Andrian-Werburg, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 26, 1973, s. 328–341.

[234]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Andrian Palackému, 2 listy 12,5 × 20 cm, popsány 3 strany, vložena obálka 13,5 × 10 cm, s adresou: „An Seine Wohlgeboren den Herrn Dr Franz Palacky, ständischen Historiographen des Königr. Böhmen, Mitglied der kaiserl. Akademie der Wissenschaften etc. zu Prag", razítko na čelné straně „Frankfurt 10 Apr 1848 4–4½", na rubu osobní červená pečeť a razítko „EB Prag 13 April abend".

Frankfurt a/M., 10. April.

Mein sehr verehrter Herr und Freund,

Ihre Wahl in den hier konstituierten Fünfziger-Ausschuß haben Sie bereits durch die Zeitungen und die direkte Zuschrift des Ausschusses selbst erfahren.

Wir, die seit gestern hier anwesenden Deputierten von Österreich, wünschen, ebenso wie die übrigen Mitglieder des gedachten Ausschusses, nichts sehnlicher, als daß Sie diese Wahl annehmen, und zwar sowohl im gesamtösterreichischen als im speziellen böhmischen Interesse. Der Fünfziger-Ausschuß ist jetzt de facto die Regierung des Deutschen Bundes – er hat feierlichst erklärt, daß er die Garantie der Entwicklung und Konsolidierung aller im Deutschen Bunde befindlichen nichtdeutschen Nationalitäten zu seinen vornehmsten Pflichten zähle – und wird es morgen auf eine von mir dahin zu stellende Motion nochmals, und zwar ausdrücklich in bezug auf Österreich tun. Ein Name wie der Ihrige, gleich gefeiert bei Böhmen wie bei Deutschen, wird unendlich viel dazu beitragen, beide Nationalitäten sich zu nähern, was nur im Interesse der Monarchie liegen kann. Böhmen wird durch Sie mächtig vertreten sein.

Erlauben Sie mir daher, dem allgemeinen Wunsche Worte zu leihen und Sie recht herzlich zu bitten, die Wahl anzunehmen und baldmöglichst hieher zu kommen, wo Sie mit Jubel aufgenommen werden – sollte Ihnen dieses aber schlechterdings unmöglich ein, einen Stellvertreter zu schicken, welcher Sie und Böhmen tüchtig zu vertreten im Stande ist.

Ich verbleibe mit der größten Hochachtung Ihr gehorsamster Diener Andrian.

Je nepochybné, že rakouští členové Výboru padesáti byli o poměrech v Čechách a o českém národním hnutí informováni lépe než zástupci vzdálenějších německých zemí, kteří neměli o národnostních a jazykových problémech habsburské monarchie ani ponětí. Sám Andrian si o několik dnů později ve vídeňské univerzitní aule postěžoval, že si někteří členové Výboru padesáti představovali Čechy (v tomto případě „Czechen", nikoli „Böhmen") jako utlačovanou lidovou třídu, podobnou hélótům v antickém Řecku.[235]) Avšak i tito nedostatečně informovaní němečtí politikové si dobře uvědomovali, že František Palacký je uznávaným představitelem Čechů jako etnické nebo jiné sociální skupiny na území budoucího německého státu a že byl do frankfurtského Výboru padesáti zvolen právě proto, aby jeho prostřednictvím byli Češi snáze získáni pro aktivní spolupráci na výstavbě tohoto státu. Všechny slavnostní proklamace o právech neněmeckých národností, které schválil Výbor padesáti a po něm i zvolené Národní shromáždění ve Frankfurtu,[236]) byly založeny na předpokladu, že český etnicko-jazykový a kul-

[235]) „Interessant war es uns zu vernehmen, daß die Frankfurter Versammelten sich unter den Czechen eine Volksklasse vorstellten, die den Heloten Griechenlands vergleichbar wäre. Natürlich wurde dieser Irrtum, der ein neuer Beweis ist, wie sehr wir im übrigen Deutschland verkannt waren, auf's entschiedenste widerlegt." Constitutionelle Donau-Zeitung (Wien), č. 19, 19. 4. 1848, s. 147, Politische Nachrichten.

[236]) K tomu Karl-Georg Faber, Nationalität und Geschichte in der Frankfurter Nationalversammlung, in: Ideen und Strukturen der deutschen Revolution 1848, ed. Wolfgang Klötzer – Rüdiger Moldenhauer – Dieter Rebentisch, Frankfurt am Main 1974 (Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst, 54), s. 103–122; přehled jednotlivých návrhů a prohlášení srov. Gerald Stourzh, Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918, in: Die Habsburgermonarchie 1848–1918, III/2. Die Völker des Reiches, ed. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch, Wien 1980, s. 978–979.

turní svéráz je slučitelný s německým národně politickým a státním vědomím. Jako etnická nebo národnostní skupina mohli Češi dostat různé záruky svobodného vývoje a konsolidace, ale rozhodně se jim upíralo právo stát se národem, jedním z rovnoprávných evropských národů.

To ovšem bylo naprosto nepřijatelné pro Františka Palackého, který své celoživotní historické dílo zasvětil přesvědčivému důkazu, že Češi v minulosti byli a do budoucna musí být plnoprávným členem rodiny evropských národů a že je také v zájmu Evropy, aby český národ toto své místo, k němuž jej opravňují dějiny, znovu zaujal. Domnívám se, že jedině tímto způsobem lze správně interpretovat základní myšlenku Palackého odmítnutí jet do Frankfurtu a zúčastnit se jednání Výboru padesáti: „Jsem Čech rodu slovanského, i se vším tím nemnohým, co mám i co mohu, oddal sem se zcela i navždy ve službu svému národu. Tento národ malý sice jest, ale odjakživa zvláštní a sám o sobě stávající . . ."[237]) Svébytnost a na kterémkoli jiném národu nezávislá existence českého národa byla výchozím předpokladem všech dalších úvah Františka Palackého o vztahu Čech k Německu a o přebudování Rakouské říše ve stát svobodných a rovnoprávných národů a národností.[238]) Psaní do Frankfurtu, datované 11. dubna 1848, je také pozoruhodným dokladem Palackého pojetí národa, které se postupně utvářelo od dvacátých let 19. století. Český národ nebyl pro Palackého totožný s etnikem, se souhrnem lidí, kteří mluvili česky, ale byl to společenský organismus zformovaný přírodními podmínkami a především dějinami.[239]) Jedním z rozhodujících činitelů bylo pro něho subjektivní národní uvědomění. „Já nejsem Němec, aspoň se jím býti necítím . . .",[240]) uvedl Palacký jako jeden ze základních důvodů, proč se nemůže podílet na jednání celoněmeckého parlamentu. Čechy byli v tomto pojetí i zemští patrioté, kteří se dorozumívali německy; v rozmezí více než čtyřiceti let upozornil Palacký na závažnou okolnost, že Češi jsou národem dvojjazyčným.[241])

---

237) P a l a c k ý, Spisy drobné I, 18; v původním znění: „Ich bin ein Böhme slawischen Stammes, und habe mit all dem Wenigen, was ich besitze und was ich kann, mich dem Dienste meines Volkes ganz und für immer gewidmet. Dieses Volk ist nun zwar ein kleines, aber von jeher ein eigentümliches und für sich bestehendes . . ." P a l a c k ý, Gedenkblätter, s. 150.

238) Nejnovější výstižný rozbor podal Otto U r b a n, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 34–35.

239) Uceleně shrnul František K u t n a r, Palackého pojetí společnosti, národa a státu, in: Tři studie o Františku Palackém, Olomouc 1949 (Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, 1), s. 25: „Národ bez dějin není vlastně národem, poněvadž si není vědom sám sebe, své existence, ani svého postavení a významu. Dějiny jsou pro národ podle Palackého něco, co jako rodinné povědomí spojuje generace dnešní a minulé. Národ tak přesahuje u Palackého onen úzký přítomnostní okruh a objímá rozsahově minulost, přítomnost a budoucnost."

240) „Ich bin kein Deutscher – fühle mich wenigstens nicht als solcher . . ." P a l a c k ý, Gedenkblätter, s. 149.

241) Pro tento účel dával Palacký většinou přednost německému termínu „Nation" před slovem „Volk", v němž byla větší etnicko-jazyková náplň. V prvním návrhu z 25. prosince 1825 na vydávání dvou muzejních časopisů ztotožňoval v podstatě „die

Pro každý národ požadoval Palacký přirozené právo svébytné existence: „Příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národův."[242])

Na formulování své odpovědi frankfurtskému Výboru padesáti neměl František Palacký mnoho času. Na pražskou poštu došlo pozvání z Frankfurtu 10. dubna večer, ještě týž večer byl dopis Palackému doručen,[243]) a již 11. dubna v poledne předčítal Palacký svou odpověď osmi hostům na slavnostním obědě v Měšťanské besedě k 25. výročí svého příchodu do Prahy roku 1823.[244]) Na druhý den, 12. dubna 1848, odeslal Palacký svou odpověď doporučeným dopisem, k němuž si zaplatil navíc stvrzenku o doručení.[245]) Nelze se proto divit tomu, že některé myšlenky, především slavnou větu, že „kdyby státu rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil",[246]) převzal téměř doslovně ze dvou novinových článků, které byly uveřejněny ve Vídni v posledním týdnu března 1848.[247]) Celkově vysoká obsahová i formální úroveň Psaní do

---

Nation" s veškerým obyvatelstvem Čech („die Böhmen") a upozorňoval, že „der literarische Betrieb und Verkehr in Böhmen durch zweierlei Sprachen, die böhmische und die deutsche, zwiefach geteilt ist, wovon die eine die eigentliche historische Nationalsprache, so wie die Sprache der größeren Volksmasse, die andere aber die gewöhnlichere Umgangsprache der Gebildeten ist"; v případě nedodržení zásady jazykové rovnoprávnosti varoval Palacký před nebezpečím odcizení jedné nebo druhé „části národa" („einen Teil der Nation entfremden"). Tamtéž, s. 49. Při oslavě padesátého výročí založení Muzea Království českého 13. června 1868 Palacký tuto myšlenku zopakoval: „Národ český – a tím, pánové, tajiti se nesmíme ani nechceme – jest již drahně času národem d v o u j a z y k o v ý m. Nepřeme se, kdy a kterak se to přihodilo: skutek sám jest před očima." P a l a c k ý, Spisy drobné I, s. 303.

242) Tamtéž, s. 20. I v tomto případě zní původní německý text průkazněji: „Das Völkerrecht ist ein wahres Naturrecht: kein Volk auf Erden ist berechtigt, zu seinen Gunsten von seinem Nachbar die Aufopferung seiner selbst zu fordern, keines ist verpflichtet, sich zum Besten des Nachbars zu verleugnen oder aufzuopfern. Die Natur kennnt keine herrschenden, so wie keine dienstbaren Völker." P a l a c k ý, Gedenkblätter, s. 153.

243) Dosvědčuje to druhý vlastní životopis Palackého, sepsaný koncem roku 1864 nebo počátkem roku 1865: „Dne 10. dubna u večer došlo mne pozvání z Frankfurtu, abych přijda pomáhal ustrojiti parlament říše německé: protož hned nazejtří, u výroční den příjezdu svého do Prahy před 25 lety, napsav pověstnou svou na ně odpověď . . ." Dílo Františka Palackého I, ed. Jaroslav C h a r v á t, Praha 1941, s. 49 (Palackého vlastní životopisy vydal s doslovem a poznámkami František K r č m a).

244) V. V. T o m e k, Paměti z mého života I, Praha 1904, s. 267. Předčítání byli přítomni baron Jan Norbert Neuberk, hrabě Vojtěch Deym, Karel Jaromír Erben, Vilém Gabler, Karel Havlíček, Jan Erazim Vocel, Václav Vladivoj Tomek a Jan Palacký.

245) Srov. pozn. 227. Dopisy mezi Prahou a Frankfurtem nad Mohanem byly tehdy doručovány během tří dnů; už 16. dubna 1848 byl s Palackého odpovědí seznámen Výbor padesáti.

246) „Wahrlich, existierte der österreichische Kaiserstaat nicht schon längst, man müßte im Interesse Europas, im Interesse der Humanität selbst sich beeilen, ihn zu schaffen." P a l a c k ý, Gedenkblätter, s. 152.

247) Tyrolský právník a politik Hans Perthaler (1816–1862) napsal pouhý týden po březnovém revolučním výbuchu článek Österreichs Weltstellung, v němž obhajoval mnohonárodnostní strukturu Rakouska jako jeho sílu, nikoli slabost: „Mit Zagen war man bisher gewöhnt, auf die Verschiedenartigkeit der Österreich bewohnenden Völker zu blicken. Weil man die Verschiedenheit in diesem Maße anderwärts nicht sah, glaubte man hierin den schwachen Punkt zu finden. Das ist ein unermeßlicher Irrtum. Gerade in dieser Eigentümlichkeit liegt seine weltgeschichtliche Bedeutung;

Frankfurtu však svědčí nejen o tom, že Palacký byl vynikajícím stylistou,[248]) ale také o nepopiratelné skutečnosti, že svým předcházejícím vědeckým bádáním a širokým politickým zájmem byl na tento dopis mimořádně dobře připraven. Odstavec o vztahu Čech k římsko-německé říši a ke vznikajícímu německému národnímu státu je vlastně vyhraněným shrnutím argumentů a závěrů z rukopisu německého znění Dějin Čech III/2 a z připraveného článku pro denní tisk. Jako bystrý politický pozorovatel se Palacký ukázal při komentování vnitropolitického vývoje v Německu, zejména svým kritickým postojem ke všem návrhům na vybudování německého národního státu bez radikálního řešení mocenských poměrů provoláním Německé republiky, byť i jen na přechodnou dobu; představy o možnosti rozdělení moci mezi polosvrchované panovníky a svrchovaný národ považoval za utopické.[249])

První ohlasy na dopis Františka Palackého z 11. dubna 1848 byly ještě poměrně umírněné. Frankfurtský Výbor padesáti dal 16. dubna 1848 toto „velice zajímavé psaní", jak se vyjádřil předsedající podle protokolu,[250]) na vědomí svým členům a spokojil se tím, že z Rakouska přišli do výboru jiní členové. Postupně se však v německém tisku a v celé

in ihr liegt der Keim einer großartigen Zukunft; durch sie steht es einzig da und ist ein notwendiges Glied in der Kette der europäischen Gesellschaft dergestalt, daß es geschaffen werden sollte, wenn es nicht da wäre." Österreichisch-kaiserlich-privilegierte Wiener Zeitung, č. 83, 23. 3. 1848, Nichtamtlicher Teil, podpis: Johann Perthaler. Osm dnů později, když Ernst Schwarzer (1808–1860), bývalý rakouský důstojník, nyní novinář a později ministr veřejných prací v Doblhoffově vládě, převzal redakci dřívějšího vládního listu Österreichischer Beobachter, vyšel jako úvodník prvního čísla pod novým názvem článek Die Völker Österreichs, v němž se tato myšlenka opět objevila: „Wahrlich! hätte die Weltgeschichte diese Frage nicht schon entschieden und in unserem großen, herrlichen Vaterlande ein Kaiserreich geschaffen, man müßte jetzt schleunigst Hand anlegen, ein solches aufzurichten!" Österreichische Zeitung (Wien), č. 91 (Neue Folge, č. 1), 31. 3. 1848, s. 433, podpis: E. S. Na Perthalerův výrok upozornil v historické literatuře poprvé C. A. Macartney, The Habsburg Empire 1790–1918, London–New York 1969, s. 353, pozn. 1. Větu z Österreichische Zeitung (bez uvedení autorství Ernsta Schwarzera) uveřejnil Daniel Rapant, Slovenské povstanie roku 1848 I, Turčiansky Sv. Martin 1937, s. 315, pozn. 390; odtud převzal Václav Žáček, K dějinám austroslavismu rakouských Slovanů, Slovanské historické studie 7, 1968, s. 129.

248) I v tomto případě se doporučuje dávat přednost německému originálu Eine Stimme über Österreichs Anschluß an Deutschland (Gedenkblätter, s. 149–155) před dobovým českým překladem (Národní noviny, č. 10, 15. 4. 1848, s. 37; č. 12, 18. 4. 1848, s. 45; přetisk Palacký, Spisy drobné I, s. 17–25), který patrně není dílem Palackého. Jako kuriozitu uvádím, že ani v dnešním německém prostředí není obecně rozšířen původní německý text Palackého Psaní do Frankfurtu, nýbrž zpětný překlad z amerického znění, které z dobového českého překladu pořídil Hans Kohn, Pan-Slavism.Its History and Ideology, Notre Dame 1953 (v 2. vyd., New York 1960, s. 75–80); v německém překladu Die Slawen und der Westen. Die Geschichte des Panslawismus. Wien-München 1956. Za upozornění děkuji Margit a Hansi Lembergovým.

249) „. . . Ich halte nämlich alle bisherigen Projekte zu einer Reorganisierung Deutschlands auf Grundlage des Volkswillens für unausführbar und in die Länge unhaltbar, wenn Sie sich nicht zu einem echten Kaiserschnitt entschließen – ich meine die Proklamierung einer deutschen Republik – wäre es auch nur als eine Übergangsform." Palacký, Gedenkblätter, s. 154.

250) Verhandlungen des Deutschen Parlaments II, s. 82.

veřejnosti prosazovaly odmítavé a většinou rozhodně nepřátelské názory, podrážděné tím, že Palacký jako představitel Čechů odmítl velkorysou nabídku ke spolupráci na budování německého národního státu.[251]) Nejvíce se cítili být dotčeni ti, kteří před rokem 1848 vynaložili mnoho sil na práci k německo-českému sblížení a na pozadí Palackého odmítnutí museli počítat s neúspěchem svých snah směřujících k podřízení českého etnika německému národu a národnímu státu. Rudolf Glaser (1801–1868), skriptor pražské univerzitní knihovny a dlouholetý redaktor literárního časopisu Ost und West,[252]) přecházel ve svých pravidelných dopisech do augsburského deníku Allgemeine Zeitung od kritiky „extrémních českých frakcí" k odsuzování „českých separatistických choutek" a k tvrzení, že prý Češi chtějí přeměnit Rakousko v západoslovanskou říši.[253]) Básník Alfred Meissner (1822–1885), autor radikální poemy Žižka z roku 1846,[254]) vytkl Palackému, že svým vystoupením otevřel propast mezi němectvím a češstvím, a vyzval Čechy k pevnému a upřímnému připojení ke svobodnému Německu.[255]) Ještě ostřeji se ozvali spisovatelé a publicisté, kteří již před březnem 1848 varovali před českým národním hnutím, zejména dramatik a novinář Heinrich Laube (1806–1884),[256]) profesor rakovnické reálky Wenzel Zacharias Ressel

251) Bohatý materiál soustředila Lotte Krusche, Palacký's Brief an den Fünfziger Ausschuß und die deutsche Antwort, Prag 1941, disertace německé univerzity, strojopis.

252) Srov. Alois Hofman, Die Prager Zeitschrift „Ost und West". Ein Beitrag zur Geschichte der deutsch-slawischen Verständigung im Vormärz. Berlin 1957 (Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik, 13). Politický a názorový vývoj Rudolfa Glasera po březnu 1848 je v této práci naznačen jen v hrubých rysech a nepřesně.

253) Podle údajů Deutsches Literaturarchiv Marbach am Neckar, Cotta-Archiv, Register der Mitarbeiter, byl Rudolf Glaser autorem 31 příspěvků z Prahy v roce 1846, 51 příspěvků v roce 1847 a 63 příspěvků v roce 1848. Již počátkem dubna 1848 upíral Glaser českému živlu v Čechách schopnost politické aktivity v minulosti i v přítomnosti: „Wird sind in größter Gefahr in vollkommene Anarchie zu fallen; die innere, die der Gesinnung, ist wenigstens in Prag, dem Herzen des Landes, schon da. Ich habe das vorgesehen, denn durch die ganze böhmische Geschichte, auch in Epochen, wo bloß Czechen handelnd auftraten, geht dieser Mißklang der Zwietracht. Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 98, 7. 4. 1848, s. 1563 (datováno v Praze 2. dubna 1848). Glaser vytýkal českým politikům, že odmítali brát na vědomí právní skutečnost, že Čechy tehdy byly součástí Německého spolku (č. 117, 26. 4. 1848, s. 1868), a kritizoval jejich „Absonderungsgelüste" (č. 115, 24. 4. 1848, s. 1835–1836). Sám se označil jako „ein Böhme mit echt deutscher Gesinnung" (příloha č. 153, 1. 6. 1848, s. 2441, Deutschland, Böhmen und der slawische Kongreß).

254) Dodnes cenný a podnětný rozbor podal Arnošt Kraus, Meissnerův „Žižka", ČČH 2, 1896, s. 358–378. Srov. též Arnošt Kraus, Husitství v literatuře, zejména německé III: Husitství v literatuře devatenáctého století, Praha 1924 (Rozpravy ČAVU III, 58), s. 153–173.

255) Otevřený list Palackému uveřejnil Alfred Meissner nejprve v pražském německém deníku Constitutionelles Blatt aus Böhmen; přetisk ve výtahu Allgemeine Zeitung (Augsburg), č. 112, 21. 4. 1848, s. 1781.

256) Příklad jeho ostrého protičeského útoku z února 1846 přetiskl Rolzhäuser, Grenzlandkämpfe des Deutschtums, s. 90–91. Na jaře 1848 psal Heinrich Laube do augsburské Allgemeine Zeitung své dopisy zčásti z Vídně (např. č. 125, 4. 5. 1848, s. 1989, o slovanské otázce; č. 130, 9. 5. 1848, s. 2073, o Vídni a postavení Rakouska), zčásti ze západních Čech, kde byl zvolen poslancem frankfurtského parlamentu za

(1809–1888)[257]) a národohospodář Karl Josef Kreutzberg (1802–1870), bývalý jednatel Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách.[258]) S nevelkými obměnami se opakovaly základní argumenty, že Češi nejsou a nemohou být národem, že jejich národně politické požadavky vytyčuje jen malá strana nebo skupina „čechomanů", případně „ultračechů", která prý nemá nic společného s většinou česky mluvícího obyvatelstva; že Čechy jsou odjakživa německou zemí a přirozenou součástí Německa, takže prý je nesprávné mluvit o jejich připojení k Německu, ale naopak o zhoubném separatismu; německví bylo ztotožňováno se svobodou, kulturou a civilizací, kdežto slovanství s barbarstvím. Palacký osobně se od konce dubna 1848 stal častým terčem kritických a nepřátelských výpadů německého tisku, hlavně v tiskových orgánech demokratické levice.

Ve vzrušené politické atmosféře revolučních let 1848–1849 nebylo myslitelné, aby František Palacký na tyto útoky odpovídal. Dobře však o nich věděl, jak dosvědčuje zmínka o „nesmírné té haně, kterou mne osulo spisovatelstvo německé od roku 1848 téměř bez výminky, protože jsem byl osmělil se hájiti samostatnost národu svého",[259]) použitá jako jedno z hlavních odůvodnění, proč Palacký po roce 1848 psal a vydával své Dějiny nejdříve česky.[260]) Palackého intenzívní politická činnost v Praze, ve Vídni i v Kroměříži od března 1848 do března 1849 jej při-

Loket (hlavně zprávy a komentáře o červnovém povstání v Praze v č. 170, 173, 174 a 175, 18.–23. 4. 1848, většinou pod značkou L.; další korespondence posílal Laube „Von der sächsisch-böhmischen Grenze" nebo z Chebu).

257) K tomu podrobně Eduard Winter, Ein vergessener Gegner Palackys im Jahre 1848, in: Böhmen und Mähren 2, 1941, s. 192–193. W. Z. Ressel byl autorem článku Auch ein Wort zu Herrn Palacký's Zuschrift an den Fünfzigerausschuß in Frankfurt, Constitutionelle Prager Zeitung, č. 67, 28. 4. 1848, s. 1–2 (podepsán plným jménem).

258) Po delším odmlčení obnovil Karl J. Kreutzberg dopisování z Prahy do augsburské Allgemeine Zeitung bezprostředně po červnovém povstání 1848, kdy ostře napadl „fanatische Tschechenpartei" i osobně Palackého (č. 180, 28. 6. 1848, s. 2869). V dalším dopise z Prahy děkoval Kreutzberg knížeti Windischgrätzovi a jeho vojsku za to, že prý zachránil Německo před „moderními husity", jejichž vliv údajně působil přes hranice Čech: „Fürst Windisch-Grätz und seine vortrefflichen Truppen, die voll Tapferkeit und Ausdauer wie ihr Heldenführer jetzt auch an Mäßigung mit ihm wetteifern, verdienen wahrlich den Dank von ganz Deutschland, das von unseren modernen Hussiten über die Grenzen Böhmens hinaus mit den größten Gefahren bedroht war" (příloha č. 183, 1. 7. 1848, s. 2922). Kreutzberg tehdy označoval své příspěvky písmenem R.; autorství zjištěno v redakčním exemplář Allgemeine Zeitung (Cotta-Archiv, Marbach am Neckar).

259) Palacký, Dějiny VI, Praha 1968, s. 861 (podle původního rukopisu). V tištěném znění prvního vydání Dějin III/1, Praha 1850, s. X–IX, jsou některé vyhraněné formulace předmluvy z 27. října 1850 zmírněny (v uvedeném citátu je v tištěné podobě z roku 1850 vynecháno adjektivum „nesmírné" a celé zdůvodnění o obhajobě samostatnosti českého národa, zato však je vložena vsuvka „jakož vůbec známo").

260) I v pokračování věty se obě znění od sebe odlišují. Původní ostřejší vysvětlení: „zdá se mi, že bych musel býti buď více aneb méně než člověkem, kdybych byl váhal vystoupiti konečně z oboru, který nemá pro mne spravedlnosti" (Palacký, Dějiny VI, Praha 1973, s. 861), se objevilo roku 1850 v tisku v oslabené podobě: „pozbyl sem již i práva pohybovati se v oboru, který nemá pro mne, ať nedím lásky, ale ani spravedlnosti" (Palacký, Dějiny III/1, Praha 1850, s. VI).

vedla do popředí českého národně politického života, avšak její bezprostřední výsledky byly minimální. Pochybnosti o možnosti existence malých států ve střední Evropě, odůvodňované rychlým rozvojem průmyslu a komunikací i mocenskopolitickými poměry, povzbudily Palackého k vypracování konkrétních plánů na federalistickou přestavbu mnohonárodního Rakouska.[261]) Jeho interpelace v kroměřížském sněmu z 23. února 1849 odmítala nejen vypisování nových voleb do frankfurtského parlamentu v rakouských a českých zemích, ale podrobovala ostré kritice celkovou politiku Schwarzenbergovy vlády v německých záležitostech.[262]) Jak ukazuje jím sepsané Osvědčení poslanců českých o působení svém na sněmu říšském ve Vídni a v Kroměříži roku 1848 a 1849,[263]) a ještě výrazněji jeho úvaha O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku,[264]) nechtěl se Palacký bez odporu podrobit novým poměrům za vlády centralistického neoabsolutismu. Veřejně i v osobní korespondenci odůvodňoval a obhajoval svou politickou činnost v letech 1848–1849, jak jen to bylo možné. Nezapomínal přitom ani na mimorakouské Německo, kde Palackému stála názorově nejblíž umírněně liberální strana pravého centra, v níž působili také známí historikové Friedrich Christoph Dahlmann a Johann Gustav Droysen.[265]) K předním politikům této strany patřil také právník Eduard **Simson** (1810–1899), univerzitní profesor z východopruského Královce, od prosince 1848 prezident frankfurtského parlamentu a v dubnu 1849 vedoucí odmítnuté deputace poslanců k pruskému králi,[266]) s nímž se Palacký počátkem července 1849 setkal v Karlových Varech.

1849, 11. července, Karlovy Vary. František Palacký zasílá před odjezdem z lázní Eduardu Simsonovi některé dokumenty o německo-rakouské otázce (počínaje svým dopisem do Frankfurtu z 11. dubna 1848) a o činnosti prvního rakouského říšského sněmu. Brání se proti nařčením německé žurnalistiky, která znala Palackého dopis jen z doslechu, a přesvědčuje Simsona o svém neměnném přesvědčení.[267])

(Simson)

Bevor ich den Ort verlasse, der mir das unschätzbare Vergnügen Ihrer persönlichen Bekanntschaft gewährte, erlaube ich mir, Ihnen, verehrter Herr! einige die deutsch-österreichische Frage und den ersten österreichischen Reichstag betreffenden Dokumente mitzuteilen, von welchen ich mir mit der Hoffnung schmeichle, daß sie nur

261) K tomu Jan Havránek, František Palacký – politik a jeho doba, in: Památník Palackého 1798–1968, ed. Milan Myška, Ostrava 1968, s. 19–24.

262) Palacký, Gedenkblätter, s. 184–189; Spisy drobné I, s. 93–97.

263) Tamtéž, s. 189–205, resp. s. 98–110.

264) Palacký, Spisy drobné I, s. 110–120; srov. Havránek, František Palacký, s. 24.

265) Celkovou charakteristiku srov. Die bürgerlichen Parteien in Deutschland. Handbuch der Geschichte der bürgerlichen Parteien und anderer bürgerlicher Massenorganisationen vom Vormärz bis 1945, ed. Dieter Fricke, 2, Leipzig 1970, s. 3–10.

266) ADB 54, 1908, s. 348–364; Valentin, Geschichte der deutschen Revolution II, s. 375.

267) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná, Palacký Simsonovi, 2 listy 17,5 X 22 cm, popsána 1 strana tužkou, vlastnoruční koncept Palackého bez podpisu.

einen der intelligentesten Vertreter[268]) der allgemeinen deutschen Volkssache nicht ganz ohne Interesse sein dürften. Das älteste dieser Dokumente, mein Frankfurter Brief vom 11. April 1848, hat mir in der ganzen deutschen Journalistik einen bösen Namen gemacht, obgleich diese ihn nur nach Hörensagen kannte. Mögen Sie aus seinem und der folgenden Akte Inhalt selbst Kenntnis nehmen von meiner eigentlichen unwandelbaren Gesinnung; daß Sie mir dann bei sich selbst Gerechtigkeit werden widerfahren lassen, dafür gibt mir Ihr persönlicher Charakter die vollste Bürgschaft. Karlsbad, den 11. Juli 1849.

Ještě jednou se František Palacký v osobním dopise vrátil k hodnocení svého politického působení v letech 1848–1849. Adresátem byl na přelomu roku 1850/51 spřátelený francouzský lékař Maurice **Bonfils** († 1858) v tehdy sardinské Nizze, s nímž se Palacký dobře znal ze svých předcházejících pobytů na Riviéře od listopadu 1844 do dubna 1845 a znovu v září 1847.[269]) Terezie Palacká, jejíž chatrné zdraví špatně snášelo proměny pražského počasí, odjela do Nizzy potřetí na zimní období 1850/51, tentokrát s dcerou Marií a neteří Leopoldinou Heyrovskou, ale bez manžela, který horečně pracoval na dokončení rukopisu husitských svazků svých Dějin.[270]) Právě v době nepřítomnosti své rodiny se Palacký odhodlal napsat rodinnému příteli Bonfilsovi a sdělit mu aspoň písemně to, co by jinak při osobním setkání učinil ještě mnohem otevřeněji. Daleko cennější než francouzské znění dopisu, které Maurice Bonfils dostal v lednu 1851,[271]) je původní německy psaný koncept Palackého, sloužící Vilému Gablerovi jako podklad k překladu do francouzštiny.[272])

---

[268]) O této formulaci Palacký dost rozvažoval: původní „der besonnensten Führer" pozměnil na „der bedeutendsten Vertreter", což opět škrtl a ponechal „der intelligentesten Vertreter".

[269]) Před druhým příjezdem do Nizzy si František Palacký nebyl jistý tím, zda si Maurice Bonfils jeho rodinu pamatoval, a ve francouzsky psaném dopise z 12. července 1847 se mu snažil přiblížit „la famille allemande, ou plutôt bohème, qui pendant l'hiver de 1844 à 1845 demeura à Nice à la Maison de la Société au troisième, chez Madame Delours"; připomněl také, že od 13. ledna až do odjezdu 10. dubna 1845 byla Terezie Palacká v Bonfilsově lékařské péči. Dopis podepsal „François Palacky, historiographe de la Bohème". Téměř obratem poslal Maurice Bonfils 23. července 1847 Palackému do Prahy velice přátelský dopis: „Il n'était nullement nécéssaire de descendre à des explications si multipliées, pour vous rappeler à mon souvenir, votre famille étant du nombre de celles qui ne sauraient jamais sortir des mes mémoires; plus d'une fois j'ai pensé à vous tous." Dobře si pamatoval celou Palackého rodinu, jak také prokázal závěrečnou zdvořilostní frází „à votre bien digne Épouse, à votre studieux fils, à votre gentille et naïve demoiselle". ANM Praha, František Palacký, inv. č. 39, vlastnoruční koncept Palackého Bonfilsovi, Bonfils Palackému (kart. 2). Bezprostředně po příjezdu rodiny Palackých do Nizzy 16. září 1847 byl Maurice Bonfils první, koho Palacký navštívil. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1847, pag. 20 (rkp. edice M. Truce, s. 106).

[270]) František Palacký s nimi odjel 20. září 1850 z Prahy, ale doprovodil je pouze do Frankfurtu nad Mohanem a přes Výmar, Lipsko a Drážďany se 25. září 1850 vrátil do Prahy. P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 235.

[271]) Koncept Palackého ani překlad Viléma Gablera není datován, ale nepochybně byl odeslán v lednu 1851, kdy Terezie Palacká byla bez svého manžela v Nizze a Gabler ještě neodjel na několik let do Vídně a Bělehradu. Maurice Bonfils děkoval 20. dubna 1851 Palackému „à votre gracieuse missive du Janvier dernier". ANM Praha, František Palacký, inv. č. 39 (kart. 2).

[272]) Francouzský překlad Viléma Gablera není ani zdaleka tak pojmově přesný a výstižný jako původní německý koncept Palackého. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Vilém Gabler Palackému, nedatováno, na rubu „Panu Palackému".

1851, leden, Praha. František Palacký sděluje Maurici Bonfilsovi v Nizze, že se již dlouho chystá mu napsat a vyjádřit mu upřímnou úctu. Zdržovaly ho však nejen jiné naléhavé záležitosti, i když je pracemi různého druhu zavalen, ale především jazykové obtíže; důvěrný dopis píše raději prostřednictvím jazykově znalého přítele. O současných poměrech může Bonfilsovi podat ústní zprávu Terezie Palacká a může ho informovat také o roli, kterou František Palacký od roku 1848 po určitou dobu, i když proti svému přání a své vůli, hrál na politickém jevišti. Palacký zná Bonfilsovu lásku a oddanost k vlasti; oba si mohou dobře rozumět, protože Palacký se honosí stejnou láskou ke své vlasti. Bonfils je však šťastnější v tom, že není nucen dělat rozdíl mezi vlastí a vládou. Palacký se zatím nechce pouštět do prohlášení politického obsahu a doufá, že časem bude moci projednat toto téma s Bonfilsem osobně. Je rád, že Terezie je v jeho rozvážné péči, a bude-li svůj zimní pobyt v Nizze častěji opakovat, rozhodl se napříště jet s ní, takže by měl čas a příležitost osvědčit svou vděčnost vůči Bonfilsovi, jeho vlasti i městu. V Čechách jsou současné veřejné poměry neutěšené a vyhlídky do budoucna jsou ještě kalnější, takže by se nejraději odtud úplně vzdálil a strávil by delší dobu v mírumilovné Nizze. Musí si však přiznat, že má svaté povinnosti vůči zemi, k níž patří, a vůči svému národu, který mu při mnoha příležitostech poskytl důkazy své důvěry a který potřebuje jeho spolupráci.[273])

(Dr. Bonfils)

Hochverehrter Herr!

Es ist schon lange Zeit her, wo ich mich fast täglich anschicke, Ihnen zu schreiben, um Ihnen einen wenn auch schwachen Beweis zu geben der innigen und hohen Verehrung, die ich niemals aufgehört habe, für Sie zu fühlen. Doch es war nicht so sehr der Drang anderweitiger Geschäfte, was mich bisher abhielt, diesen Gefühlen den nötigen Ausdruck zu geben – obgleich ich mit Arbeiten der mannigfachsten Art überhäuft bin – als vielmehr die eigentümliche gêne, mich nicht gehörig französisch ausdrücken zu können und daher im vertrauten schriftlichen Verkehr mit Ihnen mich der ungewohnten Hilfe eines Dolmetsch bedienen zu müssen. Doch einmal mußte diese meine Scheu dennoch überwunden werden, und so erhalten Sie endlich unmittelbare Erklärungen von mir, die, wenn sie auch der Vermittlung eines sprachgewandten Freundes bedurften, deshalb doch nicht minder wahr und aufrichtig sind.

Über meine gegenwärtigen Zustände und Verhältnisse berichte ich Ihnen nicht, obgleich ich nicht zweifle, daß Sie bei Ihrer fortwährenden Freundschaft für meine Familie nicht aufgehört haben, daran wohlwollend Teil zu nehmen. Doch ist meine Frau im Stande, Ihnen darüber jeder Zeit mündlich Aufschluß zu geben. Dasselbe gilt auch von der Rolle, die ich seit 1848 eine Zeit lange auf der politischen Weltbühne, wenn gleich wider meinen Wunsch und Willen, gespielt habe. Ich kenne Ihre warme Liebe und Hingebung für Ihr Vaterland, und schätze Sie um dieser Gesinnung willen nur um so höher; wenn ich mich gleicher Liebe zu meinem Vaterlande rühme, so bin ich dabei vollkommen überzeugt, daß wir uns gegenseitig um so besser verständigen und befreunden können. Nur sind Sie freilich darin viel glücklicher, daß Sie zwischen „Vaterland" und „Regierung" keinen Unterschied zu machen genötigt sind.[274]) Doch ich will mich für jetzt in keine Erklärungen politischen Inhalts ein-

---

[273]) Tamtéž, 2 listy 17 × 21 cm, popsány 3 strany, vlastnoruční koncept Palackého.

[274]) Tuto myšlenku posunul francouzský překlad Viléma Gablera do jiné roviny: „Malheuresement chez nous l'amour de la patrie ne peut pas s'allier au dévouement pour le gouvernement . . ." Bez ohledu na to byl Maurice Bonfils upřímně dojat politickým i lidským vyznáním Františka Palackého a velice si ho vážil: „Vous dire tout ce que j'ai éprouvé d'agréable à la reception de votre lettre, me serait impossible. Quoique comme vous naturellement ennemi de la louange, lors qu'elle vient d'un coeur noble et sincère comme le votre, on ne peut à moins d'y être bien sensible: votre lettre donc, mon cher et respectable ami, a été et sera à tout jamais, pour moi d'un prix immense. Je la conserverai et je la montrerai toujours, avec orgueil à mes enfants: une preuve si éclatante de consideration et d'amitié, de la part d'un homme aussi distingué que vous, ne sortira jamais de mon esprit . . ." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 39, Maurice Bonfils 20. 4. 1851 Palackému (kart. 2).

lassen; ich hoffe, daß die Zeit kommen werde, wo ich dieses Thema mit Ihnen lieber mündlich werde behandeln können. Wenn meine Frau, die ich mich glücklich schätze unter Ihrer eben so freundlichen wie einsichtsvollen Pflege zu wissen, den Winteraufenthalt in Nizza in künftigen Jahren noch öfter wiederholen wird, so habe ich mir fest vorgenommen, wenigstens das nächste Mal diesen so freundlichen Aufenthalt mit ihr dort zu teilen, und dann rechne ich darauf, daß ich Zeit und Gelegenheit finde, Sie von meiner unwandelbaren Ergebenheit und Dankbarkeit wie gegen Ihre Person, so auch gegen Ihr Vaterland und Vaterstadt zu überzeugen.

Bei uns sind die öffentlichen Zustände gegenwärtig nicht erfreulich, und die Aussicht in die Zukunft noch um so trüber; ich sähe es am liebsten, wenn ich mich davon gänzlich lossagen und in dem friedlichen Nizza auf längere Zeit Zuflucht nehmen könnte. Doch muß ich mir es gestehen, daß ich auch heilige Pflichten habe gegen das Land, dem ich angehöre, und gegen mein Volk, das mir bei so vielen Gelegenheiten Beweise des Vertrauens gegeben hat und meiner Mitwirkung bedarf.

Toto své osobní politické vyznání psal František Palacký již v době, kdy na celé jedno desetiletí téměř úplně přerušil veškerou politickou činnost.[275]) Ještě v září 1849 se Palackému při zastávce ve Frankfurtu nad Mohanem na zpáteční cestě ze Švýcarska připomínala politická minulost předcházejících měsíců skoro na každém kroku.[276]) Ještě předtím, než zašel do městského archivu, navštívil Palacký bezprostředně po svém příjezdu do Frankfurtu kostel sv. Pavla (Paulskirche), kde až do května 1849 zasedal frankfurtský parlament; o politických záležitostech se živě diskutovalo také při soukromých návštěvách.[277]) Vyvrcholením bylo srdečné přijetí Palackého u habsburského arcivévody Jana, nepříliš oblíbeného na vídeňském císařském dvoře pro jeho činnost německého říšského správce v revolučních letech 1848–1849.[278]) Postupně se však Palacký vzdal nebo byl zbaven všech veřejných funkcí, když rakouská vláda koncem roku 1851 také otevřeně nastoupila politický kurs neoabsolutismu zrušením platnosti ústavy. Palacký tehdy správně odhadoval svou situaci, když se domníval, že u tehdejší rakouské vlády upadl „do nemilosti, ano i nenávisti".[279]) V tomto ohledu byly pro Palackého

[275]) Naposledy se ještě Palacký 20. března 1851 v pražském městském zastupitelstvu vyslovil proti udělení čestného občanství ministerskému předsedovi Felixu Schwarzenbergovi v podmínkách výjimečného stavu. H a v r á n e k, František Palacký, s. 24.

[276]) Svědčí o tom deníkové záznamy z 5.–9. září 1849. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1849, pag. 9–11 (rkp. edice M. Truce, s. 120–122).

[277]) Partnery Palackého v těchto politických diskusích byl nakladatel Friedrich Emil Suchsland, bývalý poslanec frankfurtského parlamentu Franz Makowitschka, který se na protest proti oktrojované ústavě odmítl vrátit do Čech (srov. W u r z b a c h 16, 1867, s. 324–325), a manželka městského archiváře ve Frankfurtu nad Mohanem paní Hertzogová, která podle Palackého „libovala sobě v politických debatách, jsouc přitom říši rakouské velmi oddána" (deníkový záznam k 6. září 1849).

[278]) K tomu nyní Brigitte H a m a n n, Die Habsburger und die deutsche Frage im 19. Jahrhundert, in: Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert, ed. Heinrich Lutz – Helmut Rumpler, Wien 1982 (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, 9), s. 215–216. Františka Palackého přijal arcivévoda Jan „s velikou srdečností, dokládaje, že doufá brzy vrátiti se zase do vlasti, nejdéle za tři měsíce" (deníkový záznam k 6. září 1849).

[279]) Palacký, Spisy drobné I, s. 112, úvodní komentář Bohuše Riegra, s poznámkou: „jak sám (Palacký) dí".

politické poměry neoabsolutismu padesátých let 19. století nepříznivější než situace před rokem 1848, kdy měl vlivné zastánce na vysokých úředních místech v Praze i ve Vídni.

Husitské svazky Palackého Dějin a příznivý ohlas v jihozápadním Německu v letech 1850–1860

Většinu roku 1849 – po rozehnání říšského sněmu v Kroměříži – věnoval František Palacký soustředěné práci na husitském období českých dějin. Ještě téměř po celý rok 1850 pokračoval velice intenzívně ve zpracování rukopisu českého jazykového znění Dějin národu českého III/1, v němž do češtiny převedl závěrečnou část německy vydaných Dějin Čech III/1 z roku 1845 (o Husovi a husitství od roku 1403 do smrti Václava IV. roku 1419) a původně německy napsanou kapitolu o vzestupu revolučního hnutí v letech 1419–1420; celý další text českého svazku III/1, to znamená počínaje druhým článkem knihy XII ve vydání z roku 1850,[280]) sepisoval již Palacký nejdříve v českém jazyce. Když se Dějiny národu českého III/1 konečně 15. listopadu 1850 objevily na knižním trhu, vyjádřil František Palacký v dopise své ženě Terezii do Nizzy naději, že tím snad nastane doba, kdy bude méně zavalen naléhavými pracemi a nebude se štvát téměř bez oddechu. Sdělil jí také, že 22. listopadu 1850 dokončil v německém znění kapitolu o vnitřních poměrech v Čechách doby předhusitské, a tím autorsky uzavřel přípravu úvodních dvou kapitol německého svazku Dějin Čech III/2.[281]) Byly to poslední pasáže Palackého Dějin, které byly napsány dříve německy než česky. Všechny ostatní kapitoly německých svazků III/2 a III/3, vydaných koncem roku 1851 a počátkem roku 1854, přeložil z původního českého textu do němčiny pražský dvojjazyčný spisovatel a pedagog Josef Wenzig (1807–1876).[282])

Důvody svého rozhodnutí vydávat nové svazky Dějin nejdříve česky objasnil Palacký v předmluvě k českému vydání Dějin národu českého III/1, datované 27. října 1850. Za prvé uvedl někdejší požadavek českých stavů, aby dílo sloužilo přednostně německým čtenářům, přičemž Palacký sám předpokládal, že je přepracuje dokonaleji v českém jazyce.

[280]) P a l a c k ý, Dějiny III/1, Praha 1850, s. 317 a dále. Poslední věta v chronologickém sledu, kterou Palacký ve svých Dějinách napsal dříve německy než česky, zní: „So wurde endlich die Entscheidung über Böhmens Schicksal dem Lose der Waffen allein anheimgestellt!" P a l a c k ý, Geschichte von Böhmen III/2, s. 150. Touto větou končí také vlastnoruční originální německý text Palackého v KNM Praha, rkp. VI A 19, sv. III/1–2, fol. 294v.

[281]) ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826, František Palacký 23. listopadu 1850 Terezii Palacké (kart. 23); srov. úryvek v pozn. 194.

[282]) Z a c e k, Palacký, s. 58, pozn. 15, upozornil na to, že na překladu třetího, čtvrtého a pátého dílu Palackého Dějin do němčiny se vedle Josefa Wenziga a samotného Palackého podílela také manželka Antonína Gindelyho a navíc nezjištěná osoba N. N.

Druhým, v této souvislosti snad rozhodujícím důvodem byla národně politická zaujatost německého tisku proti Palackému, která způsobila, že by „musel býti buď více aneb méně nežli člověkem", kdyby váhal se distancovat od německých historiků. Jako třetí důvod připomněl národní rovnoprávnost, uznanou od roku 1848, která mu bránila „na újmu svých dávati ještě přednost jiným".[283]) S nemenší rozhodností vysvětlil Palacký druhý a třetí důvod přednostního vydávání svých Dějin v češtině stavovskému zemskému výboru ve své zprávě z 12. listopadu 1850, k níž přiložil kopii dokončených částí rukopisu Dějin Čech III/2.[284]) V této zprávě Palacký také otevřeně prohlásil, že naléhal na urychlené vydání českého znění ještě nedokončeného zpracování[285]) husitské epochy, protože se obával hrozícího obnovení cenzury a aspoň část husitských dějin chtěl vydat bez cenzurních zásahů.[286])

Stavovský zemský výbor trval na tom, aby pokračování Palackého Dějin vycházelo ve stejné podobě jako před rokem 1848, a upřesnil toto své stanovisko 12. března 1851 v tom smyslu, že to i nadále má být autorovo „německé originální dílo".[287]) Palacký připomněl, že úkolem českého stavovského historiografa od počátku bylo pozvednout studium a znalosti zanedbávaných dějin vlasti, a ne obohatit německou literaturu o jedno originální dílo, přičemž volba jazyka měla jen podružný význam. Současně však prohlásil, že ani do budoucna neníní zanedbávat německé zpracování svých Dějin a že je rozhodnut případný překlad neustále kontrolovat, a kde to bude potřebné, sám vylepšovat, takže německé znění jeho Dějin bude i napříště mít cenu a plnou platnost originálu.[288]) Ukázal to na příkladu německého svazku III/2, který je úplnější než předcházející česky psaný text vydaný v listopadu 1850, a to nejen o kapitolu o vnitřních poměrech v Čechách, nýbrž i o četné doplňky, které získal z pramenů teprve v zimě 1850/51 a zapracoval do německého textu. Na této praxi Palacký nic nezměnil ani v následujících letech, v případě Dějin Čech III/3 a IV/1,[289]) takže podle jeho vyjádření z roku 1857 mělo i německé znění platnost originálu.[290])

Když se po více než šesti letech od vydání Dějin Čech III/1 dokončoval v říjnu 1851 tisk německého svazku III/2, zahrnujícího dějiny husitské epochy v letech 1419–1431, považoval František Palacký za vhodné, aby v předmluvě vysvětlil své stanovisko německým čtenářům, podobně jako to učinil vůči české veřejnosti skoro na den o rok dříve. Tato německá předmluva, datovaná v Praze 26. října 1851, převzala některé myšlenky z předcházející české předmluvy z 27. října 1850 a ze zprávy stavovskému zemskému výboru z 1. dubna 1851, ale ve svém celku je neobyčejně cenným dokumentem, který – pokud vím – nezaslouženě ušel pozornosti dosavadního bádání.[291]) Předmluva zaujme hned od počátku svým vysokým hodnocením významu dějin husitství v mezinárodním měřítku. Právě husitství se Palackému jevilo jako nejvýznamnější český přínos k evropskému pokroku. Na závěr předmluvy se Palacký ještě jednou vrátil ke svému pojetí husitské epochy, zejména ke zdůraznění její ideové velikosti, a vyzvedl úsilí husitů o lepší uspořádání světa. Dva nové argumenty uplatnil Palacký také při vysvětlení

---

283) P a l a c k ý, Dějiny VI, Praha 1973, s. 861. Ke změně tohoto původního rukopisu pro tisk roku 1850 srov. pozn. 259 a 260; zde Palacký upřesnil: „dávati ještě přednost jinému rodu". P a l a c k ý, Dějiny III/1, Praha 1850, s. VI.

284) „Mein bekannter Frankfurter Brief hatte so zu sagen die ganze deutsche Welt gegen mich in Harnisch gebracht, die gesamte deutsche Journalistik war mehrere Monate lang nicht müde geworden, mich mit Hohn und Schmach zu verfolgen, und noch heutzutage bin ich ein Gegenstand des Hasses für diejenigen, die sich mit deutscher Gesinnung vorzugsweise brüsten. Dieser kränkende Umstand einerseits, und anderseits der seitdem zur Geltung gekommene Grundsatz nationaler Gleichberechtigung, mußten mich zu dem Entschlusse drängen, daß ich für immer aus der Reihe der deutschen Historiker schied, und seitdem mein Werk nur in böhmischer Sprache mehr schreiben kann." P a l a c k ý, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 123.

285) Tak se stalo, že v 1. vydání byla kniha dvanáctá Dějin národu českého rozdělena do dvou svazků: články 1–4 společně s knihou XI ve svazku III/1, články 5–7 společně s knihou XIII ve svazku III/2. V 2. vydání z let 1870–1872 převzal Palacký i do českého znění rozčlenění III. dílu do tří svazků s periodizačními mezníky 1419 a 1431.

286) Výslovně to Palacký napsal 12. listopadu 1850 stavovskému zemskému výboru: „Inzwischen beeilte ich mich, das vollendete böhm(ische) Manuskript, dessen erste Hälfte dem deutschen Publikum schon lange vorliegt, auch im Drucke zu vollenden, um bei der je länger je näher drohenden Wiederkehr der Zensur wenigstens e i n e n Teil meines Werkes noch zensurfrei herausgeben zu können." P a l a c k ý, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 123–124.

287) Tamtéž, s. 126.

288) „Da ich nun auch die fernere deutsche Bearbeitung meines Werkes, gleichviel wer sie besorge, keinesfalls aus der Hand zu geben, sondern stets zu kontrollieren und wo nötig selbst zu feilen entschlossen bin, so wird dieselbe auch immer den Wert und die volle Geltung eines Originals haben." Tamtéž, s. 127, zpráva z 1. dubna 1851.

289) Německý svazek Geschichte von Böhmen III/3, Prag 1854, je ve srovnání s knihou třináctou českého svazku III/2 z roku 1851 doplněn přinejmenším na čtyřech místech obsáhlými citacemi z rukopisů Bibliothèque nationale v Paříži (s. 155, pozn. 138; s. 231–232, pozn. 201; s. 283, pozn. 245; s. 284–285, pozn. 247).

290) „Fragen Sie mich, welches das Original sei", sděloval František Palacký 13. července 1857 Johannu Gustavu Droysenovi, „so antworte ich, daß ich zwar den Text ursprünglich böhmisch schreibe, dann aber die von Schulrat Wenzig besorgte deutsche Übersetzung derart feile und beinahe überarbeite, daß auch dieselbe als Original gelten kann, zumal sie als Übersetzung nicht in allem treu wäre, wo nämlich der deutsche Sinn mehr Freiheit forderte und erhielt, als einem Übersetzer zu geben gestattet ist." Johann Gustav D r o y s e n, Briefwechsel II, ed. Rudolf Hübner, Stuttgart 1929 (Deutsche Geschichtsquellen des 19. Jahrhunderts, 26), s. 461.

291) O tom, že předmluva k německému svazku III/2 byla napsána, ale při tisku vynechána, informoval P a l a c k ý, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 130, v poznámce k výnosu stavovského zemského výboru z 6. listopadu 1851. I když je rukopis této předmluvy od roku 1904 knihařsky vevázán v KNM Praha, rkp. VI A 19, sv. III/1–2, za titulní stranou rukopisu Geschichte von Böhmen III/2, pag. 263, nevěnovaly mu pozornost ani speciální studie o vztahu obou jazykových znění. Srov. Josef V á l k a, Německá a česká verze Palackého Dějin, SPFFBU, C 15, 1968, s. 79–91; Olga S v e j k o v s k á, The Relationship between the German and Czech Versions of Palacký's History of the Czech Nation, East European Quarterly 15, 1981, s. 65–84.

důvodů, které ho vedly k rozhodnutí vydávat Dějiny nejdříve česky. Aniž by se výslovně odvolával na dvojnásobnou kritiku Ludwiga Häussera v Allgemeine Zeitung,[292]) připomněl německý požadavek, že nemá psát o dějinách Čech v německém jazyce, nepíše-li z německého stanoviska. Ještě pádněji vyznělo odůvodnění, že prameny dějin Čech od období husitství jsou skoro výlučně v českém jazyce, takže jejich uveřejnění v původním znění mohlo přímo napomoci rozvoji češtiny 19. století. Zřejmě z taktických důvodů nezaútočil Palacký v německé předmluvě otevřeně na své německé politické odpůrce a dal přednost pozitivnímu zdůraznění zásady národní rovnoprávnosti a své příslušnosti k českému národu.

1851, 26. října, Praha. František Palacký předkládá německy čtoucí veřejnosti jednu z nejdůležitějších částí svých Dějin Čech. Bylo by snad zbytečné zdůrazňovat velký význam dějin husitství, které je známo a uznáváno jako rozhodující událost v Evropě své doby a klíč k pochopení tehdejších dějin Německa a mnoha dalších zemí. Historikovi Čech záleželo na tom, aby v této části svého díla dosáhl co největší úplnosti a vyjasnění, protože i odborníci měli dosud o těchto událostech nedostatečné a nesprávné znalosti. Palacký se téměř třicet let soustřeďoval na výzkum a sběr neznámých nebo nepovšimnutých pramenů v Čechách i za hranicemi a ještě v letech 1846 a 1849 podnikl delší cesty, které přispěly k ujasnění a oživení látky. Jednu z největších překážek, zanedbanou znalost staročeské topografie, musel Palacký v letech 1845–1847 překonávat zdlouhavým výzkumem desk zemských a dvorských, církevních knih a statisíců listin. Zjistil, že v Čechách 14.–16. století bylo vedle opevněných měst na 400 hradů, 2000 tvrzí a přes 20 tisíc tržních obcí, vesnic a osad, které z velké části zmizely nebo byly nově pojmenovány; tím získal neznámé údaje téměř o všech starých místech v Čechách. Delší přerušení ve studiích Palackého způsobily události z března 1848. S tím spojené oživení národnostního principu, zejména uznání rovnoprávnosti národů v Rakousku, přivedlo Palackého k rozhodnutí neupírat déle národu, k němuž rodem patří, zpracování dějin v jeho vlastním jazyce; nejen krajané, ale i Němci naléhali na Palackého, aby ve svém díle pokračoval česky. Od mládí si předsevzal, že podá příslušníkům svého národa co nejvěrnější obraz jejich minulosti v jejich řeči; kdyby nechtěl být v užším smyslu českým dějepiscem, pravděpodobně by se vůbec dějepiscem nestal. Na své dílo, započaté od roku 1836 v němčině, pohlížel původně jako na předchůdce hlavního díla v češtině, které by důkladněji zpracoval s využitím kritiky jiných, ale doufal, že bude postupovat rychleji. K tomu se připojil ještě jiný důvod, čerpaný z materiálu dějin, silná a jasná čeština pramenů od doby husitské, ještě dnes srozumitelná; dokud tento jazyk žije v ústech národa, bylo by neodpustitelné, kdyby se nepokusil dodat tím svému výkladu větší barvitost a svéráz. Aby dostál svým závazkům také vůči německy čtoucí veřejnosti, požádal Palacký o pomoc svého přítele, školního radu Josefa Wenziga, jehož překlady z češtiny ocenil před 21 lety sám Goethe, a tím bude umožněno vydávat dílo téměř současně v němčině jako v češtině. Wenzig překládal jednotlivé oddíly z právě dokončeného rukopisu a přes rozdílnost obou jazyků překonal mistrně četné obtíže; nadto Palacký sám připojil na mnoha místech změny a odchylky, za něž přebírá odpovědnost autor. Překlad začíná až u třetí kapitoly, zatímco první dvě započal Palacký v německém znění ještě před rokem 1848. Při zpracování celé husitské epochy hledal poctivě a nestranně pravdu.

[292]) V dubnu 1843: „eine Nationalität . . ., die es noch nicht einmal so weit gebracht hat, für ihre wissenschaftliche Tätigkeit ihre eigne Nationalsprache allgemein gebrauchen zu können" (Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 269; srov. pozn. 97). V květnu 1846: „dem böhmischen Geschichtschreiber an Stellen seines eigenen, in dem Idiom eines verhaßten Barbarenvolks geschriebenen Buches" (Allgemeine Zeitung, příloha č. 147, 27. 5. 1846, s. 1169; srov. pozn. 145).

Budou-li se některé události a osoby jevit humánněji než dosud, zavinil to zkreslený postoj většiny známých vyprávěcích pramenů. V této souvislosti upozorňuje Palacký na škodlivost přehánění a jednostrannosti v dějinách; proti tomu vyzvedá hledání idejí a lepšího uspořádání světa. Nelze se divit nedostatečnému zhodnocení duchovního momentu v husitství, jsou-li nedostatečné a zmatené zprávy dokonce o zřetelných materiálních skutečnostech. Spornými teologickými otázkami se hlouběji nezabýval, ale snažil se podrobně, jak to jen dovolovaly prameny, vylíčit přirozený vývoj a důsledky událostí, aniž by přitom vyvracel po staletí přebírané omyly; mnohé z nich padly zjištěním správného časového sledu. Doklady i z neznámých pramenů uváděl jen úsporně a v nejnutnějších případech, aby jeho dílo nebylo příliš rozsáhlé a těžkopádné. Poslední kniha o dějinách husitství, která zahrnuje léta 1431–1439 a v českém rukopise je před dokončením, bude jako svazek III/3 vytištěna snad do velikonoc 1852.[293])

Indem ich, nach langer Unterbrechung, abermals einen Teil meiner Geschichte von Böhmen, einen der wichtigsten,[294]) dem deutschlesenden Publikum übergebe, fühle ich mich verpflichtet, mich über Inhalt und Form desselben, sowie über die Gründe seiner Verspätung, mit einigen Worten zu erklären.

Die große Bedeutung der Hussitengeschichte hervor zu heben wäre wohl überflüssig, da sie als das seiner Zeit leitende Ereignis in Europa und als Schlüssel zum Verständnis der dieszeitigen Geschichte nicht nur Deutschlands, sondern auch vieler anderen Länder bekannt und anerkannt ist. Dem böhmischen Historiker lag es daher ob, diesem Teile seines Werkes um so mehr Fleiß, Vollständigkeit und Klarheit zuzuwenden, je mangelhafter, unrichtiger und verworrener die Kenntnis dieser Ereignisse auch bei den Bestunterrichteten unserer Zeit bisher gewesen. Ich habe daher der Erforschung und Sammlung von unbekannten oder unbeachteten Quellen und Materialien dazu in und außerhalb Böhmens durch beinahe dreißig Jahre mit unausgesetzter Aufmerksamkeit und unermüdlicher Anstrengung mich unterzogen, und auch noch in den Jahren 1846 und 1849 längere Reisen deshalb unternommen, die nicht unbelohnt blieben. Der geneigte Leser wird selbst erkennen, wie in Folge dessen diese Geschichte an Stoff sowie an Licht und Leben gewonnen hat.

Doch blieb bei allem Vorrat an neuem Material noch immer eine Schwierigkeit übrig, und wahrlich eine um so größere, als sie durch das Eindringen in die Details der Forschung nicht abnahm, sondern sich noch mehrte: es war dies die sehr verwahrloste Kenntnis der altböhmischen Topographie. Die topographischen Verhältnisse Böhmens haben zuerst durch den Hussitenkrieg, dann durch den 30jährigen Krieg, endlich durch die Germanisierung ganzer Kreise solche Veränderungen erlitten, daß ihre Ermittelung mehr Zeit und Umsicht forderte, als in jedem anderen Lande. Partielle Studien darüber, denen ich oder andere vor oder neben mir sich hingegeben, erwiesen sich um so ungenügender, je häufiger sie zu Mißgriffen Veranlassung gaben. Wenn man bedenkt, daß Böhmen im XIV. bis XVI. Jahrhunderte, außer den befestigten Städten, noch an 400 Herrenburgen (hrady) und an 2000 feste Rittersitze (tvrze) zählte, daher von Befestigungen strotzte, und außerdem an 20 000 offene Märkte, Dörfer und Weiler aufwies, welche mehr oder weniger alle den historischen Schauplatz des Volkes bildeten, und seitdem zum großen Teile entweder spurlos verschwunden sind, oder andere Namen erhalten haben: so kann man sich wenigstens einiger Maßen den Umfang und die Schwierigkeiten jener Arbeit vorstellen, welche mich in den Jahren 1845 bis 1847 beschäftigte, und in deren Folge ich die örtlichen Zustände, so zu sagen aller Ecken und Enden des Landes, sowie die genealogischen Verhältnisse der bedeutendsten Familien im XIV. bis XVI. Jahrhunderte individuell zu ermitteln und zu bestimmen suchte. Es mußten zu diesem Behufe die ganze alte Landtafel, die ganze königl(iche) Lehentafel, die Libri Confirmationum und Erectionum usw. durch-

[293]) KNM Praha, rkp. VI A 19, sv. III/1–2, nestránkováno mezi pag. 264 a 266, přepis odlišnou rukou.

[294]) Původní formulace, v rukopise opravená, zdůrazňovala význam husitství ještě více slovy: „vielleicht den wichtigsten".

studiert, hunderttausende von Urkunden wieder gelesen und exzerpiert und ihre einzelnen Daten untereinander so wie mit dem gegenwärtigen Zustand verglichen werden. So kam eine, wenn auch nicht mangellose, doch ziemlich allseitige topographische Kenntnis des alten Böhmens zu Stande, die nur noch physischer Zeit und Beihilfe bedarf, um beinahe über alle alten Ortschaften Böhmens meist noch unbekanntes Licht zu verbreiten. Da ich nun solches Licht weder entbehren, noch von der Mitwirkung anderer Forscher erwarten durfte, so blieb mir nichts übrig, als es mir durch außerordentliche Anstrengung selbst zu schaffen. Ich habe ein größeres Werk weder je zu Stande gebracht noch auch unternommen, und erwähne dessen hier nur, um mich bei dem Leser von dem Verdachte zu reinigen, als sei ich seit dem Erscheinen meines letzten Bandes 1845 müßig oder nicht dringend genug beschäftigt gewesen.

Die Märzereignisse des Jahres 1848 haben allerdings eine längere Unterbrechung auch in meinen Studien hervorgebracht. Die damit verbundene Aufregung des Nationalitätsprinzips hatte aber auch die Folge, daß ich insbesondere seit der Anerkennung der Gleichberechtigung der Völker in Österreich es mit meiner Stellung und meinem Gewissen unvereinbar fand, dem Volke, dem ich durch Geburt angehöre, und das nach einer Geschichte in seiner eigenen Sprache so großes Verlangen trägt, die Früchte meines Fleißes noch länger vorzuenthalten. Ich habe mich seit 1848 um so mehr entschlossen, mein Werk in böhmischer Sprache fortzuführen, je mehr ich dazu nicht allein von meinen Landesleuten, sondern auch von Deutschen selbst gedrängt wurde, die da meinten, wenn man die böhmische Geschichte nicht vom deutschen Standpunkte aus beschreibe, daß es angemessener sei, sie auch nicht in deutscher Sprache zu bearbeiten. Schon in früher Jugend hatte ich mir die Aufgabe gestellt, meinen Stammgenossen ein möglichst treues Bild ihrer Vergangenheit in ihrer eigenen Sprache zu liefern; hätte ich nicht von jeher ein böhmischer Geschichtschreiber im engern Sinne werden wollen, ich wäre wahrscheinlich überhaupt kein Geschichtschreiber geworden. Mein seit 1836 in deutscher Sprache begonnenes Werk sah ich ursprünglich nur als einen Vorläufer des nach Benützung der fremden Kritik erst mit mehr Gründlichkeit abzufassenden böhmischen Hauptwerkes an; ich hoffte freilich schneller vorwärts zu kommen, und glaubte nicht, daß ich nach und nach alt werden würde, bevor ich an mein Lieblingswerk auch nur Hand anlegen könnte. Dazu gesellte sich auch noch ein aus dem Material der Geschichte geschöpfter Beweggrund, der wenigstens bei mir großes Gewicht hatte. Die Quellen unserer Landesgeschichte fließen seit der Hussitenepoche je länger je ausschließlicher in böhmischer Sprache, und zwar mit einer Kraft, Frische und Klarheit, welche den Schriftstellern der späteren Jahrhunderte fast abhanden gekommen ist, wie verständlich sie auch heutzutage noch selbst dem gemeinen Manne klingt. Die Reproduzierung einer Menge naturkräftiger und zum Teil vergessener Redewendungen aus den Quellen selbst konnte nur in der eigenen Sprache des Volkes Statt finden, und nur in dieser Sprache dem Leser die Vergangenheit gleichsam näher rücken. So lange diese Sprache im Munde des Volkes noch lebt, schien es mir kaum verzeihlich, wenn ich nicht gesucht hätte, meinem Vortrage damit mehr Farbe und Eigentümlichkeit zuzuwenden.

Da ich jedoch auch meine gegen das deutschlesende Publikum eingegangenen Verbindlichkeiten unerfüllt lassen weder wollte noch durfte, so entschloß ich mich, aus der erklärten Bereitwilligkeit meines verehrten Freundes, des k. k. Schulrates **Josef Wenzig**, dessen Übersetzungen aus dem Böhmischen schon vor 21 Jahren bei Goethe selbst lauten Beifall gefunden, den Vorteil zu ziehen, der es mir möglich macht, mein Werk beinahe gleichzeitig in deutscher wie in böhmischer Sprache heraus zu geben. Herr Wenzig hat sich der wahrlich nicht leichten Arbeit unterzogen, die kaum erst fertigen Abschnitte einen nach dem anderen aus dem Manuskript ins Deutsche zu übertragen;denn bei den oben berührten Eigentümlichkeiten des Originals war es keine geringe Aufgabe allen Wendungen desselben genau zu folgen, ohne mitunter unklar zu werden oder steif und gezwungen zu erscheinen. Obgleich er nun die vielfachen Schwierigkeiten mit seltener Meisterschaft zu überwinden wußte, und bei treuem Halten an den Formen des Originals weder undeutsch noch unklar wurde, fand ich mich bei vorgenommener Revision dennoch veranlaßt, um größerer Freiheit willen, an manchen Stellen Änderungen und Abweichungen anzubringen, und erwähne dessen hier bloß deshalb, um für letztere mich selbst und nicht den Übersetzer verantwortlich zu machen. Seine Arbeit beginnt bei dem 3ten Kapitel des vorliegenden

Buches, da die ersten zwei Kapitel von mir noch vor 1848 in deutscher Sprache begonnen werden waren.

Bezüglich der Kritik habe ich über meine Bearbeitung der ganzen Hussitenepoche nur wenig zu bemerken. Der unbefangene Leser wird mir es hoffentlich zugestehen, daß ich die Wahrheit redlich und parteilos gesucht habe. Wenn gleichwohl durch mich einige Szenen und Personen in einem – ich möchte sagen – humaneren Lichte erscheinen, als man sie bisher zu erblicken gewohnt war, so erklärt sich das einfach dadurch, daß die meisten bekannten Quellenschriftsteller dieser Epoche es für ihre Pflicht erachteten, die Ereignisse ja recht schwarz und abschreckend zu schildern. Ich glaube dagegen, daß Übertreibung auch der gerechtesten Sache mehr Schaden als Nutzen bringe, und daß wenn durch Gottes Fügung die Menschheit in große bleibende Parteiungen sich spaltet, die eine zwar mehr als die andere Recht haben, aber keine es ganz und ausschließlich für sich allein vindizieren könne. Auch der Edelste der Menschen kann sich der Sünde selten ganz entschlagen, und mancher bekannte Verbrecher dürfte noch immer auf einer höheren Stufe der Moralität stehen, als viele andere, die noch nie auf der Anklagebank gesessen. Ich wiederhole hier, was ich schon anderswo gesagt habe: die Geschichte hört auf, unsere Lehrerin zu sein, sobald wir sie zu unserer Dienerin machen; darum lieber keine Geschichte, als eine wohldienerische. Wohl aber soll sie der Aufgabe treu bleiben, das angeborne Ringen des Sterblichen nach Ideen und nach den Gesetzen höherer Weltordnung als bei etwaigen Verirrungen, sorgfältig hervor zu heben und wahr zu schildern, um die Ahnung und das Vertrauen zu denselben nicht im Alltagsbetrieb noch mehr versinken zu lassen.

Die bisher so unvollkommene Würdigung des geistigen Momentes im Hussitismus kann übrigens um so weniger Wunder nehmen, je mangelhafter und verworrener die Kunde selbst der auffallendsten materiellen Tatsachen desselben sich darstellte. Auch ich bin in die theologischen Streitfragen absichtlich nicht weiter eingegangen, als in wie fern das Verständnis der Ereignisse es unumgänglich zu forden schien: dagegen habe ich mich bemüht, die Begebenheiten nach ihrer natürlichen Entwicklung und Folge so vollständig, klar und bestimmt anzugeben, als es die Quellen nur immer gestatteten, ohne mich in die Widerlegung und Berichtigung unzähliger seit Jahrhunderten fast allgemein angenommener Irrtümer einzulassen. Viele der letzteren entfielen durch die Ermittlung der richtigen Zeitfolge gleichsam von selbst; daher wird man sehen, daß ich chronologischen Bestimmungen allenthaben eine vorzügliche Sorgfalt widmete. Auch bei Anführung von Belegen aus noch unbekannten Quellen mußte ich sparsam sein und mich nur auf das Notwendigste beschränken, sollte mein Werk nicht zu umfangreich und schwerfällig werden.

Das noch rückständige letzte Buch der Hussitengeschichte, welches die Ereignisse der Jahre 1431 bis 1439 umfaßt und im böhmischen Manuskript der Vollendung nahe ist, soll sich als dritte Abteilung des dritten Bandes dem gegenwärtigen anschließen, und wird bis Ostern 1852 die Presse hoffentlich schon verlassen haben.

Prag, den 26. Oktober 1851. Fr. Palacky.

Čtenáři německého znění Palackého Dějin se však na rozdíl od českých čtenářů autorovy vysvětlující předmluvy nedočkali. Stavovský zemský výbor rozlišoval již ve svém dopise Palackému z 13. dubna 1851 mezi „vědeckou částí historického díla, jejíž zpracování se přenechává výlučně Vaší soudnosti",[295]) a proslovem k veřejnosti, který si vyžádal

[295]) „. . . hält sich der Landesausschuß für verpflichtet, hiemit an Sie das Ersuchen zu stellen, die Form dieser Ansprache an das Publikum vorerst zur hierortigen Kenntnis zu bringen, indem es dem Landesausschusse nicht gleichgültig sein kann, was neben dem wissenschaftlichen Teile des Geschichtswerkes, dessen Behandlung allein und ausschließlich Ihrer Intelligenz anheim gestellt ist, dem Publikum im Werke selbst geboten werden soll." Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 129.

k posouzení s odůvodněním, že dílo bylo financováno ze stavovského domestikálního fondu. Když pak Palacký předložil svou německou předmluvu z 26. října 1851 k vyjádření, potvrdil stavovský zemský výbor svou důvěru k Palackému a své uznání vědecké hodnoty jeho díla, ale trval na tom, že německé vydání Palackého Dějin si musí před veřejností zachovat ráz originality. Přikázal proto Palackému, aby ze svazku III/2, který již byl v tisku, vypustil buďto celou předmluvu, beztak při plynulém pokračování díla nepotřebnou,[296]) nebo aspoň zmínky o tom, že Palacký opustil řady německy píšících historiků a začal psát své Dějiny česky; shodný pokyn dal stavovský zemský výbor Haasově tiskárně.[297]) Z korespondence mezi zemským výborem a Palackým nelze přímo vyvodit domněnku, že se stavovským posuzovatelům v předmluvě z 26. října 1851 nelíbilo také přílišné vyzvedávání husitství, i když z jiných souvislostí by se taková domněnka mohla jevit jako pravděpodobná.[298]) Ukazuje se naopak, že vědecká autorita Františka Palackého, uznávaná v zahraničí ještě více než v rakouském katolickém prostředí, uchránila husitské svazky jeho díla, vydávané po roce 1848, od cenzurních zásahů. Zásadní rozdíl ve srovnání se čtyřicátými lety 19. století byl v tom, že Palacký v letech 1850–1860 zůstával téměř úplně stranou společenského a politického života v Rakousku,[299]) ale ve své vědecké práci již nenarážel na politickou a hlavně teologickou cenzuru, s níž sváděl urputné boje v letech 1844–1845; nanejvýš bylo vydávání jeho děl zdržováno a odkládáno.

Dokladem uznávané vědecké autority Františka Palackého v širší veřejnosti mimorakouského Německa byl obsáhlý recenzní článek, jejž na svazek III/2 Palackého Dějin jen několik málo měsíců po jeho vydání napsal do augsburského deníku Allgemeine Zeitung, stejně jako v letech 1843 a 1846, heidelberský profesor Ludwig Häusser.[300]) Ani tentokrát neopomněl Palackému vytknout „český a protiněmecký kolorit" jeho díla. Prohlásil, že „ačkoli se protiklad vůči Němcům neprojevuje tak vyzývavým způsobem jako v předcházejících svazcích, hovoří z dějepisce všude Čech, který se i v případě zmatků a excesů náboženských a politických stran cítí být vnitřně spřízněnější se svou zemí, s jejím životem a

296) Tamtéž, s. 129–130, výnos z 6. listopadu 1851.

297) Tamtéž, s. 130: „nur mit Weglassung der hierorts beanständeten Stellen zum Drucke zu befördern".

298) K tomu Zdeněk Šamberger, Rakouský neoabsolutismus po roce 1848 a jeho obavy z husitismu (v tomto svazku HT). Celá řada politických a ideologických opatření vlády v padesátých letech 19. století se snažila čelit Palackého pojetí husitství jako vrcholu českých národních dějin.

299) K několikaletému přerušení styků Palackého s Muzeem Království českého srov. Josef Volf, Vyhazov Palackého z výboru Národního muzea r. 1852 – morální vítězství vlády, ČČM 93, 1919, s. 62–63; už předtím, v únoru 1852, se Palacký vzdal funkcí jednatele Muzea a předsedy Sboru pro zřízení českého Národního divadla. Od 13. prosince 1851 do 4. února 1857 se Palacký nezúčastňoval ani schůzí Královské české společnosti nauk; srov. Kalousek, Děje, s. 180.

300) Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 103, 12. 4. 1852; přetisk Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 269–281.

útrapami, než s ‚nepřítelem', i když ten ve jménu pravověrné církve podniká své křížové výpravy proti Čechům a husitům".[301]) S velkým uznáním však Häusser připomněl „zdatné prozkoumání látky" v Palackého díle a jeho „přitažlivou podobu", která si v Německu vytvořila čtenářskou veřejnost. Tato pozornost vzdělaného čtenářstva se ještě vystupňuje v případě dějin husitství, jak Ludwig Häusser před sto třiceti lety výstižně napsal, „oné pamětihodné husitské války, v níž zvláštním způsobem splynuly v jeden celek náboženské a národní rozpory s prvky zcela politické revoluce v moderním slova smyslu".[302]) I v jiných souvislostech používal Häusser pro husitství pojem „revoluce" a přirovnával ji k „příbojům veletoku, který se jako povodeň rozlévá po celé zemi, zaplavuje hory i údolí, v bouřlivých vlnách pohřbívá města, hrady i osady a při konečném odlivu, uprostřed všeobecné zkázy, vynáší na povrch nové útvary". Byl to podle Häussera „boj, který po šestnáct let spojoval hrůzy vnitřní občanské války s nebezpečím národního vyhlazovacího boje, který zasáhl a rozbouřil lid Čech a Moravy až do nejhlubšího základu a povzbudil jeho sílu k neslýchanému vypětí a úspěchům, který však také uvolnil a rozložil všechny sociální vztahy a uvrhl v trosky staré státní ústrojí".[303]) V této působivé obecné charakteristice je možné poznat Ludwiga Häussera spíše jako historika Velké francouzské revoluce z konce 18. století než jako účastníka neúspěšného politického hnutí německých liberálů z let 1848–1849.[304])

Häusserův recenzní článek v augsburské Allgemeine Zeitung pak postupně probíral jednotlivé kapitoly Dějin Čech III/2. Souhlasil s ná-

301) „. . . denn obwohl der Gegensatz zum Deutschen sich nicht in so herausfordernder Weise wie in früheren Bänden geltend macht, so spricht aus dem Geschichtschreiber doch überall der Böhme, der sich selbst bei den Verirrungen und Exzessen religiöser und politischer Parteien doch seinem Lande und dessen Wohl und Wehe immer inniger verwandt fühlt als dem ‚Feinde' – auch wenn dieser im Namen der orthodoxen Kirche seine Kreuzfahrten gegen Czechen und Hussiten unternimmt." Tamtéž, s. 270.

302) „Palacky's Werk hat sich, seines cechischen und antideutschen Kolorits ungeachtet, durch tüchtige Erforschung des Stoffes und ein anziehendes Gewand der Darstellung in Deutschland ein Publikum geschaffen, dessen Interesse durch den weiteren Fortgang des Buches nur gesteigert werden wird. Der vorliegende Band ist in besonderem Grade geeignet, die Teilnahme der gebildeten Lesewelt anzuziehen: er enthält die Geschichte jenes denkwürdigen Hussitenkriegs, in welchem religiöse und nationale Gegensätze mit Elementen einer ganz politischen Revolution im modernen Sinne des Wortes sich auf die eigentümlichste Weise zu einem Ganzen verschmelzen." Tamtéž, s. 269–270.

303) „Er befindet sich gleichsam an der Schwelle eines zusammenstürzenden Gebäudes, an den Brandungen eines Stromes, der gleich einer Sündflut sich unvermutet über das ganze Land ergießt, Berge wie Täler überflutet, Städte, Burgen und Weiler in stürmischen Wellen begräbt, und bei endlichem Abfluß, inmitten allgemeiner Zerstörung, neue Bildungen zum Vorschein bringt. Ein Kampf, der sechzehn Jahre lang die Schrecken des innern Bürgerkriegs mit den Gefahren eines nationalen Vertilgungskampfes vereinigend, das Volk von Böhmen und Mähren bis in den tiefsten Grund ergriff und aufregte, und dessen Kraft zwar zu unerhörten Anstrengungen und Erfolgen spornte, aber auch alle sozialen Verhältnisse lockerte oder auflöste und das alte Staatsgebäude in Trümmer warf . . ." Tamtéž, s. 270.

304) K tomu srov. Kaltenbach, Orientation, s. 105–106, 162–176.

zorem Palackého, že společenské a právní změny způsobené husitskou epochou lze dobře pochopit jedině na pozadí rozboru poměrů předhusitského období. Bez komentáře shrnul Palackého výklad o vztahu Čech k římské říši a o uvolnění tohoto vztahu po sesazení krále Václava IV. v říši roku 1400: „. . . Dlouholetá a šťastná válka, kterou Čechy po jeho smrti vedly proti Německu, musela toto spojení úplně rozrušit."[305]) Přehled vnitřní společenské organizace a správy Čech před rokem 1419 vzbuzoval podle Häussera jen převážně provinční zájem, ale z celkového rozboru vyplynuly i některé skutečnosti obecnějšího významu, například ve srovnání s pozdějšími staletími mimořádně velký počet drobných svobodných vlastníků půdy, neustálený charakter stavovského rozčlenění ve feudálním smyslu, případně moc a nádhera církve, jaká byla v málokteré zemi křesťanského středověku; přehled bohatě členitého a bujného organismu církve v předhusitských Čechách považoval Häusser za záslužný a vysvětlující, proč se právě zde dostal do popředí protiklad vůči kněžské moci. V postavení církve a ve stavovském uspořádání způsobilo husitství nejhlubší změny. Pokud se týká národnostních poměrů, připomněl Häusser v souladu s Palackým mnohem větší rozsah národnostně českého[306]) osídlení až do třicetileté války, ale jinak vyjádřil svůj nesouhlas se ztotožňováním feudalismu a němectví, vycházejícím z Palackého koncepce praslovanské svobody, s níž už dříve nesouhlasil, a polemicky se ohradil také vůči protiněmeckým názorům, které byly rozšířeny v dobové české národní ideologii.[307]) Vcelku umírněně, s odvoláním na některé údaje Palackého Dějin, zdůraznil Häusser proti tomu zásluhy přistěhovalých Němců v Čechách o rozšíření obdělávané půdy, o rozvoj hornictví a řemesel ve městech.

Zato se Häusser velice pochvalně zmiňoval o tom, jak živě a působivě Palacký vylíčil „elektrický výbuch revoluce" roku 1419; v komentářích k popisu a rozboru revolučních událostí v Čechách se vyskytují výrazy „znamenitě", „velmi jasně a přístupně", pozoruhodně" aj. Vnější události husitské války byly už před Palackým v podstatě známé z německých zpracování, ale Palacký dokázal především na základě českých pramenů podat mnohem bohatší a živější obraz vnitřního vývoje revoluce. „Pro ty, kteří považují revoluci za úplně moderní vynález, je

[305]) „Schon Wenzels Absetzung lockerte den Zusammenhang zwischen Böhmen und dem Reich; der langjährige und glückliche Krieg, der nach seinem Tode gegen Deutschland geführt ward, mußte die Verbindung vollends lösen." Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 271.

[306]) Shodně s Palackým používá Häusser pojmu „böhmisch" také v jazykových souvislostech („damals noch allgemein böhmisch gesprochen wurde"). Pokud se na dvou místech objevuje výraz „cechisch" (s. 269 a 272), míní tím Häusser výhradně novodobé české, ve své podstatě protiněmecky zaměřené národně politické hnutí.

[307]) „Eine wesentliche Unterstützung des Germanisierens erblickt Palacky in dem Bestreben des höheren Adels, seine feudalen Vorrechte nach deutschem Muster auszudehnen . . . Die Tatsache wird nicht zu bestreiten sein, nur möchten wir uns gegen die etwa daran geknüpfte Folgerung cechischer Deutschenfresser verwahren, als sei das Deutschtum überall und zu jeder Zeit für die armen Böhmen der unerwünschte Bringer der Knechtschaft gewesen." Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 272–273.

důležité číst, jak český dějepisec líčí průběh revolučního hnutí", poznamenal Häusser na adresu konzervativních polemických spisů a článků o revoluci, rozšířených v Německu počátkem padesátých let 19. století, a pokusil se ukázat několik paralel mezi jednotlivými projevy sociálně politické a ideové diferenciace husitských směrů a pozdějšími revolucemi v Evropě. Výbuchy ničivého fanatismu proti kostelům, náboženským symbolům a historickým památkám byly podle Häussera srovnatelné jen s rozlícenými revolučními epizodami moderních dob. Hegemonie města Prahy s jeho teokraticko-republikánským zřízením, rozhodující vliv Jana Želivského, který v Praze dovedně zastával úlohu revolučního a náboženského vůdce, vnitřní otřesy, jež podlomily diktaturu tohoto muže, to všechno bylo podle Häussera rovnocenné událostem v novokřtěneckých městech ve třicátých letech 16. století, v pařížské Lize šestnácti v sedmdesátých letech 16. století nebo v jakobínské Francii devadesátých let 18. století. „Nebo když se nám vypráví, jak extrémní frakce vyhlašují bratrskou rovnost všech a společenství majetku, jak namísto království nastolují vládu lidu, požadují vyhlazení pánů, šlechticů a rytířů a stanoví zásadu, že zanikají všechna panovnická, zemská, městská a selská práva a že musí pominout dosavadní zákon boží, pokud hlásá trpělivost, poslušnost atd. – je tu ještě zapotřebí zvláštní důkladná paralela, aby se dokázala vnitřní spřízněnost revolucí všech dob a potvrdila stará pravda, že není nic nového pod sluncem?", komentoval umírněný německý liberál Häusser, znepokojený vzestupem radikálních tendencí v revolučních letech 1848–1849, a končil svou úvahu přímým srovnáním husitství a nedávné německé revoluce: „A v bojích mezi aristokracií a demokracií, které hýbají tehdy hlavním městem Čech, je něco specificky podobného s příbuznými jevy našich dnů – vlastní masy jsou vedeny demagogy, kteří zápasí o moc s představiteli umírněného husitství mezi středními a vyššími stavy."[308])

[308]) „In frischen und lebendigen Zügen schildert Palacky den elektrischen Ausbruch der Revolution nach Wenzels Tod . . ." Tamtéž, s. 273. „Denjenigen gegenüber, welche die Revolution für eine ganz moderne Erfindung halten, ist es von Bedeutung die Schilderungen zu lesen, die der böhmische Geschichtschreiber von dem Verlaufe der revolutionären Bewegung gibt. Es gewähren diese Partien ein größeres Interesse als die Geschichte der einzelnen Kriegsunternehmungen, deren dunkle und unvollständige Stellen auch aus böhmischen Quellen nicht überall aufzuklären und zu ergänzen waren. Die Ausbrüche des zerstörenden Fanatismus gegen Kirchen, religiöse Symbole und Formen, gegen alte geschichtliche Denkmale haben ihres Gleichen höchstens in den wildesten revolutionären Episoden moderner Zeiten. Die Hegemonie der Stadt Prag mit ihrer theokratisch-republikanischen Verfassung, die Herrschaft jenes merkwürdigen Mönchs, der in der Hauptstadt die Rolle eines halb revolutionären und halb priesterlichen Oberhaupts mit Macht und Geschick durchführte, die innern Erschütterungen, welche die Diktatur dieses Mannes brachen – dies alles sind Züge aus einem historischen Gemälde, das an buntem Farbenreichtum und scharf markierten Zügen den Wiedertäufergeschichten, der Pariser Ligue der Sechzehn oder den Begebenheiten der neunziger Jahre vollkommen gleichsteht. Oder wenn uns berichtet wird, wie die äußersten Fraktionen die brüderliche Gleichheit aller und die Gemeinschaftlichkeit des Eigentums proklamieren, wie sie an die Stelle des Königtums die Regierung des Volkes setzen, die Vertilgung der Herren, Edeln und Ritter fordern, und

Bylo to opravdu vysoké ocenění faktografické a myšlenkové úrovně a politické aktuálnosti dějin husitství, jak je František Palacký nejen pro českou, nýbrž i pro mezinárodní veřejnost podal v letech 1850–1851 pod bezprostředním dojmem předcházejících revolučních událostí.[309]) Zdá se, že v plném rozsahu přesvědčil Palacký Häussera o správnosti svého hodnocení význačných osobností husitského hnutí po roce 1419, zejména Mikuláše z Husi a Jana Žižky z Trocnova, a o převratném významu husitství ve vojenské oblasti; úryvek o husitském válečném umění[310]) citoval Häusser ve svém recenzním článku v doslovném znění. Do poznámky převzal také výklad o původu názvu pistole od husitské píšťaly a o rozšíření názvu houfnice v němčině, s připomínkou, že na východě Evropy byli Češi ještě dlouho poté považováni za mistry a vzory válečného umění. Nejobsáhlejší ucelenou pasáž věnoval Häusserův recenzní článek Janu Žižkovi a jeho rozporuplnému obrazu, v němž se u Palackého prolínal nesnášenlivý fanatik, představitel terorismu menšiny, s vynikajícím vojevůdcem, tvůrcem moderní evropské vojenské taktiky.[311]) Žižka byl dobře známý i v německém historickém povědomí a poněkud démonický obraz, jaký o něm Palacký nastínil, byl této tradiční představě blízký. K vlastnímu líčení a rozboru husitské revoluce v Palackého Dějinách Čech III/2 neměl Häusser skoro žádnou kritickou připomínku, snad jen na okraj úvah o prolínání náboženských, politických

---

den Satz aufstellen, daß alle Fürsten-, Landes-, Stadt- und Bauernrechte aufhören und das bisherige Gesetz Gottes, soweit es Geduld, Gehorsam usw. lehre, abgetan werden müsse – braucht es da noch einer besonders eingehenden Parallele, um die innere Verwandtschaft der Revolutionen aller Zeiten darzutun, und die alte Wahrheit zu bekräftigen, daß eben nichts Neues unter der Sonne sei? Sind doch in den Nikolaiten oder Adamiten der hussitischen Zeit Gelüste von so ausgesprochen atheistischer und materialistischer Art lebendig geworden, wie sie nur immer in der Grême des heutigen Kommunismus – ebenso roh in der Wahl der Mittel, nur unterschieden etwa durch den geringeren Grad Fanatismus – hervorgetreten sind! Und in den Kämpfen zwischen Aristokratie und Demokratie, wie sie die böhmische Hauptstadt damals bewegen, liegt etwas spezifisch Ähnliches mit verwandten Erscheinungen unserer Tage – es sind die eigentlichen Massen von Demagogen geleitet, die mit den Vertretern des gemäßigten Hussitismus innerhalb der mittleren und höheren Stände um die Herrschaft ringen." Tamtéž, s. 275–276.

309) Neztotožnil se však s radikálně demokratickým pojetím Husa a Žižky, jak o tom svědčí Palackého poznámka v dopise Terezii Palacké z 23. listopadu 1850 o kritických hlasech, s nimiž se zčásti setkalo vydání českého svazku Dějin III/1 (v hodnocení shodné s německým svazkem III/2): „Das Werk macht, wie zu erwarten stand, Aufsehen, insbesondere daß ich es nicht mehr deutsch schreibe. Sehr viele Patrioten gratulieren und danken mir, wo sie mich begegnen; aber es gibt auch solche, die mit meinen Ansichten, und namentlich daß ich Huß und Žižka nicht unbedingt lobte, unzufrieden sind. Das kann mich, der ich Geschichte und nicht Parteischriften schreibe, nicht irre machen." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826 (kart. 23).

310) H ä u s s e r, Gesammelte Schriften I, s. 274–275. Shodou okolností je to přesně stejný úryvek, který se jako Palackého autograf ze 7. srpna 1847 dochoval ve sbírce Wenzela La Croix von Langenheima, Österreichische Nationalbibliothek Wien, Handschriften- und Inkunabelsammlung, 12/27–4 (k tomu K o ř a l k a, HT 5, 1982, s. 212, pozn. 12).

311) K tomuto problému, zejména ke vztahu Palackého a Tomkova pojetí Žižky, srov. nejnověji Jiří R a k, Husitství v díle Václava Vladivoje Tomka, HT 4, 1981, s. 193–196.

a národnostních rozporů vytkl Palackému, že tu a tam upadl do protiněmeckého „husitského tónu".

Celkové ovzduší vzájemných styků mezi Františkem Palackým a historiky jihozápadního Německa se postupně vyjasňovalo. Vzrušené politické debaty jarních měsíců revolučního roku 1848 ustoupily do pozadí, i když se ještě místy ozvaly jejich dozvuky, a mezi stoupenci tzv. maloněmeckého řešení, tj. sjednocení Německa bez účasti rakouských a českých zemí, nechyběly hlasy o oprávněnosti Palackého pojetí Rakouska jako demokratického svazku národů.[312]) Větší problémy měl Palacký v té době jako politicky podezřelá osoba ve styku s rakouskými úřady. Při návratu z několikaměsíčního studijního pobytu ve Francii a Německu byl 10. května 1853 po půlnoci podroben důkladné celní prohlídce, při níž mu bylo zabaveno deset knih a sedm výtisků francouzského časopisu L'Avenir de Nice.[313]) Pražské policejní ředitelství ze své pravomoci rozhodlo o tom, že „méně povážlivé" publikace může Palacký dostat zpět, kdežto politicky zaměřený Úvod do dějin 19. století, jehož autorem byl významný německý historik Georg Gottfried Gervinus (1805–1871),[314]) a zabavené časopisy, označené jako „protivládní", předalo k dalšímu úřednímu jednání prezídiu českého místodržitelství. Výslovně „s ohledem na osobnost, jíž se to týká",[315]) nemělo místodržitelství námitky

---

312) Zřejmě prvním příkladem v tomto duchu byl otevřený dopis, který Palackému již 18. prosince 1848 adresoval jeden z vydavatelů lipského časopisu Die Grenzboten Julian Schmidt; nebyl to však ojedinělý hlas. Podrobněji Hans L a d e s, Die Tschechen und die deutsche Frage, Erlangen 1938 (Erlanger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, N. F. 1), s. 139–141.

313) SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/21/19, 4492/1853, pražský policejní ředitel Sacher-Masoch 16. května 1853 prezídiu místodržitelství. Palacký si zapsal do deníku k 10. květnu 1853: „Po půlnoci v Podmoklech policejní inkvizice v mých spisech a knihách; podrženo 10 knih. Dojel sem do Prahy ve $4^1/_2$ hod. V nádraží prohledávání opět." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1852/53, pag. 40 (rkp. edice M. Truce, s. 131).

314) G. G. G e r v i n u s, Einleitung in die Geschichte des 19. Jahrhunderts, Heidelberg 1853. Za tento spis, obhajující myšlenku demokratického sjednocení Německa a mezinárodní spolupráce svobodomyslných sil, byl Gervinus postaven před bádenský soud. Životopisné údaje srov. ADB 9, 1879, s. 77–86; BLDG, s. 222. Srov. též Jaroslav S t ř í t e c k ý, Ke Gervinovu pojetí národa a státu, SPFFBU, C 12, 1965, s. 15–31.

315) SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/21/19, 4492/1853, místodržitel Mecséry 25. května 1853 nejvyššímu policejnímu úřadu ve Vídni: „mit Rücksicht auf die hier beteiligte Persönlichkeit". Jaké bylo tehdejší úřední hodnocení Františka Palackého, ukazuje odpověď prezídia českého místodržitelství ze 17. května 1853 na dotaz moravského místodržitele Lažanského: „Der Historiograph Franz Palacky . . . hat lange vor dem Eintritt der Märzereignisse die Sonderinteressen des czechischen Stammes gegen die Gesamtinteressen der Monarchie verteidigt, und sich hiedurch bei den Nationalen, die schon damals für die slavische Sache Propaganda machten, einen populären Namen verschafft. Früher durch den hohen Adel Böhmens unterstützt, glaubte Palacky im Sinne des spezifischen Czechentums die Revolution leiten zu können, indem er selbst nur bei den wichtigsten Gelegenheiten hervortrat, und das Gewicht seines Namens in die Wagschale fallen ließ. Sein Brief an den Fünfziger-Ausschuß, mit welchem er die Berufung in das Frankfurter Parlament ablehnte und den Slaven eine abgesonderte Stellung vindizierte, war die erste Manifestation seiner politischen Prinzipien. Zur Zeit des Slavenkongresses war er in Prag und wurde zum Präsidenten ernannt. Als Deputierter bildete er mit den Czechen die Rechte des Reichstags, nach

proti shovívavému postoji pražského policejního ředitele Sacher-Masocha. Ještě překvapivěji mohlo působit rozhodnutí nejvyššího policejního úřadu ve Vídni, že má být Palackému vrácena i Gervinusova kniha, ktera byla v některých německých státech zakázána.[316])

Po svém návratu z Nizzy a Paříže si František Palacký od stavovského německého zemského výboru vyžádal zpět rukopis německého znění Dějin Čech III/3, jehož tisk byl v září 1852 pozastaven,[317]) a rozhodl se doplnit tento text o výsledky svého nejnovějšího zahraničního výzkumu.[318]) Tento svazek se zabýval dějinami husitství a jeho mezinárodního významu v letech 1431–1439, kdy se podle hodnocení Palackého na úvod svazku ocitly „Čechy na vrcholu světodějné moci a působnosti své".[319]) Nebylo jistě náhodou, že téměř celý úvod převzal se souhlasným komentářem Ludwig Häusser do své nové recenze Palackého Dějin III/3, otištěné v augsburské Allgemeine Zeitung v listopadu 1854.[320]) Hned v první větě označil Palackého Dějiny Čech za „proslulé dílo", jehož nový svazek vzbuzuje nejen specificky český, ale i obecný zájem, a to jednak vylíčením vztahu Čech k basilejskému koncilu, jednak rozborem vnitřních hnutí, které podlomily sílu husitské revoluce a připravily restauraci lucembursko-habsburského království.[321]) I v tomto případě, podobně jako v dubnu 1852, razil Häusser ještě důsledněji než Palacký pojem „husitské revoluce". Všechny obecné závěry Palackého hodnocení světodějného významu husitství pak Häusser přímo oci-

---

dessen Auflösung er sich nach Prag zurückzog und das Komitee zur Errichtung eines czechischen Nationaltheaters ins Leben rief. In der letzten Zeit hat er in Folge entstandener Zerwürfnisse das Präsidium dieses Komitees zurückgelegt und längere Zeit im Auslande, namentlich in Nizza zugebracht. Er hat sich scheinbar vom politischen Schauplatze zurückgezogen, ist aber in der Tat noch immer einer der Leiter sowie der berühmteste Name seiner Partei, und weiß durch Mittelspersonen, namentlich durch die Parteimänner Rieger und Trojan, seinen Ansichten Verbreitung und Geltung zu verschaffen." Tamtéž, 4351/1853. Podnětem k dotazu byla mylná zpráva, že František Palacký má přijet na léto ke svému nejmladšímu bratrovi Janu Palackému do Zubří; ve skutečnosti tam přijel jeho bratr Ondřej Palacký. Tamtéž, 5340/1853.

316) Tamtéž, 4941/1853, nejvyšší policejní úřad 30. května 1853 prezídiu českého místodržitelství.

317) Ve zprávě stavovskému zemskému výboru z 18. května 1853 se František Palacký odvolával na to, že tisk Geschichte von Böhmen III/3 byl v září 1852 pozastaven („der seit dem Monate September v. J. suspendierte Druck meiner Geschichte von Böhmen (1431–1439)"). Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 131.

318) Tamtéž, s. 131: „. . . ich es wünschen muß, das Manuskript noch vor der Drucklegung zurückzuerhalten, um an mehreren Stellen kleine Zusätze anbringen zu können". Na několik příkladů rozšíření německého znění ve srovnání s předcházejícím českým svazkem Dějin III/2 jsem upozornil v pozn. 289.

319) Palacký, Dějiny III/2, Praha 1851, s. 157; Geschichte von Böhmen III/3, Prag 1854, s. 3. Srov. Palacký, Dějiny III, Praha 1968, s. 463.

320) Allgemeine Zeitung (Augsburg), příloha č. 329, 25. 11. 1854; přetisk Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 281–287.

321) „Die vorliegende Abteilung des berühmten Werks behandelt einen geschichtlichen Abschnitt, der das allgemeine Interesse eben so lebhaft wie das lokal-böhmische in Anspruch nimmt; es ist das Verhältnis Böhmens zum Baseler Konzil, samt allen den inneren Bewegungen, welche die Kraft der hussitischen Revolution gebrochen und die Restauration des luxemburgisch-habsburgischen Königtums vorbereitet haben." Tamtéž, s. 281.

toval nebo parafrázoval: nikdy jindy nebyly dějiny světa tak závislé na dějinách Čech, poprvé v dějinách křesťanství projevila církev ochotu učinit ústupky kacířům, Čechům se podařilo prosadit myšlenku pokroku a církevních reforem do praxe, zatímco předtím se o reformách jen nezávazně mluvilo. Nechyběla ani myšlenka „nepřemožitelnosti probuzeného národa",[322]) podrobně se v recenzi připomínaly také nepříznivé důsledky velkého mezinárodního vítězství Čechů pro vnitřní národní jednotu; jen zlehka se přitom Häusser znovu distancoval od Palackého formulace o „starém duchu slovanském, nehovícím rozdílu stavů".[323])

Na rozdíl od předcházejících případů nebyl recenzní článek Ludwiga Häussera z listopadu 1854 samostatnou úvahou, ale se zřetelnou sympatií převzal a popularizoval hlavní myšlenky Palackého Dějin III/3. Naznačoval téměř jednoznačné přijetí Palackého koncepce dějin 15. století mezi liberálními historiky mimorakouského Německa, které pak počátkem šedesátých let 19. století vyvrcholilo širokým souhlasem s Palackého výkladem poděbradského období.[324]) Odehrávalo se to právě v době, kdy se v rakouském prostředí, a to i v Praze, hlásili ke slovu Josef Alexander Helfert a Konstantin Höfler se svou otevřenou polemikou proti Palackého pojetí husitství, podporovanou z vládních a úředních míst.[325]) Ludwig Häusser znovu oceňoval „pracné zjišťování jednotlivostí a jejich skloubení" v Palackého díle, uznával píli, s jakou dějepisec uskutečňoval „své sběratelské a badatelské povolání", a poukázal na to, kolik nových poznatků přinesl Palacký zvláště k dějinám basilejského koncilu. Zjevně sympatické byly Häusserovi také občasné Palackého historicko-politické komentáře, zdůrazňující aktuální souvislosti s tím, co lidé kolem poloviny 19. století sami zažili: jednou to byl povzdech nad tím, jak neoprávněně byl Prokop Veliký mezi svými stoupenci podezírán pro svou smířlivost a uvážlivost, „obecný to mužů vyšší-

---

322) Palacky, Geschichte von Böhmen III/3, s. 3: „die Unüberwindlichkeit eines zum vollen Bewußtsein erwachten Volkes."

323) Toto hodnocení (v německém znění III/3, s. 9) dal Häusser, Gesammelte Schriften I, s. 283, s lehkou ironií do uvozovek. Při posouzení Geschichte von Böhmen III/2 připomněl otevřeněji: „Wir haben uns schon früher einmal dahin geäußert, daß unsere Meinung von echter eingeborner slavischer Volksfreiheit und Volksbehagen eine andere ist als die des böhmischen Geschichtschreibers . . ." Tamtéž, s. 273.

324) K tomu především Georg Voigt, Georg von Böhmen, der Hussiten-König, Historische Zeitschrift 5, 1861, s. 398–475, ale i knihy, články a dopisy Johanna Gustava Droysena, Georga Voigta, Maxe Jordana, Clemense Brockhause a dalších. Této problematice ve vztahu k Františku Palackému chci věnovat svou příští pramennou studii v HT 9, 1986.

325) Josef Alexander Helfert, Hus und Hieronymus. Studie. Prag 1853; týž, Mistr Jan Hus aneb Počátkové církevního rozdvojení v Čechách, Praha 1857 (Novočeská bibliotéka, 19). Konstantin Höfler vyjádřil polemické stanovisko hlavně v předmluvě k edici Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen I, Wien 1856 (FRA I/2), kde sice ocenil, co všechno dostal od Palackého pro svou edici a jak je zavázán i Palackého Dějinám („seine Forschungen ermöglichten diese Sammlung"), ale současně ostře zaútočil proti vyzvedávání Jana Husa v širší veřejnosti: „Diesem bloßen Hin- und Herreden, den rhetorischen Kompilationen, wie sie in der letzten Zeit in literarischen oder religiösen Vereinen Mode geworden sind, dem Aufputzen einer historischen Puppe, welche man Hus zu nennen beliebt, hoffe ich gleichfalls ein Ende zu machen." Tamtéž, s. VIII.

ho rozhledu osud, kdykoli stojí v čele stran výstředních a přepjatých",[326]) podruhé se Palackému aktualizace nabídla při zmínce o slovanských tendencích v husitství, které se mu zdály být něčím podobným, „co pode jménem ‚panslavismu' za našeho věku tolikera myslí všelijak dojímá";[327]) obě tyto aktuálně politické paralely zařadil Häusser do svého recenzního článku bez komentáře.

Palackého vědecká autorita byla v padesátých letech 19. století v odborných kruzích mimorakouského Německa téměř všeobecně uznávána. Málokterá jiná vědecká instituce byla svým vznikem a zaměřením tak bezprostředně spjata s celoněmeckými národně sjednocovacími tendencemi jako Germánské muzeum (pozdější Germánské národní muzeum) v Norimberku. Podnět k jeho založení vzešel ze sjezdu germanistů-odborníků v oblasti výzkumu německého jazyka, německých dějin a německého práva ve Frankfurtu nad Mohanem v září 1846, kde s ním vystoupil právník a archeolog Hans Freiherr von und zu **Aufsess** (1801–1872).[328]) Ve své definitivní podobě bylo Germánské muzeum založeno 17. srpna 1852 v Drážďanech na shromáždění německých historiků, archeologů a historiků umění pod předsednictvím prince Jana Saského, kde Aufsess jako základ muzea poskytl svou velkou sbírku starožitností a knihovnu. Od počátku roku 1853 zahájilo Germánské muzeum svou pravidelnou činnost v Norimberku, měsíčně vydávalo Anzeiger a každý rok Jahresberichte. Aufsess byl zvolen prvním přednostou Germánského muzea a zastával tuto funkci až do roku 1862. Spolupráci širšího okruhu odborníků si zakladatelé muzea chtěli zajistit vytvořením neformálního výboru vědců, mezi jehož členy byl dva roky po zahájení činnosti muzea zvolen také František Palacký.

1855, 13. února, Norimberk. Hans Aufsess jako první přednosta a Johannes H. Müller jako sekretář Germánského muzea sdělují Františku Palackému, že byl na výroční konferenci výboru muzea 28. ledna 1855 zvolen řádným členem výboru vědců Germánského muzea. Přikládají výroční zprávu, systematický přehled vědeckých oborů muzea a první číslo muzejního měsíčníku z roku 1855 a tážou se, je-li Palacký ochoten tuto volbu přijmout. V kladném případě mu pošlou diplom a každý měsíc zdarma muzejní časopis prostřednictvím knihkupectví, které by Palacký označil. V oboru činnosti, který by si zvolil, by si muzeum dovolilo případné dotazy jen ve velice naléhavých nebo důležitých záležitostech. Mezi povinnostmi výboru vědců nejsou větší úkoly, s výjimkou těch, k nimž se někdo sám nabídne. Doufají, že Palacký svým přístupem podpoří německý národní ústav, který se v nejnovější době začíná potěšitelně rozvíjet.

---

[326]) P a l a c k ý, Dějiny III/2, Praha 1851, s. 164 (převzato i v dalších českých vydáních); Geschichte von Böhmen III/3, s. 11.

[327]) P a l a c k ý, Dějiny III/2, Praha 1851, s 447 (znovu přebíráno, naposledy Dějiny III, Praha 1968, s. 648); Geschichte von Böhmen III/3, s. 336.

[328]) K předhistorii a vlastnímu založení Germánského muzea v Norimberku srov. nyní především Peter B u r i a n, Das Germanische Nationalmuseum und die deutsche Nation, in: Das Germanische Nationalmuseum Nürnberg 1852–1977. Beiträge zu seiner Geschichte, ed. Bernward Deneke – Rainer Kahsnitz, München–Berlin 1978, s. 127–262, a další příspěvky v tomto sborníku. Hans Freiherr von und zu Aufsess psal předtím Františku Palackému z Norimberka 16. prosince 1832. Oznamoval mu vydávání Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters a žádal ho o rozšíření časopisu, především však o autorskou spolupráci. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Freiherr Aufsess Palackému.

Nedostanou-li od Palackého do čtrnácti dnů zápornou odpověď, pošlou mu ohlášenou zásilku.[329])

S(einer) Hochwohlgeboren Herrn Profesor Dr Palacky in Prag.

Indem wir uns beehrten, Ew. Hochwohlgeboren hiemit anzuzeigen, daß in der Jahreskonferenz des Ausschusses des Germanischen Museums, welche am 28. Januar dieses Jahres abgehalten wurde, Ew. Hochwohlgeboren zum ordentlichen Mitgliede des Gelehrtenausschusses des Germanischen Museums erwählt worden sind, erlauben wir uns unter Beischluß des Jahresberichtes, der systematischen Übersicht der wissenschaftlichen Fächer des Museums, sowie der ersten diesjährigen Nummer unserer Zeitschrift die ergebenste Anfrage: ob dieselben die auf Sie gefallene Wahl anzunehmen geneigt sind? In diesem Falle werden wir die Ehre haben, das Diplom über die Aufnahme demnächst, sowie monatlich gratis die Fortsetzung unserer Zeitschrift durch eine Buchhandlung zuzusenden. Es würde uns lieb sein, diejenige Buchhandlung bezeichnet zu erhalten, mit welcher Ew. Hochwohlgeboren in Verbindung stehen, ebenso das spezielle Fach unseres Systems, für welchen Sie uns allenfallige Anfragen erlauben würden, wozu wir die Bemerkung fügen, daß dergleichen nur bei höchst dringenden oder wichtigen Angelegenheiten gestellt werden, wo die angestellten Beamten eines höheren Rats oder einer verstärkenden Autorität bedürfen. Größere Arbeiten zu übernehmen liegt durchaus nicht in der Verpflichtung des Gelehrtenausschusses, es sei denn, daß sich jemand hiezu speziell erbietet mit oder ohne Honorarbestimmung.

Nachdem der Gelehrtenausschuß des Germanischen Museums einen so schönen Kreis von Männern der Wissenschaft in sich schließt, glauben wir uns der Hoffnung hingeben zu dürfen, daß auch Ew. Hochwohlgeboren durch Ihren Beitritt unsere deutsche Nationalanstalt, die sich in neuester Zeit immer erfreulicher zu entwickeln beginnt, ehren und unterstützen werden. Dies voraussetzend werden wir, wenn Ew. Hochwohlgeboren uns nicht in vierzehn Tagen eine entgegengesetzte Antwort mitteilen würden, unsere oben bezeichnete Zusendung an Ew. Hochwohlgeboren abgehen zu lassen nicht Anstand nehmen.

Nürnberg, den 13. Februar 1855.

Hochachtungsvollst der I. Vorstand des Germanischen Museums

Dr. Freiherr von und zu Aufseß
Dr. J. H. Müller, Sekretär.

1855, 20. března, Norimberk. Hans Aufsess a Johannes H. Müller předpokládají, že František Palacký přijal volbu do výboru vědců Germánského muzea, a zasílají mu diplom a časopis prostřednictvím knihkupectví.[330])

Das Germanische Museum an Seine Hochwohlgeboren Herrn Franz Palacky, k. k. Historiograph in Prag.

Da Euer Hochwohlgeboren uns durch die Annahme der auf Sie gefallenen Wahl zum Mitgliede des Gelehrtenausschusses des Germanischen Museums erfreuten, so beehren wir uns hiemit, das Diplom der Aufnahme zu übersenden nebst unserer Zeitschrift, deren Fortsetzung von nun an durch eine Buchhandlung zu liefern wir auch nicht versäumen werden.

Mögen Sie fortdauernd unserer Anstalt Ihre geneigte und wohlwollende Teilnahme zuwenden und die Versicherung genehmigen, daß mit der ausgezeichnetsten Hochachtung besteht

der I. Vorstand des Germanischen Museums Dr. Freiherr von und zu Aufseß
Dr. Johannes Müller, Sekretär

Nürnberg, am 20ten März 1855.

---

[329]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence ústavů a korporací, Das Germanische Museum Nürnberg Palackému, 2 listy 23 × 28 cm s tištěným záhlavím, popsány 2 strany.

[330]) Tamtéž, 2 listy 23 × 28 cm s tištěným záhlavím, popsána 1 strana, koncept Palackého odpovědi na 3. straně.

Teprve když dostal druhý dopis od vedení Germánského muzea v Norimberku, si František Palacký uvědomil, že vlastně mlčky vyslovil souhlas se svou volbou. Nebyl v té době v dobrém zdravotním stavu. „Byl sem sklíčen delší nemocí (katarrhem)",[331]) poznamenal si dodatečně do svých stručných zápisků. Ani jeho práce na českém i německém znění Dějin nepokračovala tak plynule, jak by si přál. Na druhé straně si Palacký vážil vědeckého vyznamenání, kterého se mu od Germánského muzea v Norimberku dostalo, i když politicky mohl mít námitky proti pojetí „německého národního ústavu" v prvním Aufsessově dopise. Zřejmě proto se sice členství ve výboru vědců Germánského muzea nevzdal, ale nepředpokládal užší spolupráci s Norimberkem,[332]) takže přes opakovanou výzvu nesdělil ve své odpovědi adresu knihkupectví, na niž by měl dostávat měsíčně vydávaný Anzeiger des Germanischen Museums. Palackého dopis z 30. dubna 1855 je v širší souvislosti zajímavý také tím, jak rozhodně tehdy Palacký ve svých necelých sedmapadesáti letech odmítal převzít jakékoli jiné vědecké práce s výjimkou dokončení Dějin Čech.

1855, 30. dubna, Praha. František Palacký sděluje Hansu Aufsessovi, že je od začátku března nemocen a že se vzdaluje naděje na uzdravení, kterou původně měl v očekávání jarního počasí. Zotavil se konečně tak, že může vzít na chvíli pero do ruky, a tento dopis je první, který píše po dlouhé době. Srdečně a vřele děkuje za vyznamenání, ale kdyby byl mohl včas odpovědět na Aufsessův dopis z 13. února 1855, požádal by ho, aby od toho raději upustil v případě, že by se Palacký musel zavázat ke zvláštním vědeckým pracem pro Germánské muzeum. To neznamená, že by této vážené společnosti nechtěl posloužit. Musí však s lítostí poznamenat, že ho v posledních letech zřetelně slábnoucí zrak přinutil k rozhodnutí věnovat všechen zbývající čas a sílu jedině pokračování započatých Dějin Čech a jinak odmítat všechny ostatní práce. Proto musí také nedobrovolně odmítnout jakýkoli závazek vůči Germánskému muzeu a prosí Aufsesse, aby to přijal shovívavě a omluvil ho. Je však kdykoli ochoten podávat krátké infomace a odpovědi, pokud budou jeho znalosti stačit. V závěru ještě jednou děkuje Aufsessovi a ostatním vedoucím členům Germánského muzea za vyznamenání.[333])

Hochwohlgeborner Freiherr! Hochgeehrter Herr!

Seit Anfang des Monats März bin ich krank, und die Hoffnung der Genesung, welche auf den baldigen Eintritt des Frühlingswetters sich stützte, schien mit letzterem täglich mehr in die Ferne gerückt. Endlich bin ich so weit wieder hergestellt, daß ich die Feder auf Augenblick in die Hand nehmen darf; und das erste, was ich seit langer Zeit und nicht ohne Mühe schreibe,[334]) ist eben der gegenwärtige Brief.

---

331) P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 236.

332) Od Germánského muzea se v literární pozůstalosti Františka Palackého v LA PNP Praha dochoval už jen rozmnožený oběžník členům vědeckého výboru z 18. listopadu 1868 s přiloženým průkazem, opravňujícím ke vstupu do muzejních sbírek, a s posteskнutím: „Einzelne der Herren haben bereits seit einiger Zeit der Anstalt kein direktes Lebenzeichen mehr gegeben . . ."

333) Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, Gelehrtenausschuß, Palacky; původně ve složce: „Palacky, Franz, k. k. ⟨!⟩ Historiograph in Prag, aufgenommen durch Diplom vom 1. Merz 1855 für das Fach der böhmischen Geschichte. Na dopis upozornil B u r i a n, Das Germanische Nationalmuseum, s. 146, pozn. 81. Xerokopie originálu dopisu porovnána s Palackého konceptem v LA PNP Praha.

334) V konceptu: „zu schreiben wage".

Hätte ich auf Ihr erstes freundliches Schreiben vom 13. Febr⟨uar⟩ l. J. zu rechter Zeit antworten können, so hätte ich, bei all meinem herzlichen und warmen Danke für die mir zugedachte Auszeichnung, dennoch für den Fall, daß sie mich zu besonderen wissenschaftlichen Leistungen an das Germanische Museum verpflichten sollte, Sie gebeten, dieselbe lieber zurückzuhalten. Nicht daß ich der hochgeehrten Gesellschaft nicht vom ganzen Herzen gerne dienen wollte: im Gegenteil, ich erbiete mich dazu unter allen Umständen. Nur muß ich mit Leidwesen bemerken, daß die in den letzten Jahren je länger je merklicher abnehmende Sehkraft meiner Augen mich zu dem Entschlusse genötigt hat, alle meine noch übrige Zeit und Kraft einzig und allein der Fortsetzung meiner begonnenen Geschichte von Böhmen zu widmen, alle anderen Studien und Arbeiten aber absolut abzulehnen und zu vermeiden. Darum muß ich auch jede solche Verpflichtung dem German⟨ischen⟩ Museum gegenüber unfreiwillig ablehnen: hoffe jedoch, daß Sie, hochverehrter Herr! mit Rücksicht auf den traurigen Grund, der mich dazu zwingt, dies mit Nachsicht aufnehmen und bei Ihrer Gesellschaft entschuldigen werden. Zur Erteiiung kurzer Auskünfte und Antworten bin ich, so weit mein Wissen zureicht,[335]) gegen die hochgeehrte Gesellschaft zu jeder Zeit willig.

Übrigens bitte ich Euer Hochwohlgeboren zuerst, und dann auch die übrigen leitenden Mitglieder des German⟨ischen⟩ Museums für die mir zu Teil gewordene Auszeichnung meinen wärmsten Dank anzunehmen und zugleich die Versicherung meiner ausgezeichnetsten Hochachtung zu genehmigen, womit ich mich nenne Ew. Hochwohlgeboren gehorsamster

Dr Franz Palacky, böhm⟨ischer⟩ Landeshistoriograph.

Prag, den 30. April 1855.

O tom, s jakou ochotou a důkladností byl František Palacký připraven odpovídat na dotazy svých přátel a známých v jižním a jihozápadním Německu, svědčí jeden případ z letních měsíců roku 1855. Christian Friedrich **Stälin** (1805–1873), dlouholetý ředitel württemberské královské knihovny ve Stuttgartu a autor čtyřsvazkových dějin Württemberska,[336]) se na Palackého obrátil s poměrně složitým dotazem týkajícím se Petra Parléře a nápisu v pražském svatovítském dómu. Stälin, který patřil k přátelům frankfurtského Johanna Friedricha Böhmera,[337]) se osobně seznámil s Palackým za jeho návštěvy ve Stuttgartu koncem dubna 1845,[338]) a jak Palackému sdělil na závěr svého dopisu, považoval jeho „znamenité dějiny země", tj. dějiny Čech, za zářivý vzor pro sebe; v roce 1853 navštívil Stälin Palackého v Praze. Vzájemná výměna jejich dopisů v létě 1855 přibližuje nejen přátelské vztahy obou zemských historiografů, ale v případě Palackého poskytuje také pozoruhodné svědectví o přerušení jeho styků s Muzeem Království českého.

---

335) V konceptu: „ausreicht".

336) Christoph Friedrich S t ä l i n, Wirtembergische Geschichte I–IV, Stuttgart 1841–1873. Životopisné údaje srov. ADB 35, 1893, s. 417–422; OSN 23, 1905, s. 1035.

337) Böhmer považoval Ch. F. Stälina za milého a blízkého přítele (J a n s s e n, Johann Friedrich Böhmer's Leben I, s. 218–219); srov. Böhmer, Briefe I, s. 295–297, 314–316 a další.

338) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1844/45, pag. 50–51, záznam k 28. dubnu 1845 (rkp. edice M. Truce, s. 66).

1855, 25. června, Stuttgart. Christian Friedrich Stälin v dopise Františku Palackému vděčně vzpomíná na přátelské přijetí v Praze roku 1853 a žádá Palackého o doplnění některých údajů o umělcích Švábska pro třetí svazek svých württemberských dějin. Týká se to Jindřicha z Gmündu, který pracoval na stavbě milánského dómu, Petra Parléře a výňatků z listin, jež roku 1847 uveřejnil Ferdinand B. Mikovec, správného čtení nápisu o Parléřovi ve svatovítském dómu a Parléřových příbuzenských vztahů. Další Stälinovy dotazy se vztahují ke dvěma konkrétním údajům Palackého Dějin, mj. k účasti hraběte z Württembergu na křížovém tažení proti husitům.[339])

Stuttgart, 25. Jun⟨i⟩ 1855.

Euer Hochwohlgeboren entschuldigen, wenn ich in dankbarer Erinnerung an die freundliche Aufnahme, welche ich vor 2 Jahren in Ihrem Hause fand - ungeachtet ich nie Gelegenheit hatte, Ihnen Dienste zu tun, so sehr ich dies wünschte – Sie mit einer Anfrage behelligen, deren Beantwortung mir für eine kurze Geschichte schwäbischer Künstler, welche ich in meinem unter der Presse befindlichen 3ten Bande Wirtembergischer Geschichte (1268–1500) geben will, wichtig ist. Sollte die – ganz gelegentliche – Beantwortung Ihnen Mühe machen, so bitte ich diese Zeilen als nicht geschrieben anzusehen.

Sicher ist, daß Heinrich von Gmünd (welcher meist Heinrich Arler genannt wird, für welchen Geschlechtsnamen ich jedoch gleichzeitige Belege vermisse – es wurde schon gefragt, ob nicht „Arler" mißverstanden sei aus Parler = Parlierer, Werkführer?) zwar nicht den Mailänder Dom erbaute, wie in den meisten Büchern steht, daß er aber vom Dez⟨ember⟩ 1391 – Jul⟨i⟩ 1392 an demselben arbeitete und darauf im Verdruß wegging (Giulini Continuaz⟨ione⟩ delle mem⟨orie⟩ spettanti alla storia di Milano, parte 2, 433, 447–53).[340])

Schwieriger ist die Untersuchung über den Baumeister Peter, welcher 1356 den Weiterbau des Prager Veitsdomes besorgte und welcher in den Kunstgeschichten „Peter Arler von Gmünd Sohn Heinrichs" heißt. Urkundlich erscheint letzterer als Petrus dictus Parlerz, Petrus idoneus vir magister nove fabrice Pragensis ecclesie dictus de **Gmynda**, Petrus dictus Parler (= Parlierer?), magister Petrus lathomus, wenigstens in den Urkundenauszügen, welche H⟨err⟩ Mikowez im J⟨ahre⟩ 1847 drucken ließ[341]) (Auszüge der Arbeit von Mikowez, welche ich nicht selbst kenne, im Berliner deutschen Kunstblatt 1854, S. 381–382).

Ist nun obiges Gmynda das schwäbische? Nach der Inschrift bei Pelzel, Karl IV.,[342]) 533 wäre dies gewiß. Es fragt sich jedoch, ob diese Inschrift **recht gelesen, echt** und **alt** ist? überhaupt wie sie zu deuten ist? wie sich das urkundliche Parlerz, Parler zu dem Arleri der Inschrift verhält? Pelzel 532 dürfte jedenfalls irren, wenn der den K⟨aiser⟩ Karl IV. im J⟨ahre⟩ 1356 selbst nach Gmünd kommen läßt; vielleicht wurde er zu dieser Annahme dadurch verführt, daß er S. 533 bei Staufen irrig an Hohenstaufen dachte.

Im Kunstblatt a. a. O. 382 wird angeführt „eine **wohlerhaltene** Inschrift (in dem gleichfalls von Peter erbauten Koliner Domchore), über dessen Ursprung aus dem 14. Jahrh⟨undert⟩ kein Zweifel herrschen kann, sagt: Incepta est haec structura sub anno dei MCCCLX. . . februi, temporibus serenissimi principis d⟨omi⟩ni Karoli dei gra⟨tia⟩ imperatoris romani regis bohemie p- petr de G . . . dia lapicidari." (Wie im Kunstblatt diese Inschrift wohl erhalten heißen kann, da gerade die Herkunft des Künstlers nicht ganz zu lesen ist, sehe ich freilich nicht ein.) Euer etc. sprachen

---

339) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Stälin Palackému, originál, 2 listy 13,5 X 22,5 cm, popsány 4 strany.

340) Giorgio Conte Giulini, Continuazione delle memorie spettanti alla storia, al governo ed alla descrizione della città e delle campagne di Milano, 2, Milano 1771.

341) Ferdinand B. Mikovec, O staviteli Petrovi de Gmynda, mylně Arler zvaném. Květy 14, č. 32, 16. 3. 1847, s. 126–127; č. 33, 18. 3. 1847, s. 130–131.

342) Franz Martin Pelzel, Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen, I–II, Prag 1780–1781.

sich (Gesch⟨ichte⟩ v⟨on⟩ Böhm⟨en⟩ 2, 353 deutsch⟨er⟩ Übers⟨etzung⟩) für französische Herkunft Peters aus. In dieser Beziehung erlaube ich mir die geh⟨orsame⟩ Anfrage, ob Sie **noch** dieser Ansicht sind oder ob Sie etwa doch jetzt Schwäbisch-Gmünd als Heimat Peters (und Heinrichs) annehmen, besonders aber was Sie von der Inschrift im Triforium des Prager Domes bei Pelzel 533 Anm. halten und wie Sie die Namen in ihr interpretieren? Das „Henrici Arleri" in letzterer Inschrift ist in keinem Fall auf **den beim Mailänder Dom beschäftigten** Baumeister Heinrich von Gmünd zu deuten, da letzterer der Zeit nach in keinem Fall der Vater, möglicher Weise der Sohn Peters sein kann. Daß Peter, woher er nun auch stammen mag, im J⟨ahre⟩ 1357 und f⟨olgenden⟩ die Prager Brücke baute, dürfte sicher sein.

Interessant war mir neulich in Reg. Boic.[343]) 9, 297 Eberharden von Mühlhausen Bürger zu Prag, welcher auf einem öfters (z. B. in Kuglers Kunstgeschichte)[344]) besprochenen Ölbilde zu Mühlhausen unter Canstatt (bei Stuttgart) dargestellt ist, als Finanzmann K⟨aiser⟩ Karls IV. zu finden.

Sie haben (Böhm⟨ische⟩ Gesch⟨ichte⟩ 2a, 361) aus Ihren Quellen einen **Tempelbruder** Berthold von Gepzenstein aus Schwaben (1290), wogegen ich um diese Zeit kenne: 1288 Bruder Berthold von Gebzenstein **Deutschordens** Landkomtur der Ballei Elsaß und Burgund. 1292 Sept. 11 Bruder Berthold von Gepzenstein des **Ordens vom deutschen Haus,** Mitaussteller einer Urkunde für Kl⟨oster⟩ Weiler.

Dürfte ich Sie vielleicht noch um Angabe der Quelle bitten, aus welcher Sie Bd. 3, Abt. 2, S. 536 die Notiz entnahmen, daß der Graf von Wirtemberg persönlich gegen Böhmen ausrückte? In meinen Quellen lese ich bloß von Planen, welche er in dieser Hinsicht hatte, nicht von wirklicher Ausführung.

Recht sehr muß ich wegen meiner Zudringlichkeit Abbitte tun. Alle meine Gegendienste sind Ihnen zur Verfügung gestellt.

Leben Sie recht wohl und behalten Sie mich lieb! Das erleuchtende Bild Ihrer vortrefflichen Landesgeschichte steht mir stets vor der Seele.

Verehrungsvoll Ihr ergebenster Stälin Oberbibliothekar.

1855, 1. srpna, Praha. František Palacký omlouvá Christianu Friedrichu Stälinovi zpoždění odpovědi na jeho dopis předcházejícím onemocněním a poté pobytem v lázních Šternberku u Slaného v druhé polovině června a v červenci 1855.[345]) Teprve dnes se dostal do svatovítského dómu, aby na horní galerii prozkoumal nápis nad bystou druhého stavitele chrámu Petra z Gmündu. Nápis je nepochybně původní, starý, snad navržený sám umělcem a v podstatě správně otištěný v Pelclových dějinách Karla IV.; bohužel, ani neví odkdy, je nápis přetřen šedou barvou, takže už je jen na několika místech obtížně čitelný. Palacký si dal přistavit žebřík, aby mohl zbytky nápisu zkoumat úplně zblízka a současně osahávat rukama. Sděluje Stälinovi své čtení nápisu a porovnává je se zjištěním Ferdinanda B. Mikovce z hradčanské městské knihy z doby Václava IV.; na tomto základě se pokouší rekonstruovat příbuzenské vztahy Parléřů. Na dva Stälinovy dotazy odpovídá Palacký úryvkem z Kroniky zbraslavské pro konec 13. století a odkazem na list ze 14. srpna 1431 pro účast hraběte Württemberga na páté křížové výpravě proti husitským Čechám; doporučuje Stälinovi získat informaci z Královce, kde je uložen originál, protože mu nemůže opatřit opis z Muzea Království českého, s nímž od roku 1852 vůbec není ve styku.[346])

---

343) Regesta sive rerum Boicarum autographa, ed Maximilian de Freyberg, IX (anni 1360–1377), Monaci 1841.

344) Franz Kugler, Handbuch der Kunstgeschichte, Stuttgart 1842, s. 597 a 599.

345) Z Prahy odjel Palacký 16. června 1855 společně s lékařem dr. Josefem Hamerníkem a zůstal v lázních do 21. července 1855. Srov. Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 236; LA PNP Praha, František Palacký, deník 1855, pag. 3–7 (rkp. edice M. Truce, s. 132–135).

346) Württembergische Landesbibliothek Stuttgart, Cod. hist., fol. 866, otištěno podle xerokopie. Původní neúplné znění dopisu z 1. srpna 1855, které Palacký začal psát jako originál, ale nedokončil a neodeslal, je uloženo v LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Stälin Palackému (označeno jako koncept odpovědi).

Prag, 1. Aug⟨ust⟩ 1855.

Euer Hochwohlgeboren werden die Verspätung dieser Antwort auf Ihr freundliches Schreiben vom 25ten Juni d. J. wohl entschuldigen, wenn Sie erfahren, daß ich seit Anfang März kränkelnd, den halben Juni und fast den ganzen Juli im Bade Sternberg bei Schlan als Kurgast zubringen mußte, und von dort seit einigen Tagen zurückgekehrt, nicht eher als heute den Gang in die Prager Domkirche antreten konnte, um die auf deren oberster Galerie über der Büste ihres zweiten Baumeisters Peter von Gmünd angebrachte Inschrift zu untersuchen. Das Ergebnis meiner mühsamen Besichtigung derselben fasse ich kurz dahin, daß diese Inschrift unbezweifelt echt, alt, gleichzeitig, wohl vom Künstler Peter von Gmünd selbst entworfen und in Pelzels Karl IV. (pag. 533) der Hauptsache nach richtig abgedruckt ist. Leider aber ist sie (ich weiß nicht seit wann) mit dunkelgrauer Farbe übertüncht,[347]) daher nur noch an einigen Stellen mit Mühe lesbar. Ich ließ mir eine Leiter anstellen, um die Reste derselben in der nächsten Nähe prüfen und gleichsam mit den Händen greifen zu können. Da entzifferte ich in der ersten Zeile nur folgendes:

„petrus . . . arle . . de bolonia m. . . de gem" –[348])

Der Name „de bolonia" ist zufällig ziemlich deutlich zu lesen. Vor „. . arle . ." fand ich einen nach unten gezogenen Buchstanbenschenkel, daher es wahrscheinlich wird, daß es ursprünglich zu lesen war: „petrus henrici **par**lerii de bolonia" etc, wie bei Pelzel – obgleich die Lesart „arlerii" schon alt ist und aus einer Zeit stammt, wo die Inschrift noch besser erhalten war. Ich habe über diesen Gegenstand auch mit Herrn Mikowec dieser Tage gesprochen. Diesem Gelehrten war ein Stadtbuch des Hradschins aus den Zeiten K⟨önig⟩ Wenzels IV. in die Hände geraten, in welchem Peter von Gmünd, als Bürger und Schöffe (Geschworner) dieser Stadt, oft und auf verschiedene Weise genannt und bezeichnet wurde, wie Sie es bereits wissen. Wir sind nun über folgende Deutung der bei Pelzel (p. 533) gedruckten Inschrift übereingekommen: Heinrich Parlier von Boulogne (de bolonia) wurde vor 1333 nach Schwäbisch-Gmünd berufen, um dort eine Kirche u. dgl. zu bauen. Ihm wurde dort 1333 der Sohn Peter geboren, welchen Karl IV. von Gmünd nach Prag berief (1356), um den begonnenen Bau nach Matthias von Arras weiter zu führen, was dieser auch bis 1386, wo dieselbe in der Hauptsache vollendet wurde, erfüllte. Peter hatte, nach Zeugnis des Hradschiner Stadtbuchs, mehrere Söhne; einer derselben möchte wohl der bei dem Bau der Mailänder Kirche 1391sq. beschäftigte Heinrich gewesen sein etc. Ich habe Ihnen meine Ansicht in dieser Sache mitgeteilt, werde mich aber gerne eines Besseren belehren lassen. Halten Sie es mit meiner Deutung, wie Sie es für gut finden werden.

Über Berthold von Gepzenstein fand ich in dem gleichzeitigen und gewöhnlich gut unterrichteten Chronicon Aula regia (in Dobners Monumenta hist⟨orica⟩ r⟨egni⟩ Boem⟨iae⟩ tomo V pag. 77) folgendes: „In istius ducis (Rudolfs von Habsburg, Gemahl der böhm⟨ischen⟩ Agnes) introitu frater Bertholdus ordinis Templaroiorum dictus de Gepzenstein, natione Suevus, vir prudens ac providus venit in Bohemiam, qui ob fidei suae constantiam usquequaque regi (Wenceslas II) complacuit"[349]) etc. Daraus werden Sie entnehmen, wie ich veranlaßt wurde, ihn in meiner böhm⟨ischen⟩ Geschichte auch einen Templerbruder zu nennen.

---

[347]) V původním neodeslaném znění navíc: „wodurch mehrere Stellen gänzlich verwischt, bei anderen wenigstens einige Buchstaben unlesbar geworden sind, ohngefähr bei Palimpsesten".

[348]) Začátek nápisu je dnes čten takto: „Petrus, Henrici Arleri de polonia magistri de Gemunden in Suevia . . .". Viktor L. Kotrba, Der Dom zu St. Veit in Prag, in: Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973, ed. Ferdinand Seibt, Düsseldorf 1974, s. 526. K životopisným údajům o rodině Petra Parléře srov. Viktor Kotrba, Kdy přišel Petr Parléř do Prahy. Příspěvek k historii počátků parléřovské gotiky ve střední Evropě, Umění 19, 1971, s. 109–135.

[349]) Srov. Petra Žitavského Kronika zbraslavská, ed. Josef Emler, FRB IV, Praha 1884, s. 44.

Das Datum von der persönlichen Anwesenheit eines Grafen von Wirtenberg bei dem Kreuzzuge gegen die Hussiten im J⟨ahre⟩ 1431 schöpfte ich aus der in meinen Anmerkungen[350]) No 549, 550, 553, 561 und 563 erwähnten anonymen Beilage zu dem am 14. August 1431 von Freiberg datierten, No 559 angeführten Schreiben Kilians von der Mosel, dessen Original sich im Archiv zu Königsberg befindet.[351]) Wünschen Sie Näheres daraus, so wird Ihnen Herr Voigt[352]) gewiß gerne damit dienen; ich kann es Ihnen leider nicht schicken, da ich mit dem böhm⟨ischen⟩ Museum, in welchem sich eine Abschrift befindet, seit 1852 in keiner Berührung mehr stehe. Im übrigen aber bitte ich auf meine Bereitwilligkeit, Ihnen zu dienen, stets sicher zu rechnen, der ich mit aufrichtiger Verehrung verharre Ihr ergebenster F. Palacký.

Příznivou změnu – ve srovnání s první polovinou čtyřicátých let – mohl František Palacký zaznamenat také v osobních a vědeckých stycích s vůdčím frankfurtským historikem Johannem Friedrichem Böhmerem. Palacký si nepochybně vážil Böhmerových editorských zásluh a při svých badatelských cestách často Böhmera vyhledával. Setkal se s ním již 30. září 1847 při svém krátkém pobytu ve Vídni, kde Böhmer studoval v knihovně,[353]) a delší odborné diskuse s ním vedl 6. a 8. září 1849, když se přes Frankfurt vracel ze studijního pobytu v Basileji.[354]) Oba, Palacký i Böhmer, měli dost vyhraněné názory a často se zvláště v politických otázkách neshodli, ale zdá se, že se navzájem osobně sblížili. V září 1850, když Palacký doprovázel svou rodinu na její cestě do Nizzy až do Frankfurtu, neměl mnoho času,[355]) ale v prosinci 1852, kdy jel se synem Janem přes Paříž za manželkou Terezií do Nizzy, se ve Frankfurtu zastavil a vyprávěl Böhmerovi o přípravách prvního svazku českých Regest.[356]) Při návratu z Nizzy a Paříže 7. května 1853 znovu

---

[350]) Palacky, Geschichte von Böhmen III/2, Prag 1851, s. 536, 539, 543–544; v českém znění srov. Dějiny VI, Praha 1973, s. 534 a 536, pozn. 458, 462, 468, 470 a 472.

[351]) Stälin, Wirtembergische Geschichte III, Stuttgart 1856, s. 438, pozn. 3, uveřejnil údaj o osobní účasti hraběte württemberského jako „Mitteilung von Palacky". Tamtéž, s. 751, pozn. 3, obsáhle reprodukoval a zčásti doslovně otiskl úryvek dopisu Palackého z 1. srpna 1855 o nápise v tříforiu svatovítského dómu.

[352]) Johannes Voigt (1786–1863), profesor pomocných věd historických na univerzitě v Královci, byl v té době nejlepším znalcem východopruských archivních pramenů. RSN 10, 1872, s. 1220; ADB 40, 1896, s. 205–210.

[353]) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1847, pag. 24, záznam k 30. září 1847: „potom do dvorské bibliotheky, kdež i frankfurtský Böhmer" (rkp. edice M. Truce, s. 110).

[354]) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1849, pag. 10, záznam k 6. září 1849: „Večer byl sem u bibliotekáře Böhmera, tenkrát chromého, v dlouhých debatách historických až do noci"; pag. 11, záznam k 8. září 1849: „večer šel sem loučit se k p. Böhmerovi, jenž mi dnes své Regesta od r. 1198–1254, a sice první exemplar dnes hotový, na památku odevzdal" (rkp. edice M. Truce, s. 121 a 122).

[355]) Ve Frankfurtu nad Mohanem zůstal Palacký jen na noc z 22. na 23. září 1850. Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 235. Srov. pozn. 270.

[356]) „Palacky, der den Winter bei seiner kränklichen Gattin in Nizza zubringen will, hat mich vor ein paar Wochen besucht und mir gesagt, daß ein auf seine Sammlungen gegründetes großes böhmisches Urkundenwerk schon zur Hälfte gedruckt ist", informoval J. F. Böhmer 28. prosince 1852 švýcarského historika J. E. Koppa. „Es wurde jedoch alles aus den Urkunden weggelassen, was man nur für Form hielt." Böhmer, Briefe II, s. 77.

Böhmera ve Frankfurtu vyhledal, a jak si zapsal do deníku, měl s ním „hádky o stavu Rakouska".[357]) Böhmer byl zřejmě s touto debatou spokojen, protože necelé tři týdny poté sděloval společnému známému, stuttgartskému bibliotekáři Stälinovi, že si s Palackým dobře popovídal, mimo jiné o politické úloze, kterou hrál v letech 1848–1849.[358]) Ještě koncem roku 1853 dal Böhmer Palackého pozdravovat prostřednictvím Konstantina Höflera a ptal se na stav příprav Regest.[359]) Předtím neobvyklému přátelskému vztahu obou vědců[360]) nasvědčuje také oslovení „velectěný příznivče" v dopise, který od Böhmera odevzdal Palackému v Praze anglický historik Joseph B. Sheppard, editor britských středověkých pramenů.[361])

1855, 20. října, Frankfurt nad Mohanem. Johann Friedrich Böhmer představuje Palackému doručitele dopisu J. B. Shepparda z univerzity v Cambridgi, kterého doporučil Sir Anthony Panizzi (1797–1879), hlavní knihovník Britského muzea v Londýně. Sheppard cestuje po Německu a hledá údaje o rukopisech pocházejících z Anglie. Jeden takový důležitý rukopis má být v pražské kapitulní knihovně. Böhmer žádá Palackého o zprostředkování přístupu do této knihovny, pokud je vůbec přístupná, a o případnou radu pro oblast českých zemí. Pokud Böhmer ví, je v Německu jen málo rukopisů z Anglie, s výjimkou velice starých irských rukopisů.[362])

Frankfurt a/M., 20. Okt(ober) 1855.

Hochverehrtester Gönner!

Der Überbringer dieses, Herr Sheppard, Mitglied der Universität Cambridge, mir von Herrn Panizzi, Oberbibliothekar des Britischen Museums zu London empfohlen, bereiset Deutschland, um sich Kenntnis von den hier befindlichen aus England stammenden Handschriften zu verschaffen. Namentlich soll sich eine solche, die ihm besonders wichtig ist,[363]) in der Bibliothek des Metropolitankapitels zu Prag befinden. Darf ich Sie wohl bitten, Herrn Sheppard zu sagen, an wen er sich zu wenden hat, um den Eintritt in diese Bibliothek – wenn sie überhaupt zugänglich ist – zu erlangen? Ich habe Herrn Sheppard schon gesagt, daß meines Wissens (mit Ausnahme

357) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1852/53, pag. 37 (rkp. edice M. Truce, s. 131).

358) „Palacky war neulich hier auf der Durchreise von Nizza", psal J. F. Böhmer 26. května 1853 Chr. F. Stälinovi. „Es ließ sich gut mit ihm plaudern; auch über die politische Rolle, die er gespielt hat." B ö h m e r, Briefe II, s. 93.

359) „Herrn von Palacky wollen Sie mich gefälligst empfehlen. Ich warte immer auf die großen böhmischen Regesten, von deren Bevorstehen er mir gesagt hatte." Tamtéž, s. 106, dopis z 25. prosince 1853.

360) Společně s Terezií Palackou a Františkem Ladislavem Riegrem přijel František Palacký do Frankfurtu nad Mohanem 13. září 1855 večer. Na druhý den pak pokračovala Terezie v doprovodu svého zetě do Paříže, zatímco Palacký vyhledal opět Johanna Friedricha Böhmera. Své ženě Terezii o tom psal 16. září 1855 z lázní Dürkheimu: „Ich beginne meine kleine Erzählung da, wo wir uns vorgestern in Frankfurt getrennt haben. Denselben Tag, 14. d. M., speiste ich in Frankfurt bei Dr Böhmer, dem Stadtbibliothekar daselbst . . ." ANM Praha, František Palacký, inv. č. 826 (kart. 23).

361) Ve svazkovém katalogu British Museum General Catalogue of Printed Books 221, London 1964, sl. 227, je Joseph Brigstocke S h e p p a r d uveden jako editor řady Rerum Britannicarum medii aevi scriptores a spolupracovník Royal Commission in Historical Manuscripts ze sedmdesátých a osmdesátých let 19. století.

362) Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, Ms. Ff. J. F. Böhmer, 1. Abt. K 5 P zu Nr. 2, vlastnoruční koncept; LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Böhmer Palackému, vyhotovení písařskou rukou, 2 listy 14 X 22 cm, popsána 1 strana.

363) Vložená vedlejší věta v konceptu chybí.

der ganz alten irländischen)[364]) nur wenige aus England stammende[365]) Handschriften in Deutschland sind. Vielleicht können Sie ihm aber doch noch für die dortigen Gegenden einen oder der andern Wink geben, wodurch Sie mich sehr verpflichten würden.

Mit bekannter Verehrung ganz der Ihrige Böhmer.

S(eine)r Hochwohlgeboren Herrn von Palacky, ständischen Historiographen etc., Prag.

Je možné, že Palacký svými názory na historickou úlohu Rakouska ve vztahu k národem a národnostem v prostoru mezi Německem, Ruskem a Tureckem aspoň zčásti Böhmera ovlivnil. Když si Josef Aschbach, dávný Böhmerův známý z Frankfurtu a od roku 1853 univerzitní profesor ve Vídni, postěžoval v dopise na složitý národnostní problém v Rakousku, přisvědčil mu Böhmer, že něco podobného v Německu neznají, protože rozdíly mezi obyvatelstvem malých německých států nejsou podstatné. Připomněl však významné a vznešené poslání Rakouského císařství, aby umožnilo jednotlivým rakouským národům najít a vyjádřit vlastní historicko-politické pojetí (na rozdíl od Palackého se tak mělo stát „ze stanoviska německého vzdělání"), a tak příslušnou vlasteneckou literaturou přispívat k obnovení rovnováhy vůči Rusku.[366]) Pokud se Böhmer v tomto dopise Aschbachovi z 5. dubna 1856 zmiňoval o tom, že mu Palacký při své poslední návštěvě ve Frankfurtu v polovině září 1855 vyprávěl málo radostného o poměrech v Čechách, souviselo to nejen s celkovou politickou situací, nýbrž i s neutěšeným stavem při vydávání historických pramenů;[367]) svědčí o tom Böhmerův postesk, že velkostatkáři v Čechách by si měli vzít příklad z moravských stavů. Vždyť přece Palacký sám „již tak záhy ukázal správné cesty a dosáhl zasloužené uznání za své Dějiny Čech, rozšířené v četných exemplářích".[368]) Vysoké

364) Zmínka o starých irských rukopisech v závorce v konceptu chybí. K této problematice nejnověji sborník Die Iren und Europa im frühen Mittelalter, ed. Heinz L ö w e, Stuttgart 1982 (hlavně Johanne A u t e n r i e t h o rukopisech z ostrova Reichenau a Johannes D u f t o St. Gallen). Za tento bibliografický údaj i za další informace o medievalistickém bádání děkuji kolegovi Ivanu Hlaváčkovi.

365) V konceptu původně „englische Handschriften".

366) „Dort stehen Sie also den ‚Nationalitäten' gegenüber, einem Ding, das wir hier nicht kennen, nicht einmal an uns selbst, weil nur Nassauer, Darmstädter u. dgl. sind, was nicht viel heißen wird. Aber bedeutend und erhebend ist der Beruf, dem österreichischen Kaiserstaat in seinen vereinten Völkern, vom Standpunkt deutscher Bildung aus, zu historisch-politischem Betrachten und Erzählen Sinn und Mund öffnen zu helfen, und so in der betreffenden vaterländischen Literatur zu einer Wiederherstellung des durch den Nordosten bedrohten Gleichgewichts mitzuwirken." B ö h m e r, Briefe II, s. 179, dopis z 5. dubna 1856.

367) Výnosem stavovského zemského výboru z 11. července 1853 bylo další vydávání Archivu českého odloženo na neurčito (P a l a c k ý, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 132) a **Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I** (600–1253), ed. **Karel Jaromír E r b e n**, Pragae 1855, vyšla nákladem Královské české společnosti nauk, nikoli z prostředků stavů (= AKBGW V/8).

368) „Aus Böhmen hat mir Palacky, als ich ihn vor Jahresfrist zuletzt dahier gesprochen, nicht gar viel Erfreuliches erzählt, was mich um so mehr wunderte, da er selbst doch schon so früh die rechten Wege gezeigt, und verdiente Anerkennung für seine in so zahlreichen Exemplaren verbreitete Geschichte von Böhmen gefunden hat. Hier sollten sich die großen Grundbesitzer an denen in Mähren ein Beispiel nehmen, denn ein wie übler Kontrast ist es nun, daß Mähren ein Urkundenbuch und Böhmen nur Regesten hat!" B ö h m e r, Briefe II, s. 180.

ocenění Palackého Dějin – jen s výhradou k období Přemysla Otakara II. – vyjádřil Böhmer také veřejně v předmluvě k dodatkům Regest imperii, napsané v únoru 1857.[369])

V té době soustřeďoval František Palacký téměř všechno své pracovní úsilí na přípravu svazků IV/1 a IV/2 svých Dějin, věnovaných převážně zemskému správcovství a kralování Jiřího z Poděbrad. Také dopisování s historiky v mimorakouském Německu zaměřoval Palacký převážně k problémům kolem poloviny 15. století, jak o tom svědčí druhý svazek edice korespondence německého liberálního historika Johanna Gustava Droysena (1808–1884), který tehdy působil jako univerzitní profesor v Jeně;[370]) z období necelých čtrnácti měsíců od druhé poloviny října 1856 do poloviny prosince 1857 je v tomto svazku uveřejněno šest dopisů Droysena Palackému a sedm dopisů Palackého Droysenovi, většinou se přímo vztahujících k pramenům a publikacím z dějin 15. století.[371]) V obou částech čtvrtého dílu svých Dějin, stejně jako v edici vyprávěcích pramenů z prvního období činnosti basilejského koncilu, která vzešla z jeho iniciativy a po několikaleté přípravě byla vydána roku 1857 péčí Císařské akademie věd ve Vídni,[372]) pojednával Palacký o českých dějinách v širokých souvislostech středoevropských a mezinárodních. Právem předpokládal, že jeho nové práce, německému odbornému prostředí jazykově dostupné, vzbudí pozornost a naleznou podporu u předních historiků v Německu, zatímco v neoabsolutistickém Rakousku mohl počítat s postojem nanejvýš zdrženlivým, ne-li přímo negativním. To byl také důvod, proč se Palacký obrátil dopisem na heidelberského univerzitního profesora Ludwiga Häussera, známého recenzenta Dějin Čech v augsburském deníku Allgemeine Zeitung.

---

369) Výslovně k Františku Palackému se vztahovala věta: „Böhmen ist in neuerer Zeit durch eine ausgezeichnete Darstellung seiner Landesgeschichte (neben welcher jedoch in Otakars Zeit Rauchs Geschichte von Östreich noch zu gebrauchen ist) vorangeschritten: wie lange wird es in Bezug auf Bekanntmachung der Urkunden dem noch nachstehen, was in Mähren Stände und Großgrundbesitzer so rühmlich leisten lassen?" Johann Friedrich B ö h m e r, Additamentum secundum ad Regesta imperii. Zweites Ergänzungsheft zu den Regesten des Kaiserreichs von 1246 bis 1313, Stuttgart 1857, s. XXIX. Srov. Adrian R a u c h, Österreichische Geschichte III, Wien 1781 (svazek věnovaný období et 1246–1282). I ve vlastním textu se B ö h m e r, Additamentum secundum, s. 446 a 448, dovolával v kladném smyslu Palackého Geschichte von Böhmen.

370) Životopisné údaje srov. ADB 48, 1904, s. 82–114; OSN 8, 1894, s. 42; BLDG, s. 140–141. Do jaké míry bylo Palackého a Droysenovo pojetí národa blízké, ukázal Günter B i r t s c h, Die Nation als sittliche Idee. Der Nationalstaatsbegriff in Geschichtsschreibung und politischer Gedankenwelt Johann Gustav Droysens. Köln-Graz 1964 (Kölner historische Abhandlungen, 10).

371) Johann Gustav D r o y s e n, Briefwechsel II, 1851–1884, ed. Rudolf Hübner, Berlin–Leipzig 1929 (Deutsche Geschichtsquellen des 19. Jahrhunderts, 26), s. 434–506 (s mezerami).

372) Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti. Scriptorum I, ed. Franciscus P a l a c k ý – Ernestus B i r k, Viennae 1857.

1857, 25. listopadu, Praha. František Palacký sděluje Ludwigu Häusserovi svou dvojnásobnou prosbu v důvěře, že je ochoten za všech okolností podporovat historické bádání. Doufá, že Häusser dostal prostřednictvím knihkupce Palackého Dějiny Čech IV/1, zahrnující léta 1439–1457.[373]) V současné době se zabývá dalším svazkem o vládě krále Jiřího 1458–1471, který má vyjít během jednoho roku. Více než třicetileté bádání mu umožnilo osvětlit nově také některé části německých dějin. Prosazuje zejména kladnější hodnocení dřívějšího mohučského kancléře Martina Maira, snaží se ho obhájit proti názoru J. G. Droysena a žádá Häussera o údaje týkající se Mairova mládí v Heidelbergu. Informuje dále o přípravách, vydání a obsahu prvního svazku edice Monumenta conciliorum, který se setkával s potížemi spíše uvnitř vídeňské Akademie než ze strany vlády. Dosud žádný časopis v Evropě nevzal vydání edice na vědomí, a aby nebyla edice úplně umlčena, žádá Häussera o recenzní článek pro augsburskou Allgemeine Zeitung a v případě potřeby mu dá knihu poslat.[374])

In dem wirklichen Vertrauen, daß Ew. Hochwohlgeboren historische Studien unter allen Umständen nach Kräften zu fördern geneigt sind, nehme ich mir die Freiheit, mich mit zweifacher Bitte an Sie zu wenden: die eine betrifft einige Daten über einen wichtigen Mann des XV. Jahrhunderts, einen gebornen Heidelberger; die andere ein literarisches Unternehmen, das einer Unterstützung der Männer vom Fach bedürftig ist.

Ich hoffe, daß Sie den letzten Band meiner Geschichte von Böhmen, welcher die Jahre 1439–1457 umfaßt und welchen ich Ihnen durch meinen Verleger zusendete, richtig erhalten haben. Der folgende Band, der die Regierung K⟨önig⟩ Georgs 1458–1471 zum Gegenstande haben und etwa binnen Jahresfrist erscheinen soll, beschäftigt mich gegenwärtig, und ich bin durch mehr als 30jährige Forschungen in den Stand gesetzt, dabei auch einige Partien der deutschen Geschichte neu zu beleuchten. Insbesondere werde ich über einen bisher mehr verkannten als bekannten deutschen Patrioten, Dr Martin Mayr, der 1459–1461 K⟨önig⟩ Georgs Rat gewesen, neue und wie ich glaube nicht unwichtige Aufschlüsse bringen. Dieser Mann, dessen Leben von 1459 bis zu seinem Todesjahr 1481 mir ziemlich wohl bekannt ist, wächst mir in seiner Bedeutung gleichsam unter der Feder, und ich hoffe ihn, meinem hochgeehrten Freunde Prof. Droysen entgegen;[375]) in der öffentlichen Meinung zu rehabilitieren, wenn ich auch zugestehe, daß er an Charaktergröße seinem „väterlichen" Freunde Gregor von Heimburg keinswegs gleichkam. Seine Wirksamkeit als Kurmainzer Kanzler 1454–1459 ist mir meist aus Aeneas Sylvius Briefen bekannt, auch seine Verwendung in der preußischen Streitsache von 1453 aus Voigt.[376]) Aber von seinem früheren Leben weiß ich fast nichts und erfahre nur aus Ihrer Geschichte der rheinischen Pfalz (I, 350), daß er ein Heidelberger von Geburt gewesen. Nun geht meine Bitte dahin, ob Sie nicht einige bestimmtere Daten über seine Jugendzeit besitzen und mir mitzuteilen geneigt wären?

Meine zweite Bitte ist eine noch dringendere. Ich habe die Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien bald nach ihrer Konstituierung veranlaßt, an ein großartiges Unternehmen, die Herausgabe der Monumenta conciliorum generalium seculi

---

373) Je pravděpodobné, že Palacký zaslal Geschichte von Böhmen IV/1 Ludwigu Häusserovi zhruba ve stejné době jako J. G. Droysenovi, tj. kolem 13. července 1857. Srov. D r o y s e n, Briefwechsel II, s. 460–461.

374) Universitätsbibliothek Heidelberg, Heid. Hs. 3407, popsány 3 strany, na rubu adresa: „S⟨eine⟩r Hochwohlgeboren Herrn Dr. Ludwig Häußer, Professor in Heidelberg (per Einschluß)", otištěno podle xerokopie. Stručný regest a signaturu dopisu srov. K a l t e n b a c h, Orientation, s. 280.

375) Johann Gustav D r o y s e n, Geschichte der preußischen Politik II/1, Berlin 1857, uznával talent, organizační schopnosti a odvahu Martina Maira (s. 193), ale Mairova jednání v Praze v prosinci 1461 se mu zdála být „dunkel und zweideutig genug" (s. 278).

376) Johannes V o i g t, Geschichte Preußens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens, 8, Königsberg 1838, s. 289–293 („zwei Streitfragen" z roku 1453).

XV Hand anzulegen und zu diesem Zwecke ein eigenes Komitee aus ihrer Mitte zu ernennen. Das geschah, und nach vielen Schwierigkeiten, die nicht etwa von der Regierung, sondern von Apathie und Antipathien verschiedener Art im Schoße der Akademie selbst herrührten, ist endlich zu Anfang dieses Jahres der erste Band des Werkes erschienen. Er enthält auf Seiten XLVIII und 889 in folio Scriptores concilii Basiliensis aus der ersten Zeit, meist die Verhandlungen mit den Böhmen betreffend. Ihm sollen Werke von großem Umfang und Interesse, wie Johannes de Segovia, Peter Bruneti u. a. folgen. Bruneti's Liber diurnus insbesondere, dessen Original ich in der Pariser Bibliothek glücklich wieder auffand, ist ein hochwichtiges historisches Denkmal sui generis, und es ist unendlich zu beklagen, daß Baluzius seine Absicht, es zu edieren, nicht durchsetzen konnte. Die Wiener Akademie kann und wird es tun, wenn zu der Apathie eines großen Teils ihrer Glieder nicht auch die des gelehrten Publikums hinzutritt, und damit dem ultramontanem Einflusse, der aus begreiflichen Gründen das Werk nicht sehr gerne sieht, zugleich Tür und Tor öffnet. Es ist ein schlimmes Omen, daß (meines Wissens) noch kein literarisch-kritisches Journal in Europa von dem Erscheinen der Monumenta conciliorum seculi XV Kenntnis genommen hat. Dauert das noch lange, so ist die große Unternehmung bald als aufgegeben zu betrachten, und ich brauche Ihnen nicht erst auseinanderzusetzen, welchen Schaden das historische Studium des bisher ohnehin so vernachlässigten XV. Jahrhunderts dadurch erleidet. Meine zweite Bitte ist nun die, daß es Ihnen gefällig werden möge, durch einen Aufsatz in der Augsburger Allgemeinen Zeitung das große Publikum auf diese Unternehmung und die bisherigen Leistungen aufmerksam zu machen, und dadurch zugleich deren Fortsetzung zu sichern. Denn leider gibt es der Männer, die das historische Wissen um seiner selbst willen zu fördern beflissen wären, nicht so gar viele, zumal in Wien. Sollte Ihnen jener erste Band dieser Monumenta in Heidelberg noch nicht zugänglich sein, so bitte ich mich davon zu verständigen, und ich werde Sorge tragen, daß Sie ihn unverzüglich erhalten.

In der Zuversicht, keine Fehlbitte gewagt zu haben, verbleibe ich mit der ausgezeichnetsten Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren ergebenster

Franz Palacký, böhmischer Landeshistoriograph.

Prag, den 25. November 1857.

Ludwig Häusser odpověděl na Palackého dopis velice přátelsky a výslovně projevil radost nad tím, že při této příležitosti vstoupil s Palackým do bližšího styku. Přislíbil napsat do augsburské Allgemeine Zeitung recenzi nejen na edici pramenů k basilejskému koncilu, ale i na nové svazky Palackého Dějin Čech.[377]) Od té doby se přátelské styky mezi Palackým a Häusserem rozvíjely bez komplikací. Oba historiky spojoval odpor proti konzervativní reakci a ultramontanismu, vzájemné jízlivosti z polemik čtyřicátých let upadly v zapomnění. Když Palacký 18. září 1859 večer přijel s manželkou a synem do Heidelbergu, vyhledal ihned po příjezdu Ludwiga Häussera. Sešel se s ním i na druhý den, kdy ho Häusser provázel po zřícenině heidelberského zámku, a znovu při studiích 20. září 1859.[378])

[377]) Nepodařilo se mi zjistit, zda Ludwig Häusser svůj slib splnil. Dvousvazkové vydání jeho Gesammelte Schriften, ed. Carl Pfeiffer, Berlin 1869–1870, obsahuje k Palackému naposledy recenzi Geschichte von Böhmen III/3, ale Häusserova spolupráce s augsburským deníkem Allgemeine Zeitung pokračovala až do dubna 1859 (srov. Kaltenbach, Orientation, s. 206). V ročníku 1858 Allgemeine Zeitung ovšem přislíbené recenze nevyšly.

[378]) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 6: „Já vyhledal ještě dnes prof. Häussera . . .“ (záznam k 18. září 1859); „Já dopoledne byl s Häusserem na zámku . . .“ (záznam k 19. září 1859); „an já u Häussera, v museum“ (záznam k 20. září 1859); rkp. edice M. Truce, s. 140–141.

1858, 4. ledna, Heidelberg. Ludwig Häusser omlouvá zpožděnou odpověď Františku Palackému množstvím nevyřízené práce, která se nahromadila v době jeho delší cesty před zahájením zimních přednášek. Dodatečně děkuje za poslední svazek Dějin Čech, o němž, stejně jako dříve, napíše stručnou recenzi, jak aspoň doufá. O mládí Martina Maira nemůže Häusser poskytnout přesnější údaje, a pokud jde o jeho heidelberský původ, odvolává se na záznam, jejž uveřejnil Valentin Ferdinand Gudenus (1679–1758) a po něm další autoři. Rád vyhoví přání Palackého, aby napsal recenzi na edici Monumenta conciliorum. Skutečně se zdá, jako by měl být tento podnik umlčen. Dobře věděl o tom, že se připravuje, ale teprve z Palackého dopisu se dozvídá, že první svazek vyšel. Ani v heidelberské knihovně se o tom nevědělo a Häusser dal podnět k získání knihy. Jakmile bude mít výtisk v rukou, vyhoví s radostí Palackého přání.[379])

Hochgeehrter Herr!

Entschuldigen Sie es gütigst mit sehr überhäuften Arbeiten, daß ich Ihr geehrtes Schreiben nicht früher beantwortet habe. Eine größere Reise, die mich erst zu Anfang der Wintervorlesungen zurückführte, hat mancherlei Rückstände aufgehäuft, durch die anderes verzögert ward. Eben aus dem Grunde bin ich auch noch nicht einmal dazu gekommen, Ihnen für die freundliche Zusendung Ihres jüngsten Bandes der Geschichte Böhmens zu danken und, wie ich früher getan, eine kurze Besprechung davon vorzunehmen. Ich tue das erste nachträglich, in der Hoffnung, daß mir auch zu dem zweiten Gelegenheit gegeben sein wird.

Über Martin Mayr kann ich Ihnen freilich nichts, was seine Jugendgeschichte genauer beleuchtete, mitteilen, indessen vermag ich doch die Quellen anzugeben aus denen meine Angabe über seine Herkunft geschöpft ist. Gudenus in seiner Sylloge varior⟨um⟩ diplomatariorum Francof⟨urti⟩ 1728 gibt auch einen Elenchus Cancell⟨ariorum⟩ Elect⟨oralium⟩ Moguntinensium und führt dort (S. 530) folgendes an: Martinus Meyer, patria Heidelbergensis, vir doctus et cordatus Trithemio in Hist⟨oria⟩ belli Bav⟨arici⟩ apud Freher⟨i⟩ Rer⟨um⟩ Germ⟨anicarum⟩ T. II, p. 370, cuius exstat ad Aeneam Cardinalem Senensem epistola cumprimis notatu digna, ex qua apparet, quanto zelo pro patria et ecclesiae libertate Theodoricus laboraverit.

Flav in der Abhandlung Tentamina prima de statu litteraris et eruditis qui in palatinatu electorali per tria secula floruerunt Heid. Abt. S. 8 sagt dasselbe, nur nennt er Mayr irrig mit dem Vornamen Mathias. Reinhard (Script⟨ores⟩ rerum palatinar⟨um⟩) in den Additiones ad Trithemium S. 129 adoptiert die Nachrichten von Gudenus.[380])

Was die Monumenta conciliorum angeht, so bin ich sehr gern bereit, Ihrem Wunsche zu genügen. Es scheint in der Tat, als solle das Unternehmen totgeschwiegen werden. Daß es beabsichtigt war, wußte ich wohl; allein erst aus Ihrem geehrten Schreiben erfahre ich, daß Bd. I erschienen ist. Hier auf der Bibliothek wußte man gleichfalls nichts davon und ich habe erst die Anschaffung angeregt. Sobald ich ein Exemplar in Händen habe, will ich mit Vergnügen Ihrem Wunsche einer öffentlichen Besprechung nachkommen.

Es gereicht mir zu besonderer Freude, bei diesem Anlasse in näheren Verkehr mit Ihnen getreten zu sein, und ich verbleibe mit ausgezeichneter Hochachtung Ihr ergebenster

L. Häußer.

Heidelberg, 4. Jan⟨uar⟩ 1858.

[379]) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, L. Häusser Palackému, 2 listy 14 × 22 cm, popsány 3 strany, vložena obálka 14 × 8 cm s adresou: „S⟨eine⟩r Hochwohlgeboren Herrn Franz Palacky, böhmischen Landeshistoriographen in Prag“, razítko „Heidelberg 4 Jan“, na rubu obálky „Prag 6/1 9. F.“

[380]) Citovaný úryvek ověřen v knize Valentin Ferdinand de Gudenus, Sylloge variorum diplomatariorum monumentorumque veterum ineditorum adhuc, et res Germanicas, in primis vero Moguntinas ilustrantium, Francofurti ad Moenum 1728. Srov. Marquard Freher (ed.), Germanicarum rerum scriptores hactenus incogniti II, Francofurti 1602; Johann Jacob Reinhard (ed.), Rerum Palatinarum nec non regionum finitinarum omnis aevi scriptorum I/1–2, Carolsruhae 1748.

I mimo rámec odborného dějepisectví se v liberálních, převážně nekatolických kruzích v Německu sledoval se zájmem postup práce na nových svazcích Palackého Dějin, věnovaných církevně politicky ožehavým problémům 15. století. Svědčí o tom drobná epizoda z konce června a počátku července 1859, která byla vyvolána nepřesnou zprávou liberálního deníku Kölnische Zeitung, že tisk dalšího svazku Dějin byl „na vyšší rozkaz" pozastaven.[381]) V tomto případě ani nešlo o skutkovou podstatu sporu, spočívající v tom, že stavovský zemský výbor odmítl převzít rukopis Dějin IV/2, který Palacký odevzdal 18. ledna 1859 ve dvou částech, první dvě kapitoly ve vlastním zpracování německy,[382]) dalších sedm kapitol v českém znění, se žádostí, aby zemský výbor rukopis posoudil a schválil.[383]) Ten však prohlásil, že nemůže realizovat německé vydání Dějin Čech z českého rukopisu a počátkem června 1859 vrátil Palackému české kapitoly s tím, „že vydání dokončeného svazku Dějin Čech se uskuteční až tehdy, když historiograf v duchu svého mandátu předloží zemskému výboru celý **německý rukopis** svého díla".[384]) Palacký se cítil být dotčen tímto rozhodnutím a považoval je za „nepřívětivé šikanování";[385]) mezi přáteli vyjadřoval dokonce obavu, že

381) „Auf höheren Befehl wurde die Drucklegung des fünften (!) Bandes von Palacký's Geschichte von Böhmen sistiert." Kölnische Zeitung, č. 178, 29. 6. 1859, Prag, 25. Juni; opis SÚA Praha, PM 1855–1859, 8/4/21/17, ad 7699/1859, příloha ke zprávě prezídia policejního ředitelství v Praze ze 4. července 1859.

382) Vlastnoruční Palackého rukopis Geschichte von Böhmen IV/2 srov. KNM Praha, rkp. VI A 19. Palacký uvedl ve zprávě stavovskému zemskému výboru z 18. ledna 1859, že svazek o kralování Jiřího z Poděbrad nezadal k překladu, ale sám jej zpracovával německy, aby jeho vydání urychlil a aby mu dodal co nejlepší stylistickou podobu: „Da ich mehrere hochgeachteten deutschen Gelehrten mit dem Erscheinen dieses Bandes bis zu den bereits verflossenen Weihnachten vertröstet hatte, so ist mir viel daran gelegen, daß derselbe möglichst beschleunigt werde und zugleich in möglichst anständiger Form erscheine. Darum habe ich es auch unternommen, in dem deutschen Texte dieses Buches nicht bloß eine von mir verbesserte Übersetzung, sondern eine stilistisch freie Originalarbeit zu liefern." P a l a c k ý, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 133–134.

383) Tamtéž, s. 134; P a l a c k ý, Korespondence a zápisky I, s. 238 (záznam k 18. lednu 1859).

384) Mezitím odevzdal Palacký zemskému výboru 17. března desátou českou a třetí německou kapitolu, 26. března čtvrtou kapitolu německého znění. Na dotaz prezídia českého místodržitelství sdělil stavovský zemský výbor 5. července 1859: „. . . so wurde Anfangs Juni l. J. das czechische Manuskript dem Herrn Franz Palacky zum beliebigen weiteren Gebrauch mit dem Anfügen zurückgestellt, daß die Auflage des begangenen Bandes der Geschichte Böhmens erst dann erfolgen werde, bis der Historiograph im Geiste seines Mandats das ganze d e u t s c h e M a n u s k r i p t seines Werkes dem Landesausschusse wird vorgelegt haben." SÚA Praha, PM 1855–1859, 8/4/21/17, 7670/1859.

385) „Palacky, dessen Geschichte von Böhmen in der deutschen Sprache, wie bekannt, von den böhmischen Herrn Ständen herausgegeben wird, hat von dem fünften (!) Bande derselben, der im Böhmischen vollendet ist, vor einigen Monaten die erste Hälfte der von ihm selbst angefertigten deutschen Übersetzung dem ständischen Ausschusse mit dem Antrage vorgelegt, vorläufig die Genehmigung zur Herausgabe dieses Teils zu erteilen; worauf er die noch dermal in der Arbeit befindliche zweite Abteilung nachtragen werde. Dieser Antrag soll von dem ständischen Ausschusse abgelehnt, und die Erteilung der Genehmigung zur Herausgabe an die Bedingung

se stavovskému zemskému výrobu nelíbí nejen jazyk, ale ani obsah zpracování dějin poděbradské doby.[386])

Právě tato okolnost se jevila jako nejzávažnější i ve zprávě Kölnische Zeitung. „Kdo ví, že se důstojnému starci-historikovi", psal dopisovatel z Prahy do Kolína nad Rýnem o jednašedesátiletém Palackém, „podařilo pro dějiny Jiřího z Poděbrad, o nichž tento svazek pojednává, objevit dosud netušené poklady pramenů, bude hluboce litovat ztráty, kterou věda utrpí tímto zpožděním publikace. Kdo však zná přísně učenou podobu díla a způsob autorova líčení, určený výhradně jen vědeckým kruhům, ten nepochopí ani možnost zakročení proti této knize. Kdyby nebyla celá věc tak smutná, museli bychom se smát tomuto strachu ze zlých duchů, který v oživování starých historických stínů větří nebezpečí pro celistvost říše."[387]) Pouhých pět vět čítala zpráva Kölnische Zeitung o potížích, s nimiž se střetával nejnovější svazek Palackého Dějin, ale rozšířila se tím, že ji převzaly jiné deníky v mimorakouském Německu i ve Vídni.[388]) Vyjadřovala sílící opoziční nálady proti rakouskému neoabsolutismu ve dnech neúspěšné války proti Sardinii; snad nebylo ani náhodou, že zpráva byla datována den po porážce u Solferina.[389]) Její uveřejnění v Kolíně nad Rýnem a dalších německých novinách potvrzovalo širší sympatie, jimž se Palackého líčení dějin 15. století těšilo u německých liberálů, jako byli Ludwig Häusser nebo J. G. Droysen, ale současně mělo i praktický dosah, příznivý pro Palackého. Přimělo totiž úřední místa v Praze k oficiálnímu dementi, že zpráva o pozastavení tisku nového svazku Palackého Dějin Čech je „zcela mylná" a že vládní úřady ani v nejmenším „až dosud" tuto zále-

der Vorlage des ganzen Bandes geknüpft worden sei Eine Absicht, die Herausgabe des ganzen Bandes zu vereiteln, soll durch nichts angedeutet und auch selbst von Palacky nicht vermutet worden sein, welcher nur die, rechtsförmlich allerdings begründete, Ablehnung seines Ansinnens als eine unfreundliche Chikane auf- und übelnahm. Ob seitdem noch etwas weiteres vorgekommen sei, woraus auf die Absicht, der Herausgabe seines Geschichtsbandes ein Hemmnis zu bereiten, geschlossen werden konnte, habe ich nicht erfahren; es scheint dies jedoch der Fall nicht zu sein, indem Palacky noch immer an der deutschen Übersetzung des Bandes in Lobkowitz arbeitet." Tamtéž, 7699/1859, policejní ředitel Päumann 4. července 1859 prezídiu místodržitelství.

386) Podrobněji k tomu Z a c e k, Palacký, s. 59–60; konkrétní doklady s. 59, pozn. 20.

387) „Wer da weiß, daß es dem würdigen greisen Historiker gelungen ist, für die in diesem Bande abgehandelte Geschichte Georgs von Poděbrad bisher ungeahnte Quellenschätze zu entdecken, wird den Verlust, den die Wissenschaft durch diese Verzögerung der Publikation erleidet, tief beklagen. Wer aber die streng gelehrte Fassung des Werkes, die durchaus nur für wissenschaftliche Kreise berechnete Darstellungsweise des Verfassers kennt, der wird die Möglichkeit der über das Buch verhängten Maßregel nicht begreifen. Wäre die Sache nicht so traurig, man müßte lachen über die Gespensterfurcht, die in der Wiederbelebung eines alten historischen Schattens Gefahr für die Integrität des Reiches wittert." Kölnische Zeitung, č. 178, 29. 6. 1859, Prag, 25. Juni; opis SÚA Praha, PM 1855–1859, 8/4/21/17, ad 7699/1859.

388) „Mehrere Wiener Blätter entnahmen der ‚Kölnischen Zeitung' die Notiz . . ." Tamtéž, 7670/1859, interní záznam v prezídiu českého místodržitelství z 6. července 1859.

389) K tehdejší politické atmosféře v Rakousku srov. Otto U r b a n, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 137–139.

žitost neovlivňovaly.[390]) Vytvořilo se ovzduší, v němž by případné cenzurní nebo jiné politické zásahy proti Palackého Dějinám byly pro rakouské vládní kruhy, usilující o dobré jméno Rakouska v německé veřejnosti,[391]) dost velkým a zbytečným rizikem.

Pro Františka Palackého osobně byl konec padesátých let 19. století neobyčejně tíživou dobou. Ve zprávě stavovskému zemskému výboru Palacký uvedl, že od 22. října 1858[392]) strávil po několik měsíců velkou část svého času dnem i nocí jako ošetřovatel své těžce nemocné ženy Terezie. „Proto abych také splnil svou povinnost vůči zemi a veleslavnému výboru, izoloval jsem se posledních pět měsíců úplně od světa, odřekl jsem se skoro vší četby a veškeré korespondence a využil jsem každého okamžiku k tomu, abych zbytek svých sil věnoval výlučně svému

390) „Wir sind in der Lage, die Notiz über die Sistierung des Druckes als ganz irrig bezeichnen und darüber die nachfolgende Aufklärung geben zu können", konstatovalo prohlášení sepsané v prezídiu českého místodržitelství 6. července a expedované 7. července 1859; následovalo vylíčení vztahu Palackého k českým stavům od roku 1831 a objasnění okolností, za nichž došlo k rozhodnutí stavovského zemského výboru z počátku června 1859. „Es ist somit eine Drucklegung des 5. Bandes bisher nicht eingeleitet, daher auch nicht sistiert worden, und eine Einflußnahme der Regierungsbehörden auf diese Angelegenheit hat bis nun auch nicht im entferntesten stattgefunden. Die Tatsachen, welche der Prager Korrespondent der ‚Kölnischen Zeitung' berichtet, gehören eben so wie die Schlußfolgerungen, welche er daran knüpft, in das Gebiet der Fabel." Prager Zeitung, č. 159, 8. 7. 1859, s. 3, Prager und Provinzial-Nachrichten.

391) Několik příkladů argumentace z první poloviny roku 1859 o německém poslání Rakouska, jehož vedoucí úloze v celoněmeckých záležitostech by mělo odpovídat také jeho vnitřní uspořádání, srov. Hans Rosenberg, Die nationalpolitische Publizistik Deutschlands. Vom Eintritt der Neuen Ära in Preußen bis zum Ausbruch des deutschen Krieges. Eine kritische Bibliographie I, München-Berlin 1935, s. 30–31 (č. 43), s. 35 (č. 49), s. 40–41 (č. 58), s. 51 (č. 78), s. 52–53 (č. 83), s. 58–59 (č. 91), s. 84–88 (č. 124–126). František Palacký si dobře uvědomoval, že v druhé polovině padesátých let mu byla liberální veřejnost v mimorakouském Německu nakloněna víc než kdy předtím, a v dopise nakladateli Bedřichu Tempskému z 18. července 1857, psaném na lobkovickém zámku, vyjádřil „svá přání" týkající se rozeslání svých Dějin německému tisku: „Sie betreffen die möglichst vielseitige Kundmachung meines Werkes, namentlich durch die deutsche Presse. Die Publizität ist mein Schild und ich bin des Schutzes bedürftig. Darum bitte ich die Versendungen an deutsche Journale nicht zu sparen und dahin zu wirken, daß auch die früher erschienenen Bände mehr ins Publikum kommen. Ich werde von den mir zugestandenen 40 Freiexemplaren Ihnen einen Teil zur Disposition stellen, um eine reichere Beteilung der Journale in Deutschland zu erzielen, bitte aber, daß auch Sie in dieser Beziehung Ihre gewohnte Liberalität betätigen möchten. Ferner wünsche ich zu erfahren, welcherlei Stimmen über das Werk sich in den Journalen vernehmen lassen. Leider besitze ich in meiner ländlichen Abgeschiedenheit keine Mittel dazu, und muß daher in dieser Hinsicht ganz und gar auf Ihre Güte bauen. Gut wäre wenigstens, daß jemand, der viele Journale liest, diejenigen nach Nº und Blatt notierte, wo davon die Rede ist." LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná, Palacký Tempskému, opis Marie Červinkové roku 1885 z originálu zapůjčeného Tempským. Srov. Zacek, Palacký, s. 60.

392) Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 135; Palacký, Korespondence a zápisky I, s. 238.

dílu."[393]) Další takovou zimu, jaká byla roku 1858/59, nechtěl Palacký se svou ženou Terezií trávit v Praze, a protože jí všechny předcházející pobyty na pobřeží Středozemního moře pomohly, rozhodl se odjet do Nizzy již v polovině září 1859, deset dní poté, co stavovskému zemskému výboru odevzdal úplný rukopis německého znění Dějin Čech IV/2.[394]) Také pro sebe doufal, že zimní pobyt v mírnějším podnebí využije k tomu, aby se zotavil a načerpal nové fyzické i duševní síly. A tak se Palacký po dvakrát, ale naposledy ve svém životě setkal se svými dřívějšími názorovými odpůrci a nynějšími přáteli ve Frankfurtu nad Mohanem a v Heidelbergu, nejdříve při cestě do Nizzy v září 1859, podruhé při návratu s umírající Terezií v červenci a znovu v srpnu 1860.

Studijní návštěvy v archivech nebo knihovnách si ponechával až na zpáteční cestu, takže při jednodenním pobytu ve Frankfurtu navštívil 17. září 1859 J. F. Böhmera, s nímž se před necelým rokem setkal ve Vídni a v Praze,[395]) a v Heidelbergu patřili vedle Ludwiga Häussera k partnerům jeho rozhovorů historikové Friedrich Christoph Dahlman, Georg Gottfried Gervinus a Karl Theodor Welcker,[396]) navíc – vzhledem ke zdravotním potížím Terezie Palacké – také profesor lékařské fakulty Wilhelm Lange (1813–1881), rodák ze severních Čech, s nímž se Palacký zřejmě znal již z jeho pražského působení.[397]) Když se chýlil ke konci sedmý měsíc pobytu manželů Palackých v Nizze,[398]) napsal František Palacký 22. nebo 23. dubna 1860 dopis J. F. Böhmerovi do Frankfurtu

393) „Um daher auch meiner Pflicht gegen das Land und den hochlöbl(ichen) Ausschuß nachzukommen, isolierte ich mich seit fünf Monaten von aller Welt, entsagte fast aller Lektüre wie allen Korrespondenzen, und benützte jeden Augenblick, um ausschließlich meinem Werke zuzuwenden, was mir an Kräften übrig blieb." Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 135, zpráva z 26. března 1859.

394) Tamtéž, s. 135–136, zpráva z 5. září 1859.

395) O svých dojmech z Vídně a Prahy psal Johann Friedrich Böhmer 5. listopadu 1858 profesoru Juliu Fickerovi do Innsbrucku: „Palacky war mir schon in Wien begegnet; in Prag hat er mir aus seinem nächsten Bande der Geschichte Böhmens gute Stellen vorgelesen. Er hat zuletzt aufs Eifrigste an einer Sammlung von Aktenstücken und Briefen aus dem 15. Jahrhundert gearbeitet, die ihm aus Görlitz zugekommen ist, und die nun in den Schriften der Akademie erscheinen soll. Er wurde nicht müde das Interesse des 15. Jahrhunderts zu preisen, in das er nun immer mehr hineinkomme. Von einer Fortsetzung der Erben'schen Regesten wußte er nichts, er scheint seinen Schülern, die sich mehr der Regierung angeschlossen haben, ferner zu stehen. Aber mit Höfler steht er auf dem besten Fuß und hat mich selbst zu ihm geführt." Böhmer, Briefe II, s. 267–268.

396) LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 6: „Pak já . . . u Gervinusa, kdež i Dahlmann etc." (záznam k 19. září 1859). „Ráno byl sem u prof. Lange, on pak u nás; Welcker mezitím. Popoledni . . . Též darmo hledal sem Bunsena i Welckera etc." (záznam k 20. září 1859). „Dopoledne vyšed, potkal sem Dahlmanna i Gervinusa" (záznam k 21. září 1859). „. . . odjezd z Heidelbergu, předtím prof. Lange a Welcker u nás" (záznam k 22. září 1859); rkp. edice M. Truce, s. 140–141.

397) Působil jako asistent a docent na gynekologické klinice v Praze v letech 1839–1847, jako profesor pražské lékařské fakulty od října 1850 do září 1851, poté skoro třicet let v Heidelbergu. ADB 17, 1883, s. 653–654.

398) Přijeli do Nizzy přes Basilej, Ženevu, Lyon a Marseille 2. října 1859. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 9 (rkp. edice M. Truce, s. 142).

nad Mohanem,[399]) v němž na dobu kolem poloviny května požádal o umožnění studia ve frankfurtském městském archivu. Podle původního předpokladu odjel se svou ženou z Nizzy 29. dubna 1860, ale Terezie Palacká na cestě v Marseille vážně onemocněla, takže musel psát Böhmerovi dopis, na nějž dostal obratem odpověď.

1860, 15. května, Marseille. František Palacký sděluje Johannu Friedrichu Böhmerovi, že od 2. května leží s těžce nemocnou ženou v marseilleském hotelu Luxembourg mezi cizími lidmi, bez duchovních zdrojů, dokonce beze zpráv z domova a vlasti. Nedá se předpovědět odjezd, i když podle lékaře a vlastního názoru Palackého nehrozí nebezpečí. Původně předpokládal, že kolem poloviny května bude ve Frankfurtu nad Mohanem a požádal z Nizzy Böhmera, aby mu ve shodě se svou dřívější nabídkou zprostředkoval přístup do frankfurtského městského archivu. Tentokrát se však Palacký vynasnaží dovézt svou ženu domů, takže pokud povolení dostal, přál by si, aby zůstalo v platnosti i pro pozdější dobu roku 1860, kdy by je chtěl využít. Prosí dále Böhmera, aby vyřídil pozdrav a podal zprávu o Palackých Friedrichu Emilu Suchslandovi a paní Tempské a aby na frankfurtské poště zařídil případné delší uložení dopisů, které tam pro Palackého došly.[400])

Mein hochgeehrter Herr! Marseille, 15. Mai 1860.

Die Hoffnung, Sie um diese Zeit in Frankfurt zu sehen, ist durch die unterwegs erfolgte schwere Erkrankung meiner Frau bis jetzt getäuscht worden. Seit dem 2. Mai liegen wir hier im hôtel du Luxembourg unter fremdem Volk, ohne geistige Ressourcen, selbst ohne Nachrichten von Haus und Vaterland, und noch immer läßt sich nicht voraussagen, wann wir diesen Ort werden verlassen können. Gefahr ist, nach der Versicherung des Arztes und meiner eigenen Ansicht, keine vorhanden: aber das Übel zieht sich in die Länge. Ich glaubte verpflichtet zu sein, Ihnen dieses anzuzeigen, da ich mir von Nizza aus die Freiheit genommen hatte, Sie zu bitten, daß Sie mir für diese Zeit zum Frankfurter Stadtarchive den Zutritt, gemäß Ihrer früheren gütigen Erbietung, verschaffen möchten. Nachdem ein höherer Wille hindernd dazwischen getreten, werde ich wohl für diesmal auch von der bereits etwa erlangten Erlaubnis kaum Gebrauch machen können, sondern meine Frau vor allem nach Hause zu bringen suchen müssen: doch wünschte ich, daß mir eine solche Erlaubnis für eine spätere Zeit dieses Jahres offen gehalten werden möchte, da ich dann, so Gott will, jedenfalls davon Gebrauch zu machen beabsichtige.

Wenn es Ihnen nicht beschwerlich fiele, wollte ich Sie auch noch bitten, daß Sie Herrn Suchsland und durch ihn dessen Schwiegermutter Frau Tempsky von uns grüßen und über Zustand benachrichtigen möchten. Auch dürften in Frankfurt à poste restante Briefe für mich vorliegen. In Beziehung auf letztere habe ich nur den Wunsch, daß sie für mich aufbewahrt werden und nicht wegen meiner Nichtankunft etwa in Verlust geraten möchten. Verzeihen Sie, daß ich Ihre Güte zu viel in Anspruch nehme.

In Hoffnung eines nicht zu fernen Wiedersehens bleibe ich wie immer mit ausgezeichneter Hochverehrung Ew. Wohlgeboren ergebenster

Franz Palacký.

---

[399]) „23 Apr., pondělí . . . Dopoledne dali sme na poštu psaní ode mne Böhmerovi do Frankfurta . . ." Tamtéž, pag. 82 (rkp. edice M. Truce, s. 176).

[400]) Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, Ms. Ff. J. F. Böhmer, 1 Abt. K 5 P Nr. 3, vlevo nahoře Böhmerovou rukou: „Antw. d. 18 Mai", otištěno pode xerokopie.

1860, 18. května, Frankfurt nad Mohanem. Johann Friedrich Böhmer odpovídá Františku Palackému, že oba jeho dopisy dostal v pořádku, 17. května večer druhý dopis z Marseille. Od deputace frankfurtského senátu si okamžitě pro Palackého vyžádal povolení ke studiu v archivu a ještě týž den je dostal. Nový archivář Kloss přinesl příslušné svazky s rejstříky do městské knihovny, protože tam by je Palacký mohl pohodlněji studovat. Jelikož je příjezd Palackého odložen na neurčito, zamýšlí tyto archiválie odevzdat zpět do archivu. Nebude to Palackému činit sebemenší nesnáze, aby je na základě uděleného povolení dostal v budoucnu ihned ke studiu, i kdyby Böhmer osobně nebyl přítomen. Frankfurtský profesor dějin Johannes Janssen,[401]) který pilně zpracovával říšské spisy městského archivu z 15. století, řekl Böhmerovi, že období označené Palackým je poměrně chudé, ale to nemá Palackému bránit, aby se seznámil s tím, co je k dispozici. Velice lituje onemocnění Palackého ženy, která ho zdržuje v Marseille; zanechal Suchslandovi zprávu v Hermannově knihkupectví, kam také došel jeden dopis pro Palackého. Jistě se neztratí tento dopis ani ty, které leží na poště, ale kdyby Palacký delší dobu nepřijel, doporučuje mu, aby frankfurtskému poštovnímu úřadu sdělil adresu, kam mají být dopisy odeslány.[402])

Frankfurt, 18. Mai 1860.

Hochverehrtester Herr!

Ihre beiden Briefe habe ich richtig erhalten. Gestern abend den zweiten d. d. Marseille 15. d. M.

In Folge des ersten habe ich sogleich von der betreffenden Senatsdeputation die gewünschte Archivbenutzungs-Erlaubnis für Sie erbeten und noch denselben Tag erlangt. Der sehr gefällige neue Archivar Herr Dr Kloß hat die betreffenden Bände samt Register sofort auf die Stadtbibliothek gebracht, weil Sie dieselben dorten bequemer würden benutzen können. Da nun Ihre Herkunft unbestimmt aufgeschoben ist, gedenke ich diese Archivalien wieder aufs Archiv zurück zu geben. Es wird sicher nicht den mindesten Anstand für Sie haben, auf die erlangte Erlaubnis dieselben auch späterhin **sofort** benutzen zu können, auch wenn ich selbst nicht gerade anwesend sein sollte. Unser hiesiger Geschichtsprofessor Herr Dr Janßen, der alle Reichsakten des Stadtarchivs aus dem 15ten Jahrh⟨undert⟩ fleißig durchgearbeitet hat, sagt mir, daß die von Ihnen bezeichnete Periode verhältnismäßig die dürftigere sei. Doch wird Sie das nicht abhalten, von dem, was nun einmal vorhanden ist, Kenntnis zu nehmen.[403])

Das Unwohlsein Ihrer Frau Gemahlin, das Sie in Marseille festhält, sehr bedauernd, war ich heute morgen in der Hermannschen Buchhandlung, doch ohne Herrn Suchsland, der sonst ofter hinkommt, anzutreffen; doch wird ihm das Wesentliche ausgerichtet werden. Herr Suchsland soll seine Privatwohnung gerade in diesen Tagen geändert haben.

In der Hermannschen Buchhandlung soll, wie man mir sagte, ein Brief für Sie liegen. Gewiß wird weder dieser noch auch die auf der Post für Sie liegenden Briefe in Verlust geraten. Sollten Sie aber noch längere Zeit ausbleiben, so möchte es wohl geraten sein, an das hiesige Oberpostamt poste restante Briefe betr⟨effend⟩

---

[401]) Johannes Janssen (1829–1891) se odvděčil J. F. Böhmerovi brzy po jeho smrti příkladným zpracováním životopisu a vydáním základní korespondence. Srov. ADB 50, 1905, s. 733–741.

[402]) Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, Ms. Ff. J. F. Böhmer, 1. Abt. K 5 P Nr. 4, vlastnoruční koncept, použito xerokopie; LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Böhmer Palackému, 2 listy 13,5 × 21 cm, vyhotovení písařskou rukou, popsány 2 strany, na rubu adresa: „Monsieur Palacky de Prague, Hotel du Luxembourg, Marseille", pět poštovních razítek: „Frankfurt 18 Mai 1860", „Strasbourg à Paris 20 Mai 60", „Paris 20 Mai 60", Mars 22 Mai 60", páté razítko nečitelné. Mezi konceptem a vyhotovením jsou drobné stylistické odlišnosti, neovlivňující obsah (otištěno vyhotovení).

[403]) V konceptu je poslední věta odstavce optimističtější: „Ohne Zweifel werden Sie aber doch Ausbeute finden."

zu schreiben, und anzugeben, wohin man Ihnen die etwa vorrätigen Briefe senden möge.

Mit dem Wunsche glücklicher Heimreise bestehe ich hochachtungsvollst Ihr ergebenster

Dr Böhmer.

Františka Palackého však tehdy očekávaly ještě tři nesmírně těžké měsíce. Dlouhé dny i noci musel přestát s umírající Terezií v květnu a červnu 1860 v Marseille a Ženevě, během dvou týdnů od 3. do 17. července uskutečnil okružní cestu vlakem přes Basilej, Karlsruhe, Frankfurt nad Mohanem, Lipsko a Drážďany do Prahy a zpět přes Norimberk a Augsburg do Ženevy, tam opět jednal s lékaři a zařizoval převoz nemocné vlakem, a přestože sám nebyl zdráv, ve volných chvílích dokázal napsat úvodní stať ke své sbírce listinných pramenů z doby krále Jiřího z Poděbrad a poslat ji do Vídně.[404]) Dvanáct dnů, od 31. července do 11. srpna 1860, pobýval Palacký se svou ženou v Heidelbergu, kde se lékaři odhodlali k operativnímu zákroku, aby Terezie byla schopna dalšího převozu. Jen dvakrát se krátce setkal s Ludwigem Häusserem,[405]) ale jinak musel jednat hlavně s lékaři. Při zpětném ohlédnutí vysoce oceňovali Palackého obětavou péči heidelberský profesor lékařství Wilhelm Lange[406]) i frankfurtský známý Friedrich Emil Suchsland.[407]) Nebylo

[404]) Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad (1450–1471), Wien 1860 (= FRA II/20). „Po poledni doma počal sem spisovati Vorbericht ke XX. dílu Fontes rerum Austriacarum (záznam k 17. červenci 1860 v Ženevě); „. . . já pak odevzdal konečně na poštu předmluvu od císařské akademie žádanou na XX. díl Fontes rerum Austriacarum" (záznam ke 4. srpnu 1860 v Heidelbergu). LA PNP Praha, František Palacký, deník 1860, pag. 15 a 28 (rkp. edice M. Truce, s. 196 a 200).

[405]) „. . . já na chvíli u Häussera" (záznam k 1. srpnu 1860). „Potom byl sem u prof. Häussera i ukazoval mu tisk historie mé etc." (záznam k 6. srpnu 1860). Tamtéž, pag. 26 a 29 (rkp. edice M. Truce, s. 199–200).

[406]) „War ich ja doch selbst eine Zeit lang Zeuge der schweren Prüfung, die Ihnen von der Versehung zugedacht ward, und ist mir ja nicht unbekannt geblieben, was dem, was ich selbst mit anzusehen Gelegenheit gehabt, gefolgt ist. Daß Sie unter Umständen so trauriger Art trotz der seltenen Seelenstärke, die Sie sich im Kampfe mit den Widerwärtigkeiten des Lebens errungen haben, eine Zeit lang ‚fast die ganze übrige Welt vergessen', wen könnte dies befremden, wer Ihnen deshalb grollen? Sie mit der armen, nunmehr verklärten Dulderin, deren so großes Vertrauen zu mir mich eben so sehr beglückte, als mich mein Unvermögen, demselben in vollem Maße gerecht werden zu können, tief schmerzte, in Frankfurt im Stiche lassen zu müssen, fiel mir unendlich schwer. Recht gern wäre ich noch bis Dresden Ihr Gefährte geblieben, wenn mir es die Umstände gestattet hätten. Daß es Ihnen nicht gegönnt gewesen, mit der Kranken, bevor die Entscheidung fiel, Prag zu erreichen, vernahm ich mit innigem Bedauern; nichtsdestoweniger jedoch kann ich nicht leugnen, daß es meinem Herzen wohltat, die so schwer Heimgesuchte von den unsäglichen Leiden, denen gegenüber alles menschliche Wissen und Können machtlos bleiben mußte, überhaupt erlöst zu wissen. Friede ihrer Asche! Ihr Andenken wird mir stets ein gesegnetes bleiben. – Ihnen aber, hochverehrter Herr, möge in Ihrer gerechten Trauer um die Dahingeschiedene das schöne Bewußtsein Trost gewähren, in treuer Pflichterfüllung gegen sie bis zu ihrem letzten Atemzuge kein Opfer gescheut zu haben, welches nur irgend geeignet schien, zur Verlängerung ihres Lebens und zur Linderung ihrer Qualen beitragen zu können." LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Wilhelm Lange, Heidelberg, 30. října 1860 Palackému.

však záchrany: ve zvláštním nemocničním vagónu na děčínském (tehdy podmokelském) nádraží 18. srpna 1860 ráno Terezie Palacká zemřela. Za několik týdnů po tomto obrovském nervovém vypětí se však Františku Palackému dostalo útěchy a velkého zadostiučinění vydáním dvou na svou dobu vynikajících vědeckých děl, na nichž si právě z mezinárodního hlediska velice zakládal, německého znění Dějin Čech IV/2 o kralování Jiřího z Poděbrad a edice Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens im Zeitalter Georgs von Podiebrad. Oba tyto svazky rozeslal Palacký s radostí svým přátelům v Německu[408]) a poslal je rovněž hannoverské Královské společnosti věd v Göttingenu, která ho zvolila svým dopisujícím členem.[409])

1860, 27. října, Praha. František Palacký omlouvá Královské společnosti věd v Göttingenu opožděné poděkování za prokázané vyznamenání svým dlouhodobým pobytem v Nizze, onemocněním a úmrtím své ženy. Nyní čekal na vydání Geschichte von Böhmen IV/2 a Urkundliche Beiträge, které byly už dlouho v tisku, ale teprve před několika dny vyšly. Zasílá göttingenské Královské společnosti věd oba svazky IV. dílu Dějin Čech i edici pramenů a doufá, že kolegové z historické třídy v nich naleznou závažné příspěvky k zanedbávanému období dějin Německa a k vědeckému poznání vůbec.[410])

Prag, den 27. Okt⟨ober⟩ 1860.

Ew. Hochwohlgeboren!

Als die königl⟨iche⟩ Gesellschaft der Wissenschaften mir die hohe Ehre erwies, mich unter ihre korrespondierenden Mitglieder aufzunehmen, und mir das darauf bezügliche Diplom nach Prag sandte, befand ich mich mit meiner Familie den ganzen Winter über in Nizza, von woher ich, da meine Frau unterwegs schwer erkrante, erst

[407]) Friedrich Emil Suchsland psal 3. ledna 1861 Palackému odpověď na jeho dopis z 25. listopadu 1860, v němž paní Tempské do Frankfurtu nad Mohanem vylíčil poslední dny života Terezie Palacké: „Die l⟨iebe⟩ Schwiegermama wird ihren begonnenen Brief beendigen, sobald sich ihr Befinden, das zu unserer Betrübnis in den letzten Wochen nicht ganz befriedigend war, gebessert hat und sie ohne zu große Nerven--Aufregung wieder zu schreiben wagen darf. Alsdann werden die Gefühle und Gedanken, welche sich der l⟨ieben⟩ Schwiegermama bei Erhalt Ihres schätzbaren Schreibens aufdrängten, einen würdigeren Ausdruck finden, und Ihnen sagen, wie wir voll Bewunderung über die Aufopferung waren, mit der Sie rücksichtslos gegen sich selbst den Dienst des treuesten Pflegers verwalteten, und so uns große Besorgnis für Ihre eigne teure Gesundheit einflößten . . ." LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, F. E. Suchsland Palackému.

[408]) Příkladem je dopis Františka Palackého z 19. října 1860 Johannu Gustavu Droysenovi do Berlína. Droysen, Briefwechsel II, s. 696–697. Zhruba ve stejné době poslal Palacký obě knihy Ludwigu Häusserovi (srov. pozn. 413) a několika dalším historikům.

[409]) Palacký se o této volbě dozvěděl v Nizze 14. února 1860: „Já obdržel dnes z Göttingu diplom tamější Společnosti nauk . . ." LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 53 (rkp. edice M. Truce, s. 164).

[410]) Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, Handschriftenabteilung, Cod. Ms. hist. lit. 116: IV, Nr. 21, popsány 2 strany, vpravo nahoře připsáno: „Praes. 29 Nov. 60", otištěno podle xerokopie.

gegen Ende August, und zwar als Wittwer nach Prag wieder zurückkehrte. Nachdem aber mein Dank für die mir erwiesene Ehre sich bereits so sehr verspätet hatte, beschloß ich, zumal im Gedränge anderweitiger Sorgen, mich damit erst dann einzustellen, wenn ich in den Stand gesetzt sein würde, ihn mit meinen neusten Publikationen, welche seit lange schon unter der Presse sich befanden, zu begleiten: was seit ein paar Tage so eben erst eingetroffen ist.

Indem ich mir nun die Ehre gebe, Ew. Hochwohlgeboren für die königl⟨iche⟩ Sozietät den vierten Band meiner Geschichte von Böhmen nebst den dazu gehörigen „Urkundlichen Beiträgen" etc. einzusenden, bitte ich Sie zugleich meinen, wenngleich verspäteten, doch darum nicht minder warmen herzlichen Dank für die mir zu Teil gewordene Auszeichnung sowohl selbst zu genehmigen, als auch der verehrten königl⟨ichen⟩ Sozietät zur Kenntnis zu bringen. Wenn Ihre Herren Kollegen in der historischen Klasse sich die Mühe nehmen, den Inhalt der hier mitfolgenden Bände näher einzusehen, so schmeichle ich mir mit der Hoffnung, daß sie darin nicht unerhebliche Beiträge zur Geschichte einer bisher mit Unrecht wenig beachteten Zeitperiode für Deutschland selbst bemerken werden. Jedenfalls will ich mich bemühen, mich der mir erwiesenen Ehre dadurch würdig zu machen, daß ich fleißig fortfahre, über bisher dunkle Partien Geschichte Licht zu verbreiten, welches, wenn auch zum Teil örtlich beschränkt, gleichwohl nicht verfehlen kann, zur Aufklärung der unermeßlichen Gebiete der Wissenschaft überhaupt beizutragen.

Genehmigen Ew. Hochwohlgeboren zugleich den Ausdruck meiner persönlichen ganz ausgezeichneten Hochverehrung.

Dr. Franz Palacký, böhm⟨ischer⟩ Landeshistoriograph.[411])

Dopis, jímž na obdobnou zásilku Palackého Dějin Čech IV/2 a Urkundliche Beiträge odpověděl heidelberský historik Ludwig Häusser, daleko překračoval rámec zdvořilého poděkování, případně také kondolence k úmrtí Terezie Palacké. Häusserova slova uznání příznačně ukazují, kam až při hodnocení Palackého vědeckého přínosu dospěl autor prvních velkých recenzí Dějin Čech v augsburské Allgemeine Zeitung. Shodně s J. G. Droysenem, Georgem Voigtem a jinými uznávanými liberálními historiky v Německu byl Ludwig Häusser přesvědčen o tom, že se význam Palackého zpracování dějin 15. století neomezoval na české národní dějiny. O tom, že předcházející heidelberské rozhovory Häussera a Palackého se dotýkaly také soudobých politických problémů, svědčí kritická zmínka o rakouských politických experimentech, která se vztahovala k nedlouho předtím vyhlášenému císařskému diplomu z 20. října 1860.[412])

411) Stálý sekretář Královské společnosti věd v Göttingenu, proslulý chemik Friedrich Wöhler (1800–1882), odpověděl Františku Palackému 19. prosince 1860: „Im Auftrage der Kön⟨iglichen⟩ Gesellschaft der Wissenschaften habe ich die Ehre Ihnen den richtigen Empfang von: Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens, Geschichte von Böhmen, 4. Bd., 1. u. 2. Abt., die Sie der Gesellschaft der Wissenschaften zu übersenden die Güte gehabt haben, mit dem allerergebensten Dank zu bescheinigen." LA PNP Praha, František Palacký, korespondence ústavů a korporací, Königliche Gesellschaft der Wissenschaften Göttingen Palackému.

412) K tomu nejnověji U r b a n, Česká společnost 1848–1918, s. 147–149.

413) „Dem Herrn Prof. Häußer habe ich die für ihn bestimmten zwei Bücher zugestellt", psal Wilhelm Lange z Heidelbergu 30. října 1860. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, W. Lange Palackému.

1860, 5. listopadu, Heidelberg. Ludwig Häusser potvrzuje Františku Palackému příjem Dějin Čech IV/2 a Urkundliche Beiträge, jež mu při návratu z Prahy předal Wilhelm Lange,[413]) a cení si je dvojnásobně jako svědectví nezměněné Palackého náklonnosti. Se živou účastí sledoval těžké dny, které Palacký prožil v Heidelbergu a při odjezdu odtud. Na prázdninové cestě se Häusser z novin dozvěděl, že se Palackému podařilo dovézt umírající právě jen na hranice vlasti. Musí ho utěšit vědomí, že nebylo pomoci a že Palacký by déletrvající utrpení nebyl vydržel bez těžké újmy na vlastním zdraví. Dokončený svazek Dějin Čech a cenná sbírka listin vzbuzují Häusserův zájem a poskytnou mu bohaté poučení. I při zběžném nahlédnutí zjistil, kolik pozoruhodných objasnění nabízí tento svazek z hlediska speciálně falckého i z hlediska německého; přetváří vlastně tuto zanedbanou část dějin v jasný a souvislý celek. Znovu srdečně děkuje Palackému a vyjadřuje přání, aby se mu podařilo ještě řadu let věnovat volný čas studiím, které pojí ke jménu Palackého nehynoucí slávu. Přeje mu, aby nebyl rušen rodinnými ani veřejnými starostmi, ovšem pro politickou oblast pochybuje o úspěchu tohoto přání. Kam směřuje rakouská státní politika a co zamýšlí nejnovějšími experimenty, o tom nemají v Německu představu, ale snad na tom není lépe ani Palacký a sami rakouští vůdcové.[414])

Heidelberg, 5. Nov⟨ember⟩ 1860.

Hochgeehrter Herr!

Durch meinen Kollegen Lange ist mir dieser Tage die wertvolle Gabe zugekommen, die mir als ein Zeugnis Ihres unveränderten Wohlwollens doppelt schätzbar ist.

Mit lebhaftester Teilnahme bich ich den schweren prüfungsvollen Tagen gefolgt, die Ihrer Abreise von Heidelberg vorangegangen und gefolgt sind. Auf meiner Ferienreise erfuhr ich dann aus den Zeitungen, daß es Ihrer aufopfernden Sorgfalt doch nur eben noch möglich war, die Sterbende bis an die Grenze der Heimat zu bringen, und ich habe mir, wenn auch in der Ferne, wohl vergegenwärtigt, was für Leiden und Schmerzen Sie in jenen Tagen zu überstehen hatten. Das Bewußtsein, daß hier alle Kunst und Sorge nicht mehr helfen konnte, muß Sie über den Verlust trösten; ein längeres Leiden der Dahingeschiedenen hätten Sie selber, ohne schweren Nachteil für Ihr Wohlsein, kaum ertragen können.

Der nun vollendete Band Ihres Werkes samt der wertvollen Urkundensammlung wird mir ebenso viel Interesse, wie reiche Belehrung, gewähren. Vom speziell pfälzischen, wie vom deutschen Gesichtspunkte aus bietet, wie ich schon aus flüchtiger Einsicht entnahm, der Band eine Menge der bemerkenswertesten Aufschlüsse, ja er schafft eigentlich erst diese bis jetzt[415]) im Schutt vergrabene Partie der Zeitgeschichte zu einem lichtvollen, zusammenhängenden Ganzen. Ich kann Ihnen nur meinen herzlichsten Dank ausdrücken, daß Sie durch diese so schätzbare Gabe mir das erneute Zeugnis Ihres unveränderten Wohlwollens kundgegeben haben.

Möchte es Ihnen vergönnt sein, diesen Studien, die unvergänglichen Ruhm an Ihren Namen knüpfen, noch eine Reihe von Jahren Ihre Muße zu widmen, ungestört von häuslichen wie von öffentlichem Leid. Daß das Letztere freilich Ihnen und uns allen erspart bleibe, scheint kaum zu hoffen.

Wohin die Staatskunst bei Ihnen steuert und sie mit den neuesten Experimenten will, davon hat man bei uns keine Vorstellung; vielleicht geht es Ihnen und den Leitern selbst nicht besser.

Mit der Bitte, mir Ihr Wohlwollen auch fernerhin zu bewahren, verbleibe ich in bekannter Verehrung Ihr ergebenster

L. Häußer.

414) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, L. Häusser Palackému, 2 listy 14 × 22 cm, popsány 3 strany, vložena obálka 15 × 8 cm s adresou: „S⟨eine⟩r Hochwohlgeboren Herrn Franz Palacky, böhmischen Historiographen in Prag", razítko „Heidelberg 5 Nov 10/2", na rubu „Prag 7/11 9. F."

415) Původně následovalo slovo „ganz", ale Häusserovi se tato formulace zřejmě zdála být příliš silná a slovo škrtl.

Nemůže být pochyb o tom, že Ludwig Häusser mínil své vysoké ocenění posledních prací Františka Palackého naprosto upřímně. Dokazuje to také poslední dochovaný Häusserův dopis Palackému, který jako jediný přesahuje časové vymezení této pramenné studie, ale názorně dokresluje vzájemné vztahy mezi oběma historiky, jak se vytvořily v průběhu čtyřicátých a padesátých let 19. století. Když Palacký poslal svému heidelberskému příteli Dějiny Čech V/1, odpověděl mu Häusser, že četba nového svazku Palackého Dějin byla pro něho velkým osvěžením v době nemoci, a ocenil znovu přínos tohoto díla pro dějiny sousedních zemí, zejména Německa a Uher, a ze srovnávacího hlediska zajímavý rozbor vnitřního života českého státu ke konci 15. století. „Nemohl jsem se zbavit bolestného pocitu, když jsem pomyslel na to, že nadchází loučení s Vaším velikým úkolem", psal Ludwig Häusser Palackému 11. června 1865. „To neznamená, že byste nebyl vykonal dost; ale čím více jsem si tuto práci, jak postupovala, oblíbil, tím tíživěji mi padá na srdce myšlenka, že už ji brzy přerušíte."[416]) Byla to velká a hřejivá slova. Právě v době, kdy Spolek pro dějiny Němců v Čechách zahajoval soustředěný útok proti Palackého pojetí českých dějin, vrcholilo kladné hodnocení osobnosti a díla Františka Palackého v řadách liberálních historiků mimorakouského Německa. Ale to už vlastně patří do nového významného tematického okruhu, vztahu Františka Palackého a německé husitologie v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století.

✦

416) „Hochverehrter Herr! Ein langes und nicht unbedenkliches Unwohlsein hat mich um das ganze Frühjahr gebracht und erst die letzten Wochen mir einige Erholung gegeben. So ist es gekommen, daß der Dank für Ihre so freundliche und wertvolle Gabe lange auf sich warten ließ. Aber gerade in den Stunden unfreiwilligen Hausarrests war mir die Lektüre Ihres neuesten Bandes eine große Erquickung. Sowohl der nahe Zusammenhang mit unsrer Geschichte als die merkwürdigen Aufschlüsse über das innere Leben des böhmischen Staats zu Ende des 15. Jahrhunderts geben ihm ein ungemeines Interesse; fällt doch manches neue und aufklärende Licht auf die Geschichte aller Nachbarländer, namentlich Deutschlands und Ungarns. Ihre Beurteilung des K⟨önigs⟩ Mathias klingt strenger, als die überlieferte, aber ich behaupte nicht, daß sie zu streng ist. Die Geschichte der inneren Entwicklung, insbesondere das Aufsteigen der Aristokratie und das Herabdrücken der Landbevölkerung, ist vom höchsten Interesse, zumal die Erscheinung um dieselbe Zeit, wenn auch aus andern Ursachen, weithin ähnlich zu Tage trat. Einer wehmütigen Empfindung konnte ich mich nicht entschlagen, als ich an den bevorstehenden Abschied von Ihrer großen Aufgabe dachte. Nicht als wenn Sie nicht genug geleistet hätten; aber je mehr man mit dem Fortgang der Arbeit sie lieb gewonnen hat, desto schwerer fällt einem doch der Gedanke aufs Herz, daß Sie nun bald abbrechen werden. Möge wenigstens für den Rest der Aufgabe, die Sie sich noch gestellt, Ihre Gesundheit zur Arbeit und mit ihr die Lust ungeschwächt bleiben! Mit der Bitte, mir auch fernerhin Ihre wohlwollende Erinnerung zu bewahren, verbleibe ich in größter Verehrung Ihr ergebenster L. Häußer. Heidelberg, 11. Juni ⟨18⟩65." LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, L. Häusser Palackému, 2 listy 14 × 22 cm, popsány 3 strany, bez obálky.

Co říci závěrem? Ukazuje se, že ve vědecké práci i v politických zájmech Františka Palackého zaujímaly v letech 1840–1860 závažné místo dějiny, soudobé problémy a významné osobnosti mimorakouského a mimopruského Německa, spjaté s Frankfurtem nad Mohanem a liberálně zaměřenými národně sjednocovacími snahami. Prohlásil-li Palacký v červnu 1846, že široká a vytříbená znalost Německa je pro historika Čech nezbytná, je třeba uznat, že sám se touto zásadou řídil. Palacký ani v nejmenším neustoupil od základního předpokladu dějinami prokázané národní svébytnosti Čechů a na tomto základě chápal složitý německo-český poměr jako vztah dvou početně rozdílných, ale ve své podstatě rovnocenných národů. Jistě bylo úspěchem, že tuto zásadu byli aspoň zčásti ochotni uznat někteří přední představitelé německého liberálního dějepisectví; Palackého vylíčení a hodnocení českých dějin 15. století mělo na tom nejméně stejnou zásluhu jako jeho rozhodné politické vystoupení ve vztahu k Frankfurtu na jaře 1848.

Přitom celé zkoumané období let 1840–1860 nebylo prosté velkých, až zarážejících paradoxů. Ve čtyřicátých letech mohl Palacký těžit ze svého důstojného, mezi českými vlastenci výsadního postavení: měl bezprostřední přístup k rakouským vládním místům a nejpřednějším zemským úředníkům v Čechách, ovlivňoval a většinou řídil činnost Královské české společnosti nauk a Vlasteneckého muzea v Praze. A právě v tomto období musel Palacký svádět své nejtěžší boje s cenzurními zásahy proti Dějinám Čech a mezi liberálními historiky v Německu byl napadán pro své české národní smýšlení. Naproti tomu v padesátých letech měl Palacký v Čechách oficiálně pouze titul a plat zemského historiografa, přerušil veškeré styky s Muzeem a nedocházel ani do Královské české společnosti nauk, patřil k politicky podezřelým osobám a vládní místa proti němu mobilizovala odborné a ideové odpůrce. Avšak vědecká autorita Palackého byla mnohem pevnější než před rokem 1848, husitské a poděbradské svazky jeho Dějin nebyly vůbec cenzurovány a dřívější kritika německých liberálních historiků se změnila téměř v bezvýhradný souhlas.

Husitské bádání a politická praxe se ve vztahu Františka Palackého k Frankfurtu nad Mohanem a k německým národně sjednocovacím tendencím většinou vzájemně podmiňovaly a doplňovaly, jen zřídkakdy se dostávaly do rozporu, když politická činnost odváděla Palackého od vědecké práce. Po celou dobu však Palacký byl především historikem, který výsledky svého bádání dával bezvýhradně do služeb emancipace a mezinárodního uplatnění českého národa. Ve vztahu k soudobému světu vynikal vždy spíše velkými koncepcemi než praktickou politickou činností. A tak i při celkovém historickém hodnocení Františka Palackého vítězí husitské bádání nad politickou praxí.

Palacký und Frankfurt 1840–1860: Hussitenforschung und politische Praxis

Jiří Kořalka

Die vorliegende zweite, mit Edition des Briefwechsels verbundene Quellenstudie über die Beziehungen des böhmischen Landeshistoriographen und führenden tschechischen Politikers František Palacký zu Deutschland ist Frankfurt am Main, beziehungsweise den durch Frankfurt symbolisierten gesamtdeutschen nationalpolitischen Bestrebungen in den vierziger und fünfziger Jahren des 19. Jahrhunderts gewidmet.

Mit den in Frankfurt am Main tätigen Historikern Joseph Aschbach und Johann Friedrich Böhmer korrespondierte Palacký vorwiegend über die Aussagekraft und die Bewertung böhmischer und deutscher Quellen zur Geschichte des Hussitentums. Trotz einiger Meinungsverschiedenheiten, die namentlich zwischen Böhmer und Palacký die historische Rolle Přemysl Otakars II. und Rudolfs von Habsburg vor 1278 und gegenüber anderen deutschen Historikern auch die Einschätzung Kaiser Karls IV. im 14. Jahrhundert betrafen, erfreute sich Palacký schon um die Jahre 1840–1844 in Deutschland eines hohen Ansehens als quellenkundiger Forscher und ein gewandter Geschichtsschreiber. Die im nationalpolitischen und liberalen Sinne tätigen süddeutschen Historiker – so der Heidelberger Universitätsprofessor Ludwig Häußer in seiner Besprechung der ersten drei Bände von Palackýs Geschichte von Böhmen in der Augsburger Allgemeinen Zeitung im April 1843 und in der wechselseitigen Polemik mit Palacký ebenda im März und Mai 1846 – nahmen nur sein spezifisches tschechisch-böhmisches Nationalbewußtsein übel, zweifelten aber die wissenschaftlichen Verdienste des böhmischen Landeshistoriographen im übrigen nicht an. Für Palacký selbst war es eine Überraschung, daß diese Zeitungspolemik seinem guten Rufe in Deutschland eher nützte als schadete.

In der Zeit vom 10. Mai bis 14. Juli 1846 unternahm Palacký eine große Studienreise nach Wien, Pest, Preßburg, dann wieder über Wien, Linz, Salzburg, München, Augsburg, Nürnberg, Bamberg und Würzburg nach Frankfurt am Main, Köln und Bonn, von dort über Koblenz, Gotha, Erfurt und Leipzig nach Wolfenbüttel und Berlin, schließlich zurück über Leipzig und Dresden nach Prag. Über die zahlreichen Begegnungen und Erlebnisse auf dieser Reise, die wenigstens ebenso sehr politisch-informativen wie wissenschaftlichen Zwecken diente, geben die knappen Eintragungen im bisher unveröffentlichten Tagebuch Palackýs und vor allem seine deutsch geschriebenen Briefe an seine Frau Therese beredtes Zeugnis. Gründliche und klare Kenntnisse der gesellschaftlichen und politischen Verhältnisse in Deutschland waren nach Ansicht Palackýs für einen Historiker Böhmens notwendig. Den Argumenten in den 1845–1846 veröffentlichten tschechischen nationalpolitischen Broschüren und Zeitungsartikeln, die jeden deutschen Anspruch auf die böhmischen Länder ablehnten, fügte Palacký als Historiker die Ergebnisse seiner Untersuchungen Verhältnisses des des Königreichs Böhmen zum römisch-deutschen Reich im Mittelalter und in der frühen Neuzeit hinzu. Den bisher ungedruckten Aufsatz „Böhmens Verbindung mit Deutschland" schrieb Palacký zwischen dem 3. und 7. April 1848, d. h. gerade in den Tagen, als der in Frankfurt am Main tagende Fünfziger-Ausschuß ihn zur Teilnahme an der Vorbereitung der konstituierenden deutschen Nationalversammlung einlud.

Eine genauere Analyse der Begründung dieser Einladung im Sitzungsprotokoll des Fünfziger-Ausschusses und sowohl im offiziellen als auch in einem privaten Schreiben aus Frankfurt an Palacký zeigt eindeutig, daß Palacký als der damals in Deutschland bekannteste Tscheche in der Absicht eingeladen wurde, auf diese Weise die tschechische Bevölkerung auf dem Territorium des Deutschen Bundes zur Mitarbeit am Aufbau des deutschen Nationalstaats zu gewinnen. Diese Auffassung setzte voraus, daß eine etwa bestehende tschechische sprachlich-ethnische und kulturelle Eigenart mit dem deutschen politischen National- und Staatsbewußtsein vereinbar und ihm untergeordnet sei. Demgegenüber war die Absage Palackýs an Frankfurt von dem Grundgedanken durchdrungen, daß die Böhmen (Tschechen) „von jeher ein eigentümliches und für sich bestehendes" Volk gewesen seien und durch ihre Geschichte

berechtigt erschienen, einen gleichwertigen Platz unter den übrigen europäischen Völkern einzunehmen. Die weiteren Gedanken des Absagebriefs waren davon abhängig; sogar den berühmten Ausspruch, daß man sich beeilen müßte, Österreich zu schaffen, wenn es nicht schon längst existierte, übernahm Palacký in Zeitnot beinahe wörtlich aus den kurz vorher veröffentlichten Zeitungsartikeln Hans Perthalers und Ernst Schwarzers. Fast allgemein in der deutschen Presse und Publizistik nach dem April 1848 angefeindet, versuchte Palacký seine politische Tätigkeit in den Revolutionsjahren u. a. in seinem privaten Briefwechsel zu erläutern.

Ansonsten konzentrierte sich Palacký nach der Auflösung des Kremsierer Reichstags im März 1849 ausschließlich auf die Fortsetzung seiner mehrbändigen Geschichte. Er verfaßte nun den Urtext in tschechischer Sprache als Geschichte des tschechischen Volkes in Böhmen und Mähren, aber zugleich bereitete er eine deutsche Fassung der Geschichte des Hussitentums vor, die im Vergleich zum tschechischen Text an einigen Stellen ergänzt wurde. Die bisher unbekannte und unveröffentlichte deutschsprachige Vorrede Palackýs zur Geschichte von Böhmen III/2, datiert vom 26. Oktober 1851, zeichnet sich durch eine eindrucksvolle Charakterisierung der europäischen Bedeutung des Hussitentums, durch einen wissenschaftlichen und politischen Tätigkeitsbericht des Verfassers aus der Zeit seit der Herausgabe des Bandes III/1 aus dem Jahre 1845, und nicht zuletzt durch eine Erklärung des gegenseitigen Verhältnisses der tschechischen und der deutschen Fassung aus, die breiter angelegt ist, als in der viel zitierten tschechischen Vorrede vom 27. Oktober 1850. Der böhmisch-ständische Landesausschuß verweigerte seine Zustimmung zur Drucklegung dieser deutschen Vorrede vom 26. Oktober 1851. Im außerösterreichischen Deutschland wurde die wissenschaftliche Autorität Palackýs in den Jahren 1850–1860 mehr anerkannt als im Habsburgerreich, wie auch zwei neue Besprechungen von Ludwig Häußer in der Augsburger Allgemeinen Zeitung vom April 1852 und vom November 1854 zeigten. Der Briefwechsel Palackýs mit süddeutschen Historikern und wissenschaftlichen Gesellschaften aus den Jahren 1855–1860 wurde in einem Ton geführt, der viel freundschaftlicher war als vor 1848.

Im Text des Aufsatzes werden folgende Briefe abgedruckt und kommentiert:

Joseph Aschbach an Palacký, Frankfurt am Main, 30. 5. 1840 (LA PNP Praha)

Palacký an Joseph Aschbach, Prag, 29. 6. 1840 (Abschrift, LA PNP Praha)

Joseph Aschbach an Palacký, Frankfurt am Main, 31. 5. 1841 (LA PNP Praha)

Georg Heinrich Pertz an Palacký, Salzburg, 25. 9. 1843 (LA PNP Praha)

Palacký an das böhmische Landespräsidium, Prag, 16. 11. 1843 (Konzept, ÚA ČSAV, Praha)

Johann Friedrich Böhmer an Palacký, Frankfurt am Main, 11. 8. 1844 (LA PNP Praha)

Ludwig Baur an Palacký, Darmstadt, 15. 10. 1844 (LA PNP Praha)

Palacký an Johann Friedrich Böhmer, Nizza, 28. 11. 1844 (Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main)

Ludwig Baur an Palacký, Darmstadt, 6. 4. 1846 (LA PNP Praha)

Palacký an seine Frau Therese, Bamberg, 14. 6. 1846 (ANM Praha)

Palacký an seine Frau Therese, Köln, 20. 6. 1846 (ANM Praha)

Palacký an seine Frau Therese, Frankfurt am Main, 25. 6. 1846 (ANM Praha)

Palacký an seine Frau Therese, Weimar, 29. 6. 1846 (ANM Praha)

Palacký an seine Frau Therese, Berlin, 6. 7. 1846 (ANM Praha)

Carl Schönemann an Palacký, Wolfenbüttel, 30. 7. 1846 (LA PNP Praha)

Palacký an Carl Schönemann, Prag, 14. 5. 1847 (Herzog August-Bibliothek Wolfenbüttel)

Palacký, Böhmens Verbindung mit Deutschland, Manuskript, Prag, Anfang April 1848 (LA PNP Praha)

Alexander von Soiron und Heinrich Simon an Palacký, Frankfurt am Main, 6. 4. 1848 (LA PNP Praha)

Viktor Freiherr von Andrian–Werburg an Palacký, Frankfurt am Main, 10. 4. 1848 (LA PNP Praha)

Palacký an Eduard Simson, Karlsbad, 11. 7. 1849 (Konzept, LA PNP Praha)
Palacký an Maurice Bonfils, Prag, Januar 1851 (Konzept, LA PNP Praha)
Palacký, Vorrede zum Band III/2 der Geschichte von Böhmen, Manuskript, Prag, 26. 10. 1851 (KNM Praha)
Hans Freiherr von und zu Aufseß und Johannes H. Müller an Palacký, Nürnberg, 13. 2. 1855 (LA PNP Praha)
Hans Freiherr von und zu Aufseß und Johannes H. Müller an Palacký, Nürnberg, 20. 3. 1855 (LA PNP Praha)
Palacký an Hans Freiherr von und zu Aufseß, Prag, 30. 5. 1855 (Konzept LA PNP Praha, Ausfertigung Germanisches Nationalmuseum Nürnberg)
Christian Friedrich Stälin an Palacký, Stuttgart, 25. 6. 1855 (LA PNP Praha)
Palacký an Christian Friedrich Stälin, Prag, 1. 8. 1855 (unvollständiges Konzept LA PNP Praha, Ausfertigung Württembergische Landesbibliothek Stuttgart)
Johann Friedrich Böhmer an Palacký, Frankfurt am Main, 20. 10. 1855 (Konzept
Palacký an Johann Friedrich Böhmer, Marseille, 15. 5. 1860 (Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main)
Palacký an Ludwig Häußer, Prag, 25. 11. 1857 (Universitätsbibliothek Heidelberg)
Ludwig Häußer an Palacký, Heidelberg, 4. 1. 1858 (LA PNP Praha)
(Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main)
Johann Friedrich Böhmer an Palacký, Frankfurt am Main, 18. 5. 1860 (Konzept Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, Ausfertigung LA PNP Praha)
Palacký an die Königliche Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen, Prag, 27. 10. 1860 (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen)
Ludwig Häußer an Palacký, Heidelberg, 5. 11. 1860 (LA PNP Praha)
Ludwig Häußer an Palacký, Heidelberg, 11. 6. 1865 (LA PNP Praha)

RAKOUSKÝ NEOABSOLUTISMUS PO ROCE 1848 A JEHO OBAVY Z HUSITISMU

Zdeněk Šamberger

Po pokoření pražského povstání v červnu 1848 generálem Windischgrätzem, zmaření italského sjednocovacího úsilí na lombardském bojišti maršálkem Radeckým a potlačení vídeňského říjnového povstání začal být v habsburské monarchii jasně patrný revoluční odliv. „Ve tvém táboře je Rakousko . . .", apostrofoval vídeňský dvorní archivář a básník Franz Grillparzer ve své ódě Radeckého, aby tím vyjádřil skutečnost, že to byla armáda, která – symbolizována pověstným WIR (Windischgrätz – Jelačić – Radecký) ve svém vedení – zachránila habsburskou monarchii před zhroucením a rozpadem. Z kruhů armády vzešel Felix Schwarzenberg jako její exponent, aby se po říjnu 1848 ujal pevnou rukou vlády ve jménu obnovení klidu a pořádku. Byl švagrem generála Windischgrätze, oproti kterému byl politicky pružnější při nastolování porevolučních poměrů; sám generálmajor, který předtím sloužil v hlavním stanu Radeckého a posléze v létě 1848 jako spojovací důstojník tohoto stanu u císařského dvora, kde se zabýval přípravami kontrarevolučního zvratu za pomoci armády.

Felix Schwarzenberg dokázal po převzetí funkce ministerského předsedy obratně aplikovat zásady politického klamu. Za předstírané dočasné snahy o zachování konstituce počal v dohodě se členy císařské rodiny, špičkami armády a církve nastolovat absolutistický režim,[1]) když předtím dopomohl uskutečnit výměnu v osobě panovníka. Namísto nezpůsobilého Ferdinanda dosedl na trůn konstitučními proklamacemi nezatížený a nevázaný František Josef. Do své vlády byl Felix Schwarzenberg ochoten přijmout i přímé zástupce vlivných finančních kruhů,

[1]) Blíže k tomu Josef Polišenský, Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848, Praha 1975, s. 226–234.

jakož i exliberála Alexandra Bacha, který byl pak před dějinami nucen snášet ódium neslavné éry neoabsolutismu, zvané po něm zjednodušeně dobou Bachovou.[2])

Vnitropoliticky usiloval neoabsolutistický režim o vytvoření unitárního Rakouska s jednotnou úřední německou řečí a integrující státní monarchistickou myšlenkou, opřenou o konzervativní politický princip dynastického legitimismu a katolickou ideologii. Zejména v byrokratické sféře jako by připomínaly tyto snahy poslední záchvěvy unitárních snah josefinismu. Nedílnou součástí vnitropolitických zásad vlády Felixe Schwarzenberga byla zahraničně politická orientace na dominující postavení habsburské monarchie v Německu.[3]) Zde však tato politika narážela na rozhodný odpor soupeřícího Pruska. O to větší snahou neoabsolutistického režimu bylo dokazovat navenek německost Rakouska v zájmu jeho větší váhy v Německu, což zpětně na domácí frontě znamenalo usilovat o germanizační homogenitu na úkor ostatních národností. Motivujícím úsilím bylo vytváření státně politického rakouského národa.

Neméně usilovně se neoabsolutistický režim, vědomý si své vnitropolitické slabosti, snažil opírat se o katolickou církev, jejíž podporu nutně potřeboval. Vláda za to poskytla církvi mimořádná privilegia, stvrzená v polovině padesátých let konkordátem s Vatikánem, který zajišťoval církvi výsadní politické a ideologické postavení v habsburské monarchii. „Rakouská monarchie má vlastně jen dvě spolehlivé opory své jednoty a svého trvání, dynastii a katolickou církev", prohlašoval ministr Bach. „Byla-li církev poduškou absolutismu, byla strana vojenská jeho páteří", dodal k tomu ve svém hodnocení historik Karel Kazbunda.[4])

---

[2]) Avšak nesprávně, neboť Bach nebyl tvůrcem nastoleného porevolučního režimu. Do své náhlé smrti na jaře 1852 třímal otěže vlády pevně v rukou Felix Schwarzenberg, poté je možno mluvit o přímé samovládě mladého císaře, jemuž po boku stál jako nejvlivnější poradce baron Kübeck, mluvčí konzervativních aristokratických špiček, a podmaršálek Kempen jako šéf policie; tomu musel Bach po Schwarzenbergově smrti přenechat rozhodující vliv na policejní záležitosti. Bach zůstal horlivým vykonavatelem správních reforem a svou jednoznačnou podporou konkordátu s Vatikánem si vysloužil přízeň a ochranu církevních kruhů. V Čechách byla s Bachovým jménem spojována represivní opatření, např. deportace Karla Havlíčka do Brixenu. Nepřesné označení „Bachova absolutismu" bylo záměrně šířeno prohabsbursky orientovanými politiky a historiky, snažícími se odvrátit pozornost od protiústavního postupu samotného císaře, který musel zůstat před veřejností nedotknutelný. Omylu s označením doby Bachovy se nověji dopustil západoněmecký historik Christoph Stölzl, Die Ära Bach in Böhmen. Sozialgeschichtliche Studien zum Neoabsolutismus 1849–1859. München–Wien 1971.

[3]) Problematikou velkoněmecké zahraniční politiky Felixe Schwarzenberga se nejnověji zabýval Roy A. Austensen, Felix Schwarzenberg: „Realpolitiker" or Metternichian?, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 30, 1977, s. 97–118; týž, Austria and the „Struggle for Supremacy in Germany", 1848–64, Journal of Modern History 52, 1980, s. 195–225.

[4]) Eduard Winter, Frühliberalismus in der Donaumonarchie, Berlin 1968, s. 237 (citát Bacha). – Karel Kazbunda, Rakouská vláda a konfinování Karla Havlíčka, ČČH 30, 1924, s. 507.

Bylo jen příznačné, že jedním z prvých opatření úřadů v Praze po nastolení Schwarzenbergova režimu byl cenzurní zásah proti hře Josefa Kajetána Tyla o Janu Husovi, uváděné o vánocích 1848.[5]) Tylův současník a životopisec dochoval zprávu o bouřlivém úspěchu tohoto představení, ale zároveň nesmlčel, že hra vzbudila nelibou pozornost u úřadů a církevních kruhů: „Policie ještě mezi představeními dávala pilně zprávy o výjevech na jevišti i mimo jeviště, a brzy poté došel z Vídně zákaz dalšího provozování Husa a spisovatel byl od té doby v patrné nemilosti u vlády i v kruzích klerikálních." Dále autor životopisu podotýkal, že „Jan Hus vyšel brzy po provozování přičiněním dra Gabriela tiskem, avšak také kniha byla brzy zapovězena".[6])

Z dochovaných úředních písemností je možno zjistit, že skutečně došlo k neprodlenému zákazu Tylovy hry Jan Hus,[7]) dokonce ještě za konstitučních poměrů a formální svobody tisku, a to na přímou žádost pražské konzistoře,[8]) která svůj požadavek na zakročení zdůvodňovala tím, že obsah hry Jan Hus je ukázkou bezpříkladného hanění a odsuzování církve a záměrným útokem proti náboženství. Hra pak nesměla být uvedena na jevišti po více než patnáct let.[9]) Zákrok konzistoře vešel v širší známost a byl komentován i v tisku. Noviny Lípy slovanské namítly, že pokud by šlo o zlehčování důstojnosti církve, musela by konzistoř zahladit veškerý dějepis.[10])

---

[5]) O nadšeném přijetí hry veřejností psal mimo jiné Pražský večerní list, 27. 12. 1848; srov. blíže Zdeněk Šamberger, Politické názory J. K. Tyla, Praha 1963, s. 81–83. O této hře vyšla nadšená zpráva i v Českobratrském hlasateli, redigovaném pastorem B. V. Košutem (č. 3/1849).

[6]) Josef Turnovský, J. K. Tyl – obraz životopisný, Praha 1881, s. 507.

[7]) K tomu OA Klatovy, fond AM Sušice, korespondence J. K. Tyla s dr. J. A. Gabrielem (dopisy z 22., 23. a 27. října 1849, týkající se vydání a tisku hry Jan Hus). Pražský policejní ředitel Sacher-Masoch považoval Tylovu hru o Janu Husovi za příspěvek k útokům proti katolické církvi, jak o tom psal 19. února 1850 místodržiteli Mecsérymu a ministru Bachovi: „Einen beachtenswerten Beitrag zu diesem Ankämpfen gegen die katholische Kirche hat Josef K. Tyl in seinem Theaterstück Jan Hus geliefert. Es ist unzweilhaft dasjenige Stück, welches in neuerer Zeit auf der böhmischen Bühne das größte Aufsehen erregte, indem es mit dem gleißenden Schmuck der Rede und Darstellung die ohnehin schon fanatisierte Jugend und Demokratenpartei nur noch mehr aufregte, dagegen aber in jedem Unbefangenen tiefe Entrüstung über die schmachvolle Profanation der Kirche erzeugte." Podle názoru policejního ředitele zasahoval vliv divadla namnoze hlouběji než vliv svobodného tisku: „. . . die Regierung die Tragweite solcher Bestrebungen nicht ermesse, und bisher die Bühne ohne alle Beschränkung gelassen habe, deren Einfluß in gewisser Beziehung selbst tiefer greift, als jener der freien Presse." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/4/8, 653/1850. Zde je uložena také korespondence mezi Mecsérym a velícím pražským generálem o zákazu Tylových her Jan Hus a Jan Žižka.

[8]) O stížnosti pražské konzistoře srov. SÚA Praha, PG 1846–1849, 16/146, 1297/1849. V. V. Tomek dosvědčoval, že vedle dalších okolností, pro které měl pražský arcibiskup kardinál Schwarzenberg zamítavé stanovisko k českému národnímu divadlu, to byly „husitské kusy na divadle českém". LA PNP Praha, Josef Jireček, korespondence, V. V. Tomek 24. 4. 1851 Josefu Jirečkovi.

[9]) Paradoxem bylo, že Tylova hra Jan Hus mohla být v Praze opětovně provozována až za pruské okupace v roce 1866.

[10]) Noviny Lípy slovanské, č. 25, 30. 1. 1849, podpis K-ba.

Od počátku Schwarzenbergovy vlády bylo v jednotlivých částech monarchie, počínaje Vídní, uplatňováno stanné právo k potlačení revolučních a opozičních sil. V Praze byl vyhlášen výjimečný stav počátkem května 1849 v souvislosti s odhalením tzv. májového spiknutí. Neprodleně poté byla zřízena zvláštní vojenská vyšetřovací komise,[11]) která pak působila více než čtyři léta. Jejím vyšetřováním prošlo několik set zatčených, nejprve přímí účastníci tzv. májového spiknutí, později také osoby, které pro údajné politické zločiny i drobné přestupky dodávala k potrestání pražská policie. Vojenská vyšetřovací komise vyhlásila za dobu svého trvání v letech 1849–1854 řadu rozsudků smrti, změněných na dlouholeté žalářování.

Z činnosti tohoto náhlého soudu se zachoval poměrně rozsáhlý spisový materiál, který celkově i v podrobnostech pomáhá pochopit záměry neoabsolutistického režimu v jeho počátcích.[12]) Dokresluje též postoje a osudy revolucionářů z let 1848–1849, zejména radikálních demokratů.[13]) Současně je z činnosti komise patrné, oč šlo neoabsolutistické vládě v jejím vztahu k politickému dění v Čechách, čeho se vídeňská vláda v Čechách obávala, které ideje a osoby považovala za nebezpečné. Vedle radikálních demokratů byli vládním místům trnem v oku čeští liberálové v čele s Františkem Palackým, a ještě více Karel Havlíček a pastor Bedřich Vilém Košut. Je pozoruhodné, že jako závadná se jevila také česká pokroková dějinná tradice, především odkaz husitství, považovaný potencionálně i reálně za stále nebezpečný.

Vojenská vyšetřovací komise se od počátku zabývala tzv. husitismem. U zatčeného Jana Sekavce[14]) byly počátkem července 1849 nalezeny

---

11) K činnosti komise srov. Zdeněk Šamberger, Die revolutionäre Zusammenarbeit der tschechischen und sächsischen Demokraten im Frühjahr 1849, in: Aus 500 Jahren deutsch-tschechoslowakischer Geschichte, ed. Karl Obermann – Josef Polišenský, Berlin 1958, s. 249–298. Z písemností vojenské vyšetřovací komise obšírně čerpal František Jílek, Pražská polytechnika a studentské hnutí v revoluci 1848–1849 II, Sborník Národního technického muzea 5, 1968, s. 337–508.

12) Srov. Josef Matoušek, Karel Sladkovský a český radikalismus za revoluce a reakce, Praha 1929; Zdeněk Šamberger, Emanuel Arnold, radikální demokrat z roku 1848, SAP 1, 1951, s. 17–164.

13) Materiál vojenské vyšetřovací komise (Untersuchungs-Commission, UC) se dochoval ve Vojenském historickém archivu v Praze.

14) VHA Praha, VVK UC 325, hlášení místního velitelství Hradčany 5. 7. 1849: „Einer löblichen k. k. Untersuchungs-Commission wird gehorsamst angezeigt, daß obiges Platz-Comando den politisch verhafteten Inquisiten Sekavetz mit heutigen Tage in Haft und Gebühr übernommen, und im Zwangsarbeitshause versorgt hat." O Sekavcovi a jeho působení dále VVK UC 284, 315, 343, 349, 377, 388, 439 a 1313.
Jan Sekavec byl při svém zatčení 4. 7. 1849 označen jako soukromý písař a uprchlík před odvodem. Podle zprávy vrchnostenského úřadu v Sekavcově rodišti Opočně (VHA Praha, VVK UC 377) se vyučil krejčím, poté se dal k divadelní společnosti, až do roku 1847 se zdržoval v Uhrách, odkud se vrátil do Opočna, kde se nuzně živil. Po vyhlášení konstituce se zabýval rozšiřováním pamfletů, které sám psal, ale před chystaným zákrokem vrchnostenského úřadu odešel do Prahy, kde pracoval postupně ve službách Národního výboru, u dr. F. A. Braunera a ve Slovanské lípě. Josef Lukášek, Bedřich Vilém Košut a náboženské poměry v revoluční době r. 1848 a za vlády absolutismu, Praha 1927, s. 44, uvádí, že Jan Sekavec zemřel ve vojenské nemocnici 15. června 1851 ve věku 27 let, když předtím konvertoval k helvetskému vyznání.

tisky s husitskou tematikou, zejména švabachem tištěná Válečná píseň, opatřená podtitulem, že zpívá se jako „Nasz Skrzyniecki wojak". Pátá a sedmá sloka Válečné písně se výslovně zmiňovaly o Táboru a Žižkovi:

I nynější Tábor hněvem hučí,
že duši národní cizinský mrav mučí,
Ať mučí, vždyť nevinou
Národy nezahynou,
že národ jménem Páně
Vlasti ku obraně (sloka 5).

Povstaň Žižko, povstaň s Jenem,
ať vrahy za hranice daleko zaženem,
na rytířstvo vlastmilovný
opasej lid bojovný.
Jen vzhůru jménem Páně
Vlasti ku obraně (sloka 7).[15])

Jako doličný materiál k zatčení Jana Sekavce dodalo pražské místodržitelství báseň Dvanáctý červen, která věnovala pozornost pražskému svatodušnímu povstání a v arnoldovském smyslu považovala povstání v podstatě za nutnou sebeobranu proti Windischgrätzově soldatesce.[16]) Při Sekavcově zatčení byl zabaven text básně Čechů budoucnost, psaný latinkou jeho vlastní rukou, v níž byla ústředním motivem myšlenka: „Tábor bojovný čeká, hotov dle svého slibu." Sedmá, závěrečná sloka básně Čechů budoucnost se dovolávala příkladu husitských osobností:

A po krajích, českých horách, mocný zazní česky hlas.
Hlas ten bude volat k soudu nepřátelů nepravost,
aby již přestala kalit cit národní mrzká zlost.
Žižka, Jiří, Prokop,[17]) Hus a Mistr Jeroným,[18])
udatností, pravou vírou vždy přispějí synům svým.[19])

Do rukou vojenské vyšetřovací komise se dostal také nedoručený dopis Jana Sekavce revolučním studentům, kteří na počátku května 1849 připravovali v Praze povstání. I když vzhledem k vyhlášení výjimečného stavu a zatýkání nebyl již dopis doručen, ukazuje jeho obsah i náplň názorové ovzduší vztahů mezi Sekavcem a připravovateli povstání, od nichž Sekavec žádal, aby vystupovali po táboritsku:

Český Brod, 5. 5. 1849.

K odevzdání do Sboru bratrstva Česko-moravského.

Bratři!

Což se dosti mocnými necítíte, abyste jednou ranou nepravost porazili, kteráž se mezi Vámi peleší? Nemáte žádného, pražádného vůdce, který by Vás v tento boj spravedlivý vedl? Který by dobré našel prostředky, boj ten zdařile a se štěstím vésti?

---

15) Zabavený exemplář Válečné písně zaslal místodržitel Mecséry vyšetřovací komisi 3. 7. 1849. VHA Praha, VVK UC 315.

16) Podrobnou charakteristiku podal státní návladní Ambros 19. června 1849. VHA Praha, VVK UC 238.

17) V originále „Prokopanec".

18) V originále „Jarolím".

19) VHA Praha, uloženo u spisu VVK UC 349.

Táboriti tak dlouho nečekali, až je trýznitelé houf za houfem co ovce v nepotřebnou a nespravedlivou válku někam zavedli! Oni povstali hbitě s vědomím pravdy, že jim nádherné panstvo k svobodě napomáhat nebude – že korunovaní zbytkové ze starých časů jim něco dobrého udělí.

Nespravedlivost dáví bratry naše čím dál hrůzněji – největší díl lidu českého umírá v hladu a nedostatku všech potřeb – vězení státní jsou mužemi přeplněné, muži byvše od lotrů, jenž se soudcemi nazývají, tam pro pravdu uvržené. Odrodilec žije mezi Vámi nádherně a zrádce se Vám posmívá a v potupu uvádí svaté snahy Vaše! Plodí různice mezi Vámi a brání Vaše s kmennými Vám Němci spojení.

Zotročilé kněžstvo krmí a napájí se lahůdkami – drží v náruči tvor své zhovadilé náruživosti – v nepořádnosti plodí dítky neštěstí – a odbývá oklamanou ženu jměním, které na Vás byl za svátosti úskočně vymámil.

A když tak po naší krásné Praze lid zmořený co stíny živého člověka potkáváte, an oděv špinavý, sedraný, jich nahotu sotva kryje – kdežto marniví v lenošství se povalující bohatci jim za práci krvavou jen tolik poskytují, co by do druhého dne před hladem ochráněni byli – nebo proto jen málo jim vyzískati nechávají, aby celý svůj věk jejich zůstali otrokami.

Bratři, kde Vaše pověstná zmužilost? Kde ji hledíte hledati? – Marným otálením při víně? Jaká Vaše zbraň? Jazyk, kterým nejvýš světa nepravost proklínáte? Jaké Vaše tužby? Státi se svobodomyslnými ovcemi – pera – jaká Vaše žádost? Aby Vám Madyar neb Francouz z otroctví pomohl? Smrt nebo otroctví. An nás nepřipravené k boji moc nádherných pochopů sklátí a na zříceninách stavby naší opět své znaky krutého panství vztyčí.

Běda nám všem, pakli ještě dýl váhati budeme! Vstaňte a vítězte slavně. Heslo budiž: svoboda, bratrství.

Sbohem Váš bratr

J. Sekavec.[20])

Vojenská vyšetřovací komise obvinila Jana Sekavce z účasti na májovém spiknutí a ze styků s Českomoravským bratrstvem, původním názvem Bratři v kalichu.[21]) Úřady i vyšetřovací orgány byly podrážděny tím, jakým způsobem se v Sekavcových básních a tiscích oživovalo husitství nejen národnostně, nýbrž i zmínkami o požadavcích husitské rovnosti a spravedlnosti. Státní návladní zdůrazňoval krajní nebezpečnost a pobuřující charakter Sekavcových tištěných básní a zejména používání sociálních argumentů.[22]) Přitom bylo příznačné, že i když se Sekavec vyjadřoval proti Němcům, byl to postoj daný především třídně a sociálně proti poněmčilé šlechtě a byrokracii, s poukazem na nezasloužené získané bohatství proti české chudobě. Pro Sekavce – podobně jako pro Emanuela Arnolda – byl Žižka republikánem, který mstil

[20]) Dopis byl zabaven policií při Sekavcově zatčení a prostřednictvím prezídia místodržitelství byl dodán vojenské vyšetřovací komisi. VHA Praha, VVK UC 439. K zabavenému českému textu byl přiložen německý překlad, ověřený podpisem auditora. Při výslechu Sekavec přiznal, že dopis Českomoravskému bratrstvu napsal. Uvedl také, že pro toto bratrstvo složil Revoluční píseň podle vzoru Marseillaisy; ta ve spisech nebyla nalezena, ale není vyloučeno, že Sekavec tím myslel Válečnou píseň.

[21]) VHA Praha, VVK UC 1034 I XXXV.

[22]) „Dieses ganze empörende Produkt eines wahnsinnigen mordbrennerischen Fanatismus ist der erste Anstoß, das erste Anzeigen kommunistischer Wühlerei in Böhmen. Es stachelt den Neid, den Haß des Besitzlosen gegen den Besitzenden. Die nächste praktische Folge wäre dann der Kommunismus in seiner gräulichsten Gestalt, als Mord und Plünderung. Jedenfalls ist dieses Gedicht eines der schlimmsten Produkte freier Presse in Böhmen, verbrecherisch in Tendenz und Haltung, Verleumdung, Lüge, Scheldworte und Beschimpfung, alles muß darin zu bösen Zwecken herhalten." VHA Praha, VVK UK 238, vyjádření státního návladního Ambrose z 19. 6. 1849, zaslané místodržiteli Mecsérymu a odtud postoupené vyšetřovací komisi.

nespravedlivost panstva a krutost reakce.[23]) Zejména Sekavcova Válečná píseň, jejíž poslední sloka končila apelem na Žižku, aby opět povstal a vyhnal za hranice vrahy a škůdce země, byla státnímu návladnímu Ambrosovi podnětem k výkladu o podstatě českého radikálního a demokratického hnutí. Vedle některých dobových úředních stereotypů a subjektivně podmíněných náznaků upozornil osobitě na sociální projevy a pozadí českého radikálního hnutí, i když ve zkreslené úřední interpretaci.[24])

Vlastní husitskou evokaci v Sekavcově Válečné písni považoval státní zástupce za důsledek „pivního husitismu",[25]) který měl údajně souvislost s působením Arnoldových Občanských novin; přitom měl Ambros zřejmě na mysli též vliv Arnoldem vydaných Dějů husitů. K charakteristice Válečné písně Ambros uváděl, že v ní převládal vypjatý český nacionální cit, až k fanatismu vystupňované demokratické vědomí, přičemž se nenápadně projevovalo i komunistické zabarvení poukazováním na lesk, nádheru a blahobytný život bohatých, kteří byli představováni jako nejhorší tyrani a nepřátelé lidu. Důsledkem podle Ambrose byla protiněmecká nenávist a štvaní proti kněžím a úřednictvu, proti ministerstvu a vojsku, líčenému jako konglomerát bratrovražedných knížecích[26]) pacholků. Státní návladní zdůrazňoval, že Sekavcova Válečná píseň byla zpupným produktem šíleného paličského fanatismu a prvým náznakem komunistické podvratné činnosti v Čechách. Návladní měl za to, že báseň byla nejhorším následkem působení svobodného tisku.

Ukazovalo se, že se husitství ještě po staletích dostalo uznání být řazeno mezi podvratná učení a ideologie, ohrožující stávající poměry. Úřední místa a církevní kruhy po nástupu neoabsolutismu prohlašovaly za nebezpečné nejen voltairianismus, deismus, hegelianismus a liberalismus, nýbrž ve specifických českých podmínkách i husitismus, v němž

[23]) V souhrnném výslechu z července 1849 Sekavec přiznal, že byl ve styku s Arnoldem a spolupracovníkem jeho Občanských novin. VHA Praha, VVK UC 377.

[24]) „Als Grundzüge des Ganzen sind vorwaltend ein čechisches Nationalitäts-Gefühl, das bis zum Fanatismus gesteigert ist, demokratische Gesinnung, von der bis zur entschieden republikanischen kaum noch ein Schritt ist, und endlich unverkennbar eine starke kommunistische Färbung, welche sie vorzüglich in dem beständigen Hinweisen auf den Glanz, die Pracht und das Wohlleben der Reichen und der Darstellung derselben als der ärgsten Volksfeinde und Tyrannen manifestiert. Die Konsequenzen ergeben sich von selbst – Predigen eines enragierten Deutschen-Hasses, Aufhetzen gegen den Geistlichen und Beamtenstand, gegen das Ministerium und gegen das Militär, welches letztere (wie gewöhnlich) als Konglomerat ‚Brudermörderischer Fürstenknechte' dargestellt wird.. Auf die Reichen wird beständig feindselig hingewiesen, der Adel auf das erbittertste angegriffen, als Grund- und Hauptsache alles Übels, Wehes, als Feind der Freiheit und Nationalität. Mit vieler Geschicklichkeit ist das Ganze darauf angelegt, vorzugsweise den unwissenden, gemeinen Mann – also die Masse des Volkes, das Proletariat etc. aufzureizen und zum tödlichen Haß gegen jede Autorität zu entflammen, ihn gegen die Wohlhabenden aufzuhetzen." VHA Praha, VVK UC 238, vyjádření státního návladního Ambrose z 19. 6. 1849.

[25]) „Das Ganze ist ein Nachfall jenes besoffenen Hussitismus (wolle das bärtische, aber bezeichnende Wort hochgeneigtenst entschuldigt werden), wie ihn des berüchteten Arnold Občanské noviny gepredigt haben." Tamtéž.

[26]) Tím myšlen generál kníže Alfred Windischgrätz za své krvavé vystoupení proti Praze v červnu 1848.

ve všech jeho skutečných i údajně oživovaných obměnách a reminiscencích spatřovala nově nastolená reakce krajně rušivý faktor pro své ideologické a politické záměry. Obavy vládních míst nebyly bezdůvodné, zejména když v revolučním kvasu let 1848–1849 takřka spontánně vytryskla řada literárních pokusů, divadelních her, básní, písní a letáků, které se hlásily k revolučnímu odkazu husitů. Byly to výrazové projevy, které sice nesnesly přílišné kritické hodnocení, pokud šlo o formální a často i obsahovou úroveň, avšak sehrály důležitou uvědomovací a agitační roli. Arnoldovy Děje husitů byly i později na nejvyšších vládních místech ve Vídni považovány za krajně revoluční tisk a označovány jako publikace, jež je plná nenávisti ke králi a šlechtě a je nebezpečná svým líčením panovníka a panstva.[27])

O husitských náladách a reminiscencích v Praze a v Čechách se psalo také v soudobém zahraničním tisku. Augsburský deník Allgemeine Zeitung uveřejnil zprávu, že v Čechách roste husitské hnutí a množí se konfesijní přestupy k protestantismu vedle rostoucích sympatií k maďarské revoluci, i když spolu s tím se projevovala nenávist vůči němectví, vládě a dynastii.[28]) Emanuel Arnold se po útěku z Prahy v květnu 1849 stýkal v Lipsku s bratry Straky, Mikovcem a Herlošem (Herloszsohnem) a dal se do psaní článku o bitvě u Lipan, který hodlal umístit v některém ze saských časopisů.[29]) Již po přechodu revoluční vlny vydal Ferdinand Břetislav Mikovec v Lipsku soubor dopisů, které Jan Hus posílal v letech 1414–1415 z Kostnice,[30]) když již předtím, od třicátých let, uveřejňoval v Sasku spisy s husitskou tematikou Karel Herloš.[31])

Vedle úřadů měla co nejvážnější obavy z oživení husitských nálad v Čechách církevní místa. Byla to zejména pražská arcibiskupská konzistoř, která velmi nevraživě sledovala jakékoli připomínky husitství.

---

[27]) Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Oberste Polizeibehörde, BM, záznam o Emanuelu Arnoldovi. Pražský policejní ředitel Sacher-Masoch ve zprávě místodržiteli z 19. 2. 1850 připomínal Arnoldovu úlohu při vyzvedávání husitství v boji proti katolické církvi: „Vor allem ist die Zeit der Hussitenkriege ein Stoff, welcher immer und immer wieder hervorgehoben und nach allen Beziehungen dargestellt wird, denn es lassen sich daran die modern radikalen Ideen des Kampfes gegen Regierung und Kirche am natürlichsten anknüpfen . . .Schon zwei Jahre vor dem Ausbruche der Revolution machte sich Emanuel Arnold mit Versuchen in diesem Sinne bemerkbar und sie haben sich seitdem einer der Zügellosigkeit der Zeitumstände angemessenen Frechheit wiederholt und gesteigert." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/4/8, 653/1850.

[28]) Zmiňuje se o tom Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 137.

[29]) VHA Praha, VVK UC 1034, E. Arnold, Summar-Verhör-Auszug z 5. 10. 1849.

[30]) Briefe des Johann Hus, geschrieben zu Konstanz im Jahre 1414 und 1415. Herausgegeben und mit Anmerkungen versehen von F. B. Mikowetz. Leipzig 1850, bei F. O. Weigel.

[31]) Karel Herloš (Herloszsohn), narozen 1. 9. 1804 (1802) v Praze, zemřel 10. 12. 1849 v Lipsku, redaktor beletristického časopisu Der Komet; srov. Josef Pešek, Nenávistná kritika Palackého Würdigung (v Herlošově časopise Der Komet 1831), ČČH 18, 1912, s. 337–340. Ve svých německy psaných románech se zabýval i husitskou dobou (Der letzte Taborit, 1835; Die Hussiten, 1843). Svým přístupem k husitské problematice v mnohém literárně anticipoval Palackého pojetí a dokonce byl jeho radikálně demokratickou alternativou.

Souviselo to se širšími restauračními záměry Vatikánu a vysoké církevní hierarchie bojovat proti novým sociálním proudům a změnám ve společnosti, proti skutečným i údajným revolučním tendencím, mezi něž se vedle demokratismu a liberalismu počítalo také deistické volnomyšlenkářství. Za důležitý úkol se považovalo potírání zbytků osvícenství.[32]) Samo povolání knížete Bedřicha Schwarzenberga, bratra Felixe Schwarzenberga, na pražský arcibiskupský stolec ukazovalo na záměr vlády a vysokých církevních kruhů vzít otěže ideologického vlivu v kdysi husitských Čechách do pevných rukou.[33]) Církvi vadila „silně vzbuzená čtenářská záliba českého lidu", kterou podle vyjádření arcibiskupa Schwarzenberga bylo třeba zaměřit jiným směrem, aby „nezacházela do oblastí na újmu církve a státu".[34])

Byla-li katolické církvi v době nástupu neoabsolutismu přisouzena významná úloha usměrňovat svým vlivem veřejný život i výuku na školách a potírat nežádoucí ideové vlivy ve společenském životě,[35]) tím více vystupovala tato role do popředí v českých podmínkách. Církevní hierarchie v Čechách musela i ve vlastních řadách bojovat proti vlivům husitské tradice, která měla ohlas mezi nižším klérem, zejména u kněžského proletariátu, kaplanů; nejednou sami kněží ctili Husovu památku. O celkové nespolehlivosti nižších kněží v Čechách bylo v letech 1851–1852 několikrát referováno císaři.[36]) Pražský policejní ředitel upozorňoval v jedné ze svých situačních zpráv, že i mezi katolickými duchovními se nachází mnoho přívrženců opozice proti vládě.[37]) Malá příchylnost nižšího kléru v Čechách k vídeňské vládě byla mimo jiné vysvětlována jako důsledek působení redaktora Slovana a Epištol kutnohorských; šéf nejvyššího policejního úřadu prohlašoval ve zprávě císaři,

---

[32]) Konzervativně katolický Vídeňský denník útočil proti deismu a pochybnostem o víře v neosobního boha (č. 43, 20. 2. 1851), proti voltairianismu (č. 69, 22. 3. 1851), proti osvícenským kněžím a josefinistickým biskupům (č. 90, 17. 4. 1851). Vídeňský deník byl vydáván pod patronátem ministra kultu a vyučování Leo Thuna.

[33]) Jmenování bylo projednáno k návrhu ministra kultu a vyučování ze 7. 12. 1849 v ministerské radě a schváleno císařem. ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/19/e, vídeňské opisy, fond ministerské rady 1849.

[34]) „. . . die stark geweckte Leselust des czechischen Volkes ihre Befriedigung anderwärts suchen, und vielleicht selbst am verbotenen Gebiete zum Nachteile der Kirche und des Staates finden werde." ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/8, vídeňské opisy, pražský arcibiskup Schwarzenberg 20. 11. 1853 šéfu nejvyššího policejního úřadu Kempenovi.

[35]) Církev se cítila být posílena v tomto poslání, když byl v roce 1850 zrušen státní dohled na církev zavedený v době josefínské. Zpráva ministra Bacha císaři ze 13. 7. 1851 se zmiňovala o tom, že se klérus touto „udělenou svobodou" cítí silnějším. ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/1, vídeňské opisy.

[36]) O poměrech v Čechách psal ministr Bach 15. 9. 1851, že nižší klérus není příliš loajální. Znovu 28. 9. 1851 si ministr Bach stěžoval, že nižší kněžstvo není jednoznačně oddáno vládě a jeho vliv na mládež není nejlepší. Ještě téměř po roce, 27. 8. 1852, referoval šéf Nejvyššího policejního úřadu Kempen císaři: „Der Klerus gehört in seinen unteren Kategorien meist dem Ultračechentum und dem Radikalismus an." Tamtéž.

[37]) „Die katholische Geistlichkeit zählt, wie ich schon früher erwähnte, ebenfalls viele Anhänger der Oppositionspartei unter ihren Mitgliedern." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8 1/12-I, situační zpráva ze 7. 6. 1851.

že lhostejnost nižšího kléru k režimu je z valné části dílem Karla Havlíčka.[38]) V jednotlivých případech docházelo i k vystupování kněží z katolické církve a k přestupům do evangelicko-reformované církve, k helvetství,[39]) považovanému v Čechách za pokračovatele husitství.

Zneklidnění vládnoucích kruhů a vysoké církevní hierarchie z chování části kněžstva byly oprávněné, jak ukazuje příklad katolické Plzně, kde profesor premonstrátského gymnázia Josef František Smetana se svými přívrženci vystupoval proti každoroční církevní oslavě údajného vítězství Plzeňských nad husity. Již před rokem 1848 dokazoval J. F. Smetana v Časopise katolického duchovenstva, že není možno se honosit zradou na nejšlechetnějším českém králi, Jiřím z Poděbrad, a pořádání protihusitské slavnosti v Plzni počátkem padesátých let doprovodil břitkým epigramem havlíčkovského ražení o „blbovi", který „sám sobě facku dal".[40]) Z plzeňského okruhu J. F. Smetany vzešlo také hodnocení husitství se sociálním podtextem a s poukazem na to, že v husitech je třeba vidět bojovníky za duševní a politickou svobodu, „zastavatele uražených, ano i nohama šlapaných práv lidských".[41])

Vysoká hierarchie v Čechách v čele s arcibiskupem Bedřichem Schwarzenbergem se rozhodla k rázným krokům směřujícím k upevnění disciplíny katolického kněžstva. Nastal v podstatě konec éry vlasteneckých kněží v původním obrozeneckém smyslu. Také vliv bolzanovství byl rozhodněji zatlačován. Klérus byl veden k přísnější poslušnosti církevní vrchnosti, bez jejíhož svolení se žádný kněz nesměl účastnit veřejné činnosti. To ve skutečnosti znamenalo nucené vzdalování kněží z českého kulturního a osvětového života a přerušení jejich aktivity ve prospěch českého jazyka a literatury v předchozích formách. K účinnějšímu působení na veřejnost byl do Prahy povolán zkušený kazatel z Vídně s výslovným úkolem čelit helvetskému novohusitství.[42]) Přes určité výhrady proti němu se úřední podpoře těšil Václav Štulc, který ve svých kázáních i v časopise Blahověst často útočil na nebezpečí vzmáhajícího se husitství a jedním dechem i na údajnou havlíčkovskou bezbožnost.[43]) Štulc si vymohl zvláštní povolení k odběru Slovana s odůvodněním, aby mohl lépe Havlíčka potírat, protože „pro lid venkovský jest dobré reagencí proti němu velmi zapotřebí, neb na lid pro populární svou otrlost velmi působí".[44])

[38]) K a z b u n d a, ČČH 30, 1924, s. 299, přednesení Kempena císaři z 28. 3. 1852.
[39]) Pražský policejní ředitel si na šíření pražské helvetské obce pastora Bedřicha Viléma Košuta stěžoval ve zprávě 7. 6. 1851: „Einige Übertritte zu der Kossuth'schen Gemeinde haben auch bereits den Beweis geliefert, daß sich Kossuth's Prosellytenmacherei nicht auf Laien beschränke, sondern auch auf den Priesterstand erstrecke." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I. Podrobněji L u k á š e k, Bedřich Vilém Košut, s. 117–137.
[40]) Miloslav B ě l o h l á v e k, Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní (Nový svátek), HT 4, 1981, s. 201.
[41]) Tamtéž, s. 200–201. Šéf nejvyššího policejního úřadu Kempen referoval 22. 9. 1851 císaři, že se profesor J. F. Smetana nehodí za vychovatele mládeže. ANM Praha, Karel Kazbunda, vídeňské opisy.
[42]) Byl to Johann Emanuel Veith, známý svým sociálně laděnými kázáními, která se měla stát záměrnou protiváhou novohusitským tendencím v Praze. Srov. S t ö l z l, Die Ära Bach, s. 225.
[43]) L u k á š e k, Bedřich Vilém Košut, s. 166. Štulc militantně prosazoval názor, že bělohorská bitva byla prostředkem záchrany pro katolicismus a zachování slovanské národnosti v Čechách: „Der Unterzeichnete ist ein Slave und Katolik. Die geschichtlichen Studien, welche derselbe selbständig betrieben, hatten ihn schon vor vielen Jahren zu der vollsten Überzeugung gebracht, daß selbst vielfach als ein für Böhmen unglückliches Ereignis angesehene Schlacht am Weißen Berge (1620) und der damit

Situaci dobře dokresluje osobní korespondence Václava Vladivoje Tomka, který v dopisech vídeňským přátelům neskrýval své zklamání. „Abych to upřímně vyznal, ačkoliv jsem co do obecného smýšlení českého v Praze mnoho potěšitelného neočekával, předce shledávám stav věcí ještě poněkud pod svým očekáváním", psal Tomek 16. dubna 1851 v dopise J. A. Helfertovi.[45]) Mluvil otevřeně o „nenávisti Pražanů proti snahám vídeňským", povýšeně poznamenal, že tento postoj odpovídá jejich „krtičímu rozumu", a ve své osamocené loajalitě si posteskl: „Počet osob, s kterými z celé duše stejné smýšlení sdíleti lze, jest příliš skrovný." Ve vztahu k vládě si Tomek stěžoval na „cuplnou apatii v Praze a neomezené panství Slovana venku".[46]) Ještě v dopise Helfertovi z 6. července 1851 Tomek prohlašoval: „Starý kvas převládá dosud ve všech vrstvách viasteneckého obecenstva . . ."[47]) Tímto „starým kvasem" mínil především liberální a demokratické vlivy z revolučního roku 1848. Ačkoli bylo vynaloženo nemalé úsilí na zlomení ducha odporu a lhostejnosti vůči vládě, výsledky byly mizivé. Koncem roku 1851, po předcházející rozsáhlé misijní činnosti „milostivého léta", hodnotil Vídeňský deník, že „nezbývá než nevalný počet těch, u kterých láska k národu a smýšlení konzervativní nalezly nové pojidlo v náboženství katolickém".[48])

Kolem tohoto Vídeňského deníku se pod patronací ministra kultu a vyučování Leo Thuna soustřeďoval okruh konzervativních přívrženců vládní politiky, k němuž mimo jiné patřili Josef Alexander Helfert, Thunův státní podtajemník a syn profesora církevního práva na pražské univerzitě, Josef Jireček, působící na ministerstvu kultu a vyučování, a jeho bratr Hermenegild, historik Václav Vladivoj Tomek a Jan Erazim Vocel, oba v té době jmenovaní univerzitními profesory. Tento okruh se snažil přesvědčit českou politickou a kulturní veřejnost, že vídeňská vláda nemá vůči Čechům zlé úmysly a podpoří rozvoj českého jazyka, ovšem jen za předpokladu, že česká veřejnost upustí od liberálních a demokratických tendencí jako pozůstatků revolučního roku 1848, že se

in Verbindung stehende Sieg des erhabenen Habsburgschen Kaiserhauses eine providenzionelle Notwendigkeit – ein wahres, unerläßliches Rettungsmittel für den Bestand des Katholizismus in Mitteleuropa und für die Erhaltung der slavischen Nationalität in Böhmen (war)." ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/8, vídeňské opisy, z exkulpačního memoranda P. Václava Štulce, nejspíše z roku 1852 nebo 1853.
[44]) SOA Brno, G 44, Josef Alexander Helfert, pozůstalost, V. V. Tomek 4. 5. 1851 z Prahy Helfertovi. Srov. také K a z b u n d a, ČČH 30, 1924, s. 193 a 519. O Štulcovi blíže SÚA Praha, fond kolegiální kapituly vyšehradské II, zejména korespondence s bratry Jirečky. Václav Štulc byl pověstný svými intrikami a donašečstvím zvláště proti Karlu Havlíčkovi a Boženě Němcové.
[45]) SOA Brno, G 44, J. A. Helfert, dopis V. V. Tomka z 16. 4. 1851.
[46]) Tamtéž, dopis V. V. Tomka ze 4. 6. 1851.
[47]) Tamtéž, dopis V. V. Tomka ze 6. 7. 1851.
[48]) Vídeňský deník, č. 246, 24. 12. 1851. Srov. pozn. 32.

celkově odpolitizuje a že v ní převládne konzervativní a katolické smýšlení. Okruh kolem Vídeňského deníku byl navíc mluvčím osobních názorů Leo Thuna, který sledoval v Čechách své zvláštní zájmy v duchu politických zásad tocquevillovského ražení,[49]) jak je vyjádřil ve svých předbřeznových brožurách.[50]) Leo Thun hodlal založit v Čechách konzervativně katolickou stranu a Vídeňský deník měl být jejím tiskovým orgánem.

Konzervativně katoličtí publicisté kolem Vídeňského deníku vycházeli z přesvědčení, že spása pro český jazyk a českou národnost může vzejít jedině převládnutím konzervativních principů a rozhodujícího vlivu katolické církve. „My nedopustíme, aby duch našeho národu se zkazil deklamacemi o ukrutnostech inkvizice",[51]) prohlašovalo se ve Vídeňském deníku. V tomto duchu se zásadně považovalo za nezbytné čelit nejen všemu, co připomínalo rok 1848, ale také co souviselo s ohlasy husitství a reformace. V situační zprávě pražského policejního ředitele ze 7. června 1851 se poukazovalo na to, že revoluční myšlenky se „zbytky husitství" stále ještě působily na školách i ve školních učebnicích.[52]) Zvláštní pozornost věnovaly úřady Amerlingovu ústavu Budeč, kde se údajně projevovaly povážlivé tendence, protože učebnice tohoto ústavu prý hlásaly „ducha separatismu, nenávisti proti nečeským elementům a dokonce ve vztahu k náboženství spíše moderní husitismus než katolické učení".[53])

Nebylo proto divu, že ministr Leo Thun projevoval osobní zájem o česky psané učebnice a čítanky. Františka Ladislava Čelakovského, nedlouho předtím povolaného z několikaletého působení ve Vratislavi na pražskou univerzitní stolici českého jazyka a literatury, požádal Thun o sepsání české čítanky, zpracované „i též podobně v jiných slovanských nářečích".[54]) Při posuzování prvého znění Čelakovského čítanky

[49]) Alexis Tocqueville (1805–1859), politický ideolog francouzské restaurace a teoretik zachování prevalence šlechty i za kapitalismu, byl vzorem ministra Leo Thuna, jehož korespondence s Tocquevillem je dochována v SOA Litoměřice, pracoviště Děčín.

[50]) Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung, Prag 1842; Die Stellung der Slowaken in Ungarn, Prag 1843. Srov. také T h u n o v u porevoluční brožuru Úvahy o nynějších poměrech, hledíc zvláště k Čechám, Praha 1849.

[51]) Vídeňský deník, č. 41, 18. 2. 1851, = Od Hané.

[52]) SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, policejní ředitel Sacher-Masoch 7. 6. 1851 místodržiteli Mecsérymu.

[53]) „Bedenkliche Tendenzen der Lehrerbildunganstalt Budeč. Die von der Anstalt herausgegebenen Schulbücher enthalten Lehren, die ganz den Geist des Separatismus, des Hasses gegen außerczechische Elemente, selbst in religiöser Beziehung mehr den modernen Hussitismus als die reine katholische Lehre predigen." ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/1, vídeňské opisy, ministr Bach 13. 7. 1851 císaři. O poměrech v Budči byla znovu zmínka v přednesení císaři 24. 3. 1852. Připomínkami k Budči si ministr Bach nepřímo vyřizoval účty s Leo Thunem, který ve čtyřicátých letech tento český výchovný ústav spoluzakládal a přispíval naň ze svých soukromých prostředků.

[54]) František Ladislav Č e l a k o v s k ý, Korespondence a zápisky IV/1, ed. František B í l ý – Václav Č e r n ý, Praha 1933, s. 14, česky psaný dopis Leo Thuna z 24. 9. 1849.

však Thun odmítl některé její části, neboť je považoval za pochybné a pobuřující.[55]) Veškeré zmínky o Husovi a Žižkovi označil Thun jako zavrženíhodné české národní příklady.[56]) Také v případě Čelakovského čítanky pro nižší gymnázia Thun žádal, aby v ní nebylo nic nábožensky závadného nebo co by obracelo pozornost žáků na náboženské rozbroje. Výslovně zamítl zveřejnění popisu husitského vítězství v bitvě u Ústí nad Labem roku 1426.[57]) Z připravované čítanky se měla rovněž vypustit stať o tolerantním chování osvícenského biskupa Jana Leopolda Haye k „husitům".[58]) Připomínky náboženské i lidské tolerance se měly

[55]) Tamtéž, s. 39, Leo Thun 16. 11. 1850 Čelakovskému. Podrážděně reagoval Thun na báseň Jana Kollára odsuzující odrodilce, který si neváží drahé vlasti a tupí řeč svých otců.

[56]) „In einem Lesebuche, das hauptsächlich für katholische Gymnasien bestimmt ist, können ferner nicht Lesestücke Raum finden, welche Hus und seine⟨n⟩ Bestrebungen in kirchlicher Beziehung ungeteiltes Lob spenden. Von historischen Lesestücken sollten überhaupt nur solche gewählt werden, deren Inhalt auch herausgerissen aus ihrem historischen Zusammenhange ein bildender ist, und nicht zu Kontroversfragen unmittelbar Anlaß gibt . . . Hiezu gehören Husens Brief aus der Haft in Constanz, die Briefe Žižka's und die weitern ihm zugeschriebenen Lesestücke . . ." Č e l a k o v s k ý, Korespodence a zápisky IV/1, s. 51–52, Leo Thun 24. 2. 1851 Čelakovskému. Proti tomu Čelakovský 16. 3. 1851 namítal, že stejně jako ve světových dějinách není správné ani ve stručných dějinách české literatury přejít jména Husa a Žižky mlčením, a podotýkal, že podle jeho názoru je jejich význam umělým potlačováním přeceňován: „E. E. kann es nicht entgangen sein, wie in unserem Jahrhundert diese Namen nur dadurch bei Jung und Alt zu dem unverdienten Ansehen gelangten, weil man sie unserem Volke auf jede mögliche Art zu verleiden suchte. Würde man in dieser Weise auch fernerhin vorgehen, so würde das, was man bezwecken will, kaum erreicht werden, und man würde vielmehr der eigenen Absicht entgegen arbeiten. Weist man aber diesen Namen den ihnen gebührenden Platz an, wird auch bestimmt ihr Glanz verschwinden und die Menge wird sie für keine außergewöhnliche⟨n⟩ Erscheinungen mehr hinnehmen." Tamtéž, s. 55. Leo Thun však trval na svém původním stanovisku a Čelakovskému 5. 4. 1851 psal: „Was Hus anbelangt, so scheint ein Mißverständnis obzuwalten. Ich wünsche nicht, daß aus seinen Schriften nichts gegeben werde, sondern verlangte nur die Ausscheidung seines Briefes aus dem Gefängnisse zu Konstanz, und bin überzeugt, daß es Ihnen leicht sein wird, diesen durch anderes, in religiöser Beziehung ganz unverfängliches, aus seinen Schriften zu ersetzen. Anders verhält es sich freilich mit Žiška. Wenn auch die Bewegung, die er geleitet, nicht ohne Rückwirkung auf die Literatur bleiben konnte, so scheint er mir doch nicht eigentlich in die Reihe hervorstechender böhmischer Schriftsteller zu gehören. Seine ganze Erscheinung kann überdies nur in ihrem geschichtlichen Zusammenhange richtig aufgefaßt werden und ich halte es deshalb für geradezu bedenklich, die prägnanten Erzeugnisse seiner Feder, aus dem geschichtlichen Zusammenhange herausgerissen, der Jugend als Musterstücke vorzulegen." Tamtéž, s. 59–60.

[57]) Č e l a k o v s k ý, Korespondence a zápisky IV/1, s. 74–75, Leo Thun 6. 5. 1852 Čelakovskému.

[58]) Tamtéž, s. 75. Thunem napadená ukázka o „chování biskupa Háje ke dvěma husitům" byla překladem výňatku z článku českoněmeckého básníka L. A. Frankla „Ein Bischof in Chrast und hussitische Bauern", uveřejněného roku 1845 ve Vídni v almanachu Album. Ve Franklově líčení se uvádělo, jak dva husité (ve skutečnosti evangelíci) přišli na zámek k biskupu Hayovi prosit, aby jim dopomohl k biblím, které jim byly odňaty asi před třiceti lety a jejichž vrácení se po vydání tolerančního patentu marně dožadovali. Biskup jim měl odpovědět, že jejich bible jsou již dávno zničeny, ale jako náhradu jim nabídl své vlastní.

ze školních učebnic vymýtit, právě tak jako zmínky o národnostním útlaku a národní emancipaci.[59])

Přístup ministra Leo Thuna odpovídal názorům neoabsolutistické Schwarzenbergovy vlády, která všemi dostupnými prostředky usilovala o vytvoření homogenního a unitárního Rakouska bez ohledu na jeho národnostní pestrost a na odlišnosti jednotlivých zemí monarchie. Vládní kruhy a jim podléhající úřady byly proto krajně nedůtklivé vůči všemu, co by mohlo fakticky nebo i potenciálně tuto žádoucí unitárnost říše narušit, a to nejen mocensky, nýbrž i ideově. Právě české národní prostředí bylo pro svůj předchozí dějinný vývoj, svou národnostní a sociální skladbu i své nedávné politické zaměření již předem považováno za rušivý faktor unitárních snah vlády. Přitom v samotném vládním táboře vznikaly rozpory a odlišné názory na způsoby a formy, jak nejlépe dosáhnout úspěchu neoabsolutistického režimu a jak překonávat národní odpor v jednotlivých zemích monarchie.

Tím je možno pochopit případ, že Tomkovu učebnici rakouských dějin, která byla schválena ministrem Thunem, dodatečně pozastavilo pražské vojenské velitelství z titulu své pravomoci nad výkonnou cenzurou v době stanného práva. Ačkoliv Tomek ve své učebnici postupoval krajně opatrně a z husitství zdůrazňoval jen umírněné proudy, v očích konzervativních vojáků neuspěl. Ti nebyli ochotni tolerovat zmínky o násilném obracení na katolickou víru v době pobělohorské, údajné omlouvání opozičního chování šlechty na českém zemském sněmu a poznámky zpochybňující zavádění němčiny ve školách a úřadech za Josefa II. Profesor vídeňské univerzity Adolf Jäger, kterého předtím požádal ministr Thun o vyjádření, neshledal na učebnici žádné závady a podal o ní kladný posudek. Na žádost vojenského velitelství dal císař František Josef text učebnice k dobrozdání šéfovi nejvyššího policejního úřadu polnímu podmaršálku Kempenovi, jehož posudek se shodoval s výhradami vojáků. I když neshledal v učebnici nic, co by mohlo být důvodem bezpodmínečného zákazu, jako pomůcka pro gymnázia byla podle jeho názoru nevhodná a namnoze závadná. Císař osobně přeškrtl Thunem navrženou schvalovací klauzuli a vlastnoručně ji doplnil slovy, že „při novém vydání Tomkových rakouských dějin jest vytknutá místa změnit a potom může býti toto nové vydání doporučeno k užívání na školách".[60])

---

[59]) Jako závadná byla shledána část textu, který předtím V. V. Tomek zveřejnil ve Vídeňském deníku pod názvem Příběhy stavu městského. Josef Jireček o tom 7. 10. 1851 psal Tomkovi: „Vyličování boje Němectva s živlem českým není podle toho, aby se v nynější době a v nynějších okolnostech pod autoritou ministra dáti mohlo do školní knihy . . . Pro školu arci nehodí se vše, co pro časopis a jinam . . . Jsem zavázán k ministrovi, abych mu ušetřil mrzutosti, bojím se dílem i o sebe." LA PNP Praha, Josef Jireček, dodatečný opis dopisu.

[60]) Podrobně k celé záležitosti Karel K a z b u n d a, Stolice dějin na pražské univerzitě. Od obnovení stolice dějin do rozdělení univerzity (1746–1882), II, Praha 1965, s. 53–55 (německé znění císařova rozhodnutí z 13. 1. 1853 na s. 55, pozn. 141). O potížích se svou učebnicí se zmínil sám V. V. T o m e k, Paměti z mého života I, Praha 1904, s. 395–396.

Důležitou součástí snah o změnu orientace českého národního hnutí bylo tak úsilí o prosazení konzervativně katolického nazírání na české dějiny. Přímo programově se toho ujal sám ministr Leo Thun s okruhem redakčních spolupracovníků Vídeňského deníku J. A. Helfertem, bratry Jirečkovými, Tomkem a Vocelem. Pro neoabsolutistický režim bylo v letech 1850–1851 nepříjemnou skutečností vydání třetího dílu Dějin národu českého Františka Palackého, věnovaného husitství, v upraveném a doplněném českém znění (když předtím bylo německé znění svazku III/1 z roku 1845 silně poznamenáno cenzurními škrty);[61]) obě části českého třetího dílu se Palackému v porevoluční atmosféře podařilo zveřejnit bez cenzurních zásahů. Palackého české zpracování husitských dějů přicházelo vládě a úřadům krajně nevhod, neboť se uskutečnilo v době, kdy se vláda chystala k vážným jednáním o konkordát s Vatikánem. V Palackého líčení husitství se spatřoval nebezpečný příklad demokratické vzpoury proti univerzální autoritě církve. Nesporně vadilo také zdůraznění národnostních a sociálních pohnutek a protifeudálního zaměření celého hnutí. Palackého pojetí husitství bylo navíc považováno za velice nebezpečné pro úsilí vlády o upevnění jednoty státu za pomoci těchže sil, proti nimž husité bojovali. Čtyři sta let staré události se za daných okolností staly znovu oživeným připomenutím, a to mementem politicky krajně nežádoucím. Thunův konzervativní okruh se proto pokusil zaútočit na Palackého výklad husitství, vyvrátit jeho koncepci a otupit účin jeho díla.

Nesouhlas s Palackého pojetím husitství se projevil nejprve v osobní korespondenci spolupracovníků Vídeňského deníku. Josef Jireček psal již v červnu 1850 V. V. Tomkovi, že Palacký pracuje velmi pilně na své historii, avšak vyjádřil obavy, že „nynější rozpoložení jeho mysli nezůstane bez vlivu na jeho soud historický".[62]) „Nestrannost jeho z časů před rokem 1848 jest ta tam. Zřejmě se již staví na stranu husitů a revolučního principu od nich zastávaného. Mě to aspoň ve čtení velmi uráží",[63]) poznamenal Josef Jireček koncem roku 1851, když obě části třetího dílu Palackého Dějin vyšly v českém znění tiskem. Tomek se v odpovědi shodoval s Jirečkovým záporným stanoviskem a navíc Palackému vytýkal nedbalost a uspěchanost v práci.[64]) Josef Jireček usiloval po celé

---

[61]) Srov. Karl K ö p l, Palacký und die Censur, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 669–688.

[62]) LA PNP Praha, Václav Vladivoj Tomek, korespondence, Josef Jireček 24. 6. 1850 Tomkovi. Ke své návštěvě u Palackého Jireček v tomto dopise dále poznamenal: „Byl jsem u něho. Pořád táž podrážděnost, a lituji téměř, že jsem u něho byl, protože jsem se nemohl zdržet několika trpkých odpovědí na jeho nářky . . . Buď já jsem se změnil, či se stala s ním velká proměna?"

[63]) Tamtéž, Josef Jireček 29. 12. 1851 Tomkovi. Dopis uveřejnil O. B u t t e r v příloze k pojednání o Vídeňském deníku, in: Duch novin 1931, s. 166.

[64]) „Co píšete o Palackého novém díle, shledal jsem bohužel též a krom toho pozoroval jsem také nedbalost v práci, neboť pokud mně samému prameny známy jsou, mohl něco více z nich vyvésti, ale počínal si jaksi náramně spěchavě. Vykládám si spěchavost tuto z roztržitosti mysli jeho vůbec, i zvláště z toho také, že se nemůže dočkati, aby péro své od spisování dějin českých obrátil ke spisování článků pro encyklopedický slovník." LA PNP Praha, Václav Vladivoj Tomek, korespondence ode-

období neoabsolutismu o přístup k českým dějinám v konzervativním a katolickém duchu. Společně se svým bratrem Hermenegildem a v úzké spolupráci s Josefem Alexandrem Helfertem vyzdvihoval proti pokrokovému výkladu českých dějin vše, co stranilo katolické církvi a Habsburkům.[65])

Tažení proti husitství budilo značné rozjitření v kruzích tehdejší české veřejnosti. V. V. Tomek psal v květnu 1851 Josefu Jirečkovi o tom, jaké roztrpčení vyvolaly v Praze potiže s vydáním edice Bartoše Písaře, nekatolíka ze 16. století. Edice, kterou připravil Karel Jaromír Erben, měla vyjít původně v Matici české a poté v soukromém nakladatelství. Podle Tomkova sdělení se dokonce rozšířila pověst, že vláda zakoupila celý náklad knihy, aby ji mohla zničit.[66]) Tomek se ve svém dopise přimlouval, aby edice mohla vyjít, „protože Bartoš Písař je sice horlivý protestant, ale přitom upřímný člověk, z jehož vypravování je vidět i slabé stránky protestantů v nejvěrnějším obraze". Svou přímluvu zdůvodňoval Tomek tím, že „jakožto historický pramen a jakožto vzor krásné prózy české je Bartoš jedna z nejkrásnějších památek literatury české z XVI. století, takže vydání jeho stálo by za to". „Nemělo by tuším u vydání takovýchto knih šetřiti tuze ouzkostlivých ohledů na okolnosti našeho času",[67]) dodával k tomu Tomek.

Současně však V. V. Tomek podpořil politicky motivovanou polemiku proti Palackému pojetí Husa a husitství, s níž vystoupili představitelé neoabsolutistického režimu. Státní podtajemník v Thunově ministerstvu kultu a vyučování Josef Alexander Helfert shrnul a rozšířil své připomínky k Palackému, uveřejňované v příloze Vídeňského deníku, do německy napsaného a samostatně vydaného pojednání.[68]) V česky psaném do-

slaná, Tomek 11. 1. 1852 Josefu Jirečkovi. Blíže k celé problematice srov. Petr Čornej, Palacký a Tomek v letech 1848–1852, in: Pocta Františku Palackému. Václavkova Olomouc 1976, Olomouc 1979, s. 171–175; Dušan Jeřábek, V. V. Tomek a Karel Havlíček v letech bachovské reakce, Brno 1979. K vysvětlení a charakteristice Tomkova vztahu k husitství srov. krátké, avšak výstižné pojednání Jiřího Raka, Husitství v díle Václava Vladivoje Tomka, HT 4, 1981, s. 193–196.

65) V dopise J. A. Helfertovi ze 17. 8. 1855 shrnoval Josef Jireček své již dříve zastávané názory o nutnosti prosadit katolické nazírání na české dějiny. Zdůrazňoval zejména význam Slavatových pamětí z let 1609–1620 a jeho dalších děl a vyzvedával dále Beckovského kroniku jako „jediné to velké dílo české, které o historii české za doby habsburské ve smyslu bez úhony katolickém jedná". SOA Brno, G 44, J. A. Helfert. Jirečkovo protihusitské zaměření se stalo tak příslovečné, že se ještě po letech tradovalo rčení, že je třeba ne „jirečkovat", ale „žižkovat". Tomáš Vojtěch, Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách, Praha 1980, s. 71.

66) LA PNP Praha, Josef Jireček, korespondence, V. V. Tomek 12. 5. 1851 Jirečkovi. Tomek k tomu poznamenal, že „je-li tomu tak, je to příběh velmi mrzutý, protože je to pro další vydávání starých našich výtečných spisovatelů příklad odstrašující".

67) Tamtéž, V. V. Tomek 12. 5. 1851. Josef Jireček odpověděl 15. 5. 1851, že „je tu nějaké nedorozumění alespoň zčásti, totiž že zakoupení výtisků vztahuje se ne na Bartoše, nýbrž spíše na třetí díl Čelakovského čítanky". Jireček dále uváděl, že dostal od ministra Thuna pokyn záležitost s Bartošem vyjasnit přímo s nakladatelem. V dalším dopise V. V. Tomkovi z 28. 5. 1851 poznamenal, že „dáno to hraběti (Leo Thunovi), nechť posoudí, co by dále se díti mělo", a sdělil, že tiskové archy byly již ze sazby dány k nahlédnutí Šafaříkovi, aby „místa narážlivá vyznamenal". Edice Bartoše Písaře, připravená Karlem Jaromírem Erbenem, nakonec po průtazích vyšla a Tomek o ní napsal článek do Vesny, přílohy Vídeňského deníku, z 8. 11. 1851.

68) Josef Alexander Helfert, Hus und Hieronymus. Studie. Prag 1853.

pise ze 14. března 1853, který byl dobrozdáním Helfertovy německé knihy o Husovi a Jeronýmovi, zdůrazňoval Tomek autoritu církve proti Husovi[69]) a doporučoval upravit výklad o Husově glejtu do Kostnice.[70]) Tomek souhlasil se základními vývody spisu a připomínal, že „orientování českého obecenstva v mínění o Husovi a husitismu, jakož i o věcech tak živě s nynějšími poměry naší vlasti souvisících, jest věc nad míru důležitá". K Helfertově práci soudil, že je to „nejzpůsobilejší prostředek k orientování našeho obecenstva, myslím zvláště tak nazvané vzdělané třídy stavu duchovního i světského". Tomek litoval, že spisek je psán německy a nedostane se v českém znění do rukou širší veřejnosti. Ujišťoval Helferta, že se zasadí o to, aby jeho spis v českém překladu vydala Matice, čímž „by se kniha tato dostala chtícím i nechtícím, a tedy rozšířena byla asi ve 4000 exemplářích najednou", což – jak klamně předpokládal – „musilo by způsobiti výborný účinek".[71]) Tomek sám si vzal na starost, aby Matiční sbor dílo přijal, a byl přesvědčen, že mu to dá lehkou práci.[72])

Vedle Václava Štulce a V. V. Tomka to byl zejména Jan Erazim Vocel, který hodlal v této době uvádět v soulad české vlastenectví s katolickým církevním pojetím a jeho protihusitským zaměřením.[73]) Jako nově jmenovaný univerzitní profesor Vocel výslovně prohlašoval, že čeští studenti byli dříve vedeni jen k tomu, aby "na děje a památky národů nejvíce z jistého výstředního stanoviska hleděli".[74]) To mělo podle něho za následek opomíjení pohledu na dějiny, českou vzdělanost a umění z hlediska náboženského. Své názory rozvíjel Vocel především ve spisku

63) Tomek tvrdil, že Hus „zastával bludná mínění", když sice věřil vše, co obecná církev podávala, ale odmítal autoritu církve jako základ víry a nepřihlédl k tomu, že Písmo samo o sobě nepostačovalo k zachování víry v celém jejím rozsahu. Podle Tomkova názoru Hus „horlil pro jednotu a vznešenost církve, ale zatvrzele zavrhoval svrchovanost papeže, nemaje tušení, že bez poslušnosti k duchovním představeným nemá budova církve ve světě žádné stálosti".

70) Podle Tomkova výkladu šlo v případě Husova glejtu vydaného Zikmundem o pouhý pas, který nebyl nijak závazný. Potom by nebylo třeba, aby Helfert dokazoval, že Hus výminky koncilu porušil a pokusil se z Kostnice uprchnout, protože toto tvrzení nelze doložit prameny.

71) SOA Brno, G 44, J. A. Helfert, dopis V. V. Tomka ze 14. 3. 1853.

72) Tomek, Paměti I, s. 366, připouštěl, že ohlas jeho působení ve Vídeňském deníku byl nepříznivý: „Působení to nezůstalo v Praze tajné a způsobilo mi ovšem při mnohých nelibost, kteří mi přičítali nechvalné pohnutky. Dal se k tomu strhnouti i přítel Gabler, popudiv se nějakým článkem v Deníku, kritizujícím nepříznivě Palackého vypravování dějů husitských, za jehož původce nepravě mne pokládal. Dal mi to najevo trpkým dopisem (13. ledna 1851), který se mne, co od něho právě, velmi nemile dotkl." Ještě po mnoha letech připomínal Kamil Krofta v Národních listech z 30. 5. 1918, že „bylo by přímo pohromou pro duševní vývoj a pokrok národa, kdyby názory Tomkovy staly se jeho obecným přesvědčením".

73) Blíže k tomu Kazbunda, Stolice dějin II, s. 43–44 a 157–168, kde jsou zmínky o Vocelovi a jeho postojích; Karel Sklenář, Jan Erazim Vocel, zakladatel české archeologie, Praha 1981, s. 178–200, kapitola Vocel a česká vládní strana.

74) SOA Brno, G 44 J. A. Helfert, dopis J. E. Vocela ze 16. 5. 1852. Zřejmě nikoliv bezdůvodně podotkl Palacký při jedné příležitosti, že jméno Vocel by se mělo číst po francouzsku.

Vyvinování křesťanského umění, vydaném roku 1852. Z okolností vyplývalo, že toto Vocelovo pojetí mělo podpořit oficiální výhrady vůči Palackého chápání českých dějin a snahy směřující k odpolitizování českého hnutí.[75])

Úkolem čelit údajným českým bludům na poli historie byl pověřen německý historik Konstantin Höfler, kterého ministr Leo Thun povolal z Bavorska jako profesora na pražskou univerzitu.[76]) Formálně bylo toto opatření zdůvodňováno potřebou přednášek v německé a české řeči, což bylo navenek vydáváno za velkou vymoženost a ústupek českým požadavkům. Popravdě byl Höfler povolán do Prahy především proto, aby svým katolicko-německým pojetím dějin a důrazem na unitární rakouský patriotismus byl protiváhou vědeckého vlivu a věhlasu Františka Palackého.[77]) Ani čeští přívrženci Thunova konzervativního okruhu nebyli s Höflerovými přednáškami spokojeni. Josefu Jirečkovi vadil Höflerův výklad o tom, že Čechy byly kardinálním státem v Německu, a pokud žily v dobré vůli s říší, vše bylo dobré, ale jak se odvrátily, šlo vše nazmar. „Přednášení jeho je, jak jsem sám se přesvědčil, dosti skvělé a výmluvné, jenže se zdá míti příliš malé ponětí o vědomostech Čechů, zvláště historických", psal Josef Jireček za své návštěvy v Praze státnímu podtajemníku J. A. Helfertovi, a podotkl, že „okolnost tato byla příčinou, že v učené společnosti řeč jeho nezanechala příznivého dojmu".[78]) Höflerovo stanovisko bylo pociťováno jako protičeské, takže v Praze zůstával Höfler do značné míry izolován.

Rakouská vláda, katolická církev, v Praze panující vojenské velení i ostatní pražské úřady v čele s policií vynakládaly mnoho sil k tomu, aby zvládly situaci podle svých představ a čelily protivládním náladám ve veřejnosti. Jen s velkými obtížemi hledaly možnosti, jak opřít loajalitu k vládě o širší základnu. K bezvýhradné spolupráci byla ochotná pouze úzká vrstva pražského konzervativního německého patriciátu spolu se státním úřednictvem a podmíněně i s částí německých finančních a obchodních kruhů (tzv. Mittelpartei). Jinak byly střední německé vrstvy ovlivněny spíše liberalismem, a to namnoze velkoněmeckého ražení. Z myšlenkové dílny osob, které patřily k celebritám právnické fakulty pražské univerzity,[79]) pocházela důvěrná zpráva ministru Bachovi

[75]) „Pánové ještě nepochopují, že jediná spása pro nás jest, když se budou bedlivě varovati politiky", tlumočil tento názor Antonín Beck 21. 12. 1851 v dopise Vocelovi. LA PNP Praha, Jan Erazim Vocel, korespondence.

[76]) Srov. K a z b u n d a, Stolice dějin II, s. 60–70.

[77]) Konstantin Höfler se velmi usilovně snažil proniknout do husitské problematiky, ovšem svým způsobem. Josef Jireček po čase konstatoval, že podle Šafaříkova stanoviska nebyla husitika, která Höfler roku 1856 vydal, nic jiného než „kronika Vavřince z Březové a několik traktátů dílem z císařské bibliotéky přepsaných, dílem od Palackého k vydání mu propůjčených". SOA Brno, G 44, J. Helfert, dopis Josefa Jirečka z 30. 8. 1856. K pozdější polemice Palackého s Höflerem srov. František K u t n a r, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I, Praha 1973, s. 248–249.

[78]) SOA Brno, G 44, J. A. Helfert, dopis Josefa Jirečka ze 14. 11. 1851.

[79]) Příznačný tón důvěrné zprávy ukazuje na její původ z kruhů tzv. sedmašedesátníků z roku 1848 (nazývaných podle adresy důvěry 67 konzervativních pražských měšťanů a notáblů generálu Windischgrätzovi za potlačení červnového povstání)

z 10. ledna 1851. S odvoláním na husitství a rok 1848 podkládali konzervativní pražští Němci „české federalistické husitské straně" dalekosáhlé zámysly. Údajně převládalo v českých potrhlých hlavách husitství „v hrůzné podobě". Nechtělo se prý ani věřit uším, když bylo slyšet jinak rozumné a loajální osoby, jak by si braly do rukou husitské zbraně, aby pobily všechny, kdo nejsou husity. Jejich cílem mělo být ustavení samostatných Čech s vlastní vládou a jen v personální unii s Rakouskem. Česká řeč měla být platná a vládnoucí, s nepřátelstvím ke všemu německému.[80]) Autoři důvěrné zprávy se jen utěšovali, že se česká strana skládá pouze z několika fanatických hlav bez spojení s národem.

Husitské vlivy se podle této důvěrné zprávy ministru Bachovi projevovaly v celém novodobém českém vývoji. Před více než třiceti lety se jednotliví vědci snažili vytvořit českou literaturu a studovat staročeské dějiny, přičemž se zhlédli v hrdinských činech husitů. Podotýkalo se, že již v roce 1825 nosili jejich přívrženci Žižkovy portréty na krabičkách a na držadlech vycházkových holí, když se tento husitský vůdce dostal do módy.[81]) Posměšně se připomínalo, že český jazyk vešel do kruhů vzdělanců a šlechty jako jakési nové zboží, které bylo trpěno, i když se zároveň stalo předmětem výsměchu a tupení. Přesto se okruh vzdělanců stále rozšiřoval, věci se ujaly šlechtické kruhy prohlašující se za vlastence, bylo založeno České museum a začal vycházet časopis v české řeči,[82]) stavové dokonce dotovali Muzeum a ustanovili historiografa. Česká záležitost, spočívající původně na vědecké bázi, začala mít postupně mnohem povážlivější povahu. V době korunovace císaře Ferdinanda roku 1836 měly být v Praze založeny tajné kluby, jejichž počet se rozrostl na třicet šest. Ty měly mít své schůzky převážně v hostinských lokálech uvnitř města i mimo ně a vyznačovaly

v čele se zemským advokátem a emeritním děkanem pražské právnické fakulty Karlem Heinrichem Fischerem. Zprávu otiskl Friedrich P r i n z, Prag und Wien 1848. Probleme der nationalen und sozialen Revolution im Spiegel der Wiener Ministerratsprotokolle, München 1968, s. 159–169.

[80]) „Das Jahr 1848 hat eine Menge sonst braver und gescheiter Leute zu Narren gemacht, indem sie dem damals herrschenden Czechen-Fieber unterlagen. Die fixe Idee dieser Kranken besteht darin, daß die ‚Böhmen' die eigentlichen wahren Herren und Eigentümer des Landes sind; die Deutschen dagegen nur Einwanderer, Eindringlinge, Kolonisten seien, die sich den Urbewohnern, den Herren in allem unterordnen, unterwerfen müssen; eine Gleichberechtigung zwischen Böhmen und Deutschen kann es daher auch gar nicht geben, denn die Deutschen haben gar keine eigenen Rechte, könnten also mit denselben den Böhmen, den Urherren, gar nicht gegenüberstehen. Wollten sich die Deutschen den Böhmen nicht fügen, dann müsse man sie zum Lande hinausjagen, totschlagen; denn nur die Böhmen allein können und dürfen im Lande herrschen. In diesen verrückten Köpfen sieht es gerade so düster aus, wie in der Stadt, namentlich in der Altstadt selbst! In diesem Alt-Böhmen herrscht das Hussitentum auf eine schauerliche Weise! Man traut seinen Ohren nicht, wenn man diese sonst als vernünftig und loyal gekannten Leute heute sprechen hört. Man sieht schon den Morgenstern in ihrer Hand, um alle totzuschlagen, die keine Hussiten sind. Ein selbständiges Böhmen mit eigener Regierung, unabhängig vom Wiener Ministerium, am liebsten mit einem selbstgewählten König – wenn das aber nicht sein kann, der österreichische Kaiser als König; jedoch nur eine Personal-Union mit Österreich bildend – die böhmische Sprache als die allein gültige und herrschende; Todfeindschaft allem Deutschen! Da ist die Tendenz dieser czechisch-föderalistischen Hussiten-Partei . . ." P r i n z, Prag und Wien, s. 163.

[81]) „Schon 1825 trugen die Gleichgesinnten das Porträt Ziczkas auf den Dosen, als Knopf an den Spazierstöcken; dieser Hussitenanführer wurde zur Mode. Spielwerk dieser Neu-Czechen!" Tamtéž, s. 164.

[82]) Nesprávně se zde uvádělo, že časopis Muzea neměl téměř žádný odběr, což platilo o jeho německé verzi, nikoliv o české.

se netolerantním staročeským husitským duchem, aby později dostaly sociologicko-komunistickou tendenci.[83])

Také o několik měsíců pozdější souhrnná zpráva pražského policejního ředitele ze 7. června 1851 vylíčila barvitě působení údajných zhoubných vlivů na českou veřejnost a připomněla, že nebezpečným zastáncem těchto tendencí je husitismus, který se v 17. a 18. století nepodařilo v Čechách uhasit, takže znovu ožívá v modernizovaných formách.[84]) Podle této policejní zprávy se opoziční české smýšlení stáhlo poněkud do pozadí, avšak působilo nadále a ve srovnání se stavem před rokem 1848 modernějším způsobem, jak se to projevovalo například bezprostředním pronikáním myšlenek francouzských encyklopedistů, sociálních a revolučních dějin do literatury a škol.[85]) I když byl český živel navenek zbaven politického působení, vyzvedával prapor národnosti ve spolcích, jako ve Výboru pro zřízení českého divadla a v Matici české, které byly výlučně české, a v Průmyslové jednotě.[86]) Velice kriticky se pražský policejní ředitel vyjádřil o českém divadle, v němž se bez cenzurního dohledu rozšířily údajně závadné tendence. „Všechny nové divadelní hry dýchaly duchem husitismu",[87]) shrnovala zpráva poznatky pražské policie.

---

[83]) „. . . Es hätten sich 1836 bei der Krönung des Kaisers Ferdinand in Prag Klubs gebildet, die nach und nach auf 36 gestiegen, ihre Zusammenkünfte vorzüglich in Gasthauslokalen in und außer der Stadt gehabt, im Sinne des altböhmischen Hussitengeistes, der sich durch Intoleranz ausgezeichnet und später eine sozialistisch-kommunistische Tendenz erhalten habe." P r i n z, Prag und Wien, s. 164. Srov. v obdobném duchu zprávu pražského policejního ředitele z 1. 7. 1853 (pozn. 123).

[84]) „Der Hussitismus, den der Katolizismus des 17. und 18. Jahrhuderts in Böhmen nicht zu erlöschen vermochte und der nach dem Erscheinen des Toleranzpatents in den Anfängen der helvetischen Konfession fortlebte, hat nun ein neues Leben, wenn auch unter modernisierten Formen, erhalten . . ." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, zpráva policejního ředitele Sacher-Masocha 7. 6. 1851 místodržiteli Mecsérymu.

[85]) „Enzyklopädische Schriften im Sinne der neuen französischen Enzyklopädisten sind im Werke, die Belletristik wirft sich auf die Übersetzungen der vom sozialen Geiste durchwehten neuen französischen Romane, Übersetzungen von Revolutionsgeschichten sind an der Tagesordnung, die Hilfs- und Lesebücher für die Schulen sind von den verderblichen Beispielen und Bemerkungen erfüllt." Tamtéž.

[86]) „Das Vereinswesen wird möglichst benützt, um darin die Fahne der Nationalität aufpflanzen zu können, das Komitee für die Errichtung eines böhmischen Theaters und die Matice česká, eine Unterabteilung des böhmischen Museums, haben wohl gegenwärtig keine politische Wirksamkeit, sind jedoch ausschließend čechisch, der Gewerbeverein, welcher schon vor dem Jahre 1848 die politische Übungsschule der čechischen Parteiführer war, wird itzt von denselben wieder aufgesucht, und auch der Katholikenverein hat in der letzten Zeit ein Mitglied aus der Reihe derselben in sich aufgenommen." Tamtéž. Za závadné se tu považovalo, že jeden z představitelů českého politického hnutí vstoupil i do katolického spolku.

[87]) „Das čechische Bühnenwesen war in den letzten zensurlosen Jahren gleichfalls ein Feld, auf welchem für die Verbreitung dieser Tendenzen gearbeitet wurde. Alle neuen Theaterstücke atmeten den Geist des Hussitismus." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, zpráva ze 7. 6. 1851. Policejní ředitel žádal, aby bylo vydáno nové divadelní nařízení, které by umožňovalo účinně zakročovat. Vedle Tylových her, jež režim neoabsolutismu považoval za neúnosné, nebyla přijatelná ani hra Tylova protivníka J. J. Kolára Žižkova smrt, která se hrála ještě roku 1850 a poté byla zakázána. Pro ovzduší doby bylo příznačné, že V. K. Klicpera měl svou připravovanou hru s husitskou tematikou raději spálit.

Úřady neabsolutistického režimu sledovaly nejen veřejné instituce, společnosti a spolky, ale věnovaly pozornost také jednotlivým osobám a živelně se projevujícím náladám. Vedle zjišťování radikálních a liberálních nálad jako pozůstatků revolučního roku 1848 se úřady zaměřovaly na potírání veškerých husitských reminiscencí, které ostatně v té době s porevolučními náladami úzce souvisely. Nejednou byl přitom připomínán vliv Emanuela Arnolda, jeho Dějů husitů a Občanských novin.[88]) Byla sledována nálada v pražských ulicích a hostinských místnostech. Středem pozornosti se stali i potulní písničkáři, kteří zpívali české písně o Husovi a Žižkovi. Prezídiu zemského vojenského velitelství se v březnu 1851 dostala zpráva, že potulní hudebníci a písničkáři zpívali české národní písně o Žižkovi a Husovi po hostincích, kde je přítomní doprovázeli sborovými refrény. Jmenovitě se připomínala hospoda U Šedivých na Perštýně, kde se prý po takovém zpěvu sborově provolávalo: „Ať žije Hus, ať žije Žižka!".[89])

Vojáci, kteří tehdy v Praze vládli z titulu stanného práva, považovali tyto jevy za velice nebezpečné, protože podle jejich názoru byl takovou agitací prostý lid zpracovávám pro ideje „rozvratné strany činu". Žádali na pražské policii, aby na podobné nepřístojnosti přísně dohlížela. Vedle hlášení z jednotlivých hostinských místností jsou dochovány policejní zprávy o výletech do pražského okolí, kde se na odlehlých místech pořádaly projevy, podle údajů policie s velmi podezřelým obsahem. Opět byly bedlivě sledovány projevy spojené s husitskými reminiscencemi. Podle policejního hlášení zamýšleli přátelé husitismu uspořádat shromáždění ve výroční den Husova upálení 6. července 1851, ale zabránilo jim v tom nepříznivé počasí.[90])

Honba za vším husitským dosáhla takového stupně, že upadli do podezření i prostí občané se jménem Žižka. Tak byl vyšetřován obchodní příručí Jan Žižka z Radíče na Sedlčansku, údajně podezřelý z držení zbraní. Ve skutečnosti byl zadržen zřejmě jen pro své jméno a pro jistotu byl nuceně odveden k vojsku.[91]) Ve Veroně v severní Itálii byl pravděpodobně jen pro své jméno podroben výslechu dělostřelec Jan Žižka.[92])

Obezřetně byl v Čechách sledován prodej obrazů Husa a Žižky a brožur o nich. Provozování obchodu s brožurami a obrazy Husa a Žižky bylo trestné, nežádoucí byl i výskyt Historie o těžkých protivenstvích církve české.[93]) S odvoláním na výnos ministra vnitra z 2. dubna 1851 byly u knihaře evangelického vyznání v Karlíně konfiskovány životopis Jana Husa, stručný přehled dějepisu a publikace o nových jezuitech, přestože „právní dobrozdání" výslovně konstatovalo, že se publikace vyskytly u soukromé osoby, a to jen po jednom exemplář, a že nejsou výslovně zakázány. Jejich politický a náboženský obsah však byl shledán v podmínkách výjimečného

---

[88]) Celkově srov. Zdeněk Š a m b e r g e r, Emanuel Arnold, radikální demokrat z roku 1848, SAP 1, 1951, s. 15–164; Josef K o č í, Emanuel Arnold, Praha 1964.

[89]) „Das k. k. Landes-Militär-Kommando-Präsidium ist aufmerksam gemacht worden, daß hier in Prag außer den gewöhnlichen Wirthaus-Musikanten auch noch eine Art von Bänkelsängern in den Schankhäusern herumziehen, welche czechische Nationalal-Lieder über Žižka und Huß singen, in welche dann die anwesenden Gäste im Chorus einstimmen. Namentlich soll sich ein derlei Fall am 9. d. M. im Bräuhaus beim Schediwy auf dem Bergstein zu getragen haben, wo auch im ganzen Chorus die Toiste ‚ať žije Hus – ať žije Žižka' ausgebracht wurde." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/10, 2416/1851, 196/B, nóta zemského vojenského velitelství 11. 3. 1851 místodržiteli Mecsérymu. Vojenské velitelství požádalo o pokyn pro pražskou policii, aby přísně dohlížela na potulné zpěváky, kteří by měli být z Prahy vyhoštěni, pokud by byli tímto „nanejvýš podezřelým a nebezpečným počínáním vinni".

[90]) SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/4/12-I, denní hlášení policejního ředitelství v Praze ze 7. 7. 1851.

[91]) VHA Praha, VVK UC 2903, zpráva okresního hejtmanství ve Voticích ze 7. 6. 1851.

[92]) VHA Praha, VVK UC 3159, zpráva z Verony.

[93]) Srov. L u k á š e k, Bedřich Vilém Košut, s. 154.

stavu nebezpečným a vojenskou justicí postižitelným.[94]) Vyšetřování vojenské komise byl podroben literát Jan Dráždík, dřívější spolupracovník časopisu Vlastimil a Pražských novin, za báseň o Žižkovi, kterou podle vlastní výpovědi napsal pod dojmem provedení dramatu J. J. Kolára Žižkova smrt; při představení této hry v divadle Dráždík měl rozšiřovat tisk své básně.[95])

Za jednu z možných krycích forem odporu proti vládě byla v období neoabsolutismu považována také náboženská problematika a nekatolické náboženské instituce.[96]) Augustin Smetana podle svých zápisků[97]) údajně předpokládal, že co se až dosud plně nepodařilo prostřednictvím politického hnutí, bylo možné jistou měrou uplatňovat náboženskými institucemi, neboť v tomto směru česká půda „vždy velmi úrodná jest".[98]) I když se může zdát, že úřady měly velké oči a přeháněly svou horlivost i obavu z novohusitského vlivu na českou veřejnost, trvala zde pro vládu potencionálně vážná hrozba. Vnitřně i navenek panovala v porevolučním období skleslost a deprese, inertní většina veřejnosti jako by očekávala, až jak věci dopadnou, ale stále převládalo ve společnosti napětí, které hrozilo dát se znovu do pohybu. Nebylo možné nevzít na vědomí stále doutnající síly, které se při vnitřním nebo zahraničním zakolísání neoabsolutistického režimu mohly znovu zformovat a uplatnit svou politickou váhu jako v roce 1848. Za těchto okolností soustřeďoval na sebe mimořádnou pozornost úřadů a policie pastor evangelicko-reformované (helvetské) náboženské obce v Praze Bedřich Vilém Košut.[99])

Na pastora Košuta se hrnuly stížnosti již neprodleně po jeho nastoupení v Praze roku 1847.[100]) Zvláště na obtíž byla jeho agilnost a schop-

[94]) VHA Praha, VVK UC 3004. Knihař Vincenc Páša (Pascha) z Karlína byl zatčen a vyšetřován podle stanného práva.

[95]) VHA Praha, VVK UC 2724, záznam v protokolu z 8. 3. 1851.

[96]) Tzv. votum informativum, obžalovací spis auditora Lenzendorfa z 27. 6. 1853 proti Bedřichu Vilému Košutovi za jeho vazby u vojenské vyšetřovací komise, konstruovalo spojitost mezi Svorností, Slovanskou lípou a helvetskou náboženskou obcí. Originál dokumentu se tč. ve spisech VVK UC nenachází, obsahově je dochován v českém překladu u Lukáška, Bedřich Vilém Košut, s. 154–162.

[97]) Augustin Smetana, Zápisky kněze z církve vyobcovaného, ed. Václav Bambas, Praha 1863, s. 155–157.

[98]) Tamtéž, s. 198. Augustin Smetana ve svých zápiscích popíral jakékoliv spojení s agitací pastora Košuta. Přijal však nabídku, aby byl po své smrti pohřben na evangelickém hřbitově.

[99]) Zejména od léta 1851 není jediné situační hlášení pražského policejního ředitele, aby tam nebylo zmínky o nežádoucí činnosti pastora Košuta. V očích úřadů byla ovšem kompromitována nejen helvetská náboženská obec, nýbrž i obec augsburského vyznání, svou převahou německá. Jeden z jejích kazatelů Pavel Rázga, který v luteránském sboru v Praze působil v letech 1839–1846, byl po obsazení Bratislavy císařským vojskem v červnu 1849 popraven za podporu maďarské revoluce. Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 40.

[100]) Policie pátrala, jaké má Košut styky, odkud dostává zásilky knih, a podávala podrobná hlášení o obsahu jeho kázání. Spolu s Košutem byla pod policejním dohledem celá pražská helvetská obec a její přívrženci. Ukazuje se, že tato obec skutečně vyvíjela širší činnost než jen náboženskou, pořádala shromáždění, vlastenecké akademie a besedy pro širší okruh zájemců. SÚA Praha, PP 1848–1851, Ko/1. Ve zprávách pražské policie byly zmínky o výletech „košutovců" (Kossuthianer) na Bílou horu, do Kunratic u Prahy nebo do Krče na „Lišku". SÚA Praha, PM 1850–1854,

nost získávat si příznivce a budovat široké styky. V roce 1848 se dal zcela do služeb českého vlasteneckého nadšení, spolupracoval s Národním výborem i s předsednictvem Slovanské lípy. Měl úzké styky s radikálními demokraty Emanuelem Arnoldem, MUDr. Josefem Podlipským, Janem Sekavcem a dalšími. Košutovy časopisy Českobratrský hlasatel a Českobratrský věstník se staly na čas – až do doby svého zákazu – v mnohém směru prodlouženou rukou již dříve potlačeného radikálního tisku. Bedřichu Vilému Košutovi úřady zásadně vytýkaly, že se snažil v nižších vrstvách českého obyvatelstva vzbuzovat nenávist proti vládě a dokazovat, jak je Čech při každé příležitosti utlačován, jeho řeč potlačována a dávána přednost němčině, že je Čech cizími vetřelci pokořován jako neznámý otrok, ač se může v minulosti za Žižky prokázat slavnými činy.[101]) Tento kontrast bezmocné přítomnosti se slavnou husitskou minulostí byl vůbec jedním z hlavních motivů Košutových projevů, kázání a článků.

Situační zpráva pražského policejního ředitele ze 7. června 1851 upozorňovala na to, že husitismus po vydání tolerančního patentu nalezl své pokračování v přívržencích helvetské konfese, aby nabyl nového života pod novými formami od roku 1848. Svého výrazného zastánce a mluvčího našel prý husitismus v pastoru Košutovi, jehož kázání, spisy a časopis (který byl mezitím zastaven) byly plny útoků proti vládě a katolické církvi.[102]) Po celý předcházející rok se v policejních hlášeních uvádělo, že Košut při svých kázáních a projevech neustále připomínal husity a osud českých bratří a zatracoval inkvizici.[103]) Kladlo se mu dokonce za vinu, že ve chvílích porevolučního útlumu zachránil českou stranu před rozptýlením jejích sil. Po zastavení činnosti Slovanské lípy převzala údajně její působnost helvetská obec „husitů". V očích úřadů vystoupila Košutova osobnost a její význam natolik, že byl málem považován za novodobého Husa, přinejmenším za jeho nástupce a po-

8/1 12-I, denní hlášení 7. 7. 1851. I po Košutově zatčení policie pátrala, jakým způsobem byla helvetská obec schopna dále vyvíjet činnost a dokonce pořádat shromáždění mimo Prahu (o shromáždění v Sárce SÚA Praha, PPT 54/1853). Zjistila souvislost s tzv. Mistrovským kolegiem, střechovou organizací pražských živnostenských a řemeslnických spolků a dožívajících cechů. SÚA Praha, PPT 28/1854; PM 1850–1854, 8 5/23.

[101]) „. . . Er sucht vorzüglich in den unteren Schichten der czechischen hiesigen Bevölkerung Haß gegen die Regierung einzuflößen, indem er aufmerksam macht, wie bei jeder Gelegenheit der Czeche unterdrückt, die Sprache derselben durch Beförderung der deutschen verdrängt, er, der glorreiche Taten schon unter Žižka aufzuweisen hat, jetzt untätig, unbekannt, von fremden Eindringlingen zum Sklaven derselben herabgesunken sind." Tamtéž, denní hlášení policejního ředitelství v Praze z 23. 6. 1851.

[102]) „Kossuths Predigten, seine Schriften und sein Journal, welches nun seit kurzem suspendiert ist, waren voll von Angriffen gegen die katholische Kirche und gegen die Regierung." Tamtéž, denní hlášení policejního ředitelství v Praze ze 7. 7. 1851.

[103]) SÚA Praha, PP 1848–1851, Ko/1, kde jsou jednotlivá konfidentská hlášení o Košutových výrocích při kázáních (např. 1268/1850, 2179/1851), jak jezuité po Bílé hoře uvrhli český národ zpět do tmy aj.

kračovatele,[104]) a dokonce za prosazovatele táborských zásad. „Košutovo úsilí se k tomu neslo", prohlašovala vojenská obžaloba z 27. června 1853, „aby časy táboritství, a tím převrat německé vlády k potlačení římskokatolické církve nejen pro přítomnost zajistil, nýbrž také pro budoucnost pevné vztahy k táboritství zabezpečil".[105])

Je až překvapivé, do jaké míry byl myšlenkový postup vojáků, kteří tehdy v době stanného práva v Praze vládli, paralelní s důvěrnou zprávou konzervativních německých kruhů ministru Bachovi z ledna 1851, snad jen s tím rozdílem, že co bylo ve zprávě Bachovi pouze naznačováno, rozvedla vojenská prokuratura v souvislosti se zatčením[106]) a přípravou procesu proti Bedřichu Vilému Košutovi jako obžalobu celého českého hnutí. Na pranýři vojenské obžaloby se ocitly české dějiny a jejich pokrokový výklad. Prokurátor měl za zlé, že bitva na Bílé hoře a v ní ztracená samostatnost Čech byly na denním pořádku českého zájmu. To „vše rozněcovalo lidské mysli takovou nenávistí k rakouské vládě, až roku 1848 propukla veřejná revoluce". Zvlášť aktuální význam z hlediska rozestupu pokrokových a konzervativních sil měl vztah k husitství: „Nebylo ničeho opomenuto, aby vzpomínky z minulosti byly obnoveny, památka dávno zaniklých vůdců lidových, Žižky, Husa, Prokopa, Jeronýma atd. živena, jejich obrazy pořizovány a ve veřejných hostincích a soukromých domech jako ozdoba české národní hrdosti vyvěšeny a vůbec po celé zemi rozšířeny." Vojenská obžaloba uváděla, že „tím musilo neodvratně probudit se smýšlení, jež dříve bylo neznámé a jež jest státu, jakož i církvi katolické nepřátelské".[107])

Krajně demokratický ráz Košutovy „husitské" obce souvisel mimo jiné s úsilím o občanské zrovnoprávnění nekatolíků s ostatními vrstvami obyvatelstva. S novými myšlenkami svobody a konstituce z roku 1848 spojovali čeští evangelíci skoncování s dosavadním nerovnoprávným postavením, kdy podle tolerančního patentu z doby Josefa II. stáli prakticky na okraji společnosti a byli pouze trpěni.[108]) Svým celkovým názorovým pojetím, který oproti pasivnímu římskokatolickému vyznání předpokládal aktivnější přístup ve věcech víry i v občanském životě, byli čeští evangelíci lépe připraveni orientovat se ve společenských přeměnách a oproti běžnému průměru obyvatelstva stáli na vyšší vzdělanostní a kulturní úrovni. Vzhledem k tehdejšímu ještě značnému analfabetismu byla u nich samozřejmá znalost čtení a psaní, daná již povinností samostatného čtení bible; již jen to je činilo u úřadů a policie neoabsolutistického režimu předem podezřelými. Právě evangelíci helvetského vyznání byli v českém prostředí označováni běžně za husity. „Pomněte tedy, čeští katolíci", volal Emanuel Arnold v Občanských novinách roku 1848, „že husité jsou vaši bratři, že pocházejí z krve českých reků, že pro víru svou a lásku k vlasti staletá muka utrpěli. Pomněte, že oni jsou v Čechách pozůstalé živé pomníky na hrobech slavných hrdinů Žižkových."[109]) Silný vliv českých evangelíků jako „následovníků husitů" v kraji mezi Labem a Jizerou připomínala zpráva mladoboleslavského krajského hejtmana ze 7. dubna 1849.[110]) Skutečnost, že i v Praze byla helvetská náboženská obec tehdy považována za husitskou, dosvědčuje zpráva Pražského večerního listu o rozhlašování „husitského slova" ve staroslavné Praze, připomínající, že evangelíci helvetského vyznání „v národní půdě jsouce zakotveni, k čistému husitství se kloní".[111]) Navíc byli evangelíci zprostředkovateli úzkých vztahů mezi Čechy a Slováky; ostatně i Karel Havlíček v tom spatřoval jejich důležité politické poslání.[112])

Úřady neoabsolutistického režimu byly znepokojeny tím, že do Košutovy helvetské obce přestoupilo v Praze v letech 1848–1852 osm až devět set osob a že docházelo i k hromadným přestupům.[113]) Podle mínění katolického duchovenstva se Košutovo působení neomezovalo pouze na laiky, ale rozšiřovalo se i na některé kněží. Policie považovala za zvlášť nebezpečné, že se v Košutově novohusitské obci nacházelo mnoho přívrženců protivládní opoziční strany, přičemž se množily důkazy, jak tito opozičníci do obce nově přistupovali. Úřady brzy postřehly, že za náboženskými projevy pražské helvetské obce bylo možno vyčíst nesouhlas s neoabsolutistickou vládou a že zvýšený počet přestupů byl do značné míry projevem uvědomělého politického nesouhlasu; přestupující osoby pocházely vesměs z řemeslnických vrstev.[114]) Bylo příznačné, že ke složení slibu nově přistouplých členů byl zvolen 6. červenec jako výroční den upálení mistra Jana Husa.[115]) Z podpory pastora Košuta a jeho novohusitské obce a nepřímo i z ovlivňování přestupů z katolické církve byl úřady obviňován také Karel Havlíček jako autor Epištol kutnohorských.[116]) Působení Karla Havlíčka a Bedřicha Viléma Košuta

---

104) „Jeho přívrženci jsou četní, je zde v Praze i na venkově od svých zjevných i tajných přívrženců modlářsky uctíván, hledí se na něho jako na spasitele české revoluční věci", prohlašovala o Košutovi obžaloba vojenského auditora. Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 156.

105) Tamtéž, s. 158.

106) VHA Praha, VVK UC, Konsignace vyšetřovaných VI, pag. 180, obsahuje záznam o příchodu B. V. Košuta do vazby 24. března 1852, o druhu provinění („Besitz und Verbreitung staatsgefährlicher czechischer Bücher in vielen tausend Exemplaren, hochverräterische Umtriebe in ultraczechisch-nationaler Tendenz unter dem Deckmantel auf dem Felde der Religion") a o povaze údajného trestného činu: „Dieser Inquisit in seinen Predigten auf in politischer und religiöser Beziehung staatsgefährliche, einem Umsturz im czechisch-nationalen Sinne beabsichtigende Art gewirkt habe."

107) Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 155.

108) Toleranční evangelíci museli i nadále platit štolu, poplatky a dávky katolickému faráři, převládaly potíže se smíšenými sňatky, reversy o výchově dětí, pochováváním na hřbitovech atd.

109) Občanské noviny, 5. 12. 1848; přetisk Emanuel Arnold, Sebrané spisy, ed. Václav Osvald, Praha 1954, s. 264.

110) Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 22, s odvoláním na knihu Georg Loesche, Von der Duldung bis zur Gleichberechtigung, Wien 1911, s. 543–546.

111) Českobratrský hlasatel, č. 43, 13. 5. 1849.

112) „Kromě toho mají dle mého mínění evangelíci naši to důležité pro národ politické povolání, aby zprostředkovali, živili podněcovali národní jednotu mezi Čechy, Moravou a Slovenskem, věc to, od jejížto šťastného provedení závisí celá budoucnost našeho národu." Karel Havlíček Borovský, Politické spisy III/2, ed. Zdeněk V. Tobolka, Praha 1903, s. 1243.

113) Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 135. Jednotlivé policejní zprávy pravidelně registrovaly hromadné přestupy. SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, situační zprávy ze 7. 6. 1851, ze 6. 8. 1851 aj.

114) Za jednoho z hlavních Košutových pomocníků byl označován krejčovský mistr Václav Ryvola, čelný představitel mistrovského kolegia, který společně s dalšími členy krejčovského a obuvnického cechu podal úřadům ostrý protest proti přeměně šesti českých farních škol v Praze na německé. SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, zpráva policejního ředitelství 5. 12. 1851; PM 1850–1854, 8/5/23; PPT 28/1854.

115) SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, zpráva policejního ředitelství ze 6. 8. 1851.

116) Srov. Kazbunda, ČČH 30, 1924, s. 299 a 519, zpráva Kempena císaři z 28. 3. 1852; ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/1, vídeňské opisy.

po roce 1850 bylo považováno za spojité nádoby a oběma byl postupně přisouzen společný úděl vyhnanců z vlasti.[117])

Argumentace nebezpečím husitismu znovu vystoupila do popředí při úředním odůvodňování Košutova sesazení z místa pastora helvetské obce a jeho odstranění z Prahy. Pražskému policejnímu řediteli se Košut jevil jako „nejnebezpečnější agitátor husitské strany", který by v případě propuštění byl v nejvyšší míře nebezpečný pro české a každé slovanské obyvatelstvo.[118]) Obžaloba vojenského prokurátora připomínala četné knihy zabavené při Košutově zatčení a navíc celý sklad publikací připravených k rozšiřování, mezi nimi Historii o protivenstvích církve české, vydanou v zahraničí, a prohlašovala, že „nebezpečnost těchto knih je nedohledná, že i čtení jejich jest zcela způsobilé, u lidu onen tvrdošíjný a nepoddajný smysl husitismu oživiti, jehož zesílení a rozšíření vykazuje krvavé epochy naší domácí historie".[119]) Po čtrnácti měsících vyšetřovací vazby byl Bedřich Vilém Košut na nátlak pražské arcibiskupské konzistoře[120]) a se souhlasem nejvyšších vládních míst ve Vídni[121]) konfinován v korutanském Celovci.[122]) Když k tomuto rozhodnutí 28. června 1853 došlo, vrátil se pražský policejní ředitel k souhrnnému hodnocení

117) Přitom úřady upozorňovaly na to, že by Košut neměl být konfinován v blízkosti Havlíčka. Tyrolský místodržitel v Innsbrucku psal 8. 4. 1853 Kempenovi: „Allein muß ich Euer Exzellenz darauf aufmerksam machen, daß sich gegen die Konfinierung des Pastors Kossuth nach Brixen voransichtlich das fürstbischöfliche Ordinariat, das dort einen Sitz hat, mit aller Kraft sträuben würde, und daß Kossuth neben Hawliczek, die in ihren czechischen Gesinnungen nur zu sehr zu harmonieren scheinen, auf keinen Fall nach Brixen gegeben werden könnte." ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/14, vídeňské opisy.

118) „Aus Kossuth's bisheriger Wirksamkeit geht hervor, daß er der gefährlichster Agitator der husitischen Partei war, daß er seinen persönlichen Eigenschaften zufolge und kraft seiner Stellung und dem Felde seiner Wirksamkeit nach erfolgter Freilassung für die böhmische und überhaupt für jede slavische Bevölkerung abermals in hohem Grade gefährlich werden würde und daß eine Besserung von ihm unter keinen Umständen zu erwarten sei." Tamtéž, policejní ředitel Sacher-Masoch 22. 2. 1853 Kempenovi.

119) Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 84. O politickém charakteru Košutova působení referoval Bach 24. 2. 1852 císaři: „In Betreff des helvetischen Pastors Kossuth hat sich die frühere Beobachtung, daß seine Kirchengemeinde nicht so sehr religiöse Zwecke verfolge, als vielmehr einen politischen Charakter habe, durch eine neuerliche Wahrnehmung bestätigt." ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/1, vídeňské opisy.

120) Podle mínění samotného Košuta měl mít na jeho odstranění bezprostřední osobní podíl arcibiskup Bedřich Schwarzenberg. S odvoláním na Košutovy vzpomínky Můj žalář uvádí Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 181. Do veřejnosti pronikla zpráva, že se pražská arcibiskupská konzistoř zavázala přispívat na náklady spojené s Košutovou konfinací 200 zlatých ročně. Policejní ředitelství v Praze hlásilo, že pět katolických duchovních na protest proti Košutovu odstranění přestoupilo k evangelicko-reformované církvi. SÚA Praha, PPT 185/1853, zpráva ze 6. 8. 1853.

121) Císař František Josef nejen podepsal konečné rozhodnutí o Košutově konfinaci, ale Košutově manželce při audienci stroze prohlásil: „Váš muž kázal revolučně." Lukášek, Bedřich Vilém Košut, s. 35 (s odvoláním na paměti Můj žalář).

122) Proti úvahám o nuceném pobytu pastora Košuta v severní Itálii protestoval velící maršálek Radecký dopisem z Verony 27. 4. 1853 Kempenovi s poukazem na to, že i v italských pevnostech působí protestantská propaganda a duchovenstvo podléhá reformačním idejím. ANM Praha, Karel Kazbunda, IV/14, vídeňské opisy.

Košutova případu v pozoruhodném myšlenkovém spojení husitství a českobratrství s moderními politickými ideami 19. století: „Dosavadní dějiny pražské helvetské obce nepopíratelně prokázaly, že tato společnost, považující se za následovníky českých bratří, je zároveň politickým klubem s nanejvýš zavrženíhodnými demokratickými a komunistickými zásadami nejhrubšího husitismu."[123]) V tomto hnutí spatřovala úřední místa vážnou hrozbu pro vládní i církevní ideové a politické záměry v Čechách.

Marné bylo očekávání vlády a úřadů, že se jim podaří potlačit a zlomit husitské reminiscence jako důležitou ideovou součást novodobého českého snažení. Po celé údobí neoabsolutismu vyšlehovaly na různých místech pod povrchem doutnající plameny paličatého husitského vzdoru, předhazovaného českému hnutí úředními místy a zejména pražskou policií. Po dvouletém zdánlivém klidu, který následoval po aférách s Karlem Havlíčkem a Bedřichem Vilémem Košutem, vyšel počátkem července 1855 v Mikovcově[124]) Lumíru překlad článku francouzského historika Saint-René Taillandiera pod názvem Dějiny české a český dějepisec František Palacký. Zveřejněná část Taillandierova pojednání, původně otištěného v pařížské Revue des deux mondes, připomínala úlohu českých dějin – a zejména husitství – v soudobém českém národním životě. Zvláště upozorňovala na význam Františka Palackého nejen jako historika, nýbrž i spolukřísitele českého národního života, k němuž závažně přispěl svým historickým dílem v návaznosti na předchozí vědeckou práci Dobnera, Pelcla a Dobrovského. Pojednání nastiňovalo základní problematiku českého obrození a zdůrazňovalo ideové sepětí oživeného českého života s vrcholným husitským údobím českých dějin ve snaze odčinit pobělohorské ponížení a úpadek. Podle

123) „Die bisherige Geschichte der Prager helvetischen Gemeinde hat es unläugbar dargetan, daß diese Genossenschaft, die sich für die Nachfolger der böhmischen Brüder hält, zugleich ein politischer Klub mit den verwerflichsten demokratischen und kommunistischen Grundsätzen des krassesten Hussitismus ist." SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12, situační zpráva policejního ředitelství v Praze z 1. 7. 1853.

124) Ferdinand Břetislav Mikovec, revolucionář z roku 1848, který bojoval nejen na pražských barikádách, ale i se Srby proti Maďarům a v letech 1849–1850 žil dočasně v emigraci v Lipsku, se vykoupil výpověďmi do policejních protokolů v Lipsku a Praze o činnosti Emanuela Arnolda a bratří Straků, s nimiž se v emigraci stýkal (VHA Praha, VVK UC 1372, zpráva z Lipska a vyšetřovací protokol v Praze z 22. 3. 1850). O samotném Mikovcovi docházely do Prahy rozporné zprávy, nejdříve o jeho styku se střediskem německých demokratů v Sasku (srov. Šamberger, Die revolutionäre Zusammenarbeit, s. 267), později spíše o jeho nezávadném chování, že se v Lipsku zabýval vědeckými pracemi a divadlem, psal do Grenzboten a nepatřil k „ultras" (VHA Praha, VVK UC 1031). V roce 1850 byl Mikovcovi povolen nejen návrat do Prahy, ale i vydávání časopisu Lumír, věnovaného estetické a literární problematice. Pražská policie měla k redaktorské činnosti F. B. Mikovce výhrady, že podporuje zájem o francouzskou a anglickou literaturu a nijak neotiskuje překlady německých novel (SÚA Praha, PM 1850–1854, 8/1/12-I, zpráva z 5. 12. 1851); ve jménu francouzského pojetí divadla napadal Mikovec v Lumíru také divadelní tvorbu a činnost J. K. Tyla. V polovině padesátých let 19. století, zřejmě pod vlivem evropské politické atmosféry rozvířené krymskou válkou, se Mikovec počal osmělovat a zasahovat v Lumíru i do ožehavějších otázek, takže časopis se náhle radikalizoval.

hodnocení pražské policie měl tento text veskrze politický charakter a byl závadný vzhledem k tomu, že porovnával státoprávní postavení českého národa v přítomnosti s minulostí a výhledem do budoucnosti.[125])

Pro rakouské úřady, zejména pražskou policii, bylo nepříjemným překvapením nejen zveřejnění výkladu českých dějin v rozporu s oficiální linií, nýbrž i vysoké ocenění osobnosti Františka Palackého, proti jehož vlivu se thunovský provládní okruh snažil prosazovat konzervativně katolické pojetí českého národního vývoje. Ovšem další vývoj událostí zanedlouho ukázal, že i čeští konzervativci byli v padesátých letech 19. století obětí neupřímné vládní politiky. Poznal to V. V. Tomek, který osobně velmi získal povoláním na univerzitní stolici a pokoušel se podle svých možností čelit velkoněmeckým tendencím v Rakousku,[126]) ale na konci neoabsolutistického režimu dospěl k přesvědčení o dvojakosti a licoměrnosti ministra Leo Thuna vůči Čechům.[127]) Zásady, které rozvíjeli František Palacký vědecky, Karel Havlíček publicisticky a radikálové svou bezprostřední agitací, včetně odkazu českých dějin s husitským ideovým nábojem, nebyly v českém vlasteneckém povědomí zatlačeny ani otřeseny.

Důvodem neúspěchu vládní politiky bylo nejen pokročilé národní uvědomění uvnitř české společnosti, která se ve své značné části stavěla na odpor konzervativně rakouským záměrům, nýbrž i hlubší společenské a ekonomické faktory, vyplývající z celkových přeměn v období neúprosného prosazování kapitalismu. Subjektivnímu vlasteneckému nadšení pro český jazyk a literaturu a pocitu hrdosti na vlastní národní dějiny přispěl účinně na pomoc objektivním sociálně ekonomickým podmínkám odpovídající celkový rozvoj české společnosti, která rokem 1848

---

125) SÚA Praha, PM 1855–1859, 8/4/16/4, 6940/1855, pražský policejní ředitel Päumann 10. 7. 1855 místodržiteli Mecsérymu. Vydávání Lumíra bylo dočasně pozastaveno. Ještě po letech vzpomínal Ferdinand Schulz v článku Saint-René Taillandier, Osvěta 9, 1879, s. 265–274, na pobouření pražské policie způsobené uveřejněním překladu Taillandierovy stati roku 1855.

126) V dopise J. A. Helfertovi z 30. 4. 1854 prohlásil V. V. Tomek, že pokud jsou v Rakousku dvě tendence, z nichž podle jedné má Rakousko splynout s Německem a druhá má v Rakousku s jeho společným panovnickým rodem poskytnout každému národu prostředky k životu a ke vzdělání na přirozených zásadách, pak se prohlašuje cele pro alternativu druhou. V tomto případě byl Tomek ochoten přisoudit dynastickému Rakousku širší sjednocující poslání: „Mocnářství naše je samo sebou dost veliké, ale na základě tomto může, bude-li to vůle prozřetelnosti, ještě mnoho jiného do sebe pojmouti. Šetřením rovného práva jedněch hodí se mocnářství naše nejlépe za útočiště i snad ještě jiným národům a zemím v budoucnosti, tak jak se hodilo v minulosti." SOA Brno, G 44, J. A. Helfert, korespondence. Nepřímo tím Tomek kritizoval praxi neoabsolutistického režimu, který rovnosti národů nedbal.

127) V dopise Josefu Jirečkovi z 9. 4. 1860 vytýkal V. V. Tomek na adresu Leo Thuna, že „pan ministr nezdá se míti dosti víry v životní sílu naší národnosti", a připomněl, že „zdá se, jako by se mu jednalo jen o pokojné zesnutí její bez násilí a bez bolesti, kdežto my toužíme kupředu a k růstu". LA PNP Praha, Josef Jireček, V. V. Tomek Jirečkovi. Podobně se Tomek vyslovil nepříznivě v dopise Helfertovi z 31. 10. 1860 o působení Leo Thuna jako ministra vyučování ve vztahu k českým záležitostem a upozornil, že po celých Čechách panuje velmi nedobré mínění o Thunovi za jeho činnost. SOA Brno, G 44, J. A. Helfert, korespondence.

dokázala i svou vlastní politickou životaschopnost. Bouřlivý hospodářský rozvoj, rozsáhlá migrace obyvatelstva i vzrůstající třídní a sociální rozpory rozrušovaly podstatu neoabsolutistického režimu a mařily jeho snahy po stabilizaci vládou pevné ruky. Bez ohledu na svou dočasnou politickou prohru v revolučních letech 1848–1849 byla třídně již diferencovaná česká společnost schopna i po nástupu neoabsolutismu získávat důležité ekonomické pozice, aby se po pádu režimu koncem padesátých let 19. století mohla tím jistěji prosadit a znovu rozvíjet politicky. Pokud jde o vlastní ideový ohlas husitství v tehdejší české společnosti, jeví se z nejedné souvislosti jako příznačné, že liberální prostředí zdůrazňovalo v podstatě národně obrannou náplň husitských tradic, zatímco radikální demokraté vyznávali především sociální obsah s důrazem na vyznění v kategorický imperativ všeobecné sociální spravedlnosti a rovnosti.

Der österreichische Neoabsolutismus nach 1848 und seine Hussitismusfurcht

Zdeněk Šamberger

Das neoabsolutistische Regime, das in Österreich nach der Niederlage der Revolution von 1848/49 errichtet wurde, stieß in Böhmen auf eine spezifische Erscheinung, die einen ausgesprochen politischen und ideologischen Hintersinn erkennen ließ. Im Bewußtsein der tschechischen Bevölkerung traten starke hussitische Reminiszenzen hervor. Nach der Erklärung des Ausnahmezustandes über Prag im Mai 1849 wurden Emanuel Arnold, Karel Sabina, Jan Sekavec und andere radikale Demokraten vor das Militärgericht gestellt, wobei die Propagierung des Hussitismus vor allem bei Sekavec einen der schwerwiegendsten Anklagepunkte bildete. Neben unmittelbaren Repressionen war der österreichische Neoabsolutismus bemüht, gegen den Hussitismus auch ideologisch vorzugehen, indem er eine katholisch-konservative Auffassung der böhmischen Geschichte durchzusetzen versuchte. Hauptziel der antihussitischen Kampagne war es, den Einfluß František Palackýs und seiner Auffassung des Hussitentums als dem Höhepunkt der tschechischen Nationalgeschichte einzudämmen. Erwähnungen des Hussitentums wurden in den Schulbüchern eingeschränkt, Theaterstücke über Hus und Žižka verboten. Auch zahlreiche Angehörige des niederen tschechischen Klerus wurden der Sympathie mit dem Hussitismus und der Illoyalität gegenüber der Regierung bezichtigt.

Die Regierungsstellen, die Polizei und konservative Kreise des deutschen Bürgertums in Prag unterstellten der sogenannten Tschechenpartei unter Berufung auf die hussitischen Tendenzen und das Revolutionsjahr 1848 Umsturzpläne. Man beschwor die Gefahr, die dadurch drohe, daß in der tschechischen Öffentlichkeit das Gedenken an Jan Hus, Hieronymus von Prag, Jan Žižka und Prokop den Großen genährt wurde und man mit ihren Bildern Wohnungen und öffentliche Räume zum Zeichen des tschechischen Nationalstolzes schmückte. Nach Ansicht dieser Kreise hatte die tschechische Bewegung als Ganzes im Grunde eine hussitische Tendenz mit eindeutig sozialer Zuspitzung angenommen. Polizei und Militär unterdrückten auch volkstümliche Lieder über Hus und Žižka und verdächtigten sogar Personen allein deshalb, weil sie den Familiennamen Žižka trugen.

Für eine der Brutstätten des Hussitismus hielten die Behörden die Prager evangelisch-reformierte Gemeinde mit dem Pastor Bedřich Vilém Košut (Friedrich Wilhelm Kossuth) an der Spitze. Vor dem Militärgericht wurde Košut beschuldigt, daß sich die Prager helvetische Gemeinde unter seinem Einfluß in eine Nachfolgeorganisation der Böhmischen Brüder und einen politischen Klub verwandelt habe, der von demokratischen und kommunistischen Prinzipien im Geiste des Hussitentums und der Taboriten geprägt sei. Die Lebendigkeit der hussitischen Reminiszenzen auch in der neoabsolutistischen Periode belegt ein Artikel der Prager Zeitschrift „Lumír" aus dem Jahre 1855, der aufgrund einer Abhandlung von Saint-René Taillandier aus der französischen „Revue des deux mondes" die Bedeutung der tschechischen Geschichte, besonders des Hussitentums, für das moderne tschechische Nationalleben zeigte und den persönlichen Beitrag Palackýs herausstellte; zugleich wies er auf die im Vergleich mit der Vorgangenheit unerfreuliche staatsrechtliche Stellung Böhmens im neoabsolutistischen Österreich hin.

PŘÍKLAD HUSITŮ V ČASOPISECH ČESKOSLOVENSKÉHO ZAHRANIČNÍHO ODBOJE ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Květa Kořalková

Připomínky vzdálených historických událostí se v některých dějinných situacích mohou stát živým poučením, symbolem, uklidňujícím či naopak mobilizujícím prvkem. Právě v dobách, kdy dochází k náhlým a násilným změnám ustálených a obecně přijímaných norem státního a národně politického života, vystupují téměř okamžitě do popředí dějinné reminiscence a symboly. Zatímco je přítomnost odmítána, spojují se naděje v lepší budoucnost s nejsvětlejšími ideály a největšími příklady minulosti.[1])

Tak tomu bylo v okupovaných českých zemích po 15. březnu 1939. Jestliže Československá republika jako samostatný stát v roce 1918 cílevědomě navázala po několika staletích na minulost silného středověkého českého státu, snažili se noví vládci protektorátu Čechy a Morava ideologicky vnutit českému národu nestátní a mimostátní tradici národního vývoje, založenou na soužití se silnějším německým sousedem, na podřízení české malosti všemocnému velkoněmeckému státu, který pokládal za svůj životní prostor nejméně celou střední Evropu. To byla podstata svatováclavské ideologie v českém prostředí za nacistické okupace. Z tohoto hlediska se morální pevnost Husova a vítězné bitvy Žižkovy jevily oficiální protektorátní propagandě jako nepřijatelné

1) Z polského prostředí srov. Andrzej Feliks Grabski, Historia i świadomość polska, in: Polska, czeska i słowacka świadomość historyczna XIX wieku, ed. Roman Heck, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 33–46.

a přímo zhoubné.[2]) Všechny zmínky o Husovi a husitství byly postupně vymýceny z protektorátního veřejného života, například ze školních učebnic přeškrtáváním a zalepováním závadných vět nebo celých článků, posléze zákazem dějepisných učebnic a zastavením vyučování českých národních dějin.

Převážná většina českého obyvatelstva za nacistické okupace se však zčásti instinktivně, zčásti zcela vědomě obracela k Husovi a husitům jako následování hodným příkladům národní síly, vzdoru a aktivního odporu. Tím spíše se připomínky nejslavnějšího období českých dějin uplatňovaly v široké míře v československém zahraničním odboji za druhé světové války. Nejvíce se připomínala velká husitská vítězství na bitevních polích, vojenské jednotky dostávaly nebo si samy volily názvy, prapory a symboly z husitského období,[3]) pravidelně se konaly oslavy výročí mistra Jana Husa a Jana Žižky z Trocnova. Mezi českými krajany v zahraničí i mezi novými emigranty, kteří odešli z ohroženého nebo již okupovaného Československa až po roce 1938, působily husitské reminiscence a symboly mnohdy ještě silněji než v předmnichovském Československu. V krajanském prostředí se do značné míry konzervovaly znalosti a představy předcházejících desetiletí, které se nově příchozím často jevily jako staromilské,[4]) ale ve válečných podmínkách se přetvářely v novém duchu, střetávaly a prolínaly se s myšlenkovým světem nové emigrace a navíc byly posilovány snahou různých politických sil československého zahraničního odboje o udržení a zvýšení bojového ducha v okupované vlasti i v řadách emigrace. Celá tato problematika je mimořádně zajímavá a zasluhuje si důkladný pramenný výzkum.

Dílčím příspěvkem k poznání úlohy husitských reminiscencí a symbolů za druhé světové války je přehled základních materiálů o Husovi a husitství ze tří nejvýznamnějších tiskových orgánů československého zahraničního odboje, které byly vydávány ve třech největších městech velmocí protihitlerovské koalice. Dva časopisy – Čechoslovák (Londýn) a Československé listy (Moskva) byly založeny novou vlnou politické emigrace po roce 1938 jako hlavní tiskové orgány příslušného střediska zahraničního odboje. V případě Newyorských listů jde o krajanský deník s dlouholetou tradicí, který se dal plně do služeb československého zahraničního odboje a zaměstnal ve své redakci, případně získal jako své spolupracovníky příslušníky pomnichovské emigrace. Přes značné odlišnosti v periodicitě a rozsahu těchto tří časopisů je možné zjistit některé poznatky obecnějšího rázu při vědomé aktualizaci příkladu husitů pro československý zahraniční odboj za druhé světové války.

---

[2]) Na přeškrtávání nebo zalepování závadných zmínek i celých stránek v učebnicích dějepisu jsem upozornila v diskusním příspěvku na II. husitologickém sympoziu v Táboře. HT 4, 1981, s. 242.

[3]) Srov. Josef Přikryl, 1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen–listopad 1944), Ostrava 1976, s. 79; Zdeněk Jelínek, Železniční destrukce partyzánské brigády Mistra Jana Husa v jižních Čechách v prosinci 1944, HT 5, 1982, s. 256.

[4]) K tomu Jiří Kořalka, Husitský odkaz ve společenském a kulturním životě českých krajanů v zahraničí, HT 4, 1981, s. 177–178.

Čechoslovák (Londýn)

Z kruhů blízkých vedení československé politické emigrace ve Velké Británii vyšla na podzim 1939 iniciativa k vydávání týdeníku, který by s potřebnou politickou autoritou vyjadřoval názory Československého národního výboru, od července 1941 pak československé emigrační vlády v Londýně. Tak vznikl Čechoslovák v Anglii, později od roku 1941 vycházející pod názvem Čechoslovák. Časopis měl poměrně velký okruh čtenářů i spolupracovníků. Jeho pravidelné zpravodajství se týkalo zahraničně politických událostí, poměrů v okupovaném Československu, vytváření československých vojenských jednotek v Anglii, ve Francii i na Blízkém východě, menší články nebo glosy byly věnovány činnosti krajanských organizací, například peněžním sbírkám ve Švýcarsku[5]) a v řadě mimoevropských zemí. Celková politická linie Čechoslováka prosazovala kontinuitu se základním směrem vnitřní i zahraniční politiky Československé republiky v období mezi dvěma světovými válkami, jak jej představovali především oba prezidenti T. G. Masaryk a Edvard Beneš.

Tomu odpovídala také historicko-politická argumentace Čechoslováka. Mezi slavnými osobnostmi českých dějin, o nichž se psalo ve vzpomínkových článcích nebo ve shrnutí přednášek, nikdy nechyběl Jan Hus. Každoročně kolem 6. července uveřejňoval londýnský Čechoslovák rozsáhlejší články a jiné materiály o Husově významu a odkazu, které vycházely z obvyklého pojetí před rokem 1938, ale navíc měly zřetelný protiněmecký tón. Příkladem může být článek Anglie a Čechy, který k 6. červenci 1940 pro Čechoslováka v Anglii napsal přední husitský badatel, profesor evropských dějin na univerzitě v Southamptonu R. R. Betts (1903–1961):[6])

„Časté prolínání českých a anglických dějin není tak překvapující, jak by se mohlo na první pohled zdát. Oba národové měli totiž mnoho společného ve svém historického vývoji. Češi a Angličané záhy vytvořili jednotné národní státy. Byli nuceni odporovati v celých dějinách pokusům o samovládu nad Evropou, ať už ze strany Francie nebo Německa. (...) Nejzřetelněji však vyniká podobnost obou zemí v náboženském vývoji. Mnozí Angličané jsou hrdi na svého Viklifa jako na jitřenku reformace. Ale málo si jich uvědomuje, že Čechové přistoupili k založení národní protestantské církve sto let před Lutherem. Ještě méně si jich je vědomo souvislosti mezi Viklifem a Husem. K špatnému pochopení Čechů přispělo, že jsme se v Anglii dovídali to málo, co víme z českých dějin, německým prostřednictvím. Čechy jsou tak vzdálené a jejich jazyk je považován za tak nesrozumitelný, že se i státníci a dějepisci spokojovali s tím, aby se dovídali potřebné věci o Češích z druhé ruky. Německé teorie o relativitě pravdy, jež vedly k teutonskému zkroucení smyslu dějin, se nedatují teprve od roku 1933. Čemu Němci učili Angličany o Češích, bylo vždy pokřiveno domněnkou, že všichni Slované a zvláště Češi jsou nezpůsobilí k tomu, aby poskytli lidskému kulturnímu společenství nějakých původních duchovních hodnot. V tomto směru němečtí

---

[5]) Sbírku pro československé dobrovolníky ze Španělska uspořádaly společně pěvecký spolek Tábor v Curychu, Český domov v Basileji, spolek Pokrok v Lausanne a beseda Slovan v Ženevě. Čechoslovák v Anglii, roč. 2, č. 3, 19. 1. 1940, s. 7.

[6]) Zhodnocení Bettsova díla, jehož převážná část byla věnována dějinám husitství a evropskému významu české reformace, srov. G. R. Potter, Reginald Robert Betts: A Memoir, in: R. R. Betts, Essays in Czech History, London 1969, s. XI–XV.

církevní dějepisci též vysvětlovali české náboženské hnutí 14. a 15. století, spojené se jménem Jana Husa. Nemohli sice popříti hnutí samotného, ale snažili se o zmenšení jeho významu tím, že Husovi upírali všechnu původnost, zobrazujíce ho jako chabou ozvěnu Viklifa. Ale v posledních letech, zvláště od doby osvobození české vědy v roce 1918, bylo stále více patrno, že vztahy mezi anglickou a českou reformací nebyly v poměru příčiny a následku, nýbrž že se spíše jednalo o spolupráci na společném díle. (...) Dnes opět pražská univerzita, jež měla Husa za svého rektora a jež chovala mezi svými poklady rukopisy Viklifových rozprav, čeká na nejnovější plody spolupráce mezi Angličany a Čechy. Z nich má vzejít nová svoboda a vysvobození z ničivého lomeného kříže."[7])

Téměř všechny jednostrannosti této Bettsovy úvahy, které například opomíjely pozitivní zásluhy mnoha německých historiků a teologů 19. století, bylo možné vysvětlit mimořádnými okolnostmi války proti nacistickému Německu, s nímž v době sepsání článku, po kapitulaci Francie, bojovala Velká Británie skoro osamocena. Ze stejného ovzduší pocházelo vyzvedávání Jana Husa oproti Martinu Lutherovi, které na slavnostním shromáždění v londýnském City Temple 8. července 1940 za souhlasu přítomných českých účastníků prosazoval dlouholetý redaktor londýnského deníku The Times a přítel Československa Henry Wickham Steed (1871–1956):[8])

„Steed pronesl dlouhou a krásnou řeč s plným porozuměním pro zvláštní osudy a snahy našeho národa", shrnoval zpravodaj Čechoslováka v Anglii. „Tento znalec střední Evropy a zejména Německa i Rakousko-Uherska vždy přesně a stroze posuzuje středoevropské události minulé i současné. Tentokráte poukázal na rozdíl mezi reformací Lutherovou a Husovou, zdůrazniv velmi správně, jak Luther nakonec prodal svou víru německým knížatům, zatímco Hus raději zemřel na hranici, ale hájil pravdu až do smrti. Husova země i dnes tak důsledně hájila pravdu, že první, co Hitler chtěl zničit, bylo Československo, poněvadž Hitler všude především zabíjí pravdu."[9])

Z komentáře zpravodaje Čechoslováka v Anglii o průběhu a významu Husova večera v Londýně 8. července 1940 zaznívala aktualizace příkladu Jana Husa pro boj za obnovení československé státní nezávislosti, mimo jiné svou paralelou s jednou z prvních veřejných akcí československého zahraničního odboje za první světové války, k níž došlo v den 500. výročí Husova upálení v Ženevě 6. července 1915:[10])

„Londýnská čtvrť City, jindy hlučně rušná tepna finančního a obchodního života hlavního města, uvítala ve své válečné náladě prázdných ulic mnoho set Čechoslováků a Angličanů, kteří přišli do City Templu vzpomenout mistra Jana Husa a jeho učení. Na všechny přítomné mocně působilo, jak Jan Hus, Čech z patnáctého století, odporující útoku na pravdu, dává celým svým životem a dílem vzor bojovníka dnešní

[7]) Čechoslovák v Anglii, roč. 2, č. 27, 5. 7. 1940, s. 5. Hlavní myšlenky článku vyjádřil R. R. Betts již v březnu 1938 v přednášce Royal Historical Society v Londýně. Srov. Betts, Essays, s. 132–159.

[8]) Kritickou životopisnou studii napsal Peter Schuster, Henry Wickham Steed und die Habsburgermonarchie, Wien–Köln–Graz 1970 (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 52).

[9]) Čechoslovák v Anglii, roč. 2, č. 28, 12. 7. 1940, s. 11, Husův večer v londýnské City.

[10]) K tomu Jaroslav Werstadt, Dokumenty k Masarykovu vystoupení o Husově oslavě v Ženevě dne 6. července 1915, Naše revoluce 11, 1935, s. 241–247.

pohnuté době, vyznačující se nejhrubším a barbarským útokem na pravdu. (...) A právě tak, jako před 25 lety za Denisovy a Masarykovy přednášky v ženevské ‚Salle de la Réformation', i zde v Londýně Husův den vyzněl v ryze politickou manifestaci pro svobodu národa Čechů i Slováků."[11])

Ve vyhraněných situacích, jako byla ztráta státní nezávislosti a národní svobody, vystupoval Jan Hus do popředí jako „vzor bojovníka". V tomto duchu se Husův příklad připomínal na přehlídce československých vojenských letců ve Velké Británii 6. července 1940, zakončené husitským bojovým chorálem.[12]) Podobným způsobem byla zaměřena přednáška generála Rudolfa Viesta na anglické lodi Mohamed el Kelír, přepravující koncem června a počátkem července 1940 část československého vojska a civilních osob z poražené Francie do Velké Británie. Zdůraznění Husa a husitů však podle politických záměrů československého exilového vedení v Londýně nesmělo jít tak daleko, aby ohrožovalo širokou národní jednotu, zahrnující také protinacisticky orientované katolíky; úřadujícím místopředsedou Československého národního výboru v Paříži a od července 1940 předsedou československé emigrační vlády v Londýně byl katolický kněz Jan Šrámek. Proto připomněla Viestova přednáška vedle Jana Husa také památku Cyrila a Metoděje, proto se 3. července 1940 na přídi a zádi lodi konaly souběžně katolické a evangelické bohoslužby k uctění památky Cyrila a Metoděje i Jana Husa.[13]) Jistě také s ohledem na katolickou část československého exilu v Anglii se v týdeníku Čechoslovák poměrně málo psalo o Žižkovi a husitských válkách. V červenci 1940 byl jedinou výjimkou obsáhlý úryvek Dějinný příklad z knihy Na křižovatkách Evropy,[14]) popisující „mravní nadšení husitské armády, která pohrdala smrtí", a zdůrazňující dobrou technickou výzbroj husitských vojsk a Žižkova vojenského génia jako další rozhodující příčiny „zázračných vítězství husitů" nad křižáckými výpravami. Úryvek byl doplněn pozoruhodnou aktualizační větou, která se obracela především na československé občany žijící ve Velké Británii: „Vítězství nemůže nikdy přijíti z pouhé inspirace, která vyplývá z minulých dob; musí se také opírati o odhodlanost mužů a žen, kteří jsou rozhodnuti uhájit své dědictví."[15])

Šestý červenec patřil mezi Čechy v anglickém exilu a v československých vojenských jednotkách v zahraničí pravidelně mezi nejdůležitější svátky roku. Každým rokem se v londýnském Čechoslováku opakovaly zprávy o oslavách a vzpomínkových večerech k uctění památky a příkladu mistra Jana Husa, na nichž se zpravidla podílely také britské veřejné

[11]) Čechoslovák v Anglii, roč. 2, č. 28, 12. 7. 1940, s. 11.

[12]) Tamtéž, s. 5, Zdravíme tě, Československo.

[13]) Čechoslovák v Anglii, roč. 2, č. 29, 19. 7. 1940, dopis účastníka. K celkovému ovzduší srov. Josef Reiner, Komunisté v československém pozemním vojsku na Západě, Praha 1980.

[14]) Karel Čapek et al., At the Cross-Roads of Europe. A Historical Outline of the Democratic Idea in Czechoslovakia. Prague 1938, s. 73–75.

[15]) Čechoslovák v Anglii, roč. 2, č. 27, 5. 7. 1940, s. 6, Dějinný příklad: Husité.

a náboženské organizace. Z podnětu Anglicko-československé křesťanské společnosti se Husovy oslavy konaly na mnoha místech Anglie a Skotska. V předvečer 6. července 1942 bylo uctění Husovy památky spojeno se smuteční tryznou za československé vlastence umučené gestapem a s rozhodným odsouzením vyvraždění obyvatelstva Lidic a Ležáků.[16]) V den Husova výročí, 6. července 1942, se konalo veřejné shromáždění v londýnském Westminsteru ve velkém sále Caxton Hall, vyzdobeném husitským kalichem, za účasti ministrů československé emigrační vlády a dalších vlád zemí bojujících proti hitlerovskému Německu. V hlavním projevu spojil předseda československé Státní rady v Londýně Prokop Maxa (1883–1961) odkaz Husův s bojem proti německé nadvládě a za světový pokrok na bojištích druhé světové války:

„Vzpomínajíce památky mistra Jana Husi, klademe si otázku, jaký to je boj, který dnes vedeme. Je to týž boj proti nadvládě Němců, který mistr Jan Hus a jeho následovníci vedli na Univerzitě Karlově, v českých městech, v části šlechty a vysokého duchovenstva, a je to týž boj, který jsme vedli v minulé válce proti rakousko-uherské monarchii, která byla poslušným nástrojem pangermánského imperialismu a jeho touhy po ovládnutí světa. A je to týž boj za vítězství pravdy, práva, svobody a spravedlnosti, který vedl Hus na koncilu kostnickém s tehdejšími představiteli světské i duchovní moci. Mistr Jan Hus svou při prohrál a svou odvahu zaplatil životem, ale národu svému prokázal službu nezměrnou. Probudil v něm vědomí národní, vědomí tak hluboké a silné, že je nezahladila ani staletí těžké poroby a útisku. (...)

Český národ vždy se orientoval evropsky a světově; v dobách Husových stál v čele těch, kdo v tehdejší Evropě bojovali za lepší uspořádání věcí duchovních i světských; myšlenky, za něž vítězně bojoval proti ohromné přesile, byly žírnou půdou, na které vyrůstá veškerý pokrok duchovní, politický i sociální. Také dnes stojíme v tomto evropském a světovém táboře: v táboře pravdy, práva a spravedlnosti, v boji proti těm, kdo chtějí okovanými botami pošlapat všechna práva božská i lidská, kdo vraždí, loupí a ničí všude, kam přijdou. Proto, v to pevně věříme, znovu ve jménu Husově slavně zvítězí."[18])

Celkové zaměření projevu Prokopa Maxy a několika dalších příspěvků londýnského Čechoslováka k Husovu výročí bylo ideově blízké národně socialistické a českobratrsko-evangelické interpretaci Husa a husitství z období před rokem 1938. Bez ohledu na aktuálně podmíněnou, ostře protiněmeckou tendenci překračovaly základní myšlenky české národní samostatnosti a českého přínosu pro evropský a světový pokrok, pravidelně obsažené v těchto projevech a článcích, své původní ideové východisko a stávaly se společným názorem všech protifašistických sil českého národa. Potvrdilo se to hlavně v posledním roce druhé světové války, kdy v souvislosti se sílícím národně osvobozeneckým bojem na území Československa a s úspěchy československých vojenských jednotek v Sovětském svazu i na jiných válečných bojištích se i v londýnském exilu mnohem více než dříve zdůrazňovala bojová a vojenská stránka husitství. Shodou okolností ve stejném čísle Čechoslováka, v němž se roku 1944 připomínalo Husovo výročí, byla uveřejněna zpráva vysílací stanice Národní osvobození o bojových akcích partyzánského oddílu Jana Žižky na Ostravsku.[19]) Také jubilejní článek Husův živý odkaz, jehož autorem byl sociolog a teolog církve československé František M. Hník (1905–1962), vyzvedl výslovně tradici husitského boje proti útlaku a za národní a sociální osvobození:

„Nepřátelé Husovi se domnívali, že jeho upálením bude učiněn konec ‚obludnému kacířství'. Avšak stal se pravý opak. I tentokrát se ukázalo, že ducha ohněm neuhasíš. Čechové se rozhodli následovat mistra Jana. Velká část českého národa nedbala výhrůžek a ztotožnila se s ideály, za které Hus zemřel. Také v dnešní rozhodné chvíli světodějného zápasu za svobodu národa a lidstva je pro nás husitská tradice nesmírným povzbuzením. Je to tradice národní brannosti. Vyrůstá z rozpoznání, že si svou samostatnost dovedeme uhájit i proti nepřátelům daleko silnějším, opřeme-li své síly o uvědomělé zástupy obecného lidu. Je to tradice národní vzpoury proti nepřátelům lidské rovnosti. Je to tradice sociální spravedlnosti, která chce národní pospolitost ochránit před násilníky ze zevnějška i před panovačnými sobci v domácím táboře. Je to tradice mravní kázně, která spočívá na vědomí, že rozvratem ve vlastních řadách je ohrožena hmotná i duchovní existence národa. Je to tradice božího bojovnictví. Národ Husův vchází i do nejtěžšího zápasu s nadějnou písní a s přesvědčením, že dáti život pro lásku svých bližních je osud dobropověstný".[20])

Týdeník Čechoslovák, vycházející v Londýně, byl určen převážně pro československé občany žijící ve Velké Británii. Nemohl informovat své čtenáře o mezinárodních událostech a o bojích na frontách druhé světové války tak pohotově jako denní tisk, ale snažil se být především spojovacím článkem mezi exilem a domovem, mezi politickou emigrací, československými vojáky a krajany, mezi nimiž se vytvořilo společné pouto boje za osvobození Československé republiky. Svým zaměřením odpovídal Čechoslovák základní politické linii zastávané československou emigrační vládou v Londýně, ale současně prosazoval zásadu jednoty československého národně osvobozeneckého boje, hlavně v posledních letech v duchu shody mezi československou londýnskou a moskevskou emigrací.

Newyorské listy

I když Newyorské listy nebyly exilovým orgánem, nebyly pro průřez základními časopisy československého zahraničního odboje za druhé světové války zvoleny náhodně. Čeští krajané ve Spojených státech amerických vykonali velkou práci na podporu československého národně osvobozeneckého boje proti nacistickému Německu, finančně i materiálně pomáhali emigrantům přijíždějícím z Československa od podzimu 1938, aktivně podpořili československou emigrační vládu v Lon-

[16]) Čechoslovák, roč. 4, č. 28, 10. 7. 1942, s. 8, Husovy oslavy ve Velké Británii; Newyorské listy, roč. 68, č. 187, 10. 7. 1942, s. 1–3, Husova oslava v Londýně.

[17]) Základní životopisné údaje srov. V. Chá b, Slovanský přehled 34, 1948, s. 343–344; Památce velkého přítele Bulharska Prokopa Maxy, Bulharsko ve výstavbě 10, 1961, č. 3, s. 15.

[18]) Čechoslovák, roč. 4, č. 28, 10. 7. 1942, s. 8.

[19]) Čechoslovák, roč. 6, č. 27, 7. 7. 1944, s. 6, Partyzánský oddíl Jana Žižky. Téměř ve shodném znění uveřejnily tuto zprávu Československé listy (Moskva), roč. 2, č. 13, 15. 7. 1944, s. 1, Náš lid povstává k rozhodným bojům: Partyzánský oddíl „Jana Žižky" operuje na Ostravsku.

[20]) Čechoslovák, roč. 6, č. 27, 7. 7. 1944, s. 9, Husův živý odkaz.

dýně a účinně přispěli osobními dary a jinou pomocí československým zahraničním vojákům.[21]) Na rozdíl od Londýna nebo Moskvy si američtí krajané i v letech druhé světové války udrželi své rozhodující a určující postavení ve vztahu k československému politickému exilu, který svůj pobyt v zahraničí považoval jen za dočasný a vynucený okupací Československa.

V průběhu druhé světové války oslavily Newyorské listy již sedmdesáté výročí svého založení. Vznikly jako týdeník dělnického, převážně socialistického zaměření, což odpovídalo vysloveně dělnickému charakteru tehdejšího českého New Yorku, a poprvé vyšly 25. června 1874.[22]) Musely zpočátku čelit velkým finančním obtížím, více než dva roky bylo jejich vydávání přerušeno a poté bylo obnoveno pod jinými názvy,[23]) ale od 9. srpna 1886 se vrátily k názvu Newyorské listy. Staly se jedním ze dvou českých deníků, od roku 1921 jediným českým deníkem v New Yorku, se značným vlivem v krajanských kruzích i v jiných státech USA. Po celé období mezi dvěma světovými válkami se udrželo převážně levicové zaměření Newyorských listů, odlišující se od řady dalších českých krajanských deníků a časopisů v USA.[24]) Dvě důležité okolnosti přispěly k tomu, že Newyorské listy v letech druhé světové války zaujímaly pokrokové stanovisko s velkou rozhodností. Jednou z nich byla politika newyorské městské správy, v jejímž čele stál populární starosta antifašistického zaměření a přítel Československa, Fiorello Henry La Guardia. Druhou příznivou okolností byl příliv levicově zaměřených českých intelektuálů, kteří emigrovali z Československa v letech 1938–1939; z jejich řad získaly Newyorské listy některé přispěvatele, spolupracovníky a dokonce i členy redakce.[25])

Listování několika ročníky Newyorských listů z let 1941–1943 potvrzuje, že tento deník cílevědomě podporoval válečné úsilí proti nacistickému Německu a jeho spojencům, obhajoval a prosazoval obnovení Československé republiky, a to i proti některým odpůrcům v americkém politickém životě. S tím byla spojena důsledná podpora nejen československé emigrační vlády v Londýně, ale veškerého československého odboje, a především podpora myšlenky a všech společných akcí protihitlerovské koalice. Newyorské listy jednoznačně obhajovaly co nejužší

[21]) Souhrnně k tomu Květa Kořalková, Zahraniční krajané a boj za osvobození Československa v druhé světové válce, Praha 1975, rukopis. Archiv ČSPB Praha, XXIV. ročník soutěže vzpomínkových a historických prací, č. 110/1975.

[22]) Tomáš Čapek, Padesát let českého tisku v Americe, New York 1911, s. 114–115.

[23]) Od roku 1878 vycházely jako Dělnické listy, od roku 1882 jako Dělník americký. Mezi jejich redaktory byli čeští průkopníci socialismu, kteří se vystěhovali do USA, například Josef Svobodoslav Čada. Tamtéž, s. 133–134.

[24]) Thomas Čapek, The Čech (Bohemian) Community of New York, New York 1921, s. 41–42.

[25]) K levicovému zaměření českých krajanů a emigrantů v New Yorku, jejichž střediskem Dělnický dům se mnoha lidem na československém konzulátě i na vyslanectví zdálo být „místem nemístně zarudlým", srov. Jan Werich vzpomíná . . . vlastně potlach, Praha 1982, s. 212–213.

spolupráci tří velmocí proti nacistickému Německu a jeho spojencům v politické i vojenské oblasti. Přinášely obsáhlé zpravodajství o vojenských operacích na sovětsko-německé frontě, o obětavém úsilí sovětského lidu na pomoc bojujícím armádám, o amerických válečných dodávkách do Sovětského svazu apod. V tehdejším veřejném mínění USA nebyl takový postoj samozřejmostí.

Denní zpravodajství Newyorských listů bylo doplňováno, zejména v nedělních přílohách, většími hodnotícími články, které často objasňovaly také nedávnou i vzdálenou minulost Československa a českého národa. První červencový týden se v Newyorských listech pravidelně objevovaly zprávy o tom, jak bylo připomenuto výročí upálení Jana Husa mezi českými krajany v různých amerických městech i jinde ve světě. V plném znění uveřejnily Newyorské listy roku 1941 projev, který profesor evangelicko-bohoslovecké fakulty a pozdější význačný činitel mírového hnutí Josef L. Hromádka (1889–1969) pronesl v krátkovlnném rozhlasovém vysílání Československá Amerika v Bostonu pro české krajany v Americe i pro posluchače ve vlasti:

„Zítra tedy budete zase vzpomínat Husovy smrti. Vaše mysl bude zalétat ke Kozímu hrádku na Táborsku, do Betlémské kaple v Praze a k řece Rýnu v Kostnici. A my půjdeme s vámi. Přidružíme se k zástupům českých sedláků, řemeslníků, učitelů, dělníků, zemanů a budeme naslouchat hlasu, který se ozýval po českých krajích před pěti sty lety. Tento hlas dosud nezmlkl, neboť hlas pravdy a spravedlnosti nikdy nezmlkne! Když jsem jezdíval po českých městech a vesnicích, zdávalo se mi vždycky, že odněkud z hlubin naší země zní táborský zpěv ‚Kdož jste boží bojovníci a zákona jeho', že naše luka, lesy a háje šumí podle této slavné melodie. Tisíckrát se snažil náš nepřítel zahlušit a umlčet tento zpěv, ale hlas jeho zní nezeslabeně dále. Tisíckrát byla země naše zbrocena krví, ale hrdinství našeho lidu nikdy nebylo zlomeno. Tisíckrát byl duch českého lidu dušen, ale srdce naše nikdy nepřestalo zpívat . . . V tom je sláva našich dějin! Tragická sláva! Je málo mohutnějších kapitol ve světové historii nad kapitoly, které psal český člověk! Náš lid býval po staletí nositelem velké touhy po svrchované pravdě, po bratrské spravedlnosti pro chudé a slabé. Do našich dějin je vepsáno krvavým písmem poznání, že to, bez čeho nemůže žít naše duše, musí být vybojováno utrpením, slzami, krví a obětí.

Tak tomu bylo, tak je tomu i dnes. Náš lid byl před třemi roky první připraven bojovat a trpět za svobodu, spravedlnost a právo celého světa. Zase jsme byli zrazeni, ale už zase bojujeme. Naše pochodeň hoří. Celý svět to vidí a všichni svobodní, vzdělaní a čestní lidé uznávají dnes naši věc vřeleji a rozhodněji než kdykoliv jindy. Když dohořela kostnická hranice, zdálo se, že je konec našemu boji o spravedlnost a právo. Nebyl to konec, byl to začátek velkých událostí a skutků. Dnes jeden národ po druhém je v Evropě ubíjen a okrádán o svobodu a tyranští bubeníci zase chtějí přesvědčit svět, že nelze proti jejich autoritě a moci nic dělat. Vás musí přirozeně ohlušovat hřmění těchto proklatých bubnů. Ale nebojte se! (. . .) Nemůžeme vás lehkomyslně uklidňovat. Chceme jen v plném vědomí odpovědnosti vám stisknout ruce a ujistit vás, že kostnická hranice nedohořela. Hoří pořád. A z ní je slyšet hlas statečnosti a vítězství."[26])

Je nepochybné, že podobným srovnáváním husitské doby a současnosti působil Josef L. Hromádka nejen na české krajany a posluchače, ale i na své americké okolí, v němž v letech válečného exilu předná-

[26]) Nedělní Newyorské listy, roč. 51, č. 29, 6. 7. 1941, s. 5–6, Čs. Amerika vzpomněla mistra Jana Husi.

šel.[27]) Jako profesor jedné z nejpřednějších amerických univerzit v Princetonu vystupoval Hromádka při oslavách v Husově chrámu v New Yorku[28]) a při mnoha dalších příležitostech. Nedělní Newyorské listy 6. července 1941 věnovaly připomínce Jana Husa a husitství ještě řadu dalších materiálů. Patřila k nim báseň Duch malé země, v níž Jan Rokyta, vlastním jménem Adolf Černý (1864–1952), načrtl základní linii českých národních dějin od Husa, táborských bojovníků, Chelčického a Komenského přes Kollára, Palackého, Jana Nerudu a Svatopluka Čecha až k československé samostatnosti roku 1918.[29]) Anonymně byl uveřejněn článek jednoho z hlavních představitelů francouzského protestantismu a přítele Československa, napsaný původně k Husovu výročí roku 1940 pro československý tisk v Paříži, ale v důsledku německé okupace Paříže nepublikovaný, s úvodní poznámkou:

„Článek francouzského přítele k 6. červenci 1940 nechť nám je připomínkou, že nejen za hranicemi, ale také ve Francii samé jsou tisíce a tisíce lidí, kteří zůstali věrni a kteří dále bojují za pravdu a svobodu po příkladu takových bojovníků, jakým byl mistr Jan Hus – a kteří zůstávají našimi přáteli."[30])

O rok později, k 6. červenci 1942, přinesly Newyorské listy ve svém denním zpravodajství i v nedělních přílohách kolem Husova výročí opět řadu zpráv o vzpomínkových večerech, přednáškách a kulturních akcích k tomuto výročí v amerických městech i v zahraničí. Patřil k nim také zvláštní pořad k cyrilometodějskému a husovskému svátku, na němž se v krátkovlnném rozhlasovém vysílání z Bostonu podílel také herec pražského Národního divadla Hugo Haas.[31]) Jubilejní článek Newyorských listů K svátku mučedníkovu připomínal, že se český lid doma i za hranicemi rok co rok vrací k Husově památce ve výroční den jeho upálení, že však výročí roku 1942, „v dusivém oparu válečného běsnění", promlouvalo velice aktuálně a mělo – nepochybně v souvislosti s heydrichiádou a vyhlazením Lidic – „zvláště silnou, tragickou náplň". Dva hlavní důvody, které tento článek uvedl pro mimořádnou aktuálnost tehdejší vzpomínky na mučednickou smrt Husovu, jsou pozoruhodným dokladem, jak se levicový liberalismus Newyorských listů pod vlivem spolupracovníků z řad politického exilu spojoval s myšlenkou sociálních reforem a spravedlivějšího uspořádání společnosti:

„Hus Čech, Hus reformátor, Hus mravní velikán. Toť jeho život, toť také jeho smrt. Mohutná postava, která se tak nemilosrdnou nesmlouvavostí vztyčila před užaslými zraky prelátů kostnického koncilu, rozdmychala svou smrtí na hranici požáry nových bojů za svobodu myšlení. Především v duchu doby za svobodu myšlení náboženského, dále však v přísně logických důsledcích boj za svobodu myšlení vůbec. To je první důvod, pro který Husův odkaz vyvstává před našimi zraky právě dnes v takové čistotě a síle. Neboť jestli dnes režimy, které zakazují jakoukoliv svobodu myšlenky, chtějí nastolit vládu otroctví, jakému není a nebylo na světě rovné, tím dražším se nám stává jedinec, vyrostlý z našich vlastních řad, který jasně ukazuje, že o svobodné vůli jednotlivce i národního celku nelze pouze psát a mluvit, ale že je nutno pro ni také přinést oběti – i ty nejkrajnější a nejtěžší.

A jestliže se nám touto cestou takřka zázračně přibližuje v dnešních dnech Hus jako jedinec, pak stejně silně k nám promlouvá sociální stránka hnutí, které Hus svým vystoupením uvedl v život. To, co Hus a jeho žáci a následovníci měli před očima, nebyla horečnatá vidina nějakého mystického království božího. To byl jasný a věcný pokus o úpravu nového společenského řádu. Pokus založený nábožensky – neboť tehdy nemohl býti právě založen jinak než nábožensky. Jeho cíl však byl stejný, jaký máme v sociálních hnutích dneška . . . A to je druhý důvod, který z dálek staletí vyvolává nám obraz Husův a staví jej do těsné blízkosti našich dnů. V bolestných křečích a v krvi se rodí dnes nový sociální řád světa, řád lepší, lidštější a spravedlivější. Řád světa – to je třeba podtrhnout. Neboť žáci a stoupenci Husovi nechtěli mít své království boží jen pro sebe, ale pro svět celý . . ."[32])

Poněkud střízlivěji, ale ve svém společenském dopadu neméně aktuálně působily dva obsáhlé historicko-politické články, jimiž do Newyorských listů za druhé světové války přispěl význačný český historik a diplomat, žák Jaroslava Golla a přední znalec husitského myšlení, profesor Vlastimil Kybal (1880–1959).[33]) Článek Husitské dědictví napsal Kybal k 526. výročí Husovy mučednické smrti roku 1941. Tehdejší světovou situaci, bezprostředně po napadení Sovětského svazu nacistickým Německem, považoval za velice vážnou a pro naše osvobození chmurnou. Připomněl válečné úspěchy hitlerovců a postupující germanizaci českých zemí v politické, hospodářské i kulturní sféře, včetně programu nacistů na částečné přesídlení českého lidu do Ruska a na Sibiř:

„Kromě pobělohorské perzekuce a ničení neznají naše dějiny nebezpečnější doby útlaku a vyhlazování nad dobu nynější a nejbližší příští. (. . .) Národ však musí žít, a jde o to, aby žil správně v duchu národním a aby nepodlehl duchovní a politické germanizaci, kterou naň nacisté a jejich drábové tlačí jako ohlávku na koně, ochočujíce jej a připřahujíce k velkoněmeckému vozu. Jedním z nejúčinnějších prostředků,

---

27) Ideovou atmosféru, z níž vzešel Hromádkův rozhlasový projev, dobře přibližuje výbor článků z chicagského časopisu Husův lid, který vydali J. L. Hromádka – Otakar Odložilík, S druhého břehu. Úvahy z amerického exilu 1940–1945, Praha 1946. Ani Alena Hromádková, Soupis literární práce J. L. Hromádky, in: J. L. Hromádka, Theologie a církev, Praha 1949, s. 369–399, ani Milan Opočenský, Bibliografie J. L. Hromádky za léta 1949–1958 (doplňky za léta 1911–1948), in: O svrchovanost víry. Sborník k sedmdesátému výročí profesora J. L. Hromádky, Praha 1959, s. 141, příspěvky z Newyorských listů neuvádějí.

28) Nedělní Newyorské listy, roč. 51, č. 30, 13. 7. 1941, s. 6, Husova oslava v Husově chrámu.

29) Báseň Duch malé země, datovanou 25. dubna 1938, uveřejnil Jan Rokyta ve sbírce Věrní a odhodlaní. Verše na rozhraní časů a osudů. Praha 1938, s. 15–16. Husovi a husitství byla věnována druhá strofa: „Jako zlato ohněm v Kostnici byl zkušen / pravdu svou si zahájil ještě v plameni – / shořel prach, však duch se vrátil neporušen, / zem svou lid si bránil v jeho znamení." Za svůj pseudonym si Adolf Černý zvolil jméno litomyšlského rodáka Jana Rokyty ze 16. století, který sám sebe nazýval „starým husitou". Srov. Josef Páta, Literární dílo Adolfa Černého, in: Adolf Černý. K šedesátinám nadšeného šiřitele slovanského uvědomění, Praha 1924, s. 33.

30) Nedělní Newyorské listy, roč. 51, č. 31, 20. 7. 1941, část 2, s. 2–3, Francouz o Husovi: Článek, jenž nemohl vyjít ve Francii.

31) Newyorské listy, roč. 68, č. 182, 3. 7. 1942, s. 6; č. 184, 5. 7. 1942, s. 6, Čs. krátkovlnný rozhlas památce Jana Husa a svatých věrozvěstů Cyrila a Metoděje.

32) Newyorské listy, roč. 68, č. 183, 4. 7. 1942, s. 4, podpis: V. H.

33) Celkové zhodnocení srov. František Kutnar, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II: Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické, Praha 1977, s. 144–146.

jimiž náš národ bude udržován na správné cestě, jest nepochybně husitská tradice. (. . .) Hus, Žižka, Chelčický, Komenský jsou naším živoucím programem i při díle osvobozovacím. Humanitní český ideál má svůj historický i věcný základ v naší reformaci a skrze něj můžeme a máme správně navazovat na vlastní minulost a pokračovat v duchu opravdu českém."[34])

Konkrétní výklad obsahu tohoto humanitního ideálu doprovodil Vlastimil Kybal na mnoha místech myšlenkami z děl T. G. Masaryka, především z jeho ženevského vystoupení roku 1915, a protože jejich protirakouské zaměření již nebylo aktuální, přizpůsobil je potřebám boje proti ideologii německého nacismu, proti hrozící germanizaci a nebezpečí ztráty národní existence. I když Kybal zdůrazňoval náboženský obsah husitství a české reformace více než jiné články Newyorských listů, chápal také on Husa a husitství jako výzvu k aktivnímu odporu proti okupantům a jejich ideologii:

„. . . Našim lidem nelze ani dnes a právě dnes zapomenouti, že v duchu jejich předků nestačí principy svobody svědomí a mravní svéprávnosti zachovávati, nýbrž že je nutno uplatňovati (je) odporem, tichým nebo zřejmým, proti násilí. Ve jménu pravdy a svobody kázání Hus se vzepřel vnější autoritě a svým příkladem roznítil národ k ohromnému světodějnému boji proti duchovní tyranii oné doby a zlomil ji v naší zemi i zasel revoluční símě v celé Evropě. Tak český národ po Husově příkladu zahájil novou dobu tím, že se vzepřel tehdejší světovládě a k platnosti přivedl revoluční tehdy zásady mravní, politické i sociální."[35])

Politicky ještě závažnější byl Kybalův seriál článků Žižka mstitel a obránce,[36]) v němž se rozhodně distancoval od názorů Josefa Pekaře[37]) a pokusil se podat přehledný obraz Žižkova politického zápasu o husitské Čechy v kladném světle, které podle jeho názoru „jest bližší pravdě minulosti, posavadní tradici národní a také potřebám přítomnosti". Toto vědomé aktualizační hledisko Kybal na několika místech výslovně připomněl:

„I my dnes potřebujeme Žižkova palcátu na protivníky cizozemské i domácí, ale též víry Žižkovy a jeho bratrstva ve vysvobození české i slovanské pravdy . . . Jen touto cestou, posvěcenou vírou a zalitou krví našich předků, dojdeme vítězství, politického a mravního, nad nepřátelskou přesilou."

[34]) Nedělní Newyorské listy, roč. 51, č. 29, 6. 7. 1941, část 2, s. 1.
[35]) Tamtéž, s. 2.
[36]) Vlastimil Kybal, Žižka mstitel a obránce, in: Nedělní Newyorské listy, roč. 52, č. 28, 12. 7. 1942, s. 1, 7; č. 29, 19. 7. 1942, s. 1, 7; č. 30, 26. 7. 1942, s. 1–2; č. 31, 2. 8. 1942, s. 1–3, 7 (vždy v druhé části nedělní přílohy).
[37]) „Mám za tragiku Josefa Pekaře, vynikajícího historika českého a milého učitele a později kolegu mého na pražské univerzitě, že ku konci svého plodného života věnoval svůj skvělý talent badatelský i literární pokřivení a možno říci strženi kultu Žižkova v našem národě. (. . .) Tragika Pekařova byla v tom, že v době výstavby republiky a její branné moci vylíčil největšího vojenského génia českého jako silničního loupežníka a fanatického bořitele kostelů i upalovače kněžstva. Při líčení dobytí Hradce Králové dokonce Pekař vytýká Žižkovi zradu na věci kalicha tím, že prý vpadl do zad pražanům za jejich tažení na Moravu jen k tomu cíli, aby rozšířil moc svou a radikální strany bez ohledu na následky obecnému dobru zjevně nebezpečné. Tehdy prý Žižka jednal jako bezohledný revolucionář, nikoli jako smiřovatel a státník. Později Pekař zve Žižku otevřeně škůdcem a zhoubcem země české . . ." Nedělní Newyorské listy, roč. 52, č. 28, 12. 7. 1942, část 2, s. 1.

„Žijeme v podobné situaci odboje proti zevnímu násilí i útoku, a proto pochopíme snáze hybné jeho síly za doby Žižkovy."[38])

„Nejen vzorem, ale i vůdcem a spolubojovníkem stal se Žižka našemu národu v jeho dnešním tragickém postavení a zápasení. Proč? Protože i my stojíme dnes proti přesile nepřátelské, jako jsme stáli v době Žižkově. Nebezpečí dnes jest však větší, než bylo za křížových výprav protihusitských, poněvadž stojíme proti soustředěnému, vyzbrojenému a zfanatizovanému Německu celé Evropy, ba celého světa, které národ náš odzbrojilo a nyní barbarsky jej rdousí a ničí. Na druhé straně Němci jsou dnes ‚kacíři', vyloučení z demokratické obce světové, a pře česká je v programu univerzální kruciáty protinacistické a protiněmecké. Přesto zeměpisnou polohou a nepočetností zůstane náš národ vždycky v přetěžké pozici vůči nepřátelům (není téměř zázrakem božím naše existence v moři Germánstva nás obklopujícího?), a má-li národ ten svou bezpečnost i existenci trvaleji udržeti, musí vyzbrojiti se opět oněmi ctnostmi a silami duchovními, jakými vynikali husité, a zároveň zorganizovati se co nejdokonaleji v pevné těleso obranné. A tu Žižka a jeho táborská bratrstva budou velkým a živým příkladem a štítem po nejedné stránce."[39])

Snaha o propojení liberalismu a sociální spravedlnosti, chápané většinou v idealistickém duchu, byla příznačná pro zaměření Newyorských listů až do roku 1945. V celkovém souhrnu amerického tisku období druhé světové války zaujímaly Newyorské listy vysloveně pokrokové stanovisko, bezvýhradně prosazující myšlenku protihitlerovské koalice a spolupráce se Sovětským svazem. Když začaly v Moskvě vycházet Československé listy jako časopis československých občanů v SSSR, zaslala jim redakce Newyorských listů tento srdečný telegram: „Přejeme vše nejlepší novému bojovníkovi za svobodu Československa a přátelství se Sovětským svazem. Jako nejstarší časopis amerických Čechů vám slibujeme, že uděláme vše, co bude v našich silách, pro co nejrychlejší porážku hitlerovců a pro nejužší přátelství Spojených států, Československa a Sovětského svazu."[40])

Československé listy (Moskva)

Vedoucí skupina československých komunistických a sympatizujících exilových politiků a kulturních pracovníků v Moskvě stála u zrodu významného odbojového časopisu Československé listy. První číslo vyšlo 10. srpna 1943, bezprostředně poté, co porážka německých armád v kurské bitvě předznamenala stálý postup sovětských vojenských jednotek směrem na západ, až do Berlína a Prahy. V té době již československá vojenská jednotka v SSSR, tehdy organizovaná jako první samostatná brigáda, dosáhla významných úspěchů v bojích s nacistickými vojsky a prokázala se jako nejdůležitější síla československého národně osvobozovacího boje v zahraničí. Zásadními články přispívali do Československých listů představitelé moskevského vedení Komunistické strany Československa i československého velvyslanectví v Moskvě; podle svědectví Václava Kopeckého bylo na tomto velvyslanectví sídlo redakce.[41])

[38]) Tamtéž, s. 1–2.
[39]) Nedělní Newyorské listy, roč. 52, č. 31, 2. 8. 1942, část 2, s. 7.
[40]) Československé listy (Moskva), roč. 1, č. 3, 15. 9. 1943, s. 1, Pozdrav.
[41]) Václav Kopecký, ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo. Praha 1960, s. 305.

Československé listy, vycházející většinou dvakrát měsíčně, důsledně prosazovaly zahraničně politickou orientaci Československé republiky na spolupráci a spojenectví se Sovětským svazem, vyzývaly k ozbrojenému boji proti okupantům a politicky připravovaly zásadní společenské, ekonomické a kulturní přeměny v osvobozeném Československu. Brzy po svém založení si Československé listy získaly velkou autoritu v celém československém zahraničním odboji.

Připomínky české národní minulosti, zejména husitského období, se v Československých listech téměř ve všech případech vyskytovaly jako příklad a povzbuzení pro národně osvobozenecký boj. Úvodní článek nového časopisu Na cestu, oceňující rozhodující význam Sovětského svazu v boji proti nacistickému Německu a vyzývající k všestrannému úsilí za osvobození Československa z nacistického jařma, výslovně připomínal „slavnou tradici našich předků", na niž aktivní boj za osvobození Československa navazoval:

„Vycházíme z přesvědčení, že v nynějším světodějném zápasu pokrokového lidstva proti silám barbarského temna a zla jedná plně ve slavné tradici našich předků ten, kdo se snaží o co největší a nejaktivnější účast národů Československa na společném osvobozovacím úsilí."[42])

Velkou pozornost věnovaly Československé listy výrokům sovětských vědců, spisovatelů a novinářů, kteří zdůrazňovali poučení z českých dějin, hlavně příklad husitství. Podobně jako londýnský Čechoslovák, který ocitoval úryvek z prohlášení vědeckých a kulturních pracovníků charkovské univerzity k uzavření sovětsko-československé smlouvy z 18. července 1941,[43]) a podobně jako Newyorské listy, v nichž byl přetištěn oslavný výrok ruského spisovatele Vladimíra Lidina (nar. 1894) o Janu Husovi,[44]) všímaly si také Československé listy v Moskvě již ve svém prvním čísle několika myšlenek předních sovětských spisovatelů o velké české minulosti a o místech spjatých s husitstvím. Ilja Erenburg (1891–1967) spojil svůj článek o vítězném postupu Rudé armády a bojích československé vojenské jednotky v SSSR s výčtem slavných míst Československa, jež tyto jednotky v hodině osvobození spatří; mezi nimi uvedl také „majestátní náměstí v Táboře".[45]) Předseda Svazu sovětských spisovatelů Alexander Fadějev (1901–1956) vzpomínal na návštěvu delegace sovětských spisovatelů a novinářů v Československu v srpnu 1935 a vyzvedával lidový ráz a kulturní význam husitství: „Český národ se trvale zapsal do dějin lidovým husitským hnutím. V temnu ustrnulého německého středověku vyzvedl skvělá jména nositelů kultury."[46]) Při slavnostní přísaze 1. samostatné československé brigády v SSSR v září 1943 před bojovým nasazením na Dněpru a při osvobozování Kyjeva

[42]) Československé listy, roč. 1, č. 1, 10. 8. 1943, s. 1.
[43]) Čechoslovák, roč. 3, č. 30, 25. 7. 1941, s. 2.
[44]) Newyorské listy, roč. 68, č. 180, 1. 7. 1942, s. 5, Sovětský tisk o Čechoslovácích.
[45]) Ilja Erenburg, První odveta spravedlnosti, Československé listy, roč. 1, č. 1, 10. 8. 1943, s. 3.
[46]) Alexander Fadějev, Jan Kollár (1793–1852). Tamtéž, s. 6.

apeloval zástupce Rudé armády jménem sovětského vrchního velení na „národ Jana Žižky, národ Husa".[47])

Ze všech členů redakční rady a stálých přispěvatelů Československých listů se během svého moskevského pobytu husitskou problematikou nejčastěji zabýval profesor Zdeněk Nejedlý (1878–1962). Vyplývalo to především z jeho uznávané vědecké autority historika, který se stal profesorem dějin západních a jižních Slovanů na Lomonosovově univerzitě v Moskvě a současně od jarních měsíců 1939 pravidelně (s přerušením v roce 1940) vystupoval v zahraničním vysílání moskevského rozhlasu.[48]) V době vycházení Československých listů vystoupila v projevech a článcích Zdeňka Nejedlého o husitství již jednoznačně do popředí dobově podmíněná interpretace husitství jako národně osvobozeneckého boje a příkladu slovanské vzájemnosti.[49]) Zřetelně aktualizační ráz měla stať Zdeňka Nejedlého Rusové v husitském vojsku, zařazená jako druhá část historického seriálu Češi a Rusové.[50]) Řada příkladů od bitvy u Grunwaldu 15. prosince 1410 až po úvahy o možné souvislosti mezi husitskými bratříky v Uhrách a kozáky na Ukrajině byla shrnuta v závěrečném hodnocení:

„Vztah mezi husitstvím a Rusy byl tudíž značný. Ale neděl se na náboženském poli, na němž dosud jej hledali ruští pravoslavní historikové. Co je sbližovalo, byl lidový boj proti utiskovatelům, jenž vedl i ke společným lidovým, demokratickým zřízením."[51])

Podobně jako v rozhlasových projevech z let 1943–1944 se Zdeněk Nejedlý i v dalších veřejných vystoupeních, o nichž Československé listy informovaly, obracel s naléhavými výzvami k Čechům a Slovákům ve vlasti, aby svůj odpor proti okupantům přeměnili v otevřený boj. Příkladem je Nejedlého vystoupení na veřejném shromáždění Všeslovanského výboru v Moskvě v předvečer pátého výročí okupace Československa 14. března 1944:

„A dnes, v předvečer výročí tak tragického pro nás, chci se obrátiti k vám, k synům a k dcerám našeho národa doma ve vlasti, ku všem občanům Československa. Bylo často řečeno, že jen ten národ je hoden svobody, který si ji umí vybojovat. Vy jste nepodlehli ani svodům, ani násilí Hitlera a jeho pomocníků. Zachovali jste se čestně, jako synové hodní našich velkých buditelů. Ale dnes je třeba více. Je třeba se zbraní v ruce se vzepřít a svrhnout prokleté Hitlerovo panství. Nestačí jen morální síla, jak nás učili Palacký a Havlíček. Je třeba palcátů, kterými Žižka bil vojska Zikmundova, všech, kdo se s ním spojili. Do boje! Vzhůru za svobodu, za novou a šťastnou budoucnost Československa!"[52])

[47]) Československé listy, roč. 1, č. 4, 1. 10. 1943, s. 2, Přísaha československé brigády.
[48]) Výběr třiceti projevů obsahuje edice Zdeněk Nejedlý, Hovoří Moskva. Rozhlasové projevy z let 1939–1945. Praha 1977.
[49]) K tomu Petr Čornej, Husitská tematika v moskevských rozhlasových projevech Zdeňka Nejedlého, HT 3, 1980, s. 121–126.
[50]) První část od Nestorovy kroniky a Kyjevské Rusi až po obchodní styky ve 14. století otiskly Československé listy, roč. 1, č. 6, 28. 10. 1943, s. 6–7.
[51]) Zdeněk Nejedlý, Rusové v husitském vojsku (Češi a Rusové II), Československé listy, roč. 1, č. 9, 15. 12. 1943, s. 8.
[52]) Československé listy, roč. 2, č. 6, 1. 4. 1944, s. 2, Československý projev v Moskvě.

Toto vysvětlování husitského příkladu a husitských tradic bylo v Československých listech v závěrečném období války nejrozšířenější. Přispívaly k tomu zprávy o bojové činnosti partyzánského oddílu Jana Žižky na Ostravsku a Frýdecko-Místecku,[53]) československé partyzánské brigády Jana Žižky z Trocnova v Jugoslávii[54]) a dalších jednotek. Zdeněk Nejedlý připomínal „husitskou odhodlanost" bránit republiku při mobilizacích v květnu a září 1938, „velké ty chvíle skutečně husitské statečnosti", a na druhé straně „nehusitské, ano protihusitské heslo" ustoupit a kapitulovat v zájmu záchrany národa před ztrátami:

„Tehdy – v září 1938 – měli jsme možnost udělat něco opravdu husitského: postavit se Hitlerovi. A byli bychom bývali opět velkým národem, jedním z nejpřednějších v Evropě. Nestalo se tak, neudělali jsme to. A zaplatili jsme to strašně, a nejen hmotně a nejen statisíci našich mrtvých, ale i ztrátou naší národní cti – cti smělého, husitského národa.

Dnes se znovu zvedáme a znovu s husitským ideálem v srdci. Československé roty v SSSR – to je husitský způsob, jak bojovat, jak pracovat pro národ. ‚Nepřátel se nelekejte, na množství nehleďte, zbraň svou rukama chutně uchopte.' Tomu učila husitská píseň naše předky, a tak nepřátel se nelekli, na množství nehleděli a z děl i kulometů statečně pálili naši hoši u Sokolova, pod Kyjevem i u Bělé Cerkvi. Tak oni půjdou i dále proti Hitlerovi, tomuto ‚ryšavému draku' dnešní doby.

Ale nestačí, aby husitským duchem byli naplněni jen naši vojáci. Husité – to byl národ, to byl lid. Tak proto musí být i teď. Znova zase již planou ohně, zatím na Karpatech, a opět je zapaluje lid. Nechť však i ony i vše další, jež vzplanou, jsou též znamením této vůle a rozhodnosti našich národů, dobýt si svobodu. A zář těchto ohňů nechť osvítí všechny naše kraje, z Karpat i dále přes Pohroní a Považí i na Moravě a v Čechách, a všude nechť vyzývají k boji, aby po celém Československu, a co nejdříve, vysoko plály hranice volnosti a pokroku."[55])

O tom, jaký význam má aktivní odboj proti okupantům pro mravní zcelení a charakterový růst národa, především mladé generace, uvažoval komunistický publicista František Nečásek (1913–1968) na příkladu komsomolské odbojové organizace Mladá garda v Krasnodaru. Připomněl také velké oběti českého protifašistického hnutí odporu, které nemohly být považovány za plýtvání národní energie, ale přispívaly k dobytí svobody a čestného místa národa v budoucím světě:

„Jaký pronikavý vliv i na budoucí osudy našeho národa a země budou mít zkušenosti let okupace! Obrozené Československo bude opravdu Nerudovou ‚lví říší', zemí, v níž lev vybojoval velký vítězný boj a jež je prováta jeho mocným dechem. Zemí, posvěcenou krví hrdinů, zemí sebevědomého hrdinského lidu, který těžce dobyl svobody a nemíní ji již nikdy ztratit. Zemí, kam se neodváží vkročit hyena, kde si netroufne zavýt šakal. (...) Právem budou pak léta boje proti hitlerismu nazvána druhou husitskou dobou českých zemí."[56])

[53]) Československé listy, roč. 2, č. 13, 15. 7. 1944, s. 1. Srov. pozn. 19.

[54]) Československé listy, roč. 1, č. 4, 1. 10. 1943, s. 4, Československý prapor bojuje v Jugoslávii; roč. 2, č. 5, 15. 3. 1944, s. 5, Čs. brigáda bojuje v Jugoslávii.

[55]) Zdeněk Nejedlý, Ve stopách Husových, Československé listy, roč. 2, č. 12, 1. 7. 1944, s. 3. Přetištěno (s tiskovou chybou při datování) v knize Zdeněk Nejedlý, Moskevské stati, Praha 1950 (Spisy Zdeňka Nejedlého, 3), s. 44–45.

[56]) František Nečásek, Bojové tradice národa, Československé listy, roč. 1, č. 4, 1. 10. 1943, s. 6.

Stodesáté výročí narození českého básníka Jana Nerudy 9. července 1944 poskytlo Františku Nečáskovi příležitost k úvaze o Nerudově pojetí českého vlastenectví, v němž viděl tři základní součásti – svobodu národa, demokratismus a všelidský pokrok. V této souvislosti věnoval Nečásek zvláštní pozornost bojovému a demokratickému pojetí husitských tradic:

„Korunující ideou Nerudova vlastenectví je pak i jeho pojetí poslání národa, jakožto účastníka všelidského pokroku. Bylo u nás mnoho diskusí o ‚smyslu' českých dějin, o našich vedoucích národních tradicích. Nuže, pojetí Nerudovo – ne ještě zplna oceněné – je z nejvyšších a nejzdravějších. Vrchol našich dosavadních dějin vidí Neruda v husitství, v době, kdy ‚českým krajem šel lev', kdy národ český stál v popředí všech národů jako bojovník ‚za volnost lidskou'. Být husitským bojovníkem za lidská práva, za pokrok a rozkvět národa, za štěstí lidu, za ‚národ i lidstvo celé' i za dobytí vesmíru, neochabovat a neuspokojovat se v tomto snažení, pracovat na něm družně s ostatními národy a v této soutěži dobývati se předního místa a ‚býti tou malou hvězdičkou, kol níž se velké točí' – to odkazuje Neruda národu, to je refrén jeho ‚Zpěvů pátečních' a i doslova refrén vrcholného jich čísla – slavného hymnu ‚Jen dál'. Povšimněme si, že Neruda, mluvě o husitství, o naší reformaci, vždy zdůrazňuje, že to byl boj a za svobodu, že věnuje málo pozornosti náboženské stránce věci. Dává tak svědectví i o hloubce svého historismu i o své prozíravosti při výběru tradice, jež je českému národu především potřebná: Ano, český národ, uhnětený habsburskou monarchií, německou rozpínavostí, bylo nutno prodchnouti nezkrotnou vůlí ke svobodě a odhodláním ‚za svobodu umět i umírat'. (...)

A především je dnes Nerudovo dílo posilou a výzvou našemu lidu doma i nám všem k vlastenectví činnému, obětavému a smělému, k statečnému a smělému boji za svobodu. Neruda ukazuje nám naši slavnou minulost, ukazuje nám i jasné cíle našeho národa, varuje nás před omyly a nectnostmi minulosti. A věříme, že dnes, kdy náš národ vchází do rozhodujících zkoušek, nezklame svého básníka a obstojí tak, jak se na Čecha – takového, v něhož věřil Neruda – sluší. Že naplní se slova – „nám stačí hlas husitský na chorál, dost v zemi železa na dobré meče, i v krvi železo. Jen dál, jen dál!"[57])

Základní myšlenka rozpoutání co nejširšího ozbrojeného boje proti nacistickým okupantům prostupovala téměř celým obsahem Československých listů v Moskvě. K Husovu výročí roku 1944 se tato výzva k aktivnímu odporu objevila také ve čtyřverší Lidice a 6. červenec, jímž do Československých listů – pod pseudonymem Matýsek[58]) – přispěl jeden z hlavních představitelů moskevského vedení KSČ Václav Kopecký (1897–1961):

„V plamenech jste zrušit chtěli
naši vzpurnost, vzdorné sny.
Leč na jedno jste zapomněli:
na kostnické plameny!"[59])

[57]) František Nečásek, Nerudovo vlastenectví, Československé listy, roč. 2, č. 12, 1. 7. 1944, s. 7–8.

[58]) Srov. Jaroslav Vopravil, Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře (anagramů, kryptogramů, značek, jmen původních, přijatých, dvojitých, polatinštělých atd.), Praha 1973, s. 203 a 804.

[59]) Československé listy, roč. 2, č. 12, 1. 7. 1944, s. 5. Ve stejném čísle Československých listů, s. 6–7, byl pod názvem Bitva na Vítkově hoře uveřejněn výňatek z knihy Aloise Jiráska Proti všem.

Připomínky a symboly husitství se v Československých listech v letech 1943–1944 objevily ještě ve dvou dalších souvislostech, při zdůraznění tradice české a československé státnosti a při úvahách o příštím uspořádání politického a veřejného života v osvobozeném Československu. V jubilejním čísle Československých listů k 25. výročí Československé republiky 28. října 1943 uveřejnil Klement Gottwald (1896–1953) zásadní politický článek 25 let Československa,[60]) Zdeněk Nejedlý článek o souvislosti Velké říjnové socialistické revoluce a 28. října 1918 pod názvem Dva říjny[61]) a československý velvyslanec v Sovětském svazu Zdeněk Fierlinger (1891–1976) důležitou stať Síla československé státní myšlenky. Právě ve Fierlingerově stati se připomínal význam husitství pro český národ a pro jeho sepětí se slovenským národem:

„. . . Naše první republika není náhodným výsledkem poměrů vytvořivších se po první světové válce, nýbrž vyplývá logicky z dějinných předpokladů, majících své první kořeny v dávném středověku. Již tehdy existovala pevná politická koncepce českého státu, který se nacházel na západě v obranném postavení proti výbojným feudálním knížatům a biskupům. Šumava, Krušné hory a Krkonoše představovaly po tisíc let přirozený západní val, který teprve mnichovská konference pokusila se pohnouti – s výsledkem pro Evropu tragickým. Ačkoliv české země se nacházely v neustálém živém styku se západem, samostatný duchovní život byl vždy význačným rysem, charakterizujícím vývoj české kultury pronikající do nejširších vrstev. Česká města žárlivě střežila svou samosprávu. V stálém politickém, hospodářském a duchovním zápolení rostl a mohutněl český stát. Ve 14. století představoval nejsilnější státní útvar ve střední Evropě, v němž vzkvétala věda a umění. Proto také byl český národ povolán sehrát v duchovních dějinách Evropy tak význačnou úlohu. Údobí husitských válek je údobí největší české slávy, které zanechalo hluboké stopy i v kulturním vývoji uherských slovenských oblastí a představuje kulturně historické pojítko mezi námi a Slováky, jehož sílu a význam dosud cítíme."[62])

V široké diskusi o poválečném uspořádání, o úloze národních výborů a o hlubokým přeměnách ve všech oblastech společenského života prosazoval Zdeněk Nejedlý myšlenku nové kulturní orientace osvobozeného Československa, jejíž součástí mělo být také zlidovění národní ideologie, včetně husitské tradice:

„V tom znamení my ještě zesílíme kult našich národních velikánů. Hus, Žižka – Palacký, Havlíček – Smetana, Neruda, to budou naši kulturní vůdci, ale tomu nutno dát i výraz. Je fakt, že až dosud u nás pevně zorganizován a důsledně pěstován jediné kult Smetanův – zbudováním krásného Smetanova muzea a spoluprací s Národním divadlem pod nezapomenutelným O. Ostrčilem. Husa cti lid ohni, ale Praha nenašla ani prostředky k obnovení Betlémské kaple (již možno obnovit, neboť se zachovala ve zdech domů na Betlémském náměstí), takže nelze tam vůbec nic ukázat, co by přibližovalo Husa lidu (Husův pomník to naprosto není). A Žižky, Palackého (až zase na pomník), Havlíčka, Nerudy jako by vůbec nebylo. I pro uctění památky Jiráskovy, přes jeho populárnost, nenašlo se několik málo tisíc korun, aby lidu stala se přístupnou jeho pracovna i úmrtní pokoj. Nemysleme, že toto jsou vnějšnosti. Snad pro přesyceného intelektuála, ale lid cítí jinak, zdravěji. A projev lásky a oddanosti k takovým mužům žije jako svátek, jenž ho povznáší, dojímá, těší – to je ta duševní strava, jíž teď nejvíce postrádá. Zde proto možno vykonat veliké a užitečné dílo,

60) Klement Gottwald, Spisy 11, Praha 1955, s. 254–257.
61) Nejedlý, Moskevské stati, s. 102–106.
62) Československé listy, roč. 1, č. 6, 28. 10. 1943, s. 2.

povznésti v celé plnosti a slávě českou kulturu a její nejlepší představitele před tváří celého národa."[63])

Tyto myšlenky a návrhy Zdeňka Nejedlého z června 1944 v mnohém směru předznačovaly kulturní politiku Komunistické strany Československa po osvobození roku 1945 a zvláště pak po Únoru 1948. Její nerozlučnou součástí bylo úsilí o zlidovění a širokou popularizaci husitských tradic, s důrazem na osobnosti Husa a Žižky. Již v závěrečném období druhé světové války se utvářely zárodky některých význačných kulturně politických akcí, které po osvobození Zdeněk Nejedlý podnítil, zejména obnovení Betlémské kaple a masové vydání spisů Aloise Jiráska. Ze všech tří nejvýznamnějších tiskových orgánů československého zahraničního odboje za druhé světové války věnovaly Československé listy v Moskvě největší pozornost přípravě společenských a kulturních přeměn v osvobozeném Československu a do těchto souvislostí začleňovaly také využití husitských tradic a symbolů. Z tohoto hlediska se jeví přímá kontinuita mezi Československými listy z posledních válečných měsíců a komunistickým tiskem a publicistikou po 9. květnu 1945.

63) Zdeněk Nejedlý, Naše nejbližší kulturní úkoly, Československé listy, roč. 2, č. 11, 15. 6. 1944, s. 4; přetištěno Nejedlý, Moskevské stati, s. 32.

Das Vorbild der Hussiten in den Zeitschriften des tschechoslowakischen Widerstandes im Exil während des zweiten Weltkriegs

Květa Kořalková

In den während des zweiten Weltkriegs in London, New York und Moskau erscheinenden einflußreichen Presseorganen des tschechoslowakischen Widerstandes im Exil spielten in der politisch-ideologischen Argumentation die Persönlichkeiten, Ereignisse und Symbole des Hussitentums eine besondere Rolle. Die seit Herbst 1939 herausgegebene Londoner Zeitschrift Čechoslovák v Anglii (seit 1941 unter dem Namen Čechoslovák) gab im wesentlichen die Ansichten der politischen Kreise um den Tschechoslowakischen Nationalausschuß, später um die tschechoslowakische Exilregierung in London wieder. Im Vordergrund des Interesses stand die Persönlichkeit des Magisters Jan Hus, der sein Leben für seine Überzeugungen und Ideale einzusetzen nicht gezögert hatte. Der 6. Juli gehörte auch unter den Tschechen in England zu den wichtigsten Feiertagen des Jahres. In den politisch bedeutenden Äußerungen über Hus und das Hussitentum wurde teilweise auf Publikationen aus der Zeit des ersten Weltkriegs oder der unmittelbaren Bedrohung der tschechoslowakischen Selbständigkeit 1938 zurückgegriffen.

Die Tageszeitung Newyorské listy war kein Exilblatt. Sie hatte sich in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts zu einer angesehenen und beliebten Zeitung amerikanischer Staatsbürger tschechischer Herkunft entwickelt. In den Jahren des zweiten Weltkriegs öffnete sie ihre Spalten aber auch Redakteuren und Problemen des tschechischen linksliberalen Exils und trat vorbehaltslos für eine umfassende Zusammenarbeit mit der Sowjetunion ein. Von großem Wert waren die Aufsätze und Reden des Theologen Josef L. Hromádka und des Historikers Vlastimil Kybal, die als Fachkenner den unerschrockenen Kampf der Hussiten gegen die Übermacht ihrer Gegner hervorgehoben.

Die leitende Gruppe der kommunistischen und mit dem Kommunismus sympathisierenden Exilpolitiker und Kulturschaffenden in Moskau gab seit August 1943 zweimal monatlich die Zeitschrift Československé listy heraus. Aktuelle Lehren aus der tschechischen Geschichte, besonders aus der ruhmvollen Hussitenepoche, riefen Zdeněk Nejedlý, Jan Šverma, František Nečásek und andere kommunistische Publizisten in Erinnerung. Die entscheidende Bemühung war auf eine Verstärkung des bewaffneten nationalen Befreiungskampfes gerichtet, der in eine „zweite Hussitenzeit" ausmünden sollte. Demokratische Kampftraditionen des Taboritenheeres unter dem unbesiegbaren Žižka erschienen als direktes Vorbild für die tschechoslowakischen militärischen Einheiten im Ausland und für die Partisanenbewegung in der Heimat. Die Bedeutung der revolutionären Traditionen des Hussitentums sollte in der kulturellen Neuorientierung nach der Befreiung verstärkt zum Ausdruck kommen.

Neben diesen eigenen Beiträgen tschechischer Autoren popularisierten alle drei Presseorgane des tschechoslowakischen Widerstandes im Exil auch positive Äußerungen und Wertungen sowjetischer, französischer, englischer und amerikanischer Schriftsteller und Wissenschaftler zu Hus und dem Hussitentum.

PRAMENY HUSITSKÝ TÁBOR 6–7 / 1983 - 1984/

MANDÁT KRÁLE VÁCLAVA IV. PROTI LUPIČŮM Z ROKU 1407

Karel Beránek

Hrabě Filip Jiří Gudenus z Francie zaslal v roce 1981 Státnímu ústřednímu archivu v Praze fotokopii mandátu krále Václava IV. s žádostí o určení a vysvětlení obsahu této latinské písemnosti. Originál mandátu se nachází v jeho majetku (je uložen v deskách č. 229). Je otevřený, adresa není uvedena na tergu, nýbrž v textu; adresáty jsou šlechta, hejtmané a jiní úředníci Království českého, zvláště kraje Bechyňského. Václav IV. jim na žádost purkmistra, rychtáře a rady města Českých Budějovic nařizuje zakročovat spolu s Budějovickými proti silničním lupičům. Mandát je datován 9. březnem 1407 (na tergu je letopočet, udaný pouze lety panování, převeden rokem 1406); v relačně konceptní poznámce se jmenuje podkomoří Konrád (z Vechty) jako relátor a protonotář Jakub (z Berouna), kanovník pražský.

Vezmeme-li v úvahu tehdy běžnou praxi neposílat podobné písemnosti úředním poslem, nýbrž odevzdat je přímo žádající straně, můžeme předpokládat, že mandát byl v královské kanceláři vydán agentům města Budějovic, kteří si jej na králi vyžádali, a pochází tedy z budějovického městského archivu. Jeho další cesty a osudy, končící v majetku hr. Gudena, se již asi nepodaří vysledovat.

Mandát je dalším dokladem skutečnosti, že v okolí Českých Budějovic nebylo v prvních letech 15. století bezpečno, neboť lapkové ohrožovali jak kupce přijíždějící do města, tak jeho obyvatele vyjíždějící jinam za obchodem. Závěr mandátu, uvádějící tresty pro ty, kdo by pomoc proti lupičům odmítali, ukazuje, že se předpokládala u okolní drobné šlechty přinejmenším neochota v podobných zákrocích, ne-li přímo tajné spojenectví s těmi, kteří svoji neutěšenou situaci řešili silničním lupičstvím a v jejichž řadách hledáme i mladého Jana Žižku.

Tak se list stává drobným příspěvkem k poznání politické situace jižních Čech na počátku husitské doby.

1407 březen 9, Praha. Václav IV., král římský a český, nařizuje obyvatelům Českého království a zvláště Bechyňského kraje, aby na požádání Budějovických vždy s nimi přísně zakročili proti loupežníkům.

Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex, universis et singulis baronibus, nobilibus, militibus, clientibus, capitaneis, burggraviis, officialibus, iusticiariis et poprawczonibus regni nostri Boemie et signanter districtus Bechinensis, fidelibus nostris dilectis graciam regiam et omne bonunm. Fideles dilecti, vobis omnibus in genere et vestrum cuilibet in specie sub regii nostri favoris obtentu districte precipimus et mandamus, quatinus contra et adversus raptores stratarum publicarum, depredatores et maleficos quoscunque repertos ac contra fautores et receptores eorundem, dum et quocies per magistrum civium, iudicem et consules civitatis nostre Budweis, fideles nostros dilectos desuper requisiti fueritis, una cum ipsis debeatis procedere viriliter ac potenter. Et in casum, quo quispiam ex vobis id ipsum facere contempneret, ex tunc erga talem taliter agere vellemus, quod ex hoc eidem in corpore et rebus suis periculum non modicum immineret, ne facilitas venie audaciam pariat ceteris delinquendi. Datum Prage die IX. Marcii, regnorum nostrorum Boemie XLIIII^{c}, Romanorum vero XXXI°.

Per dominum Conradum subcamerarium
Jacobus canonicus Pragensis

Poznámky na rubu psané rukou 15. století:

Vlevo nahoře: Ex parte poprawe
Vpravo dole (psáno odspodu nahoru): Litera domini regis ex parte potrawe (!)
Při horním okraji uprostřed zbytky přitištěného sekretu.

Ein Mandat König Wenzels IV. gegen Räuber aus dem Jahre 1407

Karel Beránek

Aus der Privatsammlung des Grafen Philipp Georg von Gudenus wird ein Mandat des böhmischen Königs Wenzel IV. vom 9. März 1407 abgedruckt, in dem der König den Adeligen, Lehnsmännern, Kreishauptleuten und anderen Beamten des Königreichs Böhmen, besonders des Bechiner Kreises, befiehlt, zusammen mit der Stadt Budweis gegen die Straßenräuber einzuschreiten. Dieser Brief gibt Zeugnis davon, daß am Anfang des 15. Jahrhunderts, am Vorabend der hussitischen Revolution, die Sicherheit in der Umgebung von Budweis mangelhaft war und daß zumindest der niedere Adel zu solchem Einschreiten wenig Bereitschaft zeigte.

NA OKRAJ INTERPRETACE JEDNOHO ŽIŽKOVA LISTU

Jaroslav Čechura

V nepříliš početné písemné pozůstalosti Jana Žižky nalézáme kusy prvořadé, ale i takové, které ležíce zdánlivě na okraji dokreslují dobu svého vzniku a její atmosféru.[1]) Mezi tyto „druhořadé" Žižkovy písemnosti patří i list Domažlickým, týkající se pohledávek vdovy po nebožtíku Kučtajnovi či Gutštejnovi vůči „sousedu Šprochovi".[2]) List není datován a názory v literatuře, pokud se jím zabývala, na jeho interpretaci (méně pak na dataci) jsou značně rozdílné.

List otiskl již v roce 1818 Josef Dobrovský, který transliteroval jméno nebožtíka „Cucztayn".[3]) To však nebylo na překážku Františku Palackému, aby při novém otištění dokumentu v roce 1844 upravil jméno na „Gutštajn",[4]) v regestu k písemnosti pak dokonce užil podobu „Gutstein". Palackého úpravu na „Gutštajn" převzal i K. J. Erben, který listinu otiskl v roce 1868.[5]) Tento posun, byť se zdánlivě jednalo pouze o domýšlení či „lepší čtení", určil však později směr v interpretaci listu.[6])

Hugo Toman v roce 1893 založil na Palackého úpravě jména svou dataci a interpretaci písemnosti, když se domníval, že jméno v Žižkově listu je vhodné odvodit od hradu Gutštejn v západních Čechách, který byl Žižkou dobýván v roce 1422. List se podle něho týkal šlechtice pocházejícího ze zmíněného hradu a byl sepsán v dubnu 1422.[7]) S touto interpretací vyjádřil v podstatě souhlas roku 1933 Josef Pekař.[8]) Při novém vydání Tomanovy práce však F. M. Bartoš používal důsledně tvaru „Kuštajn", aniž tuto úpravu vysvětlil.[9])

---

[1]) P. Spunar, Soupis písemné pozůstalosti Jana Žižky z Trocnova, JSH 43, 1974, (zvláštní číslo k 550. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova), s. 46–49.
[2]) Originál uložen v OA Horšovský Týn, pobočka Domažlice, sign. I B 1067.
[3]) J. Dobrovský, Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Literatur, Prag 1818, s. 406–407.
[4]) F. Palacký (ed.), Archiv český, III, Praha 1844, s. 302–303.
[5]) K. J. Erben (ed.), Výbor z literatury české II, Praha 1868, s. 279.
[6]) K této Palackého metodě srov. i P. Čornej, Nad Palackého edicí Starých letopisů českých, Slavia 51, 1982, s. 69–79.
[7]) H. Toman, Literární památky, duch a povaha Žižkova, VKČSN XVI, 1893, edice s. 11, interpretace s. 28.
[8]) J. Pekař, Žižka a jeho doba II, Praha 1927, s. 271, IV, s. 113, pozn. 6, píše důsledně Kuštajn.
[9]) F. M. Bartoš – H. Toman (edd.), Žižkův duch, povaha a listy, 2. vyd., Praha 1924, s. 69.

V roce 1958 se pokusil list nově vyložit F. M. Bartoš, v návaznosti na své poznámky při vydání Žižkových listů, které připravoval ve třicátých letech.[10]) F. M. Bartoš zjevně dlouho hledal „vhodnou osobu", až ji nalezl v okolí Domažlic v postavě Jana Kučtajna z Otova, zmiňovaného v listině z roku 1397 zachované ve formulářově sbírce, což velice dobře korespondovalo s místem, kterému byl list adresován a v jehož archivu se také zachoval. Přestože F. M. Bartoš píše o uvedenému šlechtici, že „to jest, o tom sotva možno pochybovat, Kučtajn Žižkova listu",[11]) nebyl jeho názor bezvýhradně přijat. Svědčí o tom např. monografie Františka Šmahela,[12]) který Bartošovo určení uvádí sice jako možné, ale přímo se k němu nevyjadřuje.

Podívejme se nyní na obě rozdílné interpretace Žižkova listu. Zda mohl H. Toman opřít svůj názor o jiná fakta než o skutečnost, že hrad Gutštejn ležící severozápadně od Stříbra je jediný toho jména v Čechách a v roce 1422 byl obléhán Žižkou, nelze říci. Stojí však za zmínku, že jmenovaný hrad se nacházel na území, jež lze charakterizovat jako katolické, šířeji pak jako jednu z bašt katolictví v Čechách, zejména na počátku dvacátých let 15. století.[13]) Držitelé hradu jsou v dosavadní literatuře prakticky jednoznačně charakterizováni jako p a n s k ý rod,[14]) který tvořil jednu z hlavních opor plzeňského landfrídu, zde zejména vedle Švamberků (vzdálenost obou hradů je pouze asi 5 km vzdušnou čarou), o jehož katolictví lze sotva pochybovat. Nadto Gutštejnové od konce 14. století nesídlili na svém rodovém hradu[15]) (jednotliví příslušníci rodu se psali např. po Trpistech, Všerubech apod.). Snad ještě závažnější je skutečnost, že není znám žádný člen rodu, který by zemřel nebo padl v době předpokládaného vydání listu.[16]) Je zřejmé, že na základě těchto indicií se těžko můžeme domnívat, že by se Jan Žižka staral o „peřiny" vdově po členu jednoho ze čtyř nejvýznamnějších panských rodů v západních Čechách v době po roce 1420, proti nimž vedl několik tažení. Je jasné, že s touto interpretací padá zároveň i datace listu do dubna 1422.

---

10) F. M. B a r t o š, Kučtajn Žižkova listu Domažlickým, ČSPS 66, 1958, s. 100–101; t ý ž, Listy bratra Žižky, Paha 1936, s. 12.

11) B a r t o š, Kučtajn, s. 100.

12) F. Š m a h e l, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 206.

13) Na tom se shoduje veškerá literatura věnovaná husitství, srov. naposledy F. Š m a h e l, in: J. Purš – M. Kropilák (red.), Přehled dějin Československa I/1 (do r. 1526), Praha 1980, s. 463.

14) Pouze F. P a l a c k ý, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I/2, 3. vyd., Praha 1876, s. 493–494, Gutštejny charakterizuje jako rod původem rytířský. M. K o l á ř, in: Ottův slovník naučný 10, Praha 1896, s. 639–641, A. S e d l á č e k, Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII, Praha 1905, s. 52, R. U r b á n e k, České dějiny III/1, Praha 1915, s. 145, a dokonce i V. N o v o t n ý, České dějiny I/4, Praha 1937, s. 452, je považují za rod panský. Naposledy srov. J. P e t r á ň, Skladba pohusitské aristokracie, in: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, AUC-Phil. et Hist. 1976, 1 (Studia historica XIV), s. 54 (a jinde). Lze připomenout, že s Gutštejny se setkáváme poprvé v písemných pramenech v roce 1316, kdy Dětřich z Gutštejna je titulován „strenuus miles", v ohlášení pečeti pak „d. Ditricus miles de G.", RBM III = O, opis in: V. S c h i l l i n g, Annales monasterii Teplensis sive catalogus et series abbatum Teplensis (HK Teplá, sine sign.), fol. 27r-v.

15) Věděl to již S e d l á č e k, Hrady XIII, s. 52–53.

16) Srov. rodokmen u V. K o č k y, Dějiny politického okresu kralovického I, Kralovice 1930, s. 96.

Bohužel totéž je třeba říci i o výkladu listu provedeném F. M. Bartošem. Mistr kombinace s prameny husitského období se zde ve zřejmé snaze nalézt „potřebného" Kučtajna dopustil velmi závažné chyby. Podařilo se mu totiž ztotožnit muže, o němž předpokládal, že „rod, z něhož pocházel, byl zřejmě drobný rod zemanský. Jeho žena šla s ním pravděpodobně do pole . . . když muž padl, obrátila se na Žižku, aby jí dopomohl k majetku . . ."[17]) – tedy příslušníka polních vojsk, s nižším šlechticem, který sloužil jako žoldnéř, ba přímo jako nájemce jízdných pro Zikmunda Lucemburského! A nejednalo se jen o řadového nižšího šlechtice, který by – jako převážná většina příslušníků jeho stavu – získal zastavený církevní majetek ze Zikmundových rukou v úzké teritoriální návaznosti na pohyb tohoto vladaře po Čechách v letech 1420–1422, ale zjevně pobýval přímo u dvora (byť dočasně) římského krále.[18]) Tuto skutečnost potvrzují dvě listiny z roku 1421.

První, daná v Litoměřicích 1. ledna 1421, je zlistiněním zástavy Zikmundovy, který postupuje dispozici nad vsí chotěšovského kláštera Lišinou Janu řečenému Gutštejn – „diel za obranu a diel v puol druhém stu kopách gr."[19]) Tato zástavní listina byla zapsána také do Zikmundových register, lze tedy předpokládat, že ji zmíněný šlechtic nepřivezl do Litoměřic již napsanou pouze ke zpečetění, jak se v letech 1420–1421 nejednou stávalo.[20]) Po roce 1454 ji předložil Gutštejnův potomek Jindřich z Otova revindikační komisi, která na ní neshledala nic podezřelého.[21]) O tom, že se jednalo o šlechtice původem z Otova, podává svědectví druhá Zikmundova zástavní listina učiněná ve prospěch „Jana Gutštein a Matěje Mrlice bratří z Otova", daná ve Stříbře 9. února 1421.[22]) V listině Zikmund předává dispozici celkem nad pěti vesnicemi jednak kláštera v Chotěšově, jednak augustiniánů-eremitů v Pivoni, zmíněným šlechticům ve 400 kopách „za službu, kterúž se 20 oděnci jízdními, na místě, kteréž by jim bylo ukázáno, učiniti měli". Tato listina, třebaže nebyla nalezena v Zikmundových registrech, je dodnes zachována v nesporném originále.[23]) V Čechách nalézáme pouze dvě lokality jménem Otov: jednu v okolí Vyššího Brodu, druhou na Domažlicku, v jejímž okolí se také nacházejí všechny vsi uvedených církevních institucí, které byly zmíněným šlechticům zastaveny Zikmundem Lucemburským.

---

17) B a r t o š, Kučtajn, s. 100–101.

18) K tomuto závěru lze dojít rozborem Zikmundova itineráře z let 1420–1422, srov. ed. W. A l t m a n (ed.), Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds I–II, Innsbruck 1896–1900, a rozborem zástavních listin, jejichž přehled je u A. S e d l á č k a (ed.), Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, s. 152–167 (neobsahuje vše, co bylo Zikmundem vydáno).

19) AČ I, s. 452, č. 535.

20) To lze ověřit rozborem originálů zástavních listin, např. vydaných v Berouně 28. října 1420; sonda, kterou jsem provedl v řadě listin vydaných uvedeného dne, ukazuje, že prakticky každá z listin byla psána jinou rukou.

21) K tomu R. U r b á n e k, České dějiny III/2, Praha 1918, s. 782–783, 801–803, K. B e r á n e k – V. Beránková, Zur Tätigkeit einer in den Jahren 1453–1454 zur Revision von Pfandurkunden in Böhmen eingesetzen Kommision, Folia diplomatica 2, Brno 1976, s. 187–197.

22) AČ I, s. 451–452, č. 534.

23) SÚA Praha, ŘP Chotěšov, č. 112.

Stojí za zmínku, že v srpnu 1422, když se Zikmund pokusil v Norimberku spíše „pro forma" zrušit své dřívější zástavy statků církevních institucí, vystupuje v listině pro chotěšovský klášter i Jan Gutštejn.[24]) Že však tato listina byla pouhým gestem, nasvědčuje – podobně jako v případech jiných církevních institucí – skutečnost, že např. revindikační komise v letech 1453–1454 přihlížela pouze k listinám zástavním a nikoli k těm, které tuto držbu z vůle panovníkovy rušily.[25])

Psal-li se Bartošem uvažovaný šlechtic „Kuczteyn" nebo „Gutštejn" či ještě jinak, je pro řešení naší otázky zcela lhostejné, neboť je patrné, že ve dvacátých letech byl aktivní v Zikmundových službách, tedy i pro něj jsou případné „charitativní" Žižkovy snahy bezpředmětné.

Z předchozího výkladu plyne, že obě dosavadní interpretace Žižkova listu, stejně jako převažující datace, jsou dále neudržitelné. To ovšem neznamená, že výsledkem těchto řádek má být rezignace na danou otázku.

Při jejím řešení můžeme vyjít např. z okolnosti, že v západních Čechách – tedy v oblasti, které se Žižkův list skutečně s největší pravděpodobností týká – lze nalézt v pramenech dalšího nižšího šlechtice, o němž by mohl tento list jednat. V listině z 9. června 1390 je urovnáván spor o les Porostl mezi klášterem v Plasech a šlechticem nazývaným „Theodricus . . . armiger de Kucstayn, alias de Gezwowa".[26]) Jezlový či Jazlový, dnes zaniklá ves,[27]) tvořila v období předhusitském prakticky jedinou cizí (přesněji šlechtickou) enklávu v rámci koncentrovaného velkostatku cisterciáckého kláštera v Plasech. Jednalo se zřejmě o nevelkou ves, která postrádala opevněné panské sídlo. Dětřich z Kukštejna s největší pravděpodobností seděl pouze ve dvoře. Svým sociálním postavením se sotva lišil od středního sedláka své doby, takže i tak prozaická a praktická věc, jakou bezesporu jsou peřiny a šatstvo, nebyla pro něho věcí nepodstatnou.[28]) I když se zdá být neobyčejně lákavé položit rovnítko mezi Kučtejna z Žižkova listu a Kukštejna z uvedené listiny z roku 1390, s nímž se nadto s největší pravděpodob-

[24]) Sedláček, Zbytky register, č. 1198, s. 167. Český překlad z 16. století, in: AČ IV, s. 38. Z kontextu zástavních Zikmundových listin je patrné, že se jedná právě o Jana Gutštejna z Otova, byť v originále listiny je uveden jako „Johannes Hradyssczko miles". F. Palacký (ed.), Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an, I, Prag 1873, s. 222–223, č. 205.

[25]) V tomto smyslu je jistě poněkud pikantní případ Kolovratů, jimž zrušil Zikmund zástavnou držbu (zejména statků plaského kláštera) hned dvakrát, poprvé v roce 1422 (Sedláček, Zbytky register, č. 1200, s. 167) a znovu v roce 1430 (SÚA Praha, RKP 3526, f. 133r–134v), což naprosto nebylo na překážku revindikační komisi z let 1453–1454, aby všechny Zikmundovy zástavní listy Kolovratům potvrdila (srov. AČ II, s. 448).

[26]) SÚA Praha, ŘC Plasy, č. 107. Německý regest přinesl B. Scheinpflug, Materialien zu einer Geschichte von Plass und seiner Umgebung, MVGDB 13, 1874, s. 71, č. 146; srov. též regest u J. Nuhlíčka, Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských, Praha 1940, s. 109, č. 330.

[27]) A. Profous, Místní jména v Čechách II, Praha 1949, s. 139–140.

[28]) K tomu M. Polívka, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, Praha 1982 (Rozpravy ČSAV, řada SV, 92, seš. 1), s. 15–24.

ností setkáváme v písemných pramenech naposledy v roce 1417,[29]) vědomě na tuto možnost rezignuji a ztotožnění obou osob považuji za příliš hypotetické.

Přesto však osoba Dětřicha z Kukštejna, jinak z Jezlového, představuje dosti významný článek při studiu šlechty, zejména při její klasifikaci na šlechtu vyšší a nižší. Stojí za zmínku, že pečetní obraz Dětřichův, totiž troje parohy, ukazuje na příslušnost k rozrodu Hroznatovců, z nichž jsou odvozováni také Gutštejnové. Setkáváme-li se s tímto šlechticem např. v knihách konfirmačních, kolísá jeho pojmenování mezi Kutštejnem a Gutštejnem. Jestliže víme, že v uvedené listině je Dětřich titulován pouze „armiger", tedy patří mezi nižší šlechtu, pak je zřejmé, že ne všechny Gutštejny (mezi něž je uvedený Dětřich zatím v literatuře jednoznačně počítán) můžeme automaticky považovat za příslušníky „starožitného rodu panského".[30])

Vraťme se však znovu k Žižkově listu. Při jeho interpretaci zůstala zatím stranou nebožtíkova žena z „Dvorce". Je to celkem pochopitelné, přihlédneme-li k frekvenci tohoto místního jména v Čechách.

Přesto však se domnívám, že lze alespoň pro jednu lokalitu, respektive pro jejího držitele (šíře pak pro jeho rodinu), nalézt některé společné rysy s Žižkou; dalo by se dokonce říci, že se jednalo o příbuzné životní osudy, byť jejich fáze nemusely probíhat paralelně. Mám na mysli Dvorec (dnešní Dvorecký mlýn),[31]) který se nachází v západních Čechách, jihovýchodně od Rokycan. Nižší šlechtici, vystupující jako držitelé této lokality od sedmdesátých let 14. století a píšící se z Ronšperka, z Dršťky, z Dvorce, pocházeli shodně s Žižkou z jižních Čech, z okruhu šlechty, která byla v dosti těsných vazbách s Rožmberky, ale také se – rovněž obdobně jako Žižka – v určitém období svého života zabývala lapkovstvím. Na Rokycansko se s největší pravděpodobností dostali až po polovině 14. století, kdy v rukou Rožmberků bylo strašické panství[32]) a kdy tento panský rod získal také hrad Vildštejn[33]) severovýchodně od pomuckého městečka Blovice. Postupem času pak nabýval další drobná aktiva v řadě lokalit vyplňujících oblast mezi oběma rožmberskými panstvími.[34]) V této oblasti probíhala také od druhé poloviny 14. století dosti intenzívní kolonizace, v jejímž důsledku vznikla např. opevněná sídla Lopata, Mydlná, Javor a Dršťka.[35]) Posledně jmenované sídlo se poprvé připomíná v roce 1364;[36]) roku 1376 se píše nejstarší známý člen rodu „de Dworzecz alias de Ronsperk".[37]) Toto pojmeno-

[29]) LC VII, s. 226; nelze vyloučit, že se v tomto případě jedná o stejnojmenného příslušníka rodu Gutštejnů, který je zatím ztotožňován se sledovaným Dětřichem.

[30]) M. Kolář, in: Otto 10, 1896, s. 639.

[31]) A. Profous, Místní jména III, s. 105.

[32]) Srov. Sedláček, Hrady VI, s. 258–260.

[33]) Srov. Sedláček, Hrady IX, s. 213–214.

[34]) J. Truhlář (ed.), Urbář zboží rožmberského z roku 1379, Praha 1880, s. 21, 53–54.

[35]) Základní přehled je u Sedláčka, Hrady XIII, podle rejstříku.

[36]) J. Strnad, Regesta listin šlechtických na Plzeňsku ze XIV.–XVI. století chovaných v muzeu plzeňském, Sborník historický 2, 1884, s. 10, č. 12.

[37]) LC III, s. 49.

vání zachycuje proces jistého správního osamostatňování původního hospodářského příslušenství Ronšperka (= Dršťky), vyjádřeného již v názvu „Dvorec", jež bylo důsledkem snad dosti početného rozrodu. Syn zmíněného šlechtice Zbyněk je pak uveden v nekrologiu krumlovských klarisek jako „Dominus Sbynco de Drssczka in coro sepultus".[38]) Jako příslušníci charakterem nekrologia vymezené pomyslné pospolitosti jsou v tomto prameni uvedeni také členové Žižkovy rodiny.[39]) Je samozřejmé, že z takovéto shody nelze mnoho usuzovat, snad kromě určitých vazeb k prostředí rožmberskému. Závažnější je okolnost, že jak Jan Žižka, tak Zdeněk zv. Kolvín z Dvorce se účastnili akcí ozbrojených skupin narušujících společenský a právní pořádek v Čechách v prvých dvou desetiletích 15. století.[40]) S oběma se setkáváme v tzv. popravčích zápisech jihlavských, nikoli ovšem současně. Zvláště důležitý je záznam výslechu pacholka Jana, řečeného Holý, k roku 1417,[41]) kde je uveden také „Kalwyn, gesto sedy mezi Robyczany (= Rokycany) a mezi Drssczku", tj. v Dvorci, což není nikdo jiný než stejnojmenný bratr Zdeňka z Dršťky,[42]) který nejpozději od konce roku 1419 vykonával úřad purkrabího na arcibiskupském panství Horšovský Týn a dokonce si tento rozsáhlý statek pronajal od Konráda z Vechty.[43]) V jeho blízkosti se záhy objevuje i Zdeněk z Dvorce nazývaný Kolvín, který se stal dědicem svého bratra na zastaveném arcibiskupském panství a zakladatelem rodu z Ronšperka. Je zajímavé, že tzv. popravčí kniha pánů z Rožmberka nevypovídá nic o případných násilných činech Kolvína z Dvorce či jeho pacholků, přestože se nejednou odehrávaly v blízkosti západočeských rožmberských panství,[44]) jak zaznamenávají popravčí zápisy jihlavské. Lze snad hypoteticky usuzovat, že jejich činnost neprobíhala bez vědomí Rožmberků, případně posádek rožmberských hradů.[45]) Tato skutečnost by ovšem nemusela být v rozporu s protirožmberskými akcemi Žižkovými.

V jakém vztahu by mohla být neznámá žena z Žižkova listu k oběma Zdeňkům z Dvorce, nelze říci. Mohlo se dokonce jednat i o manželku některého z pacholků. Při značně velkém akčním rádiu jednotlivých ozbrojených skupin nelze vyloučit, že se Kolvín a jeho pacholci znali

[38]) J. M. Klimesch (ed.), Urkunden- und Regestenbuch des ehemaligen Klarissinnen-Klosters in Krummau, Prag 1904, s. 12.

[39]) Znamenitý rozbor pramene podal F. Šmahel, Záhady dvou Žižků a Žižkova věku, HT 3, 1980, s. 36–44.

[40]) Srov. vymezení této problematiky u F. Hoffmanna, K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 56.

[41]) Ed. F. Hoffmann, K počátkům Tábora, ČSČH 15, 1967, s. 115–118, který osobu neidentifikuje.

[42]) A. Sedláček si poněkud odporuje při určení příbuzenských vztahů obou šlechticů, in: Hrady XIII, s. 82, uvádí Zdeňka z Dršťky a Zdeňka z Dvorce jako bratry (podle LE VIII), in: Hrady IX, s. 96–97, mění příbuzenský poměr tak, že Zdeněk z Dvorce byl strýcem Zdeňka z Dršťky. Přidržuji se údaje v LE.

[43]) K tomu A. Sedláček, Hrady IX, s. 96–97.

[44]) Srov. mapku u F. Hoffmanna, K počátkům Tábora, s. 106.

[45]) Srov. F. Hoffmann, Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby, ČMM 87, 1968, s. 163–186.

s Žižkou.[46]) Tyto otázky si pochopitelně vyžádají další detailní studium, pokud to ovšem prameny dovolí. Přitom však nelze ztrácet ze zřetele, že naznačená možnost výkladu Žižkova listu, přes jisté společné rysy v životních osudech uvažovaného šlechtice a pozdějšího husitského hejtmana, nemusí přinést spolehlivé rozřešení otázek spojených s interpretací písemnosti.[47]) Poukazem na Dětřicha z Kukštejna a možnosti výkladu původu nebožtíkovy manželky jsem chtěl naznačit, že zdánlivě jednoznačné interpretace dokumentů, jaké provedli v případě Žižkova listu H. Toman a ve zcela jiném duchu F. M. Bartoš, mohou být ve skutečnosti daleko složitější a že zachovaná (ale i jen známá) struktura pramenů nabízí řadu dalších kombinačních možností dosud nevyužívaných, neboť častější je příklon k některému stávajícímu řešení v literatuře.

Chceme-li dát v interpretaci Žižkova listu přece jen nějaké pevné východisko, bude se týkat zřejmě pouze datace. V listě se Jan Žižka píše podle hradu Kalich na Litoměřicku, tedy terminus post quem by měl být po konci května 1421.[48]) V té době byly již Domažlice dávno členem táborského městského svazu. Dále by bylo možné položit terminus ante quem k Žižkově odchodu z Tábora v roce 1423, neboť poté se jeho akce již nedotýkaly západu Čech.

K vlastnímu obsahu listu lze říci ještě tolik, že se nemusí vůbec týkat událostí p o r o c e 1 4 1 9, ale může být reminiscencí na dobu starší. Právě tak v listě zmiňovaný Kučtejn či jeho manželka nemuseli být výlučně šlechtického původu. Tomu by mohla nasvědčovat i okolnost, do jakého prostředí byly uloženy „peřiny a šatstvo", nemluvě vůbec o otázce hodnoty těchto věcí, která nebyla jistě příliš vysoká. Ostatně již v období předhusitském se setkáváme s poddanými sedláky, kteří disponovali značnými sumami peněz v hotovosti.[49])

[46]) Zde připomínám, že zápisy jihlavské jsou mladší než rožmberské. F. Mareš (ed.), Popravčí kniha pánův z Rožmberka, Praha 1878; srov. F. Hoffmann, Popravčí zápisy jihlavské, PHS 18, 1973, s. 163–204.

[47]) Lze ovšem uvažovat i o zemanech z Dvorce, z nichž Pucek v roce 1378–1380 koupil Trocnov od Jana Žižky. Srov. J. Pekař, Žižka II, s. 2–8, opravy IV, s. 201–202. Za upozornění děkuji dr. Františku Šmahelovi, CSc.

[48]) J. Smetana – F. Gabriel, K otázkám datování, typu a funkce hradu Kalicha u Litoměřic, FHB 4, 1982, s. 49–82; tíž, Hrad Kalich u Litoměřic, HT 4, 1981, s. 85–87.

[49]) Srov. SÚA Praha, SM, C 104, 5/10.

Randbemerkungen zur Interpretation eines Briefes von Žižka

Jaroslav Čechura

In diesem Beitrag werden schwerwiegende Einwände gegen die bisherigen Interpretationen (von Hugo Toman, F. M. Bartoš) des Briefs von Jan Žižka an die Bürger von Taus erhoben. Es ist höchst unwahrscheinlich, daß der in dem Brief erwähnte Cucztayn oder Gutstein Angehöriger eines katholischen Herrengeschlechtes war oder daß er im Dienste König Sigmunds stand. Demgegenüber bietet sich an, daß es sich hierbei um den Kleinadligen Dietrich von Kuckstein und die Ortschaft Dvorec bei Rokycany in Westböhmen handelt, deren Eigentümer in vorhussitischer Zeit möglicherweise mit Žižka in Berührung gekommen waren.

HUSOVO UPÁLENÍ Z ROUDNÍK

František Fišer

Vyslovuji se k ikonografii oltářních křídel z kostela sv. Václava v Roudníkách, o níž psal naposledy Karel Král v tomto sborníku.[1]) O figuře mladého muže v knížecí čapce ve výjevu Upálení mistra Jana Husa sdílel autor dosud obecně rozšířené mínění, že představuje svatého Václava.[2])

Figura je však oproti obvyklému způsobu znázorňování tohoto světce bezvousá a také symetrická kompozice scény s dominující postavou Husovou v ose nabádá k závěru, že okrajově umístěný „kníže" nemůže v tak subalterním postavení znázorňovat hlavního zemského patrona. Zatímco místo po Husově levici zaujímá skupinka představitelů moci duchovní (mniši), je onen „kníže" zřejmě vedoucí osobností skupinky představitelů moci světské po Husově pravici; je tedy součástí komparsu. „Kníže" bere svou levicí mistra Jana za loket a pravicí pozvedá do výše obličejů tenkou rovnou hůlku. Tuto hůlku, jejíž stopy jsou v celé její délce dobře patrné jak na originálu, tak na fotoreprodukcích, lze interpretovat jako odznak hodnosti maršálské.

Podle mého názoru tudíž figura jednoznačně představuje říšského maršálka (tedy „knížete"), známého jako Hoppe von Poppenheim, který dal tlesknutím rukou pokyn k podpálení hranice.[3]) Jeho příkaz právě provádějí dva znázornění bičíci. Skupiny představitelů moci duchovní a světské bývají i na jiných vyobrazeních Husova upálení, zhruba současných s deskami z Roudník; říšský maršál je zpravidla znázorněn na koni a bez knížecí čepice, vždycky však s hůlkou.[4]) Podle maršálské hole lze určit jakožto říšského maršálka i prostovlasého muže v nástěnné malbě Příjezd svatého Václava na říšský sněm ve Svatováclavské kapli z počátku 16. století.

S knížecí čapkou bývají znázorňováni též nositelé knížecího titulu v širším slova smyslu. Je tomu tak i v biblických výjevech, např. v námětech Kristova pohřbu představuje figura v knížecí čepici vždy svatého Nikodéma, protože ho Janovo evangelium označuje za knížete.[5]) Z toho i z dalších důvodů nelze považovat za svatého Václava ani figuru na reliéfu Oplakávání Krista z konce 14. století v litoměřické galerii.

Odpovídajícím protějškem Husova upálení na oltáři z Roudník je Umučení svatého Vavřince. Pozvolným ohněm mučený světec se na roštu obrací k Deciovi, a jak gesto levé ruky dosvědčuje, pronáší právě slova: „Nuže, ubožáku, z jedné strany jsem už upečen, upeč si i druhou a jez!"[6]) Výrazem stejné morální převahy je i Husův úsměv, s nímž pohlíží na maršálka.

---

[1]) Karel Král, K husitské tradici na Ústecku, HT 4, 1981, s. 158–162.
[2]) Tamtéž, s. 160.
[3]) Srov. relaci Petra z Mladoňovic, FRB VIII, Praha 1932, s. 119.
[4]) Srov. Jenský kodex, Litoměřický kancionál a tištěný Pasionál pražský z roku 1495.
[5]) Jan 3, 1; 19, 38 d.
[6]) Legenda aurea.

Nad Husovým upálením je znázorněno Mučení svatého Šebestiána. Zatímco soudce Fabián rozmlouvá s císařem Diokleciánem,[7]) zasahuje lučištník střelami obnažené tělo mučedníka přivázaného ke stromu. Protějškem této scény je Stětí svatého Jakuba Většího, umístěné nad Umučením svatého Vavřince. Apoštol s tváří kristovského typu je vkleče stínán; k tomuto rozsudku ponouká velekněz Abiathar krále Heroda Agrippu, oděného brokátovým pláštěm a knížecí čapkou s hermelínem.[8]) Nejedná se o výjev Stětí Jana Křtitele ani o Stětí svatého Pavla, v nichž by byl našeptavač zbytečný, a Křtitel by byl oděn „rouchem ze srsti velbloudí".

Ze vzájemné kompozice uvedených čtyř výjevů je patrno, že deska se Stětím svatého Jakuba a Umučením svatého Vavřince se nalézala na pravé (evangelní) straně otevřené archy, deska se svatým Šebestiánem a mistrem Janem Husem na straně levé. Husovo upálení tedy zaujímalo místo heraldicky poslední. Při zavřené arše v postních dnech spatřoval divák v horních polích křídel nepříliš pečlivě provedené párové figury apoštolů Jakuba Většího s poutnickou holí v ruce a kloboukem na zádech a Jakuba Menšího s obvyklou jirchářskou valchou. Jakub Větší je tedy znázorněn jak na líci, tak na rubové straně téže desky. Pod párem apoštolů jsou umístěny opět párové figury dvou jáhnů třímajících mučednické palmy. Na epištolní straně je to prvomučedník Štěpán s atributem kamenů, jež přidržuje levicí podsunutou pod dalmatiku. Druhý jáhen má krom palmy otevřenou knihu. Je to zřejmě opět svatý Vavřinec jakožto nejčastější protějšek prvomučedníka Štěpána.[9])

Analogické zpodobení dvou jáhnů-mučedníků, avšak s Janem Husem uprostřed, obsahuje totiž i nádherný kutnohorský Smíškovský graduál z roku 1490 v iniciále S (fol. 285r) úvodem ke společným mešním textům o svátcích „několika mučedníků". Bezvousý Hus v červené kazuli žehná kalich, který drží na zavřené knize. Po jeho levici stojí svatý Štěpán s kamením shrnutým do dalmatiky, druhý jáhen po pravici drží zavřenou knihu, oba třímají palmy. Protože tyto společné texty mučedníků jsou nepochybně uvedeny figurami mučedníků nejpopulárnějších, lze uzavřít, že jáhen s knihou, byť bez atributu roštu, představuje jak v graduálu, tak analogicky i na křídle z Roudník, vskutku svatého jáhna Vavřince. Stejně jako Jakub Větší je i Vavřinec znázorněn na obou stranách téže desky.

Dochovaná oltářní křídla z Roudník byla nepochybně součástí archy oltáře zasvěceného některému z mučedníků, snad patronu kostela svatému Václavu, byl-li to oltář hlavní.

---

[7]) Tamtéž.
[8]) Skutky apoštolské 12, 1 n.; Legenda aurea.
[9]) Srov. např. tabule obou světců v hlavní kapli na Karlštejně.

Hus' Feuertod aus Roudníky (Raudnig)

František Fišer

Auf einem der beiden erhaltenen spätgotischen Altarflügel der utraquistischen St. Wenzelskirche in Roudníky (Raudnig), Nordböhmen, aus der Zeit nach 1470 findet sich eine bildliche Darstellung des Feuertodes des Magisters Jan Hus. Der Altar stellt das Martyrium mehrerer Heiliger dar (Laurentius, Jakobus der Ältere), mit denen Jan Hus in eine Reihe gestellt wird. Im vorliegenden Beitrag wird der bisherigen Interpretation widersprochen, daß der junge Fürst zur Rechten von Hus der heilige Wenzel sei, und die Auffassung vertreten, daß diese Gestalt den Reichsmarschall Hoppe von Poppenheim darstellt, der die Weisung erteilt hatte, den Scheiterhaufen anzuzünden.

NEZNÁMÝ SPIS PROKOPA Z JINDŘICHOVA HRADCE

Amedeo Molnár

Spis Prokopa z Jindřichova Hradce, který zde vydáváme, teoreticky zdůvodňuje nutnost náboženské snášenlivosti. Je vzácným dokladem myšlenkové úrovně, k níž se v této ve středověku málo frekventované otázce dovedlo povznést české myšlení, reagující na podněty husitské revoluce.

Víme, že v evropském měřítku docházel problém tolerance obecnějšího uvědomění až od konce 16. století. Vlastní myšlenka úcty k přesvědčení druhého zdomácněla teprve v 18. století v elitních kruzích společnosti osvícenského období. Předcházely jí svízele koexistence různých konfesí. Byly rozmanitě tíživé, přičemž zdrojem životního i ideového neuspokojení a neklidu byly samy podmínky, za nichž se tato koexistence uskutečňovala v přestávkách vleklé války. Ta vyvrcholila v třicetiletém konfliktu 17. století, ale zároveň už i vyčerpala svůj náboženský náboj. Praktickou naléhavost tolerance pocítili tedy Evropané až od chvíle, kdy byli nuceni si přiznat, že konfesijní rozdělení, jak vzešlo ze zápasu protireformace s reformací, přechází z generace na generaci bez naděje na definitivní mocenské vítězství jedné nebo druhé strany.

Faktickým dvojvěřím, jaké se uskutečnilo v zemi husitské revoluce, předešly naše kraje v otázce tolerance evropský vývoj o více než sto let. Právem se dosud v této souvislosti od Palackého dob poukazovalo na význam kompaktát a zejména náboženského smíru, uzavřeného na kutnohorském sněmu v březnu 1485. Potřeba soužití obou mocensky vyrovnaných stran vynutila si jejich vzájemné zákonné uznání. Bylo výsledkem zápasu o zachování jakés takés rovnováhy mezi konfliktními silami politicko-náboženskými. Mělo bikonfesijní povahu a nedbalo na svobodu svědomí pro všecky bez rozdílu. Jeho kompromisní formulace ostatně nevyhovovala beze zbytku ani oběma angažovaným církvím, ani si ji natrvalo nepřisvojily široké zástupy. V dějepisectví převládl dojem, že zásadní reflexe o problému náboženské tolerance byla nad psychologické a myšlenkové možnosti dobově podmíněného člověka.

Spis Prokopa z Jindřichova Hradce ukazuje, že i pro takovou reflexi, byťsi ojedinělou, vytvořilo husitství živnou půdu.

S nevšední knihovnou sběratele Bohuslava Duška (1886–1957), která darem Hermíny Duškové obohatila od roku 1977 fondy Národního muzea v Praze, stal se badatelům dostupný nejeden vzácný rukopis a tisk.[1]) Mezi nimi objevila Mirjam Bohatcová dosud neprozkoumané dílko významného představitele takzvané velké stránky v Jednotě bratrské, bakaláře Prokopa z Jindřichova Hradce, zvaného Ruffus, Ryšavý.

Za posledních třicet let povýšila M. Bohatcová svými pracemi poznání tiskařského díla a vůbec publicistické působnosti českých bratří na nejvyšší knihovědnou úroveň.[2]) Jdouc po stopách odvážné typografické tvorby Pavla Olivetského, kterou dal za prvních tří desetiletí 16. století skoro výlučně do služeb evangelia v reformačním pojetí bratrském a Lutherově, zjistila s nespornou bezpečností, že z jeho tiskařské dílny v Litomyšli vyšel také tisk, unikátně dochovaný jako čtvrtý kus Duškova sborníku číslo 60.[3])

Tento Duškův konvolut, sestavený nejdříve po roce 1574, obsahuje čtyři bratrské tisky: 1. Počet z víry v ivančickém vydání z roku 1574, 2. dva listy českých bratří králi Vladislavovi z let 1503 a 1504, pospolu vydané v letech 1504–1506 Pavlem Olivetským, 3. Odpověď bratří na dvoje psaní doktora Augustina, napsanou pro krále 31. prosince 1507 a tištěnou počátkem roku 1508 rovněž Olivetským v Litomyšli, a 4. spis Prokopa z Jindřichova Hradce, který zde vydáváme.

Jakkoli v nové době nešetrně rozložený roztržením, zůstal konvolut přece uchován v celku a všecky jeho čtyři kusy, jež na přídeští seznamenala pozdější ruka, ještě však ze 16. století, vytvořily soubor zřejmě záměrný. Konfese českých bratří z roku 1574, postavená v jeho čelo, podává ve své předmluvě jakýsi vývojový přehled starších bratrských vyznání víry. Z nich shromáždil pořadatel konvolutu výběrem ty, jež výrazně dokládají zejména bratrské pojetí zvláštní, až paradoxní povahy křesťanovy přítomnosti ve světě a vztahu Kristovy církve k organizovanému vrchnostenskému násilí. V tom smyslu je celý konvolut, sestavený nejspíš bratrským zájemcem, cenným historickým svědectvím, jak ještě na prahu poslední čtvrtiny 16. století, tedy v době, která začala žít ve znamení České konfese z roku 1575, neztratilo bratrské prostředí citlivé povědomí závažnosti tematiky nastolené typickou bratrskou starostí o apoštolskou specifičnost křesťanské odpovědnosti ve světě a za svět. Především, zdá se, tomuto zřeteli, jemuž ani nejnovější výzkum bratrského myšlení nemůže nepřiznat aktuálnost,[4]) děkujeme i za zachování mimořádně významné Prokopovy obrany nenásilí ve věcech víry a vyznání.

Tematiku vztahu „křesťané – svět", vyjádřenou jak příslušnými články klasické bratrské konfese z 1535, tak zvláště dialektikou jejích předmluv,[5]) obráželo i vydání z roku 1574, jež konvolutu dominuje. Byla ještě podtržena oběma listy králi Vladislavovi, z nichž první z roku 1503 čelil královým snahám bratry, jak přiznali, „proti

---

[1]) Jaroslav Vrchotka a kolektiv, Knihovna Bohuslava Duška, SNM-C 23, 1978, č. 1–4.

[2]) Viz v naší souvislosti zejména tyto práce Mirjam Bohatcové-Daňkové: Bratrské tisky ivančické a kralické, Praha 1951; Bratrský kancionál z roku 1519, in: Miscellanea musicologica, Praha 1960, s. 27–60; Typografická tvorba Pavla Olivetského, SNM-C 7, 1962, s. 229–260; Počátky betlémského novoutrakvismu a otázka pražské činnosti Pavla Olivetského, SNM-C 11, 1966, s. 121–139; Das gedruckte Buch in Böhmen vor 1526, in: Beiträge zur Geschichte des Buches und seiner Funktion in der Gesellschaft (Festschrift Hans Widmann), Stuttgart 1974, s. 13–27; Vydavatel a tiskař Mikuláš Klaudyan, ČNM-hist. 148 (1979), s. 33–67.

[3]) Mirjam Bohatcová, Nález dalších litomyšlských tisků z počátku 16. století, ČNM-hist. 150, 1981, s. 138–152. Autorka mi v srpnu 1981 laskavě dala svou stať k dispozici ještě před vytištěním, za čež jí srdečně děkuji. – Na význam nálezu jsem upozornil článkem Bratr Prokop z Jindřichova Hradce proti násilí, Kostnické jiskry, roč. 66, 1981, č. 27.

[4]) Srov. Peter Brock, The Political and Social Doctrines of the Unity of Czech Brethren, Leiden 1957; Amedeo Molnár, K otázce bratrské odpovědnosti za svět, in: Studie a texty Komenského fakulty 1, 1977, s. 27–48; Erhard Peschke, Kirche und Welt in der Theologie der Böhmischen Brüder, Berlin 1981.

[5]) Amedeo Molnár, Boleslavští bratří, Praha 1952, s. 137–139.

svědomí našemu jinam, než z viery držeti můžeme, nutiti" (A 1a), a druhý z roku následujícího odvracel od Jednoty podezření, že by snad chtěla na svou obranu sáhnout po násilných prostředcích světské moci a přidržet se v tom táborského vzoru: „bychom my snad podobným během k Táboróm bojovným povstati nemienili aneb z nás něco toho se nevyléhlo" (C 4a). Stejně tak i polemika s humanisticky vytříbeným Augustinem Käsenbrotem Olomouckým, i když se z bratrské strany hlavně soustředila na odůvodnění, proč je nepřípustné klanět se svátosti, byla určena do prostředí rádců královského dvora, a proto se i ona bránila výtkám, zdůrazňujícím nebezpečí bratrské rozpínavosti pod vrchnostenskou ochranou.[6]) V naznačené souvislosti byl Prokopův spis o zásadní nenásilnosti zařazen do konvolutu zcela ústrojně, tím spíše, že sám už byl nepochybně tištěn na podporu bratrské polemiky s doktorem Augustinem a počátkem roku 1508 vydán skoro současně s ní.

Tisk Prokopova dílka z roku 1508 je v dochované podobě nezcela úplný. Podle spolehlivého popisu M. Bohatcové má foliový rozsah $A^8B^8C^8D^8E^8F^8G^5$, takže musíme počítat se ztrátou až pěti folií. Na štěstí tato ztráta nepostihla vlastní Prokopův spis, končící už na fol. G 3a. Je vysazen švabachem Pavla Olivetského se sazebním zrcadlem 106 × 67 mm o 20 řádcích na stránce. Titulní list nemá, text začíná hned tištěnou iniciálou I přes tři řádky. Signatury archů jsou tištěny vždy jen na prvním archovém listu; ve vydání jsme je na zbývajících listech pro přehled doplnili. Prokopův text končí na fol. G 3a a po mezeře následuje kolofón, jehož konec se nezachoval.

Prokopovo autorství dokládá kolofón výslovnou připomínkou: „Toto napsanie učinil jeden dobrý člověk, jménem Prokop, rodem z Jindřichova Hradce pod poslušenstvím římským" (G 3a). Titul spis nemá, ale rukopisný přípisek na horním okraji fol. A 1a, ještě ze 16. století, mu dává výstižný název, formulovaný podle obsahu a znění traktované otázky: „Proč lidé k víře mocí nuceni býti nemají".

Prokopovo dílo znal počátkem 17. století pozdní bratrský historik Jan Jafet. Označil je ve svém Hlasu strážného za „knihu proti antikristovi", vročoval do roku 1504 a s trochou roztržitosti chápal i kolofón tisku jako text přímo Prokopův.[7]) V nové době měl tisk v ruce František Palacký a pořídil z něho výpisky, jichž užili Josef Jungmann a Václav Hanka (1852), ale pozdější dějepisci se ho už dohledat nemohli. Jaroslav Goll a Josef Šimák byli poslední, kdo si závažnost té ztráty uvědomovali.[8]) Vždyť nález Prokopova spisu sliboval dokreslit myšlenkový profil muže, jenž tolik znamenal v procesu přerodu mladé Jednoty bratrské ve vyznavačské společenství myšlenkově uvědomělého biblismu.

Přípisek v Duškově exempláři, Jungmann, ale i výpověď grafické podoby Olivetského tisku, analyzované Bohatcovou, datují publikaci do roku 1508. Spisovatel tehdy už nebyl mezi živými. Prokop z Jindřichova Hradce zemřel v Brandýse nad Orlicí v září 1507, zanechav paměť učeného bakaláře a spisovatele přebystré důmyslnosti.[9]) Závěrečná poznámka vydavatelů ostatně připomenula, že spis vznikl „tehdy, když z měst a zvlášť z Klatov vytiskli Bratří" (G 3a). Goll v tom viděl narážku na útisk bratří po Vladislavově mandátu z roku 1508, jistě však omylem, kdežto Jindřich Vančura spojoval tu zprávu s výslechem, jemuž byli bratří podrobeni v prosinci 1507 v Praze a na nějž i z Klatov byli posláni dva z nich.[10])

Po mém soudu však připomíná doslov k Prokopovu spisu Klatovy záměrně spíš z ideových než zeměpisných nebo chronologických důvodů.

---

[6]) Emanuel Janoušek, Konfese Jednoty bratrské od oddělení malé stránky k prvním jejím stykům s Lutherem, ČMM 47, 1923, s. 17–18 a 38.

[7]) Jan Jafet, Hlas strážného z r. 1600, SOA Brno, rkp. 418, fol. 79v; srov. neúplný otisk Jaroslav Goll, Chelčický a Jednota bratrská v XV. století, ed. Kamil Kroftа, Praha 1916, s. 241.

[8]) Goll, Chelčický a Jednota (práce z let 1883–1886, otištěná Kroftou); Josef Vítězslav Šimák, Neznámé inkunábule Jednoty bratrské, LF 39, 1912, s. 39–43.

[9]) Joseph Fiedler, Todtenbuch der Geistlichkeit der Böhmischen Brüder, Wien 1863, s. 222: „. . . jeho psání, kteráž podnes máme, svědectví jsou přebystrého vtipu jeho."

[10]) Jindřich Vančura, Dějiny někdejšího královského města Klatov, Klatovy 1927, s. 1370.

Problematika, které se ve vydávaném pojednání bakalář Prokop věnoval, otázka, zda lze víru vynucovat nebo hájit násilím, byla od let vyostřeně aktuální právě v klatovské větvi Jednoty, hlavní členské základně malé stránky. Mluvčí této skupiny zdůrazňoval ještě v roce 1523, že Jednota bratrská vznikla především z radikální družiny valdensko-táborské orientace.[11]) Prošla na Moravě ohněm zkoušek, než našla jakés takés útočiště na Klatovsku, snad v naději, že v Klatovech, do roku 1449 táborských, bude pro ni mít pochopení radikálně smýšlející husitský farář a biskup Martin Lupáč, jenž tu působil od roku 1450 na šest let. S klatovským bratrstvem navázal trvalé styky bratr Řehoř hned v zakladatelské době, kdy neúnavně sdružoval rozptýlené skupiny v novou Jednotu, a dočkal se od něho účinného účastenství ve chvílích, kdy 1461 strádal v pražském žaláři.[12]) Pro své smýšlení, blízké věrnosti Petra Chelčického mentalitě prvotního táborského hnutí, dříve než sáhlo ke zbrani, měli klatovští bratří snadno zjitřitelnou citlivost vůči sebemenšímu náběhu chtít ospravedlnit násilí ve věcech víry.

Tuto citlivost, vypěstovanou až k nedůtklivosti, osvědčovali pak klatovští bratří nejen vůči pražskému centru utrakvistické církve, o níž museli soudit, že od časů kompaktátního kompromisního konkordátu se znovu dostala „pod poslušenství římské", nýbrž ještě v devadesátých letech 15. století vůči bratřím takzvané velké stránky. Jim vytýkali, že se vzdali příliš snadně potulného kazatelství valdensko-táborského ve prospěch usedlosti na farách, zabydlenosti, která vyžaduje kompromisní smír s donucovací mocí vrchností.[13])

Překvapuje, jak kolofón litomyšlského tisku vyzdvihuje Prokopovu sympatii s klatovskými bratřími: „A on, lítost maje jich, jak s nimi nakládají, jako i jinde všudy, myslil, zda by komu, neznajícímu srdcem Boha a jeho pravdy spasitedlné, napomohl ku poznání toho i sebe" (G 3ab). Připomíná se nám tak skutečnost často přehlížená, že Prokop nepatřil k druhé generaci bratří, nýbrž k pokolení zakladatelů. Členem Jednoty bratrské se stal ještě za Řehořova života, asi brzy po tom, co dosáhl bakalářské hodnosti na pražské univerzitě (1467). Mezi jejími studenty působila tehdy Jednota přitažlivě v neposlední řadě ze svého klatovského ohniska,[14]) a to právě svým pohotovým trpitelstvím.

Prokopův uvážlivý příklon ke stanovisku velké stránky nebyl překotný, ale loajálně domýšlel zdravé jádro prvotně táborského východiska malé stránky. V tom smyslu se Prokop stal po Řehořově skonu (zemřel 1474) opravdu vůdčí postavou.[15]) Teorií dobré vůle zachraňoval pro budouc-

[11]) Nejspíš bratr Amos v Sepsání krátkém, o němž Goll, Chelčický a Jednota, s. 57, č. 47; též Lukáš Pražský, srov. Brock, The Political and Social Doctrines, s. 247–248.

[12]) Goll, Chelčický a Jednota, s. 113.

[13]) První traktát Jakuba Štěkenského, o němž Goll, Chelčický a Jednota, s. 223–225, a Brock, The Political and Social Doctrines, s. 153–154.

[14]) Goll, Chelčický a Jednota, s. 109 a 113.

[15]) Životní příběhy Prokopovy přehledně u Josefa Jirečka, Rukověť k dějinám literatury české II, Praha 1876, s. 150–152, kde pod č. 10 je zaznamenán i spis, který vydáváme. Dodejme, že je totožný s Jirečkovým číslem 51

nost z prvobratrského rigorismu jeho mravní bezvýhradnost, ale zároveň vedl malou stránku k tomu, aby se vymanila z morálního záslužnictví a sudičství.[16]) Důvěře a nadějím, které tímto svým řešením vzbudil, dali bratří výraz tím, že ho roku 1494, v kritické situaci hrozící vnitřním rozkolem, zvolili v Přerově sudím Jednoty.[17]) V této nejodpovědnější funkci, jakou Jednota bratrská znala, setrval až do roku 1501.[18])

Vzpomenutá zmínka doslovu litomyšlského tisku o vypuzení bratří z měst, zvlášť z Klatov, se nejspíš vztahovala k dějům, jež následovaly po královském mandátu z 5. července 1503. Byl určen královským městům a nařizoval trestný postih kacířských pikartů s odůvodněním, že jsou horší a škodlivější než Turci. Tehdy byla Jednota vskutku ohrožena, a to nejen ve městech; do čtyř měsíců bylo dokonce upáleno šest chodských bratří, o jejichž souvislosti s klatovskou větví Jednoty nemůžeme pochybovat.[19])

Ale i když závěrečná poznámka vydavatelů Prokopova spisu myslela na příběhy roku 1503, je pravděpodobné, že Prokop svou odpověď na otázku „Sluší-li křesťanóm mocí světskú nevěrné neb bludné k pravé vieře přinucovati, či-li nesluší?" napsal mnohem dříve, snad už v době, kdy v Jednotě bratrské bylo ještě aktuální téma odtržení od „poslušnosti římské". To nás vede rovnou do prvních let po Prokopově vstupu do bratrského společenství. Tuto pravděpodobnost zvyšuje zjištění, že v Prokopově pojednání není zmínky o rozporu mezi malou a velkou stránkou a že všechen kritický zřetel je zde obrácen na dobové římské katolictví, na antikristovské zesluţebnění vrchnostenského násilí potřebám domněle křesťanské misie a na projev lítosti, že současná husitská církev tuto nesprávnou praxi bez rozmyslu převzala. Víme, že v podobném smyslu hájil Prokop z Jindřichova Hradce bratrské pojetí před utrakvistickou konzistoří na slyšení v pražském Karolinu v září roku 1478.[20]) A o dvě léta později prokázal svůj zájem o táborsko-valdenské družiny smělou cestou za braniborskými valdenskými německého jazyka, cestou, která mu vynesla počátkem června 1480 přechodné zatčení. I při této příležitosti se osvědčil, třebaže z hlediska vrchností a vládnoucí církve „purus laicus", jako pohotový kritik církve spjaté s feudálními řády.[21])

Stejně odmítá nově nalezený Prokopův traktát onen dějinný vývoj evropského křesťanstva, jenž se dal předznamenat konstantinským se-

[16]) Doklady u Golla, Chelčický a Jednota, s. 169, a u Brocka, The Political and Social Doctrines, s. 109.

[17]) Vavřinec Krasonický, O učených z r. 1530, ed. Amedeo Molnár, Českobratrská výchova před Komenským, Praha 1956, s. 90.

[18]) Goll, Chelčický a Jednota, s. 188.

[19]) Amedeo Molnár, Des premières hostilités au colloque de Prague de 1504, Communio viatorum 5, 1962, s. 331–342.

[20]) Gerta Šašková, Jednota bratrská a konsistoř podobojí v době administrátorství M. Václava Korandy, VKČSN 1925, s. 31.

[21]) Amedeo Molnár, Les Vaudois au Moyen Age, Torino 1974, s. 263, podle záznamu v Liber collectaneus Glacensis, vydaného Jaroslavem Gollem, Některé prameny k náboženským dějinám v 15. století, VKČSN 1895, s. 3–7.

pětím světské moci, užívající násilí, s duchovní autoritou evangelia, apelující výlučně na dobrovolnost. Celá první část pojednání hledí prokázat, jak vratkých důvodů, domněle opřených o Písmo svaté a o úvahu rozumovou, užívá středověká církev k tomu, aby ospravedlnila násilné donucování k víře a k svému poslušenství, ať už tento tlak obrací proti nevěřícím nebo proti bludařům.

Bolestné je pro Prokopa zvláště poznání, že ani čeští husitští kněží nejdou vlastně jinou cestou, bolestnější o to, že i někdejší táboři, jejichž myšlenkový svět není Prokopovi cizí, se po své porážce dali na tuto cestu donutit: „Předkové, byvše při kněžích táborských, potom jich potomci, když jich otcové mocí utištěni a k českým kněžím přinuceni, téměř o jich zpuosobu a učenie nic nevědie, než jej za bludný mají" (A 2b). Je to krásný doklad statečné obrany táborství, blízké pochopení, jaké zastával táborský senior Mikuláš Biskupec z Pelhřimova,[22]) obrany vyslovené v době, kdy o táborském dědictví už nebylo dovoleno hovořit s uznáním a pochvalou.

V druhé části spisu obhajuje Prokop Ryšavý z Hradce biblické pojetí víry. Chápe víru jako svobodný, lidsky nemanipulovatelný boží dar. „Buoh srdci a dobrovolenstvie chce . . . a protož, což se z násilé činí . . . neb nepochází z milosti a z lásky, nic platno nenie" (A 3b). Proti násilí králů, knížat a pánů, proti nátlaku papeže, pokud „nejde cestou, kteráž k spasení vede" (B 5a), vyhlašuje Prokop neporovnatelnou svobodu Kristova kralování, která přeje osobní odpovědnosti každého člověka: „Buď všem známo, že ne z přinucení, ale ze svobodného soudu svého, kdo chce, muož býti křesťanem" (B 6b). Boží svoboda křesťana zavazuje, aby ji respektoval i vůči bližnímu: „Neb poněvadž Buoh v tom nečiní násilé žádnému, proč by chtěl, aby lidé to činili?" (tamže). Víra, láska a naděje jsou dary Boží milosti. „A protož, nedá-li Buoh, kto dáti bude moci, zvláště mečem?" (B 7b). „Cierkev svatá v svých věcech nemá požívati meče světského" (C 3a). Vyhledávání a usmrcování kacířů rouhavě předpokládá, že je možné spásu lidským výkonem navodit, zajistit a prosadit. Církev se zpronevěřila svému poslání, když jménem takto znetvořeného evangelia zavedla mezi národy ukrutnost. Naopak „věrní lidé a praví ctitelé Boží, zvlášť v času Nového zákona, nebyli trapiči nevěrných a těch, kteříž jich nepřijímali, ale . . . od těch trpievali a podnes jest tak" (E 4a).

Soudívá se, že proti pronásledování kacířů se první zásadně vzepřel Sebastian Castellio roku 1554 v knize, která protestovala proti upálení Miguela Serveta v Ženevě.[23]) Castellio v proslulé své rozpravě, nazvané „Kacíři se nemají pronásledovat", pořídil výmluvný soubor výroků ve

[22]) Mikuláš z Pelhřimova, Vyznání a obrana táborů, přeložili F. M. Dobiáš a Amedeo Molnár, Praha 1972.

[23]) De haereticis an sint persequndi. J. W. Allen, A History of Political Thought in the Sixteenth Century, 1. vyd., London 1928; 2. vyd. 1977, s. 90–97; Joseph Lecler, Histoire de la tolérance au siècle de la Réforme I, Paris 1954, s. 322–331; H. Bornkamm, Das Problem der Toleranz im 16. Jahrhundert, in: Das Jahrhundert der Reformation, 2. vyd., Göttingen 1966.

prospěch náboženské tolerance, jež shledal u osmi církevních otců a třinácti současných spisovatelů, převážně z reformačního tábora. Snášenlivost požadoval v přesvědčení, že křesťanův život má být určován především láskou a méně dbát na principy. Zato si kupodivu nepřál, aby byli trpění ateisté a krajní rozumáři. Prokop z Jindřichova Hradce předešel Castelliona nejenom časově, ale i věcně. Požadavek tolerance rozšířil i na ateisty a založil jej nikoli na lhostejnosti k principům, nýbrž na centrální zásadě, že víra, ve své nejhlubší povaze ukázaná životem, dílem a smrtí Ježíše Krista, je svobodný, nevynutitelný boží dar.

K usnadnění četby Prokopova pojednání ještě poznámku k jeho struktuře a některým postupům.

Úvodem vychází autor ze zjištění, že v dějinném vývoji se římská církev mocensky vzmohla a užívá donucování ve věcech víry. Úkolem rozpravy je ukázat současným křesťanům, že její ospravedňování násilných opatření neodpovídá božímu záměru, dosvědčenému Písmem svatým (A 1a). Autor hodlá úkol provést ve formě scholastické kvestie odpovědí na otázku „Sluší-li křesťanóm mocí světskú nevěrné neb bludné k pravé vieře přinucovati, či-li nesluší?" (A 1b)

Prokop nejprve exponuje tradiční kladnou odpověď (A 1b-A 3a), a to tak, že katolické stanovisko aplikuje na situaci v Českém království, kde utrakvismus českých kněží, ztotožniv se v té věci s přístupem soudobé obecné církve, s úspěchem užil donucovací metody proti táborům.

Záporná Prokopova odpověď na titulní otázku (od A 3b do konce spisu) je založena jednak na biblickém svědectví o tom, že bůh srdci a dobrovolenství chce, jednak na závazném životním příkladu prvotní apoštolské církve. Námitku, že v prvotní církvi pojednávaný problém ještě neexistoval, protože se křesťanům tehdy nenabízela pomoc držitelů moci, kdežto teprve Konstantinův převrat nastolil otázku křesťansky odpovědného užívání moci k prospěchu církve (A 4b), Prokop odmítá zjištěním, že právě pokonstantinské křesťanství nepoznalo a zanedbalo příčinu vlastní zkázy, spočívající v užívání světského meče na obhajobu duchovních věcí (A 5a).

Zevrubným výkladem sleduje pak autor, jak v protikladu k Ježíšovým a apoštolským výzvám k chudé a bezbranné oproštěnosti se církev, zvláště pod vlivem římského biskupského stolce, dala cestou ovládnutí světa. K vylíčení tohoto vývoje (až do B 6a) využívá zejména obrazů z knihy Zjevení, aby v duchu Petra Chelčického zdůraznil, jak postupné institučí, právní a dogmatické zpevnění církve a její společensky mocenský rozmach porušily křesťanství nejen mravně, nýbrž vedly i ke ztrátě jeho pravdy. Nestačil tomu zabránit ani kriticky výmluvný nástup žebravých řádů (B 4b-B 5ab). Jakmile si církev zajistila společenskou většinovost, zvykla si užívat světské donucovací moci ve svůj prospěch.

Od folia B 6b se Prokop obrací k otázce zastrašovací a přesvědčovací účinnosti násilí. Staví ji do protikladu k daru víry, popřípadě k službě rozumného přesvědčování, vedoucího k vnitřnímu souhlasu. V té souvislosti se dotkne i praxe inkviziční (C 1a) a jejího kanonického zdůvodňování (C 1b). Škodlivost, ale i věcnou neúčinnost násilí k vzbuzení víry, lásky a naděje obšírně dokládá z Písem prorockých (C 3b-D 5a) a ze skutků Páně a prvotní církve apoštolské (D 5b-E 7a). Nevynechá přitom žádnou příležitost, která mu dovoluje odhalovat stránky církevní vlády nad světem a nad lidským svědomím. Papežský dvůr mu pomohou v tomto smyslu vykreslit slova Franceska Petrarky (D 4b-D 5a).

K antikristovskému charakteru současné církevní správy, násilím udržující svou parochiální soustavu, která přes biskupy pyramidálně vrcholí v papežském stolci, se Prokop znovu vrací od konce folia F 1a. Ne bez ironie v té souvislosti naznačuje, jak rušivé postavení mají v této mocenské soustavě husitské Čechy, ostatně malé (F 4b), a jejichž vnitřní poměry jsou navíc komplikovány pikartskou menšinou (F 6a).

Od folia F 6b čteme Prokopův závěr. Je uvozen rozlišením mezi dvojím poznáním, dvojí vírou. První je „od Boha darem dané z osviecenie vnitřnieho skrze Ducha svatého", druhé je „toliko lidmi uvedené". I při obsahové správnosti může toto druhé

poznání vyvolat jen mrtvou, nespasitelnou víru. Užije-li se jako přesvědčovací metody násilí, lze sice vynutit neupřímný vnějškový souhlas, jenž v dalších generacích nabude někdy i povahy dobrovolnosti, nikdy se však takto nevyvolá první, vpravdě křesťanská víra.

Celý spis se volně přidržuje formy kvestie, s jakou se bakalář Prokop nepochybně seznámil za studií na pražské univerzitě.[24]) I když autor nezachoval přísně strukturu kvestie, patrnou zvlášť na začátku a v závěru dílka, zůstala slohová výstavba jeho vět silně poznamenaná latinou. To zhusta zatěžuje syntaktiku jeho českého vyjadřování a ztěžuje poněkud srozumitelnost. Svou učenost nestavěl Prokop nijak na odiv. Prosvítá však ze způsobu jeho některých narážek, jež se nám podařilo určit (např. A 3b; A 7b; A 8a; B 3b; B 6b; C 2a; D 6a; F 1a), i z užití Petrarkových Epistulae sine nomine (D 4b; D 5a). Biblická argumentace zajisté napořád převládá. Je nápadně hojná, třebaže většinou není opatřena odkazy. Míra autorova vystižení biblické zvěsti jako celku by zasloužila samostatnou úvahu, také s ohledem na povahu jeho závislosti na Chelčickém a snad vůbec na biblismu táborském. Novozákonních textů užil nejvíce. Z celkového počtu asi 135 biblických odkazů a citátů připadá jich na Starý zákon na dvacet, hlavně z knih prorockých. Drtivá většina odkazů novozákonných čerpá z evangelií (51) a epištol (48), poměrně hojně z knihy Zjevení (20), málo ze Skutků (4).

---

[24]) Srov. Jiří K e j ř, Kvodlibetní disputace na pražské univerzitě, Praha 1971, kde poučení o praxi, pěstující disputace ve formě kvestií.

⟨Proč lidé k víře mocí nuceni býti nemají⟩

A 1 a Jakž římská cierkev s svým biskupem najvyšším mocí světa vyvýšena nad jiné stolice násilně, a zvlášť když duchovní spřehše se s světskými došli nad nimi i nad jich poddanými zprávy a moci v požívání, tak ihned k svému poslušenstvie, k svým řádóm, nálezkóm, ustavením mnohým proti vieře křesťanské mocí světa počala puditi i pudí podnes, užievajíc duovoduov Písem i příkladuov i rozumuov. I vidělo se za hodné věrným křesťanóm času tohoto oznámiti, že moci té světské nezřiezeně užívá proti zápovědem božím, a Písem k tomu zle užívá na zkázu viery. Protožť oznámení toho.

A 1 b Najprv položí se otázka na obě straně, a na | stranu jich douvodové, a odpovědi k nim z zadu a mezi tím odporové a řeči mnohé potřebné.

Otázka pak jestiť tato:

Sluší-li křesťanóm mocí světskú nevěrné neb bludné k pravé vieře přinucovati, či-li nesluší?

A že sluší nevěrné nebo bludné mocí k vieře přinucovati, rozum káže i Písmo svaté, a to zvláště kacieře. Nebo čímžkoli mohou jedni druhým k vieře poslúžiti, poněvadž bez nie nelze se líbiti Bohu, toho mohou slušně užívati, ano zdá se, že i povinni; ale mocí světskú mohou jedni druhým k vieře poslúžiti; tehdy sluší moci světské k tomu požívati a skrze ni k vieře přinutiti a přivésti. A že skrze moc světskú
A 2 a mohou jedni druhým k | vieře poslúžiti, duovod jistý v království tomto a podobně i v jiných, kterak k jednotě a k poslušenství církve svaté, a tak k vieře pravé přivedeni sú mnozí, ježto kdyby z vuole měli učiniti, v odtržení a v svém kacieřstvie by zuostali.

Ale řekl by někdo: Bezděčné věci nejsú Pánu Bohu vzácné, ani odplatitelné. K tomu odpovědíno muož býti, že, ač počátkem bývá skrze moc bezděčné nucenie neb taženie, však potom obvyknutím neb poznáním pravdy jdou s oblíbením. A tak takové přinucenie bývá mnohým příčina k spasení, zvláště těm, kteříž od nich zrozeni jsúc z mládí vieře a křesťanským obyčejóm zvyknú. Jakož se to skutečně vidí na
A 2 b mnohých, jichžto předkové | byvše při kněžích táborských, potom jich potomci, když

A 1a Proč lidé . . . nemají: Název vepsán do tisku rukou.
A 1b bez nie nelze se líbiti Bohu: Žd 11,6; cf. Jan Hus, De fidei sue elucidacione, v překladu F. M. Dobiáše a Amedea Molnára, Husova výzbroj do Kostnice, Praha 1965, s. 111.
A 2b Připuď vjíti!: L 14, 23.

jich otcové mocí utištěni a k českým kněžím přinuceni, téměř o jich zpuosobu a učenie nic nevědie, než jej za bludný mají, jako i jiní. Též když ti, kteříž z viery Písma svatého obvykli krev boží z kalicha přijímati proti zápovědi římské cierkve, již nejedni mocí světskú utištěni jsuc, obvyknutím povolují, ovšem jich potomci s oblíbením cierkve římské přidrží se a podle nie věrně se zasazují. A k tomu jest také přikázanie Pána Krista, kdež die: Připuď vjíti! Zdaliž nenie hodné zvláště těch, kteříž prve byvše v vieře a k nie se zavázavše a všetečností svú od nie by odstúpili a jiným by příčina k svede | ní a k pádu byli, když nedbají na moc duchovnie, mocí světskou přinutiti A 3 a úzkostmi a trápeními, a neprospěje-li to a v svém bludu zatvrzeni budou, upáliti neb jinak s cesty složiti a jako ratolest neužitečnú odřezati? Nebo všeliká ratolest, kteráž nenese ovoce, vyřezána bude a v oheň puštěna. Ovšem ta, kteráž netoliko ovoce nenese, ale mnoho škodí. Také die apoštol takového dáti v zahubení těla, aby duch spasen byl. A svatý Jan Křtitel, že již sekyra k kořenu dřeva přiložena jest, aby každý strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyťat byl a v oheň puštěn.

A tak z těchto řečí jisté jest, že sluší mocí světskú přinucovati, a k tomu jie mají požíti zprávce duchovní, kdež jich klíčové nepostačují.

| ⟨Contra⟩ A 3 b

Na odpor proti tomu Buoh srdci a dobrovolenstvie chce. Jakož psáno: Synu, daj mi srdce. A opět: Dobrovolně obětovati budu tobě. A protož, což se v násilé činí, nenie odplatitedlné, neb nepochází z milosti a z lásky, bez niež nic platno nenie. A protož Pán Kristus na svobodě dal řka: Ač kto chce po mně přijíti. A z příkladu obcovanie jeho a apoštolského a všie cierkve prvnie doličuje se, že přinucovati mocí světskú nemají, poněvadž oni toho nečinili a že jich činěnie jest naše naučenie. Také podle jich činěnie jest jich najprvnějšie rozuměnie, neb Kristus počal činiti a učiti, a svatý Jakub die: Tak mluvte a tak čiňte, a apoštol: Následujte těch, kteříž tak chodie, jakož máte příklad | náš. A poněvadž Pán Kristus, mistr a zpráva všech A 4 a potomních, přišed se vším dostatkem, což k spasení i k službě spasenie potřebné bylo, maje přítomné sobě mnohé nevěřící a spasitedlné pravdě odpierající, o kterýchž Písma předešlá svědectvie vydávala, kteráž od těch, k nimž přišel v liteře, přijata byla, i k té pravdě slibuov božích v nich zavřené skrze obřezovanie svědčili se, avšak žádného násilím a mocí tu k ní nepřinucoval, ale že od těch trpěl, jimž dostatečnú službu činil skutky i slovy, trpělivě snášeje netoliko pohany, ale i židy, k nimž vlastně a pro ně přišel, podle slibu otcóm jich učiněného. Též jeho apoštolé žádného tokovú mocí nepřipuzovali, než skutky mocný | mi divy a zázraky pomoc k věření A 4 b činili, avšak s tiem se vším od nevěřících a některých poběhlých trpěli.

Ale řekl by: Neb času toho nebyli z mocných ještě uvěřili, protož nižších neměli kým připuzovati. Ale když sú uvěřili králové a kniežata a zvláště všeho světa pán Konstantin, již jest jiné. Ti takoví toho pomocni býti mají, což sami za dobré a spasitedlné mají, jinak zle by užívali moci sobě od Boha dané, kdyby v tom Pánu Bohu věrnosti nezachovávali, což se jeho cti a pravdy viery dotýče a prospěchu cierkve svaté.

Pěkná řeč a zámysl k dobrému podobný, ale kterak pod jménem prospěchu a vdělánie cierkve, kteréž s strany rozšířenie v počtu věřiciech bylo, | nepoznali neb A 5 a zanedbali, kterak z strany pravdy, příležící z povinnosti životu křesťanskému, příčina zkázy cierkve tudy šla, zvláště když sú vuodce a zprávce cierkve podle kniežat meče světského ku pomoci dosáhli, jímž by cierkve v jejích duchovních věcech obhajovali,

---

A 3a všeliká ratolest . . .: Cf. J 15,2.
die apoštol: Pavel v 1 K 5,5.
již sekyra . . . přiložena jest: Mt 3,10.
A 3b Contra: Rukopisný přípisek do tisku.
Synu, daj mi srdce: Př 23,26.
Dobrovolně obětovati budu tobě: Ž 54,8.
Ač kto chce po mně přijíti: Mt 16,24.
jich činěnie jest naše naučenie: Podle výroku připisovaného Ludolfem Saským Augustinovi a oblíbeného v husitství „Omnis Christi actio nostra est instructio"; cf. G. Ad. Benrath, Wyclifs Bibelkommenter, Berlin 1966, s. 135; Mikuláš z Pelhřimova, Vyznání a obrana táborů, přel. F. M. Dobiáš a Amedeo Molnár, Praha 1972, 306 ad pag. 254.
počol činiti a učiti: Sk 1,1.
Tak mluvte a tak čiňte: Cf. Jk 1,22.
Následujte těch . . .: Pavel Fp 3,17.

jemu mnohý užitek duchovních užitkouv a prospěchuov a život Kristuov opustivše, slávu světa a panovánie jim nepřileží s bohatstvím přijali, jenž sú podnět pýchy a rozkoší života i nezřiezené světa péče. Poněvadž Pán Kristus všem po sobě jdúcím řekl: Kto jde ke mně a nebéře v nenávist otce etc. i života, nemuož býti muoj
A 5 b učedlník. A opět: Kto chce po mně přijíti, zapřiž sám sebe! | Vezmi svuoj kříž a následuj mne! A zvláště k učedlníkóm řekl: Neroďte pečlivi býti duši vaší, co byšte jedli, ani tělu vašemu, več byšte se obláčeli, neb těch věcí pohané hledají. Vieť zajisté otec váš, že těch věcí potřebujete.

První a skrovnú živnost péči vedúce ji opouštěli pro spasenie své i bližních, neb jich městóm a ouřadóm i ta ku překážce byla, kterak pak jich náměstkóm jest k zrostu a k snadnému obierání s nebeskými věcmi a věčnými, když lidí nejviec světem zaměstknaných péči na se přijali? Neb králové, kniežata a páni, jimž nenie zvláštní péče o duchovní věci, neb sú ředitelé časného dobrého, velmi nesnadně a
A 6 a řiedcí spaseni budou, nebo v těch | věcech nad jiné tápají, kteréž udušují slovo života a ježto se jimi jako povlaka uvodí na vnitřnie oči, aby věčných věcí nesnadně mohli spatřovati potřebně, jenž jsou bohatstvie, rozkoš života, péče světa, k tomu urozenie, duostojenstvie, kteréhožto ponížiti a maličkému podobnu býti a v své slávě jeho nevésti za neslušné se zdá. Protož Pán Kristus řekl: Věrně, věrně pravím vám, nebudete-li učiněni jako maličcí, nevejdete do království nebeského. A opět: Snáze jest velbloudu skrze jehelné uši projíti, než bohatému v království nebeské vjíti. Protož die: Blahoslavení chudí etc. Pán Ježíš Kristus od těch věcí vedl ty, ktož v to
A 6 b zrozeni, dražšie věci | předkládaje. Kterak pak těmto slušelo, prve nemajícím a k jiné péči a práci se oddávajícím, přijieti panstvie, knieżetstvie i království s jich příslušenstvím, aby tak, jakož píše biskup římský, jemuž prvnie péče býti má o věci nebeské a upráznénie od tohoto světa, ten aby ne níže dvuor svuoj držal nežli ciesař zemský všeho tehdy světa? Tamto Pán, jehož se praví býti poslové, die, aby o život svuoj nepečovali, co by jedli, pro práci sobě poručenou, tento, aby pečoval, čím dvuor tak znamenitý držeti má, aby tak mnohých smilníkóv a rozpustilých marnotratcí břicho na každý den nasycoval a potvorným rúchem jako i se zodíval a za jich zahálky
A 7 a platil. Ano chce každý k to | mu dary vyslúžiti, a sáhl-li by kto naň a na jeho poddané, tu aby mocí tohoto světa opřel se. Ač obecně prve meče duochovnieho koštuje, totiž klatěb, ježto kdež muož tiem svú věc provésti, radši jest, neb na ten nemnoho nákladuov z komory třeba. Pakliť ten nestatčí, smieť dosáhnúti druhého, neb praví, že oba dva on u sebe složena prvotně má. A tu služebníkuov svých požive a mezi tiem ovčičkám hyběti. Pak toliť příleží tomu, jehož obcovánie býti má v nebesiech, kteryž než by se soudem svářil, k sukni má podati plášť? Tuť by z povinnosti měl druhého líce nasaditi, než s takovým zlým bezpráví svému odpierati. Svatý Pavel
A 7 b obecné křesťany treskce, že se súdem sváří a že nerad | še křivdy a bezpráví trpie. Tento pak, jenž zvláště dobrovolně chudobě se oddal, ne opravdu, ale slovy, smie pro zbožie i válku vésti. A podivte se takové jich ošeměti! Slibují chudobu žádajíce panstvi, čistotu, kteříž na jedné dosti nemají, zvláštnie poslušenstvie, kteříž nemyslé koho poslúchati! Tomu-li sú se od Pána Krista naučili, či-li od svatého Petra? Neb on v Římě byl-li jest jakož i to neduovodné jest ne ciesařskú stolici držal, ani Římem vládl, ale podle svědectvie jich z stolice té ukřižován jest. Náměstkové se pravie svatého Petra římští biskupové, ač z skutkóv i řečí v Písmě svatém položených muož tomu odpor učiniti se, jiné pominúce, nechť k tomuto odpovědí.

A 5a Kto jde ke mně . . .: L 14,26.
Kto chce po mně přijíti . . .: Mt 16,24.
A 5b Neroďte pečlivi býti . . .: L 12,22 a 30.
A 6a Věrně, věrně pravím vám . . .: Mt 18,3.
Snáze jest velbloudu . . .: Mt 19,24.
Blahoslavení chudí . . .: L 6,20; Mt 5,3.
A 7a hyběti: jest běda.
k sukni má podati plášť: Cf. Mt 5,40.
druhého líce nasaditi: Cf. Mt 5,39.
Pavel obecné křesťany treskce: 1 K 6,1–11; cf. Lukas Vischer, Die Auslegungsgeschichte von 1.Kor. 6,1–11, Tübingen 1955, s. 70–75.
A 7b on v Římě byl-li jest: O bratrské kritice názoru o římském pobytu apoštola Petra cf. A. J. Lamping, Ulrichus Velenus and his Treatise againt the Papacy, Leiden 1976, a recenzi Amedeo Molnára, v ZKG 1978, 209–214.

Ji | sté z psaní svatého Petra jest, že blízko před svú smrtí psal list k těm, kterýmž A 8 a
prve kázal z Babylona: Pozdravuje vás zbor, kteryž jest v Babyloně. Neb píše i praví, že v Egyptě jest jedno znamenité město Babylon, pak psal-li jest z toho, jakož nenie nepodobné, neb i krajiny neb města jmenuje, kteréž blíž k Egyptu příleží, řka: V Pontu, v Galatii, v Kapadocii, v Asii i v Bithinii, tenť jest daleký od Říma. Pakli to, čemuž chtí, že jest skrze Babylon mienil Řím, nechť také to připustí k sobě, což svatý Jan z téhož Ducha píše o Babylonu. Ať rozumějí prvotně o Římu, což se píše pod jménem Babylona, a co o něm píše nechť čtou v Zjevení svatého Jana. Opět co píše o ženě,
kteráž | měla nápis na čele svém: Tajemstvie, Babylon veliký, mátě smilství a ohav- A 8 b
ností zemských, kteráž seděla nad vodami mnohými, s niež králové zemští smilnili a všichni národové od nie ztráveni. U výkladu svém die, že jest město, kteréž má království nad králi zemskými. Které tehdy bylo než Řím, z něhož světem vládli a podnes mnohými vládnou?

A protož s strany zprávcí duochovních zženilých a rozkošných nazývá jej ženou a nevěstkú, kteréž ztrávila národy všecky, protože odstoupivši od milovanie a následovanie chotě svého, životem i učením spojivši se s nepřítelem jeho skrze zamilovanie světa a toho, což na něm jest, a k tomu vedouci a dopúštějíci | pro lakomstvie ne- B 1 a
jedny modloslužby, od čehož měla čista býti. Neb Kristus ne světem choť svú krmí, ale na púšti před tváří hada ji chová. Nebo které kněžstvo dále jest zaběhlo od následovanie Pána Krista chudého a svět opustilého jako římské? A tak se s světem spojilo, kteréž nemá z tohoto světa býti. Nebo Kristus pro choť svú chudý učiněn, aby ji duchovním zbožím obohatil, najzavrženější z mužuov, aby ji slavnú učinil před Otcem svým, ne před světem; tichý i pokorný, pracovitý, aby ji témuž učil řka: Učte se ode mne etc. Přišel, ne aby mu slúžili, ale aby slúžil. A téhož svým podal řka: Kto chce mezi vámi většie býti, budiž sluha všech. A tak činili, cestami s usta | vaním B 1 b
pracujíce.

Tento sluha sluh božích pro pýchu a rozkoš života, neviem, smie-li na zemi dostúpiti. Pán trpělivý, aby netoliko bijících nebil, ale ani klel, ani sebe mstíti dopustil. A jaké od nich pomsty kto by kněze udeřil, ovšem kto by výše sáhl, a to sú jich práva duchovnie. Pán o sobě řekl, vpravdě i o svých: Nejsú z světa, jako i já nejsem z světa. Tito aby stolici, z niež světem vládli, ujali, v pýchu ciesařskú se oblékli, nad kniežata a krále v světské cti se posadili a povýšili, všelikému pohanění a utrpení odepřeli, na to všecky krále i ciesaře sobě poddané sliby a přísahami zavazujíce, aby o ně zasaditi se i o jich panstvie povinni byli.

A tak se zjevně na nich nalézá, což | svatý Jan o nich napsal v uosobě jich řka: B 2 a
Sedím královna a vdova nejsem. Z toho vedou život rozkošný, tělesný, hovadný, aby nebylo tělesnějšiech, ješto by podle žádostí těla živi byli, nežli ti duchovní, a kteříž vždycky křižují, aby tak před křížem, kteryž by po Pánu nésti měli, opatřiti se. Ví-li kto ještě širšie cestu tělu, ukaž těmto vuodcím, ať svého dobrého nemeškají! Oniť širšie, což já rozumím, nemohou najíti, nebo byť ji znali, mám za to, žeť by se od nie nevzdálili.

Ach ach, by nebylo pod jménem cierkve svaté to, což Pán Kristus řekl: Když uzříete ohavnost stojící na miestě svatém, tu kdež nemá, kto čte, rozuměj. Daleko méně po žádostech svých jdú | cích, apoštol od nich vystřiehaje die, že mnozí chodí, o nichž B 2 b

---

A 8a Pozdravuje vás zbor . . . v Babyloně: 1 Pt 5,13.
v Egyptě: Cf. Strabón z Amaseie, Geografika XVII,30; Josephus Flavius, Iúdaiké archalologiá II,15,1. Prokop nejspíše čerpal informace z Francesca Petrarcy, Epistola sine nomine 8, ed. Ugo Dotti, Bari 1974, s. 94–95.
V Pontu, v Galatii . . .: 1 Pt 1,1.
v Zjevení svatého Jana: Zj 14,8 a 16,19.
A 8b Tajemstvie, Babylon . . .: Zj 17,5.
jest město, kteréž má království . . .: Zj 17,18.
B 1a nejzavrženější z mužuov: Cf. Iz 53,3.
Učte se ode mne . . .: Mt 11,29.
Přišel, ne aby mu slúžili . . .: Mt 20,28.
Kto chce mezi vámi většie býti . . .: Mk 10,44.
B 1b Nejsú z světa . . .: J 17,14.
B 2a Sedím královna . . .: Zj 18,7.
Když uzříete ohavnost . . .: Mt 24,15.

sem vám pravil a nynie i s pláčem pravím, nepřáteli kříže Kristova etc. Daleko méně užívajícím světa píše svatý Jan: Neroďte milovati světa, ani těch věcí, kteréž sou na něm. Neb ktož miluje svět, nenie lásky Otcovy v něm.

Těmto nic nezavadí, neb odjati sú soudové boží od očí jich a zákonóv nových nadělali sobě k řízení duostojenstvie svých a k obraně života. Dychtí po lakomstvie světa nasytiti se nemohouce. A tak příklady svými, právy a nálezky odpornými životu Kristovu i učenie ztrávili národy, porušili křesťanstvo, zkazili cierkev v pravdách jejiech.

B 3 a Ale že oni všeho toho, v čemž | sou, Písmy brání, jako by to opravdu tak mělo býti, přivodíce najprvé, což o apoštolech v žaltáři psáno, že příliš poctiví jsú přátelé tvoji, Bože, příliš potvrzeno jest kněžstvie jich, ustaviš je kniežaty nade vší zemí. To Písmo nepravě přivodí k svému světskému povýšení, jímž oklamali krále, aby na se jich duostojenstvie přenesli. Nebo Písmo miení a jmenuje je kniežaty s strany vyšieho obdarovanie dary božími duochovními, pro něž předloženi byli jiným udóm cierkve, aby jim byli za vuodce a za zprávce, ne páni, ale služebníci jich, jako první knieže a král králuov, Kristus.

Nechť tato knižata Babylona svého, totiž Říma, když praví, že svatý Petr skrze
B 3 b Babylon | Řím mienil, ješto nebeských věcí a duchovních nečenichají, ať pohledí, jak sú své kniežetstvie apoštolé slavně vedli, a nemohú-li oni, ale ti, kteréž ošálili a šáliti nepřestávají. Tak-li sou apoštolé jako tito a sám pán a král, od něhož toto kniežetstvie pošlo, s jakú potupú, vizte, mezi lotry ukřižován. Též apoštolé jeho, jako první knieže mezi apoštoly, po mnohých psotách též hlavou doluov pověšen. Druhý jsa v častém žalařování, v ranách nad obyčej od židóv pětkrát čtyřidceti ran bez jedné vzal, třikrát metlami mrskán, jednou kamenován, v hladu, v žiezni, v nahotě, v bděních, v pracech mnohých, naposledy hlava pod meč. Třetí v oleji vařen. A to vše od
B 4 a knie | žat jich Babylona a svatosvaté římské stolice. Čtvrtý za živa odřien, a tak dále o jiných. Toť sláva těch kniežat!

Pak nechť podívají se ctitelé nynějších, o tu-li na světě stojí etc. A tak i jiná Písma k tomu podobná, zvláště, což skrze Izaiáše mluvil Buoh, že mají o duchovním bohatstvie a slávě rozuměna býti, kteréžto věci zde počátkem a závdavkem v duchu obnoveném stránkou jsú, pro něž v potupu od světa přicházejí a konečně v budúcim životě té slávy a bohatstvie dojdou, když v ten Jeruzalém nebeský všickni shromážděni budou volení jeho a cierkev svatá s chotěm svým dokonalé spojenie vezme.

B 4 b To při mravných věcech dotýká se, na kteréž lidé snáze hle | děti mohú a spieše srozuměti, že se při nich lidé velmi mýlé, zač je držie.

Co se pak dotýče tajemstvie viery Kristovy a plnosti zaslúženi jeho, tu jsú duchovní Egypt, kdež pán jich ukřižován jest a svuodce takoví, jichž svět neměl, aby tak mnohotvárně lid od plnosti Kristovy odvedli a v bludiech a lžech svých jej ustavili. A že to mělo tak přijíti, nejedna Písma svatá to oznamují.

Pak nechť připisují moci světské a svému obohacení a panovanie, jaké chtie prospěchy: zvědět o prospěchu svém i o vzdělání cierkve, když toho čas přijde, v čem sú se i lid vzdělali skrze ty věci. Muožť i toto k potvrzení předešlých řečí ohledáno býti:
B 5 a oddělenie bosákuov i všech záko | nóv chudých, proč jest? Musí býti neb jich bláznovstvie, neb že nemohli s prvními údy dojíti cti na světě tudy, kudyž oni došli, i koštují se jinou cestou. Anebo jich život potupují, poněvadž nazpátek životy své vedou. Mám za to, že nedržie svého zákona za bláznovstvie, aby bez potřeby světa neužívali jako jiní, čehož jich zákon brání. Ani se k tomu přiznají, by pro jiný konec v zákon se ten a takový dali, než pro spasenie své. A že velmi na odpor jich zákon

B 2b mnozí chodí . . . kříže Kristova: Fp 3,18.
Neroďte milovati světa . . .: 1 J 2,15.
Těmto nic nezavadí: Tyto nic nezavazuje.
B 3a přílíš poctiví jsú . . .: Ž 138,17 (Vulgata).
B 3b první knieže mezi apoštoly: Petr. Že byl ukřižován hlavou dolů, tvrdil první Origenes a po něm Eusebios, Historiá ekklésiastiké III, 1.2.
Druhý . . .: Pavel, cf. 2 K 11,23–27.
hlava pod meč: O Pavlově štětí Acta Pauli, ed. C. Schmidt, Leipzig 1904.
Třetí v oleji vařen: Apoštol Jan podle Tertulliana, De praescriptione haeraticorum 36 a Adversus Marcionem IV,5.
B 4a Čtvrtý za živa odřien: Bartoloměj.
při mravných věcech: V morálním smyslu biblických výpovědí.

ukazuje proti zpuosobu papežovu, tehdy tiem jich oddělením a v odporný zákon zamyšlením svědčí na papeže, že nejde cestou, kteráž k spasení vede a neb že jest velmi nebezpečná. A by upřiemo k peklu nebyla, | pro samo nebezpečenstvie měl B 5 b by ji opustiti. Neb die Písmo: Ktož miluje nebezpečenstvie, zahyne v něm. K tomu, že jest ku pohoršení velikému mnohým: A běda, skrze koho pohoršenie přijde. Bosáci praví, že jich zákon i život jest podle Čtenie. A tenť jest velmi odporný papežovu životu. Nechť povědie, podle čieho pak naučenie jest život papežóv?

A vrátě se k první řeči diem, že v rozšíření tělesného lidu, což na prospěch veliký položeno, pod vyznáním viery neb pod mrtvú vierou a bohatstvím cierkve pravda křesťanstvie veliké umenšení vzala, jakož o tom z nich samých někteří píší. A silní z těch protivníci pravdě Krista Ježíše vzdělali se a jsú ten antikrist, o | němž předB 6 a povědíno, že měl přijíti, neb oni die, že přijdou ve jméno mé, aby pod jménem viery a Krista uřadóv, cierkve, klíčuov, pravdu Krista Ježíše v jeho životě zaslúžení, přikázáních a zřiezení zkazil. Neb téměř všecky věci na jiném postaveny jsú, než sú byly. A pro prvnie věci jako pro kacieřstvie trápí a z jiného se již spasenie svědčí a lidé za to drží, než v čem vysvědčeno jest Kristem a apoštoly.

To buď o prospěchu cierkve, kterak skrze rozšířenie a nadánie prospěla jest. Kteryžto prospěch tehdy nešel mocí světa, ale viece ctí a zbožím, čehož svět hledá, rozmnožení sú. Ale když lahozením množstvie lidu tělesného opanovali, již i moci světské a meče jejie | ho k připuzení užívají, proti čemuž se počalo mluviti. Nebo sami B 6 b o Konstantinovi píší, že zova lidi k vieře Kristově, v přítomnosti všeho lidu římského a senátoruov zješně tyto řeči mluvil jest: Mezi božskými a lidskými službami tento rozdiel jest, že lidské služby přinucené sú, ale božské dobrovolné. Nebo Buoh, jenž pokojnú myslí a čistú žádostí od lidí cti se, dobrovolná má jemu býti služba. Protož buď všem známo, že ne z přinucení, ale z svobodného soudu svého, kto chce, muož býti křesťanem. To z Skutkov Silvetrových. Neb poněvadž Buoh v tom nečiní násilé žádnému, proč by chtěl, aby lidé to činili?

K skutkuom zevnitřním ač odporným lidé bázní a trápením přivede | ni býti B 7 a mohú, k nimž jich práva i moc světská příleží, ale rozum k tomu přivede, aby za pravé držal, což za křivé a za bludné má, leč darem božím aneb službou rozumnou skrze službu a naučenie byl by osviecen. Nebo Buoh mnoho jest s lidmi skrze služebníky své pracoval chtě vieru v nich k sobě štiepiti, znamenitě počav skrze Mojžíše v lidu židovském divy a zázraky veliké čině i pomsty dopouštěje pro předešlé neposlušenstvie. Avšak bez zvláštní milosti k srdci dověrnému nepřišli. Co skrze Eliáše, Elizea a jiné mnohé, co skrze Pána Krista, až i opuštěni i zavrženi sú, aby volení jeho poznali, jimž sám z milosti zákony své v srdce dává, že hřiechem a neposlušenstvím pr | vnieB 7 b ho člověka na takovú zkázu a ochuzenie přišli a na takovú nemožnost opravy své, že všecky lidské pomoci i boží zevnitřní krátky sú člověku ku povstání, než samú zvláštní milostí boží že sú v opravě své to, což sú. Nebo obecně pokládají vieru živú, lásku a naději pravou za dary boží spasitedlné a vzácna činící, od Boha z milosti darmo dané. A protož, nedá-li Buoh, kto dáti bude moci, zvláště mečem? Ač službu k vieře skrze zvěstování Čtenie poslóm svým činiti kázal, ale však nepředejde-li Buoh srdce milostí, nebude člověk živě a spasitedlně věřiti. A tak viece skrze kázání Čtenie dar viery Bohem daný zjevuje se a pronáší a k vyznání viery naučen bývá skrze slyše | nie. A protož jedno a též svědectvie mnozí slyšiece, jedni přijali a jiní B 8 a nevěřili, a po tom rozdiel byl, komu měli spasení svědčiti a komu nic, zvlášť, když v prodlení času skrze obcovanie svaté duovod činili viery živé, že v tom se jest soudilo lidí těch přijetie od Boha na milost, když sú darové spasitedlní při nich, jenž sú viera, láska a naděje, nalezení. A v mnohých pokušeních stáli zůstávali, ješto jest to znamenie vyvolenie božieho, neb které vyvolil Buoh, těch i povolal, a těch povolal, kteříž

B 5b Ktož miluje nebezpečenstvie . . .: Sirach 3,26.
A běda . . .: Mt 18,7.
B 6a přijdou ve jméno mé: Mt 24,5.
lahozením: lichocením.
B 6b o Konstantinovi píší: V tzv. Actus b. Silvestri, o nichž W. Levison, Konstantinische Schenkung und Silvester-Legende in Miscellanea Francesco Ehrle 2, Roma 1924, s. 159–247.
B 8a duovod: důkaz.
které vyvolil . . .: Cf. Ř 8,29–30.

se srdcem ozývali k svědectví božiemu. Proč pak těchto povolává a je k tomu milostí a darem předchází a oněch nic, toť sú samého Boha soudové, od lidí nepostižení.

B 8b Také že jest ne | zřiedil Buoh moci světa tohoto, aby se skrze ni spasitedlné věci řídily, ale časné a zemské dobré. Poněvadž prvotně a najvýš u neznabohuov stolici měla, jakož Danielovi proroku skrze obraz, kterýž vidě Nabochodonozor a skrze čtyři větry na moři bojující a skrze čtyři šelmy ukrutné ukázáno, odkudž trápenie přicházela na pravé ctitele božie, zvláště skrze čtvrtú, totiž římské ciesařstvie. Neb za té i té trpěl Kristus, beránek nevinný. Neb židé řekli: Nám nesluší zabíti nižádného, totiž bez povolenie úřadu římského. Od té Jan Křtitel a množstvie nemluvňátek nevinných bojíce se za královstvie své. Od té apoštolé s nečíslným množství mučedlníkóv v Římě
C 1a i po všem | světě. A komuž Buoh dá, znaj ji, že i tohoto času najtěžšie boj jde s té stolice proti Beránku a zástupu jeho. Neb odkud pilná vyhledávanie kacieřóv a jich trápenie, než od těch a z jich ponuknutie a usúzene, skrze chytré a lstivé vyhledavače, jenž všelikú neupřimností a lstí s lidmi vuokol jdú. Pakli se kto s čím vyjeví, proti nim, musí od nie utrpěti. A to kacieři u nich ti, kteříž by směli pravdu o nich povědíti a na jich neslušnost ukázati. Co Mistr Jan Hus neobyčejného při vieře v Čechách kázal? Co Jeroným Čech i druhý s svými tovařiši v Florencii? Než že sú ústa směli otevříti proti té stolici a jich neřádóm a poběhlosti od života Kristova i učenie jeho, za kacieře i
C 1b za | arcikacieře potupeni a ukrutenstvím šelemstvie pohanského spáleni i nad jich popelem ukrutnost provodili. Toť trpělivost křesťanské tichosti, že o nich pravdu pověděli.

A tak všecko kacieři a odřezanci, ktož po nich amen neřiekají a téhož na se ukrutenstvie čekajte, sami jsúce nejedním kacieřstvím zmazáni, jako že by se dávno toho dověděli, byť mocí světskú nestáli a ukrutenstvím zvieřete toho potvorného. Ale když sú svými nálezy a právy opanovali svět, již sú všecky za kacieře odsúdili a za zatracence potupili, ktož by jich na té stolici za cierkev svatú držeti nemohl a na jich přikázání přestati, jakož píší Distinctione 19 Nulli phas a in Extravaganti Boni-
C 2a facii, že | římskému biskupu poddánu býti jest z núze neb z potřeby spasenie, de necessitate salutis.

Než nenie samých, kto tou pokutú, kterúž na jiné vydali treskce. Aspoň zvlášť pro to kacieřstvie, k kterémuž se skrze mnohé znají a kterémuž se mnohých oči dívají, jenž za první kacieřstvie odsúzeno jest, totiž svatokupectvie, kteréž předse skutečně neustupně vedou. Byť proti sobě čili než řeč jako od Husa a od jiných, ale moc touž, jako ji proti nevinným k trestání svému od Boha poslaným činí, a měli sami trestáni bývati, milostivějšíť by soudy činili. Ale když sobě mnohé podkasala a k svému po-
C 2b slušenství připravila, i sedí královna, ano i jejie vuole zákon všem a tiem nehýbaj žádný. Přestupuj | kto všecka boží přikázanie, jakož se zvlášť mocní světa v tom nalézají, a jediné ostřiehaj jeho práv, poslušným synem cierkve nazván budeš.

Pane Bože, nejsúli ale ta druhá šelma pod beránkovými růžky, kteráž všecku moc a ukrutenství prvnie šelmy, totiž pohanských ciesařóv, tu stolici držiecích, činila? Nebo svuodce a falešní apoštolé, kteříž se za apoštolóv počali a ještě v malém počtu jsúce toliko svým učením věrným škodili, ale moci neměli k dotiskání svého učenie, neb i sami pod pahanskú mocí byli a pod ní i v nesvobodě, když se též k jménu Kristovu znali, pro něž věrní trpievali, ale když pak ti rozmnoženi a moci světské do-
C 3a sáhli, již sú dokonalý a mocný | antikrist, ukrutenstvím svým nutie všecky k poctě své a k učení svému zákonóv odporných nadělav a dělati jich nepřestává zákonu Kristovu. Čehož zapřieti římská stolice nemuož, by toho neučinila. Kto nevěří, umie-li, čti dekret jich Extravaganti a jiná jich zřiezenie a ustavenie, ačť je nazývají právy duchovními, zvieť, jak se srovnávají s učením Kristovým.

B 8b Danielovi proroku: Da 7.
Nám nesluší zabíti . . .: J 18,31.
C 1a I druhý . . .: Jeroným Savonarola. O ohlasu jeho smrti mezi bratřími, jíž byl svědkem Lukáš Pražský, Amedeo Molnár, Českobratrská výchova před Komenským, Praha 1956, s. 80 a 94.
Distinctione 19 Nulli phas: Decretl prima pars, dist. XIX, c. 5, ed. E. Friedberg I, s. 61.
Extravanti Bonifacii: Bulla Unam sanctum Bonifáce VIII. z roku 1302 v Extravagantes decretales, tit. VIII, c. 1, ed. E. Friedberg II, s. 1245–1246.
C 2a první kacieřstvie: Simoniaca haeresis byla definována papežem Řehořem Velikým, cf. J. Leclercq, Simoniaca haeresis, in: Studi Gregoriani I, Roma 1947, s. 523–530.
řeč jako od Husa: Cf. Jan Hus, Knížky o svatokupectví, ed. A. Gregor, Praha 1954.
C 2b ta druhá šelma: Zj 13,11.
C 3a Extravaganti: Viz výše poznámku k C 1a.

Než k prvniemu vrátě se, že cierkev svatá v svých věcech nemá požívati meče světského, nebo moci světskú nešlo, ani jíti mělo dielo spasenie lidského, ale z slitování božieho skrze milost a dary Ducha svatého srdce těch, kteréž vyvolil, obnovujíc jeho, a předcházející milosti povolné a hotové | pravdě Čtenie svatého činiecího C 3b
v zaslúžení Pána Krista skrze dar viery, lásky i naděje. A protož psáno: Uvěřili sou, kolikožkoli jich bylo předspuosobeno k životu věčnému. A opět o zlatohlavnici, že jie otevřel Pán srdce, aby pilně poslúchala, co praveno bylo od Pavla.

A že nemělo jíti skrze moc meče, najprv sou Písma prorocká; v žalmu padesátém pátém prorok die: Poďte a vizte skutky Páně, kteréž položil zázraky na zemi odjímaje boje až do konce země. Zlámeť lučiště a zetřeť oděnie a štít spálí ohněm. A v sedmdesátém v pátém: A učiněno jest v pokoji miesto jeho v Sionu, tuť zetřel moci lučiští, C 4a
štít, meč i boj. Kteréžto věci zuostávaly vždy u lidí pano | vanie světského. Protož řekl apoštol, že knieže nadarmo meče nenese. Ale mezi nevěřícími bylo toho všeho skuoro potřebí, když proti sobě povstávali a škůdce vždy mečem trestali, ale v puovodu knieżete pokoje ty věci měly zkaženy býti. K tomu Izaiáš v druhé kapitole a v táž slova Micheáš v čtvrté kapitole: I bude v najposlednějších dnech připravena hora domu Páně na vrchu hor a pozdvižena bude nad pahrbky a potekou k ní všickni národové a puojdú lidé mnozí a dějí: Poďte, vstupme na horu Páně a do domu Boha Jákobova a naučíť nás cestám svým a choditi budem na steskách jeho. Neb z Siona C 4b
vyjdeť zákon a slovo Páně z Jeruzaléma. I súditi bu | de národy a trestati bude lidi mnohé. I skují meče své v radlice a kopí svá v srpy, nezdvihne lid proti lidu meče, ani budou viece strojiti se k boji, neb knieže pokoje králem nad nimi.

Nechť se opatří stolice římská, když pro chválu světa a pro zboží jedni proti druhým války zdvihnú a kněží téhož původu obojie strany služebníci sú. Jedni v jednom vojsku ráno slouží v stanu mše, a druzí z téhož puovodu kněžstvie v druhém vojsku slúžie a obojí požehnání svým dávají, k boji jsúce obojí jedné viery, až obojiech paseky lehnou. A co divného, jednou-li sú sami to duchovní vuodce tolikéž učinili.

Opět Izaiáš v deváté: Veseliti se budou před tebú jako ti, kteříž | se veselé ve C 5a
žni, jako se radují vítězové berúce kořist, když rozdělují lúpež. Nebo jho břemene jeho a metlu ramene jeho a berlu nuzitele jeho přemohl si jako ve dni Madian. Neb všeliké násilné branie s hlukem a rúcho smíšené se krví bude v spálení a v pokrm ohně. Neb maličký narodil se nám a syn dán jest nám, a učiněno jest knieżetví jeho na rameni jeho, totiž ne v zástupiech bojovných, ale v rameni roztaženém na kříži, a nazváno bude jméno jeho předivný, rádce, Buoh silný, otec budúcího věku, knieže pokoje. Rozmnoženo bude ciesařstvie jeho a pokoji jeho nebude konce. Na stolici ne
C 5b římské, ale Davidově, a na královstvie jeho sede, aby jeho potvrdil a po | sílil v soudu a v spravedlnosti od tohoto času až na věky. Horlivá milost Pána zástupuov učiní to.

Jestliže římská stolice, jakž se dostala v ruce biskupóm, jest královstvie Kristovo, jakož tomu chtie, kterak pravé jest, že pokoji jeho nebude konce, když v římském panování po jich Říma obdrženie nejedny války bývaly? A kterak se to trefí, což prorok die, že na stolici Davidově a na královstvie jeho sede? V Římě jest David stolice neměl, ani v Římě panoval, ani který z sedících na stolici římské před biskupy figurou byl královstvie Kristova.

Opět týž v jedenácté die: Vyjde prut z kořene Jesse a květ z kořene jeho vyjde
C 6a a bíti bude zemi metlou úst svých a | duchem rtuo svých zabie nemilostivého. Bydliti bude vlk s beranem a pardus s kozlem přebývati bude, telec a lev a ovce spolu bydliti budou a dítě maličké požene je. Telec a nedvěd paseni budou spolu a lev jako vuol jiesti bude plevy. Nebudou škoditi a nebudou zabíjeti na všeliké hoře svaté mé, neb naplněna jest země uměním Páně.

C 3b Uvěřili sou . . .: Sk 13,48.
o zlatohlavnici: Lydii, Sk 16,14.
Poďte a vizte . . .: Správně Ž 46,9–10.
A učiněno jest v pokoji miesto jeho . . .: Ž 75,3–4 (Vulgata).
C 4a kniže nadarmo meče nenese: R 13,4.
I bude v najposlednějších dnech . . .: Iz 2,2–4; Mi 4,1–3.
C 4b Veseliti se budou . . .: Iz 9,3–7.
C 5b Vyjde prut . . .: Iz 11, 4. 6–7. 9.

Dietěti malému, kteréž tuto zvěř skrocenú hnáti má, nepříleží meč, ani ho potřebie. A kterak stolice římská horou Páně jest, když na nie zabíjejí? A proč zabíjejí? Neb nedošla uměnie božieho, jakož die Izaiáš: Zavrhli slovo Páně a uměnie žádného nenie
C 6 b v nich. A nedošla i pravého poníženie v následování Krista, jakož die: Neob | rátíte-li se a nebudete učiněni maličí etc. A opět: Králové pohanští panují a kteříž většie jsú, moc ukazují nad nimi, ale mezi vámi ne tak. A oni nazpátek. Item Ozee v druhé: A učiním jim slib v ten den s zvěří polní a s ptactvem nebeským a s hmezem zemským a lučiště a meč a boj potru z země a spáti jim káži doufalivě. Item v čtrnásté: Assur nespasí nás, na koně nevsedneme, ani dieme viece: bohové naši, diela rukou našich. Neb nad tiem, jenž v tobě jest, sirotkem smiluješ se. Uzdravím potřenie jich, milovati je budu dobrovolně, neb se odvrátila prchlivost má od nich. Item Micheáš
C 7 a v páté: I bude v ten den, die Pán, odejmu koně tvé z prostřed tebe a za | tratím vozy tvé a zatratím města země tvé a zkazím všecky ohrady tvé, totiž prospěch tvuoj. A rozmnoženie tvé nepuojde skrze moc tělesnú, ale skrze zvláštní moc božskú, ani doufanie tvé bude v zámciech a v tvrdých ohradách. Neb samým požehnáním božím prospěch a vzdělanie božie věřících šlo a trpělivostí zachováno v mnohých protivenstvích a v trápeních.

Item Zachariáš v deváté: A rozptýlím vuoz z Efraima a kuoň z Jeruzaléma a zkaženo bude lučiště bojovné a mluviti bude pokoj národóm a moc jeho od moře až do moře a od řek až do krajin země. Pokoj tuto neminí se, aby byl zpuosoben zde podlé
C 7 b těla, aby jej zde v světě před ne | přáteli svými měli. Neb o tom řekl: Nepřišel sem pokoje pustiti, ale meč. A opět: V světě nátisk mieti budete, ale doufajte, žeť sem já přemohl svět. A kterak přemohl etc.? Ale pokoj přivedl mezi Bohem a jimi, kdež prve hněv boží stál a těžký nepokoj i v svědomí jich, jehož žádný přivésti nemohl, než on. O němž die apoštol: Oňť jest pokoj náš, kteryž svědčili všem věrným píšice: Milost vám a pokoj od Boha Otce skrze Krista Ježíše. Také pokoj ten miení, že Kristus mečem tělesným nebude sebe brániti, ani lidu mocí takovú shromažďovati. Ani on neb lid v něho věřící, jenž sú jeho království, nebude s protivníky svými válek
C 8 a vésti, ale jakož sám skrze utrpenie obdržel králov | stvie, neb musil Kristus trpěti etc., tak i choť jeho. Neb die: Kto chce po mně přijíti etc.

Učinil sobě království nezkaziv žádného krále by komu lid odjal neb jeho duochody. Jakož tak sami svědčie po kostelech zpievajíc času vánočnieho: Vrahu neb nepříteli Erodese nemilostivý, Krista přijieti co se bojíš, neuchvacuješ smrtedlného, jenž jest dárci království nebeského.

Protož papež moci světské užívaje, nenie vuodce království toho, kteréž zvláštní mocí boží mělo vyzdviženo býti a jí státi skrze trpělivost, jakož apoštol die: Oděnie rytířství našeho nejsú tělesná, ale moc od Boha etc. Kteréžto království pokládá se od
C 8 b Daniele proroka páté, velmi roz | dielné od čtyř zemských, z nichž římské čtvrté, na němž cierkev římská sediec panuje světsky. Ale oniť nechtie ještě ani tomu, byť světsky panovali, neb sou jim všecky věci sezduchověly, ač nejedni nespravedlivějí a ukrutnější k svým poddaným mají se, než světští páni. Avšak ještě řkou, že nepanují světsky. Znáť vás netoliko Buoh, pokrytci. Proto snad praviete, že nepanujete světsky, že na vojny s jinými nejdete, ale doma rozkoše pášete často i s ženami těch, jenž na vojně bývají.

A že papež moci té užívaje a jie stoje, kterak se muož odčísti, by nebyl částka obrazu, kteryž viděl Nabochodonozor, kteryž potom ztroskotal kámen bez rukou s hory

C 6a Zavrhli slovo Páně . . .: Správně Jr 8,9.
Neobrátíte-li se . . .: Mt 18,3.
C 6b Králové pohanští . . .: L 22,25.
A učiním jim slib . . .: Oz 2,18.
Assur nespasí nás . . .: Oz 14,3–4.
I bude v ten den . . . ohrady tvé: Mi 5,10–11.
C 7a A rozptýlím vuoz . . .: Za 9,10.
C 7b Nepřišel sem . . .: Mt 10,34.
V světě nátisk . . .: J 16,33.
Oňť jest pokoj náš: Ef 2,14.
Milost vám a pokoj . . .: Cf. 1 K 1,3; 2 K 2,2.
C 8a musil Kristus trpěti: L 24,46.
Kto chce po mně přijíti: Mt 16,24.
Oděnie rytířství našeho . . .: 2 K 10,4–5; cf. Ef 6,11–17.
C 8b obrazu, kteryž viděl Nabuchodonozor: Da 2,31–35.

uťa | tý. Neb poněvadž drží Řím a diel římského ciesařství a světsky panuje, zjevné jest, že jest částka obrazu toho, zvláště, když drží čtvrtého království čtvrté šelmy prvnie stolici. A že jest jedna hlava z sedmi aneb jeden roh z ruhuov desíti, kteréž měla šelma čtvrtá, totiž ciesařstvie římské, na hlavě své. A najpodobnějšie jest k tomu rohu, kteryž znízka počav rostl u velikost, až tři rohy svrhl a miesto nich se usadil. Nebo rohové té šelmy králové jsú toho království čtvrtého podle vyloženie anděla. A na svědectvie slávy své, že trojieho království držitel a pán jest, v koruně trénásobné maluje se. Pán jeho měl jest dosti na jedné. Co pak ten roh mluvil a činil, kto
D 1 b chce | šíře věděti, čti Daniele kapitolu sedmú.

D 1 a

Nechať povědie, čí jest království v Římě, páté-li Kristovo, jakož je Daniel viděl, a jest-li to, kde čtvrtá šelma, kteráž má až do konce mieti stolici? Pak-li tu v Římě jest čtvrtá šelma podle viděnie Danielova, kde pak jest páté království Kristovo? A dějí-li, že papež drží páté, ať ukážie, kde jest čtvrté? Tuť jest strach hrozného podvodu, byť pod jménem cierkve svaté nectila se taková odporná věc cierkvi svaté, nezachovávalo se poslušenstvie těm, proti kterýmž boj měl by býti veden podle Beránka skrze trpělivost. Neb každého odporného sobě pazoury drápe nedvězími, kteréž
D 2 a má z hniezda svého. Nebo pod jménem pá | tého království, jenž jest Kristovo (Daniel v 2. kapitole), mnohou trpělivostí dobytého, ctí se železo s střepinou smíšené a s semenem lidským, jenž částka jest obrazu zetřeného od kamene s hory bez rukou uťatého, jehož jest páté království a věčné, kteréž zde skrze vieru živou a trpělivost svatých vzdělává se a trvati bude u vítězstvie po vzkříšení mrtvých na věky věkuov.

Byť papež mocí světskú nestál jako jiní světští králové a páni, již by pro klíče svatého Petra dávno v menším zástupu jezdil aneb by snad pěš chodil jako jeho Pán a jeho předkové, k nimž se ústy hlásí, ale skutkem kterak po nich jde, toť známo jest. A nevěří-liť tomu, nechť jediné koštuje do | vieť se tudiež, najde-liť Řím pána D 2 b pro jeho klíče a duchovní moc, jediné ať nechá meče. A také nechce-li kto o něm smysliti, by světsky panoval, pokus se o to a sáhni mu na Řím a ještě se mu zapiš, že klíčóv království nebeského při něm nechášs, tu zvieš, co podstatú drží. Byť mu panovanie dokonce odjato bylo a klíčuov měl řádně užívati bez lakomstvie, neviem, byť klíči svatého Petra o zemi neddal.

Item království Kristovo rozdielné jest od království zemského. Protož jeho království slove nebeské nebo božie, jakož tak je nazývá i s předchůdcí svým Janem: Pokánie čiňte, neb se přiblížilo království nebeské. A častokrát řiekal: Podobné jest
D 3 a královst | vie nebeské, své království mieně, skrze kteréž nevyňal neb nevysvobodil lidu svého z poddání království zemského, neb řekl: Které věci sou ciesařovy, dajte ciesaři. A jeho poslové, svatý Petr, die: Poddáni buďte všelikému lidskému stvořenie pro Boha, buďto králi jako povýšenému, buďto vévodám jako od něho poslaným. A svatý Pavel: Plaťte všem dluhy, komu čest, tomu čest, komu daň, tomu daň. A ktož se té moci protiví, sami sobě zahynutie dobývají. Protož Kristus neosobil sobě království zemského s jeho právy a mocí, aniž ho přijieti chtěl, když ho králem učiniti chtěli. Aniž království zemského v tom, což jest jeho, kazil, ale pod ním byl chudý
D 3 b život | veda, utiekaje do Egypta před mocí jich, dani dávaje, až od nich i ukřižován. Ale proti ďáblu přišel, jenž jest král nade všemi syny pýchy, knieže světa a ciesař smrti, aby jej přemohl, lid svuoj z moci jeho vysvobodil a učinil jej sobě v království. Protož o něm psáno, že kralovati bude v domu Jákobovu, a ne v Babylonu, až na věky. A svatý Jan, že učinil nás královstvie Bohu a Otci svému.

A to přemoženie ďábla stalo se skrze jeho nevinné trpenie a krve vylitie. A to vysvobozenie lidské z moci jeho jest v tom, když lidé z milosti a mocí zaslúženie jeho

D 2a Daniel: Da 2, 41–45.
D 2b Pokanie čiňte . . .: Mt 3,2 a 4,17.
Podobné jest království . . .: Cf. Mt 13,24.31.33.44.
D 3a Které věci sou ciesařovy . . .: Mk 12,17; L 20,25.
Poddáni buďte . . .: 1 Pt 2,13.
Plaťte všem dluhy . . .: R 13,7.
Chudý život veda . . .: Snad ohlas písně Lukáše Pražského „Kristus, příklad pokory", prvně tištěné r. 1501.
D 3b kralovati v domu Jákobovu: L 1,33.
učinil nás království . . .: Zj 1,6.

povstávají z hřiechuov a je přemáhají. Protož k židóm Pán Kristus řekl: Vysvobodí-liť
D 4 a vás Syn, svobodni bu | dete. Nynie svobodni nejste, neb ktož činí hřiech, sluha jest hřiecha a tak sluha ďábluov. Neb hned die dále: Vy z otce ďábla jste a skutky jeho činíte. A svatý Jan: Žádný vás nesvoď, každý ktož hřeší, z ďábla jest a ďábluov jest.

A poněvadž držitelé stolice římské velicí hřešníci sou, jakož o nich mnozí z nich mluvie i píšie, kterak ti z moci ďáblovy vysvobozeni jsú a v královstvie Kristovo vešli, v nichž Kristus nekraluje? Kterak se nestydí za ty držeti a jiné k témuž držení nutiti, že sú oni na té skále postaveni, jimž brány pekelné neodolají?

O jichž vítězství z mnohých dotknu jednoho, kterýž pobyv mezi nimi zstrašil se jich
D 4 b a v samotnost všed mezi vypravová | ním mnohých jich nezřízeností die: Tuť se v chlipnosech zapalují, tak se ve všelikou hanebnost řítí jako by všecka jich sláva v hodováních a v opilstvích a kteréž věci za tiem jdú, v ložcech a v nestydkostech byla, tak utiekající mladost rukou za se táhnú. A ten jeden poslední starosti zisk počítají, aby ty věci činili, kterýchž jsúce mladí činiti by nesměli. Dívá se těm věcem satan, směje se a v nerovním veselí utěšen jsa a mezi šedivci a děvečkami za súdci sedě děsí se toho, že oni zlého činí, než on radí a napomíná. Pomíjím s příbuznými
D 5 a osobami smilstvie, pannen porušovanie, násilé a cizoložstva, kteréž věci již biskupské rozpustilosti sou hříčky et sic de aliis. Kte | rézto všecky věci ne já sám toliko, ale obecný lid zná.

A týž o jich smyslu a vieře die: Budúcieho tam života naděje marná jakási rozprávka. A což se o pekelných mukách praví, všecko smyšlené. Vzkříšenie těla, konec světa a Kristus že k soudu přijíti má, mezi dětinskými básněmi se počítá. A to jest smysl saducejské roty. Jakož nejedni praví, že přední preláti obecně sú saduceové, a dosti podobné, neb by nemohli snadně s utěšením takových hřiechov v starosti konati. Pak kterak jest o nich držeti, že sou ti, kterýmž brány pekelné neodolají a že sú
D 5 b království Kristovo a choť jeho milá bez vrásky a poškvrny?

Již svrchu přivedena sou Písma | prorocká, že mocí světskou církev svatá nebo království Kristovo nemělo vyzdviženo býti ani zachováváno ani spravováno a že ji papež, drže stolici ciesařskú, zle osobuje k věcem duchovním proti úmyslu a zřízení božiemu, i zač by skrze to jmien měl býti i pro jiné nezřiezenosti své, úřadu apoštolskému nepřileżící, kráce jest pověděno. Tuto totéž skutky Páně i všie cierkve prvnie i učením jich potvrzuje se.

Skutkové jich téměř všem známy sú, že oni trpěli sú. Pán Kristus trpěl pro pravdu a pro svědectvie Otce svého. A nenie tiem přemožena pravda, ale svietězila. Trpěli
D 6 a apoštolé všickni potomky své i přítomné následovníky k témuž vedouce a na po | mínajíce. Nebáli se, by tiem přemožena byla cierkev a zkažena pravda. Poněvadž cierkev svatá, jakož o nie vypisuje Hilarius, že toto vlastně má, když trápena bývá, tehdy ktve, a když utištěna bývá, roste, když potupena bývá, prospievá, když uražena bývá, přemáhá, když trestána bývá, srozumievá, tehdy stojie, když hynúti vidí se. To ten.

Ale tito hrdě mluviece, že jich na skále založená a že brány pekelné neodolají proti nie, a bez meče proti dosti rovným jedva směli by státi, aby o svú při zjevně směli mluviti a nebáli se, aby mnozí nebyli svedeni. Než vítězstvie jich meč, aniž jinému miesta dadie, neb jich jest zákon, aby, ktož by koli jich učenie nepřijal, moci
D 6 b světské v | ruce dán byl a ona dále vie, co má s tiem činiti. Ale že Pán die: Nebojte

D 4a Vysvobodí-liť vás Syn . . .: J 8,36.
Vy z otce ďábla jste . . .: J 8,44.
Žádný vás nesvoď . . .: 1 J 3,8.
D 4b Tuť se v chlipnostech zapalují . . . obecný lid zná: Francesco Petrarca, Epistulae sine nomine, ep. 18, ed. U. Dotti, Bari 1974, s. 209–212: „Sic in libidines inardescunt, sic in omne ruunt dedecus quasi omnis eorum gloria non in cruce Cristi sit, sed in commessationibus et ebrietatibus et que has sequuntur in cubilibus impudicitiis. Sic fugientem manu retrahunt iuventam atque hoc unum senectutis ultime lucrum putant ea facere, que iuvenes non auderent . . . Spectat hec Satan ridens atque in pari tripudio delectatus interque decrepitos ac puellas arbiter sedens stupet plus illos agere quam se hortari . . . Mitto stupra, raptus, incestus, adulteria, qui iam pontificalis lascivie ludi sunt."
D 5a Budúcieho tam života . . . se počítá: Petrarca, s. 200: „Future ibi vite spes inanis quedam fabula, et que Inferis narrantur fabulosa omnita, et resurrectio carnis et mundi finis et Cristus ad iudicium rediturus inter nenias habentur."
D 6a vypisuje Hilarius: Názor, připisovaný zde Hilariovi z Poitiers, se bez udání původce častěji objevuje u Chelčického, cf. Síť víry I, kap. 12, ed. E. Smetánka, Praha 1929, s. 39.

se těch, kteříž zabíjejí tělo! A tak jakéž pravdy má, jedva by na zkázu nepřišla, byť se meče světského pustila.

Dále Pán Kristus die proti jich smyslu: Blahoslavení, kteříž trpie pro spravedlnost, neb jich jest královstvie nebeské. A blahoslavení jste, když vám zlořečiti budou lidé a protiviti se vám budou řkouce všecko zlé proti vám, lhúce pro mě. Radujte se a veselte se, neb odplata vaše mnohá jest v nebesích, neb tak sú se protivili prorokům, kteříž před vámi byli. A opět: Pomněte na řeč mú, kterúž sem já pravil vám: Nenieť D 7 a sluha většie pána svého. Poněvadž sú se mně protivili i vámť se protiviti bu | dou. Střiehli-liť řeči mé, i vašieť střieci budou. A opět: Tyto věci mluvil sem vám, abyšte se nehoršili. Z zboruov vyobcují vás a přijde hodina, že každý, ktož vás zabíjeti bude, bude mnieti, že tiem Bohu poslúžil. A k tomu podobná mnohá svědectvie Pána Krista i apoštolská, jichž nenie potřebie rozmnožovati. A protož, kteřížkoli proti tak mnohým písmóm a skutkóm křesťanským jinak držie, kacíři se býti nalézají.

Co pak tito sú nazpátek činíce, od koho pošli a čieho učenie následují, s čieho koflíka pijí, jimž svět poklonu činí, jenž vzácní světu jsúce, životy rozkošné vedouce, D 7 b tělesné a zemské věci čenichajíce a širokou cestou kráčejíce? Ješto, by v | nich viera živá byla, z takových by je věcí vyvedla a nové narozenie a život nový by zplodila, skrze kterúž by i svět přemohli. Jakož die svatý Jan: Všecko, což se narodilo z Boha, přemáhá svět, a toť jest vietězstvie, kteréž přemáhá svět, viera naše. Neb darové spasitedlní sou od samého Boha z milosti daní viera, láska a naděje, skrze něž se člověk u vnitřním člověku obnovuje. Protož, byť té viery došli, jinakť by se ukazovali. Než na téť mnozí zpoléhají a blízko Boha se pokládají, kteráž jich k spasení nepřivede, kterúž i ďáblové mieti mohú i mají. Neb die svatý Jakub, že ďáblové však věří a třasou se i vyznanie o Kristu činili. Takoví neznajíce Boha | spasitedlným poznáním, D 8 a neb ktož by se řekl Boha znáti a přikázanie jeho neostřiehal, lhář jest, ani sebe pod jménem viery a cierkve svaté neb pravd božích, ty, kteříž by viery spasitedlné došli, pro svá smyšlenie z obcí vymietají praviece se býti náměstkové těch, kteříž vierou a trpělivostí dědí zaslíbením. Majíce trpěti, trápie.

Protož byť na to mohl lid pohleděti, co jest již přišlo z božieho dopuštěnie, že to, což svatý Pavel die, že sou prady lásky nepřijali, aby spaseni byli, pošle jim Buoh činěnie bluduov, aby věříce lži, i nebyli spaseni, aby již takové měli vuodce, na něž nemalé náklady činie, kteříž by jim k mnohému zlému po | moc a službu činili, D 8 b příkladem zlým příčinu dávajíce k tělesnému životu a naučením nezdravým k velikým hřiechóm, z nichž by ani pokanie činili, a proč by činili, když mají za službu božie, jedno rozličné modloslužby uvodiece při svatých i při ostatcích jich, při obrazích rozličných. Neb v nynějším kněžstvu a křesťanstvu již jest ta zápověď božská konec vzala: Neučiníš sobě obrazu rytého, ani podobenstvie kterého, nebudeš se jim klaněti, ani jich ctíti. Neviem, co nejedni lidé i s svuodcemi svými činie Bohu v poctě jeho, ješto by toho všeho stvořenie nečinili a účinkóm rukú lidských jako obrazóm. E 1 a A to z svých zprávcuov mají, nebo římská cierkev netoli | ko obrazy má, ale i ctíti je toužpoctou velí, kterouž ctěni mají býti ti, čiež sou obrazové. Co pověr, kouzluov, čaruov z jich svěcenin děje se, jenž sú těžcí hřiechové proti Bohu. A mnějí, že tak má býti. Nuž potom, aby nenáviděli ouduov božích zabíjejíce je a trápíce, domnievali se, že Bohu slouží tak, aby, jakož na se, tak i na ně uvedli pomstu krve spravedlivé. Neb mnozí doma pokojné mysli jsúce z kosteluov a z kázání jdou s nenávistným srdcem, podpáleni souc kázáním zlostí zevrou a dychtí k prolití krve. Toť v nich roznítili lásku boží svými klamy a křivými svědectvími! To jest dielo jich, často po bludných se voziti a pánuov | i obecného lidu popúzeti k trápenie, jich nedbanlivost při tom E 1 b často viniece. Jsú-li poslové Kristovi, jakož za ty jmieni býti chtie?

D 6b Nebojte se . . .: Mt 10,28.
Blahoslavení . . .: Mt 5,10–11.
Pomněte na řeč mú . . .: J 15,20.
D 7a Tyto věci mluvil sem vám . . .: J 16,1–2.
D 7b Všecko, což se narodilo . . .: 1 J 5,4.
ďáblové věří . . .: Jk 2,19.
D 8a ktož by se řekl Boha knáti . . .: cf. 1 J 2,4.
pravdy lásky nepřijali: 2 Te 2,10.
Neučiníš sobě obrazu . . .: Ex 20,4–5.

Však on k svým řekl: Když se vám budou protiviti v městě jednom, ujděte do druhého. Tito, ano jim nic nečinie, ano ještě ctí a pokoje rádi by užili před nimi, i nemohú. A opět řekl: Posílám vás jako ovce mezi vlky. Kto slýchal, aby ovce vlky dávily, však ovce od vlkuov bývají dáveny. Po skutcích poznáte vlky a falešné proroky, byť v ovčiem rúše přišli jako bosáci. Zjevné ukázanie Pána Krista jest, neb vlastní věc vlku jest výti a cizím masem a krví se sytiti. Protož nenieť posluov Kristových
E 2a za obyčej kázáními | svými jedněch proti druhým k zlosti podněcovati, na světskú moc volajíce, kteráž, jakož ukázáno, od řízení duchovních věcí odložena jest, že trpie nevěrné a bludné. Kterak ten, jenž se praví miesto těch držeti, jenž řekli: Domnieni sme učiněni jako ovce k zabití, a: Na každý den mru pro slávu vaši. Nemuož-li sám, jiných pobízí k trápení. Však apoštolé s tiem posláni na svět, aby Čtenie kázali, v němž se zavierá milost a pokoj od Boha Otce, lidem v Kristu učiněný, aby po všem světě oznamovali a svědčili, že Buoh, Otec slitovanie, poslal vlastnieho Syna svého na svět pro lidské spasenie, neb jinak k spasení nemohlo přijíti
E 2b lidské pokolenie, než skrze ten a takový pro | středek, samým Bohem milostivě a spravedlivě obmyšlený, v kterémž se mu tak zalíbilo a dosti se spravedlivého skrze něho za lidi stalo, aby ktož by koli jej přijal a v něho pravě uvěřil, aby jej Buoh Otec vzácně přijal v jeho zaslúžení, pomíjeje provinění jeho a pomstu věčnú v časnú proměňuje.

A protož je zde mrská a treskce jako syny na milost přijaté skrze zlé. Ale běda těm, kteříž metla jich sú, jakož Jeremiáš o tom píše v 30. kapitole, Johel v 3. kapitole: V tom času shromáždím všecky národy a dovedu je na údolé Jozafat a budu se tu hádati s nimi o mém lidu a o dědictvie mém. Nebo ač ze všech nepravostí
E 3a trestati bude národy, však najviec pro ukrut | nost, kterúž sú provodili proti jeho lidu. A svatý Petr, že čas jest, aby se počal soud od domu božieho. A pak-li najprv od nás, který konec těch, kteříž nevěří Čtenie? A svatý Pavel k Tessalonicenským, že my sami chlubíme se vámi v zbořiech božích pro trpělivost vaši a vieru ve všech protivenstvích vašich a v zámutcích, kteréž trpiete na příklad spravedlivého soudu božieho.

Protož apoštolé těm, ktož jich tomu svědectvie uvěřili z rozkázání Páně umývajíce je na dokázanie a ujištěnie očištěnie hřiechuov jich, zvěstovali jim milost a pokoj od Boha Otce, jakož tak ve všech psaních svých pozuostavili. Ktož pak tomu věřiti
E 3b nechtěli a jich poslúchati, oznáme | no jim, co je budúcieho potkati má. Kteréhožto svědectvie ač divy a zázraky doněkud potvrzovati, však konečně pilností, stálostí a proléváním krve své jdúc skrze mnohá protiventvie a zámutky, trpělivostí mnohú mnohé získali a pravdu viery rozšířili i ujistili nevzemše ku pomoci meče, ač jich již množstvie tisícuov bylo. Toho vzemše příklad a naučenie od Pána a mistra svého, jakož svrchu dotčeno, že Kristus musil trpěti a že svým předpověděl: Poněvadž sú se mně protivili, i vámť se protiviti budou, a žeť dějí všecko zlé na vás lhúce pro mě a zrazovatiť vás budou, mrskati i zabíjeti. Vy v trpělivosti vládnúti budete dušemi va-
E 4a šimi. Nermuťte se | z toho, ale radujte se, neb odplata vaše mnohá jest v nebesiech. Však dálo se prvniem, neb komu z prorokóv neprotivili se etc. A svatý Pavel, že svatí skrze vieru pro svědectvie pravdy posmievanie i bitie trpěli sou, okovy také i žaláře, kamenováni sú, sekáni sou, v zabití meče zemřeli sou. Protož i my, majíce tak veliký položený nám oblak svědkuov, skrze trpělivost běžme k předloženému nám boji.

A tak zjevné jest z příkladóv i zjevných Písem, že věrní lidé a praví ctitelé boží, zvlášť v času Nového zákona, nebyli trapiči nevěrných a těch, kteříž jich nepřijímali, ale že od těch trpievali, a podnes jest tak. Než antikristovo jest to, když s svými

---

E 1b Když se vám budou protiviti . . .: Mt 10,23.
Posílám vás . . .: Mt 10,16.
E 2a Domnieni sme učiněni . . .: Ř 8,36.
Na každý den mru . . .: 1 K 15,31.
E 2b V tom času shromáždím . . .: Jl, 2,2.
E 3a čas jest, aby se počal soud . . .: 1 Pt 4,17.
my sami chlubíme se vámi . . .: 2 Te 1,4–5.
E 3b Poněvadž sú se mně protivili . . .: J 15,20; cf. fol. D 6b.
Vy v trpělivosti vládnúti budete . . .: L 21,19.
Nermuťte se . . .: L 6,23.
E 4a svatí skrze vieru . . .: Cf. Žd 11,36.40–12,1.

bludy pod jménem | Kristovým a lidu věrného vyšel na prostrano a dosáhl moci E 4 b
najvyššie, pravou vieru, z niež ustavují se věrní v plnosti Kristově, bluduje, kaceřuje a k svým zákonóm, odporným Kristovu a jeho pravdě, ukrutenstvím pohanským dotiskaje, daleko dostatečnější se maje k tomu než pohanští ciesaři. Nebo, ač časy některými trápivali věrné ukrutně někteří a někteří ciesaři také jich s pokojem nechali, ale tuto stále rozšířeně zřiezeno, aby po všech obcech ustavičně strážní byli, aby i chalupa před nimi nemohla se ukrýti, by nezvěděli, kto s nimi nesrovnává a nepominuli toho bez protivenstvie. Protož sou časové pod těmito falešnými Kristy najtěžšie a najnebezpeč | nější, jedno pro zstydnutí lásky a rozhojnění zlosti, aby jí jako povodní E 5 a
nebyli zachváceni i dobří, druhé pro svody tak mnohé a jako ode všeho světa za vieru přijaté. Jakož někteří z nich napsali, že neb všecken svět bloudí, neb Kristus nenie Syn boží. Třetie pro protivenstvie všudy. Nebo kde jest který kout, ješto by těmito apoštoly nebylo osazeno? Kristus s mnohými Písmy, kdyby tito praví byli, křivým by byl nalezen, kteryž před skonáním světa předpověděl řiedkost viery a rozmnožení falešných prorokuov.

Kdyby tito papežovi kněží byli všickni poslové Kristovi, nikdy by viece kazateluov svých neměl Kristus jako k skonání světa, ani viery vie | ce, neb již falešný prorok a ne- E 5 b
věrný člověk miesta pod nimi nemá na světě krom v Čechách.

A že netoliko věrní nevěrných nebyli trapiči, ale ani těch, kteříž jim povolivše a k poslušenstvie jich se ozvavše a potom skrze hřiechy neb bludy zkazili se, nenie jim rozkázáno, skrze světskú moc by je měli vypleniti. Kázal Pán kúkole nechati až do žní. Sám také zanechal toho, když někteří z učedlníkuov jeho odešli od něho, než kázal toto řka: Shřeší-li bratr tvuoj v svém hříchu, po řádném trestání buď tobě jako pekelník a zjevný hřiešník. A apoštol učí Timotea biskupa řka: Člověka kacieře po jednom a druhém trestání varuj se, věda, | že převrácen jest, ktož takový jest, E 6 a
a hřeší vlastním soudem jsa odsúzen. A ještě velí takové skrovně trestati řka: s skrovností treskci ty, kteříž se protiví pravdě, zda jim dal Buoh někdy litovati toho a poznati pravdu, neb někteří byli od pravdy vypadli, jako Himeneus a Filetus, praviece, že by se již z mrtvých vstanie stalo a podvrátili některých vieru. Vystřehouce a správu dadouce poručili Bohu, vědouce, že základ boží pevný stojí, což jest Bohem Otcem přitrženo a na skále Kristu Ježíši postaveno, že tomu brány pekelné neodolají.

Též k druhému biskupu k Titovi píše řka, že musí biskup bez ohyzdného hřiechu býti etc., aby byl mocen napomínati v naučení | zdravém a ty, ješto odmlúvají, E 6 b
trestati. Neboť sou mnozí neposlušní a svuodce a najviece, kteříž z obřezanie jsú, kteréž potřebí jest trestati, kteříž všecky domy podvracují učiece, což nesluší. A opět k Korintóm píše, že musejí i kacieřstva býti, aby zkušeni byli ti, kteříž sou mezi vámi. Proti kterýmž postavovali se apoštolé ne mocí světskou, neb die: Oděnie rytieřstvie našeho nejsú tělesná, ale moc od Boha k zkažení ohrad, kazíce rady i všelikú vysokost, ješto se výší proti uměnie božímu, a u vězenic podrobujíce všeliký rozum k službě Kristově.

Neb i kacieřstva Buoh dopúští pro vyvolené, ne aby byli zkaženi, ale zkušeni. Nebo ovcí Kristových, kte | réž mu dal Otec, jenž všech mocnější jest, žádný jich z ruky E 7 a
jeho nevytrhne. A věrný jest Buoh, který pokušenie větčieho na ně nedopustí, než by mohli snésti, ale učiní z pokušenie prospěch.

Protož z příkladuov Pána Krista i apoštoluov a naučenie jich věrného přiléží správcóm duchovním, aby sami zdraví byli u vieře a neměli v obcovanie svém, proč spravedlivě trestáni býti, aby mohli jiné mocně učiti, napomínati, trestati, vystřiehati, slovy trestati i vyobcováním, ne z obce, ale od účastnosti božských věcí, čehož by se najviec báti měli, ktož spaseni býti žádají, kdež se to podle pravdy děje.

To již ukázáno, kterak se Pán Kristus s svými posly | měl k povolným sobě i k od- E 7 b
puorcím i k těm, jenž od nich odstupovali. Již pak nynie pohleďme na nynější, kteříž

E 5a předpověděl řiedkost viery: Cf. L 18,8.
E 5b kúkole nechati až do žní: Mt 13,30.40.
Shřeší-li bratr tvuoj . . .: Mt 18,15.
Člověka kacieře . . .: Správně Tit 3,10–11.
E 6a S skrovností treskci . . .: 2 Tm 2,16–19.
musí biskup bez ohyzdného hřiechu býti: Tit. 1,7–11.
E 6b musejí i kacieřstva býti . . .: 1 K 11,19.
Oděnie rytierstvie našeho . . .: 2 K 10,4–5.

podkasavše sobě všecky, počnúc od najvyššiech, kteříž ciesařóm a králóm skrze ruce své duostojenstvie a moc i meč v ruce jich dávají zavazujíce je při tom, aby kosteluov a služebníkuov jich obránce byli. A což proti zvyklostem jich jest, ješto za vieru od nich a za řády křesťanské držie se, toho aby zdělavatelé byli a přední z moci své obránce. A tak až do farářuov po obcech, aby všickni tu povinnost svú věděli, o ně i o jich věci že se zasaditi mají. A tudy ubezpečeni jsúc nemyslé na cesty předešlých, E 8 a ani vědí, by jim to příleželo, což na prv | niech předeślo, než novými ustaveními svými a právy opatřivše se miesto trpělivosti, přední trapiči jiných a buřiči učiněni jsou, vždy popúzejíce moci světské proti těm, ktož k jich vuoli nejsou. A byť to ještě v pravdě pro vieru bylo, pro kterúž sú první trpěli! Oni Krista oznamujíc a spasenie v něho věřícím svědčiec, proléváním krve své svědectvie své utvrzovali, tito, věř ty v Krista a přidrž se ho, jak chceš, jediné nenajdou-li nápisu svého, o kterémž v tajnici psáno, nestrpie člověka. A tak pro samy své nálezky a ustavenie svá, Bohu i pravdě viery odporná, jimiž božská přikázanie zrušili sú a rušiti nepřestávají, uvedše je E 8 b lidem za vieru, ty, | kteříž by přikázanie a viery Jezukristovy ostřiehali, křivě hanějí, soudí, potupují, kaceřují, z obcí vymítají, a ostatky připravují, vězie i usmrcují.

Aby se zřetedlně na nich plnilo, ješto to nenie súditi, ale jest o zjevné věci svědectvie vydati, což o protivnících pravdy a svuodciech předpovědieno, že z obcí vymietati budú vás, a když budou zabíjeti, budou mnieti, že tiem Bohu slúžie a že sou ti, o nichž svatý Judas předpověděl řka: Běda těm, kteříž na cestu Kaimovu odešli. Protož by žádného jiného duovodu proti nim nebylo, když to dělají, známi býti mají, že sú oni ti, od nichž Pán Kristus i apoštolé vystřiehali, a dlužni sú je lidé opustiti a F 1 a od nich odstúpiti, nechtie-li | jich účastni býti. Ani tiem Písmem, kteréž začasté sobě přivodí, bázni při tom mieti mohou, totiž že žádný nevie, milosti-li božie hoden čili nenávisti, ač i tomu zle rozumějí.

Tuť ukazují, což o sobě držie a o těch, kteříž k jich vuoli nejsou. Nevědie-li podle toho písma, kto milosti hoden a kto nenávisti, proč takové soudy vydávají na lidi k sobě podobné proti ďáblu, jakož píše svatý Judas? Neb řiekají tito, že sou horší ďábluov. Jak sou se proti těm uptali, kto milosti boží hoden, že oni a odporní jim nenávisti?

Protož z řečí jistých zákona božieho a z skutkov prvotních svatých nechť jest ohle-F 1 b dána nynější římská stolice s svým | kněžstvem, Kristovi-li sou poslové světské moci tak užievajíce, či-li koho jiného, a k čemu jie užívají. Neb nenie již s nimi nesnáze o vyznanie ústní viery dvanácti článkuov, ale jest o pravdy viery té a spasenie zřiezeného při nich: O služebniciech, jsú-li služebníci viery té, či-li odporných věcí, a k odvedení od nie i od spasenie v nie; a o jich shromáždění vuobec, jest-li to, což o sobě rozpisují, kážie, za vieru k spasení usuzují, či-li to, o čemž v Zjevení o Babylonu psáno. O papeži také, co jest a jaké jest moci a na čie stolici sedí, praví-li sú zákonové jeho, smyslové, neb jsú Písmóm svatým odporní jeho rozličná ustavenie a vymyšlenie, o F 2 a kterýchž sú nevěděli otcové jich. A | když proti těm jeho věcem z Písma svatého a z skutkuov prvnie cierkve co se ukazuje, tu kaceřuje, meč vytierá a tepe.

A že stolicí Mojžiešovú, když jim život apoštolský nepřipadá, chtie svého poslušenstvie doličovati, že ač sú zlí, že proto jich má poslúcháno býti, jednak se pravie na stolici svatého Petra seděti, jednak Mojžiešově. Nechť jest tak. Než mohú-li, nechť se doptají, s Mojžiešem-li na ní sedie, či-li s těmi, před nimiž svrchovaná Pravda svázaná beze cti stála, od nich křivě souzena, potupena i ukřižování dána? Strach, by podnes od takových jich náměstkóv v svých údech nátisku prvotnieho neměla, ne z stolice Mojžiešovy vlastně, ale z zlosti a slepo | ty přimíšené těm, kteříž F 2 b na stolici Mojžiešovu vsedli, neb jakož oni Mojžiešem se zamietajíce proti Mojžiešovi činili. Neb k těm jest řečeno, kteříž Mojžiešem svú při provedli: Byšte Mojžiešovi věřili, snad byšte i mně věřili.

Takť by mohlo i nynie býti a konečně i skutečněť jest, že k Kristu se znajíce, za posly jeho džáni býti chtiece i chotí jeho pravou se praviece, a pod tiem najúhlav-

---

E 8b z obcí vymietati budú vás . . .: J 16,2.
Běda těm . . .: Ju 11.
F 1a žádný nevie, milosti-li hoden . . .: Cf. Thomas Aquinas, Summa theologica, prima secundae, q.CXII, art.5: „nullus potest scire se habere gratiam."
jakož píše svatý Judas: Ju 9–10.
F 2b Byšte Mojžiešovi věřili . . .: J 5,46.

nější a největší ukrutníci, chytří, pokrytí protivníci pravdy jeho i úduov jeho i chotě pravé jeho jsú. A nechť jest, položme, i to pravé, že na miestě sedie svatého Petra, když by jinému odtud učili i činili, jakož duovodné jest tak, proto-li město, kteréž F 3 a by někto ná | silím neb lstí obdržal, aby pod zatracením byli povinni jeho poslúchati, a to ne v božských věcech ale v lidských? Ano, kdyby sám svatý Petr odstúpil od smysla i života Kristova, nebyli by povinni jeho poslúchati, poněvadž Pán Kristus vystřiehá i v svém jménu i v moci takových poslúchat a za nimi jíti. Též apoštolé, jakož svatý Pavel die: Z vás samých povstanú muží převrácené věci mluviece etc. A svatý Jan: Z nás sú vyšli, ale nebyli z nás. Ale k svým Pán die na sobě založeným a vkořeněným: Zuostanete-li ve mně a slova má v vás zuostanú-li, užitek přinesete. A pak-li nezuostanete, jako ratolest odřezaná uschnete. A jaká čáka ovoce z ratolesti F 3 b odřezané a uschlé? | A opět: Vy jste suol země. Bude-li suol zmařena etc. A svatý Pavel: Bychom my nebo anděl s nebe zvěstoval vám mimo to, než sme zvěstovali Čtenie, prokletým buď.

Ovšem, kteryž nikdy v pravdě v Krista nenie štiepen, ani smyslu jeho došel, aby mohl vpravdě řeci jako první: My smysl Kristuov máme etc. A zdali město činí náměstka Kristova a ne viece pravda života Kristova a smysl pravý při spasení viery Kristovy? Byť město činilo, dalekoť by podobnější Jeruzalém k tomu byl než Řím. Než že Říma dosáhli a zápisuov naň od některých ciesařuov daleko po Konstantinovi, kteříž by byli k ciesařství nepřišli, než pod takovými úmluvami, aby jemu Řím | byl zuostaven. F 4 a A od dědice odtrhše se, dělili se cizím. Papež králi Karlovi Velikému dal ciesařstvie římské, kteréhož neměl, a král Karel zapsal Řím papeži, nebo syn jeho Ludvík, jehož pánem nebyl, neb dědic toho pravý byl tehdy v Konstantinopolim, když se tito jeho věcmi dělili odtrhše se od něho. A dědic boje se, že by tomu válkou snad nic neučinil, by k svému zase přišel, musil toto oželeti. A tak jakož Daniel píše o antikristu, kterak ve lsti obdrží království, tak se dálo, aby nejvyšší stolici světa obdržal, ješto kdyby k Římu a panovanie jeho nepřišli biskupové a někde se jim jinde dostala prebenda taková, konečně byť v Římě netoliko svatý Petr, ale sám Pán | Kristus F 4 b byl ukřižován, držím, že by nebyl ten artikul viery slýchán: Věřím cierkev svatú římskú aneb v kostel římský, a že kromě nie nenie spasenie.

Kde sú nynie ti, o nichž prorokováno, že přijdú mnozí ve jménu mém a svedoutmnohé, a s takovým dostatkem přijdú, že, by možné bylo, i vyvolení boží byli by svedeni? Ani po všie římské cierkvi nikdiež tknúti nedadie, co by se s jich učením nesrovnávalo. Jestliže jest jich učenie pravé, kde tak mnoho falešných prorokuov ukáží, leč na Čechy ukáží? Ale i ti v malém okršlku jsú. A kde ona krásná, oděná zlato-hlavem, okrášlená jsuc kamenem drahým a perlami, majíc koflík zlatý v ruce | své, F 5 a s niež králové zemštie smilnili, kteráž všecky národy tráveninami svými zapojila, kteráž opilá byla krví svatých a mučedlníkuov Ježíšových? A skuro-li se vzdělávati bude Babylon, město veliké, o němž prorokováno? A kde a z čeho, v němž všeliká krev spravedlivá nalezena, či-li jest již vzděláno? A kde sú šelmy, boj vedouce proti Beránkovi a zástupu jeho, jimž dáno vítěziti proti svatým? Kam se tak znamenité věci děly, že o nich nic nečíti na světě? By jistě Písmo ode všech křesťanuov zdávna přijaté o tom nesvědčilo, za myšlenky takové věci položeny by býti mohly. Ale když jistě, F 5 b utvrzené sou ode všech, neměli by jich tak lehce pomíjeti, poněva | dž zatracenie a hrozné pomsty při tom vysvědčeny sou, a že se tak široce rozestřely.

Neb žena ta krásná z koflíku zlatého opojila, die, všecky národy, jenž i Babylonem velikým nazvána jest, v jehožto tráveninách blúdili sú všickni národové – a nynie všecko věrní a zdraví u vieře! O šelmě také, kteráž tu nevěstku nese, že jie dána moc

---

F 3a Z vás samých povstanú . . .: Sk 20,30.
Z nás sú vyšli . . .: 1 J 2,19.
Zuostanete-li ve mně . . .: J 15,6–7.
F 3b Vy jste suol země . . .: Mt 5,13.
Bychom my nebo anděl s nebe . . .: Ga 1,8.
My smysl Kristuov máme: 1 K 2,16.
F 4a jehož: sc. Říma.
F 4b přijdú mnozí . . .: Mt 24,5.24.
tknúti: podotknout, učinit sebemenší zmínku.
ona krásná . . .: Cf. Zj 17,4nn.
F 5a myšlenky: výmysly.

nad každým pokolením i lidem i jazykem i národem. A klaněli se jie všickni, kteříž přebývají na zemi, jichžto nejsú napsána jména v kniehách života a Beránka. A pomsta ukázána: Bude-li se kto klaněti šelmě a obrazu jejiemu, že mučen bude ohněm a sírú před obličejem anděluov svatých a před obličejem Beránkovým a dým
F 6 a muk | jich vstoupí na věky věkuov, aniž odpočinutie mají ve dne i v noci, kteříž se klaněli šelmě a obrazu jejiemu.

Jistě, poněvadž tak široce ty věci rozjíti se měly k zavedení lidskému od pravdy viery a následovanie Pána Krista, neb die, že káže, aby zbiti byli, kteříkoli neklaněli by se šelmě a obrazu jejiemu. A káže všem, malým i velikým, bohatým i chudým, svobodným i sluhám mieti znamenie na ruce pravé aneb na čelech jich. Protož přišly sú tyto věci na svět, kde sou. Nemohouť na pikharty obráceny býti. Byloť by zajisté potřebie před tiem zlým vystřiehati lidi, jsú-liť téhož duchu poslové, kterýmž tyto věci
F 6 b prorokovány sú, jako před pikharty a viece, neb | těch malá hrstka jest.

Jistě obávati by se slušalo, by i sami tiem zlým zachváceni nebyli, poněvadž krev v rukú jich nalézá se, těch, kteříž viery Ježíšovy a přikázanie jeho ostřiehati by chtěli. Neb Beránek od počátka zabit jest a skrze smrt svítězil, i zástup jeho tudy svíťeziti má. Ale proti němu šelma vítězí zde, ale potom potlačena bude od Beránka a zástupu jeho.

Těch věcí krátce dotknuto, zda by komu dal Buoh prozřieti na užitek a dielo nynějšieho kněžstva nového, co sou a k čemu lidem slouží. Neb opustivše službu k vieře spasitelné, jiež by měli svět s jeho žádostmi a hřiechy přemoci, příčina sou službami
F 7 a a učením svým k největším hřiechom, | jakož pověděno. Kteříž by pak z nich jinak byli pravdy Krista následujíce a k nie slúžiece, přiď na ně požehnanie boží a rozmnož je Buoh z milosti své a daj jim ve při vstúpiti proti nevěrným a nepravým a poselstvie své stále konati k zdělání viery a cierkve své svaté v pravdě.

K duovodu na počátku učiněném odpoviedaje znamenati sluší, že dvoje jest poznanie Boha, dvoje i věřenie. Jakož i poznání z řeči Pána Krista muož známo býti, kdež k vyznání svatého Petra, kteréž o něm učinil řka: Ty si Kristus, Syn Boha živého, řekl: Petře, tělo a krev nezjevilo tobě etc. Protož některé jest poznanie od Boha da-
F 7 b rem dané z osviecenie v | nitřnieho skrze Ducha svatého, o němž i svatý Jan die: Vy pomazanie máte od svatého a znáte vše.

A některé toliko lidmi uvedené podle pochopnosti přirozené vtipu neb paměti a zvyku.

Prvnie činí v člověku moc k milování Boha neb k zachutnání sladkosti božské. Odtud člověk béře. O niež die svatý Petr: Ač však okusili ste, že sladký jest Pán. Odtud odtrženie od nezřiezeného milovanie zemských věcí a tohoto světa. Odtud chtivost zachovanie se Bohu k plnění také přikázání božiech. A protož die svatý Jan: Ktož by se řekl to poznanie Boha mieti a přikázanie jeho neostřiehal, lhář jest.

Ale druhé jalové jest a moci této v člověku nečiní, než s tiem poznáním i s vie-
F 8 a rou | toliko lidmi uvedenou mrtvi zuostávají k Bohu, milovníci světa, služebníci hřiechuov. A to se na mnohých shledává, že mnoho umějíce o Pánu Bohu pravého vypraviti i vypsati z vtipu přirozeného a z vyučenie, též které sú věci viery, a s tiem sú milovníci přední tohoto světa a hanební hřiešníci. A nediv, ano ďáblové znali i vyznávali, což svatý Petr, ale z přirozeného světla a vtipu, z kteréhož proměny v sobě nevzali, ale to zuostali, což byli. Též při vieře die svatý Jakub, že ďáblové věřie a třasou se, a totéž zuostávají.

Ale viera, kteráž darem od Boha dána podle vyvolenie jeho, život dává, přivodí
F 8 b k milosti. Neb skrze ni obnovuje se čło | věk vnitřní netoliko v rozumu, ale u vuoli i v žádosti, a od nepravosti se odvrací a nad nie žalenie má, k Bohu se obrací,

---

F 5b všickni, kteříž přebývají na zemi . . .: Zj 13,8.
F 6a aniž odpočinutie mají . . .: Zj 14,11.
aby zbiti byli . . .: Zj 13,15–16.
F 7a Ty i Kristus . . .: Mt 16,16–17.
F 7b Vy pomazanie máte . . .: 1 J 2,20
Ač však okusili ste . . .: 1 Pt 2,3.
Ktož by se řekl to poznanie . . .: 1 J 2,4.
F 8a ďáblové věřie . . .: JK 2,19.

Boha se přidrží a miluje. O niež die svatý Jan: Všecko, což se z Boha narodilo, přemáhá svět. A toť jest vítězstvie, jenž přemáhá svět, viera vaše.

A z toho poznanie a viery mrtvé bez daru spasitelného antikrist měl se zploditi, jakož se zplodil, a na širokost přijíti a moc vzíti, aby najškodlivější nepřítel byl těch, kteříž viery spasitelné docházejí. Protož Pán Kristus řekl: Ve jménu mém přijdou. A svatý Jan: Slyšeli ste, že antikrist přijíti má. Aj, antikristové mnozí sou, z nás sú vyšli etc.

A tak puojčuje se, že k vieře mrtvé i | ku poznání mnohých věcí pravých muož člověk přiveden býti učením lidským, než mocí světskú upřiemo nebývá k tomu přiveden, aby rozuměl, čemuž nerozumí, nebo srdcem věřil za pravé, což za křivé a bludné drží. Než muož skrze moc mdlý bázní přiveden býti, aby vyznával jiné, než srdcem drží, a pravil se věřiti, čemuž srdcem odpiera. Bylo to pak i pravé bylo, k čemuž přinucen, když proti svědomí činí, hřeší, neb všecko, což nenie z viery, hřiech jest a Buoh nepřijímá. Než v prodleném času muož zvyklostí v tom menší odpor mieti neb žádného. Ovšem jich potomci, kteříž v tom od dětinstvie vychováni budou, mohú s upo-
G 1 b kojením ty věci z viery | držeti, k nimž jich předkové buď samým lidským učením aneb mocí připraveni. A téť samé viery bez daru božieho užitek jest, aby tělo antikristovo se sílilo, neb z mrtvé viery se počal za apoštoluov, když s jinými věrnými, přijavše svědectvie o Pánu Kristu, žádostí srdce svého od zemských věcí neodkročili, ale zemské věci čenichali. Proti nimž s pláčem apoštol psal od nich vystřiehaje a pravil, že již ďábel tajemstvie jedná a že vyznávají se Boha znáti, ale skutky zapierají. A svatý Jan: Synáčkové, neroďte milovati světa etc., z nás jsú vyšli etc.

Ale že taková známost ani viera nenie spasitelná a v pravdě cierkev svatá v svých
G 2 a údech ne na té | známosti a u vieře ustavena jest, proti niež brány pekelné neodolají. Ani z té spravedlnosti došla, aby bez poškvrny a vrásky jsuci chotí Kristovu v pravdě byla, ale na té, z niež netoliko rozumu osvěcenie, ale i žádosti srdečné k Bohu a k nebeským věcem nade všecky věci zemské roznícenie, jiež sám Buoh dárce jest.

Jenž sú dvě křídle orlice veliké, dané ženě, aby zaletěla na púšť a tam aby se chovala před tváří hada tiem, což přes čas, časy a puol času zpuosobeno jest od chotě jejieho, učením jeho se zpravujíc a nadějí v zaslúžení jeho skrze vieru odpočívajíc.

Ale řekl by: Buď to, aby k vieře živé a spasitelné moc světská nepříležela, ale
G 2 b poněvadž skrze to v svornost | a v pokoj lidé byli by uvedeni, a potom moc světská má slúžiti, tehdy jest hodné skrze ni k vieře přinutiti.

Odpověď, že podle Boha pokoj takový nenie vzácný, neb Kristus die: Nepřišel sem pokoje pustiti, ale meč a rozdělenie, aby byl syn proti otci a dcera proti mateři své etc.

A z toho ze všeho již zavřieti sluší, že moc světská sama z sebe nenie dostatečná k spasení duší, buď k přípravě neb zpuosobení, buď dánie, buď k službě, buď k poživání. To široce z Písem svatých, z příkladuov jistých v zákoně Páně pruovodné jest, aniž kde muož k to v pravdě dovésti, by ona sama, jelikož sama, pomohla komu
G 3 a k spasení, ale sama moc, múdrost, | dobrota Boha Otce i Syna i Ducha svatého, sama moc viery u vnitřním člověku, sama moc Čtenie svatého v svědectvie viery, sama moc skutkóv dobrých v plnění úmluvy nového svědectví, sama moc v setrvání v tom do smrti. A ta moc duchovní nikdy neodjímá svobodu vóle, ani rozumu bezděčnosti činí, ale oblíbené poddanie a poníženie etc., a konečně přijití zde k milosti a potom k radosti. Amen.

F 8b Všecko, což se z Boha narodilo . . .: 1 J 5,4.
Ve jménu mém přijdou: L 21,8.
Slyšeli ste, že antikrit . . .: 1 J 2,18.
puojčuje se: připouští se.
G 1a což nenie z viery . . .: Ř 14,23.
G 1b již ďábel tajemstvie jedná . . .: 2 Te 2,7.
vyznávají se Boha znáti . . .: Tit 1,16.
Synáčkové, neroďte milovati světa . . .: 1 J 2,15.19.
G 2a dvě křídle orlice . . .: Zj 12,14; cf. Da 7,25.
G 2b Nepřišel sem pokoje pustiti . . .: Mt 10,34–35.

G 3 b Toto napsanie učinil jeden dobrý člověk v naději, jménem Prokop, rodem z Jindřichova Hradce pod poslušenstvím římským, a to tehdy, když z měst a zvlášť z Klatov vytiskli Bratří, a on, lí | tost maje jich, jak s nimi nakládají, jako i jinde všudy, myslil, zda by komu, neznajícímu srdcem Boha a jeho pravdy spasitedlné, napomohl ku poznání toho i sebe, a z poznanie aby činil pokánie, což zlého nadělal. Také i pro ty, kteříž poznávají něco zavedenie od spasenie, aby lépe poznali náramný svod, a ti i jiní mohli ujiti ran, kteréž mají přijíti na antikrista a jeho údy. Kteréhož poznati nenie lidská věc, ani to jde podle těla poznanie, jakož svatý Jan píše, ale podle pomazanie božieho. Nebo Krista znáti spasitedlně a na odpor antikrista ujíti, jedním a týmž Duchem svatým se vlévá uměnie. Aniž jest možné jedno bez druhého dobře státi. Příklad téměř při každé věci |

Eine unbekannte Schrift des Prokop von Jindřichův Hradec (Neuhaus)

Amedeo Molnár

Prokop von Jindřichův Hradec (Neuhaus), Bakkalaureus der Prager Universität und bereits seit ihrer Frühzeit Mitglied der Unität der Böhmischen Brüder, gestorben 1507, ist Verfasser der wiederentdeckten Schrift „Proč lidé k víře nuceni býti nemají" (Warum die Menschen zum Glauben nicht gezwungen werden sollen). Die Schrift wurde 1508 in Litomyšl (Leitomischl) bei Pavel Olivetský gedruckt (das einzige erhaltene Exemplar wird im Prager Nationalmuseum, Bibliothek des Bohuslav Dušek, Nr. 60, 4, aufbewahrt), ihre Entstehung ist jedoch früher, etwa in die 1470er Jahre anzusetzen.

Die Schrift des Prokop von Jindřichův Hradec bietet ein erstaunlich freimütiges Plädoyer zugunsten einer umfassenden religiösen Toleranz, die sogar den Unglauben nicht ausschließt. Die Frage, ob Ungläubige oder Ketzer zum wahren Glauben durch die weltliche Macht mit Gewalt gebracht werden dürfen, wird negativ beantwortet. Die Argumentation stützt sich auf die Heilige Schrift und das Vorbild der christlichen Urgemeinde. Gott erwarte vom Menschen eine spontane Herzensentscheidung und gebe seiner Kirche nicht das Recht, Bekehrungen zu erpressen. Somit sei die nachkonstantinische Machtergreifung der Kirche als Fehlentwicklung zu betrachten. Ihre äußerst negativen Folgen werden am Maß der Verknechtung des Gewissens unter dem Anspruch des römischen Papsttums aufgezeigt, auch unter Heranziehung der Epistulae sine nomine von Francesco Petrarca. Das hussitische Böhmen wird aufgrund seines Glaubensverständnisses als reine Gabe Gottes angesprochen.

Der kritischen Ausgabe des tschechischen Werkes ist eine Einleitung des Herausgebers vorangestellt, in der die Einzigartigkeit der Toleranztheorie Prokops von Neuhaus auf dem Hintergrund der böhmischen Geschichte des hussitischen Zeitalters hervorgehoben wird.

MÉNĚ ZNÁMÝ SPIS O ČESKÉ REFORMACI Z 18. STOLETÍ A JEHO KRITICKÝ OHLAS

Kristina Kaiserová

Při inventarizaci starých tisků v Okresním archivu v Děčíně byl nalezen anonymní spis s názvem Vollständige Geschichte der Hussiten seit der Hinrichtung Johann Hussens bis auf die gänzliche Vertilgung aller Protestanten im Königreich Böhmen, aus bewährten Schriften und Urkunden zusammen getragen (Leipzig 1783).[1] Není nijak zvláštní, naopak, lze mu vytknout řadu zásadních nedostatků, obsahových i formálních. Kraus tyto dějiny označil přímo za dílo literárního spekulanta, který těžil z atraktivnosti husitství po vydání tolerančního patentu Josefem II.[2]

Neznámý autor své dílo rozdělil na předmluvu, úvod a vlastní text. V předmluvě tento autor kromě poukázání na řadu starších historiografů, vyzdvižení samotného husitství a odkazu na Josefovy náboženské reformy připomněl tzv. řeckou teorii vývoje křesťanství v Čechách[3] a na tu navázal i ve vlastním úvodu, který měl být jakýmsi přehledem náboženských dějin v Čechách do husitství. Zmíněni jsou zde valdenští i Husovi předchůdci v Čechách. Vlastní text přes titulní ubezpečení, že autor vychází z ověřených spisů a pramenů, se sestává z kompilace Lenfantovy Histoire de la guerre des Hussites a prvního vydání Pelclovy Kurzgefasste Geschichte.[4] Nakladatel Adam Friedrich Böhme, u něhož spis vyšel, rozhodně nepatřil mezi význačné lipské knihkupce a nakladatele té doby.[5] Samotný text se hemží četnými tiskovými chybami.

Přesto však toto dílko vzbudilo v době svého vydání pozornost a dá se říci, že sehrálo později dokonce i určitou roli v hodnocení ideového vývoje raného českého obrození. V roce 1786 byla Vollständige Geschichte recenzována v Allgemeine deutsche

---

[1] Spis se kromě OA Děčín (sign. ST-101) nachází také v SK ČSR Praha, sign. 51 E 63 (za upozornění děkuji dr. F. Šmahelovi, CSc.). Z bibliografií jej uvádí F. G. Kayser, Deutsche Bücherkunde oder Alphabetisches Verzeichnis der von 1750 bis Ende 1823 erschienenen Bücher (A-K), Leipzig 1825, s. 360; Čeněk Zíbrt, Bibliografie české historie II, Praha 1902, s. 1112, č. 13536.

[2] Arnošt Kraus, Husitství v literatuře, zejména německé II, Praha 1918, s. 183.

[3] Příkladně k tomu Milan Machovec, Josef Dobrovský, Praha 1964, s. 125; Bedřich Slavík, Od Dobnera k Dobrovskému, Praha 1975, s. 275–276.

[4] Jacques Lenfant, Histoire de la guerre des Hussites et du Concile de Basle, Utrecht 1731, s. 27, 99, 309 (odpovídá tomu Vollständige Geschichte, s. 8, 62, 207). F. M. Pelzel, Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen, Prag 1774, s. 366, 371, 398 (Vollständige Geschichte, s. 385, 389 atd.).

[5] Handbuch der Bibliothekwissenschaft I, Wiesbaden 1952, s. 580–595; Karl Czok, Zur Einführung, in: 500 Jahre Buchstadt Leipzig, Leipzig 1981, s. 10.

Bibliothek, kterou vydávala význačná německá kulturní osobnost té doby, Friedrich Nicolai,[6]) a v roce 1787 ji zhodnotil v Litterarisches Magazin Josef Dobrovský.[7])

Recenze v Allgemeine deutsche Bibliothek vycházela z pozitivního hodnocení Josefových náboženských reforem, které vzbudily ohlas nejen ve vztahu k soudobému politickému a náboženskému dění, ale oživily také zájem o ty kapitoly minulosti, které přibližovaly prapůvodní zdroje náboženského myšlení odlišného od oficiálního učení církve. Na tomto základě se recenzent snažil vymezit možnou funkci díla: poskytnout širokým vrstvám zdroj informací o české reformaci, dnešními slovy řečeno, převést husitství ze sféry povědomí do roviny jejich historického vědomí. To je také jediné logické východisko recenze spisu, neboť recenzent nebyl ovlivněn domácí, tj. českou atmosférou kolem husitství. Tuto poslední skutečnost dokumentuje i recenzentovo hodnocení významu tolerančního patentu v době, kdy již v Čechách opadly počáteční iluze a bylo zde již poměrně zřejmé, že Josefovi jde více o posílení vlastní funkce státu, hospodářství a reformy jemu vlastního katolického náboženství než o rovnoprávnost jiných církví.[8])

V souvislosti s již uvedeným posláním knihy autor recenze v Allgemeine deutsche Bibliothek upozornil na hlavní zdroj první části vlastního obsahu spisu – Lenfantovy Dějiny husitské války, přičemž zároveň uvedl řadu námitek k výběru citací z těchto dějin i k jejich řazení. K druhé části obsahu tisku, tj. té, která je věnována českým dějinám od roku 1454 (zde končí Lenfant),[9]) se vyjádřil ještě kritičtěji – především postrádal jakýkoli konkrétní doklad o spisech a pramenech slibovaných v úvodu. Že se v této části textu vlastně jednalo o výtah z Pelclovy Kurzgefasste Geschichte, recenzent vcelku pochopitelně nebyl schopen postihnout. Zajímavé je, že rozlišoval potencionální čtenáře na ty, kterým neuvedení pramenů a literatury patrně vadit bude, a na ty, kteří je postrádat nebudou, což je další doklad, že recenzent počítal s větší společenskou poptávkou po uvedené tematice.

Samo husitství chápal recenzent jako náboženské hnutí, postrádal pouze hlubší porozumění a vypsání souvislostí a příčin Husova učení a osudu, ač jinak se mu charakteristika Husa zdála vyčerpávající. Bez povšimnutí nenechal recenzent ani četné tiskové chyby.

Celkově tedy recenze nevyzněla pro sledovanou knihu příliš dobře, avšak kritika se pohybovala spíše v rovině způsobu zpracování problematiky než v otázkách vlastního obsahu a interpretace tohoto úseku české historie.

Dalším recenzentem knihy byl Josef Dobrovský. Ten se k Vollständige Geschichte vyjádřil na stránkách časopisu Litterarisches Magazin bezprostředně po své jednoznačně kladné recenzi na Royka.[10]) Dobrovský ani v této recenzi nezůstal nic dlužen své pověsti kritického ducha, přičemž využil příležitosti i k vyslovení vlastních stanovisek k jednotlivým otázkám v spisu řešeným.

Ze svých vlastních vědeckých závěrů vycházel především při hodnocení úvodu, jehož teze souhrnně považuje za nejslabší místo knihy. V prvé řadě napadl tvrzení o zavedení křesťanství do Čech Cyrilem a Metodějem a jeho protiargument v podobě prvořadého významu latinské liturgie pro Čechy, kterou nedávno předtím formuloval

---

[6]) Allgemeine deutsche Bibliothek, ed. Friedrich Nicolai, č. 68, Berlin-Stettin 1786, s. 181–182.

[7]) Josef Dobrovský, Vollständige Geschichte . . .,recenze v Litterarisches Magazin III, Prag 1787, s. 140–142.

[8]) Allgemeine deutsche Bibliothek, s. 181: „Bey der neuern für die Protestanten günstigen Wendung, welche der Religionszustand von Böhmen gewonnen hat . . ."

[9]) Lenfantovy Dějiny byly ovšem pro recenzenta dílem, které postačovalo požadavkům doby. Jan Jakubec, Dějiny literatury české II, Praha 1939, s. 16, později výstižně uvedl, že „dílo Lenfantovo nebylo psáno kriticky a spočívalo více na historickém vypsání starších historiků nežli na pramenech". To zřejmě bylo jasné již v 18. století Gelasiu Dobnerovi, když navrhoval kritické vydání Lenfantova díla (Slavík, Od Dobnera, s. 187).

[10]) Josef Dobrovský, Caspars Royko Geschichte . . ., recenze v Litterarisches Magazin III, Prag 1787, s. 140.

ve sporu s Dobnerem,[11]) je v zásadě i dnes pravdivý. Na základě tohoto závěru odmítl i dále v úvodu knihy uváděnou myšlenku charakteristiky vývoje křesťanství v Čechách jako boje řecké a latinské církve o prvenství. Dobrovský nesouhlasil ani s tím, jak a kdy jsou v knize uvedeni do kontextu vývoje českých dějin valdenští – v této otázce se držel svého řešení z krátce poté vydaných Dějin českých pikartů a adamitů.[12]) K poslední tezi líčení Husových předchůdců a Husa samého vlastní připomínky neměl.

Samozřejmě Dobrovský, podobně jako autor recenze v Allgemeine deutsche Bibliothek, poznal, že kniha je z větší části opsána z Lenfanta. Méně pochopitelné je však to, že ani Dobrovský neuvedl druhý zdroj pro Vollständige Geschichte – Pelcla, ač právě v této době lze doložit velmi intenzívní spolupráci obou vědců,[13]) a to, že Dobrovský Pelclovy Dějiny znal, se snad dá předpokládat. Jazykovědec Dobrovský nenechal v recenzi bez povšimnutí ani takové věci, jako je rozpor mezi titulem spisu (Vollständige Geschichte) a vlastní formou, neboť Dobrovský z tohoto hlediska předpokládal několikasvazkové dílo. Vytýkal i tiskové a faktografické chyby a naopak oceňoval čtivost díla.

Ve své recenzi Dobrovský rovněž citoval závěrečný odstavec z předmluvy.[14]) V tomto odstavci je vyslovena obhajoba českého národa – jsou zde vyzdviženy světlé stránky jeho dějin, připomenuty jeho velké osobnosti, a to vše je zdůrazněno v protikladu proti často líčeným hrůzám husitských válek. Dobrovský citát uvedl bez jakéhokoli vlastního komentáře, avšak sám fakt, že tato slova vyzvedl, vzbudil pozornost naší současné historiografie v momentu, kdy byl hodnocen Dobrovského vztah k husitství. F. Kavka v této souvislosti dochází k názoru, že spolu s recenzí na Roykovy Dějiny kostnického koncilu lze vyzdvižení zmíněného odstavce vykládat jako počátek nové etapy v chápání husitství, jako náběh k interpretaci husitství jako kolektivního jevu.[15]) Rovněž J. Kočí při této příležitosti vyzvedává národně vlastenecký vztah Dobrovského k husitství, i když tak činí v poněkud střízlivější formě.[16]) Zdůraznění zmíněného odstavce však vyplývá i z podstaty Dobrovského vědecké metody – uvedená slova vyjadřují prostou logiku skutečnosti, že každý národ má své velké dějinné chvíle a velké osobnosti, které jsou však leckdy doprovázeny i rysy negativními, a že tedy nelze vytvářet černobílé obrazy při jejich líčení. Snad ho tato pasáž v textu knihy, kterou celkově označil za snůšku nekriticky přejatých a pouze srovnaných faktů získaných z porůznu roztroušených zpráv, i překvapila.

Je škoda, že se ani jeden z obou dobových recenzentů nepokusil o identifikaci autora Vollständige Geschichte, alespoň z hlediska, jednalo-li se o Čecha či zda je původ spisu ze všech aspektů německý. Toto zjištění by nebylo důležité ani tolik kvůli dílu samému, vzhledem k úrovni obsahu by jméno autora neprozradilo asi nic příliš zajímavého, ale spíše pro větší osvětlení dobových praktik ve vydávání knih.

Naši osvícenci, jak je známo, zcela běžně tiskli svá díla, nebo alespoň část jejich nákladu v zahraničí, především v sousedním Sasku – v Lipsku, Halle i jinde. Nakladatelské možnosti v těchto městech, ovlivněné relativně liberálním přístupem saského státu k otázce dodržování tiskových nařízení (k výraznému zpřísnění došlo až po vypuknutí francouzské revoluce),[17]) byly mnohem příznivější než v Rakousku, kde se i po zrušení cenzury roku 1781 Josefem II. praxe dalekosáhle rozcházela s představami

---

[11]) Josef Haubelt, Dějepisectví Gelasia Dobnera, Praha 1979, s. 121–124.

[12]) Josef Dobrovský, Dějiny českých pikartů a adamitů, Praha 1978.

[13]) Josef Johanides, František Martin Pelcl, Praha 1981, s. 147–197.

[14]) Vollständige Geschichte, s. VIII: „So gräßlich auch überhaupt diese ganze Geschichte an sich selbst ist, so wird man aber auch zugleich große und erhabene Züge bey der böhmischen Nation antreffen, welche in selben eine Menge großer Helden und Staatsmänner auftreten läßt, die zu allen Zeiten Gegenstände der Bewunderung und der Nachahmung bleiben werden."

[15]) František Kavka, Husitská revoluční tradice, Praha 1953, s. 98–99.

[16]) Josef Kočí, České národní obrození, Praha 1978, s. 198.

[17]) A. Kirchhoff, Beiträge zur Geschichte des deutschen Buchhandels II, 1853, reprint Osnabrück 1966, s. 255.

vyslovenými v jeho nařízeních. Podrobnější srovnání těchto dvou skutečností by snad mohlo přinést řadu zajímavých poznatků.

Obě recenze v souhrnu hodnotily Vollständige Geschichte negativně, shodně ostře napadaly nepůvodnost knihy, nekritický přístup autora. Obdobné byly v obou recenzích výhrady k formě knihy, tiskovým nedostatkům. Dobrovský se od svého kolegy v Allgemeine deutsche Bibliothek lišil větší zaujatostí tématem, zevrubnějším výkladem problematiky, kterou se také sám zabýval a již rozuměl.

Přes svůj nesporně kladný vztah k husitství se však Dobrovský s výjimkou nekomentovaného vyčlenění odstavce z předmluvy ani jednou nenechal strhnout slovy předmluvy nebo jiných částí knihy. Neovlivnilo ho ani zdůraznění spravedlivosti husitských válek, upozornění na česko-německý antagonismus, ani zmínka o Husových předchůdcích v Čechách, což všechno byly v této době, kdy se husitství znovu stávalo politikem, problémy vysoce aktuální a ještě ne zcela běžně vyslovované. Dobrovský si byl vždy vědom toho, že existují kritéria náročnosti, ze kterých nelze slevit v ohledu ke společenské poptávce, byť by i tato momentálně pomáhala vytvářet počátky nového národního sebevědomí. Dobrovský stál před rozporem mezi objektivní nutností šířit historické znalosti, a tím přetvářet postupně historické povědomí vznikajícího novodobého národa v historické vědomí, a mezi skutečností, že vědecká práce svou teoretickou náročností ještě nemohla plnit zmíněný úkol, avšak na druhé straně umožňovala udržet kontakt s tím světem, který z různých důvodů již pokročil o něco dále. Tento rozpor neřešil Dobrovský tak, že by se přizpůsobil na úkor svého přesvědčení a svých schopností zdánlivé prioritě popularizačních úkolů vědy.

Eine kaum beachtete Schrift des 18. Jahrhunderts über die böhmische Reformation und ihre kritische Resonanz

Kristina Kaiserová

Die anonyme Schrift „Vollständige Geschichte der Hussiten seit der Hinrichtung Johann Hussens bis auf die gänzliche Vertilgung aller Protestanten im Königreich Böhmen", erschienen in Leipzig 1783, löste in den zeitgenössischen literarischen Zeitschriften kritische Aufmerksamkeit aus. Im Jahre 1786 wurde sie in der von Friedrich Nicolai herausgegebenen Allgemeinen deutschen Bibliothek, 1787 von Josef Dobrovský im Litterarischen Magazin besprochen. Der vorliegende Beitrag wertet die beiden Besprechungen aus und weist auf F. M. Pelzels „Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen" als eine der Hauptquellen der Schrift hin. Schließlich äußert er sich auch zur Auffassung des Hussitentums im Werke Dobrovskýs.

DĚJINY OSÍDLENÍ

Václav Huml, **Ke studiu sídel nižší šlechty na Táborsku a Vltavotýnsku ve 13.–15. století,** Sborník historický 29, 1982, s. 5–62, 16 tab., 3 mapové přílohy.

Součástí studia dějin osídlení na Táborsku a v jeho nejbližším okolí je již delší dobu i zájem o problematiku vzniku, vývoje a významu sídel nižší šlechty. V uvedené práci autor zatím nejobsažněji publikuje své výsledky studia sídel nižší šlechty v období vrcholného a pozdního středověku na území dnešního táborského okresu a v částech okresů České Budějovice, Benešov, Písek a Pelhřimov.

Z hlediska archeologického řešení problematiky přechází autor od obecného vymezení, určení vzniku a vývoje sídel nižší šlechty, jak je známo ze starších výzkumů i historických zpráv, až ke zpřístupnění výsledků vlastních průzkumů a výzkumů z jihočeského prostředí. Vedle písemných pramenů týkajících se studované problematiky provádí rozbor a pokusy o interpretaci pomístních názvů, které by mohly mít souvislost se sídly nižší šlechty ve sledovaném období, uvádí důležité geografické poznatky a upozorňuje i na význam lidové tradice při lokalizaci sídel. Podle způsobu, jakým jsou dochovány zprávy o jednotlivých sídlech v dostupných pramenech, vyčleňuje tři skupiny: 1. sídla známá z historických zpráv i terénního průzkumu, 2. sídla známá jen z historických zpráv, 3. sídla zjištěná terénním průzkumem nebo se zachovalou architekturou. Obdobně jsou do tří skupin rozdělena sídla podle kvality lokalizace. V souvislosti s geografickými podmínkami, postupující kolonizací i specifickými historickými okolnostmi upozorňuje autor na výskyt sídel v různých přírodních prostředích, na jejich rozložení v terénu, tvar, orientaci, případně i způsob opevnění.

V uvedené práci se setkáváme s pokusem o komplexní historicko-archeologický rozbor a zhodnocení sídel nižší šlechty v geograficky uzavřené oblasti, a to z hlediska regionálního zpracování v rozsahu, jaký je doposud poměrně řídký (244 sídel s archeologickým hodnocením a uvedením historických zpráv k jednotlivým lokalitám).

Rudolf Krajíc

Miloš Drda, **Archeologický výzkum čp. 39 v Táboře,** Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 247–283, 7 obr.

Práce navazuje na řadu studií, v nichž autor postupně publikuje předběžné výsledky archeologických výzkumů historického jádra města Tábora. Zabývá se výzkumem parcely domu čp. 39 na náměstí Mikuláše z Husi (v současné době sídlo Jihočeského podniku pro údržbu památek). Ze zkoumané plochy byl získán materiál 13. století, avšak pro velmi špatně zachovalou stratigrafickou situaci nebylo možno osídlení tohoto období blíže určit. Ostatní středověké objekty se chronologicky dělí do dvou fází. První etapě (dále ještě rozlišené na stupně A–B) náleží prostor první sklepní místnosti lichoběžníkového půdorysu, dále objekt č. 2 (snad mírně zahloubená polozemnice) a objekt č. 1 (zahloubená zemnice nepravidelného lichoběžníkového půdorysu). Druhá stavební fáze byla zachycena v rozsahu celé parcely, a to jak ve sklepních prostorech, tak i přízemí. Na základě dochovaných staveb i archeologických reliktů se autor zabývá otázkami pravděpodobné stavební podoby i způsobu výstavby jednotlivých místností domu i dalších objektů na ploše parcely.

Předvedené řešení složité terénní situace, dané nutností neustálého porovnávání vztahů stojících zdí objektů a nově odkrytých situací, je příkladnou ukázkou toho, jak lze i v rámci mikroprostoru parcely středověké městské zástavby využít poznatků horizontální stratigrafie k interpretaci výsledků výzkumu. Archeologickým výzkumem uvedené parcely byla získána první ucelená představa o charakteru výstavby, vývoji i dispozici táborského domu na přelomu 15. a 16. století.

R. K.

Zdeněk Měřínský, **Přehled dosavadního výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),** Archaeologia historica 6, 1981, s. 147–197, 2 mapky, nákresy a snímky v textu, něm. résumé.

V dalším ze svých přehledů výsledků historické archeologie věnuje Z. Měřínský pozornost především vývoji hradisek a hradů, zatímco drobné hrádky, tvrze, městské a další fortifikace ponechává stranou. Rozlišuje tři vývojové etapy, do 10. století, 11. – počátek 13. století, druhá čtvrtina 13. – počátek 16. století, kdy se vývoj hradů v podstatě uzavírá. Pro husitské období, o němž autor podal již samostatný přehled, je důležitá třetí etapa. Proto je zde účelné připomenout jen některé skutečnosti. Charakteristické je sblížení podoby bývalých hradů zeměpanských se šlechtickými na přelomu 14. a 15. století. I zevními příznaky je zřejmě vyjádřena likvidace zeměpanského majetku. Vývojové znaky ve třetím období jsou vůbec důležité pro dokreslení proměn postavení šlechty. Po stránce vojenské se zřetelně ukazují důsledky vývoje vojenské techniky, zvláště nástupu dělostřelectví. S tím souvisí budování předsunutých opevnění, štítových zdí, parkánové hradby, barbakanů a dalších prvků. V období porevolučním se projevují i některé vlivy českého Tábora. Vývoj na Moravě měl vcelku některé specifické rysy, jeví se tam větší typová pestrost. Zatím není zcela zřejmé, zdali a jaké odlišnosti se projevily mezi Čechami a Moravou se Slezskem v husitském období. Stať doplňují instruktivní mapky, snímky a nákresy hradních objektů a obsáhlý přehled literatury.

František Hoffmann

Zdeněk Měřínský, **Studium dějin osídlení na Moravě a ve Slezsku (Současný stav a další perspektivy se zvláštním zřetelem k výzkumu zaniklých středověkých vesnic),** Archaeologia historica 7, 1982, s. 113–156, mapky a snímky v textu, něm. résumé.

Vztah zanikání některých sídlišť v 15. století k husitské revoluci i širšímu husitskému období stále není uspokojivě osvětlen. Z. Měřínský se těchto otázek dotkl v přehledu věnovaném výsledkům archeologického bádání ve vztahu k Moravě za husitské revoluce. Nyní se k této problematice vrátil v delších souvislostech časových a obecnějších pohledech metodických i koncepčních. Zanikání vsí je tu včleněno do vývoje osídlení. Přehled metod a účasti různých disciplín vyúsťuje v požadavek komplexnosti bádání a týmové práce. Přitom je třeba věnovat pozornost regionálním specifikům.

Z hlediska studia husitské revoluce v širokém pojetí je důležité poznání faktorů, jež působily na zanikání sídlišť. Zkoumání vede k předběžnému závěru, že rozhodující byly faktory spíše dlouhodobé než nárazové události. I ve druhém hlavním období zanikání sídlišť v 15. a 16. století působily na zánik především strukturální změny ekonomické a sociální, spíše než válečné a jiné události. Ty mohly být nejednou konečným impulzem zániku. Jinak po nich docházelo k obnově osídlení, pokud k tomu existovaly základní předpoklady. V přehledu výsledků dosavadního bádání, který je opět doplněn obsáhlým soupisem literatury, je kromě jiného shrnuta řada konkrétních zjištění k období od konce 14. do 15. století, jež mají přímý vztah k husitské revoluci, zejména k jejím sociálním předpokladům a důsledkům. Je nepochybné, že historická archeologie bude zdrojem důležitých skutečností k poznání sociálního pohybu, zejména na venkově.

Shrnutí výsledků dosavadního bádání, kam autor zahrnul nástinem i jiné druhy sídlišť a objektů, je užitečnou informací pro badatele dalších zainteresovaných oborů i východiskem dalších studií.

František Hoffmann

STAVEBNÍ PAMÁTKY A HMOTNÁ KULTURA

Emanuel Poche (red.) a kolektiv, **Umělecké památky Čech.** Nakladatelství Academia, sv. 1 (A–J), Praha 1977, 643 s., sv. 2 (K–O), Praha 1978, 578 s., sv. 3 (P–Š), Praha 1980, 538 s., sv. 4 (T–Ž), Praha 1982, 636 s.

První svazek reprezentativního soupisu Uměleckých památek Čech vyšel právě dvacet let po prvém syntetickém pokusu, jednosvazkovém, ne zcela bezproblémovém díle Zdeňka Wirtha a kol., Umělecké památky Čech, Praha 1957. Práce na novém shrnutí, jež byly vyvolány reakcí na soupis z roku 1957, započaly již během roku 1960. Nyní, po vydání všech čtyř svazků, lze zhodnotit význam a přínos celého rozsáhlého podniku, ukázat na jeho přednosti, ale současně připomenout některé nepřesnosti a nedostatky. Je možné soupis hodnotit z mnoha zřetelů a rovin, chronologických, tematických i topografických. Pokusme se však na základě menšího regionu, v našem případě Táborska (chápu jej – třebaže jsem si vědom určité deformace – zhruba v rozsahu dnešního okresu Tábor), postihnout ty problémy, které lze v řadě případů zobecnit. Zásadní přínos referované syntézy jistě spočívá v mnohonásobnosti evidence i rozsahu popisů zpracovaných památek (movitých i nemovitých), dále v uvedení mnoha nových poznatků, k nimž se umělecká historie v posledních desetiletích dobrala (ne však ve všech případech), a v neposlední řadě i v bohatství zpravidla kvalitních fotografií, fotokopií a plánových nákresů, doprovázejících všechny čtyři svazky.

Právě pro Táborsko má nový soupis zvláštní opodstatnění, protože mimo knihu z roku 1957 postrádala tato oblast Čech kritičtější uměleckotopografické zpracování. Nedostalo se mu totiž vydání příslušného svazku Soupisu památek historických a uměleckých, i když byl již určen autor, Václav Wagner, jehož materiál k tomuto dílu se čátečně dochoval v jeho pozůstalosti. Pouze západní části Táborska, tj. Bechyňska, se podstatněji dotkl soupis památek jiného tehdejšího politického okresu, který zpracovali Adolf Podlaha a Eduard Šittler, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu milevském, Praha 1898. Město Tábor a řada uměleckých památek Táborska (zvláště architektonických, ať již solitérních nebo celých komplexů) se dočkaly v průběhu dalších let analytických studií nebo i vlastních (většinou drobnějších) monografií, případně jejich zhodnocení přinesly šíře koncipované, syntetizující rozpravy a díla Jaroslava Herouta, Jiřího Kuthana, Dobroslava Líbala, Václava Mencla, Dobroslavy Menclové, Anežky Merhautové, Jana Muka ml., V. V. Štecha, Václava Wagnera a mnoha dalších. Přesto byl i vážný badatel nucen v řadě případů sáhnout po méně vyhovujících, spíše amatérských pracích (např. Táborsko. Popis přírodní, historický a národopisný, díl 1–4, Tábor 1921–1922; Roman Cikhart, Popis Táborska, Tábor 1947). Po této stránce tedy vyšlé dílo určitě zaplnilo existující mezeru.

Nejzávažnější nedostatky bych rozdělil do několika skupin. V jejich popředí stojí absence jakékoli citace písemných pramenů a základní literatury ke každé lokalitě, nedostatek, který byl soupisu v podstatě vytýkán v každé vyšlé recenzi. Jeho negativní dopad možno uvést na několika případech. Např. kostel sv. Trojice v Chýnově se uvádí jako pocházející až ze 14. století (sv. 1, s. 557), ačkoliv nejstarší písemná zmínka o něm je dochována již z roku 1250; je to nejstarší konkrétní písemný údaj o existenci kostela na Táborsku vůbec (CDB IV/1, s. 333–334, č. 183). Podobně v případě kostela totožného zasvěcení v Malšicích se praví, že jde původně o stavbu gotickou, vystavěnou ve třetí čtvrtině 14. století (sv. 2, s. 346), ač nejstarší písemná zpráva o tomto sakrálním objektu pochází již z let cca 1279–1290 (srov. J. B. Novák, Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně, Praha 1903, s. 39, č. 43). Kostel sv. Kateřiny v Nové Vsi u Mladé Vožice (původní název lokality však zněl Lazice) je správně datován do 13. století jako raně gotická stavba (sv. 2, s. 486–487), aniž by však autoři na podporu svého tvrzení uvedli nejstarší písemnou zprávu o tomto kostele, včetně uvedení patrocinia (totožného s dnešním), pocházející již z roku 1257 (CDB V/1, s. 204, č. 125). Uvedené příklady (a bylo by jich uvést mnohem více) dokumentují jednu zásadní skutečnost. Podobná písemná svědectví jsou nenahraditelným chronologickým mezníkem, datujícím zkoumanou stavbu termínem post quem. I tam, kde byl dochovaný, dnes stojící objekt spíše vizuálně datován do podstatně mladšího

období vzniku (Chýnov, Malšice apod.), dávají reálnou šanci, aby při precizním architektonickém a zvláště archeologickém průzkumu byla zjištěna jeho starší, písemnému prameni časově odpovídající stavební podoba, fáze či fragmenty.

Neznalost základních pramenů a literatury možno doložit dalšími konkrétnostmi, tentokrát doby husitské. Při popisu kostela Povýšení sv. Kříže v Černovicích, okres Pelhřimov (sv. 1, s. 187–188), není ani zmínky o vybití a vypálení této sakrální stavby husity, které lze klást s velkou pravděpodobností do srpna 1435. Tuto událost shodně potvrzují dva skoro současné prameny diplomatické povahy, první z roku 1440, druhý z roku 1456 (srov. CIM IV/1, s. 387–388, č. 275; AČ 1, Praha 1840, s. 182; srov. Ludvík Domečka, Město Černovice do roku 1641, ČSPS 39, 1931, s. 10, pozn. 42). Na druhé straně se v popisu původně románského kostela sv. Jakuba Většího v Křeči, okres Pelhřimov (sv. 2, s. 155) bez jakéhokoliv zdůvodnění tvrdí, že chrám byl v roce 1439 (?) pobořen husity. Rok 1439 je snad tiskovou chybou, v úvahu by mohl přicházet opět rok 1435, kdy v blízkosti Křeče 19. srpna Oldřich z Rožmberka porazil silný husitský oddíl táhnoucí z Lomnice nad Lužnicí do Tábora. O údajné devastaci křečského kostela chybí pro tuto událost konkrétnější zpráva, pouze některé narativní prameny 17. a počátku 18. století kladou onu srážku do míst, kde se nacházel kostel (ten zde pochopitelně musel stát již v době svedení oné bitvy), (srov. např. Bohuslav Balbín, Epitome historica rerum Bohemicarum, Pragae 1677, liber IV, cap. XII, s. 486; Jan Fr. Beckovský, Poselkyně starých příběhův českých, díl I, Praha 1700, s. 768). Opět bychom mohli pokračovat v uvádění dalších příkladů, je však jasné, že neznalost pramenů a literatury na jedné straně ochuzuje znalosti (a mnohdy zcela podstatně) o mnohých faktech týkajících se příslušné památky, na straně druhé se v soupise objevují spekulativní soudy a tvrzení bez reálného podkladu, jež pak matou a zavádějí.

Je také nepochopitelné, že autoři mohli ve valné většině opomenout výtvarná díla, která dokládají počátky i pozdější vývoj zobrazení husitské tradice ve výtvarném umění, zvláště v monumentální plastice druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století. Jsem si vědom, že tyto výtvory ve svém celku nepatří k vrcholným uměleckým památkám, nicméně je jejich kulturně historický a ve své době i politický význam zcela nepochybný. Můžeme to konkrétně demonstrovat na pomnících a památnících mistra Jana Husa v jižních a jihozápadních Čechách. Je jistě pozoruhodné, že v této části Čech, kde nacházíme i Husovo rodiště, vzniklo do roku 1915 mnohem méně podobných památek než v jiných krajích Čech. Vedle bronzového medailónu s Husovou podobou od Bohumila Schnircha, odhaleného nad vchodem v průčelí Husova rodného domku v Husinci roku 1869 (sv. 1, s. 483), existují pouhé čtyři závažnější výtvarné projevy, z nichž ani jeden není v Uměleckých památkách zachycen. Za nejstarší lze patrně pokládat Husovu bustu od Václava Levého na zahradě modlitebny jednoty bratrské v Husinci. Husův památník v Čekanicích u Blatné (mohutný kámen se vsazeným medailónem, na němž je v reliéfu proveden profil Husovy hlavy s vousem a biretem) byl odhalen v roce 1901. Z roku 1915 pak pochází Husův pomník v Horních Kněžekladech u Týna nad Vltavou, dílo Václava Švece (nadživotní stojící Husova postava na čtyřhranném podstavci, na němž je vpředu nápis Mistr Jan Hus 1415–1915, po obou stranách jeho citáty, vzadu „Čisté památce největšího Čecha vystavěli zdejší rodáci"). Stejného data je monumentální Husův památník na Husově náměstí v Horažďovicích: do devatenáctitunového žulového balvanu jsou zasazeny dvě bronzové čtyřhranné desky, jedna nápisová (dedikační), druhá s Husovým citátem a reliéfním profilem jeho hlavy opět s vousy, vytvořená místním učitelem Karlem Němcem (srov. Pomník Husův v Horažďovicích, Jihočeský kraj 5, 1915, s. 400–401, fotopříloha za s. 380). Z mladší vrstvy popisovaného památkového souboru lze namátkově uvést Husovu pískovcovou plastiku (postava v nadživotní velikosti, držící na prsou knihu) z roku 1925, která tvoří dominantu pomníku padlým z první světové války v Katovicích na Strakonicku; podle návrhu (modelu) Josefa Matějů v kameni provedl P. (?) Ducháček. Je nedostatkem, že autoři Uměleckých památek nepřihlédli (snad z časových důvodů?) k některým novějším regionálním památkovým soupisům (např. Vladimír Braun, Památky strakonického okresu, Vimperk 1969; Stanislav Šmíd, Památky revolučního a dělnického hnutí v Jihočeském kraji, České Budějovice 1973), které přes své dílčí chyby a nedostatky poskytují přesnější a současným poměrům bližší informace.

Další okruh nejasností a bohužel i řady značných nepřesností vidím v rutině práce a určité odtržitosti od terénu. Mám na mysli skutečnost, kdy se autoři jednotlivých

lokalit patrně příliš spolehli na starší práce a příručky, neprovedli jejich revizi na místě samém a údaje platící zhruba před 25 až 30 lety pak nekriticky převzali do svých pasáží. Nikdo nemůže vyčítat, že popis zámku v Přehořově (sv. 3, s. 169) je již skutečným „nekrologem" této památky, protože objekt byl zcela likvidován až v polovině 70. let. Autoři navíc sami upozornili na možnost, že stav, který popisují v době vydání příslušného svazku, již nebude platit, protože podklady pro soupis vznikaly od roku 1960, takže mnohdy je zachycen obraz, bližší tomuto datu než současnosti (srov. sv. 1, předmluva a úvod, s. 9–12). V některých důležitých případech, kdy nové poznatky zásadně změnily starší názory, se na tuto novou skutečnost reaguje v dodatcích tvořících součást 4. svazku (srov. např. hodnocení nových archeologických nálezů v Táboře, potvrzujících existenci předhusitského města Hradiště ze 13. století – sv. 4, s. 522–523). Na druhé straně je dosti zarážející, když při popisu táborské radnice (sv. 4, s. 12) je otištěna fotografie údajně pozdně gotických kachlových kamen z počátku 16. století. Ona kamna byla pouhou, byť kvalitní, novodobou kopií pozdně gotických kamen z arcibiskupského paláce v Salzburku, provedenou keramickou školou v Bechyni. Byla však z radniční síně odstraněna na samém počátku 50. let a v současné době z nich nezbylo de facto nic. Na místě, kde se nacházely, již několik desetiletí stojí sádrová jezdecká plastika sochaře Bohumila Kafky, autorský model z roku 1935 pro monumentální jezdeckou sochu Jana Žižky, jež byla v roce 1950 odhalena na hoře Žižkově v Praze. Podobně v případě táborského děkanského chrámu (sv. 4, s. 16–18) se uvádí jako součást mobiliáře cínová, patrně utrakvistická (!) křtitelnice (z let cca 1472–1482, dílo jinak nám dosud blíže neznámého mistra Šimona), ačkoliv i ona se řadu desetiletí nachází ve sbírkách Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře. O sbírkách tohoto muzea není v soupise ani zmínky, přestože je zde např. soustředěna jedna z největších a nejkompletnějších kolekcí středověké hmotné kultury u nás (zvláště keramika, výrobky z kovu, kosti, dřeva, skla apod.), získaná rozsáhlými archeologickými výzkumy, ať již nadšených archeologů-amatérů z doby před druhou světovou válkou či novějšími s velkými plošnými odkryvy, organizovanými táborským muzeem a Archeologickým ústavem ČSAV (jsou zde např. zastoupeny nálezy z archeologických lokalit Tábor, Sezimovo Ústí, Kozí hrádek, tvrz Sedlec, hrad Příběnice, ZSO Smolín, Kravín, Potálov, stavební huť kláštera v Milevsku aj.). Naproti tomu se v pasáži o Chýnově výslovně upozorňuje na místní muzeum se sbírkami vztahujícími se k dílu místního rodáka, sochaře Františka Bílka, třebaže toto muzeum bylo v polovině 60. let zrušeno a sbírky se dostaly do táborského muzea a jeho dnešních pracovišť v Soběslavi a Veselí nad Lužnicí (sv. 1, s. 557).

Není mi dále jasné, proč se do soupisu dostaly údaje, které se křečovitě traktují v různých starých i novějších pojednáních, aniž by byly kriticky prověřeny. To je případ datace vzniku dvou základních táborských stavebních památek – radnice a kostela, kdy je souhlasně uváděn rok 1440. V případě radnice je tento letopočet dosti vágní, spíše se zdá, že objekt byl vybudován až na samém počátku 16. století a dokončen s velkou pravděpodobností až roku 1521, jak svědčí datum vytesané nad otevřeným schodištěm do prvního patra (ne 1527, jak je nesprávně uvedeno ve sv, 4, s. 11). U kostela je uvedené datum zcela absurdní, protože ještě roku 1451 psal Eneáš Silvius Piccolomini o táborském chrámu jako dřevěné stavbě, podobné venkovské stodole (srov. překlad Augustina Kadlece, List Eneáše Silvia o cestě na sněm do Benešova a o dvojí zastávce v Táboře, JSH 22, 1953, s. 108). O možné nejstarší kamenné stavební fázi kostela bychom mohli uvažovat až po roce 1452 (tj. během druhé poloviny 15. století), kdy se Tábor poddal Jiřímu z Poděbrad a přijal i utrakvistickou liturgii Rokycanova směru.

Nestejnou úroveň zpracování mají i popisky k fotografickým a kresebným reprodukcím soupisu. Místy nacházíme v popiskách přesnější údaje než v samotném textu; např. kostel sv. Prokopa v Pohnání je obecně charakterizován v popisu jako původně románská stavba, zatímco v popiskách vyobrazení je datace upřesněna do doby kolem roku 1250 (sv. 3, s. 119). Jinde však můžeme najít nepřesnost či dokonce hrubé omyly. Opět pro názornost lze uvést fotografii, jež podle popisky má představovat jižní portál kostela sv. Michaela v Jistebnici ze 13. století. Vyobrazený portál je však podle textu zcela bezpečně vysokým hrotitým portálem, vedoucím na severní straně presbytáře kostela do vlastní sakristie (sv. 1, s. 627).

Je dostatečně známo, že poslední vyšlá práce o určité problematice nemusí být vždy to nejlepší a nejúplnější, co o daném tématu bylo napsáno. V souvislosti s tímto poznatkem bych chtěl upozornit i na dosti odlišná stanoviska k dataci některých architektonických památek (zvláště románských a raně gotických) v uměnovědných monografiích, které vyšly zhruba během posledních deseti let. Opět jeden příklad za všechny. Vznik kostela Narození Panny Marie v Kostelci u Tábora klade Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 144–145 (jeho nejstarší část) přibližně do třetí čtvrtiny 13. století. Jiří Kuthan, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, 2. vyd., České Budějovice 1977, s. 129–130 a 226, datuje původní stavbu do doby před polovinou 13. století. A konečně, když sáhneme po referovaném soupisu, nacházíme s překvapením, že zde je nejstarší fáze kostela (tj. sakristie s věží) zařazena již do druhé poloviny 12. století (sv. 2, s. 508–509). Protože nejstarší písemné zprávy o sakrální stavbě začínají až rokem 1352, je historik nucen pro starší období používat dataci převzatou ze závěrů historiků umění. A pro kterou se v našem případě rozhodnout? Časové rozpětí od druhé poloviny 12. do třetí čtvrtiny 13. století je příliš volné a to při řešení některých speciálních otázek, např. nejstaršího osídlení a majetkové držby v určitém regionu, může badatele zmást než mu poskytnout jednu ze základních chronologických pomůcek. A rozhodně pak podobné datace mohou znevážit či zlehčit i další seriózní poznatky, k nimž došli v posledních letech naši urbanisté a historikové umění.

Co říci závěrem? Rozhodně bych nechtěl, aby zde uváděné příklady byly chápány jako hnidopišství, jako názor, že pro jednotlivé stromy nechci vidět les. Naopak, velké klady a význam nových Uměleckých památek Čech jsem vyzdvihl na počátku referátu. Chtěl jsem jen dokumentovat, že ani to nejnovější nelze brát zcela nekriticky a že i zde je do budoucna mnoho míst, kde je třeba naše poznání zkvalitnit a zpřesnit. Soupis se jistě stane na dlouhou dobu naším základním uměleckotopografickým kompendiem. Domnívám se však, že není zcela bezpředmětná úvaha o pokud možno brzkém vydání ještě jednoho samostatného svazku, který by podrobněji než dodatky, připojené ke 4. svazku, uvedl další nepřesnosti a omyly na pravou míru, a navíc, což by bylo nejdůležitější, aktualizoval by dnešní stav, uchování i umístění uměleckých památek v nejširším slova smyslu.

Rudolf Tecl

Julie Richterová, **Středověké kachle,** Praha 1982, Muzeum hlavního města Prahy, 173 s., 81 fotografických příloh.

Výroba kachlů jako součásti nového typu otopného zařízení – kachlových kamen – zaujímala v řemeslné produkci středověkého období významné místo. Bylo to dáno nejen specifikou funkční a výrobní v rámci hrnčířského řemesla (jež se částečně odlišovala od výroby kuchyňské a stolní keramiky), ale i možností uměleckého ztvárnění částí některých kachlů. To se uplatňovalo především v reliéfní výzdobě čelních vyhřívacích ploch.

Z těchto důvodů je středověkým kachlům věnována pozornost již velmi dlouhou dobu, a to jak na území ČSSR, tak i v zahraničí. Odborný zájem se zaměřuje na studium otázek archeologie, terminologie a typologie, chronologie, teritoriálního rozšiřování, na problematiku uměleckohistorickou (především na slohová určení a interpretaci výzdobných motivů reliéfně zdobených nebo prořezávaných stěn), ale i na širší okruh otázek obecně historických.

V oblasti české středověké archeologie rozpracoval nejpodrobněji uvedenou problematiku Z. Smetánka. Od konce padesátých let postupně publikoval studie k základnímu systému třídění středověkých kachlů, detailně se zabýval výrobními postupy, vypracoval dodnes platnou terminologii a vedle archeologických poznatků aplikoval i uměleckohistorické rozbory při přesnějším datování, či sledování výrobních okruhů.

Protože studie Z. Smetánky patří k základním pracím o středověkých kachlích v Čechách, přebírá i J. Richterová v předkládané monografii zavedenou terminologii i ostatní kritéria pro hodnocení a analýzu prezentovaného souboru středověkých kachlů ze sbírek Muzea hlavního města Prahy.

Práce J. Richterové obsahuje celkem šest kapitol, které poskytují informace o pojednávané tematice (Úvod, s. 5: přehled bádání o středověkých kachlích v ČSSR i zahraničí), záměru a způsobu práce s prezentovanou sbírkou (Uvod, s. 5–6), obsahu, vzniku a stavu sbírky (Charakteristika sbírky, s. 7–8), analýzu materiálu (Jednotlivé skupiny, s. 9–18) a příslušné závěry (Shrnutí, s. 19–20). Podstatná část je věnována katalogu kachlů (s. 21–59), ve kterém je popisováno celkem 405 tvarů nebo jejich zlomků a 54 dalších, pocházejících převážně ze sbírky J. A. Jiry, je připojeno v exkurzu (s. 54–59).

Nálezy, u nichž se podařilo určit lokalizaci, pocházejí z území Prahy a Středočeského kraje, výjimečně i odjinud (s. 55–77, inv. č. J 1843, J 1844 Senenín, okr. Kutná Hora; s. 57, inv. č. J 869 tvrz u Chocně, okr. Ústí nad Orlicí; s. 58 a 59, inv. č. 9344, 9335, 9340, 9360, 9357, 9352 hrad Valdek, okr. Příbram; s. 58–59, inv. č. 9341, 9355, 9358, 9353 hrad Točník, okr. Beroun; s. 59, inv. č. 9356, 9354 hrad Žebrák, okr. Beroun).

Údaje o předmětech v katalogové části zahrnují typologické určení, další deskripci morfologickou a popis částí, informace o barvě povrchu, struktuře materiálu, metrických hodnotách, ikonografii, dále technické poznámky, datování, případně i lokalizaci a odkazy na literaturu. Práci doplňují fotografické tabulky (s. 61–161) s příslušným textovým doprovodem (s. 169–172) a resumé (s. 165–168).

V souvislosti s prováděným soupisem sbírky a následným rozborem materiálu se autorka znovu podrobněji zabývá otázkami typologickými (kachle nádobkové, komorové s dalším členěním do skupin), chronologickými a technologickými. Časově je předváděný soubor středověkých kachlů z Muzea hlavního města Prahy zařazován do období konce 13.–16. století. J. Richterová ho charakterizuje jako „poměrně vyrovnaný a ucelený soubor středního rozsahu s hlavními zástupci jednotlivých článků" (s. 5) a uvádí, že sbírka „představuje solidní průřez výrobou kachlů v českém prostředí středověku. Projevuje se v ní dosti objektivně vývoj po všech stránkách – tvarové, technologické i výtvarné" (s. 19).

Protože byla uvedená práce vydána jako katalog k výstavě probíhající v Muzeu hlavního města Prahy v roce 1982, má význam nejen vědecký, ale je i dokladem velmi kvalitního zpřístupnění sbírkových muzejních fondů široké veřejnosti.

Rudolf Krajíc

PŘEDHUSITSKÉ ČECHY

Vratislav Šmelhaus, **Vývoj zemědělské výroby v českých zemích v době předhusitské,** Praha 1980, 191 s.

Nedávno zesnulý Vratislav Šmelhaus patřil mezi naše přední znalce historie zemědělství. Zejména díky dobré znalosti pramenů přispěl v nejednom ohledu k rozvoji tohoto oboru. Recenzovaná práce představuje dílčí realizační výstup pro připravovanou syntézu dějin zemědělství, lesnictví a potravinářského průmyslu na území ČSR. Přestože v úvodu si autor stanoví za cíl postihnout – na rozdíl od prací starších, jejichž těžiště spatřuje v oblasti sociálně právní – v syntetickém pohledu jak otázku výrobních sil, tak výrobních vztahů, je třeba říci, že se mu tento záměr nepodařilo ve vlastním textu náležitě naplnit. Zcela zjevně převažuje orientace na technologickou stránku zemědělské výroby, tedy na oblast, kterou můžeme označit jako výrobní sílu. Tato skutečnost samotná není práci na škodu, a to již z toho důvodu, že řada konkrétních provozních otázek středověkého zemědělství nebyla dosud dostatečně propracována a je tudíž často vykládána jednostranně. Nešťastně je však rozvržena struktura práce, jež zachycuje (soudě podle obsahu na s. 181) období „předkolonizační" a „pokolonizační". Vlastní období kolonizace pak vypadává? V textu samotném prakticky nikoliv, ovšem podle členění práce tomu tak je.

Na tomto místě nás bude zajímat vlastní období předhusitské (s. 94–181). Zde je důležitý obsáhlý seznam pramenů jak vydaných, tak upozornění na některé významnější archivní materiály hospodářské povahy. Rozsáhlý je i přehled literatury (dohromady s. 94–113). Ve výčtu literatury nalézáme náznaky jejího hodnocení. Co však postrádám, je kritické zhodnocení práce Františka Grause, Dějiny venkovského lidu

v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957 (na s. 109 autor upozorňuje na některé jednotliviny, které však již dávno v literatuře odezněly). Právě zde je třeba hledat vlastní východisko pro připravovanou syntézu. Je totiž dnes naprosto jasné, že bez kritického zhodnocení (metodologického i metodického) zmíněné práce nelze na tomto poli postoupit ani o krok vpřed. Uvedená poznámka platí stejnou měrou i o Šmelhausově přístupu k procesu jím charakterizovanému jako „kolonizace", k jehož postižení mu postačily pouze s. 111–113. Je-li tento stručný přehled brán jako hodnocení literatury, pak zde chybí řada prací z novějšího období (a to nejen z poslední doby), věnovaných otázkám vývoje osídlení a jeho pojetí. Zcela opominuty pak zůstaly takové otázky, jako je proces zakládání nových sídel (nejen z hlediska sociálně ekonomického, ale i technického), právě tak jako zanikání stávajících sídlišť, což je souhrnně nazýváno strukturálními změnami osídlení.

Pokud budeme chápat výklad předhusitského zemědělství pod zorným úhlem rentového velkostatku, k čemuž vede strukturování práce (s. 114 a dále), pak postrádám vlastní charakteristiku této organizační jednotky (velikost, správa apod.), byť z konsenté doklady o výrobních technologiích, autorem podané buď v přímých citacích pramenů, nebo jejich parafrází. Zde však citelně chybí odkazy na prameny, takže tyto pracně nashromážděné údaje poněkud pozbývají na své výpovědní schopnosti. textu jednotlivých pasáží si lze autorovu představu „rekonstruovat". Cenné jsou sne-

Jakkoli recenzovaná práce přináší řadu korigujících poznatků k vývoji předhusitského zemědělství, ulpívá pouze na řešení otázek technologických. Je patrné, že vlastní rozvržení práce nepodchycuje celý rozsah problematiky (chybí např. i zemědělská činnost měst), což však může padat na vrub koncepce syntézy, kde zaujímá předhusitské zemědělství pouze dílčí část. Syntetický pohled na předhusitské zemědělství by měl každopádně podávat komplexnější, vyváženější obraz, než představuje práce V. Šmelhause.

Jaroslav Čechura

Ivan Hlaváček, **Hospodářská válka české koruny a Rakouska v druhé polovině 80. let 14. století,** Časopis Národního muzea 151, 1982, s. 121–128.

Rozsahem nevelká studie přináší podstatně více, než by napovídal samotný název. Její důležitost je zejména v metodickém přístupu, který v současnosti představuje jednu ze základních cest zkoumání předhusitského období. Rozšiřování pramenné základny, konkrétní analýza nových skutečností – to je cesta k prohlubování dosavadních znalostí, počínaje oblastí hospodářskou a řadou nadstavbových jevů konče. Ukazuje to zároveň, že stupeň poznání jednotlivých archivních fondů, a to nejen těch vzdálenějších (cizích), zdaleka není na potřebné úrovni, s čímž souvisí i některé aspekty metodiky studia bránící zatím tomu, aby byly fondy náležitě pro dané období „vytěženy".

Vlastní obsah studie I. Hlaváčka je cenným příspěvkem pro pochopení některých otázek fungování dálkového obchodu a státních zásahů do něho. Jedná se totiž o oblast, kde se zatím spíše spekuluje, případně se konstruují určité víceméně teoreticko-logické modely. Jaký však byl reálný mechanismus v těchto vztazích, je otázka dosud otevřená. Ve směru Vratislav–Praha–Benátky v interakci se zájmy Vídně jej lze dobře postihnout. Přes strohou mluvu pramenů naznačuje studie I. Hlaváčka, že poslední čtvrtina 14. století nemusela přinést ve sféře dálkového obchodu, ve srovnání s vládou Karla IV., prudší změny vedoucí k jeho oslabení.

Jaroslav Čechura

František Kavka, **Karl IV. und die Oberlausitz,** Lětopis, Reihe B – Geschichte 25, 1978, s. 141–160.

Pojednání Františka Kavky o postavení Horní Lužice v komplexu českých lucemburských držav přináší v novější historické literatuře prvý shrnující pohled na Karlovu politiku vůči této zemi. Nejdříve autor sleduje postupné přičlenění někdejší „země Budyšínské" (označení Lužice se ještě v první polovině 14. století užívalo jen pro dnešní Dolní Lužici) k Českému království Janem Lucemburským a zvlášť podrobně se pak zabývá procesem budování pevného spojení Horní Lužice s Českou korunou za Karla IV. Připomíná především inkorporační listiny, ustanovení Majestatis Carolinae

o neodlučitelnosti hornolužických měst a prohlášení Wittelsbachů o rezignaci na tuto zemi. Teritoriálně správní změnu představovalo v roce 1377 zřízení vévodství Zhořeleckého, svěřeného jako léno České koruny císařovu nejmladšímu synkovi, Janovi. Po jeho smrti (1396) však zaniklo, vyňaté území se vrátilo k Horní Lužici a spolu s ní k Českému království.

V další části své stati autor sleduje vznik tzv. Šestiměstí a Karlův poměr k němu. Tento městský spolek se ustavil roku 1346 s cílem zajistit pořádek v zemi, ochránit obchodníky před loupeživými útoky šlechty z Horní Lužice i ze sousedních severních Čech. Na vzniku spolku se zřejmě Karel nijak nepodílel, i když proti jeho vyslovené vůli vzniknout nemohl, až do roku 1355 si vůči němu zachovával rezervované stanovisko. Císařova pozornost se tehdy sice upínala především k oblasti při západních hranicích království, ale jeho politicko-dynastické územní plány je nutno též vidět v širších souvislostech s jeho zájmy hospodářskými. Ve shodě s většinou současné historické literatury zde autor podtrhuje především Karlovu snahu o pozvednutí českého obchodu, představovanou mimo jiné i několika projekty předpokládaných kupeckých tras. Hospodářsky důležitý článek království představovala Horní Lužice z několika hledisek – jako konzument českého a slezského obilí, jako vývozce sukna a borytu, a dík své teritoriální poloze i jako význačný článek na obchodní spojnici směřující do Německa z Vratislavi, na níž ležela kromě Žitavy všechna města Šestiměstí, vzal císař nejen na vědomí jeho existenci, ale rozhodl se – v zájmu hospodářské prosperity země – podpořit i jeho soudně politickou funkci. Spolek byl oprávněn zničit pevnosti a hrady, v nichž prodlévají záškodníci, a soudit rušitele pořádku. Císařova listina ze 17. 8. 1357 rozšířila pak tuto pravomoc Šestiměstí na celou zemi a zároveň přinesla i podrobnější zdůvodnění těchto Karlových zásahů. Ačkoliv podobná nařízení k zajištění zemského pořádku nejsou u Karla ojedinělá, je třeba zdůraznit, že obranou pořádku byl v tomto případě vysloveně pověřen městský svaz a že tato obrana byla namířena proti šlechtě.

Kritickým obdobím byla pro Šestiměstí léta 1363–1373, kdy se podílela na Karlových akcích proti Dolní Lužici a Braniborsku, což představovalo pro města nejen vyčerpání finanční, ale i bezprostřední válečné těžkosti. Tehdy propukaly nepokoje i uvnitř země, mezi městy Šestiměstí i mezi spolkem a ostatními městy v kraji. Nejprudší napětí se vyvinulo mezi Zhořelcem a Žitavou, které zřejmě přimělo Karla k povolení cesty přes Frýdlant přímo na Zhořelec, dosud výslovně zakazované.

Neshody propukaly i mezi městskými radami a řemeslníky, kteří se snažili proniknout do nich ve větší míře a získat i více autonomie v rámci svých cechů. Karlův postoj vůči těmto znesvářeným stranám tvoří poslední oddíl Kavkova článku. Na rozboru králova postoje v jednotlivých sporech dochází k závěru, že jeho politika nebyla namířena zásadně proti řemeslníkům, jak by se dalo soudit z událostí kolem žádostí žitavských řemeslníků v roce 1369. Karel IV. byl ochoten podporovat jejich sociálně ekonomické požadavky, ne však politické. Od městských rad císař očekával v prvé řadě absolutní podporu své politiky, aniž by striktně trval na jejich jednostranném obsazení obchodníky.

Stať Fr. Kavky nepředstavuje jen nastínění vztahů obou Lucemburků k Horní Lužici, ale je i zajímavým příspěvkem k posouzení mnohostrannosti Karlovy politiky, uplatňující se v konkrétních případech diferencovaným přístupem k řešení problémů jednotlivých zemí České koruny.

Lenka Bobková

Wolfgang D. Fritz, **Varia zu einigen Urkunden Karls IV.,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 4, 1980, s. 215–227.

Známý editor karlovských písemností v ediční řadě Monumenta Germaniae historica se ve svém příspěvku dotýká několika problémů, s nimiž se setkal při práci na XI. dílu Constitutiones et acta publica imperatorum et regum. Ve dvou poznámkách se W. D. Fritz zabývá otázkou pravosti zachovaných listin. Dne 25. července 1355 je datována listina, v níž měl Karel IV. hrabatům Oldřichovi a Jindřichovi ze Schauenbergu potvrdit práva, která dosud získali od římských králů a císařů. Na

základě diplomatického i paleografického rozboru listiny i posouzením širších historických souvislostí (ve sporu Schauenbergů s Habsburky stál Karel na rakouské straně a hrabata nepodpořil ani v nesrovnalostech s městem Curychem) dospěl autor k závěru, že se jedná o falzum zhotovené z iniciativy pánů ze Schauenbergu jejich písařem, rozhodně mimo panovnickou kancelář. U Karlových listin z 12. a 13. února 1355 (v prvé z nich udělil říšská léna příslušníkům rodiny Malaspinů, druhou potvrdil biskupovi Gabrielu Malaspinovi privilegia Fridricha II.) nedospěl autor ke zcela jednoznačnému názoru. Podezření budí především intitulace, v níž je pro Karla ještě před římskou korunovací užito označení „imperator". Obě listiny se zachovaly pouze v opisech, takže nelze provést paleologický rozbor, který by mohl přispět k definitivnímu uspokojivému řešení.

Ve starší literatuře (Th. Lindner, Das Urkundenwesen Karls IV., Stuttgart 1882) se prosazoval názor, že po svém návratu z prvé římské jízdy provedl Karel reformu císařské kanceláře, a provedení změn bylo spojováno se jménem císařova kancléře Jana ze Středy. Na základě srovnání písemností vzešlých z panovnické kanceláře W. D. Fritz dokazuje, že v roce 1355 nedošlo k převratným změnám ve formě ani stylizaci listin; odlišné znění intitulace a datace vyplynulo jen z právě získaného císařského titulu. O vybudování kanceláře se Karel staral již od začátku své vlády a koncem roku 1351 ji můžeme považovat za pevně dotvořenou. Odchylky od normy, zvláště u německy psaných listin, mohou být jen dokladem přirozeného vývoje, avšak nějaký prudší zlom k roku 1355 není prokazatelný. V závěru pojednání přetiskuje W. D. Fritz celé znění nedávno nalezeného originálu Karlovy listiny z 24. března 1354 pro Geoffreye, pána baronství Apremont a Dun v Lotrinském vévodství, a ve srovnání s dosud známými opisy zjišťuje některé podstatné změny, měnící smysl listiny. Svou pečlivou editorskou prací i rozborem listin přispěl W. D. Fritz k prohloubení pohledu na konkrétní podobu Karlovy říšské i zahraniční diplomacie.

Lenka Bobková

Gerhard Schmidt, **Die Hausmachtpolitik Kaiser Karls IV. im mittleren Elbegebiet,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 4, 1980, s. 187–214.

Autor sleduje dynastickou politiku Karla IV. především jako úspěšnou cestu maximálního rozšíření lucemburských držav, v čemž mladý panovník navázal na započaté dílo svého otce. Zájem o ovládnutí velkého území motivuje snahou Lucemburků stát se silnými vládci říše římské. Zmiňuje se o všech lucemburských územních úspěších a podrobněji popisuje historii připojení i další osudy území přiléhajících k toku Labe nebo ležících v jeho blízkosti. Výchozí bod zde tvořily staré přemyslovské državy v oblasti Dohny a Pirny; největší úspěch představovalo pro Lucemburky získání Dolní Lužice (1368) a Braniborska (1373). Autor věnuje pozornost i dalším Karlovým územním ziskům v této oblasti, uskutečněným po koupi markrabství. Dále se dotýká oblasti mezi Labem a Saalou, kam pronikl již král Jan. Toto území navazovalo na říšskou zástavu Cheb (v českých rukou od roku 1322) a na Karlem vybudované panství v Horní Falci. Těžiště císařových územních zájmů se kolem poloviny 60. let přesunulo na sever od hranic Českého království.

Celkovou Karlovu koncepci budování rodových držav spojuje G. Schmidt s císařovými hospodářskými zájmy, zvláště s jeho snahou o začlenění Čech do evropské obchodní sítě (projekt labské obchodní spojnice, styky s hanzou). Kromě smluv a spolků s okolními říšskými pány vyzdvihuje autor podíl duchovních osob na uskutečňování císařových záměrů; hlavním prostředkem bylo ovlivňování personálního obsazení vyšších církevních úřadů. Většinu svých záměrů prosadil Karel beze zbraní – vedle válečných operací v Braniborsku roku 1371 a 1373 se z dalších drobnějších bojů uvádějí dvě tzv. vogtlandské války. Při srovnání rodové politiky prvých dvou Lucemburků na českém trůně přisuzuje autor Janovi především zájmy dynastické, Karlem dále rozšířené o zájmy fiskální. S nimi pak souvisela snaha o vytvoření pevné správní organizace nového území a jeho hospodářský vzestup; v tomto směru lze hledat Karlův vzor v Balduinovi Trevírském. Článek si neklade za cíl prohloubit znalosti o českých državách na základě pramenného materiálu a nezabývá se hlouběji ani Karlovými diplomaticko-právními postupy při získávání nového území.

Lenka Bobková

Jaromír Mikulka, **Zur Frage nach Kaiser Karls IV. „Slawentum" und zum „slawischen" Programm seiner Politik,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 4, 1980, s. 173–185.

Článek J. Mikulky je v podstatě replikou jeho stati **Karel IV. K otázce slovanského programu jeho politiky** (= Slovanský přehled 64, 1979, s. 196–203) a naznačuje základní okruh otázek, které si ve vyhrocené podobě kladla starší česká i německá buržoazní historiografie. Marxističtí historikové připomínají nutnost odlišit středověký feudální patriotismus od novodobě chápaného nacionalismu, nicméně se nadále objevují představy o slovanské motivaci Karlových politických plánů. Autor dospívá k závěru, že Karlovo „slovanství" bylo totožné s „češstvím" a mělo své kořeny v historickém vývoji Českého království, kde se feudální patriotismus, v podstatě jako obranná ideologie, vyvinul v neobyčejně silné vědomí, zasahující všechny vrstvy vládnoucí společnosti. Karel, který se chtěl co nejrychleji sžít s českým prostředím, přijal vžité a žádoucí tradice za své, zvláště tradici přemyslovskou, ale i cyrilometodějskou, opřenou o povědomí společného původu všech Slovanů z Chorvatska i o povědomí kontinuity s někdejší Velkou Moravou. Jednoznačně však autor vyvrací představu o císařově snaze vybudovat slovanskou říši, jejíž hlavní pohnutkou by byla etnická příbuznost. Slovanská motivace se neobjevuje ani v případech, kde by ji bylo možné očekávat (například u Braniborska nebo při stycích s Polskem). Při založení Emauz (správné datum zakládající listiny je 21. listopadu 1347), kde nebyly předpoklady pro rozvinutí misijní činnosti kláštera, se jednalo pouze o dar pro Čechy, nikoli o článek nějakého slovanského kulturně politického východního programu. Ze situace českého prostředí vznikl i Karlův dopis Štěpánu Dušanovi, v němž se vyzdvihovala vzájemná jazyková příbuznost obou panovníků. Čech se vlastně týkalo i ustanovení Zlaté buly pro říši, podle něhož se synové kurfiřtů měli učit slovansky, tj. česky.

Článek přináší netradiční pohled na danou otázku, řeší ji však jen na základě nejvýraznějších příkladů Karlova „slovanství" či naopak jeho opominutí. S autorem lze souhlasit v tom, že slovanská motivace byla jen jednou z forem Karlovy dynastické politiky a že se jí nenechal nijak omezovat. Neměla by však zůstat na okraji zájmu císařova „slovanská", přesněji „česká" ustanovení pro nově připojené země, zvláště když v Čechách – podle kronikářova svědectví – nebyly císařovy výboje přijímány vždy s nadšením. Byla to například častá patrocinia sv. Václava, ale i papežský příkaz pro duchovní na třech místech v bamberské a řezenské diecézi zpovídat zde žijící české rodiny v mateřském jazyce, byla to erbovní síň v Laufu, stejně jako personální obsazování úřadů v těchto zemích. Zmíněná ustanovení přímo demonstrovala Karlův vztah k Čechám jako základně dynastické moci a s tímto postojem spojenou snahu rozšířit do všech nově získaných zemí nebo jen menších objektů (například Heidingsfels na Mohanu) symboly zemského češství, které Karel přejal i za symboly rodové.

Lenka Bobková

Pavel Bělina, **K předpokladům vzniku husitství ve východních Čechách,** Sborník historický 29, 1982, s. 63–118.

Studie se zabývá dosud méně zpracovanou problematikou úlohy nižšího světského a řeholního kléru a působnosti nižších instancí duchovní správy. Rozbor situace duchovenstva s nižším postavením, ale činností s důležitým a širokým společenským působením je složitější vzhledem k tomu, že je k dispozici menší množství pramenů než u vyšších církevních institucí. Východní Čechy byly zvoleny ke zkoumání záměrně, protože byly zapojeny aktivně v husitském revolučním hnutí a zaujímaly v něm důležité místo.

Hradecké arcijáhenství, největší ze všech v Čechách, tvořilo dvanáct děkanátů; roku 1351 byly litomyšlskému biskupství postoupeny děkanáty chrudimský, lanškrounský, mýtský a poličský. Význam a velikost tohoto správního obvodu dosvědčí fakt, že po odstoupení čtyř zmíněných děkanátů čítalo arcijáhenství celkem 294 far. Autor si všímá světského kléru a jednotlivých úřadů. Na základě studia register papežských desátků zjišťuje, že pololetní papežský desátek odvádělo 231 far. Z tohoto počtu 20 far (tj. 8,7 %) neplatilo nic, 2–4 groše platilo 29 % far, 5–10 grošů 25 %, desátek ve výši 11–18 grošů 28 % far, 21–30 gr. 5,6 % a 33–48 necelá 4 % far. Z toho

vyplývá, že papežský desátek minimální výše do 10 pražských grošů odváděla více než polovina far, zatímco vyšší (tj. od 21 do 48 grošů) necelá desetina. Tomu zdánlivě odporuje ten fakt, že hradecké arcijáhenství odvádělo pátý nejvyšší desátek z devíti arcijáhenství (85–89 kop grošů), nesmíme ale zapomenout, že hradecký děkanát se sám podílel na celkové sumě téměř jednou třetinou odvodu (24–28 kop grošů). Tento výsledek ukazuje, že většina farského kléru východočeských kostelů žila v relativní chudobě a jako majetnější feudál vystupovala jen v ojedinělých případech.

Druhá část práce je věnována řeholnímu kléru. Mezi jednotlivými řády, které kolonizovaly území východních Čech a zakládaly tu své kláštery, konventy a probošství, získaly jasnou převahu nad ostatními benediktini. Žádný z těchto řádů se v této oblasti nemohl pochlubit tak velkou pozemkovou držbou, jakou byla panství klášterů opatovického a podlažického, biskupství litomyšlského a probošství polického a broumovského. Celkově by se mohlo zdát, že ve srovnání s jinými arcijáhenstvími není v rukou východočeské církve tolik panství, ale je nutno si uvědomit, že pozemková držba ve zdejším kraji byla roztříštěna více než jinde. Převážná většina pozemků byla totiž ve vlastnictví několika církevních institucí, jimž ostatní menší nemohly zdaleka konkurovat. V závěru své práce autor ukazuje na příkladu světského a řeholního kléru postupné narůstání krizových jevů v předhusitské společnosti.

Zlatuše Kukánová

MĚSTA A MĚSTEČKA

Johannes Schildhauer, **Der schwäbische Städtebund – Ausdruck der Kraftentfaltung des deutschen Städtebürgertums in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 1, 1977, s. 187–210.

Bezprostředním důvodem ke vzniku Švábského svazu čtrnácti říšských měst v čele s Ulmem byla volba mladého Václava IV. za římského krále 10. června 1376. Švábským městům nebyla po chuti, neboť se právem obávala, že Karel IV. bude plnit finanční závazky, které mu z volby syna vznikly, zastavováním měst říšským pánům. Obecnějším důvodem byla Karlova proměnlivá, vcelku však nepřátelská politika vůči městům (přesnější by bylo mluvit o nepřátelství k politické aktivitě měst, hospodářskou činnost, jak známo, Karel vítal) a vůbec císařova říšská politika, tím slabší, čím větší kladla důraz na lucemburské rodové zájmy. Města se tedy sama musela bránit proti násilnostem okolních feudálů a současně proti snaze panovníka nerespektovat důležitá městská privilegia.

4. července 1376 tedy vzniká svaz a zdráhá se splnit císařovu výzvu k holdování mladému králi. Karel za to v říjnu 1376 obléhá Ulm a svaz donucuje k holdování, aniž jej však dokáže politicky zlomit. Svaz naopak sílí jak novými členy (celkem 27 členů roku 1377, 34 roku 1382), tak spojenectvím: 1381 s Rýnským svazem říšských měst, 1385 se Švýcary. Karel a Václav proto u v květnu 1377 vydávají listinu, v níž švábským městům především slibují nezastavit je a neprodat. Schildhauer to pokládá za císařův ústupek. Vzhledem k tomu, že Karel předtím v říjnu 1376 obsadil Ulm a zpustošil jeho vesnice a statky, je myslím případnější mluvit o císařově obvyklé taktice neponížit poraženého odpůrce úplně, ale ponechat mu otevřené dveře pro eventuální pozdější spojenectví.

Václavův poměr k Švábskému svazu prošel obdobnými peripetiemi jako celková jeho politika vůči říšským městům. Zprvu se snažil dosáhnout faktického rozpuštění svazu pomocí osvědčené instituce landfrýdů, nejprve pro Švábsko, od roku 1381 pro celou Říši (vrchol v tomto snažení představuje norimberský říšský sněm z roku 1383), v letech 1385–1388 postupně a za celkovou sumu 40 000 zlatých přecházel na jeho stranu, aby pak v létě 1388 za války svazu s vévody bavorskými vrátil se na stranu knížat. Landfrýd uzavřený roku 1389 v Chebu s platností pro Porýní, Švábsko, Bavorsko, Franky, Hesensko, Durynsko a Míšeňsko znamenal konec války a zároveň těžkou porážku švábských měst, jež musela svůj svaz rozpustit. Byla to událost osudová: měšťanstvo ztratilo šanci stát se partnerem v mocenské hře mezi králem a knížaty, král propásl možnost ve spojenectví s městy účinně oponovat říšským knížatům a zabránit další partikularizaci říše. Jeho říšská politika dospěla podle Schildhauera do

stadia, v němž Českému království už dále neprospívala a Německu ho jen vzdalovala. Tím byly postaveny výhybky k Václavovu sesazení z římského trůnu. Okolnost, že samotný Švábský svaz byl ve zmenšeném regionálním rámci poměrně brzo – roku 1395 – zase obnoven (předcházely tomu bilaterální smlouvy mezi Ulmem a dvanácti hornošvábskými městy v letech 1390–1392), na tom nemohla nic změnit.

Ivan Martinovský

Bernard Chevalier, **Corporations, conflits politiques et paix sociale en France aux XIVe et XVe siècles,** Revue historique 268, 1982, s. 17–44.

Nepokoje ve městech na jedné straně, geneze cechů na straně druhé, tak lze schematicky vymezit dvě linie, jejichž průsečíkem je Chevalierova studie. Tento pozoruhodný příspěvek, který nedávno obohatil rozsáhlou bibliografii k danému tématu, je vlastně negací známé Pirennovy teze o revoluci řemeslníků. Ve dvou částech, vzájemně oddělených polovinou 14. století, sleduje autor souběžně vývojové křivky zmíněné dvojice problémů.

Pohnutá dramata, odehrávající se na jevišti francouzských měst 14. a 15. století, jsou pro Chevaliera příhodným pozadím pro reflexi úlohy cechů v rovině sociálně politických vztahů. Kauzální vazba obou linií, která je otazníkem i tečkou autorova pojetí problematiky, vyrůstá v osobitou interpretaci „sociálního míru" v městském životě Francie, jehož existence vyplňuje rozsáhlou periodu mezi rokem 1420 a počátkem náboženských válek.

Název první části studie (Avant 1350: violences sans révolution, métiers sans corporations) lapidárně vyjadřuje podstatu Chevalierových názorů. V její úvodní třetině se autor zabývá problematikou klasifikace sociálních a politických konfliktů v municipálním prostředí francouzského království konce 13. a první poloviny 14. století, které souhrnně označuje termínem rozptýleného násilí (la violence diffuse). Už samotný název, chápaný prostorově i chronologicky, leccos napovídá o jeho skepsi v tomto směru. Jako advocatus diaboli nabízí autor čtenáři kombinaci jednoduché klasifikace kauzální posloupnosti (metoda Le Roy Ladurie) s mírou intenzity zkoumaného hnutí (metoda Fédou), aby vzápětí prokázal, že skutečnost je mnohem složitější. Rejstřík konfliktů není omezen na tzv. středověké (obec kontra vrchnost) a tzv. klasické (obec kontra fiskální požadavky panovníka), nýbrž zahrnuje i jejich mísence v nejrůznějším poměru a formě, a zejména pak celou škálu sociálních srážek, spojených tak či onak s prací. Odmítá proto podobné pokusy o generalizaci a každou revoltu chápe jako „jedinečnou a vzácnou rostlinu, zakořeněnou v kompostu lokální historie". To mu však nijak nebrání, aby neviděl v rozptýleném násilí jako celku projev krize feudálního systému (ačkoliv sám pojem krize výslovně neužívá!). Nepopírá tak, že zdánlivě nepřehledná tříšť městských bouří je geograficky roztříštěna samotným svým výskytem, neboť – a to je jeho nesporným přínosem – lokalizuje nepokoje do dvou kulturně a jazykově odlišných oblastí (jedna zóna se rozkládá na sever od Seiny, druhá pak na jih od spojnice Toulouse–Lyon vedené podél Francouzského Středohoří). Drobné trhlinky v základech autorova přístupu (jeho diskutabilní chápání revoluce či nepříliš jasná představa o třídním boji) nemění svým marginálním postavením v celkovém kontextu nic na závažnosti jeho výkladu.

Terminologický rozbor pramenů umožňujících retrospekci municipálního násilí je vstupní branou k prehistorii řemeslnických korporací. Výchozí premisu Chevalierových úvah tvoří absence řemesel mezi aktéry nepokojů, doložená typově monotónním okruhem výrazů v jinak lakonických záznamech (populares, minores, li communs). Důkaz ex silentio koresponduje s jeho názorem, který neúčast „les menestrals" (v jazyku d'oc) či „les menestrels" (v jazyku d'oïl) vysvětluje nízkým stupněm jejich organizace, tj. odmítá potenciální existenci korporací schopných aktivity v sociální akci. Rekonstrukce postavení a funkce řemesla v městských lokalitách dané epochy, která následuje, není pak ničím jiným než hledáním kořenů korporativního systému. Jak dokládá na příkladech ze tří modelových oblastí (Languedoc, Paříž, Amiens), má řemeslo ve vlastním slova smyslu až do poloviny 14. století formu ministeria a jen jako takové může být vykonáváno. Charakteristickým rysem tohoto typu organizace řemeslníků je jeho integrální zařazení do soustavy obecní či vrchnostenské správy prostřednictvím povinností, které musí jeho příslušníci plnit, a to zejména „díky moci delegované místní autoritou jejich dozorcům, mistrům, ctěným mužům, rychtářům a starším". Paralelně

s touto formou existují od konce 13. století (!) rovněž dobrovolná sdružení nepodléhající správě města, podmíněná vazbou k církvi na jedné a kategorií socioprofesionální příslušnosti na straně druhé, která představují výlučného nositele progresu v Chevalierově koncepci. Jsou to řemeslná bratrstva (les confréries professionnelles).

Po první polovině 14. století se tento obraz od základu mění. Municipální otřesy, zjevně ovlivněné vývojem politické nadstavby (následky porážky u Poitiers, mocenský zápas Armagnaců s Burgundy apod.), de facto probíhají toliko ve třech časově vymezených vlnách (1356–1358, 1379–1383, 1412–1422). Chronologické koncentraci přitom odpovídá i jejich jednotný ráz: všechny jsou reakcí na zásahy státní moci. V rámci dvou století, kterými se studie zabývá, jsou to navíc – jak se praví v názvu její druhé části – nepokoje poslední.

V souvislosti s faktickou opozicí měst vůči královskému majestátu upozorňuje Chevalier na prokazatelnou tendenci dobových kronikářů zastřít dominantní roli městských elit v průběhu vlastních nepokojů. Kořeny tohoto jevu lze podle jeho názoru vidět ve vyhraněné diferenciaci sociálních funkcí připisovaných jednotlivým vrstvám obyvatelstva soudobých měst, tj. v myšlenkové konstrukci středověkého intelektuála, transformujícího objektivní třídní rozdíly v protiklad sociální „antifunkce" drobného lidu zatíženého „stavovským hříchem rebelie" a úlohy regulátora sociálního organismu (či prostředníka konfliktů), jež přináleží příslušníkům městské elity. Tím spíše, že tyto myšlenky našly záhy své místo v oficiální ideologii státu, který je podle mínění autora prostřednictvím řemeslnických korporací také realizoval v praxi.

Druhá polovina 14. století je dobou vítězného nástupu řemeslnických cechů (les corps de métier). Chevalier podřizuje tyto přímé dědice řemeslných bratrstev autoritě státu, jehož schválení vděčí za svou existenci (odstraňuje tak „tíživé poručenství" držitelů lokální moci) a vidí právě v nich záměrně konstituovaný mezičlánek, plnící funkci prostředníka v sociálně politických i ekonomických vztazích městského mikrokosmu.

Můžeme mít zajisté výhrady k jeho názorům, nemůžeme jim však upřít originalitu. Jeho studie nadto nabízí řadu podnětů zajímavých i pro naši medievalistiku. Je to zejména otázka původu cechů, resp. netradiční způsob jejího řešení, v němž lze bezpochyby vidět stěžejní přínos Chevalierovy práce. Princip diskontinuity vývoje ministerií a cechů, z něhož autor vychází, otevírá široké obzory aplikace a přinejmenším zpochybňuje dosavadní chápání charakteru i postavení řemeslnických korporací v našich zemích. Zda právem, to může prokázat jen návrat „ad fontes". Je na čase rozvířit stojaté vody, a je-li Chevalierova studie oním příslovečným kamenem, pak splnila svůj účel.

Michael Skopal

Brigitte Berthold, **Überregionale Städtebundprojekte in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalimus 3, 1979, s. 141–179.

Článek B. Bertholdové navazuje časově i tematicky na výše recenzovaný článek J. Schildhauera. Švábský svaz, zahrnující buď přímo nebo pomocí spojenecké smlouvy švábská, franská, rýnská a bavorská říšská a svobodná města, byl v letech 1381–1389 prvním nadregionálním svazem německých měst (autorka nepočítá specifický případ hanzy). I když v chebském landfrýdu byly takovéto svazy zakázány, jejich myšlenka nezanikla. Je pozoruhodné, že s myšlenkou jejich obnovení přišel král Zikmund. Ten neměl v Německu žádnou vlastní državu, a proto se od počátku své vlády orientoval na ta města, jejichž ekonomický a politický potenciál by mohl přispět k posílení ústřední moci a oslabení moci knížat. Na říšském sněmu v Kostnici roku 1415 jednal tajně se zástupci některých měst o vytvoření celoněmeckého městského svazu v čele s králem. Dotázaná města až na Ulm reagovala chladně (špatné zkušenosti z doby Václavovy a Ruprechtovy varovaly). Zikmund se však nevzdal a v různých variantách udržoval svůj nápad na pořadu dne. Nenechal se odradit ani tehdy, když se ostří nápadu obrátilo proti němu: v odpověď na zástavu Weinsbergu Zikmundem vytvořilo 33 měst roku 1420 tzv. Weinsberský svaz s cílem dbát na zachování svobod dotyčného města.

To byl již první náznak dalšího vývoje, kdy města začala jednat sama. Vyhlášení prvé a dalších křížových výprav proti husitům a očekávané vojenské a finanční nároky přiměly města, aby opět přistoupila k vytváření nadregionálních seskupení k ochraně

svých zájmů. Konkrétní podobu dostala tato snaha na říšském sněmu v Norimberku 1422, nadále s tajným souhlasem Zikmundovým. Druhým vrcholem je rok 1430, opět v souvislosti s husitstvím. Válečné úspěchy husitů a jejich tlak na německé území nutí západo- a jihoněmecká města k uzavření spojenectví na jeden rok proti očekávanému vpádu. Téměř současně se pokoušejí saská města sdružená v Goslarském městském svazu o protihusitské spojenectví s hanzou, pro niž však byl aktuálnější spor s Dánskem.

Autorčina práce je pro nás zajímavá hlavně ze dvou důvodů. Ukazuje, že ve 20. a počátkem 30. let 15. století se nejen každý říšský sněm, sjezd městských svazů, ale skoro každá městská rada musely zabývat husity. Bertholdová tím z německého hlediska přispěla k řešení české otázky v evropské politice té doby, což v naší historiografii nejnověji pronikavě osvětlil F. Šmahel. Dále zajímavě poukázala na Zikmundův přátelský vztah k německým městům, jen roku 1431 krátkodobě narušený, vztah srovnatelný s uherskými městy, ale protikladný k jeho nábožensky podmíněné averzi vůči městům českým. V jeho politice pokračoval Albrecht II., zatímco Fridrich III. zaujal už dost jednoznačně protiměstské stanovisko.

Roli nadregionálních městských svazů při ochraně zájmů německých měst, zejména jejich politické nezávislosti na knížatech, hodnotí autorka velmi příznivě. Varuje však před nadměrným optimismem ve věci posílení ústřední moci. Výslovně říká, že města nemohla vyrovnat slabost tehdejšího Německa. Nadregionální svazy také nikdy nepůsobily příliš dlouho, jejich složení nebylo stálé, na rozdíl od pravidelně velmi stabilních regionálních svazů (např. dolnolužického Šestiměstí, za husitství a interregna opravdu fakticky náležejícího k Německu). Jejich program a taktika byla defenzivní (nabízí se srovnání s prvním českým nadregionálním městským svazem – jednotou královských měst z roku 1502).

Ivan Martinovský

Henryk Samsonowicz, **Soziale und wirtschaftliche Funktionen der Kleinstädte in Polen 15. Jahrhunderts,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 2, 1978, s. 191–205.

Kritériem městskosti v 15. století je pro Samsonowicze existence stálé městské kanceláře, vyřizující správní a hospodářské záležitosti, sporné a nesporné soudnictví. Podle toho bylo i přes velké ztráty a mezery v pramenech kolem roku 1500 v Polsku 275 měst a městeček (zde i dále mlčky opravuji autorovy drobné početní chyby v tabulkách a textu). Podle počtu obyvatel lze je dělit na 5 skupin: I. – 152 měst s méně než 1000 obyvatel, II. – 114 měst s 1500–3000 obyvatel, III. – 4 města s 5–8 tisíci obyvatel, IV. – 5 měst s 10–30 tisíci obyvatel. Města nad 5000 obyvatel platila za velká. Středem autorovy pozornosti jsou ale města malá, tedy z I. a II. skupiny. Většina z nich se hospodářsky a sociálně nelišila od vesnic, což platí zvláště o městech I. skupiny. Jejich trh měl místní význam. Šlo o obchod s 51 okolními vesnicemi do vzdálenosti nejvýše 20 km, s tržním okruhem o ploše 100–200 km². Tím se příkře odlišoval od II. (obchod se 70 vesnicemi do vzdálenosti 100 km) a zvláště od III. a IV. skupiny měst, orientovaných na dálkový obchod až do vzdálenosti 3000 km (Gdaňsk). Smyslem finanční aktivity obyvatel malých měst byla převážně spotřeba, investice minimálně: 91,2 % půjček bylo splatných do 1 roku, 24,4 % dokonce do 14 dnů. Jejich poskytování a přijímání se většinou řídilo podle agronomických lhůt (hlavně setí a žně) a podtrhovalo tak význam zemědělství jako hlavního zdroje obživy. U kvantity půjček poskytovaných nebo přijatých rolníky, měšťany či šlechtici ve městech (kontrahenty byli měšťané, šlechtici, duchovenstvo, židé a rolníci) překvapuje malá participace židů a kněží. Židé navíc poskytovali půjčky na minimální lhůtu, což nepřímo svědčí o jejich malé sociální a právní jistotě.

Zdálo by se tedy, malá města byla pouze nevýznamnými lokalitami. Není tomu tak. V hospodářství polského středověku měla důležitou funkci. Byla úzce svázána s nejbližším okolím, nebyla však jen centry lokální výměny, ale zároveň byla mezistanicemi dálkového obchodu. Jejich prostřednictvím se výrobky z vesnic dostávaly na trhy větších měst domácích i cizích. Nacházely tu obživu početné skupiny řemeslníků, existovala i specializace malých měst na určitá řemesla, stabilním prvkem byli obchodníci. Velký význam měli též majitelé nemovitostí (pozemků), často na předměstí. Rozdíl mezi městem a předměstím nebyl příliš ostrý, ba značná sociální mobi-

lita uvnitř malých měst v 15. století, kdy stavy se ještě přísně neuzavřely, způsobila, že nejeden „providus suburbanus" postoupil mezi šlechtu. V té souvislosti je zajímavé, že autor se zabývá i titulačními termíny městských obyvatel. Dochází k závěru, že byly značně variabilní a málo rozlišující.

Některé výsledky, k nimž Samsonowicz dospěl, především na základě rozboru městských knih vybraných měst, jsou zajímavé dokonce v evropském měřítku, ale je pravděpodobné, že ne všechny budou přijaty bez námitek. Pro nás je jeho práce užitečná hlavně metodicky a umožňuje srovnat jeho závěry s tím, co dosáhlo naše dějepisectví, převážně však až pro města 16. století.

Ivan Martinovský

Chotěboř. Stručné dějiny města. Autorský kolektiv: Karel Kajínek, Karel Němec, Otto Smrček, Jiří Sochor, Jiří Tichý a Václav Zvěřina. Uspořádal a sestavil Otto S m r č e k. Hradec Králové 1981, Kruh, 156 s.

Měli jsme již několikrát možnost referovat na stránkách tohoto sborníku o nových monografiích či syntetizujících studiích z dějin některých českých měst, jež zpravidla vycházejí u příležitosti významného výročí města nebo určité organizace spojené s městským organismem. Nejinak je tomu v případě Chotěboře, jejíž 650. výročí udělení městských práv bylo připomenuto (vedle mnoha jiných akcí) činem zajisté záslužným a navíc trvalým, vydáním reprezentativní knihy, která poprvé a tedy průkopnicky shrnuje dějiny tohoto východočeského města na Českomoravské vrchovině od nejstarších archeologických nálezů až po naše dny.

Autorský kolektiv rozčlenil monografii do tří základních celků – období feudalismu, kapitalismu a socialismu, s další chronologickou i tematickou specifikací. Ačkoliv je kniha koncipována pro zájemce z řad širší veřejnosti, může sloužit i badatelským účelům. Není to totiž pouhé kompilační shrnutí starších poznatků, ale podstatné pasáže knihy jsou založeny na solidní pramenné základně a mnohdy vycházejí z dosud nepublikovaných a méně známých pramenů. Odbornou použitelnost díla zvyšuje i marginální poznámkový aparát, bohatý soupis pramenů a literatury, podrobný jmenný a místní rejstřík a šest příloh (edice a soupisy). Nemenší pozornost si zaslouží i obrazová část s řadou mnohdy unikátních fotografií a fotokopií z různých sfér života minulé i dnešní Chotěboře.

Je dostatečně známo, že v počátcích husitské revoluce byla Chotěboř spojena s dějinami Tábora tragickou událostí, zdejším zajetím jednoho z předpokládaných zakladatelů husitského Tábora, Petra Hromádky z Jistebnice, jehož osud došel naplnění upálením na chrudimském náměstí spolu s dalšími druhy. Nejpodstatnější informace o dobytí a obsazení Chotěboře v lednu 1421, jejím obležením katolickým panstvem a kutnohorskými oddíly a krvavém konci příslušníků husitské posádky na počátku února 1421 přináší kronika Vavřince z Březové; udává, že počet pobitých husitů dosáhl více než jednoho tisíce. Je škoda, že autoři pasáže o středověké Chotěboři neprovedli podle rozlohy městské zástavby aproximativní stanovení počtu obyvatelstva města této doby (k metodice výpočtu dnes srov. F. Šmahel, Základy města: Tábor 1432–1452, HT 5, 1982, s. 8–26). Jistě by plasticitěji vynikl poměr sil mezi údajně zrádným a husitům nikterak nakloněným chotěbořským měšťanstvem na straně jedné a počtem členů husitské posádky na straně druhé, jehož síla se mi jeví kronikářem poněkud nadsazena. Nejstarší soupis domů Chotěboře pochází až z roku 1591 (Chotěboř, s. 25).

A ještě jednu konkrétní výtku musím na závěr uvést. Týká se historického řemesla, v našem případě způsobu citace některých pramenů (netištěných), objevující se v partiích o dějinách města od počátku 20. století. Zdá se mi problematické, odkazuje-li se na síň revolučních tradic gymnázia Chotěboř (zkratka SRT GCH) jako místa uložení archiválií, když ve skutečnosti to jsou pouhé fotokopie. Domnívám se, že dobrému dojmu referované knihy by jen prospělo, kdyby autoři odkázali na originální písemný doklad, včetně jeho dnešního uložení, tj. archivu, muzea, popř. jiné instituce či soukromníka, protože životnost takové pamětní síně a zde vystaveného materiálu může být i přes nejlepší snahu časově limitována.

Rudolf Tecl

Pavel B ě l i n a, **Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové,** Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 77–102.

Studie P. Běliny je dílčím příspěvkem, jenž se zaměřil na sledování jednoho z hospodářských a sociálních aspektů vývoje městské společnosti předhusitské doby. Na příkladu Hradce Králové autor ve zkratce naznačuje, s jakým záměrem organizovala péči o chudé církev a její instituce a za jakých okolností přistoupila k obdobné charitativní činnosti i středověká města. Vycházela-li církev ve svém úsilí přispět k zabezpečení chudého člověka především z morálního kodexu křesťanské věrouky, pak – jak naznačuje P. Bělina – při zřizování špitálů pod patronací městských obcí sehrály svou úlohu i narůstající sociální složitosti v předhusitských městech. Autor sleduje ve svém příspěvku vznik a osudy obou hradeckých špitálů, sv. Anny a sv. Antonína, usiluje o postižení zápasu o jejich správní kompetenci a zevrubněji se zabývá otázkami jejich majetkového zabezpečení. Poukazuje na skutečnost, že v praxi zájmy církve i obce redukovaly využíváním dávek ze špitálního majetku sumu, která mohla být ve skutečnosti použita k podpoře chudých, a naznačuje tak omezené možnosti a dopad péče o početnou část nejnižší složky městského obyvatelstva. Dále upozorňuje P. Bělina na to, že organizovaná chudinská péče poskytovala části dobrodinců špitálu perspektivní záruku pro stáří a přispívala k udržování pořádku ve městě. V příloze (s. 85–95) vydal autor Knihu zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411.

M. P.

Jindřich F r a n c e k, **Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431–1508,** Sborník archivních prací 31, 1981, s. 75–104.

Je jistým paradoxem, že některý badatel se mnoho let pídí po písemném prameni, jehož existenci prokázal a dochování předpokládá, žel, často však marně. Na druhé straně je takový unikát nalezen zcela neočekávaně při běžné rutinní práci, v našem případě při pořádání nezpracovaného archivního fondu. Právě druhá uvedená možnost přinesla v roce 1977 autoru referované studie vzácný objev městské knihy, uskutečněný ve fondech OA Jičín. Zpočátku byla nazvána knihou zádušních počtů, po hlubším studiu pak byl název zpřesněn na označení kniha záduší kostela sv. Jakuba Většího v Jičíně.

J. Francek nás seznamuje s okolnostmi tohoto nálezu, jeho důkladným diplomatickým i paleografickým rozborem a celkovým zhodnocením nového pramene až ve třetí, závěrečné části své práce. V první, úvodní, podal v hutné zkratce dějinný obraz Jičína v 15. století s akcentem na jeho druhou polovinu, včetně nástinu základů městské topografie, sociální, ekonomické i národnostní problematiky. Druhá část je neméně zdařilou výpovědí o správě města Jičína oné doby, s řadou faktických údajů týkajících se vrchnostenských i městských úředníků, městské kanceláře a jejích písemností.

Lze tedy uzavřít. Nález knihy záduší, jejíž počátky spadají do poslední fáze husitské revoluce, se nestal záležitostí regionálního významu, jak by možná naznačovalo její obsahové zaměření. Nově identifikovaná kniha přinesla sice i podstatné obohacení našich znalostí o jednom českém poddanském městě, ale právě z hlediska svého stáří poskytla i mnohé konkrétní poznatky v obecné problematice městské středověké správy a jejího mechanismu (úřad kostelníků ap.) i diplomatiky u nás vůbec.

In margine bych chtěl poněkud poopravit autorův názor na údajnou nedochovanost městských knih tohoto typu v českých zemích (s. 91). Jeho stanovisko vychází ze Soupisu městských knih Rostislava Nového, kde je evidováno (mimo jičínskou knihu) pouze 6 takových dokladů. Bude jich však uloženo v archivech podstatně více, pouze nejsou všechny kriticky určeny a správně zařazeny. Příkladem toho je i rejstřík počtu táborské fary z let 1509–1510 (příjem a vydání zvláště za nákup potravin, opravy, vaření piva a praní prádla o 6 fol., OA Tábor, fond AMT, sign. A III b^a, č. 3).

Rudolf Tecl

Jarmila Háskovᡠ, **Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století,** Sborník Národního muzea, řada A – historie, 36, 1982, s. 1–47.

Studie přináší komplexní historický výklad peněžních vztahů kolem roku 1500 v souvislosti se změnami mincovní politiky Vladislava Jagellonského a rozbor sociální struktury města na základě dosud nevyužité Knihy testamentů a poručenství z let 1491–1548. Autorka omezila svůj výzkum na léta 1491–1516 a v rámci tohoto období analyzovala 383 kšaftovních zápisů. Bohatý materiál pak zpracovala do dvou na sebe navazujících kapitol: Sociální struktura Litomyšle a Peněžní hotovosti obyvatel Litomyšle na přelomu 15. a 16. století.

Pečlivě vedené zápisy v knize daly možnost nahlédnout do majetkových poměrů měšťanů, a tím i do jejich soukromého každodenního života, poznat základní tržní okruhy a obchodní oblasti, a tedy i výrobní strukturu města. Avšak vypovídací schopnost každého pramene má své meze. Kniha uvádí jen osoby, které měly potřebu kšaftovat, a ty, kterým jmění odkazovaly, případně své dlužníky a další, které považovaly za nutné uvést. Asi marně bychom hledali jejich postavení ve veřejném životě a správě, zato však majetkové inventáře dovolují zařadit osoby do sociální struktury města a zároveň postihnout někdy těžko zjistitelná specifika výroby. Autorka si je těchto mezí dobře vědoma, své závěry formuluje uvážlivě a střízlivě.

První kapitola poskytuje obraz o situaci řemeslnictva, výroby a obchodu na přelomu 15. a 16. století. Je tedy do jisté míry navázáním na práci Františka Hoffmanna, Litomyšl v husitském revolučním hnutí (Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle, Pardubice 1959, s. 33–105), který se zabýval touto otázkou v širším kontextu pro léta 1402–1453 na základě rozboru městských knih soudních. Ačkoliv je ve své podstatě povaha obou pramenů rozdílná, přesto si výsledky vyžádají srovnání. Je-li možno charakterizovat Litomyšl na prahu husitství jako malé, typicky poddanské město se zřetelnou převahou střední vrstvy, sociálně a hospodářsky poměrně méně diferencované, s orientací řemeslnicko-zemědělskou, je na počátku 16. století typickým příkladem prosperujícího vrchnostenského města, které za vlády Kostků z Postupic prožívá vrcholnou dobu svého rozkvětu. Zápisy v knize kšaftů podchytily na 257 osob s označením povolání. Druhů povolání autorka napočetla 61, což dokládá značný rozvoj specializace ve srovnání s 20 druhy v době po husitských válkách. Do poloviny 15. století stála na prvním místě co do početnosti skupina oděvních řemesel (a to i v zastoupení v městské správě), po ní byla potravinářská a pak textilní řemesla. V době jagellonské je nejpočetnější složkou skupina potravinářských řemesel, jejichž převaha tkvěla ve specifických výrobních podmínkách města, které po husitské revoluci řešilo mnohé problémy místního trhu, především nedostatek masa (proto zřetelné zvýšení počtu řezníků). Struktura potravinářských řemesel by byla srovnatelná se situací v královských městech Kouřimi a Mostu. Na druhém místě jsou textilní řemesla, reprezentovaná především soukeníky, kteří jediní pracovali v Litomyšli na přelomu 15. a 16. století na export. Po nich je možno jmenovat textilní řemesla, oděvní, kovodělná, dřevozpracující, stavební a kožedělná. Jejich přesný seznam uvádí tabulka (na s. 42–43). Za zamyšlení by stál vcelku překvapivý fakt, že inteligence a svobodná řemesla se objevují v knize kšaftů v minimálním počtu a nebo vůbec ne. Dosti početnou skupinu tvořily osoby zabývající se obchodem, dopravou a pohostinstvím. Čilý obchod, který překročil rámec regionu, vedl k uzavírání obchodních společenství, které je doloženo v knize v 6 případech. V zásobování zemědělskými produkty nebylo město přes svůj výrazně zemědělsko-řemeslnický charakter soběstačné; pro zázemí města proto byly velmi důležité okolní vesnice. S tím úzce souvisí i litomyšlský tržní okruh, který tvořilo více než 50 vesnic od Vysokého Mýta až po moravské osady z okolí České Třebové. Ve studii jej ilustrují dvě přehledné mapky (s. 21 a 22). Při rozboru sociální struktury města se autorka pokusila také stanovit počet obyvatel, a to dvojím způsobem. Posloužil jí k tomu jednak počet zemřelých za sledovaných 25 let (s. 4) a dále pak náhodná zmínka o odkazu peněz na lázeň pro chudé (s. 26). Výsledky získané oběma postupy došly v podstatě ke shodnému závěru, že na přelomu století mohla mít Litomyšl 1400–1500 obyvatel. Ve srovnání s dobou předrevoluční, kdy odhaduje F. Hoffmann počet obyvatel na 1200, který během válek klesl asi o sedminu, je přírůstek skutečně značný.

Analýzou knihy kšaftů mohla dojít J. Hásková v mnohém ohledu dále než F. Hoffmann rozborem knih soudních. Z majetkových inventářů je možno poznat nejen vybavenost řemeslnických dílen, druhy výrobků a jejich množství, které měl výrobce na skladě, ale také existenční zajištěnost a hospodaření s penězi. Touto otázkou se zabývá autorka v druhé kapitole. Investice byly rozhodujícím faktorem veškerého peněžního dění ve městě. Vedle řemesla byly druhou nejčastější oblastí investic nemovitosti. J. Hásková došla k důležitému zjištění, že z celkového počtu kšaftujících mělo peněžní hotovosti více než 88 %. Dále je věnována pozornost jejich výši a faktorům, které ji ovlivňovaly, především tedy hodnotě současné měny. Vyhodnocení je prováděno v kruhovém a sloupkovém diagramu. V této kapitole musela autorka volit zcela samostatný postup, protože neexistují dosud publikační vzory pro zpracování problematiky tohoto druhu. Práce má tedy velký význam jak po stránce metodologické, tak především pro sociální dějiny města Litomyšle.

Jana Bělohlávková

FEUDÁLNÍ PANSTVÍ A PODDANSTVÍ

Eva Cironisová, **Vývoj správy rožmberských panství ve 13.–17. století,** Sborník archivních prací 31, 1981, s. 105–178.

Studii věnovanou vývoji správy nejrozsáhlejšího a nejkompaktnějšího dominia v Čechách a postihující přitom vlastně celé období jeho existence naše historiografie dosud postrádala. Eva Cironisová (publikující do nedávné doby pod jménem E. Barborová) se pokusila tuto mezeru zaplnit či – jak sama říká – „tento nedostatek do jisté míry napravit". Dále pak v úvodu studie uvádí, že práce „si nečiní nároku na úplnost a chtěla by spíše upozornit na otázky, jimiž by bylo třeba se v dalším bádání šíře zabývat". Vzhledem k názvu je toto autorčino prohlášení odvážné a nezbývá než konstatovat, že studie E. Cironisové nikterak nenapravuje stávající nedostatek důkladného rozboru vývoje správy rožmberského panství ve 13.–17. století.

V první části, pojednávající o předhusitském období, je řada nepřesných formulací, které zkreslují výsledky dosavadního bádání, některá nedoložená tvrzení i omyly. Není jasné, proč se pro toto období užívá termínu „rožmberský vladař", když Oldřichovo falzum bylo vloženo do desk zemských koncem 15. století. Doklady o existenci komory se neomezují na zmínky v urbáři, nýbrž přicházejí i v listinách rožmberské provenience. Není důvodu domnívat se, že by úřad nejvyššího komorníka v druhé polovině 14. století neměl být úřadem stálým, spíše zůstává otázkou, jaké byly jeho povinnosti. Urbariální zápisy, podle nichž byl sestavován dochovaný urbář, prokázal Šusta již pro první polovinu 14. století. Naproti tomu tvrzení o soudní pravomoci „protonotáře" nemá, pokud vím, oporu v pramenech. Bylo by možno uvést ještě některé další nepřesné a zkreslující formulace, které by byly dokladem povrchnosti, s jakou byla tato část studie zpracována. Lze konstatovat i to, že autorka cituje i literaturu, kterou – jak je patrno z jejího textu – nečetla nebo na jejíž zjištění nereaguje.

Vlastně nezpracováno zůstalo období od roku 1418 do konce první poloviny 16. století, kde se autorka omezila na výklad o purkrabských smlouvách z druhé poloviny 15. století a několik drobných odstavců. Zcela stranou byla ponechána kancelář, ačkoliv její rozvoj a funkce byly v této době zvláště důležité. Je škoda, že se E. Cironisová nepokusila alespoň zhruba (materiál je vydán v edici B. Rynešové) naznačit stav kanceláře a stanovit osobní podíl Oldřicha II. z Rožmberka na její práci. Byl patrně specifický a jeho plodem jsou asi především koncepty některých listů, ale i tak jde v našem prostředí o ojedinělý případ bezprostředního zasahování a spolupráce vlastníka dominia při vzniku písemností. Kromě toho se někdy v tomto období objevují i specifické kancelářské pomůcky. Nejde jen o otázku vedení register v souvislosti s dochovaným muzejním rukopisem označovaným jako Codex Rosenbergicus, nýbrž i o vznik knih dluhopisů, jejichž existence (a edice) se rovněž neuvádí. Kromě toho máme z této doby i první doklady o vedení sirotčích knih na rožmberském dominiu. Jejich existence pak samozřejmě navozuje otázku po době vzniku a charakteru rožmberských knih gruntovních, jež svými kořeny ovšem také tkví ještě ve 14. století.

V práci také není ani nadhozena otázka užívání formulářů, která rovněž přechází z předchozího období, a formulář Václava z Rovného je zde uváděn v jiné souvislosti.

Za vlastní badatelský přínos E. Cironisové lze tedy považovat tu část její práce, která se zabývá obdobím od druhé poloviny 16. století do prvního desetiletí 17. století. Použitý pramenný materiál jsou především detailní instrukce pro jednotlivé úředníky, ale autorka vytěžila také účty, inventáře, listy atd. Přináší z nich množství údajů dokumentujících hlavně služební povinnosti, ale i postavení, služební požitky apod. všech kategorií rožmberských úředníků, jak ústřední správy, tak jednotlivých panství. Údajů je tolik, že autorka se do značné míry spokojila jejich interpretací a registrací. Jen ojediněle se jeví snaha ukázat, jak se v této době navazovalo na praxi předchozích období, a jindy nejsou údaje pramenů využity kriticky. Jsou např. uváděny dva případy rozkrádání vrchnostenského majetku, ale jen jako ilustrující fakt o tom, že purkrabí se obohacovali. Neuvažuje se o možnosti, že v prvém případě mohlo jít o neprokázané křivé nařčení, a ani druhý případ není jinak využit. Několikaleté machinace nikde neoslabí kladné hodnocení systému kontroly hospodaření a manipulace s penězi i naturáliemi. Někde z autorčina výkladu vyplývají určité rozpory, které by měly být hlouběji osvětleny nebo vysvětleny (např. výše odměn úředníků týchž kategorií nebo poměr komory a buchhalterie), ale takové případy jsou ojedinělé.

Nedostatek spatřuji v tom, že jsme sice důkladně poučeni o pracovní náplni a povinnostech jednotlivých úředníků, ale nikde se v této studii nemluví a produktech jejich činnosti. Nejenže se nedovídáme, v jaké formě byly účty, výkazy, zprávy apod. sestavovány, ani došlo-li během doby v tomto ohledu ke změnám, nýbrž není ani charakterizován obsah písemností. A nikde se také neříká, od které doby byl ten který druh písemností pravidelně veden či sestavován, ani v jaké míře se tyto písemnosti dochovaly. Z toho pak vyplývá, že sice známe známe zásady a normy, podle nichž mělo být dominium spravováno, ale v práci chybí ověření či konfrontace těchto zásad písemným materiálem správní činností vzniklým. O tom, že byly instrukce i zanedbávány a obcházeny, není třeba pochybovat, otázkou však zůstává, nakolik se teorie rozcházela s praxí. I když feudální panství bylo především hospodářskou výrobní jednotkou, což se odráží jak v povinnostech úředníků, tak v písemnostech vzniklých při jeho správě, neměl by na ně historik 20. století hledět očima Jakuba Krčína. Správa dominia i jednotlivých panství totiž nesestávala jen z vyúčtování várek piva, počítání ryb z panských rybníků a evidence všech ostatních produktů polního i lesního hospodářství, ale podstatnou součástí této správní činnosti byla správa poddanského obyvatelstva, především vesnického, ale i městského. Skutečnost, že touto oblastí správy se studie E. Cironisové zabývá jen na okraji a zcela obecně (vlastně jen v souvislosti s kompetencí hejtmana a purkrabího), považuji za její další nedostatek. Předpokládali bychom, že autorka se pokusí alespoň naznačit, jak konkrétně přicházeli poddaní do styku s představiteli správy panství a jak právě dokonalý systém rožmberské správy ovlivňoval jejich každodenní život. Nebyl učiněn ani náznak specifikace „poddanských záležitostí" projednávaných před hejtmanem nebo purkrabím. Lze soudit, že to byly jak záležitosti správní, tak soudní (alespoň z oblasti soudnictví nesporného). Konstatuje se sice, že i soudnictví sporné náleželo do pravomoci hejtmana, ale výklad o soudnictví trestním je nejasný a nenaznačuje, jaké delikty už v jeho kompetenci nebyly. Stejně tak není nikde charakterizováno postavení a pravomoc vesnických rychtářů, kteří jako by vůbec ke správnímu aparátu panství nenáleželi. Obecnost výkladu dosvědčuje i to, že při výčtu hejtmanských kompetencí nejsou dokonce ani vyjmenována města z jejich pravomoci vyňatá a podléhající přímo vrchnosti.

Pokusil jsem se poukázat na některé nedostatky práce a poukázat na problematiku, které by měla E. Cironisová věnovat pozornost nebo alespoň zdůvodnit, proč ji opomíjí. Vyslovené požadavky jsou nepochybně maximalistické, protože jejich splnění předpokládá řadu dílčích studií, v nichž by tato problematika byla zpracována. Nicméně se domnívám, že článek lze v zásadě považovat jen za dílčí, faktograficky bohatou, ale do značné míry popisnou studii věnovanou správě rožmberského dominia v období předbělohorském.

Miroslav Truc

Josef Macek, **The Emergence of Serfdom in the Czech Lands**, East Central Europe 9, 1982, s. 7–23.

Předností Mackových studií z oblasti historické sociolingvistiky je sepětí sémantické analýzy s bezprostřední historickou interpretací zkoumaných slov a jevů. Je tomu tak i v případě tohoto pojednání, které od významového odstínění termínů míří k výkladu vývoje poddanských vztahů v českých zemích od 13. do poloviny 16. století v rámci dosud neuzavřené diskuse o počátcích nevolnictví ve střední a východní Evropě.

V moderní české terminologii vyjadřují pojmy „poddaný" a „nevolník" odlišné stupně feudální závislosti. Naproti tomu staročeské slovo „poddaný", jež se v pramenech objevuje až na počátku 15. století, zprvu nemělo žádnou spojitost se sedláky a zemědělskými výrobci, neboť označovalo mocenskou závislost příslušníků privilegovaných vrstev společnosti na jejich přímém pánu. Teprve postupem času slova „poddaný" i „poddanost" rozšířily svůj obsah na celou skladbu sociální pyramidy včetně nejnižších vrstev, i když ještě v 16. století zůstávaly v platnosti jejich starší významy. Podobně pojmy „nevolník" či „nevolný" se v staročeské slovní zásobě vyskytují až od 15. století, přičemž vedle lidí nesvobodných a závislých označovaly rebely a psance. Jelikož obě tyto skupiny staročeských slov samy o sobě nemohou objasnit výskyt a počátky dvoustupňové feudální závislosti, autor svou analýzu rozšířil i na soudobou terminologii označující souhrnně závislé selské obyvatelstvo. Z mnoha výrazů, jimž starší literatura již věnovala pozornost (např. dědici, kmeti, chlapi, podsedci, chudí lidé, čeleď), přisuzuje Macek prvořadou důležitost slovu „člověk", jež od konce 13. století přibíralo k svému základnímu významu (příslušník lidského rodu) i druhotný význam, vyjadřující vztah vazala k pánu. I tu se záhy pociťovala potřeba odlišit vyšší závislost od nižší, a to zpravidla s pomocí adjektiv „selský", „dědičný" apod. Rozšíření pojmu „člověk" na příslušníky závislého poddanského obyvatelstva, jež se ke konci 14. století souběžně objevilo v staročeském i v staropolském lexiku, přitom nevyplývalo ani ze změny mentality feudálních pánů, ani z jejich snahy připoutat poddané užšími pouty závislosti. Autor své vývody doplňuje odlišením sémantických polí slova „člověčenství", které obdobně na přelomu 14. a 15. století získalo k základnímu významu (ve smyslu latinského humanitas) další význam, tj. subordinaci vyšší moci, včetně poddanství v pozdějším slova smyslu. A protože nejstarší doklady o slibu člověčenství se vyskytují v písemnostech městských kanceláří, autor soudí, že druhý význam právě tímto prostřednictvím přešel i do běžné právnické terminologie. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že od poloviny 15. století se slib člověčenství stal vnějším vyjádřením feudálně poddanské závislosti.

Slib člověčenství Macek považuje za n o v o u f o r m u právního úkonu, kterou si vynutily obrovské proměny ve struktuře pozemkového vlastnictví v důsledku revoluce. Za situace, kdy většina panství přecházela z ruky do ruky a kdy byla dlouhodobě ochromena působnost úřadu desk zemských, nové vrchnosti rozšiřovaly slib člověčenství jako viditelné utvrzení vlastní pravomoci. Tuto interpretaci podle autora posiluje i to, že se zatím nepodařilo zjistit existenci obdobného právního aktu v okolních zemích. Nová forma však ještě neznamenala podstatnou proměnu stupně feudální závislosti. Jak sémantické kořeny slova „člověčenství" v náboženském, morálním i literárním slovníku, tak podobnost se starší lenní přísahou vylučuje změnu sociálního statutu poddaných ve smyslu jejich postupného znevolnění. V závěrečných kapitolách své studie Macek odmítá mechanické zobecňování polského a uherského vývoje na celou střední Evropu a stručně charakterizuje sociální a ekonomickou specifičnost českých zemí v předbělohorském a zčásti i v pobělohorském období.

Mimořádná závažnost autorovy interpretace slibu člověčenství pro studium celospolečenských důsledků husitské revoluce vyvolává řadu otázek, jež sice zatím nelze spolehlivě zodpovědět, jimiž se však dříve nebo později bude třeba zevrubně zabývat. Předně je možné se ptát, zda staročeská terminologie je postačující základnou pro výklad samotného právního aktu. Slib člověčenství, hypoteticky vzato, mohl existovat dříve, než se s ním setkáváme v staročeských písemných památkách. A protože české listiny a listy, jež jsou v tomto ohledu nesporně významnější než prameny literární povahy, začínají v kancelářské agendě převažovat až od počátku 15. století,

bylo by žádoucí věnovat stejnou pozornost i latinským a německým úředním písemnostem předhusitského období. Právě skutečnost, že prvé doklady o slibu člověčenství jsou spjaty s koncelářemi husitských měst, nabádá k opatrnosti, neboť málokde se s adaptací předrevolučních norem setkáváme v tak výrazné podobě jako na husitském Táboře. Bylo by proto pro mne s podivem, kdyby i v tomto ohledu husitská města nepřebírala běžné zvyklosti feudálních vrchností předrevolučního režimu.

Sliby poddaných lze ostatně doložit v řadě notářských instrumentů druhé poloviny 14. století, třebaže zatím jen při uvádění duchovních do držby jejich prebend a obročí. Slib byl stvrzován jednak podáním ruky, jednak úkony naznačujícími povahu poddanské závislosti (předání části naturálních nebo peněžních dávek, u čeledi pracovním výkonem apod.). Podání ruky bylo součástí slibu člověčenství i v polipanském období (srov. např. Karl Köpl, Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen I, Praha 1901, s. 233, č. 443 k roku 1387, a František Palacký, AČ III, Praha 1844, s. 553, č. 611 k roku 1453). Naproti tomu symbolické dávky a pracovní úkony nejspíše po roce 1420 postupně zanikly. Nezanedbatelné není ani to, že v březnu 1420 Vodňanští, jak Macek sám uvádí, slibovali Oldřichovi z Rožmberka „pravé člověčenstvie a kmetstvie", neboť zcela jednoznačně muselo jít o předrevoluční usus. Prudce vzrůstající frekvenci slibu člověčenství od 30. let 15. století nesporně sice ovlivnily revoluční proměny feudální držby, ty však samy o sobě nutně nemusely být podnětem k zavedení nové formy vyjádření poddanské závislosti. Sémantickou analýzu tu budou muset doplnit i právněhistorické studie, k nimž připravily materiálovou základnu starší rešerše Františka Vacka (k slibu člověčenství srov. zejména Selský stav v Čechách v letech 1419–1620, ČDV 15, 1928, s. 6–10). Jen na okraj dodávám, že pozornosti by si zasloužilo i významové spojení „obecný lid", a to jak ve spojitosti s pojmovou výzbrojí husitské agitace, tak i v linii druhotného významu slova „člověk". Jakkoli tedy řešení problému zatím zůstává otevřené, přináší Mackova nová interpretace cenný podnět k širší diskusi o společenských důsledcích husitské revoluce.

František Šmahel

František Šmahel, **Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547,** Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 171–201, 2 mapové přílohy.

Práce F. Šmahela svým charakterem překračuje rámec vymezeného tématu. Mám na mysli zejména metodiku zpracování, která má obecnější platnost. Je totiž jasné, že při studiu církevních institucí u nás v předhusitském období nelze opomíjet prameny mladší, a to i ze 16. století. Pokud je při studiu např. klášterů výklad založen pouze na zachovaných pramenech z doby před rokem 1419–1420 (někdy se tak dokonce dělo a děje bez hlubšího poznání opisů těchto pramenů!), může dojít k opomíjení pramenů druhé poloviny 15. a celého 16. století zachycujících klášterní majetek v situaci, kdy „de facto", a často i „de jure", instituce již dávno zanikla. Mladší prameny pak v nejednom případě mohou pomoci alespoň určení rozsahu statků kláštera v předhusitském období, pro které není vždy dostatek písemností z doby jeho vlastní existence.

Právě takový případ představuje klášter v Louňovicích, o jehož osazenstvu mizí zmínky po roce 1438. Přesto si statky tohoto kláštera podržely i poté ve formě „zápisných vsí" specifikum dané příslušnosti ke královské komoře. Pro poznání sociálně ekonomického charakteru větší části předhusitského majetku kláštera v Louňovicích, který byl od roku 1437 „de jure" v rukou Tábora, má zásadní význam rozbor řady písemností z let 1498–1547. F. Šmahel diplomatickým rozborem podstatně rozšířil dosavadní znalosti o těchto pramenech, v minulosti již nejednou v literatuře použitých. Jejich obsahový rozbor, ilustrativně podaný úsporným tabulkovým způsobem (s. 194–201), ukazuje řadu tendencí a rysů, které mohl autor s náležitou opatrností vztáhnout na období časově daleko širší, než písemnosti vymezují, a použít je pro základní charakteristiku předhusitské hospodářské situace louňovického kláštera. Neméně závažná je i korekce názoru K. Krofty týkající se vybírání klášterní berně v období pohusitském a hodnoty soupisu této berně z roku 1471 (s. 180). Důležité je rovněž poznání správního mechanismu nové vrchnosti – města Tábora – nad částí jeho rozsáhlého pozemkového majetku, vcelku minimálně měnícího předhusitskou organizaci (v případě Louňovic). Platí to přirozeně i o finančním zatížení poddaných.

Poopravit je snad možné jen léty v literatuře zakořeněný názor vztahující se k významu zrušení zástav církevního majetku v roce 1422, který neznamenal víc než Zikmundův klamný manévr, k němuž později nepřihlížel ani tento vladař, ani volební kapitulace jeho následovníků na českém trůně (první Habsburky nevyjímaje), ani zasedání revindikační komise z let 1453–1454.

Jaroslav Čechura

LITERATURA – UMĚNÍ – KULTURA

A. J. Gurevič, **Problemy srednevekovoj narodnoj kuľtury,** Moskva 1981, Iskusstvo, 360 s.

Vynikající sovětský medievista svou novou prací programově navázal na knihu Kategorie středověké kultury, kterou naše veřejnost poznala především prostřednictvím překladu Jaroslava Kolára. Rovněž recenzované dílo neklamně prozrazuje svého tvůrce jak volbou netradičních přístupů a srozumitelností výkladu, tak vskutku světovým rozhledem po literatuře vztahující se k tématu. Již název spisu naznačuje, že se Gurevič rozhodl řešit nelehký, ale vědecky mimořádně závažný úkol, jehož formulace však vyvolávala určité pochybnosti. Autor v žádném případě neusiloval o sestavení celistvého obrazu lidové kultury, šlo mu především o pochopení či alespoň přiblížení se duchovnímu světu člověka 6.–13. století, tj. člověka raného a klasického středověku. A zde vyvstává otázka: lze vůbec poznat středověkou lidovou kulturu a jsme vůbec schopni proniknout do mentality prostých a vzděláním téměř nedotčených zemědělců, tvořících většinu tehdejšího evropského obyvatelstva? Tato skepse zaznívá i z úvodu Gurevičovy práce, jež nechce být ani filozofií či historií kultury, ba ani shrnutím estetických názorů středověku, nýbrž spíše antroposociologickým pokusem o rekonstrukci jedné vrstvy západoevropské kultury. Takto přesně stanovený záběr zúžil materiálové východisko na prameny písemné povahy, jež historik pouze na několika místech konfrontoval s díly soudobého výtvarného umění. Podle Gurevičova tvrzení je však tato pramenná základna dostatečně široká, je jen třeba opatrně zvážit, které prameny je možné pro studium středověké lidové kultury použít. Tomuto svým způsobem klíčovému problému je věnována celá první kapitola.

Stáváme se tak svědky zdánlivého paradoxu. Autor hodlá prostřednictvím latinsky psaných děl objasnit, jak viděl, vnímal a chápal svět negramotný středověký rolník. Uvedený paradox je podmíněn nepopiratelnou existencí dvou středověkých kultur – kultury vzdělanců a kultury početných negramotných vrstev obyvatelstva. Ve stopách Le Goffa zastává Gurevič názor o antagonismu i vzájemném ovlivňování obou těchto kultur. I tak renomovanému historikovi hrozí ovšem nebezpečí, že při metodě, pro kterou se rozhodl, zamění obraz světa ve vědomí kleriků za obraz světa primitivního rolníka. Vědom si tohoto úskalí vyloučil autor zcela správně ze svých pramenů díla největších středověkých myslitelů, jejichž způsob uvažování byl naprosto vzdálen od myšlení většiny lidu. Tím však nikterak nepopírá, že filozofové raného a vrcholného středověku výrazně ovlivnili duchovní klima této epochy. Aby myšlenky společenské elity (termín A. J. Gureviče) vešly v obecnou známost, bylo nezbytné je přetlumočit do jazyka srozumitelného všem. Tato úloha připadla řadovým vzdělancům a zejména pak kazatelům, misionářům a kněžím, přicházejícím do bezprostředního styku s masou věřících. V jejich každodenní praxi se však hlavně projevila „popularizace" základních principů křesťanské víry a zásad křesťanského života. Vycházeje z této skutečnosti považuje Gurevič za prvořadé prameny pro poznání středověké lidové kultury dochovaná kázání, hagiografickou literaturu, penitenciály a záznamy vidění, pokud tato díla byla určena širokému publiku. Právě uvedené žánry byly nejdůležitějšími kanály komunikace mezi duchovenstvem a lidem. Na stránkách textů, s nimiž klerik seznamoval prosté auditorium, probíhal neustálý dialog oficiální a folklorní kultury, vedoucí k jejich sblížení, ale nikdy neústící v úplné splynutí. V procesu tohoto vzájemného působení vznikal kulturně ideologický komplex, který je možné označit jako „lidové křesťanství".

Následující kapitoly jsou věnovány jednotlivým, výše vyjmenovaným žánrům. Druhá kapitola, nazvaná Rolníci a svatí, analyzuje hagiografickou literaturu s cílem dobrat

se obrazu světců v představách venkovského obyvatelstva; třetí kapitola, Lidová kultura v zrcadle penitenciálů, pak rozebírá hlavní rysy lidového katolicismu v raném středověku. I když jsou výsledky těchto dvou studií v mnohém přínosné, přece jen se týkají myšlenkové atmosféry v tzv. temných staletích. Čtenáře tohoto sborníku však jistě zaujme čtvrtá kapitola s přitažlivým titulem „Božská komedie" před Dantem. A to nejen komparací literárních textů s projevy výtvarného umění, nýbrž především výkladem polemizujícím se závěry posledních vědeckých výzkumů na tomto poli. Široké srovnávací studium literárních záznamů nejrůznějších vidění z raného i vrcholného středověku vedlo Gureviče k přesvědčení, že otázka spasení individua byla aktuální již v 6.–8. století. Už tehdejší člověk rozlišoval dva soudy nad dušemi zemřelých – soud nad duší každého jednotlivce, který probíhá bezprostředně po úmrtí, a samozřejmě všesvětový Poslední soud, k němuž směřují celé lidské dějiny. Autorovy závěry se zde ocitají v rozporu s pracemi těch západních badatelů (kupř. P. Aries, Western Attitudes toward Death. From the Middle Ages to the Present. Baltimore and London 1976), kteří dospěli k názoru, že se idea osobní odpovědnosti jednotlivce za spasení vlastní duše začala na evropském západě rozšiřovat až v průběhu 12. století v souvislosti se zrodem středověkého individualismu, aby dosáhla obecného přijetí v 15. století. Gurevič shledává chybu této koncepce v jednostranném spoléhání na vypovídací schopnosti výtvarného umění a v naprostém opomíjení literárních pramenů. Bohužel, i Gurevičovo pojetí má své mezery, neboť se příliš opírá o texty z 6.–8. věku a téměř nepřihlíží k situaci v následující době.

Cenné podněty přináší kniha v partiích věnovaných středověkým představám o pekle a ráji, dokládajícím, jak hluboce člověka oné doby trápily otázky týkající se posmrtného života. V tomto kontextu je zajímavé, že se již v nejstarší vrstvě středověkých písemných památek objevuje motiv očištění duše od hříchů, pozvolna ústící v učení o purgatoritu. Funkce pozdějšího očistce připadla tehdy peklu, eventuálně pověstnému mostu, po němž duše zemřelých kráčely vstříc zatracení či blaženství. Z tradic středověkých vizí čerpal motivy pro Božskou komedii i Dante. Slavný básník italského trecenta byl však již člověkem jiné doby. Jeho Ráj i Peklo jsou alegoriemi, zatímco se lidé raného středověku domnívali, že ve svých vizích do posmrtného života reálně vstoupili.

Po poměrně speciální kapitole, zabývající se analýzou spisu Elucidarium, následuje kapitola šestá, pojednávající o podstatě středověkého groteskna a komična. Ve skutečnosti jde dílem o polemiku s dnes již klasickou prací Bachtinovou (M. M. Bachtin, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance, Praha 1975), dílem o její doplnění a upřesnění. Zásadním problémem, který na tomto místě Gurevič řeší, je vztah mezi lidovou smíchovou (či chceme-li karnevalovou) kulturou, pevnou součástí středověké lidové kultury, a oficiální kulturou. Podle Bachtina žil středověký člověk v těchto dvou v podstatě protikladných kulturách, přičemž karnevalová kultura vyrůstala ze zdrojů lidové kultury a v mnoha směrech negovala oficiální kulturu. Gurevič vidí poměr obou kultur poněkud jinak. Podle jeho názoru nejsou karnevalové hry ignorováním či popíráním oficiální kultury, nýbrž do značné míry z ní vycházejí, čerpají z ní své zákonitosti a v konečném rezultátu ji svým způsobem upevňují. Karnevalová kultura se tak stala jakýmsi korelátem oficiální kultury, prorůstajícím její tkání. Tento závěr prezentuje Gurevič přesto, že se zabýval obdobím raného a klasického středověku, kdy karnevalová kultura ještě neexistovala, zatímco Bachtin analyzoval projevy lidové smíchovské kultury na konci středověku a v počátcích renesance. Nicméně Gurevič shledal i v průběhu 6.–12. století řadu roztroušených elementů pozdější karnevalové kultury, elementů spoluvytvářejících paradoxní groteskност středověkého vnímání, pramenící z konfrontace světa pozemského a říše boží. V tomto smyslu je groteska stylem myšlení středověkého člověka vůbec, výrazem jeho snahy zachytit svět v rozměru sakrálním i profánním.

Hlubší zamyšlení nad Gurevičovou polemikou s Bachtinem vede husitologa nutně k úvahám, pro něž postrádá oporu v dosavadní vědecké literatuře. Husitská revoluce není sice pouze revolucí venkovského a městského lidu, venkovský a městský lid se jí však významnou měrou zúčastnil, ovlivnil její tvářnost a po jistou dobu určoval i její směr a tempo. Protiklad mezi lidovou a oficiální kulturou za vlády Karla IV. a Václava IV. nepochybně existoval a byl značně vyhrocen, což doložila řada studií z oblasti historické sociolingvistiky. Projevy smíchové kultury, podle Bachtina nedílné

složky lidové kultury, však v husitské revoluci hledáme jen s obtížemi. Naopak. Světská rozmařilost a to, co je nazýváno karnevalovou kulturou, stalo se přímo symbolem hříšného světa a bylo husity tvrdě potlačováno. Husité se prostě nesmějí a nejrigoróznější postoj zaujímají v tomto ohledu táboři, strana nejlidovější! Příčin, proč tomu tak bylo, je možné shledat několik. Od důsledného lpění na textu evangelií (Kristus se nikdy nesmál), přes snahu anticipovat vznešenost a vážnost božího království, živé eschatologické představy až k zmíněnému rozporu mezi prostotou lidové kultury, jíž byl vysoký styl kultury panovnického dvora a církevní hierarchie cizí a nesrozumitelný. Revoluce na určitý čas smíchovou kulturu eliminovala (ač ji kupř. v protiodpustkových bouřích přívrženci reformní strany dokázali využít) a neposkytla jí patřičný prostor ani v satirických dílech namířených proti protivníkům. Husitské satiry a invektivy vzniklé po roce 1419 až na výjimky (pasáže latinsky psané Carmen insignis coronae Bohemie) asi ani v časech svého zrodu příliš smíchu nevyvolávaly a ještě dnes z nich vane vážný duch doby. Potlačení smíchové kultury bylo, jak se z náznaků zdá, přece jen nepřirozené. I přes varovně vztyčený prst, který tušíme mezi řádky kronik utrakvistické provenience, cítíme, jak zájem obyvatel Prahy přitahovaly turnaje a kratochvíle, jež se uskutečnily za Zikmundova relativně krátkého pobytu v hlavním městě Českého království v letech 1436–1437. Absence smíchu mohla mít i jiný důvod. V práci o smíchové kultuře staré Rusi vystoupili její autoři D. S. Lichačov a A. M. Pančenko s myšlenkou, že smích rozrušuje veškerý znakový systém, existující v kultuře, vytváří si vlastní svět, a tím fakticky připravuje základy pro novou kulturu. Vycházeje z tohoto postřehu se ptám, nebyla-li husitská kultura v době vlastní husitské revoluce příliš mladá a nestabilizovaná na to, aby v smíchu neviděla nebezpečí relativizace těžce vydobytých hodnot?

Gurevičova kniha dává husitologům podněty nejen k přemítání o sféře smíchové kultury. V množství politických událostí a ideových sporů, jimiž je husitské období přesyceno, se vědecké literatuře takřka ztratil prostý člověk. Jak málo toho zatím víme o jeho způsobu myšlení, vnímání světa, vztahu k realitě a celkovém rozhledu . . . Gurevičovy přístupy ukazují cestu k hledání odpovědí na tyto otázky a vyzývají k následování. Vzpomeňme jen jak cenné, byť zatím dílčí, výsledky obsahují Molnárovy rozbory dochovaných textů kázání či studie téhož autora o povaze táborského písemnictví. Dokud nezačneme z pramenů excerpovat svědectví o životním stylu a myšlení lidí husitské epochy, budeme toho vědět o husitství stále málo. Již proto je četba Gurevičova díla, díla zajímavého, v mnoha pasážích originálního, ale i shrnujícího dosavadní poznatky předních historiků (J. Le Goff, E. Le Roy Ladurie, A. Tenenti, P. Chaunu, J. Delumeau a další, ze sovětských humanitních vědců těžících ze studií M. M. Bachtina, D. S. Lichačova a J. M. Lotmana) i pro husitologa užitečným činem.

Petr Čornej

Jaroslav Kolár, **Staročeská bajka O lišce a džbánu. Pokus o kontextovou interpretaci**, Wiener slawistischer Almanach 8, 1981, s. 245–253.

Jaroslav Kolár náleží k badatelům, kteří se snaží významná díla starší české literatury interpretovat nově a neotřele, což ostatně ukazuje celá řada jeho prací zveřejněných v uplynulých dvaceti letech. Tentokrát si zvolil za objekt výzkumu slavnou bajku O lišce a džbánu, známou mladší generaci spíše jako postrach z hodin historické mluvnice. Uchování bajky v Hradeckém rukopise, jehož skladby (Satiry o řeslnících a konšelích, Desatero kázánie božie) bývají tradičně považovány za odraz rostoucího sociálního napětí v českých městech druhé poloviny 14. století, určilo i základní otázku, kterou si autor studie položil: do jaké míry je postavení bajky, vložené písařem mezi satiru o konšelích a satiru o kovářích, náhodné či záměrné. Zatímco se satirou o kovářích dílko nijak nesouvisí, složitější je jeho vztah k satiře o konšelích. Kolár na závěr dospívá k hypotéze, že bajka O lišce a džbánu nebyla na dané místo zapsána nahodile, nýbrž plnila v kontextu sborníku funkci exempla (liška ztělesňuje lstivost, která je ve skladbě o konšelích jednou z charakteristických vlastností členů městských rad). Zajímavý je rovněž postřeh, že Hradecký rukopis patřil k manuskriptům individuálního určení, nejspíše sloužil profesionálnímu recitátorovi. Autor tak nejen podpořil starší Škarkovu domněnku, nýbrž upozornil i na další z cest, jíž se v předhusitských Čechách šířila kritika společenských poměrů.

Kontextová interpretace, po níž Jaroslav Kolár a Emil Pražák v posledním čase volají, může přinést cenné výsledky i při analýzách prací jiného typu a objasnit tak blíže mentalitu středověkého člověka. Referent sám tuto metodu použil, když sledoval uchování jednotlivých textů Starých letopisů českých. Nakonec si ale neodpustím kacířskou poznámku. Přístup, který v českém prostředí vypadá jako novum a o jehož prospěšnosti není sporu, je v zahraniční vědecké literatuře běžně praktikován již dvě desetiletí.

Petr Čornej

Alena Fiedlerová a kol., **Ze staročeské terminologie sociálních vztahů (paní),** Slovo a slovesnost 43, 1982, s. 218–221.

Další ze série historickosociolingvistických studií zkoumá sémantické proměny substantiva paní v rozmezí let 1300–1500. Z analýzy materiálu shromážděného pro Staročeský slovník vysvítá, že v nejstarší vrstvě česky psaných památek znamenalo uvedené podstatné jméno manželku v nadřízeném postavení hospodyně nebo osobně svobodnou ženu, obvykle šlechtičnu. Na přelomu 14. a 15. století je doloženo toto slovo ve významu vládkyně, královna, avšak současně označovalo i ženu vzbuzující úctu ctnostmi a krásou. Vedle toto sloužilo i jako synonymum pro Pannu Marii. Víme-li, že se substantiva pán užívalo již před revolucí nejen ve spojení se šlechtici, nýbrž i měšťany, zajímá nás, zda tomu bylo shodně i v případě ženského ekvivalentu. Oslovení paní v souvislosti s měštkou se sice vyskytuje už v satirách Hradeckého rukopisu, ale v daném kontextu, stejně jako v mnohem pozdějších výrocích Rokycanových, mělo ironický nádech. Je to zajímavý rozdíl, neboť ukazuje, že se pohled na společenské postavení ženy měnil pomaleji než pohled na příslušníky silnějšího pohlaví.

Petr Čornej

Petr Čornej, **Příspěvek ke sporu o skladbu Václav, Havel a Tábor,** Slavia 52, 1983, s. 362–372.

Článek navazuje na nedávnou polemiku o datování uvedené památky, kterou vyvolal názor E. Pražáka o pozdním vzniku skladby až v šedesátých letech 15. století. Čornej rekapituluje celý proces poznávání díla, zařazuje do něho i Pražákův redakční pokus a polemické hlasy, které vyvolal. Sám Pražákovu argumentaci analyzuje s podobně odmítavým výsledkem jako dřívější dva oponenti (F. M. Bartoš, M. Hájek), avšak se značně hlubším záběrem do pramenů a historických souvislostí. Jeho polemická analýza se vztahuje jednak na některá místa v básnické výpovědi díla, která Pražák vykládal jako narážky podporující jeho datační názor, jednak na zjištěnou argumentační příbuznost mezi pojednávanou básnickou skladbou a teologickým traktátem Hilaria Litoměřického, datovaným rokem 1465. Zvlášť cenné je však to, že Čornej vnáší v další části do studia vlastní postřehy a hlediska, ve starší literatuře nediskutovaná. Jejich uplatnění výrazně pomáhá rehabilitovat tradiční starší názor o vzniku skladby brzy po roce 1424, který vlastně historikové nikdy neopustili.

U Čorneje nejen přesvědčuje promyšlená argumentace, nýbrž imponuje i forma jeho polemiky; jako by rehabilitoval pozapomenutou skutečnost, že prokázat oprávněnost odlišného názoru nemusí znamenat rozšavlování zastánce kritizovaného stanoviska a že je ctí polemika i polemiky, přizná-li názorovému protivníkovi to, což jeho jest.

Jaroslav Kolár

Jarmila Vacková – František Šmahel, **Odezva husitských Čech v evropském malířství 15. století,** Umění 30, 1982, s. 308–342.

V naší literatuře se nesetkáváme často se studiemi, které by si činily ambice zasáhnout do velkých mezinárodních diskusí či témat týkajících se středověkého umění (a nejen této oblasti). Recenzovaná práce tak činí zejména v otázce interpretace některých částí Gentského oltáře, díla bratří van Eycků, v pozoruhodné paralele s českým reformním hnutím 15. století.

Tím ovšem není obsah studie zdaleka vyčerpán. Ba naopak. Ohlas husitských Čech je sledován jak v malířství italského quadrocenta, tak v malbě německé. Východiskem

je zpodobňování Zikmunda Lucemburského, který představuje v evropském malířství prototyp vladaře své doby. Autoři přitom akcentují „vícevrstevnatost a významovou polyvalenci středověkých, renesančních a barokních děl" (s. 317) a upozorňují na nebezpečí „krátkodobé aktualizace", vynucující si nejednou verifikaci ikonologického bádání. To však neplatí jen pro výtvarné umění: J. Vacková a F. Šmahel upozorňují na významnou roli kostnického koncilu, zejména z hlediska evropské dimenze reformačního procesu 15. století (kostnický koncil je zejména u nás zatím příliš úzce interpretován). Koncil mimo jiné sloužil jako zdroj informací o husitství pro oblast celé západní Evropy. Sonda do náboženských poměrů na území pozdějšího Nizozemí (zvláště do francouzsky mluvící části Flander) ukazuje nejeden styčný bod s českým reformním hnutím druhé poloviny 14. a počátku 15. století. To zároveň potvrzuje údaj Vavřince z Březové k roku 1418 o působení „Pikardských" v Čechách. Pikardie, ale ovšem i Gent se nacházely v oblasti flanderských herezí. V tomto prostředí před rokem 1432 vzniká tzv. Gentský oltář. K interpretaci, kterou navrhují autoři (s. 329–334), pouze prozradím, že představuje v dlouhé řadě ikonologických „rošád" na toto téma výrazně nový pohled.

Jaroslav Čechura

Zdeněk Smetánka, **Ad lupum predicantem. Reliéf pozdně gotického kachle jako historický pramen,** Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 316–326 a 360.

V roce 1938 byly při záchranném výzkumu ve sklípku pod jižním křídlem Pražského hradu objeveny dva porušené komorové kachle s reliéfní výzdobou. Dochované fragmenty se Ivanu Borkovskému podařilo natolik rekonstruovat, že oba exempláře téměř v úplnosti zachycují hlavní motivy původního výjevu. Z technologického a typologického hlediska lze zkoumané artefakty přiřadit k pozdně gotickým kachlům vyráběným v Čechách od druhé poloviny 15. století. Jakkoli jsou tyto závěry cenné pro určení dolní a zčásti i horní hranice doby vzniku výrobku, tvoří jen předstupeň autorova rozboru, který se soustřeďuje na ikonografickou a ikonologickou interpretaci u nás dosud ojedinělého námětu. Aplikace ikonologické analýzy při studiu řemeslných výrobků je v archeologii stále ještě výjimečná, a proto i z tohoto hlediska Smetánkova studie jistě vzbudí širší pozornost. Ve svém očekávání nebudeme zklamáni. Smetánkův výkad imponuje jak metodikou – vnitřně návazné, zdánlivě téměř samozřejmé členění látky je ve skutečnosti výsledkem promyšlené adaptace základních složek ikonologického rozboru, tak rozsahem shromážděných poznatků i střízlivostí jejich interpretace. Abych se vyhnul parafrázi studie, pokusím se sdělit a současně též ozřejmit její hlavní závěry pomocí klasického již třístupňového modelu ikonologické analýzy Erwina Panofskyho.

Prvotní, přirozený význam zobrazeného námětu vyplývá z empiricky podloženého vizuálního vjemu. Na otázku, co vidíme na málo zřetelném reliéfu, Smetánka opatrně odpovídá: vztyčenou psovitou šelmu s otevřenou tlamou, jež opřena přední prackou o pulpit káže sedícím, stojícím i letícím ptákům, z nichž někteří se podobají husám. Šelma má na zádech kápi či plachetku, z níž přesahují dlouhé krky lapených ptáků. Pod pulpitem stojí berla, přes níž je přehozena rouška (štola?), s kterou se někdy setkáváme na vyobrazení berly v gotické deskové malbě. Jelikož jednotlivé prvky reliéfu nelze vizuálně přesněji specifikovat, autor rozšiřuje zkoumání na soudobé ikonografické a literární prameny, s jejichž pomocí se snaží identifikovat druhotný, tj. symbolický i alegorický význam výjevu. Volba mezi liškou a vlkem není snadná, neboť obě šelmy se bez výrazných a nezaměnitelných znaků běžně vyskytují v středověké knižní, deskové i nástěnné malbě. Nejbližší pražskému reliéfu se zdá být freska z tzv. zvolenské fary z druhé poloviny 15. století, na níž lze zřetelně rozeznat husy a snad i, jak se domnívám, charakteristickou podobu vlčí tlamy. Také literární prameny jsou často dvojznačné, i když přece jen více ukazují na vlka. Možné analogie s lišáky předčítajícími a kázajícími husám či jiným ptákům navíc vesměs postrádají příznačné atributy zkoumaného námětu. Naproti tomu autor shromáždil nemálo dokladů (exempla, přísloví, domovní znamení i obrazové výjevy) zvyšujících pravděpodobnost výkladu, že na pražském kachlu jde o vlka v kápi a s berlou, který káže husám nebo drůbežímu hejnu. A protože na rozdíl od lišky symbolika vlka měla v antické i středověké iteratuře výlučně negativní konotace (vlk jako démon, lupič,

ztělesnitel krutosti, krvelačnosti i hltavosti), a protože navíc počínaje Matoušovým evangeliem je s vlkem spojena alegorie falešného proroka, autor podle mého názoru více než přesvědčivě zúžil možné interpretace na symboliku falešného proroka-mnicha a na klamaný věřící lid.

Až potud se Smetánkův výklad pohybuje v mezích poznání verifikovatelného soudobými prameny. Nejvíce nesnází na badatele zpravidla čeká při dešifraci třetí významové roviny, tj. vnitřního, navenek zahaleného smyslu a případně též aktuálních narážek zobrazeného námětu. Ani tu autorův přístup nevybočuje z pole možného. Jelikož oba kachle byly vyrobeny po polovině 15. století, Smetánka hypoteticky soudí, že jejich symbolika odráží náboženské zápasy po uzavření Olomouckého smíru v roce 1478, kdy se proti rekatolizačním snahám zvedla silná vlna kritiky vůči pražským řeholníkům. Za tohoto předpokladu pak výjev nejspíše skrytou formou hájil utrakvisty a napadal katolíky. Jemné předivo hypotéz končí sugestivní otázkou: „kdo je tím falešným prorokem v jagellonských Čechách a proč právě nyní je v Praze užit tento motiv, ne zcela neznámý ze starší doby?"

Otázku chápu jako výzvu dalším badatelům, a proto se pokusím jedno z možných řešení naznačit. Mám tu na mysli nevyužitou pravděpodobnost případné kontaminace polemického zaměření námětu s narážkou na jméno falešného proroka. Kazatelů a bohoslovců s osobním jménem Vlk známe totiž z 15. století hned několik. Mistra Blažeje Vlka, oponenta Jeronýma Pražského při kvodlibetu roku 1409, můžeme bez obav vyloučit, neboť povědomí o něm v jagellonské době jistě již dávno zapadlo. Z téhož důvodu nepřichází v úvahu ani novoměstský kazatel Jakub Vlk. Ten byl navíc dědicem kazatelny a autority Jana Želivského, což je v rozporu s předpokládaným protikatolickým hrotem reliéfu. Zato třetí kazatel tohoto jména se vynořuje za okolností nanejvýš slibných. V náboženský i politicky rozjitřeném ovzduší hlavního města krátce před povstáním v září 1483 byli hlavními strůjci protikališnické kampaně dva kazatelé, kteří si pro své odpadlictví vysloužili všeobecnou nenávist utrakvistické Prahy. Prvním z nich byl doktor Martin řečený Puška z Chrudimě, který byl členem konventu řeholních kanovníků sv. Augustina na Karlově, druhým pak byl hradní kanovník mistr Valentin Vlk. Mistr Pavel ze Žatce o něm v děkanských záznamech pražské artistické fakulty z roku 1478 praví, že tento „apostata perfidissimus" se neštítil poskvrnit světlou památku mistra Jana Husa a uvalit tak potupu na celé České království (tu i níže odkazuji na prameny, které rozebírám ve studii Epilog husitské revoluce: Pražské povstání 1483, in: Acta reformationem Bohemicam illustrantia 1, Praha 1978, s. 50–53, 84–85 a 103–104). Ještě výmluvnější je svědectví rukopisu K Starých letopisů českých o důsledcích vítězného povstání pražských kališníků: „. . . a potom bosáky mnichy ven z Prahy provodili, neb toho byla příčina kázání mnišská, a nejvíce bosákuov, proti přijímání těla Božieho a krve Boží pod obojí způsobou, mistra Valentina Vlka, kanovníka hradského, jenž mnoho a příliš vyl proti pravdě, a nějakého Martina Pušky, doktora z Chrudimě, poběhlce nešlechetného".

Lze si ještě přát více, není snad narážka na „vytí" mistra Vlka dostatečným podkladem pro identifikaci falešného proroka? Vzácná shoda obrazové i slovní polemiky není však zcela bez kazu. Vycházíme-li z protikatolického zaměření reliéfu, pak nutně symbolika hus měla v česko-německém prostředí užší význam než klamaný věřící lid. Proti identifikaci hus s kališníky mluví zatím dobře známá skutečnost, že na nejstarších vyobrazeních mají husy stejně pejorativní a posměšný smysl jako samo původní označení „husité". Pozitivní význam symboliky husy, pokud je mi známo, se objevuje až na některých reformačních vyobrazeních Husa. Z toho plyne, že pražské kachle by byly prvním známým dokladem symboliky husy jako autoalegorie kališnické strany. Za povšimnutí stojí i pasivita ptáků pozorně naslouchajících kazateli, kterou by bylo možné vyložit jako alegorii vlažných, pobloudilých i odpadlých kališníků (ptáci v plachetce, kteří skončí ve vlkově břichu). V letech nástupu katolicko-royalistické strany v Praze by tento polemický osten do vlastních řad byl snadno pochopitelný, zvláště když odpadlictví bylo tíživým problémem utrakvismu již od prvních jednání husitů s basilejským koncilem. Opačnému pojetí výjevu jako protikališnické polemiky brání jednak zlověstně vyhlížející tlama šelmy, jednak veskrze negativní významy starší symboliky vlka, i když na druhé straně by touto interpretací odpadla potíž s místem nálezu. K tomu dodávám, že katedrálu a katolickou kapitolu netřeba zaměňovat s celým prostředím Pražského hradu.

Opatrnosti nikdy není nazbyt. Proto také končím výhradou, že skryté významy zkoumaného námětu je třeba posuzovat s vědomím možného nezávislého protnutí dvou alegorických rovin, a to širší, autonomně středověké ve smyslu druhého ikonologického stupně, a užší, která vzniká následnou rekonstrukcí předpokládaného, současníkům zjevného smyslu. V každém případě je však Smetánkova interpretace tohoto motivu cenným příspěvkem ke kulturním a ideovým dějinám Prahy v druhé polovině 15. století.

František Šmahel

HEREZE A REFORMNÍ IDEOLOGIE

Lothar Kolmer, **Ad capiendas vulpes. Die Ketzerbekämpfung in Südfrankreich in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts und die Ausbildung des Inquisitionsverfahrens,** Bonn 1982, Ludwig Röhrscheid Verlag, 257 s. (Pariser Historische Studien, 19).

I když pojem inkvizičního řízení je v zásadě technický juristický pojem, je nejen v obecných představách, ale i v historické mluvě vůbec vlastně synonymem pro obludnou instituci katolické církve, která byla vybudována k represi názorů nesrovnávajících se s jejím učením, zejména proti katharům a valdenským, později i jiným. Za její činností, která se klene přes řadu staletí a v menší či větší míře postihuje všechna území, na nichž vládla křesťanská ideologie, se tyčí hořící hranice a pozoruje utrpení doslova statisíců lidí, kteří se chtěli řídit svým svědomím a naplnit svůj duchovní svět svými představami. A právě tento silně emotivní aspekt často způsoboval, že literatura, i vědecká, se stávala i v dobách už vědeckého zájmu buď apologetikou nebo obžalobou, sice pochopitelnou, nicméně leckdy znemožňující vidět dostatečně zřetelně a objektivně.

Dlouho – i když dost výrazné záchytné body se tu objevovaly již dříve – jsme žili v představě, že boj církve s kacířstvím splývá v českých zemích až s dobou husitskou a že tedy počátky inkvizice jsou nám značně vzdálené. Teprve nedávné práce Patschovského ukázaly v překvapující míře, že i české země byly při nejmenším značnou část doby vlády Janovy a pak za panování Karla IV. – dnes k tomu můžeme dodat, že tomu tak bylo i v první půli vlády jeho syna Václava – oblastí intenzívní inkviziční činnosti. Proto tím spíše vzbuzuje náš zájem každá práce, která věnuje pozornost kořenům a předchozí historii této instituce, byť jde o téma teritoriálně poměrně odlehlé. Nemůže nám ovšem jít o zevrubný výklad, který by nutně narostl, tím spíše, že by bylo nutno přihlédnout i k starší literatuře, kterou ovšem Kolmer dobře pronikl. Chybějí u něho ovšem z pochopitelných důvodů některé práce, jež dílo Kolmerovo (jež bylo původně koncipováno jako řezenská disertace) těsně předcházejí, např. práce Patschovského o Konrádovi z Marburku. Ale ještě jeden obecný aspekt si zaslouží podtržení a to tím spíše, že i u nás jsme udělali podobnou zkušenost, byť z jiné oblasti. Jde totiž o pramennou základnu, kterou Kolmer podstatně rozšířil tím, že v opisovaném materiálu 17. století nalezl v tzv. Collection Doat v pařížské Národní knihovně pro Colberta činěné opisy inkvizičních protokolů a jiných příbuzných pramenů z oblasti dnešní jižní Francie (Carcassonne, Toulouse), jejichž originály dnes již nejsou k dispozici a jichž si dosud – vzhledem k jejich dochování – nikdo blíže nevšiml. Znovu se tedy ukazuje, že platí, že množství neznámého materiálu pro středověkou historii je doslova zakleto v opisech doby barokní a to jak v cizině, tak u nás. Ale zpět ke knize Kolmerově.

Ta vedle úvodu, souhrnu, závěrečných tezí, příloh, seznamu literatury a rejstříku, v němž je položen důraz na věcná hesla, se skládá z pěti kapitol. Z nich první pojednává o způsobech boje proti kacířům ve 12. století (s. 23–34), druhá o potírání kacířství za Inocence III., resp. Inocencem III. přímo (s. 35–63), třetí o cestě k inkvizici, kde více než polovina rozsahu je věnována detailní rekonstrukci procesu proti rodině Niort (s. 64–107), čtvrtá o vlastních počátcích inkvizice, kde makabrální postavy Konráda z Marburku, působícího v mohučské diecézi a Roberta le Bougrea, který byl činný v severní Francii nutně poněkud vypadávají z konceptu celého díla (s. 108–126) a pátá, rekonstruující s malými přesahy inkvizici v jižní Francii do poloviny 13. století (s. 127–210). V dodatku jsou otištěny některé pramenné přílohy, resp. podány různé sumarizující údaje, ale bez regestů a bez rozpisu v obsahu a aniž by byly vpracovány do rejstříku, a tak jsou obtížněji využitelné.

Protože o kacířské inkvizici lze hovořit od té doby, kdy je jí pověřen delegovaný soudce v plném rozsahu, klade Kolmer její vznik k roku 1231 a spojuje ji s osobou již zmíněného Konráda z Marburku, jenž byl sice v akci již dříve, ale teprve v onom roce dostal rozšířené plné moci, jež ho učinily nezávislým na diecézní jurisdikci. Ve vlastní jižní Francii, kde se ovšem na Konráda nenavazovalo, klade Kolmer počátky k roku 1233, kdy se agenda dostala do rukou dominikánům, k nimž o dva roky později připojili i minorité. První epochu končí rokem 1238, začátky druhé pak klade – po několikaletém přerušení – do roku 1242, aby ji uzavřel rokem 1249, kdy opět na čas přebírají iniciativu příslušní diecezáni.

Kolmer sleduje tento proces z několika hledisek: 1. rekonstrukcí konkrétní činnosti jednotlivých inkvizicí či spíše inkvizitorů s akcentem na její prohlubování, jak pokud jde o technické předpoklady (písemná agenda a její využívání, diplomatická typologie), tak o její perfekcionalizaci i o společenský dopad; 2. s důrazem na variabilní vztah jednotlivých inkvizitorů nejen k světské moci, ale i k různým usnesením, zejména jihofrancouzských koncilů, k papeži (pozoruhodné jsou např. výklady o dočasné pasívní rezistenci inkvizitorů vůči papeži, jíž měla být docílena naprostá volnost, tj. libovůle těchto soudců v určování rozsudků – s. 189) a zejména k místním biskupům, kteří zaujímali realističtější stanovisko; 3. s přihlédnutím k společenskému dopadu činnosti inkvizice; i když právě zde by bylo asi možno jít ještě dále, zejména kdyby se akcentovaly nepochybné psychické poruchy inkvizitorů samotných. Důležité je zejména sledování postupu vlastní „práce" a praktik, vypracování stratifikace trestů včetně příkazů k návštěvě dalekých poutních míst, jako byl např. Konstantinopol, a jejich evidence, výstavba žalářů, psychologický i fyzický nátlak v podobě postupně se prosazující tortury atd.

Kniha je psána s nadhledem, přesto však některé formulace budí dojem, jakoby inkvizice byla chápána jako nutný a zejména oprávněný orgán správy a pořádku, ač vlastní výklad i vše, co o tom víme, zřetelně ukazují pravý opak. Ale tím bychom se již dostali dále, než je v této anotaci únosné. Platí tedy, že jde o knihu, která sice není vždy lehkou četbou, zato však je poučná v mnoha směrech, přinášejíc srovnávací materiál i mnoho podnětů pro otázky a poměry české.

Ivan Hlaváček

Bedřich Šindelář, **Čarodějnictví a jeho pronásledování u nás do r. 1526.** Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 28, 1981, s. 177–205.

V podstatě chronologicky probírá B. Šindelář legislativní opatření i soudní praxi při pronásledování čarodějnictví u nás od roku 1092 (nařízení Břetislava II. proti kouzlům a čárám jakožto zbytkům pohanského kultu) až do konce jagellonské éry. Dochází k závěru, že v zemích České koruny (především v Čechách a na Moravě, méně ve Slezsku) si soudy počínaly relativně umírněně, počet projednávaných případů byl malý, tresty mírné, takže pronásledování nedosáhlo takových rozměrů jako např. v Německu nebo ve Francii, kde se neblaze projevil vliv protičarodějnické buly Inocence VIII. z roku 1484, resp. o dva roky mladšího Kladiva na čarodějnice.

Příčinu vidí autor v nezájmu panovnické moci, která od Břetislava II. do Jana Lucemburského neučinila žádné další opatření proti čarodějnictví, přenechávajíc jeho trestání církevním místům. Další faktorem byl odpor proti zavedení stálé papežské inkvizice v českých zemích, odpor jistě sociálně, právně a politicky rozdílně motivovaný, přesto ale všeobecný – od nejvyšších světských i duchovních míst, přes města až k poddaným. Inkvizice se však od roku 1318 – nikoli náhodou v době oslabení královské moci po Janově neúspěšném zápasu s českou šlechtou – v českých zemích uchytila, a to přímělo i pražské arcibiskupy, aby počínaje Arnoštem z Pardubic vydávali zostřená usnesení proti čarodějnictví. Husitská revoluce však inkvizici v Čechách rozmetala a pohusitské církevní kruhy, jak katolické, tak utrakvistické, stejně jako světské soudy pokládaly sice čarodějnictví za odsouzeníhodný delikt, nikoli však takový, aby kvůli němu musel být člověk upálen. Soudy si většinou počínaly racionálně a vyžadovaly důkazy. Tak tomu bylo i za prvních Habsburků zhruba až do 70.–80. let 16. století, kdy ale s postupující recepcí římského práva a ve městech pak – trochu paradoxně – v důsledku jinak progresívní kodifikace městského práva v díle Koldínově dochází k obecnému rozšíření inkvizičního způsobu soudního řízení

na úkor akuzačního. Postupným důsledkem bylo, že procesy s čarodějnicemi začaly početně vzrůstat, nikdy však v předbělohorské době nenabyly masového rozsahu jako po třicetileté válce ve Slezsku a na severní Moravě.

Ještě k inkvizici: Šindelář až sugestivně vykládá, jak argumenty, jimiž inkvizitoři zdůvodňovali upalování kacířů, byly prostému lidu většinou nepochopitelné a krutost ortelů budila vážné pochybnosti (nepodceňoval bych ale psychologické důvody známého faktu, že lidé se tehdy na takovéto „představení" rádi dívali a hojně je navštěvovali), takže inkvizitoři sáhli po čarodějnictví jako východisku z nouze. Středověký člověk v démony a kouzla pevně věřil a byl přesvědčen, že mu mohou způsobit hmotnou a morální újmu včetně škody na zdraví. Inkvizitoři a scholastikové postavili čarodějnictví na roveň kacířství, ba i nad ně, a inkvizitoři i jejich instituce byli heroizováni jako odvážní bojovníci o duši a hmotné blaho prostého člověka s pekelnými mocnostmi a jejich spojenci – kacíři a čarodějníky. Vcelku je to pravda, jen to příliš jednoznačné ztotožňování scholastiky a inkvizice v otázce čarodějnictví mi připadá dosti apriorní a schématické. Autor přináší i důkazy – traktáty o pověrách z pera univerzitních mistrů Mikuláše Magniho a Jana Hildessera; ty však mnoho nepřesvědčují.

Samozřejmě neobhajuji ani inkvizici ani dobově podmíněné omyly scholastiků. Myslím však, že jejich vzájemný poměr bude muset být měřen citlivějšími váţkami. Přinejmenším se vnucují otázky, kolik scholastiků se stalo inkvizitory a naopak jaká byla filozofická erudice inkvizitorů. Snad i ve 14. století byl zásadní rozdíl mezi (moderně řečeno) vědou a propagandou, mezi univerzitními učenci a těmi, jež posílali nevinné na popraviště. A i tam, kde by se zdálo, že rozdíl velký není, nutno zvážit motivy a zájmy, především politické. Klasický příklad ostatně uvádí sám Šindelář: William Occam a Marsillius z Padovy, které jistě nikdo nebude pokládat za slouhy inkvizice, zdůvodňují v režii Ludvíka Bavora „impotenci z očarování" Jana Jindřicha Lucemburského.

Necítím se však v těchto otázkách povolaný a nechci být soudcem. Rozhodující slovo asi pronesou znalci středověké filozofie na základě srovnávacího studia dobových traktátů. Filozofové se ovšem neobejdou bez poznatků historiků. Je nesporné, že Šindelářova studie, dobře doložená prameny a literaturou, bude jim (stejně jako je historikům) cenným zdrojem poučení.

Ivan Martinovský

Howard Kaminsky, **Simon de Cramaud and the Great Schism,** New Brunswick 1983, Rutgers University Press, 369 s.

Zvláštní shodou okolností objevily se mezi novinkami v rozpětí jednoho roku dvě základní monografie o konciliárním hnutí a o tzv. velkém schismatu. Aniž o sobě věděli, prozkoumali společně a takřka současně H. Heimpel, o jehož knize je referováno na jiném místě této revue, a starý náš dobrý známý H. Kaminsky vývoj velkého schismatu od konce 14. století a objasnili i pokusy o jeho řešení. Jakoby obě díla chtěla naléhavě připomenout československým historikům, jak důležité kapitoly evropských dějin tvoří koncily z prvé poloviny 15. století, i jak významné je konciliární hnutí a konciliarismus i pro české dějiny. U nás bohužel základní otázky konciliarismu jednostranně ustupují do pozadí před badatelským zájmem o kostnický spor s Husem a s českou reformací.

Soudím, že H. Kaminsky nesáhl po tematice gallikanismu a konciliarismu náhodou, nýbrž že jej musely logicky úvahy o místě české reformace v evropských dějinách přivést na práh výzkumů historického významu osobnosti Simona de Cramaud. Nešlo mu přitom jen o objev jednoho z významných francouzských církevních hodnostářů z konce 14. a z počátku 15. století, nýbrž o postižení celkového evropského politického a ideového vývoje v době velkého schismatu. Proto v úvodu své knihy Kaminsky nastínil vznik a rozvoj papežského schismatu v celoevropských rozměrech a teprve poté objasnil příčiny politického obratu francouzských vládců z rodu Valois k úsilí o dosažení církevní jednoty. Tento obrat se uskutečnil, jak autor ukazuje, i dík Simonovi de Cramaud, jehož politický vzestup spadá v jedno se sérií pařížských koncilů a s proklamací „via cessionis". Francouzská politika postupovala důsledně od nátlaků na oba papeže-rivaly, aby se zřekli svých úřadů a ustoupili, až k úplnému odmítnutí

poslušnosti obou papežů. V posledních kapitolách H. Kaminsky načrtl cestu od třetího pařížského koncilu na obecný církevní koncil do Pisy (1409) a zároveň i zachytil vrcholná léta vzestupu Simona de Cramaud.

Jak je zřejmo z nástinu obsahu, máme před sebou monografii o jedné z čelných osobností francouzské politiky, zároveň však se dozvídáme o cestách překonávání schismatu. Jde přitom o zcela nový, originální pokus o vysvětlení vzniku konciliárních teorií a konciliárního hnutí. V čem je Kaminského postup nový? Ve snaze o důkaz, že to byly nikoliv ryze církevní, nýbrž světské, politické motivy, jež vedly mocenské činitele k řešení církevní krize. Kaminsky neshledává příčiny akcí, jež vrcholily svoláním koncilů do Pisy, Kostnice a do Basileje, v idejích teoretiků církevního práva, nepídí se po ekleziologických úvahách, jež vedly ke zrodu konciliarismu, nýbrž klade na počátek celého hnutí mocenské zájmy francouzských vladařů z rodu Valois, zejména pak vévodů Berry a Burgundska.

V té souvislosti je nutno vyzdvihnout Kaminského analýzu mocenského mechanismu francouzského království a středověkého státu vůbec. Listiny a dekrety francouzské královské kanceláře nesou sice v intitulaci jméno krále, shromáždění, sněmy a koncily se sice konají pod hesly královy politiky, avšak hybnými silami francouzské státní moci byli členové královské rady a dvořané, klany (abych užil autorova výrazu) seskupené v Berry a v Burgundsku. Pomocí těchto rádců rozvíjejí se politické akce francouzského království a stanoví se i postoje ke schismatu.

Do celoevropského kontextu složitých bojů o papežství římské či avignonské vplétá se aktivita Simona de Cramaud, dvořana vévody de Berry, profesora na Sorboně, preláta, patriarchy alexandrinského (se sídlem v Carcassonu), arcibiskupa remešského a nakonec od roku 1413 i kardinála. Podobně jako spojil H. Heimpel s portrétem Job Venera výklad o říšské politice krále Ruprechta a o konciliarismu, odkrývá H. Kaminsky v osobnosti Simona de Cramaud jednoho z iniciátorů tzv. cesty odstoupení („via cessionis"). Oba dva papeži měli podle této politické linie a pod tlakem francouzského království odstoupit ze svých úřadů, vzdát se titulů a podřídit se novému papeži, zvolenému obecným církevním koncilem.

Kaminsky, opíraje se o dosud neznámé dokumenty z francouzských a vatikánských archivů, vysledoval zároveň, jak se Simon de Cramaud podílel i na uskutečňování politické linie, pro niž bylo třeba nejprve získat teoretickou základnu. Poskytla ji pařížská Sorbonna, jež pod tlakem královských politiků vypracovala soubor tezí o tom, že papež, který nepřistoupí na „via cessionis", bude považován za schismatika a kacíře a bude mu odepřena poslušnost. Sám Simon poskytl učencům východisko a směrnici svým traktátem „De substraccione obediencie". Traktát proklamující nezbytnost „via cessionis" byl po diskusi na koncilu francouzského kléru poslán evropským vladařům a zvláštní poselstvo jej odevzdalo i Václavovi IV. Současně francouzští politikové odepřeli poslušnost avignonskému papeži a připravovali svolání církevního koncilu. V Pise roku 1409 slavil Simon triumfy jako předseda koncilu, který sesadil oba papeže a zvolil nového, Alexandra V. Po návratu z Pisy Simon ustupuje do pozadí, v Kostnici se objeví jen v roce 1417, aby se postavil za volbu Martina V. Těžiskem jeho zájmů je však v té době už jen vnitropolitická situace Francie. Nakonec se kardinál stáhne do středu svých rozsáhlých držav v Poitiers, kde také roku 1423 umírá.

Recenzovaná kniha není důležitá jen tím, že podává nově zrod jedné z hlavních idejí a směrů konciliarismu a že otevírá pohled na mezinárodně politické pozadí schismatu, nýbrž i proto, že se častokrát dotýká českých dějin. V monografii je cítit, že ji psal autor knihy o ideových počátcích husitské revoluce. Málokdy jsme svědky toho, že by západoevropští či američtí historikové integrovali české dějiny do evropských dějin. Kaminsky tak však postupuje programaticky a důsledně. Proto např. konfrontuje gallikanismus s viklefismem a s názory rodícího se husitství (Matěj z Janova a Jan Hus), proto zdůrazní tezi Jana z Moravy, že by oba soupeřící papeži měli být zabiti, proto nezapomíná ani na politická stanoviska Václava IV. a Zikmunda. Ostatně sám Simon de Cramaud zasáhl do české politiky jako diplomat vyslaný na pražský dvůr v roce 1397. Kaminsky tak usuzuje na podkladě zmínky jiného francouzského diplomata Honoré Bouveta. Bouvetův projev na podporu „via cessionis" si, jak známo, opsal Jan Hus. Simon ovšem projevil i přímo zájem o Husa a upozornil zvláštním listem (vydal jej Palacký v Documenta) na nebezpečnost jeho názorů.

Kaminského kniha je zralým dílem badatele, který vydává počet z mnohaleté práce v evropských archivech a knihovnách. Po klasické čtyřsvazkové knize N. Valoise z let 1896–1902 je monografie o Simonovi de Cramaud (předcházely jí tři Kaminského studie z let 1971–1974) zatím nejpřesnějším a nejkomplexnějším obrazem vývoje velkého schismatu a počátků jeho překonávání. Brilantní forma i přísná kázeň badatele, který neplýtvá slovy, zvyšují cenu monografie, jež navíc přináší i podnětné úvahy o mentalitě středověkých politiků, o přípravě učených diskusí, jež byly namnoze scénářem chystané politické praxe. Cenu knihy zvyšují ilustrace a zejména přílohy, edice dokumentů. Zajímavá je edice zkráceného anglického překladu Simonova stěžejního díla „On substraction of obedience". Kaminsky vybral a přeložil jádro traktátu a volil tuto formu edice proto, že současně latinský originál vydává péčí Medieval Academy of America. Užitečný je i soupis poddanských vesnic a hradů (s mapkou), jež ctižádostivý kariérista (Kaminského formulace!) nashromáždil, genealogie rodu de Cramaud a rejstřík (chybí v něm např. Job Vener, zmiňovaný na s. 281).

S obdivem k objevné monografii, jíž naše bádání obohatil H. Kaminsky, mísí se lítost, že tak duchaplný a moudrý badatel opustil, doufejme, že nikoliv natrvalo, stále otevřené prostory husitologie a českých dějin.

J. M.

Jana Nechutová, **Raně reformní prvky v „Apologii" Konráda Waldhausera,** Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 25, 1980, s. 241–248.

Konrádu Waldhauserovi již tradičně náleží první místo v pořadí tzv. předchůdců Husových. Přesto však s výjimkou Eduarda Wintra většina historiků v tomto proslulém kazateli doby Karlovy vždy viděla spíše neohroženého hlasatele mravní očisty kléru než nonkonformního myslitele reformního směru. Se vším respektem k dosavadnímu bádání autorka soudí, že nejméně v pěti bodech lze ve Waldhauserově působení i díle vysledovat prvky, jež sice samy o sobě nebyly převratné, jež však připravily půdu pro vývoj dalšího reformního úsilí v Čechách. Na prvé místo Nechutová klade tvrdou kritiku svatokupectví, zaměřenou zejména proti žebravým řádům. V tomto ohledu Waldhauser, ač sám řeholník, zašel tak daleko, jak málokdo z jeho českých následovníků. Bylo by proto užitečné porovnat, do jaké míry jeho kritika odrážela soudobé rozpory mezi světským klérem a žebravými řády v jiných evropských zemích. Druhým spojovacím článkem k pozdějšímu praktickému i myšlenkovému úsilí Husovu je Waldhauserův důraz na studium bible, třebaže ještě nešlo o tak výlučné uplatnění biblického principu, s jakým se shledáváme u Matěje z Janova. Za zvlášť pozoruhodný považuji třetí bod, v němž autorka jemně naznačuje vnitřní spojitosti mezi Konrádovou kategorií „veritas", Matějovou „veritas prima" a Husovým „Lex Christi". Spornější se mi jeví začlenění čtvrtého bodu o požadavcích na mravní kvalifikaci duchovenstva ve vztahu k „Imitatio Christi", který by rovněž vyžadoval srovnávací analýzy se soudobými projevy tzv. „devotio moderna". Řadu příbuzných prvků Nechutová konečně rozeznává i ve Waldhauserově působení na veřejnost, v níž ne neprávem spatřuje shodné rysy s pozdější aktivitou Jeronýma Pražského. Tato napůl misijně kazatelská, napůl teatrálně lidová forma, jak dodávám, byla vlastní mnoha kazatelům mendikantských řeholí, takže z ní nelze jednoznačně vyvozovat osobitost české reformní školy předrevolučního období. Spíše se tu nabízí srovnání s veřejným působením Jana Želivského a lidových kazatelů táborského hnutí.

F. Š.

John M. Clifton-Everest, **The Eucharist in the Czech and German Prayers of Milič z Kroměříže,** Bohemia 23, 1982, s. 1–15.

Podle svědectví Vita venerabilis presbyterii Milicii začal Milič z Kroměříže od počátku své kazatelské činnosti „spisovati modlitby jazykem německým, a jiné téhož obsahu česky, a předříkávati je po kázání lidu". Skutečně také pět ze šesti dosud známých jeho modliteb se dochovalo česky i německy. Obojí napovídá, že české reformní hnutí zprvu nemělo úzce jazykově národní orientaci a že slovo „český" tu třeba chápat i ve smyslu „böhmisch". Vycházeje z objevné studie Jana Vilikovského autor ponechává jazykovou i literární formu stranou a snaží se postihnout poselství, jež

Milič prostřednictvím vlastních modliteb adresoval svým „lidovým" posluchačům. Dobře poučenému autorovi není pak zatěžko vysledovat jemné a často na první pohled neznatelné spojnice k soudobému, místy až obsesnímu mystériu eucharistie. Ne neprávem se Clifton-Everest zaměřuje na početné christocentrické pasáže a zejména pak na motiv inkarnace a vykupitelské moci Kristovy přítomnosti ve svátosti oltářní. A protože v Milíčově individuálním pojetí náboženské obrody bylo hlavním bojištěm dobra a zla lidské nitro, možno souhlasit s tím, že právě modlitba mu byla jedním z nejúčinnějších ukazatelů vedoucích ke spáse. Přistoupíme-li na autorovy vývody, získáme tím i částečnou představu o jednom z možných způsobů širší propagace reformně učeneckých představ a postojů. Ve vztahu k tématu studie vystupuje do popředí zvláště nabádavý podnět ke spásonosnému účinku častého přijímání svátosti oltářní, i když v Milíčových modlitbách se ještě eucharistii nepřisuzuje tak podstatná role jako u Matěje z Janova. Škoda jen, že Clifton-Everest při komparaci názorů Miliče z Kroměříže, Matěje z Janova a Vojtěcha z Ježova více nepřihlédl k Milíčovu traktátu o častém přijímání v rukopise SK ČSR Praha XVII E 7, o němž Vilikovský zjistil, že koresponduje s jednou částí postily Gratiae Dei. Autor rovněž opomenul Heroldovo a Mrázovo vydání Tres sermones synodales, v nichž by nalezl i korektiv pro některé své úvahy o vztahu mezi Miličovým dušezpytným zahleděním puritánského askety a společenskou ozvučností jeho kritiky církevního a náboženského života.

F. Š.

André Vauchez, **Dévotion eucharistique et union mystique chez les saintes de la fin du Moyen Age,** in: Atti del Simposio internazionale Cateriniano-Bernardiniano, Siena 1982, s. 295–300.

Autor závažného díla **La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age** (Roma 1981) pojednává v tomto příspěvku o tématu, které úzce souvisí s počátky a kořeny českého utrakvismu. V rozsáhlé hagiografické literatuře, jež je hlavním zdrojem poznatků, jsou zmínky o eucharistické devoci až do poloviny 14. století velmi vzácné. Vysvětlení je nasnadě, neboť bohoslovci, obávajíce se profanace svátosti oltářní ze strany laiků i poklesu vlastních sakrálních výsad, všemožně se bránili častému přijímání eucharistie. Na tuto zábranu stále více narážely tužby mystiků, pro něž posvěcená hostie byla přímým spojením s Kristem. Soudě podle pramenů, na něž se Vauchez odvolává, byla exaltovaná potřeba této časté komunikace s nadpozemským světem výrazným rysem ženské zbožnosti. U svaté Kateřiny ze Sieny i u jiných světic lze dokonce vysledovat projevy, u nichž mystické vytržení bylo specifickou kompenzací potlačené sexuality. Překračuji tu autorův výklad, který se v tomto ohledu vzhledem k choulostivosti problematiky na půdě církevního kolokvia spokojuje jen jemnými náznaky. Nejde tu jen o běžné téma mystických zásnub, nýbrž i o zjevné přerůstání mystické symboliky do chorobných představ i skutků. Výrok Doroty de Monatu († 1394) z akt jejího kanonizačního procesu je více než příznačný: „Tu hodie sacramentaliter habebis me sicut sponsus prae filiis hominum speciosissimus". Jinou formou této extáze byla místy až exhibicionisticky zdůrazňovaná postačitelnost nebeské obživy prostřednictvím svátosti oltářní. Známý teolog Jean Gerson např. v jednom ze svých traktátů píše o jisté ženě z Arrasu, jež si tímto způsobem získala pověst světice, o níž se však později prokázalo, že si potají opatřovala potravu. Průvodním jevem tohoto hladu po eucharistii bylo i pro ženy nenaplnitelné přání komunikovat s Kristem pod způsobou chleba i vína. Doklady ze života sv. Kateřiny mluví tu opět samy za sebe. Světice vyhledávala nápoje připomínající barvu krve, hostii v ústech drtila v představě, že z ní vytryskne kapka životadárné krve a jednou jí dokonce kněz násilím musel vytrhnout kalich, do něhož se zakousla. Ne neprávem autor v této souvislosti připomíná utrakvismus vyrůstající z obdobných mystických prožitků a nábožensky vzrušené mentality.

F. Š.

Anne Hudson, **John Purvey: A reconsideration of the evidence for his life and writing,** in: Viator. Medieval and Renaissance Studies XII, 1981, s. 355–380.

Jméno Johna Purveye se nejednou již objevilo v české husitologické literatuře ve spojitosti s lollardskými texty početně zastoupenými i v našich knihovnách. Také Anne Hudsonová není českým medievistům zcela neznámá, neboť shodně s Jiřím Kejřem

prokázala anglický původ dvou rozšířených slovníků uváděných pod názvem Floretus a Rosarius (srov. Jiří Kejř, Ještě jednou o „Rosaliu", Studie o rukopisech 15, s. 106, kde i citace dvou studií anglické badatelky). Nepovšimnuty zatím zůstávají její novější práce, zvláště pak kniha **Selections from English Wycliffite Writings,** Cambridge University Press 1978, jež v hutném úvodu i ve vydaných textech nabízí cenné doplňky pro studium českého viklefismu. Ještě závažnější je studie **A Neglected Wycliffte Text,** Journal of Ecclesiastical History 29, 1978, s. 257–279, která rozebírá lollardský spis Opus arduum v kodexu Mk 28 brněnské Univerzitní knihovny i v dalších rukopisech dochovaných v našich sbírkách. Autorka tu přesvědčivě vyvrací Bartošem předpokládané autorství Richarda Wyche i Rybovu atribuci téhož spisu Johnu Purveyovi. Jelikož starší literatura v Purveyovi spatřovala jednoho z nejvlivnějších autorů lollardského hnutí, Hudsonová ve snaze dobrat se vlastního názoru se vrátila k jeho životu a dílu ještě jednou ve výše uvedeném článku. Výsledky jejího kritického a erudovaného výzkumu přinesly nejedno překvapení. Purvey předně nepatřil ke skupině raných viklefitů, neboť se poprvé vynořuje až kolem roku 1387. Před inkvizicí stanul teprve roku 1401 (nikoli tedy již v letech 1389–1390, jak předpokládal Ryba), jako viklefita se znovu projevil o dva roky později, pak již však nelze jeho vůdčí roli mezi lollardy doložit. Není také žádného důvodu spojovat právě Purveye s překlady Bible do angličtiny ani s jejich následnými obranami. Jen u dvou spisů je možné důvodně předpokládat jeho autorství, ty se však nedochovaly. Závěrem autorka zdůrazňuje, že větší význam pro poznání hnutí má komplexní studium pramenné základny než předčasné pokusy o atribuce jednotlivých anonymních textů.

F. Š.

Neznámý Husův list

Takřka senzační nález Husova originálního českého listu z doby jeho vyhnanství z Prahy, který není evidován ve standardních publikacích a jejž Jan Martínek nalezl jen ve starém zapadlém tisku v německém překladě, vyvolal v život několik rozprav. Nálezce Vl. Tomáš Kotek se svou chotí podal o něm zprávu v 2. čísle Českého zápasu z roku 1983, týž autor pak napsal podrobnější rozpravu **Dosud nezveřejněný Husův dopis** (= Křesťanská revue 50, 1983, č. 5, s. 103–111), závažné poznámky k této rozpravě posléze připojil Amedeo Molnár, **Neznámý list mistra Jana** (= Kostnické jiskry, roč. 68, č. 23, 29. června 1983, s. 3). List, který se nalézá ve sbírce reformačních autografů v Annabergu-Buchholzi v Sasku, je určen pražským přátelům Husovým Lidéři z Radkovic, jeho ženě a blíže neznámému panu Skočkovi. Vypráví se v něm zejména o Husově práci nad českou postilou, která byla, jak známo z jejích kolofónů, dokončena na Kozím hrádku koncem října 1413. List není datován, a tak se Kotek snažil doslovnou interpretací textu zařadit jej do údobí mezi polovinou prosince 1412 a koncem února následujícího roku. Molnár však přesvědčivě list předatovává do doby po velikonocích 1413, i když bych se nerozpakoval posunout jej ještě dále, až do doby po Husově odchodu z Prahy v červnu 1413; pak by ovšem jeho vznik bylo nutno lokalizovat na Kozí hrádek. K edici Kotkově lze jen dodat, že vedle dvou nepodstatných přehlédnutí, resp. tiskových chyb, třeba podstatně opravit větu, kterou z jeho edice přejímá Molnár jako závěr svého příspěvku. Správně totiž zní: Zavieramť (nikoliv zakočníme) krátce, že cožkolivěk jest k vašemu spasení, tohoť srdečně žádám i z božieho přikázanie i pro vaše (nikoliv protože) veliké ke mně (nikoliv činie) dobroděnstvie . . ., což mění značně smysl celého dopisu, neboť „dobroděnstvie" se nevztahuje na Boha, ale na adresáty dopisu.

P. S. Dodatečně lze do korektury připojit, že uvedenému Husovu listu bylo věnováno několik rozprav v Listech filologických 107, 1984, seš. 2, které jej sledují z různých aspektů, ověřujíce tak jeho pravost. Je to zejména Vladislav Tomáš Kotek, **Husův dopis v annaberské sbírce autografů** (s. 101–110), který opravuje zde výše vytčená chybná čtení a antikvuje vlastní rozpravu. Setrvává na svém starším datování, aniž registruje Molnárovy návrhy. Emanuel Michálek – Igor Němec – Pavel Spunar, **Jazykovědné a paleografické posouzení Husova autorství annaberského listu** (s. 111–117) připouštějí možnost, že jde o originální Husův list a nevylučují ani eventualitu autografu. V každém případě přijímají dobu, do níž se text

hlásí. Jan Martínek, **Husův annaberský dopis a Ienisiova sbírka** (s. 118–120) upozorňuje posléze, že list je evidován a v německém překladu dokonce vydán v Chr. G. Wilischově knize Arcana bibliothecae Anna bergensis, Lipsiae 1730. Přídavné jméno „neznámý" je tedy relativního rázu a znamená „modernímu bádání neznámý", neboť ani Palacký, ani Novotný či F. M. Bartoš jej neznali (či alespoň nebrali na vědomí) a v jejich stopách pak ani mladší generace. Více medievistické pozornosti starým tiskům i zdrženlivosti by nebylo na škodu.

Ivan Hlaváček

Jiří Daňhelka, **Das Zeugnis des Stockholmer Autographs von Hus,** Die Welt der Slaven XXVII, 2 (N. F. VI, 2), 1982, s. 225–233.

O autentičnosti českých přípisků v Husově stockholmském opisu čtyř Viklefových traktátů panovaly již dlouho pochybnosti. Zatímco Václav Novotný (M. Jan Hus I, Praha 1919, s. 59–61) ještě v těchto poznámkách spatřoval výraz Husova radostného vzrušení nad Viklefovou působivou argumentací (tím doplňuji Daňhelkův úvodní výčet starších názorů), F. M. Bartoš se na základě ústního dobrozdání Václava Vojtíška přiklonil k domněnce, že glosy jsou dílem jiné ruky. Závažnou slabinou obou protichůdných názorů bylo, že nebyly založeny na detailním průzkumu originálního kodexu. Za této situace zdála by se paleografická komparace textu a přípisků zcela prvořadým východiskem. V Daňhelkově studii se s ní překvapivě neshledáme, a to nejspíše proto, že třiadvacet stručných glos nebylo pro tuto analýzu dostatečným základem. O to více nás zajímají metodické postupy a poznatky, s jejichž pomocí autor dospěl k názoru, že nejen text, ale i přípisky pocházejí z Husova pera. Studiem rukopisu A 164 stockholmské Královské knihovny Daňhelka předně zjistil, že všechny glosy s výjimkou dvou slov byly napsány shodným rumělkovým inkoustem, jehož bylo použito i pro iniciály, velká písmena a interpunkční znaménka. Právě tato dvě černá slova, bezprostředně navazující na glosu psanou červeně, jsou pro autora jedním ze dvou rozhodujících argumentů. Pravděpodobnost, že písař textu používal obou inkoustů, čímž došlo k jejich záměně, dokládá i druhé místo, a to české slovo „hrdyna" uvnitř souvislého textu na fol. 126r.

Uvážíme-li, jaký význam mají stockholmské glosy pro duchovní atmosféru pražské univerzity na přelomu 14. a 15. století, dodává jim Husovo autorství odstín okamžitého osobního stanoviska. Nepatrný rozsah českých glos (79 slov, z nichž 14 se opakuje) nedával možnost podpořit kodikologické poznatky hledisky jazykového rozboru. Přesto ani v tomto ohledu nejsou Daňhelkovy postřehy bez širšího významu. Za jiné tu stačí zmínit důsledné užití spřežkového pravopisu, jež naznačuje, že Hus v roce 1398 ještě nepomýšlel na zavedení nových diakritických znamének. Závěrem tři postřehy, jež by neměly zapadnout. Připustíme-li, že Hus psal text i glosy, pak máme navíc z jeho ruky i ojedinělý doklad jeho kreslířské hravosti, a to smějící se obličej ve výplni iniciály ⟨C⟩onsequens na fol. 108r. Za druhé Daňhelkův výklad pravopisné podoby slovy „zwycless" jako slovní a grafické hříčky k jménu „Wycless" předpokládá vizuální vnímání textu, což je třeba brát v úvahu při diskusi o hlasitém čtení ve středověku. Konečně nemohu pominout autorovu interpretaci známé glosy „haha neymczy haha ven ven". Slova „ven ven" třeba číst „veň veň", asi ve smyslu „tak na ně", jak volně převádím autorův německý výklad do češtiny. Skutečně by bylo s podivem, kdyby Hus již na konci 14. století dal průchod fóbii, jež se v univerzitním prostředí objevila o několik let později a která by byla v rozporu s jeho uvážlivými národnostními postoji.

František Šmahel

Bernhard Töpfer, **Rola uniwersytetów oksfordzkiego i praskiego w rozwoju koncepcji wczesnoreformacyjnych (koniec XIV – początek XV wieku),** Kwartalnik Historyczny 89, 1982, s. 1–13.

V záplavě husitologických studií, vycházejících důsledně z pramenného materiálu, působí rozsahem nevelká práce známého východoněmeckého historika výjimečně.

V poslední době jsme se téměř nesetkávali, nepočítám-li stati Josefa Války a programový projev Jiřího Kejře, s úvahami shrnujícími a promýšlejícími dosavadní literaturu. A přece jsou taková zamyšlení více než užitečná, což dokazuje i anotovaný článek. Na počátku jeho vzniku byla otázka, proč a za jakých okolností se mohly středověké univerzity stát středisky reformačních hnutí. Töpfer na ni hledá odpověď srovnáním vývoje oxfordského ústavu s vysokým učením pražským, přičemž zjišťuje řadu závažných shod. Náleží k nim relativní autonomie obou škol, umožňující růst kritických směrů mezi studenty a učiteli, i skutečnost, že Viklefovi, resp. Husovi byli příznivě nakloněni členové panovnického dvora a vlivní šlechtici, kteří vítali volání po nápravě duchovenstva a zároveň mařili pokusy církevních kruhů o umlčení reprezentantů reformního proudu. Anglická i česká šlechta dobře vycítila, že Viklef, resp. Hus uznávají feudální uspořádání společnosti, a proto ve své většině odmítla snahy lidových hnutí reformní učení radikalizovat. Na anglické půdě se to projevilo za povstání Wata Tylera, které vyostřilo spor o Viklefa a vedlo k jeho odchodu z Oxfordu, v Čechách naproti tomu došlo po Husově smrti k vytvoření svazku mezi husitskou šlechtou a pražskou univerzitou, svazku, který měl být hrází proti rodícímu se levému křídlu. Tolik Töpfer.

Téměř shodné rozložení sil a podobné společenské klima, panující v Anglii na konci sedmdesátých let 14. století a v Čechách o tři desetiletí později, i zcela rozdílné vyústění a řešení krize v těchto státech, oživuje problém, jenž je snad starý jako samo husitologické bádání. Proč vzplál oheň revoluce právě v Čechách a nikoliv v jiné evropské zemi? Töpfer si takovou otázku sice neklade, avšak svým příspěvkem podtrhuje její naléhavost.

Petr Čornej

Miloslav Polívka, **K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském),** Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 95–118.

V červnu 1403 mistr Jan Hus převzal do správy českého univerzitního národa novoměstskou kapli Božího těla, v dubnu 1411 král Václav zde nechal vyhlásit edikt o zabavení příjmů i statků duchovenstva a konečně o pět let později byla kaple nejspíše jedním z míst, kde se v Praze podávalo laikům pod obojí způsobou. Tři fakta v úvodu Polívkovy studie navozují otázku, jež překvapivě dosavadnímu bádání unikla: jaký byl vztah „bratrstva kladiva a obruče" k reformnímu hnutí a jakou roli kaple sehrála při šíření Husova učení.

Přímých dokladů je poskrovnu, a proto autor kriticky využil sebemenších náznaků, které v daném kontextu mohou mít vypovídací hodnotu. Zvlášť zdařilý je z tohoto hlediska sociologický rozbor čtyřiceti osob, jež zpečetily fundační listinu kaple Božího těla z 1. dubna 1382. Ze sedmnácti šlechticů jedenáct prokazatelně patřilo k panovníkovým důvěrníkům. Blízké vztahy ke dvoru mělo i dalších devět osob zřejmě zemanského původu spolu s pěti příslušníky významných pražských rodin a s pěti církevními hodnostáři „královského duchovenstva". O zbývajících čtyřech prelátech Jenštejnovy strany autor naopak soudí, že nejspíše nebyli členy bratrstva a že své pečeti přivěsili jako zástupci příslušných institucí. Ani jejich členství v tomto exkluzívním bratrstvu, jak dodávám, není zcela vyloučeno, neboť v koroborační formuli se mluví jen o pečetích kapitánů „ac aliorum sociorum".

Z hlediska šíření opravného hnutí v Praze autor rozlišuje dvě etapy. Do konce 14. století bratrstvo sledovalo v politické rovině záměry královského dvora a plně se angažovalo v zápase s arcibiskupem Janem z Jenštejna. Více než výstižně to autor ukázal při výkladu milostivého léta 1393. Věnování kaple korporaci českého národa v roce 1403 slibovalo sblížení bratrstva s univerzitním reformním okruhem. Jestliže se z kaple Božího těla nestal novoměstský Betlém, bylo tomu nejspíše proto, že přetrvávající vliv sociálně výlučného bratrstva se uplatňoval i při jmenování správců kaple. V každém případě je pozoruhodné, že z mistrů, kterým bylo toto obročí svěřeno, jmenovitě známe jen Jana z Pustiměře. Zřejmě hrálo roli i to, že kaple měla úzký vztah k panovníkovi, který navíc nedaleko měl i svůj dvůr. V obou těchto etapách, jak autor říká v závěru své přínosné studie, splnilo bratrstvo s kaplí Božího těla v opravném proudu předhusitské Prahy svou úlohu.

F. Š.

Jaroslav Boubín – Alena Míšková, **Spis M. Jana Příbrama „Vyznání věrných Čechů"**, Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 239–287.

Z rozsáhlého díla předního ideologa husitské pravice Jana Příbrama byla zatím vydána jen malá část, a to ne vždy vyhovujícím způsobem. Edice protiviklefského spisu „Vyznání věrných Čechů" je příslibem společného záměru obou autorů zpřístupnit a kriticky zhodnotit i další díla z Příbramovy literární pozůstalosti. „Vyznání věrných Čechuov s strany hádání, které bylo mezi mistrem Janem Příbramem a mistrem Petrem Anglišem o bludné artikule Viklefovy léta 1429" má sice povahu anonymní relace, Příbramovo autorství tu však do té míry vystupuje na povrch, že editoři mohli bez rozpaků potvrdit starší Bartošovu atribuci. Zcela samostatně naopak postupují při výkladu historického kontextu vzniku tohoto dílka. Na rozdíl od starší literatury, jež je spojovala se spornou táborskou synodou z roku 1429, více než přesvědčivě považují „Vyznání" za odpověď na disputaci mezi Paynem a Příbramem o heretické povaze Viklefova učení, jež se uskutečnila na podzim 1429. Podle výroku rozhodčí komise z 20. října 1429 bylo oběma stranám uloženo zdržet se všeho kacířování osob ve výroku uvedených. Jelikož si mistr Příbram nemohl dovolit v dané situaci zcela ignorovat výrok komise, neboť by to pro něho znamenalo naprostou roztržku s pražany, obešel zákaz tím, že své provolání formuloval anonymně. Nejinak postupoval i v případě své kritiky Života kněží táborských. Oba rukopisy „Vyznání" jsou poměrně pozdního původu. Rukopis SOA Brno G 10 editoři kladou do první poloviny 16. století, úplnější opis v kodexu SK ČSR Praha XVII a 16 vznikl až před rokem 1612. Edice má dvojí poznámkový aparát, který zahrnuje i odkazy na shodné formulace v jiných Příbramových spisech.

F. Š.

Romolo Cegna, **Fede ed etica valdese nel Quattrocento. Il „Libro espositivo" e il „Tesore e luce della fede".** Torino 1982, Editrice Claudiana, 365 s.

Známý italský husitolog R. Cegna podává v obsáhlé monografii souhrn svých pronikavých výzkumů o vzniku valdenské teologické literatury a zabývá se i detailním zkoumáním vztahů valdenství k české reformaci. Navazuje přitom na dílo A. Molnára, k němuž se hlásí jako vděčný žák, který učiteli a příteli dedikuje svou knihu. Jádrem Cegnova spisu je edice dvou stěžejních děl rané valdenské teologie z rkp. ženevského a dublinského. Editor byl nucen uchýlit se k četným rekonstrukcím textů a v obsáhlém komentáři naznačuje zdroje valdenského myšlení.

Nás zaujme zejména ustavičná pozornost, kterou Cegna věnuje husitské inspiraci. Výrazně vystupuje do popředí husitská orientace valdenských teologů v úvodních kapitolách, kde se objevují jako hlavní autoři Mikuláš z Drážďan a Mikuláš Biskupec z Pelhřimova. Cegna soudí, že dotyk valdenských s husitskou teologií neumožnily válečné výpravy (a co Reiser, ptám se), nýbrž spíše koncily v Kostnici a Basileji, v blízkém sousedství valdenských obcí (s. 53). Mezi valdenskými objevují se už ve dvacátých letech 15. století opisy Biskupcových traktátů a v téže době je v Piemontě pořízen překlad spisů Mikuláše z Drážďan – a to do jazyka valdenských. Mezi valdenskými vešly ve známost i spisy Jana ze Žatce. Zejména však teologové jednoty bratrské pronikli hluboko do teologického myšlení valdenských mistrů, kteří připravovali věroučné soubory a katechismy.

Zvláštní pozornost v té souvislosti věnuje autor Lukášovi Pražskému, s jehož cestou do Itálie je spjat i vznik listu italských valdenských králi Vladislavovi z let 1498–1499. Nedomnívám se, že lze spojovat onen list s profrancouzskou politikou Vladislavovou a vůbec už ne s jednáním o sňatek s Annou de Foix, protože sňatkové dohody proběhly až tři čtyři léta poté, kdy se valdenští obrátili na uherského a českého krále. Ostatně R. Cegna je si sám vědom, že jeho domněnka je víc než slabě zdůvodněna (s. 315). Trpělivá analýza textů valdenského katechismu-příručky přinesla ovšem jinak bezpečné poznatky o husitských zřídlech valdenské teologie. Valdenští se v rozvoji své teologické literatury mohli opřít o husitské teology z Prahy a z Tábora – tak uzavírá Cegna své cenné výzkumy.

Monografie o valdenské víře je tudíž významným příspěvkem k poznání mezinárodního významu husitství a táborství a pomáhá přesněji včlenit českou reformaci do evropských dějin. Autor uložil do poznámek i do komentáře k textům množství drob-

ných postřehů, jež přijdou československým historikům vhod – už i proto, že upozorňují na souvislosti dosud u nás nepříliš známé. R. Cegna je skvělým analytikem, jeho syntetické souhrny jsou však ohroženy jistým chaosem struktury recenzované monografie. Tak např. je zcela odděleně jako dodatek v závěru připojen přehled o vývoji českého reformačního hnutí, ačkoliv by měla ta část být integrována do kapitol, kde se pojednává o vlivech díla husitských teologů na valdenské myšlení. Tímto postupem se ovšem i zesiluje jednostranně výklad vývoje valdenství jen jako ideového proudu, odvíjeného z myšlenkového bohatství několika traktátů. Výhodu má však Cegnův přístup v tom, že tak lze podrobněji vystopovat ideové souvislosti, nápovědi styků i jemných myšlenkových odlišností.

Zcela samostatně je do knihy včleněn další dodatek (s. 321–326) o oltářním obraze desatera (i barevné snímky jsou připojeny). Cegna naznačuje, že obraz německého anonyma z let 1480–1490 (původně z Gdaňska, nyní uchováván ve varšavském Národním muzeu) prozrazuje ideové vlivy valdenství.

Cegnova kniha, opatřená bibliografií a rejstříkem, stala se významným obohacením husitologie.

J. M.

Romolo Cegna, **La letteratura ussita e taborita perduta conservata in traduzioni valdesi,** Rivista di storia e letteratura religiosa 18, 1982, s. 24–46.

Netušeně silný vliv, který mělo táborství pro regeneraci valdenské věrouky, rok od roku nabývá na přesvědčivosti. Nová studie italského husitologa Romola Cegni nejen prohlubuje dosavadní poznatky, ale navíc naznačuje i možnost částečné rekonstrukce ztracené táborsko-husitské literatury prostřednictvím dříve známých i nově objevených valdenských spisů. Cegna svou domněnku vyvozuje z textologického a doktrinálního rozboru dvou valdenských katechismů 15. století. Prvým je známé již dílko Tresor e lume de fe, druhý text (ms. 208 Veřejné a univerzitní knihovny v Ženevě) je pravděpodobně dosud postrádaným spisem známým pod názvem Libro espositivo. Všechny odkazy na kanonistickou, patristickou i jinou teologickou literaturu v obou textech vykazují překvapivou shodnost s argumenty spisů Jana Husa, Mikuláše z Drážďan i Mikuláše Biskupce. A protože valdenští učené tradici dříve upírali jakoukoli váhu, autor důvodně soudí, že k obratu v tomto směru došlo pod vlivem husitské infiltrace. Otázkou zůstává, do jaké míry byla i ta místa, pro něž zatím Cegna nenašel přímých předloh, převzata z děl táborských a husitských teologů. Jmenovitě by mělo jít o spisy týkající se článků víry, svátostí, odpustků, kázání, očistce, úcty k světcům apod. Nebylo by na škodu vrátit se k výchozímu bodu diskuse a znovu zvážit, co vše naopak radikální husitství mohlo převzít z jihočeské valdensko-heretické tradice.

F. Š.

Alexander Gieysztor, **Saint Bernardin et son influence en Europe centrale, et en particulier en Pologne au XVe siècle,** in: Atti del Simposio internazionale Cateriniano-Bernardiniano, Siena 1982, s. 541–546.

Kult sv. Bernardina ze Sieny nebyl v Polsku ani v ostatních zemích střední Evropy zvlášť výrazný. Nicméně již roku 1455, čtyři roky po kanonizaci, byl pod královským hradem v Krakově vybudován nový kostel zasvěcený této vůdčí postavě observantské větve řádu sv. Františka. Zatímco v Čechách byli příslušníci této přísné observace (od roku 1517 samostatného řádu) zváni bosáci a později františkáni, v Polsku po své prvé svatyni dostali název bernardini. V nevelkém článku, shrnujícím některé základní údaje o neobyčejně rychlém rozšíření observantů v Polsku, v Uhrách i v Rakousku, postrádám podrobnější údaje o českých zemích, jimž autor vyhradil jen několik zmínek. Ty si však zaslouží pro svou střízlivou věcnost pozornosti. Gieysztor předně po mém soudu přesvědčivě spojuje podporu observantského hnutí v této části Evropy s potřebou účinnějších propagačních prostředků proti stále ještě vlivnému husitství. Aniž by se nechal ovlivnit hagiografickými tendencemi pramenů o české misii Jana Kapistrana, autor soudí, že ani observanti na kališnickém území neuspěli.

F. Š.

Siegfried Hoyer, **Utopia deutsch. Zu den Gleichheitsvorstellungen im Basler Humanistenkreis.** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 5, 1982, s. 237–254.

Článek S. Hoyera o představách rovnosti v basilejském humanistickém okruhu vychází z analýzy prvního překladu proslulého spisu Utopia anglického humanisty Tomáše Mora do národního jazyka. Jeho překladatelem byl právník, profesor na basilejské univerzitě a městský syndik Claude Chansonette (Claudius Cantiuncula), jenž patřil do humanistické sodality Erasma Rotterdamského. Samotný fakt, že pouhých šest let po vytištění originálu (Lovaň 1516) vznikl v měšťanském prostředí německý překlad díla, si zaslouží pozornosti, tím spíše, že byl věnován přímo basilejské městské radě a překladatelova předmluva se navíc obrací k jejím představitelům s výzvou, aby se Morova Utopie stala vzorem pro správu „věcí veřejných". Autor zasazuje vznik díla do kontextu událostí v Basileji, kde na počátku dvacátých let 16. století došlo ke sporům mezi dvěma humanistickými zaměřenými okruhy o nápravu církve a univerzity. Chansonette patřil k významným představitelům onoho směru, reprezentovaného Erasmem, který sice požaduje reformu, ale staví se rozhodně proti reformaci. Na toto hodnocení navazuje Hoyer vlastním rozborem těch pasáží textu, které se dotýkají problému sociální rovnosti, zvláště představy o společenství majetku. Výsledkem je zjištění, že překladatelovou interpretací Morova textu se původní zdůraznění platonských představ o rovnosti značně zeslabilo. Chansonettův spis prakticky nedošel žádného ohlasu, i když idea rovnosti našla svého zastánce v díle dalšího basilejského humanisty Johanna Sicharda, které ovlivnilo počátky německé reformace.

Michal Svatoš

HUSITSKÁ REVOLUCE

Miloslav Polívka, **Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce,** Praha 1982, Academia, 68 s. (Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, roč. 92, seš. 1).

Studie M. Polívky si vzala za cíl prozkoumat zatím ne zcela objasněné téma nižší šlechty v předhusitských a husitských Čechách na konkrétním příkladu jednoho z jejích nejvýznamnějších představitelů, Mikuláše z Husi. Aby dostál vytyčenému úkolu, rozdělil autor práci na dvě základní části. První pojednává o nižší šlechtě v předhusitském období v obecné rovině a druhá je věnována životním osudům hlavního protagonisty studie.

Polívkovo pojetí úlohy nižší šlechty a jejího postavení v českých zemích vychází z politické situace v Čechách přelomu 14. a 15. století. Začíná rozborem názvosloví nižší feudality, aby tak zachytil její postavení v rámci šlechtického stavu a v celospolečenské struktuře. Výsledkem je bystré vymezení nižší šlechty jako privilegované, svobodné vrstvy, která se v tomto období poměrně ostře vyhranila oproti panskému stavu, ale směrem k nižším společenským vrstvám zůstává hranice značně nezřetelná. Z podaného „vertikálního" pohledu je také dobře vysvětlitelné vzájemné prolínání nižší šlechty a měšťanstva. Za hlavní rys nižší feudality počítá Polívka sociální a ekonomickou nesourodost, což názorně dokumentuje na hospodářském postavení. Analýzou druhé provolací knihy dvorských desk a srovnáním s předchozím výzkumem berního rejstříku plzeňského kraje zjistil, že majetkový stav většiny zemanstva se pohyboval na hranici existenčního minima. Důsledkem byl vstup do služebního vztahu, jev hromadně známý právě ze 14. století, protože samotný výnos feudální renty z pozemkového majetku byl nedostačující. Služba se neomezovala jen na službu vojenskou, i když ta byla asi nejpočetnější, ale zahrnovala i uplatnění v nižších úředních funkcích všech složek správy od zemské přes církevní až po patrimoniální. V tom vidí Polívka také jednu z příčin omezené politické aktivity nižší šlechty, která sice ve Václavově době nenašla mocensky významnou institucionální bázi, ale vedla ke vzrůstu prestiže a sebevědomí nižší feudality.

Ve druhé části sleduje autor životní cestu pozdějšího táborského hejtmana Mikuláše z Husi. Z podrobného rozboru pramenů se Mikuláš představuje jako poměrně dobře situovaný nižší šlechtic z Křivoklátska, jenž vstoupil do služeb vyšší feudality nejdříve jako purkrabí hradu Husi a poté jako prachatický purkrabí pod panstvím

vyšehradského probošství. Stav pramenů umožnil autorovi podat spíše sociální než osobní předpoklady jeho přechodu k reformnímu hnutí. Jisté je, že zlom v jeho životě nastal roku 1417, kdy byl králem prohlášen za psance. Od této doby je Mikulášovo jméno pevně spojeno s opravným hnutím. Mikulášova cesta na Tábor vedla přes Zelenou horu u Nepomuka (Olivetská hora), kde založil jedno z prvních husitských středisek. Na Táboře patří od samého začátku ke čtyřem vůdčím hejtmanům, pravděpodobně v úloze faktického správce táborské městské komuny. Poslední měsíce života Mikuláše z Husi náleží úsilí o prosazení radikálního křídla táboritů v pražských a celozemských poměrech. V jeho smrti bývá spatřován symbolický konec první etapy Tábora, kterou vystřídal přechod k běžným formám městského zřízení.

Závěrem ještě několik slov o metodice práce. Předně nevím, zda-li měl autor práci usnadněnu, jak se běžně tvrdívá, množstvím předchozí literatury, reprezentující nejrůznější názory na danou problematiku. Spíše jsem přesvědčen o opaku, protože jen její zvládnutí představuje dnes značný heuristický výkon. A to ještě studie přináší jen část z toho, co bylo zpracováno. Zvláštního ocenění si zaslouží, že autor našel cestu k vlastnímu názoru novou interpretací literatury a samostatným pramenným studiem. To, že přichází mnohdy se zcela novým pojetím nebo hodnocením (postavení nižší šlechty na Václavově dvoře, sociální vazby nižší feudality, jejich majetková základna, začlenění zemanů do radikálního křídla husitství atd.), které jsou ve své většině oprávněné a odůvodněné, nese s sebou „zdravé" riziko, spojené s autorovým právem na omyl. Příkladem může být výchozí teze o úloze nižší šlechty ve Václavově dvorském okruhu, protože Polívkův názor zdůrazňuje pouze personalistické vazby nových „dvořanů" k panovníkovi, ale jinak zůstává poplatný představě o králově náladovosti a neschopnosti v politických záležitostech. Je totiž otázkou, zda nástup nižší šlechty do dvorských služeb a tímto i přístup ke skutečné moci, snad iniciovaný králem a přinejmenším s jeho souhlasem, neznamená na jedné straně změnu společenských pretenzí nižší šlechty a Václavovu odlišnou politickou koncepci v prvních letech jeho vlády na straně druhé. Prvnímu by nasvědčovalo změněné postavení nižší feudality v pohusitské době. Kladnému zodpovězení druhé otázky brání zatím naprosto nedostatečná znalost Václavova dvora, jeho vnitřní struktury a funkce ve společnosti. Patří však k nesporným kladům Polívkovy práce, že na tyto problémy nejen upozorňuje, ale podává i jejich řešení.

Michal Svatoš

Jaroslav Čechura, **Mikuláš z Husi a Zelená Hora. Klášter Pomuk na počátku husitství.** Minulostí Západočeského kraje 18, 1982, s. 199–209.

Cílevědomý výzkum postavení cisterciáckých klášterů v Čechách pro předhusitskou a husitskou dobu přivedl J. Čechuru též k otázkám spojeným s vývojem kláštera v ⟨Ne-⟩Pomuku (srov. Umění 29, 1981) a vzápětí k napsání studie, která se zabývá dvěma epizodami spojujícími s touto lokalitou osud protagonisty počátků husitské revoluce – Mikuláše z Husi. V prvním případě se anotovaná studie snaží rozvést starší hypotézu F. M. Bartoše, podle níž se příští táborský hejtman s několika jinými zemany pokusil již roku 1417 zaútočit na nepomucký klášter. Epizoda druhá se pak vztahuje k působení Mikuláše z Husi v této oblasti jihozápadních Čech v měsících kolem novoměstské defenestrace roku 1419.

Výklad o nezdařeném pokusu o dobytí kláštera v Nepomuku roku 1417 skupinkou zemanů, k níž náležel i Mikuláš z Husi, vřadil Čechura do širších souvislostí vývoje tohoto kláštera ve druhém desítiletí 15. věku. Rozborem ekonomické situace postihi vzrůstající obtíže klášterství, projevující se zadlužováním, ale analýzou pramenů doložil i to, že se nepomucký klášter roku 1417 stal terčem ataků šlechty. Narůstající těžkosti pak vedly konvent ke snaze řešit problémy částečným rozprodejem klášterních statků a přesídlit do německého Ebrachu. Tato část sice nesporně přispívá k hlubšímu pochopení jedné stránky složitého postavení církevních institucí v českých zemích v době silících proticírkevních nálad, překvapivě málo konkrétních argumentů však přináší k obhajobě samotným Bartošem v marginálii uvedené a blíže nezdůvodněné hypotézy, že aktérem přepadení nepomuckého kláštera roku 1417 byla skupina zemanů zahrnující i Mikuláše z Husi. J. Čechura tu vychází z pouhého předpokladu, že se útoky šlechty na klášter v Nepomuku časově i věcně kryjí s proviněním, za něž byl Mikuláš se svými společníky prohlášen psancem. Ve skutečnosti ovšem autor

nepřináší jediný doklad o tom, že mezi oběma zatím blíže neznámými událostmi, totiž proviněním několika nižších feudálů a útoky šlechty na klášter, existovala těsnější a prokazatelná souvislost. Bartošovu hypotézu nelze doložit jako historický skutek ani velmi povšechným konstatováním, že „lze pouze Dětřicha z Nebřehovic bezpečně lokalizovat na Strakonicko, je možné také ostatní" (ze jmenovitě známých zemanů-psanců), „byť se píší po tak frekventovaných místech jako Sedlec, Lhota aj., dobře umístit do této oblasti" (rozuměj okolí Nepomucka). V duchu takového přístupu by bylo možno pobyt těchto provinilců bez váhání určit do kterékoli končiny českého státu, jak se lze snadno přesvědčit v místopisné literatuře. Alespoň na okraj – dnes známé prameny o Mikuláši z Husi i Stebňákovi (ze Skryj a Čichtic) o jejich vztahu k této části Čech před rokem 1419 mlčí.

Naproti tomu přesvědčiveji působí Čechurův výklad osazení Zelené Hory Mikulášem z Husi roku 1419. Zajímavý a vzhledem k aktivitě a organizační úloze Mikuláše v tomto období velmi pravděpodobný je také autorův postřeh, že tento husitský hejtman nebyl snad bez podílu na přípravě lidového shromáždění na vrchu Bzí, nelze příliš vzdáleném místě od Zelené Hory, na níž Mikuláš v létě 1419 pobýval. V souladu s literaturou lze předpokládat, že v nuceném ústraní na Zelené Hoře nalezl Mikuláš přístřeší. Určité pochyby budí ale Čechurovo překvapivé zjištění, že se Mikuláš uchýlil do zdí hradu, který tu nepomucký klášter nechal zbudovat již ve 13. století. Jen v krátkosti možno namítnout, že tezi o vzniku takového hradu, nastíněnou v autorově studii (Umění 29, 1981, s. 333), sotva dostatečně podepře lakonické Čechurovo tvrzení, že obrat z blíže neurčeného pramene, totiž vlastnický přípis „Ludmilla de Gryenberk" z roku 135" „lze umístit pouze sem". Vždyť už běžně dostupné příručky prokazují ve 13. a 14. věku stejnojmennou lokalitu (Grünberg) na Moravě! A tu je například jednou z možných otázek, zda sebevědomý vlastnický přípis iniciátorky vzniku rukopisu Ludmily z Grünberku nenasvědčuje spíše o její příslušnosti k moravskému hradu, který býval v rukou ne právě bezvýznamné šlechty?

Studie J. Čechury přispěla nesporně výkladem tíživého postavení nepomuckého kláštera v předrevolučním období k hlubšímu chápání složitosti vývoje v postavení církevních institucí v Čechách před rokem 1419. Přinesla i zajímavý postřeh k působení Mikuláše z Husi v prvním roce husitské revoluce. Avšak v otázce výchozích předpokladů stati, tedy útoku Mikulášovy skupiny na klášter v Nepomuku 1417 a existence hradu na Zelené Hoře, zůstal autor dlužen odpověď na to, proč domněnky proměnit bez konkrétních důkazů v historické skutečnosti. V obou případech bude nezbytné důkladněji přihlédnout ke zprávám pramenů a zevrubněji se vyrovnat s názory odborné literatury. Ačkoliv tu jde pouze o dílčí problémy, jejich dosah je mnohem širší a závažnější, neboť se kromě jiného dotýká i metod práce. Pečlivé zdůvodnění nových poznatků a prověřování tezí starších by mělo být vždy obecnou zárukou toho, že „některá tradiční a přežívající schémata v našem bádání" nenahradí nezdůvodněné, leč atraktivní hypotézy či vědomé omyly.

Miloslav Polívka

Ze zpráv a kronik doby husitské. Vybral, sestavil, k vydání připravil a úvodní studii napsal Ivan Hlaváček, Praha 1981 ⟨1983⟩, Svoboda, 487 s.

Během několika málo let zařadilo nakladatelství Svoboda do své členské knižnice tři obsáhlé svazky pramenů k dějinám husitské revoluce určené početné čtenářské obci. Vysoké náklady, mimořádně bohatá obrazová dokumentace i poutavá grafická úprava nebývá u podobných publikací pravidlem. Historik z profese má nicméně nejednou sklon popularizační edice přehlížet. Jistě k tomu má i své důvody. Jde-li o přetisk dostupných překladů Husitské kroniky Vavřince z Březové, táže se, zda nové vydání bylo skutečně potřebné, zůstává-li řada významných pramenů ještě v rukopisech. Podobné námitky, rozhojněné navíc o výhrady textologického rázu, může mít i k novočeskému překladu Starých letopisů českých. A přesto oba svazky nalezly desetitisíce vděčných čtenářů. Tam, kde chybí moderní, širšímu publiku dostupné zpracování závažných dějinných epoch, tam, kde do nakladatelského vakua pronikají podbízivé pseudoproblémy literatury faktu, plní i tyto edice díky své autentické výpovědi závažnou roli v úsilí o udržení dějinného povědomí mladších generací. V případě posledního svazku z této řady však i velmi náročný badatel bez rozpaků zařadí Hlaváčkův výbor do své knihovny. Pečlivě připravená antologie z historických

relací a kronik husitské doby zahrnuje totiž vedle děl v překladu již zpřístupněných (Relace Petra z Mladoňovic, tzv. Deník Petra Zateckého, stížný list české a moravské šlechty, vybrané Husovy listy z Kostnice, Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi) tři spisy v novočeském překladu ještě nevydané. Nejzávažnější z nich je Kronika Bartoška z Drahonic, jediný z pramenů v celé kolekci, který dává hlas pamětníku protivné strany. A protože překlad Evy Kamínkové je naprosto věrný, jak je tomu ostatně i ve všech ostatních případech (na překladech se dále podíleli František Heřmanský, Bohumil Ryba a Rudolf Urbánek), hrozí jisté nebezpečí, že se bude užívat více dostupného překladu než těžko dostupné edice originálního textu. Neméně potřebný je i výbor z Kroniky Mikuláše Biskupce, obsahující při táborských kněží, a svou cenu má i Mladeňovicovo Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském. Obsáhlý úvod vydavatele neopomenul nic podstatného a přístupnou formou představil jak jednotlivé autory, tak i jejich díla. Vůbec je na celé knize znát příkladná pečlivost všech, kteří se na zdařilém díle podíleli. A nebýt několika málo drobných nedopatření v rejstříku, nebylo by svazku co vytknout.

F. Š.

Jaroslav Boubín, **Epizoda z dějin pražsko-táborských vztahů za husitské revoluce,** Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 119–150.

Je pozoruhodné, říká autor úvodem, že obě velké vzpoury husitských vojsk z let 1421 a 1433 předcházely krizovým zlomům ve vývoji revoluční společnosti. Z tohoto zorného úhlu, který podnětně předznamenává promyšlenou stavbu dalšího výkladu, nabývá netušeně na významu i zdánlivě epizodická vzpoura v Žižkově vojsku, kterou 26. března 1421 vedl kněz Antoch. Nejen však spojitost s pikartskou krizí, ale i samotný průběh vzpoury kladou před badatele nemalé interpretační překážky. První z nich je spjata s otázkou, kdo vlastně v konfliktu zvítězil, neboť v Kronika Vavřince z Březové (jediný ze soudobých pramenů, z něhož lze vycházet) na ni nedávají zcela jednoznačnou odpověď. I když je předem možné vytušit, že autor přisoudí porážku spíše Žižkovi než Antochovi, počíná si uvážlivě, nespěchá s odpovědí a nejprve se snaží objasnit politické příčiny vzpoury. Jelikož v líčení Antochova kázání není zmínky o kritice eucharistie a jelikož vzbouřenci prokazovali úctu svátosti oltářní, Boubín vylučuje možnost, že by šlo o pikarty v Žižkově vojsku. Na druhé straně nepřichází podle autora v úvahu ani příslušnost vzbouřenců k táborské frakci Mikuláše a mistra Jičína. Přiznáme-li této úvaze raison d'être, musíme připustit i její konsekvenci, že totiž vedle pikartů a jejich odpůrců se uvnitř táborské společnosti vytvořila i třetí strana, jež sice zachovávala zjevnou úctu k eucharistii, jež se však postavila proti pražskému konzervatismu a trvala na závěrech soběslavské deklarace. Ze známých táborských kazatelů lze k této linii nejspíše přiřadit Václava Korandu. Nepřímou spojitost Antochovy vzpoury s pikartstvím Boubín vidí v tom, že oba proudy byly projevem sílící politické dezintegrace uvnitř revolučního Tábora.

Ke vzpouře v Žižkově vojsku došlo po šestinedělních společných operacích s pražany 26. března 1421. Ani jedno z dobytých měst nepřipadlo táborům, což podle autora vzbuzovalo mezi Žižkovými bojovníky nespokojenost a pochybnosti o smyslu celého tažení. Bylo vůbec možné, táží se, aby táboři v některém z těchto měst zanechali posádku? Pokud táborské síly na tento úkol nestačily, pokud táboři nebyli s to v dané situaci strhnout na sebe roli hegemona revoluce, měla podle mého mínění i „nerovnoprávná" spolupráce závažný, ne-li přímo existencionální význam. Zikmundova strana v zemi zůstávala hrozbou celému revolučnímu seskupení, a proto tažení proti nepřátelským opěrným bodům v širokém zázemí metropole nelze posuzovat jen z hlediska vnitřních vazeb mezi pražany a tábory. V každém případě nespokojenost v Žižkově vojsku postupně narůstala a po dílčích incidentech u Krasíkova, v Praze i u Litoměřic vyústila v otevřenou vzpouru. Zvlášť tíživé podle autorova bystrého postřehu nesli někteří táboři plzeňského původu kompromisní závěry dohody se zástupci plzeňského landfrídu, které jim uzavíraly možnost návratu do města Slunce. V neposlední řadě pak vzpoura byla „zoufalým pokusem táborů" zabránit Žižkovi i pražanům, aby uvedli do země polského následovníka trůnu.

Ačkoli Žižka ještě 26. března 1421 rozhodně odmítl Antochovu výzvu k návratu do mateřské pevnosti, po obsazení Berouna 1. dubna se sám obrátil do táborských krajin. V tomto překvapivém obratu Boubín vidí potvrzení své domněnky, že v konfliktu

získali převahu vzbouřenci a že Žižkovi nezbylo nic jiného, než vyhovět požadavku radikálů. Je sice pozoruhodné, že Žižka dočasně přerušil spolupráci s pražany, to si však lze rovněž vysvětlit tím, že jeho závazek či slib končil dobytím Berouna. Důležitější než tyto dedukce jsou jemné náznaky Vavřincovy Kroniky. Vítězství vzbouřenců nelze si vyložit jinak než jejich většinou, které autor dosáhl redukcí Žižkovi věrného vojska na stálé bojovníky jeho družiny. Jak si potom vyložit pasivitu většiny, která nezabránila Žižkovi potrestat po dostihnutí uprchlíků kněze přečetnými ranami? Po četnosti i mocenské váze Žižkova vojska ostatně nasvědčují i rozsáhlé represivní akce po dobytí Berouna. Jistý nesoulad spatřuji též ve výkladu dvou až tří týdnů, které uplynuly mezi dobytím Berouna a Žižkovým příchodem na Tábor. Vavřinec udává, že Žižka přijel od Berouna na Hradiště před sv. Jiřím, aniž by naznačil, čím se zabýval mezitím. Kdybychom s Boubínem připustili, že Žižka urychleně doplňoval své vojsko, sotva by jeho noví bojovníci mohli o málo později být rozhodující složkou při mocenském řešení vnitrotáborských rozporů. Se stejnou obezřetností k nejednoznačným pramenům, které si cením na autorově výkladu, přikláním se tak k řešení konvenčnímu. Žižkovi se podařilo vzpouru nejen potlačit, ale i díky své mocenské převaze rozhodně usměrnit vnitřní poměry na Táboře. Tím také poněkud odstíněně posuzuji jak politické příčiny, tak i důsledky Antochovy vzpoury. To však nic nemění na podnětnosti Boubínových úvah. Jakkoli se mi zdá, že poněkud přecenil váhu třetí táborské strany, její existenci a samostatné programové prvky se mu podařilo věrohodně prokázat.

František Šmahel

Miroslav Ivanov, **Kdy umírá vojevůdce aneb Záznam o zkoumání života i smrti Jana Žižky, kdysi čeledína krále Václava, poté horlitele pro zákon Kristův obzvláštní,** Praha 1982, Panorama, 412 s.

V okamžiku, kdy se dlouho avizovaná a napjatě očekávaná kniha Miroslava Ivanova o Janu Žižkovi dostala do rukou veřejnosti, si zřejmě málokdo z odborníků uvědomil, že jde o třetí nejrozsáhlejší dílo (po čtyřsvazkové práci Pekařově a monografii Heymannově), které bylo slavné postavě husitské revoluce věnováno. A nesporně by na tomto pomyslném žebříčku obsadilo ještě vyšší příčku, kdyby autor nebyl nucen vypustit celou druhou část, nazvanou krátce a prostě Itinerář. Čtenář tohoto sborníku si takovou komparaci vynucuje. Literatura faktu představuje dnes natolik oblíbený žánr, že Ivanovovy názory budou formovat povědomí širší veřejnosti o Žižkovi rozhodně více než dosavadní vědecké tituly, zabývající se životem proslulého válečníka. A to přesto, že kniha odhaluje všechny přednosti i slabiny svého tvůrce a zároveň ukazuje i meze a možnosti literatury faktu.

Ivanov napsal dílo netypické a v rámci husitologické produkce ojedinělé. Není to ani Žižkova biografie, ani zhodnocení významu velkého dějinného zjevu. Věren svému zaměření hodlal autor vyřešit především záhady spjaté s osobou husitského hejtmana. A není jich málo. Až do roku 1419 nejasné životní osudy, poté problém Žižkova politického programu a konečně to, co Ivanova přitahovalo nejvíce a k čemu úvodních 128 stran tvoří jakýsi prolog – tajemství vojevůdcových dvou pohřbů a otázka pravosti čáslavské kalvy. Největší prostor zaujímají tedy v knize problémy z historického hlediska okrajové, jež Žižkovo místo v českých dějinách nemohou ani umenšit ani zveličit, jimž se však nedá upřít atraktivnost.

Úkoly, které si Miroslav Ivanov stanovil, nebyly rozhodně lehké a naději na jejich zdolání zaručovala pouze spolupráce s odborníky ze společenskovědních i přírodovědných pracovišť. Aniž bychom chtěli jakýmkoliv způsobem snižovat přírodovědné výzkumy a jejich uplatnění v historických disciplínách (archeologie a dějepis umění se bez nich neobejdou a obecná historie v určitých situacích rovněž ne, zdálo by se logické, že se autor obrátí především na historiky a archeology, jejichž kompetence při řešení formulovaných problémů je mimo jakoukoliv diskusi. Při pročítání knihy i tradičně dlouhého seznamu osob, jimž Ivanov děkuje za pomoc a připomínky, s podivem zjišťujeme, že se tak nestalo. Z historiků zabývajících se soustavně dějinami husitství vyjadřuje dík pouze Jiřímu Kejřovi a Miloslavu Polívkovi (oběma v podstatě za napsání lektorských posudků, které obsahovaly závažné výhrady), z dalších pak Josefu Petráňovi (za jedinou konkrétní poznámku) a královéhradeckému dějepisci

Jaroslavu Šůlovi. Toť vše, pomineme-li krátký dopis zesnulého polského medievisty Romana Hecka. Výčet archeologů je ještě skrovnější. Vyskytuje se tu pouze jméno Antonína Hejny. Ve srovnání s množstvím přírodovědců a jejich podílem při řešení otázek souvisejících se smrtí a místem posledního odpočinku Jana Žižky z Trocnova jde o malé procento. Proč tomu tak je? Odmítli historikové Ivanovovu nabídku na společný postup, jak o tom čteme v úvodu práce? Či snad ovlivnila výběr konzultantů skutečnost, že se historikové a archeologové postavili k posledním autorovým knihám kriticky? (Viz kupř. stať Petra Sommera, Archeologický výzkum staroboleslavského hradiště, Archeologické rozhledy 29, 1977, s. 394–405. Sommer v ní vyvrátil řadu závěrů Ivanovovy publikace Vražda Václava, knížete českého.) Ať již tomu bylo jakkoliv, je objektivní vyznění spisu o Žižkovi jasné a dokládají je dopisy čtenářů-laiků, přicházející do redakcí rozličných novin a časopisů. Ivanov se pokusil ukázat historii jako vědu konzervativní, akademickou a neživotnou, daleko pokulhávající za převratným rozvojem věd přírodních. Zkreslenosti takového obrazu není třeba se zabývat. Přitom to základní, co Ivanovova publikace postrádá, je právě seriózní hledisko historické a archeologické.

Uvedené nedostatky jsou zjevné již v první části, pojednávající o Žižkově životní cestě až ke vstupu na dějinnou scénu v druhé polovině roku 1419. Hned na počátku vtahuje Ivanov čtenáře do prvního problému. Který ze dvou dvorců (poučeni historickou sémantikou bychom měli raději používat jiného pojmu, přidržujeme se však tradičního archeologického termínu), jejichž základy odkryly výzkumy v průběhu 20. století, náležel pozdějšímu husitskému hejtmanovi? Sám se přiklání k Hejnovu mínění, že budoucímu vojevůdci patřil dvorec menší a tuto hypotézu rozhojňuje o vlastní postřehy. I když se jim rozhodně nedá upřít bystrost, nelze automaticky předkládat, že menšímu dvorci příslušela menší rozloha půdy a menší výnos. Ivanov vychází především z výše pozdějších poplatků, přihlíží ovšem i k výsledkům výzkumu, prováděnému v polovině padesátých let, kdy středověká archeologie byla u nás ještě v počátcích. Zda byl rozsah výzkumu dostatečný, jak by byl koncipován dnes a co by přinesl, nemůžeme říci. Už z tohoto důvodu má Ivanovova identifikace pouze podmíněnou platnost.

Na mnohem tenčím ledě se autor ocitl ve chvíli, kdy se pustil do rekonstrukce Žižkova příbuzenstva, tedy do otázky, jejíž složitost uvedla v bezradnost i renomované historiky. Ivanovův entuziasmus a snaha přinášet nové a nekonvenční pohledy tentokrát nevedly k překvapujícímu rozuzlení. Spíše dokumentovaly, jak obtížné je vyznat se ve spleti torzovitých a mnohdy přímo protichůdných výpovědí narativních pramenů. Na prvním místě tento výrok platí o souboru Starých letopisů českých, prvořadém pramenu k problematice, kterou práce sleduje. Orientaci v nich snadno ztratí i odborník. Ivanov proto plným právem volá po jejich kritickém vydání. Kdyby ho měl k dispozici, sotva by se asi dopustil omylu v případě Žižkova zetě. Tvrdí-li, že se pod jménem Ondřej z Dubé objevuje až v poměrně pozdním rukopise R (Kdy umírá vojevůdce, s. 43), jde o zjevné přehlédnutí. Žižkova zetě Ondřeje z Dubé zná již text E, sepsaný v letech 1459–1460. Tím se stávají bezpředmětnými všechny další autorovy hypotézy na toto téma.

Sedmnáctistránková kapitola o výrazu Žižka je naproti tomu pouhým, i když poněkud obšírným shrnutím literatury, kterou kupř. jiný badatel dokázal podat na mnohem menším prostoru (F. Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 201–202). Žádné nové řešení nepřinášejí ani pasáže o Žižkových lapkovských letech a jeho možné účasti v grunwaldské bitvě. Pozornost si snad zaslouží, že se autor zcela vážně zabývá domněnkou J. B. Čapka o případném pobytu pozdějšího husitského válečníka v Anglii a ve Francii v roce 1415, domněnkou oprávněně odmítnutou v tomto sborníku (HT 3, 1980, s. 185). Ani při kritice Pekařova výkladu proslulého citátu, kdy a jak „Žižka vzat jest od lidu na slovo", nemůžeme dát Ivanovovi za pravdu. Pekař uvedený obrat správně prohlásil za nedorozumění, ale Ivanov argumentuje tím, že text Q, překlad původní latinské verze Starých letopisů českých z třicátých let 15. století, připomíná u líčení defenstrace 30. července 1419, že tu „Žižka vynikl mezi lidem". Z toho potom vyvozuje závěr o Pekařově mýlce. Ale pozor! Vyniknout mezi lidem samo o sobě neznamená, že se Žižka stal z vůle pražských husitů jeho vůdcem. V meritu věci je tedy Pekařovo vysvětlení přece jen správné. Dodáváme ještě, že Josef Pekař rukopis Q dobře znal (J. Pekař, Žižka a jeho doba II, s. 238).

Dopustil-li se Ivanov chyb, přehlédnutí a prohřešků proti historické kritice v první části, nevyvaroval se jich ani ve třech intermezzech, věnovaných počátkům husitství, husitské kultuře a Žižkovu politickému programu. Tu jde ovšem o problémy zásadní, jež jsou stále předmětem diskuse. Ivanov si neklade vyšší cíle než reprodukovat některé názory dosavadní literatury, aniž by ovšem znal novější produkci, jež by mu v mnohém ulehčila práci (kupř. publikaci Slova a dějiny).

Přistupme nyní ke klíčové části knihy, novému řešení dvou Žižkových pohřbů a problémů čáslavské kalvy. Jako první velký objev prezentuje Ivanov odhalení gotické krypty v královéhradeckém chrámu svatého Ducha, v níž prý slepý hejtman nalezl v roce 1424 místo posmrtného odpočinku. Přístup působí zpočátku velmi přesvědčivě. Ale jen do té doby, než si všimneme několika nesrovnalostí. Předně jediný přesnější soudobý údaj o uložení Žižkových tělesných pozůstatků poskytuje Kronika tzv. starého kolegiáta pražského, v níž se praví: „. . . et deportatus est in Grecz Regine, et sepultus in ecclesia sancti Spiritus ante magnum altare." (FRB VII, s. 31). Nic více. Až v roce 1896 vystoupil kněz Václav Kalaš, tehdy farář u svatého Ducha, s domněnkou, že Žižkovo tělo bylo pohřbeno „při prvním pilíři v hlavní lodi po straně evangeliové". Věty anonymního tvůrce Kroniky tzv. starého kolegiáta a Václava Kalaše dělí od sebe 450 let. To ovšem Ivanovovi nevadilo, aby oba texty nezkontaminoval a netvrdil, že vojevůdce byl snad pochován „při pilíři" (Kdy umírá vojevůdce, s. 163 a předtím ve stejném smyslu na s. 159).

Proč takové provinění vůči historické metodě? Jedině proto, že v objevené a do té doby neznámé gotické kryptě byly nalezeny též zbytky pilíře. A v opojení z úspěchu spisovatel smísil vše, co svědčilo ve prospěch jeho teorie, bez ohledu na to, kdy byly takové věty napsány. V knize zveřejněná zpráva Jaroslava Wagnera, jenž byl s Ivanovem v kryptě přítomen, ovšem říká: „Je pravděpodobnější, že malá krypta v době Žižkova úmrtí již existovala, avšak byla-li zřízena jako pohřební prostor Žižkův nebo pro jinou osobu, zůstává otevřenou otázkou" (s. 162). Jak tato střízlivá slova kontrastují s výrokem Miroslava Ivanova: „Zhluboka jsem si oddychl, máme s největší pravděpodobností Žižkovo hrobní místo. Více než půl tisíciletí se neznalo. Až dnes, 11. května . . ." (s. 159). Laickému čtenáři pravděpodobně utkví pevněji v paměti citově zabarvené sdělení. Téměř se stoprocentní jistotou předkládá autor i hypotézu, že kryptu nechala vybudovat královna Žofie jako místo svého posledního odpočinutí (s. 188–189). Bohužel nevíme, odkud toto přesvědčení čerpá. Zakládá-li ho na faktu, že Hradec Králové byl věnným městem, je to poněkud málo.

Zmínili jsme se již o zprávě Jaroslava Wagnera. Střízlivý tón jí sice sluší, avšak z vědeckého hlediska má řadu nedostatků. Srovnání cihel bylo provedeno „od oka", exaktní srovnání, opírající se o statistické šetření, marně hledáme. Chybí-li tyto náležitosti ve zprávě z roku 1979, působí v daném kontextu anachronicky Ivanovův povzdech nad tím, že se o odborném průzkumu krypt v chrámu svatého Ducha, jenž měl být prováděn v souvislosti se stavebními úpravami ve třicátých letech tohoto století, nedochovaly žádné protokoly. Nedochovaly se z jedné příčiny: v Československu tehdy žilo minimum specialistů, kteří by je dokázali sepsat.

Ivanov sice na základě výzkumu maďarského antropologa Imreho Lengyela identifikoval čáslavskou kalvu jako zbytek Žižkovy lebky, avšak svůj rezultát musel podložit i historicky a odůvodnit převoz ostatků husitského vojevůdce z Hradce Králové do Čáslavi, převoz, o kterém soudobé prameny mlčí a o němž pochybuje i poslední velká vědecká studie (F. Šmahel, Záhady dvou Žižků a Žižkova věku, HT 3, 1980, s. 5–50, zvláště s. 16). První zmínka o uložení Žižkových pozůstatků v Čáslavi se objevuje až v textu R Starých letopisů, jehož vznik klade Ivanov těsně za rok 1471. V dochované podobě je rukopis až dílem samého sklonku 15. věku (R. Heck, Czasy Karola IV. we wroclawskim rękopise Starych latopisów czeskich, SPFFBU, C 27, 1980, s. 43–61) a jeho originální znění nemohlo být o mnoho starší. Kronika je dovedena k roku 1471, ale mezi jejími zprávami je obsaženo i líčení události z roku 1484 (Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, ed. F. Šimek, Praha 1937, s. 139). Samotné pochybnosti Bohuslava Bílejovského o přenesení Žižkových kostí do Čáslavi napovídají, že v této záležitosti nebylo jasno ještě ve třicátých letech 16. věku. Ivanov také nebere v úvahu dobu, kdy se tvrzení o převozu poprvé vyskytuje. Na přelomu 15. a počátku 16. století již nežili pamětníci slavných Žižkových činů a generace, pro něž se husitská revoluce stávala vzdálenou minulostí, proměňovaly řadu historických skutečností v pověsti a životy velkých osobností přetvářely v legendy. Vyprávění Jiřího Hemerity o Janu Husovi skýtá pro toto konstatování doklad přímo ilustrativní.

Tam, kde prameny mlčí, si historik musí vypomoci hypotézami. Tvůrce knihy však vysvětlil převoz Žižkových ostatků do Čáslavi domněnkou tak krkolomnou, že nezbývá než ji odmítnout. Podle Ivanova dal osobní příkaz k tajné translaci někdy v letech 1458–1462 král Jiří z Poděbrad, aby zmírnil protihusitskou aktivitu papeže Pia II. Opěrným bodem pro tuto teorii je skutečnost, že v roce 1463 byla dokončena oprava chrámu svatého Ducha v Hradci Králové a ve stejné době probíhala po požáru oprava čáslavského kostela svatých Petra a Pavla. Nepořádky panující na stavbách usnadňovaly prý otevření Žižkova hrobu . . . Pomineme-li, že dostavby, opravy a rekonstrukce kostelů byly v českých městech poděbradského období běžným jevem, což ostatně prozrazují i učebnice dějepisu (F. Kavka – J. Válka, Dějiny Československa II, Praha 1970, s. 39), zřítí se celá konstrukce, položíme-li si otázku, proč by Jiří takový příkaz vůbec vydával. Z jakého důvodu by suverénní český panovník v časech, kdy se nerozpakoval zatknout papežova posla Frantina de Valle (1462), nechával převážet kosti husitského hejtmana z centra jednoho kraje do střediska kraje sousedního? Jaký by tato akce měla pro papeže význam, když by ji nemohl politicky využít? Na to kniha odpověď nedává. Nezabývá se však ani eventualitou, jež se sama nabízí. Nemohla k případné translaci, pokud k ní došlo, přispět rivalita mezi městy náležejícími kdysi do Žižkova vojenského svazu a hodlajícími manifestovat svůj vztah k památce vynikajícího válečníka?

Historické argumenty zaujímají však v recenzované Ivanovově práci druhořadé místo. O to větší prostor je věnován moderním přírodovědním výzkumům, které měly přešetřit čáslavský nález z 21. listopadu 1910 s cílem vnést do sporných otázek definitivní světlo. Autorovi nepochybně patří dík za iniciativu v tomto směru, ale z pohledu archeologa (za poskytnutí cenných rad a postřehů zde děkuji Zdeňku Smetánkovi) nevypadá vše tak jednoznačně jako na stránkách knihy. Řada okolností, které Ivanov a jeho tým nevzali v úvahu, totiž dosažené rezultáty problematizuje.

Na prvním místě je třeba zdůraznit, že o původní zazdívce výklenku, v němž byla kalva spolu s ostatními předměty nalezena, nebyly vážnými badateli nikdy vysloveny pochybnosti. Již Hilbertova zpráva prokázala, že zazdívka byla provedena nejpozději ve druhé polovině 17. století. Toto zjištění však nikterak nezaručuje, že jde o uzavřený nálezový soubor. O uzavřeném nálezovém souboru a jeho úplnosti není možné mluvit, neboť již v době otevření výklenku si pekařský mistr Josef Pelikán přisvojil dvě obratlové kůstky, které byl v roce 1933 nucen vrátit. O dalších případných ztrátách se sice neví, nelze je však vyloučit. Rovněž vztahy uvnitř nálezového souboru se nedají rekonstruovat, což je důsledek skutečnosti, že v okamžiku odkrytí nikdo nepořídil žádnou (kresebnou ani písemnou) dokumentaci, a proto existuje jen hrubá představa, jak nálezový soubor původně vypadal. Nejasnosti v této otázce se odrážejí i v knize. Tak kupř. na s. 242, situuje autor úlomek mísy do pravého zadního rohu výklenku, což je v rozporu s náčrtkem otištěným na s. 207. Kritice nálezových okolností se Ivanov vyhnul. Z uvedených faktů přesvědčivě vyplývá, že nález není možné jednoznačně archeologicky zhodnotit.

Vše, co víme o nálezovém souboru, umožňuje také jiné dedukce, než ty, které jednostranně rozvádí Miroslav Ivanov. Tak kupř. nelze bezpečně prokázat, že člověk zazdívající v 17. století výklenek věděl, jaké předměty zazdívá. Tím se stává nedoložitelnou i spisovatelova hypotéza o pietním uložení nalezených předmětů a jejich vnitřní souvislosti. Zcela stejnou metodou jako Ivanov můžeme dojít k závěrům opačným a tvrdit, že se jedná o soubor předmětů, jež nepojí žádné vzájemné významové vztahy. Náhodně nalezené kosti mohly být uloženy do výklenku, který bylo třeba zazdít (taková byla tehdy běžná praxe), a mech jako izolační materiál mohl ležet kdekoliv. Také funkci prkének, v nichž Ivanov shledává zbytek Žižkovy truhličky, nelze prokázat a totéž platí i o tzv. lopatičkách. Autor se drží domněnky, že byly původně využity v betlému umístěném v čáslavském kostele (Kdy umírá vojevůdce, s. 349). I tento výklad ovšem padá. Čáslavským evangelíkům byl kostel svatých Petra a Pavla odňat teprve v lednu 1623 (A. Sedláček, Děje města Čáslavě, Praha 1874, s. 203). Představa ježíčka v evangelickém kostele je absurdní. Zřejmě autor při výčtu prvních betlémů ve východočeském kraji (Kdy umírá vojevůdce, s. 351) přehlédl, že patřily k účinným prostředkům jezuitů v jejich protireformačním poslání. Není náhodou, že se první předbělohorské betlémy objevily výhradně na statcích katolických vrchností.

A konečně v autorově koncepci důležitý úlomek nádoby. V žádném případě nejde, jak na mnoha místech Ivanov píše (s. 232, 242, 285), o zbytek kameninové mísy, nýbrž o střep z velmi tvrdě vypálené hrnčiny polité olověným klejtem. Tak je to také správně konstatováno na s. 207 a 278. Poněkud nesmyslně však vypadá, když se z rozměru nádoby vyvozují dalekosáhlé závěry. Bohužel, i chemické analýzy jednotlivých předmětů, které prokázaly vzájemnou spojitost, mohou mít svou problematiku. Od listopadu 1910 byly totiž spolu uloženy v tolika prostředích a byly v takovém pohybu, že mohly být kontaminovány třeba sekundárně.

Je zřejmé, že ani přírodovědné metody, na něž Miroslav Ivanov takřka výhradně vsadil, samy o sobě vše nerozhodnou. Moderní přístroje sice poskytnou badatelům relativně přesné výsledky, jsou však závislé na údajích, které do nich člověk vloží a jak je pak interpretuje. Čáslavský nález, jeho okolnosti a osudy však vylučují, že lze výsledky získané přírodovědnými rozbory jednoznačně historicky vyložit.

Podstatně složitější problémy jsou nahromaděny kolem čáslavské kalvy. Dosavadní antropologické výzkumy (E. Vlček, Čáslavská kalva, pravděpodobný pozůstatek Jana Žižky z Trocnova, Čáslav 1974; týž, Čáslavská kalva – pravděpodobný pozůstatek Jana Žižky z Trocnova – v konfrontaci s historickými prameny, JSH 43 1974, zvláštní číslo, s. 50–60) dospěly k názoru, že náležely muži, jenž podle srůstu švu zemřel ve stáří 40–45 let. Tento závěr byl v rozporu s míněním většiny historiků, kteří vycházeli důsledně z písemných pramenů a stanovili, že Žižka skonal po dovršení šedesátého roku svého věku. K této teorii se přiklonil i Ivanov, jenž se pokusil odstranit rozpor v postojích lékařů a antropologů na jedné straně a většinou historiků na druhé straně. Metoda určování stáří podle srůstu lebečních švů není opravdu příliš spolehlivá, neprůkazný zůstal i pokus aplikovat na kosti nalezené ve výklenku čáslavského kostela metodu japonských vědců, založenou na určení množství ionizujícího záření, jemuž byl lidský organismus vystaven. Výzkum, který na Ivanovovu žádost realizovali pracovníci Ústavu jaderné fyziky ČSAV, přinesl rozporné výsledky. Jedinou naději za této situace představoval maďarský odborník Imre Lengyel, věnující se paleosérologickým výzkumům lidského i zvířecího kostrového materiálu. Jeho analýza vzorků čáslavských kostí potvrdila starší Matiegkův závěr, že jde o pozůstatky tří jedinců, přisoudila však kalvu, pravé žebro a levou stehenní kost muži zemřelému ve věku 61–65 let (Kdy umírá vojevůdce, s. 392).

Bylo tak s definitivní platností prokázáno, že čáslavská kalva skutečně náležela Janu Žižkovi z Trocnova? O vědecké serióznosti Imreho Lengyela nelze pochybovat. Jeho metoda se však stále pohybuje ve stadiu ověřování a diskuse. Teprve po publikování veškerého dokladového materiálu bude možno vyříknout soudy pevnější povahy. Málokterý obor prodělává tak prudký vývoj jako moderní antropologie, avšak výsledky této vědy při řešení otázek středověkých dějin vybízejí k maximální opatrnosti. To bylo také v poslední době dosti důrazně řečeno (D. Třeštík, Počátky Přemyslovců, Praha 1981). I když antropologie na poměrně mladém materiálu zatím nedokáže určit, v jakém století zkoumaný jedinec zemřel, hovoří statistická pravděpodobnost ve prospěch hypotézy, že čáslavská kalva patřila husitskému vojevůdci. Emanuel Vlček prozkoumal velké množství lebek, ale na žádné nenalezl stopy svědčící o poranění obou očí, jako je tomu u čáslavského nálezu. Lengyelův rozbor tuto pravděpodobnost ještě zvýšil. Jistotu však neposkytl. Z hlediska historika skýtá celý problém ještě mnoho nejasností, na něž chtěla naše recenze alespoň v kostce upozornit. Ivanovovy domněnky je nejen neodstranily, nýbrž ještě více zvýraznily.

Při četbě knihy musí na historiky i archeology padnout smutek z toho, jak je spisovatel téměř vyhání ze společnosti moderních věd: „Jenže i objevy v archívu musí mít jednou svůj konec, kdežto věda? Ta má před sebou nekonečné pole poznání. Ano, pouze moderní věda dává člověku jistotu. I vzrušující otázky. A odpovědi . . .“ (s. 261). Na řadě míst autor citovaných slov opravdu dokázal, že s historií (ač ji vystudoval) nakládá velmi volně. Výše uvedené důkazy lze ještě rozhojnit. Tak kupř. píše o výzkumu „kulturních jam v renesančních jádrech našich měst, zvláště Opavy, Prahy, Mostu, Brna“ (s. 336), ačkoliv jde o jádra raně středověká, jinde zase tvrdí, že s „příchodem baroka upadla i hygiena a mech se z velké části přestal používat“ (s. 337). Přitom právě doba baroka je obdobím, kdy prestiž lékařské vědy začala prudce stoupat a kdy byly podniknuty první závažné kroky v rámci boje proti epidemiím. Též domněnka o Matoušovi Ulickém, který prý uschoval Žižkovy kosti do výklenku čáslavského kostela (s. 368), mohla být podána opatrněji. I historie a archeologie jsou moderní vědy a prohřešky vůči nim zákonitě snížily hodnotu Ivanovovy publikace.

Jenom malou poznámku se dotkneme literární úrovně práce. Bohužel, nedosahuje vysokého standardu prvních Ivanovových knih, které recenzent s potěšením četl. Tak zkušenému spisovateli by se nemělo stávat, aby libovolně zaměňoval vypravěče. Tentokrát je jím fiktivní postava kriminalisty ve výslužbě Dalibora Daňka, jenž však na řadě míst splývá se samotným autorem (s. 337, 377) a jednou se dokonce proměňuje v profesora Skaláka (s. 13). Chápeme, s jakou nedočkavostí odevzdal autor rukopis do tisku, ale podobná přehlédnutí působí při četbě rušivě.

Miroslav Ivanov velmi často volá po exaktnosti a prohlašuje, že literatura faktu sice beletrizuje, ale respektuje exaktní vědu. S tímto tvrzením se ovšem nesrovnává seznam použité literatury, jenž by po formální i obsahové stránce nezakládal nárok na absolvování vysokoškolského proseminář.

Co říci závěrem? Aspiruje-li dílo literatury faktu na vědecké uznání, musí také počítat s vědeckou kritikou. To je zásada, od níž nelze ustupovat. Je třeba zdůraznit, že autor typu Miroslava Ivanova ovlivňuje širokou veřejnost, která získává představy o práci historiků, archeologů, literárních vědců a filologů nezřídka pouze z jeho knih, resp. článků a seriálů vycházejících v masově rozšířených novinách a časopisech. Už proto bylo naší povinností na omyly publikace o Žižkovi upozornit. Je nutno uznat Ivanovovu odvahu, s jakou se pustil do řešení složitých problémů, energii, s jakou shromáždil tým spolupracovníků, cenné podněty, které vědeckému bádání předložil. Jestliže na cestě za poznáním mnohokrát klopýtl, nebyla to jen jeho vina. Sporných otázek kolem Žižkova života, smrti a místa posledního odpočinku je tolik, že se na ně sotva kdy dočkáme definitivních odpovědí. Více než křečovité úsilí dešifrovat tajemství minulosti je zde na místě ono pověstné Gollovo non licet . . .

P. S. Uplynulo dvacet měsíců od chvíle, kdy jsem dopsal recenzi na Ivanovovu knihu. Zatímco příslušné číslo Husitského Tábora bylo stále ještě ve stadiu korektur, vyšla studie Emanuela V l č k a **Kosterní pozůstatky Jana Žižky z Trocnova** (= Staletá Praha 14, 1984, s. 55–66). Známý antropolog vyjádřil skepsi k průkaznosti Lengyelovy metody, ale setrval na svém dřívějším stanovisku, které tzv. čáslavskou kalvu přisuzuje s největší pravděpodobností Janu Žižkovi z Trocnova. Hlavním důkazem pro něho i nadále zůstává výskyt poranění na lebce muže zralého věku, jež jsou v souladu se zprávami písemných pramenů. Vlček přímo říká: „Je nutno si uvědomit, že takovéto nálezy nelze opakovaně zjistit ani v několikamiliónové sérii“ (tamtéž, s. 65). Tedy žádný nový převratný objev. Tolik pro úplnost.

Petr Čornej

František Š m a h e l, **Táborští vladaři,** Folia historica Bohemica 4, 1982, str. 83–125.

Dosavadní literatura se nejednou dotkla záhadné funkce táborských vladařů, kteří vystupují v šesti listinách o příměří z let 1430–1434, a pokusila se vyložit kompetenci tohoto úřadu. Výklady však se dály v rámci širších pojednání, jež se nezabývala táborskými vladaři speciálně, a také nedosáhla ani přesvědčivosti ani shody v závěrech. Přistupuje-li nyní František Šmahel k podrobnému rozboru všech dosažitelných zpráv a pokouší-li se povahu i kompetenci úřadu táborského vladaře přesně vymezit, jde o pokus vítaný, protože pomáhá odhalit zatím nepříliš jasné proměny vnitřní správy táborského bratrstva i samotného Tábora v pohnuté revoluční době.

Šmahel si razí cestu k přesnějšímu poznání především rekapitulací divergentních názorů literatury, a nenaleznuv uspokojivé řešení, probírá prameny, v nichž táborský vladař je jmenován. Avšak ani jemu samotné pramenné záznamy nedávají potřebnou oporu k určení kompetence vladaře, a proto se pokouší jít složitou cestou dedukcí z různých jiných zpráv o organizaci a správě táborského bratrstva, samotného města Tábora i polních vojsk. Vychází z náběhů k obnově krajského zřízení v Čechách v husitské době, kdy věnuje zejména pozornost zmínkám o „kraji“ v usnesení píseckého sněmu z roku 1426, jakož i dalším dokumentům, z nichž zvláštní význam přísluší glejtu pro Oldřicha z Rožmberka z roku 1428, v němž se podle jeho mínění, jímž rozvádí starší přesvědčení F. M. Bartoše, objevuje poprvé vladař, ač tento titul ještě není jmenovitě uveden.

Autor získává další pevnější půdu přehledem významů slova vladař, velmi častého ve starší české právní terminologii, a nepomíjí ani zevrubné sledování umístění vladařů v intitulacích listin. Podává pak zprávu o jednotlivých známých vladařích, kteří byli vesměs osoby neurozené, jinak nepříliš známé z diplomatických nebo vojenských dějin Tábora. Tímto postupem si zjednal oporu pro své závěry, které představují nový počátek. Šmahel opatrně nejprve vymezil pravomoc vladařů negativně určením, co vladaři nebyli, aby pozorně mohl formulovat velmi odůvodněnou hypotézu, že vladař byl druhým hejtmanem domácí obce táborské, který velel hradu Kotnovu, městům a posádkám táborské mocenské domény.

Jakkoli duchaplné jsou cesty Šmahelova interpretačního postupu a jakkoli pravděpodobné jeho závěry, nutno přece jen upozornit, že jde o hypotézy na podkladě složitých indicií a dedukcí, které by potřebovaly dalšího ověření pramennými doklady, zatím ovšem nezjištěnými. Samy listiny, v nichž vladaři vystupují, by k podaným závěrům nestačily. Ale musíme si být vědomi, že řadu institucí husitské revoluce nemáme možnost určit přesněji a musíme se spoléhat na odůvodněnou hypotézu. Lze dodat, že Šmahelovo řešení za daného stavu znalostí uspokojuje a lze z něj vycházet pro další práci.

Rušivým nedostatkem je však označení vladaře v německém resumé slovem Anwalt; tento výraz se určitě pro funkci nehodí ani obsahem. Správné by patrně bylo užít výrazu Regent, který by čtenáři neznalému češtiny lépe napověděl obsah článku a lépe vyjádřil povahu úřadu.

Jiří Kejř

Vladimír Bystrický – Karel Waska, **O vyhnání křižáků z Čech roku 1427. Husitské vítězství u Stříbra a Tachova.** Plzeň 1982, Západočeské nakladatelství, 57 s.

Malá, ale sličná publikace plzeňských archivářů rozšiřuje skrovný počet titulů věnovaných nezdaru křížové výpravy v roce 1427. Ačkoliv jde o příležitostný tisk vydaný k 555. výročí významné události husitské revoluce, je třeba ocenit, že si autoři nikterak neulehčili úlohu, nespokojili se, jak tomu bývá, s kompilováním starší literatury (i když jim díla Juritschova a Bartošova posloužila jako opora), nýbrž přistoupili k přímému studiu pramenů a dosavadní produkce. Jeho výsledkem je detailní rekonstrukce sledovaného problému. Vycházeje z přesvědčení, že úkolem recenzenta není parafráze obsahu knihy, soustřeďuji se zde převážně na diskusní a otevřené otázky, které práce nadhodila a s nimiž se, obecně vzato, potýká husitologické bádání jako celek.

Značný prostor zaujímá ve studii problematika počtu husitských a křižáckých vojsk. Na toto téma byly již popsány spousty papíru, přičemž čeští historikové dospívají pravidelně k závěru o velké převaze intervenčních sborů, zatímco němečtí vědci usilují stejně tradičně a houževnatě dokázat, že katolické oddíly nebyly zdaleka tak silné, jak tvrdí prameny české provenience. S příslovečnou archivářskou pečlivostí a obezřetností snášejí autoři recenzované publikace takřka veškeré údaje, porovnávají je, analyzují, pochybují o nich, nicméně výsledek není nijak převratný. Množství husitů odhadují na 17 500 (v tomto směru se přesně přidržují kroniky Bartoška z Drahonic), křižácké vojsko prý mělo 60–80 000 mužů, z toho 10 000 jízdních. Ačkoliv tak značně redukují představy dosavadní české literatury, dodávám, že o dvě stě let později stačila Albrechtovi z Valdštejna jen o něco silnější armáda k ovládnutí celé střední Evropy a podstatně slabší vojenské sbory ke kontrole poměrně rozsáhlých oblastí. Rozhodně nehodlám snižovat vítězství husitských oddílů, avšak přílišné lpění na modelu několikanásobné přesily interventů husitologii příliš neprospívá. Jestliže se v posledním čase ozvaly hlasy pochybující o početní převaze Zikmundových vojsk v bitvě u Vyšehradu, pak ani u Stříbra nesmíme opomíjet souvěké výroky označující protihusitskou výpravu za „gar kleinen zug", zejména vyslovoval-li se takto vojenský odborník. Nezapomínejme, že hlavním problémem vojenských výprav ve středověku bylo zásobování. A uživit 60 až 80 tisíc lidí v malém regionu části západních Čech nebylo téměř myslitelné.

Naproti tomu lze plně přijmout postřeh, že bitva mezi husity a křižáky se u Stříbra a Tachova „téměř nekonala" a celá akce přímo předznamenala pověstný rozpad pozdější kruciáty u Domažlic. Tu je na místě povzdech. Očekávaný boj o Prahu v létě 1420 skončil malým konfliktem na Vítkově, od Kutné Hory Zikmundovo vojsko

uprchlo, aniž by se postavilo vážněji na odpor, podobně se zachovaly intervenční sbory u Stříbra a Domažlic. Vezmu-li v úvahu protichůdné české a německé zprávy o bitvě před Ústím, zůstává jediným velkým střetnutím husitů se zahraničním nepřítelem boj u Vyšehradu, v němž na rozhodnost husitských zbraní doplatili hlavně příslušníci české a moravské šlechty. Nejkrvavějšími konflikty v průběhu husitské revoluce byly symptomaticky bitvy u Malešova a u Lipan. V těchto „domácích" střetnutích se rozhodovalo o bezprostředním osudu země a ani jedna strana nemohla, chtěla-li prosadit svůj program, ustoupit. Takovou motivaci pochopitelně postrádala křižácká vojska, složená nejen z profesionálních bojovníků, ale také z poddaného lidu a povinně vysílaných městských kontingentů. Pokud se tažení omezilo na drancování, bylo vše v pořádku. Avšak jakmile se schylovalo k opravdovému boji, statečnost většiny členů intervenčních armád začala rychle vyprchávat. Podobné soudy platí i o křižáckém ležení před Stříbrem. Katolická vojska se na území katolického plzeňského landfrídu sice zdržela obvyklých výstřelků a zachovala klid, ale jejich bojová morálka byla žalostná. Waskova a Bystrického práce ilustruje tuto skutečnost řadou dokladů.

Určité nesrovnalosti nacházím v kapitolce o husitských tradicích na Tachovsku a Stříbrsku. Říkají-li autoři, že obyvatelé německé národnosti neměli v 19. století zájem připomínat porážky křižáckých oddílů, nekoresponduje s touto větou fakt, že jedinou větší monografii o střetnutí u Stříbra a Tachova napsal v roce 1900 německý historik G. Juritsch, publikující ve stříbrských časopisech. Tón závěrečné kapitoly příliš upomíná na sloh regionálního tisku a není adekvátní předcházejícím pasážím. Připojuji tyto výhrady jen proto, že si sám dobře uvědomuji, jak nesnadno se píše o husitských tradicích, má-li pojednávané téma vyznít přesvědčivě a přitažlivě.

Petr Čornej

Sborník Okresního muzea v Tachově o husitství

Tachovský sborník vycházel v prvních dvou letech své existence (1967–1968) pod názvem Sborník Muzea Českého lesa v Tachově. Do konce roku 1982 vyšlo celkem 16 svazků, které jsou většinou věnovány starším dějinám okresu, z menší části dějinám novějším, také fauně a flóře. V posledních svazcích sborníku se dva příspěvky zabývaly 555. výročím porážky křižáků u Tachova. Jiřina Trubačová, **Průběh husitských válek na Tachovsku** (15, 1982, s. 56–63) stručně shrnula dosud známá fakta o průběhu bojů na Tachovsku, přičemž většinu údajů převzala z knihy Jaroslava Šlajera, Husitství v našem kraji (Plzeň 1963). Otakar Frankenberger, **Bitva u Tachova roku 1427** (16, 1982, s. 44–53) věnoval pozornost zejména otázkám týkajícím se vojenských aspektů třetí křížové výpravy. Za důležitý mezník husitského válečnictví považuje již bitvu u Ústí nad Labem, při níž naposled došlo ke střetnutí feudální rytířské kasty s kvalitativně vyspělejšími sbory husitských revolučních vojsk. Autor odhaduje počet husitských vojáků ve střetnutí u Tachova zhruba na dvacet tisíc a dovozuje, že křižáků nemohlo být více než padesát tisíc (srov. k tomu výše referát o studii V. Bystrického a K. Wasky, kteří uvádějí počty značně odlišné). Ačkoli Tachov měl vzhledem k značné posádce naději na úspěšnou obranu, husité po týdenním ostřelování poškodili hradby natolik, že 11. srpna 1427 mohli průlomem vniknout do města. Obránci hradu vzdorovali ještě tři dny, pak je však hlad donutil ke kapitulaci. Asi 1400 mužů bylo zajato a město bylo obsazeno sirotčí posádkou.

Jaroslav Douša

Amedeo Molnár, **Chebský soudce.** Hlavní referát sympozia „Soudce smluvený v Chebu", Cheb 1982, 77 s.

Rozmnožené znění hlavního referátu Amedea Molnára, které obdrželi účastníci sympozia „Soudce smluvený v Chebu", konaného při příležitosti 550. výročí mimořádně závažné diplomatické dohody mezi husitskými Čechami a koncilem basilejským, představuje zevrubný úvod do jednání sympozia i cennou vědeckou studii. Autor, mezinárodně známý znalec dějin reformace a zvláště husitské ideologie, se „soudcem chebským" v tomto příspěvku nezabýval poprvé, když už jeho přednáška, uveřejněná v Křesťanské revui 46, 1979, s. 15–25, obsahovala zkráceně hlavní teze jeho pojetí.

Molnár probral pozadí i ideový obsah dohody o chebském soudci, uzavřené 18. května 1432, a s důkladnou znalostí pramenů osvětlil všechny hlavní aspekty jednání. Upozornil na pojetí dohody v dosavadní historické práci, probral předcházející pokusy o nalezení východisek pro navázání kontaktů mezi církví a husitskou stranou v Čechách, vylíčil situaci po porážce páté křížové výpravy u Domažlic, jež ukázala nemožnost porazit husity zbraněmi, a pak krok za krokem analyzoval veškeré snahy koncilu po diplomatickém urovnání konfliktu. Hlavní pozornost pak věnoval vlastní přípravě k chebskému jednání, událostem v Chebu v době pobytu poselstva koncilního i husitského a teologické i politické náplni dohody o podmínkách disputací mezi zástupci husitů a koncilem. Ustanovení dohod, že kritériem pro ocenění pravdy bude „zákon boží, praxe Kristova, apoštolské a prvotní církve spolu s koncily a učiteli, kteří se v něm pravdivě zakládají", je v práci oceněno v historickém vývoji myšlenky o rozhodčí autoritě, nadřazené duchovnímu monopolu církve. Autor nalézá bezpečné formulace pro hodnocení historického místa dohody o soudci chebském, dovede vystihnout převratnost ústupnosti koncilu v dosavadních dějinách církve, ale také střízlivě uvažuje o reálných výsledcích, kterých husité na základě jednání s koncilem dosáhli.

Molnárova podrobně dokumentovaná studie znamená tedy řešení závažného historického problému na dnes dosažitelné úrovni i značný podnět pro příští bádání. Již samo jednání chebského sympozia prokázalo, jak inspirující byly jeho vývody pro další referenty. Úplné vydání všech referátů z chebského zasedání, mezi nimiž má být vydána i tato studie Molnárova, ukáže, jak záslužná práce tu díky Amedeo Molnárovi vznikla.

Jiří Kejř

Ivan Hlaváček, **Několik dodatků k regestům listin Albrechta II.,** Archivní časopis 33, 1983, s. 23–30.

Nedávno vydaný XII. svazek Böhmerových Regesta imperii (Albrecht II. 1438–1439, bearbeitet von Günther Hödl, Wien-Graz 1975) přinesl celkem 1188 regestů listin a listů nezřídka velice závažných i pro české dějiny konce 30. let 15. století. Pečlivě připravované dílo není v tomto ohledu zcela bez mezer. Třicet šest dodatků, na něž upozorňuje Hlaváčkův článek, zahrnuje dokumenty z Vojvodského státního archivu ve Vratislavi, z Lichtenštejnského archivu ve Vaduzu, ze Státního archivu v Praze i z regestových záznamů J. Čelakovského a A. Sedláčka. V sedmi případech autor připojil doplňky a dodatky k jednotlivým číslům Hödlovy edice.

F. Š.

Vladimír Bystrický, **Přehled dějin města Stříbra v době husitské.** Sborník okresního muzea v Tachově 18, 1983, s. 14–28.

Příležitost osmistého výročí první známé zprávy o městě Stříbře v západních Čechách určila obsah sborníku, v němž je také otištěna anotovaná studie k období husitskému. V. Bystrický v ní shrnuje dosud známé poznatky o dějinách města a jeho okolí v období od konce 14. století do porážky revoluční fáze husitství v roce 1434. V úvodní části poukazuje autor na to, že výzkum společenských poměrů v menších „průměrných" českých městech předhusitského období má své opodstatnění tím spíše, že měst velikosti i významu Stříbra byla v Českém království té doby celá řada a získané poznatky lze tedy v určité míře zobecňovat. Poté upozorňuje na potřebu kritického hodnocení starší německé, nezřídka nacionalisticky laděné historiografie, současně však i na nové možnosti studia dějin města husitské doby, které poskytuje nově nalezená městská kniha právě z let revoluce. Z autorovy charakteristiky situace ve Stříbře na přelomu 14. a 15. věku vyplývá, že ve městě se nevyhrocovalo sociální napětí v době, kdy nepřímé doklady svědčí o tom, že se jeho obyvatelé mohli jen zprostředkovaně seznámit s reformním učením. To spolu s poměry v kraji během prvních tří let revoluce drželo Stříbrské po boku plzeňského landfrídu. Co se ve městě odehrálo v letech 1423–1426, zatím není známo, lze však plně souhlasit s Bystrického názorem, že obsazení města oddíly husitského hejtmana Přibíka z Klenového se neobešlo bez spolupráce a dorozumění s částí obyvatel Stříbra. V. Bystrický oprávněně podtrhuje strategický význam, který obsazení města husitskou posádkou mělo. Připomíná dosah majetkových změn, k nimž krátce po Přibíkově ovládnutí Stříbra v září

1426 ve městě došlo, nejvíce pozornosti však věnuje průběhu obléhání Stříbra křižáky v létě 1427. Zabývá se i osobností Přibíka z Klenového a naznačuje příčiny postupného odklonu tohoto stříbrského hejtmana od táborské politiky: jako celá řada jiných husitských hejtmanů i Přibík s lety posiloval vlastní pozice a byl nakonec jedním z těch, kdo přispěli k porážce polních vojsk.

Miloslav Polívka

Rudolf Anděl, **Liberecko v době husitského revolučního hnutí,** Liberec 1982, Česká beseda, 19 s. (Zprávy České besedy č. 37).

Na několika málo stranách se znalci severočeského husitství podařilo podat úsporný a přitom výstižný výklad mocenských poměrů a válečných událostí na Liberecku v letech 1420 až 1436. Publikace, kterou ve značném nákladu vydalo krajanské sdružení rodáků a přátel Liberecka, obohacuje regionální historiografii komentovanou edicí zápisu o dočasném propuštění Mikuláše Dachsa ze zajetí na záruku z 9. prosince 1431. Hejtman biberštejnské posádky na Hamrštejně se zavázal husitskému hejtmanu Janu Kolúchovi z Vestce, že se 24. dubna 1432 dostaví jako pravý vězeň na jedno z určených míst. Listina, jíž chybí počátek textu, přináší řadu cenných podrobností o současné situaci v kraji. Škoda jen, že autorovi nejspíše unikla drobná studie F. M. Bartoše, Na severní frontě sirotčího bratrstva v prosinci 1431 (Příspěvky k dějinám Václava IV., 14., VČA 53, 1944, s. 33–34), jež vychází ze stejného dokumentu. Soudím tak podle toho, že není uvedena v seznamu hlavní použité literatury.

F. Š.

HUSITSTVÍ A CIZINA

Hermann Heimpel, **Die Vener von Gmünd und Straßburg 1162–1447,** Band 1–3, Göttingen 1982 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 52, 1–3), 1625 s.

Je to podivná a podivuhodná kniha. Podivný je sám název, vztahující se k jedné dosud málo známé rodině městské aristokracie ze Švábska a Alsaska, sledující ji v rozpětí tří století a přitom nedávající vůbec tušit, co se za názvem vlastně skrývá. Podivná je i struktura díla, v němž stojí vedle sebe kapitoly ryze paleografické, genealogické, diplomatické, spolu s nimi pak i edice traktátů, kapitoly z dějin schismatu, koncilů v Pise, v Kostnici, Basileji, kapitoly z bojů o trůn římského krále. Podivuhodná je však Heimpelova úporná snaha osvětlit i sebedrobnější detail, analyzovat i zdánlivě malicherné drobnosti a to vše pak včlenit do souhrnného toku líčení dějů rodiny, jež se proslavila svými učenými úředníky a zejména pak Jobem Venerem († 1447), protonotářem kanceláře římského krále Ruprechta Falckého. Podivuhodná je šíře Heimpelova záběru historických událostí, jež se kupí kolem regionálních dějin jedné z oblastí římské říše a narůstající do rozměrů celoevropských.

Naše recenze si ovšem může povšimnout jen těch stránek rozměrného třísvazkového spisu, jež se dotýkají českých dějin a zejména pak husitství a husitského Tábora. A řeknu hned, že jde o přínosy, jež obohacují naše dosavadní vědomosti. Již před několika lety jsme uvítali Heimpelovu edici inkvizičních protokolů z heidelberského procesu proti německým husitům Janu Drändorfovi, Martinu Borchardovi a Petru Turnowovi. Nyní v nové knize vnikáme znovu hlouběji do světa německého husitismu, neboť Job Vener nebyl jen náhodným svědkem Husovy smrti a nebyl ani jen trpným účastníkem procesů proti husitům v letech 1425–1426. Jobův pán, falckrabí rýnský Ludvík, byl totiž v červenci 1415 Zikmundovým zástupcem v Kostnici a dohlížel na průběh kacířské exekuce. I při smrti Jeronýma Pražského, jak Heimpel prokazuje, Vener asistoval a je i zachycen na obrázku v Richentalově kronice.

Job Vener byl tedy dopodrobna obeznámen s husitstvím a snažil se zabránit šíření českého kacířství v německých krajích. Falcký úředník a doktor obojího práva nepatřil však mezi ty odpůrce husitů, kteří spoléhali jen na meč a na oheň kacířské hranice. Učenec, který poznal z vlastní zkušenosti morální rozklad církevní hierarchie, dospěl totiž k přesvědčení, že je nezbytně nutné uskutečnit hluboké církevní reformy a že jen tyto reformy mohou zadržet revoluční otřesy i zabránit husitským idejím v postupu. H. Heimpel spolehlivě prokázal, že to byl Job Vener, který připojil právnické argumenty k traktátu Matouše z Krakova „De squaloribus curiae Romanae". Dlouho

hledaný zpracovatel Matoušova traktátu – Heimpel přitom vděčně vzpomíná inspirativních poznámek našeho F. M. Bartoše – je s konečnou platností identifikován.

Z pozic reformačního konciliarismu vychází Job Vener i při sepisování výzvy „Exhortacio quedam contra Hussitas" (edici pořídil H. Heimpel z vídeňského rukopisu a předkládá ji ve třetím svazku svého díla na str. 1338–1354 s mnoha cennými poznámkami). Dílko vzniklo v roce 1421 po porážce křižáků u Žatce, Vener je psal německy, aby i „gemeiner man" pochopil, jaké nebezpečí hrozí církvi a stávajícímu řádu z husitských Čech. Zajímavé je, že se autor protihusitského spisu nezaměřuje proti čtyřem pražským artikulům, ačkoliv je jeho pán, falckrabí Ludvík, od husitů dostal. Venerovi šlo však spíše o to, aby rozptýlil obecný strach z husitů, jenž zachvacoval širé německé oblasti.

S husitstvím je spjato i Venerovo pojednání o privilegiích a odpustcích, poskytovaných členům křižáckých armád směřujících do Čech (s. 898n.). Učený právník tu sahá k starším církevním předpisům, doprovázejícím křižácká vojska zápasící ve Svaté zemi a klade důraz na výběr těch, jimž mají být udělovány odpustky.

Bojem proti husitům je poznamenána i další Jobova literární činnost. Ve sporu heidelberské univerzity se členy kurfiřtova dvora byl to právě Vener, který soustavně upozorňoval, že podobné rozbroje jen usnadňují šíření husitské propagandy. V roce 1426 varoval Job znovu svého pána před zásahy do vlastnických práv prelátů. Světská vrchnost nemá církvi odnímat např. právo vybírat clo, neboť tak se jen živí husitský odpor laiků k světskému panování církve. Znovu se pak vrací „Hussitenangst" do Švábska v letech 1431–1432, kdy dochází k nepokojům mezi sedláky v okolí Wormsu. I když se Heimpel v hodnocení bouří ztotožňuje s H. Boockmannem, který zdůrazňuje jejich jen lokální význam, neskrývá přece souvislosti těchto událostí s přípravami velké německé selské války (s. 453–454).

Bylo by ovšem omylem soudit, že nové Heimpelovo dílo je pro nás cenné jen všude tam, kde se dotýká husitství. Kniha o rodu Venerů je bohatým zdrojem poučení o boji Ruprechta Falckého proti Václavovi IV. (přináší např. nový dokument vztahující se ke kandidatuře Jošta Moravského), uvádí podrobněji do historie příprav a průběhu pisánského koncilu i do zápasů uherského krále Zikmunda o římskou korunu. A přitom např. se jen tak mimochodem dozvíme několik drobností o historickém místopisu Benátek na počátku 15. století – v té době totiž Job Vener pobýval s králem Ruprechtem v městě na lagunách. Jindy nás zase stručná odbočka poučí, jaké bylo ve středověku sociální postavení učenců-vzdělanců. Podnětem k těmto výkladům je forma intitulace listin, v nichž je Job Vener řazen mezi rytíři. Nebylo tak tomu proto, že by snad měšťanský synek získal rytířské ostruhy a byl pasován na rytíře. Podnětem ke včlenění doktora obojích práv mezi rytířstvo byla „nobilitas moralis", obecná úcta k Jobově učenosti a zásada, že „sciencia nobilitat". Zkrátka – doktoři na dvoře Ruprechta Falckého (stejně ovšem už dříve i na dvoře Karla IV.) byli chápáni a cítěni jako rytíři (s. 199). Vůbec Heimpelova kniha snáší množství dokladů k poznání životní úrovně i životního stylu učeného úřednictva a přispívá k hlubšímu poznání mocenského mechanismu, v němž příslušelo členům kanceláře vedoucí postavení. Navíc pak Heimpel v této knize vydal počet z dvacetiletého studia listin, aktů a rukopisů takřka z celé Evropy a už jejich evidence a soupis je cenným obohacením kodikologie a diplomatiky 15. století.

Prohlédneme-li členění kapitol a vnikáme-li do jejich nepřehledných soustav, toneme až v přemíře slepých ramen knihy-řeky a nejsme často ani s to sledovat hlavní linie díla, jež v sebe vsáklo vše, co pilný učenec, vynikající medievista, za desetiletí nashromáždil. Autor si je vědom toho, že podal obraz vzestupu rodu Venerů v takové šíři, že ani pozorný badatel není vždy s to se orientovat, a proto doporučuje číst stručnější souhrny, jež už dříve publikoval. Vytknout by též bylo Heimpelovi možno i některá opakování, jichž se asi při rozlehlosti spisu nemohl ani vyvarovat. I četné dlouhé citace z děl Heimpelových předchůdců a současníků (např. P. Morawa) neúměrně vzduly stránky monografie.

Nicméně však, ať se kniha-řeka valí sebešiřším tokem a až do nedohledna, vzbuzuje přece ustavičně úctu k dílu historika, který s osobností jednoho dosud takřka neznámého učence a úředníka dovedl spojit pohled na Evropu v době schismatu, a to vše ještě na pozadí vzestupu Venerovy rodiny od 12. století. Heimpelovo dílo vstupuje k nám jako svědek historikovy tvůrčí síly i jako výzva k dalším výbojům historiografie.

J. M.

Jaroslav Kadlec, **Magister Martin Talayero aus Tortosa im Kampf gegen die Hussiten,** Annuarium Historiae Conciliorum 12, 1980, s. 269–314.

Z protihusitských projevů aragonského teologa a Zikmundova diplomata Talayera vedlo husitské bádání zatím v patrnosti dva spisky. Memorandum, v němž Talayero na papežském dvoře obhajoval Zikmundovy neúspěchy v Čechách, vydal roku 1925 J. Hollnsteiner a na zajímavou polemiku proti čtyřem artikulům upozornil o šest let později F. M. Bartoš. Dosud neznámý sborník protihusitských traktátů, který prof. W. Brandmüller objevil v turinském Státním archivu, umožnil autorovi podstatně doplnit vědomosti o Talayerově podílu na boji s českým kacířstvím. Teologické vzdělání Talayero získal v Paříži, kde roku 1415 byl dokonce zvolen rektorem Sorbonny. O tři roky později ho zastihujeme v Kostnici; zde se osvědčil do té míry, že jako expert doprovázel legáta Jana Domenici do Uher a do Čech. Po smrti tohoto kardinála v roce 1419 vstoupil do služeb biskupa Fernanda de Lugo, jemuž stál po boku i při přípravě prvé protihusitské kruciáty. O rok později, což se dříve nevědělo, Zikmund Talayera pověřil významným posláním na polský dvůr, jež mělo krále Vladislava odvrátit od případné kandidatury na český trůn. Řeč, kterou Talayero přednesl 22. dubna 1421 ve Skarbimierzi, je cenným příspěvkem nejen pro poznání Zikmundovy východoevropské politiky, ale i ohlasu husitské věrouky na samém počátku revoluce. V sedmi tezích písemně předložených polskému králi mimo jiné nalezneme pozoruhodnou zmínku o pověrečnosti některých husitských kněží i odezvu manifestu husitské Prahy do Benátek. Bez povšimnutí jistě nezůstane ani 45 připojených husitsko-táborských bludných článků.

V dalším výkladu autor podrobně rozebírá zmíněnou již polemiku proti čtyřem artikulům, v níž lze vysledovat i osobité postoje uherského magnáta a Zikmundova komořího Jana Rosgoně. Škoda jen, že na rozdíl od ostatních turinských textů pečlivě vydaných v příloze zůstala pro technické potíže právě tato polemika jen v rukopisech. Ani třetí Talayerovi připsaný text není bez zajímavosti, neboť paroduje dosud neznámou proklamaci arcibiskupa Konráda z Vechty z 22. dubna 1421. Pro úplnost třeba dodat, že Kadlec z turinského kodexu kriticky přetiskl i neznámou variantu manifestu pražských měst z 8. února 1421.

F. Š.

Marian Biskup, **Jan Długosz (1415–1480) jako historik Polski i krajów Europy środkowowschodniej,** Zapisky historyczne poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich 46, 1981, č. 4, s. 35–52.

Že Długoszovy Annales Poloniae přinášejí hodně zpráv také o sousedech Polska, je ze studia pramene nebo jen literatury o něm známo a samozřejmě ani M. Biskup ve svém článku, původně předneseném jako referát na XV. mezinárodním historickém kongresu v Bukurešti roku 1980, to nepodává jako nový fakt. Nové je, že Biskup tyto údaje spočítal: z cca 3600 Długoszových zpráv se jich 378 týká Čech, 264 Uher, 235 Řádu německých rytířů, 143 německých zemí, 140 papežství, 136 Litvy, 135 Ruska a 35 Moldavska. Celkem 1466 zpráv, tedy přes dvě pětiny celkového počtu, se týká území vně Polska. Nás jistě potěší, že na prvním místě mezi nimi jsou české země, jichž se dotýká přes 10 % zpráv (vztaženo na „cizinu" je to více než čtvrtina). Długoszovými prameny českých dějin byli Kosmas, Dalimil, Pulkava, Staré letopisy, několik Husových dopisů a nakonec Silviova Historia Bohemica. Pro události druhé poloviny 15. století užil též informací českých politiků katolického tábora.

Kvalita zpráv závisela však vedle pramenů na kronikářově vzdělanosti a rozhledu, náboženských a politických názorech. Długoszův intelektuální horizont utvářený římskými klasiky, zejména Titem Liviem, dále Ptolemaiem a snad i Boccacciem (De montibus) se značně rozšířil několika cestami do Rakouska, Uher, Palestiny a především Itálie. Politicky a nábožensky byl formován svým postavením nejprve sekretáře biskupa Zbygněva Olešnického a potom předního diplomata krále Kazimíra IV. Jeho historické povědomí bylo ovlivněno událostmi první poloviny 15. století: polským vítězstvím u Grunwaldu a církevními koncily kostnickým a basilejským. Věřil v poslání a vedoucí roli polského národa, resp. polsko-litevské unie ve středovýchodní Evropě, nicméně jako ranný humanista (Biskup říká „protohumanista") byl prost jakékoli

xenofóbie. Také Čechy pokládal za dobré příslušníky křesťanské obce, navíc Slovany, jako věrný katolík (i na východní církve hleděl s nedůvěrou) však neměl žádné pochopení pro husitství. To způsobilo, že jeho zprávy o Čechách jsou nejednou tendenční a zaujaté. Naproti tomu o dějinách Uher včetně Slovenska referuje velmi věcným a klidným tónem.

Ivan Martinovský

Bert S. Hall, **The technological illustrations of the so-called „Anonymous of the Hussite wars"**, Wiesbaden 1979, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 221 s. (Codex Latinus Monacensis 197/1).

Bellifortis Konrada Kyesera z Eichstättu, ač nejstarší a u nás nejznámější, je jen jedním z početné skupiny rukopisů pojednávajících slovem i obrazem o technologii tzv. Feuerwerku. V husitském bádání byl tento okruh pramenů využit jen okrajově, a proto s tím větším zájmem otevíráme publikaci, která již svým titulem vzbuzuje naději na rozšíření poměrně úzkého souboru soudobých památek ikonografické povahy. Rukopis Clm 197 je sice od roku 1891 uváděn ve všech celkových přehledech dějin techniky, zatím se mu však nedostalo důkladného rozboru. Dobře zachovaný rukopis v prvé části obsahuje anonymní nákresy válečných i jiných strojů včetně stručného slovního popisu, zatímco druhou část tvoří opis prvních dvou knih De ingeneis od Mariana di Jacopo Taccola. Prvé ltem se skládá ze dvou celků, které se liší provedením a zčásti i obsahem. Díl A (folia 1–28) přináší poměrně hrubé kresby ve špatné perspektivě, zato však s řadou cenných detailů, které pomíjí více formalistní díl B (folia 29–48). Rozdílné ruce odpovídá i odlišná doba vzniku. Zatímco se až dosud předpokládalo, že obě části vznikly již kolem roku 1430, Hall na základě rozsáhlých komparací filigránů klade sekci A do let 1472–1475 a sekci B do let 1486–1492. Tím také do značné míry pramen ztrácí na autentičnosti pro dobu husitských válek, neboť podle autora nic zatím nenasvědčuje, že by šlo o kopie starších předloh. Název, který se ustálil ve specializované literatuře, hodně zavádí. neboť husitství se bezprostředně dotýkají jen dva nákresy se slovním doprovodem. První text na fol. 16v v Hallově transkripci zní: „Item Den schirem hat her Arckinger vor Sacz gehabt, Da genn hundert man wol darunder sicher. Der haspel ist inwendig, und wan czw der stat kumt, so czeucht man den schirem auff, und schiust und lat in den wider czw gien. Wint dan den haspel wider hintter sich, so get der schirem wider von stat und dye lewt stien darhynnter an schad" (s. 158). V interpretaci některých míst není v odborné literatuře shody, a proto nezaručuji přesný překlad: „Tento štít měl pan Erkinger před Žatcem a tu za ním bezpečně postupovalo sto mužů. Když stroj dorazil ke městu, s pomocí rumpálu se zvedl štít, dělo vystřelilo a štít se znovu sklonil. Tak se stroj mohl pohybovat z místa na místo, aniž by bojovníci utrpěli nějakou škodu". Vyobrazení pod textem má podobu trojúhelníkového štítu s dělem a rumpálem. A protože nákres zcela neodpovídá popisu, měl by specialista zvážit možnost, zda se text nevztahuje k posuvnému štítu na fol. 15v. Hall tuto eventualitu kupodivu nechal bez povšimnutí. Navíc dodávám, že jméno Erkingera ze Seinsheimu je natolik známou postavou válečných tažení dvacátých let, že stěží tu šlo o pozdní reminiscenci v období nových bojů o kalich v 60. a 70. letech 15. století. Druhé místo na fol. 23v (v Hallově edici na s. 172) je již z tohoto hlediska přijatelnější. „Item Daz ist der Hussen wagenpurgk daraus dy Hussen vechten. Dy ist gut und gerechtt". Na skice zaujmou silné postranní palisády, jinak však i tentokrát jde jen o povšechný nákres, vzdálený skutečné podobě husitské hradby. Celkem tedy Hallova kniha nepřinesla husitskému bádání mnoho, čímž však ani v nejmenším nesnižuji její význam pro srovnávací dějiny vojenské technologie a civilního inženýrství 15. století.

František Šmahel

Maria Bogucka, **Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy,** Warszawa 1981, Państwowy Institut Wydawniczy, 288 s.

K paradoxům historiografie patří, že Kazimír IV., největší polský král pozdního středověku, který tak významně zasahoval do dějin střední Evropy, se teprve v této knize dočkal monografie, v níž je vědecky zpracováno celé období jeho života a vlády, přestože již na počátku našeho století se mu intenzívně věnoval známý historik a diplomat F. Papée, jenž také napsal monografie Kazimírových synů Jana Albrechta a Alexandra. Z pera M. Bogucké vyšel životopis středního rozsahu s poněkud redukovaným poznámkovým aparátem, výstižným bibliografickým přehledem a dvěma rejstříky. Časově zabírá prakticky celé 15. století. Napsán je svižně, s přehledem a velmi čtivě, takže kromě odborníků jistě uspokojí i náročnější zájemce o populární historickou literaturu. Vzorem tu možná byly – troufám si hádat – proslulé biografie anglických a francouzských králů (Pollardův Jindřich VIII., Nealeova Alžběta I., Kendallův Richard III. a Ludvík XI., Cabanisův Karel X. a snad i Liebfeldův Napoleon III.), polskému čtenáři dostupné v nových překladech. Nám pak živý sloh a hojné, někdy vtipné citáty z vyprávěcích pramenů, v prvé řadě Dlugosze, nejspíše připomenou Přemyslovské, resp. Předhusitské Čechy zvěčnělého Zdeňka Fialy.

Na celkově příznivém hodnocení díla nemůže mnoho změnit skutečnost, že partie týkající se československých dějin (dopad Korybutova odjezdu do Čech na polskou vládní scénu, nabídka českého trůnu Kazimírovi roku 1438, o dvacet let později snaha Jiskry z Brandýsa, resp. měst Vratislavi a Namyslova pohnout Kazimíra k intervenci proti Matyášovi, resp. Jiřímu, pražská mise Jakuba z Dembna roku 1460, hlochovský sjezd 1462, od roku 1466 prakticky trvalé angažmá v českých a uherských věcech, nakrátko přerušené mírem olomouckým, aby po smrti Korvínově znovu ožilo ve vnitrodynastické válce o jagellonskou sekundogenituru v Uhrách) jsou líčeny jen konvenčně, někdy (1479, 1490–1491) i bez využití novější literatury.

Nad západní monografie ovšem autorka vyniká pozorností, kterou věnuje sociálním a hospodářským problémům doby. Na poměrně malé ploše je tu hodně poznatků o zachvívající se stavovské rovnováze polské společnosti koncem 15. století, o Kazimírově strohém vztahu k městům (výjimkou byla města v Pobaltí, jimž byl od války s Řádem zavázán), která mu byla jen a jen komorou, o poměru král – panstvo, polském hospodářství, podaném na pozadí dobového hospodářství evropského, a velmi záslužně též o kultuře, která při líčení velkých politických úspěchů Kazimírových nezřídka dosud je popelkou. Podnětné je i autorčino závěrečné hodnocení osobnosti velkého krále, zejména (pro možnost srovnání kupř. s Jiřím, Ferdinandem I. nebo uherským Matyášem) jeho domnělého absolutismu, který podle Bogucké byl více psychologickou než reálnou společensko-ekonomickou záležitostí.

V souvislosti s recenzovanou zde prací H. Samsonowicze stojí za pozornost rozpory mezi ním a autorkou v číselných údajích o polských městech. Bogucka, stejně jako v roce 1974, resp. 1976 T. Lalik a A. Wyrobisz, soudí, že v druhé polovině 15. století bylo v Polsku přes 500 měst. Podíl městských obyvatel na celkové populaci nepřekračoval 15 % (je sporné, máme-li to s autorkou pokládat za málo, je-li obdobný údaj pro tehdejší severní Itálii 13 %), Samsonowicz udává střízlivých 6 %. Příčina rozdílu je zřejmě v kritériích městskosti: ne každé malé místo obdařené městským právem jako město skutečně fungovalo. Ukazuje se obtížnost práce historického demografa pozdního středověku, který až příliš často musí pracovat s přibližnými čísly a odhady.

Ivan Martinovský

Siegfried Hoyer, **Jan Hus und der Hussitismus in den Flugschriften des ersten Jahrzehnts der Reformation,** in: Flugschriften als Massenmedium der Reformationszeit. Beiträge zum Tübinger Symposion 1980, Stuttgart 1981, Ernst Klett Verlag (Spätmittelalter und Frühe Neuzeit, 13), s. 291–307.

Husitství předešlo vynález knihtisku o několik málo desetiletí, takže na rozdíl od reformací 16. století nemohlo využít prvního masového média moderní doby. Pomineme-li jednotu bratrskou, která záhy rozpoznala účinnost nového sdělovacího prostředku, odrazilo se husitství v letákové literatuře jen svými vzdálenými ohlasy. Přesto ani v nich nechyběly stopové prvky dávného zápasu husitských Čech za očistu náboženského i společenského života. Je zásluhou lipského badatele, že jednolisty a letáky s husitskou tematikou z prvního desetiletí německé reformace nejen kriticky utřídil a zhodnotil, ale i prezentoval na specializovaném sympoziu věnovaném roli tohoto žánru v reformačním období. Pokud se mi podařilo ověřit, je většina z jednadvaceti Hoyerem evidovaných tisků českému bádání známa, i když ne všem se již dostalo stejné pozornosti. V patnácti případech lze autory anonymních spisů určit s téměř naprostou jistotou, ve dvou dalších alespoň hypoteticky. Dvanáct letáků vyšlo

souběžně německy i latinsky, čtyři byly přeloženy z latinských předloh. Autory byli vesměs duchovní blízcí humanistickým kroužkům, jejichž znalost husitské historie se zpravidla omezovala jen na Husovu martyrologii. Jen výjimečně byly v letácích využity některé z husitských článků nebo citace čtyř pražských artikulů. Téměř zcela je v nich pominuta husitská levice a její náboženské představy, což autor vysvětluje ideovým zaměřením Lutherova reformního centra. Mnohem méně se narážky na husitství objevují v katolické publicistice, která v Husovi rovněž viděla Lutherova předchůdce, tentokrát však v linii nejzhoubnější hereze. Vedle cenných postřehů a zjištění (např. spisy s husitskou tematikou v pozůstalosti rostockého mistra Mikuláše Rutze, využití obrazové agitace pro negramotné vrstvy apod.) je třeba zmínit i bohatý poznámkový aparát, v němž české tituly jsou uvedeny nejen v překvapivém počtu, ale i v korektní jazykové podobě. Z drobných opomenutí uvádím faksimilové vydání dvou Husových dílek v německém překladu Jana z Lübecku (Jan Hus, Dat bokeken van deme repe – De uthlegghinge ouerden louen, ed. A. Molnár, Hildesheim–New York 1971), nepřesný počet českých a moravských protestníků z roku 1415 (s. 297) a přecenění humanistického vzdělání Petra z Mladoňovic.

F. Š.

STAVOVSTVÍ

Jan Pelant, **České zemské sněmy v letech 1471–1500,** Sborník archivních prací 31, 1981, s. 340–417.

Jedním z přínosů husitské revoluce byl intenzívní rozvoj stavovského hnutí. Výrazným svědectvím vzepětí moci stavovské obce v Čechách jsou zemské sněmy, které zejména ve věku jagellonském dosahovaly vrcholných míst v mocenském systému stavovské monarchie. Uvážíme-li, že jen v letech 1471–1500 sněmovalo několik set politických činitelů týdny na 63 zemských sněmech, pochopíme důležitost tématu, jemuž J. Pelant věnoval obsáhlou studii, opřenou o bohaté listinné fondy publikované i dosud nezveřejněné i o znalosti veškeré dosavadní literatury. Pelantova studie vyniká přesnou analýzou detailů i smyslem pro celkové hodnocení kriticky zkoumaných jevů.

Už v úvodu se autor zamýšlí nad pojmem sněmu a pokouší se definovat jeho obsah a rozsah. Péče o přesnou terminologii mu umožňuje odlišit sjezdy a různá shromáždění od instituce, zemského sněmu, pevně zakotveného v politickém řádu jagellonské monarchie. Kapitola o sněmovním jednání si klade za cíl ozřejmit formy svolávání sněmů i analyzovat složení sněmu. J. Pelant odhaduje, že se sněmovního jednání zúčastnilo maximálně asi 400 osob, většinou však nutno předpokládat počet 150–200 sněmovníků, z čehož bylo asi 60–80 delegátů z měst. Rozsáhlá byla pravomoc sněmu, svolávaného králem či jeho zástupcem. Sněmování, trvající zpravidla čtyři i více dní (některé sněmy trvaly i dva týdny), zaměřovalo svou pozornost na povolování berní a ustavování zemské hotovosti, jak zpravidla žádal král. V pravomoci sněmu bylo ovšem i udílení inkolátu a všechny otázky týkající se mincovnictví. Rozsáhlá byla zákonodárná pravomoc zemských sněmů, sněmovní usnesení se totiž zápisem do zemských desk stávalo zákonem. Na sněmu se měli volit i čeští králové, sněm se považoval za ochránce moci, práv i majetku české koruny. Sněmovníci se vyjadřovali k zahraničním úmluvám a dohodám a projednávali i hraniční spory. Častým obsahem sněmovního jednání byla bezpečnost v zemi, urovnávání sporů a pronásledování lupičských houfů. V jagellonské epoše si sněmy získaly rozsáhlé pravomoci i při výkonu státní správy, neboť se tu ustanovovali zemští hejtmané a různé komise; vůbec zemští úředníci před sněmem projednávali hlavní směry své činnosti. Sněmy si však osobily i právo zasahovat do zemské ekonomiky, např. zákazem vývozu drahých kovů či regulací obchodu s obilím. Českou zvláštností, jíž se ovšem J. Pelant dotýká jen zběžně, odvolávaje se na hojné zpracování ve starší historiografii, bylo sněmovní jednání o náboženských otázkách (srov. např. náboženský mír na kutnohorském sněmu). Podrobně však autor sleduje, jak se na zemských sněmech ke konci 15. století jednalo o poddanských záležitostech. Výsledkem bedlivého zkoumání Pelantova je nesouhlas s těmi historiky, kteří mylně spojovali počátky tzv. druhého nevolnictví v českých zemích se sněmovními usneseními o zbíhání poddaných z gruntů. Zvláštní

exkurs věnoval J. Pelant vzniku zemského zřízení vladislavského a dotkl se tak problematiky, o níž bylo už diskutováno v souvislosti se studií J. Martinovského (srov. HT 5, 1982, s. 289).

Stručný náčrt obsahu Pelantovy studie dostatečně svědčí, jak soudím, o její ceně a přínosnosti. Dostává se nám tak významný příspěvek nejen k poznání jagellonské doby, nýbrž i k pochopení významu „stavovské demokracie" v našich dějinách. Stojí za to upozornit, že se zemské sněmy v Čechách liší nejen od moravských poměrů, jak Pelant správně upozorňuje, nýbrž i od situace stavovského hnutí v Uhrách a v Polsku, kde např. města na sněmech té doby nehrála žádnou roli. České sněmy se staly kolbištěm mezi šlechtou a městy a postupný vzestup moci panské oligarchie je nepopiratelný. Nicméně však i po roce 1500 (např. v letech 1509 a 1513–1514) městští delegáti na sněmech výrazně prosazovali zájmy měst, hájili je; jejich moc nebyla tudíž zdaleka tak zdeptána, jak by se mohlo jevit při pohledu na situaci do roku 1500.

Vstupuji-li do diskuse s autorem, chci upozornit i na nejasnou formulaci o zavedení instituce krajských hejtmanů v roce 1502 (s. 400). Jde asi o nepřesné tvrzení, neboť tehdy byli krajskými hejtmany ustanovováni šlechtici bez vědomí měst. Jinak přece krajští hejtmani už dávno fungovali. Lev z Rožmitálu je např. hejtmanem prácheňského kraje v roce 1474 (AČ 21, s. 387) a i o volbě krajských hejtmanů v roce 1478 je dostatek zpráv. Lze oprávněně předpokládat i působnost rady krajského hejtmana, jak k ní odkazuje rozsudek komorního soudu v roce 1475 (AČ 7, s. 489). Nemá smyslu rozmnožovat doklady o tom, že instituce krajských hejtmanů je doprovodným jevem celého zkoumaného období a že diskutovaná formulace se vztahuje jen k pokusu o vyřazení měst z krajského zřízení.

Ještě jedna poznámka do diskuse. J. Pelant předpokládá, že na sněmech v roce 1479 dosáhla šlechta vliv na jednání komorního soudu a má na mysli usnesení o volbě členů královské rady na krajských sjezdech (srov. AČ 4, s. 503). Rozbor složení přísedících komorního soudu od roku 1480 však spíše naznačuje, že se záměr sněmovního usnesení neuskutečnil a že zastoupení delegátů z krajů v královské radě a na komorním soudě nebylo rovnoměrné. Po roce 1482 pak nelze zjistit jakékoliv stopy po vlivu krajských sjezdů na složení obou institucí.

Jak je zřejmé, Pelantova studie pronikavě osvětluje nejen sněmovní jednání, nýbrž všechen mocenský mechanismus stavovské monarchie a staví badatele před naléhavé otázky, podněcuje další výzkumy. I tím se Pelantův rozbor činnosti zemských sněmů stává významným obohacením naší historiografie.

J. M.

Bernhard Töpfer, **Stände und staatliche Zentralisation in Frankreich und im Reich der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts,** Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 1, 1977, s. 233–272.

Zvýšený zájem o stavovství a stavovský stát v Čechách 15. a 16. století měl by být dostatečným důvodem, abychom věnovali pozornost srovnávací studii B. Töpfera, zabývající se těmito problémy, jak se vyvinuly na sever a na západ od našich zemí.

Druhou polovinu 15. století pokládá autor z hlediska vývoje státní organizace za důležitý úsek jak francouzských, tak německých dějin. Francie té doby byla stále více centralizovanou středověkou monarchií (nelze tu nevzpomenout, že už před čtvrtstoletím dospěl u nás k takřka doslova stejnému závěru předčasně zesnulý Vladimír Procházka, Právník 99, 1960). Generální stavy z roku 1468 a 1484, stejně jako tzv. provinciální stavy, při vší kritice královské daňové politiky a přehmatů úředníků pozici monarchie proti odstředivým snahám vysoké aristokracie, resp. princů jen posilnily. Aristokracie neměla nejmenší naději, že by se jí podařilo získat generální stavy na svou stranu.

Bylo-li tedy upevnění státní organizace ve Francii výlučně záležitostí krále, probíhal obdobný proces v Německu jen uvnitř početných knížecích teritorií, která se ze středověkých panství postupně přetvářela v uzavřené teritoriální státy. Uvnitř těchto států se světskými nebo církevními knížaty v čele ustaloval se mocenský poměr mezi vladařem a stavy (termín „dualismus" pokládá Töpfer za nevhodný) vždy případ od případu autonomně: někde (např. v Sasku) měl převahu vládce, jinde (např.

Württembersko, Tyroly, kolínské arcibiskupství) dosáhli většího úspěchu stavové. Autor toto dokládá stručným, avšak názorným výkladem vývoje v jednotlivých říšských územích.

Fridrich III. k tomu přihlížel vcelku nečinně. Teprve tlak Matyáše Korvína na rakouské země, turecká aktivita a spor Habsburků s francouzským králem o burgundské dědictví přiměly císaře, aby se na říšských sněmech 1485, resp. 1486 dožadoval pomoci knížat a měst a pokusil se o reformu říše. Sekundoval mu přitom jeho syn a od roku 1486 spoluvládce Maxmilián I. Jeho obratnosti je třeba vděčit za to, že reformní pokusy měly určitý, třebas jen omezený úspěch a přinesly koncem století nové impulsy pro stabilizaci feudálního státního zřízení i v celoříšském rámci.

B. Töpfer probírá též základní literaturu německy mluvících zemí ke státu a stavovství a registruje vývoj názorů historiografie na tyto problémy: pozitivní ocenění role stavů v druhé polovině 19. století, od roku 1912 negativní názor v díle Spangenbergově, v třicátých letech opět většinou pozitivní hodnocení, vrcholící v díle Švýcara W. Näfa. Po druhé světové válce je pak nápadný rozdíl mezi vysokým oceňováním stavů v NSR a podstatně zdrženlivějším názorem historiků NDR. Je zajímavé, že tu není zmíněn A. Bachmann, jehož úvahy o státu a stavovství v úvodu 2. dílu Deutsche Reichsgeschichte kdysi budily takovou pozornost a jehož silný vliv konstatoval ještě F. G. Heymann ve své poděbradovské monografii (s. 617). Odpovídá to zřejmě Töpferovu nevyslovenému záměru uvádět výběrově jen speciální práce o tématu, nikoli syntetická díla o době.

Ivan Martinovský

Jaroslav Pánek, **Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě.** Praha 1982, Academia, 157 s. (= Studie ČSAV 1982, č. 2).

Ve své monografii vytvořil Jaroslav Pánek ucelenou koncepci stavovství jako systému právní organizace privilegovaných vrstev pozdně feudální společnosti. V českém státě se stavovství a sama doktrína stavovské monarchie dostávaly po roce 1526 do konfliktu s vládní koncepcí Ferdinanda I. a jeho nástupců, usilujících o politickosprávní centralizaci a náboženskou unifikaci. Výklad politické krize feudální třídy v českých zemích, jejíž podstatou bylo vyhrocování rozporů mezi panovníkem a stavy a štěpení feudality, zařadil J. Pánek do širšího rámce všeobecné krize feudalismu a ztotožnil se v podstatě s názory naší marxistické historiografie na výklad této krize. Dlouhodobou politickou krizi v českém státě chápe jako dílčí součást této všeobecné krize a dělí ji na pět fází s mezníky 1547, 1577, 1611, 1620 a 1635.

Monografie se soustřeďuje na druhou fázi politické krize v letech 1547–1577, kdy po porážce prvního protihabsburského odboje a v důsledku poklesu aktivity královských měst převzala hegemonii ve stavovské opozici v Čechách šlechta, podobně jako tomu bylo již dříve na Moravě. Základní myšlenky Pánkovy práce jsou dobře vyjádřeny v názvech jednotlivých kapitol – I. Posílení panovnické moci jako důsledek porážky prvního protihabsburského odboje v Čechách roku 1547; II. Zastavení královské ofenzívy rezistencí stavů a nová formulace stavovského programu v letech 1548–1555; III. Sepětí politiky Ferdinanda I. s katolickou protireformací a vystupňování zápasu stavů o berně v letech 1555–1564; IV. Prohloubení rozkolu mezi panovníkem a opozicí za Maxmiliána II. (1564-1574); V. Zápas o jednotu stavovské opozice při projednávání České konfese a jeho výsledky (1575–1577). Výsledkem tohoto zápasu bylo vytvoření ideové a organizační základny zostřených politických bojů v následujících desetiletích.

Na rozdíl od prvních dvou desetiletí po nástupu Habsburků a od počátku 17. století bylo období, jímž se zabýval J. Pánek, spíše na okraji zájmu naší historiografie. Po výkladu a kritice dosavadní literatury shrnul autor vývoj stavovství od husitské revoluce do roku 1547, jemuž věnoval samostatný článek **Proměny stavovství v Čechách a na Moravě v 15. a v první polovině 16. století** (= Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 179–217). Sledoval rovnoměrně vývoj stavovství v Čechách a na Moravě, vrátil se přitom k osvědčenému označení „české země" pro historické státoprávní útvary Českého království a Moravského markrabství (tj. bez Slezska, Horní a Dolní Lužice jako dalších zemí České koruny) a ukázal na společnou podstatu politického zápasu v obou zemích v situaci, kdy se zvýšilo zasahování španělské a papežské politiky do vnitřních poměrů českých zemí a kdy se přiostřily rozpory mezi panovníkem a stavy.

Širší pozornost vzbuzují některé konkrétní výsledky a metodické postupy Pánkovy studie. K přednostem patří např. zjištění politické a náboženské orientace předních členů vlády a opozice, přičemž výrazněji v práci vystupují osobnosti dvorské strany. Platí to např. o prezidentu české komory, nejvyšším komorníku a pražském purkrabí Janu Mladšímu Popelovi z Lobkovic (srov. navíc studie Jana Fridricha o velkostatku a městu Horšovském Týně ve sborníku Minulostí Západočeského kraje 9, 1972, s. 129–158; 13, 1976, s. 109–135), o nejvyšším komorníku a pražském purkrabí Vilémovi z Rožmberka, o posledním rožmberském vladaři Petru Vokovi a dalších osobnostech. Pozornost je věnována rovněž politice a hospodářské situaci panských rodů; např. roku 1567 přistoupil panovník na usnesení českého zemského sněmu o svobodné plavbě dříví, čímž Rožmberkové a další šlechtici získali hospodářské výhody na úkor Pražanů. Při hodnocení úsilí probošta metropolitní kapituly Jindřicha Scribonia o uvedení jezuitského řádu do Prahy J. Pánek konstatoval, že Scribonius viděl hlavní naději katolické církve ve výchově nových kněží a pokládal provokativní metody rekatolizace za škodlivé. Obezřele postupoval Scribonius také při své snaze o podporu podřizování činnosti městských rad zájmům habsburské katolické strany; ovlivnil např. M. Ondřeje Blovského, který byl hlavním exponentem habsburské katolické strany v plzeňském sboru konšelů v letech 1571–1590 a stejně vystupoval i jako člen městské rady Starého Města pražského v letech 1590–1616. Již krátce před rokem 1571 působili jezuité na nejvyšší hodnostáře v okolí panovníka a požadovali, aby alespoň z městských rad některých měst byli odstraněni „heretikové" (k tomu nyní Jaroslav Douša, Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550–1650, SAP 32, 1982, s. 381). Také těmito zásahy do městských samospráv byla v letech 1547–1577 posilována rekatolizace, uskutečňovaná „zprvu násilnými prostředky a poté budováním katolické církevní organizace" (Pánek, s. 123).

Z důkladných výkladů J. Pánka k problematice měst vystupuje zřetelně hospodářské postavení královských měst, přičemž mnohé lze dovodit i pro dějiny Tábora. Nově autor vysvětluje také postup panovníka v květnu 1549, kdy Ferdinand I. vrátil královským městům a zvláště Pražanům část statků zabavených po porážce povstání roku 1547. Ze strany panovníka to byl ústupek k pojištění spojenců a neutrálů ve stavovské obci v zápase o snazší zvládnutí situace v Čechách. Města byla tehdy v zoufalé hospodářské situaci, neměla možnost umořovat své značné dluhy, a proto jim Ferdinand I. vrátil některé důchody z cel a mýt i některé konfiskáty. Některé dílčí údaje z politických a náboženských dějin, které přináší monografie J. Pánka, neznáme dosud z monografií měst. Autor se např. zmiňuje o plzeňském procesu z ledna 1555, po němž vláda donutila k emigraci padesát luterských kazatelů. Bylo to v době po září 1554, kdy se nejvyšší zemští úředníci přestěhovali z Prahy do Plzně před morem (místodržitel arcikníže Ferdinand pobýval v krajském městě od listopadu 1554 do března 1555); v Plzni jako dočasném sídle zemské správy proběhl zmíněný proces, o němž plzeňské prameny mlčí (srov. Josef Strnad, M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské, Plzeň 1883; Dějiny Plzně I, Plzeň 1965, s. 135).

Studií o stavovské opozici a jejím zápase s Habsburky přispěl Jaroslav Pánek k podrobnějšímu a hlubšímu poznání opomíjeného období českých dějin a prezentoval problematiku stavovství v plné šíři a se všemi vazbami.

Jaroslav Douša

DOZNÍVÁNÍ HUSITSTVÍ

Robert Kalivoda, **Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské,** Studie Comeniana et historica 25, XIII, 1983, s. 3–44.

O dějinách se má nejen psát, ale i přemýšlet. Ne každý titul o minulosti totiž automaticky představuje myšlenkový přínos. Potvrzuje to i bilance husitologické produkce v posledních letech. Zatímco se mladší generace badatelů (k níž se hlásím i já) snaží návratem ad fontes korigovat tradičně vžité názory (často v povýtce faktografických článcích), směřují vyzrálí již husitologové k syntetickému zpracování svých dlouhodobých výzkumů. Vedle partie Františka Šmahela v Přehledu dějin Československa I/1 a právě vydané knihy Jiřího Kejře to potvrzuje i závažná úvaha Roberta Kalivody, která má být jakousi maketou k proponovanému většímu dílu. Byla napsána již před deseti lety a čekala dlouhý čas na vydání, což je velká nevýhoda, neboť autor již nemohl přihlédnout k množství literatury, která mezitím vyšla a jež se přímo dotýká problémů, stojících v centru jeho pozornosti (kupř. F. Šmahel, Epilog husitské revoluce, Acta reformationem Bohemicam illustrantia 1, Praha 1978, s. 45–127; M. Polívka, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, Praha 1982; J. Pánek, Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577, Praha 1982, a samozřejmě řada statí v HT). Nicméně i vzhledem k uvedeným skutečnostem nepůsobí příliš sympaticky, odkazuje-li Kalivoda hlavně na své práce či na produkci zahraniční, zatímco díla současných československých historiků, zveřejněná přeα rokem 1973, ponechává stranou či na okraji. Protože však jde o studii koncepční, programovou a v mnoha směrech kritickou k dosavadním pohledům, jsou tyto výtky podružné.

Kalivodovo pojetí husitství a jeho vyústění, jak je prezentováno v recenzované stati, vyrůstá ze starších autorových úvah a v mnohém je rozvinutím či naplněním dřívějších postulátů. Mám tu na mysli především referát na konferenci Cultus pacis v roce 1964 (= Die hussitische Revolution und die Podiebrader Epoche, in: Cultus pacis. Études et documents du Symposium Pragense Cultus pacis 1464–1964, Praha 1966, s. 167–178; v českém znění Husitská revoluce a poděbradská epocha, FČ 13, 1965, s. 387–393), poznámky k proslulé knize Ferdinanda Seibta (= Seibtova Hussitica a husitská revoluce, AUC-HUCP VIII/2, 1967, s. 61–83) i některé pasáže v publikaci Husitská ideologie. Věren své výzvě z 30. září 1964 pokusil se Kalivoda o postižení vztahu vlastního husitství k období předbělohorskému a zároveň o nástin srovnání českého vývoje v 15.–17. století s evropskými poměry.

Koncepce, kterou před čtenářem předestírá, nepostrádá monumentalitu ani šíři záběru. Pojetí husitství jako dvě stě let trvající, vzájemně propojené reformace a buržoazní revoluce, otevírající Evropě bránu k novověku, je svým způsobem unikátní. Otázkou zůstává, do jaké míry bude schopno přesvědčit husitology o své oprávněnosti. Není totiž možné nevidět, že tvůrce této koncepce je filozof (i když specialista na dějiny filozofie a filozofii dějin) a nikoliv historik. Ačkoliv si vážím teoretických a zobecňujících přístupů, které filozofové vnášejí do pohledů na minulost, a aniž bych jim chtěl imputovat myšlení historiků, domnívám se, že právě v tomto střetávání specifických postojů a metod poznávání spočívá základní problém hodnocení Kalivodovy podnětné práce. Do jisté míry se tak opakuje situace z druhého desetiletí našeho věku, kdy se filozofové snažili o nastínění smyslu českých dějin a školení historikové proti nim vyrukovali se znalostí fakt. To ovšem nic nemění na věci, že takové potýkání bývá užitečné pro obě strany. Z tohoto hlediska je také třeba ke Kalivodovu pokusu přistupovat.

Zatímco dlouhé trvání české reformace (u Kalivody léta 1400–1620 s vyvrcholením a uzavřením v díle Komenského) a ani chápání vlastního husitství jako reformace a revoluce nevyvolá bouřlivější diskusi, tkví naproti tomu zásadní novum v tom, že období od výbuchu husitské revoluce až do bělohorské bitvy, tedy více než dvě století, traktuje autor jako buržoazní revoluci, jež proběhla ve dvou etapách. Její první cyklus (vlastní husitská revoluce) se uzavřel v roce 1452, druhý pak bělohorskou bitvou. Přitom je stavovské povstání 1618–1620 pojímáno jako analogie „slavné revoluce" anglické roku 1688! Pominu-li názor o dvousetletém průběhu jedné revoluce jako

kuriózní, který jen sotva nalezne kladný ohlas, je kardinální otázkou, zda lze v českých zemích v období 1400–1620 mluvit o buržoazních poměrech. Podle mého soudu se zde Kalivoda nechal příliš strhnout ústředním principem české reformace, jímž je podle něho princip tolerance (projevující se v kompaktátech, kutnohorském porovnání z roku 1485, České konfesi, Rudolfově majestátu, druhé Apologii českých stavů a konečně v Konfederačních aktech z léta 1619), naprosto rozdílný od zásady „cuius regio, eius religio". Tím, že česká reformace prosadila svobodu vyznání jednotlivce bez ohledu na vyznání vrchnosti, obohatila, řečeno autorovými slovy „nejen reformaci evropskou, ale – a to především – veškerou evropskou společnost na její cestě ze středověku do novověku" (s. 18). Chápáním husitství jako prologu novověku kráčí Kalivoda ve šlépějích Františka Palackého (jehož na jiném místě práce prohlašuje za ušlechtilého politického naivku), i když se na rozdíl od něho domnívá, že český toleranční princip zrozený v 15. století není plodem osvíceného myšlení osvícených mužů, nýbrž důsledkem akcí lidových mas.

Nalezl-li autor spojnici mezi duchovní sférou husitské revoluce a duchovním klimatem počátku novověku, hledal pochopitelně podobného společného jmenovatele i ve společensko-ekonomické struktuře. To se mu však přes veškeré úsilí i dílčí cenné postřehy nepovedlo a jeho snažení vyznělo křečovitě. Každý, kdo se těmito problémy zabýval, narazil na dvě neoddiskutovatelné skutečnosti. Čechy jsou po celé 15. století feudálně agrární zemí a husitská revoluce, přestože prosadila sekularizaci ohromného církevního majetku ve prospěch šlechty a měšťanstva, na tomto stavu nic nezměnila. Šlechtici i měšťané hospodařili i nadále ve vyježdených kolejích, složení české společnosti zůstalo i nadále zhruba stejné jako kolem roku 1400. Druhým, neméně podstatným faktem zůstává, že husitská revoluce vytvořila situaci, jež dříve nebo později musela přerůst v konflikt mezi městy a šlechtou, v srážku, která, jak víme, skončila zlomením městských středověkých výsad a uvolnila šlechtě ruce k prosazení se v hospodářském životě království. Jsou právě toto symptomy počátků kapitalistického vývoje? Podle Kalivody ano! Autor si totiž pomohl nepřesnou generalizací, jíž vyřešil vše. Přečtěme si, co říká o poměrech v 16. století: „Nositelem ekonomického rozvoje na evropském kontinentě se stává naopak šlechta, která se proměňuje v šlechtu podnikatelskou, rozvíjí tržní velkovýrobu a stává se tak vlastním nositelem protokapitalistických tendencí; klasicky se to projevuje právě v Čechách" (s. 23).

Souhlasím s Kalivodou, že ve městech nelze vždy a za každých okolností vidět pokrokovou společenskou sílu a že není možné svazovat hodnocení české reformace pouze s městským prostředím. Na druhé straně je ale upřílišněné tvrzení o tom, jak se šlechta v této době „prostě stává progresívní ekonomickou silou" a jak je její nástup „do této první pozice jevem vysloveně pokrokovým" (s. 23). Jak nepřesvědčivé jsou tyto soudy, ukazují vlastní Kalivodovy výroky. Šlechta byla v Českém království nositelem protokapitalistických tendencí „a vtiskovala vzniku buržoazních poměrů v našich zemích výrazně protiburžoazní charakter" (s. 40, pozn. 63). Vycházeje z této hypotézy může potom prohlásit stavovské povstání 1618–1620 za obdobu slavné revoluce anglické, „která měla a mohla zvítězit, ale nezvítězila" (s. 30). Snad si Kalivoda v tomto případě není sám vědom, že se názorem o stavovském odboji jako buržoazní revoluci v podstatě vrátil k více než třicet let staré a rychle opuštěné teorii Josefa Polišenského. Komparace s vývojem v sousedních státech (Polsko, Uhry, Rakousko) sotva nasvědčuje správnosti Kalivodových závěrů. A i když připustím, že v českých zemích byl stav jiný a města vyspělejší, víme zatím velmi málo o cestách, jakými by se ubíralo podnikání šlechty v případě vítězství nad Habsburky a jaké byly meze možností feudálního velkostatku. Kalivoda vůbec nebere v potaz hlasy, hovořící o odbytové krizi produkce vrchnostenských režijních podniků na prahu stavovského povstání a neptá se, do jaké míry ovlivnila prosperitu severovýchodních Čech po roce 1618 válečná konjunktura.

Vývody o internacionálním charakteru konfederace roku 1619 i kladném vztahu šlechtických vůdců stavovského odboje k městům mi rovněž nepřipadají přiměřené. Spíše se mi zdají, alespoň na základě pramenů, které jsem před lety studoval, taktickými manévry, kroky z nutnosti. Kapitolu samu pro sebe pak tvoří úvahy o vynikajících politických schopnostech členů direktoria, mezi nimi především Roupovce a Thurna. Stejně jako Kalivoda si myslím, že reprezentanty stavovské protihabsburské obce podceňujeme a že je příliš hodnotíme pod dojmem bělohorské porážky. Kdyby to však opravdu byli politikové evropského formátu, jaké v nich vidí autor, nepodnikli

by k záchraně své akce rozhodnější činy? Thurn byl jistě dobrý voják, ale při svém tažení do Rakous sotva vědomě oživoval ofenzívní revoluční strategii husitsko-táborskou, jak si to myslí Kalivoda. Podle mého mínění je zkrátka obtížné, ne-li smysluprosté, shledávat paralely mezi husitskou revolucí a českým stavovským povstáním. Přitom ani husitskou revoluci ani stavovský odboj 1618–1620 nelze označit jako buržoazní revoluci, jako dvě fáze první novodobé revoluce v Evropě. Podobné diskuse a úvahy připomínají snahy historiků v NDR prohlásit za první buržoazní revoluci německou selskou válku. Husitská revoluce nebyla pouhým hnutím, nebyla však ani buržoazní revolucí. Přikláním se k názoru, který ji považuje za zvláštní typ revoluce, předcházející revolucím skutečně buržoazním. V českém stavovském povstání naproti tomu shledávám politický konflikt, v němž se srazilo úsilí o zachování stavovského státu s nastupující absolutistickou monarchií. V tomto zápase se i princip náboženské tolerance stával součástí politického boje mezi stavy a panovníkem.

Čtenář této recenze si nyní jistě řekne, že s Kalivodou nesouhlasím prakticky v ničem. Není tomu tak. Ztotožňuji se s jeho (a Kavkovým) názorem, že Lipany nejsou porážkou husitské revoluce, nýbrž mezníkem otevírajícím cestu k jejímu vítěznému završení, byť pod prapory husitské pravice. Ani proti hodnocení výsledků revoluce a vlády Jiřího z Poděbrad nevznáším žádné námitky. Za sympatický a oprávněný považuji i odsudek chování Karla staršího ze Žerotína za stavovského povstání. Ne vždy a ne u každého vedou totiž znalosti k rozpoznání nejlepšího východiska ze složité situace. Plně podporuji i slova, že „husitství a jeho polipanské vyústění nachází klasickou tvářnost ve vývoji českém, zatímco na Moravě zanechává husitství znatelně menší následky" (s. 43). Ani poslední Válkovy stati mě nepřesvědčily o jejich nesprávnosti, a proto opakuji po Františku Šmahelovi otázku, do jaké míry lze vůbec mluvit o husitské revoluci na Moravě.

Bylo by možné pokračovat ve výčtu dalších problémů, které Kalivoda nastínil (kupř. pojetí vývoje českého národního vědomí v 15.–17. století) a jež nepochybně vyvolají polemiku. Ty by však jenom rozmnožily důkazy, že práce je sice podnětná, avšak svým mnohdy ahistorickým přístupem dospívá často k zkreslujícím závěrům.

Petr Čornej

Jiří Rak, **Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské.** Sborník archivních prací 31, 1981, s. 179–206.

Neutrálně znějící název Rakovy práce by mohl svádět k představě, že jejím obsahem jsou jenom otázky bezprostředně související s organizací české utrakvistické církve a s vymezením kompetence jejího nejdůležitějšího orgánu – dolní konzistoře – k pražskému arcibiskupovi (event. k horní konzistoři) na straně jedné, na straně druhé pak ke sboru defenzorů. Fakticky však pod tímto zorným úhlem Jiří Rak ukazuje vývoj složité náboženské situace a líčí zápas všech tří či dokonce čtyř tehdy v Čechách existujících náboženství. Česká historiografie 20. století od prací Hrejsových a zejména Kroftových až po studie A. Skýbové a F. Kavky podstatně přispěla k poznání tohoto zápasu i k osvětlení jednotlivých fází vývoje utrakvistické církevní správy. Pro své téma autor těžil nejen z poznatků této literatury a z vydaných pramenů, nýbrž užil i pramenů dosud netištěných, především Budovcova Diaria. Výsledkem jeho studia je práce sledující zvolenou problematiku po celých sto let, jež uplynuly od prvních ohlasů Lutherova vystoupení v Čechách až po důsledky porážky bělohorské.

Úvodem studie J. Rak ukázal, jak skutečnost, že země prošla husitskou revolucí, a její následky znemožnily rychlý a důsledný přechod Čech do reformačního tábora. Ten pak byl velmi záhy ještě více zkomplikován nástupem Ferdinanda I. na český trůn. Dále autor sleduje jednotlivé fáze a peripetie náboženského zápasu v Čechách a v této souvislosti především úsilí o vytvoření a reformu již stávající utrakvistické organizace. Od neúspěšného jednání o sjednocení novoutrakvistů s jednotou bratrskou v letech 1542–1543 přes panovnické zásahy do pravomoci konzistoře i defenzorů v 50. letech dospívá až k vyličení konfliktní situace po znovuobsazení arcibiskupství, která v roce 1567 vyvrcholila vymazáním kompaktát z desk zemských. Složitost náboženských poměrů v Čechách ve srovnání s obdobím předcházejícím dokládá nejlépe fakt, že v roce 1564 vyžádal na Piovi IV. pro Čechy koncesi kalicha panovník a že to byli nekatoličtí stavové, kdo v roce 1567 prosadili zrušení kompaktát jako zemského zákona. Při sledování vývoje náboženské otázky se Rak zaměřuje

zejména na otázky utrakvistické (ale i bratrské) církevní správy. Tak je tomu i při popisu jednání o Českou konfesi v roce 1575 a znovu v roce 1609, zejména při líčení vzniku dokumentů vyplynuvších z Rudolfova Majestátu.

Rakova studie znovu potvrzuje neustálou snahu habsburských panovníků o podřízení (novo)utrakvistické církve katolické hierarchii nebo dokonce přímo královské moci. Podobně i to, že vytvoření jednotné církevní organizace českých nekatolíků bylo výsledkem desítky let trvajícího úsilí stavů, kteří je museli prosazovat i proti vůli vlastního kněžstva. V něm totiž nebylo – jedinou výjimkou tu vlastně jsou jen V. Mitmánek a J. Augusta – duchovních, kteří by otázky církevní a náboženské svobody dokázali vedle konfesijního zřetele nahlížet i z aspektu politického. Práce Jiřího Raka je výstižným, živě psaným shrnutím dosavadních poznatků, doplněných nadto vlastním studiem pramenů. Autor snad mohl zvážit, zda by jeho práci neprospělo zařazení pasáže věnované konkrétní pracovní náplně konzistoře, které by ukázalo její faktickou kompetenci, což by bylo lze podle částečně dochovaných písemností provést. Pravděpodobně jen opomenutím nejsou v práci uváděny některé studie Kroftovy, přestože se s Rakovou tematikou velmi úzce prolínají (uvádím jenom poslední vydání Kroftovy stati Od kompaktát k Bílé hoře, in: Kamil Krofta, Duchovní odkaz husitství, Praha 1946, s. 206–263, a dále autorovu poznámku tamtéž, s. 294); to je patrně nejzávažnějším nedostatkem této potřebné a zdařilé práce.

Miroslav Truc

Dagmar Čapková, **Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějin,** Praha 1983, Academia, 95 s. (Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 93, seš. 3).

Přestože Komenský napsal několik dějepisných prací, jeho význam v dějinách historiografie neplyne z nich, nýbrž z jeho pozoruhodné koncepce dějinného pohybu směřujícího k univerzální nápravě lidstva, v němž je kladen hlavní důraz na lidskou aktivitu. Této otázky se již dotkla řada autorů, ale jen zběžně. O vyčerpávající analýzu se nyní pokusila přední komeniložka D. Čapková. Její práce je koncipována šíře, než naznačuje titul. V souvislosti s Komenského základní dějinnou koncepcí zkoumá i jeho historiografickou práci a jeho historické myšlení jako celek.

Rozprava D. Čapkové vychází z hluboké znalosti Komenského díla a jeho dobového kontextu ideového. Podstatně stručněji, spíše jen torzovitě a místy i nepřesně je naproti tomu podána charakteristika politických a sociálních poměrů, v nichž Komenský působil. Při hledání ideových zdrojů Komenského dějinné koncepce autorka zdůrazňuje zejména paralelní vliv F. Bacona a renesančního novoplatonského organicismu, ale i podněty vycházející z děl J. Bodina, F. Patrizziho, J. Arontia, H. Grotia, N. Machiavelliho, z aristotelského encyklopedismu, soudobého milenarismu a některých evangelických církevních historiků. Z Čechů uvažuje o Sixtovi, Veleslavínovi, Kocínovi, Stránském, Skálovi, dále o autorech bratrských. Výkladu v této části by prospělo, kdyby zřetelněji odlišila podněty doložené a hypotetické. U některých autorů autorka sama poznamenává, že citáty z jejich díla u Komenského se nekryjí s jejich úvahami metodologickými. Sporné je, zda Komenský byl ovlivněn díly, jež v jeho době existovala jen v rukopise (Sixt, Březan). Myslím také, že nelze zcela vylučovat ani konцepční vliv katolíků Hájka a Paprockého, zejména v nedochovaných spisech genealogických.

Po rozboru ideových zdrojů Komenského dějinného nazírání autorka podrobně sleduje Komenského hodnocení jednotlivých historických epoch a jevů. Nás tu zajímá zejména Komenského vztah k reformační tradici. Komenský, jak ukazuje autorka, chápal středověk shodně s humanisty jako temnou epochu a vybíral si z něho převážně morální kritiky. Kladně hodnotil valdenské, byl hrdý na to, že reformace vznikla v Čechách, podle něho v návaznosti na apoštolskou a církevněslovanskou tradici. V evropské reformaci oceňoval tendence směřující k sjednocení. Jeho práce o dějinách jednoty měly určení především apologické a martyrologické. Komenský jednotu chápal jako legitimního dědice husitství, v duchu bratrské tradice negativně hodnotil pozdní husitský utrakvismus, zvl. Rokycanu a Jiřího z Poděbrad. Zajímavý je jeho důraz na novodobé dějiny, hlásaný v pedagogických spisech. On sám se často vracel k českému povstání, jeho důsledkům i příčinám jeho nezdaru. Právě zde je však Čapková až příliš stručná. Uvítali bychom např. srovnání se stavovskými apologiemi i stano-

visky soudobých českých historiků, ale také zařazení Komenského postojů do celkového vývoje názorů jednoty na možnost odporu proti vrchnosti (srov. např. Komenského oslava valašských povstalců).

Čapková ovšem musí přitakat autorům, kteří ukazují, že z hlediska metodiky (zvl. kritiky) stojí Komenského historické práce za pracemi současníků. Blíže se ale věcí nezabývá. Právě zde se však nabízí otázka typologického zařazení Komenského prací. Již J. Polišenský např. naznačil, že mají v mnohém blíže k barokním dějepisectví (typu Slavaty) než k autorům, kteří završovali humanistickou tradici, zdůrazňovanou u něho autorkou. Té lze naopak plně přitakat v jejím vysokém hodnocení originality Komenského koncepce světových dějin a aktivní účasti člověka na jejich utváření. Čapková ji vyvozuje především z dějin české reformace, z jejího nápravného úsilí. Je ovšem nutno dodat, že aktivizující tendence nebyla vlastní jen českému utrakvistickému dějepisectví, na něž se odvolává autorka, ale že ji najdeme i jinde, např. u Dalimila. Podobně by bylo třeba zvážit, zda to byla právě „historická zkušenost husitství", jež Komenskému nedovolila převzít Machiavelliho koncepci panovnické moci, vytvářející „předpoklady k rozvinutí koncepce demokratické", nebo zda tu Komenský vycházel spíše ze soudobých koncepcí stavovského státu a z pocitu životního ohrožení českých nekatolíků ze strany absolutistických tendencí Habsburků. Z aktivizující dějinné koncepce vyplynul Komenskému i v jeho době ne zcela obvyklý důraz na historickou složku „pansofie", ústící v pokusy o napsání „panhistorie". Originální je i Komenského periodizace, která tradiční augustiniánské šestistupňové schéma naplňuje novým obsahem ve smyslu jakýchsi civilizačních stupňů. Je ovšem nutno dodat – a to důrazněji, než činí autorka – že Komenského pojetí dějin mělo důsledně eschatologické vyústění a že právě tento jeho rámec bránil tomu, aby nabylo inspirativní úlohy ve vztahu k osvícenské filozofii dějin, která jinak v mnohém řešila věci stejně jako Komenský.

Eduard Maur

Stanislav Sousedík, **Valerián Magni. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století.** Praha 1982, Vyšehrad, 189 s.

Valerián Magni, významný církevní hodnostář, teolog a filozof, se zmiňuje v naší literatuře hlavně v souvislostech s pobělohorskou církevní politikou, rekatolizací a obnovou katolické církve, méně je znám jako náboženský myslitel a diplomat mezinárodního formátu. S. Sousedík odhalil již v minulosti mnohá nová fakta o životě a díle této zajímavé postavy (zvláště ve vztahu k J. A. Komenskému). Nová souhrnná, stručná, ale poměrně vyčerpávající práce se pokouší podat jeho portrét v kontextu českého i mezinárodního duchovního vývoje první polovice 17. století.

Autor se důkladně seznámil s rozsáhlou cizí literaturou i s původním Magniho dílem a využil též některé nové archivní prameny, které dále dokreslují jeho bohatou náboženskou a diplomatickou činnost. Českého badatele zaujme především Magniho spolupráce s pražským arcibiskupem kardinálem Arnoštem Harrachem na poli pobělohorské rekatolizace. Sousedík tu znovu potvrzuje, že Magni prosazoval mírnější, humánnější postup vůči nekatolíkům a že se v tomto úsilí střetával stále silněji s politikou jezuitů a císařského dvora. Složitější byl postoj Říma, Magniho snahy přes určité dílčí úspěchy skončily však nakonec nezdarem a jeho odstraněním těsně před jeho smrtí. Vedly k tomu ovšem i další důvody v oblasti mezinárodní církevní politiky.

Důležité byly též politicko-náboženské úkoly, jež plnil vysoký kapucínský hodnostář v soudobém Polsku. Jeho jednání a rozhovory s nekatolickými představiteli – včetně J. A. Komenského, s nímž se patrně setkal i osobně ve Strážnici – směřovaly k navázání užších kontaktů mezi katolickým a protestantským světem. V dané době však nemohly mít tyto snahy valný úspěch.

Původem italský kapucín, který prožil valnou část života v Čechách, začínal chápat, že dosavadní teologie a náboženská filozofie již nevystačují a že jsou nutné nové myšlenky a podněty. Svou kritiku obrátil zejména proti aristotelovskému filozofickému základu, na němž stála hlavně scholastika, východiska hledal v oblasti transcendentální a subjektivní. V tomto snažení vidí Sousedík jisté paralely mezi Magnim a Kantem,

je si ovšem vědom základních časových i filozofických rozdílností, kromě jím uváděných důkazů by bylo možné připojit i další (rozdílná východiska a směřování obou filozofů).

Smyslem Sousedíkovy práce nebylo však podat celý Magniho teologický a filozofický systém; jak ukazuje podtitul jeho knihy, hlavním cílem bylo vyložit Magniho působnost v tehdejších Čechách. A to se mu rozhodně zdařilo. Zůstává jistě i nadále dost problémů, které čekají v této oblasti na řešení; tak zejména vztah pobělohorské inteligence k staršímu utrakvistickému dědictví, objasnění různých směrů, proudů a osobností uvnitř církve, postoj okolního světa atd.

Práce S. Sousedíka se stane nepochybně cennou pomůckou pro toho, kdo se bude naznačenou problematikou zabývat. Její materiálový přínos, jasný a střízlivý výklad poskytují takovému bádání spolehlivou oporu.

Josef Hanzal

DĚJINY VÝROBY A TECHNIKY

Z novějších publikací k českému středověkému železářství

Neustále rostoucí počet titulů, specializace historické vědy a zejména přibývající množství různých interních tisků, špatně bibliograficky zachytitelných, mají za následek, že pro medievistu je stále obtížnější sledovat vše, co k jeho problematice přináší jeho autoři specializovaní nikoliv časově, ale věcně, kteří naopak ke škodě věci ne vždy respektují nejnovější výsledky bádání medievistického. Tak je tomu i ve vztahu medievistiky a dějin českého železářství, které mají k dispozici širokou publikační základnu, opírající se zejména o dvě ediční řady, Rozpravy Národního technického muzea v Praze (dále RNTM) a Řadu pojednání z dějin československého hutnictví železa, vydávanou Technicko-ekonomickým výzkumným ústavem hutního průmyslu v Praze (dále ŘP) jako přípravný materiál pro zpracovávanou syntézu dějin československého železářství. V rámci RNTM vyšly v letech 1970–1981 specializované svazky: Z dějin hornictví a hutnictví (39, 1970), Příspěvky k dějinám báňské a hutní výroby (40, 1970), Z dějin hutní výroby (47, 1971) a 10 svazků sborníku Z dějin hutnictví (55, 1972; 66, 1975; 68, 1976; 69, 1977; 73 a 74, 1979; 77, 79 a 80, 1980; 82, 1981). K těmto publikacím pak lze přiřadit i další stati otištěné v Dějinách věd a techniky (DVT), lokální monografie a příspěvky v regionálních sbornících, z nichž se hutnictví železa systematicky věnují Vlastivědný sborník Podbrdska (VSP), vydávaný OA a OM v Příbrami, a Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku. Ten se-znamuje hlavně s výsledky archeologického výzkumu, jež v naší recenzi ponecháváme stranou.

Ze studií věnovaných výrobně technické problematice jsou důležité zejména ty, jež se týkají počátků užití vodní energie v hutnictví železa. Diskusi zahájil roku 1970 Miloš Kreps (První hamry na území českých zemí? K problematice tzv. domašovské listiny z r. 1269. RNTM 39, 1970, s. 37–44) poukazem na to, že údajný nejstarší doklad o využití vodní energie v našem železářství je falzem a že nejstarší doklady o hamrech u nás pocházejí z první poloviny 14. století, což odpovídá postupu šíření této technologie v sousedních zemích. Důmyslnou a dosti přesvědčivou kombinací nepřímých důkazů doložil Gustav Hofmann, že snad ještě před zavedením hamrů bylo u nás vodní energie užito k pohonu dmychadel u tavicích pecí (K zavedení vodních kol v našich železných hutích, RNTM 47, 1971, s. 82–94). Diskuse má nejen technologické aspekty. Podle některých autorů, zvláště podle důkladné teoretické rozpravy Pavly Bílkové (Robota a jiné formy nucené práce v českých železářských manufakturách, ŘP 13, 1976, s. 16–21), totiž zavedení vodních kol a hamerních kladiv znamenalo zavedení manufaktury v hutnictví železa. Při řešení sporných technologických otázek přihlížejí někteří autoři i k sémantickému rozboru, vedle již citovaných prací zejména Jan Kořan ve studii K vývoji českého železářského názvosloví (RNTM 69, 1977, s. 25–41), zatímco Miroslav Roudný (Několik poznámek k nejstarším stopám hutnického názvosloví ve středověkém slovníku Mater verborum, RNTM 55, 1972, s. 141–143) se omezuje jen na náhodné glosy. Na základě archeologických výzkumů i pečlivější analýzy starších pramenů mění Jan Kořan svůj starší názor

na podobu středověké železářské pece a do 16. století uvažuje výlučně o výrobě železa ve výhních, nikoliv v šachtových pecích (K přímé výrobě železa v českých zemích, RNTM 79, 1980, s. 7–15). Snad příliš odvážný je Hofmannův pokus odhadnout produkci našich železných hutí na přelomu 14. a 15. století (DVT 5, 1972, s. 246–249), neboť velká část existujících hutí asi vůbec nebyla podchycena písemnými prameny.

Husitologa nepochybně zajímají zejména dějiny výrobních vztahů v sledovaném odvětví, mj. proto, že jejich proměny jsou některými autory dávány do přímé souvislosti s husitstvím. Samostatnou rozpravu věnoval této problematice Gustav Hofmann (Výrobní vztahy v českém železářství do poloviny 17. století, ŘP 7, 1974, 112 s.). Sleduje nejprve postavení hutí v systému raně feudální služební organizace, dále pak vztah hutního podnikatele k feudální vrchnosti ve 14.–17. století, který se vyvíjel od samostatného podnikání hamerníků k režijním vrchnostenským železárnám. Koriguje přitom některé starší názory, např. na obecně převládající lenní charakter hamrů. V této souvislosti lze uvítat i jeho podnět k edici listiny Václava IV. na jineckou huť z roku 1390, ve starší literatuře často, ale nepřesně interpretovanou (Věra Beránková – Gustav Hofmann, Obnovení železné hutě v Jincích r. 1390. VSP 8–9, 1974–1975, s. 58–64). Důkladný je jeho rozbor postavení přímých výrobců.

S Hofmannem se v názoru na charakter železářských podniků zásadně rozchází Miloš Kreps, podle něhož u nás byly v době předhusitské železářskými podnikateli světské i církevní vrchnosti, hospodařící v hamrech ve své režii, a že teprve po husitské revoluci a v jejím důsledku u nás převládli téměř výlučně samostatní hamerníci, zejména proto, že revoluce rozložila církevní majetek, uvolnila poddanské svazky a posílila města. Kreps byl současně přesvědčen o mimořádném významu církve a zejména cisterciáků pro šíření technického pokroku v našem předhusitském železářství (Železářství na Žďársku, Brno 1970; Dějiny adamovských železáren a strojíren do roku 1905, Brno 1976; Přehled dějin moravského a slezského železářství do roku 1830, ŘP 13, 1977; Hamry v českém a moravském železářství, ŘP 11, 1976). Krepsovými názory byli ovlivněni i další, jako autor jinak cenného regionálního přehledu František Spurný (Severomoravské železářství do Bílé hory, Šumperk 1972) nebo Jan Kořan (Rudolf Pleiner – Jan Kořan, Přehled vývoje starého železářství v českých zemích, ŘP 3, 1972). Analýza pramenů však ukázala, že Krepsův názor je mylný a že v předhusitské době převládaly samostatné hamry (vedle G. Hofmanna Eduard Maur, K jednomu problému českého středověkého železářství, RNTM 82, 1981, s. 26–43) a jako podnikatel se výrazně uplatňovalo zámožné měšťanstvo, zvláště z Prahy a z měst na Českomoravské vrchovině. Ani chvála zásluh církve se neopírá o prameny, nýbrž především o mechanické přenášení západoevropských poměrů ve 12.–13. století do českých zemí století čtrnáctého. Jako shrnutí dosavadního přínosu naší i zahraniční literatury jsou ovšem Krepsovy práce cenné.

Zajímavé poznatky přinášejí i některé lokálně a regionálně zaměřené práce. Vedle výše zmíněných prací Krepsových, trpících místy málo kritickým přístupem ke starší literatuře, je možno uvést zejména pilné studie Jana Šťovíčka (Jinecké železářství v prvé polovině 16. století, VSP 8–9, 1974–1975, s. 65–92; Železářství na Jinecku v 16. století, RNTM 73, 1979, s. 13–16; Železná huť v Chrbině. Příspěvek k podbrdskému železářství, RNTM 77, 1980, s. 7–25). Husitologa zaujme zejména studie, jež podrobně sleduje podnikatelskou činnost pražských Falkenauerů v 15. století a na ni navazující šlechtické podnikání Ottů z Losu (Železářští podnikatelé Ottové z Losu, RNTM 79, 1980, s. 16–43). Původ tohoto rodu odvozuje autor od táborského mincmistra a hejtmana Otíka z Losy, jehož předky hledá spolu s Pilnáčkem v severoněmeckých Losech z Losu.

Nejvýznamnější regionální monografií poslední doby je beze sporu Hofmannovo Staré železářství na Podbrdsku (= VSP 19, 1981, 261 s.), sledující na daném teritoriu podrobně výrobně technické, ekonomické i sociální problémy železářské výroby a dějiny jednotlivých hutí. Její těžiště je ovšem ve studiu 16.–19. století. Vzhledem k mimořádnému významu Podbrdska v naší železářské výrobě supluje tato práce našeho předního znalce dějin železářství do značné míry celozemský přehled.

Přes dosažené cenné výsledky nebylo dosud v dějinách našeho středověkého železářství zdaleka řečeno vše. Zůstává dosud nevyužitý archivní materiál (zvláště klášterní listiny) a také zřetel k širším souvislostem našich dějin bude nutno prohloubit.

Eduard Maur

Eduard Maur – Anton Špiesz, **Die Manufakturperiode in der tschechoslowakischen Historiographie von 1970 bis 1979**, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 5, 1981, s. 343–377.

Dva přední naši odborníci se spojili, aby pro informaci zahraničních čtenářů vytvořili komentovaný přehled české a slovenské literatury o manufakturním období v českých zemích a na Slovensku, vzniklé v 70. letech. Řekněme hned, že je to přehled velmi erudovaný, v němž (mohu-li posoudit) nic podstatného není vynecháno, naopak vymezené téma je rozšířeno časově i věcně. Začíná informací o základních monografiích (Klíma, Špiesz, Mainuš), přes periodika, bibliografie, soupisy pramenů a literatury, edice pramenů v čele s tereziánským a karolinským katastrem přechází k pracím o hospodářském a sociálním vývoji u nás od druhé poloviny 16. století (Janáčkovými Českými dějinami zasahuje i první polovinu století), k monografiím a článkům o dějinách techniky a technického školství. Velká pozornost je věnována rudnému hornictví (těžba zlata, stříbra, mědi, cínu, rtuti) včetně horního práva a mincovnictví. Mnoho místa právem připadá hutnictví železa a železářství, nechybí sklářství, textilní výroby, papírny, těžba a zpracování soli, chemie (vitriol, kamenec) a také doprava, v Čechách zejména vltavskolabská plavba.

Na 400 titulů přináší Maurova a Špieszova bibliografie, a proto po ní rádi sáhnou i specialisté. Pro každého, kdo se bude s daným obdobím a v širším měřítku také s dějinami hospodářství a techniky pozdního feudalismu teprve seznamovat, je anotovaná práce doslova nepostradatelná. Jistě proto poslouží též mnoha našim badatelům.

Ivan Martinovský

SOCIÁLNÍ STRUKTURA A ZPŮSOB ŽIVOTA

Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848–1939. Redakce díla: Antonín Robek, Mirjam Moravcová, Jarmila Šťastná. Praha 1981, Academia, 311 s.

Sváteční i všední život pražského dělnictva za kapitalismu je v této knize zachycen etnografy, kteří při jeho zkoumání úspěšně spojili své dlouhé zkušenosti z terénního výzkumu s pracovními postupy historiků. Výsledkem jejich práce je dílo, které zaujme nejen odborníka, ale prostě každého, kdo má rád toto město a jeho minulost.

Závěrečnému zpracování, které zde nacházíme, předcházel dlouhodobý výzkum, jehož výsledky byly zčásti již uveřejněny v periodiku Etnografie dělnictva, vycházejícím jako neprodejný tisk Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Díky tomu bylo možno text syntetického zpracování oprostit od podrobností a soustředit pozornost na věci zásadní. O tom, co je podstatnou otázkou pro autorský kolektiv, vypovídá Antonín Robek v úvodu své stati: „Pod pojmem způsob života rozumí etnografie široký okruh problémů zahrnujících život jedince a kolektivu ve společnosti, v rodině, jeho bytové poměry, stravu, oděv a jeho kulturní vyžití. Rozborem těchto jevů v pražském dělnickém prostředí klasickými etnografickými metodami chceme prokázat, že je možné rozšířit historické studium vzniku existence dělnické třídy, která, jak ukazuje právě etnografický materiál, hluboce poznamenala celou národní společnost a ovlivnila v samém základě její život a kulturu."

Otázku vzniku pražské dělnické třídy a jejího postupného odpoutávání od vesnického zázemí na příkladu severozápadního zázemí Prahy ilustroval Antonín Robek ve své stati velice názorně jak v samotném pracovním zařazení, tak i na zvycích i obyčejích. Druhá část jeho kapitoly pak pojednává o společenských a rodinných institucích pražského původu, jejichž funkce se měnila v procesu emancipace dělnické třídy. Z tradičních cechovních slavností mistrů a chasy se stávaly lidové slavnosti a rodinný život sice uchoval některé zvyklosti a oslavy církevního původu, ale podstatně změnil jejich náplň.

Společenský život dělnictva, vznik a význam dělnických spolků, jejich proměny a nové funkce, které postupně nabývaly až po funkce politické, vypsala ve zvláštní kapitole se zasvěceným nadhledem Olga Skalníková. V druhé části kapitoly si všímá pak podílu dělnictva na běžných pražských i nových slavnostech. V závěru pak její kapitola přináší cenné a do zapomenutí upadající údaje o sousedství a sousedských vztazích. Snad jen jedna instituce neformálního styku pražského dělnictva by si zasloužila i zde zvláštní pozornost – pražské hostince; vždyť v roce 1910 jich v Praze bylo půldruha tisíce a na jejich půdě se odehrával nejen spolkový život, ale zejména se tu setkávaly více či méně stálé stolní společnosti a zde se formovalo veřejné mínění přinejmenším mužské části obyvatelstva Prahy.

Jaroslav Markl osvětlil v kapitole Zpěv pražského dělnictva význam písně, nejen pasívně poslouchané, ale především aktivně zpívané v životě pražského dělnictva. Kapitola nutně přesahuje hranice Prahy a ukazuje, jak velké místo měla píseň jak ve společenském, tak i v politickém životě dělnické třídy.

Kapitola o rodině, jejíž větší část zpracovala Jiřina Svobodová a pojednání o dětských hrách doplnil Vladimír Scheufler, si v prvé řadě všímá dvojgenerační rodiny, typické pro ty, kdož do Prahy přišli z venkova, nejčastěji ve čtrnácti letech, chlapec do učení a děvče do služby. Citlivě vypráví o vztazích v rodině, týdenním rytmu života, rodinných slovnostech i vánočních zvycích, o výchově, a v závěru pak o dětských hračkách a hrách, vlivu školy a sportu, působení podívané a četby. Četba novin i knih silně působila i na dospělé, ba možno říci, že působení četby v denním životě dělnické rodiny – ne každé, ale mnoha – právě kolem přelomu století bylo překvapivě silné. Vždyť ji ještě nekonkurovalo kino, rozhlas ani televize.

Byty a bydlení osvětlil na základě mnoha důkladných terénních výzkumů Josef Vařeka. Přesný a plastický, časově diferencovaný obraz dělnického bydlení a jeho proměn v 19. století je tu vykreslen klidným perem. Teprve když se čtenář zamyslí, uvědomí si, jak právě na tomto poli přinesla poslední desetiletí radikální přelom.

Zeširoka je založena kapitola o stravě a stravování pražského dělnictva. Poznáváme tu jídelníčky rodin i různých stravoven, oběd všední i sváteční, nákupní zvyky rodiny. Jarmila Šťastná snesla i údaje k tomu, jak byla strava závislá na výši mzdy. Z jejích údajů vyplývá, že dobré jídlo bylo v letech před první válkou v centru pozornosti dělnických rodin, zejména těch, které měly slušný, stabilní příjem.

Mirjam Moravcová, zřejmě i spoluautorka úvodního sociografického nástinu Pražské dělnictvo, v němž zručně vytěžila z bohatého statistického materiálu údaje podstatné, se věnovala ve své vlastní kapitole oblékání. Ukazuje, jak se v průběhu sledovaného údobí úroveň oblékání dělníků a zvláště jejich žen a dcer zlepšovala, jak se vedle jasného rozlišení oděvu všedního a svátečního vyděloval i specifický oděv pracovní. Bohatá fotografická dokumentace potvrzuje autorčiny vývody, protože se jí podařilo získat i dokumentaci o všedním, pracovním oblečení dělníků ve sledované době.

V závěrečné kapitole se celý autorský kolektiv zaměřil na to, jak se změnil život dělnictva za dvacet let předmnichovského Československa. Praha se stala hlavním městem, byly zde nové impulsy k výstavbě. Zlepšilo se oblékání díky tomu, že konfekční obleky a strojně vyráběná obuv byly podstatně levnější, zlepšovala se i úroveň bydlení, zčásti však díky tomu, že dělnické rodiny měly v tomto období již jen jedno, dvě, nejvýše tři děti a větší rodiny byly jen výjimkou. Více než v předchozím údobí se dělnictvo podílelo na politickém životě a také jeho kulturní aktivita měla výrazněji třídně politický ráz.

Celá kniha je výborně doplněna dobovými fotografiemi či jinými ilustracemi. Bylo by možno tu i tam něco doplnit, např. o specifice stavebního dělnictva, o častém stěhování, o dopravě do práce apod., ale jsou to jen věci okrajové. Vcelku kniha je svědectvím zdárně zakončené cílevědomé badatelské práce, a co víc, je to kniha zajímavá, čtivá, prostě pěkná. Věřím, že bude povzbuzením k dalším podobným knihám v českých krajích.

Jan Havránek

Metodické podněty západoněmecké „historické sociální vědy" a čtvrtletníku Geschichte und Gesellschaft

Západoněmecká historiografie novodobých dějin byla v uplynulých dvou desetiletích podstatně ovlivněna dvěma rozsáhlými diskusemi, které výrazně pozměnily její tradiční obraz. V šedesátých letech vyvolal ozdravující polemiku, která svým ohlasem daleko přesáhla rámec odborných historiků, hamburský profesor Fritz Fischer svou knihou o německých válečných cílech za první světové války; z metodického hlediska však Fischerova kniha nijak nenarušovala uznávané zásady německého historismu. Od přelomu šedesátých a sedmdesátých let, v nepopiratelné souvislosti s levicovou vlnou na univerzitách Německé spolkové republiky a některých dalších západoevropských zemí, se kritika metodické zaostalosti hlavního proudu západoněmecké historiografie – ve srovnání se sociálními dějinami francouzskými, britskými a severoamerickými – rozšířila téměř na celé historické bádání. Cílevědomým převzetím teoretických a metodologických stanovisek moderní buržoazní sociologie, ekonomie, politických věd, sociální psychologie a dalších oborů, včetně využití některých poznatků Marxova historického materialismu, se západoněmecká „historická sociální věda" (Historische Sozialwissenschaft), jak ji představují v prvé řadě Hans-Ulrich Wehler a Jürgen Kocka, profesoři univerzity v Bielefeldu, snaží zachytit dějinný vývoj v celé jeho komplexnosti a uplatnit sociálně historický přístup také pro oblast politického, ideologického, kulturního a náboženského vývoje. V popředí pozornosti je zkoumání struktur a procesů společenských změn.

Marxističtí historikové Německé demokratické republiky, zejména Konrad Irmschler a Gerhard Lozek, věnují již řadu let soustředěnou pozornost této „rozšířené variantě moderních sociálních dějin", jak ji označují, a při vší zásadové kritičnosti vůči politickému vyznění teorií průmyslové společnosti nebo modernizace uznávají teoreticko-metodické podněty západoněmecké „historické sociální vědy" v mnoha konkrétních oblastech (srov. jejich články v Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 27, 1979, s. 195–208; 28, 1980, s. 1135–1147; v českém překladu Československý časopis historický 28, 1980, s. 888–898; rovněž Günther Rose v Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 29, 1981, s. 5–21; podobně v řadě recenzí). Připomíná se zvláštní důraz na materiální faktory historického vývoje společnosti a neustálá snaha o komplexní pojetí, začleňující jednotlivé společenské procesy a jevy do širších souvislostí. Wehler, Kocka a jejich stoupenci a žáci jsou považováni za „vlivnou menšinu" v západoněmecké historiografii, která je neustálou výzvou, s níž se konzervativní proudy mezi historiky NSR musí vyrovnávat.

Teoretické a metodické podněty tohoto vlivného badatelského směru, uznávané a často přejímané v mnoha zemích, mimo jiné v Maďarsku a Polsku, si zasluhují širší pozornost také u nás, i když s některými politicko-ideologickými závěry nebudeme moci souhlasit. Stojí za to všimnout si jednak konkrétních témat, která vynikají teoretickým zobecněním široce založeného pramenného výzkumu (na prvním místě Hans-Ulrich Wehler, **Bismarck und der Imperialismus,** Köln–Berlin 1969, 3. vyd. 1972, Kiepenheuer & Witsch, 582 s., k tomu moje recenze v Československém časopise historickém 19, 1971, s. 773–774; Jürgen Kocka, **Klassengesellschaft im Krieg. Deutsche Sozialgeschichte 1914–1918.** Göttingen 1973, 2. vyd. 1978, Vandenhoeck & Ruprecht, 239 s., Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, 8, s pozoruhodným vytyčením ideálně typického modelu, jeho prověřením na rozsáhlém pramenném materiálu a závěrečnou teoretickou modifikací modelu), jednak velice rozšířených teoretických úvah (Hans-Ulrich Wehler, **Modernisierungstheorie und Geschichte,** Göttingen 1975; Jürgen Kocka, **Sozialgeschichte,** Göttingen 1977; v obou případech Kleine Vandenhoeck-Reihe, 1407 a 1434). Také další zobecňující úvahy, v nichž Hans-Ulrich Wehler prosazoval a vymezoval pojem „historické sociální vědy" **(Geschichte als Historische Sozialwissenschaft,** Frankfurt am Main 1973) nebo se pokoušel o strukturální analýzu společnosti a politiky Německé říše až do konce první světové války **(Das Deutsche Kaiserreich 1871–1918,** Göttingen 1973, 3. vyd. 1977, řada Deutsche Geschichte 9, Kleine Vandenhoeck-Reihe, 1380), vyvolaly v západoněmecké odborné veřejnosti široký ohlas, v mnoha případech souhlas (např. Reinhard Rürup, ed., Historische Sozialwissenschaft. Beiträge zur Einführung in die Forschungspraxis. Göttingen 1977, Kleine Vandenhoeck-Reihe, 1431), jindy ostrou polemiku. Zvlášť zdařilým uplatněním metodických přístupů zmíněného západoněmeckého badatelského směru a dokladem

jeho integrace s progresívními proudy sociálních dějin v jiných západoevropských zemích a USA se stal čtvrtletník **Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft,** vydávaný od roku 1975 v nakladatelství Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. Spolu s Wehlerem a Kockou se jako redigující vydavatelé jednotlivých ročníků časopisu podíleli Helmut Berding (Giessen), Wolfgang J. Mommsen (Düsseldorf Londýn), Hans-Jürgen Puhle (Bielefeld), Reinhard Rürup (Západní Berlín), Wolfgang Schieder (Trevír) a Heinrich August Winkler (Freiburg), jako vydavatelé některých tematických svazků navíc také Dietrich Geyer (Tübingen), Reinhart Koselleck (Bielefeld), Wolf Lepenies (Západní Berlín), Hans-Christoph Schröder a Richard H. Tilly (Münster). V mezinárodním poradním grémiu byli zastoupeni přední odborníci sociálních dějin z USA, Velké Británie, Francie, Nizozemí, NSR, Švýcarska a Rakouska.

Charakteristickým rysem prvních osmi ročníků časopisu Geschichte und Gesellschaft (do konce roku 1982) je naprostá převaha monotematicky zaměřených svazků; vlastně jen dva z 32 vydaných sešitů nevyšly pod shrnujícím názvem. Ze širokého záběru časopisu vynikají svazky a příspěvky věnované teoretickým problémům historického bádání. Je příznačné, že vůbec první, nepochybně programatický příspěvek nazval Jürgen Kocka **Theorien in der Sozial- und Gesellschaftsgeschichte** (roč. 1, 1975, s. 9–42) a že pod Kockovou redakcí byly materiály bielefeldské konference z července 1975 vydány ve zvláštním svazku **Theorien in der Praxis des Historikers. Forschungsbeispiele und ihre Diskussion** (Sonderheft 3, 1977, 225 s.); původní zaměření konference na teorie v sociálních a hospodářských dějinách se rozšířilo i na nejnovější politické dějiny, např. pojem odporu či odboje (Widerstandsbegriff) proti nacismu, ale všechny konkrétní badatelské problémy se posuzovaly přednostně z teoreticko-metodologického hlediska. Jednoznačně teoretické zaměření měly svazky **Evolution und Geschichte** (roč. 2, 1976, seš. 3) a **Kontroversen über Historiographie** (roč. 7, 1981, seš. 2). Ve všech případech se poukazovalo, že tradiční německá historiografie trpěla nedotatkem teoretického myšlení, zvláště ve srovnání s francouzskými nebo americkými historiky, a průběžně se připomínaly badatelské výsledky marxistické historické vědy NDR, i když často s kritickým zaměřením.

Z cílevědomého úsilí o sociálně historický přístup k nejrůznějším sférám společenského vývoje vyplynuly tematické svazky Geschichte und Gesellschaft věnované historické demografii, dějinám vědy, techniky nebo náboženství. Hned v počátcích časopisu vydal Hans-Ulrich Wehler dvojsvazek **Historische Familienforschung und Demographie** (roč. 1, seš. 2–3), v němž byly uveřejněny příspěvky o rodině jako předmětu historické sociální vědy, o kvantitativním zpracování velikosti, typů a cyklu rodin na podkladě rakouského pramenného materiálu (Michael Mitterauer), o proměnách vztahů mezi matkou a dítětem, přehledy o stavu bádání a o pramenech, ale také např. diskusní článek o vztahu antropologie a historie (Wolf Lepenies). Tento autor připravil redakčně tematický svazek **Die Wissenschaften und ihre Geschichte** (roč. 4, 1978, seš. 4), zatímco Reinhard Rürup byl vydavatelem podobného svazku **Technik und Gesellschaft im 19. und 20. Jahrhundert** (roč. 1978, seš. 2). Jako velice přínosné se jeví prosazování sociálně historického pojetí dějin církví, náboženských hnutí a organizací z mimoteologického hlediska. V tematickém svazku **Religion und Gesellschaft im 19. Jahrhundert** (roč. 3, 1977, seš. 3), který redakčně zpracoval Wolfgang Schieder, byly otištěny tři pozoruhodné příspěvky o politických a sociálních aspektech katolických poutí ve Španělsku, Francii a jihozápadním Německu (Trevíru) a současně byla věnována pozornost vztahu německé luteránské církve k dělnictvu a protisocialistickému zákonu. V obecné rovině se Richard van Dülmen svým článkem **Religionsgeschichte in der Historischen Sozialforschung** (roč. 6, 1980, s. 36–59) vyslovil pro využití zkušeností a poznatků sociologie náboženství při historickém výzkumu religiozity, náboženské etiky a symboliky. To všechno jsou problémy, které nelze opomenout při historickém výzkumu např. husitských tradic a symbolů v 19. a 20. století, zejména v případě českých nekatolických církví, jež se hlásily k Husovi a husitství.

Bezprostředně k dějinnému významu a ohlasu husitské revoluce zaujal v časopise Geschichte und Gesellschaft stanovisko Rudolf Jaworski v diskusním článku **Zur Frage vormoderner Nationalismen in Ostmitteleuropa** (roč. 5, 1979, s. 398–417),

v němž se mimo jiné opíral o výsledky prací českých historiků, především o Šmahelovu Ideu národa v husitství. K 550. výročí německé selské války připravil Hans-Ulrich Wehler zvláštní svazek **Der Deutsche Bauernkrieg 1524–1526** (Sonderheft 1, 1975, 357 s.), uveřejňující materiály z mezinárodního sympozia (k tomu Eduard Maur v Československém časopise historickém 25, 1977, s. 216, odkazy na jednotlivé příspěvky v pozn. 63, 78, 134). Husitské badatele nepochybně zaujme příspěvek, v němž se vídeňský historik Michael Mitterauer pokusil o teoretické zobecnění společenského rozvrstvení ve středověkých společnostech, zejména v městech střední Evropy **(Probleme der Stratifikation in mittelalterlichen Gesellschaftssystemen,** Sonderheft 3, 1977, s. 13–43, s diskusí na s. 44–54), stejně jako polemický článek, v němž Jürgen Ellermeyer z hamburské univerzity vytýkal Mitterauerovi příliš úzce chápaný pojem společenské vrstvy a přecenění právních vztahů **(„Schichtung" und „Sozialstruktur" in spätmittelalterlichen Städten. Zur Verwendbarkeit sozialwissenschaftlicher Kategorien in historischer Forschung,** roč. 6, 1980, s. 125–149). Sociologické kategorie a pojmy v evropském pozdním feudalismu se snažil uplatnit také Winfried Schulze, **Theoretische Probleme bei der Untersuchung vorrevolutionärer Gesellschaften** (Sonderheft 3, 1977, s. 55–73, s diskusí na s. 74–85). Po několik desetiletí probíhající vědecký spor o objasnění podstaty krizových jevů 14. a 15. století, na němž se aktivně podílela také česká historiografie, shrnul pracovník göttingenského akademického institutu Peter Kriedte v článku **Spätmittelalterliche Agrarkrise oder Krise des Feudalismus?** (roč. 7, 1981, s. 42–68). Kriedte uznává oprávněnost marxistické kritiky teorie agrární krize, zanedbávající výzkum výrobních vztahů, ale na základě výsledků nového francouzského bádání (především Guy Bois) posiluje námitky proti pojetí krize feudalismu. Tematický svazek **Strukturprobleme der Frühen Neuzeit,** ed. Reinhart Koselleck (roč. 7, 1981, seš. 1), obsahuje také závažné příspěvky k dějinám 16.–18. století, v nichž se Richard van Dülmen zabýval formováním evropské společnosti v raném novověku, případně Werner Trossbach nevolnictvím v jihozápadním Německu, včetně problémů terminologických. K teoretickým otázkám pozdního feudalismu se vyjádřil freiburský profesor Klaus Deppermann v diskusním článku **Der preußische Absolutismus und der Adel** (roč. 8, 1982, s. 538–553), odmítajícím tezi o rovnováze mezi šlechtou a buržoazií jako hlavním sociálním předpokladu pro vznik absolutní monarchie v západní i východní části Evropy.

Zvlášť početně jsou v časopise Geschichte und Gesellschaft zastoupeny problémy sociálního rozvrstvení a sociální mobility, a to nejen v rovině teoretické, ale i v konkrétních výzkumech, zaměřených na velká průmyslová města (Berlín, Kolín nad Rýnem a Bochum v roč. 1, 1975, seš. 1), při rozboru a klasifikaci různých forem sociálního protestu (roč. 3, 1977, seš. 2), při analýze sociálních struktur (roč. 3, 1977, seš. 4) nebo při zkoumání sociálně historických aspektů evropskch revolucí (roč. 4, 1978, seš. 3). Otázky sociální mobility jsou v popředí výzkumu středního a vyššího školství (hlavně Hartmut Kaelble se svými závěry o přetrvávající „nerovnosti životních šancí"), zvláštní pozornost je věnována společenské úloze odborníků a expertů (v tematickém svazku **Professionalisierung in historischer Perspektive,** roč. 6, 1980, seš. 3, jsou zahrnuty např. příspěvky o postavení a úloze chemiků, o proměnách lékařského a učitelského povolání) a rovněž rostoucímu významu zaměstnanců v průmyslově vyspělých zemích, jak na to v několika závažných pracích upozornil Jürgen Kocka (redigoval též svazek **Angestellte im europäischen Vergleich,** Sonderheft 7, 1981, 378 s.). V podstatě souběžně s rozmachem etnografie dělnictva v socialistických zemích upozornila bielefeldská konference pod Kockovým vedením v červnu 1977 na významné metodické podněty, jež mohou sociální dějiny získat spoluprací s etnografií a kulturní antropologií (pod názvem **Arbeiterkultur im 19. Jahrhundert,** roč. 5, 1979, seš. 1). Různým aspektům ženské otázky v novodobých dějinách byl věnován tematický dvojsvazek **Frauen in der Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts** (vydal Hans-Ulrich Wehler, roč. 7, 1981, seš. 3–4).

Mnohem hlubší a kritičtější rozbor, než jaký je možný v tomto přehledu, by si zasluhovaly klíčové problémy státu a národa, jimiž se badatelský směr soustřeďovaný kolem časopisu Geschichte und Gesellschaft zabývá zpravidla v nerozlučné souvislosti s hospodářským a sociálním vývojem. Tematický svazek **Staatsfinanzen und Gesellschaft,** který připravil Helmut Berding (roč. 8, 1982, seš. 3), soustředil většinu svých příspěvků na období od poloviny 18. do počátku 19. století. Berding redigoval

už předtím svazek **Napoleonische Herrschaft und Modernisierung** (roč. 6, 1980, seš. 4), zdůrazňující protikladné působení různorodých struktur a procesů, jež nelze postihnout v rámci národního pojetí dějin, ať francouzského nebo německého. Potřebnou kritickou sondou do společensko-politických poměrů pruského státu je zvláštní svazek **Preußen im Rückblick,** který vydali Hans-Jürgen P u h l e a Hans-Ulrich W e h l e r (Sonderheft 6, 1980, 323 s.); samostatné příspěvky se zabývají pruským vojskem, agrární elitou (junkery) a evangelickou církví, ale nechybějí ani články o zemědělském dělnictvu a o zaměstnávání zahraničních pracovních sil. Souvislosti mezi hospodářským vývojem, hospodářskou politikou a ideologií na jedné straně a formováním národů a nacionalismu na straně druhé tvoří východisko úvahy **Nationalismus und Ökonomie als Problem der Geschichte Ostmitteleuropas im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts,** v níž tübingenský historik Rudolf J a w o r s k i prokázal opět svou dobrou znalost polské a české problematiky (roč. 8, 1982, s. 184–204).

Nebylo by účelné pokoušet se o úplnost a zahrnout do přehledu prvních osmi ročníků časopisu Geschichte und Gesellschaft také tematické a zvláštní svazky o zahraničně politických a hospodářských stycích nacistického Německa, o vládnoucím systému Třetí říše nebo dokonce o vývoji Německa v letech 1945–1953; zde by bylo nutné zařadit směr „historické sociální vědy" do celkového kontextu západoněmecké historiografie a politiky a konfrontovat jej s badatelskými výsledky historiků NDR. Totéž se týká snah o překonání evropocentrismu (svazky o americké revoluci a vzniku USA, o Latinské Americe nebo o Blízkém a Středním východě). Je to určitě víc než myšlenkové a metodické obohacení tradiční německé historické vědy, jak o tom svědčí široký mezinárodní ohlas, který si Hans-Ulrich Wehler, Jürgen Kocka a jejich spolupracovníci dokázali v uplynulých deseti až patnácti letech získat. Můžeme v mnohém nesouhlasit, ale v lecčem bychom se mohli poučit.

Jiří Kořalka

Sozialgeschichtliche Bibliothek. Herausgegeben von Dieter G r o h. Frankfurt am Main–Berlin–Wien 1979ff., Verlag Ullstein (edice Ullstein Materialien).

V západoněmecké historiografii se od konce šedesátých let stále výrazněji projevuje směr orientovaný na sociální dějiny. Zejména ve výkladu novodobého vývoje Německa předčil tento směr dnes již jednoznačně kvantitou i kvalitou svých prací starší politické dějepisectví, přičemž jeho zobecňující úvahy a teoretické závěry mohou být podnětné i pro předcházející historická období, včetně husitského bádání. K charakteristickým rysům současného západoněmeckého sociálního dějepisectví patří: důraz na primát vnitropolitické a sociální problematiky před problémy zahraniční politiky, a to i v klíčových otázkách vzniku Německé říše z roku 1871 nebo předhistorie první světové války z roku 1914; otevřenost vůči metodám sociálních věd a používání teoretických konceptů, které byly vypracovány v rámci sociologických teorií sociální změny a modernizace; ochota ke komparacím s evropským vývojem a využívání podnětů západoevropských proudů sociálních dějin, zvláště francouzských a britských; v neposlední řadě i přímá účast amerických historiků střední a mladší generace na zpracování novodobých dějin Německa.

Nová knižní řada Sozialgeschichtliche Bibliothek, kterou řídí profesor univerzity v Kostnici Dieter G r o h, se do těchto vývojových trendů západoněmecké historiografie zařazuje se zřejmou snahou odlišit se od hlavního proudu „historické sociální vědy" (jak se projevuje např. v časopise Geschichte und Gesellschaft) a vytvořit si vlastní dílčí směr nebo školu. Devět svazků vydaných v této knižní řadě v letech 1979–1981 má i při značné tematické různorodosti jedno společné: jejich autoři se kriticky obracejí proti příliš přímočarému uplatňování sociologických konceptů, zejména teorie modernizace a sociálních důsledků industrializace, jak je to na základě prací sociologů (S. M. Lipset, R. Bendix, N. J. Smelser, v německém prostředí zejména Rolf Dahrendorf) v historiografii běžné v okruhu seskupeném kolem Hanse-Ulricha Wehlera a Jürgena Kocky. Projevují také zvýšený zájem – i když značně kritický – o marxismus, především o Marxovu analýzu občanské společnosti a jeho teorii buržoazní revoluce. Současně s kritickou revizí širokého koncepčního rámce novodobých německých dějin je pro autory Sozialgeschichtliche Bibliothek příznačné, že opěrné body pro výstavbu vlastních teoretických koncepcí hledají v pracích anglických sociálních historiků, kteří se zajímali o třídní struktury, sociální zápasy a hnutí lidových

mas (případně „davu" v revolučních a sociálních otřesech), jako jsou Eric J. Hobsbawm, George Rudé, Edward P. Thompson či Charles Tilly, nebo u francouzských historiků školy Annales. Na univerzitě v Kostnici vede profesor Dieter G r o h od roku 1974 badatelský tým **Basisprozesse und Organisationsproblem** (objasnění v autorově stati ve sborníku Soziale Bewegung und politische Verfassung. Festschrift für Werner Conze zum 65. Geburtstag. Stuttgart 1976, s. 415–431; v anglickém znění Social History 4, 1979, s. 265–283), zdůrazňující význam základny v marxistickém pojetí, v prvé řadě výrobních vztahů, formování třídního uvědomění a organizace dělnictva.

Mezi dosud vydanými svazky by speciální kritický rozbor vyžadovaly dva tituly marxologického zaměření – Rolf Peter S i e f e r l e, **Die Revolution in der Theorie von Karl Marx** (1979, 256 s.) a Ernst Michael L a n g e, **Das Prinzip Arbeit. Drei metakritische Kapitel über Grundbegriffe, Struktur und Darstellung der „Kritik der Politischen Ökonomie" von Karl Marx** (1980, 272 s.); zejména v prvním případě vyvolává rozbor teorie revoluce široký okruh otázek, jimž se nemohou vyhnout ani historikové husitské revoluce. Editorovu záměru kriticky rozebrat teoretickou koncepci buržoazní revoluce slouží také zařazení německého překladu studií, v nichž François F u r e t zaútočil na marxistickou koncepci dějin Francouzské revoluce jako revoluce buržoazní: **1789 – Vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft** (1980, 250 s.); francouzský originál Furetovy knihy **Pense la Révolution Française** (Paris 1978, Gallimard) byl již přeložen do celé řady jazyků a vyvolal četné polemiky i uvnitř francouzské historiografie. Svou původní esej-recenzi na knížku Claude M a z a u r i c a, Sur la Révolution Française, Paris 1970 (= Annales 26, 1971, s. 255–289), doplnil Furet dvěma eseji o interpretech, v nichž shledává předchůdce své vlastní koncepce (Alexis de Tocqueville, Augustin Cochin), a navíc rozšířil o úvodní část s provokativním názvem: „Francouzská revoluce je skončena".

Klíčové místo v ediční řadě vycházející pod edakcí Dietera Groha zaujímá sedm studií, v nichž anglický historik Edward P. T h o m p s o n pojednává o řadě aspektů života proletářských a lidových vrstev a „plebejské kultury" v Anglii 18. a 19. století **(Plebäische Kultur und moralische Ökonomie. Aufsätze zur englischen Sozialgeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts,** 1980, 378 s.). Úvodní biografická a historiografická stať vydavatele, který Thompsonovy články z časopisů Past and Present, Journal of Social History, Annales a z různých sborníků vybral a uvedl, říká mnoho nejen o „thompsonovském pohledu" na dějiny „zdola", z hlediska plebejských vrstev a s výrazným socialistickým zaujetím, ale i o přístupu samotného Dietera Groha. Podle jeho názoru poskytl Thompson svými pracemi, především svou klasickou knihou o vytváření anglické dělnické třídy **(The Making of the English Working Class,** London 1963, 2. vyd. 1968) pravděpodobně rozhodující podněty pro rozvoj sociálních dějin v posledních dvaceti letech.

Rozboru předindustriálních tradic organizace a hnutí odporu, zvláště stávek a kolektivního vědomí řemeslnických tovaryšů, věnoval dosud nejrozsáhlejší monografii řady Andreas G r i e s s i n g e r, **Das symbolische Kapital der Ehre. Streikbewegungen und kollektives Bewußtsein deutscher Handwerksgesellen im 18. Jahrhundert** (1981, 553 s.). Griessingerova kniha není lehkou četbou, je zatížena terminologií sociologických teorií (v úvodní kapitole se vyrovnává s rozsáhlou literaturou teorií sociální změny a vzorů jednání), představuje však práci mimořádně závažnou. Poprvé v tomto rozsahu byly analyzovány prameny o stávkách a protestních hnutích v období rozkladu cechovního řemesla pro celou jazykově německou oblast; místy se dotýká rakouských, dokonce i českých poměrů. Autor střídá kapitoly popisné a analytické, rozborem zachovaných autobiografií řemeslníků se snaží proniknout do jejich myšlenkového světa, polemicky vůči starší literatuře posuzuje otázku racionality protestních hnutí a chování stávkujících; zřetelně se zde ukazuje poučení Thompsonovou esejí o „morální ekonomii" 18. století (otištěnou v předcházejícím sborníku). Podobně jako Thompson sleduje Griessinger hnutí plebejských vrstev nejen ve své fakticitě, vnějším popisu, ale také v kontextu dobového chápání, motivace a pojetí práva. Konflikt mezi řemeslnickými tovaryši a mistry probíhal v širším společenském zázemí, reagoval na něj stát, církve, obce, byl různým způsobem legitimován nebo naopak odsuzován. I když Griessingerův jazyk, plný sociálně psychologické a behavioralistické terminologie, působí pro historika často rušivě, představuje jeho kniha materiálově i myšlenkově významný průhled do života společnosti 18. století prostřednictvím sociálních rozporů a konfliktů. Z hlediska badatelské koncepce Grohovy skupiny při-

spívá k odhalení předpokladů, kontinuit a diskontinuit v jednání lidových, poloproletářských vrstev před nástupem industrializace.

Obdobné tematice předindustriálního období věnoval Rainer Wirtz knihu **„Widersetzlichkeiten, Excesse, Crawalle, Tumulte und Skandale". Soziale Bewegung und gewalthafter sozialer Protest in Baden 1815–1848** (1981, 314 s.). Opět se zde setkáváme s dvojí protikladnou optikou: pohled na hnutí krátce po ukončení napoleonských válek, na nepokoje doprovázející ohlas Červencové revoluce ve Francii roku 1830 nebo na sociální problematiku revoluce 1848 v Bádensku z hlediska vládnoucích tříd (odtud hlavní titul práce) je konfrontován, pokud to prameny dovolují, s pohledem „zdola", očima účastníků sociálních hnutí. Také Wirtz začíná svou knihu obsáhlou kapitolou teoreticko-historiografickou, věnovanou jednak literatuře o sociálním protestu, jednak teoretickému zdůvodnění místa a času monografie. Bádensko jako nově vzniklý, značně heterogenní a labilní stát se vyznačovalo mimořádně silnou ideologickou kontroverzí, která po sobě zanechala bohatství dobových pramenů. Na rozdíl od Griessingera studuje Wirtz nepokoje ohrožující veřejný pořádek v různém sociálním prostředí, s různými nositeli – revolty řemeslnických tovaryšů, rolnické vzpoury, konfesionální střetnutí (ultramontáni proti německým katolíkům), antisemitské krawály, konflikty s armádou, hladové bouře městské chudiny, ale i politické ohlasy revolučních událostí a studentská hnutí. Příznačné pro přístup Wirtzův – a zřejmě pro celou orientaci Grohova badatelského okruhu – je neustálé spojování empirického historického popisu s metodologickými úvahami, se snahou o vymezení dílčích analýz jako specifických sond na základě promyšleného koncepčního rámce. Zvláštní pozornost je věnována postoji státu, státní byrokracie a právnímu myšlení ve vztahu k sociálním nepokojům, které vznikaly v důsledku postupujících hospodářských a politických proměn.

Ze široce založeného zkoumání společensko-politických předpokladů vzestupu německého dělnického hnutí a sociálně demokratické strany vznikla úvaha o třídní podstatě vzniku bismarckovského Německa, kterou Lothar Machtan a Dietrich Milles nazvali **Die Klassensymbiose von Junkertum und Bourgeoisie. Zum Verhältnis gesellschaftlicher und politischer Herrschaft in Preußen-Deutschland 1850–1878/79** (1980, 201 s.); práce se hlásí k historickému materialismu, ale přitom se staví stejně kriticky k Wehlerově „škole" i k historiografii NDR. Rudolf Walther zaměřil svou knihu **„. . . aber nach der Sündflut kommen wir und nur wir." „Zusammenbruchstheorie", Marxismus und politisches Defizit in der SPD 1890–1914** (1981, 383 s.) na zkoumání socialistické teorie v německé sociálně demokratické straně, zejména na rozšířené představy o automatickém krachu kapitalismu. V těchto souvislostech je vhodné připomenout také dřívější knihu Dietera Groha, **Negative Integration und revolutionärer Attentismus. Die deutsche Sozialdemokratie am Vorabend des Ersten Weltkrieges** (původně Frankfurt am Main–Berlin 1973), která znovu vyšla ve stejné úpravě v edici Ullstein Materialien (1974, 783 s.), i když ne v recenzované knižní řadě. Proti povrchnímu posuzování sociální a majetkové struktury a sociální mobility, k němuž někdy dochází pod vlivem generalizujících teorií sociologů, založil americký historik David Crew svůj všestranný rozbor **Bochum. Sozialgeschichte einer Industriestadt 1860–1914** (1980, 315 s.; americký originál Town in the Ruhr: A Social History of Bochum 1860–1914, New York 1979) na rozsáhlém výzkumu podnikových archivů, zpráv obchodní a živnostenské komory, adresářů, správních výkazů obce, soudních spisů jednání místní evangelické synody atd. Ukázal mimo jiné, že možnosti sociálního vzestupu plebejských a proletářských vrstev města byly minimální, a velkou pozornost věnoval rozborům stávek horníků a kovodělníků.

Programovým zúčtováním s některými klíčovými tezemi západoněmecké historiografie a sociologie je nejútlejší svazek řady **Mythen deutscher Geschichtsschreibung. Die gescheiterte bürgerliche Revolution von 1848** (1980, 139 s.), v němž angličtí autoři David Blackbourn a Geoff Eley shrnuli a přepracovali své recenzní a diskusní články z let 1974–1978, uveřejněné v Historical Journal, Social History a dalších odborných časopisech. Eley se v příspěvku **Deutscher Sonderweg und englisches Vorbild** (s. 7–70) soustředil na rozbití teze o zvláštním (tj. patologickém) vývoji Německa v 19. století, zejména ve srovnání s údajně normativním vývojem občanské a politické společnosti v Anglii. Představa, že v Německu v důsledku selhání buržoazie v revoluci 1848 přetrvaly „archaické struktury", které umožnily „předindustriálním elitám" junkerů, císařské byrokracie a armády odmítnout demokratizaci a dosáhnout „sekundární integrace" buržoazie, oslabené hospodářskou depresí a politicky postrašené nástupem dělnického hnutí, je podle Eleye neméně falešná než úvahy o anglickém vzoru, které opomíjejí výsledky posledních výzkumů o politických a sociálních dějinách Anglie 19. století. Přesvědčivý je Eley zejména ve výkladu vzniku teze o neschopnosti německého státu přizpůsobit se požadavkům moderní průmyslové společnosti, když ukazuje souvislosti mezi sociologickými teoriemi modernizace, politologickými esejemi (M. R. Lepsius, Ralf Dahrendorf) a koncepcemi historiků (Hans-Ulrich Wehler, Heinrich August Winkler). Blackbourn se v eseji **Wie es eigentlich nicht gewesen** (s. 71–139) zaměřil na úvahy o charakteru německé buržoazie, odmítl představu o jejich „feudalizaci" a požadoval konkrétní analýzu rozporů uvnitř německé buržoazní společnosti.

Nová ediční řada pro sociální dějiny přímo vybízí ke kritickému využití mnohých podnětů, které jsou obsaženy v jednotlivých pracích i v celkovém teoreticko-metodologickém přístupu.

František Svátek

NÁROD A HISTORICKÉ VĚDOMÍ

Jenő Szűcs, Nation und Geschichte. Studien. Budapest 1981, Corvina Kiadó, 378 s.

Je to zdánlivý paradox: vytváření novodobých národů, jak je známe především ze současné Evropy, zrod národních ideologií a loajalit byly spjaty se šířením a upevněním kapitalistických výrobních vztahů a buržoazními revolucemi, ale zájem vědeckého bádání se nutně soustřeďuje také na předhistorii moderního nacionalismu, mají-li se vystihnout hlubší kořeny a okolnosti jeho vzniku. Klasická kniha Hanse Kohna o ideji nacionalismu (1. vydání 1944) začíná ve starověkém Řecku, Římě a Izraeli a vyúsťuje na přelomu 18. a 19. století; z českého prostředí stačí připomenout klíčové studie Františka Grause (Historica 10, 1965, s. 5–65; 13, 1966, s. 5–49) a Františka Šmahela (Historica 16, 1969, s. 143–247; 17, 1969, s. 93–197; v českém znění 1971); nakladatelství Jan Thorbecke, Sigmaringen, vydává od roku 1978 pozoruhodnou ediční řadu Nationes (s podtitulem Historische und philologische Untersuchungen zur Entstehung der europäischen Nationen im Mittelalter). Také Jenő Szűcs v předmluvě k souboru svých pěti studií (v maďarském originále **Nemzet és történelem**, Budapest 1974) připomíná, že je badatelem v oblasti středověkých dějin (s. 8), a výslovně zdůrazňuje, že národní vývoj 19. a 20. století je ovlivňován determinantami, které sahají do 17., 15., případně až do 13. století (s. 150).

Základní vědecká stať sborníku **„Nationalität" und „Nationalbewußtsein" im Mittelalter. Gesichtspunkte zur Herausgestaltung einer einheitlichen Begriffssprache** (s. 161–243) vzbudila v mezinárodní veřejnosti značný (a zčásti kritický) ohlas hned po svém uveřejnění v Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae (18, 1972, s. 1–38; 245–265). Závažné místo v Szűcsových úvahách zaujímá konfrontace obsahu pojmů národ, lid a společnost v dobových historických pramenech a v myšlenkových modelech historiků, kteří při interpretaci těchto pramenů nevyhnutelně pracují s kategoriemi a pojmy ustálenými v dalším dějinném vývoji až do současnosti; autor tu prosazuje „rozumný kompromis" (s. 174), jehož přirozeným předpokladem je historická analýza. Zdůrazňuje především, v čem se národ (případně národní společnost) od přelomu 18. a 19. století odlišoval od středověkých „natio" a „societas civilis"; při historickém rozboru se opírá hlavně o příklad Francie. Celkově se Szűcs přiklání k názoru, že pro předkapitalistické období nevystačí historikové s představou etnické národnosti a nemohou se vyhnout politickému chápání národa a národních jevů. Na příkladu uherských dějin rozvíjí tuto myšlenku ve třech článcích a státu sv. Štěpána (s. 245–262), o teoretických prvcích v díle Simona de Kézy Gesta Hungarorum (s. 263–328) a o ideologii uherské selské války z roku 1514 (s. 329–378). Ve všech případech odmítá autor simplifikace starší historiografie; zdrženlivě, ne však odmítavě se staví k souvislostem s husitstvím a českobratrstvím (s. 359–362).

Jako příspěvek k diskusi (lze upřesnit, že k vnitromaďarské diskusi z let 1967–1968) je označena nejrozsáhlejší stať sborníku **Die Nation in historischer Sicht und der nationale Aspekt der Geschichte** (s. 11–160). Přestože v originálním maďarském znění byla tato stať dokončena roku 1970, nepostrádá dodnes na aktuálnosti. Neznám jinou práci hlásící se k marxismu, která by s takovou přesvědčivostí objasňovala mnohostranné problémy národa a národní ideologie v hodnotově neutrálním smyslu, bez křečovitých pokusů o rozlišování „dobrého" národního cítění a „špatného" nacionalismu. Szűcs vychází z uherských a maďarských dějin, ale jeho úvahy na mnoha místech skýtají bezprostřední podnět pro hodnocení českého národního vývoje. Klade si např. otázku, proč byla maďarská národní ideologie v takovém rozsahu orientována historicky, ale současně v této dějinné orientaci byla ve své podstatě nehistorická; v mnoha případech sloužila historiografie nacionalismu jako „dodavatel mýtů" (s. 66). V konkrétních dobových souvislostech se Szűcsovy úvahy obracely mimo okruh odborného historického bádání, oslovovaly širší kulturní veřejnost, avšak jsou neméně podnětné pro historiky a jejich kritické pohledy na národ a historické vědomí. Jen namátkou připomínám hodnocení meziválečných diskusí o národním charakteru, snahu o pojmové vyjasnění a upřesnění (bez dohodnutého obsahu pojmů není možná vědecká diskuse) nebo zdůraznění sociálně psychologických důsledků přeceňování národní minulosti (nebezpečí frustrace). Živě souhlasím s autorem, že nestačí „zamést před vlastními dveřmi", tj. kritizovat vlastní nacionalismus; jediným východiskem je širší pojetí, respektující také historická pojetí a stanoviska jiných národů, hlavně sousedních.

Jiří Kořalka

Aufklärung und Nationen im Osten Europas. Herausgeber: László Sziklay. Budapest 1983, Corvina Kiadó, 506 s.

Recenzovaná kniha je dalším dokladem stále naléhavěji pociťované potřeby mezinárodní historické spolupráce a srovnávacího studia. Jejím předmětem jsou projevy osvícenství a počátky moderních národních hnutí národů východní a střední Evropy, zvláště Čechů, Slováků, Poláků, Maďarů, Srbů, Rumunů, Bulharů a Rusů, ale všímá si i ostatních (pobaltských národů, Ukrajinců, Bělorusů atd.). I když se jedná především o příspěvky literárně historické, je řada z nich zpracována v dostatečně širokém kontextu.

Historika zaujme již úvodní kapitola pořadatele knihy László Sziklaye **Die Anfänge des „nationalen Erwachens", der Aufklärung und der Romantik in Mittel- und Osteuropa** (s. 15–49). Autor zde uplatňuje souhrnný pohled na celou zkoumanou oblast, hledá její specifiku a snaží se stanovit příčiny zpoždění jejího vývoje ve srovnání se západní Evropou (Sziklay v této souvislosti užívá termínu „fázový posun"). Stručně řečeno, dochází k tomuto obrazu. Střední a východní Evropa si v době od poloviny 18. do poloviny 19. století udržovala provinciální charakter, důležitým rysem zde byla absence velkých městských center a vůbec měšťanstva jako vlastního nositele osvícenské ideologie. Určujícím jevem pak byla také skutečnost, že většina národů v tomto prostoru existovala bez vlastního státního života, někdy přímo v podmínkách národnostního útlaku; proto se zde zápas za odstranění feudálních přehrad a vytvoření moderní společnosti spojoval s bojem za národní osvobození. Rozhodně je ale nutno odmítnout Sziklayovu formulaci, že tyto národy žily v postavení kolonií či polokolonií habsburské monarchie, Ruska nebo turecké říše. Aniž bych chtěl idealizovat rakouské poměry, domnívám se, že byl určitý rozdíl v postavení národů spravovaných Vídní nebo Carihradem.

V dalším textu Sziklay srovnává jednotlivé typy národních hnutí a vytyčuje některé jejich společné znaky. Jedním z nich bylo působení barokního dědictví, na něž pak navazovala romantika, pozornosti tu zaslouží duchaplný postřeh, že barokní „Athleta Christi" se v pojetí romantického nacionalismu změnil na ideálního hrdinu, jehož je možno označit „Athleta Nationis" a který byl vybaven obdobnými atributy jako jeho předchůdce (s. 24). Dalším pojítkem je fakt, že důležitou roli v procesu národního uvědomování zde sehrála literatura, spisovatel se více než za umělce považoval za vychovatele či ochránce národa. Konečně pak se všude projevoval kult lidovosti, provázený intenzívním zájmem o původní lidovou tvorbu, a kult historismu spojeného s vytvářením nových národních tradic.

V rámci tohoto stručného přehledu je možno upozornit na některá česká specifika, která autorovi unikla. Především – když mluví o třídních vrstvách přebírajících místo měšťanstva vůdčí úlohu v národně osvobozeneckém boji – uvádí správně, že to bylo drobná a střední šlechta (Polsko, Uhry) a tam, kde šlechta přijala kulturu jiného národa, vrstva venkovské a maloměstské inteligence. To byl jistě i případ českých zemí, pro něž ale neplatí následující konstatování, že se jednalo o inteligenci stojící ve službách církve; poslední výzkumy M. Hrocha dokázaly zcela jasně, že aktivní účastníci národního hnutí se rekrutovali, vedle duchovenstva, z velké části také z řad státních a vrchnostenských úředníků a příslušníků svobodných povolání. K zajímavým výsledkům docházíme při srovnání našich poměrů se Sziklayovými zjištěními o povaze historismu. Předně to byla v Čechách tradice středověké státnosti, která spolu se zemským vlastenectvím části šlechty znamenala pro české národní hnutí v jeho počátcích mocnou podporu. Na rozdíl od příkladů v knize uváděných nebyly v Čechách ani tak důležité historické důkazy autochtonosti domácího obyvatelstva, které sehrály významnou roli např. v národním hnutí slovenském, v Čechách o tomto faktu celkem nikdo nepochyboval. Vzhledem k významné periodě osvícenského kriticismu ve vývoji českého dějepisectví neplatí pro Čechy ani konstatování, že moderní národní ideologie přebírají pro své potřeby staré mýty středověkých kronik; po likvidaci věrohodnosti Hájkovy Kroniky si Češi tyto mýty museli znovu vytvořit. Také husitské tradice, vzhledem k husitskému boji se sousedními zeměmi, zde vytvářejí specifickou situaci. Dokládá-li např. Sziklay (s. 36), že postava uherského krále Matyáše Korvína jako lidového panovníka přechází do národních ideologií nemaďarských národů Uherského království, je u nás situace opačná. Korvín je pro české vlastence věrolomným protihráčem husitského krále Jiřího z Poděbrad a domnívám se, že autor se mýlí, když jako přívržence korvínovské tradice uvádí Slováky, u nichž spíše převládala tradice boje, který s tímto panovníkem vedli bratříci a Jan Jiskra z Brandýsa.

Obecné zaměření si udržují i kapitoly další. Emil Niederhauser **Einige Probleme der nationalen Wiedergeburtsbewegungen in Mittel- und Osteuropa (erste Hälfte des 19. Jahrhunderts)** (s. 50–65), se snaží o stanovení ideálního modelu průběhu národního hnutí, který v zásadních rysech odpovídá modelu vypracovaném u nás s mnohem větší přesností a historičtějším přístupem M. Hrochem. Také Niederhauser přiznává důležitou roli v tomto procesu historickým reminiscencím, všímá si toho, jak každý národ vyhledává ve své minulosti ta období, kdy stál v čele obecného vývoje a kdy ovládal větší územní celky než v současnosti. Bylo by zajímavé osvětlit hlouběji, do jaké míry se posledně jmenovaný moment uplatnil také v českém pěstování husitské tradice, a to nejenom v případě Jiskrova Slovenska.

Originální přístup uplatnil Endre Bajtár, **Die Aufklärung in Mittel- und Osteuropa. Verspätung, Gedehntheit, Stilvermischung** (s. 66–115), který si půdu k širokému záběru připravil svým netradičním pojetím osvícenství, chápaným jako duchovní proces směřující k osvobození osobnosti. Tím, že se zbavil obvyklého chronologického vymezení, mohl sledovat myšlenkové proudy ve zkoumané oblasti od poloviny 18. až do poloviny 19. století. Tuto dobu označuje souhrnně jako epochu národního obrození (či znovuzrození – „nationale Wiedergeburt"), v níž osvícenství představuje první fázi formování moderního národa. Také on srovnává postavení jednotlivých národů, jejich determinaci geografickou, politickou i historickou, a dochází k tomuto ideálnímu obrazu vývoje: první fází je osvícenství ve své základní podobě, na ně navazuje sentimentalismus a romantika. Správně vytýká jako zvláštnost naší oblasti skutečnost, že na počátku 19. století běžně konstruovaná triáda: patriarchální zlatý věk – zkažená současnost – svobodná budoucnost zde nemá tak jednoznačně společenský pokrokový charakter jako v západní Evropě, že v podmínkách politicky nesamostatných národů je boj za osvobození individua brzy vystřídán úsilím o osvobození celého národního kolektivu. Národním snahám se pak podřizují všechny ostatní stránky společenského života, ať již jde o historická vědecká zkoumání, filologii, folklorismus i literární a vůbec uměleckou tvorbu. Dodal bych jen, že tato celkem známá skutečnost byla pochopitelně často na škodu autonomnímu rozvoji těchto oborů.

Ostatní kapitoly jsou věnovány již přímo problematice rozvoje jednotlivých národů a nemá smysl zabývat se zde všemi stejně podrobně. Upozorním proto jen na některé momenty, které mohou být užitečné i pro naše studium husitských tradic. To je v prvé řadě pohled na polskou literaturu konce 18. století v příspěvku, který Zdzisław Libera nazval **Widerspiegelung der Ideen der Aufklärung und der nationalen Bewe-**

gung in der polnischen Literatur des 18. Jahrhunderts (s. 159–196). Je zde podnětně rozlišován osvícenský historismus (Naruszewicz, Krasicki) s jeho pozitivním vztahem ke Kazimíru Velkému, interpretovanému jako zákonodárce, zakladatel univerzity a ochránce poddaných, naopak kritickou distancí vůči válečníkům, např. Boleslavu Chrabrému, a romantický nacionalismus, který naopak vyzdvihuje období válečné slávy. Domnívám se, že tato skutečnost je plně srovnatelná se vztahem našich osvícenců k době Karla IV. a jejich odsudkem husitského kulturního barbarství. Stejně tak u nás pak v 19. století začíná dominovat romanticky zabarvený vztah k husitství, jako k období největší české slávy.

Při celkovém posouzení knihy je třeba pozitivně ocenit několik skutečností. V prvé řadě je to zdůraznění síly středoevropské barokní kultury, jejíž vlivy jsou zde patrné ještě na počátku 19. století. Tento evidentní fakt bude muset konečně vzít na vědomí i naše historiografie: specifické rysy českého osvícenství a obrození nejsou bez baroka pochopitelná. Jako nedostatky bych vytkl opomenutí rakouské problematiky. Jestliže tolik národů, jejichž vývoj je zde probírán, žilo ve společném rámci habsburské monarchie, není možno přehlížet, že to bylo právě její zákonodárství a její vnitropolitické problémy, které se v nemalé míře odrazily také v podobě příslušných národních hnutí. Dále pak u knihy, která je zaměřena převážně kulturně historicky, postrádám zhodnocení problematiky biedemeieru jako typické kultury střední Evropy první poloviny 19. století. Jasně také z knihy vyplývají možnosti a meze srovnávacího studia. O jeho užitečnosti v zásadě nelze pochybovat, na druhé straně se ale ukazuje, že je při něm bezpodmínečně nutné vycházet z bezpečné znalosti celé problematiky, jinak může dojít ke zkreslení a zjednodušení. A v neposlední řadě, srovnávat lze pouze srovnatelné.

Jiří Rak

Pojęcia „Volk" i „Nation" w historii Niemiec. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Zakład Historii Niemiec IH UAM w dniu 15 V 1979 r. Pod redakcją Antoniego Czubińskiego. Poznań 1980, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 274 s. (Seria Historia Nr 86).

Každý pokus o širší objasnění novodobého historického vědomí a národních tradic v českém prostředí naráží dříve či později na různorodé pojetí národa, které bylo ve střední Evropě ovlivněno mnohoznačným německým pojmem „Volk", v celém svém obsahu těžko přeložitelným do jiných jazyků. V tomto sborníku se několik polských historiků (hlavně Benedykt Zientara, Lech Janicki, Henryk Olszewski) pokusilo vystihnout historické kořeny a obsahové proměny tohoto pojmu, který je ve většině případů překládán do polštiny (shodně i do češtiny) jako „lid", ale někdy také jako „národ". Zejména v nacistické ideologii patřil „Volk" k centrálním pojmům, sloužícím k podřízení jednotlivce „národnímu společenství". I když jeden z původních hlavních referátů o vytváření německého národa v období středověku (Gerard Labuda), na nějž se odvolává několik dalších příspěvků, nemohl být otištěn, vyznačuje se poznaňský sborník obdivuhodnou šíří záběru od problematiky raného středověku až po současné polemiky, zda ještě existuje jednotný německý národ nebo se vytvořily národy dva, buržoazní v NSR a socialistický v NDR. Přehled názorů západoněmecké historiografie ovšem poněkud trpí tím, že opomíjí nové vlivné tendence „historické sociální vědy", které v průběhu sedmdesátých let ovlivnily podstatnou část střední a mladé generace historiků NSR.

Úvodní příspěvek, v němž se Jerzy Topolski zabývá pojmem národa jako metodologickou kategorií v historickém bádání, vyúsťuje po rozboru názorů německých, anglických, francouzských a polských historiků v pozoruhodnou rehabilitaci dějin národa a dějin společnosti oproti dějinám kultury a civilizace. Antoni Czubiński se pokusil odlišit jedenáct fází vývoje německého národního vědomí a ideologie od 9. století až do nacistické Třetí říše; v pojmu „Nation" zdůrazňuje oprávněně historicky vzniklé rysy, s převahou teritoriálních a státně politických aspektů. Mezi sděleními vynikají Bernard Pitrowski rozborem romantických představ charakteru a poslání německého národa z přelomu 18. a 19. století a Józef Chlebowczyk připomenutím národotvorných procesů a národních hnutí ve východní části střední Evropy, kde se různé jazykově etnické skupiny a etnické celky dovolávaly ideologických argumentů z německého prostředí.

J. Ko.

Vladimír Macura, Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ. Praha 1983, Československý spisovatel, 288 s.

Literární historik a teoretik, který před nedávnem vzbudil širší pozornost také jako spisovatel svými Něžnými drápky, zdůvodňuje v nové knize svou v podstatě kladnou odpověď na otázku, do jaké míry je česká „obrozenská kultura" (vždy v uvozovkách) zvláštním kulturním typem, jenž ve svém celku nemůže být odvozen jen z poznání zákonitostí kulturního vývoje velkých evropských národů. Pro tento záměr se Macura nechtěl a ani nemohl zabývat celistvým časovým obdobím „od data k datu" (s. 9), ale soustředil se na působení tzv. jungmannovské generace; naprostá většina faktických údajů a citátů pochází z let 1815–1847. Odpověď na vytyčenou základní otázku je však jen podmíněně kladná, protože ve shodě s Miroslavem Hrochem naznačuje řadu shodných rysů české kultury první poloviny 19. století s vývojem jiných malých národů v obdobné nebo ještě méně příznivé historické situaci. V podmínkách narušené kontinuity kulturního vývoje, neúplné sociální struktury a vytlačení národního jazyka z mnoha důležitých oblastí společenského života se novodobá česká kultura po několik desetiletí utvářela „uvnitř kultury jiné – jazykově německé" (s. 10), v pozitivní i negativní závislosti na německé kultuře. Hlubší teoretické objasnění těchto skutečností má klíčový význam také pro studium novodobých husitských tradic, mimo jiné pro vysvětlení, proč se obrozenci jungmannovské generace vyjadřovali o husitství většinou neurčitě a vyhýbavě.

Macurova kniha není snadnou četbou. I pozorný čtenář se musí k některým pasážím vracet dvakrát, třikrát, aby mu neunikly některé důležité myšlenky a souvislosti. Autorova terminologie je ovlivněna mj. teoretickou jazykovědou a matematikou; využití teorie množin pro charakteristiku jungmannovské hierarchie jazyků není zrovna běžnou praxí. Pokud však historik po větším nebo menším váhání přijme Macurova „jednostranně vnucená pravidla" (s. 11) a sleduje autora při jeho neotřelých analytických sondách a syntetizujících pokusech, získá mnohé podněty i pro šíře zaměřený historický výzkum. Celý výklad je založen na rozboru původního historického materiálu („pokorného studia pramenů", jak uvádí autor), vyznačuje se dynamickým přístupem a odmítá občas používané povrchní analogie, které mohou být někdy jichotivé, ale opomíjejí podstatu věci. Konečným výsledkem je mnohostranná kritika sentimentalizovaného obrazu českého obrození, kritika velice potřebná a sympatická.

V první části knihy, obrazně nazvané Tvarosloví, charakterizuje Macura základní příznačné rysy kulturního typu. Patří k nim na prvním místě synkretismus, tj. převaha nediferencovaného pojetí kultury jednak z hlediska slohového (slohová nevyhraněnost, potřeba vyrovnat se s několika uměleckými epochami najednou), jednak z hlediska vztahů různých odvětví kultury (vzájemné zastupování a vypomáhání); podnětný je v této souvislosti autorův rozbor vztahu literatury a květomluvy. Emancipační úsilí ve vztahu k německé kultuře podřizovalo v mnoha případech věcný obsah faktů hodnotám, vyplývajícím z potřeb emancipace. S lingvocentrismem, pokládaným za jeden z určujících znaků kulturního typu, úzce souvisela překladovost, tj. úsilí vytvářet vlastní kulturu především pomocí překladů od vyspělejších národů, bez ohledu na původnost. Kapitola o mytologičnosti poukazuje na funkci a podmíněnost tzv. obrozenského historismu, mnohdy spjatého s mystifikačním dotvářením kulturní minulosti. Národní kultura se v tomto pojetí utvářela jako „idea" v nadskutečném prostoru, jako „hra" na plně rozvinutou kulturu; velice přesvědčivá je Macurova snaha vysvětlovat rukopisné podvrhy a padělky z celkového stavu české obrozenské kultury, spíše než z individuálních vlastností Václava Hanky. Skutečným vyvrcholením této části je kapitola o vlastenecké společnosti, jejíž život „vlastně vytvářel náhražku dosud nepostihnutelného společenského života národního, byl jakýmsi jeho umělým mikrosvětem, existujícího tím umělejším, tím příznakověji českým" (s. 139). Autor zde připomíná zřetelné analogie k tajným společnostem a řádům, zdůrazňuje rozhodující význam uvědomělých, volních činitelů (na úkor etnického původu) a potřebu vyjádřit svou příslušnost navenek (vlastenecké jméno, později také oděv aj.). Ve všech zmíněných případech znamenala čtyřicátá léta 19. století postupný odklon od umělosti a vnější znakovosti, „v konečných důsledcích rozchod s obrozenstvím" (s. 222). V druhé části, nazvané Pojmosloví, je předcházející celkový rozbor konfrontován s antickými, zejména řeckými vzory, s vývojem pojmů vlast a národ, s filozofickým pojetím středu a se zvláštním po-

stavením Prahy, v němž se propojilo centrum národního mýtu s novodobým městským organismem jako střediskem českého národního hnutí.

Macurovu pohledu na českou vlasteneckou společnost doby předbřeznové nescházejí ani tak témata, která ve srovnání s historickými pracemi o národním obrození výslovně připomíná (problém periodizace, ekonomické poměry českých zemí), jako spíše celkový společensko-politický kontext doby, ovlivňující veškeré kulturní dění. Činnost aktivních českých vlastenců zaplňovala v té době jen malou část společenské reality v českých zemích a ve svém každodenním životě se střetávala nejen s převládající německou kulturou, na niž autor správně upozorňuje, ale i s působením rakouského státu a jeho ideologie, se šlechtickým zemským patriotismem českým a moravským, v neposlední řadě též s ideologií a praktickou činností katolické církve. Nejde vůbec o to, aby se literárně historické a teoretické práce typu Macurovy knihy podobnými otázkami detailně zabývaly, ale měly by si být vědomy jejich existence a jejich nepochybného vlivu na český národní vývoj 19. století. Historikům českého výtvarného umění a české hudby ani nepřijde na mysl, aby soustřeďovali svůj zájem pouze na umělecká díla spjatá s etnicko-jazykovým pojetím národa. Mnozí příslušníci české vlastenecké společnosti z dvacátých až čtyřicátých let 19. století byli nejen ve svém osobním životě dvojjazyční (často s lepší znalostí němčiny), ale měli svá občanská povolání a v každodenní praxi se museli vyrovnávat se společenskou realitou, která je a jejich rodiny obklopovala. I to podle mého názoru patřilo k mnohostrannějšímu zobrazení české obrozenecké kultury.

Jiří Kořalka

Přehled dějin Československa I 2 (1526 až 1848). Hlavní redakce Jaroslav Purš, Miroslav Kropilák. Redakce I. dílu Oldřich Říha, Josef Janáček, Richard Marsina. Praha 1982, Academia, 645 s., příl.

Druhý svazek prvého dílu Přehledu dějin Československa je zpracován stejnou metodou jako svazek úvodní (viz HT 5, 1982, s. 283–285). I zde zůstávají poněkud stranou otázky uměleckého vývoje a mezi zeměmi Koruny české je tradičně položen důraz na vlastní Čechy; Moravě se věnují důkladněji pouze ti z autorů, které spojují s touto zemí rodové svazky.

Autoři tohoto svazku měli – ve srovnání se svými kolegy podílejícími se na přípravě první části – úlohu do jisté míry komplikovanější. Jde o to, že zatímco hodnocení českého středověku vrcholícího v době Karlově a husitské je již dlouhou dobu konstantní, byly pohledy na mladší období zatíženy množstvím předsudků vycházejících mnohdy ještě z liberálních postojů poslední fáze národního obrození. Připomeňme je alespoň telegraficky: zlatý věk české vzdělanosti v době předbělohorské, tragická bitva 8. listopadu 1620 a po ní následující období temna, zmrtvýchvstání národa na konci 18. století. Většina těchto hodnotících soudů se stala pevnou součástí českého národního povědomí. Je to teprve naše doba, která může přikročit k objektivnímu zhodnocení habsburské éry československých dějin, oproštěna od zátěže náboženských a národně politických zápasů; tato skutečnost je také na většině textů jasně patrná.

Toto konstatování platí v plné míře o partiích věnovaných vývoji ohraničenému lety 1526–1620, které jsou syntézou vysoké úrovně, sestavenou s dokonalou znalostí problematiky. Autor Josef Janáček, opřen o výsledky vlastního výzkumu, střízlivě hodnotí českou společnost tohoto období a jeho kritický pohled vynáší na světlo řadu nových či málo známých faktů. Ukazují se zřetelné rysy hospodářské stagnace a novověho upevňování feudálních vztahů nejméně již od poloviny 16. století. Také tolik přeceňovaná politika stavovské opozice ztrácí hodně ze svého lesku. Autor poukazuje na projevy netolerance i na evangelické straně (s. 43) a objektivně hodnotí také osobnosti stojící ve vládním táboře – viz konstatování, že „důstojným protějškem osobnosti Žerotína nebo Budovce byl např. Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic" (s. 73). Stíny nachází i v prostředí české měšťanské renesance, od obrození tak obdivovaném. Naproto oprávněně shledává, že se zde nevyskytla osobnost přesahující průměr, a také pražskou univerzitu vidí jako „provinciální ústav bez větších ambicí" (s. 73),

na druhé straně dokáže ocenit dobrou úroveň jezuitského školství. Je snad zbytečné zdůrazňovat, že Janáček pochopitelně nevidí předbělohorské Čechy výhradně negativně, v této souvislosti chceme pouze upozornit na některé, s pravou vědeckou odvahou uplatněné, netradiční soudy. Na neposledním místě je třeba ocenit také zasazení konfliktu mezi stavy a panovníkem do správných evropských souvislostí.

O to více se musíme cítit ochuzeni při četbě pasáží věnovaných letům po roce 1620, resp. údobí 1648–1740; ocitáme se náhle v době Temna. Zdá se, že autor těchto partií (Alois Míka) se ani neseznámil s předcházejícím textem, kde je jasně a s plnou oprávněností konstatováno, že již v předbělohorské době se „vytvářely předpoklady dalších změn, dovršených za třicetileté války" (s. 47), a barokní Čechy vidí zcela izolovaně (na několika místech výslovně hovoří o přervané kontinuitě s předcházejícím vývojem).

Je sice pravdou, že druhá polovina 17. a první polovina 18. století patří k nejméně prozkoumaným epochám české minulosti, ale přece i zde postoupila naše historiografie kupředu; zejména to platí pro dějiny umění, literární a hudební vědu a v neposlední řadě i pro hospodářské dějiny. Přesto však Přehled tvrdošíjně setrvává na závěrech dějepisectví 19. století a proklamuje téměř všeobecný úpadek a stagnaci. V rámci recenze není možno vyjmenovat všechny nepřesnosti či chyby těchto partií, upozorníme proto jen na některé. Zcela chybí postižení základního trendu vnitropolitického vývoje, kterým byla poznamenána etatizace všech oblastí společenského života (tedy nejenom vlastní zemské správy, ale i školství, náboženství a konečně patenty z roku 1680 se stát vkládá i do vztahů mezi poddanými a vrchnostmi), poukaz na centralistické tendence v těchto souvislostech rozhodně nepostačuje. Kapitolu samu pro sebe tvoří vylíčení rekatolizace, kde je závislost na starších koncepcích nejzřetelnější. Objevují se zde všechny tradiční atributy – „protireformační tažení . . . usilovalo o úplné vymýcení kulturních tradic" (s. 251), barokní umění je chápáno takřka výhradně jako prostředek rekatolizace (s. 195). Tradiční je také názor, že kult sv. Jana Nepomuckého nesledoval jiný cíl, než nahrazení památky M. Jana Husa. Citelné nedostatky jsou postižitelné také ve výkladu o odnárodňování české šlechty. Zde vládne naprostý zmatek v terminologii a užívání pojmů jako národ, vlastenectví, zemský patriotismus apod. Jestliže např. o Pešinovi z Čechorodu autor píše, že studoval „historii národa", je nutno uvést, že v tomto případě se jednalo o národ moravský.

Vyrovnanou úroveň má následující líčení tereziánské epochy. Jeho autor Eduard Maur nenásilně vede čtenáře spletí válečných konfliktů a správních reforem a dobře postihuje úsilí o dotvoření centralizované monarchie. Výsledný obraz, i když nepřináší výraznější změny proti dosavadním názorům, celkem přesně vyjadřuje současný stav historického poznání. Ke kladům této pasáže rozhodně patří skutečnost, že osvícenství zde není nekriticky přeceňováno, ani není za každou cenu hledáno a nacházeno. Dobře vystižen je také charakter osvícenského pojetí vlastenectví.

Na evropském niveau pak, stejně jako kapitoly úvodní, stojí poslední partie tohoto svazku, zahrnující léta 1781–1848, jejichž autorem je Jiří Kořalka. Zde jsou rovnoměrně a přehledně zachyceny všechny sféry – průmyslová revoluce, protirevoluční a protinapoleonské války a jejich ohlas v české společnosti, vnitropolitické poměry a jejich mezinárodní souvislosti atd. Beze všech romantických a sentimentálních příkras je zde podáno národní obrození, chápané moderně jako součást celoevropského procesu vytváření novodobých národů. Pozitivním rysem je vyjasnění pojmů šlechtického a měšťanského zemského patriotismu (s. 460), postižení hlavních rysů národní ideologie v Čechách, na Moravě a ve zbytku Slezska. Zvláště je třeba ocenit zařazení také německého národního hnutí v Čechách do kontextu českých dějin, doposud jsme před jeho existencí rádi zavírali oči. Jenom na okraj poznamenáváme, že by bylo zajímavé zmínit se také o vztahu mezi oběma národními ideologiemi a židovským obyvatelstvem českých zemí.

Zaslouženou pozornost autor věnuje i opomíjenému předbřeznovému období, v němž byly vytvořeny předpoklady pro prudký rozvoj českého národního (kulturního i politického) života v druhé polovině 19. století. Lze konstatovat, že toto shrnutí obrozenského období, provedené s bezpečnou znalostí naší i zahraniční literatury, vytvoří dobré východisko pro další badatelskou práci, a to jak svými závěry, tak i otázkami, které se při studiu vybavují.

Závěrem ještě několik poznámek ke slovenským partiím (z neznámých důvodů přeloženým do češtiny). Všechny jsou dobře a přehledně zpracovány, v části věnované 17. století, na rozdíl od české kapitoly, nepodléhají tolik vžitým klišé – srov. např. pozitivní ocenění významu jezuitské univerzity v Trnavě. Jejich společným rysem je úsilí o zachycení trendů vedoucích k pozdějšímu dualismu a na druhé straně zdůrazňování jevů společných pro dějiny obou našich národů, těch pochopitelně přibývá v obrozenském období. V této souvislosti je zajímavé všimnout si instrumentálního charakteru tehdy vytvářených národních tradic, které bez ohledu na svou podobu sloužily k formování podobných až stejných národních ideologií. Stejnou národně uvědomující a integrující funkci jako v Čechách tradice husitská měla na Slovensku původně katolická tradice cyrilometodějská.

Celkově tedy v druhém svazku Přehledu nad slabými místy, na něž jsme upozornili, jasně převažují pozitiva. Doufejme, že tyto nové koncepce se brzy stanou majetkem širšího společenského okruhu, než jsou profesionální historikové, a že v našem historickém povědomí nahradí houževnatě přežívající tradiční soudy a představy blížící se mnohdy mýtům.

Ivana Raková – Jiří Rak

Otto Urban, Česká společnost 1848–1918. Praha 1982, Svoboda, 694 s., LXIV s. obr. příloh.

Je to kniha nanejvýš potřebná a užitečná. Čas od času je na všech úsecích historické práce zapotřebí provést „inventuru", shrnout dosavadní výsledky domácího i zahraničního bádání k určitému tématu a pokusit se o ucelenou syntézu. Přistoupí-li k tomu autorův dostatečný nadhled a čtivý, přitom čtenáře nepodceňující sloh, může vzniknout velice zdařilé vědecké dílo, se zájmem a s uznáním přijímané daleko přes rámec úzkého okruhu odborníků. Takové dílo, které v české historiografii znamená významný vědecký pokrok, vytvořil Otto Urban svou syntézou „sociálního a politického dění v procesu současného vytváření a přetváření moderní české společnosti" (s. 8) od buržoazní revoluce 1848/49 až po vytvoření československého státu 28. října 1918. Urbanův výklad se vyznačuje komplexním pohledem, zahrnujícím úlohu rakouského státu a mezinárodní souvislosti českého vývoje, výstižnou charakteristikou hlavních zúčastněných osobností a neobvyklým citem pro otázky politické moci a rozhodování. Dostatečné místo nalezly v knize také sociálně a ideologicky podmíněné politické strany a hnutí, včetně socialistického dělnického hnutí, ale českou politiku v letech 1848–1918 dělali v Urbanově pojetí konkrétní lidé, se všemi svými přednostmi a nedostatky, vidění z odstupu mnoha desetiletí s větším porozuměním a shovívavostí, než jak se to jevilo současníkům.

Po stručném úvodu o předbřeznovém Rakousku je Urbanova kniha rozdělena do deseti kapitol s neotřelými, ale výstižnými názvy a chronologickým členěním (až na dvě výjimky – 1873 a 1914 – vychází autorovi tento přelom vždy na Silvestra a Nový rok); každá z deseti kapitol je vnitřně členěna do pěti až devíti podkapitolek, jejichž názvy jsou ještě obraznější (mnohdy podle dobových výroků). Samotná četba obsahu knihy působí osvěžujícím dojmem. Již o čtyři roky dříve uveřejnil Otto Urban své úvahy o základních problémech ekonomického a demografického vývoje a o změnách v třídní struktuře společnosti v knize **Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století** (Praha 1978, Svoboda, 379 s., edice Otázky dějin) a v předmluvě k nové knize na toto své zpracování odkazuje. Přitom si sám uvědomuje, že k celkovému obrazu dějin české společnosti 19. století schází ještě třetí sféra, kterou charakterizuje jako kulturní život v nejširším slova smyslu, včetně toho, jak společnost bydlela, jak se bavila, co četla, jak se učila, jaké měla zdravotní a hygienické návyky a způsoby (rozhovor v Mladé frontě, 15. 9. 1983). Přijmeme-li tedy vymezení Urbanovy knihy z roku 1982 jako politické a sociálně politické dějiny české společnosti v letech 1848–1918, předstihuje toto dílo všechno, co bylo doposud v české historiografii novodobého politického vývoje napsáno, i když autor neprováděl samostatný výzkum ve státních archivech ani v osobních pozůstalostech a nemohl se opřít o soustavné studium denního tisku. To všechno čeká další badatele (samozřejmě i autora samotného), přičemž Urbanova kniha pro ně bude spolehlivým východiskem.

Původní přínos – vedle celkové koncepce společensko-politického vývoje a jeho vnitřního členění – zaznamená čtenář Urbanovy knihy hlavně při využití dobových politických brožur a rozsáhlé cizojazyčné, zejména rakouské literatury, včetně nejnovějších edic protokolů ministerské rady. Například padesátá léta 19. století vynášejí v širším pojetí také jako dynamické období ekonomických a správních reforem, které byly v českých zemích zčásti v platnosti až do období bezprostředně po druhé světové válce. Urban naprosto správně odmítá po desetiletí vžité charakteristiky tzv. metternichovského systému a tzv. Bachova absolutismu; tvůrcem ztrnulého politického systému po roce 1815 byl mnohem spíše císař František než kancléř Metternich, a pokud jde o vojenskopolitickou despocii období neoabsolutismu po revoluci 1848/49, byl jejím představitelem a symbolem mnohem spíše pardubický rodák a šéf nejvyššího policejního úřadu Kempen než ministr Bach, kterého dal Kempen také střežit. Urbanův termín „františkojosefínský bonapartismus" (s. 112) se zřejmě neujme namísto mnohem nepřesnějšího „Bachova absolutismu" (na němž se po roce 1860 snadno shodli konzervativní a liberální kritikové bývalého vídeňského revolucionáře), ale autorovo plastické vylíčení rozporuplné atmosféry neoabsolutistického období by se mělo uplatnit i v širším historickém povědomí. Neznám jinou českou práci po roce 1945, která by umožňovala tak podrobně nahlédnout do vnitropolitického rozhodování na vídeňských vládních místech, včetně důvodů, proč se tak pospíchalo s říjnovým diplomem roku 1860 (snaha rozptýlit obavy před setkáním rakouského císaře s ruským carem) nebo s únorovou ústavou roku 1861 (aby nebyla březnová a nevyvolávala asociace s počátkem revoluce 1848); i z dalšího výkladu vysvítá, že císař František Josef byl dost špatným a krátkozrakým politikem. Působivě jsou na několika místech knihy vyjádřeny rozdílné možnosti i schopnosti české státoprávní politiky ve srovnání s uherskou. Ve výstižných zkratkách, a přitom nezjednodušeně pak autor probírá peripetie rakouské a české politiky od šedesátých let 19. století až do konce první světové války, s uznáním i s kritickým odstupem k politickým schopnostem Františka Ladislava Riegra a Josefa Kaizla nebo k širokým koncepcím Františka Palackého a T. G. Masaryka, se zdůrazněním vzrůstající úlohy socialistického dělnického hnutí uvnitř české společnosti i jako reprezentanta této společnosti v mezinárodním měřítku (s. 557). Při snaze o charakterizační zkratku jsou některé formulace nepřesné, ne-li zkreslené, například v případě údajných staro- a mladočechů před rokem 1848 (s. 16–17) nebo v souvislosti s předpokládaným pozváním Palackého jako „německého profesora" do Frankfurtu (s. 34), ale v žádné části není kniha popisná a nenechává čtenáře lhostejným. Vynikajícím příspěvkem je podrobný pětadvacetistránkový rejstřík (s. 667–691), obsahující vedle základních životopisných dat také další cenné údaje o jednotlivých osobách; v několika případech rejstřík opravuje tiskové chyby z vlastního textu (Hohenwart místo Hohenwarth, Lämmel místo Lämel nebo Laemel, zde je ovšem kolísání i v dnešních lexikonech).

Kniha Otto Urbana vybízí k obecnějším úvahám o podstatě a základních rysech české společnosti v letech 1848–1918. Čeština (stejně jako většina jiných evropských jazyků) nemá zcela adekvátní jednoznačné vyjádření pro německý pojem „bürgerliche Gesellschaft", běžný v úvahách Hegelových i Marxových před rokem 1848: je to současně společnost „občanská", vyznačující se zrušením stavovských výsad, formálním zrovnoprávněním všech občanů před zákonem a postupným začleňováním dříve neprivilegovaných vrstev do společenského života, i společnost „buržoazní", charakterizovaná převahou kapitalistických výrobních vztahů, velkým růstem produktivních sil a vůdčím postavením buržoazních vrstev ve všech oblastech společenského vývoje na úkor sociálně utlačené většiny obyvatelstva. Občanská (buržoazní) společnost se v Evropě 19. a 20. století – bez ohledu na to, zda jejím krystalizačním jádrem byl dynastický stát, stavovský politický národ nebo okruh aktivních vlastenců-obrozenců – postupně přeměňovala a rozšiřovala v sociálně diferencovanou národní společnost. Urban je přívržencem pojmu národní společnost, který se mi zdá být v rozvinutých kapitalistických poměrech přesnější a výstižnější než nediferencovaný pojem národ; na rozdíl od Urbana bych však existenci národních společností v mnohonárodní habsburské monarchii nekladl tak hluboko do minulosti, například do období před rokem 1848, kdy převažovaly snahy etnicko-kulturní, nikoli národně politické (s. 12), nebo dokonce do 16. století, kdy se mnohem vhodnější zdá být pojem stavovského politického národa (s. 10). Pojem národní společnosti bych raději ponechal

pro historické období, v němž se národní hnutí rozšířilo do všech společenských tříd a vrstev, včetně dříve neprivilegovaných skupin obyvatelstva, zatímco pro předcházející období by bylo správné mluvit nanejvýš o postupném vytváření národní společnosti, jejímž podstatným rysem byla dalekosáhlá sociální a politická diferenciace. Urbanova kniha přibližuje v širokém záběru různé stránky a jevy tohoto procesu a má připomínka se týká pouze terminologie, ne však podstaty výkladu. Patří k velkým kladům knihy, že se nevyhýbá teoretickým otázkám a že přímo podněcuje k obecnějšímu zamyšlení nad základními problémy novodobého českého národního vývoje.

Jiří Kořalka

Jaroslava Janáčková, **Svět Jiráskova umění.** Praha 1982, Univerzita Karlova, 123 s. (= Acta Universitatis Carolinae, Philologica monographia LXXIV, 1978).

Mezi autory historické beletrie, kteří rozhodujícím způsobem formovali české historické povědomí, zaujímá Alois Jirásek bezesporu jedno z nejvýznamnějších míst. Jím vytvořený obraz českých dějin je většinou naší společnosti přijímán vlastně dodnes – od mýtického starověku přes vrcholné vzepětí za husitství, dobu úpadku a ponížení v době pobělohorské až k opětnému probuzení na počátku 19. století; všem těmto tématům věnoval Jirásek rozsáhlá díla, znovu a znovu vydávaná a zařazovaná mezi povinnou četbu, tedy spíše nečtená a žijící hlavně v podobě školních přehledů odpovídajících na otázku, „co tím chtěl autor říci?". Není proto jistě náhodou, že jsme v poslední době svědky obnoveného zájmu o Jiráska, tentokrát ale Jiráska autentického – a pochopitelně se ukazuje, že schematický školní pohled bude nutno podrobit podstatným korekturám (srov. i zprávu o Jiráskově pojetí barokního období v tomto svazku HT).

Také Jaroslava Janáčková ve své monografii zvolila netradiční přístup, nezajímá ji oslavovaný Jirásek, opěvovatel slavné minulosti, ale Jirásek umělec, a zaměřuje se proto především na rozbor literárních prostředků, jimiž autor dosahoval tak vysokého účinu svých prací, i na jejich ohlas v dobové kritice. Vyrůstá tak před námi obraz ambiciózního spisovatele, který se nehodlal spokojit s rolí popularizátora historických skutečností. Jako takový byl totiž chápán v osmdesátých letech, kdy byl považován za nástupce Václava Beneše Třebízského, a tedy vrcholnou autoritu v oblasti historické prózy. Jaké požadavky byly tehdy na tento žánr kladeny, které Jirásek započátku ideálně naplňoval, vyplývá z referátu Ferdinanda Schulze, chválícího mladého spisovatele za to, že „předváděl minulost v rouše tak půvabném, poetickém a zároveň tak věrném, že čtenář si bezděky pomyslí: tak to bylo a ne jinak" (s. 20).

Situace se zkomplikovala na přelomu století, kdy se na jedné straně vytvořily moderní literární směry, pro jejichž stoupence byl Jirásek autorem příliš tradičním, a na straně druhé i on sám chtěl ve své literární práci pokročit dále. V tomto smyslu je charakteristické chladné přijetí jeho nejvýznamnějšího díla s husitskou tematikou Proti všem, samotným autorem označené nikoliv za román, ale za „list z české epopeje". Recenzentům se zdálo, že je zde příliš potlačena „románovost", čtenáři chtěli poznávat popisovanou dobu prostřednictvím hlavní postavy umístěné v centru dění, byli zvyklí dočítat se o jejích dobrodružstvích a samozřejmě i jejích láskách. To vše zde chybělo, jednalo se o román s kolektivním hrdinou, o pokus zachytit složitost rozbouřené doby z mnoha aspektů, které teprve společně poskytují celkový obraz. Tento čin byl ovšem příliš novátorský a ve srovnání s obvyklými dosavadními typy historického románu působil zcela neobvykle. Proto i v kritikách Jiráskovi příznivých byla místo umělecké působivosti oceňována jeho historická věrnost, přesné zachycení reálií atd., což se autora velmi bolestně dotýkalo. Máme zde k dispozici takřka klasický příklad přežívání názoru na historický román jako popularizátora dějin, a ne svébytné umělecké dílo. Zklamán touto odezvou proto Jirásek v české epopeji nepokračoval a v dalších pracích volil tradičnější formu, pokusem o nový přístup je až „románová kronika" U nás.

Nepochybuji o tom, že nová jiráskovská monografie se dočká patřičného ocenění ze strany těch, jimž je především určena – literárních historiků a teoretiků. Je ale užitečná i pro historiky, a to nejenom pro rozbor dobových názorů na smysl a společenskou funkci historického románu, pro provedené srovnání s dalšími autory tohoto

žánru apod. V prvé řadě proto, že ukazuje na užitečnost návratů ke zdánlivě vyřešeným problémům, na bezpodmínečnou nutnost přístupu nezatíženého tradičními a vžitými výklady; především proto si zasluhuje ocenění právě na stránkách Husitského Tábora.

Jiří Rak

Miroslav Toušek, **Tři kapitoly o českém baroku. I. K Jiráskovu pojetí českého baroka.** Wiener slawistischer Almanach 8, 1981, s. 187–244.

Při pohledu na titul recenzované studie nezasvěcence jistě napadne, co nového může přinést práce, zkoumající Jiráskovy názory na české baroko. Již pouhé názvy nejznámějších knih, které klasik českého historického románu věnoval pobělohorskému období, zdají se hovořit jasnou řečí: Skály, Skaláci a především Temno . . . Stať pražského vědce nás však opětovně přesvědčuje, jak nutné jsou čas od času revize a inventury údajně vyřešených problémů a v jak překvapivých konturách vyvstávají před badatelem historické jevy a osobnosti, jsou-li očištěny od nánosu tradovaných a v dobré víře papouškovaných floskulí.

Toušek ponechal programově stranou jmenovaná Jiráskova díla a soustředil se výhradně na otázku, jak spisovatel chápal vztah mezi barokem, osvícenstvím a národním obrozením. Východiskem mu byly analýzy povídky Sousedé a dramatu Emigrant (obě spojené postavou vzdělaného benediktýna P. Bonaventury Pitra), dále románové kroniky U nás a prózy Starosvětské obrázky, vesměs tedy prací napsaných v osmdesátých a devadesátých letech. Aby své závěry co nejprůkazněji podložil, zvolil autor studie zajímavou metodu: literární hrdiny konfrontoval s názory a postoji skutečných historických osobností, pokud Jiráskovi sloužily jako vzor (to je právě příklad Pitra); tam, kde této možnosti nebylo, sledoval, jak se v jejich úvahách a jednání zrcadlí myšlení 18. století. Takový postup ovšem předpokládá vynikající rozhled po české barokní literatuře, který Toušek bezesporu má. Netřeba se proto podivovat, že některé výklady (role svatováclavské tradice, pasáž o knize Země dobrá, to jest země česká aj.) přerostly v relativně samostatné a neobyčejně cenné kapitolky. Připočteme-li k tomu všemu, že badatel aplikoval na zkoumaný materiál znalosti z obecných dějin, sémantiky, sémiotiky, historické sociolingvistiky, literární teorie i historie, pak recenzent nemůže k výsledkům jeho práce dodat ani slovo, pouze konstatuje, že tak to prostě bylo a je.

Zjištění, jak skvělým znalcem barokní literatury a dobových reálií Jirásek byl, asi nepřekvapí. Mnohem závažnější je však jiný poznatek. Toušek totiž perfektně dokázal, že uznávaný spisovatel proti sobě příkře nestavěl barokní období a epochu národního obrození, nýbrž vždy zastával myšlenku, že osvícenství i národní obrození organicky vyrostly z předcházející doby. Román Temno, který vznikl později a navíc ve vypjaté historické situaci, nelze proto interpretovat jako závazný Jiráskův pohled na české dějiny 18. věku.

Z Touškových výzkumů logicky vyplývá, že Jirásek v žádném případě nepovažoval české obrození za návrat k ideálům husitství či reformace. Uvědomíme-li si, jaké popularity dosáhlo Jiráskovo dílo v devadesátých letech, snadno pochopíme, že se myšlenky v něm obsažené mohly stát protiváhou hlavních idejí Masarykových spisů Česká otázka a Jan Hus. A vskutku také tuto funkci plnily. Tímto problémem se již Toušek nezabýval, všímal si spíše, jak Jiráskovy náhledy tkví v obrozenské půdě. Shodou okolností se mi však Touškova stať dostala do rukou při dokončování článku o počátcích a teoretických východiscích vědecké práce Zdeňka Nejedlého. Mezi většími Nejedlého juveniliemi zaujímá zvláštní místo studie Alois Jirásek, napsaná u příležitosti umělcových padesátin v roce 1901. Nejedlý v ní, fakticky poprvé, vyjádřil systematicky své názory na estetiku a historii, které se ne vždy zcela kryly s míněním jeho oblíbených učitelů – Otakara Hostinského, Jaroslava Golla a T. G. Masaryka. Ačkoliv posledně uvedeného na žádném místě studie jmenovitě neuvádí, lze přesto některé partie označit za polemiku s Českou otázkou. Týká se to především pasáží, v nichž Nejedlý vyslovil nesouhlas s Masarykovou představou o návratu obrozenců k humanitním ideálům jednoty bratrské a naopak podtrhoval výklad o „organickém vzniku a vývoji nové doby". A jako hlavní autority proti svému nedávnému učiteli se čerstvý absolvent filozofické fakulty dovolával Jiráska: „Evangelictví ve smyslu starých

bratří jest již v 19. stol(etí) překonáno. Z líčení Jiráskova, ač teplého a jímavého, viděti jasně, že odtud pokrok lidu nenastane, že návratem o 200 let nazpět nedostane se lid český ani o krok vpřed." (Z. Nejedlý, Alois Jirásek, Praha 1902, s. 50). Co znamenalo toto tříbení stanovisek na samém počátku 20. století pro vrcholnou fázi sporu o smysl českých dějin, v němž problém husitství a českých bratří hrál roli klíčovou, není nutné objasňovat. Touškova vzorová interdisciplinární studie ukázala, aniž to bylo jejím cílem, kde všude možno hledat kořeny argumentů Gollových žáků. Potvrdila tak známou skutečnost, že dobrá vědecká práce mnoho otázek řeší, ale ještě více jich otvírá.

Petr Čornej

Jan Galandauer – Miroslav Honzík, **Osud trůnu habsburského.** Praha 1982, 2. vyd. Praha 1983, Panorama, 270 s.

Ani čtyřicetitisícový náklad nezajistil té knize dlouhý pobyt na knihkupeckých pultech. Jak jména autorů, tak zvláště název díla jí zajistil zájem publika, které přece jen vždy z historické produkce nejvíce zajímá to, co pojednává o konkrétních lidech, jejich osudech a činech, jejich povaze a rozhodování. Svědčí o tom třebas i úspěch Manfredovy knihy o Napoleonovi.

Vlastně by autoři měli svou knihu nazvat jinak – „Dům habsbursko-lotrinský". Vždyť jen prvních třicet stránek pojednává o Habsburcích, pak následuje kapitola o Marii Terezii a další část knihy pak pojednává o dětech, vnucích a dalších potomcích, jejichž otcem byl František Štěpán Lotrinský. Sama skutečnost, že dynastie přetrvala své vymření po meči, je však dokladem toho, jak v dané chvíli odpovídala její funkce potřebám vládnoucích tříd, jak pevně byla zakotvena v mocenské sféře.

První kapitola má proto jen přehledný charakter, ač vypisuje děje mnoha staletí. Je proto pochopitelné, že se sem nedostali dva první Habsburkové na českém trůně Rudolf (1306–1307) a Albrecht (1437–1439), ač kdysi strašívali naše dědečky při maturitách. Vážnější však je, že tu chybí postava Filipa II. Španělského a vůbec význam španělské větve pro osudy celého rodu. Jejich sepětí s jezuity totiž predestinovalo postoj protestantské a pak i liberální Evropy k Habsburkům. Stejně tak i v našich dějinách exekuce na Staroměstském náměstí byla něčím, k čemu se vracelo veřejné mínění obrozeného národa v 19. století. Když protičesky zaměřený místodržitel chtěl roku 1881 zabránit rozdělení univerzity, argumentoval tím, že staročeši i mladočeši pěstují kult Husa a Žižky a glorifikují mučednictví popravených vzbouřenců z roku 1621, a tudíž nejsou vskutku věrnými poddanými. Proto tato poprava by neměla chybět v knize o Habsburcích – vždyť tu katův meč pokládal základy mocnářství neméně než šavle Jana Sobieského či Evžena Savojského.

Od Marie Terezie začíná místo přehledu – vtipného a bystrého, a snad i proto nutně mezerovitého – vyprávění, kde ve středu vždy stojí konkrétní osoba panovníka s jeho osobními rysy. Čtenáře to zaujme – a přitom mu autor nenásilně vtiskne svůj pohled na danou osobnost, její úlohu v dobovém zápase tříd a ideologií. Není to přitom nikde pohled schematický; třebas pod názvem „Arogance intelektu" je vyprávěna úloha Josefa II. tak, že je pečlivě zváženo vše kladné, co jeho desetiletá samovláda přinesla. Snad jen jedné problematice tu bylo možno věnovat více pozornosti – vztahu panovníka k římskokatolické církvi. Pak následují další živí lidé – Leopold, František (nebyl přece jen trochu schopnější, než se autoři domnívají?) i nebohý Ferdinand.

V centru pozornosti je pak František Josef. Není to první česká práce věnovaná tomuto panovníkovi, ale zde je, soudím, jeho portrét nejvyváženější, nejklidnější. Tím nechci říci, že je nezaujatý, to nikoliv, je však prost citové podrážděnosti jeho dobových odpůrců, i těch, kteří v něm viděli jen personifikaci národní nesamostatnosti. Podobně je například vykreslena postava jeho mladšího současníka Nikolaje II. ve filmu „Agónie" – a právě v tomto srovnání vynikne oprávněnost závěrečné věty této kapitoly: „A tak je možno říci, že měl vlastně štěstí".

Kapitola „Muselo to být?" jistě právem proráží zásadu, že portrétováni jsou jen ti členové domu habsburského, kteří se stali panovníky. Je věnována kontraverzní postavě následníka trůnu Františka Ferdinanda. S dobrou znalostí i nejnovější literatury autor vykreslil jeho siluetu spíše v temných barvách, v nejtemnějších tam, kde

rozvíjel hypotézy o tom, jak by vypadala jeho vláda: „Kdyby po svém nástupu na trůn nastolil absolutismus – a že by k tomu chuť měl, o tom se nedalo pochybovat – vznikl by režim podobný fašistickým režimům dvacátých let." Kdo ví?

Dvě poslední kapitoly jsou věnovány poslednímu císaři Karlovi a jeho synu Ottovi. Škoda, že se nedovíme více o manželce prvého z nich a matce druhého, sebevědomé a cílevědomé Zitě, jejíž vystoupení na veřejnosti roku 1982 a 1983 k ní přitáhlo široký zájem. Podrobnosti Karlových a pak Ottových pokusů o politický návrat jsou vypsány velice důkladně, mnohdy zřejmě na základě dosti málo známých pramenů. Právem je tu poukázáno na anachroničnost Ottových pokusů a snah.

Na závěr možno shrnout: Zdařilá, vtipná, čtivá a přitom spolehlivá práce.

Jan Havránek

Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 1–8. Herausgegeben von Friedrich Engel-Janosi (1–4), Grete Klingenstein (1–8), Heinrich Lutz (1–8), Gerald Stourzh (5–7). Redaktion: Grete Klingenstein (1–3), Wolfdieter Bihl (4–7), Gernot Heiss (6–8). Wien 1974–1981, Verlag für Geschichte und Politik, 257; 242; 274; 275; 306; 268; 300; 335 s.

Zřejmě nejvýznamnějším přínosem rakouské historiografie k mezinárodní diskusi o širší problematice novodobých dějin se v posledním desetiletí stal sborník Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, vydávaný od roku 1974 pravidelně jednou ročně vídeňským univerzitním ústavem pro dějiny. Každý z dosud vydaných sborníků se soustřeďuje k jednomu velkému tématu z dějin 16.–20. století a obsahuje pouze původní příspěvky, které si vydavatelé zajišťují u předních rakouských i zahraničních historiků. Při zahájení řady byly vytčeny tři základní cíle sborníku – vyrovnat se s vědeckým a ideovým dědictvím dosavadního bádání, přispět k hlubšímu objasnění mezinárodních souvislostí rakouských dějin a podílet se na současné diskusi o podstatě a metodách historické vědy, o vztahu k jiným vědním oborům i k politické a kulturní současnosti. Hned první svazek z roku 1974, nazvaný **Denken über Geschichte. Aufsätze zur heutigen Situation des geschichtlichen Bewußtseins und der Geschichtswissenschaft,** se zaměřil na obecné problémy filozofie dějin, sporů o objektivitu historického poznání, německého historismu aj. za účasti zahraničních autorů zvučných jmen (mj. Henri-Irénée Marou z Francie, Adam Schaff z Polska).

Také další svazky vídeňského sborníku překračovaly cílevědomě tradiční tematiku historického bádání a pokusily se – ve většině případů velice úspěšně – o interdisciplinární přístup. V druhém svazku **Fürst, Bürger, Mensch. Untersuchungen zu politischen und soziokulturellen Wandlungsprozessen im vorrevolutionären Europa** (Wien 1975) naznačují metodické podněty např. příspěvky o stavbě panovnických zámků v období absolutismu (Renate Wagner-Rieger), o formách rodiny v 17. a 18. století (Michael Mitterauer) nebo o evropských antropologických diskusích osvícenské doby (Urs Bitterli); z historiků socialistických zemí se na tomto svazku podílel Walter Markov z NDR příspěvkem o společenském myšlení roku 1789 mezi osvícenstvím a revolucí. Mnohostrannému pohledu na osvícenství byl věnován svazek 3 pod názvem **Formen der europäischen Aufklärung. Untersuchungen zur Situation von Christentum, Bildung und Wissenschaft im 18. Jahrhundert** (Wien 1976). Východiskem byla úvaha o dějinách pojmu „dechristianizace" (Moritz Csáky), provázená delší statí o prosazování tolerance a katolické emancipace na britských ostrovech (Ludwig Hammermayer) a příspěvkem o katolické pastorální teologii v josefínském Rakousku (Gottfried Mraz). Severoněmecké osvícenství je ve sborníku zastoupeno svým kritickým pohledem na rakouské univerzity (Grete Klingenstein) a vztahem k uherským stoupencům, vládě Josefa II. a uherské šlechtě (Éva H. Balázs); dva příspěvky, zčásti ve vztahu k rakouskému kulturnímu prostředí, připomínají úlohu italského osvícenství. Ke srovnání s rakouskými a českými poměry vybízí stať Stanislawa Litaka o proměnách polského školství ve 20. století.

Zatímco čtvrtý svazek vídeňského sborníku **Gewalt und Gewaltlosigkeit. Probleme des 20. Jahrhunderts** (Wien 1977) zabíhá místy až do aktuálně politických problémů po druhé světové válce, které mohou být značně kontroverzní, vrací se svazek 5, nazvaný **Bildung, Politik und Gesellschaft. Studien zur Geschichte des europäischen Bildungswesens vom 16. bis zum 20. Jahrhunderts** (Wien 1978), ke společenským a politickým

souvislostem školství a vzdělání, naznačeným již v třetím svazku. S českou problematikou husitského a pohusitského období se stýkají první dva příspěvky pátého svazku, které věnovali Gernot Heiss evangelickému stavovskému školství v Dolních a Horních Rakousích před třicetiletou válkou a Alfred Kohler (s použitím kvantifikačních metod) podílu studentů z habsburských zemí – včetně Čech, Moravy a Slezska – na jedenácti univerzitách v Německu v letech 1560–1620; ukazuje se, že konfesionální hledisko nemělo při volbě univerzity tak rozhodující význam, jak se dosud předpokládalo. Široké spektrum svazku sahá od anglických univerzit 16. a 17. století a přeměn dobové představy o vzdělání (Victor Morgan) k sociálnímu problému přebytku vysokoškolsky vzdělaných osob v rakouském osvíceném absolutismu (Grete Klingenstein), k rozboru vzestupu a krize jezuitského školství v Polsku (Stanisław Litak) a k nacionalizaci uherské školské politiky v období pozdního osvícenství a raného liberalismu (Moritz Csáky), přičemž vyúsťuje ve 20. století výkladem o revolučních převratech ve školství a pedagogice Ruska (Oskar Anweiler) a přehledem školské politiky v Rakouské republice po roce 1918, odrážející zřetelně širší společensko-politické změny. Ve většině příspěvků je školství a vzdělání chápáno jako důležitý jev kolektivní mentality společenských tříd a vrstev.

Iniciátorem šestého svazku **Biographie und Geschichtswissenschaft. Aufsätze zur Theorie und Praxis biographischer Arbeit** (Wien 1979) byl mezitím zesnulý profesor Friedrich Engel-Janosi (1893–1978), jehož památce věnovali vydavatelé celý sborník a Heinrich Lutz citlivé životopisné zhodnocení. Jako podnětná pro historiky se znovu prokázala spolupráce se sociologií (Thomas Luckmann a Leopold Rosenmayr), s filozofií, hlavně hegelovskou (Herta Nagl-Docekal), a s moderní literární biografií jako vzorem pro odbornou historiografii (Helmut Scheurer). Metodologickými problémy životopisných prací se zabývali Robert Forster se zaměřením na rodinné biografie, Alexander Gerschenkron se zdůrazněním životopisných materiálů v hospodářských dějinách a Helmut Rumpler s úvahou o vztahu subjektivních a objektivních faktorů při historickém výzkumu revolucí. Na dvou konkrétních příkladech, císařích Karlu V. (Heinrich Lutz) a Josefu II. (Derek Beales), se ve sborníku připomínají některé obecné problémy biografií panovníků. Autory tří závěrečných historiografických a metodických úvah jsou tři významné osobnosti starší generace – Friedrich Engel-Janosi, Walter Markov (NDR) a Alan John Percival Taylor (Anglie).

Historikové, orientalisté, afrikanisté a etnografové pěti zemí (Rakouska, NSR, Belgie, Velké Británie a USA) se podíleli na konfrontaci tradičních evropských a mimoevropských pohledů v sedmém svazku ediční řady, nazvaném (příznačně s otazníkem) **Europäisierung der Erde? Studien zur Einwirkung Europas auf die außereuropäische Welt** (Wien 1980). Začíná souhrnou úvahou o Kryštofu Kolumbovi jako osobnosti na pomezí středověku a novověku (Günther Hamann) a zdůrazněním souvislostí mezi mocenskou expanzí, osvícenstvím a kartografií (Johannes Dörflinger). Na příkladech ze všech kontinentů přiblížili autoři demografické změny a katastrofy, neustálé prolínání konfrontace a akulturace, sociálních přeměn a násilných revolucí, které provázely skutečné nebo zdánlivé poevropšťování mimoevropských zemí v průběhu staletí. Na závěr svazku byl po několika letech znovu zařazen oddíl Bilance bádání a diskusí, který se v tomto případě zaměřil na polemiku o obchodu s otroky a otrokářství v 18. století (Michael Weinzierl) a na kontroverzi o pojmu asijského výrobního způsobu (Helene Maimann).

Z metodického hlediska si v celé vídeňské ediční řadě zasluhuje zvláštní pozornosti svazek 8, nazvaný **Spezialforschung und „Gesamtgeschichte". Beispiele und Methodenfragen zur Geschichte der frühen Neuzeit** (Wien 1981). Východiskem je poznatek, dobře známý i z naší historiografie, že neustále sílící tendence ke specializaci dílčích oblastí historického bádání vyžaduje protiváhu, tj. úsilí o integraci badatelských výsledků a metodických přínosů jednotlivých dílčích oborů. I když historikové většinou uznávají zásadu, že „dějiny jsou jen jedny", naráží praktické uplatnění této zásady na nemalé obtíže a úskalí, o čemž v tomto svazku svědčí příznačná okolnost, že vydavatelé dávají pojem „celkových dějin" (Gesamtgeschichte) zpravidla do uvozovek. Netají se ani tím, že se většina pokusů o syntetické pojetí střetává se skepsí a kritickými připomínkami mezi specialisty z hospodářských nebo právních dějin, z dějin literatury nebo náboženství. Převážná část příspěvků tohoto svazku se

proto záměrně pokouší o korelaci a integraci „středního dosahu", o vzájemné propojení kritických přístupů dvou nebo tří příbuzných historických oborů na konkrétních příkladech z dějin 16.–18. století. V tomto duchu se osm příspěvků první části svazku soustředilo na mnohostranný výzkum dolnorakouské šlechty kolem roku 1600: tübingenský profesor Volker Press zařadil tuto problematiku do širších souvislostí svým sociálně ekonomickým a sociálně kulturním rozborem šlechty v říši na přelomu 16. a 17. století, Karin J. McHardy se zabývala vlivem právního postavení, náboženství a majetku na politické postoje nižší šlechty, Herbert Knittler se zaměřil na hospodářské přeměny šlechtického velkostatku, Martin C. Mandlmayr a Karl G. Vocelka věnovali svůj příspěvek proměnám funkce šlechty ve vojenství raného novověku, Gustav Reingrabner pojednal o smýšlení a životních formách dolnorakouské protestantské šlechty, Gernot Heiss (vedle shrnující zprávy o postupu a výsledcích zmíněného kolektivního výzkumu) přispěl pozoruhodným rozborem postoje evangelické a katolické šlechty ke školství a vzdělání, Peter Halko uzavřel tento oddíl nástinem proměn výtvarného umění na příkladu zobrazení krajiny. Již zběžný přehled zkoumané problematiky naznačuje v mnoha případech shodný nebo obdobný přístup, jaký zaujalo starší i novější české historické bádání (zejména František Hrubý, Ferdinand Hrejsa, Josef Petráň, Miroslav Hroch); k podnětům českého bádání se vyjadřuje především Knittlerův příspěvek z hospodářských dějin. Na druhé straně je ovšem žádoucí, aby se i naše dějepisectví pohusitského a předbělohorského období vyrovnalo s řadou nových podnětů, které vyvstaly v rakouském sborníku propojením sociálních dějin s dějinami práva, vojenství, náboženství i výtvarného umění.

Různorodější charakter má šest příspěvků následujícího oddílu, v němž se autoři pokusili naznačit „cesty k integraci". Metodickou podnětnost a snahu o teoretické zobecnění na pomezí dvou nebo více společenskovědních oborů však nelze upřít žádnému z nich. Jsou to Anton Schindling (Würzburg) o církvi, společnosti, politice a vzdělání ve Štrasburku období reformace, Jean-Michel Thiret (Rennes) o problémech přistěhovalecké menšiny na příkladu Italů ve Vídni v 17. a první polovině 18. století, Helmut G. Koenigsberger (Londýn) o vztahu hudby a náboženství v novodobé Evropě (s výhledem až do 20. století), ještě jednou Volker Press s pokusem o propojení právních a sociálních dějin při rozboru politického systému Svaté říše římské 16.–18. století, Wolfgang Reinhard (dnes Freiburg) se zvlášť podnětným přehledem možností a mezí spojení církevních dějin se sociálními a hospodářskými dějinami, a konečně jeden z vydavatelů sborníku Heinrich Lutz (Vídeň) s obecně zaměřenou úvahou o kultuře, kulturních dějinách a „celkových dějinách", vytýkající rozšířeným modelům školy Annales (histoire structurale, histoire totale) – přes nesporný metodický pokrok – nedostatečnou schopnost historického zachycení kulturních jevů; konkrétně se to Lutz snaží doložit na německém humanismu kolem roku 1500. V diskusní rubrice odpovědělo šest historiků ze čtyř zemí na otázky vydavatelů svazku, týkající se možností a metod integrace speciálních historických metod a přístupů je ve většině případů považováno za nezbytné.

I když ve všech dosavadních svazcích sborníku Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit byly uveřejněny také příspěvky zahraničních historiků, mají mezi autory původních statí a historiografických přehledů značnou převahu rakouští odborníci, kteří dokazují vysokou mezinárodní úroveň rakouské historické vědy v posledním desetiletí.

Jiří Kořalka

Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert. Probleme der politisch-staatlichen und soziokulturellen Differenzierung im deutschen Mitteleuropa. Herausgegeben von Heinrich Lutz und Helmut Rumpler. Wien 1982, Verlag für Geschichte und Politik, 384 s. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, 9).

Vzájemný poměr mezi Rakouským císařstvím (po roce 1867 rakousko-uherskou monarchií) a Německem byl jedním ze zásadních problémů evropské politiky 19. a první poloviny 20. století. Pro dnešní Rakušany je návrat k této otázce tím aktuálnější, že jim pomáhá při hledání a určování vlastní národní a kulturní identity. Vzhledem k tomu, že až do roku 1918 bylo Rakousko státem obývaným řadou národů, byli si pořadatelé devátého svazku sborníku Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit vědomi toho, že rakouský pohled na německou otázku nemůže být jen pohledem

německonacionálním. Bezprostředně se dotýká např. také česko-německých vztahů, které patřily a patří k nejcitlivějším problémům českého národního vědomí a české historiografie.

Přehled názorů staršího rakouského dějepisectví na daný problém podává Fritz Fellner v příspěvku **Die Historiographie zur österreichisch-deutschen Problematik als Spiegel der nationalpolitischen Diskussion** (s. 33–59). Rozpadem habsburské monarchie roku 1918 padla teze zastávaná do té doby většinou rakouských historiků, že dějinným posláním Rakouska bylo sjednocovat a ochraňovat národnosti a národnostní skupiny střední Evropy, a převládla snaha o vytvoření velkoněmecké koncepce a historického povědomí. V tomto smyslu byly dějiny vlastních rakouských zemí i celé habsburské monarchie pojímány jako dějiny německé kulturní mise směrem na východ. Na tradičních „černožlutých" pozicích stála tehdy pouze část katolické historiografie, která však pro své nostalgické spojení s monarchismem zůstávala v izolaci. Situace se radikálně změnila po roce 1945, kdy byla z politických i psychologických důvodů opět odmítána souvislost s Německem. Z celého přehledu vysvítá úzký vztah dějepisectví rakousko-německých vztahů k měnící se aktuálně politické situaci. Právě toto poznání vede Fellnera k přesvědčení, že v dnešní době, kdy o samostatné existenci Rakouska nemůže být pochyb, je možné a nutné podrobit celou otázku objektivní vědecké analýze; jeho kritika však dost jednostranně postihuje odpůrce velkoněmecké koncepce. České čtenáře zarazí Fellnerovo konstatování (s. 38) o nechuti historiků českých (a historiků ostatních neněmeckých národů monarchie) psát rakouské dějiny. Byli to právě čeští historikové, vycházející z politických úvah Františka Palackého, kteří v druhé polovině 19. století uznávali nutnost a potřebu Rakouska (ovšem jinak strukturovaného) pro zabezpečení zdárného vývoje českého národa. Domnívám se, že k vyvrácení Fellnerova názoru stačí uvést jména Václava Vladivoje Tomka, Antonína Rezka a Josefa Pekaře, z právních historiků pak Bohuše Riegra; problémem rakouských dějin se Tomek zabýval i teoreticky ve studii O synchronické metodě při dějepise rakouském (1854).

Oddíl „Východiska: od Svaté říše římské k Německému spolku" zahajuje Ernst Wangermann statí **Deutscher Patriotismus und österreichischer Reformabsolutismus im Zeitalter Josephs II.** (s. 60–72). Úvodní postřeh o vzestupu německého národního cítění po sedmileté válce pozoruhodně koresponduje se zjištěními Františka Kutnara o vzestupu českého vlastenectví ve stejné době; zdá se, že budeme nuceni posunout počátky moderního nacionalismu hlouběji do 18. století, než je doposud obvyklé. V Německu byl tehdy Fridrich II. oslavován jako národní hrdina, i když osobně pruskému králi bylo podobné myšlení naprosto cizí. Centrum Německa bylo v té době stále spatřováno ve Vídni, chápané nejen jako sídelní město císařů, ale i jako kulturní a vědecké středisko. Zvláštní naděje byly vkládány do osoby císaře Josefa II., ale k jejich ochlazení vedl rostoucí protiklad mezi osvícenskými principy a absolutistickou státní praxí.

Waltraud Heindl podává analýzu národního a státního cítění vlivné vrstvy rakouské byrokracie ve stati **Die österreichische Bürokratie. Zwischen deutscher Vorherrschaft und österreichischer Staatsidee. Vormärz und Neoabsolutismus** (s. 73–91). Z éry správních reforem Josefa II. přetrvávalo vědomí, že úřednictvo je nositelem nadnárodní rakouské státní myšlenky a nesmí se dát ovlivňovat idejemi partikulárního vlastenectví nebo nacionalismu, včetně německého; za císaře Františka splynula idea povinnosti státní služby s principem věrnosti dynastii. Úředním jazykem monarchie však byla němčina, která byla také kulturní a obcovací řečí úřednictva. A tak rakouští úředníci, cítící v převážné části státně a dynasticky, díky častému měnění služebních míst nesrůstající s prostředím svého působiště, byli svým okolím v etnicky neněmeckých územích považováni za nositele germanizace, často i němectví; autorka však tento aspekt, vztah obyvatelstva k byrokracii, nerozebírá. Celkově považuje rakouské státní úředníky navzdory některým nedostatkům za nejprogresívnější element státní správy a pozitivně oceňuje i kulturní význam „druhé společnosti", kterou úřednictvo spoluvytvářelo. V této souvislosti si autorka všímá také literární tvorby státních úředníků, ale její konstatování o spisovatelské aktivitě této skupiny lze i otočit: vzhledem k tomu, že literatura tehdy ještě nemohla své tvůrce hmotně zabezpečit, vstupovala řada literátů do státních služeb, aby zde nalezla obživu; dostatek příkladů tohoto druhu nalezneme i mezi českými obrozenci.

V opozici vůči tradičním výkladům stojí Michael Derndarsky ve stati **Österreich und der Deutsche Bund 1815–1866. Anmerkungen zur deutschen Frage zwischen dem Wiener Kongress und Königgrätz** (s. 92–116). V existenci Německého spolku nevidí překážku stojící v cestě sjednocení Německa, ale mezistupeň mezi starou římsko-německou říší a maloněmeckým řešením poslední třetiny 19. století; řešení vídeňského kongresu odráželo také výsledky revoluce a potvrzovalo status quo ante. Zároveň se Derndarsky snaží – a nutno říci, že s úspěchem – odejmout z kancléře Metternicha nálepku zarytého konzervativce a legitimisty, jímž byl spíše císař František. Vzájemné vztahy obou hlavních rivalů, Rakouska a Pruska, se přiostřily po roce 1840, ale ke skutečnému soupeření došlo až po porážce evropského revolučního hnutí roku 1848. První pruské pokusy o nastolení hegemonie vytvořením maloněmecké unie se Rakousku podařilo zdolat díky energické politice Felixe Schwarzenberga, ale vývoj nezadržitelně spěl k roztržce vyřešené válkou roku 1866.

Druhou část sborníku zahajuje Jiří Kořalka studií **Prag – Frankfurt im Frühjahr 1848: Österreich zwischen Großdeutschtum und Austroslawismus** (s. 117–139). Objevným způsobem jsou zde rekonstruovány tři základní orientace politického myšlení ve vztahu k Rakousku na počátku revoluce 1848. První představuje „starorakušanství", reprezentované byrokracií, důstojníky, částí šlechty, vyšším duchovenstvem a konzervativním měšťanstvem a vyjadřující ve zkratce oddanost trůnu a oltáři. V tomto pojetí je ideálem silné Rakousko, zabezpečující kulturní vývoj všem svým etnickým skupinám, aniž by ovšem byl brán v pochybnost jazykově německý a centralizovaný ráz státu. Druhý směr, zastávaný na jaře 1848 většinou německých i vídeňských radikálů a liberálů, označuje autor jako „velkoněmectví". Vedle sympatických požadavků buržoazních svobod tu dominovaly rysy, které postavily do opozice vůči německé revoluci většinu neněmeckých národních hnutí ve střední Evropě, jímž bylo upíráno právo stát se národy; právo na samostatný politický život přiznávali stoupenci velkoněmeckého uspořádání pouze Němcům, Italům, Maďarům (v rámci velkého uherského království) a Polákům. Ve vztahu k Čechům byli ochotni se hlásit k odkazu jejich dějin, např. husitství, pokud byl chápán jako součást celoněmecké minulosti, zatímco v českém národně politickém snažení spatřovali jen projevy panslavismu. Češi za této situace vytvořili třetí politickou koncepci, austroslavismus, jehož zásady pregnantně formuloval František Palacký. Pozoruhodné je v této souvislosti Kořalkovo zjištění, že proslulou Palackého myšlenku, obsaženou v jeho psaní do Frankfurtu, že kdyby nebylo Rakouska, bylo by nutné je vytvořit, vyjádřili před ním takřka stejnými slovy Johann Perthaler (ve Wiener Zeitung) a Ernst Schwarzer (v Österreichische Zeitung). K autorovu hodnocení důvodů, proč se žádné z těchto koncepcí nepodařilo dosáhnout vítězství (v případě starorakušanství přílišný konzervatismus, u velkoněmectví politická nerozhodnost, u austroslavismu nedostatek mocenských prostředků), bych dodal jednu skutečnost, kterou pokládám za velmi důležitou pro mentalitu nacionalismu kolem poloviny 19. století. Jak starorakušanská koncepce, tak zvláště austroslavismus se odvolávaly především na rozum; v tom byla jejich velikost, ale zároveň i slabost. Zcela jim chyběl iracionální, emotivní prvek schopný mobilizovat a zapálit široké vrstvy, prvek, jakým se až příliš vyznačovalo německé sjednocovací hnutí. Řečeno parafrází Kořalkou citovaného výroku historika Josefa Chmela: důkaz toho, že humanita stojí výše než národnost, se podat nepodařilo . . .

S porozuměním pro bavorský státní patriotismus analyzoval Hubert Glaser, **Zwischen Großmächten und Mittelstaaten. Über einige Konstanten der deutschen Politik Bayerns in der Ära von der Pfordten** (s. 140–188) vztah Bavorska k oběma velmocem v Německu a k celoněmeckým národně sjednocovacím snahám.

K českým dějinám a historickým tradicím má bezprostřední vztah stať, kterou Hubert Lengauer nazval **Kulturelle und nationale Identität. Die deutsch-österreichische Problematik im Spiegel von Literatur und Publizistik der liberalen Ära, 1848–1873** (s. 189–211). Prudký rozmach německého národního cítění u rakouských a českých Němců je dokumentován při výbuchu revoluce na příkladu českobudějovického rodáka Franze Schuselky, který ve vztahu k Čechům doufal ve znovuoživení jejich historického poměru k německému světu. Ještě větším zastáncem poslání německého národa jako ochránce civilizace byl Friedrich Hebbel, na jehož příkladu autor ukazuje deformaci původní zamýšlené jednoty svobody, konstituce a německví. Také pro Isidora Hellera (Sendschreiben eines Österreichers an die deutsche Nation

z roku 1852) byla vzpomínka na Čechy z roku 1848 už jen „husitskou maškarádou, kalící jasné březnové dny"; posláním Rakouska podle jeho názoru mělo být šíření německé kultury v korunních zemích. Ironická zmínka o „husitských maškarádách" je v tomto případě o to překvapivější, že Heller byl přítelem předbřeznových obdivovatelů husitství, Alfreda Meissnera a Moritze Hartmanna. Za německý charakter celé monarchie se přimlouval i takový velikán rakouské kultury a odpůrce nacionálních vášní, jako byl Franz Grillparzer. Nutným výsledkem tohoto vývoje ovšem byla skutečnost, že se – zvláště po roce 1871 – nepodařilo vytvořit opravdové rakouské písemnictví, naplněné rakouským sebevědomím. Lengauer se ani na jediném místě nezmínil o reakci neněmeckých národů na germanizující tendence rakouské literatury ve zkoumaném období, ale při hlubším domyšlení jeho článku vyvstává plasticky před očima tragická situace upřímně monarchicky a rakousky smýšlejících českých austroslavistů první generace. Zdůrazňováním německého charakteru rakouské kultury se říše připravovala o podporu velkých skupin obyvatelstva, které byly nuceny se orientovat na vlastní autonomní vývoj, a monarchie se jim stávala v nejlepším případě lhostejnou.

Na poměr dynastie k německému problému se zaměřila Brigitte H a m a n n, **Die Habsburger und die deutsche Frage im 19. Jahrhundert** (s. 212–230). Příspěvek, založený převážně na rodinné korespondenci a deníku arcivévodkyně Žofie, dokládá přesvědčivě, že se císař ani jeho okolí nikdy nezbavili nedůvěřivého pohledu na německé národní hnutí, které jim stále bylo symbolem revoluce. František Josef nebyl schopen nahlížet na německou otázku z nacionálního hlediska, ale vždy to pro něho byl především problém politický, otázka vzájemného poměru mezi německými panovníky. V tomto smyslu je třeba rozumět jeho frankfurtskému prohlášení z roku 1863, že se cítí jako „deutscher Fürst", a v jiném světle vyvstane i pasáž z císařova válečného manifestu roku 1866 o válce Němců s Němci, která byla v českém prostředí pochopena v ryze nacionálním smyslu a vzbudila značné rozčarování. I to dokládá, jaká vzdálenost již tehdy dělila názory panovníka od smýšlení jeho poddaných. Konfrontujeme-li závěr studie, že protiněmecká nálada převládala v císařské rodině ještě v sedmdesátých letech (např. u korunního prince Rudolfa), s doklady o postupné identifikaci rakušanství s němectvím, vidíme názorně, že se dějiny začaly řídit jinými zájmy, než byla vůle vládců. Doby absolutismu již nenávratně minuly.

Převážně vývoji organizace rakouské armády se věnoval Antonio S c h m i d t – – B r e n t a n o v příspěvku **Die österreichische, beziehungsweise österreichisch-ungarische Armee von Erzherzog Carl bis Conrad von Hötzendorf** (s. 231–255). Teprve v závěru se autor dostal k hlavní problematice sborníku, jaký byl i vztah armády k německému sjednocovacímu hnutí. Podle jeho názoru převládala až do roku 1866 starorakouská orientace, armáda cítila „černo-žlutě" a jejím maximem byla věrnost císaři. Až na konci zkoumaného časového úseku, kdy do armády vstupovali mladí „vojenští technokraté", většinou občanského původu, pro něž sjednocená Německá říše již byla realitou, pronikaly i do důstojnického sboru sympatie s Německem, případně i všeněmeckým hnutím. Je škoda, že se Schmidt-Brentano nezabýval v těchto souvislostech vysokými důstojníky rakouské armády z řad německé říšské šlechty; je možné, že by se objevily zajímavé skutečnosti svědčící o protipruských postojích této vrstvy. Vojenské problematice, zejména spolupráci generálních štábů obou partnerů, poskytl většinu místa Lothar H ö b e l t v příspěvku **Österreich-Ungarn und das Deutsche Reich als Zweibundpartner** (s. 256–281). Autor se až příliš skepticky staví k možnostem alternativní rakousko-uherské zahraniční politiky, méně závislé na Německé říši.

Závěrečná část sborníku je věnována rakousko-německému poměru po roce 1918, se zdůrazněním vztahu mezi ideologií anšlusu a hospodářskými zájmy (Norbert S c h a u s b e r g e r), s úvahou o hledání státní ideologie Rakouské republiky v letech 1918–1938 ve vztahu ke kontinuitě s předcházející „starou říší" (Klemens von K l e m p e r e r) a s akutním problémem rakouského národa v literatuře a politice protinacistického exilu (Ulrich W e i n z i e r l).

Užitečnost recenzovaného sborníku i pro české dějiny 19. a 20. století je evidentní. Vysoká profesionální úroveň zpracování jednotlivých příspěvků tento význam ještě podtrhuje. Je škoda, že nebyl zcela naplněn v úvodu vyhlašovaný záměr dát slovo také ostatním národům monarchie, jichž se řešení rakousko-německého problému

životně dotýkalo. Jsou zde zastoupeni vlastně pouze Češi a tento příspěvek jasně dokazuje prospěšnost mezinárodní spolupráce historiků. Kořalkovo rozlišení českého vztahu k Rakousku a k Německému spolku naznačuje, že poměry v monarchii byly složitější a že by rakouská historiografie měla k tomu více přihlížet. Ovšem také jednotlivá národní dějepisectví by si měla být více než dosud vědoma širšího kontextu otázek, kterými se zabývají. Nelze tedy končit jinak než přáním, aby při zpracování novodobých dějin střední Evropy brzy došlo k dalším společným a plodným konfrontacím; případné polemiky jistě nebudou na škodu věci.

Jiří Rak

Arnold S u p p a n, **Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert.** Wien 1983, Verlag für Geschichte und Politik, 263 s., 6 map (= Österreich Archiv).

Při sledování národních a etnických problémů v současné Evropě lze zjistit, že dříve rozšířený pojem národních (případně národnostních) menšin, běžně používaný mezi oběma světovými válkami, zřetelně ustupuje v mezinárodním bádání i v právně politické praxi pojmu národnostních nebo etnických skupin. Dlouholetá stabilita státně politického uspořádání a státních hranic, provázená hlubokými demografickými a sociálními přeměnami, podstatně oslabila spojení těchto skupin s „mateřským" národem a změnila také podmínky, v nichž se může udržovat nebo šířit povědomí historických tradic. Patří k hlavním přednostem knihy Arnolda Suppana o novodobém vývoji Čechů a Slováků, Maďarů, Chorvatů a Slovinců na území Rakouské republiky, že na základě metodických podnětů mezinárodního bádání o nacionalismu podnikl hlubokou sondu do demografického, ekonomického a sociálního vývoje jednotlivých etnických skupin a na konkrétních příkladech ukázal souvislost mezi sociálně ekonomickými faktory a udržením etnické identity na jedné straně, národní integrací a asimilací na straně druhé. Překládá-li autor pojem Volksgruppe (na základě rakouského zákona z roku 1976) jako ethnic group nebo etnička grupa, zdá se být i v češtině etnická skupina vhodnějším výrazem než národnostní skupina.

Suppanův výklad je pevně sevřený, úsporný a velice objektivní. Jednotlivé etnické skupiny – Čechy a Slováky společně vždy na prvním místě – sleduje nejdříve z hlediska demografického vývoje, v druhém a rozsáhlejším oddíle pak z hlediska sociálních přeměn od roku 1900. Podařilo se mu soustředit a kriticky porovnat rozsáhlý materiál z uveřejněných statistik, dobové publicistiky i několika závažných archivních fondů, který sice neumožňuje vyvodit absolutní čísla o počtu příslušníků etnických skupin (statistické údaje byly zkreslovány nejen rozdílnými kritérii, ale i politicko-ideologickou situací), avšak vytváří spolehlivý základ pro sociálně historickou analýzu. Suppan se nespokojuje obecným tvrzením, že industrializace a sociální mobilita urychlovaly proces národní asimilace přistěhovaleckých skupin ve městech a velkých zemědělských obcích ve srovnání s odlehlejšími agrárními oblastmi, ale s úspěchem se pokouší o diferencovaný a teoreticky zdůvodněný pohled, nejobsáhleji v případě korutanských Slovinců. Zvláštní pozornosti si zasluhuje citlivé podání období druhé světové války, včetně ostrého odsouzení fyzické likvidace většiny cikánského obyvatelstva a lidí považovaných podle norimberských zákonů za židy, včetně nacistických plánů na přesídlení jiných etnických skupin a se zdůrazněním podílu etnických skupin na protifašistickém odboji. Výsledná myšlenka Suppanovy knihy podporuje stanovisko, že dvojjazyčnost je výhodou (heslo Zweisprachig ist besser) a že dalekosáhlé uspokojování jazykových a kulturních požadavků jednotlivých etnických skupin uvnitř státu vytváří důležitý předpoklad pro hlubší poznání a pochopení sousedních národů a států.

Jiří Kořalka

25 let Státního ústředního archivu v Praze (Příspěvky z odborného semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979). Praha 1980, Státní ústřední archiv, 226 s.

Ve sborníku je otištěno více než šedesát referátů, koreferátů a diskusních příspěvků, které byly předneseny na dvoudenním semináři u příležitosti 25. výročí vzniku Státního ústředního archivu v Praze, v návaznosti na Mezinárodní týden archivů. Po čtyřech bilančních projevech, které přednesli ředitel archivní správy ministerstva vnitra ČSR

Vojtěch Sýkora, předseda vědecké archivní rady Václav Vaněček, zástupce Štátneho ústredného archívu SSR Elo Rákoš a ředitel Státního ústředního archivu Jaroslav Vrbata, je celý obsah sborníku rozčleněn do čtyř celků podle hlavních tematických sekcí – výběru archiválií, fyzické péče o archiválie, zpřístupňování archiválií a jejich využívání. V přílohách jsou uveřejněny teze vzešlé z jednání, ukázka z připravovaného archivního tezauru, zásady projektu automatizovaného informačního systému v archivnictví a na závěr ruské, německé a francouzské resumé.

Naprostou většinu autorů referátů a koreferátů tvoří pracovníci Státního ústředního archivu, nicméně vedle nich přednesli na tomto fóru závažné příspěvky pracovníci dalších archivů a archivní správy, vědeckých ústavů, vysokých škol a kulturních zařízení. Historiky husitství a Tábora zvláště zaujme příspěvek o současném stavu a perspektivách zpřístupnění listin I. oddělení SÚA (Věra Beránková), informace o Sbírce přepisů z domácích a zahraničních archivů (Marie Lišková) a o zpracování starých nemanipulovaných spisů (Dagmar Culková). V sekci využívání archiválií se poznámky a podněty Ivana Hlaváčka k možnosti prohloubení ediční a vědecké činnosti archivů týkaly především komplexní evidence listinného a listového materiálu k dějinám husitství, o níž zřejmě žádná ústřední instituce neuvažuje. O výsledcích a problémech výzkumu bohemik v zahraničních archivech informoval Jaroslav Charous. Na základě svých zkušeností s využíváním archivních fondů centrální povahy pro regionální výzkum, v posledních letech k dějinám Tábora a Táborska, upozornil Jiří Kořalka, že pro období let 1781–1918 je v ústředních fondech dochována naprostá většina závažnějších spisů k sociálnímu a politickému vývoji.

Přes rozdílnou úroveň a charakter zpracování je většina příspěvků sborníku na výši, zvláště pokud jde o konkrétnost a šíři řešené problematiky. Jasně je zde dokumentován bouřlivý rozvoj a pozoruhodné úspěchy Státního ústředního archivu. Jestliže v úvodu publikace zazněla sebekritická poznámka o malé pozornosti věnované otázkám archivní teorie, ukázala řada příspěvků, jaké mnohdy již minuciózní problémy archivní teorie a praxe se v současné době studují, tak aby soudobá představa „revoluce v archivnictví" byla úspěšně a komplexně naplněna i v našich podmínkách.

Rudolf Tecl

Jana Janusová – Otakar Káňa, **Památná místa naší vlasti.** Praha 1982, Albatros, 428 s.

Autoři knihy měli užitečný nápad přiblížit dětskému čtenáři významná místa spojená s historií národně osvobozeneckého a třídního zápasu československého lidu i jeho bojů proti agresi přicházející zvenčí v příručce, která má doplňovat hodiny dějepisu a sloužit jako průvodce při vlastivědných exkurzích. V textu se střídají čtyři roviny výkladu: stručné úvody k jednotlivým kapitolám, podrobné líčení vybraných bojových střetnutí, popis památek s nimi spojených a slovníček méně známých pojmů.

Práce je nesporně zdařilá v části věnované událostem vztahujícím se k dějinám dělnického hnutí a národně osvobozovacího zápasu za druhé světové války. Její přínos je však snižován málo pečlivým a nepříliš fundovaným výkladem problematiky dějin feudalismu včetně problematiky husitské, které je věnována rozsáhlá pasáž. Je samozřejmě obtížné vyložit některé složité otázky dětem a nutně musíme počítat s určitým zjednodušením, např. při výkladu o cílech husitské revoluce. Jde však o to, že v recenzované knize taková zjednodušení někdy zkreslují nebo zatemňují smysl věci nebo navozují nesprávné soudy. Tak je tomu např. ve výkladu mocenské pozice Čech ve 13. století, vztahu Habsburků k nekatolíkům, ve výkladu o napoleonských válkách nebo o táborech lidu v letech šedesátých. Pokud jde o husitství, vede snaha po zjednodušení k tomu, že se názvu husité používá pouze pro označení polních vojsk a je zcela přehlížena vnitřní diferenciace husitství (ač např. při výkladu revoluce 1848 se pečlivě rozlišuje mezi liberály a radikálními demokraty). Z toho plynou i značně zkreslující hodnocení protivných stran v jednotlivých bitvách, např. u Hořic, kde prý bojovali husité s vojskem panské jednoty, které tvořili „katoličtí páni i bývalí husitští páni a měšťané, kteří opustili husitské revoluční hnutí a zahájili boj proti husitům", podobně u Malešova nebo u Lipan, kde „proti sobě stanula husitská vojska a vojska panské jednoty", v jejíž řadách „bojovali i někteří bývalí přívrženci husitů, kteří husitské hnutí opustili".

Kvalita výkladu o jednotlivých střetnutích značně kolísá podle toho, z jaké literatury autoři čerpají. Občas se dětskému čtenáři vnucují jako nezvratná fakta pouhé domněnky, navíc i novější literaturou zpochybněné. Tak je tomu např. při líčení bitvy knížete Břetislava s Jindřichem III. roku 1040 (včetně výkladů o zrádci Vintířovi a údajné účasti Chodů). V kapitole věnované husitským vítězstvím autoři nepochybují o vozech naplněných kamením, spouštěným na nepřítele u Malešova, znají bezpečně místo malešovské bitvy, u Domažlic se drží tradičního výkladu o útěku křižáků v okamžiku, kdy zaslechli husitský zpěv. Vedle toho je tu ovšem řada dílčích nedopatření. Tvrdí se tu, že křižáci vstoupili do země roku 1431 Všerubským průsmykem, že česko-uherská válka skončila smrtí Jiřího z Poděbrad, figuruje tu Šašek z Mezihoří místo z Bířkova, matoucí je charakteristika Menharta z Hradce aj. Četné omyly najdeme ovšem i v jiných oddílech (jen namátkou: Marie Terezie vládla v „Rakousko-Uhersku" a roku 1763 uzavřela mír v Lipsku, Metternich byl ministerský předseda, roku 1867 Habsburkové vyšli vstříc maďarským revolucionářům).

Připojený slovníček budí dojem, že jej psal někdo, kdo vůbec nečetl text, protože jednotlivé pojmy často nejsou vykládány v konkrétním smyslu použitém v textu, ale obecně, zbytečně složitě (např. fojt, purkrabí, palatin) a místy dokonce ve zcela jiném smyslu (o konzulovi se např. mluví v souvislosti s Napoleonem, ale ve slovníčku se vysvětluje funkce konzula ve starém Římě). Přitom velká část pojmů z problematiky dějin feudalismu je vysvětlena nejen málo srozumitelně, ale přímo chybně (např. bula, denár, kurfirsti, pergamen, Pomořany, provincie, řád německých rytířů, radikální, liberální, říše římsko-německá). Z hesel týkajících se husitství si uveďme: antikrist – v náboženství odpůrce Krista, totéž co neznaboh, kacíř, rouhač; kališník – zastánce přijímání z kalicha (pod obojí způsobou); kališníci nejprve patřili ke stoupencům mistra Jana Husa, později slovem kališník byli označováni stoupenci konzervativního, měšťansko-šlechtického křídla v husitství.

Příručka bude jistě hodně užívána. Je proto škoda, že kromě pěkného výkladu nejvějších dějin a cenných dílčích informací o událostech starších epoch a zejména o památkách, jež se k nim vztahují, zanese mezi čtenáře také hodně dezinformací a zmatku.

Eduard Maur

HUSITSKÉ BÁDÁNÍ

František Palacký, **Stručné dějiny Prahy.** Přeložil, ediční poznámkou opatřil, doslov napsal a obrazové přílohy vybral Amedeo Molnár. Praha 1983, Odeon, 93 s. (Klub čtenářů, 502).

Pro účastníky poslední korunovace českého krále, která se konala v Praze v září 1836, vydali pražští nakladatelé Kronberger a Weber francouzsky psaného průvodce městem Guide des étrangers à Prague. Úvodní historickou stať svěřil pořadatel průvodce, jak se sám vyjádřil, „panu Františkovi Palackému, učenci prvního řádu, zcela oddanému dějinám Čech a proto i dějinám jejich hlavního města, jehož osudy vždycky rozhodovaly o osudech království". Tehdy osmatřicetiletý stavovský historiograf Království českého podal na necelých dvaceti stranách tisku působivý výklad tisíciletého vývoje Prahy od legendárních počátků až po rozsáhlou stavební činnost nejvyššího purkrabí Chotka ve dvacátých a třicátých letech 19. století, s dvěma vrcholy v době Karla IV. a Rudolfa II. (v druhém případě s poukazem na krátké trvání blahobytu) a s hlubokým úpadkem v době pobělohorské (obyvatelstvo „vylidněné a nešťastné"). Husitská epocha zaujímá v tomto výkladu závažné místo při zdůraznění celoevropského významu českých dějin od 10. století až do třicetileté války, řečeno slovy Palackého, „dějin, které množstvím a významem událostí, velkými příklady politické energie, příběhy tklivými a přerozmanitými jsou snad zajímavější než kterékoli jiné středověké dějiny" (s. 14). Palacký vyzvedá velký politický význam Prahy za husitství a označuje také Žižku za velkého vojevůdce, avšak celkově je rozvržení světel a stínů mezi karlovské a husitské období mnohem jednostrannější než v německém i českém znění Palackého Dějin: není to jen ničení stavebních památek, zánik řemesel a obchodu a ztráta blahobytu, ale i charakteristika „vlády kněží a plebejské chátry"

v Praze, kterou v důsledku toho opustilo mnoho cizinců, „ba dokonce i dost vlastenců" (s. 34). Nemyslím, že tyto formulace byly způsobeny jen ohledy na cenzuru, ale v prvé řadě tehdejším stavem Palackého historického a politického myšlení, které teprve po roce 1842, v souvislosti s německými diskusemi o socialismu a komunismu, dospívalo k hlubšímu pochopení revolučních společenských přeměn.

Amedeo Molnár již dříve upozornil na význam Palackého Skizze einer Geschichte von Prag (rukopis v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, 13 listů, 2°) v článku **Zapomenutý výklad Františka Palackého o Praze Karlově a husitské** (= Evangelický kalendář 1981, roč. 61, Praha 1980, Ústřední církevní nakladatelství, s. 67–70). Knižní vydání z roku 1983 doprovodil editor výstižným doslovem, ediční poznámkou s určením tří citátů a bohatým výběrem 72 barevných i černobílých reprodukcí obrazů, kreseb a rytin s pražskou a českou historickou tematikou.

Jiří Kořalka

Směřování. Pohled do badatelské a literární dílny Amedea Molnára, provázený příspěvky domácích i zahraničních historiků a teologů. Uspořádala Noemi Rejchrtová, Praha 1983, Kalich, 200 s.

Pražská fakulta Komenského připomněla veřejnosti šedesátiny svého profesora Amedea Molnára způsobem stejně neobyčejným jako účelným a naukově přínosným: vydala za redakce N. Rejchrtové ve sborníku Směřování řadu starších jubilantových odborných a vědeckých statí z nesnadno dostupných periodik, doplněných autorovou relativně úplnou bibliografií i jeho překlady z latinské, italské, německé, francouzské poezie od středověku po současnost a tuctem statí autorových domácích i zahraničních přátel na témata z oblasti jubilantova zájmu.

Rozsah Molnárovy tvůrčí aktivity vedl k promyšlenému rozvržení látky do osmi oddílů, odpovídajících sférám, jimž je jeho badatelská a exegetická činnost věnována. Jejich názvy Patristika, Valdenští, Česká reformace, Světová reformace, K dějinám biblického výkladu, Medailóny, Překlady a Miscellanea naznačují šíři autorova pracovního záběru. Bibliografické údaje o knihách, studiích, článcích a recenzích, věnovaných tématům všech těchto oddílů (a přehledně každý z oddílů uvádějících), svědčí už na první pohled o hloubce autorovy erudice a kompetence ve specifickém zaměření k otázkám dobových podob a pohybu ideologie.

Pro zájemce o problematiku husitství je ovšem nejpřitažlivější oddíl, věnovaný české reformaci. Jak svědčí příslušná bibliografická partie, je to i pro Molnára jako historika oblast nejfrekventovanější. Zahrnuje samozřejmě mnohem víc než jen samotné husitství, ale husitologická problematika je v ní nepochybným ohniskem: k ní směřují téměř všechna bohemikální témata z předhusitské doby, která Molnár zkoumá, z ní vyrůstají otázky i kritéria, týkající se následujících období. Je příznačné, že i příspěvky ostatních autorů – tedy ta složka, jíž se kniha přibližuje tradičnímu typu sborníků k poctě jubilanta – došly z plné poloviny umístění právě v oddílu Česká reformace (J. Lehár, Staročeská milostná lyrika a kurtoazní tradice; F. Šmahel, Husitští „doktoři" jehly a verpánku; E. Pražák, Svatováclavská píseň v husitství; P. Spunar, Opera Nicolai Biskupec de Pilgram; J. Macek, Ze slovníku české reformace: sbor; K. Schaller, K legitimnosti šíření Komenského sbírky božských zjevení, nazvaných Lux in tenebris). Práce autorů, přistupujících k historické materii z jiných hledisek než Molnár, doplňují svou kvalitou tuto nejobsáhlejší část sborníku v cenný soubor analytických sond do širší kulturní problematiky zejména 14.–15. století.

I ostatní oddíly sborníku představují však nepochybný přínos pro husitology všech oborových denominací: poukazují – třebaže spíš v bibliografických partiích než v otištěných Molnárových statích – na zdroje a širší souvislosti husitské ideologie i na její vyzařování. V přístupu Molnára-teologa nacházejí badatelé z různých oborů kompetentní poučení o interní problematice dobové podoby ideologie: co nejpodrobnější poznání jejích pramenů, jejího vnitřního utváření a pohybu je nezbytným předpokladem pro adekvátní proniknutí k její širší společenské působivosti. V oddílech věnovaných valdenským a světové reformaci se uplatnily další příspěvky Molnárových kolegů-teologů (V. Subilia, Valdenský biblismus; G. Gonnet, Buonaiuti a „první reformace"; S. Rostagno, Etika a ospravedlnění; J. Smolík, Nový důkaz závislosti Kalvínovy liturgie večeře Páně na Buceovi; P. F. Barton, Veritas parit odium; M. Lienhard, Štrasburská městská rada a disidenti v letech 1526–1540).

Jednotlivé oddíly jsou uvedeny stručnými statěmi, v nichž pořadatelka sborníku vymezuje místo naznačených problémových okruhů v celistvosti Molnárova díla. V jejích výkladech je pouze jediné místo, s níž nelze souhlasit, totiž zmínka, že Molnárovy básnické překlady (ze značné části dosud nepublikované) jsou ve sborníku „literární ozdobou". Znamenají podle našeho mínění mnohem víc: jak výběr děl, tak způsob jejich tlumočení poukazují k důležité múzické složce jako k integrální části Molnárovy osobnosti. Naznačují, že na celém jubilantově díle má nepominutelný podíl jazyková kultivovanost literárně umělecké provenience.

Důmyslně uspořádaný a komentovaný sborník je výjimečnou jubilejní poctou výjimečné osobnosti. Nepochybně si zaslouží pozornost širšího okruhu zájemců.

Jaroslav Kolár

HUSITSKÉ TRADICE

Diskuse historiků NDR o pojetí historického dědictví a historických tradic

Na komplikovanou problematiku historických tradic se nedávno zaměřila diskuse předních historiků Německé demokratické republiky. Její závěry jsou v mnohém ohledu užitečné i pro nás, pro výzkum a interpretaci českých národních tradic, v tomto kontextu na předním místě tradic husitských, v minulosti i v současnosti. Je to v prvé řadě nosné a plně přijatelné rozlišení mezi pojmy dědictví a tradice, jak je provedl Horst Bartel, **Erbe und Tradition in Geschichtsbild und Geschichtsforschung der DDR** (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 29, 1981, s. 387–394). Dědictvím se rozumí v této souvislosti celé dějiny, celý odkaz minulosti s jeho kladnými i zápornými stránkami. Při zhodnocení historického dědictví není možno se omezovat jen na některé, zvláště pozitivní aspekty vývoje, naopak je nutno objektivně studovat úlohu a význam všech společenských tříd a historických procesů. Na druhé straně představuje tradice pouze část dědictví minulosti. Jsou to jevy a procesy, které – vědomě vybírány a rozvíjeny – slouží aktuálním potřebám dneška jako vzory k následování, jako tendence, na něž je možno dále navazovat. Z toho vyplývá i různorodost tradic: není rozhodující, ke kterému historickému jevu se ta která tradice hlásí, ale mnohem spíše způsob, jakým je tato tradice interpretována a rozvíjena.

Ve shodném duchu rozvíjeli tyto myšlenky další badatelé, např. Joachim Herrmann v příspěvku **Zum historisch-kulturellen Erbe vorkapitalistischer Gesellschaftsformationen. Erforschung – Darstellung – Wirkung** (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 29, 1981, s. 483–494). Podstatná část diskuse se zaměřila na vztah k celoněmeckému historickému dědictví, komplikovanému současnou existencí dvou německých států. Většina autorů se shodla v tom, že německé dějiny do roku 1945 je třeba chápat jako celek, i když se pozornost historiků NDR zvláště obrací k teritoriálním dějinám Pruska, Saska nebo Meklenburska. Jako určitá nadsázka se zvláště z české strany jeví představa (k tomu Walter Schmidt, **Nationalgeschichte der DDR und das territorialstaatliche historische Erbe,** Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 29, 1981, s. 399–404), že součástí obrazu dějin občanů NDR by měly být také dějiny všech území, která až do roku 1866 patřila k Německému spolku a do roku 1806 náležela do svazku Svaté říše římské národa německého.

Celková diskuse je ovšem velice přínosná. V jejím shrnutí Horst Bartel a Walter Schmidt, **Historisches Erbe und Traditionen – Bilanz, Probleme, Konsequenzen** (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 30, 1982, s. 816–829), znovu vyzvedli rozlišení pojmů dědictví a tradice a podrobněji analyzovali samotný pojem tradice. Odlišili tradice chápané v širokém, možno říci etnografickém smyslu (tradice zvyků, bydlení atd.), od vlastních tradic historických. Ty se nikdy nerodí samy od sebe, naopak jsou vědomě vytvářeny a rozvíjeny určitými společenskými silami. Zvláště toto zjištění je třeba mít na paměti při studiu tradic husitských, kde starší literatura někdy vytvářela dojem, jako by nepřetržitě působila spontánní pokroková tradice od 15. století až do dnešní doby.

Jiří Rak

Václav Frolec, **Lidová obyčejová tradice a obřadní kultura. Terminologické otázky.** Národopisné aktuality (Strážnice) 19, 1982, s. 253–272.

Článek si zasluhuje pozornost i z hlediska historického výzkumu tradic, protože se podle autorových slov pokouší o inventarizaci a terminologické upřesnění lidových obyčejů a obřadů jako projevů etnokulturní tradice. Frolec rozlišuje lidovou obyčejovou tradici (zvyky a zvyklosti), tradiční obřadní kulturu, udržující si spontánní charakter (hlavně ve vztahu k důležitým okamžikům v životě člověka, k přírodním cyklům a ke stavební činnosti), společenské a kulturní projevy tradičního charakteru (tradiční svátek státní nebo církevní, tradiční oslava, slavnost, zábava) a současné společenské a kulturní projevy blízké tradičním formám nebo s tradičními prvky (s převahou organizovaných, formalizovaných prvků). Tradiční se ve Frolcově pojetí téměř ztotožňuje se spontánním, s něčím, co vychází z lidových vrstev národního společenství (s. 262). V této souvislosti si všímá také oslav politického charakteru a občanských obřadů jako součástí „formující se socialistické tradice" (s. 263). Historické chápání tradic je zřetelně širší a hlavně pro 19. a 20. století zahrnuje také záměrné vytváření a šíření tradic jako součást politického a ideologického ovlivňování širokých vrstev obyvatelstva.

J. Ko.

Zdeněk Jan Medek, **Na slunce a do mrazu. První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě.** Praha 1982, Kalich, 382 s.

Není snadné zaujmout jednoznačné stanovisko k obsáhlé knize Zdeňka Jana Medka o předpokladech a prvních měsících veřejného vystoupení evangelických skupin a obcí v českých zemích v období příprav a vyhlášení tolerančního patentu z 13. října 1781 a v následujících měsících, zhruba do konce roku 1782. Autor soustředil a zčásti doslovně přetiskl rozsáhlé úryvky z dobových pramenů, převzaté z dosavadních edic a literatury, ale nevyužil možnost prohloubit svůj rozbor výzkumem nepublikovaných pramenů, které jsou badatelům přístupné v řadě našich státních archivů. Sympaticky působí v úvodu knihy vyhlášené nové metodické postupy (poučené mj. sociologickými a psychologickými hledisky) nebo zařazování českého vývoje do celorakouských a širších mezinárodních souvislostí (kritika „českého izolacionismu"), ale autor sám se nevyvaroval jednostranností, zejména při líčení a hodnocení katolické protireformace (možnost katolické reformace zřejmě vůbec neuznává). Lze uvítat, že autor sděluje čtenářům své výchozí úvahy a neskrývá osobní zaujetí tématem své knihy, avšak přitom konečnou formu výkladu v knize dostatečně nezvládl, mnohé příklady a teze zbytečně opakuje (někdy v různých kapitolách, někdy v textu a odpovídající poznámce stejné kapitoly). Je dost problematické, prohlašuje-li se v tiráži, že vzhledem k povaze publikace (dokumenty, rozsáhlé citace autorů z různých dob) upustilo vydavatelství od jazykové a pravopisné úpravy; běžné redakční úpravy by knize nepochybně prospěly. Souvislost s mezinárodním bádáním posledních tří desetiletí velice vhodně připomíná poučený doslov Amedea Molnára (s. 363–369). Škoda, že vlastní Medkova kniha ani doslov nezaujímají k přesvědčivě argumentující monografii, pojednávající zčásti o shodném tématu, kterou Reinhold Joseph Wolny nazval **Die josephinische Toleranz unter besonderer Berücksichtigung ihres geistlichen Wegbereiters Johann Leopold Hay** (München 1973, Verlag Robert Lerche, 164 s., Wissenschaftliche Materialien und Beiträge zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder, Heft 15).

Z devatenácti kapitol Medkovy knihy je prvních šest věnováno předhistorii tolerančního patentu a další tři politickému rozhodování císaře Josefa II. a jeho bezprostředního okolí (převážně na základě starší české a do češtiny přeložené literatury, hlavně Gustav Frank a Eduard Winter). Autor naprosto správně odmítá názory katolické historiografie tradičního ražení a dále rozvíjí myšlenku Eduarda Wintera, že josefínské náboženské reformy byly pro katolickou církev velice prospěšné. Domnívám se však, že nedoceňuje funkční úlohu osvíceného a reformního katolicismu Josefa II. (a jeho delší předhistorie za Marie Terezie) jako důležité součásti úsilí o hospodářské, společenské a vojenské posílení absolutistického státu. Počínaje desátou kapitolou se v knize obsáhle rozebírá uplatňování tolerančního patentu v různých krajích českých zemí, postoj úřadů a katolického duchovenstva, názory a výslechy evangelíků, vznik prvních evangelických sborů augsburského a helvetského vyznání (včetně některých rozepří mezi oběma konfesemi) a získávání prvních evangelických kněží, převážně

z Uher. Zajisté nelze přehlížet právní hlediska a význam úředního uznání jednotlivých sborů, ale sociálně historický přístup se bude vždy přiklánět (na rozdíl od hledisek církevních historiků) ke sledování lidových a laických skupin a obcí, které jsou v knize běžně označovány jako „zplanělé evangelictví". Souhrnný odhad činí 73 českých evangelických sborů v Čechách a na Moravě, vzniklých v letech 1781–1785 (se 78 tisíci přihlášenými), z toho 54 sborů helvetského a 19 augsburského vyznání; jen mizivé zastoupení měli evangelíci v jižních a západních Čechách, ve městech a v etnicky německých oblastech (s výjimkou ašského okresu).

Ke klíčovým otázkám novodobých počátků tolerovaného českého evangelictví, jak to v doslovu znovu připomněl Amedeo Molnár, patří jeho kontinuita s husitstvím a českou reformací 15. a 16. století. V Medkově knize je celá řada dílčích zmínek o husitských reminiscencích, přičemž velká část z nich pochází z prostředí vzdělaneckého (papežský nuncius roku 1775, vysocí úředníci ve Vídni a v Praze, F. M. Pelcl aj.); podobné obecné charakteristiky „husitů" v 18. století zahrnovaly nejen moment opoziční (hlavně protikatolický), ale i etnicko-národní. Mezi vyslýchanými lidovými evangelíky uvádí Medek konkrétní zmínky o Husovi a husitské víře, nejasně ztotožňované s přijímáním podobojí a s tzv. vírou beránkovskou (příklad Horek na Litomyšlsku nebo Městce Králové); v úředních spisech se občas jako husité nebo táborité označovali lidoví deisté a náboženští blouznivci, pronásledovaní úřady. Celkově je však Medek zdrženlivý k představě o přímé souvislosti tolerančních evangelíků s husitstvím a českobratrstvím, rozhodně zdrženlivější než k představě rozsáhlého protikatolického podzemí v českých zemích před tolerančním patentem (s. 313 a několikrát předtím). Amedeo Molnár má nepochybně pravdu, shrnuje-li v doslovu, že husitský a bratrský odkaz „musel být teprve pracnou snahou celých pokolení znovu odhalován ve své úplnosti a náročnosti" (s. 363).

Jiří Kořalka

Artur Závodský, **František Ladislav Čelakovský.** Praha 1982, Melantrich, 648 s. (= Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, 65).

Závodského monografii připomínám na tomto místě z jediného důvodu, jako další doklad nebezpečnosti příliš jednostranného přístupu k problematice. Jádrem práce je stylistický rozbor Čelakovského básnické tvorby, a ten je zajisté proveden na profesionální úrovni. Jestliže si však knižnice Odkazy získala vysoké renomé právě všestranným pohledem na probíranou osobnost, musím konstatovat, že v tomto případě zůstává pod dosaženým standardem. Partie věnované době první poloviny minulého století, jejím problémům a stanoviskům Čelakovského k jeho okolí jsou podány s absolutní neznalostí historické literatury posledních let a zatíženy množstvím dávno překonaných názorů. Také zde postrádám podrobnější pohled na ideový básníkův přístup k jeho tematice – např. vysvětlení prosté skutečnosti, proč se hluboce věřící katolík, kterým Čelakovský byl, obrací i k husitství, proč vybírá právě postavu Prokopa Holého, jak se liší jeho pohled na tuto dobu, která mu poskytuje vlastně jen téma k baladickému příběhu, od právě tehdy vítězícího pojetí husitství jako doby největší české slávy apod. Aniž bych chtěl hodnotit přínos knihy z hlediska dějin teorie literatury a jejích pracovních postupů, musím konstatovat, že z historického hlediska naprosto neuspokojuje.

Jiří Rak

Peter Heumos, **Bruderlade und proletarischer Tabor. Soziale Bedingungen von Organisations- und Aktionsformen tschechischer Kleingewerbe-Arbeiter in Böhmen 1850–1870.** Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 69, 1982, s. 339–372.

Dobře informovaná stať bochumského historika, známého především knihou z roku 1979 o agrárních zájmech a národní politice v Čechách v druhé polovině 19. století (srov. HT 4, 1981, s. 331–332), zpřístupňuje mezinárodní odborné veřejnosti vedle výsledků vlastního archivního výzkumu také některé materiály a závěry z období intenzívního zájmu české historiografie o počátky organizovaného dělnického hnutí v českých zemích zhruba před čtvrtstoletím. Sociální základnu několika desítek rychle se vynořivších dělnických spolků v českém etnickém prostředí, zejména v Praze, tvořilo převážně dělnictvo z řemeslné malovýroby. Povzbuzen výsledky novějších západoněmec-

kých prací (Andreas Griessinger aj.) klade si Heumos více než čeští historikové otázku, jaký byl vztah mezi kolektivním vědomím tradičních řemeslnických tovaryšů a smýšlením malovýrobních dělníků v počátcích organizovaného dělnického hnutí, mezi cechovně korporativními strukturami a organizačními formami prvních odborových spolků. „Bratrská pokladna" a „proletářský tábor" v názvu Heumosova článku symbolizují protiklad mezi výlučně hospodářskými snahami tovaryšských nebo dělnických spolků a aktivní účastí dělnictva v politickém životě. V této souvislosti připomíná autor také význam husitských reminiscencí a symbolů v demokratickém národním hnutí koncem šedesátých let 19. století, v němž malovýrobní dělnictvo představovalo většinou krajní radikální křídlo; název „tábor" (vysvětlovaný v autorově poznámce pouze jako „husitské vojenské ležení") zosobňoval prolínání národního a sociálního radikalismu.

Metodicky nejzajímavější jsou Heumosovy rozbory sociálních poměrů a zčásti i obyčejů a zvyků v různých odvětvích řemeslné malovýroby. Je ovšem třeba připomenout, že výzkumy etnografů, zejména Antonína Robka, sledují tyto tradiční zvyky hluboko do první poloviny 19. století, zčásti ještě více do minulosti. Peter H e u m o s věnoval struktuře, hospodářskému vývoji a sociálnímu postavení pražského malovýrobního dělnictva ještě druhou studii, nazvanou **Kleingewerbe und Handwerk in Prag im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert. Struktur, wirtschaftliche Entwicklung und soziale Lage der Kleingewerbe-Arbeiter** (= Bohemia 24, 1983, s. 104–124) a vyznačující se dobrou znalostí starší i nejnovější české literatury. Pozornosti si zasluhuje Heumosovo vysvětlování některých českých výrazů (beseda, tábor), které se mi sice nezdá vždy výstižné; jejich překlad však činí potíže i při cizojazyčných verzích prací českých historiků.

Jiří Kořalka

Jiří K o ř a l k a, **Das Bauernkriegsjubiläum 1525–1925 in der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei,** in: Mühlhäuser Beiträge zur Geschichte und Kulturgeschichte 5, 1982, s. 36–40.

Pokrokové a revoluční tradice minulosti, které českoslovenští komunisté po roce 1921 ideologicky využívali ve své agitaci, byly interpretovány důsledně v internacionálním duchu. Charakteristický byl příklad Spartaka, hlavně v revolučním tělovýchovném hnutí, ale podobným způsobem se i z husitství zdůrazňovaly hlavně chiliastické počátky Tábora jako první, byť utopický pokus o vybudování beztřídní společnosti v evropských dějinách. Článek uveřejněný ve sborníku Ústředního památníku německé seleské války v Mühlhausenu (NDR) připomíná stati, úvahy, fejetony a básně, které především německé deníky KSČ – Vorwärts v Liberci a Internationale v Ústí nad Labem – otiskly v březnu a dubnu 1925 k čtyřstému výročí německé selské války; většinu z nich přebíraly z komunistického tisku v Německu. Zatímco se tyto německé komentáře jen výjimečně zmiňovaly o souvislosti mezi husitstvím a německou selskou válkou, zpravidla ve spojení s neúspěšnou cestou Thomase Müntzera do Prahy roku 1521, vyzvedávali čeští komunisté ve svém stanovisku husitství a selskou válku v Německu jako důležité, v podstatě rovnocenné články nepřetržitého řetězu protifeudálních bojů v Evropě od 14. do 19. století. Stojí za zmínku, že nejvýznamnější komunistická oslava výročí německé selské války v severočeském Frýdlantě 30. března 1925 vyvrcholila zapálením ohňů na kopcích, zřejmě po vzoru tehdy oblíbených Husových hranic v předvečer 6. července.

K. Ko.

Karel Š t ě c h, **Husitský cyklus.** České Budějovice 1983, Jihočeské nakladatelství, 16 reprodukcí (volné listy), 4 s. (text).

U příležitosti nedožitých 75. narozenin národního umělce Karla Štěcha (1908–1983) vydalo Jihočeské nakladatelství soubor šestnácti reprodukcí dřevorytů pod názvem Husitský cyklus. Zasvěcený úvodní text s bohatými citacemi umělce napsal Bohumír Janoušek.

Karel Štěch, dříve než vstoupil na pražskou Uměleckoprůmyslovou školu (1931–1933, prof. Zdeněk Kratochvíl) a Akademii výtvarných umění (1934–1938, prof. T. F. Šimon), se vyučil truhlářem. Patrně již z těchto let si zamiloval dřevo, ke kterému přistupoval

i v pozdější době s úctou a pokorou. Každý z dřevorytů nese charakter zodpovědného a v renesančním duchu váhavého přístupu ke grafickému umění a řemeslu. První grafické práce vznikly již za pobytu na Akademii v roce 1934 a svědčí o jasné sociální orientaci mladého umělce, cítícího problém niterně (Demonstrace, Pradleny, Periférie). Po svém reagoval i na události let 1938–1939 (Uprchlíci, Vystěhovalci, Válka hrozí). S tematickou látkou husitství pracoval Karel Štěch kolem roku 1940, kdy skicoval Jana Žižku z Trocnova, i v cyklech Památných míst kraje a v cyklu s jasnou alegorickou nadsázkou Jihočeské kostely, na kterých pracoval spolu s Viktorem Vorlíčkem (nar. 1909). Ani Karlu Štěchovi se nevyhnulo fašistické vězení (1944–1945, Terezín) a konfiskace několika desítek dřevorytových matric. S podlomeným zdravím se po osvobození věnoval hlavně užité grafice v souladu s potřebami republiky. Pro Výstavu jižních Čech v Soběslavi 1950 vytvořil dvanáct rozměrných pláten s tematikou naší národní historie, velkoryse koncipovaných myšlenkově od pravěku po současnost. V souboru bylo husitské revoluční hnutí připomenuto dílem Majetek na hoře Tábor byl společný. Ke stejné příležitosti vytvořil plakát, realizovaný technikou barevné litografie, s alegorií, kde dělník přejímá pochodeň pokroku od husity. Obdobně byl řešen i plakát Husitsky a gottwaldovsky z roku 1954. Jiráskovská akce se tvorby Karla Štěcha výrazně dotkla. V roce 1952 vytvořil listy Smrt Břeňka Švihovského, Hora Tábor, Husitský houf a Bitva u Sudoměře, které se staly základem budoucího rozsáhlého cyklu. Postupně realizoval další dřevoryty, které vyšly souborně v roce 1955 u příležitosti zpřístupnění uměleckých sbírek Alšovy jihočeské galerie v Hluboké nad Vltavou. Soubor sedmnácti listů o rozměru obrazu 208 X 306 cm se nazýval Za pravdu a spravedlnost. Tento epos na středověké téma počíná výkladem dogmatu o trojím lidu (Ty vládni, Ty se modli, Ty pracuj), pokračuje vystoupením mistra Jana Husa a přibližuje ofenzívní formu husitského revolučního hnutí až po závěrečný list Husitská stráž, v němž umělec prezentuje svůj dialektický názor na běh dějin.

Soubor právě vydaný Jihočeským nakladatelstvím není faksimilií ani druhotiskem. Jeho poslání je jasné: aktualizovat významný grafický celek našeho předního výtvarného umělce, který celý svůj život a tvorbu věnoval naší společnosti. Je na závadu, že nebyla ponechána původní barevnost podtisku a že byl ze souboru z nepochopitelných důvodů vypuštěn list Pochod křižáků, který vytváří polaritu k listu Husitská stráž.

Husitský cyklus Za pravdu a spravedlnost má v umělecké tvorbě autorů regionu výsadní postavení. Nejenže jím byl splacen jistý dluh jihočeských autorů k problematice, ale zejména jeho koncepčnost a umělecké zpracování jej posouvá do oblasti mimořádných děl s celonárodní platností.

Petr Brátka

Otakar V á v r a, **Zamyšlení režiséra,** Praha 1982, Panorama, 319 s., vyobr.

V edici Umění vydalo nakladatelství Panorama Praha titul Zamyšlení režiséra. Národní umělec Otakar Vávra již v úvodu své knihy uvádí, že publikace vznikla z materiálů určených pro skripta posluchačů na fakultě filmové a televizní tvorby Akademie múzických umění, které doplnil osobními postřehy pro čtenáře a vůbec zájemce o filmové umění. Kniha tedy není ryze beletristickým dílem ani učebnicí. V bohatém faktografickém materiálu seznamuje autor nejpovolanější, režisér, se svou filmovou tvorbou od počátků třicátých let až po současnost, která patří ve své celistvosti k základním a nosným v celé naší kinematografii.

Kniha Zamyšlení režiséra je koncipována do čtyř oddílů, ve kterých jsou přiblíženy mnohdy dramatické okolnosti při vzniku desítek filmů národního umělce Otakara Vávry. Pro názornost sahá autor i po ukázce filmového scénáře, aby čtenáři poskytl pokud možno co nejúplnější představu o filmovém umění. Otakar Vávra se tematikou národní historie zabýval již v třicátých letech (Filozofská historie, 1937; Cech panen kutnohorských, 1938). Ve čtyřicátých letech tematika pokračuje díly Rozina sebranec (1944), Nezbedný bakalář (1945/46). Po osvobození se Otakar Vávra začíná připravovat na monumentální dílo, které mělo přiblížit odkaz mistra Jana Husa a následně období husitského revolučního hnutí. Ke spolupráci vyzval v první fázi Miloše V. Kratochvíla. Literární předloha Aloise Jiráska Jan Hus, Jan Žižka a Proti všem, byla nejvýhodnější svou komplexností husitského revolučního hnutí od jeho předpokladů až po ofenzívní vrchol, ale zároveň nesmírně náročné na komparzové scény,

výpravu apod. Práce na přípravě filmu vyžadovala detailní studium, spolupráci s řadou historiků i umělců. Z obrovského týmu filmového štábu uvedu alespoň kameramana Františka Miliče, architekta Karla Škvora, za odborné poradce Václava Mencla, malíře Jiřího Trnku a hudebního skladatele Jiřího Srnku. Každému problému byla věnována nevšední pozornost. Otakar Vávra vzpomíná na způsob obsazování rolí, technologické způsoby, které vedly k vytvoření dokonalé iluze českého středověku. Prvnímu z filmové trilogie Jan Hus poskytuje autor největší prostor, doplněný i ukázkou ze scénáře, přinášející sekvenci Husova slyšení před koncilem kostnickým. Druhý díl Jana Žižka byl koncipován jako historický dokument. Třetí díl, Proti všem, trilogii uzavírá. První část filmové trilogie, Jan Hus, byl připraven k výrobě již v roce 1949, ale zůstal Čs. státním filmem nerealizován. Celá série byla postupně natočena chronologicky v letech 1953–1954, 1954–1955 a 1954–1957. Téměř desetiletá práce na filmové trilogii byla oceněna na několika přehlídkách, ale zejména to byl a dosud je nevšední divácký zájem, který film provází.

Petr Brátka

NOVODOBÉ DĚJINY TÁBORSKA

Národnost a obcovací řeč v jižních Čechách před rokem 1918

Výsledky výzkumu národnostních problémů, konfliktů a vyjednávání, které v roce 1982 uveřejnil rakouský historik nastupující generace Emil Brix, se bezprostředně dotýkají také jižních Čech a Táborska. V článku **Der Böhmische Ausgleich in Budweis** (Österreichische Osthefte 24, 1982, s. 225–248) se autor zaměřil na vznik, obsah a politické souvislosti kompromisní dohody mezi představiteli privilegovaných skupin české a německé národnosti v Českých Budějovicích, která byla ve svém jádře vypracována v letech 1906–1907 a po zdlouhavých konzultacích, hlavně ve Vídni, schválena českobudějovickým zastupitelstvem v únoru 1914, okresním výborem v květnu 1914; nestala se však právně závazným zákonem ani nařízením. Brix hned v úvodu správně upozorňuje na to, že soužití národností v Čechách bylo v té době rozhodujícím způsobem ovlivňováno celospolečenskými faktory, hlavně vytvářením české národní společnosti a obecnými modernizačními procesy, na něž mohli mít účastníci politických jednání jen nepatrný vliv. Z tohoto hlediska byla nadvláda privilegované německé menšiny v českobudějovické městské správě, založená na omezeném volebním právu, natrvalo neudržitelná. Širší a mnohdy aktuálně politický zájem (např. pro dnešní Belgii a jižní Tyrolsko) vzbuzují konkrétní ustanovení o ochraně národnostních skupin nebo menšin na základě národnostního katastru, o oddělených volbách podle národností, o přijímání dětí do škol podle znalosti vyučovacího jazyka atd. Větší pozornost mohla být věnována oprávněným námitkám socialistického dělnického hnutí, realistů a některých dalších skupin proti českobudějovickému „vyrovnání". Obecnější platnost má upozornění na pokusy rakouské vlády zúžit konfliktní prostor mezi národnostmi a posílit nadnárodní bilingvální tendence např. tím, že státní úředníci by měli možnost dát se zapsat do obou národnostních katastrů; není náhodné, že tento návrh byl z české i německé strany rozhodně odmítnut.

Mnohostranně jsou tyto a podobné problémy osvětleny v Brixově obsáhlé knize **Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation. Die Sprachenstatistik in den zisleithanischen Volkszählungen 1880 bis 1910** (Wien–Köln–Graz 1982, Hermann Böhlaus Nachf., 537 s., Veröffentlichungen der Kommision für neuere Geschichte Österreichs, 72). Záběr a dosah Brixovy knihy, především v její teoretické části, je podstatně větší, než by naznačoval její název. Autor vychází z charakteristiky pojmů Volk, Volksstamm, Nation a Nationalität (je známo, že obsah českých termínů lid, národ, národnost není se zmíněnými německými pojmy zcela shodný) ve vědeckém chápání 19. století, vyslovuje se k platnosti objektivních a subjektivních kritérií národnosti a zvlášť podrobně se zabývá diskusemi o zjišťování národnosti mezi představiteli rakouské a mezinárodní statistiky. Nejen v teoretické oblasti, ale přímo v rakouské praxi se střetávala tři hlavní pojetí národnosti – objektivní etnografické (hlavně u Karla Czoerniga koncem padesátých let 19. století, ale ještě Adolph Ficker odmítal pro sčítání 1869 individuální zjišťování národnosti), objektivní jazykové (s rozlišováním řeči mateřské, běžně užívané a zemské) a subjektivní (převážně s kladným

oceňováním asimilačních procesů). Ze všech evropských států, které nebyly převážně národnostně homogenní, prožila habsburská monarchie v druhé polovině 19. a počátkem 20. století nejsilněji přeměnu svého multietnického složení v mnohonárodní komplex se všemi politickými důsledky. Rakouská státní správa – včetně administrativní statistiky – se všemožně snažila odpolitizovat národnostní problémy a omezit je na sféru etnickou, jazykovou a kulturní. Zatímco čeští politikové a statistikové již roku 1880 a při všech dalších sčítáních až do roku 1910 požadovali přímé zjišťování národnosti, případně mateřské řeči, zavedly rakouské úřady vědomě mlhavý a po celou dobu sporný pojem obcovací řeči (Umgangssprache), aby nezavdaly podnět k otevřeným národně politickým konfliktům při případném subjektivním přihlášením národnosti.

Podrobným rozborem průběhu čtyř sčítání v letech 1880–1910 a projednávání stížností a sporů před úřady a soudy dospěl Brix k jednoznačnému závěru, že zjišťování obcovací řeči se v naprosté většině případů stalo de facto určováním národnosti s dalekosáhlými politickými důsledky. Konkrétním poměrům v českých zemích přitom autor věnoval nejrozsáhlejší, více než stostránkovou kapitolu. Největší počet sporných případů (v knize často podrobně dokumentovaných) se týkal českých menšin v převážně německých městech a oblastech v Čechách; z jižních Čech se vedle stížností na německou městskou správu v Českých Budějovicích vyskytují zmínky o některých skupinách obyvatelstva židovského vyznání, které s ohledem na tlak okolí ohlásily českou obcovací řeč (ještě mnohem závažnější to bylo v Praze). K tomu je možné dodat, že podobná situace existovala v Táboře, kde se roku 1880 naprostá většina židů a roku 1900 všichni židé bez výjimky přihlásili k českému jazyku, i když v soukromém životě byli někteří z nich přinejmenším dvojjazyční, často s větší znalostí němčiny. Tehdejší rakouská statistika však neumožňovala vyjádření dvojjazyčnosti nebo zvláštního postavení židovského obyvatelstva. Celkově se ukazuje, že se národnostní konflikt v Čechách zostřoval od sčítání ke sčítání, a příklady z roku 1910 (uváděné často až do podrobností a v plném znění dokumentů) naznačují dnes už stěží představitelný rozsah vystupňovaného boje v národnostně smíšených oblastech.

Jiří Kořalka

Příspěvek k dějinám táborské heydrichiády

Již takřka čtyři desetiletí se historikům nabízí k vědeckému zpracování problematika táborského regionu v době druhé světové války. Existuje sice řada monotematických studií k jednotlivým etapám vývoje v letech 1939–1945, jejichž závěry mohou sloužit k základní orientaci v nedávné minulosti Táborska, ovšem ani jejich počet ani kvalita nemohou nahradit zatím chybějící komplexní přístup a hodnocení celého období.

Týká se to také poznání okolností průběhu heydrichiády na Táborsku v létě 1942. Tábor jako místo exekucí pražského stanného soudu je totiž úzce spjat s touto historickou událostí. Jsou sice známá některá fakta o více než sto padesáti osobách popravených v táborských vojenských kasárnách. Velice málo se však historik může z regionálních publikací dozvědět o sociálním původu, politickém přesvědčení, životních osudech a okolnostech zatčení jednotlivých popravených obětí. Je pak vděčný za každou, byť kratičkou zmínku, která oživuje jména vyrytá na pamětní desce táborského popraviště. V poslední době lze zprávy tohoto druhu nalézt spíše v mimotáborském tisku a knižní produkci. Nejnovějším příkladem je útlá publikace, kterou historik příbramského muzea Josef Velfl a redaktorka krajského deníku Eliška Dalesová nazvali **O událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády** (Příbram 1982, Okresní muzeum a okresní redakce Svobody, 31 s., 10 fotopříloh, ofset).

Je to monografie o třech příbramských občanech – řediteli příbramského gymnázia a historikovi antiky PhDr. Josefu Lukešovi, studentu Antonínu Stočesovi a jeho otci Vojtěchu Stočesovi. Na první pohled nemá s Táborem jinou souvislost než tu, že všichni tři byli v červnu 1942 popraveni právě v tomto městě. Postupně se však v textu objevují i jiné skutečnosti závažné pro dějiny Tábora, například o tom, jak úzká byla v tomto období spolupráce příbramské blokové ústředny Sicherheitsdienstu s nadřízenou služebnou bezpečnostní služby v Táboře, jak velký je podíl viny příslušníků Vlajky a konfidentů na zatčení a popravě tří jmenovaných, ale i dalších táborských

občanů. V textu figurují jména Hans Löschl, Georg Adam a další, dostatečně známá táborské historii okupace.

Autoři využili v práci dostatek pramenného materiálu a opřeli se o řadu poznatků z celostátních i regionálních publikací. Tato pramenná základna byla navíc doplněna o vzpomínkový materiál současníků těch, jejichž památce je publikace věnována. Vzhledem k zaměření a účelu publikace lze omluvit chybějící poznámkový aparát; uveden je pouze seznam použitých pramenů a literatury. Zasvěcený čtenář je schopen na většině míst identifikovat, o jaký autentický dokument nebo odborné závěry se text opírá. Po formální stránce nelze jinak recenzované studii nic vytknout, obsahově ji lze hodnotit jako zdařilou a přínosnou i pro doplnění faktografických dat táborské minulosti. Do budoucna nezůstává než si přát, aby se v souvislosti se znovuotevřením táborského popraviště jako památníku dostala veřejnosti do rukou alespoň podobná důstojná publikace, detailně popisující a objektivně hodnotící celý průběh heydrichiády na Táborsku.

Marián Konečný

Táborsko: Únor 1948 a současnost. Zpracoval redakční kolektiv pod vedením Antonína V a l e n t y. Tábor 1983, OV KSČ a ONV, 30 s., 8 obr. příloh.

Zaokrouhlená výročí jsou často pobídkou k tomu, aby se v krajích a okresech objevily příležitostné tisky, které bývají vydány poměrně rychle, během několika týdnů. Tuto iniciativu lze přivítat, protože brožury obvykle přinášejí důležitá fakta a ozřejmují nové souvislosti známých historických událostí. Patří k nim také publikace Komise regionálních dějin OV KSČ v Táboře připravená u příležitosti 35. výročí **Vítězného února.**

Úvodní stať, kterou Marián K o n e č n ý a Jiří K o ř a l k a nazvali **Z politických bojů komunistické strany na Táborsku v letech 1946–1948** (s. 1–13), seznamuje s událostmi krátkého období od májových oslav a voleb do Ústavodárného národního shromáždění v květnu 1946 do února 1948, kdy byla dovršena etapa přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou. Stať má logickou strukturu, je dokumentována číselnými údaji o růstu počtu členů komunistické strany, o účasti na prvomájových oslavách a o výsledcích voleb ve více než třiceti obcích, kde KSČ získala 50 % nebo více hlasů (v šestnácti obcích více než 60 %). Pravděpodobně omezený rozsah stati nedovolil autorům rozšířit text o výklad postavení a úlohy masových organizací, hlavně Revolučního odborového hnutí a Svazu české mládeže. Vhodně jsou využity materiály o konfiskaci a rozdělení půdy Němců, zrádců a kolaborantů. Jinak je však výklad v kapitolce „Za získání většiny národa" omezen jen na získávání rolnictva a opomíjí se práce komunistů v dalších vrstvách obyvatelstva, například mezi živnostnictvem. Závěrečná části stati je vhodně spojena s připomenutím významu husitských tradic v únorových dokumentech roku 1948 na Táborsku. Historických únorových dnů se týká také všech osm fotografií v příloze.

Druhá část brožury, kterou sestavili a napsali pracovníci Okresního národního výboru v Táboře, dokumentuje prudký vzestup ve všech oblastech hospodářského, sociálního i kulturního života táborského okresu od roku 1948, zejména v posledním desetiletí. Jednotlivé oddíly jsou věnovány rozvoji průmyslu, zemědělství, investiční výstavby, obchodu, dopravy, školství, kultury, zdravotnictví a sociálního zabezpečení. V kapitolce o průmyslu není správně zachycen výchozí stav před druhou světovou válkou a po roce 1945, protože se tu vůbec neuvádí tabáková továrna v Táboře, po celá desetiletí největší průmyslový závod celého kraje. Ve fakticitě je výklad o průmyslu značně ochuzen tím, že v tabulce srovnávající léta 1970 a 1982 zahrnuje jen ústředně řízený průmysl; vždyť na Táborsku mají značný význam průmyslové závody místního hospodářství, například Kožedělný a gumárenský podnik i některé další. Celkově jsou však údaje druhé části brožury průkazné a přesvědčivé.

Květa Kořalková

SYMPOZIUM „ČESKÝ STÁT A STAVOVSTVÍ V 15. A 16. STOLETÍ"

Historická obec českých zemí měla již v minulosti příležitost vyslechnout v jedinečném prostředí budov emauzského kláštera na konferencích organizovaných Ústavem československých a světových dějin ČSAV četné pozoruhodné příspěvky k poznání dějin našeho národa. Koncem roku 1982 se iniciativy chopilo oddělení starších československých dějin ústavu, aby umožnilo badatelům zabývajícím se otázkami českého stavovství přednést poslední výsledky svých prací a v diskusi ozřejmit různé aspekty tohoto problému. Zasedání bylo svoláno do velké zasedací síně ústavu na 1. prosince 1982.

Po úvodním slovu, v němž Josef Žemlička nastínil základní problematiku probíraných otázek, se o stavovství v době předhusitské rozhovořil Miloslav P o l í v k a. Konstatoval jen rudimentární vývoj stavů v době předhusitské (za stav je podle něho možno označit politicky konstituované a dlouhodobě působící těleso s tendencemi k fungování jako politický subjekt vedle panovníka); náznaky takových poměrů by spatřoval snad jen u vyšší šlechty. Jeho závěry byly v souladu s následujícím výkladem Josefa V á l k y (Stavovství a krize české státnosti v druhé polovině 15. století), který rovněž upozornil na celkovou neujasněnost a nekoncepčnost vývoje stavovství, obzvláště na Moravě, v období, jímž se zabýval. Otázce měst jakožto možného politického subjektu se věnovali Jiří P e š e k a Bohdan Z i l y n s k y j (Městský stav 1421–1547). Značně nadějné tendence, které se podle nich v hospodářském a politickém životě městských obcí projevovaly v druhé polovině 15. a zejména pak na počátku 16. století, kdy se v jejich čelo postavila nová generace zkušených, v řadě případů již univerzitně vzdělaných politiků, byly zmařeny jednak soustavným tlakem jiných prostředí, zvláště šlechty, jednak i omezeností cílů, které si kladli sami vůdcové městských obcí. Základní aspekty společenského postavení landfrídů zdůraznila ve svém příspěvku Anna S k ý b o v á (Landfrídy a panovnická moc). Existence landfrídů, vyvolaná v život oslabením ústřední, zejména administrativní moci, kdy se feudální vrchnosti samy chápou místní veřejné moci, aby zajistily „zákon a pořádek", se v klidnějších dobách s tendencemi k vytváření silné panovnické moci mohla stát překážkou centralizačních procesů. Charakterem stavovství v době předbělohorské se zabývali v domácím prostředí Jaroslav P á n e k (Stavovství v předbělohorské době) a Josef P e t r á ň (Stavovství v českých zemích, Polsku a Uhrách). Zvláště doc. Petráň upozornil na skutečnost, že ač jsou si stavovské instituce ve všech třech zmíněných zemích zdánlivě podobné, takže dosavadní literatura mnohdy postuluje téměř jejich totožnost, projevují se v jejich konkrétních podobách různé odlišnosti, které vyžadují podrobného zkoumání celé otázky a značné opatrnosti při vynášení soudů. Následující diskuse detailně osvětlila některé aspekty problémů nadhozených referenty.

Pořadatelům zasedání je třeba poděkovat za bezchybnou organizaci a vyslovit přání, aby – jak se již v ÚČSD stalo dobrou tradicí – byly badatelské výsledky zpřístupněné na konferenci brzy dostupné historické obci i v tisku.

Petr Charvát

SEZNAM ZKRATEK

AČ	–	Archiv český
ADB	–	Allgemeine deutsche Biographie
AH	–	Archaeologica historica
AKBGW	–	Abhandlungen der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften
AM	–	Archiv města
AMB	–	Archiv města Brna
AMČB	–	Archiv města Českých Budějovic
AMJH	–	Archiv města Jindřichova Hradce
AMP	–	Archiv hlavního města Prahy
AMS	–	Archiv města Soběslavi
AMT	–	Archiv města Tábora
ANG	–	Archiv Národní galerie
ANM	–	Archiv Národního muzea
AR	–	Archeologické rozhledy
AUC-HUCP	–	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUC-Phil. et Hist.	–	Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica
AÚ ČSAV	–	Archeologický ústav Československé akademie věd
AUK	–	Archiv Univerzity Karlovy
BLDG	–	Biographisches Lexikon zur deutschen Geschichte
CDB	–	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CIM	–	Codex iuris municipalis
ČAVU	–	Česká akademie věd a umění
ČČH	–	Český časopis historický
ČČM	–	Časopis Českého muzea, Časopis Muzea Království českého
ČD	–	České dějiny
ČDV	–	Časopis pro dějiny venkova
ČMM	–	Časopis Matice moravské
ČNM	–	Časopis Národního muzea
ČSAV	–	Československá akademie věd
ČSČH	–	Československý časopis historický
ČSPB	–	Český svaz protifašistických bojovníků
ČSPS	–	Časopis Společnosti přátel starožitností
DD	–	Desky dvorské
DVT	–	Dějiny věd a techniky
FČ	–	Filozofický časopis
FFUK	–	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FHB	–	Folia historica Bohemica
FRA	–	Fontes rerum Austriacarum
FRB	–	Fontes rerum Bohemicarum
HK	–	Historická knihovna
HT	–	Husitský Tábor
HZ	–	Historische Zeitschrift
IOMT	–	Inženýrská organizace města Tábora
JSH	–	Jihočeský sborník historický
KNM	–	Knihovna Národního muzea
KT	–	Kniha trhová
k. ú.	–	katastrální území
LA PNP	–	Literární archiv Památníku národního písemnictví
LC	–	Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per ecclesiastica
LE	–	Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV
LF	–	Listy filologické
MIÖG	–	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung

MVP	–	Muzejní a vlastivědná práce
N. F.	–	Neue Folge
NM	–	Národní muzeum
OA	–	Okresní archiv
ÖBL	–	Österreichisches Biographisches Lexikon
OSN	–	Ottův slovník naučný
OVM	–	Okresní vlastivědné muzeum
PA	–	Památky archeologické
PAM	–	Památky archeologické a místopisné
PHS	–	Právněhistorické studie
PM	–	Prezídium místodržitelství
PP	–	Prezídium policejního ředitelství
PPT	–	Prezídium policejního ředitelství – tajné
RA	–	Rodinný archiv
RBM	–	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RKP	–	Sbírka rukopisů
RNTM	–	Rozpravy Národního technického muzea
RSN	–	Slovník naučný, red. Fr. L. Rieger
ŘC	–	Řád cisterciáků
ŘP	–	Řád premonstrátů
SAP	–	Sborník archivních prací
SB KBGW	–	Sitzungsberichte der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften
SH	–	Sborník historický
SHK	–	Sborník Historického kroužku
SK ČSR	–	Státní knihovna České socialistické republiky
SLČ	–	Staré letopisy české
SLMAL	–	Sbírka listin, mandátů a listů
SM	–	Stará manipulace
SMM	–	Sborník Matice moravské
SNM-A	–	Sborník Národního muzea, řada A – historie
SNM-C	–	Sborník Národního muzea, řada C – literární historie
SOA	–	Státní oblastní archiv
SPDMP	–	Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
SPFFBU-C	–	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C – historická
SRB	–	Scriptores rerum Bohemicarum
SSH	–	Středověký sborník historický
SÚA	–	Státní ústřední archiv
SÚRPMO	–	Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů
SV	–	společenské vědy
SVPP	–	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
SVPU	–	Společnost vlasteneckých přátel umění
SVŠPO-H	–	Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci – historie
ThPř KR	–	Theologická příloha Křesťanské revue
UC	–	Untersuchungs-Commission
ÚČSD	–	Ústav československých a světových dějin
UJEP	–	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
VČA	–	Věstník České akademie
VHA	–	Vojenský historický archiv
VKČSN	–	Věstník Královské české společnosti nauk
VPA KG	–	Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda
VSP	–	Vlastivědný sborník Podbrdska
VVK	–	Vojenská vyšetřovací komise
Wurzbach	–	Constantin von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich
ZPP	–	Zprávy památkové péče
ZSO	–	zaniklá středověká osada

REJSTŘÍK AUTORŮ RECENZOVANÝCH PRACÍ

Anděl, Rudolf 505
Anweiler, Oskar 542

Bajtár, Endre 531
Balázs, Éva H. 541
Bartel, Horst 551
Barton, Peter F. 550
Beales, Derek 542
Bělina, Pavel 463, 469
Beránková, Věra 520, 548
Berding, Helmut 524, 525
Berthold, Brigitte 466
Bihl, Wolfdieter 541
Bílková, Pavla 519
Biskup, Marian 507
Bitterli, Urs 541
Blackbourn, David 528, 529
Bogucka, Maria 508
Boubín, Jaroslav 490, 495
Brix, Emil 556
Bystrický, Vladimír 502, 504

Cegna, Romolo 490, 491
Cironisová, Eva 471
Clifton-Everest, John M. 485
Crew, David 528
Csáky, Moritz 541, 542
Culková, Dagmar 548
Czubiński, Antoni 532

Čapková, Dagmar 517
Čechura, Jaroslav 493
Čornej, Petr 478

Dalesová, Eliška 557
Daňhelka, Jiří 488
Deppermann, Klaus 525
Derndarsky, Michael 545
Dörflinger, Johannes 542
Drda, Miloš 453
Dülmen, Richard van 524, 525

Eley, Geoff 528
Ellermeyer, Jürgen 525
Engel-Janosi, Friedrich 541, 542

Fellner, Fritz 544
Fiedlerová, Alena 478
Forster, Robert 542
Francek, Jindřich 469
Frankenberger, Otakar 503
Fritz, Wolfgang D. 461
Frolec, Václav 552
Furet, François 527

Galandauer, Jan 540
Gerschenkron, Alexander 542
Geyer, Dietrich 524
Gieysztor, Alexander 491
Glaser, Hubert 545
Gonnet, Giovanni 550
Griessinger, Andreas 527
Groh, Dieter 526, 527, 528
Gurevič, A. J. 475

Haiko, Peter 543
Hall, Bert S. 508
Hamann, Brigitte 546
Hamann, Günther 542
Hammermayer, Ludwig 541
Hásková, Jarmila 470
Heimpel, Hermann 505
Heindl, Waltraud 544
Heiss, Gernot 541, 542, 543
Herrmann, Joachim 551
Heumos, Peter 553
Hlaváček, Ivan 460, 494, 504, 548
Höbelt, Lothar 546
Hofmann, Gustav 519, 520
Honzík, Miroslav 540
Hudson, Anne 486
Hoyer, Siegfried 492, 509
Huml, Václav 453

Charous, Jaroslav 548
Chevalier, Bernard 465
Chlebowczyk, Józef 532

Irmschler, Konrad 523
Ivanov, Miroslav 496
Janáček, Josef 534
Janáčková, Jaroslava 538
Janicki, Lech 532
Janusová, Jana 548
Jaworski, Rudolf 524, 526

Kadlec, Jaroslav 507
Kaelble, Hartmut 525
Kajínek, Karel 468
Kalivoda, Robert 514
Kaminsky, Howard 483
Káňa, Otakar 548
Kavka, František 460
Klemperer, Klemens von 546
Klingenstein, Grete 541
Knittler, Herbert 543
Kocka, Jürgen 523, 524, 525
Koenigsberger, Helmut G. 543
Kohler, Alfred 542
Kolár, Jaroslav 477

Kolmer, Lothar 481
Konečný, Marián 558
Kořalka, Jiří 535, 545, 548, 554, 558
Kořan, Jan 519
Koselleck, Reinhart 524, 525
Kotek, Vladislav Tomáš 487
Kreps, Miloš 519, 520
Kriedte, Peter 525
Kropilák, Miroslav 534

Labuda, Gerard 532
Lange, Ernst Michael 527
Lehár, Jan 550
Lengauer, Hubert 545
Lepenies, Wolf 524
Libera, Zdisław 531
Lienhard, Marc 550
Lišková, Marie 548
Litak, Stanisław 541
Lozek, Gerhard 523
Luckmann, Thomas 542
Lutz, Heinrich 541, 542, 543

Macek, Josef 473
Macura, Vladimír 533
Machtan, Lothar 528
Maimann, Helene 542
Mandlmayer, Martin C. 543
Markl, Jaroslav 522
Markov, Walter 541, 542
Marrou, Henri-Irénée 541
Marsina, Richard 534
Martínek, Jan 488
Maur, Eduard 520, 521, 535
Mazauric, Claude 527
McHardy, Karin J. 543
Medek, Zdeněk Jan 552
Měřínský, Zdeněk 454
Michálek, Emanuel 487
Míka, Alois 535
Mikulka, Jaromír 463
Milles, Ditrich 528
Míšková, Alena 490
Mitterauer, Michael 524, 525, 541
Molnár, Amedeo 487, 503, 549, 550, 552
Mommsen, Wolfgang J. 524
Moravcová, Mirjam 521, 522
Morgan, Victor 542
Mraz, Gottfried 541

Nagl-Docekal, Herta 542
Nechutová, Jana 485
Němec, Igor 487
Němec, Karel 468
Niederhauser, Emil 531

Olszewski, Henryk 532

Palacký František 549
Pánek, Jaroslav 512
Pelant, Jan 510
Pitrowski, Bernard 532
Poche, Emanuel 455
Polívka, Miloslav 489, 492
Pražák, Emil 550
Press, Volker 543
Puhle, Hans-Jürgen 524, 526
Purš, Jaroslav 534

Rak, Jiří 516
Rákoš, Elo 548
Reingrabner, Gustav 543
Reinhard, Wolfgang 543
Rejchrtová, Noemi 550
Richterová, Julie 458
Robek, Antonín 521
Rose, Günther 523
Rosenmayr, Leopold 542
Rostagno, Sergio 550
Roudný, Miroslav 519
Rumpler, Helmut 542, 543
Rürup, Reinhard 523, 524

Říha, Oldřich 534

Samsonowicz, Henryk 467
Schaff, Adam 541
Schaller, Klaus 550
Schausberger, Norbert 546
Scheufler, Vladimír 522
Scheurer, Helmut 542
Schieder, Wolfgang 524
Schildhauer, Johannes 464
Schindling, Anton 543
Schmidt, Gerhard 462
Schmidt, Walter 551
Schmidt-Brentano, Antonio 546
Schröder, Hans-Christoph 524
Schulze, Winfried 525
Sieferle, Rolf Peter 527
Skalníková, Olga 522
Smetánka, Zdeněk 479
Smolík, Josef 550
Smrček, Otto 468
Sochor, Jiří 468
Sousedík, Stanislav 518
Spunar, Pavel 487, 550
Spurný, František 520
Stourzh, Gerald 541
Subilia, Vittorio 550
Suppan, Arnold 547
Svobodová, Jiřina 522
Sýkora, Vojtěch 548
Sziklay, László 530
Szücs, Jenö 529

Šindelář, Bedřich 482
Šmahel, František 474, 478, 501, 550

Šmelhaus, Vratislav 459
Špiesz, Anton 521
Šťastná, Jarmila 521, 522
Štěch, Karel 554
Šťovíček, Jan 520

Taylor, Alan John Percival 542
Thiret, Jean-Michael 543
Thompson, Edward P. 527
Tichý, Jiří 468
Tilly, Richard H. 524
Töpfer, Bernhard 488, 511
Topolski, Jerzy 532
Toušek, Miroslav 539
Trossbach, Werner 525
Trubačová, Jiřina 503

Urban, Otto 536

Vacková, Jarmila 478
Vaněček, Václav 548
Vařeka, Josef 522
Vauchez, André 486
Vávra, Otakar 555
Velfl, Josef 557
Vlček, Emanuel 501
Vocelka, Karl G. 543
Vrbata, Jaroslav 548

Wagner-Rieger, Renate 541
Walther, Rudolf 528
Wangermann, Ernst 544
Waska, Karel 502
Wehler, Hans-Ulrich 523, 524, 525, 526
Weinzierl, Michael 542
Weinzierl, Ulrich 546
Winkler, Heinrich August 524
Wirtz, Rainer 528
Wolny, Reinhold Joseph 552

Závodský, Artur 553
Zientara, Benedykt 532
Zvěřina, Václav 468

HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK MUZEA HUSITSKÉHO REVOLUČNÍHO HNUTÍ
SVAZEK 6–7 (1983–1984), TÁBOR 1984

Povoleno odborem kultury Jihočeského KNV v Českých Budějovicích,
čj. Kult/2128/1981/F

Řídí Miloš Drda s redakční radou:
Jan Galandauer, Ivan Hlaváček, Bohumír Janoušek, Ludmila Kopečková, Jiří Kořalka, Miloslav Polívka, Anna Skýbová, Michal Svatoš, František Šmahel, Rudolf Tecl, Stanislav Veřtát, Jaroslav Vrbata

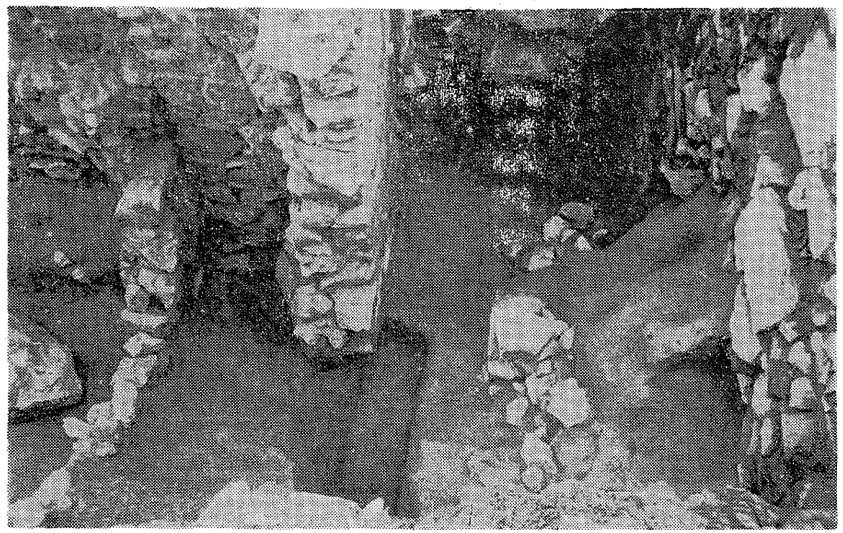
Typografická úprava a návrh obálky: Jaroslav Ciper
Náklad: 1000 výtisků

Sazbu provedly Jihočeské tiskárny, provoz 4 Pelhřimov
Vytiskly Jihočeské tiskárny, provoz 5 Tábor

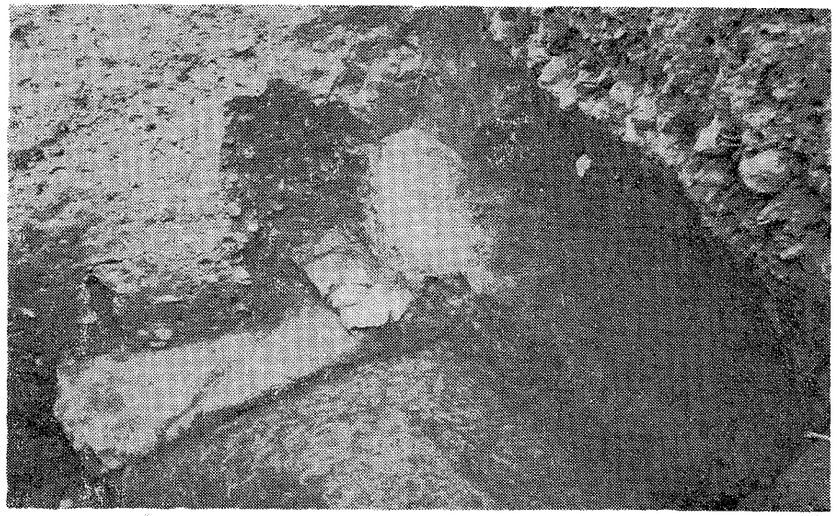
Cena dvojsvazku: Kčs 50,–

VÝBĚR NÁLEZOVÝCH SITUACÍ Z ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU TÁBORA

(k článku Miloše Drdy)

Tab. I/1. Tábor čp. 334. superpozice objektu č. 1 (zbytky vstupní šíje) se zdivem mladšího sklepa

Tab. I/2. Tábor čp. 279: superpozice zahloubeného objektu č. 2 (13. století) a č. 1 (husitské období Tábora)

1

2

Tab. III/1. Tábor čp. 340: dispoziční navázání mladšího sklepního zdiva (vzadu) na zeď objektu č. 5 (15. století)

Tab. III/2. Tábor čp. 334: superpozice husitského hradebního zdiva (v ose pohledu) a předhusitského pecního objektu č. 13

1

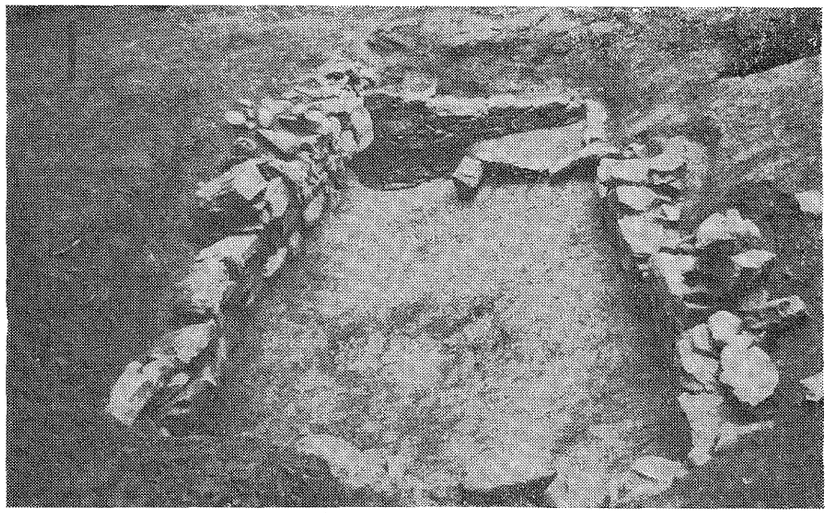
2

Tab. II/1. Tábor čp. 334: superpozice objektu č. 1 (stupňovitý vchod do polozemnice) a objektu č. 2 (starší polozemnice)

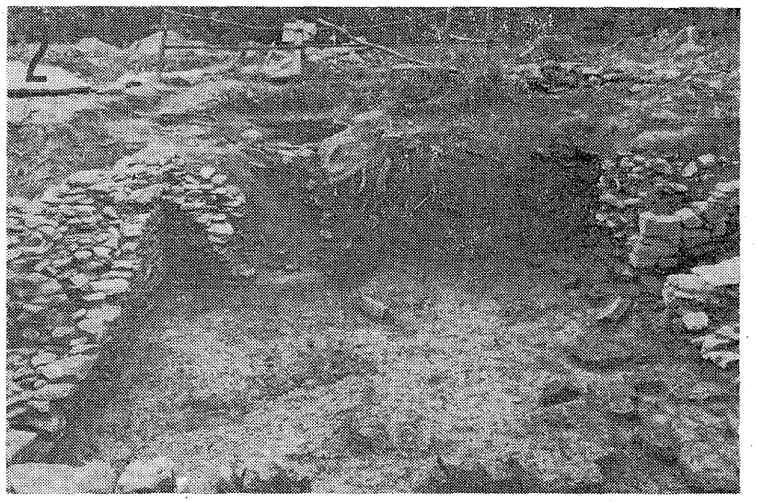
Tab. II/2. Tábor čp. 334: pohled na jihozápadní stěnu zahloubeného objektu č. 4/20

OBJEKTY A ARCHEOLOGICKÝ MATERIÁL ZE STŘEDOVĚKÝCH VESNICKÝCH LOKALIT NA TÁBORSKU

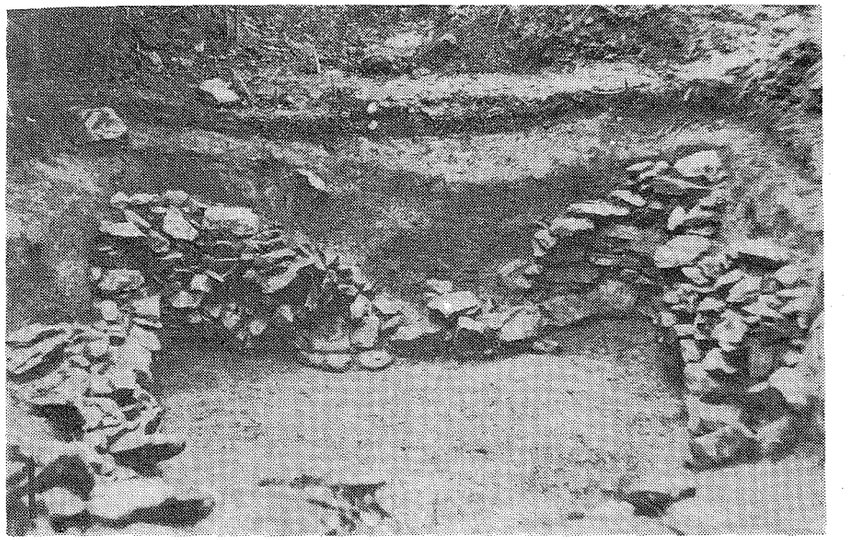
(k článku Rudolfa Krajíce)

Tab. IV/1. ZSO Kravín, k. ú. Turovec, okres Tábor: zachovalá suterénní část obytného objektu 1/1980 se zbytky topeniště, vestavěnou kamennou plentou a zásobní jamou v rohu naproti vchodu (pohled od jihozápadu)

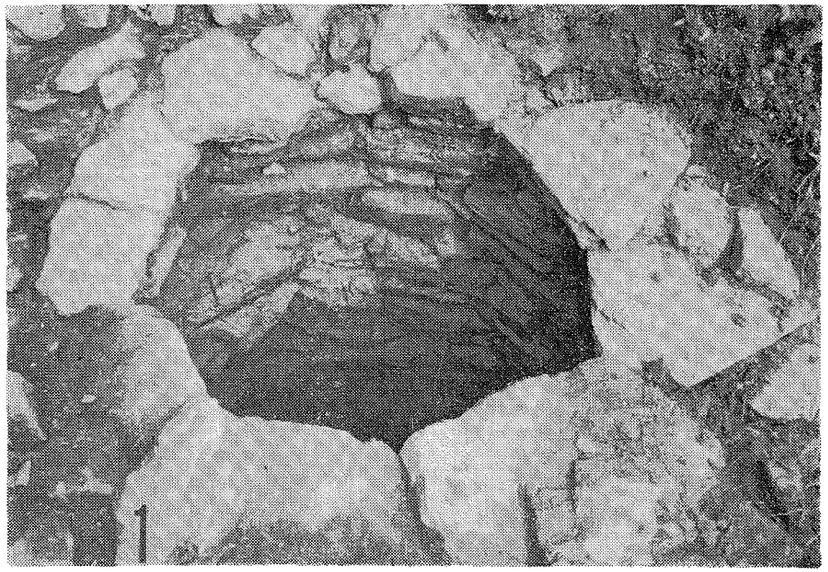
Tab. IV/2. ZSO Kravín: část obytného objektu 2/1984 s kamennou plentou, vyzděnou vstupní šíjí a studnou v pozadí (pohled od východu)

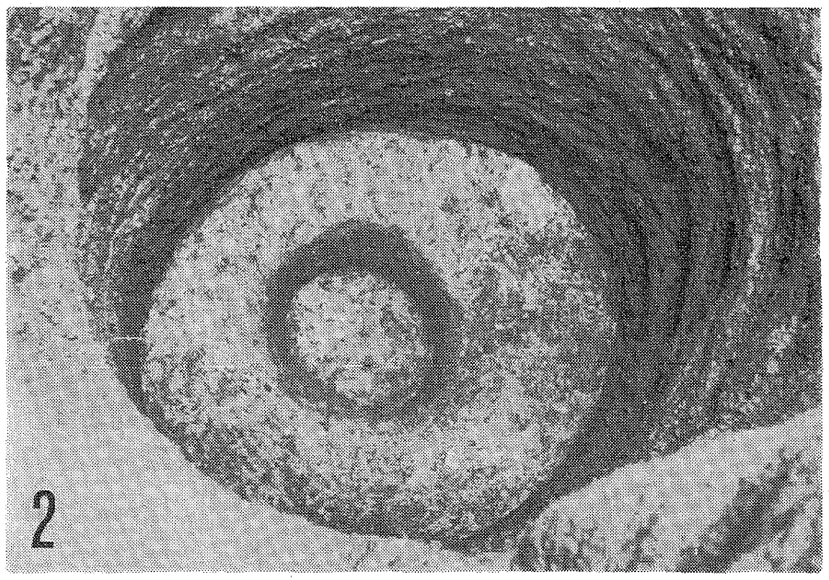
Tab. V/1. ZSO Kravín: severní stěna suterénní část objektu 1/1973

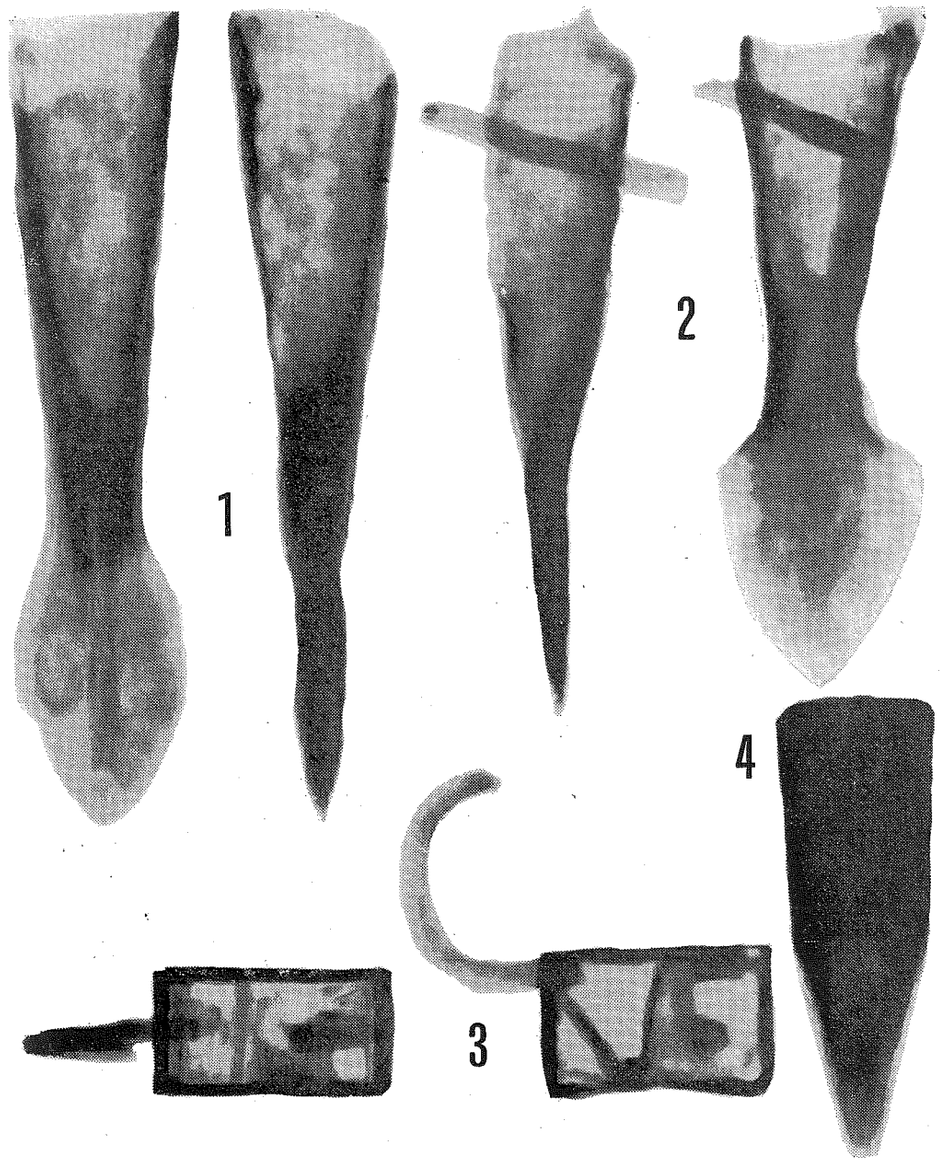
Tab. V/2. ZSO Potálov, k. ú. Čenkov u Malšic, okres Tábor: severní polovina objektu 1/1981 se schodovitým vstupem, kůlovými jamami a výstupkem v rohu (pohled od jihozápadu)

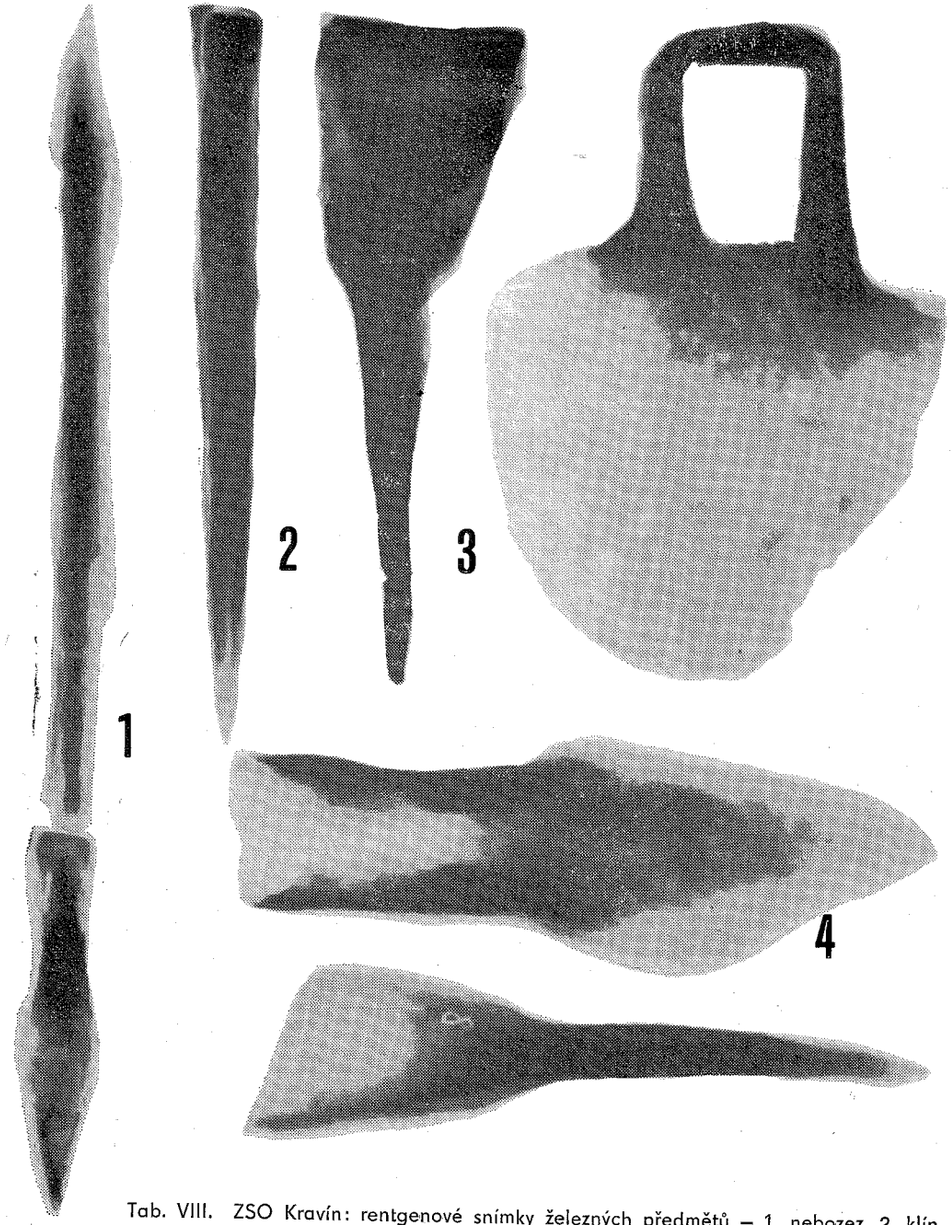
Tab. VI/1. ZSO Kravín: studna odkrytá západně od objektu 2/1974 v letech 1974 a 1981

Tab. VI/2. ZSO Kravín: studna z přelomu 13.–14. století s odkalovačem ve dně

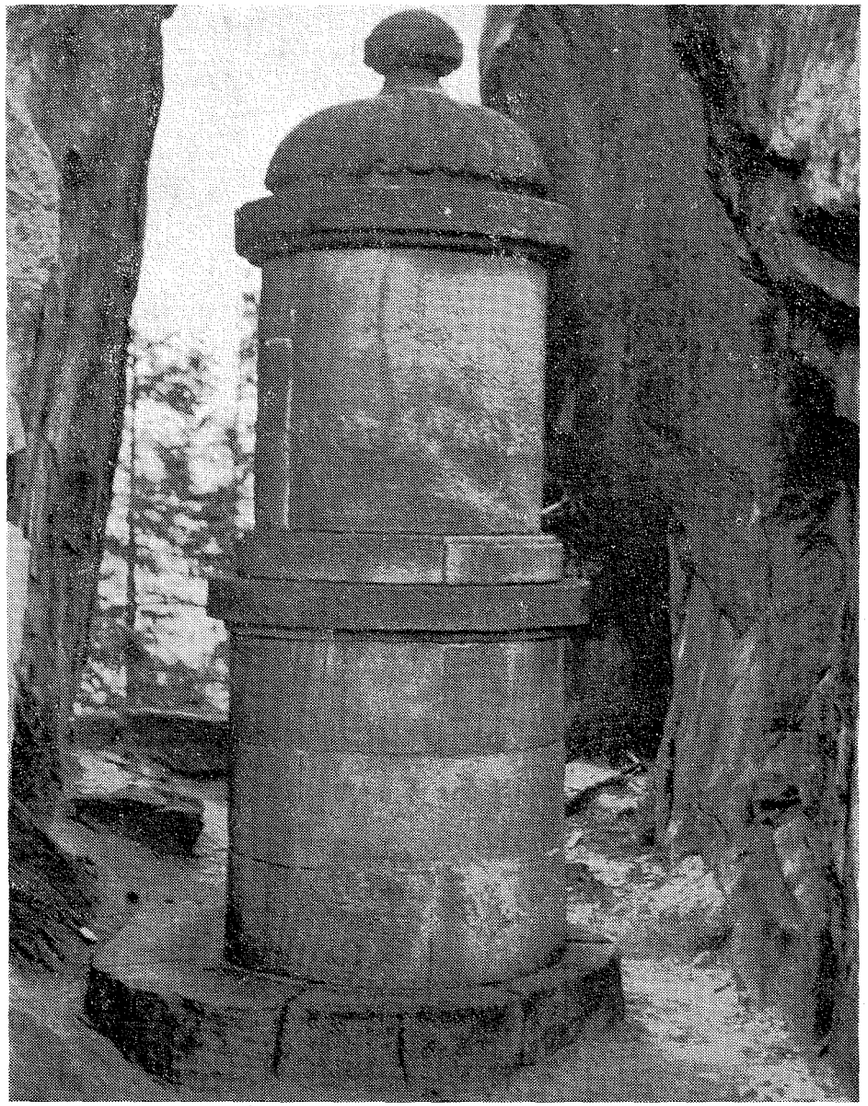
Tab. VII. ZSO Kravín: rentgenové snímky železných předmětů – 1. kopí, 2. kopinatá radlička, 3. pružinový visací zámek, 4. kovadlinka

Tab. VIII. ZSO Kravín: rentgenové snímky železných předmětů – 1. nebozez, 2. klín, 3. motyka, 4. kopinatá radlička

HUSITSKÉ NÁMĚTY V HISTORICKÝCH PAMÁTNÍCÍCH V ČECHÁCH KOLEM POLOVINY 19. STOLETÍ

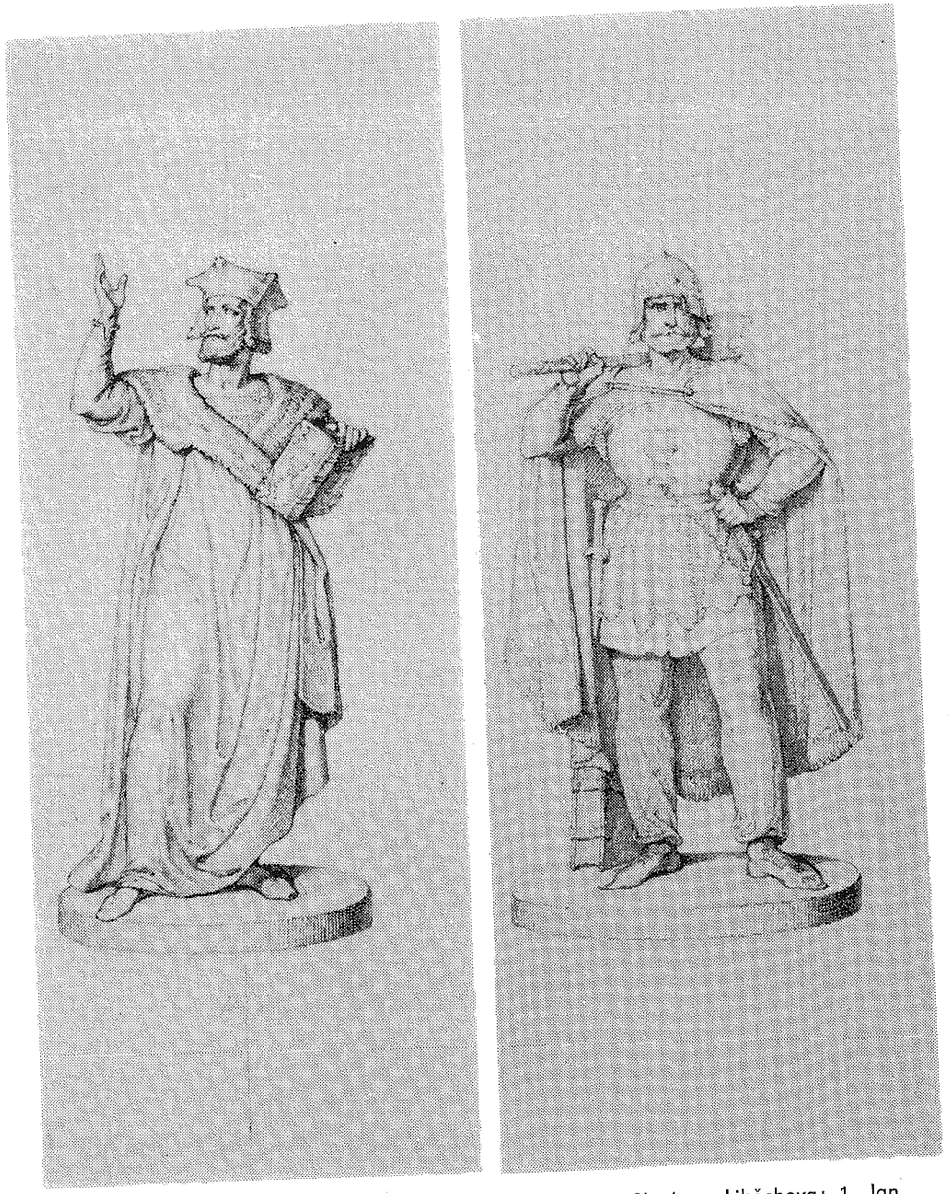
(k článku Jiřího Raka)

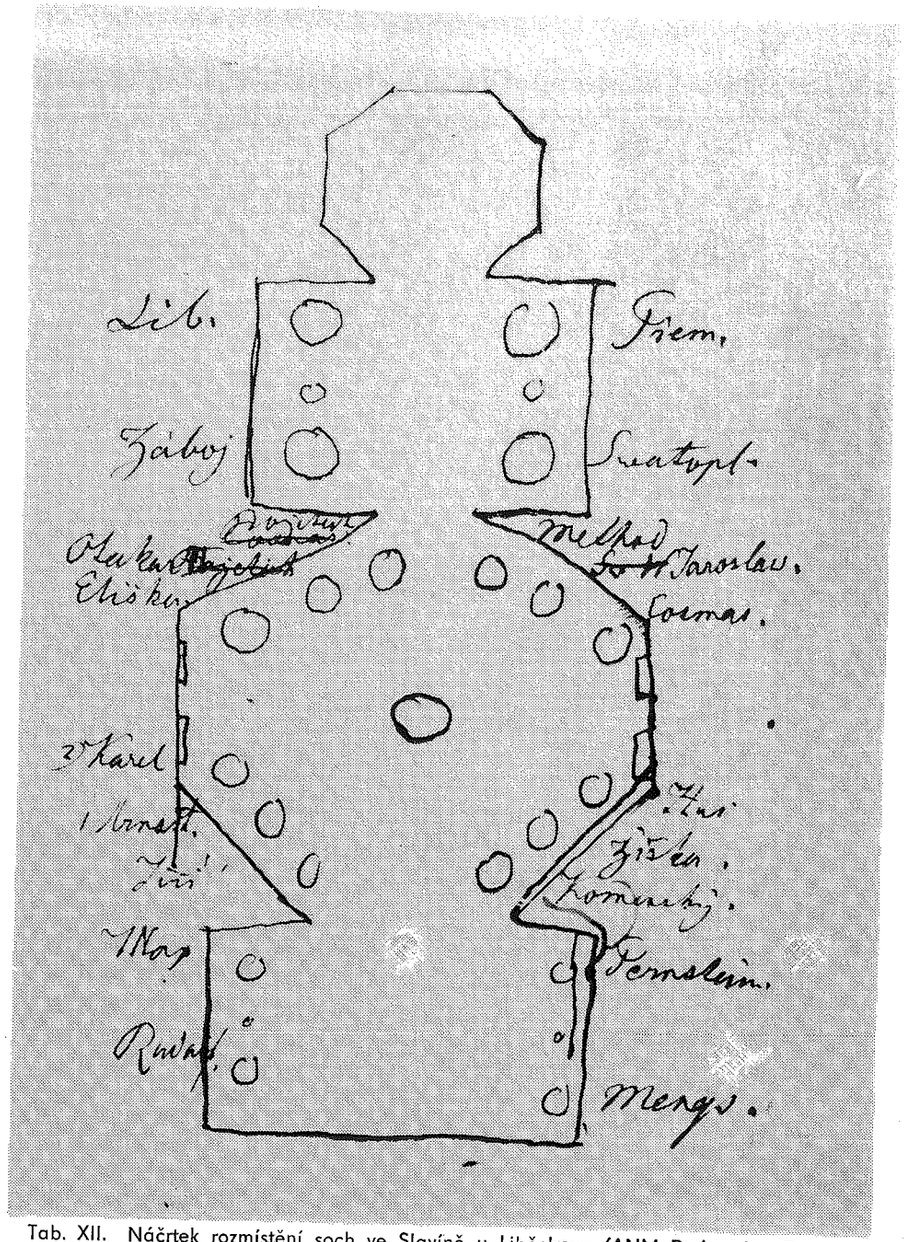
Tab. IX. Malá Skála, Panteon: pomník Jiřího z Poděbrad (foto SÚPPOP Praha, 67 067, Vladimír Hyhlík)

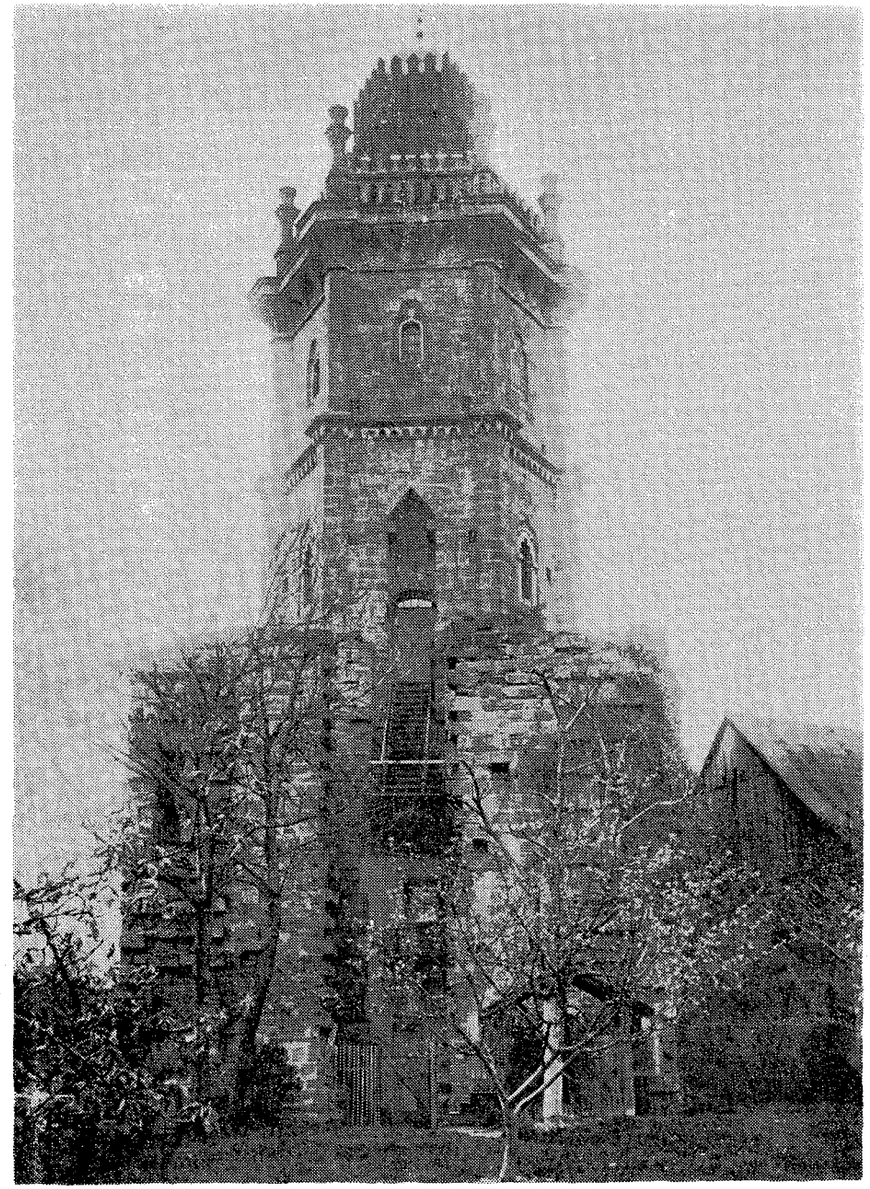
Tab. X. Liběchov, jeskyně Klácelka: Prokop Holý (foto SÚPPOP Praha, S 2743)

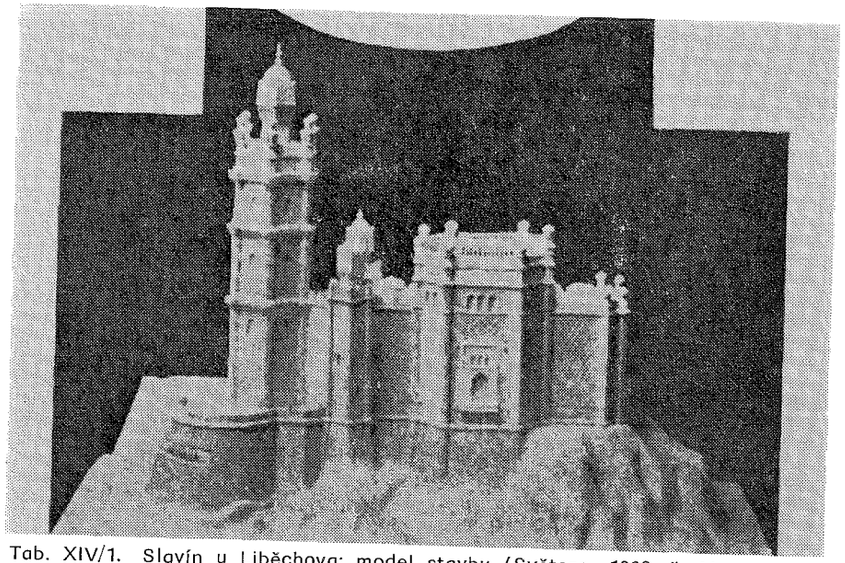
Tab. XI. Kresebné návrhy Ludwiga Schwanthalera pro Slavín u Liběchova: 1. Jan Hus, 2. Jan Žižka (Münchner Stadtmuseum, Nachlaß Schwanthaler, S 1263, S 1264). Redakce sborníku a autor děkují řediteli městského muzea v Mnichově dr. Christophu Stölzlovi za zaslání fotografií

Tab. XII. Náčrtek rozmístění soch ve Slavíně u Liběchova (ANM Praha, Jan Erazim Vocel, nesignováno)

Tab. XIII. Slavín u Liběchova: současný stav (foto SÚPPOP Praha, 124 274, Čestmír Šíla)

Tab. XIV/1. Slavín u Liběchova: model stavby (Světozor 1908, č. 33, s. 783)

Tab. XIV/2. Letohrádek Belveder: Josef Trenkwald, Bitva u Lipan (foto SÚPPOP Praha, 55 625, Čestmír Šíla)

OLTÁŘOVÁ KŘÍDLA Z ROUDNÍK

(k článku Františka Fišera)

Tab. XV. Roudníky, kostel sv. Václava: oltářní křídla otevřená, vlevo nahoře Stětí sv. Jakuba Většího, vlevo dole Umučení sv. Vavřince, vpravo nahoře Mučení sv. Šebestiána, vpravo dole Upálení mistra Jana Husa (foto OVM Ústí nad Labem, Zdeněk Prášek)